Sc.3.Pl.3.

37
44 D
5

40

DE THERMIS

ANDREÆ BACCII

ELPIDIANI, CIVIS ROMANI.

Apud SIXTVM QVINTVM Pontificem Maximum Medic.

LIBRI SEPTEM.

OPVS LOCVPLETISSIMVM, NON SOLVM

Medicis neceſſarium, verumetiam ſtudioſis variarum rerum Naturæ perutile.

IN QVO AGITVR DE VNIVERSA Aquarum natura, Deq; earum Differentijs omnibus, ac Miſtionibus cum Terris, cum Ignibus, cum Metallis.

DE TERRESTRIS IGNIS NATVRA NOVA TRACTATIO.

De Fontibus, Fluminibus, Lacubus.

DE BALNEIS TOTIVS ORBIS, ET DE METHODO MEDENDI PER BALNEAS.

Deq; Lauationum, ſimul atque exercitationum inſtitutis in admirandis Thermis Romanorum.

QVAE IN SINGVLIS LIBRIS TRACTENTVR, VERSA PAGINA INDICABIT.

Demum ab ipſo Auctore recognitum, nouis hiſtorijs locupletatum, ac plus mille locis illuſtratum, & auctum.

AD SIXTVM V. PONT. OPT. MAXIMVM.

CVM PRIVILEGIIS,

M. D. LXXXVIII.

Venetijs, Apud Felicem Valgriſium.

SANCTISSIMO D. N.

SISTO V. PONT. OPT. MAX.

ANDREAS BACCIUS ELPIDIANUS.

ANTIQVISSIMA eſt ſapientum ſentētia BEATISS. PATER, nihil ferè creatarum rerum, omnibus numeris abſolutum, aut perfectum naſci; ſed æterna potius naturæ lege comparatum videtur, vt à tenuiſſimis quæque res profecta initijs, paulatim augeſcat, ac per quoſdam veluti gradus ad ſummum aliquod prouehatur perfectionis faſtigium. eiuſmodi verò cum artium præcipuè, ac rerum omnium quæ humano ingenio induſtriaq; perficiuntur, conditio ſit; quæ ſcilicet à tenuibus exordijs aſſiduo increſcant ſtudio, ac maiorem longo tractu acquirant claritatem, ac maiorem perfectionem; planè id mihi in hoc de Thermis opere experiri contigit, quod olim quaſi à primo ortu adoleſcens, ac in ſpem aliquam venturæ perfectionis, in dies auctum, nunc tandem permultis rebus cognitu digniſſimis locupletatum tibi dedicare conſtitui, ſummo rerum Monarchæ; opus non ſolum medicis neceſſarium, ſed ſtudioſis etiā variarum rerum naturæ perutile. Sub hoc verò de Thermis argumento, cum duplex ſit, & cōiuncta tractādi ratio, quæ, & vrbanas ſimul Thermas, & naturales contineat balneas, ingens, ac penè infinitū mihi occurrit negociū. Primum quia de Thermarū magnificētia, in ea Romanæ vrbis maieſtate vix fama tantum ad hanc noſtram ætatem peruenit, vnde ſi aut mentio incidat, aut ſi quis earū veſtigia, quæ reſtant aliqua, in vrbe ipſa contempletur; nemo eſt ex doctis etiā viris, ac Antiquarijs, qui non earum duntaxat labyrintheā molem admiretur, ſimulq; cognoſcere cupiat, quæ tantarum partiū ratio, quis vitæ antiquorū in eis ritus, aut Medicinæ vſus, quis ordo lauationū, & exercitationū fuiſſet. Maius verò adhuc de naturalibus, & medicatis aquis ſubijt opus, quod nimirū ſi exactè tractandum ſit, vniuerſam aquarum materiā, totiusq; elementaris naturæ mutationes in ſe, ac miracula compræhēdat. Id verò cū vix humanæ opis negocium ſit, nec id ſatis ſit vnius hominis vita ad optatū finem perducere, Deſideraui equidē in tanta ſcientiarū luce, in qua hoc ſeculo viuitur, ex peritis aliquē exiſtere, qui ope, ac virtute Principū excitatus, hāc rem maximè vtilē tanquā ad Medicinæ claritatem, & ad vitam hominū neceſſariam, aliquā operam cōferre tentaret. Quod diu planè futurū expectans, ac interim antiquos illius lautitiæ ritus obſeruās, Vigeſimo ab hinc anno cæpi hanc materiā excolere, ac adhibitis penes naturalis ſcientiæ principia, non modò Philoſophis, ac medicis, ſed variarū quoque profeſſionum Scriptoribus, quos græcè, & latinè legere potui innumerabiles, perfeci tandē longa induſtria, & quicquid ſtudio, & labore valui tot annis (quæ diuina fuit gratia) vt integrā de Thermis tractationē ſim profeſſus, quæ & cōmunem, neceſſariamq; ad vitā, & ad rem medicā balnearum artē traderet, & antiqua ſimul illa Thermarū Romanorū inſtituta, digna viro Principe, reuocaret in nouā lucem. Ea verò cū viſa ſint prius, & pro rerū nouitate, & pro tēpore ſatis vtilia, editum tamen opus, & non editū, (vt Ariſtotelis vtar verbo) dici potuit, quādo in cōmune venerit iudicium, talemq; habuerit bonorū conſenſum, ac tāta in eo facta eſt rerū propè infinitarum acceſſio, vt elaboratū quidem prius opus, & vtile: nunc verò exactè excultum, ac ſummorum virorū iudicio confirmatum; non aliam Mineruam, nec clariorem optare lucem viſum eſt, niſi, vt ornandū, ad te Summū Pontificem accederet. Digna ergo ob has omnes cauſas hæc materia de Thermis, ac digna videri debebit editio, maximo atque optimo Principe: digniſſima verò hac potiſſimum ratione habenda eſt, vt minimus ipſe ex Picentibus Doctoribus, & indignus alumnus tuus, tibi Summo Rerū Monarchæ, & qui Piceni vnica es gloria, hæc mea ſtudia, vt me quoque ipſum dedicarem, & quaſi in perpetuū ſecuritatis & gratiæ templū inferrem, & conſecrarem. Eminentiſſimi verò cum ſis in cunctis rebus iudicij, ſi quādoq; licebit in tanta mole curarum, ac vniuerſalis regūdæ eccleſiæ munere, ad hæc legenda deſcendere (quanquā hæc phyſiologis ſcripta ſunt, et ocioſis litterarum) nō pauca quidē, nec indecora in eis recognoſces candidiſſimæ doctrinæ tuæ monimēta, quæ olim te legēte, ac docente in præcipuis Italiæ Gymnaſijs, licuit mihi audire, ac in theſauros reponere. Vt quæ de prima agente cauſa recolo te altiſſimè diſputaſſe, De calore tùm æthereo, tùm elementari, De promiſcuis elementorū inuicē mutationibus. An quid violentū in ipſis, vel ſub cælo, vel in terris toleretur à Natura, et (quæ præcipua fuit mei propoſiti materia) quæ concurrant cauſſæ in horum tereſtrium, & eorum quæ ex putri materia generantur propagationem. Nouam verò cum in Thermis noſtris de terreſtri, et inferno igne demonſtrationem in principijs na-

turæ animaduerteris (quam Aetnæ exemplo ſexcentis locis confirmatam, et veriſſimam in his libris habemus) hos meos ſummo iudicio contemplatus labores, ac commendans chriſtiana pietate ad hunc optatum finem meos conatus, non defuit tunc benignitas tua mihi, et conſilio, et honeſtis officijs gratificari. Reſtat igitur nunc CLEMENTISS. PATER, *vt hoc munus perexiguum quidem tuæ Magnitudini, verum meæ voluntati maximum, te ipſo exornes: Ornatiſſimum verò videri poterit, et ſpectabile apud omnes nationes, et Principes, ſola inclyti nominis tui nuncupatione, ac maieſtate, ſub cuius equidẽ vmbra, ſuperato iam omni inuidiæ liuore, quid dubitem, quin hæc ſcripta aduerſus omnes detractores, et infelices alienæ Induſtriæ calumniatores tuta futura ſint? Imò hac ſola inquam nuncupatione non modo non vereor, quin aliquem locum apud te Principem Optimum, et alios bonos ſint habitura, ſed ſpero etiam (quod rari poſt cineres obtinent ſcriptores) fore hoc ſeculo, vt ſub tua protectione, et clariſſima omnium virtutum luce, debeant tecum, et cum hac Piceni gloria ad immortalitatem contendere, et nunquam ſint interitura. Neque hic locus eſt digrediendi ad tuas ampliſſimas, aut antiquas Piceni laudes, quæ innumeræ cum ſint, eaque erunt in hiſtorijs ſemper illuſtres, à me quidem minimo Picentum Phyſiologo emendicata potius videri poſſent, quàm explicata. Sat quidẽ id cognitũ verſatis in hiſtorijs eſt, antiquiſſimam hanc Italiæ Regionem communem cum latio et cum priſcis illis Romanis obtinere gloriam; Quando Picus Saturni filius (Catone in antiquitatibus, ac Strabone teſtibus) poſt excultũ latiũ, hanc prælegiſſe legitur amœniſſimã partem, diuque excultam, nouã in ea habuiſſe ſedem, ac gentem. Quorũ idcirco imitati Picentes: per omne tempus priſcã illã ſeueritatem vitæ, ac liberos mores, quod Latinorũ olim, ac Romanorũ uirtuti datũ legitur, et à Virgilio.*

Durum à ſtirpe genus: & alias. Agere; & pati fortia.

id munus inquam Picentes noſtri ſibi in præcipuam ducunt gloriam, qui in venatu, & armis præcipuè degant, vel agreſtibus occupentur operibus, ſtrenui ſemper milites, ocij, ac deſidiæ inimici, iniuriarum impatientes, et cum his ingenio acri, ſub Boreæ ac orientis ſolis aſpectu enutriti, non mirum ad quoſcumq; actus; tam animi, quàm corporis ſe exhibent fortes, ac generoſos. Nec minus Religioni ac Apoſtolicæ ſedi fuiſſe ſemper addictos, ac fideles, ſatis oſtendunt patria adhuc terrarum, ac Ciuitatum nomina, quæ aut Coloniarum illarum Romanorum retinent nomen, Aemilianum, Manlianum, Hortenſianum; aut Sanctorum per quos profecerint in eccleſia chriſtiana, inſignia retinent, Sanctus Seuerinus, quæ erat ſeptempeda, Sanctus Geneſeus, Cupra Montana, et Sanctus Elpidius, quæ Cluana erat in ora Piceni, Plinio teſte antiquiſſima, reliqua taceã digniſſima monumenta, quæ erunt non dubie in tuis hiſtorijs ampliſſimè referenda. Qui nunc diuino munere, vt omnium bonorum conſenſus eſt, in Pontificatum aſſumptus, præter illam ſummæ vigilantia curam, qua Religionis cultum, vniuerſamq; Remp. Chriſtianam tueri ſuſcepiſti, pro egregijs operibus, quæ non, niſi nutu ſimili diuinæ potentiæ, aggreſſus videris, ac mira duorum annorum celeritate perfeciſti; Obeliſcum, inter alia, mirandum, ſupra humanas vires erectum, ac in trophæis ſanctiſſimæ Crucis, ante ædem SS. Petri, et Pauli conſtitutum, et præterea, vias vndique ſtratas ad ſanctas eccleſias, nouas per ductas aquas, Vrbem, Italiamque totam vindicatam à latronibus, ac pacatam, et cum his impenſis ſuper omnem æſtimationem ærarium publicum locupletatum: quarum rerum gloria, non apud Chriſtianos duntaxat populos, verumetiam apud externos, longinquiſſimasq; toto orbe nationes, eſt infinitis ferme laudibus amplificata. Propter hæc, ac maiora pietatis opera, in eam celebritatem, exiſtimationemq; veniſti, tùm apud omnes gentes, tùm maxime in inclyta Italia, vt iam pro tuo feliciſſimo nomine perculſo Turca, ac breui profligatis hæreticis, priſtinum gratiæ candorem Religioni, auitamq; Italiæ gloriam, et dignitatem ſis recuperaturus. Inculco breuibus dictis admiranda, ac maxima, nec taceam interim quanta futura ſint Bibliotecæ Vaticanæ, et Impreſſoriæ artis in ea conſtitutæ, emolumenta ſcientiarum omnium, & ſapientiæ; Quando ſic expurgatis ſanctorum Patrum, et optimarum quarumcumque diſciplinarum libris, innumeris, quæ ex Hæreticorum potiſſimũ deprauatione emerſerunt mendis, ac pernicioſis erroribus; Iam integram, ac genuinam hoc ſeculum, & tota poſteritas habere poterit illorum ſcriptorum lectionem, & incontaminatas doctrinas. Vel hoc tandem nomine inter omnes noſtræ ætatis Principes (eorum pace dixerim) ſummum promeritus es præconium, quod ita fouendis virtutibus intentus es, ac moderaris omnibus, vt plerumque non differas ad finẽ gratias, ſed præuenis benemerẽtibus, auxiliareſq; bonis operibus elargiris manus. In hac ergo rerum omniũ tranquillitate, poſt humilem equidem ad pedes tuæ Sanctitatis venerationem, & benedictionẽ tuam, Vela ventis ad hanc de Thermis editionem Deo aſpirante permittam, vitamq; tibi, vt quàm diutiſſime hoc ſeculũ iuuare, & cohoneſtare poſſis, Deum opt. max. precor incolumen, & feliciſſimam.

Romæ Kalend. Aug. M. D. LXXXVII.

ORDO LVCVLLENTISSIMVS
OMNIVM EORVM QVAE IN LIBRIS VII. DE HTERMIS TRACTANTVR.

IN PRIMO libro, qui eſt Phyſicus, agitur de natura, atque origine aquarum omnium in communi. Continet autem Cap. XXX. Notabilia DCCCLXII. Aquas, & Fontes CCCXXXVI. Flumina CLII. Maria, ac nomina in toto orbe LXX. Lacus diuerſos, & paludes XXX. De natura terreſtris ignis demonſtrationes. Loca vbique terrarum ardentia XXV. Aeſtus maris, Inundationes.

In II. libro, qui eſt Balnearius, continetur tota ars Balnearia. Notabilia in Balneis CCC. LXIII. Cap. XXIII. Iudicia, Electiones, vſus, Potus, Balnea, Duccia, Sudatoria, Lutationes, Saburratio, victus ratio, & Regimen in omni Balneo.

In III. libro, qui eſt Medicus, agitur de Methodo medendi omnes ægritudines per balneas. Continet autem Cap. VI. In quibus Notabilia CCCXII. Summæ vtilitatum XXXIII. Curatio ægritudinum CCCXV. Exceptiones XXVI. Accidentia in bal. XXXI. Regimen in bal. & poſt bal.

In IIII. qui Thermeuſis inſcribitur, conſcribuntur Hiſtoriæ Thermarum ſulphurearum. In quibus Notabilia CCCCCCLX. Continet Cap. XVI. Ignium terreſtrium naturam, ac varias hiſtorias. Incendia ſingularia Italiæ VII. Sudatoria. Balnearum Hiſtorias ſingulares CXLII. Flumina, Fontes, Lacus, & Stagna: Septentrionalium, & Mundi noui balnea.

In V. libro qui eſt Mineralis, deſcribuntur Hiſtoriæ aquarum Mineralium. Continet autem Cap. XVI. In quibus Notabilia habentur DCLX. Mineræ Salis, Nitri, Salis Nitri, Aluminis, Gypſi, Chalcanthi, Bituminis. Hiſtoriæ ſingulares CXX. Fontes, & aquæ ſingulares & balnea. CCXX. Salinæ, & ſalſi fontes innumeri, Fontes olei XXVII. Mannæ VII. Maria, Lacus, Fontes mellis, Flumina, & Balnea bituminoſa.

In VI. libro, qui eſt Metallicus, deſcribuntur Hiſtoriæ ex Metallis. Continet autem Cap. XXXI. In quibus Notabilia. DCCCCXVIII. Hiſtoriæ ſingulares Baln. & Fontium. CLXXVI. Ferri, Aeris, Plumbi, Stanni, Argenti, atque Auri. Flumina, & Lacus LXI. Metallicorum impreſsiones, Terrarum, & lapidum. Proprietates aquarum occultæ. Figurę, quæ vanæ fabulę, & ſuperſtitiones, Aquæ infernales, balneę ſacrę. Mirabilia aquarum, Diuina.

In VII. libro, qui Thermæ inſcribitur, agitur de Thermis Romanorum. Continet autem Cap. XXXVI. In quibus Thermæ Imperatoriæ XII. & earum Icon, Magnificentia, ordo, Ritus, Delitiæ, balnea vrbis DCCCLX. Externa plura. Aquarum, vrbis antiquarum, & nouarum cenſura. Inſtituta Rom. in Thermis, Paleſtræ, Exercitia, omnis vitæ ratio, Natationes ad ſanitatem tuend. Balnea in curationem Aegritud. CLXXXIIII. Exceptiones à balneis. Balnea Olei, lactis, ſanguinis, Vini. Notabilia DCCCXLVII.

SIXTVS PAPA V.

MOTV proprio. &c. Cum ſic ut accepimus dilectus filius Andreas Baccius de Sancto Elpidio Medicus in hac alma vrbe & Philoſophus celebris ac Ciuis Romanus ad communẽ Reipub. vtilitatem operoſiſſimis per triginta annos laboribus, necnõ maximis ſuis ſumptibus conflatũ opus de Thermis & de balneis totius orbis, olim editũ, & nunc demùm multis additamentis ac vtiliſſimis ad vitam humanam conſeruandam præceptis, necnon hiſtorijs Balneorum locupletatũ & illuſtratum, Latino & Italico ſermone ſit daturus in lucẽ; ſed vereatur ne huiuſmodi opera poſt ingentes ipſius Authoris labores ac impenſas abſq; eius licentia ab alijs recudantur, quod in maximum eius damnũ ac præiudicium fieret. Nos eundem Andream ſpecialibus fauoribus & gratijs proſequi, ac eius indemnitati conſulere volentes Motu ſimili &c. & ex certa noſtra ſcientia, &c. omnibus & ſingulis vtriusque ſexus perſonis præſertim Bibliopolis & librorũ Impreſſoribus tàm in alma vrbe, quàm reliquis terris ſanctæ Romanæ Eccleſiæ mediatè vel immediatè ſubiectis in virtute Sanctæ obedientiæ, ac ſub quingẽtorum ducatorum Auri de Camera eidẽ Cameræ Apoſtolicæ pro vna, & pro altera medietate dicto Andreæ ſiue ſuis hæredibus, ac cauſam habentibus irremiſſibilem applicanda; inſuper amiſſionis librorum, ac excommunicationis maioris latæ ſententiæ pœnis toties ipſo facto, & abſque vlla declaratione incurrendam, quoties contrafactum fuerit, ne durante decennio proximè à die impreſſionis operum prædictorum & cuiuslibet ipſorum, computando eadem opera vel eorum quodlibet in toto vel in parte ſine expreſſa dicti Andreæ uoluntate & licentia imprimere, ſeu ab ipſis uel alijs præterquã de eius ut præfertur uoluntate; quæ ex literis ipſius Andreæ manu propria ſubſcriptis conſtare debeat, imprimenda uendere ſeu uenalia habere aut proponere, uel eorũ aut cuiuſlibet illorum exemplaria etiam manu ſcripta audeant ſeu præſumant, etiam ſub quacunq; conditione uel quouis prætextu præſtita uel mutuata ab alio quàm ab ipſo Andrea Apoſtolica autoritate diſtrictius inhibemus. Et nihilominus dicto Andreæ ut ſupradicta opera poſtquã ab Inquiſitoribus hæreticæ prauitatis reuiſa & approbata fuerint, quotiescunq; & quandocunq; ſibi placuerit in alma urbe prædicta, ac alijs nobis & ſedi Apoſtolicæ ſubiectis locis & territorijs imprimere, ſeu imprimi, ac vendi & diſtribui facere poſſit & valeat, concedimus & indulgemus. Mandantes vniuerſis venerabilibus fratribus. noſtris Archiepiſcopis & Epiſcopis eorumq; vicarijs ſeu officialib. in ſpiritualibus generalibus, ac ipſius ſtatus Eccleſiaſtici Gubernatoribus, vt quoties pro parte dicti Andreæ fuerint requiſiti, aut aliquis eorum fuerit requiſitus, ipſi Andreæ in præmiſſis efficacis defenſionis præſidio aſſiſtẽtes præmiſſa ad omnem requiſitionẽ illius ſeu ab eo cãm habentium, in noſtris ac ſedis Apoſtolicæ terris præfatis mediatè vel immediatè ſubiectis contra inobedientes, & rebelles per cenſuras Eccleſiaſticas etiam illas ſæpius aggrauando, ac per alia oportuna iuris & facti remedia dicta auctoritate exequantur, inuocato etiam ad hoc ſi opus fuerit, auxilio brachij ſecularis, irritumq; & inane ſi ſecus ſuper his à quoq; quauis auctoritate ſcienter vel ignoranter contigerit attentari, decernimus. Non obſtan. conſtitutionibus & ordinibus Apoſtolicis, Prouincialibusq; & Synodalibus ſpecialibus & generalibus, necnon etiam iuramento confirmatione Apoſtolica vel quauis firmitate alia roboratis ſtatutis & conſuetudinibus, priuilegijs quoq; indultis, & literis Apoſtolicis ſub quibuſcunq; tenoribus & formis etiam motu & poteſtatis plenitudine paribus, ac alijs in cõtrarium quomodolibet conceſſis confirmatis & innouatis. Quibus omnibus etiam ſi de illis &c. eorum tenores &c. latiſſimè hac vice derogamus, Ceteriſq; contrarijs quibuſcunq; cum clauſulis opportunis.

Fiat motu proprio. F.

Et cum abſolutione à cenſuris ad effectum &c. de inhibitione, conceſſione, indulto, mandato, decreto, derogatione alijsq́ue præmiſſis vt ſupra, etiam quòd præmiſſorum omnium & ſingulorum etiam cognitio qualit. nuncupat. aliorumq́ue neceſſariorum maior & verior ſpeculatio, & expoſitio fieri poſſit in litteris etiam per Breue noſtrum expedien. & quod pręſentium ſeu litterarum ſuper præſentibus conficiendum tranſumptis etiam in ipſis voluminibus & operibus impreſſis eadem prorſus fides adhibeatur in iudicio & extra, quæ ipſis originalibus adhiberetur, ſi exhibitæ forent, vel oſtenſæ.

Fiat. F.

HENRY par la grace de Dieu Roy de France & de Pologne à noz aimez & feaulx Conſeillers le gens tenans noz Courtz de Parlement à Pars, Tholouze, Roué, Bourdeaux, Preuoſt de Paris, Seneſchal de Lyon Bailly de Roué, & à tous noz aultres Preuoſt Seneſchaulx Baillyfz, & aultres officiers ſi comme à chacun d'eulx apartiendrà ſalut Noſtre cher & bien amè maiſtre Andre Baccius Elpidianus Philoſophe, medecin, & citoien Romain, Nous à faict remonſtrer que puis na gueres il à acheuè de reueoir le liure intitulè Opᵘ de Thermis & de balneis totius orbis terrarũ, le quel il deſire faire mettre en lumiere, pour le profit & vtilitè du publicq, & faire imprimer par tel libraire ou imprimeur que bon luy ſemblerà, mais il doubte que apres auoir par le dict imprimeur, ou libraire faict les fraiz q' il conuient faire pour ceſt effect aultres libraires, ou imprimeurs de ce Royaume s'ingerent d'imprimer, vendre, & debiter le dict oeuure ſans ſon conſentement pour le fruſtrer de ſes labeurs, & le dict libraire ou imprimeur des dictz fraiz qu'il y auroit faictz & ſur ce nous à treshumblement ſuppliè y uouloir pourueoir. A ces cauſes inclinans a la requeſtè dudict ſuppliant luy auons de noſtre grace ſpeciale plaine puiſſance & auctoritè donnè & octroyè, donons & octroyons congè & priuilege de faire imprimer par tel imprimeur ou libraire que bõ luy ſemblerà le dict liure intitulè Opus de Thermis, & de balneis totius orbis terrarum: apres auoir eſtè deuement informez que le dict oeuure à eſtè reueu, & approuuè par les Inquiſiteurs de la foy à Rome & Venize Icelluy vendre & debiter iuſques à dix ans finis & accomplis, à compter du iour que les liures ſeront acheuez d'imprimer: Inhibant, & deffendant à toutes perſonnes de quelque qualitè qu' elles ſoient de l'imprimer ou faire imprimer, & mettre en vente ſans le conſentement du dict ſuppliant ſur peine de confiſcation des oeuures, & de deux centz eſcuz d'amende auec condennation de tous deſpens dommages & intereſtz; voulons, & nous plaiſt, que mettant ou faiſant mettre par le dict imprimeur ou libraire au commancement ou à la fin du dict oeuure vng extraict ſommaire des preſentes elles ſoient tenues pour notiffiees & ſigniffiees à tous aultres imprimeurs ou libraires Sy uous mandons & à chacun de uous enioignons que de noſtre preſente permiſſion & priuilege, vous faictes & ſouffreez, le dict maiſtre Andre Baccius Elpidianus iouir & vſer plainement & paiſiblement, Ceſſans & faiſans ceſſer tous empeſchemens & contrauentions Car tel eſt noſtre plaiſir. Donnè à Paris le xiij. Iour de Iuillet l'an de grace mil cinq centz quatrouingtz ſept & de noſtre Regne le quatorzieſme.

Par le Roy

Deneufuille

ALOYSIVS MOCENIGO, *Dei gratia Dux Venetiarum, &c. Vniuerſis, & ſingulis Rectoribus, Magiſtratibus, Officialibus, & alijs Miniſtris noſtris, tam præſentibus, quàm futuris, ad quos præſentes aduenerint, ſignificamus.* Come habbiamo hoggi col Senato noſtro conceſſo al fidel noſtro Vincenzo Valgriſi, che altri ch'egli, ò chi haurà cauſa da lui, non poſſa ſtampar, ne far ſtampar nel Dominio noſtro, ouer altroue ſtampato, in eſſo vendere il libro de Thermis di D. Andrea Baccio, ſotto pena di perder le opere, & di pagar ducati trecento, da eſſer diuiſi, vno terzo alla Caſa dell'Arſenal, vno al Magiſtrato, che farà la eſſecutione; & l'altro terzo ad pias cauſas. Eſſendo tenuto di oſſeruar quanto è diſpoſto per le leggi noſtre in materia di ſtampe. La onde con l'Autorità del preſato Conſiglio commettemo a tutti, & cadauno a chi ſpetta, che la ſopraſcritta conceſſione noſtra, la debbano oſſeruar, & far oſſeruar, & eſſequir da ciaſcuno inuiolabilmente.

Dat. in noſtro Ducali Palatio, Die xxx. Ianuarij. Ind. xIII.

M D L X X.

INDEX
AQVARVM BALNEARVM, AC LOCORVM INSIGNIVM,

Necnon Remediorum, quæ in toto hoc opere habentur.

ABBATIAE in Iſola lacus. fol. 267. linea 40
Abaſcătiani Therma. 434.43
Abdomini inflato bal. 131.58.
Abila mons 7.40
Abydnc mons littore bythinio 8.4
Abdominis inflationi Diſcuſſoria baln. compoſita 489.32
Abdua fluuius ſuperuatat Lario 31.42
Abdua flu. origo 211.13
Abodiaci bal. in Germania 234.10
Abortientibus balnearum remedia 138.22
Ab ouis ad mala, vnde ortum prouerb. 111.51
Abſceſſibus in communi bal. 144.54
Abſceſſibus maturandis bal. 144.56
Abſceſſibus duris calidis cauenda baln. 138.58
Abſtergunt propriè Potulēta aqua 92. & ſeq.
Abſtergūt Aeneę aquæ in Potibus 351.40
Et Nitroſa in potibus 281. & ſeq.
Abſtergere, & Abluere dicuntur Potulenta aqua 92.93. & ſeq.
Abuſus in balneis triplex 107.51
Abyſſus quid ſic 12.14
Abyſſi aperta ſunt in Diluuio 54.15
Abyſſus Puteolis 203.6.222.10
Acadinus Siciliæ fonc ſuperſtitioſus, fo. 410.2
Acceſſuc ad balnea, qua ratio babenda 87.4
Accidentia in bal. naturalibus 152.32 & ſeq.
Accidentia in vſu bal. dulcium. 478. & ſeq.
Accidentia poſt balneum natural. 169.57
Accidentibus Febrium in baln. natural. 122.32
Accidentia aquarum ſequuntur miſturas 22.30
Accipitres albi ob conſpectum niuium, folio 406.8
Acerba aqua, & Acres ex Argento viuo 379.34 l. Auſtera.
Acetariorum vſus in antecænijs damnatur 111.45
Aceti vires acidi ſaporis 389.3
Aceto parata balnea 492.20
Acetoſa ad vrbem non laudantur in potibus & cibis 389.55.102.30
Acetoſa, & ſalſa in Sicilia 392.6
Acetum ſcatet vermibus 386.10
Aciale chalibc 329.56
Acidarum Aquarū natura 26.13.385.40. & ſeq.
Acidi ſaporis duo genera 385.48
Acidarum materia non eſt vna 387.25
Acida aqua cum dulcibus 31.58
Acidarum aquarum indicia 9.35
Acidarū aquarū differentię, et ſigna 378
Acidarum aquarum temperamentum 388.15
Acidarum aquarum calor exiguus, fol. 388.38.
Acidarum qualitas eſt aceti aqua diluti 389.8
Acidarum aquarū operationec 388.45
Acidarum aquarum nocumēta 389.31
Acida naſcuntur incorruptę 387. per to.
Acida ex chalcanto aqua 387.30. & ſeq. 310.20
Acida extrà vrbem in cibarijs damnantur 107.30
Acida qua ratione frangant lapidem, 388.50
Acida ſancti Iohānis ad vrbem 390.30
Acida ad Capranicam 391.5
Acidę ad ripā Tyberis 391.46.307.48
Acida Ariſtotelis 392.1
Acida aqua ſaliens 394.8
Acida in Germania quadam 392.58
Acida ad Rotemburgum 393.13
Acida quatuor in Cattis 393.3
Acida Goppinga in Heluetijs 393.40
Acida in Pannonia 393.50
Acida ſuperſtitioſa 394.1
Acidus fonc in Rhetijs 393.20
Achaia ignifera in Meſſenijs 38.14
Achaicum mare 8.1
Achaia inundatio 52.4.59.28
Achaia varia aqua 356.52
Acherontis ora, & Acheruſia palus, folio 202.50
Acheron in Brutijc 203.23
Achelous flu. 411.36. & ſeq.
Acherontis flu. infernalis figura 412.26
Achiloa inſula Arab. aurifera 472.12
Acis flu. in Sicilia 412.26
Acres, & Acerba aqua ex Argento viuo 379.34
Acrium aquarum ſapor 26.14
Acrium aquarum indicia 79.28
Acres aqua in Hiſpania ad Valentiolam 311. per to.
Acres in Hiſpania ad Almagr. 321.56
Acres in Hiſpan. ad Bolagnum 372.10
Acres in via Toletana 372.18
Acris aqua cum dulci 31.54.372.8
Acrochoriſmi, ideſt feſtiua ſaltationes 440.32
Actuales calores in terric 37. per to.
Acutis morbis cauenda natural. baln. 150.10
Acutis morbis cautio in baln. dulcibus 480.10
Adepsū ba. nouiter enata 52.26.234.56
Adiutorij balneum in Puteola 286.40
Adoleſcentibus dulcia bal. 466.30
Adriaticus ſinus 7.48
Adriatici maris cur parui ſunt aſtus 58.42
Aduſtis quæ propria ſint balnea 87.40
Catera l. Cholericis.
Aerem cum cælo circulariter moueri, folio 56.10
Aer attenuatur motu, & minus caleſit 33.40
Aeris regimen in bal. natural. 113.42
Aeris in Tabijs ſalubritas 243.30
Aer Puteolis medicinalis 223.25
Aer calidus, & non ſpirans facit ſtuphā 461.17
Aerea aqua in potibus maximè omniū vtiles 13.40.19.54
Aedes antiquorum quales 460.15
Aegeum mare 8.1
Aegeria nimpha fons ſuperſtitioſus. 409.33.411.6
Aegris balnearum vſus, & ratio 84.20
Aegritudinum particularium baln. vſus 472.15
Aegritudinum particul. in bal. cautiones 48. per to.
Aegyptium mare 7.55
Aegyptum totam fuiſſe olim mare, fol. 263.36
Aegyptij cur aquas adorent 424.40
Aegyptij pluuia delitioſa 62.37
Aegypti nitrum 287.20
Nitrata aqua. 273. & ſeq.
Aegypti alumina 293.26
Aegypti Regum baln. ex humano ſang. 490.40
Aegypti paludes potabilec 269.22
Aegypti fonc potu expilans 375.10
Aegri conſilium ad vſum bal. 84.22
Aegrotorum balneum Patauij 226.53
Aemiliæ purgantes aqua 283.24
Aenaria inſula ignifera 38.18.186. per tot.
Aenaria inſula ſudatorium bal. 196.36
Calidi. 210.20
Aenearum aquarum natural. 350.48. & ſeq.
Loca & Hiſtoria 352. & ſeq.
Aenea aqua atramentoſis affines 331. per to.
Aenea aqua duplices 351.30
Aenea electiſſima in potibus in Italia 352.30
Aeneis ex excremētis aqua 351. per to.
Aenei tubi ciſternarum damnantur, folio 16.37

Aenea vaſa, & hydria aquis inutiles, 16.50
Aeneis vaſis ſuffocata edulia cur inficiantur, fol. 358.28.32
Aenea aqua in balneis Auinionis, folio 334.8
Aes caldarium, & cyprium, ſeu cuprum 352.35
Aeris, & atramenti affinitas 308.54
Aeris eſſentiales partes, & exerementa 387. & ſeq.
Aeris ſubſtantia zignit acidas aquas, folio 397.26
Aeris aqua cur non acida omnes folio. 387.55
Aeris fluuius 352.22
Aeolia inſula ignifera 38.15.185.50
Aeolias arſiſſe olim cum mari 185.14
Aeoliarum quædam inſulæ nouę 280.24
Aeoliarum inſularum aquæ cal. 185.53
Aeolus cur Rex ventorum dictus, folio 185.58
Aequicolis aqua gutturoſa 405.28
Aequinoctiali ſub terra quando pluit 61.58
Aequor mare cur dicitur 58.39
Aeretbriæ aqua 14.51
Aeritbreorum aqua qua colorant, folio 406.32
Aeritbreum mare 8.14
Aeruginis impreſſiones in aquis 381.1
Aeſis flu. in Picenis 236.21
Aeſtuaria, & ſtupha in Thermis, folio 457.27
Aeſculapij fons Athenis 11.54
Aeſtus maris rationes 55. & ſeq.
Aeſtus quorundam locorum irregulares 56.23
Aeſtiua Thermæ, Hiemales 452.23
Aetatũ balnea naturalia 87.50.143.10
Aetatum balnea ſimplicia 466. per to.
Aethiopia aquarum penuria 273.20
Aethiopia fiunt pluuiæ 61.62. & ſeq.
Aethiopia dierum & noctium longitudo 63.12
Aethiopia æſtas, & hiems 62.50
Aethiopum fontes qui mutent animum 395.46
Aethiopię fons olei 319. & ſeq.
Aethiopię lacus Inſani dicti 373.42
Aeſtus in balneis quomodo arcetur, folio 163.50
Aeſtus maris fluxus, & reflu. 55 per to.
Aetna ignifera 38.10
Aetnę montis deſcriptio, & incendij hiſtoria 181. & ſeq.
Cauſa a cœlo. fol. 55.50
Cauſę naturales 55.60
Aeſtus irregulares 57.17
Aetnę incendij perpetuũ pabulum 183.33.164.45
Aetna incendij cauſſa à mari triplex, folio 183.58
Aetnę profluuium ignis, & ſulphuris, folio 184.45
Aetnę mons factus ex cineribus, folio 182.20
Aetnę cauſſę admirãdę 182.50.184.25
Affectibus omnibus corporis quatenus balneę conueniant 120.30. lib. III
Affectibus calidis quę baln. conueniant 170. & ſeq.
Affectibus frigidis 122.48
Cętera lege Febres, & Partium morb.
Aganippe fons 275.35.415.15
Agaos cellus in Aphrica Argenti ferax 362.12
agnani lacus Puteolis, & ſudatorium 105.30
agnani in Piſano frigida bal. 253.21
agrigenti lacus omnia ſuſtinens 319.46
agrippę Ther. Imperatorię 427.31
agrippa aquarum Curator perpetuus, folio 429.30
agrippinę Neronis matris Ther. 427.40
agrippinę Ther. an mulieribus publicę 451.25
alabaſtrites lapis, & chais, aquę in Abaudia cum bal. 230.52. & 231
alabaſtrum verum vbi natiuum, folio 281.10
alabaſtra vnguenta in Ther. 447.1. & ſeq.
alba Iulia in Tranſyluania aurifera, folio 362.58
albani lacus inundatio ſine imbribus 59. & ſeq.
albarum aquarum ratio 30.40
Indicia 79.50
albula olim Tyberis flu. 31.6.39.7
albularum aquarum hiſtoria
albunea fons 293.45
albularum qualitatec, potus, & ordo, folio 295. & ſeq.
albularum Aureliani cenſura 296.13
albulę ſulphureę dictę 294.54
albulę marmoreę, & lapidoſę naturę. folio 32.60.205.17
albularũ prima inſtituta in baln. 295.44
albulę quando deſituię 296.26
albulę inſtauratę 296.35
albunea oraculum, fons, & ſylua 294. & ſeq.
albunea oraculum ſuperſtitioſum, folio 414.44
albis fluuius aquę frigidę 25.26
albudinus fons in vrbe 430.36
alchimiſtarum experimenta in metall. 48.22
alcon flu. piloc gignit 376.25.408.8
alearum ludus tuers 439.31
alfaneia vallis cum frigidis bal. 253.54
alexandri arę cur à mari occupatę. folio 266.40
alexandri in Tabernac. fons olei 321.26
alexandri Magni diſcrimen in baln. folio 251.60
alexandri periculum in Ther. 321.20
alexandri quęſtio notatur, de aquę frigiditate 33.40
alexandrinę Thermę in vrbe 477.42
alexandrinę aquę in vrbe 430.51
alga maris propria 270.48
alimenti, & Medicamenti oppoſita ratio 102.45
alimentorum electio in balneis naturalibus. 211.1
allera fluuius 31.17
allianis Galeni balnea 247.16
alopecię balnea quę idonea 143.47
alopecię capitis lauacrum artif. 488.24
alphęus fluuius Athenis 8.50
alphęus flu. ſuperſtitioſus 395.41.409.49
alphonis lacus 293.16
alpium lacus ſummo vertice. 6.20
alpinæ aquę perniciosę 369.54
alpium quędam aquæ gutturoſos faciunt 405.10
alſatię aquę 306.20
alſietina aqua in vrbe 430.40
alui purgationibus aqua frigida 71.50
aluo nimium ſoluię in bal. natur. 162.1
alui adſtrictioni in bal. 161.45. & ſeq.
aluminatarum aquarum natura. 290.38
Loca & Hiſtorię 293 per to.
aluminatarum primę impreſſiones, folio 290. Qualitates operationes, & vſus 292. & ſeq.
aluminatarum duę primę facultates adſtrictio, & penetratio 291.55
aluminis multę ſpecies 291. per to.
aluminis lapis, & ars 280.48
aluminis cum ſulphure miſtura 46.12
alumen noniter inuẽtum in Ital. 293.30
alumen Tulphę no. inuentum 291.293.
alumen ſquamoſum 291.46
alumen reſiſtit incendijs 291.43
aluminatarum cenſus in German. 306.2
alumen non clarificat aquas 32.40
amalthea cornu, & figura 412.12
amantibus balnea conueniunt 147.45
& Thermarum delicię 468.15
amaritudo in aquis 27.4.385.1
amaritudinis triplex cauſſa 27.9.385. per to.
amaritudinis in aquis iudicia 79.27
amararum aquarum hiſtorię 385.1
amaſenus fluuius 414.20
ambaris candidi fontes, & hiſtorię, folio 321.52
ambracius ſinus 7.50.
ambra Coronaria maxia 322.21
ambra nigra natura 322.51
ambrum fluuius 361.17
ambulatio exercitij genus 440.40
ambuſtis balnea 145.22
amethyſti lapides in Rhetijs 238.32
amianthus lapis 291.43
amnes retro fluere inundantes 65.40
amnis Larius 228.41
amorem qua inducant aquę quę odium ibid. 409.15
amore detentos qua liberent baln. 147.50
ampeiidis bal. in vrbe 428.5
amphiarai aquę 14.52
anna fluuius in Hiſpa. 3.32.370.49
anaphe noniter nata Inſula 266.16
anaſarcę hydropi baln. & lutum in Hidrop. 33
anaurus Arcadiæ flu. 32.35
anaurus cur dicitur Nilus 62.58
ancerici bal. in Gallia 211.52
audredochi aqua 237.13
andrię fons ſuperſtitioſus 27.30.409.50
angina ex bal. remed. 128.30.463.16
angina reprimentia remed. 485.50
anglię balnea 240.56
Anglia plumbo, & ſtanno fertiliſs. 358.

358.56
augradiba Aerithrei Inſul. aurif. 362. 18.
ani fiſtulis balnearum ratio 146.31
Anienis flu. qui &
Anio dictus hiſtoria 296.58
Anienis aqua lapideſcentes 32.47
anienis ſi lapideſcunt, quomodo frangunt lapidem ſolio 135.37
anienis nymphęum mirabile 297.10
Eucounium Eſteu. 297.35
anienis pracipitia, & Infernum 35.2
anienis aquęductus Nouus 430.39
anienis vetus 430.16
aniger fluuius 395.41
anigriadum flu. 293.18
animi affectibus Thermarum delicia folio 147.44.480.1.127.36
animi affectibus quatenus idonea ſint bal. 147 per tot.
animi defectibus in bal. remed 163.506
animi defectui frigida conſperſio 96.32
animalia, & Mures qui degunt in aquis 402.10
animaliū ratio in fontibus Aponi 402.40
animalia in lapidibus concluſa 33.8
animalia lapideſcere in aquis 33.16
annia aqua in vrbe 450.49
annona futura praſagia in aquis 51.15
anodin. foment. tria genera. 487
anſeres arborea 403.14
amechera aquae in Hiſpa. 392.42
antemeridiana lauationes 461.32
antandria fluuij tingentes lanas 407.21 240.1
antrum ſudatorium ad ſaccam 192.25
antra mali halitus 199.40
antrum Cilicum 199.28
antrum Iunoni ſacrum in Caria 200.13
antipodas non poſſe negari. 258. per tot.
antimonij aqua 375.48
antegaſtam baln. Germa. l. Ger.
anthrax Minij matrix 381.26
anticoli aqua mirifica operatio 77.42
anticoli aquarum hiſtoria 389.35
antiochiani Therma in vrbe 434.43
antiochi Medici vſus balnearum 463.23
antiquorum opi. de origine aquarū 6.34
antiqui an ſcripſerint de bal. 87. per tot.
antiquorum opin. de caliditate fontium 45.36.
antiquorum opi. cenſura 46.4
antiquorum habitus & reliqua vita ratio l. Romanorum
antoniana Therma in vrbe 427.57
antonianę aquę in vrbe 430.50
antonij Muſę de Albulis 306.20
antimonij aquę. l. Stybion 384.20
antiperiſtaſis effectus in aquis 50.32 60.10
anxuris aquę 244.45
apamęę noui fontes enati 62.19
aphricum mare 8.15
aphrici maris ęſtus 57.43
aphricę pluuię, grandines, & niues 73.1
aphricę ſalinę propè vticam 281.39
aphricę aquę Zame 384.11
aphricę alumina 393.37
aphrica an ſit aurifera 371.34
aphtis balnearum rem. l. Oris 128.26
aphrodiſius flu. in Arca. Steriles facit 398.40
aphronitri natura 281.27
apodyterium in Thermis 448.4.448.1
apodyterium in ſtuphis noſtris 468.34
apollo Thermites in Sicilia 192.52. 421.40
apollo vnde dictus 211.4
apollonij Theanei locus 14.20
apolloniatarum nymphaus 51.30
apolloniatis campus ardens 318.51
apolloniatarum lacus bituminoſus 328.8
aponi balnearum hiſtoria 222.23
aponi nat. ſulphurea, & ſalſa, &c. 224.20
apponi aqua cur varij caloris 224.40
aponi aqua cur herbas nutriant 241.15
aponi aqua cur rudes dicantur. & animalia 224.44
apoplexia remed. ex balneis 422.51
apoplexia diſcuſſoria remedia 483.40
appetentia qua faciant balnea 131.30
appetentia immoderata in bal. 154.19
appetentia collapſa in bal. 154.54
appia aqua in vrbe 430.14.432.22. 433.12
apuſcidamuo lacu fluitant omnia. 32.13
aqua omnium rerum principium 1.24
aquae neceſsitas in natura 244.5
aqua tunc ſufficit, cùm exuberat 2.5
aquae Medicatę qua intelligantur 2.12
aquae copia ſemper melior q̃ ſiccitas 6.1
aqua calida an omnes Medicata 341.43
aqua eſt ſubiectum in lib. de Ther. 2.31
aqua ſimplex, & compoſita 2.13
aquarum origo ex lacunis ſubterr. 5.37
aquę vbi paucę naſcantur 6.7
aquarum vbi penuria
aquę natura lunę ſimilis 2.19
aquarum communes prerogatinę. 1.52.
aquarum ſponte manantium locus 3.2
aquę miſtę & compoſitę non omnes ex accid. 22.35
aquarum materia, ac vaporum in terris infinita ſacietas 5.29
aqua aptitudo in medendo 2.25
aqua facilis impreſſionis 2.28
aquae in cauernis terra 4.3
aquarum origo ex aere 4.13
aquas non omnes ex aere generari. 5.31. & ſeq.
aquarum alterationes ex natura, & acci. 5.28
aquarum origo ex mari 7.4
aqua dulces in mari 3.44
aquarum miſtarum naturalia principia 4.16
aqua vna genere in vniuerſo 7.15
aqua impura 13.6
aquarum ſpecies vnde ſumantur 13.4
aquarum ſpecies an mutentur 50.10
aquarum partes mutantur. 50.12
aquarum naſcentium ſumma 4.20.10.5
aqua, & terra vnus globus 15.7.7.23
aquarum naſcentium finis eſt mare, folio 418.45
aqua motus, ſitus, altitudo, & proportio cum terra 9.39
aqua an ſit maior quàm terra 9.59
aqua ſuperficie amplior, quam terra, folio 10.5
aqua an ſit altior quàm terra 10.22
aqua quaſi aqua & aequilibris 11.17
aqua cur latices dicta 10.30
aquae tres motus ſunt 15.31
aqua cruda & cocta 13.14.20
aquae ſuopte ſpiritu feruntur 11.23
aquae differentia frigiditas, & humiditas 12.53
aqua an tantum deſcendat quantum aſcēdit 11. per to.
aqua cur ſubit terra glebam 15. per to.
aquas ſubire eſt manifeſtum & ſeq. 10.20
aquarum bonitatis indicia 14.1
aqua à montibus oriri diuinum eſt 11.39.424.40
aquarum ſimplicium qualitates 15.7
Intrinſeca virtus 74.21
aquarum naſcentium noua partitio, folio 28.18
aquarum ſpecies, & differentia 20.28. 25.2
aquarum quot loca tot ſpecies 20.28
aquarum nulla ſimplex 13.28
Indomita 14.34
aqua ſimplex & cruda dicta nulli rei vtilis. 13.14
aquarum aeſtimationes 14.50.148.26
aquarum indicia Bonitatis. & malitia 14.1
aquarum à cœlo fauores 20.50
aqua optimę conditiones 13.39.19.50. 70.10
aqua aerea optima 13.40
aqua aerea non eſt impura miſtionis, folio 13.34
aqua dulcis ratio 13.54
aquarum à loco originis aeſtimatio, folio 143.40
aqua non omnes ponderari aequales, folio 14.45
aquarum à pondere aeſtimatio 14.43
aquarum inutilium genera 14.8
aquae aeſtimatio per autumnum fieri debet 15.20.86.40
Et facultatum iudicia 77.50
aquarum virtutes non ſunt ad caſum, folio 28.39
aqua putrida an vtilis 16.16
aquae aeterna odore abominabiles, folio 197.44
aqua corrupta inutilis 16.23
aqua pluuia natura 15.25
aquarum plurium inuicem confluxus, & temperamentum 20.46
aquae plures fiunt vna aqua 20.54
aqua multarum partium mala 21.22
aquarum genera, 20.18. & bonitatis gradus 18.10
aquarum malitia experimentum, folio 275.13
aquas purificandi artificium 21.55. 269.30
aquarum miſtura mutabiles 21.58
aquarum natura calidarum tres oppoſitiones contra Agrico. 47.8
aquarum miſtura immutabiles 21.40 22.23. per tot.
aquarū ſpeciales differentia 74. per tot.

aquarum

INDEX

aquarum miſtarum triplex temperamentum 22. per tot.
aquarum differentia, & caußa à ſaporibus 25. per tot.
aquarum differrutię ab odoribus 27.50
Aquarum differentię à coloribus 29.33
Aquarum differentię à ſubſtantia 39.20
Aquarum differentia à primis qualit. 33.19.
Aquę paſſiones apud Alexandrum 33.38.
Aquarum paſſionum tria genera 50.25
Aquarum communes differentię, ac temperamenta 48.7
Aquarum proprietates occultę & cauſa 48.25
Aquarum differentię ſubſtantiales 48.30. ſeq.
aquarum mutationes accidẽtales 50.40.
aquarum defectus, ac ſiccitas 50.52
aqua ab imbribus alterata 50.46
aqua ſimplex inſipida 27.4
aqua ſimplex inodora 28.15
aqua ſimplex ſine colore 29.50.415.16
aqua ſimplex ſubſtantia medio. 31.22
aquarum Miſtionum ratio 20. per tot.
aquarum differentię plurimę innominatę 20.48
aquarum ſapores omnes à miſtura 25. & ſeq.
aqua dulcis qua verè intelligitur 13.50
aqua dulcis ſimul & amara 31.54
aqua dulcis, & lactea 30.34
aqua ſupernè dulcis, infrà acris 380.23
aquę ſalſę plures cauſſę 26.35. & ſeq.
aquarum amaritudinis triplex caußa 27.10
aqua amara diuino imperio facta potabilis 473.20
aqua è petra producta 473.21
aqua an retineat odorem 28.55
aqua caburę boni odoris 27.9.36.25
aquarum deſtillatarum odor 29.11
aqua Namphę cur diu odora 29.12 36.27
aqua paucos retinet colores 424.15
aquę à coloribus cognominatę 30.40
aquarum à ſaporibus indicia qualitatum 79.20
aquarum ab odoribus indicia 79.42
aquarum à coloribus indicia 79.54. 405.47.
aquę dilutos concipiunt colores. 405.57
aquarum indicia cõmunia 74.75. per to.
aquarum indicia à ſubſtantia 74.54
aquarum indicia ab operation. 77.35
aqua vt aqua non nutrit. 472.2
aquarum à tactus qualitate indi. 80.8
aquarum indicia à iuuantibus, & nocentibus folio 154. 80. & ſeq.
aquarum inutilia genera 14.22
aqua cocta primum inſtitutum 72.46
aqua ex decoctione nõ ingroſſatur 72.50
aquę multę non indigent coctione 72.60
aqua cocta ſemper manet tenuior 73.1.
aquarum grauitas & corpulentia 32.13
aquę nihil in ſe ſuſtinentes 32.18
aquę natura lapideſcentes 43.44.338.8 385.43
aquę frigiditas examinatur 33.49
aquę humiditas 35.46
aqua eſt magis per frigidum, quàm per humidum, ideſt in ſummo frigida deinde humida 39.50
aqua cur congelata corrumpitur, feruefacta non corr. 33.50
aquę vbi frigidiſſimę, & earum cauſa folio 34.3
aqua ex plumbo agetata ſit frigidiſſima 358.12
aquę intolerabilis frigiditas 43.16
aqua terrę admiſta, minus frigida 33.58
aquę ex motu frigeſcunt 34.40 & ſeq.
aquę ex motu cur non caleſcunt 33.38
aqua pręcipites frigidę 43.18
aquarum ſtrepitus, & cauſa 44.11
aquę frigidę fontes in domeſticis cameris ad febres arden. 96.40
aqua frigida incautata damnatur 97.48
aqua, & aer non atteritur motu, ſed tenuatur 34.40
aquarum ratio quę ęſtate frigent, & hieme calent folio 34.45
Aquę calor nulli ineſt naturaliter 39.24
Aqua an aliqua naſcatur cum caliditate 40.44
Aqua calor ex antiperiſtaſi 35.12
aquarum naturaliter calidarum varię antiquorum opiniones 36. per tot.
aquarum naturaliter cal. iuniorum opin. 36. & ſeq.
aquarum naturaliter cal. modi 39.43
aquarum natur. calidarũ materia 40.45
aqua omnes calidę, caleſcunt ex ſulphure 45.32
aquarum calidarum agens caußa eſt actualis calor in terris 38.50
aquę calidę cum igne actuali Puteol. 39.60
aquę Scantię ardentes 43.14.201.30
aquarum bullientium cauſę 49.27
aquę ſpumoſę 59.24
aquę feruidę ſalientes 59.30
aqua impetuoſiſſimę ac ſaxa iaculantes 49.42
aquę ſalientes frigidę 49.35
aquę natura calidę cur tardius igne caleſcunt folio 59.37
aqua ſemel calefacta nunquam integrè reſtituitur, ſed manet tenuior 72.56
aquarum mutationes 49 & ſeq.
aquę calidę cur non ęquè ex ſulphure caleant 48.20
aquarum, & calorum rationes ſub arctictico & ſub zona torr. 254. & ſeq.
aquarum mutationes totales 51.55. & ſeq.
aquarum natura habet ſuas paſſiones 49.50
aquarum accidentia varia 50.44
aquarũ inundationes varię 52.3. & ſeq.
aquarum Diluuium 54. per tot.
aquarum ratio quę abundant tempore ſterilitatis, minuuntur fertili 51. per totum 61.20
aquarum vſus in communi. lib. 2. per to.
aquarum vſus frequentiß. in bal. 67.38
aquę ſimplicis vſus 78 & ſeq.
aqua an nutriat 71. per tot. 432.4
aqua non nutrit, & alia incommoda folio 71.12
aqua minus humectat quã vinum 472.6
aqua vt vehiculum nutrimenti eſt 71.22
aqua ſimpliciter medicationi inutilis 71.24
aqua medicamenti loco quatenus vtilis 71.30
aquarum vtilitates à proprio fonte quęrendę 80.32
aquę medicatę foris generãt lapidem, ebibitę purgant 135.25
aquarum medicatarũ operatio in potibus abſterſio eſt 92.44 88.56
aquas medicatas abſtergere & abluere 92.57
aliqua bal. epota ſi nõ purgauerit 162.20
aquarum operationũ cenſura 71. per to.
aquarum quę ſunt balneis idoneę 80.20
aquarũ quę ſint in potibus vtiles 71.19
aquę potus noxius in morbis 71.12
aquę potus in acceſſionibus nocentiß. 71.17
aquę cibis ſuperbibitę vtilitas 71.40
aquę medicinę ſuperbibitę vtilitas 71.49
aquę potio ſudanti mala 72.30
aquarum Medicatarum, ac Miſtarum vſus 75. per tot.
aquarum indicia minerarum 75.15
aquarum mineralium ind. à ſubſtantia 75.53. à venerum qualitatibus 76.9.
aquarum an quo anno vſus, vel abuſus ſit 87. per tot.
aquarum annuales alterationes 82.52
aquarum mineralium indicia à pondere 14.42.-6.38
aquarum miner. indicia à decoctione, & lambicatione, & alijs modis 76. per to.
aquarum miſtarum videntur ſpecies inſi. 171.42
Aquarum miſtarum diuerſę impreſſ. 72.14
aquarum impreſſionũ indicia 76. per to.
aquarum Miſtarum quę in potibus Medicatis vtiles 80.10
aquę medicatę quę in cibarijs vtiles 107.50
aquarũ medicatarũ tres abuſus 107.54
aquarum potulentarum med. vſus 88.6
aquarum Potulentarum med. vſus antiq. ibid. & apud Gale. 133. per to.
aquę Potulentę medicatę quę optim. 352.30
aquę Potulentę quę longè à proprio fonte non mutantur, vtiles 24.20
aquę quę longè deferantur ad vſum. folio 90.10
aquę Potulente an dicantur purg. 92.25
aquę Potulentę medicatę operantur qualitate, & quantitate 92.50
aquę potulentę medic. damnantur in cibis & potibus 108. per tot.
aquę medicatę quę cuique vſui idoneę 116.9
aquę medicatę in conſperſionibus 97.50 Cętera l. balnea.
aquarum hiſtorię ſingulares ſunt neceſſarię 171.35
aquarum Hiſtorię ſulphurearum 173. & ſeq.
aquarum hiſtorię mineraliũ 261. & ſeq.

aquarum

Aquarum hiſtoriæ metallicarum 327. & ſeq.
aquarum hiſt. ex excrementis min. 768. & ſeq.
aquarum ſpecialium ſunt propria loca 174.45
aquæ balnearum quibus terris dederunt nomen 176.25
aquæ ciuitas in Liguria cum bal. 303.15
aqua, Ais oppidum in Sabaudia 230.54
aqueuſia bal. olim derelicta 83.23
aquæ Sextiæ, nunc Aquenſis ciuitas 246.31
aquæ calidæ ciuitas in Hiſpa. 374.30
aqua calida in Gallia ciuitas 211.38
aquæ ad Tarbellim in Aquitania 211.42
aquæ calidæ in Anglia 240.60
aquæ Grani in Brabantia 232. & ſeq.
aqua Dei, & vitæ 238.4
aqua dictum bal. in Piſano 343.1
aquæ in Hetruſcis, nunc Viterbij. 245.12
aqua Plũbo agitata ſit frigidior 238.46
aqua ex plumbo medicata 357. & ſeq.
aqua ex ſalenitro diluta frigidiſſima 288.49
aqua ex marmore lapidoſa refri. 376.15
aquæ ex terris cõbuſtis, & cinere 381.50
aquæ et loca quæ ardeant ex hito 317.41
aquæductus, ſeu Bal. de Buxtum. S. Caſſ. 336.42
aquæ mentem lædentes 373.30
aquæ chalibeata ex arte 330.50.334.2
aqua ex auro deſtillata inualida 360.30.
aqua inaurata calenti auro ibid.
aqua ex æris excrementis 387. & ſeq.
aquæ Fortes dicta 312.12. l. Acres. 4
aqua Marina omnes mixtæ 264. & ſeq.
aquæ Marinæ qualit. & operationes 266.40
aquæ Marinæ cal. tepidæ, & frigidæ vſus. & clyſteres 265. & ſeq.
aquę Marinę proprietas ad Canis rabidi morſus 147.60.766.40.
aqua pluuioſa in Pantalaria 197.33
aquę quæ iactant flammas in Sicilia 201.30
aquæ quę nunquam à fonte exuberant 201.35
aquarum occultæ, & Mirę proprietates 395. & ſeq. 57.37
aquarũ mirificę ꝓprietates 398. & ſeq.
aquarũ mira origo ex arboribus 398.50
aquarum proprietas, quæ generant animalia 402.13
aquarum vitioſę proprietates 403.20
aquarũ proprietates ad colores 405.45
aquarum proprietates quę lanas pecoribus tingunt 405.34
aquę mortiferę naturę 368.40
aqua frigida quę accenditur 253.31
aquę calidę, quę alunt Piſces, & ranas 402.282
aquę quę generant ex frondibus piſc. et aues 402.54
aquarum vitia popularia 403.20
aquę quę gutturoſos faciunt 404.24
aquę quę pedũ uitia faciunt. 403. & ſeq.
aquarũ natura q̃ tingunt lanas 406.30
aquarum cenſura, quę fama iactantur admirandę 408.25
aquę fabuloſę 406. per to.
aquę ſuperſtitioſę 409.30
aquarum figurę Poeticę 410.10
aquarum infernalium cenſura 411.16
aqua cur Acheloon dicta 411.60
aquę ſacrę cur dictę 414.30
aquam Aegyptij cur adorabant 414.42
aquis cur tributa oracula 415.1
aquę cur Muſis dicatę 414.54
aqua, & igne cur interdicebatur 414.40
aquæ Balnearum cur ſacræ 415.40
aquæ cur Dijs nuncupata 415.50
aqua homini ſpecialiter ſacra 415. per to.
aqua Sancta cur dicta 416.20
aqua Sancta Aſculi 236.34
aqua Sancta Pelicana 285.45. cætera. l. propria ſanctorum.
aquarum Diuina & miracula 416.45
aqua prima ſanctificatio 417.44
Aquæ tria prima myſteria folio 417.4.427.9
aqua è Paradiſi fonte emanans 417.1
aquarum mira origo è montibus 418.6
Aquarum naſcentium mira diſtributio 418.50
aquarum naturaliter calid. mira cauſſa 419.44
aquæ, ignis, & terræ mira concordia in fonte ſingulari 420.20
aquæ vnde naturaliter ferueant difficultates 420.20
aquarum vrbanarum cenſura 429.20
aquarum ducendarum decretum 425.45
aquarum vrbanarum copia 429.25
aquarum vrbanarum leges 429.50
aquarum ductuum magnitudo, & numerus 430. & ſeq.
aqua vt ſaliant Puteis artificiũ 431.45
aqua Felix nouiter perducta 433. per to.
aqua Virginis hiſtoria 431. per to.
aquarum in Thermis emiſſaria 444.45
aquarum, vt ſaliant nouum artificium 431.40
aquarum in Thermis indeficiens copia, calidarum, tepidarum, & frigidarum 443. per to.
aquæ frigidarium in Thermis 447.6
aquarum frigidarum prima laus in Thermis 444.26.466
aquarum, & balnei Penſilis ratio 448.25. per to.
aquæ frigidæ balneum augmentationi aduerſatur 466.30
aquarum dulciũ balnea priuata 466.10
aquarum dulciũ bal. temperata in cauſſa tuendæ ſanitatis 466. per to.
aquarum dulcium bal. ad omnes febres 468.20
aquarum dulcium bal. ad febres particul. 470.4
aquarum dulciũ bal. in particul. ægritud. 471.14
aquarum plus iuſto calidarũ baln. 474.45
aquarum frigidarum lauationes 476. & ſeq.
aquarum dulcium balnearum cautiones 478. per to.
aquarum medicatarum artificialium modi, ac apparatus 485. & ſeq.
Aqua calida cum oleo magis penetrat 488.46
Reliqua l. Balneas.
aquam timentibus mirabile 331.4. lege canis rabidi morſus 147.31. & ſeq. 477.58
aquæ intercutim balnearum ratio 132. per to. l. Hydrops.
aquarij oppidi aqua 228.26
Ais bal. aqua in Sabaudia 230. & ſeq.
aquiſgrani balnea 232. & ſeq.
aquicaldenſes populi in Hiſpan. 240.26
aquitania aurifera 362.50
aquitania ciuitates duæ aquæ cal. 126.30
aquilæ albæ ex aſpectu niuium 407.8
aquilonalium balnea 255.45. & ſeq.
Aquilonales terræ cur ſale indigent. 279.40
aquilonales terræ aurifera 362.20
Arabicus ſinus 8.14
arabum ſalinæ 272.50.273.12
arabia aurifera 362.45
arabum Thermæ artificiales 448.18
arbia fluuius 286.26
arcadiæ balnea 235.1
arcadia Hydor ſtygos 369.4
arcadicus in Creta fons 51.40
archigenes de Potulẽtis aquis 88. et ſeq.
archipelagus Aegeum 8.2
archigenis ſententia in bal. calidis pro capitibus natura cal. 99.16
arcus, & Arculus bal. in Baiano. l. Ba.
arcquati colorem diſcutit, ſtupha 463.40
ardeæ aqua frigida ſulphurea 252.24
Ardenti febri communiter 122.45
ardentia loca in toto orbe terrarum 38. per to. in Peru. 259.50
arena, fuit Harena dicta 269.41
arena maris vſus 266.2
arenariæ fodinæ 308.20
ardenti febri frigidæ potus ratio 73.20
ardenti febri frigidæ aquæ conſperſio 96. per to.
ardenti febri bal. dulcium ratio 471.6
ardenti febri Natatio in frigida 478.22
arenationis vſus 106.10
arenationis locus in Iſchia inſula 210.51
arenularum, & calculorum propria materia 93.45
arenulis, & calculis Rem. ex baln. 135. per tot.
arethuſa fons in Scillaceo 11.54
argenteæ ſub Parrano aquæ 365.16
arethuſa in Sicilia fons ſuperſtitioſus 409.44
aretiſſa fluuius 32.13
Argenti bal. l. Auri. 360. per to.
argenti & auri propagatio 360.6
argento viuo promiſcuę in aquis virtutes 369.15
argenti viui aqua naturales 363. & ſeq.
arethuſa fons in Scyllaceo 400.1
argentum viuum, et Hydrargyron, idem, quaſi.
argentum viuum rerum omnium venenum 369. medicina ad omnes morbos 369.35. & ſeq.
argentea aqua 376.41
argentũ viuum, an ſit frig. vel cal. 369.8
argenti viui aquæ mortifera 369.40

Argenti viui aqua acres 369.10
argentum viuum & Sulphur reperitur in cunctis metallis 173.43
argentum viuum per os 370.23
Vnguenta, & ſuffumigia 370.20
argento viuo natural. in Hiſpa. 370.46
argentum continet aurum 360.30
argentarius mons in Hetrur. 363.29
argenteola ciuitas in Hiſpan. 373.59
argilla vtilitas in aquis 21.43
argilla attrahit pinguedinem, & oleum, etiam ex veſtibus 21.44
argyre inſula India 362.20
aricia terram ardere conſueuiſſe 45.28. 181.7
Ariſtotelis ſtylus notatur 4.45
ariſtoteles aliqua acutè potius diſputare conſueuit, quàm negare 9.46
ariſtoteles poſuit ignem in terris naturalem 39.12
ariſtotelis poſitio de origine aquarum amplificatur 5.10. & ſeq. 22. & ſeq.
ariſt. poſitio de temperamentis miſtarum aquarum amplificatur 22. per to.
ariſtotelis ſententia noua expoſitio folio 44.40
ariſtotelis locus reſtituitur 47.44
ariſt. in Euripo lapſus 58.26
ariſtotelis locus contradictorius 264.16
armenia quadam bal. 186.10
armenia ſalina 273.4
armenia lacus Arſius Nitroſus 281.31
armenia fons olei 321.20
armenia aurifera 362.40
armeni lapidis natura 379.54
arni fluminis curſus 9.16
arni inundatio 64.58
arni bonitas in balneis 252.18
arpini Therma M.T. Cicer. 460.43
ars balnearia antiquorum qua eſſet folio 68.45
arſenici impreſſiones in aquis 374.35
arſenus lacus 268.21
artificialium bal. tractatio 423. per to.
artificialia bal. priuata 426.50
artificialia baln. medicata genera 481. & ſeq.
artificialia balnea an naturalium vim aſſequantur 481.50
arthritidi balnea 139. & ſeq.
arthritidi bal. dulcium ratio 473.58
arthritidi Hydrelçi bal. & os 488. & ſeq.
arthri. inſeſſus in vinaceis 491.40
articulorum morbis balnearum ratio folio 133. & ſeq.
articulorum luxationibus, & fract. folio 139.30
articulorũ fluxionibus in bal. 157. per to. *l. Rheuma.*
artuum, & muſculorum palpitationi folio 140.51
artuum, & carnoſarum partium morbis balnearum ratio 140.45
artuum doloribus & callis 140.20
artuum morbis vini baln. & inſeſſus in Vinaceis 401.40
aſcanius lacus in chalcyde 264.20
aſculi bal. 262.14
aſculi ſalſula 279.45
aſcyta Hydropi bal. ratio 132.18
aſiaticum mare 7.40
aſia minoris delitia, & bal. 248.32
aſia nitrum 281.16
aſiaticorum Therma delicioſa, & luxuoſiſſima 449.53
aſii lapidis inſolatus 106.30
aſo flu. in Picenis 236.15
Aſperſionum vſus ex aqua frigida folio 96. & ſeq.
aſperſio in bal. natur. l. Duccia 97. & ſeq.
Aſphaltite lacu omnia ſupernatant folio 32.11
aſphaltitis lacus hiſtoria 315.28
aſphaltitis origo ex incendio 32.50. 315.30
aſphaltitis amaritudinis cauſa 49.17
aſphalti, ideſt Bituminis natura, & impreſſiones in aquis 312. & ſeq.
aſthmati balnearum ratio 124.45
aſtringentes aqua 27.46
aſtringentia artificialia bal. 483.1
aſtruni balnea ad Puteol. 228.50
aſturia aurifera fodina 361.30
aſturga fluuius 220.6
aſtyris balnea 235.6
athernus flu. in Pelignis 320.12
athamantis aquas accendere lignum folio 412.15
ateramna aqua, indomita 14.34
atheneis in mænibus Auernus 203.35
athenis vitioſa aqua 403.50
athenis balnea 403.50
atheſis inundatio 64.40
atinate agro flu. ſubmergitur 3.31
athletarum exercitationes in Ther. folio 438.28
atlanticus oceanus 8.14
atlanticum mare cur vadoſum innauigabile 54.1
atlanticum mare ſine fluxu, & reflu. folio 57.46
atlantici montis in Aphrica frigidiſſ. aqua 34.11
atlantica inſula antiquiſſima ſubmerſa in mare 52.14
atlantica inſula olim delitioſiſſima, & cũ balneis amenissimis 424.12
Atramentoſarum aquarum natura folio 308.46
Loca & Hiſtoria 310.28
atramenti varia ſpecies ibid. per to.
atramenti natura cum Sulphur. 46.7
atramentoſa qua vtiles in bal. 309.42
atramentoſa in Cypro aqua 309. & ſeq.
atramentoſa in Volaterrano 312.1
atramentoſa in Pannonia 311.28
Nenſola 311.48
atra aqua & horrida 30.13
atra bili morbi balnea 131.29
atria Periſtylia in Ther. vrbanis folio 437.28
atrophantis balnearum ratio 144.20
attonitis balnearum ratio 472.40
attritione ſolidorum fit calor 24.40
auaritia deteſtanda in abuſu bal. 81.42. 87.18
auerni lacus hiſtoria 201.35
auerni infernales 203.20
auerni in Hetruria 203.16
auctorico monte noui fontes 52.31
auſeia aqua in vrbe & Piconia 430.22
auguria aqua Aureliani 291.10
auguſta aqua ſeu Alſietina 430.40
auguſti balnea in Albulis 296.2
auguſti Naumachia in vrbe 443.20
auguſta Tiberij ſpecus 33.4
auicenna balnearum ratio 448.15
auinionis balneum 334.7
auinionis aqua cum Ochra, & Rub. folio 381.30
aura Marinæ ſalubritas 243.36
aurearum, & argentearum aquarum natura 360 1. & ſeq.
Loca, & Hiſtoria 361. & ſeq.
auri perfectio, & cum argento propagatio folio 360. per to.
auri quę poſſit fieri impreſſio in aquis folio 360.30. & ſeq.
auraria aquę duplices 360.40. & ſeq.
aurearum aquarum ſpeciales virtutes folio 361.15
aurea aqua Perſarum Regum 364.16
aurea aquę occultę virtutes 363.42
aurea flumina 363.18
aurea ſub Menania 364.50
aurora epiheta 56.14
aurea argenteę quę in Aenar. 367.35
aurea balnea in Italia 364.30
auri lauacra in Tranſyluania 362.60
aurum obriſum quod dicitur ibid.
aurum metallorum omnium Regem.
argentum viuum Tyrannum 360.10
aurei velleris ratio 363.36
auripigmenti, ſiue Arſenici, impreſſiones in aquis 324.35
aureliana aqua 430. per to.
aurelianę Ther. in vrbe 428.4
aurium morbis rem. ex bal. 126.51
aurium dolorem obſtructioni, tinnitui, ſurditati 127. & ſeq.
auſterarum aquarum ſapor, & Aſperarum 26.12. 27.44
auſtralis flatus aquis noxius 14.40
auſterarum aquarum indicia 29.33
auſtralis terrę aquę frigidę 34.12
auſtrię balnea 234.21
auſtagenis flu. bituminoſus 317.36
authetanis bal in Hiſpa. 240.46
authoris ingenua excuſatio 417.60
automate luſu, ideſt ad caſum nata in Aegeo mari 266.37
autumno cur baln. minus vtilia quàm æſtate 51.43
azania acida aquę 495.16
aziminus chalybs, 332.28
azium aquę oues fuſcas facit 405.38

B

BAbilonię lacus bituminoſus 326.45
Babilonię campus ardens 326.50
Babilonię ſpecus putidus 198.30
Bactris duo lacus ſalſi 273.53
Bacchi fons ſuperſtitioſus 409.50
Badenię in Heluetijs 212.48
Badenię in Auſtria 234.21
Baiarum locus, ac deſcriptio 242.18
Baiarum nouum incendium 187.33
Baiani ſinus olim incendia 187.33

Baianą Ther. amœniſſimę naturę folio 242.28
Baiarum Ther. vrbanarum inſtar folio 228.46
Baiarum aquę Potulentę quędam folio 284.36
Baiarum quędam baln. Sulphurea folio 218.10
Baiarum Sudatoria 192.57
Baiarum Petrolei fontes 325.30
Baioarię balnea 234.10
Baiona, Aquę cal. antiquiſſimę 211.38
Balam & Sogdomę incendium 315.16
Balearicum mare. inſulę 7.42
Balneum quid 2.12
Balnea & loca feruida in teris 38.57
Βαλανεῖον vnde ſit dictum 438.30
Balneum propriè intelligitur calidum, &
Balnea digerentia dicta 80.5. & ſeq.
Balnearum mutationes & alterationes folio 50.40.193.20
Balnearum ſubmerſiones 53.6
Balnearum communia Temperamenta folio 24.48
Balneis quæ vtiles aquæ 116.2
Bala. intelliguntur calida, & digerentia folio 80.10
Balnea an remedium empyr. 67.56
Balnearum natural. prima inſtitutio folio 67. per to.
Balnea natural. rara antiquis 67.50
Balnearum natural. antiqui autho. folio 68.25
Recentiores ſcriptores 69.10
Baln. municipalium ſcripta commendantur 69.19
Bal. naturalium obſeruantia apud vet. folio 68.26
Bal. conſtitutio in princ. naturę 24. per to.
Bal prærogatiua natural. 74.23
Bal. vtilitates à propria forma quærendæ folio 80.30
Balnea quæ extra fontem idonea 8.55
Bal. priuatarum refugium 80.52
Bal. priuata quando præferenda ſint folio 81.6
Bal. priuata abuſus 81.35
Baln. natural. prima inſtituta in Sicilia folio 191.50
Bal. natural. prima inſtitu. in Hetrur. folio 214.13
Balnea natura. quo nomine fiant illuſtria folio 111.16
Balneas adeundi tempus, & anni conſtitutio 82. per to.
Balnearum facultatum indicia 77.50
Balneum vltima medicorum appellatio folio 83.44
Balneas nõ temerè adeundũ 84.416.38
Bal. natural abuſus 67. per to.
Bal. natural. Peſtilentiæ tempore ſuſpecta 82.58
Et item ſtupha, & alia 458.33
Balneorum natural. electiones 81.20
Baln. natural commoda eligenda 81.23. 85.40
Balnearum boni aeris electio 81.26. 113.40
An vtilia eo anno futura ſint 81. per totum.
Bal. accidentales noxæ 83.35
Bal. ad vſum præparationes 83.43
Bal ad vſum optima experientia 84.55
Balneas eligendi tempora 85.40
Balneis vtendi Methodus 86.45
Balnei ſingularis competentia eſſe debet folio 84.40.56.49
Balnearum penes naturas, & ætates electiones 87. per to.
Ventre ſemper vacuo 82.35
Balnei naturalis cõmunis vſus 94. p tot.
Balnei vſus quinque capita 94.26
Balneatoris officium — 94.4
Baln. vſus, qualitas, forma, præparatio, temporis & ordo 94.30. & ſeq.
Balnea ſex modis veniunt in vſum folio 115.45
Balnei ad vſum tria neceſſaria 115.35
Balnei vtilis tres conditiones 116.24
Baln. natural. quæ ſint operationes folio 117.4
Balnei vſus tres præcipuæ intentiones folio 117.22
Baln. vtendis ſecundum inſtitutum folio 120.38
Bal natural. an refrigerent 120.52
Bal. calidarum uſus per quatuor gradus folio 123 & ſeq.
balnearum vſus in totum ſex modis folio 94.3
balnea in potibus vſus 88.9
balneo & potu an ſimul vtendum folio 92.12
balnearum in potibus quæ ratio purgandi 88.55
balnei naturalis vſus antiquiſſimus folio 84.3
balnea natural. cur Herculanea dicta folio 84.7.415.40. & ſeq.
Vulcania 415.55
balnei rectè vtendi quinque regulæ folio 94.25
balnei vſus, præparatio ac finis ratio folio 94.25. & ſeq.
balnei ordo, ac requiſita 95.12
balnei modus, ſpatium, regimen 95. per totum.
balnei natural. Ducciæ vſus C. Duc. folio — 97. per to.
balnearum natural. ad Sudationes vſus folio 103. & ſeq.
balnearum luti vſus 103.50
bal. aquæ an in cibis vſurpanda 107.50
balnei aquæ quæ ſuaues intelliguntur folio 108.20
balnearum natural. victus ratio 109.16
balnei vſus ſemper ieiunum ventrem deſiderat 87.37
balneis natural. vtendis tres communes intentiones 115.54
bal. ebibitum ſi non purgauerit 162.20
balnei vſus poſt ebibitas aquas 162.25
balnea operantur veluti Antidotus folio 116.39
balnea quando operari miracula dicuntur 116.44
balnearum electiones ad ſingulares morbos lib. III. per totum 120.20
l. Affectiones ipſas ſingulares.
baln. naturalium hiſtoria, & tractandi ordo per claſſes 177.11
balnearum natural. temperamenta & gradus 122. & ſeq.
baln. naturalium Feruidarum cenſura folio 104.40
Hiſtoriæ particulares 205.20
balnearum natural. ſummo gradu calid. folio 202.50
Hiſtoriæ particulares 208.30
balnearum natur. calidarum III. gradu folio 213.42
Hiſtoriæ particulares 214.15
balnearum natural. calidarum II. gradu folio 221.42
Hiſtoriæ particulares 222.20
balnearum natural. calidarum I. gradu folio 235.36
Hiſtoriæ particulares 235.50
baln. natural. Temperatarum Hiſto. folio 241.39
bal. natural. Frigidarum Sulphur. Hiſtoria 250.12
balnei natural. Pericula, particulares noxæ 148. & ſeq.
balnea naturalia an conueniant Morbo Gallico — 150.20
balnearum vſu accidentium correctiones folio 152. & ſeq.
balnea quæ ſanis vtilia, vel inutil. folio 153.24
balnea naturalia refrigerant per accidens 120.50.121.40
bal naturalium ratio in febribus 121.30
balnei natural. vſus poſt Potulentas folio 164.30
balnei dulcium aquarum poſt natural. folio 164.36
balnearum vſu mors excuſatur 188.30
balneo finito abeundi regimen 166.35
balnea aliquando reiteranda 169.18
balnea operari ſolita poſt tempus folio 168.50
balneum natural. quæ ſubſequi ſolent accidentia 169.55
balnei poſt vſum terminus eſt quadrageſimus dies 171.8
balnea priuata aliquando ineunda folio 170.10
balnearum particularium neceſſaria eſt Hiſtoria 171.35
bal nea in Nigritis 175.45
balnea in Armenia 176.10
balnearum natural. maxima celebritas in Europa, & maximè in Italia folio 176.16
balnea natur. quibus terris dederint nomen 175.34
bal. Syluanię, & Triperguląa 188.3
balneum Coctum 196.40
bal. ſulphurearum tractatio 171. per to.
Loca, & Hiſtoria 174.50
balnearum natur. Sudatoria 191.18
bal. Mineralium tractatio lib. 5. per tot.
balnea ex Marinis aquis 262.45
balnearum ſalſarum natura 270. & ſeq.
balnearum Nitroſarum natura 280. & ſeq.
balnearum Aluminoſarum natura 290.40.
balnearum Gypſearum natura 306.28

Bal. Atramentoſarum natura 308.48
Bal. Bitnminoſarnm natnra 322. per to.
Bal. Metallicorum tractatio, lib. 6. per totum.
Bal. Ferratarum natura 329. 36. & ſeq.
Bal. Aenearum natura 350.50 & ſeq.
Bal. ex Plnmbo, & Stanno 357. 30.
Bal. ex Auro, & Argento 360. 1. & ſeq.
Bal. ex Metallicorum excrementis 368. & ſeq.
Catera. l. Aqnas.
Bal. tinerea, & ſnlpbu. noua ibid. 383. 54
Balneum Regis in ſenen.
Balneum de Aquis in Piſano 343.1.
Balneum dictnm ad Morbum volat. 312. 18
Balneum de Buxo S. Caſſiani 336.42
Bal. Magnnm ad S. Caſſ. 337.10
Bal. à Caſtello S. Caſſiani 304.10
Balneũ ad Turrim patria dictũ 395.16
Balnenm ad Aquas in Lignria in Burmia flu. 303.16
Bal. Vetus in Iapigia 230.2
Balnea in Parthis. 195.7
Balnea in Armenia 339.10
Balnea in Nigritis 173.50
Balnea Noui orbis ex frig. in febribus 478.14
Balneum de Lapidibus Petrioli 215.40
Bal. de cornettis ibid.
Bal. Farina ibid.
Bal. de Ducijs 215. 56
Bal. Sanctum Sarteani 340.1
Balneolum viterbus 354.1
Bal. ad morbum in Volater. 311.32
Plani ibid.
Bal. Pauli ſeu Neapoli 428.28.
Balnea domeſtica 429.5
Balneolum in Puteolano 229.3.264.50
Balneolum aqua. M. Catini 277.53
Balnea ex Gracis authoribus 128.49
Balnea ſacra dicta antiquis 42.40.68. 30.
Balnearum diuina origo & prærogatiua 416.36. & ſeq.
Bal. Artificialium tractatio 413. lib. 7 per totum.
Bal. Artificial. alia Publica, & alia Priuata 426.50
Bal. Publica, & Imperatoria num. 12. 477.25
Baln. Priuatarum in vrbe nume. 860. 427.29
Balnearum artific. inſtituta antiquiſſ. & quando locum in Repub. habere ceperint 414.10
Balnea in Athlantica olim inſula delicioſiſſima, folio 424.12
Balneator in Thermis publicis. &
Balneatorium legatum 422.20
Balnearia res, & Requiſita 464.10
Balnearnm & exercitationum mntua beneficia, & ordo 438.16
Bal. Recnratoria eſſe 438.20
Baln. partes in Tber. pnblicis 342.20
Balnearũ diſtinctiones in Tber. 442.30
Baln. alia virilia, alia Muliebria 445.18
Balnearum Solia, & Laconicum 445. & ſeq.
Balnei Calidum ſolium 436. per to.
Balnei Frigidnm ſolinm 446. per tot.
Balnea in Tber. pnblicis non erant vno ſtilo omnes, nec vno tenore calida 446.20.448.18
Balnea in Tber. conſperſa vngnentis 447.15
Balnea in Tber. Neronis vnguenti pracioſ. 447.20
Balnea Penſiles 448.21. & ſeq.
Balnea promiſcua viris, ac Mul. 451. per totum.
Bal. Promiſcua interdicta 454. 26. & ſeq.
Balnei, in Tber. tempus, & hora 451.33
Bal. temperatarum virtus 468. 36
Balnearum ritus antiquus Roman. 450 per totum.
Balnearum vtilitates, & quãdo primum in vſum venerint Medicina 452. 50. & ſeq.
Balnearum luxus notantur 454. & ſeq.
Bal. Artifi. Priuatarum ratio 463.50
Balnea in Caſtris parari ſolita 463.56
Balnei Priuati tempus, & electio 464. per totum.
Balnei penes naturas electio 466. per to.
Balnei vſus in cauſſa ſanitatis 466. 1. per totum.
Bal. vſus ad omnes Febres communiter 468.20. & ſeq.
Bal. vſus ad ſingulas Febres 470.6.
Diſcrimina 468.40. *ordo, tẽpus, mora,* 469. per tot.
Bal. ieiuno, & non ieiuno diſcrimina 462.54
Bal. vſus ad ſingnlas Aegritud. 472.15
Balnei temperatarum aquarum vniuerſales operationes 472.22
Balnei Calidioris ratio 474.45.
Balnei Tepidi ratio 466. & ſeq.
Balneum ſimplicis Aqua Frigida 466. & ſeq.
Balnei, ac Natationis in Frigida communes vtilitates 476. per tot.
Balnei frigidi natationi aſſueſactio 476. 45.
Balnei in frigida vtilitates 476.48
Balneum ieiuno ventre ineundum folio 87.36.464.25.469.58
Balnei à Cibo noxa 479.21
Balneum poſt cibum impinguandis conceditur, folio 468. & ſeq
& bis qui in balneo linquuntur 163 54.
& ſenibus vinum 466.44
Balnea ſimplicis aqua calida quibus in caſibus vitanda ſint 478. per tot.
Balneum pro ratione & iuuat, & nocet 478. 54
Balnei in totum tria periculornm genera 479.6
Balneum quibus ſua qualitate noxium 481.3. & ſeq.
Bal. Medicata artificial. 481.48 & ſeq.
Baln. an arte poſſint æquare natural. 481.50
Balnea cõpoſita ex emolliẽtibus 482. 30
Cal. compoſita ex adſtringẽtibus 483.1
Bal compoſita ex diſentientibus 483. 24
Bal. compoſita ex lotio braſſicam comedentis 483.58
Bal. ex Hidrelæo 488.37
Bal. ex oleo 489.30
Bal. ex lacte 490.1
Bal. ex brodijs recentiorum damnantur 490.26
Bal. ex ſanguine 490.35
Bal. ex vino 491.1
Bal. ex aceto, & vini ſcapis 491.40. & ſeq.
Bal. arte compoſita an Naturalium bal. facultatem aſſequantur 481.55
Reliqnarum particularia. l. Nomina propria.
Balſami aqnæ fons in Aegypt. 416.11
Βαπτιστήριον vas in Tber. Gal. 441.26
Baptiſterium in balneis priua. 441. 26
Baptiſma primum Dei myſterinm in aquis, folio 417.7
Baricis aqua calida in Corſica 218.60
Barbaricus ſinus 8.13
Barbaria alnmina 193.24
Barbarnſſa ſubmerſio in Cydno flu. 252. 5.54.
Baſilica in Thermis Romanorum 437.24
Bathonia balnea in Anglia 240.57
Bethicis in Hiſpa. bal. 240.50
Bœotia fontes inſanij 373.48
Belus, & Iordanis Iudeę flumina 316.6
Benacus lacus 266.7.47
Bergomi aqna Aeneę 278.56
Beroſi Taurorum colle aquæ mortifera 369.90
Betis flu. in Hiſpan. 369.40
Biacenſi agro in Hiſpa aquæ 392.15
Bilbilis in Hiſpania Ferri natnra 332.58
Biſſextilis annus an aduerſetur balneis 82.17
Bithynia balnea 248.40
bithynia flum. qui mittit flammam fo- 319.25
biſſana lacus in Sicil. mali halitus 200. 42
biſtricia aqua in Pannonia. 311.48
bituminoſarnm aqnarũ tractatio 313.38
bitumen an ſit canſſa caloris in aquis, & in terris 42.1.318.20.50.43
bituminis flammæ, quæ non calent 42. 10.318.30
bituminis materia quæ ſit 46.5
bituminis multa genera 313. & ſeq.
bitumen lapidoſnm in Sidicino, & Nola 313.50
bituminis Iudaici natura 314.52.316.29
bituminis Putei, vbi lacus Sogdomæ 316.42
bitumen Carbonarinm 314. 30. & ſeq.
bituminoſus lacus in Iudæa 315.30
bituminoſus lacus Babilonia 316.42
bituminoſa bal. in Perù 259.50
bituminoſa flumina 317.30.
bituminoſi in Aſia fontes, & alibi 318. per totum.
bitumen oleum, Petrolenm, Melleum, &c. 317. & ſeq.
bitumen cur naſcitur cum aqua. 314.26
bitumen nigrum 314.36
bitumen cur aqua conflagret 315.152. & ſeq.

& ſeq.
& olea diſtinguatur
terra, & ſtipula 318.per tot.
bituminoſe balnea Natural. 323.& ſeq.
bituminoſarum tria genera 323.4.& ſeq.
bituminoſe aqua incerta qualitatis antiquis 328.25
an purgantes 323.25.324
bituminoſa ex Teoph. 314.1.
blanchetta in Ilua inſula qua ſit 381.58
blactic necandis bal. 143.48
blandula aqua Carpi 302.50
Frigidi 44.5
boli genus in Brixiano 355.8
bogliora frigida in ſenis. 339.48
bombardici pulueris fragor 295.45
bœotiæ duo fontes contrarij 373.34
bœotiæ fontes qui colorant animal. 402.12
bœotiæ fons Hiris ex fletu factus 412.8
bolagui aeris aqua in Hiſpan. 371.30
bolus quæ natura terræ ſit 369.44
bonacia quæ dicitur in mari 57.1
bonitatis aquarum indicia 13.39.14.41
bonarum aquarum forma 20.51
bonicca inſulæ fonc facit iuueneſcere 409.20.
bononiæ putei ex Gipſo inutiles 21.38.307.48
borax aurificū differt à Chricolla 380.40
borbonis baln in Gall. 211.51
borra aqua in Senenſi 286.24
borra in Florentia 286.50
borbonij balnea in Gall. 211.51
bohemia balnea 213.16.234.36
bohemia alumina 293.24
bohemia in Meſſenijs Aec 352.12
bohemiæ aurifodina 361.20
bormia flu. balnea 315.27
boricæ inſulæ fons 418.23
boriſthenes flu. 8.48
boſphoris duplex mare 8.148.31
botnicum mare 8.22
botnici maris procella 35.23
brabantia balnea 332.& ſeq. 247.29
braccula aqua in baiano 284.50
braſsica nutritur ſalſa aqua 270.50
braſsica decocto balnea diſcuſſoria 483.58
braſsica contra ebrietatem 111.58
brigenſes balneæ in valeſiis 233.55
britannicum mare 8.10
britannici maris æſtus 58.2.59.3
æſtus pernicioſi 57.58.per tot.
britannia balnea 240.58
britannia ſal foſſile 273.44
britannia Ferri fodina 332.46
britanniæ Plumbaria 358.56
britannia Auraria 362.51
brodio parata balnea damnantur 450.10
bronchoncelis balnea 141.22.1
bronchoncelas q̄ generent aqua 401.26
buda balnea temperata 248.10
bulla aqua Puteolis 209.30
bullientium Aquarum cauſſa 204.40
bullient.& Salientium cauſſa 204.20
bulliens quædam aqua Puteolis 205.22
bullicanum Viterbij 206.15
Herculi dicatum 206.35
burgundia ſalina 275.1
burmida flu. balnei ad aquas in Monfer. folio 304.10
burmienſes aquæ calidæ 211.11
buſſetum Viterbij bal. 216.38
buxi bal. ad S. Caſſianum 336.43
cum Cadmia 379.1

C

Caballini fontis figura, & ratio 417.49
Salſa qualitatis 273.33
Caburę fons bene olens 29.8
Cacochymia ratio in balneis 467.18
Cadanerum condimentum ex atramentoſis 310.10
ex ſalſis 272.32
Cadmiæ ſpodij, & pompholigis differentia 376.10
Cadmiæ impreſſiones in aquis natural. 377.52
Cadmiæ genus in baln. Aquiſgrani 99.377.60
Cææ inſulæ fons inſanus hebetes facere 409.8.374.10
Cœnę principium ab acetarijs 111.45
Cœnæ & prandij ratio 452.41. antiquis 460.41
Ceromatum ratio,& vſus 105.19
Cæruleę colore aquę 30.20
Cærulea dicta Romę 430.35
Cærulei ſeu Ciaui lap. impreſſiones 329 43
Ceſis oppido ſpecus frigidiſs. 34.22
Cęſaris lauatio notatur 462.11
Ceſtas quod ludi genus 438.48
Caicus fluuius 8.49.420.10
Caię viterbij aquę dominarum 209.50
Calabria vnde dicta, & eius baln. 230.1 & ſeq.
Calabriæ argenti fodinę 361.15. foſſilis ſal. 233.31
Calaguris bal. in Hiſpan. 220.12
Calbę oppidi aquę Acidę in Germ. 392.60
Calamina Cadmiæ ſpecies & ſeq.
Calaminaris lapis 378.6
Calamitæ vulgo dictę natura 332.per to.
Calamita inſula 332.40. in Ilua inſula 332.15
Calaſtricum nitrum 280.10
Calcis impreſſiones in aqs natur. 382.13
Calcis feruor ex aqua 389.& ſeq.
Calcis, & Cineris ſalſa qualitas 382.per totum.
Calcis calida aquę in Dacia 384.1
Calcinatio, & Cineratio differunt 383.per tot.
Calx cineris ſpecies,& naturales 383.50
Calx lota remedium ad ambuſta 382.40
Calx cur aqua diſſoluitur 283.9
Calx cur oleo vnitur 289.21
Calx cur albumini agglutinatur 289.11
Calx quid differat à Gipſo. 306.52
Calculoſis balnearum ratio 135.per tot.
Calculorum,& arenularum propria materia fol. 93.45
Calculorū & arenul.balnea dal. 473.45
Calcul.& arenularū diſcutientia,& relaxantia remedia 489.25 & ſeq
Calculis & Arenul.bal. comp. emollientis 482.35
Caldagna S. Caſſiani 337.32
Caldagna cocta 338.40
Caldanæ aqua in Corſica 239.29
Caldanæ reliquæ in Corſ. 239.30
Caldanæ aqua in Piſano 344.1
Caldanellæ aqua in Senenſi 339.16
Caldarium vas in Ther. 444.24
Calderola bal.in picenis 295.33
Calderianum bal.Verona 344.25
Calechut auro abundare, atque Aromatis 362.10
Calefacientia intelliguntur balnea folio 80.10
Calefacientia Fomenta 485.10
Caliditatis aquarum Thermalium cauſſa diſputantur 36.per to.
Caliditas & ſiccitas ſunt accidētia aquis folio 36.20
Caliditas eſt de eſſētia Ther.2.10.80.10
Caloris cauſæ ex Aſtronomis 36.20
Phyſicorum 36.40
Calor vniuerſalis in omnib.rebus, & in aquis 36.41.30 per to.
Calor per viam putredinis in aquis explodicur 32.5
Calorum in terris duo genera 36.1.37.56
Caloris terreſtris natura probatur 38.4
Calores penetrantes in terras aquarum 38.52
Calorum in terris atteſtationes 31.per totum.
Calentes actu terrę cur abundent aquis folio 39.52
Calorum in terris poſitiones conciliantur folio 41.16
Caliditatis aquarum cauſſa materialis folio 37.15.41.30
Materialia duplicia ſunt 41.30.& ſeq
Caliditatis aquarum agens cauſſa 40.20
Caliditatis aquarum modus 39.42
Caliditas fontium hieme per antiperiſtaſim 36.1
Caliditatis aquarum naturalium mira cauſſarum diſpoſitio 419.40.per to.
Caliditas fontium eſt priuilegium Dei folio 420.50
Caliditatis fontiū figurę Poeticę 411.50
Caloris,& aquę ſimul proportio 40.26
Calorum gradus,genera,ac differ.39.42.& ſeq.
Caloris actio quomodo intendatur, & rem. 49.25
Calorum vehementium tres cauſſę in Aethiopia 102.10
Calorum infra terram demonſtratio folio 37.40.per to.
Calor naturalis, & artis valde differentes 102.28
Caloris gradus in Thermis 209.3
Calor in ſingulis fontibus vniformis folio 38.& ſeq.
Calor actualis eſt cauſſa Thermarum folio 38.43
Calor actualis, & potentialis in Thermis folio 209.4.224.10
Calores in metallis occulti 330.15
Caloris Thermarum Catholica 189.20

Caloris ętherei, & virtutum ratio in terris, & aquis 413. per to.
Calidę aquę cur admirabiles 415.38
Caloris ratio feruidarum aquarum folio 204. per to.
Caloris in IIII gradu calidarum ratio folio 208.50
Caloris in III gradu 213.42
Caloris in II gradu 221.43
Caloris in I gradu 235.36. & ſeq.
Caloris temperatarum ratio 241. & ſeq.
Calidę in medijs fluminibus 48.55
Calidis morbis an bal. naturali. cōcurra folio 120.48
Calidę baln. quatenus refrigerent folio 121.20
Calidę & miſtę aquę vtiles cum dulcibus folio 48. per to.
Calor quomodo colorat aquas 29.40
Calidę aquę generant lapidem 33.10
Calidæ omnes an medicatę 241.56
Calidiſſimę omnes non excedunt III gradum calid. ad vſum 209.15
Calidiſſimę aquę potabiles Drepani folio 219.48
Calidę dictę aquę ad Vetulonios 344.8
Calidę in medijs fluctibus 48.46
Calidę in Aenaria 210.20
Calidę in Aeolijs 185.49
Calidę ad vicum in Corſ. 218.46
Calidę Regales in Hiſpa. 240.9
Calidę in Thermopylis 176.40
Calidarum lauationum in Thermis lib. 7. per to.
Calidarium in Thermis & calidū ſolium folio 445.40. & ſeq.
Calidarum temperationes in Thermis folio 444.20
Calidarium in ſtuphis noſtris 458.30
calidiorum plus iuſto aquarum baln. folio 474.40
calidis affectibus balnearum ratio folio 120.46
colidis noturis, & iuuenibus vitanda calidioro bal. & laconicum 466.38
calori notural. roborando frigida baln. folio 476.44
l. Frigidi.
calena aquæ 395.17
calidonium mare 362.7
caliginis perpetuæ ſobolem in terris eſſe folio 183.45
callatura bal. Puteolis 209.3
callis & nodis curandis bal. 140.22
callis oppidi aquæ gutturoſos faciunt folio 307.44.405
callirhoe fons in Iudæa 317.32.324.56
calpes mons colum. Hercolis 7.40
caluelli lacus in ſenen. 341.20
camaron inſulæ Aerithrei ſal. 282.46
camerarum diſtinctio in Ther. 445.22
camera baln. vitrea, & argento ſtrata folio 440.46
camœnis fontes ſacri 409.36
caminorum noſtri temporis nouus vſus folio 460.40
campaniæ incendium 187.35
campaniæ aqoæ omnes ferè miſtæ folio 333.48
campaniæ aquæ cū æris miſturis 352.42
Campi Martij olim magnificētia 434.14
campi ardentes, ac flum. in Phrygia folio 202.58
campeſtres aquæ cur malæ 5.2.14.20
campharam redolent Aquarij aquæ folio 278.32
campus vulcanius Puteol. ardens 39.56. 205.42
campi Babiloniæ ardentes 318.12
In Media 318.12
In Thracia 318.50
campus penſilis tremens in agro Reatino 3.20.282.30
cana prouincia Noui orbis aurife. 362.2
cancrenæ morbo balneorum ratio folio 146.18
Bal. artific. 494.24. & ſeq.
cancro balnearum ratio, & Scyrrhis folio 145.54
caninæ appetentiæ bal. frigida 477.50
caninæ oppet. cauenda bal. 481.34
aqua in potu in Arcadia 235.1
canis morſui bal frig. 477.55.147.20
caniculares compluta aqua cur mala folio 15.45
cantabricum mare 80.20
cantabrici maris æſtus 57.49
cantabria ferro abundās 332.54 & ſeq.
cantabria plumbo abund. 358.50
cantharid. bal. dul. 474.35
cantabriæ tres fontes ſimul mira. 398.30
cantarelli bal. Puteolis 348.50
cantus, & Chorea in baln. 113.26.167.41
capeni lucus, baccaris Sylua. 206.17
capiliæ in Hetruria ferrum 333.32
capillos quæ tingont oquæ 406.30
capillos quæ gignant 408.10
capillorum deſluuio. l. Alopecia.
capitis affectibus bal. l. Cerebri. 124
capitis paſſion. aqua frig. ſuper bibita folio 72.18
capitibus natura calidis perfuſio calidarum noxia limitotur 98.42.143.40
capiti frigidę perfuſio noxia 96. per to.
capitis dolori. l. Cephalalgiam 422.30
capitis dol. ſuperuenienti in bal. 158.35
capitis Vlcuſulis, & Ophiaſi 143.52
Dulcium balnea 474.20
capitis lauacrum 487.35
capitis lauacrum ſanis & infirmis. ibid.
cappadociæ Salinæ 223.6
capranica ſons Acidus 391.15
caprea inſula terra natural.
carbones in lapidibus concluſi 33.15
carbones natiui bituminis 314.32. et ſeq.
carbonaria fons 391.22
carega in Corſ bal. 218.58
cardialgia balnea 133.34
cardiæ aqua 27.40.250.47
cariæ ſpecus mali halitus 199.40
cariæ tellus pingus 199.90
carię fons qui æffeminat homines 404.14
carniæ fluuius in Piſano 344.6
carnis regione Timaui fons ſalſ. 273.48
carnis regionis aurifera tell. 263.8
carnis regionis aurea aqua 364.43
carmaniæ indiæ montes ſalſi 273.14
carrhis in Arab. ſal quo ædificant folio 223.50
Carnes à putredine ſeruant ſalſa 271.34
carnium molliciei & candori balneum ex lacte 490.6
carnoſarum partium dol. balneu 140.44
carnoſ. partium tumentijs 105.10
Caroli Magni mos in bal. 96.4.232.52
Caroli Magni bal. Aquiſgrani 232.52
caroli IIII aqua 213.16
caroli IIII oqua ad tertium gradum folio 213.16
carpathium mare 7.57
carrinenſis fons mirab. in Hiſpan. folio 399.42
carpathij montis aqua Aenea 311.50. 352.25
Aurifera 362.59
carpi aquo Brandula 302.54
carthaginis balnea 221.4
carthaginis fons olei 321.15
carteia in Hiſpan tremere ſolum 3.20
carure iuxtas Meandrum calida aqua folio 107.57.234.58
Carybdis, & Scylla hiſtoria 264.56
Caſarum diſtinct. in baln. Auicenna folio 488.15
Caſinatis aqua cal. alunt mures 402.33
Caſei cocti balneom in Volaterr. 312.28
Caſpium mare vnde oritur 8.20
Caſiterides inſulæ Plumbariæ in Brit. folio 358.50
Caſtalius fons, & figura Poetica folio 412.31. & ſeq.
Caſtilionis aqua in Aenaria 238.57
Caſtimonia conciliauda bal. 144.37
Caſtella in aquis Vrbanis 429.40
Et Caſtellarij.
Caſtri noui bal. in Volaterr. 312.24
Caſtellanus Aſculi flu. 279.50
Caſus cauendi bal. naturalia 169. & ſeq.
In balneis Thermarum 478. per to.
Catadupa Nili 35.32
Catania in incendijs Aetnæ periculum folio 185.38
Cotaractes fluuius horrendi ſonitus folio 35.33
Cataplaſmatū ratio feb. 205.26.504.26
Catarrhalibus affett. baln. & Duccia. folio 124. per to.
Catarrhal. Neruorum morbis baln. folio 125.40
Catarrhal. Vlceribus bal. 145.12
Catarrhi effectus mali 110.40. in baln. 157. per to.
Cathay tellus auriferax 362.6
Cathedra, & Sella in vſu Ther. folio 449.22
Catonis locus ad ebrietatem 111.55
Catonis Cenſorij verecundia in baln. folio 451.49
Catonis ex braſſica decocto bal. 484.10
Cattis in terris Aenea oqua 352.26
Aurifera 362.53
Caucaſi montis flu. aurif. 368.36
Cauerna montiū cur frigida 4.55.34.18
Cauſa calorom in aquis natural. 36.14
Cauſa calorum ogentes 37.40. & ſeq.
Cauſſa materiales 41.25
Cauſſa conſequentes 45.34. & ſeq.
Cauſſa ſaporum in aquis naturalibus folio 15.1. & ſeq.

Cauſa odorum 27.40.& ſeq.
Cauſa colorum 29.22.& ſeq.
Cauſa conſiſtentiæ 31.19.& ſeq.
Cauſſæ primarum qualitatum aquarum folio 38.29
Cauſſæ inundationum aquarũ 53.& ſeq.
Cauſa concurrentes in incendijs Aetnæ folio 18.24
Cauſſarum occultarum in aquis 486.per totum.
Cauſſarum rerum omnium analogia folio 486.30
Cauſſę naturales occultę 396.50.& ſeq.
Cauſſę à cęlo, ac ſyderibus 397.46
Cauſſarum Natural. latitudo 397.16
Cauſę ſecundę operantur ordine 498.10
Cazale in Mauritania bal. 121.6
Ceciliani Ther. frigidę 446.30
Celani lacus, Fucinus 31.40
Celena aqua in Hiſpa. 219.59
Cella calidaria in Thermis 460.8
Cella caldaria pro Stupha. 469.48
Cella frigidaria in Ther. 461.12
Cella olearia in Ther. 446.58
Collenſes balneæ in Heluetijs 355.40
Celſi ordo balnei in Febribus 469.20
Cenabrium quid ſit 375.per to.
Cenabrium naturale. & artificiale ibid.
Ceniſii montis lacus 6.22.167.35
Ceparis balnea in Hiſpa. 219.60
Cephalalgiæ &
cephalea balnearum methodus 124. & ſeq.
in Thermis 472.30
Hydreleum 488.50
cephiſus in Bœotia flum. colorat 406 & ſeq.
ceretana balnea 217.20
cerebri affectibus balnea, & catarrhis per tot.
Frigidæ vſus 72.20
l. Catarrhum: & minima ægritud. particul.
cerones fons nigras potu facit oues 467 20
chachexia balnearum ratio 132.10
chalcanti aquæ naturales 308.46
chalchantoſæ aquę varia ſpecies 309.26
Καλκάν, Chalcanthoſa ex pluuia aqua 311.20
Καλλαρθύναι
Κάλλος 368.42
chalcytidis impreſſiones in aquis 309. 10
chalcyde Achaiæ, qua Nigroponte bal. 356.26
chalcyde lacu ſupernatat dulces 163.10
chalybs, & ſua aqua 329.53 & ſeq.
caldana flu. in volaterr. 104.14
chalybeata arte aqua 330.22
chalybe flu. 332.54
chalybes populi 332.30 & ſeq.
chalybontis Aſſyriæ regis 332.34
charamenes flu.
charybdis in cilicia
charonea ſcrobes mali halitus 198.50
chelidonia inſula Aqua dulces ex fluctibus 3.45
chia terra 368.60
chia inſula vitioſa aqua 403.52
chiragra baln. 139.49 l. Articul. & Podag.
cholericis, & aduſtis baln. Natur. cautio 87.40
cholera morbo remed. ex bal. 131.25
cholera vomitibus 373.30
choriceum & corticeum locus in Ther. 457.40
christiana victoriæ memoria 7.58
chorynthij lapideſcentes aquæ 333.10
chryſe inſula aurifera in india 361.5
chryſocolla impreſſiones in aquis 379. 43
chryſocolla in Dacia 380.50
chryſocolla multa in Pannonia 361.60
chryſolapidis fodina in Dacia 363.2
chryſorrhoas flu. 373.26
chymera mons ardens 317.35
chytros aqua mortifera 369.58
cibi & potus ratio in baln. natur. 91.& ſeq.
cibus ante bal. his qui animo linquuntur 163.50
Senibus vinum dulce 466.45
ciceroniana aqua in Baianis 379.20
ciconum flu. vitioſis aquis 33.43.404.9
cilicia quidam flu. ſubmergitur 3.25
ciliciæ campus ardens 314.40
cillera vallis aqua vitioſa 405.30
fons mentem vegetans 409.9
cimolia terra vſus 106.30
ciminus lacus, & mons 206.17
cimina aqua 430.50
cimmerij, & cimmerię ſpelũcę ad Cumas 195.33
cinciani bal. 359.48
cineris impreſſiones in aquis nat. 38.50
cineris, & calcis natura ſalſa 381.& ſeq.
cinis, & calx quid differunt 382.2
cineris differentia pro natura combuſtę rei, folio 382.12.184 & ſeq.
cineris ficulnei, harundinacei, ſurmentorum impreſſiones 382.18.384
cinerea, & crepitantes aquę in Senen. 382.45
cinereę Aponi 383.15
cinereę, ac ſulphuroſę in terris mundi noui 383.32
cinereę aquę in Puteol. & Baiano 382. 54
cinerula, ſeu Spodium 378.15
cinerum Aetnę ſęuitia 185.10
circhnitij lacus mira reciprocatio 400.22
ciſternarum ratio 16.30
quę vtilis in potibus 17.& ſeq.
cizycę fons ad amorem 409.16
ciuitatum ruinę 353
clauſura periculoſa 66.33
claues in Senenſi lacus 268.18
claudia aqua in vrbe cęrulea, & Curtia folio 430.35
clara lectio exercitij loco eſt 449.26
clazomenijs aqua colorata 416.32
clementis Alexandrini cenſura in Thermis Romanorum 466.54
cleon fons à fletu dictus 409.12
cliſteriorum vſus in bal. 108.3.119.38
clitorius fons in Arcadia 409.3.395.50
clitumnus flu. potu inalbat iumenta folio 407.34
clitumni aquarum bonitas 416.17
cluentum flu. & Cluana in Picenis folio 226.13.304.43
cluſinæ balnea quæ ſint 334.55
clypei Aeneiin Laconico vſus 445.46
conſpes in Parthis potu vtilis 166.1
cocyti flu. figura 411.16
coctum balneum in Acuario 210.25
cęlum & Mundum finem habiturum 266.41
cœli diuiſio per quartas 56.30
cęli & terrę, & rerum viciſſitudo ibid.
cęli, & ſyderum proprietates occultę 397.50
virtus manifeſta 397.59
cęliacę paſſionis bal. 131.28
cęliacę paſſionis cautio in baln. 121.28. 489.43
cęnoſa aquę damnantur 278.18
coitu debilibus cauenda bal. 143.33
colicę paſſioni remed. ex bal. 134.33
colicę paſſioni bal. ex hydrel. bal. 489. per tot.
colicis dol. fomenta diſcuſſ. & relaxantia 486.30
Κολυμβήτραι vaſa balnearia 441.26
colli tumoribus bal. 141.22
collis vulcanius Sicil. 200.40
colliquationis, & fluxionis humorum pericula in bal. 157.10
colloſſis flu. lapideſcens 33.52
collyriorum modus ex Tutia 378.4
ex Pyritide 376.35
colorum differentię in aquis 29.32
colorum in aquis duplex ratio 29.per to.
colorum indicia in aquis fallacia 29.50
colorum ratio, & compendium in aquis 405.45
colorum in aquis proprietates quatuor 406.10
colorum ratio ex aſpectu 405.50
colorum ratio ex potibus animalium 407.11 & ſeq.
collumellę morbis 118.29
combuſtis terris, & cinereis, quę 381. 50
combuſta materia quomodo renegetetur 183.per tot.
comi balnea 238.19
comitiali morbo balnea 472.20
comitiali morbo cautio à bal. 480.47
commoditati conſulendum in uſu bala. 8.10
commodianę Thermæ in vrbe 427.51
compoſita, & miſtæ aquæ ratio 14.27
fermè omnes participant ſale 271.10
complexionibus, quæ idonea bal. 81.40
concauitates terrarum locus aquarum, & miſtarum omnium terreſtrium 3. per totum.
conceptioni bal. ratio 157.16
concionatoribus ſicca bal. noxia 143.59
conflagratio terrarum futura 189.57
conſperſio cum herbis medicatis 484.20
concretum alu. & liquidum 240.50
concurſus aquæ, & ignis ſimul 42.49
confecta lapidea Thyburis 191.33

conim-

conimbricenſis fons mirus, in Hiſpan folio 399.44
coniſterium locus in Ther. 432.38. 446.13
confortantia l. Corroborantia 485.41
conſeruarum modus in ciſternis 21.40
conſiſtentia, & corpus aquarum 31.19
conſtantienſis lacus in German. 306.4
Conſtantini Magni baln. ex ſanguine, & baptiſma 496.44
conſtantinopoli bal. naturalia 248.30
conſtantinianę Thermę 428.26
conſtitutio, & diſtribu. aqua mirifica 405.50
conſuetudo attendenda in bal. 87.31
conſueti minus lęduntur in bal. 153.45
contagia verenda in ſtuphis, & baln. 458.4
continentibus febribus balnearum dulcium ratio, folio 470.30. & ſeq.
contra amorem aquę 409.15
contractionibus neruorum bal. natural. 26. & ſeq.
Hydrelęi balneum 448.49
contuſis vlceribus, & oſſibus bal. 141.10
conualeſcentibus balnea natural. 120.20
conuulſionibus bal. ratio 126.18. & ſeq.
Bal. ex Hydrelęo & oleo 489 & ſeq.
Bal dulcium aquarum 472.54
conuulſioni ſuperuenienti in baln. folio 159.30
cophantes mons ardēs in Scythis 38.25
cophantus auriferax 361.15
coralliſuccus in Sardinia littore 239.54
cordarum, & Neruorum contractionibus 126.25
Lutationes. l. Neruos, & Articul.
cordis morbis balnearum ratio 333.33
corinthi aqua frig. 43.18
coronarum ratio in conuiuijs 447.40
cornelianum bal. Aquiſgrani 232.24
corneti fons anguibus ſcatens 370.3
corniculorum in ſtuphis vſus 458.38
In Scabie 143.8
corporum terreſtrium combuſtorum impreſſiones, & cineris in aquis 381.50
corporis debilitati in baln. l. Laſſitudi. folio 143.54
corpore non purgato Fomenta damnantur 485.15
corpus totum quæ exerceant 437. & ſeq.
corſeni balnei Luca hiſtoria 300.30
Duccia, & Sudatoriū 301.16. & ſeq.
corſica inſula plura bal. 218.57.23.74
Corroborantia qua, & confortantia qua dicantur 130.25.485.39
corroſioni dentium bal. 128.15
corni in Alpibus ex aſpectu niuium albi folio 406.8
corruptela bonorum in Ther. 455.35
corticeum in Thermis, & Coryceum folio 437.33
corynthiacus ſinus 2.21
coryco ludere 440.10. & ſeq.
coryceus ſpecus in Cilicia 199.28
corycij antra 33.12
Coſmi Magni Ducis Hetruriæ iuſſu Ilua inſula munitur, 332.18
Precioſa Diſtillationes ex auro 361.9
cotylia Aureliani aqua 281.40
cotiſcolijs aqua ad Andredocbum folio 237.12
cotile flu. in calibus 313.9
crabra aqua ad vrbem 430.49
cranone aqua 495.58
crapula damnatur in Ther. 454. per to.
crapuloſis bal. dul. aqua 473.35.475.35
crateres incendiorum qui dicuntur folio 181.26
cratis flu. in Calabria 312.43.406.34
cratis ex Electro in Aphrica 322.28
craticula carbonum ad vſum in Ther folio 449.15
cremata regio in Aenaria cum baln. folio 210.24
cremnicij aqua in Vngaria 247.12
crepatis, & ruptis balnea. l. Hernia.
cryptoporticus in Ther. 442.55
crypta aqua Puteolis 286.14.246.35
crypta obſcura Fabriani 288.18
crypta Vulturena 288.21
crenoli plumbaria vena in Senen. folio 359.3
creticum mare 7.52
creta Salina 273.38
creta auriferax 363.7
crocanus flu. lapideſcens 33.16
cruciati balneum Viterb. 216.50
cruda aqua qua dicatur 13.28
cruda & ſimplex omnino inutilis folio 14.16
cruditatibus, & repletionibus baln. folio 71.42
In balneis dul & ſtuphis 454. per to.
cauenda bal. cum febribus 479.11
cruditas alia in ventre alia in venis ibid.
criſtallus in Calabria 261.16
criſtallus in Rhetijs 238.32
crurum inflationibus, & vlceribus folio 141.35
crurum exercitationes 440.16
cruribus craſſis & defor. lutum 277.15
culnacanum mare 8.16
cumarum ſudatoria & bal. 192.55
culma bal in Baianis 325.30
cupidinis fons ad amorem 409.15
cupparoſa vbi reperitur 310.45
cuprum æs laudatiſſ. l. Ciprium 352.41
curia aqua vitioſa 403.26
curru geſtari pro exercitio 439.25
curſus robuſta eſt exercitatio 439.41
curſus fluuiorum ratia 8.59.419.30
cirandi Methodus in bal natural. li. 111. per totum.
cura poſt vſum, & diſceſſum à baln. folio 168.35. per to.
curtia aqua in vrbe 430.34
cutiliarum aqua l. Catiliæ 281.40
cutis morbis remed. ex baln. 142. 143. & ſeq.
Dulcium balnea 473.38
cutim denſant baln. compoſita adſtring. folio 483.10
cutis perfrictionibus in feb. longis oleum folio 489.40
cutis rugis delendis 143.18
cutis ariditati, & Scabritiei 473.18. 475.21
ciane fons Sicilia 200.51
cyane ſtagnum in Sicilia 412.25
cyanei lapidis, ſeu cæruleiimpreſſiones in aquis l. cærul.
cycladum vna inſula ardens 38.12
cyclades inſula aurifera 7.59
cychros aqua mortifera in Thracia folio 369.54
cydni fluminis hiſtoria 251.51
cydni fluminis bonitas 22.4
cymmerius ſinus 8.11
cymmeria ſpelunca ciprium morę 7.56. 213.11
cypri ſalinę propè Citium 275.58
cypri mons metalli ęris 352.40
cypri aquę Aeneę 351.40
cypri aquę atramentoſę 309.10. & ſeq.
cyprium vitriolum 309.25
cyprium vnguentum 447.38. & ſeq.
cyrci Maximi ſpectacula 442.1
cyrenetenſes populi, & bal. 235.2

D

DAcia, nunc Tranſyluania aurifera 380.30
Dacia ſalynæ 273.46
Dacia ſalſi piſces ibid.
Dacia vitriolum 309.20
Dacia Aeris metalla, & aquę 351.45
Dędali antrum in Sicilia 151.50
Dęmoniacis bal. 472.46
Dęmones Theſaurarij in metallis 198.56
Dalmatia aurifera 263.8
Damaſci alabaſtrum 280.10
Damaſci balnea 424.29
Danubius vbi ſubmergitur 2.40
Danubij magnitudo 8.50
Danubij curſus mirandus 9.18.
Danubij impetus 32.10
Danubij aquæ vbi potu inutiles 19.43
Hoſtia 9.16
Danubij balnea calid. 248. & ſeq.
Daphnidis bal. in vrbe 428.22
Darij regis Therma 414.27
Daſcili fons dulcis 34.25
Daſcili fons pinguis 328.48
Debilitati in balneis ſuper ven. 264.34
Debiles ante bal. inſtaurandi 85.6
Deciana Therma 428.1
Decorationis balnea 143.15. & ſeq.
Decorationis ars in Thermis 453.26
Thermarum delicia 148.24.424. per totum
Balneum ex lacte Aſina 400.1
Decctionis aquarum indicia 76. per tot.
Decubitus in herbis medicatis 107. & ſeq.
in ſole, tritico, corio, ſurfur. &c. 107 & ſeq.
Deiectarię, & abſtergentes aqua in potibus 88.56.92.42
Deiectorię aqua 118.50. 219. & ſeq.
ex Gal. 133.48
Decus ſeruatum in Ther. 451.40
Defluxionibus in ventrem bal. 473.26
Defluxionum pericula in baln. 478.56. 480.46
Deus, vbi ratio deficit, complet omnia 418.34

Dei ſuper naturalia opera in aquis 416.45
Deucalidonium mare 8.20
Deucalionis, & Pyrrha diluuium 52.48
Deucalionis diluuium diuerſum à Noe 54.30
Delirio conſperſo frigida 96.35
Deliciæ animi, & corporis Ther. 248.24
Deleteriorum rarus vſus antiqu. 453.10
Delli lacus in Sicil. ſuperſtitioſi 410.3
Delos inſula noviter nata in Aegeo folio 266.16
Delphi aquæ, ac ſpecus 34.58.410.44
Delphinatus aquę 365.37
Dentium morbis balnea 128.14.413.12
Dentes qua lędunt 404.4.175.30
Dentibus corroſis, & infirmis 178.15
Deſertis circà Rubrum aquarum penuria 269.40
Deſperatis balnea quando conſulenda 84.26
Deſtillata aqua cur non putreſcit 29.13
Deterſoria in flu. 459.30 475.46
Deterſorium ex ſapone, & vitellis ouos 488.136
Deſtillationis, & Rheumatis rem. 134 per totum.
Deſtillationis in neruos pericula 125.26
in balneis dulcium aquarum 480.46
Deſtillationis in pulmonem cauen. baln. 173.37
Diaria febri bal. temperata 470.15
Diarrhea fluxus bal. dulcia 373.35
Diabeti paſſioni balneorum ratio 135.59
ex Ferratis aquis 31.42
Dianæ fons in vrbe 431.13
Diæta locus in Thermis 437.28.
Diaſpama pul. odoratiſs. in Ther. 447 56
Differentia aquarum & accid. 25.2
Differentiarum aquarum communes cauſę 22. & ſeq.
Differentia temperamentorum aquarum 22.23
Differentia aquarum à locis 20.28
Differentia ſaporum 25. & ſeq.
Differentia odorum 27.50
Differentia colorum 29 22
Differentia ſubſtantiæ 31.19
Differentia primarum qualitatum 33.29
Differentia calorum in aquis natur. 36.12. & ſeq.
Differentia miſtarum impreſſionū 45.32
Digerentia & calida intelligūtur balnea 80.10
Diluuium vniuerſale 54.7
Diluuium diuino fit iudicio 54.11
Diluuium ſub Deucalione & Pyrrha 52.2.54.14
Diluuium de Diuinis myſterijs 416.55
Dimidia dicta aqua 402 4
Diocletiana Therma 428.11
Diocletianarum Ther. icon. partitiones 435. per tot.
Diocletianarum Ther. mirifica ars 437.8
Diſcedentis à bal. cura 168. per to.
Diſcutientia balnea compo. 489.14
Diſcutientia ex braſſica 489.40
Diſtributio fluminum in omnem terram 418.50
Diuina flu. Moſchouiæ magnus 8.50
Diuidnæ flu. Inundatio 64.14
Diurnæ pluuię quales 13.57
Diuinę aquarum prerogatiuę. 414 36
Diſtillationes ex auro inualidæ 360.40
Diſuria balnearum ratio 135.50
balnea dul. aquarum 472.50
Ditis, & Plutonis figurę in aquis 411.1
Diſtributio aquarum ex vaſibus Therm. 444.36
Diſtillata aqua cur non putreſcūt 29.16
Diuina in aquis 416.45
Dodonei fontis ignes 319.24
Dolium ad ſudationes 463.24
Dominarum bal. Viterbij 209.58
Dominarum balneum in Piſano 302.40
Domus Noua Salinæ & baln. Patauij
Domitiani Naumachia in vrbe. 442.10
Domorum ſeu Partiū diſtinctio in Ther. folio 442.12. & ſeq.
Dondij poſitio reprobatur 45.33.223
In balneo Aponi
Doria fluuius. Origo ad Pedes montium folio 6.24.277.36
Doriæ flu. aqua aurata 263.31
Doriæ flu aqua gutturoſos fatiunt folio 405.32
Dracones Aenei in milliarijs vaſis Thermarum 444.20
Drepani aqua in Sicilia 219.42
Druſa aqua in vrbe 430.50
Duccia vſus in balneis 97.46. per to.
Duccia loca penes ægritud. ipſas 99.36. per totum.
Ducciæ electio, tempus, modus, Regimen &c. 98. per to. & ſeq. 100
Duccia operatio ac nomina 99.5
Duccia an in vertice an in nucea 100.4
Duccia quibus propriè affectibus conueniat 100.45
Ducciæ artificialis modus 101.21
Duccia an longè à proprio fonte conuen folio 102.1
Ducciæ purgatio neceſſaria 114.33
Duo maxima mundi exitia 190.3
Duccia S. Philippi 227.57
Duccia ad Corſenum 301.45
Super ſtomachum 302.20
Duccia S. Caſſiani 33.41
Duccia quę medicatę aquæ vtiles folio 124.52
Dulcis aquę appellatione intelligitur ſyncera, & potabilis 26.27.35.13.30
Dulces, ideſt lactea ſapore aqua 27.35
Dulcium aquarum loca. 13.50.21.30
Dulcis qualitas in marinis 269.48
Duritiei ſingularum partium bal. compoſita emollientia 482.40. Hydraleo.50
Dydime inſula in Aeolijs 286.36
Dyphrygis lapidis natura 360.10. et ſeq.
Tyſſentericis febribus qua balnea vtilia folio 133.3
Dulcium aquarum bal. 472.50
Dyſſenteriam concitant ſalſa ebibita, vel in cibis 272.1

E

EBibitis venenis 147.18
Ebrietati balnearum ratio 144.38
Ex Catone remed. 121.58
Eccleſiaſtis locus de origine aquarum folio 12.14
Eccleſiarum noſtri temporis magnificentia 156.40
Ecbatanis flu. bituminoſus 317.35
Eγκαθίσματα inſeſſiones in bal. 482.6
Egeſta Siciliæ balnea 22.60
Elambicationes aquarum in indicijs folio 76.68
Elatus flu. ſterilitatem emendat Plin. folio 398.34
Electiones bal. Natural. 85.16
Electri circa Padum vnde ſit opinio folio 405.30
Electrum in inſulis occid. 322.40
l. Ambar. & Phetontiades
Elementi ratio excedit propoſitum Thermarum 1. in prin.
Elementa eſſe impura 13.14
Elementa omnia inſunt terræ 39.48
Elementa an colorata ſint 16.33
Elementum ſimplex inutile 13.15
Non nutrit 13.16
Elementorum varia figura poetica folio 412.35
Elementorum eſt quidam motus circul. folio 418.50
Elembogij bal in Bohemia 234.36
Eleotheſium in Ther. 437.36
Elephantiaſi balnearum ratio 142.53
Elephantiaſi dulcia bal. 474.2
Lutum M. Orthonis 226.15
Diſcuſſoria 489.24
Bal. ſangui. 493.45
Eliſter fluuius 31.15
Embrochę vſus aquę ſimplicis 95.10. & ſeq.
Embrocha ex medicatis aquis 97.50. & ſeq.
Embrocha diſcuſſoria 484.10
Embs aqua in Germa. 306.5
Emiſſaria aquarum in Ther. 444.40
Emiſſarium aquę Martię 437.15
Emollientia bal. compoſita 482.34
Emollientia ex hydrelęo 478.38
Ex oleo 488.54. ex lacte 490.6
Empedoclis poema 39.12
Empſenſes aquę 306.12
Ennę in Sicil. ſalſę 25.32
Eous ſinus 8.16
Eperienſium fontes ſalſi in Vngaria folio 274.12
Epheſi fons Manuę miracul. 321.39
Ephębeum in Thermis locus 437.32
Epheſii montes igniferi 318.8
Epialę febri bal. dul. 470 57
Perfrictionibus, & tremor. olei baln. folio 488.44
Epilepſiæ balnearum ratio 124.40.472.45
Epiri fons olei 319.46
Epiſcopi bal in Baianis 285.40
Epithematum ratio 486.1
Equi paluſtribus aquis delectantur folio 209.4
Equorum carceres locus in Ther. 436.31
Equitatio pro exercitio 440.43
Equicolis fons gutturoſos faciens 405.26

Eraſmus flu. 3.30.412 36
Erganes flu. 394.34
Eridaai hiſtoria 19.23
Eridani innudatio l. Padum.
Ericuſa inſula in Aeolijs 186.3
Eryſipelati balnearum ratio 145.10
Erithreorum aqua coloraat 408.10
Eſi frigidæ aquæ in Corſica 239.4
Eteſiarum ventorum ratio 61.40
Eubœ balnea 234.48
Eubœa ferro fertiliſſima 333.26
Aere, &c. 352.33
Enenus fluuius 8.51
Eugeſta aqua Gypſea in Helne. 307.53
Eulei lacus aquæ bon. in Parthis 168.1
Euphrates magnus flu. 8.47
Euphrates vnus de 4. flu. Paradiſi. folio 19.57.415.55
Euphratis inundatio 64.20
Euonimos inſula Aeol. 186.3
Eurimenorum flu. lapideſcens 32.51
Euripi prouerbium 58.28
Euripus ſinus Achaiæ 7.60
Euripi æſtus caußa irregularis 58.22
Eurota flu. bituminoſ. 31.58
Euxinum mare 8.20
Exhalationis, & ſolis actio in aquis cal. folio 41.75
Euxini æſtus 58.12
Excrementorum mineralium ſpecies, & eorum impreſſiones, vaporum, ſuccorum, lapidum 368. per to.
Excrementa quæ ſcatent ſulphure in metallis 46.50
Exanthematibus bal. dul. 475.25
Excrementis retentis in bal. 468.10
Recta ratio in bal. natural. 113.7
Exercitij ratio in baln. Potulentis folio 112.58
Exercitationes in Ther. 438. per to.
Exercitationũ loca in Ther. 436. per to.
Exercitationes ſunt præparato. in baln. folio 438.10
Exercitationum differen. ex Gale. 438. 18. & ſeq.
Exercita. plura loca in Ther. quàm bal. folio 442.22
Exercitia noſtri temporis inertia 439. 35
Exercitationum varia genera ſecundum perſonas 438.38
Exercitia Chriſtiana hodie in templis folio 456.52
Exercitationis ordo in ſan. tu. 464.26
Exercitij poſt bal. ant cibum incommoda folio 464.33
Exercitationis neceſſitas ad vitam folio 439.35
Exercitatio ſingularis vel cum alijs folio 439.50. & ſeq.
Exercitationes fortes & lenes 435.40. & ſeq.
Exercitationum modi reſtituti ex Gal. folio 439.43
Expilantes aqua 375.10
Extenuantia balnea 144.4
Extenuati ante baln. inſtaurandi folio 85.11
Externarum Thermarũ cenſura 428.52
Extremorum morbis baln. ratio folio 141.10. & ſeq.
Exuſtis, & iter agentibus balnei commoditas 477.47

F

FAbarienſe bal. aurif. 367.1
Fabuloſa de aquis dicta 408.43
Fabularum origo 410.20
Faciei decorationi bal. ratio 143. per to.
Faciei maculis bal. 143.25
Rubicundis, & verrucalibus 276.5
Facultatum elementarium & cœle iudicia 77.50
Facultatum rerum, & aquarum gradus folio 78. & ſeq.
Fæces induratas ventris emollit ex hydraleo, & oleo bal. 488.89
Faliſcorum fons anguibus ſcatens folio 370.3
Fami canina balnearum ratio 131.36
Fanghi lutamenta in Bal. Pata. 299.40
Farina fabarum deterſorium 475.45
Fati balneum in Baianis 218.46
Fauis, & Meliceridis bal. ratio 143.50
Fauores cœleſtes quidam in aquis 398. 20.414.5
Faucium morbis bal. ratio 128.10.473. 13
Faucium phlegmoni Reprimentia 485. 50
Fauſti Therma in vrbe 473.14
Febribus curandis per balneas methodus proponitur 121.31
Febribus dulcium bal. inſtituta 468.10
ſingulis 469.20
Febribus ardentibus frigida natatio folio 478.21
Febribus quatenus dul baln. aduerſentur folio 468.50
Febribus pituitoſis an bal. natural. cõne. folio 122.3
Longis, & accidentalibus 122.16
Febres ſanare promittit villa 351.46
Hecticas Paganellum viterb. 286.10
Febribus in frigida natatio cura in Mundo . 478.18.478.10
Febribus frigida multa potus 73.21
Febrium diuturnam tremori, & frigori Hydraleum probatur 488. & ſeq.
Febribus quatenus cauen. bal. 150.7
Balnea dulcium aquarum 471.28
Febribus ex Rhaſi balnea ſemper periculoſa 468.50.480.15
Febribus ſigna an. vtile, vel inutile futurum ſit bal. 481.47
Febribus fomenta dantur in princ. folio 484.45
Febri ſuperuenienti in baln. natural. folio 165.50
Felicis aquæ nouæ perductio 433. per totum.
Ferina aqua in German. 356.1
Felicur inſula Aeol. 186.13
Farina ſabacea pro deterſorio in balneis 469.33
Fermentare quid dicitur 368.35
Ferrararum aquarum natura 329.40
Loca. & Hiſtoriæ 332.8. & ſeq.
Ferrũ an calidæ qualitatis, an frig. 330.1
Ferrum quomodo aperit, & iuuat viſc. 321.912
Ferrum pluiſſe 332.14
Ferrum in cuprum quomodo mutatur 308.26
Ferratæ aquæ lapideſcunt 331.32
Ferratæ aquæ in potibus iuuant viſcera 331.42
Ferratarum vſus in potibus 88.30.332. 33
duccia, & balneo 331.30. & ſeq.
Ferratarum Nocumenta 332.4
Ferruginea aliqua potabiles 333.40
Ferrata ſub Tybure 308.35
Ferrata in Luculliano Neapoli 349.12
Ferrata in Aenaria 348.40
Ferruginea in Baxiao in potibus 346. 25. & ſeq.
Ferruginea in Baiano alia in bal. 348
Ferruginis natura 381.4
Feruidarum aquarum Hiſtoria 204. & ſeq.
Feruidæ in caria. 202.50
Feruida flu. varia 208.10
Feruida ex medio flu. 206.441
Feruentia fons in Hiſpa. 399.42
Feruida aqua cur Herculanea d. 206. 36
Feruida in Corſica 219.4
Feruentiſſima aqua quomodo fiant vtiles 221.47
Fibula, id eſt ſubligaculum pudendorum 451.10
Ficuncella, quæ &
Figatella aqua S. Caſſiani 335.37
Fiderius fons in Germ acidus 393.22
Figuræ Poetica de aquis à Neptuno explicãtur. à Diti in Ouidio 411.30.419 10.411.4.411.48
Fiſſuris manuum, & pedum 146.41
Fiſtulis vlceribus balnearum ratio 146 28
Fiſtula lachrymali bal. 127.36
Flamma cœleſtis incendij Sogdo. 315.10
Flammarum, & incendij terrarum tres cauſa, folio 179.47
Flatus terreſtris cauſa incendij 179.55
Flatui ſuperuenienti in bal. 156.20
Flos ſulphuris Puteolis 205.50
Flãmigera aqua in Puteol. 205. per tot.
Flandria ſubmerſiones ab æſtu maris 59.20
Flatibus inteſtinorum bal. 134.32
Flatuum in terris inſtabilitas 180.10.
Florida tellus noui orbis abundans auro 362.
Fluctus paſſeris qui ſint 244.58
Fluenta, & eorum aquæ 19.32
Fluidis vlceribus 145. & ſeq.
Fluuialium aquarum natura 18.1
Bonitatis ſumma ratio 18.18
Fluuiorum ſubmerſiones, ex terræmotibus & caußa 52.33.3
Fluuiorum profunditas 34.4
Flumina retroceſſiſſe 32.20
Lex inundationibus 65.40
Fluuiorum origines, & incrementa 6.14
Fluuiorum variæ origines 6.20
Flumina quatuor paradiſi 19.57
Flumina & aquæ cur ſacra 414.30

à mari

à mari 11.& 12.per tot.
Fluminum parentes 8.40.12.20
Fluuiorum horrendi ſtrepitus 35.14
Fluuiorum, & lacuum origo 5.4.8.30
Fluminum curſus longe à mari 44.9.2
Fluminum magnitudo 81.91.30
Flumina vbi maxima 6.4
Fluminum miræ excurſiones 9.1.41 8.50
Flumina cinerum noui orbis 188.40
Flumen auri in mundo nouo 188.54
Flumina maxima Mundi noui 9.21.8.43
Fluminum curſui ceſſiſſe montes 449.30
Fluminum deriuationes, & Clauſuræ perniciosę 66.per tot.
Fluminum diuiſiones 9.5
Fluminum nouiter naſcentium ratio 52 15
Flumina quæ ſubmerſa renaſcuntur 400 22
Flu. omnium plurium comparatio 8.40
Flumina ſupernatantia aquis 31.40
Flu. aquæ cur non putreſiunt 198.35
Flumina cur nulla calent 41.4
Flumina ubi frigida 34.10
Flu. feruida in Caria 207.53
Flumina cinerum in mundo no. 383.48
Flumina feruida 125.58.
Flumina ſalſa plura in tota Europa 273.3.& ſeq.
Flumen ignis ardentis ex Aetna 184.44
Fluminia bituminoſa 317.30
Flumina aurifera 363.23
Flumina quæ in balneis vtilia 252.5
Flumina quædam cur æſtate creſcunt 9.30.19.20
Flum. collectiones non faciunt paludem 268.18
Fluuius penſilis qui dicitur 448.42
Flu. infernalium nomina, & Figura 411.15
Fluminum terminus, & corpus 418.14.& ſeq.
Fluminum inundationum diſcrimina, & remed. 66.6
Fluoribus vteri, & feminis 137.28
Fluoribus albis mad. auen. bal. 48.56
Flu. inundationes 60.per tot.
Flu. cur inundent, imbres ſunt cauſſa 60.40
Flu. Septentrionalium inundationes 64.2.& ſeq.
Flu. Italiæ inundationes 64.15
Flu. Meridional. & Nili innnda. 60. & ſeq.
Fluoribus, alui, vteri, Hæmorrhoi l. locis prop. Bal. adſtringentia compo. 483.10
Fluxibus ventris. l. ventrem. & Aluum 133.& ſeq.
Fluxibus ventris bal. dulcium ratio 473 36
Fluxibus diſſentericis 134.1.473.36
Fluxionibus articularijs bal. dul. ratio 474.12.
Fluxus, & reflu. varietas & particulares cauſa 57.10
Fluxus, & reflu. varietas à ſitu loci. 52.30
Fluxionibus ſuperuenientibus in baln. 157.& ſeq.
fluxionis periculum vitandum in baln. 143.52
fluxus, & refluxus maris 55.& ſeq.
foci vſus antiquus. & ii.
foculi mobiles 460. per to.
fodere robuſta exercitatio eſt 439.36
fœminis abortientibus bal. 138.22
fœtui in vtero mortuo 473.55
fœtidi ſapores & inſuaues 26.20.& ſeq.
fœtor inſeparabilis eſt à ſulph. 175.40
foliatum, & ſpicatum vnguentum 447.30
fomentorum ratio 484.40
fomentorum genera, humida, ſicca, leuia, fortia ibid.
fomentis an vten. in bal. natur. 108.10
fontana aquis cal. & potabilis in Aenaria 242.3
fontium conſtitutio natur. & baln. 74. per tot.
fomitis in Aetna reuegetatio 183.33
fontanalis aqua bituminoſ. 325.45
fontanalis aqua Puteolis 286.28
fontium natura, ac ſumma originis 4.42 per to.
fontium triplex poteſt eſſe origo 12.32
fontium nonorum cauſſa 52.15
fontium nouorum exortus quid ſignificet 62.48
fontium ſub eadem ſpecie diuerſitates 48.35
fontium differentię, & cauſa 6.6.& ſeq.
fontium perennitas vnde ſit 5.9
fontis ſingularis vniformitatis cauſſa 40.25
fontium mutationes, paſſiones, et cauſſa 49.52
ex terræ motu 51.55.& ſeq.
fontium in Syluis naſcentiem cauſa 5.56 51.36
fontes qui & creſcunt, & minuuntur 51.10
annonam præſagiunt 51.20
fontium ſubmerſiones ſubitæ. ex terræmo. 52.30.53
fontes quidam calidi potabiles 22.56
fonticulus frigidæ qui ſubter incaleſcit 299.15
fontem quenquam experientia cognoſcendum ex Gal. 78.29.89.15
fontium differentia in ſingulis Miner. 48.2
fontium nat. calidorum cauſſæ 36.& ſeq.
fontium frigidorum cauſſæ 34. 56. 43. 43.& c.
fons ſanctus, Ca. Durant. 283.36.
fons Andriæ vinolentus 27.30
fans Cabure bene olens 27.9
fontes lactis qui putantur 30.34
fons Caballinus ſalſus 273.36
fons Caballinus, & Caſtalius 412.31
fons in chio 404.3
fons in Suſis 404.3
fons in Aequicolis 405.40
fons ad Callim. 405.43
fontes acres in Hiſpa. 371 per tot.
fontes mali halitus, ac ſuperſtitioſi in Sicilia folio 200.32
fons Ruber in Aethyop. 375.38
fontes veneuoſæ naturæ in Perſia folio 375.30
Fons olei Romæ exortus 321.34
Fontes mirandæ proprietatis 390.22
Fons ſacer ad Auernum 202.20
Fons mirus in Troglode 398.33
Fontes auro ſplendentes 366.32.367.40
Fons in Illyria ſuperſtitioſus 418.44
Fontes olei miraculoſæ originis 321.per to. Miracula 408.28
Fons Iouis in Dodone mirus 398.33
Fons Iouis Dodoni ſuperſtitioſ. 409.39
Fons Iouis Ammonis mirus 498.30
Fons cupidinis ſuperſtit. 409.16
Fons Bacchi, fons Neptu. 499.50
Fons in Bonicea faciens iuueneſcere folio 409.23
Fons Ioppe 30.27
Fontes qui mentem lædant 373.38
Fontes Solini in Sardinia 378.6
Fontes Inſani 393.3
Fons Ruber. ibid.
Fons Plinianus 401.38.401.38
Fons lactens Comi 401.5.
Fontes Acidi plures 389.& ſeq.
Fontes bituminoſi ardentes 318.per to.
Fontes olei 321.& ſeq.
In vrbe natus miraculosè 123.16
Fons Mellis 321.18
Fontes Ambaris candidi 321.40
Fonticuli naſcentis mira contemplatio folio 419.46
fontis calidi 419.56
Fontium fauores ceſleſtes 414.6
Fontes cur ſacri 414.30
Fontes aquarum in vrbe Roma. 429.28
Fontes in Thermis 437.18
Fons Triuiæ uñc S. Mariæ in via 433.18
Fontium, ac fluminũ Natal. Natationes
Forma quomodo principium ſit omnium operationum 414.1
Fornacatores in Thermis 441.56
Fortes aquæ dictæ. Natura. lege Acres 27.20
Fortes in Volaterrano 381.30
Fortunatæ Inſulæ, & aquæ mirif. 398.46
Fortunati Therma in vrbe 428.36
Forum Vulcani Puteolis ardens 105.56
Foſſilia quæ dicuntur, & quæ genera folio 261.24
Fracaſtorei poſitio notatur, de inundationibus 62.15
De morbo Gallico 152.12
Fracturis oſſium balnea 474.141.10
Fragor, & fulgetra horrenda in Hyperbo. 256.25
Fragoris aquarum currentium ratio folio 35.15
Fragoris Pul. bombardici ratio 248.41
Fraticelli bal. ad S. Caſſian 339.20
Fretum maris quid 7.36
Frictiones ex ſale, & in ſole 206.50
Frictiones vnctio poſt bal. 476.12
Frictiones pro exercitio ſuppleut folio 439.36
Frigida natura aquæ proponitur 1.20
Frigida vſus, & abuſus 70.25
Frigiditatis aquarum intenſio, & cauſa folio 38.15 per to.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Frigidiſſima aquæ in Aquilone pro tormentis ſumuntur 34.6
frigiditas quarundam intolerabilis folio 34.20
rigida potus,& vtilitates 70.10.per to.
frigida multæ potus in Febribus 73.19
Pericula notantur 73.40.per to.
frigida conſperſio in baln. natur. inutilis folio 95.40
frigidis mors Duccia 99.25
frigidæ perfuſio, & Embrocharum ratio folio 110
frigidæ conſperſio capiti, & pectori incommoda 96.25
frigida vſus in vulneribus, & vlceribus damnatur 97.20.& ſeq.
frigidæ bal ac lotio duplex 476.12
frigida in aqua natatio ſimpliciter folio 476.per to.
frigidæ lauatio poſt bal. 464.59
Neceſſitas 433.30
frigida lauatio Hecticis neceſſaria folio 471.30
frigidam in natationem confertim inſiliendum.contra in calid. 477.30
frigidæ lauationis nocumenta 470.22. 478.25
Frigida lauatio augmentationi adoleſcentum aduerſatur 420.20
Frigidum inimicum naturæ fol. 420.40. 491.23
Frigida aqua ex glacie, & ſalnitro damnatur 290. per to.
Frigiditatis abuſu breuiatur vita 190.32
Frig. ſulphurearum Hiſtoria 250.12
Frigidę aqua generant gulæ Tumores folio 404.25
Frigida quadam bullientes folio 49.41. 260.16
frigidiſſima plumbo agitato fiūt ex aqua, oleum, vinum 358.per tot.
frigida quædam, quæ accenditur 253.31
frigidæ quidam Medicinales in Corſ. folio 253.40
frigida aqua, & lapides medicinales in Vngaria 254.1
frigidæ in agro Tigurino 253.54
frigida ad Ardeam 252.36
frigidæ Patauij, quæ incaleſcit fonte folio 299.16
frig. & hum intemperiei balnea dulcium aquarum vtilia 467.56
frigidis febribus bal.dul inutilia 478.55
bal.Natur.an conueniant 122.49
frigidis omnibus affectibus baln.ratio folio 122.& ſeq.
frigori febrium diuturnarum Hydrelei baln. 488.30. *Olei* 489.34
frigora vitanda in baln. naturalibus folio 128.20
frigidarium vas in Thermis 444.28
frigidarium locus in Ther. 437.33
frigidarium locus in ſtupha 459.9
frondes arboris in Hyber. quæ conuertuntur in volucellis 403.1
frondes quæ repunt 403.16
fucinus lacus ſubmergitur 3.16
Piſcoſiſſimus 267.25
fucino ſupernatat Pitornius 31.40
fulgura horrenda in hiperboræs 255.35
fulua colore aqua 30.16
fumarolæ ſudationes Puteol. 195.19
fumoſa aquæ ſicca 35.52
Variatates, & ratio 256.per to.
fungis Rem. ex balneis 147.29.474.24
furfuragini cutis bal. 143.20
furioſis balnea 472.46
furuo calenti ſudationes 463.28
futuri incendij terrarum coniecturæ folio 189.56

G

G*Abinenſi agro ſolum tremere folio* 3.25
Gabinſa aqua in vrbe, nunc Mariana folio 442.81
Gadaride aqua potu expilat 375.36
Gadisanus Oceanus 8.19
Gaditani putei æſtus 58.52
Gagate lapis bituminoſus 314.48
Galatia Ferratę aquæ 332.29
Gallecia plumbo, & ſtanno fęcunda folio 358.51
& auri metallis 362.46
Gallecia balnea 220.38
Galanza vulgo, quæ
Galena, & Melybdena.Natura. 357.45
Galenus quicquid ſenſerit de baln. 68. & ſeq.
Galeni de frigida potu cenſura 70.37
Galeni inſtituta de baln. dulcium aquarum, & ſumma vtilitatum 454.per totum.
Galilea mare 269.15
Galliæ balnea Natur. 211.32
Gallicum mare 7.43
Gallia aurifodina ſub Pyreneis 362.52
Gallico morbo. l.Morb Gall.
Ganges fluuiorum omnium maximus folio 8.16
Gangis flumina ſtrepitus 35.33
Gangis inundationes 64.16
Gangis plura oſtia 9.7
Ganges vnus ex quatuor flu. Paradiſi,folio 419.47
& mira excurſio 419.27
Gangis collectiones aquarum 268.63
Ganges auriferax 263.30
Gangeticus ſinus maris 8.16
Garumna flu.in Gall. fluxus folio 58.44. 226.13
Garumnæ fontes 211.38
Garda lacus, Benacus 267.24.51
Gaurus mons vino generoſus natura folio 246.1
Ganiratij paludis aquę 19.30
Gela flu.in Sicil. 34.33
Gelan flu.à riſu dictus 409.12
Gemma obſidia natura 322.53
Genera exercitationum in Ther. 438.38
Gepta aqua in Sicil. 219.26
Germania bal.natural. 212.36
Germanicum mare 8.21
Germanæ ſal foſſile 273.49
Plures amnes ſalſi 274.20.
Atramenta. Alumina 306. per tot.
Germania vbi ferro abundans fol. 332.8 & ſeq.
aurifodinis 63.16
Germania fons comburens veſtes folio 319.18
Germania fons lædens dentes 175.30
Germanorum longa mora in bal. 95.58
ſtupha 461.46
German. frigida baln. infantibus dam. 472.21
Gibbis, & attractis membris baln. folio 140.-6
Geſtationes pro exercitio 439.34
Gibberoſi bal.in Baiano 284.46.292.23
Giby montis oleum Mutinæ. Hiſtoria 328,30.& ſeq.
Gibij montis incendium ibid.
Ginega littore æſtus maris 58.47
Gingiuarum morbis bal.ratio 128.10
in bal.dulcibus 423.9
Glaciale mare 8.21
Glacialis aqua natura. 13.58
Glacialis eſt aquarum corruptio ibid. & 35.40
Glacie refrigerare pocula & vinum folio 288.6
Glacies, & nix inimica pectori 420.40
Glacialis vena in bal.Fabarien. 367.4
Glaciales aquę in potibus gulæ gignunt tumores. 404.29
Glaciales inſulæ 251.5
Glarea beneficium in aquis 21.38
Glauca calore aqua 30.20
Glebarum, & terra Petrolei vſus, folio 310.25
Globulis extrahendis è vulner. 147.10
Magnetis aqua 332.& ſeq.
Gluten Iudaicum 314.16
Gomera Inſu fort. ardens 399.12
Gothia, ac Noruegię lacus feruentes, folio 255.44
Gothia metallis præeſſe dæmones folio 199.1
Gothici maris tempeſtas 58.31
Gothis balnea ſuſpecta 255.56
in Thermis 473.46
Gonorrhææ bal. 137.36
Gordiani Therma 428.8
Glutinis ratio ex calce, & albumine, folio 289.6
Gracilibus cauen.bal.natural. 143.23
Gracilibus bal.dulcium vſus, & calidiora, folio 467.50.475.12
Graduum caloris ratio in aquis 209.6
Græciæ bal naturalia 220.40.234.14
Græciæ multarum terrarum ſubmerſiones. 51.2
Græcorum inſtituta Thermarum 424.20
Granatę lapilli in Rhetijs 238.42
Grani aqua, quæ Aſquiſgrani 232.16
Granchi dicta muſculorum contractioni in aquis frigidis rem. 159.30
Gratiarum actio Deo 42.& ſeq.
Grauedini, & deſtillationi bal. 127.54
Lotio capitis quam conueniat 487.34
Grauium odorum natura 28.28.& ſeq.
Graui armatura exerceri robuſtorum eſt folio 439.& ſeq.
Grauiſcis in maritima Senarū lutū. 252 341.27.30
Grilli balnea in vrbe 420.36
Grotta viteilij aqua 352.52
cum Cadmia 379.60

Grotta aqua in Puteolano 209.6
Grotta S.Caſſiani 336.45
Grotta obſcura ſtillicidia marmoris, folio 377.44
Guadalcana argenti fod. in Hiſpa. folio 373.60
Guadiana flu. in Hiſpa. ſubmergitur folio 3.22
Guidus vbal. 11.Senogall. inſtaurat. folio 272.39
Gula tumoribus 141.22
Gurgus aqua in Sicil. 219.55
Gutta aqua cur rotundatur. fol. 11.10. 448.15
Gutta rubea faciei bal. 142.10.286.40
Gutturoſos facinut aquæ in Italia 405. 28.404.25
Gutturis ſiccitati ſuperue.in bal.160.18
Guttus olei in Ther. 449.16
Gomera inſula Niuoſa,& ardens 399.6
Gouorrhea balnea 472.56
incendio, & ardori 135.54
Goppinga aqua Acida 393.40
Gordiani bal.in vrbe 428.37
Goſſelariæ æris natura 352.44
Plumbi,& ſtanni 358.48
Gothiæ ſulphurata aqua 255.46
Gothia cur ſalis habet penuriam, folio 272.40
Gothia ferro abundans 332.43
ære 352.32.auro 362.36
Gygantum fabula in Aetna 184.50
Gygantum hiſtoria in Peru. 312.10
Imagines in aere ante incendium folio 187.3
Gymnaſia dicta aliquando Ther.434.46
quæ propriè Thermæ 436.35
Gymnaſticarum partium loca in Ther. folio 436.45
Gypſeæ aquæ naturales 306.per to.
Gypſeæ quędam in Ital. 307.37
Gypſo imbutę potu inutiles 307.28.& ſeq.
Gulę gignunt tumores 307.40

H

Habitatio in balneis natur.113.54
Habitationum antiquorum ratio folio 446.31
Habitus Romanorum,& noſtri ſecu.diff. folio 446.23
Hadriani Thermæ in vrbe 477.42
Hadrianum Imp. lauiſſe cum multis folio 450.45
Halys flu.ſalſ. 273.3
Hala duo flu ſalſi 281.34
Hals flu.Tiroli ſalſus 282.40
Haliacmon aqua candidas facit oues folio 405.26
Halteres quid ſit in exercitijs 439.54
Halteribus exerceri 400.45
Hammonis ſal. 273.25
fons ſuperſtitioſus 410.54
Harenę maris vſus 266.2
Harpaſti ludus,pila maxima 440.32
Hebrus flu.auriferax 363.28
Hebręorum antiquorum Thermæ folio 428.57
Hecla,Helga,& à cruce dicti,Montes ardentes 38.34.257.25
Hecticis febribus an conueniant balnea naturalia 121.40.& ſeq.
Hecticis dulcium bal.ratio 475.25
Hecticis frigidę conſperſio neceſſaria folio 475.15
Hecticis ex lacte balnea 490.20
Hecticis pericula in frigida 420.24.478. 15
in bal.natur. 121.46.182.40
Helicone fons ſalſus 273.33
Hellopiæ aquę in Nigroponte 234.57. 356.50
Heluetiorum balu.natural.212.48.246. 40.355.32.& ſeq.
Helyogabali Naumachia ex vino, folio 442.12
Helyocaminus ad ſudationes 106.39
Hematitis lapidis natura & impreſſiones 381.20
Hemoptoicis balnea naturalia 129.6
cauentur bal.dulcia 472.22
Hæmorrhoidibus bal. ratio 139.per tot.
Hæmorrhoidas excitant 139.16
Paganellum viterbij bal. 286.16
Hęmorrhoidas cohibēt adſtringentia bal. 139.13
compoſita alia 483.10
Hemorrhoi ſerpent.ratio 428.35
Hemicrania bal.ratio 124.& ſeq.
in balneis dulcibus 472.33
bal.ex Hydrelao 489.23
Hemicycli partes in Thermis 436.43
Henderegge bal.in Heluet. 246.44
Hepaticis balnearum ratio 131.40
& in bal.dulcium aquarum 410.49
cætera. l. Epar. & iocineris morbis.
Hepaticis fluxibus 132.54
Hepatis,ac uiſcerum incaleſcentię in bal. 167.28
Superuenienti poſt bal. 163.45
Hepatis duritie cauen.bal. 480.36
Hephestiades inſulæ Siculi. 185.53
Hephesti montes 185.48
Hepialo febri quatenus conueniant bal. 470.56
l. Feb. 121.122
Herbeſus lacus in Sicil. 219.50
Herbarum in calidis aquis naſcentium ratio Aponi 224.30
In aquis Liguriæ 303.50
Herbern. Alabaſtrites in Brabantia folio 281.13
Herculanea balnea cum dicta ſint folio 94.1.206.40.423.30.219.10
Herculanea balnea in Græcia 176.40
Herculanium vrbs incendio abſumpta folio 187.20
vbi 259.23
Hercules claua excitaſſe Thermas folio 206.16
Herculeum fretum 9.13
Herculei freti æſtus 58.30
Herculis columnæ relictæ à mari 266. 58
Herculeus riuus apud aquam Virgi. folio 432.12
Heriſipelati balnearum ratio 145.11
Hernia balnearum remedia 136.per to.
Herodis bal. in Iudæa 324.38.424.29
Herpeti balnearum ratio 146.14
Hetruria antiquiſſ.inſtituta in baln. folio 214.29
Hetr.balnearum Hiſtoria,& quibus metallis fęcunda 214.16.& ſeq.
Heſperides Inſulæ,& incendia 188.20
Hetruſci Thermæ in vrbe 428.36
Hexedra locus in Thermis 436.44
Hiatus terræ mali halitus notantur folio 147.40
In Aegeo nouiter nata 266.38
Hibericum mare 9.15
Hiberi fluminis curſus 8.52
Hiceſia inſula in Aeolijs 186.3
Hetruſcis in terris bal. 352.58
Hiera inſula in Aeolijs ignifera 185.60
Hieram inſ.arſiſſe olim cum mari folio 186.10
Hierapolis in Phrygia aqua 199.59. 221.10
Hierapoli fons lanas tingit 313.31. 406.16
alumina 293.27
Hircania aquæ præcipitantes 35.5
Hiris flu. 112.29
Hiperborearum terrarum, & aquarum natura 255.10
Portenta celi, & aquarum 256.12
Miracula. 251 per to.
Hiſpania bal.& Hiſtoria 219.57
& ſudatoria 220.13
Hiſpaniæ ſalinæ,& amnes ſalſi 273.46
Hiſpaniæ atramenta 310.46
Auri. 362.46
Ferri. 332.53
Plumbi 358.50
Hiſpanorum veterum Thermæ 428.58
Hiſpaniola inſulę fontis ſtrepitus 35.26
Hipocrates de balneis 424.33
Hippocratis cenſura de lauatione folio 465.30
ante ſanguinis miſſionem 479.2
Hippocratis locus in fomentis Pleuritidi adhibendis nõtatur 502.39
Hippocratis aurea ſententia in regimine vitæ 474.47
Hippocratis alia loca 97.5.97.26
Hippocrene fons ſalſus 273.36.462.40
fabulæ ratio cur Muſis ſacer. 412.40. 414.50.
Hircanum mare 9.40
Hircanum mare non eſt Palus 269.15
Hircani littoris ſalinæ 273.14
Hiris fluminis fabula declaratur 412.8
Hiſdeſcimio noui fontes 52.38
Hiſtericis cautiones in bal.cal. 481.46
Hiſtorici authores de balneis natural. folio 69.16
Hiſtoriarum ſingularum balnea neceſſaria 171.35
Hiſtoriarum bal.claes 277.14
Hiſtorię ſulphurearū aquarum.lib.1111. per totum
Hiſtorię Mineralium aquarum lib.v.
Hiſtorię aquarum ex Metallic. lib.vj.
Hiſtorię aquarum ex Excrement. Mineral. 368.10
Hiſtorię Artificialium lauat. lib.7.481. 50
Hominum ac Mundi duo prima exitia,

Aqua, & ignis 190.3.& ſeq.
Hominum proprietates ex aquis 404.35
Homothermon Sicilia 192.10
Honeſtas ſeruata, & decus in Ther. folio 451.20
Horologij ritus apud antiquos 451.58
Horarum, & diei partitio in vita Romanorum 452.per to.
Horę erant ęſtate, & hieme inęquales folio 56.52.452.1
Hora Thermarum ab octaua ad 10.452.21
Hora in priuatis poſt.x. 462.24
Hora balnei febribus declinatio 469.46
Horatij locus de baln. in mirthetis folio 198.1
Horreum penſile 448.36
Horroris periculum vitandum in balneis, maxime Febrientibus 481.47.495.7
Horroris tres pręcipuæ cauſſæ 479.50
Horroris diſcuſſoria fomenta 489.30
Hortatio ad Medicos balnearum 37.13.416.40.417.36
Horto domini bal. Puteolis 286.40
Hortorum irrigationes, & aqua idonea folio 13.29
Horti penſiles qui intelligantur 448.36
Rotis mobiles ibid.
Hortina bal. 251.21
Humorum colliquatio noxia in baln. folio 157.per to.
Humectantia fomenta, & olea 486.42
ex vnguentis poſt fomenta 486.50
Humiditas in aqua, & in Aere quid differant 35.45
Humorum motus in corpore humano ratio 55.54
Humiditati vteri bal. l. Fluori
Humi ſe exercere modi 440.per to.
Hybernia fabuloſa ſpectacula in aere folio 256.50
Lacus ſuperſtitioſus 256.58
Hydrophobię 147.35.& ſeq.477.56
Hybernia flu. piſces creat ex frondibus ſuę arboris 402.48
Hydrargiron & Arg. viuum idem folio 369.40
Hydria in Thermis 449.20
Hydropicis balnearum ratio 132. & ſeq.
Hydropicis tria neceſſaria fol. 132.17.145.1
Hidropicis inſolen. 106.49
Hydrælei apparatus in bal. 488.38
Hydrops ſale, ſole, & ſiti curatur folio 271.32
l. Aqua inter cutim
Hymera flu. in Sicil. partim ſalſus, & partim dulcis influit 49.6
Hymera in Sicil. balnea 219.35
Hymnus in gratiarum actionem folio 421.25
Hypanis flu. amarulentus 19.45.498.385.420.12
Hyperboreum mare 8.21
Hyperboreum mare cur minus ſalſum, folio 270.27.281.30
Hypoſarce balnearum ratio 132.36
ocauſtum in Thermis folio 445.40.& ſeq.
Hypocauſtum priuatum 460.per to.
per feneſtras, & tubos operatio 460.&c.
Hypochyſi oculorum balnea 128.10
Hyrudini hauſtæ bal. dul. 474.31

I

IApigię in Calab. bal. 230.2
IAſuinum vnguentum precioſum, folio 447.16
Iaſpelli balnea viterbij 354.18
Iaſpidis lapidis natura ex ſucco terr. folio 33.20
Ictericis balnearum ratio 131.52
balnea dulcium aquarum 473.45
Icarium mare, & inſula. 7.59
Ida mons multis abundans fontib. folio 249.4
Idrius lacus 267.25
Ieiuno bal. ineundum 87.36.464.35.
Ientaculum, & cęna antiquorum folio 460.40
Ignis eſt de primis differentijs in Ther. folio 2.32
Ignis non concoquit ſed deſtruit 80.40
Ignis eſt Thermarum fundamentum folio 176.58
Ignis terreſtris catholica 139.19
Ignis terr. è cęlo miſcus 316.88
Ignis vbi naturalis in terris folio 36.10.47.18
Ignis ſubter. an ſit elementi pars 43.per totum
Ignis ſubterr. eſt quid diuerſum Ele. & eſt intentum à natura 177.50.207.40
Ignis ſubſiſtentis terra varij effectus folio 38.48
Ignis ſimul & aquæ exemplum Puteol. 39.60
Ignis & calorum materia in terris 38 per tot.
Eſſe ſulphur. 179.1
Ignis ſubterr. materia cur non abſumitur 43.per tot.
Ignis ſubterr. cur non vno tenore vbique 43.44.& ſeq.
Ignis natura in terris ſulphureis 177.58
ignis infra terram neceſſitas conſtitutio naturalis 489.177.58
Ignis infra terram non eſt violentum folio 444.40
Ignis in terris an ſit quartū elementum. 44.10
Ignis in abditis locis acquirit vires 205.6.190.4
Ignis Veſtalis in terris & in bal. 411.45
Ignis ſubterr. eſt miſtum ſulphureum, & heterogeneum 447.178.55
Ignis materia in Delphinatu 219.45
Ignis ſpiraculum ad Petram Malam folio 181.30
Ignis Aetnæ ſæuitia 291.50
Ignis, & Sulphuris flumen ex Aetna 184.47
Ignis terr. vt in cauſam veniat Thermarum 189.19
Ignis terra, & aqua varius occurſus, ac
Ignis omnium rerum primum 189.24
Ignis & aquarum ſub polo arctico rationes 254.& ſeq.
Ignis diſſipatus minus calefacit 34.44
Ignis & aquæ cum bitum. diſſidia folio 318.30
Ignis eſt permiſtus vbique 38.per tot.
Igneæ, & bullientes natura aquæ, folio 204.40
l. Feruidas
Ignis ſubterranei mira difficultates repetuntur. 420.10
Igne combuſtis balnearum ratio 145.18
Imaginum & titulorum ratio in bal. folio 192.44
Iliaca Paſſioni reme. ex bal. 134.36
Illyrij fons accendens veſtes 409.49
Illutamenti vſus ex balneis 103.50
Ilua, & Igilij inſularum aquæ ferr. folio 333.18
Ilua aqua ex Pyrtide 376.29
Ilza fluuius 31.15
Imbecillis balnea 143.54.1.480.25
Imbecillitati membrorum. l. loca Particularia.
Imbrium tractatio l. Pluuias
Imbres autumno cur ſalſi 15.52.263.20
Imbribus mutationes fiunt aquarum folio 50.48
Imperatoria Thermæ in vrbe 12.427.28
Imperatoriæ aqua in Baianis 348.35
Impetigini balnea. l. ſcab. 143.29
Impetuoſiſſima aqua 46.44
Impinguantia balnea 143.58
Impinguare promittit baln. in Piſa folio 343.26
Bal. plus iuſto calida 475.15
Impluuium ſiue Imbrex ad vſum Ducciæ l. Duccia 97.56.& ſeq.
Impotentiæ veneris balnea 144.36
Impreſſionum differentia in aquis folio 23.25.& ſeq.
Impreſſionum in aquis iudicia 77.54.per totum
Incendia terrarum, & earum ratio folio 179.& ſeq.
Incendia extemporanea vnde ſint folio 179.30
Incendium eſt de natura accidentis folio 179.25
Incendiorum tres primę cauſa 179.46
Incendiorum ruina 52.58
Incendiorum præſagia 180.1
Incendia cur maiora fiunt in inſulis, & Maritimis, quàm in Mediterraneis folio 180.20
Incendiorum Italiæ Hiſtoria 180.30.& ſeq.
Incendiorum portenta, flamma, fragor, & cineres, &c. rationes 184.36.187
Varietas 184.33
Incendiorum cauſtæ à mari 180.12
Incendium Aetnæ perpetuum 183.30
Incendij Aetnæ ſęua accidentia 184.35.187.per to.
Incendium in balneis Baiarum 187.33.193.3
Incendium Veſuuij montis 186.50
Incendium Aenarię inſulæ 186.18

Incendium in Iſtris 222.47
Incendium ingens in vrbe Tito Imp. folio 187.25
Iucendia cur ita crebra antiquis 19.30
Iucendia in externis terris 188.8
Iucendij à cœlo olim in Perù 316.54
Incendium Syriæ Palbaſtinæ 315. *per totum.*
Incendiorum nouorum cauſſa 45.15
Incendiorum communia exitia 52.46
Incineratio quid 227.5
Iudia auriferax 362.17
Indiæ Sales 273.13
India fontes olei 319.44
Indicum mare 8.16
Indi fluminis inundatio 64.17
Indi littoris æſtus inæquales 57.36.58.50
Indus maximus flu. 8.45
Indigenarum conſilia in baln. requiren. folio 87.24
Indomita aqua quæ dicitur 14.34.87.50
Infantibus balnea natural. inutilia. folio 123.14.99.41
Baln. naturalia inimica, & frigida folio 466.18
Infantium lactimina 143.26
Infantibus baln. dulcium inſtituta folio 466.10
Infantarijs mulieribus baln. ratio folio 473.55
Infernum ratione, ac ſenſu patet folio 478.30
Interniora quę putentur 201.40. *& ſeq.* 198.50
Infernum Anienis, præcipitans 35.2
Infirmis lauationes. l. Febribus, & particul.
Infirmis capitis lauatio 487.40. *& ſeq.*
Infirmitati dentium bal. l. Dent.
Infixis, & ſagittis extrahen. 147.4
Inflammationibus bal. 96.47.145.15
per Emollientia bal. 138.30
Inflammationibus baln. inueteratis fomenta 484.45
Bal. naturalia idonea 130.10
Inflammatoriæ laſſitudini bal. 467.4
Ventriculi, Epatis, Renum, &c. l. Particularia ipſa
Inflationibus viſcerum. 139.20. *l. Inteſtin. &c.*
Infrigidatio cum niue damnatur 290.20
Inodora quæ ſint 28.3
Inſanientibus bal. dulcium ratio 472.45
Inſeſſiones. l. balnea compo. & earum apparatus 482. *& ſeq.*
Inſolatus, vſus 105.40
Inſtituta bal. natural. prima 67.30
lib. 11. & ſeq.
Inſtituta thermarum artifie. 423. *per totum.*
in vrbe Roma 423.30
in vſu Medicinæ 452.51
Inſtituta Ther. cur Medicis ſint neceſſaria 457.10. *& ſeq.*
Inſularum Maris ratio 266.28
Inſulæ nouiter enatæ 52.20
Inſularum, & lacuum inuicem comparatio 266.10
Inſularum nouarum origo, & cauſſa folio 266.38
Inſularum natantium ratio 35.44.250.35.295.45.
Inſulæ glaciales in hyperboreis 35.53
Inſularum fluctuantium ratio 250.56
Inſul. Fortunatarum mira proprietas, & ſuarum arborum cum aquis, folio 396.45
Inſul. Italiæ. l. balnea. & l. Incendia
Intemperantijs ſingulis bal. l. Particularium locorum
Intemperantijs Viſcerum bal. nat. 126 *per totum*
Interiorum morbis. l. viſcerum 129. *per totum*
Internis abſceſſibus bal. 144.54
Interochreę balnea 237.17
Intermittentibus Feb. bal. ratio 132.10.570.32. *& ſeq.*
Inteſtinorum mor. bal. ratio 133. *per tot. l. viſcerum*
Balnea dulcium in Thermis 473.37
Inteſtina confortantia 485.60
Inteſtinorum flatibus bal. ex oleo 409. *alia* 148.37
Bal. M. Grotti Patauij 226.50
Inteſtinorum flatibus, ac dol. ſuperuenientibus in bal. 166.20
Inundationum omnium, tam Maris, quàm Fluminum eructatio folio 55.20. *& ſeq.*
Inundationum ruinæ 52.2
Inundationes in Græcia & Achaia. Thucid. 51.54.40
Inundationum non eſt vna ratio folio 53 *per totum*
Inundatio quid & ſpecies 53.30
Inundationum exitia 52.2. *per tot.*
Inundationum materia 53.55
Inundationum vna trium cauſarum folio 53.54
Inundatio aliqua diuino fit indicio. 54.56
Inundatio per emanationem à mari folio 59.58
Inundatio lacus Albani ſine imbribus 59. *per tot.*
Inundationum omnium differentiæ, cauſæ, fol. 56.50
Inundationes flu. Septentrional. 64.1
Inundationes flu. cur non incipiunt à mari, ſed in medio 65.30
Inundationum exempla. l. Ipſa nomina flu. Nili, Tybiris, Padi, &c.
Inundationum aliqua Remedia 65.3
Iocinoris Morbis. l. Hepatis 131.40
Ionia Prouinciæ balnea 220.56
Iouiç Specus mali halitus 199.13
Ioppe fons 30.27
Ionium Mare 2.49
Iordanis flu. 316.7
diuina virtute mundaſſe à lepra 317.30.423.29
Iouis Hammonis fons mirific. 410.48
Iouis Dodoni fons mirificus 409.24.48
Iouis fons Thiona 409.60
Iouis figuræ in aquis 410.42
Ippomanes equarum paſſio bal. 478.4
Irrigandis hortis quæ aquæ ido. 13.29
Iſaurus flu. in Flaminia 236.25
Iſchiadi morbo bal. ratio 139.40
Iſlandiæ inſulæ incendium 38.33
Iſlandia admirabiles in aere apparitiones 257.10
Iſlandiæ tres montes ardentes 257.25
Iſſycum mare 7.56
Iſerbonæ aquæ in Belgis 347.22
Iſter fluuius 8.51
Italiæ ſitus inter duo maria 28
peninſula 267.18
Italia olim dicta Regio conflagrata folio 180.50
Italiæ incendia, & terræ diſpoſitio. ibid.
Italia vbi ardet. 38.15
Italia vbique ſulphurea 180.30
Italiæ ſudatoria, natural. 192. *& ſeq.*
Italiæ feruidarum aquarum hiſtoriæ folio 204. *& ſeq.*
Balnearum ſulphu. hiſtoriæ 204. *toto lib. 4.*
Italiæ lacus, & fontes 267.22
Italiæ ſalſarum copia 272.27
Italiæ vmbilicus in Reatino dicitur folio 281.60
Italiæ nitroſæ aquæ 280.20
Italię fontes olei, & bituminis 319.60
Italiæ ferratæ aquæ 133.10
Italia vbi aurifera 363.9
Italię antiqui ritus in Thermis 425. *& ſeq.*
lib. 7. per totum.
Italię Thermarum frequentia 426.1. *& ſeq.*
Italię ritus mutati declinante imperio folio 456.4
Iter facere robuſta eſt exercitatio folio 439.50
Iter agentibus, & exuſtis baln. frig. folio 477.45
Iudaici bituminis natura 314.57
Iudęorum, & Herodis bal. 424.29
Iudęæ lacus 315.30
Iudęæ fons calidus 221.3
Iudicia de bonitate aquarum 14.1. *& ſeq.*
Iudicia minerarum, in aquis naturalibus folio 75.10
Iudicia impreſsionum, ac virtutum folio 77.50
Iulia aqua in vrbe 430.45
Iumentis quę aqua in potibus idonea folio 13.32
Iuncaria Puteolis aqua 286.12
Iumentis paluſtres delectant 369.50
Iuncturarum morbis balnearum ratio folio 139. *& ſeq.*
Iuncturarum laxitati in febribus longis bal. ex oleo. 409.50
Iuncturarum doloribus, ac debilitati. bal. ex vino. 491.40
In venarum ſcapis membrorũ fotus. ibid.
Iuncturarum tophis 140.22
ex aceto balneum 402.20
Iuſtini locus exponitur 32.20
Iuſegus riuus acuit potu ſenſus 409.10
Iuturnæ fons in vrbe 451.18
Iuſcula medicinę ſuperbibere vnde ſit inſtitutum 266.12.72.2
Iuuamenta an in præſenti, an poſt baln. folio 168.31
Iuuenalis locus exponitur 450.30

Iuuenum exercitationes in Ther. 438.23
Iuueni bal.dulcia commoda 466.38
Iuueni quomodo frigidę natationi aſſueſcendum 476.& ſeq.
Iuuenibus, & calidis naturis cauendum à bal.calidioribus 475.20

K

Κακοχυμίας habenda ratio in Thermis folio 472.30
Κακοχυμίας purgandi ratio ante baln. folio 84.50
Καρδιαλγία in balneis 133.34
Καταῤῥοῖς remed.in bal. 124.13
Κολυμβήτραι in Thermis vaſa balnearia magna. πύελοι parna 441.26
Κρυπτῆ. καὶ
Κριπτοπορτίκος greco latinum locus in Thermis 442.55
Reliqua l.ſub litera.C. 33

L

LAbana aqua 298.1
Laborioſis bal.dulcium, & temperatarum aquarum 467.6.478.23
Labra in Ther. extructa, & marmorea, folio 449.20
Labrum in balnes priuatis, Tina 464.14
Lac pluiſſe & ſanguine 30.35
Lac gignere, vel exiccare ex bal. 144.2
Lacteus fons ſub Com. 61.39
Lactea ſapore, & dulces aqua 27.36
Lactea colore, & alba aqua 30.33
Lactea ferrata Neapoli aqua 349.12
Lactea parata bal.antiquis 490.2
Lachrymis oculorum vitio bal. ratio. folio 127.45.278.42
Lachrymis, nitratæ vtilitas 280.30
Lacones primi inuentores Therm. folio 424.25
Laconicum in Thermis 445.12.& ſeq.
Laconici inuentores Thermarum, & ſudationum 424.24
Laconici vſus in Thermis 445.50
Laconicum in ſtuphis noſtris 459.37
Lacunarum aqua cur putreſcunt, & non lacuum 198.3
Lacuna potanda in Senen. 203.per to.
Lacuna volaterranę 204.6.312.10
Lacuſtrium aquarum qualitates 2 vſus, & nocumenta 297.per tot.
Lacuum & fluuiorum origo, folio 6.11. & ſeq.
Lacus in montanis origo 8. per tot.
Lacuum natura, & qualitates folio 267. & ſeq.
ex diuina diſpoſitione putatur 429.40
Lacuum quorundam immenſa profunditas. 3.8
Lacuna putida Pientia 219.31
Lacus albis 30.26
Lacus niger 30.28
Lacus Pilati in Nurſinis montibus, folio 49.40
Lacus in Peru magnus, qui ſubmergitur folio 357.50
Lacuum in altis montibus ſine exitu, Genißi montis, & Veſuli, ratio folio 267.36.6.18
Lacus, & Paludes qui mittunt in Padum 16.30
Lacuum aqua ſubſtantia 31.37
Lacus cur longe à mari ſint à natura conſtituti. folio 267.per tot.
Lacus pluuioſus in Salentinis 6.27
Lacuum cur nulli calent 41.2
Lacus cur perpetui ſint 267.44
Lacus cur non putreſiunt 267.50
vnde moueantur 267.54
Lacuum quorundam noua originis cauſa folio 267.1
Lacus nouiter nati in Senen. 267.40
qui finitimi, & tamen diuerſę naturę folio 267.31
Lacuum plurium Italię comparatio folio 267.55
Lacus Benacus 266.24.7.267.14
Lacus maior, aliàs verbanus. folio 39.45.267.25
Lacus Thraſimemus Piſcoſiß. 207.26
Lacus vadimonis hiſtoria. qui de Baſſanello dicitur 51.43.250.30
Lacus Elbij, &c.
Ciminus, de vico dictus folio 286.30.168.1612
Lacus ſabatis, qui amnis lari 346.4.430.50
Lacus Aſcanij fontes ſiccari 14.12
Lacus Albani Inundatio ſine imbribus folio 59.56
Lacus Caluelli in Maritima 341.20
Lacus, ac fontes aliqui Putidi in Sicilia folio 209.30
Lacus palicorum ſuperſtitioſi 201.5
Sicilię 200.30
Lacus ſacer putidus
Lacus Saturno ſacer. 281.49
Lacus aquę viridis in Cypro 311.1
Lacus aliqui potabiles in Parthis, folio 269.15
Lacus ſalſi in Bactris 273.53
Lacus Podamicus in Alſatie 287.45
Lacus Sogdomenus, qui & Bituminoſus in Iudęa 325.30
Lacus in quo telum ardens 319.26
Lacus in Iudęa amarus 385.26
Lacus Galilę 385.50
Lacus in Gallia ameniſſimi 221.40
Lacus S. Niniani in Scotia 241.15
Lacus Circhnitij in finibus Auſtrię qui ęſtate ſubſidet hieme exilit 400.22
Lacus ſe abſorbens mundi noui 383.40
Lacus duo, niger & albus in Gothia folio 30.15
Lacus Meler, & Vener in Gothia folio 332.40
Lacus feruens in Gothia 255.44
Lacus ſulphurei in Gothia 255.44
Inſani quidam dicti 273.7
Lacus Themiſtitan in Mexico 268.22
Lacuum, & inſularum comparatio folio 266.24
Lacuum inſulæ quadam natantes 267.14
Lacus in vrbe qui dicti ſint 429.36
Lacuum cæterorum. l. Nomina propria
Lagena ſeu vectina aquarum 17.3
Lambrus 268.6
Lanas qua tingunt 313.12
Lanas qua tingant aquæ, etiam potu. folio 405.44.& ſeq.
Laodiceorum aqua colorant 407.50
Lapidoſa aqua 377.31.33.1
Lapidum in genere impreſſiones 306.per totum.
Lapides curſu attenuant aquas 21.35
Lapidibus aquæ frigidæ fiunt 34.15
Lapidum precioſorum natura. 33.20
Lapidum etiam precioſorum materia. folio 368.40
Lapidis Tyburtini origo ex aquis Albu. folio 33.1
Lapidis Thracij bitumi.natura. 315.4
Lapidis Lazuli natura ex æris metal. folio 380.58
Lapis Plumbarius 357.47
Lapides combuſti ex Aetna impinguant agros 183.15
Lapides medicinales in baln. Vnga. folio 254.10
Lapides à terris quo diſtinguantur folio 261.40
Lapides pluere in Hyperbo. 255.32
Lapidem veſica, & renum frangunt bal. l Arenul. & Calculos 135.per to.
Lapidi frangendo Acidarum proprietas folio 388.50
Lapidem lauas prouerbij ratio 261.48
Cæterorum lapidum. l. nomina prop.
Lares, foci, & camini antiquorum folio 460.56
Larius lacus 267.25.& ſeq.
Larij lacus mirandi fontes 401.per to.
Laſſitudinibus balnearum ratio 143.54.467.18
Laſſitudini laborioſa bal. 467.4
Laſſitudinibus ſpontaneis bal. 467.242. & ſeq.
Tēſiuę inflāmatorię vlceroſę 467.per to.
Laſſitud. Quarta ſpeciei 467.46
Laſſitud. ex gracilitate 467.50.475.12
Laſſitudini proprium Hydrelæum folio 488.56
frigidæ balneum 477.46
Laſſitudini ſuperuenienti in bal. 164.20
Latomia in Sicilia 200.36
Lauationum vſus in bal.natural. l. balnea folio 67.30.toto lib.11.
Lauationum in Tyberi primum inſtitutum 425.28
Calidarum 425.40
Lauandi in Thermis octaua 452.7.& ſeq.
Lauantes in Ther. ſoluebant Quadrantem 452.20
Lauantes extra tempus pluris ſoluebant folio 452.33
Lauari primum ſolitum brachia, & crura folio 451.45
Lauari totum cœpiſſe poſt luxū 451.48
Lauari quoſdam in die ſepties, ratio folio 451.50
Lauari omnibus erat communis locus folio 450.40
Lauiſſe aliquando Reges cum multis folio 451.14
Lauandi electio per naturas, & per tempora.

pora. 475.43
Lauandi hora, & tempora in Ther. folio 451.52
in frigida natatione 476 per to.
Lauari in frigida prima laus 476.24
Frictio poſtica, & vnctio tempus folio 477. per to.
Lauatio capitis inſtituitur 487. & ſeq.
Lauſinum flu. in calab. 113.9
Pedum 488.4
Laxatis iuncturis, & c.l. Iunct. 139.140. & ſeq.
bal. ex oleo. 489. *ex vino* 491.40
Lazuleus lapis, & eius natura in aquis folio 280. per to.
Lectio clara exercitationis genus eſt folio 440. 32.449.27
Lectuli non erant in Thermis 419.10
Lecytum olei in vſum vnctionum folio 418.23
Lea aquæ in Hiſpa. 120.31
Lepanti ſinus vbi victoria Chriſtiana folio 7.51.357.6
Lelanti, hodie lepanti in Eubœa aqua folio 7.51
Lemanus lacus in Gallia 31.45
Lemis, & lippitudini bal. 127.45
Lemnia terra natura 269.24
Lendinibus balnea, & pediculis 143.46
Lenes exercitationes qua dicuntur folio 439.40
Lenientia bal. compoſita 482.34
Leodijs bal. in Belgis 347.26
Leontinus fons in Sicil. ſuperſtitioſus folio 409.14
Leontis fons Nitroſus, in Phrygia folio 281.36
Lepræ, & Cutis vitijs bal. 142. per to.
balneum ex ſanguine 490.42
Diſcuſſoria 483.45
Lesbi inſulæ balnea 220.58
Lethargo balnearum ratio 422.40
Humectantia ex oleis 489
Lethei flu. infernalis figura 411.16
Letis lacus in Macedo. 281.31
Leucogei colles Puteolis 205.42
Lucenſia bal. in Valeſiis 355.20
Leucothea aqua & ſylua Albanea folio 294.44
Lex in balneis, non præuaricandum folio 129.38
Lex in aquis Vrbanis 429.45
Lex in Thermis contra fures 448.3
Lex in promiſcuis balneis 455.45
Liberi patris fons 394.26.44
Licentia in Ther. Naturalibus 156.57
in Thermis vrbanis 450.44
Lidia auriferax 363.5
Lienis morbis, ac dictis
Lienoſis balnearum ratio 133.10
Tumo. dolor. obſtruct. duritiei ibid.
Lienoſis bal. dulcium ratio 473.43
l. ſplenem. & viſcera
Ligeris flu. in Gallia 211.53
Ligys terra auriferax 362.54
Lignei tubi Ciſternarum 16.36
Ligneum ſolium in bal. priua. 464.4
Ligni ſancti conclaue, & ſtupha 463.7
Liguſticum mare 8.20
Liguriæ balnea Aquis 303.16
Limagus amnis 211.10
Limoſarum aquarum differentiæ 269.3
Linguæ torturæ balnea 126.10
Linimentum poſt luti vſum 104.44
Linus fons in Arcadia 398.36
Linum viuum ex lapide 291.48
Linterni aquæ 395.10
Liparæ inſulę aquę 120.58
Lippitudini bal ratio 127.45
Liquidum alu & eius impreſſion 29.54
Lignorum qui aquis ſupernatant, natura 31.45
Liris Campaniæ flu. Garigliano 48.60
Lituaniæ inundationes 64.10
Liuonia aurifera 362.15
Liuoribus bal. 141.13.154 32
Lixinium, & eius pręparationes, folio 384.34
ex calce ibid.46.
Lixinio parata balnea diſcuſſo 488.7
Lixinium medicinale pro Alopecia folio 488.24
Locorum ſub terra deſcriptiones 3.1
vbi aquarum origo 3.30.4.40
Loca ſubterranea cur frigida 34.20
Loca in terris mali halitus fol. 197.40
in ſi alis 200.34
Loca quæ ardent naturaliter in toto orbe terrarum, folio 38.4. per tot. 179. per totum
Locorum, & terrarum ab aquis, & balneis cognomina. 176.24
in Hiſpania 176.24
Loca, & aquæ vbique terrarum ſulphurata 174.50. & ſeq.
Loca, & aquæ ſalſa, aluminoſa, ferrea, aurea & c.
l Nomina mineralium propria
Loca in Ther. communia omnibus, fo. 450.40
Lochis in Gallia fons lapideſcens 32.55.
Londini fons lapideſcens 32.53
Lamentum fabarum in Therm. 459.38. 475.45
Longum dictum balneum Bullica. folio 345.48
Lotio ipſo balneum 484.2
ex braſſica 483.58
Lotiones ex vino 491.14
Lothoringia balnea 2.11.51
Lotura plumbi in bal. 338.4
Lucales aquæ in Senen. hiſtoria. 51.30
Lucani locus notatur 222.40
Lucæ bal. l. Corſenum, vill. & c. 300. & ſeq.
Lucæ baln. 341.30
Lucæ bal. Regina & alij 302.40
Lucernis idoneum ol. bituminoſum, quibus terris naturale 319.30. & ſeq.
Lucretij loca notantur 43.40
de ignis natura in terris 39.12
Lucrinus in Campania lacus 202.30
piſcoſiſſimus 267.16.228.15.
Luculli Thermę in vrbe 428.42
Lucta eſt robuſta exercitatio 440.10
Ludorum ratio in balneis natur. 156.57 & ſeq.
in Therm. 439.40. & ſeq.
Lomenti vſus in balneis 599.33
Ludi olympici 434.55
Lumine, & motu operantur ſecundæ cauſæ 396. per to.
Lunam in aquis & in humoribus dominari 56.34
Lunares motus in vſu bal. 83.56
Luna, & Sol cauſſa æſtuum maris folio 55.56. per to.
Lunæ motibus ſuperſedendum à baln. folio 83.39
Lunæ, & Solis balnea in Baianis folio 327.28
Luneburgi ſalina in Saxonia 265.50
Luſitanorum frigida aqua 34.30
Luſitani Maris æſtus 57.47
Luſinnia Plumbaria 358.50
Luſtra annorum 434.56
Lutamenti vſus, electio, vtilitates & c. folio 103.50. & ſeq.
Lutea aqua 30.28
Lutoſapulus ad Caſtrum 253.4
Lutum quid differt à terra 104.10
Lutamentum artificiale 105.12
Lutum in bal. S. Caſſiani 338.20
Lutum Viterb. 354.52
Lutum in bal. Roſanelli 305.20
Lutum S. Bartho. in Patau. 299.45
Lutum S. Petri in Patauino 226.40
Lutum M. Orthonis in Pata. 276.15
Lutum S Helenæ 300.33
Lutum in Brixiano ad Melam flu. folio 355 8
Lutum in Porretanis 300.38
Lutum ad Burmiam flu. 304.25
Lutum M. Alceti 245.40
Lutum Capranicæ 391.25
λουτρὸν bal. in Ther. 445.33
Luxatis balnearum ratio 139.140
Bal dulcium 474.24
Luxatis peculiare bal. M. Grotti 226.50
Luxus vitandus in baln. natural. folio 115.30
Luxus quando cęperit in Ther. 454. per totum.
Lybiæ & Aethiopiæ aquarum penuria folio 661.223.43
Lybicum mare 7.55
Lybia flumina 293.20
Lybethrus fons Caſtalius 412.31
Lycetis balnea 220.60
Lycium mare 7.57
Lycus in caria feruidis aquis 208.8
Lyciæ montes ardentes 38.20
Lycia ſpecus mali halitus 137.40
Lycus flu in Aſia ſubmergitur 3.28
Lycus in Sicil fons lethalis potus 370.31
Lychni, & lucernæ in Ther. 452.45
Lyenteriæ balnearum ratio 131.28
Lymne aſphaltites lacus 317.30
Lynceſtis aqua 27.32.395.5
Temulentos facit 394.35.410.15
Lypara inſula ardens 185.57
Lypara inſula Alumina 193.54
Lyparis flumus 318.36
Lypuriæ febri, & frigidis reliquis, an bal conueniant 133.8
Lypariæ, & frigidarum id genus febrium perfrictionibus 121.470.56
Lyptonienſi comitatu baln. in Vnga. folio 241.6

Lyhargyrum 360.10
Lyſtoſtrotorum luxus in Ther. 449.40

M

MAcedonium inſtituta Thermarũ folio 424.20
Macedoniæ lacus lapideſcens 330.40
Macedoniæ aluminis natura. 293.26
Macereti balneum 228.21.
Macrobij loca 109.15.457.24.480.27
Maculis cutaneis balnea 14.210.& ſeq.
Mæotis palus 268.49.& ſeq.
Magellanicum mare 7.36
Magneſiæ aquæ in Caria 207.58.234.35
Magnetis aquarum natura 332.per to.
Magnificentia Thermarum in vrbe folio 476.30
Magnifica omnia, & ſplendida in Ther. folio 450.10
Magnum bal ad S. Caſſianum 336.16
Maguntiæ balnea ſulphur. 212.26
Mahometi ſarcophagum 273.43
Malacia, quæ dicitur in mari Bonacia folio 57.1
Maleficijs tollendis bal. 147.54
Malitiæ aquarum indicia 14.1.& ſeq.
aquarum metallicarum cauſa 403.26
Malignis vlceribus bal. ratio 146.21
Mamertini bal. in vrbe 478.6
Mane an veſpere ſit vtendum ſtupha folio 458.15
lauandum caput. 487.50
Mania balnearum ratio 125.36.472.46
Manilij de igne terreſtri 39.33
Manna fontes venerabiles pluribus locis 321.30
Mantuæ paludes 19.31
Manuum propriæ exercitationes 459.32
Manibus in pugnã reductis exerceri ibid.
Manibus, & faciei rubicundis balu. folio 276.15
Mantianus lacus in Armenia 268.21
Marana aqua 442.8
Marannon flu. maximus in Peru. 8.54.259.28
Marcheſita. 1
Pyritidis impreſſiones 376.15
Manuum, & pedum fiſſuris. 146.40.141.44.484.18
Maraſmo bal. l. Tabes, & Hectica. folio 475.per to.
Frigidi bal. vſus 475.15
Pericula in frigida ibid.
Mare omnium aquarum origo 7.per to.
Maris, & terræ partitio 9.19
Mare quid intelligatur 7.5.7.35
Marium omnium nomina 9.per to.
Mare Mediterraneum 9.10
Mare Auſtrale 8.13
Mare Aquilonale 8.18
Mare Caſpium ſiue Hircanum fol. 8.22.269.14
Mare del Sur 8.25
Maris, & terræ inuicem amplexus folio 7.23
Maris altitudo 10.15
Maris profunditas quanta, & vbi profundiſſimum 10.7
Mare harenoſum 6.8
Mare vbi herboſum 57.54
Maris ſalſedo 26.45
Salſedinis cauſſa 270.per totum
Mare cur autumno ſalſius ſit 266.20
Mare plus, & minus ſalſum. 266.40
Mare purpureum 31.3
Maris, ac fontium maxima mutationes folio 51.55
Maria cur nulla calent 41.2
Maris corpulentia ſuſtinens 31.35
Mare mixtum eſſe probatur 262.49
Mare motu tenuatur: alioqui foret immobile 34.46.365.31
Mare tribus mouetur motibus 55.31
Maris procella, & ſonitus 35.12
Maris fluxus naturalis 55.per tot.
Maris æſtus, fluxus, & refluxus 55.per totum
Mari in alto cur non fiunt æſtus vel minores 58.35
Maris inundationes 5.35.59.per tot.
Maris Gothici tempeſtas 67.11
Maris curſus naturalis in altius 55.34
Mare videtur circulariter moueri 55.26 & ſeq.
Mare eſt ſalubris aura 266.15
Mare olim arſiſſe 186.10
Mare cur non putreſcit motu 198.33
Mare cur facile magna onera ſuſtinet. folio 31.34.264.6
Mare quomodo exuit ſalſitatem. folio 265.34
Mare dulce, & ſalſum, infra, & ſuprà fo- 255.10
Mare dulce ad litora Peru. 159.31
Maris partes ſalſæ an ſubſiſtant 263.35
Mare concurrens cauſa incendiorum folio 180.15
Maris, & inſularum ratio 266.27
Maris, & terræ, & omnium rerum viciſſitudo 266.30.& ſeq.
Mare olim receſſiſſe 266.35
Mare non tranſgredi ſuos terminos, folio 418.13
More diuulſum diuino imperio 417.21
Mare ſub torrida feruidum 208.28
Maria glacialia 7.39.34.10
Maris maioris aqua amara 385.34
Maris maio. aquis cur nullum viuit animal. 306.35
Mare ſalis quod dicitur, &c.
Mare mortuum bitumin oſ. in Iudæa. folio 316.47
Mare Galilea, & Tiberiadis palus 269.15.315.54
Marinæ aquæ hiſtoria, de natura, & qualitatibus 262.& ſeq.
Marinarum ſubſtantia, & vnctuoſ cauſſa 264.20
Marinæ aquæ corpulentia 31.34
Marinæ ex motu tenuantur, & fiunt leuiores 31.& ſeq.263.33
Marinæ lotione commaculant veſtes. folio 264.34
Marina aqua cur tardius gelentur. folio 264.40
Marina aqua cur celerrimè accenduntur 264.34
Marinæ aquæ operationes, & vſus. folio 256.24
Marinæ aquæ bal. ad canis rabidi morſum. 265.34
Marinarum ſpuma 265.59
Marinæ aquæ nocumenta in potu 266.8
Marinæ aquæ quomodo purificentur. folio 268.27
Marinæ ſalſitatis duplex cauſſa 263.1
Marina aqua vetuſtate virus ſalis amittit 268.21
Marini ſalis ſpecies 269.40
Marinum ſal naturale, & artific. 269.42
Marinæ aura ſalubritas 243.41.266.16
Marina aqua Lienoſis vtilis in potibus, folio 133.20
Marina febrientibus balneum inutile folio 121.40
Marga, & eius impreſſ in aquis 384.20
Margaritis & auro abundans Mundi noui tellus 259.46
Marij Trophæa in vrbe 429.11
Mariſius flu. auriferax in Tranſyl. folio 263.43
Marmarica bal. in Græcia 120.59
Marmorum origines ex aquis fol. 33.26.375.47
Marmorum, & lapidum frigida aqua folio 34.10
Marmore ſcatentes aquæ, & Hiſto. folio 376.16
Marmoreæ Agnani aquæ in Piſa. folio 376.50
Marſias flu. & figura 417.28
Maruſius flu. in Tranſyl. 274.23.361.3
M. Tullij ſententia omnibus in rebus inſitum eſſe calorem, & in aquis 36.25.45.40
Martia aqua in vrbe 430.26.437.42
Martialis loca explicantur 125.55.245.6. 333.1. 242.54. 432.40. 438.21. 438.48. 441.30. 451.58.4. 454.48.446.30.447.69.450.39.49.452.12.455.50.
Maſini balnea 253.32
Maſſicus mons vino generoſus 256.60
Materia calorum, & ignis in terr. eſſe principaliter ſulphur. 37.40.per to. 180.& ſeq.
Materialia calorum duplicia 46.26
Materia incendij in Aetna vnde renegetetur 182.26.& ſeq.
Matricis morbis l. Vteri 136.50
in balneis dulcium aquarum 473.47
Mattiaca balnea ſub Maguntia 212.26
Maturationi tumorum bal. 144.50
Mauritaniæ balnea 84.290.26
Mauſoleum Auguſti 439.15
Meander flu. auriferax 361.26
Meander flu. cum venis calidis 208.1.
in Meſopotamia recurrere 411.30
Mecha in Arabia patens S. Marci folio 273.43.
Medeæ oleum 319.33
Medicatæ aquæ quæ dicantur 75.11
Medicatarum aquarum indicia miner. 75.per totum
Indicia, Facult. & Impreſſ. 72.50.& ſeq.

Medi-

Medicatarum aquarum potus, & ordo 88 per tot.
tota ars. 89. & ſeq.
Medicatæ aquæ an electiuè purgent folio 92.40
an leniant, an lubricent ibid. 0
Medicatæ aquę proprie abluunt, & abſtergunt. 89.25
Medicatę aquæ medentur ex accidenti folio 121.45
Medicatę ebibitę, & non purgata in malum conuertuntur humorem 108.55.
Medicatæ aquæ ebibitæ qua tranſeant folio 90.6
Medicatę ebibitę an faciant ſedimentum in corpore 89.20
Medicatę quomodo extrà lapideſcunt, intus contrà bibitæ frangant lapidem folio 135.25
medicatæ aquæ an vſurpanda in cibarijs folio 108 per to.
quæ in cibarijs concedi poſſunt ibi. 16
Medicata bal. Artificialia 463. & ſeq.
Medicinæ prima introductio 452.51
Medicina nunc, quæ antiquis 68.53
Medicina olim in ſuperſtionibus tradita, folio 200.20
Inſtaurata ab Arabibus 69.3
medicinarum acrium vſus rarus antiquis 453.16
Medicinæ non purganti bal. Calida folio 474.38
Frigidæ cyathus in potu 71.48
Iuſcula, & ſorbitiones 72.2
Medici officium in vſu balnei inſtituendo 97.4
Medici intentiones in præparatione 84. per tot.
medici diligentia in inſtituenda victus ratione in bal. 109.32
medici officium, & diligentia poſt bal. folio 169.38
medicis exhortatio ad vſum bal. 87.10
medicis inſtituta, ac ſcripta de balneis neceſſaria eſſe 2.10.457.10
medicorum cenſura circa inſtituta balnearum in Thermis 452. & ſeq.
medicorum de balneis imperitia 68. 80. & ſeq.
med. veteres de balneis authores, folio 87. & ſeq.
Iuniores authores 88.20
media mineralia quæ dicantur folio 262. 4. & ſeq.
mediorum mineral. impreſſiones lib. 5. per tot.
Qualitates impreſſionum 262.4.
mediæ fontes bituminoſi 314.36
Fons comburens ibid. 40
mediocritas in omni vitæ ratione ſeruanda in bal. 170.20
Ex Hippo. 464.25
mediterranei modici æſtus 58.7.
mediterraneum mare 9.10
medullorum regionis aquæ gutturoſa folio 404.26
megalium vnguentum precioſum folio 447.27
melancholicis balnea 87.43
melancholicus humor acidus eſt, & non ſine calore 388.26
melancholicis & vſtis bal. 143.26
melampi, & filiarum fabula in fonte Area. 395.30
melæ fluuij inundatio 66.24
melas flu. in Bœotia, qui potu colorat folio 407.14
melanteriæ natura 361.30
melor lacus, & Vener in Gothia folio 295.54
melyceridis vlceribus bal. 145. & ſeq.
mela flu. in brixiano 355.4
mellis fons albas facit oues 407.5.
mellis fontes 321.18
melo inſula noniter nata in Aegeo folio 273.23
melo inſulæ balnea 234.60
melo inſulæ alumina 274.38
mæotis palus 8.13.55.35
meotidis palu æſtus 55.35.58.13
mæotis palus dicta, eſt ſinus maris ampliſſ. 264.38
meldulæ in Aemilia aqua 292.10
membrorum debilitati cautio in baln. folio 467
membrorum debilitati ex abſceſſu folio 143.6
membris imbecillis cauenda baln. folio 480.25
Confortantia bal. 485.40
membrorum, & artuum tumoribus diſcuſſio 485.30
membrorum dolori calefacientia fom folio 484.40
membris confortandis 130.25.485.40
Vini baln. & inſeſſus in vini ſcapis folio 491.92
memoriæ vtilia balnea 124.36.472.50
mendoſium vnguen precioſum 447.27
menis nitroſa in Phrygia 281.18
menſtruorum fluoribus balnearum ratio folio 150.8
menſtruorum ſuppreſſioni ibid. per to.
In thermis dulcium aquarum 487.41
menſtruis fluentibus inutile bal. 83.36. 481.29
Cauendum à frigida 477.50
mentagra bal. dulcium ratio 474.20
mentem iuuant, quæ & memoriam folio 130.25.472.50
mentem lædentes aquæ 373.30
mephytis aqua ſulphurea ſacra 294.5
Mercurij Trimegiſti locus 12.20
mercurij aqua ſuperſtitioſa in vrbe folio 414.45
meridianæ plagæ an auro abundent folio 362.10
meridianæ lauationes in Ther. 452.40
meroæ inſulæ Nili ſal. 273.9
meſeraicarum obſtructioni bal. 133.58
meſſapijs fons fuſcas edit fruges 405.18
meſſenijs Aeneæ aqua 352.26
metallicarum aquarum tractatio. 327. lib. vj. per to.
metallorum conſideratio 327.30
metallum quid intelligitur 171.55. & vnde dicta 261.50.327.30
metallorum propagationes 262.22
metalla inuenta in Senen. 214.46
metallorum principia, ſeu materia propinqua, & remota 327.40
metallorum materia exhalatio infra terra viſcera ponitur Ariſt. 42.30
metallorum materia ſulphur. 45.40. & ſeq.
metallorum materia an Sulphur, & arg. viuum 328.18
metallorum ſoluta principia 328.6
metallorũ virtutes minerales neceſſariæ folio 47.10
metallorum ſpeciales miſturæ 328.22
metallorum virtus mineralis cõmunis, & Virtus min. propria 328.35
metall. caloris temperamentum in Minera. 327.58
metallorum loca, & regiones ſunt propria 174.50
metalla in Mineris repullulant 333.20
metalla cur non patiuntur incendia folio 45.54
metalla quæ ament loca 75.80
metalla ſex numero ſunt 329.40
metallica terra qualitates 329.20
metallicæ partes an cognoſcãtur per elambicationem aquarum 77.18
metalla quatenus inuicem trãſmutabilia. folio 328.30
metallica quæ imperfecta 358.58
metalli ardentis puteus in Peru. 188.57
metalla peruſta reſoluuntur in Sulphur folio 47.20
metallicarum aquarum communis impreſſio 328. per to.
metallicæ aquę vt plurimum ſunt in 1: gradu caliditatis 235.15
metallicæ aquæ quomodo vitioſæ intelliguntur 403.35
metallicæ aquę quomodo purificentur folio 269.15
metaurum flu. 336.25
Methodus curãdi omnes ægritudines per balneas 115. toto lib. 3. 120.30
methodus præparandi ante baln. folio 84. per tot.
methodus vtendi balneis 86. & ſeq.
meuania aqua aurea 364.33
mexicum mare 8.17
mexico india occidental. lacus 268.23
mexico flumina argentea, & aurif. folio 362.1
michael Angel. Bonarotus 442.53
mictio cur frigida ſit in balneo cal. folio 468.37
mieze antra in macedo. 377.36
miliaria vaſa in thermis, icon, & eorum diſpoſitio 443. & ſeq.
milui albi in alpibus ob niues 406.8
mincius ſupernatat benaco 31.44.
mineralium mediorum natura, ac impreſſio. in aquis ac hiſtoria 261. lib. 5. per tot.
minera quid intelligantur folio 171.55. 261.58
mineræ etimologia à miniario 373.15
mineræ in aquis dulcibus an vtiles folio 19.42
mineræ perfectę, & imperf. 172.20
mineræ, & aquę calidę omnes participant ſulphure 46.32. per tot.
minerę quę facilis ſint impreſſionis in aquis.

quis 122.33
mineræ vetuſtiſſimę, & ipſi mundo coeuę 125.32
minera, mina, & minerale, latinę vaces non ſunt 291.57
mineralium ſponte naſcentium aquarum catbolica 14.16. 19.46
minerarum loca propria 75.39
minerales aquę damnantur ab Hippo. 109.3
mineralia perfecta, & imperfecta. 262 262.2
minerales aquę omnes ſiccę 35.55
mineralia an ſint vegetalium genus folio 175.20
De ſulphure probatur 44.15.50
mineralium in terris ſitus folio 175.25. 44.20
mineralia inter ſe confuſa, & permiſta 172.16
mineralium indicia in aquis 75.12
Iudicia ab operationibus 77.40
mineralis virtus in mineris 175.15. 318.40
In mineris ſulphureis 44.20
minerales ſpiritus in aquis 326.54
mineralium excrementis aquę 368.1
mineral. exer. quatuor genera 368.20
morti'eri balitus 196.50
minerarum excrementorum tractatio 368 per tot.
minerales aquę quomodo purificentur 269.15
miniata aquę naturales 372.30
minij tria genera 372. per tot.
minium naturale continet argentum viuum 373. per tot.
minius flu. ex minio in Hiſpa. 375.53
minij flu. Therma 274.6
minij flu. ſudatorium 167.5
minij ad oreuſem ciuitat. balnea folio 314.13
mirocula operari dicuntur balnea. follo 83.35.110.41
mirabilium dictorum in aquis rationes, & Hiſtoria 396 per to.
miracula qua verè dicantur 396.28
miracula fontium trifariam 408.30
miracula diuina in agentis 416.45
miracula tria in tota aquarum natura folio 417.44
Origo aquarum a montibus 418.10
Diſtributio aquarum, & flu. 410.50
Cauſſa caliditatis fontium 459.44
miſenum promontorium ardens 47.12
miſsa in Pannonia aqua frigida, & lapides medicati 254.10
miſta omnia eſſe 262.46
miſtę aquæ non omnes ex accidenti 22. per totum.
miſta, & compoſita aqua princip. folio 4.8.22.26
miſtionum tria genera in aquis folio 22. per totum
miſtarum iudicia in aquis 75.20
miſtionum differentiæ in aquis 20.18. 23. per tot.
miſturarum vitia in aquis 21.56
miſturis an purgentur aquæ 22.1
miſtorum infimum genus terreſtria. folio 28.32
miſturarum terreſtr. infinitus numerus folio 171.49
miſt. terreſtrium confuſio inter ſe &c.
Speciales differentia 172. & ſeq.
miſta in mineris quę dicuntur 368.30
miſtorum mineral. origo ex ſuccis ibid. 37
mitilene in Lesbo bal. 235.5
Nomina, & origines ibid. 376.11
miſy, miſtum metallicum cum quo naſcitur 368.51.309. per tot.
miſyos impreſſiones in aquis 351. per to.
modernus mons in campa. nouus. folio 187.40
modus quo aqua ex ſubiecto calore 39. & ſeq.
modi, & vſus balnearum natural. ſex. folio 255.40
molaris lapis bituminoſus 314.57
moldauia aurifera 362.60.372.57
mola, & inflationi vtèri bal. 137.58
Balnearum dul. vſus 472.57
mulgyus bal. in Hiſpa. 220.38
moluccas ad inſulas æſtus maris, & lacuum 58.54
molybdena impreſſiones in aquis. folio 375.50
molybdos plumbum, &
molybdoides lapis plumbarius 357. per totum
munarij paludis aquæ in padum 19.31
mouſeſtini in mutineuſi incendium. folio 320.37
montaguana, & Sauonarola commendantur in balneis 69.30
montium cauerna frigida 4.55
montium lacus altiſſimi, & origo. folio 6.15.6.50
montes vt fluminum ſint origines. folio 86.14
montibus fluminum pracipitia 34.10
montes ſalſi ſub mare 268.18
montes ardentes in toto orbe terrarum. folio 38.12. per tot.
mons modernus ex incendio ad baias. folio 187.57
montes diſſecti Dei inſſu propter flumina 419.33
montis Catini aqua 277.40
Lutum mediciuale 278.12
montis Alti in Calabria aqua 180.13
montis Alti in agro Peruſino bal. folio 326.12
montis Alceti bal. cum luto in Senenſi. 252.34
montis Fullonici lacuna in Senen. putida folio 203.40
Vitriolum 310.45
Bitumen 320.4
montis Politiani Lacuna Putida folio 203.37
montis Ortonis balnea in Patani. folio 275.46
Aqua Virginis dicta 286.19
montis Grotti baln. cum luto in Patani. folio 216.50
montis Falconis balnea 237.51
montis Miluij aqua in Anconitano
montis Albodij aqua 346.50
montis Aponi in Piceno ſalina 276.1
montis Erotnuni aqua 298.1
monte della Torre, in Tabijs, Aeris ſalubritas ex Gal. 243.50
montis Gibij in Mutinenſi aqua 41.29
mora, & quandiu ſtandum in balneis folio 87.22
mora, & inſeſſus ipſe in balneo 95.20. & ſeq.
morazani balnea 239.5
morborum curandorum in balneis methodus. lib. 3. per to.
morbi omnes quiddam habent Diuini folio 148.10
morbis acutis, & magnis cauen. à balneis natural. 150.10
morbis viſcerum & interiorum 129.21
In Thermis dul. aquarum 480.10
morborum viciſſitudines eſſe, vt aliarum rerum 453.20
morbo regio balnearum ratio 131.53 l. Icteritiam
morbo Gallico an conueniant balnea naturalia 150. & ſeq.
Duccia cauenda 152.5
aquæ Vlceribus 146.40
morbi Gallici ſtupha, & ſuffumina folio 463.7
morſibus venenoſis bal. ratio 147.21
morſibus Canum 142.148.11. l. Canum.
mors in balneis excuſatur 168.30
mortiſera natura aqua 369.40.375.30
mortua, & viua aqua qua dicuntur folio 269.35
morum corruptio in Ther. 450.44
moſcbonia inundationes 64.10
moſcbonia aurifera 362.40
moſella fluuius in Gall. 347.28
motoucbel noui orbis tellus aurif. 363.4
motus aqua 9.36
motus aqua non calefacit, ſed refrigerat. attenuat. &c. 34.35
muconium flu. in Calab. 313.5
mulda in Saxonia fluuius 325.6
mulierum morbis balnea. 87.54.137.35 466.50
mulieribus cal. balnea noxia 143.18
Purgationibus quatenus noxia 481.28
muliebres balnea publica in vrbe folio 451.15
mulierum intemperantia in Therm. folio 455.25
mulieribus balnea promiſcua interdicta ibi. 45
mundi atque hominum duo prima exitia ignis, & aqua 52.46.208.20
mundum finiri per partes nõ eſt dubium, folio 266.30
mundi noui balnearum ratio 478.18
mures in aquis calidis degentes 402.33
murex tinctura, Cremeſi dicta 372.54
muſarum & Parnaſſi fontis figura 414.50. & ſeq.
muſa cur ſacra dicta, & incolæ montium ibid.
muſca, ac fontes in Ther. 437.18
muſica, & cantus, & delitia in baln. folio 156.57
muſculorum contractioni ſuperuenienti

in balneo frigida 126.25
muſculorum ariditati balnea 475.12
mulis balneum 491.35
mutationes aquarum 49.51. per to.
mutationes ſublunares, & temporum animaduertendæ in bal. 83.38
mutina Petroleum, & Hiſtoria & ignis Incendia extemporanea 320. per to.
myrteum mare 7.58
myrrhites lapis bituminoſus 315.8
myrtheta in baiano ſudatoria 193.56
myſiæ antru mali halitus 199.40
myſia conflagrata 199.48
myſteria diuina tria in aquis principalia folio 417.4
mytilenarum balnea 220.55

N

NAiadibus Fontes Sacri l. Nimphis, & Muſis 414.34
Numfa aquæ odor cur permanens ſit folio 29.12
Nauſa Mauritaniæ oppidi balnea folio 220.54
Naphta Bitumen generoſum 314. & ſeq.
Naphtiæ Fontes in Sicilia 201.36
Narium morbis balnearum ratio 127.54
Narium ſanguini eliciendo Lotio cap. folij 488.12
Nar fluuius 31.12.66.36.265.25
Narnis flu. & aquæ fons medicata folio 346.20
Narbonæ ſalſa aqua 273.37
Narciſſinum vnguen precioſum 427.27
Nardinum vnguentum in Ther. &
Nardi Pyſtica precioſum 427.28
Natatio pars in Thermis 437.440.510
Natare eſt quoddam exercitium ibid.
Natationis vſus in morbis curan. folio 476.40
Natatio in fluuijs, ac lacubus 476. per totum.
Natationis in frigida tres fines 476.29
Natare in mare, quàm in flu. melius eſt folio 476.35
Natationi quomodo aſſueſcendum 476. & ſeq.
Vtilitates, & nocumenta 476. per to.
Natura non patitur vacuum, nec quicquam ociari 3.7.37.49
Naturam totam in vniuerſo in orbem moueri 56.26
Natura ſemper intendit miſtionem, & propagationem rerum ibid.
Natura ſemper ampla, & magnifica in neceſſarijs, & perpetuis 189.43
Natura ordo in vniuerſo 189.56
Natura circulus in ſuis cauſſis 183.39
Natura non facit ſaltum 162.11
Naturis quæ conueniant balnea 82.50
balnea in Thermis 466. per to.
Naualę ſtagnum in vrbe 441.40
Naumachia, &
Naumachię variæ in vrbe 442. & ſeq.
Naualis exercitatio in vrbe 441.36
Naumrræ quędam balnea 240.44
Nauigia abſorpta in mari 3.56
Nauigatio in oceano ſequitur ęſtum maris 57.58
Nauigationis vtilitas 264.40
Nauis balneum Puteolis 203.6
Nauigui regnum magni Cham aurif. folio 363.25
Naumachię magnum ſpectaculum folio 441.450.54
Nauſeam cur moueat nonnullis mare folio 264.30
Nauſeę vtilitates, & vomitionis ibid.
Nauſeę balnearum ratio. l. Stomachi vit. 130
Nauſei aqua Viterbij & eius lutum folio 354.38
Naxo in inſula vinoſę aquę 395.20. 405.20
Nęa inſula, ideſt noniter nata in Helleſponto 266.38
Neapoli Ferrata aqua 349.12
Nebulis oculorum balnearum ratio folio 127.36
Neminia fons Reate. 51.27
Nepeſinæ aquę mentio 214.46.6.393.15
Nephritidi balnearum ratio 134. per totum.
Neptunius fons mortifer. 369.46
Neptuni fons ſuperſtitioſus, cum ſuis piſcibus 409.55
Neptuni variæ figuræ in aquis 410.32. & ſeq.
Neronianę Thermę in vrbe 422.35
Neronianę Therm. calidę plus alijs folio 446.6
Precioſiſſimis vnguentis conſperſæ folio 447.20
Neronis ſtagna in vrbe 441.37
Neruorum morbis bal. ratio 126. & ſeq.
Neruorum vulneribus, ac puncturis folio 126.24.474.78
Neruorum laxitati, doloribus, contuſionibus, conuul. & Puncturis Hydrelai bal. 489.31
& oleum 429. & ſeq.
bal. ex vino & vinaceis 431. per to.
Neuſolæ aqua in Dacia 311.48.367.18
Neuſolę aquę cum Chryſocolla 380.30
Nicandri locus de lap. bituminoſo. folio 315.10
Nidor bituminis venenoſus 319.40
Nidoroſi odoris ratio 28.50
Niger lacus in Gotthia. &c.
Niger riuus 30.50
Nigris flu. inundatio 63.34
Nigir flu. in Aphrica
Nigra flu. Nar. 31.12
Nigritarum bal. in Aphrica 273.50
Nigræ aquę 30.6. Sal. 273.20
Nigroponti bal. 358.26
Nigrum bitumen carbonarium. l. bitumen.
Nihil ſine aliqua ſpecie miraculi 421.8
Nilus flu. naturæ fœliciſſ. 3.29.8.46
Nili hiſtoria 18. & ſeq.
Nilus vnus è quatuor flu. Paradiſi 18.58.425.5
Nili curſus longiſſ. & mirandus 9.7.18.419.10. & ſeq.
Nili aquam à Ioue venientem Home. folio 18.41
Nili longitudo & latitudo 18.23.48
Nilus alicubi ſubmergitur 2.12.19.18
Nili Catadupa 19.18.44.30
Nili magnitudo 8.7.9.4
Nili iam certa eſt origo 16.46
Nili aquæ potabiles 18.40.269.22
Nili aquæ vtilitas 18. & ſeq.
Nili varia nomina 18.36
Nilus cur Auantus dicitur 62.59
Nili aqua tenuiſſima 40.42
Nilus an fuerit à principio mundi 61.3
Nili aqua non indiget coctione 73.3
Nili inundatio tractatur. folio 60.58. & ſeq.
Nili inundatio donum Dei. delitię 63. in fin.
Niloſcopium Inundationibus 61.19
Nili aquarum olim corruptio 83.27
Nili collectiones aquarum ſunt potabiles 269.20
Nili lutatio medicinalis 103.50. & ſeq.
Nimboſæ aquæ quales 13.29
Ningaria in inſula Fortun. aquarum mira proprietas l. Niſsa fons pinguis 328.48
Nitroſarum aquarum natura. folio 280. & ſeq.
Loca, & Hiſtoria 281. & ſeq.
Nitri materia cum ſulphure 46.23
Nitrum non eſt in Italia 280.20
Nitroſæ aquæ quo differunt à ſalſis. folio 280.25
Nitroſæ ſunt cumbuſtiuæ, & ſteriles folio 280.14
Nitroſarum qualitates, & operationes. vſus in balneis, & in potibus 280. & ſeq.
Nitroſæ Reliquæ 287.43
Nitroſæ aquæ in Baiano 284.56
Nitroſæ in Cutilijs 281.40
Nitroſæ in Volaterrano 287.21
Nitroſa in Germania 387.32
Nitroſa ad Martianam ſyluam 287.43
Nitroſæ in Alſatia 287.48
Nitroſum bal. in Aenaria 285.50
Niuales aquę, quales 13.58
Niuales aquæ quæ vitia gignant 404.43
Niuis vſus ad infrigidan. 290.20.414.10
Niuium aſpectu in Alpibus alba fieri animalia, & Corui, & aliæ voluc. folio 406.3
Nix, & glacies pectori inimica folio 476.42
Nocturnæ pluuiæ qualitates 13.58
Nocumenta frigidorum, actu potuum folio 290.16
Noe diluuium diuerſum à deucalion. folio 54.32
Nodis, tophis, & duris tumo. baln. folio 140.21
ex aceto balnea 492.20
Nolæ bitumen globoſum, & nigrum folio 213.60. & ſeq.
Nomentanæ aquæ 298.1
Nominum balnearum ratio 86.30.416. per totum.
Nonacris Arcadiæ aqua 307.56
Noricis aluminis natura 293.28

Noricis ferrum, & aqua 333.1
auri fodina 362.58
Normandia auriferax 362.51
Noruegia aurifera 362.36
Noruegia ſalis inops 273.43
Noſtri temporis exercitationes inertes folio 439.30
Notitia noſtra verſatur circa corticem, & circunferentiam rerum 421.15
Noui orbis terrarum, & aquarum ratio folio 259.per to.
Nouati bal.in vrbe 428.33
Noui orbis maxima flu. 8.50
Noui orbis incendia 188.28
Noxij vapores in ſudatorijs 193.55
Nurſia lacus 267.40
Noui orbis baln. frigida in Febribus folio 4 8.18
Nubes, & pluuia an à mari colligantur folio 13.28
Nouarum aquarum exortus quid ſignificet.62
Nucerij aqua frigida contra ven. folio 377.1
Nuditas olim inuerecunda 451.5
Nutritionis inſtrumentis bal. 130.23
confortantia fomenta 485.45
Nympheum in Apollonia 42.6
Nymphei lacus Saltuares inſulæ 251.14
Nympha cur fontium, ac montium dicontur inſulę, & ſacra 412.45

O

OBeſis balnearum ratio 144.6
Aponi ſudationes prẹter cetera folio 226.10
Diſcuſſoria balnea 487.40
Obſidia gemma, ac natura 327.55
Obſtructionis Remed. ex balneis
l. Aurium, thoracis, hepatis, ventriculi, lienis, renum, vteri, &c.
Oceanus omnium flu. Pater. & deorum folio 410.35.7.20. & ſeq.
Oceano cunctis primordia rebus 1.57
Oceani partitiones, & ſinus, & maria ibid.20.& ſeq.
Oceanus, marium. flu. & omnium aquarum receptaculum ibi. per to.
Oceani vniuerſa conuolutio eſt, & ſouſſa æſtuum à virtute ſyderum 55.56. per totum.
Oceanus ad motum cęli in orbem moueri 55.56
Ochra fluuius, ex Ochra metallo. folio 30.30.391.22
Ochra cuius metalli ſit ſoboles 380.50
Balnea ex Ochra quadam 381.33
Ochra flu.in Saxonia 381.10
Ochus flu.in Bactris ſalſ. 273.52
Ocioſis bal. dulcium vſus 467.1
Occulta aquarum proprietates 486. per totum.
Occultarum propr. cauſſa naturales folio 497.10
Occultarum propr. latitudo 397.23.413. per to.
Occultarum propr. rotiones à ſecundis cauſſis, sæli, ac ſyderum 497.45
Occulta propr. in origine aquarum folio 498.47
Occulta propr. in generando quadam aui. 402.10
Occulta propr. aquarum in aliquo vitio folio 403.20
Occulta propr. in fauces, & guttura folio 404.24
Occultę propr. in colorando animalia etiã in potibus 405.45
Occulta propr. aquarum fabuloſa folio 408.42
Occulta propr ſuperſtitioſa 409.30
Occulta propr. dicta in figura 410.10
Reliqua. l. ſacra, ſancta, Diuina, Miracula.
Oculorum morbis balnearum ratio 127. & ſeq.
Balnearum in Thermis 472.56.477.54
Oculorum tortura bal. 126.10
Ocul. dolori, ac punctionibus 127.26. 477.56
Oculorum affluxioni frigida conſperſio folio 96.44.127.32
Frigidę lauatio. 477.53
Ocul. lacbrimis, hypociſi, nebulis folio 127.40
Oculorum offuſcationibus 127.36
Oculorum humiditates exiccant ſalſa. ſecretum ex ſulphuris oleo. 105.51
Oculorum morbis cautio in bal. 481.36
Odorum differentia in aquis notural. folio 22.50
Odorum cauſſa, & boni, & mali 22. per totum.
Odorum materia fumoſa 28.& ſeq.
Odorum cauſſa agens calida 28. 28. 70. 46
Odores terreſtres ſunt graues 28.15
Odores omnes calidi, licet potentia non calfaciant 79.45
Odorum omnium in aquis natura, ac indicia 28.per to.79.45
Odoribus balnea ſonſperſia in Ther. folio 447.24
Oedemati, & laxis Tumor. balnea folio 144.56
Oenanthinum vnguen.in Ther. 417.35
Olachas Bithynia flu.igneus 319.26
Superſtitioſus periuris 409.58
Olea in Tylo inſula nutritur ſalſis folio 270.60
Oleaginea maris vndę 264.20
Oleum mare exudare 264.20
Oleum cur in mare proiectum non commiſcetur illi 264.22
Oleum cur ſupernatet aqua 32.20
Oleum quibus admiſcetur 289.3.& ſeq.
Oleum Calci admiſtum ſit vnguen. ibid.
Oleum plumbo agitatum frigidius ſit folio 358.6
Oleum Roſ. plumbo agita. Frigidius. ibid.
Oleo parata balnea 489.38
Oleum ex Hiena, vel vulpe diſcuſſorium in bal. Gal. 489.18
Oleum in Ther. quandoque Munus pub. folio 447.10
Oleo, & vnguenta precioſa in Ther. folio 471.26
Oleum Petroleum dictum, Naturale l. Bitumen 113.& ſeq.
Olei fontes naturales 321.& ſeq.
Olei fontes lucernis idonei 319.37
Oleum Petroleum Mutina 320.14
Oleum de Tocco, & de Saxo 320.12
Ol. Roſaceum ex plumbo 358.12
Olidarum, & putidarum aquarum natura. 29.6
l. Odorum
Ollius flu. ſupernatat Seuinno. 31.83
Olympiadis balneum in vrbe 428.30
Ombrion inſula Fortun. mira proprietatis aquarum 398.58
Omnes aquæ, vna eſt aqua 7.5
Olympus mons aquis abundans 249.10
Operationum balnei terminus eſt quadraginta dierum 170.1
Operationum & facul. ſenſibilium ind. folio 79.per to.
Operationes baln. natural. quatuor folio 217.12
Operatio per ſudorem 117.40
Operatio ex potibus medic. aquarum. folio 118.21
Operatio per uomitum 118.22
Operatio per vrinas 118.50
Operatio per alui deiectionem 109.18
Operarijs bal. 481.7
Operationum aquarum indicia. 78.23. 117.& ſeq.
Operationum ſupranatural. tractatio. l. Occulta 196.1.& ſeq.
Operationum omnium forma principium folio 397.12
Operariorum exercitationes ante baln. folio 414.1.439.4
Operis naturalium baln. conclusio folio 421.1
Operis Principium Deus, & idem finis. folio 421.22
Ophiaſi morbo balnearum ratio 143.53
Ophytis lapidis origo 33.20
Opio ebibito bal. ratio dul. 474.33
Opiſthotonicis bal. l. Tetanis
Oraculum ſibyllæ Tibure 294.47
Oraculorum ſuperſtitiones in aquis. folio 415.11
Oratio authoris in gratiarum actionem. folio 421.18
Ora ventorum 3.50
Ora inferni, quæ putentur 198.56
Orchos flu. ſupernatans. 31.59
Orcia flu. 334.20
Ordo vniuerſalis trac.de Ther. 2.40
Ordo tractandi Hiſto. Natur. bal. 171. 176.& ſeq.
Ordo tractandi in Ther. vrbanis. folio 434.per tot.
Ordo lauandi, & bibendi in bal. Natural. l. Bal. & Potulene.
Orenſis ciuitatis bal. in Hiſpa. 240.25
Orenſis ciuit. bal. ex Minio 374.23
Oris Morbis balnearum ratio 128.10
balnearum in Thermis 473.13
Oris tortura balnea 326.10
Oris graueolentia aqua ſuperbibita. folio 71.46
Oris phlegmoni reprimentium rotio. folio 485.48
Oris ſiccitati, & ſiti in bal. 160.16

Ori-

Orichalchi ars 358.26
Ormus inſula contra Perſicum aurif. folio 362.16
Ornamenta in Thermis 459.10
Oromeuns Sal in Iudia 273.22
Orontes flu. vbi ſubmergitur 3.36.31.48
Ortodonni baln. Puteolis 163.26.285.42
Os Plutonium, & inferni ora 199.45. & ſeq.
Oſſium morbis balnearum ratio 141.10
luxatis, liuidis, contuſis, Fractis. ibid.
per bal. in Thermis 474.23
Oſtrogothia ferro abundans 332.42
Ouidij nobiles figurę de aquis explicantur per Allegorias 411.45. & ſeq.
Ouum cur ſupernatat in ſalſis 271.3
Oxirhodinorum apparatus 96.53
Oxus flu. ſalſus 273.32
Oxus flu. auriferax 363.28
Ozenę uarium balnea 127.54

P

PActolus flu. auriferax 363.25
Pæſa lacus 268.3
Padi fluminis hiſtoria
Padus fluminum Rex, & eius hiſto. folio 19.22
Padi origo è veſulo ad Pedes montium folio 6.22.267.36
Padi magnitudo 8.51
Padi hoſtia ſeptem 9.30
Padus flu. auriferax 371.22
Padi lacus & ſtagna. 19.31
Padi incrementa ex niuibus 19.28
Padi inundatio 64.21
Paganelli balneum 286.1
Palati morbis balnearum ratio 128.10
Palatinę Therma 427.16.
Palatium bal. Viterbij 217.1
Paleuſana, quaſi frequenter ardens dicta olim Italia 180.50
Palicorum lacus in Sicil. ſuperſtitioſus 201.1
Palma nutritur ſalſis 270.60
Palpebrarum morbis balnea 127.40
Palpitationi cordis 233.36
Bal. Natural. Gal. 483.50
Palpitationibus artuũ 140.50.483.47
Paluſtris aquæ hiſtoria 268.38. & ſeq.
vſus 269.28
Siccitas 35.55
Palus, & ſtagnum quid differant. folio 268.35
Paludium origo 52.30
Palus pallantias vbi 268.47 & ſeq.
Palus Reatina lapideſcens 32.47
Palæſtra in Thermis quando coniuncta folio 476.434
Palæſtra in Thermis interiores 437.49
Pamphilicum mare 7.57
Pandataria Tyrrheni inſula 186.22
Panhormi inundationes 64.43.74.39
Panhormi Therma 219.33
Panis electio in bal. natural. 111.20
Panis ex vino damnatur in prima menſa 111.20
Panonia ſalina 274.1
Pannoniæ atramentoſa aqua 311.26
Pannoniæ in calidis piſces 402.34
Paradiſi IIII. flumina 56.7.405.3
Papæ balneum Viterbij 553.16
Papulis cutis an bal. conueniant 143.10
475.25
Papulis Gallici morbi 141.42.152. per totum.
Paralyſis remedia ex bal. & duccia. folio 126.20. & ſeq.
Parma ſalina 275.59
Parnaſſi fons 412.40
Parietes balnearum conſperſi vnguento in Ther. 447.1. & ſeq.
Paraſi balneum. l. Ebriet. 422.54
Parnaſſi fontis figura 412.40
Partheuius flu. 8.50
Partium ac domorum diſtinctio in Ther. folio 445.20
Particularum debilitati confortantia balnea 488.43. ol. & Hydrel. ſeq.
l. Membrorum
Partus difficultati emollientia, bal. folio 481.35
bal. ex Hydrelao 480. & ſeq.
vel oleo 489.50
Paruæ pilæ ludus 440.20
Paſſeri fluctus qui ſint 244.48
Paſſi morbum Gallicum an prohibeantur à balneis Natural. 151.18
Paſſionibus internis bal ratio 129.20
Paſſionum animi regimen in bal. folio 113.20
Paſſionibus obnoxia omnis aquarum natura 50 per tot.
Patauij balnea 222. & ſeq. 243.30
Pauimentorum luxus in Ther. 449.40
Pecorum pilos, ac colores immutanc aquæ in potibus 405.45
Pecorum pruriginem ſanant ſalſa. folio 271.38
Pectoris morbis balnearum ratio.
l. Thoracis
Pectori frigidæ aquæ conſperſio noxia folio 70.30
Pedum morbis bal. l. Podagra
Pedibus inflatis 141.52
Diſcuſſoria bal. compoſi. 480.16
Pedum fiſſuris 141.40.484.8
Pedibus ſummis ambulare, exercitatio folio 440.10
Pedotriba exercitationum magiſtri. folio 440.43
Pediculis necandis baln. 243.43
Pedum lauatio 488.2
Pegaſi equi figura 8.40
Pelicana aqua ad Monticolum 283.44
Peloppoueſi aqua 234.57
Peluis, concha balnearia in Therm. folio 449.18
in balneis priuatis 114.15
Peneus fluuius 8.50.31.57.
Penſiles balnea in antiquis delicijs folio 448.25
Peparethum, & pritaneum, promontoria Athenis 52.5
Pergami balnea in Lycetis 234.48
Pericula balnei animaduertenda 148. 153. & ſeq.
Pericula ſanis 153.26
Pericula à ſomno diurno in bal. 156. per totum.
Periodis febrium 470.30
Peripneumonia bal. ratio 128.43
l. Thoracis affect.
Periſtylia Thermarum 436.28
Perperenis fons lapideſcens 32.52
Perſarum Therma 424.20
Perſarum aqua aurea 314.10
Perſicus Sinus 8.16
Perſici maris æſtus 57.42
Perſia aurifera 363.8
Perſia ſalſa 273.34
Perſia fons olei 319.40
Perſia fons venenatus 375.30
Peru, noui orbis litus, & deſcripcio folio 259.10
Peru, & noui orbis aquea terrarum natura 258. & ſeq.
Peru antiquiſſimi incendij fama 316.37
Peru lacus ſubmergitur 3.38
Perù prouincia in Mundo nono abundans auro & argento 362.2. & ſeq.
Peruſię balneum bituminos. 326.12
Peſcara flu. in Pelignis 320.8
Peſtien. baln. in Vngaria, ad vagum flu. folio 247.46
Peſtilentiæ tempore haud tuta balu. folio 81.57
Petra & plaga bal. in Puteol. 285.35
Nec Therma, nec ſtupha 481.6
Petra bal. Puteolis 285.35
Petra Pola in Corſica 219.8
Petra Mala in Apenninis vaporarium ignis 196.24
Petrolei natura. l. Bitumen 314. & ſeq.
Loca & Hiſtoria 317.45. & ſeq.
Petroleum Mutinæ 320.20
Petrolei bal. in Baiano 335.30
Petrolei ſeu petrioliia Ital. 325.8
bal. in Senen. 215.10
Petrolei, quod petrioli in Firmano folio 325.52
Pezeora flu. maximus 8.56
Phatis flu. 8.50
Phalangiorum morſibus bal. 474.37
Phalaricus Athenarum portus 11.55
Pharmaco nimium ſoluenti bal. 474.56
Non ſoluenti. l. Medicinam 474.52
Phęneus fons noxij potus 412.41
Phenicuſa inſula Aeolia 186.5
Phata Arcadiæ fons 398.40
Phatontiadum fabula in electrum folio 404.35
Philippi Imperat. balnea 428.6
Phlegetontis flu. infernalis figura folio 411.16
Phlegmaticis baln. quæ idonea 122. & ſeq.
l. Frigidis, & pituitoſ. Feb.
Phlagrai montes ardentes Puteol. folio 205.42
Phrenitidi balnea 472.35
Phrenitidi frigida conſperſio 96.46
Humectantia, & Oxirhodina 486.40.
Phrygia Nitroſa aqua 281. & ſeq.
Phrygia campi ardentes ac flumina folio 267.50
Phrygia aura mali halitus 199.40
Phrygia aluminoſa 193.28

Phrygię atramentoſa 313.33
Phrygię Hierapoli 235.4.313.33
Phrygię ſtagnum ſuperſtitioſum 412.26
Phtiſi balnearum ratio 129.2
Bal.in Ther l.Tabem, & Maraſm.
Phyſicis balnea damnantur. 497.47.480.50
Phyſon unus de quatuor flu. Paradiſi.folio 16.56.415.6
Piceni aqua balnea, & Flumina folio 236.4
Piceni ſulphurea lapideſcit 236.46
Piceni mons auriferax 363.14
Piconia fons ad vrbem 430.23
Pientię lacuna putida 103.28
Pilę luſus in exercit. 440.20
Pilos qua aboleant aqua 375.10
Pilis euellendis bal. 143.44.475.44
Pilos,quę gignat aqua 408.10
pilos,& lanas quę tingant pecori, etiam in potu aquę 405.16.& ſeq.
pilorum caſui lauacrum capitis 488.20
pilulę ad purgationem ciendam aquarum folio 162.42
pinguedinis maris, & craſſiciei ratio folio 264.15
pinguis aquarum ſapor, & natura folio 26.9
pinguis aquę indicium 79.20
pinguibus balnearum ratio. l. Obeſis foliu 468.4
pinguibus, & inflatis, diſcuſſoria. folio 483.40
piperini lapides ex aquis geniti 33.13
pirami flu.anguſtię 35.37
piunę veſtinę aquę nitroſę 281.42
pintea fons 32.16
pipini balnea viterb. 354.32
piſana balnea, vetus,dominarum, & ſanorum 302.32
piſarum balneum reginę 246.12.243.35
de aquis.342.1.Ex ochra 381.44
piſcina differt à vinario 441.16
piſcinę bal. ad S.Caſſian. 339.16
piſcina probatica cęleſti contactu ſacra folio 417.14
piſcina publica in vrbe 441.21
piſcina ſalſorum piſcium in Tranſylua.folio 274.18
piſces qui in dulcibus aquis moriũtur ibi.
piſces an nutriantur aquis 13.32
piſces qui degunt in calidis aquis folio 344.15
piſcium ratio qui degant in calidis folio 402.26
piſces colorati 408.20
piſces mortiferi in aquis 408.28
piſces qui generantur ex frondibus folio 402.54
piſma, & Piſmotta baln.putida in Sicil. folio 200.52
piſſaſphalti natura 313.58
pithecuſa Aenaria dicta 186.28
pitoruius flu ſuperuatat Fucino 31.43
pituitoſis balnearum ratio 87.45
pituitoſis febribus an baln. natural.conueniant 121.122
an conueniant bal.dulcia 471.12
placentię,& Parmę Salinę 275.58
plagę Romanę bal.in Aenaria 350.38
plagę, & petrę baln. in Baia. baln. folio 284.50
plaui balnea in Volaterr. 312.38
platanones in Thermis 436.56.& ſeq.
platea in Thermis 437.1
Platonis loca explic.1.57.12.24.52.48.55.58.175.44.189.36.190.2.424.12.
Platta flu.in Perù prouincia 8.55.259.362.10
Plenitudinis ratio in bal.dul. 467.25
Plenitudini aggrauanti bal.inutilia folio 479.34
Pleuritidi bal. 128.33.473.22
incipienti fomenta diſcuſſoria 485.28
Pliny loca. & cenſurę pracipua 317.54 360.37.369.37.488.54.
Pliny monumenta rerum commendantur 58.7.61.20.62.16.448.50
Plinianus fons reciprocis aquis. folio 55.57.401.38
Plumbarum aquarum natura 337.30 & ſeq.
loca.& hiſtoria 350.40.& ſeq.
Plumbum album,& nigrum 356.33
Plumbago, & plumbarius lapis 366.45
Plumbi lotura 358.8.& ſeq.
Plumbo agitata aqua fit frigidior. folio 358.10
Sic vinum,& oleum
Plumbeis ex canalibus vitioſa aqua.folio 16.32
Plumbeis ductibus, ac vaſis an aquę inficiantur 16.37.358.28
Plumbea balnea in Lotharingiis 350.30
Plumbeus.lacus in Perù 359.48
Plutarchi locus 1.58.54.20.415.50.& ſeq.
Pluuia in ægypto delicioſa 62.37
Plumbini in Hetruria ferri fodina. folio 333.30
Pluuiarum aquarum hiſtoria 15.25
pluuiarum ſalſedinis cauſſa folio 15.35.263.11
pluuiarum Nili, & in Aethyopia ratio folio 61.57
pluuiarum noxæ in balneis 84.30
pluuialis aqua. optima 15.35
pluuialia inſulæ fortu.mira proprietas folio 399.4
pluuiarum noxę in bal. 83.30
Pluuię autumno ſalſa 15.35.& ſeq.
pluuia vbi feruida 175.56
pluuię in Nilum 19.12
pluuiæ ſunt cauſſa ferè omnium inundationum fluminum 60.39
pluuia cauſſa inundatio Nili 61.47
pluere ſulphur, & lapides in Hyperboreis 256.& ſeq.29.44
plutonis oraculum 202.6
plutonia ſpiramenta 199.54
l. ora Pluto.& Acheront.
podagra balnearum ratio 139.per tot.
Hydrelei balneum olei, vini, &c. folio 488.89
l. Arthritim
pollonię foſſicius ſal. 273.46.274.10
pollutionibus nocturnis bal. ratio 136.4
polypo, & ozena narium bal. 127.56
pompholix quæ dicitur 378.6
pompeỹ ciuitas abſorpta incendio. folio 187.20
pontani luſus poeticus in Ther. 455.25
pontico ſapore aqua 25.42
ponticum mare cur dulce, & candidum. folio 203.46
pontus mare 8.6
pontus Euxinus 8.9
ponti metallica cauernę 199.22
ponti regionis calidę aqua 235.4
ponti alumina 293.25
pontỹ Therma in vrbe 428.40
pontina palus vbi 244.46
poppeę Neronis balnea ex lacte 490.10
porcetanum baln. Aquiſgrani 233.40.245.54
poris,& Nodis bal. 140.21.141.50
porphyrites lapis ex terrę ſuccis,& aquis generatur 33.22.375.47
porretanę aquę hiſtoria 298.20
porris,& callis 141.48
portenta incendiorum Aetnę damna, ac exitia 184.185.per to.
poſticum in Thermis 436.10
porticus ſtadiatę ad exercitationem folio 437.42
potentia flu.in Picenis 236.21
potabiles ſimplices laudantur quę maxime Aereę. 13.56
vſus & operat. ſanis, & ęgris. 70.8.& ſeq.
potulentę ſimplices, quę immutent colores animalibus in potu Ariſto. folio 405.16
potulentarum medicatarum vſus 188.per to.
potulentarum electiones, mineręs, qualitates 88.25
potandi Med. aquas quinque regulę.folio 88.46
Natura, tempus, hora, menſura, & ordo potandi 89.& ſeq.91.& ſeq.
potulentarum Med. neceſſarię obſerua. folio 92.25
potulentarum vſui tria pręcepta 93.50
potulentorum Med. communes vtilitates 92.30
potulentarum ratio à ſudore, purgatione,vi & exercitio 91.per to.
potulentę Med. an electiuè purgent folio 92.40
potul. Med. operantur tùm qualitatę, tùm quantitate 92.93.& ſeq.108.44
potulentę Med. purgando debiles damnantur 89.34.93.& ſeq.
potulentę ſub diuo epotę damnantur. folio 90.6
potulentę Med.quę longè deferantur folio 90.8
quę quolibet tempore vtiles 90.10
potulentę Med. cur hieme inutiles folio 90.6
potulentę Med. ſubeane vtiles 90.25
potul.Med.quot dies bibuntur 90.48
potul.Med.exercitium quid conferat folio 91.30
potulentę aliquę calefaciendę 90.10
potul.Med. an ſanis ſint concedendę folio 119.58

potu-

Potulenta med. ebibitæ qua tranſeant folio 93.28
Potulenta in baianis 284.36
in Puteolanis 285.11
potuum vſus ſemper balneo præferen. folio 92.10.115.45
potus balneum S. Caſſiani 339.23
prandij & cænæ ritus antiquorum. folio 452.2
prandium cur rarum antiquis ibid. folio 111.35
prati bal. in Baiano 284.36
Viterbij alterum 246.16
præcipuoſa aqua cur frigida 35.1
præcipitantium aquarum effectus. folio 35.per tot.
præcipitatum puluis acerrimus. folio 369.15
præcordiorum morbis bal. ratio. l. cordis, & viſcer. 133.33
præcordijs confortantia, & humectantia. folio 485.486.per to.
l. Epithemata
præfocationi vteri cauen. bal. naturalia folio 138.2
Thermæ 481.45
prægnantium cautiones in bal. 481.22
l. vterogerentes.
præparationes ad bal. Naturalia. 94.50 per tot.
præparationes in Thermis 472.30
Prati in fontibus Arcadiæ fabula. folio 395.30
priapiſmo balnearum ratio 473.47
pritaneum in mars Attico 52.5.
priuatis duccijs an ſit vtendum. folio 502.par toc.
priſciliana bal. in vrbe 451.28.
priuatarum Ther. & balnearum vrbis cenſura 427.30
probatica piſcina ſacra 413.14
procella, & ſonitus maris 35.32
procella, & ſonitus Maris Botnici. folio 35.36
procbytæ inſulæ ortus 186.22
procbytæ inſulæ bal. 239.11
procidentia vteri 138.12
proficiſcentium à balneis curat. 168. & ſeq.
profluuium magnum ignis, & ſulphuris accenſi ex Aetna 184.44
prognoſtica anni in bal. vten. 82.per to.
promalacteria, balneorum pars. Gale. folio 311 4
promontoria & capita terrarum eminentia mari 10.50
propingeum locus in Ther. 437.39
proponcis palus 8.6
propontidis æſtus 58.14
proprietas occulta, quæ dicitur. folio 486.& ſeq.
proſerpinæ lacus ſuperſtitioſus in Sicil. folio 200 5
proprietatum indiuidualium experientia folio 404.34
proprietatum occultarum inueſtigatio. folio 396.& ſeq.
propriet. occult. cauſſa natur. & cæl. folio 496. per tot.
prouocbia inutilis bal. 157.43.84.22
Quid cani. & balneo 477.56
prunelli bal in Corſica 319.8
prurigini pudendorum bal. 138.50
pruritui cutis bal. 142.10.424.15
pruſa bal. in Bithynia Gal. 248.32
pſychrus flu. in Thracia 313.28
pſylothra 475.44
ptiſanæ vſus poſt Medicinam 72.10
ptolemaide Thermæ 428.57
ptolemaidis inundatio miranda 89.35
publica fuerint, an priuata bal. in vrbe l. Ther. 427.20
pudendorum vitijs balnearum ratio. folio 138.30.per tot.
pudendorum calida adfluxioni 138.38.
puden. vlcuſculis, & Tineolis 138.46 & ſeq.
ex morbo Gall. 138.32
pudendorum inflammationi baln. folio 482.35
Pueris balnea natur. inutilia 143.10
puerorum Roman. prima ſtudia & exercitationes in Therm. 438.20
Pueri nihil ſoluebant in Ther. 450.34
pueris quæ bal. dulcia competant. folio 466.34
pueris. & adoleſcentibus frigida bal. aduerſatur augumentationi 476.46
pugilli aqua in Baiano 264.56
pulmonarijs. l. Thoracis 128.56
pulmonum quæ ſit propria exerc. folio 440.30
pulmonibus deſtillatione infeſtatis cauenda bal. 157 per tot. 480.16
pulueris volutatio. & inſolatus 10.4
pulueris bombardici ratio 288.45. & ſeq..
Pumicis, & cineris ratio in Aetna. folio 183 8
pumicis, & cineris natura in aquis. folio 308.20.384.34
Punctionibus balnea 126.23
purgatio in omni bal. neceſſaria 84.39. 110.22
purgandi metho. ex Gal. 85.22
purgationibus vernalibus an aquæ potulenta vtiles. 119.55
purgante aquæ per quas tranſeant vias 93.28
ante bal. dulcium 422.30
purgare aquas Med. ebibitas impropriè dicitur 92.40.& ſeq.
l. potulentas
purgationis ebibitæ ſignum 91.5
purgatio ebibita ſi non fiat, rem. folio 162.16
purgamenta Metallica varia 173.20 & ſeq.
purgatorium fons feruidus Vngar. folio 207.33
purgatorium animarum in Islandia folio 257.47
purulentis auribus bal. 127.8
puſtulis Gallici morbi 141.43
putealis aqua, & Natura 17.25
puteorum erigo, & ars 17.10.33
puteorum ſitus facit ad bonitatem folio 17.30
puteales aquæ Romæ inſuaues 17.38 21.27
puteola aqua ad Sanctam Ceciliam, & aliæ in Senen. 205.40.per to.
puteal. Bononiæ inutiles, & fumoſæ. folio 17.48.317.21
puteales circa padum cur ſuaues ſunt folio 17.35
puteus in Britannia lapideſcens 32.52
puteus S. Marci in Mecha 273.83
puteus S. Mariæ in via Roma 451.4
puteus politianus in vrbe. ibid. 40
puteus Ratinianus in Cotylijs 282.25
Clarus, & Brutus, ibid.
puteus in Hiſpa. dulcis, infrà acer. folio 372.20
puteus putidus, & ſuperſtitioſ in Sic. folio 200.50
puteolis campus ardens Vulca. folio 205.per tu.
puteolanarum cenſura 285.40
& feruidæ aquæ 205.& ſeq.
puteolis ſolum ubique igneum ibid.
puteolis ſudatorium, & antra peſtifera. folio 205.21
puteolis aer medicinalis 205.25
puteoli nauis & abyſſus 206.3
putrium, & fœtidarum ſapor 26.20
putria, & inſnauia inimica natura folio 26.28
puteolis aluminis inuentio 293.33
puteolis bituminoſæ quædam 325.30
putulentæ quædam 284.36
puteolanus puluis, qualis ſit, & nominis ratio, & loca 307.12.& ſeq.
puteolani pul. qualitas in aquis 333.52
putidarum aquarum natura 197.& ſeq.
putidiſſimæ quæ ſint 28.44
putoris terrarum, & aquarum cauſſæ folio 197.41
putoris materia, agens, gradus 197.40. & ſeq.
putreſieri dulces aquas an bonum. folio 16.15
putrefactæ aquæ quomodo purificantur. folio 269.15
putridis & magnis feb. bal. Naturalia in media 121.per toc.
putridis Feb. balnea dulcia 470.32. & ſeq.
quatenus cauenda 480.1
Πυέλοι in Thermis vaſa balnearia. folio 441.26
Πυριατήρια in Thermis 445.38
in priuatis ſtufis 462.25
pyritidis gelbituminoſa 314.58
pyritidis lapidis natura in aquis natural. folio 376.15
pyrens portus 7.58
pyræi Athenis aquæ vitioſæ 403.54
pyrrhe fons 409.14
pythecuſa inſula Aenaris 186.28

Q

Quadrageſimus à balneo dies obſerbilis 170.1
Quadrantis ſolutione lauari ſolitum in Ther. 450.14
Qualitas calida, & ſicca accidit aquis. folio 36.20
Qualitatum primarum differen. in aquis natura-

naturalibus folio 33.29
Qualitatum primarum gradus 76.25
Qualitatum primarum à tactu indicia certiſſima 89.20. & ſeq.
Qualitatum ex natura aquarum vniformitas 24.20
Quæ capita ſint de caliditate aquarum naturalium 37.40
Quæ tractanda in Thermis vrbanis folio 474.1
Quæ dubia diſcutienda in Ther. ibid. 15
Quæ ad vſum inſolationis vſurpanda ſint folio 107.10
Quæ intenſo, & quæ remiſſo ſint graduum 208.56
Quarcenorum aquæ in Hiſpa. 220.4
Quæſtio de caliditate Fontium natur. folio 36.20
difficillima eſt, & prima capita 36.27.
Quæſtio nobilis de mutationibus fontium 50.10
Quartana Febri balnearum ratio. folio 121.12
Balnea in Thermis 820.57
Quarto gradu calidarum operation. folio 208.50
Quartæ ſpeciei laſſitud. bal. 467.5
l. Laſſitud. & Gracil.
Quatuor flumina Paradiſi terreſtr. folio 18.56.429.4. & ſeq.
Quatuor domus in baln. Thermarum folio 445.20. & ſeq.
Quatuor operationum gradus in quaque re medicinali, & in aquis 78.23.79. 508
Quibus in caſibus cauenda bal. natur. folio 148. & ſeq.
bal. in Thermis 478 & ſeq.
Quibus aqua med. ebibita non purgauerit, remed. 162.16
Quies, & mora in balneo naturali. 95.20
Quinta eſſentia rerum, quæ intelligitur folio 26.30
Quinta eſſentia rerum, & auri. 361.2
Quintianæ aquæ in Hiſpa. 220.6
Quinquertia dicebantur luſtra 434.55
Quieſcere in balneo oportet 95.20
Quomodo proficiſcentes à baln. ſint regendi 168.35
Quot loca, tot aquarum differentiæ 20. 18.49.56
Quotidiana Febris bal. ratio 121.16
l. Frigid. & Pituitoſ.
Quotidiana in Ther. bal. 470.54
Tremori, & frigori baln. ex oleo folio 489.30

R

RAbioſis mira cauſſa, & mirum remedium ex aqua 147.57.477.45
Ramelus mons totus ex auro & plumbo folio 368.49
Rame, quod vulgo dicitur as.
Rautum antiquis à ſono 352.45
Randatij caſtelli in Sicil. incendium folio 185.40
Rana rubeta bal. dul. ratio 474.35
Ranæ & piſces in fontibus calidis folio, 402.16
Rapolani balneum in Senen. 216.18
Rapolani ſcrobes lethalis ſpiritus. ibid.
Raſagallum quid Arſenici 374.56
Ratinianus Puteus in Cotylijs 282.25
Ratio victus in baln. natural. 109.15. & ſeq.
Reatina palus lapideſcens 35.6
Raucuna inundatio, & prouerb. 56.42
Reconualeſcentibus balnearum ratio folio 468.18
Refluxus, & fluxus maris tractatio. 55. 30. & ſeq.
Refluxus maris irregularis vbi. 57.10. & ſeq.
Refrictionibus, cutis bal. 143.54
l. Frigori, & Tremori.
Refrigerantia bal. compoſita 482.30
Regale vnguent. precioſum in Ther. folio 477.30
Regis bal. in Senen. 214.41
Regales aquæ, d. del Rey. in Hiſpan. folio 240.9.355.35
Reges laui conſueniſſe cum plebe 450. 56
Regia bal. in Vngaria 248.10
Regina balneum in Piſano 246.21. 343.36
Regimen accedentium ad baln. 87.3. per totum
Regimen in vſu ipſo balnei 109.15. per tot.
Regim. proficiſcentium à bal. 168.35 per tol.
Regium bal. Aquiſgrani 232.50.261. 37
Regionum, & hominum proprietates ex aquis 404.40
Regij aqua 286.13
Relaxantia fomenta 485.8
Religio ſancta permiſit corrui Thermas folio 454.26
Remedia ſuffraganea periculoſa 102.42
Remedia quædam habent diuina 148.10
Remedia inundationibus fluminum. folio 66.4
Renum morbis balnearum ratio 134. & ſeq.
Paſſionum ratio in communi 134.43
in balneis Thermarum 473.44
Renibus epithematum ratio 486.36
Renum inflammationi bal. emollientia. folio 482.34
l. viſcerum.
Repletioni aqua frigida potus 71.40
Repletionis humorum ratio 467.20. & ſeq.
l. laſſitudines.
Reprimentium ratio 485.47
Requiſita in priuatis balneis 464.10
in Thermarum 449.12
Rerum omnium viciſſitudo, & mundi mutatio 50. per to. 193.11
Rerum, ac mundi duo prima exitia. folio 52.48
Rerum duplex ordo virtutum 77.54
Rerum, & miſtorum terreſtrium natura duplex 261.45
Reſoluentia compoſita bal. 463.23
Reſpiratio maxi. eſt genus exercitij. folio 440.32
Returbij aquæ in ticinen. 350.14
Rhaſes med. notatur 271.49
Raſis cenſura in baln. ad febres 468.50 480.15
Rhenus flu. vbi ſubmergitur 3.30
Rheni magnitudo 8.50. Curſus 9.16
Rheni origo 211.12
Oſtia tria 9.30
Rheni præcipitium, & caſura 35.15
Rheſis flu. in Græcia 8.51
Rhetiæ iuga metallis fœcunda 238.32. & ſeq.
Rhetiorum balnea 228.32
Rheumatibus baln. ratio. l Catarrhum
Rheumati ſuperne. in balneis natur. 157. 5. per to.
Rheumatis pericula in baln. ſimpl. folio 478.56
Rhodani flu. magnitudo 8.51
curſus 9.12. Qualitas 21.26
Rhodos inſula in Ægeo nouiter nata proditur 266.40
Rhodani bonitas 21.26. inundatio 64.56
Rhodope mons in Thracia aurif. 363.28
Rigoribus febrium diſcuſſoria 483.26
l refrictio, horror, & trem. 489
Rimis pudendorum bal. 138.60
Riſus ſardonius paſſio, ex oleo baln. & ex Hydreleo 489. & ſeq.
Ritus antiquorum in Ther. vrbanis folio 450.1
Riuus Herculaneus 432.6
Robori, & confortationi viſcerum.
l. Viſcera, & Confortantia 483.40
Robuſta exercitatio quæ dicitur 440.20
Robuſtorum, & Athletarum exercitationes in Thermis 446.20. & ſeq.
Rocha, & rotundum alu. 291.10. & ſeq.
Roſanelli bal. in Tolentin. 304.40
Roma cur altera mundi parens d. 424. 50
Romæ ſtudia armorum, & exercitia ruſtica 425.10
Romani cur tardarunt facere Ther. folio 425.40
Romani Imperij declinatio cum Ther. folio 456.6
Roman. habitus ſolutus, & liber 425.28. 451.18
habitatio Romanorum 460.40
Romanorum vita quæ erat 460.40
Romanorum vitæ diſtinctio per horas diei 452.10
Romanorum erant ientacula, & cœna. folio 460.40
Romani vbi æſtiua haberent 282.8
Romani vbi hiemarent ibid. 242.30
Romanarum Thermarum inſtituta 423. per to.
l. Thermas.
Romæ fons olei miraculoſus 321.33
Romam perducen. aquarum deliberatio folio 429.25
Roſelina aqua in Vnga. 247.38
Roſſetum ciuitas in Senen. 340.43
Rota, & Tympana aquarum in Thermis folio 444.53
Ruber fons in Paleſti. 30.26
Rubeum bal. Lucæ. 300.48
Rubicon. flu. in Flaminia 30.52

Rubrarum

Rnbrarum aquarum ratio 30.24
Rubricæ impreſſiones, &
Rubiginum in aquis natur. 380.50
Rubigo in metallis quæ intelligatur folio 368.58
Rubrum mare 30.44
amara aqua 385.29
Rugis cutis delendis 157.15
Ruptis, & crepatis bal. ratio 136.25
Ruſellæ balneum in Senen. 340.43
Ruſellæ aqua potabilis Iſchiæ 341.12
Rnſſia auriferax regio 362.36
Ruſſiæ ſalinæ 274.4
Ruſticana Therma 428.54
Rutha & Eruca nutritur ſalſis aquis folio 270.50

S

Sabatina aqua 430.46
Sabatina bal. in Hetru. 228.36
Sabinorum ſubcutilæ aquæ 281.40
Sabrina flu. in Angliæ ſalſus 241.2.281.23
Sabulum bonas reddit aquas 21.41
Sabulum minerale 106.8
Saburrationum, & Arenationis vſus folio 105.50
Sacca ciuitas in Sicil. cum balneis folio 192.22
Sacella in Thermis 436.33
Sacellum in balneis conſtituen. 334.30
Sacra aqua cur dicta, & fontes 414.30
Sacramenta in aquis celebrantur folio 414.40
Sacraria, & vota in balneis 416.1
Sagittis extrahen. balneorum proprietas 147.10
Salaria, & ſales in verbis vnde dicuntur ſalia 272.20
Salatæ aquæ natura communis 36.50
Salſarum aquarum tractatio 270. & ſeq.
Loca, & Hiſtorię 272.15
Salſugineorum communes qualitates. folio 262.32
Salſedo an ſit proprium mari 263.13
Salſedo terræ prima eſt impreſſio in aquis 26.40
Salſedinis in terris, & in aquis cauſſa folio 26.46.270. per co.
Salſa aqua indicia 26.36. & ſeq. 276.1
Salſorum fontium duplex cauſſa 26.55.
Salis impreſſio in aquis facilis eſt. folio 271.20
Sal ſui copia vileſcit 273.24
Sale quæ regiones abundent 272.26
Salis natura oppoſita ſulphuri 173.18
Sal marinum pluuia conficitur 272.10
Sal ex omni miſto elicitur 77.28
Salis materia cum ſulphure 46.24
Salis ſubſtantia craſſa, & terrea 273.54
Sal peculiares alit plantas 273.47
Sal cur extinguit incendium 319.9
Sal cur igne crepitat 211.19
Sale participant omnes compoſi. aquæ. folia 270.30
Sal fathiſcit in aquis 271.22
Sal ſponte, & arte fit 272.30
Sal foſſicius in Sicilia 272.54
Sal croceum 273.4
Sal purpureum Centuripis 275.59
Sal. pellucidum ad Pachinum 272.58
Sal violaceum ad Pelorum 272.57
Sal quod in igne ſoluitur in Agrigentino 372.54
Sal foſſicius cryſtalli modo in Calab. folio 263.2
Salis mons in Sardinia 239.58
Salis montes & lacus in Peru. 259 46
Sal foſſicius, ruboris conſpicui in Sardis. folio 259.47
Sal rubrum Memphis 271.10
Sal ruſum circa Oxum 271.11
Sal petreus, & gemmeus 282.48. & ſeq.
Sal indus, Oromenus 273.11
Sal barenoſus, Cyrenaicus d. & Hammoniacus in Lybia 273.23
Sal Tragoſius è ſtagnis Pergami. folio 272.51
Sal ſolutiuus in Perſia 357.26
Salis lapidicina in Vngaria 274.2
Sal vegetabile, & creſcens 274.20
Sal foſſicius in Polonia 229.40.273
Sal foſſicius in Hiſpania 273.48
Sal foſſicius in Germania 273.49
Sal foſſicius in Britannia 273.50
Salis ratio in condimentis 272.20
Salſi lacus in Battris 273.45
Sal in Hyperbore 275.41
Salis natura in Tranſilua. 224. & ſeq.
Sale, ſole, & ſiti curatur Hydrops. folio 273.72
Salſæ aquæ laxant, & ſtringunt 975.27
Salſæ aquæ in bal. Bythiniæ 249.15
Salſarum nocumenta in cibis, & potibus 275.26
Salſæ aquæ ſteriles 270.36
Salſæ aquæ naturales diu ſeruantur. folio 270.20
Salſus ſapor terræ proprius 20.40.272.20
Salſa tellus frugibus infælix 270.43.277.26
Salſarum color, odor, ſapor, aperatio folio 221. & ſeq.
Salſa Tiroli aqua, & flumina 274.44
Salſa flu.
Salſula in prouincia Narbonenſi. folio 273.36
Salſus fluuius ad Hymeram 273.1
Salius flu. 285.25
Salis lapidicina in vngar. 274.2
Salis burgum in Dacia 273.54
Salinæ inſula inſula Aeolijs 186.3
Salinæ in bal. Aponi 277.33
Salinæ Italiæ & Oſtiæ 272.30
Salinæ in Burgundia 275.1
Salinæ in Volaterrano 375.48
Salinæ in Aemilia 275.57
Salinæ in Piceno, & ſalinæ flu. 286.1
Salſa in Tolentinati. 305.24
Salentinis puteorum aquæ 6.22
Saliua hominis ad ſui nutritionem neceſſ. 272.33
Salſis febribus balnearum ratio 471.14
Salientium aquarum calidarum cauſſa. folio 493.6.
Salientes frigidæ, & earum cauſſ. 49.38.204.12
Salmacidæ montis Catini aqua 277.40
Salſæ reliquæ 277.40
Salſæ ad caſtel. floren. 278.19
Salſa acida 37.6
Salmacida Aſculi 279.45.
Salmacidis fons in caria 404.14
Salſuginea quæ dicantur 262.33
Salo flu. in Hiſpania 333.46
Salonia aqua in vrbe & ſalinæ 432.16
Salnitratæ aquæ qualitates 288.1
Salis nitri materia, & ars 280.12
Salis nitri duæ oppoſitæ proprietates folio 288.30
Sal nitrum conflagrat igne cum ſulphure 280.40
Sal nitrum ſolubile in aqua frigidiſſima 288.44
Sal nitratæ aquæ vſus infrigidan. vinum 290.3
Salonicum mare 8.3
Abuſus, & incommoda 290.16
Saltantes inſulæ 250.54. & ſeq.
Saltare eſt robuſta exercitatio 439.50
Samia terra, quæ 368.60
Sanctæ aquæ, & earum rationes. folio 416.28
Sanctorum nomina cur indita balneis, & dquis, ibid.
Sancti Antonij bal. in Picenis 305.45
Sanctæ Ceciliæ in Senen. 203.49
Sanctę Anaſtaſię baln. in Puteol. folia 286.38
Sancti Andreę fons Manuæ 371.44
Sancti Angeli ſalinę in Piceno 276.1
Sancti Antanij lacus in Senen. 267.43
Sancti Bartholomęi bal. in Pataui. folio 299.6
Sancti Petri ſub Apono 226.24
Sancti Caſſiani balnea 334.57. & ſeq.
quędam Aureæ qualitatis 364.40
ex Ochra 381.41
Sancti Conſtantij ſalſulę 216.13
Sancti Chriſtophori in via Aemil. folio 283.32
Sanctæ Crucis in Baianis bal. 218.13
Sanctę Euphemię in Calabria bal. folio 230.10
Sancti Georgij bal. in Baiano 210.25
Sancti Georgij ad S. Caſſianum. folio 337.45
Sanctę Helenę bal. in Pataninis 300.1
Sancti Iohannis bal. in Lucenſi 301.26
Sancti Iohan. ante Portam Latinam aqu. 414.50
Sancti Ioan. Manna in Epheſa 321.45
Sancti Iuliani bal. in Piſano 302.32
Sancti Ladislai bal. in Vngaria 247.56
Sancti Laurentij aqua in Aemil. folio 282.17
Sanctæ Mariæ bal. ad S. Caſſianum. folio 337.10
Sanctæ Mariæ in Filice Viterbij 34.16
Sanctæ Mariæ in balneo 218.54
Sanctæ Mariæ in via Putens 451.4
Sanctæ Mariæ in Thermis in vrbe 427.18
Sancti Marcij puteus in Arabia 273.43
Sanctę Marię flu. in Perù 259.32
Sancti Martini bal. ſub Cama 238.19
Sancti Matthei Manna fons 321.47

Sancti

Sancti Michaelis baln. in Voluterr. folio 312.39
Sancti Nicolai bal. in Baianis 284.37
Sancti Nicolai de Bario Manna 321.48
Sancti petri templum in vrbe mirabile. folio 456.45
Sancti Petri bal. in Patauinis 226.20
Sancti Philippi bal. in Senen. 227.19
Sancti Philippi aqua Sancta 228.1
Sancti Rainerij bal. in Baianis 218.25
Sancti Reguli aqua in Senen. 51.37
Sancti Victoris aqua Serru. S. Quirici. folio 177.40
Sancta Marita flu. in Peru 8.47
Sancti Viti monua fons in Calab. folio 321.46
Sandarache natura 374.35.& ſeq.
Genera, & impreſſiones in aquis ibid.
Sandaracha duplex, Factitia, qua &
Sandix, pigmentum rubrum 372.40. 374.45
Sandix mineralis pigmentum nobile. folio 372.57
Sandix herba apud Plinium 372.46
Sangarium flu. in Gracia 8.50
Sanguinem pluiſſe & lacte. 30.33
Sanguinis effuſioni è naribus frigidu conſperſio 96.33
Bal. 128.3
Sang. fluxui è naribus critico capitis lauacrum. Hippo. 488.18
Sanguini vndecunque manantibaln. ex frigida 132.55.477.50
Sanguinis fluxui vndecunque tentatis cauenda bal. 143.57
Bal. in Thermis calida 481.24
Sang. cruditati in venis cauenda baln. Gal. 479.24
Sanguinem mingentibus noxia baln. folio 448.3
Sanguinem reijcientibuc noxia bal. natur. 143.57
Dulcia 473.20
Sanguini mittendo quando balneum conceditur. Hippo. 467.33
Sanguineis naturis qua baln. idonea folio 87.45
Sanguinis balneum 490.37
Sanitatis ſtudia in ſanctu religione 457 per tot.
Sanitatis cuſtodia per exercitium. folio 464.25
Sanis quatenuc conueniat frigida 70.20
Sanis qua bal natur. conueniant 153.50
in bal. dulcium aquarum ratio 466.4
Sanis balnea natur. periculoſa 84.12. 153.23
Sanis capitis lauacri inſtitutum 487.36
Sanorum balneum in Piſano 302.40
Sapientes cur fontes ament, & montes, folio 414.30. & ſeq.
Sapientum cum aquarum natura affinitas 415.1
Sapidę corrupto ſapore aquu 25.12. & ſeq. 394
Saponis, & Deterſoria in Ther. 459.29
Saponis vſus in capitis lauacro 488.10
Saporum differentiu in aquis 25. & ſeq.
Sapores omnes miſti 25.12
Sapores an proprij, an accidentia dici debeant 26.19
Saporum cauſſu, ſuauium, & inſua. fo. 15.48. & ſeq.
Saporum diuerſitates, & gradus 25.45
Saporum octo prima genera 25.48
Sapor ſalſuc terra proprius, & primu in aquis impreſſ. 26.30. & ſeq.
Saporum indicia in aquis 26. per to.
Saporis, & tactus ſunt certa indicia in aquis 79.18
Sardinia balnea aliqua 239.49
Sardonia herba veneno, bal. ex Hydreleo 484.35
ex oleo 409
Sardonium mare 7.59
Sarmacia regio auriferu 362.34
Sarmaticum mare 8.21
Sarni flu aqua lapideſcunt 32.50
Sarni flu. aqua frigidiſſima 34.19
Sarteani bal. 340.1
Saturnia bal. in Hetrur. 235.52
Sauonarola commendatur in bal 69.30
Sauromatis Auernus lacus 201.54
Saxa eijcientes aqua 49.44
Saxi balneum in Baiano 216.28
Saxonia auriſera 367.34
alumina 293.28
Saxonia carbones à terru bitum. folio 314.44
Sbozzum aris habet metalla 309.13
Scabiei vitijs balneorum ratio 142. per totum.
in Thermis 474.20
Scamandrus flu Troia 8.49.30.46
Scantia aqua flammigera 318.36.42. 14
Scarparia terrumotu noui fontes enati folio 52.40
Scarpetta aqua in Porretanis 300.37
Scatebra flu. 12
Σκιαμαχία exercitationis genus folio 439.9
Σχυστὸς lapis in ferrarijc 381.28
Schola in Thermis 434.48.436.44.43
Schola labrorum in Thermis 449.30
Sciendi modus, & ordo in occultis folio 397.30
Sciſſilis aluminis natura, quod eſt ſquamoſum. 291.10
Scimpodio, & ſella portari per exercitationem 420.40
Scolecia aris raſuru 369.53
Scitamenta appetitus in cibis 135.8
Scopuli balneum Viterbij 334.32
Scoria ferri ſuffumigia 463.35
Scotia balnea aliqua . . . . .
Scotia carbones bituminoſi . . . .
ſcorpionum venenis bal. ratio 474.36
ſcribendi de balneis cauſſa 69.46
ſcrobec mali halitus 198.30
ſcrobes medicata in Veſuuio 196.1
ſcrobec medicata in Iſchia 210.38
ſcrophulis balnearum ratio 141.60.230. 24
ſcroti morbis balnearum ratio 136.20
Tumoribus diſcuſſoria 483.30
ſcylla, & Corybdis ſtrepitus 35.19. hiſtoria 264.56. aſtus 58.15
ſcyrrho balnearum ratio 145.54
quatenus balneu noxia 150.19
ſcythia mons cophantus ardens 38.25
auriferax 362.33
Scythicum mare 8.31
ſcytharum lauationes infantium in frigida, & nunc damnantur 426.45
ſebinnus lacus in Italia 31.43. 267.26
ſeboim, & Sogdoma incendium 315. & ſeq.
ſecundu cauſa operantur ordine 396.30. 417.15
ſedis inflammationibus bal. emollien. folio 488.35
ſecundu cauſſu operantur lumine, & motu. Vniformiter 496.34. & ſeq.
ſegeſtana balnea in Sicil. 219.40
ſelemnius flu. contra amorem 409.19
ſelenites lapis 306.32
ſelinnutina antrum, & baln. in Sicil. folio 192.22
ſeminis effluentia balu. ratio l. Gonorrheam. & 473.46
ſemen & lac gignere 144.1
ſemen, & Venerem extinguere ibi.
ſemiramis lacus Babylonia 310.49
ſemnicij aqua in Vngaria 247.37
ſenarum bal. cenſura 214.37. & ſeq. l. Nomina balnearum propria
ſeneca vaticinium de mundo nouo folio 259.58
ſenenſi agro alumen 293.34
Aeris natura 352.28
ſenes, & eorum vita in balu. dul. folio 466.45
ſeniorum exercitationes 438.34
ſenibus bal. natur. 87.55.143.20
ſenogallia Salinu, & ciuitas inſtaurata folio 272.40
ſenſorijs inſtrumentis quę bal. natur. ſint idonea 126.50
l Cerebri, & Aurium 127.10
ſentinum flu. & oppid. in Picenis folio 236.23
ſeptempeda bal. Sulphuroſu 236.28
ſeptentrionis cal. & ſulphu. pluuia folio 23.44.255.32
ſeptentrionales non iuuantur bal. natur. folio 235.32. & ſeq.
ſeptentrion. Regio abundat omni metalli genere, & auro 255.20.361.40
ſepties in die quoſdam lauiſſe in Ther. folio 439.271.451.45
ſerapidis baln. de palatijs Viterbij. folio 217.7
ſeri Caprini purgationis vernalis ratio, reſtituta ex antiquis 91.1
ſerpentes vbi deganc in aquis cal. folio 402.30
ſerpentum morſibuc bal. dulcia 477.56
ſerra Liona pluuia in Aphrica 63.29
ſerra Morena in Hiſp. 371.5
ſeruij interpretatio corrigitur in lacu Cimino 206.25
in Albulis 294.10
ſeueriana Therma Imperatoria 427. 53.428.3
ſeueri ciuis balneu in vrbe 428.40
ſeueriana aqua in vrbe 430.30
ſeuinnus lacus 31.43.269.26
ſeſtus mons in ora Thracia 8.4
ſextia aqua in prouincia 246.28

Sibylla

Sibyllæ Cumanæ oraculum 195.33
Sibyllæ Tyburtinæ oraculum 294.15
Siccæ ſudationes 198.23
Siccitas qualis intelligitur in aquis. folio 35.50
Siccitates annorum, & penuria aquarum 50.53
ſiccis habitudinibus cauenda bal. natur. folio 143 30
Bal. dulcium ratio 467.54
Siccitati inteſtinorum, & vteri 134.33
ſicilia tota cauernoſa 3.24
vnde traxerit nomen. 182.4
ſiciliæ inundatio 59.39
ſicilia diſpoſitio ad incendia 18.58
ſicilia ſalis Foſſicij plura genera. folio 272.42
ſiciliæ fons olei 319.50
ſicilia fontes Acidi 385.44
ſicilia aquæ, & baln. prima inſtituta. folio 191.50
ſiculum mare 7.58
ſigna perfectæ purgationis in potibus bal. folio 91.54
ſigna inutilis balnei horror. 479.30
ſilaris flu. lapideſcens 32.49
ſimois flu. Troiæ 8.50
ſimplex elementum, non datur, vel foret inutile 13.1
ſinarum mare 8.10.360.32
ſine aqua non conſtat vita 1.47
ſingultui aquæ potus. 71. 40. & ſeq. 130.30
ſingultui ſuperuenienti in bal. 166.30
ſinueſſa balneum 245.56
ſinus maris quis dicitur 7.50
ſipunti aqua 391.57
ſinus Thermaicus 170.39
ſinui vlceri balnearum ratio 146.25
ſitis ſatietas periculoſa 155.15
ſitim quæ arcent bal. 130.58
ſitis ſuperuenientis in bal. rem. 155.12
ſitus aquæ cum terra 9.40. per tot.
SIXTI V. PONTIFICIS *magnificat opera* 433. per totum
ſmagmata precioſa in Ther. 447. 50. 459.52
ſmiridis natura 381.25
ſogdoma, & ciuitatum Iudææ diuinum incendium 325. per tot. & lacus.
ſolares radij non multum penetrant infra terram 41.30
ſol & Luna prima cauſſa æſtiuum 56. & ſeq.
ſol prima cauſſa miſtionis maris 263.1
ſole exuſtis baln. dul. ratio 143.58. 467. 54
ſole exuſta aqua 14.21
ſolis, & Lunæ balnea in Baiano 193.25. 348.40
ſolia balnearum in Ther. 445.10
ſolida metalla aliqua in mineris 122.26 327.53
ſolini aquæ ſuperſtitioſa in ſardinia. folio 240.3
ſolum certis locis tremere 3.23
oluta metallorum principia in minera. folio 327.18
ſolutio quadrantis ſolita in Ther. 450.14
ſoluentiæ alum balnea 89.28
ſolueus flu. in Scotia 241.17
ſomni & vigiliæ regimen in bal. natur. 110. per tot.
ſomnus diurnus noxius, & in balneis natur. nocentiſſ. 110.36
ſomni ratio naturalis, & noxij 144.46
ſomnolentiæ ſuperuenienti in bal. rem. 156.21
ſomno, & vigiliæ naturali bal. vtilia. folio 468.14
ſomni à balneo dul. vtilitas 465.46
ſopori noxio balnearum ratio 144.46
ſoporii innoxio ibid.49
ſordium balnearum vſus 105.10
ſoryos natura, & impreſſiones in aquis natural. 309.32.351.20.368.52
ſpatia Thermarum vrbanarum 434.40
ſpartanæ virgines luctabantur cum viris folio 451.30
ſpecies aquarum 13.4
ſpecies aquarum an mutabiles 50.10
ſpecierum aquarum conſtitutio 20.28
ſpecies rerum ſunt ſicut numeri 262.14
ſpecies rerum ſunt continua 262.22
ſpecus Delphi frigidiſſ. halitus 34.58
ſpecus vaporis ignei, & pluuioſus in Pantalaria inſula 197.25
ſpecularis lapidis materia Gypſi 306.32
ſpecularis lapidis genus precioſiſſ. in Thermis vrbanis 454.55
ſpelunca, & ſcropha baln. Baiarum folio 218.24
ſpelunca aquæ in Aenaria 210.20
ſphæriſterium in Ther. ad Pilæ luſum folio 436.30
ſpheriſterium pro Laconico 445.45
ſpicatum oleum precioſum in Ther. folio 447.30
ſpinam quæ exerceant exercitationes folio 440.32
ſpiracula vaporum in bal. 74.50
ſpiracula mortalis halitus 198.50
ſporades inſulæ 7.50
ſpiramenta frigidiſſimi halitus 34.20
ſpiritus Dei ſuper aquas 416.57
ſpirituum metallorum virus 198.58
ſpiritus minerales vegetales 328.56
ſpleneticis morbis bal. ratio. l. Lienoſis. & viſcera 133.10
ſplenis flatum, & duritiem extenuat bal. M. Grotti Patau. 227.18
ſpody, & cinerulæ natura. l. cineris folio 381.50
ſpongiæ frigida imbutæ vſus 96.30
ſpontanea laſſitudinis curatio in baln. dul. folio 467.40
ſpuma maris quæ intelligitur 265.58. 272.30
ſpumarum metallicarum impreſſiones folio 368.45
ſpumoſarum aquarum, etiam ſimplicium cauſſa 49.24
ſputa lacus in Media bituminoſus 319. 14
ſquamoſum alumen 291.16.306.20
ſtadium in Thermis 437.2
ſtagnantium aquarum natura, & loca, et hiſtoria 266.38
ſtagnantis aquæ ſubſtantia 31.40
ſtagnum, & Palus quid differunt folio 266.38
ſtagnantes aquæ cur putreſiunt 198.36
ſtagna, & lacus ſalſi. l. Lacus.
ſtagnum Iudææ bituminoſum 315.52
ſtagnum Gelæ in Sicil. & ad Petram. folio 200.45
ſtagnum Cyanæ in Sicil. 200.45
ſtagnum Proſerpinæ in Sicil. 200.57
ſtagnum Cocanicum in Sicil. 272.80
ſtagna in vrbe quæ intelligantur 429.33
Σταλακτικὸν chalcanthum 309.10
ſtannearum aquarum natur. Loca, & Hiſtoria cum plumbeis 357. & ſeq.
ſtannata Hydriæ laudabiles 16.2
ſtannatorum vaſorum vſus, & impreſſ. folio 358.25
ſtare in cælo aquas 1.47
ſtare eſt exercitationis genus 410.50
ſtare in balneo quomodo oportet 469.54
ſtatuæ nudis membris inuerecundæ folio 451.1
ſtatuæ æneæ in Hypocauſtis 461.54
ſtephani balnea 469.35
ſterilitatis cauſſæ, & remed. 137.1
ſterilitatem occulta proprietate emendant aquæ 498.34
ſterilitati Venerem incitant 144.35
ſteriles reddit in potu Mulieres 398.39
ſternutamenti cautio in balneis 157.1
ſternutamenta mouentes aquæ 313.11
ſtibion, quod & ſtimmi cum quo naſcitur 375.50
ſtillicidia aquarum vbi lapideſcunt folio 33.1. 330.34
ſtillicidijs vrinæ, atque vteri 137.26
ſtiriæ lapidum in aquis 33.4
ſtoicorum opi. de calentibus naturæ aqui folio 36.20
ſtomachi affectionibus balnea. l. Ventriculum 1 1.10. per to.
ſtomachum confortantium ratio 130.20
Fomenta confortantia 485.40
ſtomachi cruditatum ratio in baln. 130 42.479.10
ſtrepitus in aquarum fluxu notatur folio 33.16
ſtrigiles in Thermis 449.15
ſtrigmentorum balnearum vſus 105.38
ſtrimon flu. 8.49.32.4
ſtrongyle Inſula in Aeolijs 186.1
ſtrongyle inſula Aluminoſa 293.30
ſtrumarum inflammationibus l. Scrophulas 280.40
ſtrumoſi in Tirolis ob ſalſas 274.58
ſtudiorum, & lectionis ratio in baln. folio 113.35
ſtupharum tractatio 457. & ſeq.
ſtupha quid 457.48
ſtupha duplices, Publicæ, & Priuatæ ibid.
ſtuphæ pub. ſeu Mercenariæ damnantur folio 457.55
ſtupharum noua conſtitutio 458.1
ſtupham adeundi tempus 458.15
ſtupharum vſus corniculorum 458.40
ſtupha Priuata, ſeu Domeſticæ 460. per totum
ſtupha Germanorum varia 461.46

ſtupharum domeſt. vtilitates & nocumenta 462.4
ſtupæ medicatæ pro ſuffumigijs. folio 462.20
ſtupha ſicca apparatas, & humiles. folio 462.35
ſtupharum formulæ in Morbo Gallico. folio 453.6
l. ſudationes, & Hypocauſta.
ſtuphæ S. Helenæ, & bala.l. Nomina ipſa balneorum.
ſtuphę balnea in Vagaris 274.42
ſtygiana bal. propè Romam 217.19
ſtygiæ paludis infernalis hiſtoria 217.30.11.14
iuramenti Deorum ſuperſtitio 44.16
ſtygos Hydor nomine, dua aqua 369.41
ſtygos Hydor in Theßalia, tempe. folio 369.50
ſtygos hydor in Arcad. lethales piſces. folio 407.56
ſtymphali in Arcadia fons, qui alit mures 402.34
ſuaues balnea quæ intelligantur 108.20
ſuaue balneum nomine in Piſano. folio 246.13
ſubcatile aqua in ſabinis 281.20
ſubrectum in Thermis aqua 2.24
ſubligacula, quæ Fibulę, &
ſubligaria in vſu lauantium in Ther. folio 10.& ſeq.
ſublimati impreſſio in aquis 370.15
ſublimati experimenta, caſus, & pericula 370.30.& ſeq.
ſublimati lotura 370.45
ſublunarium mutationes animaduertendę in vſu bal naturalium 82.42
ſubuirides aquę 30.10
ſubterraneæ loca cur frigida 34.10
ſuccellaria aqua in Aenaria 286.47
ſuccinum odoratum Plinij 322.15
ſudera valle aquę guttari noxię 405.15
ſudati frigidę potio noxia 72.30
ſudationum vſus, & inſtituta 102. & ſeq.
ſudationes quę medicinę vtiles 103.50
ſudationum nocumenta 103.44
ſudatoria naturalia 191.18
ſudationes naturales aſſę, & ſiccę. folio 191.33
ſudationes natur. humidę ex baln. folio 191.36
ſudationes in Sicil. 341.40
ſudationes ad Ther. in Sicil. 192.21
ſudatorium ad Baias & Cumas 193.55
ſudatorium ſuper bal. Tritoli 194.33
ſudatorium in Myrtetis ad Baias. folio 193.57
ſudatorium ad lacum Agnani 195.1
ſudationes in Veſuuio 196.1
ſudatorium in Aenaria inſula 196.36
ſudatoria nouiter inuenta 166.45
ſudatorium in bal. corſeni 301.17
ſudatoria apud Niſam, & trallies ſuperſtitioſi. 200.1
in Aponi bal. 226.10
ſudatorium ad Minium flu. in Hiſpa. folio 197.1
ſudatorium Montis Ortonis Pata. folio 177.7
ſudatorium in balneis Lacę 301.18
ſudatorium Borbonij in Gallis 312.4
ſudatorium ex ſulphure ſaturnię. folio 235.54
ſudatoria artificialia 462.21
ſudatorium pro Laconico 745.45
ſudationum varij modi, in dolio, in furno, &c. 463.30.& ſeq.
ſudatoria, & ſuffumigia in Morbo Gall. folio 463.18
ſudoris ratio ac temperamentum 95.30
ſudori immodico in bal. 163.28
ſudor in potulentis baln. noxius. folio 117.42
ſudor ex copia noxius 119.14
ſuetię tellus aurifera 362.36
ſuffumigia in ſtuphis morbis Gall. folio 463.15
ſuffuſionibus oculorum balnear. ratio folio 127.40
ſuidis in montibus bal. 348.12
ſulphur cauſſa materialis calorum in terris in aquis 42. per to.
ſulphuris natura, ac miſtio cum aquis. folio 43
ſulphur grecè Θεῖον, quaſi diuina res. folio 42.40
ſulphur quid intelligatur 173.10
ſulphuris ſpecies, & propagationes. folio 43.5
ſulphur cur non ardet vbique 43.32
ſulphuris diuerſitas 45.46
ſulphur vegetale quoddam eſt 44.52. 175.18
ſulphuris natura biſariam reperitur folio 173.36
ſulphur, & argentum viuum cur in cunctis metallis reperiantur 46. & ſeq. 173.43.328.18
ſulphur eſt quoddam ſeminarium & materia miſtorum terreſtrium 172.50. 183.52
ſulphur adæquata materia Thermarum folio 174.35
ſulphuris fœtor eſt inſeparabilis 174.8
ſulphur varie ſubijcitur aquis 48.30
ſulphuris prærogatiua in potulentis aquis folio 89.15
ſulphuris ac ſalis varia natura 175.39
ſulphur in Africa 175.42
ſulphur in Perù. 275.59
ſulphur, & ignis fundamentum Thermarum 176.48
ſulphureum flu. ex Aetna. 184.44
ſulphuris impreſſionum genera 48.40. 174.20
ſulphuris impreſſiones cuius ſiat temperamenti 174.10
ſulphur vbi dicatur pluere 23.40
ſulphurearum aquarum natura. 173.4. & ſeq.
loca, & Hiſtoria 174.50 lib.4.per to.
ſulphurearum aquarum qualitates communes 173.10
ſulphurata aquæ feruida ebullientes folio 204.40
ſulphurata aqua in IIII. gradu 208.& ſeq.
ſulphurata aqua in III. gradu 213. & ſeq.
ſulphuratæ aquæ in II. gradu 22.& ſeq.
ſulphuratæ aquæ in I. gradu 235.& ſeq.
ſulphurata aquæ temperata 241.39. & ſeq.
ſulphurata aquæ frigida 250.12. & ſeq.
ſulphuraria aqua Puteolis ſemper ardens 205.20
ſulphuratæ ſub magantia 218.26
ſulphurata in Hyperboreis non ſunt Medicinales, ſed noxia 355.58
ſulphurata in potibus quatenus vtiles folio 89.22
ſulphurata reliquæ in Baianis 218.10
ſupernatantium aquarum natura. 31.40
ſuperſtitioſarum aquarum hiſtoria 409.29
ſuperuenientia accidentium in balneis natural. correctio 152.33.& ſeq.
ſulphurata bal. in Perù. 259.50
ſurditati balnearum ratio 127.138.17
ſurius flu. lapideſcens 32.52
ſuſinum oleum precioſum in Ther. folio 447.30
ſuſis in Perſia fons olei natural. 319.10
ſuſis in Perſia vitioſa aquę 425.30
ſuſpenſuras bal. quid intelligant auth. folio 449.8
ſybaris flu. in Calabria, hiſtoria 312.42
ſybaris flu. tingit lanas 406.40
ſybaritarum Therma 436.8.469.48
ſyderum aſpectus an in baln. ſeruan. folio 82.30
ſyderum cauſſa proprietatum occult. folio 397.44
ſymeonta flu. 8.50
ſyluania bal. in Baianis 288.1
ſylua noctu, ac die mutabilis 281.52
ſylua in Thermis conſtituta 436.56
ſymplegades inſulæ quæ ſint 250.57
ſynarum mare 8.17
ſyncera & inſyncera aqua 13.12
ſyncopi balnearum ratio 473.28.146.23
ſyncopis cautio in Thermis 481.10
ſyncopi ſuperuenienti in bal. natural. folio 163.50
ſyndones in Thermis 449.22
ſynopidis impreſſiones in aquis 381.60
ſypuntrians dul. prope mare 268.4
ſyriaca Thermę in vrbe 428.2
ſyria ſpecus mali halitus 19.8
Auernus 199.36
ſyria Palbaſtinę incendium 315.per to.
ſyrtes cur maris habens inæquales motus folio 58.15
ſyrtes Mare bareaoſum, & inſtabile folio 68.20

T

TAbijs in Campania, Aeris ſalabritas 243.30
Tabi balnearum ratio 141.1.473.25
Tacij Therma ad Hoſtiam 428.41
Taciti Hiſtoria de lacu Bituminoſo folio 316.21
Tactus indicium in aquis neceſſarium folio 79.18
Teas inſula vinoſę aquę 395.56
Tagaza ſal in Nigritis 273.20
Tagus flu. in Hiſpa. 8.47

Tagi

Tagi fluminis magnitudo 8.50
Tugus flu. auriſer. 363.19
Talagi bal. in Corſica 239.43
Talco aqua imbibita 291.48
Tanays flu. magnitudine quartus folio 8.46
collectiones 269.18
Tanarus flu. in Lign. aurif. 363.32
Taprobanam inſula dilatare fines 266.50
Taprobune max. Inſula aurif. 366.19
Tarenti fons fœtidiſſ. 199.10
Tarta flu. 398.39
Tarſi flu. Cydnus 251.53
Tarus flu. aurif. cum Tanaro 363.32
Tarbellis aquæ in Gall. 211.43
Tartaricus ſinus 8.21
Tartarus quid ſit in terris 8.35.12.17
Tartaris ſul è Puteis 273.16
Tarteſſi in Hiſpa ſolum tremere 3.23
Tatta lacus, & Sal. 272. & ſeq.
Tepula aqua in vrbe 430.30
Tarthę fons 398.40
Taurica Cheroneſus 8.3
Temperamentu communia miſturę, ac differentię in aquis 22. per to.
Tatteus ſal 272.43
Telmonici portus Sal. 272.34
Temerinda palus maotis 268.50
Ternatij palus 19.30
Terra mutationum omnium baſis folio 50.43
Terę diſpoſitio intus, & extra 3.10
Terrę ſitus, & aquę ſimul 10.35
Terra altior quàm mare 10. per totum 55.11
Terrę concauitates plenę Aere, igne, & aqua flatu 3.15.37.42
Terrę, & Maris partitio 20.28
terra ſapores obſcuri pręter ſalſum 35. 270.22
terra fęcunditas ex igne 178.14
terrę inſunt omnia elementa 39.74
terra, & Maris, & rerum omnium viciſſitudo. 266.40
terrę ardentes in toto orbe terrarum folio 38.10
terrę, & lapides quo diſtinguuntur folio 261.38
terrę Aegyptię lutatio. Gal. 103.54
terrarum ruinę ex inundationibus folio 52.2
terrę motus maxime in terris, & aquis mutationes 51.55
terrę motibus vſus balnei ſuſpectus folio 83.12
terra cur patens 10.38
terra non eſt ſimplex 13.13
terra an odora ſit 28.5
terra nunc vbi olim mare, & econtra folio 266.43
terra, & Mare ſe inuicem miſcentur folio 193.15.264.14
terram ſub pedibus vbi tremit 3.18
terras nouas enatas 52. per to.
terrarum ab aquis ſubmerſiones 52.2
terrarum, & locorum ab aquis, ac balneis cognomina 176.23
terracinę balneu 254.43
terreſtrium miſtorum confuſio 172.33
terreſtrium rerum differentia 261.33
terra & lapides quo diſtinguantur. folio 261.38
tertianis febribus balnearum ratio 132. per tot.
balneu in Thermis 470.41
tertianis nothis bal. 270.54
tertio gradu calida aqua 212. & ſeq. 221.20
telephi vſus lauandi Hiſto. 454.13
telluris paſſiones. l. Terra 82.52
temerinda Maotis dictu 268.50
tempe amoeniſſima in Theſſalia 144.12
tempe Rheutina 244.32
tempe montis aqua & ruina 52.18
temperamentorum aquarum differentię 48.18
temperamentum miſtarum aquarum triplex 22.15. & ſeq.
temperamentum aquarum natural. Tractatio, Loca, & Hiſtoria 241.40. & ſeq.
temperamentum & dulcium aquarum balnea 460.14
temperat. & dulcium aquarum balu. in ſanitate tuenda 466.1. per tot.
temperat. & dulcium aquarum bal in febribus communiter 478.20
templorum noſtri temporis magnificentia 416.40
temperat. & dul. aquarum balnea ad ſingulas febris 470.1
ad ſingulas ægritudinis 472.16
temporum electiones in bal. natural. folio 85. & ſeq.
temporum electiones in priuat. bal. folio 464.30
tempus balnei in febribus declinatio. folio 469.48
tendinum contractionibus bal. ratio. folio 126.28
teno aqua 406.1
tenſiua laſſitudini balu. dul. ratio. folio 467.42
tepidarum natural. tractatio. Loca, & Hiſtoria 241.40. & ſeq.
Teſtacei lapides incluſi marmoribus. folio 33.12
Tepida ſimplicis in potu vtilitates. folio 72.33
Tepida natural. in Luſitania 34.32
Tepidarum arte balnea. l. Temper. folio 476.4
Tepidarum arte facultas 468.26
Tepidarum vas in Ther. 443.12. & ſeq.
Vſus 446.20
Tepidarium locus in ſtuphis 458.33
Tepulu in vrbe aqua 430.29
qui reperiglis Terrarum 5
Tepula flu. in Bohamia 48.59
Theſinus flu. auriferax 363.33
Teſticulorum morbis balnearum ratio. folio 136. & ſeq.
L. Hernia ruptis, & crepa. Teſticulorum tumoribus 136.24
diſcuſſoriu bal. natural. 483.24
Tetano frigida conſperſio, & ratio. folio 97.4.126.1
Thales Mileſius de aquę Prærogatiuum proponitur. 1 in princ. 9.50
Thalaſſomelitis conditura, & vſus. folio 266.12
Theatridium locus ſpectaculorum in Thermis 436. per to.
Thebaicos Sal. 270.50
Theba Aegyptia ciuitas Penſilis. folio 448.40
Themiſtitam lacus 268.26
Therme quid 2.11
Thermæ naturales, & artificial. 2.41
Ther. ſunt optima pars Medi. 2. 50.467.15
Thermarum natural. prima inſtituta in Sici. 192.5
in Hetruria 214.30
Thermarum natural. Tria principia. folio 23.55
Thermarum natural. prærogatiua 24. per tot.
Ther. Natural. principia complicata. folio 24.33
Thermæ Naturales an refrigerent. folio 120.50
thermæ natural. ſunt per caliditatem actualem 80.8.209.3.224.6
thermarum natur. diſtinctiones penes gradum caloris 123. per to. 224.6
thermarum natural. Hiſtoria. 171. & per gradus, toto lib. 4
therma quibus ciuitatibus, ac terris dederint nomen 176.37
thermarum generu in Sicil. 191.48
therma oppidum in Sicil. cum baln. folio 219.22
thermæ in Baianis amœniſſimę 242.20
thermes cum oppido in Hiſpa. 240.34
therma in Minio fluuio in Hiſpa. 37.44
therma in Gracia 220.49.234
therma in Phrygia 221.7
thermenſis inſula Cycladum 175.46
thermenſis inſula in Aeolijs 176.46. 205.15
thermiſcyra vrbs Amazonum. folio 176.45.251.44
thermis bal. in Sicil. 319.18
thermites Apollo in Sicilia 192.14. 416.6
thermodoon flu. Amazonum 176.44. 252.40
thermopyla mons in Gracia cum balneis 276.40.220.50
thermaicus ſinus, & Thermæ oppidum in Thracia 8.1.176.40
Termarum artificialium antiquarum tractatio 423. lib. 7. per tot.
Thermarum vrbis dignitas 2. 50.423.30
& primu inſtitu. 43.30
Therma quando auct a cum Palæſtris. folio 426.30
Ther. Romanorum deſcriptio cur ſit neceſſaria 2. 46.426.36
Therma & publica, & priuata. folio 426.50
Thermarum Roman. magnitudo. folio 427.5
Therma Xenia cur dicta, publica. folio 427.9
Thermarum Rom. numerus maximus. folio 427.24

Therma

Thermæ Imperatorum 12. 427. 28. & ſeq.
Thermæ priuatæ in vrbe 860. 427.30
Thermarum extrà vrbem cenſura. folio 428.40
Therm. vrbanarum inſtar veſtigia in Ital. Germa. Gallia, Hiſpania, &c. 428.35. & ſeq.
Thermarum vrbis Ichnographia. folio 434. per to.
Thermarum tractationis dubia 434.12
Thermarum Diocletianarum Icon. folio 435. per tot.
  forma, & partitio 434. & ſeq.
Therm. vrb. partium ratio 436. 20. & & ſeq.
Thermarum vrb. inſtituta tres habebant fines 437.10.450.3
Thermæ non omnes aquæ cal. vel frigidæ 447.20
Thermæ vrbanæ communes omnibus. folio 450.42.460.10
Thermarum vſus antiquiſſimus, & communis 430.4
Thermarum nomina Græca 424.44
Ther. in maximis delicijs numerantur. folio 148.10.434. per tot.
Thermæ Gymnaſia dictæ 436.40
Thermarum balneum, & eorum partes. folio 442.15
Ther. balnea virilia, & muliebria. folio 445.16
Thermæ notantur promiſcuæ 464.20
Thermarum priuatarum balnea Penſiles 448.27
Thermarum Rom. antiqui ritus 450. per tot.
Thermarum vtilitates principales. folio 450.4
Ther. vtilitates, & quando primum in vſum Medicinæ venerint 457.50
Thermæ cur aliquibus derogatæ. folio 454.26
Thermarum publica interdicta 454.35
Thermarum notantur vitia 464. & ſeq.
Thermæ Aeſtiuæ, & Hiemales. folio 452.23
Thermę quando derelictæ 356. per co.
Thermæ ad ritus S. Eccleſiæ ſubrogatæ. folio 356. per to.
thermarum inſtauran. rationes 457.20
thermarum reliquæ. l. Baln. & eorum partes.
thermulæ in Hetruſcis Martial. folio 352.57
thermula, & ſtuphæ.l. 457. & ſeq.
theſpicorum fons in Arcadia 398.35
thetis mater fluuiorum 8.44
thetidis fluuiorum figura 410.44
thia inſula ex nouiter natis 260.39
thiaus fons Iouis ſuperſtitioſus 409.60
thuni montes in Hetrur. metallici folio 276.8
thoracis Morbis bal. ratio 128.36
thoracis obſtructionibus 133.35
thoracis proprię exercitationes 440.32
thoracis propria Epithemata 486.1
thoraci cauenda frigida 86.26
thoraci bal. adſtringentia noxia 143.32
  Aluminata 292.50
  Ferrea 332.4
thracius lapis, ſeu terra Bituminoſ. folio 315.4
thracius ſinus 8.3
thraciæ aquę lanas tingunt 313.22.405.20
thracium mare 8.3
thracia auriferax 363.4
thule inſulæ ęſtus maris 57.19
thymis pudendorum balnea 138.53
thyrreuum mare 7.47
ticiuus flu. ſupernatat Verbano 31.43
tigillini balnea in vrbe 428.39
tigurina aquę frig. in Heluetijs 355.55
tigurinę Aenę 355.54
tilphoſa aqua in Boeotia 409.54
timaui flu. origo à mari 11.45
timaui æſtus cum mari 58.55
timaui fontes calidi 237.51
timaui portus ibid.
tympana aquarum in Ther. 444.57
timpaniti Hydropi balnea 132.32
tiuarum pręparatio in bal. natural. folio 114.15
timarum pręparatio in baln. priuat. folio 449.13
tineolis pudendorum bal. 138.52
tineę vitio capitis 143.24
tingui in Iudia ſal. 373.16
tiniata mons in Senenſi, aurif. 363.30
tinnia flu. in Picenis 236.20
tinnitui aurium bal. 127.5
tintinabula in Thermis 450.41
tirolis ſalinę 274.46
titareſius flu. 31.59
titi Imperatoris Ther. in vrbe 427.44
titi Imp priuatę lauatio. 450.60
titum Imperatorem aliquando lauiſſe cum multis. ibid.
titus Imp. in Cutilijs moritur 282.12
titi ciuis Ro. balneę 428.39
timolus mons aurif. in Lidia 363.25
tocco oleum, de Saxo 320.8
toiani noui fontes in Senen. 52.42
tolerantiæ eſt menſura balnei folio 87.34. 91.4
toleti fontes acres & dul. 31.54
tolphę montis aquę 291.38
tolphę aluminis inuentio 293.32
tonitruoſę aquę quales 13.50
tonſillarum morbis bal. 128.28
tonſtrina in Thermis 446.57
tophanus fons 12.6
tophacei lapides ex aquis 33.13
tophis iuncturarum bal. ratio 140.22
  bal. ex aceto 491.12
torrentium aquę 19.33
torrentiũ aquę alterant naturales aquas folio 50.49
torquati balnea in vrbe 427.57
tragaſius ſal 272.43
trabes marmoreæ ex aquis 33.12
tralleis in caria ſudationes ſuperſtitioſę folio 200.1
tranſiluanię lapidoſę 377.32
  auri fodinę 362.60
trauſchery aquę bergomi 278.56
torſionibus inteſtinorum bal. 134.36
traiana aqua in vrbe 430.30
traianę Thermę in vrbe 427.57
traianus Portus, Plumbinum in Hetru. folio 333.30
tralleis fons bituminoſus 324.11
tralus balnea in Hiſpa. 240.15
trans Tyberim fontem olei emanaſſe folio 321.34
tranſyluanię piſces ſalſi naturales folio 274.23
  l. Dacię aquas, lapideſcentes 377.32
traſimenis lacum olim arſiſſe 53.7
traſimenus Piſcoſiſſimus 265.25.57
tremoribus, & frigidis neruorum affectibus. 472.58
  balneum ex oleo 489.45
tremulis capite affectis. l. Tetanis folio 226.8
  Hydreleum. & ol. bal. 489.40
tres Fontanę ad vrbem 389.57
tres Acidę aquę Plinij 391.45
tria prima in aquis miracula 423.43
trigonalis pila 440.25
trimegiſti locus 514.40
trincij aqua in Vngaria 247.29
tripergulę bal. & incendium in Baia. folio 188.3
tripoli Thermę 428.45
triſtitię bal. in Thermis 472.51
tritoli, ſeu cripta in Baianis 217.41
tritola Viterbij 286.18
Τρυχῖτι alumen 251.13
triuię aqua in vrbe 315.30
troade Helleſponti inſula aurifer. 431.1
troade balnea 241.60
trochi ludus iners 439.30
trochytis lap. natura, & impreſſ. folio 368.60
troezenis aquę vitioſę 403.60
troezenis ſalſę vitioſę 271.3
trogloditarum montanis aquę frigidiſſimę, ſub zona torrida 34.27
trogloditarum lacus 27.28
trogloditarum lacus inſanus 373.49.398.31
trogloditis frigidiſſimę aquæ 34.26
troię balnea 250.48
tubi, & emiſſaria aquarum in Ther. folio 445.2
truentum flu. 236.17
tubi, & tubuli in domibus antiquorum folio 460.30
  Sanctę Crucis in Hieruſalem ibid.
tuborum conſtructio in ciſternis 16.33
tuborum conſtructio in Hypocauſtis folio 460.20
tuccę balnea in vrbe 438.39
tueda flu. in Scotia 241.17
tumoribus præter naturam balnea. folio 144.54
tumefactionibus carnoſarum partium folio 144.46
tumoribus particularum. l. Epar, Lien, venter, teſtes, pedes, aures, &c.
tumefactis, & pinguibus. Diſcuſſoria folio 482.45
tungri aquę in Belgis 347.22
  inter aureas 366.1
turcarum lauationes, & bal. in Vngaria 248.14
turocio bal. in Vngar. 247.30
turris balnearum in M. Maſſito. 240.10

turyngia

turyngiȩ lacus ardens aſpectu 319.36
tuſcum mare 7.47
tuſciȩ bal. Serabonis 206.50
tuſciȩ Veſicariȩ aquȩ 343.50
tuſſi balnearum ratio 128.52
tuſſiculoſis cauenda bal. 480.55
tuſſi ſuperuenienti in bal. 159.58
tuſſi bal. damnant 447.47
tutiȩ, ſpodij & Pompholigis differ. folio 378.10
Naturalis, & artif. collyria 378.8
tyberis fluminis hiſtoria 20.2. & ſeq.
tyberis magnitudo 9.12
tyberis bonitas 20.1.21.5
Tiberis aqua cur non putreſcit 21.12
Tyberis color, & claritas 31.6.32.36
Tyberis curſus 9. & ſeq.
Tyberis vtilitas in bal. 252.12. 425.31
Tyberis aqua quando vſitata, vel dimiſſa in potibus 20.4.425.50
Tyberis aqua an ſint eoquendæ 73.10
Tyberis aqua dealbant manus 313. 58. 415.44
Tyberis inundationum Hiſtoria 65. & ſeq.
Tyberim in Inundat. retro fluere 65.40
Tyberis inundationis diuinum iudicium, & portenta 54. in fi. 55. & ſeq. 65.56
Tyberis inundat. Dubia 65.26
Tyberis clauſula pernicioſa 66.30
Tyberis inundat. Exitia, & Remedia folio 66.5
Tyberiacum marmor 295.54
Tyburis vtilitas in bal. 252.10
Tygris flu. ſubmerſio, & magnitu. folio 3.6.8.47
Tygris à velocitate dictus 31.45
Tygris vnus è Paradiſi flu. folio 16. 56. 415.61
Tyli inſula in Rubro mari ſalſa, & fecunda 270.59
Tympana aquarum in Ther. 444.52
Typhoneus ſpecus putidus 199.28
Typhonis fabula 186.35

V

VAcuationes aquarum Med. cuius ſint rationis 92.4
Vadimonis lacus 250.31
Vagus flu. Vngar. cum bal. 247.20
Vaimocij bal. in Vnga. 247.30
Valachia Salinæ 273.3
Valeſia balnea 233.57
Valentiola in Hiſpan. ſupernatantes folio 31.54
Valeſia Aeneæ aqua 355.20
Vallium diſpoſitio diuina 419.39
Vallis S. Martini, &
Vallis S. Marini aqua 281.40
Vallis Sancti Bernardi vitioſa 405.33
Vallis Syluestris in Iudæa 315.40
Vallis Sancti Anto. in Corſica 253.51
Vaporum terreſtrium impreſſio in aquis, & diuerſitas 5.12.22.23.368.18
Vapor eiuſdem natura eſt cum eo materia, vnde eleuatur 191.16
Vaporum differentiæ boni, vel mali folio 191.24
Vaporum infra terram origo perpetua folio 291.45
Vaporum infra terram diuerſi effectus folio 291.6
Vaporationum vſus in baln. natural. folio 102.40
qua idonea aqua 55.116.16
Vaporarium ad Petram Malam 196.22
Vaporarium in Pantalaria 197.28
Vaporationum vſus in Ther. 445.40
Laconici qualitates 58
Hypocauſti. qual. 460. per to.
Vaporaria in priuatis ſtuphis 462.21
Vaporaria ſicca, & humida 462.40
Vaporaria, & ſudatio. in Mor. Gall. folio 463.13
l. ſudationes 191.33
Variana Therma in vrbe 427.52
Varicibus vlceratis diſcuſſorium 483.43
Variolis an competant bal. 143.12
Varulis balnearum ratio 143.10. & ſeq.
Vaſa miliaria in Thermis, & icon folio 443. & ſeq.
Vaſa Miliaria tria, & eorum ordo 444. per to.
Vaſa aurea ad vſum in Ther. 449.20
Vectij Bolani bal. in vrbe 427.47
Vegetij locus ſingularis de lauationum primis institutis in Tyberi 425.20
Vehemens exercitatio quæ dicitur folio 449.48
Veli ſancta Agatha miraculum 185.36
Velinus lacus clauſura periculoſa 66.36
præcipitoſus 32.46
Aluminoſ. 293.41
Veloces aquæ cur frigidæ 34.40
Venarum aquarum origines 5.5
Venafri acida. 391.53
Venarum propagationes 8.29
Vena aquarum dul. in mari. 3.50
Venæ terrarum omnes miſtæ 270.23
Venæ terrarum & aquarum quomodo ſuopte curſu depurentur 270.30
Venarum aquarum naturaliter calidarum cauſſa 37.40. per plura cap.
Venæ ſimplices aquarum, quȩ modo creſcunt, modo minuuntur 51.36
Venæ Petrolei naturales 320.325. & ſeq.
Venenatorum morſibus 147.18.377.1
Venenoſi natura fontes 368.40.375.30
Venenis balnearum ratio 147.18
Venenis frigida natatio 477.55
Venenis ad extrinſeca trahen. 489.46
Veneris regimen in bal natural. 113.32
Venerem iuuantia bal. 144.34
Venus cur è ſpuma maris orta dicitur folio 424.56
Veneris fons Sabatina aqua 430.49
Vener lacus in Gothia præcipitans folio 35.39
Venetiarum inundatio 59.40
Ventus in ſubterraneis cauernis 3.51. & ſeq.
Ventorum in terris ſpiracula 3.50
Ventorum ſpiracula in mari 3.58
Venti in venas aquarum vrgentes folio 11.22
Ventorum ſpiracula frigidiſſ. 34.12
Venti cauernis terræ multiplicantur ab igne terræ proprio 39.24
Venti faciunt aquas ſalientes 49.38. 204.12
Venti immutant aquas 50.46
Venti quomodo moueant mare 55.34
Venti quomodo concurrant ad inundationes maris 59.4. & ſeq.
Venti quomodo concurrant ad inundationes flu. 60.40. Tyberis 65.21
Ventorum Eteſiarum tempus 61.40
Venti quomodo concurrant ad incendia terrarum 179.56
Venti quomodo concu. ad Inc. Aetnȩ folio 183.26.29
Venti inalterant aliquando bal. 83.18
Venſoſitatibus inteſtinorum bal. ratio folio 134.20
l. Flatus. Colica. & Inteſti.
Ventris &
Ventriculi affectibus baln. ratio 131. per totum.
Ventris frigiditati, & cruditati 130.40 & ſeq.
Ventriculi ſiccitati ac Tabi. 131.20
Ventriculi omni intemperiei 423.33
Ventris inflationibus 130.25
Ventris fluxibus bal. dul. ratio 473.33
Bal. adſtringentia 483.12
Ventris ſtipticitati balnearum ratio folio 161.45
Emollientia 482.30
Bal. ex oleo 489.30
Ventris fomenta, & Epithemata 484. & ſeq.
Ventriculi Epith. 486.35
Humectantia 486.42
Ventriculi dolori, debilitati, ſubuerſioni, ſiti, inflationi. &c. 130.23.131.10. 168.165.475.35
Ventriculi dolori ſuperuenienti in bal. folio 164.46
Ventriculi flatibus ſuper. 166.18
Ventriculi debilitati ſuperue. 165.50
l. viſcerum 167.28
Verbanus lacus 19.30
Verbanus lacus piſcoſiſſimus 267.24
Verde azzurro eſt lapis Armenus folio 380.3
Verecundia ſeruata in Thermis 451. per totum.
inter filios, & affines 451.39
Vermibus necandis quæ aqua idonea folio 134.32
Veronȩ inundatio Atheſis 64.41
Verona bal. Calderianum 344.24
Verrucis pudendorum, & vlceribus folio 138.53
Verrucis, & porris 141.48
Veſica vlceribus & tumorib. 131.54
Vertigini balnearum ratio 159. 2. 472. 41
Veſicæ morbis balnearum ratio 134. & ſeq.
Veſica obſtructionibus 135. & ſeq.
Veſica inflammationibus emollientia folio 482.30
Epithemata 484.9
Bal. vini. 491.35
Veſica vitijs Hydreleum 489.10
Oleum 489.53

Veſicaria aqua Scribonij 148.44.343.46
Veſpaſianus Imperator in Cutilijs moritur 282.12
Veſpertinæ lauationes in Therm. folio 452.42
Veſtales ignes 178.39.425.45
Veſtibulum Thermarum vrbanarum folio 436.46
Veſtitus antiquorum Rom. liber, & ſeminudus 460.50
Veſuli Montis lacus in Alpibus 9.26. 267.37
Veſuuij Montis in Campa. deſcriptio folio 243.53
Veſuuij Montis horrendum incendium folio 286.50
Veſuuij montis ſudatoria 296.1
Veterum cur rara erant prandia 100.30
Vetulonij calida aqua in Piſa. 344.15
Vetus balneum in Piſano 302.40
Via procedendi in lib. de Thermis 2.55
Via à ſenſibus cum ratione coniuncta. folio 73.25
Viana ciuitatis bal. in Hiſpa. 347.57
Via cognoſcendi eſt à ſenſibilibus 396. per tot.
Via penetrandi ad occultas cauſas. 397 per tot.
Vicarelli balneum in Campa. 228.58
Vicenſes aqua in Hiſpa. 220.7
Vici frigida in Corſica 253.46
Vicus Elbij. Viterbium 206.26
Victoria Chriſtianæ noſtro tempore memoria 357.8
Victus ratio bal. natural. 209.15.& ſeq. *forma, qualitas, quantitas, &c.* 112. & ſeq.
Victus ratio circa ſex res non Natural. folio 112.9
Victus ratio libera eſſe debet in bal. folio 209.22
Vigilijs balnearum ratio 112.18. 144. 40
frigida conſperſio 96.47
Villa Luca bal. 341.31
vigilijs ſuperuenientibus in bal. 155.58
vigornia flu. in Angl. 241.2
viuandi Caſtri bal. in agro Tauro. folio 230.30
vinolentarum aquarum natura, loca, & Hiſtoria 394.15.& ſeq.
Vinolentarum ſapor 27.28
vinaceis fomenta 148.491.40
vinoſa in Belgis 394.37
vinoſe Caleni agro 394.55
vinoſa Clytorij 397.18
vinum græcum dictum. Natura. 196.35
vinorum electio in bal. natural. 111.15
viui à balneo cautio 480.45
Vinum plumbo agitatum frigidius fit. folio 290.16.358.10
Vinum ſalnitrata aqua infrigidatum. folio 290.12
vinaceis bal. 491.40
vini balneum, & vtilitates 431 per tot.
vini Naumachia Heliogabali 442.17
violacea aqua in Petrolei venis 320.56
violacea ferratæ aqua Neapo. 349.30
violentum an ſit ignis in terris 420.10
violenta exercitatio qua ſit 439.46
Viragines Mul. cur ſteriles 237.9
Virgilij locus exponitur 11.50.32.1.44. 45.64.36.175.2.182.4.30.1184.18. 185.1.1201.18.32.1202.12.561. 206.22.1244.23.2252.141.1220. 42.1294.1.2296.32.332.30.1410. 48.1411.21.414.27.415.18.425.15. 1441.4.1446.32
Virgo aqua in vrbe, & Hiſtoria 431. & ſeq.
Virgo aqua eſt Salonia dicta 432.10
Virgo aqua ſui natura cruda 432.30
Virgo aqua M. Ortonis Patauij 226.19
Virides natura aquæ 30.3.352.10
Viridis æris aqua 351.per to.
Virides aquæ, in Perſia 357.18
l. in Cypro. & Neuſolæ
Virium debilitati in bal. 167.15
l. Laſſitud. & debilitati
Virtutum in rebus duplex ordo Cœleſtium, ſ. &
Elementarium 77.50.396.413.42
Virtutis æthereę conſider. in aquis 413. per tot.
Virtutum indicia in aquis 77.50.79.1
Virtutes aquarum ſupranaturul. & earum cauſſæ 396.per tot.
Virtus Mineralis Minerarum neceſſitas. folio 40.40
demonſtratur 328.20.& ſeq.
Viſcerum Morbis balnearum ratio. folio 129.16
Viſcerum calidis intemperantijs 121.8. 167.28
Viſcerum inflammationi bal. 229.20
Viſcerum intemper. Calidæ ſuperuenienti in bal. 167.27.167.28
Viſcerum ſiccitati in bal. 160.30
Viſcerum debilitati cauenda bal. Natur. folio 143.45
balnea dulcium aquarum 479.36
Viſui acuendo balnearum ratio 144.33
balnea dul. aquarum 473.5
Viſum tuentur in potibus Aeneæ aqua folio 361.60
Viſus debilitati ſuper. in bal. 180.38
Vita Romanorum in Therm. 438.26. 460.40
l. Veſtium
Vita noſtri temporis differens ab antiq. folio 429.22
Vita licentia in bal. cur conceditur. folio 156.58
Vita licentia in bal. damnatur 67.40
in Thermis antiquis 455.per tot.
Vita cultus antiquorum 460.40
Vitellorum oui vſus pro ſapone 488.16
Viterbij Bullicanum 206.15
Duccia, in Cruciatis 216.50
Viterbij aqua quædam aurata 364.35
Vitia regionum popularia ex aquis. folio 403.26
Vitiligini balnearum ratio 143.27
Vitioſa aqua potabiles 15.12
Vitioſarum diuerſæ proprietates, & hiſtoriæ 403.20.& ſeq.
Vitrea cameræ argento ſtrata in Thermis 449.40
Vitriolum vnde ſit dictum 309.26
Vitrioli genera l. Chalcantum 308.42
Vitriolum Romæ & Hiſpa. 310.30
Vitrioli oleum 310.6
Vitriolum naturale & artific. 309. per totum
Vitruuij de aquis cenſura 408.50
Vitruuij de coloribus aquarum 407.40
Vitruuij de Thermis cenſura 426.34
Vittinarum, & Ciſternarum ratio. folio 17.6
Viuares bal. in Gallia 365.38
Viuarium differt à Piſcina 441.20
Viua, & mortua aquæ dicuntur 268.40
Vliginoſa aquæ 14.26
Vlceribus balnearum ratio 145.& ſeq.
Vlceribus calidæ intemp. frigidæ, ſicca, humi. 145.42
vlceribus celebre vini conſperſio 509.28
vlceribus frigida conſperſio damnatur. 97.17
Vlceribus narium, & oris 128.22
Vlcerationibus contumacibus diſcuſſoria folio 483.45
Vlceribus pulmonum 120.40
Vlceribus oſſium 141.28
Vlceribus Renum 135.50
Vlceribus ex naricibus diſcuſſo. 483.
Vlceroſa laſſitudini bal. 467.45
Vlcuſculis pudendorum bal. 138.40
Vlmitellæ bal. in Aena. 367.48
Vmbratilis armorum meditatio, & exercitatio 439.9
Vmbro flu. & potabilis 340.43
Vnctionum vſus in bal. natur. 95.55
in balneis Thermarum 447.1.465.7
Vnctio ante bal. naturale 258.20
Vnctio ſtomachi ante bal. in priuat. folio 465.28
Vnctio poſt frigida bal. & natationem. folio 477.56
Vngariæ balnea natural. 207.40.247
Vnctuoſa maris partes 264.20
Vnctuoſa aqua & pingues 17.46
Vngaria aquæ, & montes ſalſi 274.1
Vngaria fons feruidus 207.34
Vngaria frigida medicinales 254.1
Vnguentorum vſus & electio in Therm. folio 447.1.& ſeq.
Vnguenta precioſa in conuiuijs dari ſolita 447.30
vniuerſi proportio in partibus ſuis. folio 189.46
voci inſtauranda bal. ratio 128.32.440. 40
voci ſicca bal. noxia 145.32
in Thermis 473.16
vocis propria exercitationes 440.32
volaterrana lacuna 204.6
volaterrano agro nitri alabaſtritis lapidicina 281.10
volaterrano agro alumen 293.37
Balnea plur. 314.18. *l. Propria.*
volaterrano aqua acerrima 382.30
volatica balnearum ratio 143.28
volga flu. maximi curſus 8.52.9.10
volucres, & piſces ex frondibus, & aquis naſci in Hybernia 401.54
voluptatibus Thermæ antiquæ 148.22
volutationum in puluere vſus 107.4

voluulo paſſioni Hydrælei bal. 483.40
bal. ex oleo 490.38
vomitibus balnearum ratio 130.50
vomitibus ſuperne. in balneis pericu. folio 166.60
vomitus ex aqua tepida 72.40
vota in balneis relinqui ſolita 416.1
vrbana Thermæ 426.lib.7.
vrbis ſaluiæ Theatrum, & Ther. 305.40
Vrinarum deiectiones 118.50
Vrinæ prouocandæ bal. ratio 135.40
Vrinæ ſi non purgentur in potibus bal. folio 162.50
Vrinæ difficul. & ardenti. 473.40.135.54.480.40
Vrinæ difficult. ſuperuenienti in baln. folio 161.12
Vrinæ balneum 484.10
Vritidibus vaſis purgandis 135.45
Vritidibus vaſis inflammatis, & vlcer. folio 135.53
Vrſi albi ex aſpectu niuium in alpibus folio 406.8
Vſtica in inſula Aeol. aqua 180.4
Vſtis, & ſiccæ naturæ cauenda baln. natural. 143.30
Vſtis, & ſiccis naturis bal. dulcia 467.54
Vſus balnearum natural. tractatur 67. toto lib. 11.
Vſus aquæ, vt aqua omnibus communis viuentibus. Balnearum ſoli homini propriæ 415.40
Vſus bal. natural ſex 115.45
Vſus balnei ſemper ventrem requirit vacuum 87.34
Vſus aquarum arte Chalybeatarum folio 330.34
Vtentis balneo conditiones 409.47
Vtenſilia requiſita in bal. dul. 449.10
Vteri morbis balnearum ratio 136.50
Vterum an ſtatim potulentæ aquæ iuuent. 136.52
Vteri affectus 473.50
Natural. 149. per to. l. Viſcerum.
Vteri præſocationi frigidæ potus 83.5.1,8.3
Vteri procidentia 138.4
Inflationi, viſcoſitati, fluoribus 137. *& ſeq.*
Vteri præſocationi cautio 138.1.481.45
Vteri duritiei emollientia baln. 138.26.482.46
bal. M. Grotti peculiare eſt. 227.19
Vteri tumoribus duris 138.150.16
Vterinis doloribus fomenta 485.36
Vteri abſceſſibus Hydrelæum 485.50
vteri mola bal. dulcia 473.52
vteri fluoribus adſtringentia 483.14
vtero epithemata propria 486.30
vterum an ſtatim iuuent potulentæ aqua in bal. 136.48.92.40
Vterogerentibus balnearum ratio folio 138.18
in aquis dulc. 473.57
vtilitates huius operis 2.44
vtilitas, & neceſſitas hiſtoriarum lib. 4. folio 171.30.172.46.136.54.
vtilitates, ac finis Thermarum Rom. folio 450.1
vtilis balnei tres conditiones 110.13
vuarum ſcapis inſeſſus 491.50
vuirtembergenſes balnea. 287.46.356.13
vuisbadenſes nitroſæ in Suenia 287.46
vulgaris temeritas baln. natur. 67.40.149.50
vulcaniæ cur dicta balnea 415.50
vulcaniæ inſula Aeolia 185.55
vulcanum in nouo orbe admirabile. folio 188.45
vulcani ibidem camini ardentis 185.35
vulcano ſacra inſula 185.59
vulneribus balnearum ratio 146.56
vulneribus neruorum & iuncturarum. folio 147.4
vulneribus damnatur frigida 97.28
vulneribus celebratur vinum lauando. folio 491.40
vulneribus confortantia 485.50
vulnerum conuulſioni bal. ex Hydrelæo. folio 489.1
Balneum ex oleo 485.40
vulpes albi, & In vulturenis balnea. folio 253.32
vultures albi ex aſpectu niuium in alpibus 406.8
vulturum balnea, in Heluetijs 240.41
vuluæ affectibus balnearum ratio. folio 136.50
Prurigini, Rimis, Thymis, &c. l. Pudendorum morbis 138. *& ſeq.*
vxores in balneas duxiſſe Romanos. folio 455.20
damnantur intemperantia 455.40

X

XAnthus flu. Troiæ 30.48.249.9
Xanthus flu. lanas tingit, & pecudes facit nigras 405.46
Xeniæ Thermæ cur dictæ 422.9
Xenia vnguent. dari ſolita in conuiuijs Rom. 447.38
Xiſta in Thermis 436.56
Xiſtus interior in Thermis 437.45

Z

ZAſala Inſula in Trogloditis, auriferax, & argenti 371.37
Zacynthi inſulæ fons bitumino. 318.14
Zame in Aphrica aqua 375.40
Zanthe oleum bituminoſ. 318.14
Zeta, &
Zetecula in antiquorum ædibus 460.30
Zerchnitij in finibus Auſtriæ mira origo aquarum, & lacus 400.24
Zimiri chalybs. 332.24
Zona Torrida opi. reprobatur 61.35
& eius imbres 61.49
Zonę torridæ aquarum, & calorum ratio 254. *& ſeq.*

FINIS INDICIS.

TYPOGRAPHVS AD BENIGNOS LECTORES.

Si qui occurrant legendo errores, in elaboratiſſimo alioqui ac pulcherrimo opere, excuſabilem arbitramur habebit quiſpiam accuratus lector & auctoris laborem, & diligentiam noſtram. Quando in his nouis, ac manuſcriptis libris, qui primo dantur impreſſioni, impoſſibile ſit aliquando, vel in ipſis typis non labi. Quare ipſe auctor commonitos hinc velit quoſcunque typographos, ne auſint hunc librum denuo imprimere, niſi proprium habuerint ipſius exemplar, quod promittit, quoad vixerit, emendatiſſimum.

ERRATA ERGO SIC REPONITO.

20.19.edit.l.cedit.6.37.exploratum ſit, adde, imbres.47.43.nequeat. l.negant.51.6.aliquibus, adde, annis. 54.53.maximus exceſſus.55.46. & qui.l.& qué.99 31.13.l.x111.methodi.111.54.veri fol.117.l.17.naturarum l.balnearum 119.18.ac.l.eſt.145.11. per tenuium, adde, aquarum balneas. 178.37. vetus. 188.23. octauo.l. oceano. 195 38. comertio 200.35.varijs, adde figuris.209.59.ad vſum.215. 27. rupis.l. rudis. 230.42. ariobus.235.6. ſuſi.l.ſob.237. 7. eacoſtomachos.266.58.appingunt.270.12.adeo.l. Adde 277.6.abſolutioni.288.23.alium.l.auium 304.53. ſpecierum.l.ſpecies.306.58.tenaciſſimum.305.44. caruſa.317.60.oiuoſos l.nemoroſus 325.37. pallet. l.pollet. 329.13. ſui. l.loci ipſius. 331.8.1d.l. ad totum.354.19. Iaſielli.357.33. primum l.parum. 359.50. ſe ſubmergit. 386.22. borealis aer. 386.58. cùm non fuerit (adde) eius profeſſio. 392.25 iecur corroborare.392.51.ęgré.l.æqué.394.17.De vinolentis.394. 20.vitolentæ.l.vinolentæ 400.55. circiter diem reſiceatis ad meſſem. 401.33.id in ſignum futuræ annonæ.401.44. 10 l. cum eodem. 404. 16. effęminat. 410. 11. Figuræ aquarum.413. 49.conceſſis. 414.38. ouminis aras.422.4.Quę tibi cunque dedi.426.12.ſic verò.l.ſic Nero.426.14.celebriter. l.celeriter.429.58. Fontium.l.Frontinum.431.26.à Dia. l.à Diana.447.30.diſcumbentes.447.43.gutiſque.448.40.qui ad.l.qui id.449. 47. balneas. l.plebeias. 452.19. nouam. l.nonam. 455. 32.licet, licet & iocari.456.42.colore.l.colere.458.52.Olla.l.Alia.466.31.prius.l.vt prius. 471.7. concoctionis.471.55. datur. l. ducatur. 477. 15. quod. l.quo. 478.28.naturam.l.natatõm.481.28.multi vſus.482.43.in aqua.l.io qua.487.24. aeris.l.aceti.489.35. oleo, vel hydræleo.489.52.quando .l.quodam.491.40. aolue, adde dum in torculari ebulliunt.492.12.allicit.331.l.13. cæteræque graues aperirent. An quia igne tenuentur. an ob tenuem, aperit iuuo.que. 328.lin.54. ergo præter datum eſt communiter eſſe.

DE THERMIS

ANDREÆ BACCII, ELPIDIANI,

Medici ac Philoſophi, ciuis Romani,

LIBER PRIMVS.

In quo de ratione, ac natura Aquarum ſponte manantium agitur.

PROHEMIVM.

ELEMENTI RATIO Quanquam ſuſceptę tractationis excedit materiam, ſupponenda tamen aquę communis natura eſt, circà quam uerſabimur. Quæ planè mundi, ac naturæ eſt quarta pars: tantæ uerò neceſſitatis in ordine uniuerſi, ut ex primis philoſophantibus quidam elementum aquæ primum omnium rerum principium dixerint; Rati forſan, ad Heſiodi ſententiam, id omnibus elementis eſſe antiquius, Vel quoniam (ut putat Ariſtoteles) hoc ipſum ſpermatis, ac nutrimenti eſſentiam promptiùs exprimit. Vel (ut equidem dixerim) quia huic prima omnis miſtionis, & cohæſionis ratio tribuitur: contrà ignem, qui diſgregat. Eſt enim aqua in fundamento naturæ, in quo unumquodque diſtingui incipit, elementum exquiſitè frigidum. Deinde humidum; minus tamen quàm aër, qui totus idcirco diſſlabilis eſt: at aqua adhæret ſuperficiei, facileque cogit miſcibilia in unionem naturæ. Et planiùs, quæ eſt generabilium iſtorum, corruptibiliumque ſubſtantia, aqua medium inter corpus, & ſpiritum. pro elementi conditione obtinet: ignis mobilitate firmius, aëre denſius, minus contumax, ac uiuacius quàm terra; ob idq; multiformes animalium ſpecies in ſe generans, ut uerè (quod dicunt) in nulla parte naturæ uideantur tot alia eſſe miracula. Quod idem in rebus diuinæ ſolertiæ contemplatio confirmat: ſiquidem per hoc elementum, natura partes, quas lis antiqua diremit, in amicitiam, miſturamque conciliat, ac plaſmat corpora, alioqui minus ob ariditatem terræ, ac tenuitatem ignis, atque aëris, in unionem concordia. Impetum caloris coërcet, fomitemq; uitæ temperat, æternum pabulum impertit ætheri, & quæ eſt nonnullorum ſapientum ſententia, ſydera paſcit. Terras aquæ deuorant, flammas necant, ſcandunt in ſublime, & ipſum quoq; ſibi uendicant cęlum. Quid mirabilius eſſe poteſt, quod diuina canunt elogia, ſtare in cęlo aquas? Porrò ſi ad mortalium rerum uſum, ac neceſſitatem reſpicias, uix aliud reperies, ſine quo aliquando uita conſtare non poſſit, ſed ſine aqua nunquam. Si frumenta deſint, ſuppetit alma ipſa tellus arborum fruges, carnes, aucupia, piſcatus, olera, radices; in quibus tamē minimè unquàm Natura ualet proficere, ſi aqua deficiat. Nam multa ſunt animalia, quę ſine ignis uſu degunt, ſed ſine aqua nullum. Optima ergo ratione poëtæ omnes, & ſcriptores digniſſimi aquas paſſim nominant prærogatiuis, quæ diuinis dantur rebus, ac maximè neceſſariis. Pater Homerus (ut Athenęus atteſtatur) aquam appellat maximè alentem; alibi deſiderabilem; alibi à Ioue uenientem. Temperantem Plato, & compingentem reliquam materiā. & Plutarchus ex Iliad. ξ: ὠκεανοῦ ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται. ab Oceano cunctis primordia rebus. Homerum uerò imitatus Pindarus in hymnis, bonam aquam cecinit eſſe omnium rerum optimam. Quam ob rem, ut nunquam diuina mens ſolet in neceſſariis deeſſe; ita

Aqua primū omniū rerum principium.

1. Metaph.

11. de Gener.

Aquarum neceſſitas.

Aquarum prærogatiuæ.

in ſubgerendam cunctis rebus aquarum copiam, ſemper fuit largiſſima. Aurum, argentum, gemmas; quæ nec corpus, nec natura deſiderat, neque ſemper, neq; uulgò propalauit: Aquarum uerò tanta ubique copia funditur, ut non ſolùm terræ inexhauſtam ſatiet ſiccitatem, cã intra, extrà, ſuprà complectẽs; uerumetiam ad inſatiabilia uiuentium commoda paſſim elargita, ac diſtributa, tunc dici ſolet mortalibus non deeſſe, quùm exuberat.

Aqua tunc ſufficit, quũ exuberat.

Cum ergo aqua in cunctis neceſſaria ſit naturæ operibus, ſimulq́ue infinitos præſtet uſus ad uitam; Nos præcipuam partem tractare aggredimur, de omni, ſcilicet aquarum natura, quatenus ad uſum humanæ uitæ, aut ſanitatis, aut elegantiæ corporis gratia conferre poſſint.

Thermæ quid.

Sunt autem ad hunc uſum aptiſſimæ in primis aquæ calidæ, quas idcircò Thermas cum Græcis, quorum primũ hoc fuit inſtitutum, uocamus: ſiue quidem naturali calore, atque igne, ſiue arte calefactæ intelligantur.

Balnea & Aquæ Medicatæ.

ſub quarum poſteà ratione alteratæ utcunque, ac miſtæ aliæ intelligendę ueniũt, quas appellant communiter balneas, quæ nimirùm ex quibuſcunque miſturis medicatam aliquam conceperint qualitatem. Qua in parte ſuperat aqua cæterorum elementorum utilitates: cum multa enim ſint aquæ cum cæteris elementis communia, id tamen eius prærogatiuum eſſe uidetur, quod nullum planè elementorum, nulla rerum miſtarum eſt, quę facilius, uel meliùs ualeat in ſe concipere cæterarum rerum uirtutes, easq́ue communicare corpori, & conſequenter inducere ſanitatem, quàm aqua.

Aqua natura Lunæ ſimilis.

Itaque rectè quidam primi philoſophantes, atque etiam aſtronomi aquæ naturam Lunæ aſſimilant. Nam ſicut Luna mediũ quoddam eſt inferæ, ſuperęq́; naturę, & quas ſuſcipit à ſuperioribus aſtris impreſſiones, eas ſtatim infimis communicat rebus: ita & aqua medium obtinet locum in elementis; & ſuprà quidem terræ faciem diffuſa ſe cunctis rebus, & cunctis uiuentibus præſtat ad uſum; infra uerò terræ uiſcęra, cæterorum elementorum grauidata miſturis, quâcunque irrigat, aut penetrat, præbere uidetur ſpeciebus rerum terreſtrium materiam ad propagationem. Ac uice uerſa, ipſa interim ſuſcipit in ſe uires à præuiis rebus, & à loco, & à ſingulari, cui ſubiacet, aſpectu cœli, ad medelas corporum.

Aqua facilis impreſſionis.

Cui muneri ut aptiſſima aqua ſit tota ſui ſubſtantiæ natura præ cæteris, planè demonſtratur: quippe ut corpus eſt humidum, facile recipit à quacunq; re impreſſiones. Vt tenax, retinet fortius quàm aër. Vt fluidum, ac ſubtile, penetrat, ſemelq́ue conceptas uirtutes, quâcunque penetrat, communicat corpori, ſiue intrinſecus in potu, ſiue extrinſecus per balneum adhibeatur.

Ignis forma, atq; anima Thermarum.

Subiectũ.

Ex quibus omnibus intelligitur, quòd iure aqua ſuſcepti operis genus ſubiectum exiſtit: cuius partes idcircò, & paſſiones, tam ſimplicis naturæ, quàm conſequentes ex miſturis inueſtigabimus, uſque ad aduentitias, & arte paratas. Inter has autem meritò ignis tanquam forma, atque anima Thermarum, obtinebit primarum differentiarũ, ac paſſionum locum, uix enim intelliguntur balnea, quæ non calida ſint; deinde cætera elementa, & alia, quæ ueniunt in aquarum miſturam. Adeoque permira in tota hac tractatione naturæ opera uidere licebit, in aquis, in ignibus, in terris, in metallis, in ſingularibus denique impreſſionibus, ac mutationibus, quas elementa uario inuicem occurſu in toto hoc globo terreſtri, maximè cum aquis, & in balneis ſolet efficere. Demonſtrabimus propterea quandam ignis naturam in terris, & uſq; in infernum conſtitutam: & tandem rem ſacram eſſe balnea cócludemus, quæ digniſſimas à cęlo, & ſtellis habeant prærogatiuas.

Thermæ artificiales.

Mira & artificialium Thermarum penes antiquos inſtituta proſequemur: in quibus ueniſſe artem in certamen cum natura uidebitur, atque hanc ſuperaſſe tantum, quantum in Thermis conſtare poterit, prima fuiſſe Romanæ gentis ſtudia ad bonas artes, primaq́ue exordia ad tanti imperii maieſtatem. Nam Thermarum antiquarum ratio non erat munditia ſolùm, & cura corporum, ut quis facilè arbitrari poteſt: quin imò prima in illis inſtituta erant exercitia in armis, atque gymnaſia, in quibus iuuentus prima capiebat ad bonas artes rudimenta; erat & ratio uictus, & ueſtitus, & totius degendæ uitæ. Quare huius quoque partis, quæ erit ultima totius operis, multa erit utilitas, primùm ad uſum balnearum, ac lauationum, pro ſalubritate, atque elegantia uitæ.

Thermæ ſunt optima Medicinæ pars.

Et præter hæc ad ueræ Medicinæ imitationem; ſunt enim Thermæ Medicinæ optima pars, quæ cùm penes illa inſtituta tradita fuerit à ueteribus, & à Galeno ſcripta; magnam, his ritibus explicatis, conſequetur facilitatem, ac lucem.

Via.

Procedemus autem methodo compoſitiua: is enim eſt ordo entium, quæ à ſimplicibus prima habet exordia, ad minus ſimplicia, & compoſita, uſque ad accidentia ipſa. Rationes autem cum peripateticis modò è re ipſa uenabimur; & modò ut clarior ſimul, ac fœcundior fiat oratio, exemplis ſimul utemur cum ratione coniunctis. Itaque nunc ab aquarum origine faciemus initium.

De loco aquarum ſponte manantium. *Cap.* I.

QVONIAM quidem demonſtrationes, quas de omni aquarum natura facturi ſumus, perpetuò ſumi debent à ſenſibilibus qualitatibus, quas aquæ ipſæ obtinẽt ex origine, & communicatione cum terra (eſt enim terra mater cunctarum rerum, atque locus aquarum) manifeſtũ eſt, quòd in primis ſtatim cauſſis de aquarum origine, ſingularis terræ, diſpoſitio eſt proponenda.

Terrę diſpoſitio cauernoſa.

Hæc autem cùm tota inæqualis ad ſuperficiem ſit, ubi montibus conglobata, ubi lata planicie patens, culta, aut inculta, & ubi uallibus depreſſa, unde uel fluuijs irrigatur, uel in uaſtis receſſibus occupatur mari; haud minus infrà, & circà mediam eius regionem, quæ inter centrum & extimam ſuperficiem intereſt, tota anfractuoſa, ac inæqualis exiſtit, ac ita ſpecus in ſe uaſtos, ſpatiaq; ſuſpenſis hinc inde montibus immenſa cõtinet, quæ plena aut aquis ſunt, aut ſpiritu, aut igne, aut aëre, ſeu potius umbroſa caligine diuerſarũ qualitatum. nihil. n. uſquam inane. Quæ ſanè ſpatia, interuacuaq; terrę pleriſque in locis apertè patent: in alijs ſubdita ſentiuntur, ut exemplo teſtatur Plinius, in Gabinenſi agro non procul ab urbe Roma, quà hodie Tyburtinæ lapidicinæ ſunt, ubi ſuſpenſo quaſi ſolo, terræ tremunt, iugera fermè c c. equitantium curſu. Similiter (inquit) & in agro Reatino, qui hodie uocatur Campus Penſilis. x 1. mill. paſſ. à Reate, ubi tellus dimidio ferè unius milliarij, quaſi aquis ſuſpenſa, ad ingreſſum tremit.

Solum tremere.

Item Tarteſſus, quę & Carteia, ciuitas in Hiſpania iuxtà Gades, à ſubterraneis cauernis quaſi Tartarus dicta eſt, Strabone, & Mela teſtib. Sicilia maximè, & Italia, tota tellus breuiter cauernoſa eſt, vbi plus, vbi minus. Multis in locis id manifeſtè uidere eſt, ex uariis quę uiſuntur accidentibus, quorum ipſa interuacua ſunt cauſſę.

Flumina aliqua cur ſubmergantur.

Primùm, hę cauernę ſunt cauſſa manifeſta cur certis locis ſubmergantur fluuij, ubi incurrant. Quemadmodum fama erat tempore Plinij de Nilo in Aphrica, ſubmergi in deſertis plurium dierum itinere, qui maximus, ac fęliciſſimę naturę omnium fluminũ in toto orbe terrarum merito primus venit in exemplis.

Nilus fęliciſſimæ naturæ omniũ fluminum.

Subſidet in Atinati agro fluuius xx. miliariorum itinere, mox in conſpectum redit. Lycus item in Aſia, Eraſinus in Argolica, Tygris in Meſopotamia, Rheni, & Danubij pars quibuſdam in locis abſorbentur. Euleus amnis ortus in Medis (eodem teſte) medio ſpatio cuniculo conditus, rurſus exortus ſe fuudit in Parthos. Ana, qui Guadiana hodie dicitur in Hiſpania x. leucas, & Fucinus lacus in Marſis ſubſident. Et è Coriceo Cilicię ſpecu ingenti ore ortum fluuiũ, breui itinere ſe cuniculo condere, occultisq; latebris in mare exonerare, author eſt Strabo. Qui & Orontẽ meminit in Syria inter Apameã, & Antiochiam hiatũ irrũpere, quem Charybdim appellant, & rurſus ad xl. ſtadia excurrere.

Fluuiorũ, ac lacuũ profunditatęs.

Lacum quoque in Peru narrant hodie maximum, ac natura plumbeum, qui decẽ recipient, magnos fluuios; cum ipſis abſorbetur in totum. Ex his quoque intimis terrarũ receſſibus, patet cauſſa, cur quidam lacus, ac fluuij immenſę dicantur profunditatis, & ſine vadis. Non quòd in quaque altitudine aquę non ſubſiſtat terra, ſed immenſę profunditatis intelligenda, & operoſę nimis experientię: alij enim cuniculorum hiatus anfractuoſi, alij tranſuerſim torquentur. Immò cùm venę aliquę ſub lacu, aliquę ſub medijs fluctibus emergere videãtur, Plinio teſte; haud dubiè fit, vt ſub mare quoque imi aquarum dulcium inceſſus ſint, quę res ad Chelidonias Inſulas Arabũ memoratur: & quodam loco in Gaditano Oceano. Et in mari Syrio Strabone, parua inſula, vbi per clybanos & cupas ex profundo ſub mari ſonte eliciunt dulces. Alibi hęc ſubterranea loca ſunt plena ventis, qui iugiter generantur in terris, ac vel calore concluſo, vel incendijs, quę alicubi contingunt, vel ob cauſſam aliquam antiperiſtaſis multiplicãtur, & quàqua viam inueniunt penetrant ad aliquem exitum, tàm ſub terris, quàm ſub mari.

Ventorum ſpiracula.

Vt quę ventorum ora appellant, & quę fiſſurę lapidũ in montibus, aut calidi ſunt, aut frigidiſſimi halitus. Et qui longiſſimi in montanis aditus ſpelũcarum intimis reſonant mugitibus, vt multis locis ſub Alpibus, & ſub Apennino monte memoratur.

Ciuitatum ruinæ.

Qui ſi in abditas terrę latebras ſuopte impetu deferantur, non inuenientes exitum, vel quatiunt terram, vel dirumpunt loca, ac integras ſępè in eas ruinas peſſundant ciuitates.

Nauigia in mare abſorta.

Quam cauſſam, cur repente interdum nauigia in mare abſorbeantur, reddidit Ariſtoteles xxiij. problematum: quippe (inquit) cauernoſus locus terrę ſubditę mari quandoque diſrumpitur, diductoque hiatu abſorbetur nauigiũ. Quale elapſis annis accidiſſe portentum accepimus apud Melitam inſulam, quatuor de repente nauigijs abſortis.

Ventorum ſpiracula in mari.

Sub mare quoque ſpiramenta aliqua eſſe ventorum, exemplum eſt apud litus Aquitanicum haud procul à Baiona, vbi mare ſine vllis ventis extrinſecis adeo turgeſcit, vt terram iam iam occupare videatur, mox ſubſidet, vento nimirum ex imis cauer-

nis ſubeunte. Eadem, ventorum, ſimul atque aquarum in mari ratio eſt, de Scyllæ & Charybdis voraginibus ad fretum Siculum, quæ explicatiore poſteà ſermone declarabitur.

Aquę in cauernis terræ.

Aquas præterea in his interuacuis contineri, non eſt dubium: alias fluentes ad aliquem exitum, & alias deciduas. Recenſuit ex Aſclepiodoro Seneca, Philippum Macedonum Regem complures homines miſiſſe in intimas metalli cauernas, vt penitus perſcrutarentur eius venas: illosque lanternis vſos cùm multis diebus longius obijſſent, vidiſſe ad poſtremum magnos amnes, & immanes lacus aquarum. Taceo nunc ignes, quos infrà tellus continere, non minus clarum, & manifeſtum eſt, quàm emanationes aquarum, vt de Aetnæ ignibus ſemper admirandæ, & de alijs eiuſmodi locis ardentibus poſteà narrabimus.

Ignes ſub terra. *Terra intus plena impreſſionum elementarium.*

Et in ſumma niſi tellus tota intus concaua eſſet, ac plena adeo tot elementarium, ſemicæleſtiumque impreſſionum, quas in ea ſummus opifex conſtituit ad generationem rerum terreſtrium, ad vegetationem ſeminum, atque plantarum, & ad productiones fontium, qui irrigarent, ac humectarent supernè terram ad ſatietatem viuentium; terra ipſa ex ſe rudis (vt mihi videtur) ac tota denique natura infœcunda exiſteret. Quæ quanquam nouæ ſint demonſtrationes, à ſenſibilibus paſſim effectibus in toto hoc opere comprobandæ; non pauci tamen phyſiologi illuſtres, cum de terrarum varijs portentis ſermo incidit, inter alios Polybius, & Strabo, & Plinius; in hanc tacitè veniunt ſententiam, totam vbique terram cauernis intus ſuſpenſam eſſe, plus, vel minus. Vnde certis locis manifeſta eſſe ſpiracula narrant frigidiſsimi halitus.

Prima capita de omni natura aquarum.

Quam ob rem, vt quæ de natura aquarum tractaturi ſumus, per capita propoſita ſint: primùm nemo dubitat hos concauos ſub terra receſſus, locum eſſe, ac primam originem aquarum ſponte manantium. Deinde quæ naſcuntur aquæ, prout ipſæ aquæ, aut ex natura, aut ex admiſtione quapiam rerum, quas in ſe obiter concipiunt, alterantur; ita diuerſam in vno loco, ac in alio accipiunt formam, ac diuerſæ ſpeciei ſubeunt rationem. Simplex emanat è ſimplici vena; frigida è frigidis ſpecubus; inflatur alicubi, ac ſalit, vrgente in eam flatu; incaleſcit igne multis modis; & admiſta tandem fit aut ex origine, aut pro qualitate rerum, quî cum accidit commiſceri. Hæc ratio eſt, ac ſumma naſcentium tàm ſimplicium, quàm compoſitarum aquarum. Vbi primo videndum eſt, quo modo, & vnde in his locis producatur aqua; & poſteà conſequenter quomodo concipiat vbi aliam, & vbi aliam qualitatem, ac formam.

De natura aquarū tres opiniones.

Nam in aſſerenda illic aquarum cauſſa, tres inuenio diuerſas opiniones; vna eſt Ariſtotelis, ex aëre, ac naturali ſimul cæterorum elementorum inuicem mutatione, ibi aquam generari. Duæ aliæ ſunt antiquiorum quorundam: quorum hi quidem dicunt aquas supernè deplutas infrà terram deſtillare: & alij quidam aſſeuerant ex mari aquas penetrare infrà terram, ac exinde oriri in lucem. Quæ cauſſæ vt veræ ſunt omnes; ita vel ſingulæ, vel duæ, vel ſimul omnes concurrunt ad originem fontium. Nam, vt planè conſtare poterit, alij fontes naſcuntur infrà terram ex aëre, ibi conuerſo in aquam: aliqui deſtillant ex collectis imbribus: alij occultè deriuantur à mari: & alij, quæ eſt maxima pars, admiſtas habent cauſſas, vt iam ſigillatim demonſtrabitur.

De origine Aquarum duæ opiniones poſitæ ab Ariſtotele. *Cap. III.*

Prima poſitio.

PRINCIPIO optima quidem poſitio Ariſtotelis eſt. Qui in tota ratione naturæ eandem ſeruans effectuum, & cauſſarum conformitatem, quam cauſſam supernè de pluuijs dederat ex aëre naturaliter conuerſo in aquam; eandem de ſponte manantibus ſub terra aquis aſſeruit. Cui veræ vndecunque demonſtrationes conſentiunt, & conſonant ſenſibus; locus, materia, cauſſa agens, modus tranſmutationis, modus originis, & accidentia ipſa.

Materia.

Nempe multum ſpiritus, ſiue humentis vaporis in ſubterraneis cauernis contineri, qui inſtar nubium conuertantur in aquas.

Agens.

Conuerſio autem vaporum naturaliter à frigido fit per condenſationem: ſicut enim quos videmus vapores ad mediam aëris regionem frigidam, denſantur in nubes, & fiunt pluuia; haud ſecus qui à terræ viſceribus ad ſupremas montium, & cauernarum conuexitates leuantur, ex natura loci frigida denſantur, vertunturque in aquam. Vnde quamplurimos fontes videmus emanare è montibus: Cauernæ enim, ac ſuſpenſuræ montium lapidoſæ ſunt, ac natura frigidæ, quà nec radij ſolares penetrant, ac vapores, quorum natura eſt tendere ſurſum, ad eas eleuati, congelantur in aquam, quæ deſtillat ad infima.

Cauernæ montiū cur frigidæ. *Ars deſtillatoria.*

Exemplo artis in diſtillatorijs organis planiſſimo, in quibus eleuati à ſubiecta materia vigore ignis vapores ad ſuperiorem teſtam; ex ea deſtillant liquores in ſuppoſita receptacula. Atque hinc nos docet

expe-

experientia malas plerunque eſſe campeſtres aquas, vtpotè quæ ex impuris adhuc vapori-
bus ab ima cauernarum parte creantur: nam, vt altiùs ad connexitates montium vapores
eluantur, eo magis conceptam à matrice craſſiciem, ac caliginoſam partem deponunt, ita
quòd purificati inſtar nubiũ conuertuntur primò in tenuiſſimas ſtillas, quæ per ſucceſſiuam
guttarum inuicem cohærentiam, in ſatis magnam ad poſtremum exeunt venam. Et, vt
gutta guttam auget, ita longo tractu aquæ, à diuerſis hinc inde riuis confluentes, in tam ma
gnam denique augentur copiam, vt grande flumen efficiant. Perennis autem origo fit, ac in-
deficiens copia, manente ſemper cauſſa: quicquid ea ſit (vt inquit Seneca) vmbra perpe-
tua, frigus æternum, inexercitata in his locis aëris denſitas. Adde; ſed immenſa vis præ-
ter cætera, quam diximus, ſpirituum elementarium. Hi enim replent viſcera terræ, ac præ-
ter inclyta, quæ ex eis natura molitur opera, gemmarum, lapidum, metallorum, ac aliarum
terreſtrium rerum; aliqua ex parte leuantur, trahunturque virtute ſyderum ad ſuperna ſpa-
tia montium ad creandos fontes. Adde & alteram amplificationem dictis ſummi Philo-
ſophi, quam nos proponimus, ac meminiſſe volumus, vt primum quoddam omnium Ther
marum principium. Nempè qualis aër, ſeu vapor, vbicunque is ſit, talis & aquæ natu-
ra, quæ ex ipſo fit, cenſenda eſt; quare & pluuia hieme dulcis, ex udo, ſcilicet ſimpliciter aë-
re; autumno ſalſa proditur in Probleumatibus, ob ſicciorem tunc aërem; & aliquando
ſulphurea. Ergo ſi aër infrà terram tot ſuſcipit alterationes vaporum, ſpirituum, totque
aliarum impreſsionum elementarium, ac miſtarum etiam ex metallicis fumis; neceſſa-
rium videtur eſſe, vt dum is in aquam conuertitur, varias in ea congeneret qualitates, pro
natura ſua. Sapiunt enim vapores naturam rei unde eleuantur, teſte ipſo Philoſopho in
quatuor libris Meteor. & aquæ pariter vaporum, ac aëris ipſius, vnde generantur, referunt
qualitates. Dulces fiunt è ſyncero aëre; fumoſæ è graui, & craſſa caligine; acres, acidæ,
varijs præditæ alijs qualitatibus, ex aëre, qui varijs id genus vaporibus commiſtus ſit, præ
fertim metallicis. Adhæc, ſicut aër, vbicunque ſit, ſuſcipit alterationes ſuas, vnde & aquę,
quæ ex eo concreantur emanant naturaliter alteratæ; ita iam factæ aquæ diuerſis alijs ex
accidenti obnoxiæ fiunt mutationibus, quippe à loco mutantur, ac eo terræ ſpatio, vn-
de colliguntur ad uenas ſuas. Vbi alterationes contingere cenſendum eſt innumerabi-
les; at ſumma hæc eſt, bonas aquas ex puro defluentes ſolo poſſe fieri meliores, ex impuro
deteriores: ſicut è contrà, malas è laudabili ſolo exui malitia, deteriores ex malo fieri. De
quibus differentiarum generibus ſatis eſt hactenus iudicaſſe naturam, quæ opportuno ma-
gis loco poſteà fuſiùs explicabuntur. Hæc eſt prima poſitio. Porrò altera, quæ fuit prio-
rum quorundam philoſophantium poſitio de origine fontium, ſcribitur item ab Ariſtote-
le, minus tamen ab eo acceptatur. Illi enim etſi non negaſſent ullam ſub terris generari
aquam; fortaſſe vix adduci potuiſſent, ut concederent tantum aëris continuè, & æqua ſem
per portione corrumpi poſſe ſub his cauernis, quantum in dies aquarum uidemus, ac men-
te concipimus emanare ſine fine. Quamobrem, rati forſan ad tãtam uniformitatem, vnius
etiam fonticuli, à primordio mundi vſque modò, ad immutabilemque iam tot ſeculis fa-
ciem fluminum, ac lacuum, cauſſam deberi quandam uniformem, immutabilem, ac per-
petuam; putauerunt congeſtam in immenſis terræ cauernis aquam ex aſſiduis per hiemem
pluuijs, rurſus tanquam ex aluis, ſuo quanque modulo corriuatam ſcaturire. Ad quam
opinionem pariter Ariſtoteles obijcit: nam ſi aquarum (inquit) multitudinem, quæ per
ſingulos dies, toto anni ſpatio exinde efficit, è tot venis, contemplati velimus; tam vaſta
ea receptacula eſſe oporteret pro portione naſcentium aquarum, vt uniuerſam quidem ter-
ræ molem ea interuacua occupare neceſſe eſſet. Sicque illi opinioni antiquorum impoſſi-
bile uidebatur tantum aëris indies corrumpi poſſe in terræ uiſceribus, quantam uideamus
ſcaturire aquam; huic autem ex eodem argumento, impoſſibile uidetur infrà terram locũ
tantæ copiæ ſubeſſe capacem. Sed re vera aliquam perſuaſionem hæc quoque opinio obti-
net, à diſpoſitione terræ, à natura ac motu aquæ, a certa origine fluminum, ac lacuum mul-
torum, quibus non ita quadrat multiplicatio aquarum prædicta ex aëre. Nam ad obiectio-
nem Philoſophi, non ponit hæc opinio ſubſiſtere infra terram tam vaſta interuacua, vnde
collectæ aquæ tanquam ex immenſo gurgite ſcaturiant: ſed quòd terra veluti ſpongia ſit
(vt infrà planius dicetur) & quòd influentes per poros ſuos vndecunque aquas, maximè
à pluuijs hibernis concipiat, quas ſubinde reddat è fontibus. Quod diſſimile veri non ſit.
Eſt enim tellus laxa ad hanc ſuperficiem, & poroſa, ac maximè attractiua humidi. Dein-
de nemo negat aquas ſui natura graues, ſubtilis ſubſtantiæ, & penetrabiles, & (in quo vi-
detur quædam naturæ neceſſitas) eas terram ipſam permeare, pro generatione, ſcilicet
ac nutritione plantarum. Itaque deciſis alicubi ſyluis, fontes ſubnaſci ſolere, quorum

Campeſtres aquæ, cur malæ.

Venarum aquarũ origo.

Fluminum origo.

Perẽnitas fontium.

Miſtarum aquarum naturalia principia.

Aquarum alterationes aliæ naturales, aliæ ex accidenti.

Secunda poſitio.

Cęſura Ariſtotelis.

Ad Ariſtotelem.

prius humiditates arborum alimenta conſumebant, meminit Plinius. Res certa eſt, ac euidentiſſima, aquas puteorum non aliam ferè habere originem, quàm per exudationem occultam ab aliquo uicino uel lacu, uel flumine, ut paulò infra oſtenſuri ſumus.

Flumina ubi maxima.

Porrò ſi regiones aliquas coniectura diſcurramus, inueniemus Septentrionales omnes, plures idcirco fluuios, ac eos maximos continere, quòd terra magis diluta pluuijs, ac frequentibus imbuta niuibus, minusque radijs ſolaribus exiccatur.

Aqua ubi pauca.

At Meridionalem plagam, in qua rarus eſt imber, & calor aſſiduus; aquis maxime carere cæterarum terrarum. Ideoque ſiccam, arenaque uolubili deſertam aiunt Aethiopiæ partem, atque minus unquam exterarum gentium impetu laceſſitam, arcente in tanta ſoli ariditate copioſos exercitus aquarum penuria. omnino tamen in terris, & ad vitam mortalium, ſemper aquæ copia quam ſiccitas melior eſt. Demum, quæ quiſque quotidie experimur, plana, campi, & loca in acumen edita, quàm raras, niſi è quopiam uicino fonte irrorentur, easque inſalubres obtinent uenas.

Flumina oriri è montibus.

At plurima, & maxima flumina è maximis, atque altiſſimis montibus oriri uidemus, & ab ijs potiſſimum, qui in ſummitate alueatam quampiam planiciem, aut etiam lacunam habent: terra laxa, aut ſabuloſa, aut ſpatijs ſubterraneis interciſa, quibus facilè tanquam ſpongia, humidos uapores, ſtillantesque imbres poſſit concipere. Cuius rei ſingularia paſſim occurrunt exempla.

Lacus in Alpibus, ſine exitu.

In Alpibus ſummo uertice plures ſunt lacus, qui ſine origine, ac ſine exitu cùm ſint, & tamen innumeræ undique è cliuo montis ſcaturigines exiliant; uerisimile fit ſupernos lacus per ima interuacua in eas exonerari. Quare ad pedes montium, unde poſt nomen latinum Alpium uniuerſa illa regio accepit nomen, maiora ac plura excurrunt flumina, quàm in reliquo Italiæ.

Lacus Ceniſij mõtis.

Ad eum modum amœniſſimus lacus in ſumma Ceniſij planicie eſt, qua ex Italia tranſitur in Galliam; quippe ſine exitu, ſed infra iugum Duria fluuius ſuboritur.

Lacus Veſuli.

Alius ſimilis lacus in Veſulo, unde Padus.

Seneca atteſtante in lib. quæſt. naturaliũ.

In Apennino autem monte, pluribus locis, continuas è penitiſſimis cryptis extillare aquas uidimus, quæ rurſus partim abſorbentur, partim exeunt in puſillos riuos.

Lacus pluuioſus in Salentinis.

In Salentinis extrema Italiæ, & Calabriæ peninſula, quo Apennini tendit iugum, planicies ampla in ſummo eſt, ex qua cum pluuioſus eſt annus, tanta ad ſubiectos fontes occultè erumpit aquarum copia, ut breui horarum ſpatio in omnes redundet puteos, qui & percolata ſupernè aqua ſubſident. Quæ omnia manifeſta ſunt experimenta, de origine fontium non eſſe alteram iſtam contemnendæ efficaciæ cauſſam. Deficit tamen à prima, cum exploratum ſit non plus decem paſſibus permeare à ſuperficie terrarum. Deinde multæ ſunt planæ regiones, & totæ tamen obſitæ paludibus, ut de Lituania, & Moſchouia meminit Olaus Magnus, nouus illarum partium author. Multæ contrà montuoſæ, ut Illyria, quæ tamen paucas, raraſque emittant aquas, quare eam hiſce annis, ob inſolitam ſiccitatem, longo tractu ab Iſtria in Epirum, ineffabilem ſuſtinuiſſe accepimus aquarum penuriam. Quapropter uera hæc opinio uidetur de quibuſdam uenis, quæ non perenniter emanant, ſed humectis quandoque colliculis ad cliuos deſtillant. Et, ſi fluuiorum origines, quæ huic tribuuntur cauſſæ, non augerentur aut niuibus aſſiduis toto anno in illis montibus, aut fontibus è uiuis, ac perennibus uenis exortis; uix ullius eſſent ad fluuium momenti.

Aqua fontium nõ omnes ex aëre generari.

Porrò tamen nec ratio quæ ſumitur à cõuerſione aëris in aquam, ſatisfacit ſola cunctorum fontium origini. Vel ſi uera concedatur de uenis puſillis, fontium ſcilicet ac balnearum quarundam; magna tamen pars aquarum naſcentium, & maximè

Fluminum variæ origines.

fluminum, ac lacuum, maiorem adhuc uidentur habere cauſam. Nimirum quæ (ut ſpecierum natura eſt æterna) indeficientem, uniſormem, perpetuam præ ſe ferunt naturam, ſi non aliæ eſſent rationes. Vel ſi aliqua generentur eo modo, & perexigua flumina, non tamen omnia concedendum eſt.

Flumina Meridionalis.

Minus ingentia quędam flumina, & ea potiſſimùm quæ ſub tota illa plaga meridionali oriri conſtat, ubi uix ullæ ſunt pluuiæ, & terræ ſiccitas, quam diximus, inexhauſta.

Puteorum origo.

Nec putei; qui, perinde tota infrà tellus aquis exiſtat imbuta; quaſi noſtro arbitrio fodiuntur, ad eliciendas è uicinia aquas.

Lacuum in montibus.

Minimè uerò lacus ita naſcuntur, qui uel maria ipſa æmulantur amplitudine, æſtu, uiuacitate æterna. Minimè omnium lacus in altis montibus, quò ſubire aquas ſiue deſtillantes, & collectas è pluuijs, ſiue ex aëre oriundas, ferè modum humana coniectura non capit. Propter hæc igitur argumenta, aliaque proximè dicenda, quæ multam habent ſenſuum euidentiam, fateri cogimur duo prædicta cauſſarum genera, ad aſſerendam uniuerſam fontium originem, non plenè ſufficere. Ergo

Tertia opi.

tertiam his cauſſam adiungere neceſſe eſt: quæ eſt, Aquas, præſertim perennes, è larga uena, & flumina; per ſubditas terræ cauernas à mari eſſe oriundas. Qua ratione, ut nulla alia eſt antiquior; ita eam oſtendemus neceſſariam, & uel ipſis ſenſibus manifeſtam.

De mari, & vt ab eo communiſſima ſit omnium Aquarum, ac Fluuiorum origo. Cap. III.

IAM ergo ſi uniuerſi iſtius compoſitionem, pulchritudinemque contemplemur, planè conſtat omnia corpora ſitu, diſpoſitione, & communicatione partium; ſimilem quandam, eamque pro condecentia ſeruare in ſe proportionem. Vt quemadmodum in humano corpore pars parti, & partes toti, & ſibijnuicè omnes proportione reſpondent: pariter ac perſectiori quodam modo, uniuerſi partes cùm inter ſe, tùm toti immenſo compoſito congruant. Quæ antiqua, acceptaraque communitet omnibus, comparatio eſt: hoc enim κόσμον, illud μικρόκοσμον appellant. Super hæc, quæ uni toti, ut totum, eſt conformitas in omnibus partibus, quas appellant diſſimilares, eadem partium inter ſe ſimilium eſt conformitas, atque natura. Vnde qua ratione totus ſanguis In humano corpore, (& eſt exemplum Annei Senecæ) per uenas variè diſperſus, tùm maiores, tùm maximas, vnus eſt ſanguis, qui ab uno communi ſonte emanat: pariter etiam omnes aquarum venas, riuos, fontes, flumina, lacus, maria per vniuerſam terram intrà, & extrà, varieque diffuſa, unam continere aquam, prout ab vno communiſſimo promptuario emanant, cenſendum eſt. Id promptuarium eſt immenſus Oceanus. Quippe qui (iam ut experimento conſtat) totam circumfluit terram: ac mutuo ſimul amplexu, ita iunguntur mare & terra; hac ſinus pandente, illo ſe inſinuante totum, ut vnus ex vtroque ſit globus; diuerſa facies, vbi mare, vbi tellus. Vtram dicam maiorem, an terram, an aquam? ſi in principijs Philoſophi, elementi ad elementum eſt proportio decupla, ſuperioris ad inferius, non eſt dubium. Aut potius dixerim, quòd aqua tanquam magis neceſſaria ad vitam, maiorem occupat globi huius mundialis faciem, quam terra. quæ tamen tota ſui mole, & pondere, tanquam baſis cæterorum elementorum, longe maioribus, quam aqua dimenſionibus ſtabilita conſtat. Quare ſicut globus hic uniuerſus diuiſus eſt à nobis per climata, quas plagas, & tractus aliquando dicimus: ita terra per prouincias, mare per partes variat nomen, aut à ſitu, aut à regione, ac terra qua tranſit, aut à prima celebris alicuius auctoris memoria. Et vbi mare, vbi fretum, vbi ſinus appellatur. Quarum partium, ſimulatque & de vniuerſæ communicantiæ ratione, & de fluuiorum ortu, excurſu uario, ſitu, ac magnitudine, opportunam hic cenſionem faciemus, quam præſciuiſſe eſt operęprecium, ad chorographiam regionum, ad aquarum ſingularium, & præſertim balnearum deſcriptionem, & ad alias infrà tractandas quæſtiones. Nam mare dicitur, vbi immenſa eſt ipſius elementi effuſio. Sinus uerò, ubi in amplos ipſius terræ receſſus obiectu aliquo montium ſe ſubducit. Fretum anguſtiæ: vniuerſum Oceanus. Quo loco rectè iuniores noſtros ſequar auctores, quibus explorata melius eſt totius terræ & maris partitio, quàm antiquis pulchro, & contemplabili magnarum rerum naturæ aſpectu. Nam vbi primùm mare inter Abilam, excelſum Mauritaniæ montem, & Calpem Hiſpaniæ promontorium irrumpit, quę Gades, & Columnæ dicuntur Herculis, Aphricam ab Europa dirimens, ac uſque in Mœotidem paludem oras legit Aſię; Mediterraneum à ſitu dicitur. quod particularia ſubinde nomina penes regiones, quâ tranſit, acquirit. Nam à primo ſtatim ingreſſu terrę, ab Hiberia, quę eſt Hiſpania, Hibericum dicitur: proximè à Balearibus inſulis Balearicum: poſtea Narboneſem contingens prouinciam, & Galliam, Gallicum; deinde à Liguria Liguſticum, moxque & Tyrrhenis Tyrrhenum, ſiue Tuſcum, ſiue inferum mare. Subinde Siculum, vbi inter Scyllæ, & Carybdis auguſtias, fretum Siculum, & poſt eum traiectum mare Hadriaticum, quod & ſuperum cognominatur. Protenditur Siculum ad partem Orientalem, Strabone teſte, ad Ionium Sinum, qui pars ipſius eſt. Et alij ſinus, Ambracius à Macedonia, uſque ad Lelantum Achaiæ amnem, hinc Chorinthiacus, cui nomen exinde à Lepanto eſt ob glorioſiſſimam hodie partam Victoriam Chriſtianorum contrà Turcas, omni ſeculo memorabili. In Peloponneſi fronte Meſſeuius ſinus, uſque ad Cretæ promontorium, ubi Creticum dicitur, & Aphricum, comprehendens à Mauritania Numidium ſinum, & duas Syrtes, paruam & magnam, longo receſſu ultra Cartaginem. Vbi per partes rurſus dicitur Lybicũ, Phœniciũ, Cyprium. Hinc cùm ad oras Aſiæ inclinare incipit, Syriacum, Iſſicum, Lycium, Pamphilium, & conuerſum poſt Rhodon & Carpathon inſulas, Carpathium. A Cretico ſupernè, ubi ad iſthmùm Corynthi ſe inſinuat, Megaricus ſinus, Atticũ cũ portu Pyræo. Myrtoũ, Sardonium, Icariũ, inter Carię oras, & Icariam inſulã, quod mille circũſparſas cõtinet inſulas, quæ Cyclades propterea, & Sporades appellant. Ab Attica Eubocæ Euripus maris ponte

Κόσμος, καὶ Μικρόκοσμος.

Omnes aqua vna aqua.

Aqua, & terra vnus globus.

An terra, an aqua maior.

Terra, & maris partitio.

Mare quid & ſinus, Fretum.

Oceani uniuerſalis partitio.

Mediterraneum mare.

Chriſtianæ Victoriæ memoria.

ponte olim compræhenſus in Achaiam. Huic Aegeum mare, quod latiſſimè in Aquilonem protenſum, Archipelagus a poſteris dictum eſt. A cuius ſiniſtra in Theſſaliæ òras Thermaicus dicitur ſinus, qui hodie à Salonica eſt. Thracius ad Samothraciam, & Lemnum inſulas, vbi mare inter Abidum littore Bythiniæ, & Seſtum in Thaurica Cheronneſo, quæ duo prima ſunt illius maris ad Byzantium propugnacula, coacta in anguſtum fretum, Helleſpontus dicitur. Hinc panditur in Propontidem, quod eſt antè Pontum, ac ccxl. milliariorum

Boſphoridu plex Mare. ſpatio in Boſphorum ſe coanguſtat Thracicum, quod quaſi curru bouum fit tranſmeabile, vbi in uaſtum ſe operit mare, Pontum Euxinum, ac in Aquilonem in alterum influit Boſphorum, qui Cymmerius dicitur exinde in extremum vſq; Mediterranei curſum influens, quia maximorum aliorum fluminum Diluuijs, Iſtri, Tanais, & Boriſthenis uadoſum fit, Mœotidis Paludis aequirit nomen. Atque hactenus Mediterranei ſunt fines, ac nominæ.

Mare Auſtrale. A Mediterraneo rurſus, à ſiniſtris extrà Herculeum Oceanus Atlanticus nominatur. Et ſubinde in Auſtrum ſinus magnus Aphricæ, Barbaricus; Arabicus, Perſicus, Mare Erithræum, mare Indicũ, Sinus Gangeticus, ſinus magnus Eous. Mare Sinarum, Culuacanum, Magellanicum, exinde mare auſtrale, quod noui inuentores dicunt del Sur. Vnde breui tractu quinque Leucarum à ſinu Mexicano, ad Oceanum vertitur occiduum, quod diximus

Mare Aquilonare. Atlanticum. A quo rurſus in Aquilonarem plagam, ab ipſis Gadibus Gaditanus dicitur Oceanus, altiùs Cantabricum mare, quod citeriorem alluit Hiſpaniam; Suprà Britannicum, Deucalydonium, Germanicum, Bothnicum, Scythicum, Sarmaticum, Tartaricus Sinus, Hyperboreum, & Glaciale mare. Omnia circum vndique vna aqua, & unus Oceanus.

Mare Caſpium. Et Caſpium, quod mare Hircanum quoque appellant, cum rectè ſeparauerit ab Oceano Ptolomæus, & Strabo anteà coniunxerit, rectè conciliant nonnulli id diſſidium; hoc mare æquè ac lacus, ac paludes multas immenſas, per ſubterraneos meatus in proximum Euxinum communicare. His ita conſtitutis quę optimo medico, ac Philoſopho non ignorare opus eſt, hanc conficimus demonſtrationem. Mare quidem ſicut unum eſt mare, quod ſupra terram tot finibus diuiditur, & tamen admirabili diuinę prouidentię iuſſu ſuos terminos vnquam non egreditur; ita per multiplices ſub terra anfractus, perinde in venas va-

Venarum aqua propagationes ſtiſſimi corporis effuſus, occultas vſquequaque emittit aquas. Quæ ſubinde, quaſi emancipata ſoboles à parente Oceano, libero iure quęcunque inueniunt terrę ſpatia penetrant; humoreſque ſuos per terrarum fibras diſtribnunt, metalla diluunt, lapidum ſubſtantiam cogunt, in radices ſtirpium, vegetaliumq́ue pro alimentis ſe ingerunt.

Aquarum naſcentium catholica. Sic aquæ è venis emanant, multę, vel paucę, pro alucorum magnitudine, vnde corriuantur. Quo nomine non eſt difficile credere in occultis terrę cauitatibus immenſis ſubterranea eſſe maria, quę antiqui

Tartarum, quid. Philoſophi dixerunt Tartarum. itaque uerè, quod dictum eſt, maris & terrę vnum eſſe globum, ſyncerę euadunt, uel permiſtę, pro terreni, ac uaporum qualitate, quam in uenis obiter concipiunt, deferuntq́ue & in fontes, & in balnea.

Fluuiorum ac lacuum origo. Quę vna eſt quoque lacuum, ac Fluuiorum origo: Siue enim ſingularis uena ſit, ſiue plures, alię alijs uiciſſim auctę, prout loca ſortiuntur idonea, uel lacus efficiunt locis humilibus, uel flumina decliuibus. Cui propagationi fidem faciunt antiquorum numina, qui in ſuis fabulis nihil ignoraſſe viſi

Pegaſi eq figura. ſunt. Pegaſus equus, quem finxerunt alatum, uelocemq́ue, & à Neptuno ortum, aliam figuram non continet, niſi quod omnes fontes, omnia flumina à mari ſunt. Eſt enim πηγὴ latinè fons, vnde pagos, & paganos dictos putat Fulgentius, quaſi ἐκ αὐτῆς πηγῆς, hoc eſt ex eo-

Thetis figura. dem bibentes fonte. Item finxere Thetin ex Oceano peperiſſe ingentes fluuios.

Fluminum magnitudo Maximum omnium Gangem (vt perhibent) Vbi minor octo millia paſſuum latitudine, ſecũdum Ptolomeum, vbi maior 25. Proximè natum ponunt Indum, deinde Nilum, Tanaym, qui Europam diuidit ab Aſia, quarto loco, Boryſthenem, poſtea Tygrim, Euphratem. Poſteà ſuos gręcos, Caicum, Scamandrum, Peneum, Alpheum, Meandrum, Strimonem, Simoenta, Phaſim, Rheſim, Parthenium, Sangarium, Euenum, cęteroſque. Quorum tamen magnitudinem, poſt illos primos, multi illuſtres Septentrionales fluuij ſuperant. Iſter in primis, qui & Danubius, Volga in Tartaris, Diuidna in Moſchouia, Hiber, & Tagus in Hiſpania, Rhenus, Rhodanus, Padus, Tyberis.

In mundo nouo maxima flumina. Appingunt hodie nouarũ terrarum deſcriptores fluuium Maranon, qui & Amazonũ dicitur, in Peru quindecim leucarum latitudine, ob id forſan mare dulce à primis nauigantibus nuncupatum. Subinde Elatam ab argento nuncupatum 22. Leucas. Darien xij. Sanctæ Marthę fluuium octo. Pezeoram in Aquilonaribus tam uaſtum ponunt, vt eius hiſtoria propè fabula videatur. Porrò tàm magna, quàm parua flumina, ut à mari propagantur, ita recurrunt in mare: tùm quia ad ſuum finem, tùm formę ratione, quia grauia ſunt. De diſtributione uerò ac curſu fluminũ in uarias terras, tria contemplabimur. Flumina quiddã habere neceſſarij, quod vocãt Philoſophi finẽ cui, pro cõmodita-

te, ac

te, ac vita viuentium. Quiddam pulchri & delectabilis, cùm terram curſu vario infinitis veluti ſegmentis adornent. Et quiddam admirandi. Nam fluuij cùm in mare trahantur, vel ſinguli omnes, vel alius per aliùm viciſſim: diuino tamen haud dubiè iuſſu, propinquum ſæpè refugiunt reditum, dùm demãdatam quaſi legationem, longiſſima terrarum plaga pera grata adimpleant. Nimirùm vt vſui ſint pluribus, vt inquit Plinius. Paſſim exempla habentur, & in fluuijs maximis, maximè. Aſpiciantur depictæ terrarum tabulæ. Nilo vbi oriri putatur ab extremo Aphricæ, circunſtat proximè totum mare meridionale, & nihilominus à circulo Capricorni peragrata prius tertia ferè mundi parte, citrà Cancri circulum venit in Mediterraneum, alioquin Aphrica exhauſta omni humore, non eſſet Aphrica. Volga apud Tartaros relinquit hinc Meotim, inde Scyticum mare, & longiſſimè abſcedit in Caſpium. Hiberus vſque à littore Cantabrico modicis lacubus ortus, tranſuerſim totam ferè dirimit Hiſpaniam, currens in Mediterraneum. Et cùm non procul à Tagi decurrat fontibus, Tagus tamen diuerſo itinere alteram alluit partem: & mittit in Oceanum. Sic Rhenus, Rhodanus, & Danubius propinquis exorti fontibus, in diuerſas tamen trahuntur regiones. Sic Tyberis, Arnus, & quidam alij non parui rigui, ab vna ferè origine, diuerſos faciunt curſus. Simile in infinitis ſpectaculum eſt; ſimul atque verum argumentum, ſi non neceſſarium, idcirco non redire fluuium in propinquum mare, quòd ſic illi contrà impulſum recurrendum eſſet, vnde primo curſus cœpit originem. Alijs, ne ſitibunda alicubi terra relinqueretur, diceres continuos ceſſiſſe montes, curſuique præbuiſſe commeatum. Alicubi vt ſe pluribus communicent, ſe findunt in partes. Vbi non minus contemplatione dignum eſt: quod vt à principio à paruis riuis increuerunt in magnum flumen; ita poſt longum curſum aucti nimium, ſe findunt, curruntque in diuerſas partes. Quod diuino naturæ inſtituto comparatum videtur, propter duas cauſſas: Tum vt ne præ vaſtitate exorbitarent, ſubmergerentque habitabilem terram. Tum etiam vt ſic diuiſa ſe exonerarent, communicarent, quam pluribus regionibus. Quod perſpicuis paſſim patet exemplis. Vt in Nilo, qui expanſis veluti brachijs totam Aegyptum amplectitur, ſeptem maximis oſtijs mittens in Mediterraneum mare. Ganges è quinque faucibus mittit in Indicum, Danubius in Pontum ſex, Padus in Adriaticum ſeptem. Rhenus in Germanicum tribus. Cauſſa autem magnitudinis diuerſa eſt. Aut à diuiti vnde producuntur vena. Aut à pluribus tùm venis, tùm fluuijs, quos admittunt. Cui rei facit maximè longitudo curſus, vt in Nilo, Gange, atque Indo viſum eſt. Et deinde pluuiarum, ac nimium additamenta: Quam cauſſam verè aliqui aſſignarunt, cur Septentrionales fluuij eſſent tàm magni. Et qui inundant, vt Nilus in Aphrica, Ganges, & Indus in Aſia, & quidam in Italia, non alia de cauſſa inundare videntur, niſi quia augentur ob copiam pluuiarum.

Flumina cur non intrant ppinquum mare, & abeũt in longinquum. — *Nili curſus.* — *Volga.* — *Hiberi.* — *Tagi.* — *Rheni.* — *Rhodani.* — *Danubij.* — *Tyberis.* — *Arni.* — *Fluminum diuiſiones.* — *Fluminum magnitudinis cauſa.*

De motu Aquæ, ſitu, altitudine, & proportione cum terra. Cap. IIII.

PORRO propoſitam à mari fontium emanationem aliqua demonſtratione confirmabimus: non quia iam planiſſima non ſit, ſed quoniam eædem rationes plurima continent problemata, de motu aquæ, ſitu, altitudine, proportione cum terra, & præclaræ circa hæc ſummorum auctorum ſententiæ elucidantur. De fontium ergo emanationibus à mari, fermè omnes ſapientes, hac etiam noſtra ætate ſingulares aliqui, in hanc ſententiam conueniunt. Nec eam negauit Ariſtoteles: etiamſi (vt in multis alijs fecit veterum placitis) conſueuerit hic mirabilis auctor aliqua potius acutè diſſerere ad amplificandam doctrinam, quàm negare. Differunt aliqui in aſſignando modum duntaxat, quanquam veteres minus definita tradunt, certiora iuniores, quibus meliùs aquæ natura explorata eſt. Thales Mileſius, & antè ipſum Heſiodus poëta antiquiſſimus, cùm primum principium rerum omnium poneret Aquam, terrarum orbem perinde aqua ſuſtineri, ac fluctuare dixit, vt paruum nauigium inter vndas. Itaque terram ipſam exugere aquam, hanc permeare. Vel (vt aſſimilant Vitruuius, & Plutarchus) tanquàm ſudor è corpore, vel tanquàm lac ad vbera; ita aquam à circunfluo collectam elemento, è ſuis tandem venis emanare. Quod partim veriſimile eſt: pro naturali enim unione, quam amplecti inuicem videntur aqua & terra, attrahit terræ gleba è plana ſuperficie aquam; aqua ſubit manifeſtè poros, aër expellitur. Partim ieiuna nimis aſſignatio eſt, & quæ aliqua concludit abſurda. Primùm facit aquæ molem ſuperare magnitudine terram: quod poſito antiquis, ſed infirmiſſimo nititur fundamento. Creditum eſt enim antiquis (quod obiter paulo ante excurrimus) elemẽti ad elementum eſſe

11. Meteor. cap. de Terramotu. — *Thales Mileſius.* — *Vitruuius. Plutarch.* — *Aqua quõ ſubeat terra glebam.* — *An aqua ſit maior quã terra.*

eſſe proportionem decuplam; quare terræ certos fines aſſignari, mare autem maiorem globi huius occupare partem, nec compertos eius fuiſſe terminos. Quæ falſa eſſe, noſtra hac ętate compertum eſt, quando mare vndique adnauigatum ſit. Aquæ enim facies, quæ oculis ſubiecta noſtris, vt (iuxtà demonſtratiua recentiorũ aſſerta ſubtrahit Scaliger, & Auerroes inter Philoſophos videtur aſſerere) largius expãditur, ac ad terræ ſuperficiem ferè dupla comperta eſt.

Aqua ſuperficie maior, quã terra.

Profunditas verò non multa. Nam duo, aut tria quæ recenſentur miracula, quam fidem faciunt in vniuerſi ratione? Vt quæ refert ex Fabiano Plinius, mare x v. ſtadiorum altiſſimum. In Ponto trecentis ferè à continenti ſtadijs immenſum. Et noſtri nautæ in Suecia ad mare Germanicum, inutiles dicunt eſſe anchoras ob profunditatẽ, ac anulis ferreis idcirco alligati nauigia. Aliqua ſub Atlantico mari loca profundiſſima, ad extremum Aphricæ: Et aliqua in India ad Taprobanam Inſulam. In vniuerſum tamen obſeruatum eſt à noſtris nautis, altitudinẽ maris pauciſſimis locis accedere ad cẽtenos paſſus, plurimis vicenos non excedere. Computetur reliqua terræ dimenſio, inuenietur terram non ſolum excedere magnitudinem aquæ ſtadijs, & milliarijs: ſed etiam multis centeſimis, tantum abeſt, vt decuplo ſit minor.

Terræ, & maris inuicem amplexus.

Subtrahas terræ quantum licet vaſtiſſima interuacua, quâ mare recipit, tantum dicam illi ſupererogandum pro montium vaſtitate. Vt mutuæ ſunt aliæ viciſſitudines. Terra mari aperit ſinus: mare edit terrarum excurſibus. Terrarum iſthmi ſunt, & anguſtiæ; maris freta & vada breuia. Et demum, quantum terra ſubſidet lacubus, & fluminibus, tantum, vel amplius ſpatij rependit mare in maximis, quas ſine numero continet inſulis.

Altera poſitio Coſmographorũ reprobata.

An aqua ſit altior terra.

Paulò vero melius hanc aſſignant venarum originem, qui coſmographiæ ſequuntur rationes. Dicunt elementum aquæ terræ circunfluum totam ipſam terram poſitu excedere, omneſq; montes ſub ſe relinquere, altiſſimum etiam (vt aiunt) Caucaſum. Itaque Aquam, perinde natura grauem, in ima ſpatia terræ permeare naturaliter. Et quamquam ad exitũ ſcateat è montibus, haud tamen eam ſubire dicendum: ſed ſolicitari naturali ſuo appetitu ad æquandam Oceani, ſuæ altiſſimæ originis ſuperficiem. Hanc verò dicunt eſſe aquæ inclinationem manifeſtam, vt quantum deſcendit, tantum & aſcendat. Quæ poſitio partim falſa eſt, & partim quâ vera, eſt declaranda. Primùm non eſt dubium aquam permeare terram, non rectà ſolùm & in decliue, ſed ad latera, qua poroſa eſt & laxa tellus. Nec apertis tantũ meatibus, ſed occultis quoque: Vnde aquis primò nomen latices inditum eſt.

Latices aqua cur dicta.

Puteorum ars.

Terra ſegmenta.

Ad mare, littore Aphtico, quibuſdam locis è ſcrobe facta eliciunt dulces aquas. In effoſſionibus puteorum (vt prædictum eſt) vbique ferè inuenitur aqua, quùm ad libramentum aluei propinqui alicuius vel lacus, vel fluuij peruentum eſt. Quo artificio obſeruatur, terram ſegmentis quibuſdam longiſſimis interſeptam quæ phyſiologi, & Plinius, modò vertices appellant, modò coria: & quò maximè declinant coria, eò fodientibus aquas certiſſimo inditio ſucceſſuras. An verò deſcendat ſemper, an aliquo loco aſcendat aqua, de ſitu eſt cum terra videndũ.

Terram ſitu altiorẽ, quã aqua.

Verum ergo eſt, vbicunque aqua ſit, terram ſubeſſe, quaſi locum & baſim leuioris, ac inſtabilis elementi. Itaque ſupereſt aqua terræ: at mare terram non ſuperat. Haud enim hoc ordini condecẽs erat vniuerſi. Immò id ſpeciem habet exquiſitæ ſolertiæ illius ſummi opificis, maria, ac ſinus ſuos perpetuo ferè argine montium concluſos eſſe, vt tutò pateret terra, & partim aquæ, partim aëris occuparet loca: pro vtilitate, ordine, ornamento vniuerſi, & pro loco, tutela, ac vita viuentium. Quæ res, vt Geneſis primo quoque tangitur, clariori non indiget demõſtratione, ac planè patet in fluminibus, lacubus, maribus. nam flumina videmus intra ſuos alueos, ac inter ſuperioris terræ argines perpetuo decurrere, lacus in infimas altiſſimorum montiũ conualles, ac depreſſiora terrarum loca clauſi. Nec mare videtur potuiſſe contineri intrâ ſuos terminos, niſi altioribus vbiq; ripis, tãquam aggeribus arceretur. nam mediterraneum videmus adiacentibus quaque panditur terris Aphrica, Aſia, atq; Europa inferius eſſe. & mare Hircanum vndiq; Imauo, ac alijs magnis concluſum montibus. Obijciat verò quis has particulares eſſe aquarum collectiones, magnum forte Oceanum, & Indicum ſuperare, ſitu terram.

Promontoria, ac capita terrarũ, & inſulas mari ſupereminentes.

Repagula, & argines cõtra euerſiones maris.

Immò qui noſtro tempore ſiue ad Orientem, ſiue ad Occaſum illa maria pernauigarunt, non aliam narrant terrarum illarum, ac marium faciem, niſi quia littora vbique ſupereminent mari, ac vario tractu promontoria occurrunt altiſſima, quæ nauigantes hodie capita appellant terrarũ. Continere & illa maria, quanquam immenſa, innumeras, ac maximas inſulas: nam quid aliud ſunt inſulæ, niſi terræ circumfluo mari ſupereminentes, ſeu ſupernatantes? Confirmant idipſum & manufacta repagula fluminibus, ac maribus: nam vbi ſitus terræ naturalis deprimitur aquis, altos opponunt incolæ obices, faciuntque argines indefeſſis laboribus, quod fieri ſolet influxibus, ac refluxibus maris: nã maximi fiunt, ac rapidiſſimi fluxus, vbi littorum, ac terrarũ maior humilitas. Vt in mari Rubro meminit Theophraſtus, tam magnas eſſe, ut arborum ſuperẽt cacumina.

Idem

Idem multis Italiæ locis (Vbi paſſim littorum occurrit planicies) uſueuenit. Tractu uerò Germanici maris littora Belgica, uſque in Hollandiam, & inde Selandiam, ob hanc ſitus humilitatem, ac magnos æſtus, infeliciſſimę ſunt terræ, ut poſt omnia humanæ induſtriæ munimenta, horrendam ſæpè incumbentis pelagi ſæuitiam experiantur, cum miſerabili terrarum, ac populorũ ſubmerſione. Hactenus ergo demonſtrationes prædictæ nullæ ſunt, niſi aquę & terrę unum eſſe globum: An uerò aqua altitudine ſuperior ſit, an magnitudine terra, non probant. Adſtruunt uerò melius hanc quidam opinionem exemplo guttulæ, quæ rotundatur in plano, non expanditur, & guttulas imbrium ex aëre rotundari; ſic mare longius à littore, ubi tota ſui mole conſiſtit, conglobari, ac attolli ſuper omnem altitudinem terrarum & montium. Quæ tamen neq́uaquam uerà ſimilitudo eſt: nam hæc eſt natura ὁμοιομερῶν & elementorum, ut quærant in ſuis partibus unionem, refugiantq́ue ab alienis. Sicq́ue gutta, ut ſuper rem humidam & cõgeneam diffunditur, ita non dubiè in ſicco conglobatur in ſe, & ſimili modò depluens ab aëre, conuertit quem proximè attingit aërem in ſuam naturam, colligiturq́ue in rotundam guttam. At ubi aqua tota ſui mole, & in ſphera ſua eſt, æquè panditur: Vnde aquam, quaſi æquam dictam putant, & æquilibrem, ἰσοῤῥόπον Græcis, non quia æquiponderis ubiq; ſit, ſed æquali etiam in ſuo circulo conſiſtens ſuperficie, nuſquam gibboſa, neq; eminens ſit, niſi commota, & ex accidenti. Nulla igitur expedita magis ratio eſt, ad omnem de aquæ origine quæſtionem abſoluendã, quàm à motu. Oriri enim quoddam, moueri eſt, ac tribus mouetur aqua motibus. Naturali, qui eſt à tota forma, nempè ad infima, ut grauiorum cæterorum inclinatio eſt. Ac non deſunt propterea, qui aquæ & terræ unum commune eſſe centrum affirment. Mouetur & uirtute ſyderum, cui neceſſariò obedit cuncta natura, ſed ſpeciali neceſſitate aqua; quæ, ut perpetua mobilitate uiget, & fluit, & refluit in finibus maris: ita trahi poteſt, ubi trahitur, ad capita montium. Et tertiò mouetur ex accidenti, quo uentis undæ alliduntur ad littora, quem æſtum appellant. Quæ cauſſæ ad fontium originem, pro ſua quæque facultate concurrunt. Naturali ergo appetitu aqua tendit ad infima, nec uſque quieſcit, dum omne ſpatium, quâ interfluit, impleat aërem, & omne leue corpus excludit, omnem adæquat capacitatem. Quod in excurſionibus fontium, & fluminum liberis palam eſt. Vbi uerò aqua in anguſtos cogitur meatus; maiores ſuoptæ naturæ fluxu uires acquirit impetus, ut uſquequaque trahatur. Hoc ſenſit Vitruuius, & item Plinius: omnis enim aqua impellentem concludit ſpiritum; qui præfringit aliquando emiſſaria ipſa, & curſum retardat aquæ, ni ex interuallis ſpiramenta præbeantur, unde exhalet impetum. Nos impulſus quoque damus manifeſtam cauſſam: ab incumbente extrinſecùs mari. Ingreſſa enim à mari terræ cauitates aqua, ſollicitatur perpetuo undarum alliſu. Ipſa ſe aqua præcedit, urget, & ſequitur, inquit Ambroſius. Vrget pars partem, poſterior anteriorem, itaque ubi ubi ſpatia inuenit, etiam ſublimia adimplet, & ſubire cogitur, dum inueniat exitum. Quare nemo aquas ſubire negauerit. Haud tamen uerum eſt, neque neceſſarium eam tantum aſcendere, quantum deſcenderit: ſed ubi æqua utrinque eſt uirtus, impellens, & reſiſtens. Vbi contrà, grauius premitur, ſurgit altius. Quod in organis manifeſtum eſt, quorum depreſſione in puteos, ſubſilit aqua per tubos. In urbe uerò iam id uulgare eſt: in Hortulis enim, ſummo colle Sanctæ Trinitatis, & profundo ductu ſubeuntis Aquę Virginis, ſubſilit aqua ipſa per tubos compulſa xxx. paſſus à libramento ad ſupremum fontem. Cæterum huius rei, tàm apertæ, ſcilicet emanationis à mari, quàm impulſionis eius in uenas, ut ſubeant aquæ, præclarum exemplum in rebus naturæ eſt, quod ponitur à Vergilio, Strabone, & Plinio, de Timauo fluuio in Carnis, qui conſpicuis ſeptem, uel nouem oris oritur à propinquo mari, omnibus propterea ſalſis, excepto uno. Et leni exiſtente mari, fluuius quoque currit leniter: turbato autem, ipſe quoque fluuius maiori compreſſus alliſu, undis æſtuat, &, ut Poëta de eo cecinit,

Argumentum à gutta, cur rotunda ſit figura.

Aqua quaſi æqua, & æquilibris.

Noſtra poſitio.

Aquæ tres motus.

Aquæ ſuopte ſpiritu ſubeunt.

III. Hexameron.

Aqua non tantum aſcẽdit, quãtum deſcendit.

Timauus flu.

Primo Aeneid.

—Vaſto cum murmure montis.
It mare præruptum, pelago, & premit arua ſonanti.

Quam propagationem à mari, uel à communi promptuario aliquo, manifeſta alia declarãt fontium exempla. Vt de Aeſculapii fonte memoratur Athenis, in quem res coniectæ eædem in Phalarico reddũtur. Et in Arethuſa fontes apud mare, tribus Siciliæ millariis a Siracuſis, ubi redduntur iacta in Alpheum fluuiũ, qui eſt in Græcia, & per Olympiã fluens, in Peloponneſiacum mittit. Quæ uel fabula eſt, ut Strabo putat; uel admiranda cõmunicantia cauernarum, quam Pindarus, & deinde Ariſtoteles, cum de terræ motu loquitur, indicare uidentur; Siciliam Inſulam cum ea parte Italiæ, ac Inſulis aliis uicinis, non ſolùm anfractuo-

Aeſculapij fons.

ſam eſſe

11. Meteor. — *Tophanus fons.* — *Scatebra flumen.* — *Locus Moisi. Abyßus quid.* — *D. Augustinus.* — *Tartarus quid.* — *Ecclesiastes.* — *Apollon. Thianeus.* — *Merc. Trimegistus.*

ſam eſſe totam; ſed ſub mare quoque uſque in Achaiam, & Græciam, milliariis ſermè quingentis, hiatus habere continuos, qui alibi aquas influentes reddant, alibi flatum, alibi quoque ignes, ut reddit pluribus locis ignes, & calores in terris Italiæ. Idem narrant, ac ſcribunt quidam miraculum, eſſe fontem in Maiorica inſula, quî cum ſolia quercus interdum ſcateant, cùm tamen in ea nulla prorſus adoleſcat quercus. Similis quidam fons eſt Ananiæ hic in Campania, qui Tophanus appellatur, qui, cùm Fucinus lacus glaciatur hieme, ſiccatur, æſtate abundat: abeſt autem minus triginta millia paſſuum. Similiter narrat Plinius, fontes quoſdam circa lacum Aſcanium æſtate ſiccari. Et item Scatebram fluuium in Caſinati. Sed ut ueniatur ad magis autenticas probationes, hanc profectò aquarum naturam, quaſi diuino ſpiritu reuelatam, omnes ſapientes atteſtantur. Hinc Abyſſi immenſa profunditas apud ſapientiſſimũ Moyſen conſtat: quo nomine omnis aqua, omnis humida natura, atque ſubſtantia circumquaque diffuſa per maria, & flumina, & antra, & occulta intelligitur, D. Auguſtino teſte. Neque aliud per Tartarum ſignificare uoluiſſe uidetur Plato in Phedone. Quod è ſummæ ſapientiæ libris uidetur ſumpſiſſe, Eccleſiaſte dicente: omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat, & ad locum unde exeunt flumina reuertuntur, ut iterum fluant. Per hos hiatus, concurſusq; intellexit Apollonius Thianeus in epiſtola quadam ad Indos conſcripta, Oceanum fluere, ac refluere, à ſpiritibus, qui partim ſub ipſo, partim circa ipſum anhelant, impulſum, retuſumque. Et quæ diuiniſſimè contemplatus eſt Mercurius Trimegiſtus, digna quæ & hic referantur: Cantaturus ſum, inquit, creatorem omnium, & unum, terrarum diſtributorem, cœlum æquilibrantem, iubentem ex Oceano aquam diſfluere dulcem ad hominum alimenta, iubentem ſolem fulgere ſupernè ad hominum actiones pariter, atque Deorum. Ad horum quoque ſententiam alluſit Lucretius.

Lucretius.

Poſtremò quoniam raro cum corpore tellus
Eſt, & coniuncta eſt, oras maris undique cingens,
Debet, ut in mare de terris venit humor aquai,
In terras itidem manare ex æquore ſalſo.

Cauſarum de origine fontiũ epilogus.

Ex his ergo omnibus demonſtrationibus, còncludendum eſt, de origine quoruncumq; fontium, aliquam trium, aut certè duarum cauſſarum eſſe ponendam. Aut naturalem tranſmutationem aëris, uaporumque in terræ cauernis, ut definiuit Ariſtoteles; aut deſtillationem quampiam ſupernè à montibus, quanquam hæc ſterilis originis cauſſa eſt: aut certè emanationem à mari. Prima autem, atque optima cauſſa eſt, quæ ab Ariſtotele ponitur. Prima quidem, nam hæc naturalis eſt, ac ordinaria uiciſſitudo elementorum, conuerti inuicem omnia, ac aërem ſtatim in aquam. Optima uerò eſt; tum ad puritatem, nulla enim purior poteſt eſſe aqua, & quæ magis conducat ad uitam, quàm quæ aërea ſit, ut planè dicetur poſteà. Tùm ad qualitates, quæ ex tranſmutatione naturali aëris, uel uaporum, naturales ſunt, ac propriæ; quocunque autem alio modo accidentales, ac obiter acquiſitæ; ut inferius dicetur. Altera porrò cauſſa perſpicua eſt, ac tot Heroum comprobata ſententiis, per emanationem à mari. Hinc enim fontium, ac fluminum, & lacuum potiſſimè immenſorum perennitates. Hinc tanta, ac indeficiens ubique copia, tanta uniformitas. Hinc Mare non redundat, quia tantum flumina rependunt ſupernè mari aquas, quantum à mari infernè conceperant. Hinc uariarum denique qualitatum ratio, quatenus ſcilicet aquæ curſu, & percurſu ſuo, cum terrenis tàm uariis, ac uaporibus infrà concluſis obiter permiſcentur. Quam partem iam hinc examinare aggredimur.

De qualitatibus Aquarum Naturalium Simplicium. Cap. V.

Aquæ differẽtię propriæ frigiditas, & humiditas.

HACTENVS ſimplicem fontium originem conſiderauimus: quæ ſiue à mari ſit, ſiue per aëris tranſmutationem in aquam; unam omnium in fundamento naturam ſupponimus, frigidam ſimpliciter, atque humidam. Quæ cùm duæ ſint primæ, innatæ, ac maximè notæ qualitates in aquis, pro differentiis propriis ſumuntur. Habent uero hunc caracterem accidentalis formæ, quòd ut accidentis eſt, & intenduntur, & remittuntur: gradus enim non uariant eſſentiam primam. Porrò ſicut intenſio harum primarum qualitatum in ſimplici aquarum natura intelligitur; ita remiſſio per admiſtionem contrarij fit. Quot modis igitur permiſceri, aut utcumque alterari

per

per naturam contingit aquam: tot planè aquarum ſpecies conſtirui poſſunt. Difficile verò eſt in ſundamentis naturæ quicquam diſtinctum, ſeu impermiſtum inuenire: Ac omnium maximè in aqua, teſte etiam Philoſopho. Quæ ſi in origine conſideretur, haud quaquam pura eſſe poteſt, ex impuro conflata aëre, qui nec ſyncerus in pluuia, & in terræ cauernis concluſus, terreſtri loci caligine, vel ipſo carcere obſoleſcit. Per emanationem autem; vt in elemento confuſa potius vniuerſi naturæ humoris moles eſt, quàm ſimplex aqua; ita obiter vario terrarum incurſu, vbi plus, vbi minus alterari contingit. Quo circa manifeſto errore deceptus eſt Braſauolus ſuper Aphoriſmos, vbi merita aquæ ſecundum Galenum, ac Medicos percurrens; eam meliorem eſſe definiuit, quę ſimplici elemento eſſet propinquior. quem locum ipſe malè eſt interpretatus. Syncerам enim & potabilem aquam exactè frigidam, ac omni miſtione vacare aſſerit Galenus; non ſimpliciter, ſed ut ad marinas eam comparat, & compoſitas minerales aquas. Alioqui (ſubdit) ne ipſa quidem vere ſyncera eſt, vt ad naturam, ſed vt ad ſenſum, & vſum ſyncera. Itaque rectius de elementis, ſyncerum dicitur, quod eſt integrum, & incorruptum, quàm ſimplex: & ſyncera, & munda aqua apud iuniores latinos dicitur. Prorſus enim Deus, & natura nullum videtur intellexiſſe elementum ad puritatem, ſed ad compoſitionem rerum: nec aquam. Quandoquidem ſi quis rectè conijciat, uix ullo naturæ uſui ſimplex quodcunque eſt: cui rei & generatio, ortusque, & nutritio uiuentium, & uaria aliarum rerum experimenta argumento eſſe poſſunt. Vt terra, quæ ſicubi ſimplex putabitur, quomodo aut gignere, aut alere quicquam poterit? etſi in centro aliqua portio ſimplex eſt, ea uniuerſæ prorſus naturæ ſideret inutilis. At ociari quicquam natura non patitur. Et pariter de aqua concludendum: ſanè ſimplicem non reperiri, quæ uiderur Ariſtotelis ſententia in problematibus: aut ſi reperitur, ea contumax, nulliusque meriti ad corporis uſus conſtabit. Quippe quæ frigidiſſima exquiſitè eſt. Frigiditatem uerò uix humana natura admittit: cum humiditate præſertim tenaci, ac impenetrabili. Si qua verò accedit aqua ad paritatem elementi, ea cruda eſt. Quæ uel ipſa uoce crudæ contemnitur, inepta plantis, ac omnibus animantibus iniucunda. Ad olera irriganda Theophraſtus haud quaquam puram, ſed craſſam, paludisque meliorem adfirmat. Quam & iumenta libentius bibunt, & ſanius, nullo exinde dolore, ſicut cùm crudam bibunt, vexari ſolita. Itaque Cameli obturbatam prius cõculcatione aquam bibunt, aliter potu non gaudent: auctor eſt Plinius. Et piſces, ait Ariſtoteles aut limo veſci, aut humore dulci, aut prędа, nullus alitur aqua, ſed conceptas ore remittunt. Et duriores aſſerit ſterilitatem, ac pecori partum fœmineum ſolere facere, ſalſiuſculis maturius coire. Porrò uno elemento non ali homines in 11. de Gener. & Corr. concluſum eſt, & pariores & crudas, vel coci ipſi aſpernantur. Imò antiquiſſima conſuetudo eſt, puram & crudam decoquere: nam ex coctione per experientiam intellexère, ſi contemerata eſſet, aut terrea; ſequeſtrari heterogeneas partes, & purificari: ſi pura, aut cruda; per ignem uicta contumacia tenuari. Quam ob rem ſcientiſſimi naturæ interpretes, ac Medici, ad quorum artem hæc maximè prudentia pertinet, cùm notas electiſſimæ aquæ aſſignant, unica eam ſimplicique hac conditione definiunt, vt aëri ſit quamſimillima. Nam hanc primam inuenimus, fortaſſe non ita explicatam ab ullo autore, de aquę bonitate conditionem, ut ſit aërea, cæterę hanc conſequuntur, vt quę ſplendida ſit, tenuiſſima, & leuiſſima, valdeque alterabilis, unde facilè, ac citò legumina percoquat, & carnes. Quæ omnia tenuitatis, atque aëris indicia ſunt. Id quod trita fontium experimenta confirmant: illas enim, quę per hiemem frigidę ſunt, & halitum aëreum non fumant; ipſo uſu noxias reperimus, cruditatis & durę ſubſtantię uitio, quare tardiùs à calore uincuntur. At contrà, quę leuioris elementi participes ſunt, calidę, ſeu tepidiuſculę emanantes, non frigidæ; hę citò caleſiunt, citoque refrigerantur, & primę bonitatis habentur. In hanc ſententiam adducitur Philoſophi problema, Cur calidę potabiles album pilum bibentibus armentis ſoleant facere: quòd plus, inquit, aëris habent, & frigidę contra, nigrum. Porrò penes hanc aquę tenuitatem, aëreamque ſubſtantiam, multus eſt apud diuerſas nationes conſenſus, cùm electiſſimam aquam intelligunt, eam ut dulcem appellent, aut ſynceram, raró ſimplicem, niſi quodam appellationis abuſu. Quaſi profectò vera, inſitaque omnibus intelligentia ducti, eam minus rectè puram dici poſſe, arbitrentur, quę multum participet aëris: ſed tamen quę prę alijs admodum compoſitis aquis, bibentibus ſuauis ſit, nullam aut guſtui, aut odoratui qualitatem reprę ſentans, eatenus dulcis. Hic ergo typus, hęc ſumma eſto ſyncerę, & bonę aquę, ut ſit aërea. Qua ueluti Polycleti regula ad electionem propoſita; iam unde has aëris, bonitatisque conditiones aquę magis concipiant, percurremus.

V. Phyſi. 19. & 21. de ge. 48.
In proble.
Aquarum ſpecies.
Aqua impura.
Aphor. 26. Sect. 5.
Locus Galeni. 1. Simp.
Syncerum, quid, et ſyncera, & munda aqua.
Elementa impura.
Cruda aqua inutilis.
Irrigationes.
Iumẽtorũ potus.
Piſcium pabulum.
Vnum elementum nõ nutrit.
Aqua cocta.
Aquæ optima prima conditio, ut ſit aërea.
Aqua dulcis quæ.
Aqua prima electio.

De iudicijs bonitatis, vel malitiæ aquarum naturalium. Cap. VI.

A locis.

PRIMA verò cõiectura fit à loco vbi aqua ipſa generatur, vel vnde percurrit: Conſideratis natura materiæ, ſitu, & quo aſpectu cęli ſubiaceãt. Ex antiqua ergo Pythagoræ ſententia, ea optima fuerit aqua, quæ ex ſublimioribus locis, è collibus, & ad montium radices ſcaturit, ſaxis, tenui glarea, ſabulo maſculo, vel harena cõſtantibus. Singula enim huiuſmodi, quę ipſas pręfregerint, ac tenuauerint, dulces, leues, ſynceraſque ſolent efficere, & quæ hoc maximè præbent ſuæ bonitatis indicium, quod hieme in venis ſuis tepeſcunt, æſtate verò frigent. Quod maximè fit vbi è profundis naſcantur uenis.

Crudę aquę natura.

Porrò hoc alio potiſſimùm indicio cognoſces, quæ non è iugi in altum vena, ſed hybernis extillent imbribus, ſi perpetuò frigidæ & paucæ. Quamquàm ſi plurimæ ſint, dummodo frigidæ, ſemper damnabiles; quales aliquæ inter abditas montiũ conualles erumpunt, quas ſolares radij vix adeunt. hæ enim etſi limpidiſſimæ ſint, & criſtalli magis ſerenitate perſpicuæ; graues tamen, duræ, atque crudæ, quas niſi aliquo calore, aut artis, aut naturæ ope præuentas habueris, ſemper experieris inutiles.

Cãpeſtres.

Et item campeſtres, tophoque exortæ, vt plurimum vliginoſæ, ſine curſu, hieme frigidæ, æſtate verò calidæ, & minus ſalubres.

Sole exuſtæ.

Solaribus planè radijs nimium expoſitæ, qui attrahunt ex humoribus quod eſt leuiſſimum, & tenuiſſimum, reliquias verò incraſſant, ac inſuaues reddunt.

Aquarum inutiliũ genera.

Hinc gradus inutilium aquarum hi ſunt. Poſt campeſtres, quæ ſunt minus inſuaues, vulgò uliginoſæ improbantur, in quibus ſcilicet inter limum, & aquam radices propagatæ, cauliculos, herbulaſque progignunt.

Vliginoſæ quæ.

Deinde fumoſæ. Poſteà quæ ſalſedinem ſapiunt. Poſteà quæ hirudines, natrices, aliaque eiuſmodi verminoſa nutriunt. Peiores quæ ob aliquam terræ pinguitudinem, immobiles, concretam, aranearum modo ſuperficiem habent. Poſtremæ omnium ſunt compoſitę, ac miſtę aquæ minerarum, quarum tamen claſſis iure balnei nobiliſſima eſt.

Mineraliũ, & compoſitarũ aquarum catholica.

Ita ut inter omnia genera aquarum duo extrema ſint laudatiſſima; in altero ſunt ſimplices aquæ, in altero balnearum miracula. Hoc enim aquæ genus quantum à ſimpliciſſima aqua ſequeſtratur, viſu, odore, guſtu, tactu, ac aliqua alia qualitate inſigni eſt; tãtum vel amplius ob diuinas in re medica facultates veniet celebrandum.

A cęli partibus.

Sed nunc ut redeamus ad potabiles aquas, Aſtrologi a cœli partibus ita earum bonitatem contemplantur. Maximè laudant omni etiam ætati eas, quæ in locis ad ſolis exortum naſcuntur. Proximè quæ ad Aquilonem erumpunt: quæ coctione tamen aliqua indigent, frigidiuſculæ enim emanant, ac nonnullæ duriores è duris cautibus, & profunda valle, quas Græci authores indomitas quandoque appellant.

τὰ ἀτέραμνα.

Dehinc habentur quę ad occaſum uergunt, tardè enim refrigerantur, ac raucitatem inducunt uocis. Poſtremę notę Auſtrales habentur: niſi quia aluos adſtringunt fluidas, cęterum craſſę ſubſtantię, & ſalſę.

Oribaſius. In proble.

Ea ratione (inquit Ariſtoteles) quòd Mare ab Auſtro in orbem terrarum interrumpit, ac dulces cum ſalſis ita miſcentur. Quin vetus cenſura legitur in libro de Morbo Sacro, Hippocrati adſcripto: Auſtrinos flatus omni naturę noxios, terram, & mare, fluuios, ac pontes, & puteos eorum noxam ſentire, immutare liquores, & vina, & uaſa ipſa, Solem ac Lunam, & ſydera fieri eorum flatu hebetiora.

Auſter omnibus rebus noxius.

A põdere.

Porrò ad hęc experimenta venit aquarum ipſarum pondus. Qua de re tria nobis declarat experientia. Primum quidem, quod non omnes aquę ſunt pondere ęquales. Nam & grauiores reperiuntur plus minus, maximè in admiſtis, & Mineralibus, quę grauiori nimirum participant elemento. Et inter ſynceras & claras aquas, aliquę ſunt (Plinio teſte) leuiores, plurimę nullo penè momento ponderis differentes. Alterum notaui, quòd indifferenter inueniuntur aliquę, tàm bonę, quàm malę, ęqui ponderis. Nempè (vt puto) quia ſeu bonę, ſeu malę ſint aquę, ęquè è vaporibus ſunt concreatæ: & aëre plus minus craſſo, aut graui, qui in quingenteſimis libris uix aliquam poſſunt facere differentiam ponderis, niſi (vt ſum expertus) per grana, & minima.

Aqua Amphiarati.

Ac tales debent eſſe, quas atteſtatur Athenęus auctoritate Eraſiſtrati, Amphiarati, & Aerethriæ aquę, quarum hęc bona, illa mala, haud tamen collatas pondere differentes.

Aqua Aeretria.

Cui rei experientia quoq; adſtipulatur: cruda enim & dura, & putealis, & quandoq; mineralis aliqua, ęqui ponderis inuenitur cum dulci, & pluuia; ęquè item clarę, & ſubſtantia pares inueniuntur; cęterũ uentre & coctione non pares. Ex quibus tertio colligitur, quòd iudiciũ à pondere de bonitate, vel malitia aquę, fallax eſſe facilè poteſt, niſi in maxima copia, ac exactiſſimo põdere cõparentur. Sed porrò coniectura ſunt ęſtimandę penes facilem, vel difficilẽ in uentre coctionem.

Apho. 26. 5.

Quare in Aphoriſmo illo celebri diuini Hippocratis, Aqua quę citò calet, & citò refrigeratur leuiſſima eſt: rectè Galen. exponit, leuiſſimã

intelligi

intelligi debere, quæ ventrem non grauet, & citò permeet; & de pondere relinquendũ eſſe ad eam, quæ per lancem fit, inquiſitionem. Atq; idem ſenſus in Plinio d. quòd de ſalubritate quidam aquã ſtatera iudicant fruſtrante diligentia, quando (inquit) perrarũ eſt, vt leuior ſit aliqua. Quapropter ſiqua id genus ſigna fallacia ſint, & quæ vix rectè interdum ſenſus humanus dijudicat; haud aſpernanda, ſed tanquam veri experimenti, acceptanda eſt Palladij coniectura de æſtimatione Aquarum, quæ eſt omnium certiſſima ratio. Incolarum, ſcilicet regionis illius ſalubritatem noſſe oportere. Nam ſi ſani incolæ degant, faucibus bibentium liberis, capite, pulmonibus, thorace inſontibus, ſi venter indolens, nulla aut rara in præcordijs, renibus, veſica, cauſatio, dignum oppidò, inquit, ac certum de ſalubritate aquarum, & aëris quoque illius inditium habebitur. Nam multæ habentur potabiles, & iucundæ ſuauitatis, & tamen aliqua inſigni malitia vitioſæ. Quales bibuntur in Cillera valle ſub Alpes, & in Sudera valle Rhetiorum, in Picenis ad Callium, in Aequicolis, & multis alijs Italiæ locis, quæ ſingulæ gutturoſos faciunt bibentes. Et calculoſos longo tractu Eridani aquæ efficiunt: exilientes in puteos fiunt meliores. Caput pleraſque lædere in Campania, & in Trœzene omnes pedum uitia ſentire, teſtis eſt Plinius. Aliæ uoces indigenis faciũt ſtridulas, alijs graues. Canoras reddit voces fontiũ natura quædam in Balearibus Inſulis, ait Vitruuius. Et breuiter omnes affectus, diſpoſitionesque alicui loco peculiares, natiuam ſæpenumero loci illius aquarum proprietatem habent in cauſſam. Nec minus diligentis curæ eſſe debet, quod monuit Columella, illuſtris Agricola, vt quarumcunque experimenta tentanda ſint, menſe Septembri antè æquinoctium autumnale id fiat. Si quidem tunc maximè uires fontium explorari, quum ex longa ſiccitate æſtatis terra caret humore pluuiali, qui minus eas in iudicio ſynceras reddit. Ac iam de Pluuialibus dicamus.

A iuuantibus, & nocentibus.
Palladij locus.
Vitioſa aliqua aqua.
Aquæ experiundæ tempus.

De pluuial bus Aquis. Cap. VII.

NON deſunt quidem authores, qui ponentes mare omnium aquarum originem, veluti diximus, dicant quoque nubes, quodam cœli, ac ventorum impulſu tractas, aquas à mari imbibere, eaſque paſſim effundendas afferre. quod olim luſit Lucretius. Atque horum honeſta ratio eſt: Nam hæc ignaris figurantur, quibus difficile ſuaderi poteſt, quomodo vapores è ſubtilioribus ſalſarum aquarum partibus toto Oceano eleuati, ac mari, & terra, paulatim congelentur, donec à circũſtanti coacti frigore, in aquas conuertantur; ac depluant. Hoc non debet eſſe dubium apud quemquam, quòd imbres immediatè fiant ex aëris vaporibus. Atq; hoc iure imbrium aquæ prima laus in bonitate tribuitur, quæ (quod ſuę originis eſt) leuiſſima neceſſariò ſit, tenuiſſima, limpidiſſima, atque dulciſſima. Aliquam tamen pluuialis differentiam habet, ſecundum tempora, quæ plus minus aërij vaporis temperaturam immutant. Ex quo unum primò intelligitur, quòd omnis imbrium aqua uarijs conſtet ex partibus. Quæ diuerſitas in collectis ſtatim à pluuia aquis, & non depuratis, facile deprehenditur, colore, ſcilicet non ſatis aqueo, odore, ſubſtantia minus limpida, inæqualitate, ſedimento, bullis: Nec adeo ſyncerus ſapor, in plurimis famoſus, atque etiam ſalſus. Salſedo tamen, vt non ſentitur pauca, nec in paucula pluuia; ita manifeſta fit ubi multa ineſt: quo modo ſalſi autumno imbres, teſte diuino Philoſopho, ob acrium nimirum uaporum ea tempeſtate copiam, vnde compluunt. Ex quo illud ſequitur, quòd aquarum imbrium bonitas, haud ſimpliciter definienda eſt, quia imbrium; ſed metienda penes aëris conſtitutionem, atque tempora. Et ſuper hæc, penes adhibitam diligentiam. Hieme enim aër frigidior, quare aquas ſub bruma collectas grauiores habemus, etſi dulciores quam æſtate. Aeſtate verò prout denſior caligo eſt, vel magis tranquilla conſtitutio aëris, non eadem pluuia. Probatiſſima quæ ex nimbis ſenſim depluit, flantibus ab Aquilone ventis. Nec inferior multo (ſi in bonam præſertim ciſternam excolentur) quæ tonitru deſtillet, quod diſſipat aërem, ac ſtillas attenuat. At quæ cum horrida nimborum procella depluit, crebris corruſcationibus, ventis, atque tonitruis, veluti incendijs exuſta, teſte Hippocrate, non laudatur. Qua planè ratione, imbrium aquæ haud debent ſub ardenti Syrio colligi: nempe quia tunc uitæ, amarę, ac peſtilentes interdum fieri aſſolent; & aliquando producunt uermes. Multoque maximè ſi tùm flantibus ab auſtro uentis depluerint, aut ijs qui ſolem inſequuntur, ac turbidas verrunt ab ijs locis exhalationes. Ex horis diei, commendauit eas Theophraſtus, quæ noctu depluiſſent, minus quæ interdiù. Niuales verò & glaciales aquæ omnino inutiles. Niuales enim frigidiſſimæ, & quæ minimum habent aëris. Conglaciare verò aquas, eſt quædam aquæ paſſio, atque exceſſus, teſte

Nubes, & pluuias a mari collectas.
Pluuiarum generatio.
Pluuialis aqua optima.
Pluuialiũ ſubſtantia.
In proble.
A temporibus anni.
Nimboſa aqua.
Tonitruoſa.
Lib de aëre aquis & lo.
Colligendæ aquæ pluuiæ tẽpus.
Diurna & Nocturnæ.
Niuales & Glaciales.

Ariſtotele. Alexandro autem in quæſtionibus naturalibus, corruptio dicitur, eo argumento, quòd vbi ſemel concreuerit aqua, nunquam poſteà in priſtinam redit ſubſtantiam, humido iam fermè corrupto, quì cum quicquid haberent clarum, & leue, & dulce amiſerunt; quod verò turbidiſſimum & pôderoſiſſimum relinquitur, introducta ſiccitate.

In III. de rat. victus.

Quamobrem, vt vſu conſtat Galeno authore, hæc illis inſunt vitia, concoctionem impediunt, vrinam cohibent, thoraci, pulmonibus, & ventriculo aduerſantur, neruos multifariam lædunt, conuulſiones, flatus, cruditates, & pleuritides gignunt.

Pluuialis vtilitas.

Syncerræ autem pluuiales ſecundum Hippocratem, ocularijs remedijs perhibentur vtiles, nactæ ſcilicet modicam ſiccitatem citrà calorem. Et item in medicamentis quæ leui, ac cita coctione confici debent, vtilis: ſecus in his quæ diutius cocturæ reſiſtunt, vt in ligni ſancti decocto, fontanas infundimus, nam pluuiales craſſeſcerent.

Lib. de aëre, aquis & locis.

Eſt autem pluuialium aquarum, quæ potabiles ſunt, inditium proprium, cùm in vaſis citò, ac facilè putreſiunt. Ob eam cauſſam, inquit Hippocrates, quòd ex diuerſis conflata eſt, ac admiſta vaporibus, ſanè ab aquis ſtagnantibus, fluuijs, mari, ac terra elatis.

Putreſieri aquas, an bonum.

Quare huiuſmodi aquæ non ſolent putreſcere prius, quàm refrigeſcant in uaſe, partibus ſcilicet ſiccioribus exhalantibus. Eadem mutationis facilitas in natiuis quibuſdam aquis virtuti potius tribuitur, quàm vitio, vt inquit Paulus. Vtrobique enim multam indicat aëreæ ſubſtantiæ partem, quæ ut facile ſoluitur, ita facile peregrino, vel calore, vel frigore afficitur. Atque eæ propterea ſolent æſtate frigeſcere, hieme tepeſcere, ac tenuem illum è fontibus exhalare uaporem. At ne illud quidem neceſſarium: aliæ enim è natiuis ſi putreſcant, alienæ alicuius miſturæ indicant exceſſum. Aliæ optimę, & tamen immutabiles, vt Nili aquę, & Tyberis: quibus ſcilicet ſatis eſſe putandum eſt ad bonitatem, ſi factę ſint, aut loci, aut decurſus beneficio tenues, & quaſi aëreę, ut de aliorũ fluminum aquis infrà dicetur.

Aqua corrupta inutilis.

Loco citato de aëre, aquis.

Sicut ergo à putrefactione indicium de bonitate aquarum non eſt neceſſarium, neque perpetuum; ita ne id quidem putrefactę ipſi aquę beneficium eſt. Imò quę ita mutari incipit, teſte Hippocrate, raucedinem, ac uocis grauitatem ſolet inducere; niſi prius decocta, priſtinas illas aëris partes recuperet. Tanti porrò momenti eſt noſtra diligentia, ſi ad naturam, ac bonitatem pluuiæ adhibeatur, vt eam omni ex parte laudabilem poſſit efficere. Danda ergo opera eſt, ne uitio uaſis, in quo recipitur, damnanda veniat, quod ſępè accidit.

Ciſternarũ ratio.

Et primò quantum attinet ad Ciſternas, apprimè laudabuntur imbrium aquę ſi è ſubgrundijs tecti ad unum compluuium ſelectę, per lapides, ac fictiles canales in ciſternam indantur. Quę enim ex areis etiam ſilicatis, colliguntur, putrem quandam exuſtionem ſolent conducere: ac peiores quę per medios ſtratarum inciles contemerantur.

Tubi fictiles.

Tubi fictiles aquas perducunt puras pręter cętera; & cùm canales tolerentur, vt fieri ſolent de ligno è tecto penſiles;

Lignei.

hi tamen non modicam guſtui ingratitudinem pariunt, ex muciditate ligni, quam poſteà contrahunt.

Aenei.

Prudenter vero quę per fiſtulas metallicas leguntur, cauendę ſunt ob ęruginem quam concipiunt, bibentibus ęſtuoſam, ac inteſtinis ſua acritate noxiam.

Plumbei canales dãnantur.

Ex tegulis autem plumbeis, minus uitij aquas concipere, quidam hodie ſcriptores exiſtimant. Vſui ſiquidem eas eſſe Gallis, & Belgis, & Pannonijs, & toti ferè Germanię: adeoque ſi lędantur nonnulli, id aquis ipſis inquiunt, non tubis uitio uertendum. Verumtamen miror huius authoris paradoxon; nam cum nos ſciamus eas omni ętati fuiſſe damnatas, haud temerè obtrudenda poſteris noua opinio eſt.

Ratio Vitruuij.

Vitruuius cùm uidiſſet has communi conſenſu damnabiles, vix aliud argumentum de earum malitia habuit, quàm à ceruſſa: quę cùm ex plumbo fiat, per acetum in leuorem conuerſo, pręfocatiuaque ſpirituum ſit, ac uiſceribus multifariam noxia; pariter nec eius materiam uacare uitio arbitratus eſt, ac propterea qui in vſtrinis plumbi lapidem fundunt, ſqualenti facie eſſe; & paucę uitę.

Ratio Galeni VII. de Med. ſe. loc.

Auicennę.

Galenus autem Medicorum princeps; limum quendam ex plumbeis tegulis aquas conducere aſſeruit, qui bibentibus varia alui profluuia ſępè commouit. Ex eo Arabes, & Auicenna, eaſdem ventriculo, & inteſtinis admodum nocere tradiderunt. Quam noxam ex interpretibus ſuis, alij imputarunt formę ſpecificę plumbi, alij quòd partes ex eo ducant acres, & tenues, alij quòd ex impuritate naturali ſubſtantię plumbi qualitatem concipiant putredini ualde obnoxiam.

Pluuiales ex tubis aneis nõ ſunt inutiles.

Ego vero cùm ſuo cuique iudicio utendum ſit: ęſtum ſolis exiſtimo, qui ſecundum regiones adeò variat, maximè in cauſſam eius diuerſitatis facere. In regionibus enim citra pręgelidas arctos, dum calor aſſiduus in materia denſa, adeoque impura referbuit; facilè uſta, ac diuerſę ſubſtantię recrementa mittit, quę ſubinde prauis qualitatibus aquas per eius materię laminas depluentes commaculant. Quo nimirum contagio regiones illę commemoratę, ac ulteriores, maximè Septentrionales, quę non adeo gaudent ſole aſſiduo, carere poſſunt. Et ob hanc ipſam cauſſam, uidemus in antiquitatibus urbis Romę, quod ſub prima illa artium luce, plerumque tubi aquarum ductuum ſubterranei,

Stannata hydria.

de plumbo fiebant, qui radiorum ſolarium expertes; nihil eius generis vitij contrahere poterant. Propterea,neque in æreis,neque in plumbeis hydrijs ſeruanda aqua: quanquam ſi vrcei ſtannati ſint,virus æris eo litu obducitur,vt communi vſui Plinius atteſtatur. Sed aut vaſa teſtacea,& fictilia ſunto,multum capacia,cuiuſmodi nunc Romæ vtuntur, quas Vittinas appellant; Alexandriæ item & in tota Aegypto, vbi fluuiales condunt, & clarificant aquas.

Lagenarũ, ſeu Vittinarum, & conſeruarum vſus.

Lagenas has dixerunt antiqui,tàm vinorum,quàm aquarum vſui idoneas. Quæ tamen ad fluuialium aquarum vſum,grandes ſint,ac trium ad minus pedum altitudine,ventre quàm amplo, ore anguſto,ac pariter à medio infrà in anguſtam deſinant baſim. Nempe, vt aqua poſtquam exactiſſimè ſubſederit, ab vſq; media ventris capacitate hauriatur, quatenus ſcilicet purgatiſſima ſeruetur,& limpidiſſima: inferiùs verò, vbi vas coanguſtari incipit, ac aqua feri inſtar craſſeſcere,omnino ſinatur, ac loto ſemper exactiſſimè vaſe, noua indatur. Aut Ciſternæ,vel aquagia,quas conſeruas vocamus, ad vſum pluuialium ſint ita conſtitutę. Habeant geminos parietes (vt monuit Plinius) ut in priori parte conſidant aquæ,atque per colum in proxima tranſeant maximè puræ. Vel, ut ciſternas hodie conficimus, ſit una uaſis cauitas profunda, quæ ad ſenos infra pedes diſtincta ſit ſolido fornice. Sint calce vehementiſſima cum puteolano puluere,aut lateritio rudere incruſtatæ, nec minori artificio comminutæ ſpongijs ac fragmentis ſilicis ſuper ingeſtis, cum leui, ac pura glarea lotiſſimaque fluuiorum harena. In totum non poſſunt nouæ ciſternæ, nec cæmentitiæ laudari æquè,ac veteris duratæque ſtructuræ. Immò iſtarum aquæ, quæ longo vſu inuentæ fuerint ſyncerę, quales deſcripſimus, & ſanis omnibus qui eas ſolent bibere; & quæ ciſternæ ſoleant aquas hieme tepentes reddere, æſtate verò frigidas; ſummæ bonitatis habendæ ſunt,vt ſi etiam eas,quas damnauimus aliquando pluuias admiſerint,nihilominus tamen ſalubres efficiant. De Putealibus, crudiores communiter puteorum aquæ ſunt. Ad bonitatem autem earum hoc primum requiritur,vt laudabilem habeant originem: deinde vt è ſpatio,ſolovè non excurrant vitioſo:tertio vt quò minus fieri poterit cloacarum deſtillationibus contemerentur: Et præter hæc ut idonea ſit ipſius putei ſtructura, ac idoneus ſitus. Solet enim puteus è vicino quopiam uel fluuio, vel lacu, vel palude ſuas aquas per excolationem è terræ poris recipere. Atque hoc differt à ciſterna, quia uiuas, & ipſe continet aquas,vt fontes; non deplutas. Differt à fontanali aqua, quia fontis vena naturalis eſt:putei autem exudatio potius è vicino quopiam vel lacu,vel fluuio. Idcirco facit in primis ad aquæ bonitatem,vt ſua illa origine laudabilis ſit. Hoc tamen non ſatis eſt, niſi è ſolo ſpatioue non deſtillent vitioſo. Multæ enim habentur vitioſæ aquæ in ſe; quæ tamen in vicinos puteos emergunt purgatæ,& ſalubres. Quales audio probari puteales aquas iuxtà Padum,iuxtà Danubium,iuxtà lacum Traſimenum,iuxtà Benacum,& alibi. Præcipue verò laudabiles Putei circa Aphricæ littora,quæ ab Atlante monte flumina, ac corriuationes imbibunt,perennes,ac ſalubrium aquarum, & in Aegypto maximè,quà per totum Nili aqua ſubſilit.& tamen è dulcibus fluuijs vitioſæ certis locis transfunduntur: quales hìc in

Roma.

vrbe Roma noſtrorum puteorum aquæ:quæ tranſcolantes è Tyberi fluuio,qui dulcis eſt natura ſua,& lectiſſimæ aquę; tamen in puteis duræ,ac inſuaues pluri ex parte redduntur.Tùm vitio ſoli naturali,quod totum eſt tophaceum,& puteolanum,& ſalſum. tùm accidentali ex cęmentis antiquitatum,ac latrinarum ſimul,& cloacarum ſine fine occulta illuuie, quę ipſas contemerant. Quare unius putei aqua minus hic uitioſa reperitur, quàm alterius.

Florentiæ putei.

Florentiæ ſolum ſabuloſum ferè vbique viſitur, ac lapideum; vnde puteales aquę ibi communiter utiles.

Bononiæ putei.

Bononię autem putei vſu ipſo uiſcera grauant,atq; oppilant; vitio ſoli, quod gypſeum eſt, & eadē latrinarum deſtillatione:quę proculdubio in omnibus magnis ciuitatibus, communis cauſſa de malitia putealium aquarum eſſe poteſt.

Situs puteorum.

Ideò ſitus non parum facit ad bonitatem:nempè ut putei editis locis ſint collocati, vnde altiſſimè ueniant ad libramentum fluuij, ſub dio ſint, & in celebri pręſertim uico, vt frequenti haurientium concuſſu agitentur aquę, ampla atque ueteri ſtructura.

Periculum fodiendis puteis.

Porrò in nouis fodiendis puteis, non eſt ſubticendum periculum, quod non multis ab hinc annis accidit in Melita equitum Sancti Iohannis inſula. Vbi quidam pollicitus ſic aquas inuecturus,effoſſo puteo altiſſimo, poſt auditos aliquandiu occultos infra terram gemitus, demum dirupto putei latere, tanta uis erupit flatus, vt repente quaſi bombardę ictu artificem cum operarijs ſuis interemerit, in perfecto opere:quod in Inſulis non mirum diſcrimen exiſtimo,quę ex alliſu aſſiduo maris, cauernas plerunque continent peruias uſquequaque & mari, & ventis. Nunc ad fluuiales veniemus.

De fluuialibus aquis. Cap. VIII.

FLVVIALIVM verò maximè Aquarum non eſt vna ratio:aliæ enim potabiles,& vtiles corpori,aliç quæ eſt plurima pars,inutiles.Sicut neque vna ipſarum natura eſt, quæ plurium, diuerſarumq; venarum confluxum recipiunt,& imbrium aquas,& niuales,& omnis miſturæ. Itaq; Cor.Celſus, & communiter alij Scriptores, fluuialem aquam tertio loco adnumerant. Nimirum vt primæ bonitatis ſit pluuialis,tanquam maximè aërea, leuiſſima,atque dulciſſima: deinde eſt aqua fontium, tertia

Aquarũ genera,& bonitatis gradus.

fluuiorum,& deinceps putealis, niualis, lacuum aqua, & ſtagnorum. De fluuialibus ergo plura quidem,ac digna ſcripſit Hippocrates in libro de Aëre,aquis, & locis: & item Plinius lib.31. Attamen in materia adeò variabili, haud quaquàm debemus ſcriptorum poſitiones pro diffinitiuis ſententijs accipere de quaque aqua fluuiali. Nam ita mutabilis eſt ſecundum loca,ac planè differens omnis aquarum natura, vt quaruncumque ſingulatim propriam rationem habere opus ſit. Alioquin uniuerſim confuſa, & non vera notitia.

Fluuialium aquarũ bonitatis ratio.

Circunſcriptiuè igitur,ac per exempla aliqua maximè nota, ſummã quandam bonitatis aquarũ fluuialium trademus, ex qua facilis erit in notitiam cuiuſcunque loci, & aquarum aliarum deductio. Solent ergo fluuiales aquæ eſſe laudabiles,quæ laudabili terræ genere, ac fœlici aſpectu cœli,è largo fonte dulces emergant,& copioſæ,longiſſimo terrarum ſpatio, ac velociter currentes,alueis decliuibus,ſaxoſis,ſabuloſis, & multa glarea, argillaque commiſtis, & quæ non recipiant multarum aquarum, & præſertim compoſitarum adfluxum. Quapropter aſſidua ſolis,ac uentorum agitatione maturatæ, minus crudæ, facilè concoctiles, citò à præcordijs deſcendentes,nec inflantes,limpidiſſimæ in hydrijs fieri aſſolent,& leuiſſimæ. Ex quibus ſanè conditionibus concludi poſſe uidetur, quàm rariſſimas reperiri fluuiales aquas utiles in potibus: quoniam ſcilicet eas conditiones quàm rariſſimè obtinent omnes; & propterea aliqua fluminum percurremus exempla, in quibus, complures ſunt, eæque tàm ad bonitatem,quàm ad malitiam magis perſpicuæ. Inter cæteras autem in toto orbe fluminũ aquas,

Nilus fluuius.

Nilum inuenio in Aegypto meritò eſſe celebrandum,etſi de eius origine ab antiquis authoribus vix ueri aliquid,aut dignum habemus hiſtoria, niſi aut mira tãtùm, aut ad opinionem ſcripta,& hoc certum,quod paucæ aquæ ipſi in bonitate comparari poſſint.

Nili aqua vtilis.

Nili aqua uentrem mollit,vt ex Rufo teſtatur Oribaſius,mulieribus purgationem citat, prægnantibus, ac fœcundandis mulieribus utilis. Quin uirtutem generatiuam maximè iuuat, non animantibus ſolùm, ſed etiam plantis, Diodoro teſte. Propterea Ptolemæus cognomento Philadelphus, ſecundus Aegypti Rex,cum filiam ſuam Berenicem Antiocho Syriæ Regi nuptui locaſſet,Nili aquam ei miſit, quam ſolam biberet, Polybio.

Nili varia nomina.

Eſt autem curſus longiſſimi ſuper cæteros mundi amnes, in tantum,vt apud veteres incertæ originis habitus ſit. Hinc Meroitæ incolæ,authore Plinio,Aſtapum ipſum nuncupauêre, quaſi è tenebris uenientem, & rurſus læua Aſtaborem,dextera verò Aſtuſapem,quaſi tenebroſi & obſcuri principij. Quod luſit Ouidius in 11.d.

Nilus in extremum fugit perterritus orbem,
Occuluitq́; caput, quod adhuc latet. &c.

Plinius tamen aſſignauit Nili originem ex Iuba, in monte inferioris Mauritaniæ, lacu protinus ſtagnante, quem Nilidem vocari.

Nili certa origo.

Clarius noſtra tempeſtate, qua ad uniuerſum ferè orbem peragratum,& nauigatum eſt,conſtat ab extremo Aphricæ oriri,ubi alij Lunæ montes appellant,alij Argenteos,alij de Bet,alij citrà montes à lacubus maximis in Regno Goiame.

Nili longitudo.

Quod ſpatium ab octauo circiter gradu auſtrali vltra lineam Aequinoctialẽ, & hinc ad trigeſimum gradum, quod eſt reliquum Aphricæ ad Mediterraneum, continet in totum ſuprà vigeties centies milliariorum,non computatis adhuc gyris ac flexibus,quos tanto itinere hic fluuius facit innumeros. Nec ſine diuinæ prouidentię iuſſu tàm longè excurrit, & tanta copia; nimirum ut calidiſſimi cœli temperaret exceſſus, viuentibus alimenta præberet,auram, & vitam, vtpotè ſine quo Aphrica non eſſet Aphrica, ſed infœliciſſima regio.

Geneſeos. II IIII. Flumina paradiſi.

Hinc rectè ſacræ literę ponunt Nilum inter quatuor flumina, quę à paradiſo terreſtri oriuntur, ac Geon appellari quaſi à terra:cæteri Phyſon, Tygris, & Euphrates, Sacerdotes verò Aegyptij, quaſi indignum exiſtimantes Nilum terrena propagatione contaminari, ut cęteros fluuios; ab Oceano deductum voluêre: vt Diodorus eſt teſtis. Ac ſacrarum literarum

ſententię

ſententię adſentit pater Homerus Od. 1. 1. 1. 1, quam à Ioue venientem Nilum appellans, illis verſibus.

Nili cauſſa bonitatis.

Hinc bonitatis eius computabimus cauſſas. Primùm aſſidui illius plagæ calores (vt rectè Memphites Philoſophi ſenſêre) conſeruant potiùs in Nilo bonitatem, quàm abſumant, quod fortaſſe nulli aliorum conceditur. Primùm quia maximus amnis, tùm longiſſimus, tùm latiſſimus, alicubi vbi totus incurrit, plus decem millibus paſſuum latitudine, perrarò minus tribus, profundusq; & multarum aquarum: vnde non aſſiccatur, quin dulceſcit calore, coquiturque.

Nili latitudo.

Deinde quia neque niuibus, neque adulterinis vllis alluuionibus contemeratur, niſi riguis comitatus nonnullis, quos orientali ſitu citrà æquinoctialem ſuſcipit. Sed genuinas, viuasque perpetuò adducit aquas, vel largiſſimas certis temporibus pluuias, quæ ſunt delitiæ, refrigerium, & fœcunditas Aphricæ.

Pluuia in Nilum.

Et quòd velox, præcepsque, vt eſt aquæ natura ex motu arcere calorem, retundit tota mole ſua radiorum æſtus, qua re hunc nullas omnium fluuiorum expirare auras tradunt veteres; authore Plinio; & quod confractis aquis, domitaque violentia tanto curſu perficitur.

Nilus an præcipitat.

Quanquam verè Nilus non præcipitat aliquo loco, vt hodie conſtat; ſed ad ſententiam Plinij, properantibus aquis ad locum Aethyopum, qui Catadupi vocantur, nouiſſimo cataracte inter occurſantes ſcopulos, non fluere vijitur, ſed ruere potius immenſo fragore.

Catadupa Nili.

Tyberis fluuius.

Superbus etiam Tyberis modicis primo incrementis ab Auerniæ montanis ortus, interiecto deinde aliquanto ſpacio, complures alios, ac variæ miſturæ amnes recipiens, & cum primis Narnim, & Anienem dulcem; grande flumen, ac nauigabile emergit, nulli fluuiali aquæ in tota fermè Europa comparandus.

Eridanus flu.

At contrà, Eridani aqua quem, & Padum vocamus, fluminum Regem à Poëtis dictum, potu non ita probatur: cùm tamen nulli amnium claritate dicatur inferior, nec allus maioris incrementi tam breui ſpatio, nec maior in Italia. Quod non mirum: cruditatis vitio in primis, liquatas ab inacceſſis alpibus niues toto anno recipiens, qua planè de cauſſa ad Canis ortum incrementum habere conſtat.

Padi incrementa.

Porrò per obſcuras vallium cautes infinitis hinc inde riuulis dilapſus, mox ob ſinuoſas flexuras in longa planicie non adeo velox, aſſiduo ſolis calori ſubiacet, craſſeſcitque. Ac eo maximè, tam ingentium lacuum aquas capiens: nam traiectu ferè cccc. mill. paſſ. non amnes tantùm Alpinos, Apenninosque nauigabiles capit, ſed lacus quoque immenſos, Verbanum, Larium, Benacum, & lacunarum impurarum effuſiones, quas vulgò Monatij appellant, Ternatij, Gauiratij, Mantuæ inferius paludes, aliasque complures exonerat tota vtrinque Gallia Ciſalpina aquas, quæ omnes totam ipſi fluuio bonitatem contaminant. Atque hæc in magnis fluminibus bonitatis diuerſa ratio eſt.

Lacus, flumina, ac flagna Padi.

Torrentes, & fluenta.

Alia verò de cauſſa Torrentium, & Fluentorum, ideſt paruorum fluminum aquæ improbantur. Nempe quæ ob paucitatem naturalium venarum, maiorem conducunt partem ſordidarum aquarum, terrarumque illuuiem; vnde facile à ſole, vento, pluuijs, ac aëre ipſo patiuntur, & perturbantur. Pariter & nonnulla flumina, quæ etſi non paucas habeant aquas; eæ tamen aut lentè fluunt; aut ſtagnantes alicubi ſunt, ac aliquo ſeceſſu deſides; aut ex natura aluei limoſæ; ac maximè ſi magnæ alicuius ciuitatis proluuijs contemerentur, Vel ſi minus ſalubres cuiuſpiam fontis aquas admiſerint: quæ res cùm in paruis fluentis manifeſta cauſſa vitij ſit; reperitur tamen & in magnis aliquando noxia.

Danubij vitium.

Hypanis flu.

Exãpaus.

Veluti poſt exortum magni Danubij vſque ad certum locum accidit, cuius aqua idcirco non bibitur, ac lethalibus piſcibus vſque eò ſcatet. Et Hypanis in Ponto flumen ingens, Exampæo minimo fonticulo amarulentus redditur.

Minerales, & calidæ, quando vtiles in potulentis.

Alioqui minerales quædam aquæ, præſertim calidæ, miſtionibus fontium, & maximè fluuialium; ſalubriores longo tractu efficiunt potulentas, ac minus crudas. Niſi aut præniniæ ſint, aut quippiam maius impediat. Id quod ratio dictat experimento in multis. Quia quod circunfuſum cęli calorem in Nilo dicebamus efficere; idem præſtant cum potulentis minerales calidæ. Siquidem hæ ſui qualitate calorifica digerunt minus idoneas, cùm commiſcentur, & crudas aſſiduo curſu ac motu puriores reddunt: vnde diſflatis aduentitijs illis impreſſionibus in maiori ſyncerarum ſubſtantia, limpidiſſima efficitur, & leuiſſima aqua, haud differens propemodum ab aqua cocta.

Aqua electiſſima ratio.

Quin imò (quod vniuerſim in omni aquarum æſtimatione cõſtabit) cruda & inutilis potui perpetuò ea aqua extiterit, quæcunque ſit, quam virtus quæpiam calorifica non præuenerit, quæ ipſam alterando, ſubtiliando, ac rarefaciendo, in aëream, quæ requiritur, ſubſtantiam vendicet. Quo nomine pluuialem aquam, ac ex tonitru maximè, commendandam diximus, & aquam coctam: & contrà damnandam exactè crudam, & puram, & caloris expertem.

Aqua aërea haud impura.

Neque tamen quis aquam hoc tranſitu in aërem, impuram dixerit: ſuperiora enim teſte Philoſopho, ſunt forma inferioribus, & quædam perfectio in ſuis ſymbolis. Quare ſicut nemo aërem impurum dixerit, qui Solis illuminetur aſpectu; ita neque aquam impurã, quæ aëre tenuetur. At-

que

Tyberis bonitas. que hæc quidem potiſſima cauſſa eſt de aquæ Tyberis bonitate; quæ è paucis, ſcilicet mineralibus aquis calidis, ac miſturis, omni partium cruditate digeratur, ac reddatur aërea, iucunda in potibus, ac ſaluberrima. Qualem inuenio habitam fuiſſe vſque ab vrbe condita: niſi quando quadringentos poſt annos, introducto Thermarum vſu, ac exinde aucta cloacarum illuuie inſtar maximi fluminis, Strabone teſte, dimiſſa fuit vt nimium inquinata. Quare ceſſatis Thermis, ac aquarum ductibus dirutis, cùm à ſeptingentis hinc annis ad *Tyberinarũ exiſtimatio.* Tyberinarum potus reditum eſt, nullus vnquam è ſcriptoribus poſteà, aut Medicis, eas in potibus condemnarunt. Niſi ad opinionem quidam, aut qui varia eius inquinamenta abhorrent: etſi nihilo minus Romæ communiſſimo vſui ſint, ac bibantur vtiliter. Imò examinatæ pluries in tanta ſummorum virorum luce, in eam omnium, ac principum exiſtimationẽ venêre, vt habeantur incomparabiles. Summæ ſemper obſeruantiæ PAVLVS III. PONT. MAX. qui admirando circà curam corporis ſtudio tres & octoginta vixit annos, Tyberinas ſecum aquas, quàcunque iret, longiſſimo etiam itinere, adferri iubebat, quas biberet. & item CLEMENS VII. alijq́ue.

De Aquarum generibus, ac miſtionibus, quæ pertinent ad aquarum bonitatem, vel malitiam. Cap. IX.

Aquarum noua partitio. PRIMA igitur aquarum genera ita ſe habent in vniuerſum. Sanè vt ſupremo loco proponatur elementum ipſum, aqua. Deinde hæc vt per ſuas partes diuiſa reperitur, alia ſimplex, alia compoſita. In genere ſimplicis aquæ, alia pluuia, quî cum Nix, glacies, & grando compræhendenda eſt. Alia naturalis, quæ aut ſimpliciter naturalis, vt aqua fontium, aqua fluminum, aqua lacuſtris. Aut naturaliter compoſita, vt verbi gratia, Aqua maris, aquæ Minerales, & Balnea ipſa ſpecialiſſimæ miſturæ, ſulphureæ, ſalſæ, aluminoſæ, ferreæ, argenteæ, plurifariam miſtæ aliæ. *Quot loca aquarum, tot ſpecies.* Hæc prima genera ſunt, ac hę propriæ ſpecies aquarum. At quoniam in his ſpeciebus multam cernimus varietatem, præſertim ratione miſturarum (vel minimo enim accidente diuerſa fit vna aqua vena ab alia) ideo ad doctrinę vſum neceſſe eſt, penes loca quoque ſpecialem ipſarum naturam definire. Ita quòd, vt ſpecialis cuiuſque loci natura eſt ex accidenti aliquo proprio, quo differt à cęteris locis; ſimiliter in aquis quotquot vbicunque terrarum ſcaturigines reperiuntur aquarum, tot planè ſpeciales ipſarum differentias conſtituere oportet. Quod planè patet experientia, cùm vnaquęque vena, ſi rectè examinetur, certas habeat proprietates, quę in alijs quidem accidentia; in his verò quoniam ſoli, & ſem- *Simplicium aquarũ differentia.* per conueniunt, propriarum potiùs differentiarum rationem habent. Exemplo etiam clariſſimo in his aquis, quę purę, & ſimplices æſtimantur, quæ in primis diuerſiſſimo cœli aſpectu in vno loco, ac in alio variant. (quam cauſſam moneo in omni aquarum æſtimatione eſſe principaliter animaduertendam, vt vniuerſam, ita infallibilem, ac certiſſimam *Fauores cęli peculiares.* proprietatum aliquarum cauſſam). Variant & venarum vbi naſcuntur natura; an ſimplex vena, an multę admiſtę, an paucę, tardo an cito motu deferantur. Variant tertio & locorũ vnde excurrunt diuerſo ſitu, longo aut breui, lato aut anguſto, aprico, aut opaco, profundo, aut breui. & tandem quali terreni ſpecie deferantur, & quales exinde qualitates poſſint concipere. Quę omnia, iam pluri ex parte oſtenditnus, quales inueniantur facere differentias; niſi de eis, quę à miſtionibus ſumuntur, quarum iam rationem habere oportet, pri- *Pluriũ inuicem aquarũ differentię a miſtionibus, innominatę.* mo in dulcibus, ac puris aquis, deinde in miſtis. Incipiemus autem à communiſſimis miſtionibus, aquę cum aqua. nam diuerſa ratio eſt an ſimplici, an crudę, an compoſitę miſcenda veniat; ac differentias ipſas (quoniam innominatę ſunt) ab effectibus vel bonitatis, vel malitię circumſcribemus. Principiò maximi momenti in quaque aquę conſideratione eſſe debet, an è ſimplici vena, ſimplicisq́ue ortu, vniusq́ue confluxus ſit, an plures in vnum confluant venę. Nam quę è fœlici ſolo, venaque ſingulari exoritur, ſyncera eſſe ſo- *Forma bonarũ aquarum.* let, & communiter laudabilis. Tales ſunt complurimę aquę fontium, atque etiam fluminum, quę potantur: quę ſcilicet è ſyncera emanant vena, ac perraris contemerantur riuis, aut fluminibus alijs: quę forma eſt, ac regula ferè omnium bonarum aquarum. De his *Ex pluribus aquis vna aqua fit.* autem, quę pluribus venis, ac riuis conſtant, conueniunt quidem plures ac diuerſę aquę ex admiſtione, fiuntq́ue ex pluribus vna ſpecies, & vna aqua. Sunt enim vniformes in fundamento, conueniuntq́ue in genere pimo: differunt partes accidentalibus conditionibus, quę facilè vniuntur, ſed cùm per admiſtionem intendantur & remittantur, ſemper ea quę in ipſa admiſtione ſuperior reperitur, pręualet cęteris. Non ſolum ergo venarum diuerſitas attenden-

tendenda eſt; ſed hoc eſt operæprecium, an omnes in vnam ſynceritatis, ac bonitatis materiam conueniant, an in malitiam. Nam rarò eſt, vt diuerſæ in vnam bonitatem conueniant.

Cydni flu. bonitas.

Simplici ortu quidem Cydnus Cyliciæ fluuius celebris eſt: ſanè qui leni tractu è fontibus ſuis puro ſolo excurrit, nec torrentes excipit, blandiſſimis, ac amœniſſimis aquis; vt ex Trogo Iuſtinus tradidit.

Tyberis bonæ miſturę.

E diuerſis autem, Tyberinæ aquæ plus XL. fluminum confluxus capiunt: attamen plurimæ partes ſunt ſuis uenis bonæ, ac potabiles; & quæ paucæ incurrunt calidæ & minerales, aliquæ crudiores, raræ aut nullæ niuales, prauæque naturæ; eæ locum potiùs conditurę obtinent. Quæ nimirùm in magno fluminis confluxu, ſabulone, glarea, cretaque confuſæ, ita inuicem franguntur, ac alterantur; quòd crudæ ac frigidæ incaleſcunt, & dulceſcunt, craſſæ tenuantur, duræ matureſcunt, graues alleuiantur, ac ubi deſederint, in unam tandem ſynceritatis ac bonitatis ſubſtantiam uniuntur, ut durent per multos annos imputreſcibiles. Quod neque abſonum rationi eſt, ſi in aquis duas propoſitas iam cauſſas, cur putreſcant aliquæ, meminerimus; aut ex admiſtione ſcilicet rerum multa, aut certè ſolius aëris. Modò in his aquis purificatis nullę ex tanta confuſione reliquiæ; nam omnes reſedêre.

Tyberinæ aquę cur nõ putreſcunt.

Neque aëris: quippe quæ non tam aëre, aut calore aduentitio attenuantur (qualem bonitatis occaſionem in pluuialibus, & fontanis aliquibus adduximus) quàm ſuopte ductu, atque concuſſione. Quarè ſi eas decoxeris; paulo poſteà exhalante uapore, non minus computreſcere uidebis, quam cæteras dulces.

Aquarum multarum partiũ malitia. Lib. de aëre, aquis, & locis.

Cæterùm plerunque eſt, cùm in admiſtione partes alicuius prauæ qualitatis bonas ſuperenr, ac ob eam cauſſam meritò multum admiſtas damnauit Hippocrates. Quales plurimi, & maximi in Europa fluuij: ut Padus, qui centum auctus fluminibus, è duris, ac perpetuò niuoſis Alpibus, crudæ, diuerſæque ſubſtantiæ conducit aquas. Nec adeo utiles, donec pluribus & centeſimis milliaribus à ſuo principio, in Ferrarienſi agro incipiunt eſſe utiles. Et item Danubius, uariæ crudæque miſturæ, & Albis, alijque ſub aſpectu cęli frigido.

Rhodani bonitas.

Nam Rhodanus inter maiora flumina, & quæ eodem ſitu in Meridiem influunt, qui in apertum magis ſolis fauorem decurrunt, maturiores longo tractu euadunt. Hactenus ab ortu, ac ſimplici admiſtione aquæ cum aqua, differentias bonitatis, ac malitiæ in quaque aqua explicauimus.

Differentia a locis. Dulcium aquarũ loca.

Nunc de differentijs, quæ à locis ſumuntur, quatenus ſcilicet aquæ à peruijs rebus, unde ſe diffundunt, afficiantur: non eſt dubium, quòd quæcunque dulces, quæ ſunt potui iucundæ, & ſalubres, uix aliud terreni genus elambunt, quàm aut lapidem, aut glaream, aut ſabulonem, aut argillam; omnia, uel aliqua. & ratio cur hę miſturę ad bonitatem faciant, duplex eſt: prima quidem, quia hęc haud ullam ſui qualitatem, quę inficiat, aquis interlabentibus poſſunt imprimere; cùm excrementicijs uacent accidentibus, ſiccę, nudę, & ſyncerę ſubſtantię. & deinde, quia hęc iuuant eas admodum bonitate, non tantum non inficiunt.

Lapidũ vtilitates in aquis. Ex glarea, aqua. Ex ſabulo. Cõſeruarũ modus. Ex Argilla aqua.

Iuuant quidem lapides, è decliuibus pręſertim locis, quia aquas excurrentes pręfrangunt, innatamque eis contumaciam humiditatis attenuant. Ac maximè ſi inter curſum, ſubtili quoque glarea dirumpantur, quę circà fluuiorum ripas infinita lapillorum congerie conuehi ſolet. Aut puro ſabulo, unde purgentur. Sine his, aut ſuper his aliqua adiuncta terreni ſpecie: non poſſunt aquę uacare aliquo uitio. Itaque boni artifices, qui ciſternas condunt; aquilegia, quę dicuntur conſeruę ciſternarum; uiuis ſaxis primò congerunt, ſuperingeſta multa huiuſmodi glarea, ac ſubtili fluuiorum harena, & ſuffarctis ſpongia tubis loco argillę. Nam de Argillę, quę creta dicitur, miſtione, alia ratio eſt. Nimirùm quę in aquis quidem ſtagnantibus, & claris, aut tardi motus, inutilis. In aquis uerò currentibus, turbulentiſque admiſta, multam habet beneficij efficaciam. Nam quia uiſcidę, glutinoſęque ſubſtantię eſt, & grauis; purgat in illa confuſione, omni unctuoſitate aduentitia, aquas; ſecumq; deſidens, in profundum ſua tenacitate attrahit, limpidiſſimas relinquens illas, quod palam eſt, nam & ueſtes cretę illitu purgari oleis ſolent. Ac talis cretę utilitas in Tyberinis noſtris perſpicua eſt, & in Nilo: turbulentę enim iugiter, ac repoſitę aliquantiſper in uaſis, limpidiſſimę fiunt, atque optimæ. At in certis fluuijs, qui ſegnis & tardi motus ſunt, & claris aquis in aperta planicie, inutilis plane eſt.

Aquas purificandi artificium.

Quibus adde nobile, nec ſcitu indignum argumentum: qui prauas aquas in uſum exercituum corrigebant, fermè hoc ipſo naturę ritu edocti, ſabulo & creta eas aliquandiu confundebant, mox de uaſe in uas transfuſas, percolataſque ſidere ſinebant, donec limpidiſſimę fierent, & ſuaues; quod authore Solino memorię proditum eſt.

Miſturarum vitia.

Sicuti ergo aquę ab occurſu lapidum, aut ſabulonis, aut glareę, cauſſam beneficij aliquam acquirunt, ęqua ratione cùm ab origine, aut uario etiam occurſu uaporum, ſuccorum, metallorum, radicum, diuerſarumque, quę ſine fine reperiuntur, miſturarum commiſceantur; manifeſtam aliquam impuritatis cauſſam concipere eas fatendum eſt. Maximè uerò ſi taliter conficiantur, ut difficile poſteà conceptis ſemel impreſſionibus ſpolientur. Nam

haud

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Miſturis aqua an purgetur in totum.

haud dubitare quenquam exiſtimo, quin vtcunque omnes aquæ conceptis è ſolo vitijs ſpolientur. Diſtinctione tamen adhibita, nam hæc faciliùs, hæc difficilius. Vel enim me tacente hoc patet, quòd minus multa ſoluuntur, quàm pauca, & ea facillimè quæ maiori aliarum aquarum incurſu diluuntur, vel flumine. Sed de ſingulari vena, hoc videndum, an connatæ ſint qualitates, an obiter acquiſitæ. Facile quippe exuuntur omni qualitate aquæ, quæ laudabili, nec vitioſa origine, obiter tantùm peruijs ipſis rebus afficiuntur: nempe grauitate acquiſititia, turbulentia, ſapore, odore, colore, atque calore. Nam hæc haud connata ſunt, nec à principio emanant intrinſeco ipſius aquæ, ſed extrinſeca ſunt, ac de natura accidentis. Accidens autem adeſt, & abeſt, remanente ſubſtantia. Alioquî difficile abolentur fortes impreſſiones, & quæ obtinent differentiarum formalium in ipſa aqua rationem: nempe vbi aqua quaſi egreſſa iam conditiones elementi, miſti perfecti incipit ſubire rationem, in qua non tàm quæritur puritas, quàm genus miſtionis, ac temperamenti ratio, in qua ipſæ conſiſtant differentiæ. Quamobrem hactenus de ſimplicitate, ac puritate aquæ dictum ſit. De miſtis autem aquis; hoc alterum aquarum genus eſt nobiliſſimum, circa quod iam deinceps tota noſtra ſpeculatio verſari debet.

De Miſtis aquis.

De triplici temperamentorum genere Aquarum miſtarum, ex quibus cuncta ipſarum differentia, ac impreſſiones emanant. Cap. X.

Ariſtotelis poſitio.

OMNES impreſſiones, ac differentiæ, ac omnia ferè accidentia aquarũ, temperamentorum ipſarum ſequuntur naturam, ac temperamenta miſtionem: excipio virtutes, nam hæ ſuperiorem aliquando habent cauſſam. Neceſſe eſt ergo temperamentorum, ſimulatque miſtionũ aquarum habere rationem. Ariſtoteles in II. Meteororum, cùm ſimplicem poſuerit aquarum ortum, nempè quòd ex aëre fiant in viſceribus terræ; omnes ſubinde earum affectiones ex accidenti proficiſci definiuit. Nempè quod aquæ è ſimplici ortu ſimplices, ac dulces, ex accidenti miſtura terræ quaquã tranſeunt, mutentur, nouumque induant ſaporem, & nouam qualitatem. Nam terra (inquit) dum ignem ſentit (quod plus minus id pati ſoleat) varias ſaporum, colorumque formas contrahit; quippe quæ aluminis, calcis, & cæterorum id genus virtutibus plena reddatur, ac exinde quæ dulcis influit aqua, permutari ſolet. Hæc ibi Philoſophus: poſt quem, cùm nemo fuerit, qui hanc Philoſophiæ partem exactè tractauerit; tota ferè poſteritas hactenus in eam venit ſententiam, ex accidentibus duntaxat miſturis aquas, quaquã trãſeunt permutari, ac diuerſas, quas habent multi fontes impreſſiones, obiter acquirere. Quod quidem nos non negamus, nam manifeſtum eſt: Niſi multa eſſent, quæ præter hanc cauſſam, interiorem poſtulant rationem. Primùm ea ratio, miſtionis potiùs modus eſt extrinſecus, aquæ v. g. & terræ, quàm temperamentum: quod fatetur eo loco Ariſtoteles, de temperaturis ſeorſim dicendum. Deinde ponere hanc ſolam cauſſam, quæ à miſturis ſumitur, omnium impreſſionum, ac differentiarum, quas aquæ præ ſe ferunt, eſſe cauſſam; faceret vt fermè præter ſimplicem aquam, quotquot reperirentur miſtę, & aliqua ex prædictis qualitatibus prædita aquę; miſtum quoddam, ac aggregatum eſſent per accidens. Ex aqua v.g. & cinere, vel ſale, vel ſulphure, vel aliquo alio ſimili, quę obiter aqua, & ad caſum incurreret. Et ſic alterum duorum fateri neceſſe eſſet, aut quòd miſtę aquę paulo poſtea mutarentur omnes, putreſcerentque, velut lixiuium quod in Auernis videmus, in volaterranis lacunis, & in eiuſmodi aquis, quę obiter admiſtę turbantur, ac ſœuum putredinis mittunt halitum. Aut certè inſignes quantum uis aliqua uirtute aquę, eſſent miſtę ad caſum, & quaſi tales pręter naturę intentionem. Cui ſententię communiter reclamant omnes, & Claudianus apertè de uirtutibus fontium Aponi.

Ad poſi. philoſophi. I ... II ... III

Claudiani locus.

Quis caſum meritis adſcribere talibus audeat?

Quippe ut rarò fiant caſu aliqua, tolerabile in natura eſt; multa uerò fieri, & ſine fine miſturis contemerari tot aquas generoſas, haud conſiderati iudicij uidetur aſſerere. Immò euidenter innumeras uidemus aquas, quę ſunt aut ſapore, aut odore, aut operandi aliqua uirtute inſignes; cęterum nullam talem prę ſe ferunt miſtionem, ſubſtantia, colore, & pondere, quod maius eſt, haud differentes ab aqua ſimplici. Sunt etiam aliqui fontes calidi, ſcribit Vitruuius lib. VIII. cap. III. ex quibus profluit aqua ſapore optimo, quę in potione ita eſt ſuauis, vti nec fontanalis à Camœnis, nec Martia ſaliens deſideretur. Et (ut paulò ante Athę-

IIII

te Athenei authoritate probauimus) permultas experimur aquas, quæ licet ſpecialẽ quampiam ſapiant miſturam, ſalſam, ferream, ſulphuream, æqui tamen ponderis comperiuntur cum aqua ſimplici, quod planè argumentum eſt eam potius à natura concepiſſe qualitatem, non miſtionem. Nec porrò eſt ratio, cur vniformes tales omnes naſcantur aquæ: imò quæ euidenter miſtæ naſcuntur aquæ, ſulphuratæ, craſſæ, graues, turbulentæ; niſi ſuprà miſturas aliquo præuentæ eſſent naturæ fauore, vt dicemus, in ſuis principijs; haud diu perduraſſent vniformes, vt in ſapore videmus id genus multas, in odore, & calore, & in virtute vniformes emanaſſe per ſecula. Quo modo enim miſturæ poſſunt obiter, ac ex accidenti vniformem facere impreſſionem aliquam, & quæ aſſiduo ſuper eas intercurſu aquarum non abſumantur, nève mutentur aliqua parte, ſaltem accidentium? Imò, perinde ac in cinere videmus, & calce lota exoleſcere tandem aquæ affuſione quanque miſturam neceſſe eſt, vimque omnis impreſſionis amittere. Nos ergo, vt longo ſtudio, ac multarum aquarum experimentis didicimus, altiorem ad hæc omnia rationem inuenimus, qua non tàm damnanda, quàm amplificanda veniet ſummi Philoſophi poſitio. Quippe dubitandum non eſt in tota aquarum natura, ſicut in cæteris quoque elementis, miſtiones fieri naturales, ex quarum temperamento propriæ pariter emanant differentiæ, ac aliæ impreſſiones: quarum ſi non ſpeciales temperaturas, communes ſaltem, quæ non adeò à ſenſibus ſunt remotæ, inueſtigabimus. Ergo tria in natura aquarum inuenimus prima miſtionum genera, ſiue tres gradus, ſe quodammodo conſequentes. Primùm quidem genus à tota origine ſumitur aquæ; quæ, vti ſimplex fit ex ſimplici aëre, ita miſtæ gignuntur, miſtione in ſuo genere perfecta, ex miſtis, ac heterogeneis infrà terram vaporibus, quod iam anteà de communi aquarum origine demonſtrauimus. Secundum ad accidentis accedit naturam potiùs, quàm vt propriç temperaturç habeat rationem: nimirum cùm aqua è ſimplici ortu, ſeu qualitercumque etiam miſta è propria vena erumpat, miſtos aliquos ſiue in fonte ipſo, ſiue obiter, ac diuerſos à natura ſua imbibit, concipitque in ſe vapores, quorum naturam induit, & vt plus minus perfecta fit adinuicem miſtio, formam aliam quandam accipit aqua, nec non accidentia eorundem aliqua, ac facultatem operandi. Tertium denique genus, mera quçdam admiſtio eſt, quç euidenter caſu fit, inter aquam, & quas aqua obiter incurrit miſturas, qualem ex omnium conſenſu diximus. Quæ ſanè diſtinctio, ſi ordinatos ſpeculemur naturç progreſſus in temperamentis aquarum, clara eſt; ac optimis comprobatur rationibus. Primùm Ariſtotelis, qui in 1. Meteoro. libro, hanc habet maximam propoſitionem; Eodem modo ſub terra, quo ſuprà terram generari aquam. Modò, ſicut ex vaporibus diuerſis ſuprà terram, ac ſępenumero calidis, ſalſis, ſulphuroſis generantur aquç; ita & infrà terrç cauitates. Nam ex ea vaporum diuerſitate probat Ariſtoteles in Problematibus hieme dulciores fieri pluuias, è ſynceris, ſcilicet tunc nubibus; autumno ſalſiores, exuſtis, caliginoſiſque per ęſtatem vaporibus. Nec aliam ponit eſſe cauſſam cur mare perpetuò ſalſum ſit, niſi ex eiuſmodi exhalationum natura, quç quicquid ſalſum, & graue concipiunt ex terris, continenter refundunt in mare. Ac certis locis, ac temporibus ſulphuratas pluere teſtantur authores, quas in Hyperboreis Olaus Magnus eſt teſtis, ob multitudinem, quas illæ regiones habent, minerarum, & craſſiſſimç ex eis caliginis copiam, ordinarias eſſe, non ſulphuris ſolum, ſed & lapidum quandoque pluuias. Multo Lapidum magis igitur infrà terrç carceres miſtas id genus aquas, ac diuerſarum qualitatum generari conſonum fit; vbi talium vaporum perpetua generatio fit, ac indeficiens multiplicatio. Cùm enim in ſubterraneis cauernis ſpatio careant vapores, vbi diſſipentur, purificenturque, ſicut in aperto aëre planè diſſipari nubes videmus: continuò maiorem contrahunt, multiplicantque in ſe caliginem: quç alibi in metalla cogitur, vbi metalli alicuius conceperit virtutem; alibi intercurrentes afficit ſua qualitate aquas; & alibi tandem ad mediam terrç regionem, frigidoſque receſſus euaporans, perinde fit in aëre; conuertitur in aquas ipſas, ac tales neceſſariò in eis aggenerat qualitates, quales ipſimet ſunt vapores, & materia vnde primò eleuantur, teſte philoſopho. Quod confirmant ſtillatitiarum aquarum experimenta, quç ſi exquiſito deſtillentur magiſterio (quod dicunt in balneo Mariç) ipſiſſimas referunt qualitates, ſaporem, atque odorem, & facultatem, quales rei deſtillatç vapor, ac natura continet, limpidç alioquî, & claræ, & leues, & quç diutiſſimè ſeruant, quam conceperint, qualitatem. His tribus ergo modis omnes aquç miſtç, ſunt miſtç; vel prima ſcilicet ſui generatione, vel vaporum in ſe conceptione, vel ſubſtantia aliqua miſtç rei. Quos modos diligenter adnotare, ac memoriç tenere oportet, vt quç tria veluti prima principia à nobis propoſita ſint, in quibus tota aquarum Thermalium natura, quas in quoque genere recenſuri ſumus, verſari debet. Cęterum ad diſtinctionem, notitiamque cuiuſpiam aquç, an ex primo miſtarum

V. — *Amplificatio poſitionis Philoſophi.* — *Tria genera miſtionis in aquis.* — *I.* — *II.* — *III.* — *Sulphuroſa Pluuia.* — *1. Meteororum.* — *Tria prima principia Thermarum.*

genere ſint, an ex ſecundo, an ex tertio; plura ſunt, ac tria potiſſimùm ſigna diſtinctiua. Nempe, ſi ſynceræ ſint ſubſtantiæ; ſi vniformes, ac vno tenore iugiter ſcaturiant; & ſi aliquandiu próprias conſeruent qualitates.

Primi generis conditiones.

Maximè verò talibus gaudent prærogatiuis, quæ primi generis, ac tota origine tales naſcuntur aquæ, ſynceræ in primis ſubſtantiæ, ideſt in ſuo genere ſimplici aquæ adſimiles, claræ, limpidæ, & leues. In tantum quòd vel ſapore, vel odore, vel virtute quapiam medicata apparebunt aliquæ compoſitæ, & miſtæ aquæ; cæterum deſtillationis experimento vel nullum, vel exiguum rei miſtæ relinquent in vaſe veſtigium: quippe ex vaporibus genitæ, ac inſtar aquæ deſtillatæ. Porrò vniformes erunt; ideſt, vt cum aliqua eiuſmodi qualitate naſcantur inſignes, immutabiles tamen ſint, ac vno perpetuo tenore, ac ſtilo è fonte ſuo quæque ſcaturiat. Quod naturæ opera ſcrutanti haud difficile ſit. Vapores enim intimam ſupponunt matricem, ac ueluti ſeminarium quoddam, vnde eleuantur, v.g. metallorum; quæ, vt ſpecies ſunt in terræ viſceribus propagationis æternæ, ita indeficienter perinde ac à fornace ardenti, gignere poſſunt vapores, eoſque iugiter tranſmittere, præbereque naſcenti ex eis aquæ propagationem vno tenore, qualem in eiuſmodi fontibus videmus perpetuam. Et tandem hæ extra fontes, quas ſemel in natura ſua conceperunt qualitates, virtuteſque diutiſſimè conſeruant: vtpote quæ congenitas; ac à principio intrinſeco emanantes, & proprias contineant, non aliunde acquiſitas.

Aquarum Thermaliũ tres prærogatiuæ.

Atque has tres potiſſimùm conditiones obtinent quarundam balnearum aquæ, ac cœleſti putantur gratia præditæ; quæ ſcilicet ſynceræ naturæ ſunt, vniformes, & quæ tàm ad regiones longinquas adlatæ, quàm in proprijs venis æquas conſeruent uirtutes. quales multis ſuis locis narrabimus in Italia ſub hac prima cenſura nobiliſſimas.

Secundi generis miſtarũ aquarũ cõditiones.

Harum porrò conditiones aliqua ex parte obtinent duæ reliquæ miſtarum aquarum ſpecies; & primùm quæ extrinſecus in ſe conceperunt aliunde vapores. Minus enim ſynceræ, quàm primæ ex uaporibus in ſe conceptis redduntur: quod bullientes declarant aquæ, nam concepto extrinſecus calore bulliendo manifeſtè craſſeſcunt. Maximè uaporibus exiſtentibus natura craſſis; nam eas & ſubſtantia, & qualitatibus affatim eius metalli ſolent afficere, cuius ſoboles ſunt; unde ſulphureas aliquas uapore ſolo ſulphuris, alias metallicas, alias alia natura præditas emanare uidemus, ſolis conceptis earũ minerarum in ſe obiter uaporibus. Nec adeò emanant uniformes; utpote quę accidentali concurſu concurrunt, hinc uapor, hinc aqua: quę ſeorſum utrinque infinitis obnoxię fiunt mutationibus. Ac minus conceptas conſeruant qualitates, nam exhalante ſtatim à fonte, uel aliquo ſaltem ſpatio uirtute uaporum, exoleſcit aqua.

Tertÿ generis miſtarũ aquarũ conditiones.

Minimè uerò omnium, immò infimum gradum in tota aquarum miſtarum natura continent, quę admiſtę obiter, & caſu ueluti naturę admiſtę uiſuntur. Imò quę ſimpliciter tales, ideſt quę euidenter materiam terrę, quâ decurrunt, abradunt, concorporantque in ſe, terram ſalſam, ſulphuream, cineream, atque aliarum minerarum; tales uel idiota quiſque denominare ſolet ſalſas, ſulphureas, cinereas, quin & lutoſas dicet, & contemeratas potius, quàm medicatas. Quales inueniuntur non paucę, ac narrabuntur in noſtris hiſtorijs aliquę, miſtionis nimirum imperfectiſſimę, putredini obnoxię, graues, luridę, inutiles, niſi fortaſſe ſcabiei, & canibus.

Triũ generum aquarũ miſtarũ cõplicatio.

At prouidentiſſima Natura, quę perrarò ſinit aliquid ociari in ſuis operibus; perraras quoque in ea impuritate reliquit aquas, quibus ultrà miſturas non aliquam deſtinauerit gratiam, aut benigniorum uaporum, qui eas uiuificauerint: aut nobilium ex toto genere aquarum, quę occurſu ſuo, ac fauore interdum cœleſti, nobilem quampiam in eis imprimant, ingenerentque temperaturam.

Balnearũ tẽperamenta.

Et aquarum ſanè plurima pars, quę in uſum ueniunt balnearum, tales ſunt: Miſtę ſcilicet ex natura ſoli, quemadmodum communiter eas omnes iudicant, ſulphureę, ſalſę, aluminoſę, ferreę, ęneę, uel commiſtę ex horum pluribus metallis. Quæ tamen pręter eam miſturam ſpiritu quopiam minerali ſubeunte dorantur; uel calore temperatę ſunt, calidę, feruidę, ac uario uel ſapore, uel odore, uel colore prędite, ac uirtute aliqua ſuper cętera inſignes. Prima ergo Temperamentorum genera, communiſque ratio omnium differentiarum aquarum, ita ſe habent in uniuerſum. Specialiter uerò eas à ſenſibilibus definire oportet, ideſt à partium miſcibilium qualitatibus, atque accidentibus, à ſaporibus, odoribus, coloribus, ſubſtantia, ac tactus qualitate, quas naturaliter ex miſturis pręſe ferunt. Et aliquando ab operationibus. Tam accidentia enim ſenſibilia, quàm operationes, conſequuntur eſſentiam rei, ac magnam partem idcirco conferunt ad cognoſcendum eſſentiam ipſam. Quare his cognitis, facilè in quoque fonte ſingulari minerę eſſentiam, ac temperamentum, & gradus, nec non complicationes inuicem multarũ miſturarum agnoſcere poterimus. Et primùm dicemus de ſaporibus.

De differentijs Saporum, & eorum cauſſis in aquis naturalibus. Cap. XI.

Differentiarum nomine Accidentia computari.

DIFFERENTIARVM ergo Aquarum miſtarum quanquam aliæ ſint propriȩ, vtpote ingenitæ ex natura aquis, nec ſatis notȩ; aliȩ communes, quæ ſcilicet ad ſenſum manifeſtam conſequuntur miſturam, vnde rectiùs accidentia dici deberent, vel ſimpliciter impreſſiones; nunc tamen ad faciliorem notitiam indiſtinctè omnes communi hac differentiarum appellatione compræhendemus. Incipiemus autem à ſaporibus, vt quorum plerique intimæ impreſſionis exiſtant, ac certiſſimi ſenſus differentiæ.

Sapores omnes miſti.

Sapores verò omnes miſtionis alicuius ſoboles ſunt. Simplex enim ſi quod in natura detur, inſipidum eſt, neque ſaporem vllum, neque odorem recipit. Quo modo potui idoneam aquam, & quæ omni ſit ſapore exuta, ſimplicem per abuſum ſolemus dicere. Miſtas ergo aquas, quæ ſapiunt, eſſe omnes; non eſt dubitandum. Vtroque modo, quo aquis contingit miſtio aliqua, ſeu miſto inquam aëre in venis terræ, ac diuerſis imbuto qualitatibus genitæ ſint; ſeu peruias à miſturis ſuſceperint impreſſiones. Quas diximus hac ratione diſtingui oportere.

Sapores, an proprij, an accidentales.

Quæ aquæ à prima origine ſaporem præ ſe ferunt innatum, hæ plerunque claræ, limpidæ, vix à ſimplici aqua differentes oriri ſolent, & ſaporem perpetuò habent vniformem. Et quod inſigne in ipſis eſt, ſemel conceptum ſaporem ſimul atque alias qualitates diu ſeruant. At quæ peruijs alterantur rebus, terra, vapore, ſulphure, ſucco aliquo, plerunque mutata ad ſenſum ſubſtantia emanant: turbulentæ, calidȩ, craſſæ, olidæ: quam miſturam vbi quieuerint, paulò poſteà ad fundum vaſis deponunt, ſimul atque ſapore, ac cæteris accidentibus pluri ex parte exuuntur. Quare nobiliores primæ iudicantur, quæ ſaporem obtinent quaſi ingenitum, & vix delebilem, non aſſumptum. Quales ſunt in potibus iure balnei nobiliſſimæ aliquæ, ſalſulæ ex Nitro, ſubacres ex alumine, aliȩ acidæ, aliȩ vino ſimiles, cȩterum puris, ac ſynceris aquis affines. Sapor tamen ex miſturis quoque fortem ſuſcipit impreſſionem: vt meræ ſalſæ, ex ſale: adſtringentes ex alumine. Et idem odor, maximè ex ſulphure. Ex miſtis autem, inſipidum aliquid ſenſui noſtro apparet, ob ineptam ſapori ſubſtantiam. Vt dura, & lapides quidam minerales, qui ipſi ſenſorio reſiſtunt, ac in leuorem ſoluti ſapiunt.

Einſdē miſturæ cur ſapor diuerſus ſit.

A ſpecialibus autem miſturis, non eſt mirum ſi nuſquam exactè idem ſapor, aut eadem impreſſio oriatur in vno loco, ac in alio. Ob accidentia locorum ac miſturarum ſingularia, quæ vt nequeunt vbique eſſe eadem, ita impreſſiones ſingulatim variabiles reddunt. Sicuti etiam vix humanæ rationis eſt exprimere ſpeciales miſtionum gradus, atque temperamenta, vnde ſapores ipſi reſultant. Et in aquis longè difficiliùs, quæ impreſſiones ſaporum vt plurimū concipiunt à terra, terra autem ſapores habet confuſos.

Primo Simpli. circa fi.

Id deſiderauit Galenus: quod promiſerat Ariſtoteles II. Meteororū; nō abſoluit. Et quas tradidit Theophraſtus in VI. de cauſſis plantarū libro, ſaporū cōſtitutiones quaſdam, eæ generales ſunt. Nimirùm ſapores in ſubſtantia fundari aut ſpiſſa & terrea, aut ſubtili, aut media: per virtutē agentem, aut calidam, aut frigidam, aut ȩqualem. Quæ vix corticem exprimunt naturȩ ſaporū, qui latent intimè. Relictis ergo multis difficultatibus, ſatius cum Galeno arbitramur, ſenſorias tantùm ſaporum differentias contemplari. Et eorum, quæ ad has aquarum impreſſiones explicandas magis neceſſaria inuenimus, ſummam quandam, vtilemq́ue rationem habebimus.

Saporū cōmunes diſtinctiones.

Saporum quidem vt plura ſunt genera, & plures differentiæ, ſimplices, & compoſiti, ſeu miſti ſapores, ſuaues, & inſuaues; ita & eorum cauſſæ diuerſæ aſſignandæ ſunt.

Simpliciū saporū octo genera.

Simplices nunc appellamus, qui ex certa aliqua digeſtione ſubſtantiæ reſultant, ac proprium idcirco faciunt genus. Quorum octo prima genera penes artis traditiones inueniuntur, Dulcis, pinguis, auſterus, acerbus, acris, ſalſus, acidus, amarus.

Compoſiti ſapores.

Horum verò omnium inuicem permiſtiones innumeras eſſe naturæ interpretes aſſeruerunt, ſicuti & rerum omnium miſtarum numerum incertum putarunt. Referuntur tamen ad ea prima genera omnes, vt qui gradatim ab illis intenſe magis, aut remiſſius deriuantur, ſubdulcis, ſubamarus, ſubacris, ſicut & dulciſſimus, amariſſimus, alijq́ue. Et Ponticus, qui auſterus. Et acutus, qui modò acris, modò acidus intelligitur. Vel qui illos vtcunque æmulantur ſapores, vinoſus, & melleus, qui in fructibus pleriſque, & in aquis comperiuntur, ad dulcem, & auſterum, & acerbum rediguntur.

Cauſſa ſaporum. Suaues, & inſuaues.

Rurſus verò in cauſſis, doctrinæ gratia, harum permiſtionum communis altera diſtinctio facienda eſt. Nam ſaporum alij ſuaues, alij inſuaues, ſeu grati ſenſibus, vel ingrati. Suauitas æqualem conſequitur partium digeſtionem, quæ eſt iuſta partium diſtinctio, ac commiſtio inuicem facta per minima. Qualis in primis eſt

Dulcis. dulcis ſaporis conſtitutio, qui ſuauiſſimus eſt, quoniam nullum habet in ſuis partibus exceſſum, ſed terrei, aquei, aërei, atque ignei ſimul exactam digeſtionem, ac permiſtionem. Vnde æqualiter, & vt vnum dulcia attingunt ſenſum, & communiter amica naturæ perhibentur. *Inſuauium cauſſa.* In reliquis verò ſaporum præter dulcem differentijs, duæ ſunt in uniuerſum cauſſæ, quam ob rem non adeo ſuaues ſint. Siccum, ſcilicet terreum, & humidum aqueum: quæ non exactè inuicem digeſta ſint à calore inſito, nec conueniunt propterea ad vnum, ſed aliquem habent exceſſum, aut in una parte, aut in alia. Vbi in dulci æqua partium conijcitur digeſtio. *Pinguis.* In pingui ſapore exceſſus humiditatis indicatur, & qui uno gradu caloris deficiat à dulci. *Acerbus.* E' diuerſo in acerbo ob caloris debilitatem, in exceſſu quodam aquei humidi, & mediocri ſubſtantia terrea, aſper idcirco ſenſus fit. In exceſſu uerò terreo auſterus eſt, quod *Auſterus.* non planè digeſtum ſit. *Acidus.* In acido quidam percipitur caloris gradus in humido aqueo, vnde ſubtilioris eſt qualitatis. *Acris.* In acri ignei caloris exceſſus, in terreo tamen benè digeſto. *Salſus.* Vno gradu minus calor eſt in ſalſo, qui à mediocri, ſcilicet caloris actione fit, & quædam in terreis miſtis digeſtio: in quibus quidem Solis calor quicquid humidi eſt, ac tenuis contineter abſumit, relinquit verò terreum ſemiuſtum, ac aridum ueluti cinis, & qualis in marinis apparet ſal. *Amarus.* Aduſtio tandem in amaro eſt, qui ex oppoſito dulcis ſaporis, priuatio quædam caloris eſt, & qui ſubſtantiam terream reliquerit craſſam, ac inæqualem, unde ingratiſſimi guſtui ſenſus fit. *Putriū, ac fætidorum ſaporū cauſſa.* Ex oppoſito uerò ſaporum omnium, confuſio quædam partium inſuaues ſunt, putidique ſapores, præſertim humidarum, quæ extincto inſito calore, vim ab extraneo calore patiantur, exagitenturque in putrem halitum. Vt enim digeſtio, & certa partium æquatio eſt cauſſa ſuauitatis in ſaporibus; è contra indigeſtio, & inæqualitas partium à ſoluto calore, eſt cauſſa inſuauitatis. Exemplo in putribus, ac fœtidis excrementis planiſſimo, quæ ſenſibus, ac toti animæ abominabiles ſunt, quod indigeſta ſint plurium diuerſarumq; partium miſcella, & confuſio amararum ſimul, acrium, ſalſarum, aliarumque ſine ulla aut menſura, aut ordine coaceruata, ac deſtituta ueluti, & abiecta etiam à natura. *Putrida, et fœtida inimica.* Immo ex oppoſito ſuauium rerum, cùm putria, ac fœtida inimica naturæ ſint, non offendunt ſolùm ſenſus, ſed ſæuum etiam certis locis, & ex aquis mittunt halitum, qui illidunt animam.

De iudicijs ſaporum in aquis naturalibus, & earum impreſſionibus. Cap. XII.

Salſedo in terris, & in aquis prima impreſſio.

HIS ita conſtitutis, quod ad aquarum ſapores, ac iudicia attinet: notiſſimæ quidem, ac exactiſſimæ ſunt hæ ſaporum differentiæ in fructibus, & plantarum ſuccis. Illorum ergo ſpeciem, & differentias quoque ſaporum in terris, & in aquis contemplari licet, & pro ratione eaſdem proſequi oportet cauſas. Minus ergo ſynceri, ac turbidiores ſapores ſunt, qui in gremio terræ conſiſtunt, præter ſalſum, quem primum, ac exactiſſimum obtinet terra. Itaque ut hic proprius terræ eſt, reliqui uerò ſapores ſunt potius fructuum quorundam proprij; ſpeciales ex eo in terris ſequemur impreſſiones. Eius ergo naturæ, multas terra habet uenas, monteſq; exactè ſalſos. *Salſedo in aquis prima impreſſio.* Et hinc conſequenter, eadem impreſſio ſalſa in uenis aquarum, eſt cęteris inſignior, ac vulgatiſſima. Tum ſcilicet ob hanc ipſam qualitatem exactè ſalſam in terrarum mineris; tùm quia ſal, ubi aquis permiſcetur, in eas fathiſcit in totum. Cæteræ, quæ dantur ſalſedinis cauſſæ, fumi, vapores terreſtres, calor exiccans, pluuię; pauci momenti ſunt in naſcentibus aquis. Sal enim non exhalat, nec fumi aliqui minerales exactè ſalſi ſunt, ſed potius ſicci, qui ſapidas potius gignunt, uel fumoſas aquas, quàm ſalſas. *Maris ſalſedo.* Potiorem vim habent prædictæ cauſſæ in ſalſedine maris, ex aſſidua reiteratione, quam faciunt. Mare enim quanquàm & ipſum quoque ſalſas, ac miſtas omnes undecunq; terrarum recipiat aquas; *II. Meteor.* plurimam tamen ſalſitatis cauſſam (iuxtà ſummi philoſophi ſententiam) ſupernè concipit ab exhalationibus. Quæ quicquid in mari ipſo & terra tenue eſt, ac dulce, totum inceſſanter eleuant, abducuntque: quicquid verò craſſum & ſalſum in pluuias conuerſę refundunt, relinquuntque veluti in ſentina: atq; hęc ſurſum rurſum mutatio fit ſine fine: *Salſorū fontiū duplex cauſſa.* Ex quibus colligitur duplex ſalſorum fontium cauſſa. Altera quorundam eſt, qui amplo infra terram ductu à mari, quales recipiunt, tales reddunt, atque hęc deriuatio potius eſt, quàm noua origo ſalſarum. Quo in cenſu plerique litorales fontes ſalſi ponendi ſunt, & qui in paruis emanant inſulis, ut paulo ſuperius de Timaui fontibus diximus; de quorum aquis non alia ęſtimatio fieri debet, quàm quę de Marinis ſuo loco habebitur. Altera cauſſa, quę propriam

priam conſtituit falſarum aquarum ſpeciem, ex ſalſi terreni miſtura conſtat. Terrenum dico & miſta ipſa ſalſę qualitatis; Quarum infinitus eſſet catalogus, nec adeo huic loco idoneus, ita paſſim hoc ſapore natiuę inueniuntur. Salſę porrò ſi diutius calorem quempiam ſenſerint, uehementius aſſiccari poſſunt, vnde preter ſalſedinem, amarę etiam ſentiantur. Quales Aſphaltitis lacus aquas retulit Ariſtoteles in Palęſtina, & ex eo Galenus: quę cum ſint miſturę bituminoſę & ſalſę, ex aſſiduo calore ſolis adustę, impenſè ſentiuntur amarę. Fit autem amaritudo naturaliter, caloris exceſſu, qui ſcilicet adurit potius, quam concoquat, vt in prędicto patet exemplo. Fit & defectu, ob indigeſtionem ſcilicet partium, teſte Auerroe, quod palam eſt in quibuſdam fructibus, primùm amaris, deinde dulcibus cùm matureſcunt. Ac aliquis fortaſſe huiuſmodi terreſtris ſuccus eſſe poteſt in cauſſa de amaritudine alicuius aquę, cuius tamen non habeo nunc ſingulare exemplum. Amareſcunt quoque ex ſuccis, ac rebus naturaliter amaris: quo exemplo plures inter Rubrum mare, & Nilum amarę aquę inueniuntur, ob ſubſtantiam Nitri, quod in illis maximè partibus abundat, ſaporis exactè amari. In Troglodytis ex Iuba recenſuit Plinius, lacum inſanum maleſica ui appellatum, ter die mutari, amarum, ſalſum, ac poſtremò dulcem fieri, vt qui forſan diuerſarum venarum, ac diuerſorum ſuccorum adfluxum alternatim recipiat. Acres aquę, Fortes, Acidę, per gradus ſuos vnius ſobolis ſunt. Acres igneam magis & ſiccam indicant qualitatem miſturę: Fortes cum ignea terream admiſtam: Acidę minus igneam & mediocrem. Acris ſaporis propriè eſt argentum viuum, & vapor eius. Deinde ęris materia, & eius excrementa pręcipuè. Quales emanant ex ęris mineris acerrimę aquę in Cypro, & in Neuſola Dacię. Horum acrimoniam conſequuntur atramenta, nec non Soryos, aut Miſyos, & chalcitidis ſucci, ex quibus fortes dictę fiunt aquę. Quo nomine celebres in Volaterrano ex atramento. Acidæ tandem ſunt, quę in ſubſtantiam ſuam acrimoniam aliquam ſuſcipiunt vaporum aliquorum terreſtrium; nimirùm metalli alicuius, quæ plus minus participant argento viuo, æruginis, chalcanthi. Acidulæ aliquæ manifeſtam in ſe continere videntur miſturam, vel aluminis, vel nitri, vel ſalis, atque cineris. Harum porrò naturam conſequuntur vinolentæ, quę & ipſæ aliquam imbuunt metalli acrimoniam. Sunt verò rariores inuentu, vt quem in Paphlagonia fontem ſcribit Theophraſtus. Niſi ſuperſtitioſa aliquorum fontium exempla poſita ſint: qualem Andriæ fontem Liberi patris recitant Mutianus & Plinius, quem ſtatis diebus ſeptenis eiuſdem diei vinū mittere, ſed ſi auferatur è conſpectu templi, ſaporem tranſire in aquam; euaporata fortaſſe illa virtute. Et quæ vini non ſaporem, ſed poteſtatem imitantur, ut Lynceſtis aqua, quæ ebibita vini modo temulentos facit: quo effectu, ac etiam ſapore ipſo, aliqua bituminis impreſſio notatur. Dulces quidem facit Argilla. Sed errant quidam hodie ſcriptores, qui hoc nomine lacteas quoque huic miſturæ attribuunt. Facit enim Argilla dulces, hoc eſt ſynceras ac potabiles, ueluti exemplo ac ratione pauloante probauimus. Lacteæ uerò, ideſt quę ſuaues ſunt, ac lactis ſapore dulces, alterius ſucci ſubſtantiam ducunt: momentum videlicet aut aluminis, aut bituminis, quam in ſua origine potiùs taliter affici putandum, quàm ex itinere. Tales in Germania haberi aſſerunt ijdem authores; & calidam Cardiæ aquam in campo, qui vocatur Albus, iuxtà pagum Daſcyli, potanti eſſe lacte dulciorem, ex Pauſania. Alia ſimilis iuxtà Pontem, quà itur Valdeburgum. Sed de his ſaporibus, qui ſpecialem habent naturam, ſingularis item oratio habebitur. De Aſperis autem, Auſteris, & huiuſmodi ſtipticis, ac adſtringentibus, haud aliam hic rationem habebimus, niſi hanc, quòd quia communes ſunt differentiæ, miſti alicuius conſequuntur naturam, aut ferri, ſcilicet aut aluminis, aut lapidum eiuſmodi. Sicut vnctuoſæ pingueſque ſulphuris, aut bituminis miſturæ ſunt. Nunc ergo de odoribus dicemus.

Amaritudo in aquis. *Amaritudinis aquarū triplex cauſſa.* *2. de anima. 105. et 5. Collig.* *Troglodytis lacus.* *Acres aquæ.* *Fortes.* *Acidæ.* *Vinolentæ.* *Andriæ fons.* *Lynceſtis aqua.* *Dulces aqua, & lacteæ.* *Cardiæ aqua.* *Auſteræ aquæ, Aſperæ.* *Adſtringentes.* *Vnctuoſæ aquæ, Pingues.*

De differentijs odorum, & eorum cauſſis, de iudicijs in Aquis naturalibus. Cap. XIII.

ODORVM quoque eędem ſunt differentię. Odorem enim habentia, eadem & ſaporem habent, Alexandro teſte. Quanquam non ęquè in rebus conſiſtunt, vt qualis ſapor in aliqua re ſit, & talis odor: ideò priuata huius quoque impreſſionis ratio habenda eſt. Nec ipſę odorum differentię ita perſpicuę nobis, vt ſapores; nec ita diſtinctè iudicantur, qui odoratum habemus fermè omnium animátium deterrimum. Niſi quantum ipſi ſenſorio ſuaues, vel inſuaues apparent, boni vel mali. Tàm boni verò, quàm mali odores non differunt eſſentia prima. Eſt enim omnis

Odor duplex bonus & malus.

6.6.100.

odor ſicci, ſicut ſapor humidi, teſte Philoſopho ſecundo de anima. Et tàm bonus, quàm malus odor tria requirunt neceſſaria; odorabile, medium extrinſecũ, & ipſum ſenſorium. Sed differunt ſpeciei conſtitutionibus ſecũdis. Quippe benè digeſtis partibus, bonus odor; indigeſtis malus efficitur. Intrinſecarum verò digeſtionum temperamenta, quę varias faciunt odorum ſpecies, ſicut de ſaporibus diximus, ſunt nobis obſcuriſſima. Hoc tantum

Odorũ materia fumoſa.

ſenſibus noſtris palam fit; quòd omnis odor quidam halitus eſt: quod & Plato apertè aſſerit in Timęo. Negat Ariſtoteles odorem eſſe corpus diſſolutum à re odorabili. Non negat tamen fieri per medium extraneum. Exit ergo in medium, quod aër eſt, qui ubi eo induitur accidente, quidam halitus fit. Adfirmat Auerroes odorabilia fumoſa eſſe eo argumento,

De ſenſu & ſenſato.

nam multa inodora ubi per ignem exhalant, mittunt odorem. Quod ſuffituum declarant exempla; quin pomorum cortices, odori ſunt; odoratiſſimi uerò ſi per prunas torreantur. Et confirmatur, nam quęcunque uel eo halitu carent ſimpliciter, uel pro medio inhabili,

Inodora quæ ſint.

uel pro contumacia ſubſtantię libero illius exitu priuantur, ſingula huiuſmodi odoris expertia ſunt. Qualis ſimpliciter, ideſt ex ſui natura aqua eſt, quę quo magis ſui elemento

Aqua ſimpliciter inodora.

propinqua eſt, eo ſyncerior omni huiuſmodi halitu caret, & omni odore. Neque terra ſimiliter ullum in ſe habet proprium odorem: nec miſta terreſtria, quę ſubſtantiam habent illi

Terra inodora.

tenui halitui inhabilem, ut ſilices, cretâ, glarea. Accidentia tamen extrinſeca, aliqua tollunt, aliqua augent odoris cauſſam: nam Tellus inodora alioquî, & arida; ob imbrem, uel auſtrum, grauem ſtatim mittit halitum; ac flatibus eiuſmodi ſulphuroſę aquę maiorem exhalant caliginem. Frigidis uerò flatibus remittuntur. Quin matrix ipſa ſulphuris, & lapides metallorum in mineris ſuis, ubi frigore conſtipantur, flatu, imbribus, odorem non

Calor agẽs cauſſa odorum.

mittunt. Et contrà, calor ſiue aduentitius a ſole, ſiue illi terrę & loco quodammodo innatus, odoris excitat halitus; etiam in re admodum contumaci & dura. Quod paſſim in ſulphurarijs, ac eiuſmodi terrarum miſturis experimur; maximè ubi ardent, multo exhalante eius fomite, & grauiter olente.

Grauiũ odorũ natura.

Graues uerò odores quis neget fuliginoſos & craſſos admodum habere halitus? Quare eos ſentimus maximè; qui nec oculos aliquando latent, & cerebrum offendunt. Odores terreſtres maiori ex parte tales ſunt: ſanè graues, & iniucundi optima ratione. Quippe praui odores ex indigeſtione partium malè inuicem miſcibilium oriuntur, vt ex Philoſopho elicitur IIII. Meteor. At in reliqua natura maiores non contingunt indigeſtiones, quàm in terris, ac in alijs terreſtribus, quę idcirco in infimo

Miſtorum infimum genus.

ponuntur miſtorum genere, quicquid de gemmis dicendum ſit, cœleſtis potius, quàm terreſtris naturæ. Quo in cenſu metallorum primordia ſunt, & maximè ſulphur, & excrementa metallorum, quæ ob ſuarum partium indigeſtionem, non minoris egent operæ vt perducantur arte, quàm vt natura producta ſint. Grauis ergo ac praui odoris naſcentium aquarum duplex poteſt eſſe cauſſa: Aut quia primo ortu ex putido quodam id genus halitu terreſtri naſcantur. Aut puræ cùm natæ ſint in venis ſuis ex puro halitu, ac ſyncero aëre; aliquo tamen naturæ caſu in eas prauas miſturas deuolutæ, tùm digeſtas partes, quàm indigeſtas confuſiſſimè abluunt, ac odores concipiunt qualeſcunque. Qui maximè ingraueſcunt, vbi calor circà illas mineras luxuriet, qui adhuc excitet halitus. Atque hac ſanè de cauſſa perraræ inueniuntur boni odoris aquæ, ideſt quæ benè digeſtos conceperint halitus; imò puteſcunt plurimæ, ob partium nimirum diuerſitatem, quæ plus, ac minus ſunt putidæ, pro

Putidiſſimę aquæ.

natura, ac portione admiſtę rei, ac incurrentis aquæ. Vbi autem halitus ſuffocantur, quod frequenter eſt in abditis terrarum conceptabulis, vbi tam variæ ſortis redundãt excrementa miſturarum, putrium ſuccorum, lapidum, calorum, & aquarum; tùm aquas & loca ipſa peſſimè olentes efficiunt. Qualis in fontibus, ac lacubus Auernis infectio, abhominabilis adeo halitus, etiam animantibus, vt ex inferni oris emanare exiſtimentur. Talia etiam ſpiracula aliqua narrabimus inter hiſtorias ſulphurearum aquarum, quæ adproximantibus illidunt animam. & ex aquis alias quæ corrupta oua; alias aliam infecturam renident.

Nidoroſi odores.

Porrò a bitumine, cuius natura affinis admodum ſulphuri eſt, nõ adeò grauis expirat odor, ſed magis acutus, & qui nidoroſus dicitur. Imò miſtura bituminis ſeu quiſpiam potius ex eo vapor in tãtum contemperatur alicubi cum aquis, ut delectet potiùs quàm tędeat: quales aliqui ad Baianum ſinum fontes non ingrati odoris. Et ad viam Aemiliam ſub Aquario oppido aqua, quæ bibitur in balneis, camphoram redolet. Caterùm quoſcunque odo-

Aqua an retineat odores.

res aqua receperit; eos plurima ex parte, vbi reſederit, exhalat. In ſumma qui nam odores citò exhalent, & qui firmiter hæreant; prædicta declarat temperamentorum diſtinctio, an per naturam, an per adfluxum concepti ſint. In quo duo ſunt notanda. Primum quacunque

6. de cauſſis pl.

ex cauſſa odores aqua receperit, pluri ex parte, vbi paululum reſederit, exhalat, aut perexiguè retinet. Tenuitas enim Theophraſto authore, inutilis eſt, neque retinendo odori, ſed

transmit-

tranſmittendo tantùm eſt idonea: cuiuſmodi in primis aër eſt, deinde aqua. Ob id ſi aqua per defluxum tãtùm miſturam elingat, aut ſuperficietenus afficiatur, vel non recipiet odorem, vel qui citiſſimè euolarit. Vel retinebunt aliquandiu odores, ſapidæ, craſſæ, & compoſitæ, & quæ exactam præ ſe ferunt rei olidæ in ſe miſturam, vel exhalationem à calore ſubdito multam. Secundò notandum, odores remanere diutius, qui ut ſapores quidam, cum ipſa aqua olido vapore terreſtri concreati ſint. Qualem inter potabiles aquas, vnum lego fontem apud Plinium, aquæ iucundè olentis, in Meſopotamia Cabure. Cuius rei exemplum de ſtillatitijs liquoribus rurſus meminiſſe oportet, qui diu ſatis conſeruant odorem: ſicut aquæ Namphæ, quas dicimus, aut Roſaceæ. Et ratio eſt, nam in his concreatus (vt ita dixerim) odor, haud deforis accedens, non mirum ſi permanet, nec euolat. Nec eædem tam citò putreſiunt, eadem de cauſſa. Authores, quos legi nouiſſimè de rerum ſubtilitate, dicunt non putreſcere, quia ſicciores; forſan quia ſiccitas reſiſtit putredini. Quod in miſtis verum eſt. at in ſimplicibus, vel perexiguæ id genus miſturæ conſtat contrarium. Nam pluuiales probatũ eſt, idcirco putrefactioni tam eſſe obnoxias, quia ſicciore, ac extraneo (quod ſatis eſt) vapore participes factæ eſſent. Quod idẽ in deſtillatis aquis videres, ſi igni elixatæ ſiccarentur. Seruantur ergo diu incorruptæ, & cũ eodem odore, non ob ſiccitatem primò; ſed quia quæq; in eis qualitates de eſſentia ſunt, & purificatę, non ex accidenti, quod exagitet. Qua re uolunt ij qui ſe ſapientes profitentur, vocari id genus diſtillationum, non aquas, ſed quintam eſſentiã rerum, poſſibilem è quaq; re miſta elici, poſſibilem, ut aiunt, ad aurum.

Olida ex natura aqua. *Aqua Cabure.* *Aqua Nãfa cur diu olida.* *Deſtillatæ aquæ, cur non putreſiunt.* *Contra recentiores.* *Quinta eſſentia rerũ.*

De differentijs colorum, & eorum cauſſis, ac iudicijs in aquis naturalibus.

Cap. XIIII.

COLORES autem primarij, ac extremi duo ſunt, Albus, & Niger. Medij reliqui: quorum plerique ex varijſſima miſtione extremorum, vix ſunt explicabiles. Nonnullis exceptis, qui à re ipſa, cui videntur proprij, deducunt nomen, ut ſanguineus, lacteus, roſeus, luteus. Et quos à metallis perſæpè inter differentias aquarum recenſebimus, aureus, argenteus, ferrugineus, plumbeus, cinereus. In hac planè claſſe ſunt terreus, aqueus, aëreus, igneus: qui verè colores non ſunt, ſed qualibus elementa ipſa ſe ſenſibus offerri uidentur. Terra pulla, aqua fuſca, aër cæſius, ignis flammeus. Ita à cœlo cæſius, & mare cęruleum dicitur. Cæteros aqua colores aut repræſentat tantùm tanquam ſpeculum oblatæ rei imaginem: aut non ſuum obtinet, ſed quem ex miſtione conceperit. Probat Ariſtot. in problematibus pictorum conſuetudinem in coloribus ſuis, qui flumina pingere ſoleant pallida, lacus candidos, mare cęruleum: aliqua (ni fallor) ratione. Quoniam flumina ſoli, ac arenarum ut plurimum ſquallore pallent: lacus candent reſpectu maris, ob raritatem ſubſtãtiæ aquarum: at mare cęruleum uidetur, ob denſitatem, & corpulentiam. Valet autem perexigua res mutare aquæ apparentiam, nam & aërem, qui aqua longè tenuior eſt, inficit Iris varijs coloribus arcus. Repręſentat & varios colores per uitrum triangulare inſpectio, virorem, ruborem, cęruleum, mira omnes perſpicuitate, quam rem pro vario luminis repercuſſu, & aëris cõſtitutione, in aquis etiam fieri aliquando videmus. Nam perflante Aquilone (ut idem Ariſtoteles eſt teſtis) mare fit magis perſpicuum, & tranſlucidum, ob ſerenitatem aëris: auſtro autem, ac tempore tepidiore, craſſeſcit, ac minus uidetur perſpicuum. Quinetiam lumina, ac umbrę circunſtantes, vario proſpectu oculi, aliter in opacis, aliter in apricis locis videntur colorare aquas. Pariter & latitudo aluei, profunditasque intendens aucta groſſitie exiles aquarum colores. Et innaſcentes ex alueo ſurculi, & herbarum florumque colores circa margines, nec non ſtirpium & arborum frondes, ſui ſpecimen ſuper aquas faciũt. Sed huiuſmodi umbræ potius, quàm colores, erant ad cautelam iudicij referendæ. Si veniamus ad reales cauſſas: Aqua aut omnino decolor eſt, quam rectiùs Græci ἄχροον dicunt. Aut ſi colorata eſt, æquiuocè dicenda aqua, vtpote quę aliena aliqua qualitate, aut miſtura inficitur. Ex quo intelligitur, quòd etſi iudicium à colore de aquarum natura infirmiſſimum ſit; eſt tamen de impuritate eius aquæ indicium certiſſimum. Ex miſtis nullum habeo exemplum aquæ, quæ à tota origine colorata naſcatur: niſi hoc, quòd dum tenuiores vaporum partes deſtillant in aquas; craſſiores iuxtà cuniculos, vnde exiliunt, ceù limus quidam, relinqui ſolent, ubi unius, ubi alterius coloris, quæ ſæpè certum præbent indicium de ſubiecta mineræ ſpecie, nec non uaporum ipſorum, & aquarum. Sed planè omnis color in aquis à miſturis inducitur. Calor ſeu infernè exhalans, ſeu undecunq; percutiens, agitansq; aquas, variè eas in ſubſtantia, & colore permutare incipit. Bullientes enim etiam ſynceras, dealbat, bullis aëris perſpicui-

Colorũ genera. *Elementa, an colorata.* *Sect. 22. 4.* *Colores apparentes.* *Sect. 23. x.* *Aqua ſine colore.* *Calor aquas variè colorat.*

tate tumentibus. Albulæ ſub Tybure, perinde lacte perfuſæ, mediocrem indicant caliditatem, eius coloris eſſe cauſſam in aquis naſcentibus: at ſedimen, quod deponunt album, planè aluminis in eas indicant naturam. *Virides aquæ.* Stagnantes enim uel limoſas ſi calor aliquis corrumpat, vel incraſſet, virides efficit: quo effectu coloris huius natura iudicatur, in humido craſſo conſiſtere, ac primùm aquæ eſſe. *Nigra aqua.* Si peraſſet, nigras: quod fit tàm intenſione & vehementia caloris, quàm aſſiduitate. Maximè vero tales ipſi aquæ inducuntur colores, ſi è fibris terrarum ſcaturiant illius infecturæ. Subuirides tota ſubſtantia planè conficit ſulphur. *Subuirides.* Virides verò exactè ſi uel æris, vel æruginis ducant materiã, quæ & margines fontium ſolet inficere colore viridi. Qualis aqua viridis viſitur Neuſolæ in Carpatho monte, ex veteri quodam riuulo effluens. Virides, ac etiam cęruleas, & nigras reddit atramentum. Nam ut minerarum huiuſmodi promiſcua quædam origo eſt, ita & hi colores congenei ferè ſunt, prout caloris gradu temperãtur. *Aquę atrę & horridę.* Quales cæruleæ, liuidæ, diſcoloresq́; Auerni aquę in Campania, Volaterrani lacus, & alij conſimiles. Qui vel ipſo lacunarum aſpectu abhominandi ſunt, calore ſuffocato, arido atramẽto, combuſto ſulphure cõtemerati. *Nigir fluuius.* In Finlandia Aquilonari terra, ad arcem nouam, Olao magno teſte, Nigir excurrit fluuius, profundiſſimis vadis, & nigris piſcibus ſcatens; *Lacus Niger.* qui exinde per Viburgum longè euectus, lacus magnus emergit, nomine Niger, *Lacus Albus.* ex albo tamen infrà lacu citrà Bothniam exortus. Cæruleam aiunt Sueuorum fluuij aquam; in valle ad Blableuram oppidum: vnde illi Blauum vulgare cognomentum inditur, ex mediocri aſſatione. *Cærulea aqua, Glauca.* Glaucam, quæ eſt ſubcærulea, tradidit Pauſanias eſſe aquam in Thermopylis, qui eſt Græciæ mons, lauacro quod accolæ mulieres Chytros appellant. *Fulua.* Fuluam narrant Acidulam in Sueuis, propè oppidum Goppingam. *Rubra, ſanguinolẽta.* Aliæ ſanguinis colore Rubræ: quod imperitorũ vulgus ſi repẽtè è terra accidat videri, admirantur, cùm tamen ſucculento aliquo eiuſmodi, in eas colliquato, ea ſpecie de latibulis exeant. Tale poteſt eſſe Minium, Rubricarum varia genera, rubigines, Sandaracha, Sory, & id genus permulta. *Fõs Ioppa.* Vt ſons ſanguinolentus ad Ioppam Palæſtinæ oppidum, mari proximus. *Fõs Ruber.* Et è fonte Rubro aquæ, quæ mentem lędunt in Aethiopia, Plinio. *Lutea, aquæ.* Et luteæ, vt Ochra fluuius ad Goſſelariam in Saxonia, qui ochræ ſucco imbutus, luteus fit, vbi Riuulus, ex Ramelo monte in ipſum mittit. *Ochra flu.* Albæ calorem indicant mediocrem, vt diximus, indicant & miſturam vel terræ candidæ, vel cretæ, vel aluminis liquidi, vt prædictæ ſunt Albulæ. *Alba aquę & Lactea.* Vel etiam gypſi, vel calcis, cinerisq́ue; vnde & lacteæ aliquãdo nuncupantur. Ad eum modum, quandoque fontes Aponi ſub Patauio currunt; albidæ, ſcilicet & turbulentæ, ex ſubiecta miſtura, quæ partim cinis, partim calx eſt, & manifeſtè ignis. *Fõs lactis. Lacte, & sãguine pluiſſe.* Repentè verò exortis id genus aquis, fontem lactis ſcaturiſſe celer it fama per vrbes. Sicut & lacte & ſanguine pluiſſe, in monumentis relatum eſt M. Acilio, & C. Portio Coſſ. Plinio, cùm horum effectuum in ſublimi quoque terrena exhalatio in cauſſa ſit. Porrò colores diximus in iudicio fallaces: Fallacia magis & nomina; nec ſemper licet à caloris cognomento aquæ vllius æſtimare naturam. *Aquæ a coloribus cognominatę.* Multi fontes, multa flumina, quin maria quoque ipſa, non tàm à coloribus nuncupanda veniunt propriè, quàm quia primus auctor, effectus aliquis, ſors, euentus ita tulit nominari. Candidiores maris Pontici aquas videri aſſerit Ariſtoteles, in Problematibus, *Probl. ſect. 23.6.* quia multi in eorum confluant fluuij, ac ſpeciem lacus habet. *Rubrum mare.* At mare, quod ab Auſtro inter Perſiam & Arabiam gemino ſinu irrumpit; ἐρυθραῖον quod eſt Rubrum, appellari alij à ſolis repercuſſu, alij ab harena, terraq́ue alij (vt Strabo inquit) quod ab ora arabica rubicundis aquis recipiat fontem, vel à Phoenicia regione, quaſi rubra dictũ putant. Scribit idem Ariſtoteles, & ex eo deinde Plinius, Scamandrum amnem iuxtà vetus Ilium, quòd *Scamãder flu. Xanthus.* flauas (vt creditur) reddat oues, propterea Xanthum, pro Scamandro ab Homero nuncupatum putari. *Nigir flu. Aphricæ.* Nigir fluuius in Aphrica, haud quàquam niger eſt, vt Solinus, & quidam ex antiquis ſcripſẽre, ſed vel forte quadam idiomatis illius ita dictus eſt; vel quia deſerta Aphricæ, aridaſque illas ſolitudines longiſſimè abluit. *Niger riuus.* Nigri etiam cognomento riuus in nouiter repertis inſulis cognominari forte placuit primo inuentori Petro Martyri. *Rubicõ flu.* Sed Rubicon, qui eſt fluuius iuxta viam Aemiliam perexiguus, & tamen famoſiſſimus in hiſtorijs, quam ob rem puniceus à Lucano appelletur, non video cauſſam. d.

Fonte cadit modico, paruiſq́; impellitur vndis
Puniceus Rubicon.

Fortè epithetũ accommodauit ad nomen Rubicon, vel ex glarearum quâ recurrit colore, vel puniceum intellexit, per quandam togæ ac purpuræ allegoriam, quia ad eum terminum præſcripta erant exercitibus Romanis arma. Vel vt proximum mare Virgilius à colore cæruleo, qui puniceo clarior, dixit purpureum.

Eri-

Eridanus, quo non alius per pinguia culta,
In mare purpureum uiolentior influit amnis.

IIII. Georg.
Mare purpuraceum.

Quare idem Poeta de Tyberi variè loquitur, 8. Aeneid.

Flauum cognomine Tybrim
Diximus, amiſit uerum uetus Albula nomen.

Tyberis color olim Albula.

Et tamen paulo prius cæruleum dixerat:quaſi flauum,qui color eius eſt.

Cæruleus Tybris cœlo gratiſſimus amnis. & in 7.
—Et multa flauus harena Tybris.

Et alio loco cùm ille Narnim album cognominaſſet, Tybullo tamen placuit cæruleum dicere, quem nunc è diuerſo Nigram nos Itali dicimus. Quo nomine multas etiam aquas cenſendas eſſe putarem, vt quæ item in Germania nigræ vocitantur: qualis Ilza fluuius, qui è Bohemicis montibus in Danubium funditur. Eliſter item Liberdam, & Herceburgum præterfluens. Et Allera in Saxonia nigerrimus, quos author rerum de terra manantium nouiter recenſuit.

Narnis flu. Nigra.
Ilza flu.
Eliſter flu.
Allera flu.

De differentijs conſiſtentiæ Aquarum naturalium, & earum cauſſis, ac iudicijs. Cap. XV.

HIS quartò adiungenda eſt conſiſtentiæ ratio: quatenus ſcilicet craſſæ,vel tenues aquæ ſint. Videtur autem aquæ ſubſtantia ſi ſyncera ſit,in ſe cryſtallina,& limpida;quæ ſcilicet ab imo uſq; alueo, etiam profundo,perſpicua eſt,& clara, viſui blãdiſſima. Atqui hæc ipſa ſubſtantiæ claritas reperitur & crudæ aquæ, & minus crudæ, electæque indifferens. Perſpicua enim & æquè aër, & vitrum, & gemmæ. In aquis verò hæc diſcriminis ratio eſt, quòd penes uaria, quæ fieri vtriuſque diximus experimenta,& ponderis maximè & coctionis; longè altera diſtare ab altera reperitur.Nec ſecus per calorem,qui tàm vagè in terris concluditur, diuersè admodum rurbari tam crudas, quàm coctiles contingit. Nam ſi calor temperatus crudam, & quam Græci ἀτέραμνον ſuo idiomate dixêre,offenderit; vix quidpiam transmutans ſubſtantiæ,eam concoquet,reddetque optimam.Minus crudam verò, & quæ gradum in ſe bonitatis attingat,aſſiduo agitatu & coctione tenuibus ſubſtantiæ partibus exhalantibus,aduret, incraſſabitque. Ob eam profectò cauſſam in primis marinæ aquæ corpulentia gignitur: nam terrarum permiſtio in ipſa, ſecundaria potius ſuæ craſſiciei cauſſa reputatur.Ideoque mare non ſolùm inuecta magis ſuſtinet,ſed & dulces ipſas,tanquam leuiores in ſe fluitare patitur. Similiter quæ marinas æmulantur, multorum lacuum; & ſtagnorum aquæ ſunt craſſæ ſubſtantiæ. Atque eadem cauſſa eſt,cur multis in locis flumina ſupernatent, olei inſtar,alijs quæ occurrant,aquis,quia leuior, ac tenuior ſupercurrit. Id multis in locis videt Italia,vt in Marſis Pitonius amnis Fucino lacu,quem a Celano, eius nominis oppido hodie cognominant, inuehitur, nec aquam ſuam ſtagno commiſcet. Pariter & in Lario Comi Abdua,& proximè Ticinus in Verbano, quem lacũ Maiorem dicunt. In Benaco,quem Gardam nominant,fluitat Mincius,in Seuinno Ollius. Trans alpes autem ſuperiores fluitat in Lemano Rhodanus. Tygris (vt ſcribit Strabo) per lacum Arſenum fertur, cum quo tamen non ſe permiſcet ob curſus celeritatem,vnde & nomen habet; Medi enim ſagittam tigrim uocant,& Arar in Gallia (ſcribit Cæſar) per fines Aeduorum tanta influit lenitate in Rhodanum, vt vix cernatur oculis in vtram fluat partem. Quod item in Oronte Syriæ proditum,ac multis alijs in locis, teſte Plinio. Nec aliam arbitramur cauſſam, quam ob rem in lacu Aſcanio, & quibuſdam Chalcytida fontibus,ſummæ aquæ dulces ſint,potenturque, inferiores ſint nitroſæ, quia ſubſident grauiores, fluitant dulces. Similem ſubſtantiæ diuerſitatem putamus cauſſam quorundam fluminum in Quiqueia noui orbis Inſula, quorum aquæ in imo gurgite ſalſæ, in medio qualitatem obtineant amaram, fluitent dulces, ac potabiles. Id ipſum perſpicuum eſt in agro Toletano in Hiſpania, iuxtà pagum Valentiolam, vbi in quibuſdam fontibus acidæ ſunt ad imum, potanturque communiter loco vini;ſuperiores dulces.Id aquarum diſſidium paſſim videre eſt,ſi vnctuoſa aqua quæpiam,aut bituminoſa dulcem interfluat. Cuiuſmodi Peneus, qui antè omnes Theſſaliæ fluuios claritate celebris, eodem auctore, accipit Eurotam olei modo ſupernatantem, nec recipit. Et item Titareſius, qui Orchos apud Plinium ex Homero dicitur,in eodem inſtar olei innatans, excurrenſque, de quo & Lucanus ita cecinit.

Aquæ naturalis ſubſtãtia.
Indomita aqua.
Marina aquæ corpulentia.
Lacuum aquæ ſtagnorũ ſubſtantia.
Fluminum ſupernatantia, & velocitas.
Tygris.
Arar flu.
Aqua dulcis ſimul & amara.
Acida cum dulcibus.

Hunc

Hunc fama eſt ſtygijs manare paludibus amnem,
Et capitis memorem fluuij contagia vilis
Nolle pati, ſuperumq́; ſibi ſeruare tumorem.

Strimō flu.

Memorandum verò (inquit Plinius) Strimonem amnem in Macedonia, qui in Aemo ortus monte, in ſeptem lacus funditur, prius, quam dirigat curſum: Communis verò cauſſa cur ſupernatent aliquæ pręſertim flumina lacubus, & in mari, eſt impetus, ac velocitas curſus.

Danubij flu. impetus.

Quo modo narratur de Danubio, qui pro magno, quo defertur impetu, in Euxinum mare, plus quadraginta millia paſſuum ſuper marinas excurrit. Porrò denſitas eadem miſturæ, grauitasque, proiecta quædam magis ſuſtinet, quod de Aſphaltite Iudæę lacu tradidit Galenus.

Aquarum grauitas, in quibus omnia fluitāt.

Et in Aphrica lacu Apuſcidamo omnia fluitant, nihil immergitur. Nec in Armeniæ maioris Aretiſſa fluuio, vt Plinius; nec in Sicilia fonte Pintia, vt Appion: cuius naturæ multi hodie fontes in Sicilia notantur. Contrâ hoc autem, haud quaquam ſcio an tenuitas ſubſtantiæ cauſſa ſit, quam ob rem in quibuſdam aquis proiecta etiam leuia ſorbeantur in fundum. Nam in Auerno, qui eſt in Campania, folia etiam ſubſidere perhibent, cùm ſit tamen aquæ admodum corpulentæ, & craſſæ. Quo item nomine recenſendus venit Aſphaltites, quem diximus, Iudæę lacus, cùm in eo (ſi Iuſtino credimus) cuncta alia exceptis animantibus ſubmergantur.

Iuſtini & Galeni contradictio.

Vbi duo ſunt videnda: primum Galenus ſcribit oppoſitum 1111. Simpl. in Aſphaltitem lacum nec ſtipem, nec vllum animal mergi poſſe, quin retineatur ad ſummum.

Oleū cur ſupernatet aquæ.

Alterum, quæ natura ſit talium liquorum, v.g. olei, quod ſupernatet aquæ: videtur enim oleum aqua tenuius, vnde ſupernatat, 1111. Meteor. Hoc non eſt dubium in natura rerum, quod vt terra craſſa eſt, ita aqua tenuis, ſed tenuior aër, tenuiſſimus ignis. Etiam in miſtis. Poſſunt ergo oleum, vinum, aqua vitis, & liquores multi id genus, tenuiores eſſe quàm aqua, tenuiſſimi ſcilicet elementi participatione. Aqua ſimpliciter tota tenuis eſt, omnis ſcilicet terrenæ craſſitatis expers. In oleo aliquid terrę eſt, nam & denſius eſt, & amurcam deponit: multum aëris, qui ipſum attenuat, alleuiatque: plurimum aquæ, nam frigore condenſatur. Aqua verò admiſta cæteris liquoribus, craſſeſcit: nā oleo & aqua admiſtis ſimul (dicebat loco citato Ariſtoteles) ſemper quiddam denſius vtroque fit.

4. Meteoro.

Multo ergo caſſeſcit magis cum bitumine, cuius natura tota terrea eſt, & in Aſphaltite prędicto lacu, abūdat ſal. Quare, vero ſimilius Galeni teſtimonium eſt, in hunc lacum nihil immergi. Cæterùm in Carrinenſi Hiſpanię duo fontes memorantur, qui iuxtà fluentes alter omnia reſpuit, alter è diuerſo abſorbet.

Aqua Nili tenuiſſima.

Tenuiſſimę porrò ſubſtantię Aqua Nili eſt, quam diximus adeò aëream: unde nullas expirare auras credidit Plinius. Ac talis fortaſſe Anaurus in Arcadia fluuius, unde illi nomen. Noua autem ac explosa iam quorundam inuentio eſt, idcirco Tyberis aquam, ubi reſederit, limpidiſſimam fieri, quia Aluminis ducat ſubſtantiam, hoc argumento quòd alumine aiunt clareſcere magis colores, ac illuſtrari. quę mera eſt inſcitia.

Tyberis tenuitatis cauſſa.

Alumen non clarificat aquas.

Illuſtrat enim uerè colores alumen, redditque uniendo ſubſtātiam magis perſpicuos; perinde in lanis uiſitur, & corijs: at aquam, quę ſine ullo colore eſt, omne corpus, omnis materia coloris inficit, nō clarificat haud dubię quicquam, niſi aëris admiſtio. Qua ſanè ratione inter miſtas oēs Nitratę aquę tenuiſſimę ſunt. Nitrum enim multū obtinet aëris. Deinde quę Alumen ducūt, quales multas habet Italia, Baianas, Porretanas, Patauinas. Et Viterbienſes quędā diutino naturaliter agitatę calore, ſunt adeò tenues; ut exportatę longo ſpatio euaneſcāt, aut certè minuantur in uaſis. Multę ex diuerſa terrarū, ſuccorumque miſtura dilutę, & turbidę, ſeorſum limpideſcunt, omnemque deponunt craſſiciem.

Aquæ lapideſcentes.

Hûc ſpectant omnes quę lapideſcunt aquę, ut Ciconū flumine, & lacu Velino, in quibus deiectū lignum lapideo cortice obducitur. Idē euenit in Aniene, qui tamen harenas cōminuit potantibus. Simile in flumine Silari ultrà Surrentum, ubi non uirgulta modò, uerùm & folia lapideſcunt, aliàs ſalubris potus aquę. Idē in Sarno Campanię, in Crocano flumine Brutiorum, in Piceno, in Surio Colchidis flumine aurigero, & in Eurimenis Scyretico metallo. In Colloſis herbę, & lateres coniecti, lapides extrahuntur. Fons in Perperenis quâcunque irrigat, lapideam facit terram.

Londinum.

Inter Londinum & Narthantonium urbes in Britannia, diœceſi Lyncolnienſi, fontem meminit Fulgoſius, in quo proiecta ligna intrà annum lapides fiunt. Lochis item in Gallia paruo lacu aquas concludit, quę arbores conuertunt in lapides. In exitu paludis Rheatinę creſcit ſaxum in tantum, ut niſi per quędam interualla annorum ſcalpellis uada aperirentur, totius illius regionis inundatio fieret, quod factum eſt annis elapſis PAVLO III. PONT. Max. in quo opere plura millia aureorū erogata. Quam tenacitatē facit hîc viſcida ſulphuris ſubſtātia, quam Velinus fluuius conducit. Albulæ ex alumine, ac modico ſulphuris lentore; adeò lapidis

materiam,

materiam, quem Tyburtinum appellant, quotidie multiplicant; ut quota ferè hinc Roma auulſa videatur. Id genus etiam recrementi aquarum eſt, ex quo ſcribit Plinius pendere ſtyrias in cameris Miezæ in Macedonia: & antris Corycijs, ſicut etiam non longè ab Augusta Tyberij, hodie Ratiſpona. Id genus exemplis plena ſunt monumenta, nam vulgò minerales aquæ omnes, omnes miſtæ, & craſſæ, tùm circa margines cruſtam faciũt, quod dicere voluit Plinius, tùm cuicunque inhæreant ſubſtantiæ, ſiue frondibus, ſiue lignis, ea lapideo integunt cortice. Maximè vbi calidæ excurrunt: lapides enim, vt author fuit Empedocles, defectu humoris conſiſtunt, & calor limum promptiùs exiccat, cogitque. Sic cochleas interdum, & laterculum teſtaceum viuo ſaxo concluſa in prima eius origine conſpicimus: qualia frequenter aiunt reperiri ſaxa in Gallia. Et carbones in petris, quæ ex his Campaniæ montanis eruuntur. Piperinas, ac Tophaceas Romæ appellant, in quibus quia excurrentes iugiter aquæ tophum conducunt, ac auxilio ſolis componũt in lapidem, integris trabibus millium annorum ſpecie, viuum ſaxum ſupercreuiſſe viſitur. Riſimus quùm ex hac planicię, vbi ſtagnant Albulæ, aduectam pro ſpectaculis magnam teſtudinem vidimus, totam lapideo cortice incruſtatam, motu penè relicto. Nec aliam generoſorum quorundam lapidum originem putant: niſi coęua ipſi mundo eorum natura ponatur; quod non difficile dixerim. Nempè ſuccum lapideum diuerſorum colorum, quem è varijs metallis aquæ abluant, pauliſper agglutinari in ſe, ac indurari Solis virtute perficiente omnia. Vt inter marmora variegatus ophites, ſerpentis corium ęmulans, vnde illi nomen quoque vulgò, quod ęris ſucci videtur eſſe ſoboles, & chryſocollæ. Ac durus Porphytites ferri, aut ſandarachæ, ac rubricarum id genus. Alia diuerſæ, ac miſtæ materiæ, vt marmora, quę vndatim maculoſa, & lapillis diuerſis coloribus, ſplendentia. Quam tamen varietatem vix ad caſum crederes vnam maſſam paulatim conglutinaſſe, vel ſi ad caſum materia per aquam deferatur, prima tamen cœli in eis refulget actio, nec niſi longus naturæ conatus conijcitur. Tantam ducunt aquæ alicubi nobilitatem.

Lapis Tyburtinus. — *Styria lapidũ ex aquis* — *Lapidũ natura.* — *Animalia intra lapides.* — *Carbones in petris.* — *Trabes marmoreæ.* — *Animalia lapideſcere in aquis.* — *Lapidũ ac marmorum origo.*

De differentijs primarum qualitatum in Aquis naturalibus, & earum cauſſis. Cap. XVI.

PERTINENT autem ad hoc genus non modò ſubſtantiæ denſitas, vel raritas, verumetiam tangibiles omnes differentiæ, vt quatenus terrarum permiſtio in aquis fluida, vel contumax percipitur, aſpera vel lenis, dura, vel mollis. Quæ euidentia ſunt. Et demum qualitates alię tactus primæ, & valde ſenſibiles, frigiditas ſcilicet & humiditas; quæ ſunt aquæ ipſi connaturales & inſitæ. Alię aduentitiæ, caliditas, & ſiccitas. De inſitis qualitatibus: Eſt aqua quidem per frigidum magis, quod eſt in ſummo eſſe; per humidum minus, & remiſſo gradu. Si ita eſt, abre quæritur in Quæſtionibus Alexandro adſcriptis, vnde eſt, quòd mutatio aquę in ſiccum corrumpit ipſam, ex frigido in calidum non corrumpit. Vtrobique enim corruptio accidit; ſeu melius; exceſſus quidam utrobique fit, ut inquit Ariſtoteles in problematibus. Sed hoc ipſo inquam Alexandri problemate, prę rogatiua frigiditatis in aqua conſtat: nam in agente in aquam calore, vix tamen aqua inter ebulliendum mutatur, uel tardiùs, nimirum quia frigiditas, uel forma eſt aquę, uel proxima formæ differentia. Contrà ex humido in ſiccum, ut cùm aqua fit glacies, facilè ac citò corrumpitur, ut minus ei propria humiditate. Adde quia frigiditas ex actiuis eſt, ac ineſt intimè, reſiſtitque fortiùs. humiditas ex paſſiuis. Et tertiò humiditas non ſolùm ex paſſiuis eſt, ſed in aqua, ut dictum eſt, remiſſo gradu. Ex quibus declarantur duę alię aquę ſimplicis paſſiones: una eſt, quòd conglaciata ſemel aqua, nunquam priſtinam recuperat humiditatem; Nam quędam eius corruptio fit. Altera, quòd feruefacta, recuperat nihilominus priſtinam frigiditatem; quæ nimirum eſt illi quaſi forma, alterata, non corrupta. Et ex hoc adde problema alterum, unde eſt, quòd feruefacta fortius infrigidatur, qui effectus altera phyſica demõſtratione adſtruitur. Nam aqua calefacta fortiùs infrigidatur, extincto caloris gradu, quẽ ſuſceperat ſic extinctis repente in Salenitro partibus calidis per aquam, aqua ipſa fortius infrigidatur. Eſt ergo Aqua exactè natura ſua frigida, quamcunque ergo rerum admiſtionem concipiat, minus frigida fiet. Et è conuerſo, quo minus admiſta, magis ſuę naturę eſt, & frigida. Ergo aquam ex terra etiam ſimplici, quî cum maximè admiſcenda venit, amittere quidpiam frigiditatis neceſſe eſt: & terrã, quãto abfuerit à ſimplicitate elementi, tanto minus frigidã reddere aquam. Nec obſtat, quòd aqua frigiditatem habeat communem cum terra. Communem

Aqua paſſiones, apud Alexandrum. — *Frigiditas in aqua.* — *Aqua cur feruefacta fortius infrigidatur:* — *Aqua admiſta terra minus frigida fit.*

enim

enim habent, non eandem: aqua ſimplicem habet, & exactam, terra in ſicco remiſſam. Palam eſt, quòd frigida & minus frigida aqua fit, penes locum, atque aëris ambientis *Aqua vbi frigidiſsima* qualitatem. Nam intenſè frigida ſeruatur, ſub aëre, & ſub aſpectu cęli frigido. Vt in plaga Aquilonali, vbi terra quòd ſolem habet auerſiſſimum, continuis niuibus aſſiduè tegitur, & maria rigent perpetua glacie. Itaque vt nos ignem, ita frigidam in tormenti ge- *Flumina vbi frigida.* nus accipiunt in illis partibus Moſchouitæ, Olao Gotho authore. Et quæ flumina inter opacas montium valles decurrunt, frigida ſunt, auerſis ſolaribus radijs. Vt inter Alpes, *Frigida aqua in terra auſtrali.* vbi maximè riuuli aſſidua recipiunt liquamina niuium. Quam rem & in calida cęli plaga videre eſt, in Atlante Aphricæ monte; quin & in auſtralis infimæ eius terræ montibus, vbi & pluuiæ, & niues, & riui multi intolerabilis frigoris memorantur, quicquid hactenus *Marmorũ, & lapidum frigora.* Zonam torridam prædicauerit antiquitas. Marmora, vt locus locatum afficit, & metalla nonnunquam, aquas conſeruant frigidiſſimas, denſæ conglacialiſque quodammodo ſubſtantiæ. In ſumma de omni frigiditate aquarum naſcentium tres ſunt cauſſæ. Si ſolis aſpectu careat regio, vel etiam ſitus, & tàm infrà quàm ſuprà terram. Si profunda ducantur origine venæ. Et ſi inter ſaxa & conglacialia ducantur loca. Idcirco de ſubterraneis *Cauernę frigida.* cauernis, quo minus ſolarium radiorum penetrantur acceſſu, eo frigidiores. Notantur id genus ſpiracula quædam, quæ ex penitiſſimis cæciſque ſpeluncis, frigidiſſimi ſunt hali- *Sarnus flu.* tus, ad radices Veſuuij montis, vbi vetus Octauiani villa. Et inferiùs Sarni fluuij fons tanta emanat cum frigiditate, vt miſſa in eo vina nigra, pauco ſubinde ſpatio inalbeſcant, *Cęſis ſpecus frigidiſsimi.* quod legi in PII. II. Commentarijs. Cęſis verò, quod vicinum Romæ eſt, ac nobile oppidum, è cliuo prælti montis manufacta ſunt ſpiracula, è quibus ad libitum, ſicut aquas per tubos, frigidiſſimas excipiunt auras, remittuntque clauſis poris, eiſque ad delicias refrigerant æſtate triclinia, & omnes cameras. Maximi verò frigoris cauſſam habet venæ profunditas, etiam in calidiſſimis regionibus. Vt in Trogloditis, vbi iuxtà æquinoctialem circulum cuncta flagrare calore putabantur: & tamen Fontanales quaſdam aquas ſcribunt Luſitani in tantùm emanare gelidas, vt incolas dentium afficiant vitijs, peregrinos verò necent torminibus: permenſo tamen (vt ego crediderim) aliquo ſub ſole ſpatio, mites, & ſalubres. In Corintho auctor Athenęus, ad promontorium cenopoeriæ fons *Gela flu.* eſt aquæ multo frigidior niue, quam plerique propterea non poſſunt bibere. Gela fluuius in Sicilia (auctóre Stephano) ex eo nomen accepiſſe viſus eſt, quod aquæ ſit frigidiſſimę. *Tepida aqua in Luſitanis.* Contra in Luſitanis fontes tepidi, mox ſeruata in vaſis aqua, gelida fit: vt quæ ſuperficie tenus excurrunt venæ, & ſolis calore tepefiunt aſſiduo. Noctes contrà, frigidę; & frigidę aurę. Et item pręcipitantes ex alto aquę ſemper frigidę; cùm tamen in contrarium ſit *Motus quas pariat effectus ĩ aquis 2. Cœli. 42.* dictum Philoſophi, quòd res motę incaleſcunt, ac aliquæ accenduntur motu. Verum eſt: ſed indefinita notari debet philoſophi propoſitio, quę fallit in multis, & ſpecialiter in aqua: cùm ſit enim aquę natura frigida, ſuo illo fluxu conuertit aſſiduè, quem proximè *Cur motu frigeſiunt aquæ.* contingit aërem in ſuam naturam: & ipſa uiciſſim tenuatur, ac aliqua ex parte difflatur in aërem; qui tanquàm continens contentum eam ſeruat exquiſitè frigidam. Vnde ſemper ab ea parte, qua aquę pręcipitant, pręgelidę aurę aſpirant. Et amnium ea de cauſſa velo- *Veloces aquæ frigidæ* cium aquę non ſunt calidę, imò frigidam circùm reddunt auram. Neque res motę omnes æquè incaleſcunt. Et quę nunc lego obiecta doctiſſimi Scaligeri, ea non obſtant. Attritione, inquit, gigni calorem: Aquas atterere aërem motu: nam aërem diſſipatum in nubibus, accendi in ignem. Nam hęc tria uerba tribus notantur mendis: nec ad propoſitum *Attritione fit calor.* concludunt ex motu caleſcere aquas ullo pacto. Primùm attritio, ſolidorum corporum intelligi debet; ut lapidum, & lignorum, quę attritione accenduntur, ac motu, ut teſtatur eo loco Philoſophus: & apertiſſimè in 1. Meteoro. cap. v. Solidę (inquit) rei motio aërem *Aqua, & aër non atterũtur motu, ſed tenuatur.* ſegregat, atque incendit. Deinde fluidum, & difflabile, vt aër eſt, & aqua, non atteritur, ſed tenuatur motu, atque id ſatis eſt hiſce naturis, & tangitur eodem 1. Meteor. ab Ariſtotele, & in Problematibus. Qui & marinas fieri motu leuiores aſſerit. Demum in illatione de aëre accenſo in nubibus, fit ęquiuocatio motus, ibi enim violentus, hìc in aqua diſ- *Marinas fieri leuiores.* ſipans. Quantam verò tùm contingat in nubibus fieri violentiam, vel ipſa declarat antiperiſtaſis, quę aërem cogit, conſtringitque tanto in ſe impetu, vt repentino eliſu accendat *Ignis diſſipatus minus calefacit.* in fulgur. At contrà fit vbi difflatur aër, & non eliditur, refrigeria enim ſentimus difflato aëre, quare & ignis flatu, uel flabello diſſipatus minus calefacit. Motu ergo Aqua non caleſcit: imò difflato per eius motum, ac ita frigefacto continente aëre, frigeſcit & ipſa. Quam rationem, uel me tacente pręclara confirmant exempla, & unuſquiſque experitur *Delphis aqua.* ad propria flumina, ac ędificia aquarum, ut motu uehementius frigeant. Memorantur Delphis in Beotia, vbi olim tanta oraculi maieſtas, in Parnaſſo uaſta pręcipitia aquarum,

ac terrę

ac terrę foramina frigidiſſimi halitus. Delphi uerò propemodum exemplo cauernarum, ſacellum extat Tybure antiqui oraculi ſuper alta Anienis pręcipitia, frigoris ubi amnis in inſernum gurgitem delabitur, intolerabilis. Ex Hircanis montibus tam altè flumina quędam pręcipitāt (ut meminit Strabo) in mare Caſpium, ut ſubiectum litus relinquant intactum, ac peruium, diſcumbentibus, qui eo tranſeunt, quaſi in cryptoporticu. Pręcipitat ſimiliter apud nos Velinus lacus totus in agro Reatino, admirando ſpectaculo, tùm frigoris immenſi, tùm perpetuę quam hinc frigidę aurę cum Sole faciunt, Iridis. Pręcipitat & Elſa fluuius ad Collem oppidum in Hetruria, qui & ſolum durat, quà tranſit. Admirabilem quoque habent Rheni caſuram, cùm Germaniam latiùs incipit percurrere. Quanquam rarus fluuius ſuo ortu, ex aliquo monte non pręcipitat. Notatur porrò in pręcipitoſis aquis non ſolùm frigiditas, ſed etiam ſtrepitus, horrorque cadentium. Id primum uerò notabile in problematibus eſt, Sect. 14. Aquam frigidam, ubi profluat, maiorem facere ſonitum, quam calidam: quia illa grauiùs cadit, calida uerò permiſta calore, atque aëre eſt. Strepitus ratio ex colliſione conſtat. Colliſio maior, quo ſolidiora inter corpora fit violentia motus. Aquarum inter ſe incurrentium aliqua cauſſa. Maximè ſi vehementi agitentur impetu, vt cùm mare procella verſatur. Colliſus verò maior, cùm ad ſcopulos diuerberatur: maximus cùm inter ſaxa vehemens, frequensque repercuſſus fit, & qui in abditas, vaſtaſque cauernas reboat. Omnes cauſſas ſtrepitus obtinent Scylla, & Charybdis in mari Siculo; impetus vehementiam, repercuſſum, ſaxorum ſalebras, vaſtiſſimas voragines. In Angermaniæ promontorijs ſcribit Olaus Archiepiſcopus Gothus, ad mare Botnicum, vehementiſſimos adeò fieri fluctuum ſtrepitus in abditiſſimis cauernis, vt qui forte fortuna acceſſerint nautę, niſi longè aſſiduo remigio fugiant, ipſo ſonitu incuſſo intereant, aut certè in reliquum vitæ, ſtupidi, ac ſurdaſtri degant. Similes habet cauſſas mons in Inſula Hiſpaniola altiſſimus, ac miris intus concauus ſpecubus: in quibus ſcribunt nouiter illarum terrarum inuentores, tanto cùm ſonitu, ac fragore præcipitari fluuios, vt ad quinque procul milliaria ſentiantur. In fluuijs cauſſæ maximi ſonitus duæ ſunt, aut cùm inter duras cautes conquaſſantur: qualis horrendiſſimus in Nilo, qui ſupra Sienem inter occurſantes ſcopulos pluribus milliarijs, tantò cum impetu ruit, vt incolæ perpetuò auditus ſenſu priuati ſint, itaque locus Catadupa, quod eſt magni ſonitus, dicitur. Aut cùm fluuius ex alto præcipitat: Gangem aiunt, Plinio authore, ipſis ſtatim fontibus magno cum fragore erumpere, deijcique per ſcopulos inabruptos. Poſt Olbiam Pamphiliæ Cataractes eſt fluuius, qui magno ſtrepitu ex alta rupe deijcitur, vnde & nomen, Strabone. Qui & Pyramum ſcribit ex Cilicia flu. nauigabilem, cæterùm vbi tauro monti coniungitur, per mira adeo ac anguſta montis cęſura contrahitur tribus circiter ſtadijs, vt eam canis, ac lepus tranſiliat: mox verò de longinquo accedentibus ſonitum edit tonitrui perſimilem, ac tantum ex Ciliciæ campis adducit limum in mare, vt ex oraculo traditum ſit, fore olim Cyprum illi continenti coiungēdam. In Gothia (ſcribit idem Olaus) Vener lacus ad extuam tàm præceps dilabitur, vt ad ducenta uſque ſtadia fragorem mittat. Maiorem in his reddunt ſtrepitum glaciei cruſtæ inter fluxum conquaſſatę, nam hieme is lacus congelatur: Et in mare glaciali ſupererigent interdum cruſtę tam immenſę magnitudinis, vt Inſularum innatantium habeant ſpeciem. Ergo concludamus, quod motus, & pręcipitiũ, non gignit calorem in aquis, immò facit frigidas. Hactenus frigiditatis aquarum cauſſas habuimus. Porrò de humiditate, alia ratio eſt eius humiditatis quę in aëre, & quę in aqua: nec eadem requiritur in potibus, quę in balneis. Humiditas aërea tenuiſſima eſt, ac tota diſſipabilis: Aquea verò ſolidiuſcula eſt, ac magis commoda in balneis, membrorum vires vnire faciens, & minus penetrans in altum quam aërea, niſi fortaſſe certis in caſibus præferenda ſit. At contrà in potibus, probatur aquæ humiditas, quæ maximè aërea, vnde aqua fit leuiſſima; damnaturque merè aquea, grauis, tenax, ac vix à calore vincibilis. Reliquæ verò facultates propiùs ad miſtionem accedunt, caliditas ſcilicet & ſiccitas. Non poſſunt quidem aquæ in defluxu cum pura terra concorporari: quin inſyncerae fiant, ac ſiccæ. Quales fumoſæ dicuntur, quæ, non multum abeſt, pauculum calorem perpeſſæ; quin aliquam ſalſilaginem contrahant, quem primum diximus terræ ſaporem, & in ſiccitate fundari. Paludum item, atque ſtagnorum aquę, in quibus pro impura humiditate, tam multiplicia animalia germinant. Siccę, ſed non ſine antegreſſa quadam caliditate ſunt acidæ omnes. Salſæ autem, acresque ſenſibiles obtinent ſiccitatis partes. Sulphureæ, bituminoſæ, aluminoſę, nitroſę, gypſeę, atramentoſę, ęneę, ferreæ, argenteę, aureę, omnes quæ mineras ſalium, vel metallorum abluunt, vel quę etiam eorum fumis implentur, calidam & ſiccam qualitatem acquirunt, ac ſæpè actualiter calidam

Anienis in fernum. *Præcipitantes in Hircanis.* *Velini.* *Elſæ.* *Strepitus cauſa in aquis.* *Procella et ſonitus maris.* *Scyllæ, & Carybdis.* *Procellaad mare Botnicum.* *Flumina horrēdi ſtrepitus.* *Catadupa Nili.* *Gangis ſtrepitus.* *Cataractes flu.* *Veneris lacus.* *Pyramiflu. mira exempla.* *Inſula natātes in mari.* *Humiditatis ratio in aquis.* *Fumoſa aquæ.* *Paludoſæ ſicca.* *Acidæ, & acres, et minerales.*

Caliditatis impreſſio. dam. Sed antequam ad cauſſas caliditatis miſtarum aquarum veniamus, prima ac ſimpliciſſima caloris affectio in aquis eſt, quę per antiperiſtaſim fit; quod primum eſſe indicium *Calor per antiperaſtaſim.* diximus de aquarum bonitate. Sanè cùm hieme, tepent aquę in fontibus, ęſtate frigent. Tepent quidem hieme, ſubtrahente ſe infra cauernas terrę calore ęſtatis. Aeſtate contrà frigent, pręuentę nimirum à frigore hiemali, quod ęſtate ineunte refugit infra terram. Atque *Antiperiſtaſis ratio, Primo Meteor.* hoc refugium contrarij, à contrario antiperiſtaſis eſt, authore Philoſopho. Quod ferè accidit, vbi aquę per venas defluũt ſyncerę qualitatis, & peruias penetranti calori. Alioquin aut crudę perpetuò emanant, calore imperuio, aut diſſipato per raras loci poroſitates. Aut quales nuper diximus, fumoſę, venis inſynceris. Hęc ergo ſimplicis, extrinſecique caloris ratio eſt naturaliter in aqua ſimplici.

De cauſſis caliditatis in aquis ſponte manantibus diſputationes. Cap. XVII.

Caliditatis ratio difficilis. DE venis autem aquarum naturaliter calidis, magnus quidem diſputationis locus proponitur, quę multa per omne æuum fatigauit ingenia. Omnino duo hęc manifeſta ſunt, & conceſſa omnibus: primum, quòd ex aquis non ęquè omnes aut actu, aut potentia calẽt; nec ęquè admiſtę. Et alterum, quòd caliditas quantocunque ſubſiſtat gradu, ęquè aduentitia, ac accidentalis eſt ipſi terrę, ac aquę, etſi in quibuſdam cauſſa ſubſiſtat propria. Sed quæ nam ratio caliditatis huiuſmodi, nõ eſt facilè definire, cùm veri inueſtigandi cauſſa, nõ tot adeò iudicia adhibita ſint, *Antiquorũ digniſſima ſententia.* quot rurſus difficultatum momenta emersére. Quippe ex antiquis philoſophantibus quidam, vix vllam agnoſcentes propriam cauſſam horum calorum in terris, omnia in communem, quem omnes ſentimus calorem retulẽre: diuerſa, & ſua quiſque ratione. Stoicæ diſciplinæ princeps Zeno, Cleãtes, & Chryſippus, qui omnẽ motũ, omnẽ vitã, cuidã inſito *Lib. de Na. Deo.* omnibus rebus calori attribuerũt, eique æthereo; nõ dubitarũt aſſerere M. Tullio authore, aquæ itẽ naturę admiſtum eſſe calorem, qui & teporem, & motum omni aquæ cõmunicet. Quem non negarem, vt ætherea illa virtus vniuerſa eſt, & conſeruans cauſſa omnium calorum, non inſiti ſolùm in terris, & qui etiam aquis, ipſarumque fontibus ſingulares communicet virtutes. Porrò horum ſapientum poſitionem explicatè magis aſſignarunt poſteriores Aſtronomi: aſſerentes foueri calorem ſubterraneum à radijs corporum cœleſtium, *Aſtronomorum poſitio.* præſertim ſolis. hac potiſſimùm ratione, quia cùm immenſa ipſorum magnitudo ſit, incomparabiliſque uirtus, & uehementiſſimi motus; terræ molem, quæ quaſi punctus eſt ad uniuerſum cœlum, momento temporis, facillimeque vſque ad centrum penetrant. In centro autem fortiſſimæ fiunt hæ irradiationes (ut ijdem Stoici ſentiunt:) tùm quia rectâ vndique centrum tangunt, tùm quia in anguſtum omnes vniuntur, itaque in ipſam terræ ſiccitatem excitant calorem. Quæ optima demonſtratio eſt, & quæ plenè efficaciam uirtutis ſyderum concludit; attamen eſſentiam terreſtris ipſius caloris non demonſtrat. Nam (vt ipſimet Aſtronomi probant, & tangitur ab Ariſtotele in primo Meteor.) radij ſyderum, etiã ſolis non ſunt calidi, neque frigidi, niſi uirtute, quę uirtus eſt indifferens ad quan- *Phyſicorũ opi.* quam generationem. Et ſimpliciter in ſiccitate terræ non minus excitate ualent frigiditatem, quam calorem. Haud ſecus phyſici quidam concludunt, ut Thermophilus, qui ſo- *Thermophili.* lem dixit per raros terrarum poros penetrare, ac in profundo uiſcerum roborari, fortius ibi calefieri, ac ita inſtar ignium aquas, & quæcunque occurrant calfacere, & quod occur- *Democriti.* rit combuſtibile, comburere. Nec rectè Democritus, qui ob cinerem, & calcem, quæ fre- *Milei.* quenter reperiuntur in aquis calentibus, actualem in eis calorem poſuit. Et Milei tãdem magis inconſtans opinio, qui flatum poſuit, ſeu ſpiritum intrà terrarum concauitates incluſum, & qui ex motu calorificus ſit. Hi enim omnes, quanquam ad aliquam ueritatis ſimi- *Reprobatio.* litudinem acceſſerint, indiſtinctè tamen, & communes dederunt cauſſas. Ac multas idcirco ſuſtinent cẽſuras, illamque in primis, quia uniformi effectui cauſſam dederunt, non uniformem: inmò uel uariabilem per tempora: nam per acceſſum ſolis, & receſſum intenderetur calor & remitteretur. Vel non perennes dederunt, ut flatum, & cinerem, in quibus per- *Iuniorũ difficultates.* fuſa aqua, uis omnis calorifica extinguitur, atque exhalat, Sicque eadem uena haud uno perpetuo tenore inualeſceret, Nec minores incurrunt iuniores quidam difficultates. Perperam nonnulli Milei adſtruunt opinionem: nam ſi ratione motus dixerunt incaleſcere, id quidem aſſumptum iam à nobis reprobatum eſt. Quòd ſi fateantur, difflari eas ex motu, ac frigeſcere in aperto; cæterùm cogi ſpiritum in ſe, & ſic augeri ſponte calorem in illis terrarum concauitatibus, ergo omnes inquam aquæ ex abditis cauitatibus emanantes

æquè

æquè incaleſcerent, cùm tamen uix caleſcant ita milleſima pars. Deinde ſi ex motu ſolùm caleſcerent, omnes ergo tales, præter caloris qualitatem immiſtæ, ac ſimplicibus ſimiles naſcerentur: at calidæ fermè omnes quandam prę ſe ferunt miſturam, unde incaleſcere fas eſt, immò & odore, & ſapore, & tota ſubſtantia alteratæ emanant. Noua altera, & quæ ſeipſa facilè exploditur, Petronij noſtri opinio eſt: ſua ptè ſponte, ut in limo, in vino dum ebullit, & in vinaceis, & in piſtrinis oliæ ſubſeruēſcunt; ſic in terris forſan excitari aliquem caloris gradum, in materia quapiam ad id diſpoſita, qui inalteret, uel concalefaciat aquas. Nam omnes id genus feruores ex putredine excitari ſolitos, uel ipſe fatebitur, de genere eſſe accidentis, adeſſe, ac excitari facilè, ſed extingui mox, & exoleſcere, ad uniformitatē caloris in terris, uel in aquis, & perennitatē intimas magis penetrare oportet cauſſas. Nec ſecus qui ingenioſè multa de rerū ſubtilitate diſputauit Hierony. Cardanus, communem pariter propoſuit cauſſam: ſanè vaporem in ſubterraneis concluſum, tepidum, calidum, feruidum, flammam interdum ac prunam. Rem tamen non abſoluit, cùm omnino definiendum fuiſſet, vnde nam ſit iſta calorifica virtus in terris, & in qua materia propria. Qui priori autem ſeculo balnearij ſcriptores definitam cauſſam poſuēre, nempè ſulphur: ſententia indiſtinctè prolata, & non ſatis cautè defenſa, facilè à quibuſdam alijs exploſi, ac reiecti ſunt. Negauit eam Ioannes Dondius Patauinus, argutis ut viſus eſt, rationibus. Negauit etiam doctus quidam rei metallicæ auctor, hoc potiſſimùm argumento, quòd ſulphur, neque actu poſſit calfacere aquas, niſi ubi ex ſubiectis ignibus incenditur, quod ſi fit, raris in locis fit; nimirum vbi ignes. Neque potentia, quod haudquaquam in ſulphure ſic latet ignis, quemadmodum in viua calce, quæ perfuſa aqua incenditur, eamque viciſſim calefacit. Eiuſdem ferè veſtigia ſequitur nouus quidam Germaniæ Coſmographus, & qui eiuſdem ferè dictata referunt, Iuniores quidam alij eius gentis, tãtum valet ſemel concepta opinio. Qua re vnus poſt alium hi auctores, bitumen potiùs generalem omnium calentium aquarum ſomitem ponendum exiſtimant: quod & ardet inquiunt in aquis. Quæ longiſſimè omnium erronea poſitio eſt, & diſperſim in his libris ſexcēties ipſis experimentis repræhenſa. Ad hanc ergo diſputationem, quam operoſiſſimis adeò lucubrationibus elaborauimus, pro tanta opinionum controuerſia, leni (ut dicitur) aura ingrediemur, ſi primò ad diſtinctionem, ſingularia quæſtionis capita proponantur. Nam primò uidendum eſt, quatenus agentes calores ſupponantur in terris. Deinde quo modo ex natura poſſint aquæ caloris gradum concipere, & quinam gradus adeò varij in varijs terris, & aquis, calidi, tepidi, feruidi. Rurſus num materiam in terris hi calores habeant propriam, an conſequenter cum hac alias cauſſas. Et demum quæ abſtruſiſſima inter omnes difficultas eſt, calore iugiter abſumente materiam, mirum uideri debet, vnde hæc propagatio pabuli, æterna ſit, & uniformis, vt nunquàm ceſſet, neque variet per ſecula.

Alexandri Petronij. *Hieronymi Cardani.* *Veteres noſtri.* *Dondius.* *Germanorum opinio reprobata* *Bitumē nō eſſe cauſsā caliditatis aquarum.* *4. Prima capita quæſtionis.*

Noua demonſtratio calorum, ac ignis ſubſiſtentis infra terram.
Cap. XVIII.

PROPOSITARVM verò quæſtionum omnium, commune illud fundamentum hic rurſus meminiſſe oportet, quod de aquarum origine propoſuimus: mediam ſcilicet terræ regionem, quę inter centrum, & extremam hanc ſuperficiem intereſt, non poroſam tantùm, ſed concauam etiam per totum eſſe, ac ſpongiæ inſtar immenſis ſpatijs anfractuoſam, ac plenam aut aqua, aut aëre, aut ſpiritu, aut etiā igne. Vbi rurſus tria contemplamur; Vnum, quod Natura nuſquam, nec in his terræ barathris patitur vacuum: ideò plena ſemper aliquo corpore. Alterum quod nihil vſquam voluit ociari: ideò nec aër, nec ignis, nec quicquam in his cauernis terræ fruſtra eſt. Et tertium, quòd in tota hac ſublunari parte, natura ſemper intendit miſtionem, & propagationem rerum perpetuam. Et ad hunc finem propria quædam conſtituiſſe videtur ſeminaria cunctis rebus, tàm elementarijs, quàm uiuentib. & plantis, & terreſtribus, vnde ſpecialem miſtionē, propagationemq; perpetuā moliretur. Inter hæc ergo ſeminaria rerum, ſunt duo exhalationū genera, quæ in his terræ concauitatibus reperiuntur, vt etiam ſuprà terram; ideſt exhalatio calida, & ſicca ſui natura, & vapor calidus & humidus: quæ Ariſt. in 3. Meteor. duo veluti prima principia propoſuit omniū rerum, quæ infrà terrā generantur. Quippe ex vapore (ut iam diximus) oritur naturaliter aqua, plus, aut minus ſyncera, ac pura, pro uaporis ipſius diſpoſitione, atq; aptitudine. Ab exhalatione aũt calida,

Exhalationum duo genera in terris. *Cap. vltim.*

& ſicca vegetantur quodã modo mineralia, propagãtur metalla, fiunt lapides pro inſita in eorum venis ſpeciali proprietate, atque virtute: nec non ſuppeditatur ex ea continuò pabulum, fomesq́; materię, quæ ex ſui pariter natura in terris diſpoſita eſt caloribus, ac fouendis ignibus certis locis, & aquis.

De actualis caloris natura in terris.

Omnino ergo ne egere quidem videtur oratione prima pars diſputationum propoſitarum, de eiuſmodi calorum terreſtrium natura, quoniam caminos ignis multis in terris videmus perſpicuos, nec non euidentes ignis effectus, fumum, flammam, feruorem locorum, incendia, feruentes aquas. Calores verò ita diſtributos multis locis in totius orbis terrarum ambitu, ac ita vbique locorum vniformes, ac perpetua ſpiramenta; vt facile poſſimus agnoſcere ipſam terram interno quodam igne prægnantem.

Ignes quibus in terris naturales.

In Italia.

Famoſiſſimus in primis, hoc igne ſubſiſtente, eſt mons Aetna in Sicilia, quem, ſuper cætera naturæ miracula, ſemper arſiſſe, ab omni ſcriptorum memoria proditum eſt. Quin ex Aetna maniſeſtè propagari videtur etiam ſubter mare ad vicinas inſulas: nam in oris Sicilię, atque Italiæ ſeptem Inſulæ Aeolię, omnes viſuntur igniferæ. Subit longiùs per occultos caminos in Campaniam, vbi Veſuuius mons, & Miſeni promontorium, atque in conſpectu huius ad decem milliaria, Aenaria item Inſula eſt, quæ ardent per tempora. Et circa amœniſſimas Baias & in campis Puteolanis, ardent perpetuò colles, vbi nimirum ignis perpetuus cum ſulphure exęſtuat, & cum aquis perpetuò feruidis. Habuere fortaſſe veteres id ſolius Italiæ eſſe portentum in prædictis locis, quę perpetuò arderent, nec vnquam veras attigerunt cauſſas. quòd ſi melius agnouiſſent id naturæ eſſe certum inſtitutum, non vnum portentum; haud inuiti, nec obiter in hanc veniſſent demonſtrationem, quandam ignis naturam in ventre terræ contineri, qui vt ex Aetna, ex innumeris locis in toto orbe terrarum exæſtuet. quam nos inductiuè, ex ipſorũ etiam traditionibus adſtruemus.

Loca ardentia in Aſia.

Quippe ardent in Vltramarinis mons Cophantus, quæ Scythia, mons Chimęra in Licia, & quidem perpetua emicant noctibus, ac diebus flamma. Et ibidem Epheſti montes, quaſi Vulcanij, ob perpetuos æſtus ignis, cognominati, qui tęda tacti flagrant. In Medis item, & in confinio Perſidis Babylone: Vbi & Suſis perpetua viſuntur incendia, quindecim caminis, teſte Plinio.

In Africa.

Heſperius mons dictus, & Theonochema, quaſi iugum diuino ęſtuans igne, quæ ambo in Aethiopia ardent. Ardent in Carpathio mari de Cycladis quędam Inſulæ.

In Græcia.

In Achaia item locus in Meſſeniis. & hinc procul in Attica, Megapolitano agro, iuxtà Chalcydem. Et in Apolloniatis, quæ ſunt in Epiro contra Siciliam, in nymphęis eſt crater ardens. Cæterùm iuniores Polyhiſtores alia commemorant incendia terrarum naturalia;

In Hyperboreis.

in Islandia tres montes, Helga, Hecla, & vnus à Cruce cognominatus, qui ardent. Adde his complura, quæ in nouiter repertis Indijs occidentalibus comperta eſſe certum eſt loca ardentia, quæ Vulcani nomine idcirco ijdem aduenæ Hiſpani cognominant.

In Mundo nouo.

Primum quæ ex Chriſtophori Columbi nauigatione prodita ſunt. Vnam ex Inſulis Fortunatis Teneriffem in Atlantico mari conſpicuam eſſe, vt Aetna, perpetuis ignibus. Inferius item in Auſtrali Oceano ſub æquatore, ardere alteram meminir ex inſulis, quas videntur antiqui vocaſſe Heſperidas. Vbi & mare ipſum, cum cœlo compertum eſt primis nauigantibus, ob maximum æſtum intolerabile. Montes quoque ardentes commemorant Hiſpani ſcriptores in noua Hiſpania, vltrà terram Mexicum, admirandis, vt Aetna, ignibus. Et quæ hactenus litterarum monumentis prodita non ſunt in Quatimala, vbi tellus nouæ Hiſpaniæ ſe coanguſtat ad mare del Sur, complures eſſe eiuſmodi Vulcanos ardentes, ac vnum inter alios admirandum flammarum intus, atque auri liquentis ſplendore emicans ad æthera. Quæ omnia, ac ſimilia id genus exempla in alijs terris, quarum adhuc non habemus notitiam, planè demonſtrant iam mirum non eſſe quandam ignis naturam in ventre terræ conſiſtere.

Arque hunc certos habere, quos diximus, veluti caminos, ac ſpiramenta conſentaneum fit, etiam per longiſſimos terrarum tractus, vnde iugiter immenſam vim flammarum, atque vaporum expiret.

Ignis ſubſiſtentis varij effectus.

Hinc verò naturam varios moliri, quos manifeſtè videmus effectus: alibi hos vapores igneos, vbiubi pateant viæ, penetrare. Alibi elambere ad certã, quamq́ue offendant materiam idoneam, ignibus. Alibi verò non inuenientes certos exitus, acquirere iugiter maiores vires, occultosq́; percurrere meatus inſtà terrã, milliariis non ſolum decimis, aut vigeſimis, ſed etiam centeſimis, donec alicunde exhalent.

Calores penetrãtes in uenas aquarum.

Et alibi tandem, manifeſtum eſt, & conſonum rationi, quòd hi calores cuniculos intrent cum aquis, & cum aquis ſpirent, easq́; pro virtute ignea, quam eatenus obtinuerint, aut feruidas, aut calidas reddant, aut tepidas.

Balnea, ac loca feruida.

Quæ quis dubitauerit ſubiecti ignis effectus, ac iudicia eſſe certiſſima? Nam manifeſtè bullientibus venis exæſtuat ſulphuraria Puteolis, Bullicanum ingens Viterbij, Feruidi lacus in Hyperboreis, Purgatorium dictus lacus in

Pan-

Pannoniæ, Aponi fontes, colles Mutinæ igniuomi, & in Hetruria ad Petram malã locus, vbi ex terræ poris, tanquam è ſubdita fornace vapor ignis ſenſim exhalat, fumo, ac facellis noctu conſpicuus. Vt interim taceam, conuerſa ratione, innumeros alios ſubſiſtentis eiuſmodi caloris effectus, balnearum qui mitè feruidarum, quas è tota fermè habitabili plaga terrarum in ſuis hiſtorijs enarraturi ſumus. Sapientes, quanquam nemo tentauerit ex antiquis hanc ignium ſubterraneorum neceſſitatem; ſummo tamen conſenſu omnes videntur eos ſuppoſuiſſe, eoſque in varijs naturæ cauſſis frequenter adducunt. *Sapiẽtium atteſtationes.*

Et in primis antiquiſſimus Poëta æquè ac philoſophus Empedocles, quem æmulatus Lucretius latinis verſibus ita reddidit. *Empedocles ac Lucretius.*

Principio tellus habet in ſe corpora prima,
Vnde mare immenſum, voluentes flumina fontes
Aſſiduè renouent: habet ignes, vnde oriantur;
Nam multis ſubcenſa locis ardent ſola terræ,
Ex imis verò furit ignibus impetus Aetnæ.

Idem Ariſtotelis nomine affirmatum inuenio in libello de Mundo, ad Alexandrum, quem Apuleius Theophraſto, alij (vt Budęus) Philoni adſcribunt, Terram ſcilicet non Aquarum modo fontes habere in ſe, verumetiam ſpiritu, & igne fœcundam eſſe, qui ex adytis terrarum prætereuntes aquas, aut feruentes ex vicinia reddant, aut certè ex longinquitate tepidiores. Hanc haud dubiè terreſtris ignis naturã cognouit Ariſtoteles, licet eam non conſiderauerit, planeque ſuppoſuit in ventorum cauſſam II. Meteororum. Tales & in Terręmotu: A feruore inquit terræ proprio, atque à calore ſolis, plurimos infrà terram gigni flatus calidos, & ſiccos. Et de varijs fontium, ac fluminum ſaporibus, cauſſam eſſe ignis potentiam, quæ vel terræ inſit, vel ingeneretur. Horum porrò ignium naturam indicant Plutarchus in quæſtionibus naturalibus, & item Seneca auctoritate Empedoclis d. Ignes multis in locis terra opertos tegit, qui aquas calefaciendo inalterant, ſi ſubditi ſint ſolo, per quod illorum incurſus fit. Eoſdem indicat Virgilius in Aetna, Ouidius in Metamorphoſi, Claudianus in fontib. Aponi, Vitruuius, Plinius, & Manilius in Aſtronomicis omnium clariſſimè, dum ita cecinit. *Ariſtoteles. Plutarchus. Seneca. Poëta.*

Sunt autem cunctis permiſti partibus ignes, *Manilius.*
Qui grauidas habitant fabricantes fulmina nubes,
Et penetrant terras, Aetnaq́; minantur Olympo,
Et calidas reddunt ipſis in fontibus vndas.

Atq; hæc ſumma rationum ſubſiſtentis huius ignis eſt, calorumque qui è terris exæſtuant, & in balneas.

Quomodo aquæ naturaliter caloris gradum poſſint concipere. Cap. XIX.

SVBSISTENTIBVS ergo infra terram caloribus: iam quomodo aquæ caliditatis gradum poſſint concipere oſtendendum eſt; & poſteà in qua ſubſiſtant materia. Sunt ergo tria ſimul elementa, nec ſine certa naturę lege, ac imperio coacta breui fonticulo, terra, aqua, & ignis. Videtur terra tanquam baſis ac recipiens, ſubiectum aqua, agens ignis. Adeoque perrara inuenies loca, quæ inſitos obtineant huiuſmodi calores, quæ non emittant ſimul calentium aquarum venas. Quod planè fit; nam calidi eſt dilatare, dilatatos autem eò meatus, facilè interlabentes ſub terra aquæ concurrunt. Quod de Aſphaltite lacu adfirmat Poſſidonius, in imum incendij, quo Gomorrha, & Sogdoma abſumpta fuit, occultas inceſſiſſe aquas, quæ adhuc v riginis illius putorem, ac naturam ſeruant. Sic veriſimile putant erupiſſe iam multis ſecu lis Auerni aquas in Campania, cuius ſolum tam crebra ſuſtinere conſueuit incendia. Et hinc haud longè non alia de cauſſa ſub Aſtruni montis crateris, calentes adhuc ſcatere venas. Nec reliquæ mundi partes plures obtinent calentium aquarum venas, quàm hic Campaniæ tractus, qui totus vſque in Siciliã anfractuoſus conſtat, & plenus ignis. Perſpicuum verò actualis ignis, ac incurrentium ſimul aquarum exemplum habetur inter Puteolos, & *In terra viſceribus conſtare omnia elementa. Cur terræ calẽtes abũdent aquis. Campi vulcani ardentes.*

Neapolim in campo Vulcano, qui Sulphuraria dicitur: quippe ſalebroſa undique collium coronide, & in ſe totus, intus, & extrà aſſiduo feruore crepitans; lacunas continet certis locis viuarum aquarum, quæ inſtar bullientis caldarij perpetuò feruent. Idem ferè videre eſt in Volaterrano ad Montem Cerbarum, in cuius balneis perſpicuè aqua cum ſulphure, & calore ferueſcit. In patauinis ad balnea Sancti Bartholomæi, eſt fonticulus quidam inter alios, in quem aqua ad tactum manifeſtè frigida ingreditur, & paulo poſteà pro ſubdito naturali feruore incaleſcit. Imò in tota ea valle aquæ, limus, glarea, ſilices feruent. Quòd ſi in alijs calentibus venis, ac fontibus aquarum, calores ſubterranei ſubeſſent perſpicui, vt perſpicuè in prædictis patent exemplis; iam manifeſta, & congrua ſatis haberetur in quoque fonte cauſſa caliditatis. Verùm quod ſummam parit difficultatem, hoc eſt; quòd pauca in toto orbe memorantur loca, quæ diximus ignium productiua: & è contrà multæ, ac ſine fine ſcaturigines calentiũ aquarum habentur, quæ longiſſimè à crateris ignium, imò ſine ullo calorũ veſtigio, & tamen calidæ, ac aliquæ etiam feruidæ emanant.

Duo Problemata de varietate agentis caloris.

Quocirca duo proponemus, ac ſoluemus ſcitu digniſſima Problemata. Primum totam compræhendit quæſtionem; Cur affectio calorum, ſiue ignium terreſtrium, non ſit unius generis, ac unius æquè caloris gradus vbique, ſed alibi calidas reddat, alibi feruidas, & alibi tepidas tantùm. Alterum ſpeciale eſt; vnde tàm exacta in quoque ſingulari fonte, adeo mutabili, uniformitas ſit, ut unus perpetuò emanationis tenor ſeruetur, idemq́ue caloris gradus.

Calorũ, ac fontium genera. Differẽtiæ, ac ſpecies.

Et reſpondetur vnico verbo; quod nulla alia uniformitatis, aut difformitatis ratio quærenda eſt fontium calidorum, quàm quæ generis eſt ad ſpecies, & differentias ſuas. Quippe vnus calor in genere eſt terteſtris: differens prout in ſpeciali materia plus, & minus apta calori, vbi calidus, vbi feruidus. Species, & ipſorum fontium conſtitutio permanens eſt, vt aliarum ſpecierum. Differunt autem modi calorum, penes proportionem inter agens ipſum calorem, & paſſum, aquam, quæ explicatibre ſermone declarabimus.

Proportionis ratio calorum in aquis.

Primum de proportione agentis, & paſſi, iuxtà principia diuiniſſimi philoſophi, tria ſunt, quæ maximam pariunt in actione diuerſitatem. Virium utriuſque gradus, quibus uiciſſim actio fit, & paſſio: Situs utriuſque in agendo; & patiendo: & materiæ quantitas. Iuxtà virium gradus omnis actio fit: omne enim agens à patiente repatitur, 4. de Gener. anim. cap. 3. & 1. de Gen. & corr. 43. & qualis proportio agentis & paſſi, talis actio fit, & talis impreſſio.

A gradu uirium.

A parte enim agentis caloris, virtus calorifica ſummo gradu ineſt in pruna, remiſſo in flamma, deinde in uapore, minimo in fumo. Similiter à parte aquæ, facilè enim alterabilem diximus ſimplicem aquam; crudam indomitam, & incoctilem; compoſitam terreſtrem, & duram; & qualis ſpecialis concurſus, talis impreſſio fit in emanante aqua.

A ſitu.

A ſitu verò utriuſque: omnis enim actio fit per contactum, ac fortius agitur in propinquam partem, debiliùs in remotam. At calorum, & venarum non eſt unus ſitus ubique: ſed alibi palam eſt; vt in prædictis patet exemplis, ubi manifeſtus concurſus fit ignis feruidi, & naſcentis aquæ.

Concurſu ſimul aqua, & ignis in ſulphur cal eſũt aquę.

Alibi occultus in abditis terræ cauernis; hinc uena aquarum permeat terram, hinc repunt calores, à perpetuo ueluti foco, per quoſdam (ut diximus) terræ caminos. Quibus unà concurrentibus, ad unum exitum, aqua, ſcilicet & igne, prout ſitus, communicatio uiarum, ſors, vel diuinus quiſpiam iuſſus tulerit, apparet impreſſio foris in naſcente aqua. Hæc forma eſt, hic typus harum impreſſionum, & caliditatis in aquis.

An caliditas poſſit connaſci cũ aqua.

1. Meteor. c. 1111.

An verò à prima origine naſcantur aliquæ calidæ, concreato videlicet cùm ipſa aqua calore; ſicut concreatum diximus in certis aquis ſaporem, atque odorem. Non credo; Nam exhalatio illa in ſubterraneis, inepta omnino aquis gignendis eſt: potentia enim ignis eſt, ac fit aliquando ignis, non aqua. Vapor autem, qui potentia aqua eſt, calidus, & humidus, teſte Philoſopho, non habet gradum caloris, ſed aëris, ac aëreo duntaxat gignendo tempori in aqua eſt idonea, quales tepidi emanant ſtillatitij liquores; & quales diximus ſynceras aquas oriri hieme tepidas. Relinquitur ergo vt uenarum, quæ calidas emittant aquas, plurima pars hanc habeat cauſſam, occultos, ſcilicet aliunde impetentes calores, qui cum uenis aquarum communia habeant ſpiracula. Cuius rei, vel indubitatam fidem deberet facere Bullicanum Viterbij, quod longiſſimè à terris ardentibus, imò ſine ulla æſtimatione calorum, feruidiſſimas tamen emittit aquas. Manifeſtum id & in Siculis balneis, quę (ut mihi uidetur) ab imis barathris ardentis Aetnæ occultos concipiunt calores, ac diuerſo tractu calidæ emanant circumcircà ad oras inſulæ, aliæ ad Panhormum ſitu boreali, occidentali, aliæ ad Drepanum, aliæ ad Xaccam auſtrali.

A materia quantitate.

Et balnearum (vt dixi) calentium omnium, quarum apertè non caleant terræ, eadem ratio eſt. Facit tandem in cauſſa diuerſitatis caloris materiæ quantitas, nùm debita inuicem proportione conueniunt in agendo & reſiſtendo. Aut. n. multus calor loci vndique

humores

humores aſſiccaret, cumq́ue ſterilem aquis efficeret; & ideo terræ ubi is calor, ac arida exhalatio multum luxuriat, nec plantas alunt, nec germinant. Aut multa aqua igniculum ſupprimeret, extingueretq́ue. Quamobrem nullus fluuius ita incaleſcere viſitur, minus lacus, minimè omnium mare: Nam (quanquam naturæ certis locis nihil impoſſibile ſit) uaſta nimis illis terris ſubeſſe oporteret incendia, quæ tãtam aquæ abundantiam poſſet calfacere. Et quæ paucæ certis locis calidæ emanant in medijs fluuijs, breui decurſu admiſcentur, amittuntq́ue calorem. Quales in Minio Galleciæ fluuio ſurgunt calidæ cum balneis; in Danubio item iuxtà Pannonios, & in Cydno Cyliciæ fluuio, qua de cauſſa podagricos in eo dolores curari aſſeuerat Vitruuius, cæterùm aquæ frigidæ, & blandiſſimæ, & quæ calida nouiter comperta aſſerunt flumina in occidentalibus inſulis, quibus & marini fluctus incaleſcant. Ergo ſatis hactenus manifeſtum eſt, quòd actualis calor in terris naturaliter ſubditus, eſt cauſſa propriè effectiua cur aquæ emanent calidæ: vbi magis, ubi minus, prout intenſiùs alterum præuincit alterum, formæ qualitate, ſitu, & materiæ quantitate, aut calor aquam, aut contrà aqua ipſum calorem. Ex quibus, quoniam vero vera conſonant omniquaque, prædictæ veterum poſitiones confirmantur, & quo aduerſę ſunt, conciliantur omnes. Sunt enim cauſſæ plures ad quenque effectum, ordinatæ connexu quodam à primis ad ultimas, & veræ omnes ſuo ſenſu. Aether in primis vniuerſaliſſima cauſſa eſt, quam conſequitur ſolis virtus influens motu & lumine calorem; qui penetrans terræ viſcera, penes ſubiectæ materiæ diſpoſitiones exhalatio fit, & uapor, & ignis actualis, quæ eſt immediata cauſſa agens, alteransq́ue diuerſis modis qualitates aquæ, quemadmodum dictum eſt.

Flumina, lacus, Maria, cur nulla calent.

Veterũ controuerſiæ cõciliãtur.

De cauſſis materialibus calorum in aquis ſponte manantibus.
Cap. XX.

QVONIAM autem agens eiuſmodi calor in materia quadam ſibi congrua ſupponendus eſt, ideo iam, quod tertio loco polliciti ſumus, de huiuſce materiæ natura, atque aptitudine ad calorem, eſt quærendum. Nemo autem dixerit ſimpliciter exhalationem, uel ſolem, & quem omnes ſentimus calorem, vel ipſam terræ ſiccitatem eſſe materiam harum alterationum, & in terris, & in aquis: duplici argumento, & ex parte ipſius exhalationis, & ex parte Solis. Nam hæc exhalatio quæcunque ſupponatur in terris inſita, vt eſt calida, & ſicca potentia; eſt quidem apta nata aliquem aſſumere caloris gradum uirtute Solis. Qualem diximus ex antiperiſtaſi per hiemem, tepidas reddere in fontibus aquas. Vel qualem fortaſſe ſentimus caloris gradum ſub ardenti canicula, ualdè intenſum. At feruorem ignis ſimpliciter à Sole hanc poſſe concipere, & qualem in bullientibus feruere aquis experimur, nequaquam. Nec ſecus ex parte Solis, iam enim dictum eſt, quòd is gradus caloris penes acceſſum Solis, & receſſum, haud dubiè & intenderetur, & remitteretur, non uniformis perſiſteret in fontibus, & uno tenore. Deinde communis ſententia eſt, quem omnes à Sole ſentimus calorem, quo tempore etiam ſolares radij ſunt validiſſimi, non multum infrà terram penetrare, quo planè ſenſu ſunt quæ Boetius auctoritate Homeri habet carmina.

Ad III. q.

Exhalatio terreſtris, ſimpliciter nõ eſt apta ad effectus ignis.

Solis uirtus penes acceſſum et receſſũ mutabilis.

Solis cõmunis calor nõ penetrat uiſcera terræ.

De conſol. lib. 4.

Puro clarum lumine Phæbum
(Melliflui canit oris Homerus)
Qui tamen intima viſcera terræ
Non ualet perrumpere, &c.

Vel ſi penetrent uirtute (quod negari non poteſt) vſque in centrum, ipſi tamen radij, vt dictum eſt, non ſunt calidi, neque frigidi, niſi ſimiliter virtute, quæ manifeſtatur in materia apta ad calorem, & non in exhalatione, neque ſimpliciter in ſiccitate terræ, quæ uirtute ſolis eſt indifferens tàm ad frigus, quàm ad calorem. Ergo quæ particularis ſit hæc materia eatenus apta ad omnem gradum caloris infrà terram, quærendum eſt. Cui demonſtrationi via ſenſus eſt ualde idonea. Ergo aut ſulphur, aut bitumen: hæc enim duo primi fomites in rerum natura habentur, qui ſi non ſemper, nec ubique; manifeſtos tamen alicubi continent ignes. De bitumine indubitata quorundam hodie opinio eſt, vt diximus;

Opi. de bitumine reprobatur. qui & negant omnino cauſſam eſſe ſulphur. Hac primùm ratione, quia ſulphur haud quaquam calfacit aquas actu, niſi ubi ex ſubiectis ignibus incenditur; & ubi plus, ubi minus, ubi nihil, incendit: ergo aut ubique & ſemper æquè incenderet, aut non eſt propria cauſſa. Et præterea, quia ſulphuris materia etſi ardeat, ubi ardet, perfuſa tamen aquis extinguitur, non tantum non incenditur. Solum bitumen (aiunt iſti) & ignem ſimul & aquam compatitur: quales aſſerunt fontes ardere in Apolloniatarum nympheo, & in lacu Babyloniæ, & alibi. Hæc noua hodie quorundam ex Germania ſcriptorum fuit opinio, quæ indigna eſt conſiderati iudicij, ac facile reprobatur. Nam ſi ita eſſet, quicunque calidi ſponte emanant fontes, bituminoſi eſſent. Nec non aſſeclas illas ſecum egererent flammas: quod utrunque eſt falſum. *I. Argu.* Quin imò cùm ex bitumine rariſſimæ memorentur flãmigeræ aquæ in toto orbe terrarum, aut ad ſummum tres, ut patebit in earum hiſtorijs, & hæ tres adducantur in admirandis quando ardent; *II.* planè quæ flamma elambit bituminis aquas in fontibus plerunque inualida eſt: quod ad aquas Scantias meminit *III.* Plinius, quæ nec fraxinum virentem in ipſo fonte valebat inficere. Imò omnes ex bitumine incenſiones ſtipula, ac paleis ob eandem cauſſam extinguuntur. Minus veriſimile eſt quod putant, id liquamen inter aquas, & ſub aquis ipſis continere ignes. Nam id pla*IIII.*nè contrarium videtur naturæ bituminis, quod ubi ardet in aquis elambit potiùs ſuperficiem aquæ, non ardet intrà, nec infrà aquas. Minimè ſub aquis ipſis; flamma enim ubi non reſpirat, extinguitur. Præterea, hoc maximum eſt argumentum. Iam fontes defi*V.*nitum eſt emanare uniformes, ac perpetui caloris: perpetuam ergo, & vniformem eos habere cauſſam neceſſe eſt. At incendia bituminis, ſeu calores, ſeu flammas dixeris, vbicunque ſint, non ſunt perpetua, nec uno tenore; ergo nec aquarum calentium ſunt cauſſa, quæ uno ſtylo emanant perpetuò. Quod declarant aquæ ad montem Gibium in Mutinenſi, quæ è puteis cum bitumine deſtillant frigidæ, nidoroſæ tamen, & violaceo co*Aqua M. Gibij.*lore. Et collibus quandoque incenſis (ut ſolent quandoque incendi) aut nullæ, aut paucæ aquæ, & parum admodum alteratæ. Iam huic opinioni reſtat refugium ad occultas, clam nobis alterationes aquarum, ex bituminis affectione in ſuis venis. At nullus equi*VI.*dem quos vidi calidorum fontium, imò qui ferueant impensè, eo bituminis nidore perfuſus ſentitur; ſulphuris verò putore omnes euidentiſſimè ſcatent, etiam ſalſi, & aluminoſi, & metallorum quoruncunque. Non eſt ergo bituminis materia horum calorum cauſſa in aquis, ſed ſulphur haud dubiè; quod iam demonſtrare aggredimur. Singularis *Sulphur eſſe materiã calorum in aquis.* quidem hæc uidetur naturæ diſpoſitio: quæ ut cuique rei ad illorum ſuperiorum ideam adaptauit propriam, ac certam cauſſam, ita ſulphuris materiam deſtinaſſe videtur in terris ad hos calores. Quare communis eſt ferè omnium nationum conſenſus, ut cùm balnea religioſè, ac ſacris etiam venerentur nominibus; ſummo quoque conſenſu eis ſulphuris naturam attribuant in cauſſam; quod & nomine communi cum diuinis rebus Græci θεῖον appellarunt. Habebat & in religionibus locum, auctore Plinio, ad expiandas ſuffitu domos. Quam ſententiam ſequutus videtur Ariſtoteles 24. Problematum, dum aſſe*Sulphur Græcè θεῖον, quaſi diuinum.*ruit; idcirco balneas cognominari conſueuiſſe SACRAS, quòd fulminum flammas, ac ſulphur in defluxu elambant. Quaſi eadem flamma, eademque cauſſa ſit balnearum, atque fulminum: ipſum, ſcilicet ſulphur, quod ceù res ſacra, à Iouéque eiaculari in terras reputatur, ac eodem quaſi numine incaleſcere balnea. *Balnea ſacra.* Quippe ex æthere manaſſe ſulphur (quæ res maximè extollit balnearum prærogatiuam) id planè in delapſo fulgure apparet, ubi putor ille, qui relinquitur, ac urigo, eſt merum ſulphur. Nec ſecus in cauſſis rerum, quæ circà terram, & circà aquarum uarias paſſiones contingunt, pro ſubdi*I. II. & III. Meteororum.*ta materia modò ignem dixit, modò ſiccam exhalationem, impreſſionemque ab alumine, calce, & cinere, modò uaporem. Probatur idem, argutis ſanè rationibus in libro de Proprietatibus elementorum ipſi Ariſtoteli adſcripto. Noſtrarum verò demonſtrationum, quas ueras potiſſimùm à ſenſibilibus reputamus, pleni ſunt hi libri. Et cùm eiuſdem ſententiæ fuerint ferè omnes, qui priori ſeculo ſcripsêre de balneis, quoniam tamen rem aliqua ex parte reliquerunt indefinitam, & dubiam; idcirco eam nos; ſimul atque argumenta in contrarium, hinc abſoluere tentabimus.

De

De natura ſulphuris, & quam ob rem ex eo non caleſcant aquæ omnes vno tenore, imò aliquæ ſint frigidæ. Cap. XXI.

Primum dubium. INTER plura autem argumenta, ac dubia, quę alicuius momenti videntur contrà adductam à ſulphure cauſſam, hęc ſunt pręcipua. Primùm quęritur de natura ſulphuris, quę nam eſt iſta prorogatio, ac prærogatiua ſulphuris in terris cõtinẽdi ignes, & calefaciendi aquas. *II.* Deinde mirum videtur, vt igne iugiter ipſum abſumente, non defecerit tamen, aut deficiat vnquam, cùm tamen ea ſit ignis natura vorax, tamdiu ardere, & durare ſolita, quandiu ſit combuſtibile; & nullum combuſtibile eſt, quod non aliquando abſumatur, & deficiat igni; an ſolum iſtud nunquàm abſumitur? *III.* Vel tertiò, ſi aliunde hęc materia ſubminiſtratur in alimoniam ignis ſubterranei; quod nam iſtud promptuarium, ac alter Tartarus, cum poſt memoriam terrarum ardentium, iam totam terræ molem, ſi tota fuiſſet ſulphur, olim conſumendam fuiſſe veriſimile ſit. *IIII.* Poſteà ſi ſulphur pro ſubiecta horum calorum materia ponatur; difficile videtur qui nam tanta, iuxtà idem ſubiectum diuerſitas ſit, vt alijs locis caleſcat tantum, & plus hic, & minus ibi; alijs ardeat, quanquam raris locis: in alijs verò ſine fine non tepeat ſolum, verumetiam frigeat vena, haud fermè differens ab alijs terrarum venis. Et de aquis eadem ratio; vt cùm à fomite ſulphuris debuiſſent fortaſſe omnes æquè caleſcere; & tamen eodem ſubiecto ſulphure, alię plus minus calidę, & feruidę ſentiantur, alię frigidę, alię tepidę, alię frigidiſſimæ. *V.* Et denique hoc aiunt conſtare experientia, quòd vbicunque calidę emanant aquę, haud habent vbique ſulphur; ſed alibi ſulphur manifeſtum, alibi quodpiam aliud minerale, bitumen, atramentum, ferrum, æs, aurum. Non ergo videtur ſulphur neceſſària, ac ſola cauſſa horum calorum in aquis. *Ad argumenta.* Quibus omnibus argumentis, vel vnico ſermonis excurſu ſatisfaciam. Primùm dico, de natura & propagatione ſulphuris, qui quærit, quærat is quoque de cæterarum ſpecierum productione. *Sulphuris ſpecies ac propagatio.* Propagatur per ſingularium partium acceſſiones, vt cæteræ ſpecies terrarum, lapidum, mineralium. Non abſumitur, primum quia non ardet vbique: & vbi ardet, natura cooperante ardet, quæ nouam continuò regenerat materiam, ſuppeditatque qualem, & quãtam, & vnde opportuna eius propagationi ſemina diſpoſuit, vt mox paulo declarabitur. ardet, quia certè ſulphur ſuper omnem terræ ſpeciem eſt materia aptiſſima; & amiciſſimum igni, ita, vt ſponte alicubi concipiat ignem. *Sulphur cur non ardet vbique.* Ardet tamen alijs locis minus, in alijs non item; hæc inquam non minus loci proprietas eſt, quàm ipſius materiæ. Sicuti etiam, vt quantum & quandiu ardeat, quo modo, & à quo, & ſi quando inceperit; hæc ſimiliter particularia ad ipſius vniuerſi diſpoſitionem referenda ſunt, & vt analogyſmo vtar Lucretij;

Lucretij locus.

Nimirùm, quia ſunt multarum ſemina rerum
Ex infinito ſatis omnia ſuppeditari
Putandum.

Cui conſentit quoque in ſua Aetna Virgilius. Imò ferè omnes, qui in hæc arcana naturæ penetrant, haud aliam planè habent cauſſam, quàm hæc in ſpecialem materiæ diſpoſitionem, ac loci proprietatem referenda. Qui nimirùm locus, ſeu mineræ ſpecies, hanc à primordio habet diſpoſitionem ad ignem, & calorem, vbi plus, vbi minus. *Rationes de ſulphuris diuerſitate.* Verùm quoniam humana ſolicitudo non acquieſcit communibus probationibus, en tres ſingulares eius diuerſitatis cauſſas. *1. à loco.* Prima eſt pro inhabilitate loci, quem fortaſſe ex obice denſo, vel profunditate, radij ſolares non penetrant, itaque materia non excitatur ad ignem. *2. à caloris defectu.* Altera eſt ab exhalationis defectu, quæ concluſa ſub terris, inacceſſas ſimiliter inuenit cauernas ſulphuris. *3. à materia male diſpoſita.* Et tertia, quæ potiſſima eſt cauſſa, ac probatiſſima infinitis exemplis; quia ſulphuris non eadem ubique ſoboles eſt: ſed alibi ſyncera, ac idonea caloribus concipiendis; alibi perexigui fomitis; alibi permiſta terris frigidis, & quaſi emortua, ineptaque prorſus caloribus. Cæterùm quid de hoc igne dicemus in terris perpetuo, vt in Aetna, & in balneis viſitur perpetuò feruidis, an elementi pars ſit, an nouum genus, & noua propagatio ignis? Elementi partem eſſe negant Peripathetici: nã extrà ſuæ regionis limites eſt: deinde quia manifeſtè tendit ſurſum, quaſi ad locum, ac finem naturę ſuę. Ergo vel violentum quoddam, vel noua propagatio. Sed quomodo violentum? cùm ex doctrina magni philoſo-

phi, II. cęli. xvIII. Nullum violentum perpetuum? Reſpondetur ex Auerroe, quòd propoſitio hęc per ſe vera ſit; fallit tamen ſecundum quid, & per accidens, quales multę ſunt naturales propoſitiones. Fallit in hoc igne ſubterraneo; fallit & de igne elementari, cui

An Violentum.

accidit motu raptus ſub concauo Lunę circulariter moueri; fallit & de ęſtu maris, quod vltrò citroque trahitur à motu fortaſſe cęli perpetuo. Sed ſi verum vero ex omni parte conſonat: qui negant hac noſtra tempeſtate ignem elementarem ſub concauo lunę exiſtere;

Quartum elementum vbi ponendum.

negent hi & Ariſtotelis demonſtrationes neceſſe eſt. Quia ignis leuiſſimus, quia tendit natura ſurſum, & quia locus ei debetur in ſublimi, maiorem habens ambitum, & decuplam proportionem ad ſubiectum elementum. Quare alterum duorum coguntur aſſerere: Aut naturam relinquant quaſi orbatam quarto elemento: aut certè cum noſtra poſitione, ſubterraneum hunc ignem ponere neceſſe eſt quartum elementum. Sed melius, ſine vllo naturę, nec doctrinę ſummi philoſophi flagitio, equidem dixerim, hunc ignem ſubterraneum nec elementum eſſe, nec partem elementi, iuxtà eiuſdem philoſophi diſtinctionem in I. Meteororum. Sed genus per ſe, & miſtum igneum naturale in proprio combuſtibili: ergo

Ignis miſti genus.

nec violentum quoddam eſt. Nam quid prohibet ignem, quem videmus in minera ſua combuſtibili, miſtum eſſe quoddam naturale, vt miſta reliqua terreſtria? Non accidens dici poteſt, nam tunc ſub cenſu caderet violenti perpetui. Nec aggregatum per accidens; nam aggregatio dicitur de rebus formaliter diſtinctis, ut in tritici cumulo plura cerealia coaceruata. At in terris videmus cuiuſque naturæ miſta propria: ergo, vt Argentum viuum totum eſt ſubſtantia aqueum, ita hoc, miſtum quoddam ſubſtantia igneum. Nam in his pri-

Miſtorum terreſtrium natura.

mis elementorum miſtionibus, non eſt exactè quærenda ratio miſtionis à principio intrinſeco; ſed qualis in meteoris eſt, nubium, grandinis, fulguris, & huiuſmodi aliorum, quæ ex concurſu conſtant elementorum quodam, ac ex varijs alterationibus inter ſe reſultant, quia nimirùm imperfecta ſunt miſta. Immò perfectiorem quàm meteora dixerim horum corporum miſtionem in terris, quia eorum natura non adeſt & abeſt; ſed permanens eſt; à principio quodam intrinſeco eius loci emanans. Et per conſequens haud aliter de hoc igne quærendum videtur, ac in cęteris metallis, quæ teſte Galeno IX. de ſimp. med. facul. plurimum obtinent eſſentiæ igneæ: Niſi hoc, quòd in reliquis metallis exiſtere ignis intelligitur in eſſe refracto, & in potentia; in hoc autē ineſt actu, quæ videlicet huius miſti ignei eſt propria natura. Id ipſumque non luminoſum putandum, vt communis, & purus ignis qui aperto ſplendeſcit aëre, ſed ratione loci, ac materiei caliginoſum, ac expers luminis. Sicque non eſt elementum, nec violenti in eo quadrat vlla ratio; ſed certa ſpecies mi-

Ignis terreſtris miſti ſpecies intenta à natura.

ſti terreſtris actu calidi & ignei, vt cætera mineralia, ac miſta tàm terreſtria, quàm aquea. Alioquî ſi mineræ id genus ardentes in terris non eſſent ſpecies certæ, & intentæ à natura, ſed violentum quoddam; cui dubium eſſe debet, quòd iam defeciſſent in totum, non fuiſſent perpetuę? At hæ perdurant, duraruntque iam poſt hominum memoriam tot ſeculis Aetna, totque alia ardentia loca, tot generoſa Thermarum genera; fateri ergo cogimur, hæc haud violentum quiddam eſſe, ſed naturalis effectus cum ſua cauſſa naturali. Facit ad

Loci Ariſtotelis noua expoſitio.

hanc noſtram ſententiam expoſitio D. Thomæ, ſuper eum locum II. cęli. Nullum violentum perpetuum: Niſi cauſſa (inquit) ſubſiſtat perpetua. Perinde ac ſi diceret; eſt effectus naturæ perpetuus, & cauſſa naturę perpetua; ergo non eſt in genere violenti, ſed perpetui, vt cæterę ſpecies ſunt perpetuę, & intentę à Natura. Quam ob rem verò ea materia non abſumatur aliquando igne, & finiatur; hoc erat inter prima problemata diſcutiendum. Cauſ-

Ad. IIII. q. Materia ignis cur nō abſumitur.

ſam verò ſubinnuit Vergilius, ſeu quiſpiam fuerit ille auctor in Aetna.

Atque hæc ipſa tamen iam quondam extincta fuiſſet,
Ni furtim generet ſecretis callibus humor
Materiam.

Planiùs (inquam) hęc eſt uera cauſſa: quia ut cęterarum rerum ſpecies ſua quęque propagationę ſunt ęternę; ita ſulphur in ſuis mineris, uegetalis quędam (abſint hinc paralogiſmi) ſpecies eſt, & propagationis ęternę, ēt cum igne. Nam quę natura certa legē ac imperio, ueluti diximus, coēgit, ſeu produxit ignem in terris, ac certam adhibuit pro

Lib. IIII.

alimonia ſpeciem terrę, ſcilicet ipſum ſulphur: eadem quoque ęternum ueluti ſeminarium

Ignes cur non vno tempore vbique ſint.

elargita huic eſt, unde perpetuam haberet propagationem; uaporum ſcilicet, fumum, exhalationem: quibus plena eſſe illa interuacua terrę, iam neminem credo dubitare. Quæ res uulgò patet in Aetna, ac ratione probabitur aliqua, cùm de eius natura erit loquēdum. Cęterùm quòd alijs locis non uno tēpore fiant incendia, & calores, imò ceſſent aliquando;

diuerſa

diuerſa materię diſpoſitio eſt in cauſſa. Alibi enim uegeta ſemper, ac uiuax, ut in Aetna ipſa, quæ perpetuos in cauernis ſuis continet ignes: hac ſcilicet loci proprietate, ac perpetuo quodam naturæ ſeminario, quo ſulphuri ſemper generando, ac fouendo igni eſt idonea. Alijs locis temporanea ſubeſt materia, & quæ paulatim diſponitur, vbi citius, vbi tardiùs; pro fauore cęli, & pro virtute intrinſeca minerali. Adde, quod caput eſt; & pro nouæ materiæ appoſitione à continuis vaporibus terrenis, quos ignis natura arripit ad ſe, illi viciſſim conſequuntur. Temporaria incendia patitur Aenaria Inſula, nam ſemel combuſta materia, ceſſat ardere per ſecula, donec nouiter à matrice repullulet materia, vt ardeat iterum. Quemadmodum & in Puteolano accidit, qui aſſiduo feruore crepitat: at ignes non concipit, niſi rarò. Similiter & in vicinis montibus, Miſeno, & Veſuuio, qui rarò flagrant. Porrò tandem quæ ſit in his locis noui incendij occaſio, definiendum eſt: quam authores non facilè determinant, an ſponte excitetur, an ſolis aſſiduo feruore, an igne imprudenter adhibito. Nos ſecundum locorum variam naturam, in his quidem vnam, in his verò aliam inuenimus cauſſam. Sponte excitatur in Aetna, cùm miras edit in aëra flammas. Quippe rei diſpoſitæ ad aliquem effectum (vt inquit Magnus Auicenna) ſufficit debiliſſima cauſſa. Ignes enim aliquandiu in imo fomite conſopiti, ventorum impulſu per cauernas excitati, præiacentem corripiunt materiam, quæ, quanquam aliâs combuſta, fumis tamen mineralibus, ſole, pluuijs, alijsque ſuperuenientibus elementorum mutationibus, continuo diſponitur ad nouum incendium. De incendio in Aeolijs Inſulis Ariſtoteles hanc videtur aſſerere cauſſam, ex Terręmotu perinde aërem accendi infra terram, ac fulgur in aëre, nempè ſpiritus repente colliſos incendi, diſcerpto prius in exigua fruſta aëre. De incendijs ad caſum, manifeſtum hodie habuimus exemplum in fodinis olei Petrolei Mutinenſi agro; quæ adhibitis imprudenter luminarijs accenſæ, mirum emiſerunt incendium. Quam cauſſam & Plinius atteſtatur, ſubiectis, inquit, Ariciæ aruis ſi carbo deciderit ardere terram. Quibus ergo rationibus natura ſumma opifex, diſpoſuit tam variè materiam ſulphuris ad ſingulares ignes in terris; eiſdem in materia bene diſpoſita, calores attemperaſſe videtur in diuerſis balneis, vnde alia feruida emanarent, alia calida, alia tepida, & alia frigida.

Nouorum incẽdiorum cauſſa.

Lib. de viribus cor.

11. Meteo.

Aricia terrã ardere.

Quod ex metallis, ac cæteris mineris quæcunque calent aquæ, participant ſulphure. Cap. XXII.

RESTAT iam vltima ex prædictis obiectio, quam adeo magnificauit Ioannes Dondius Patauinus, totque adeò argumentis concludebat, non ſolam ſulphuris materiam hiſce terrenis caloribus ſubijci, ſed multiiugas quoque terrarum mineras. Quales ex cõpoſitis aquis, & calidis adduci poſſent innumerabiles, bitumine, ſale, alumine, ferro, auro, diuerſiſque alijs metallis participantes, & tamen non ſolùm calidæ, ſed calidiores nonnullæ ſulphuratis aliquibus, & feruidæ. Quapropter melius eſſe concludebat, vt exiſtimant aliqui, vniuerſum quem omnes ſentimus calorem, ponere, qui in terris concentratus, penes diuerſas materias, quaſi per gradus quoſdam & intendatur, & remittatur: interdum igneus, alibi calidus, & minus calidus, in ſulphure, in bitumine, in atramentis, in metallis, in diuerſis materijs. Nec hi quidem perperam, ſi id quod res eſt, diſtinctè declaraſſent. Sed eadem profectò indiſtinctione aberrant, quam Logici de ſimpliciter ad ſecundum quid vocitant. Omnino enim hoc ſupponendum eſt, quod quæcumque calent aquæ, calent in ſulphure: cum hac tamen diſtinctione, ſiue id quidem tale pro ſimplici materia dicatur, ſiue alterius participatione naturæ. Ex quo rurſus manifeſtum fit, quòd quæcunque calent aquæ, rectè ſulphuroſæ dicentur; ſeu quidem abſolutè in ſulphure caleant, ſeu in alia materia, quæ participet ſulphure. Itaque vbi abſoluta eius ſubijcitur materia, non difficile calidas intenſiſſimo gradu aquas experiri poteris, ſi eò tranſeant. Vbi verò participans duntaxat, calidæ, & minus calidæ, & tepidæ, & frigidæ qualitatis. Ob id nunquam ardent metalla in terris, nec mineræ reliquæ, quanquam ſulphure participent: nunquam feruidas aquas, nunquam niſi admodum remiſſas qualitate emittunt. Remittuntur enim ex admiſtione contrarij qualitates, remittitur & odor ſulphuris, quanquam non penitus aboletur, in quacunque ſit miſtura. Eſt autem participatio bifariam intelligenda, ex eſſentia ſcilicet, & ex accidenti. Quod in omni ſpecie terræ, & minerarum videre eſt: alia quidem vt eſſentiales partes ineſſe, alia per accidens, & à caſu interueniſſe. Participant ergo ex eſſentia ſulphure, ſiue (vt melius dicam)

Dondij poſitio ex v. argumento.

Aquæ omnes calidæ, ſulphure.

hac ipſa exhalationis ſubſtantia, mineræ quædam in terris, maximè vero metallicæ, & pinguia quædam miſta; parcius arida, minimè conglaciata, vt lapides quidam, ac marmora, & cretæ, niſi (vt diximus iam) ex accidenti. Participant & pingues omnes terræ, laxę, fuliginoſæ, feruidę, nidoroſæ, grauiter olentes, & omnes ſucci, qui ignem corripiunt.

Bituminis materia. Vt bitumen in primis, quam materiam vix aliud diceres, quàm huiuſce exhalationis ſobolem: quod & Vergilius in Aetna ſentit, & Plinius lib. xxxv. cap. xv. quod & ardet, vt diximus, & in aquis non refellit ignes.

Atramēta. Habent & atramenta illius pinguitudinis partem, quanquam non ita crebrò in eis fiunt calores, ac minus incendia; reſiſtente multa eius generis terreitate cinericia, quare perfuſa hæc aquis, acri eas vredine, & veluti ex calce incendūt.

Alumen. Alumen quoque, etſi quadam naturaliter vnctuoſitate participet, potiores tamen partes obtinet ſalis: quare vbi ſyncerum naſcitur, nullum habet illius feruefcentiæ ſignum, immò igne admoto retundit flammas. Et ſi calent alicubi inſigniter aluminatæ, acceſſoriam indicant ſulphuroſæ naturę copiam, præter quàm aluminis eſſentiæ conueniat. Quod viſum eſt in nouiter repertis mineris in Senenſi agro ſuprà Clanem paludem: quas cum diuerſis tentaſſent per initia experimentis, inuenerunt eas in confectione aluminis pinguiſſimas: at conuerſo exinde opere in atramentis, & ſequeſtrata pinguedine, vitriolum fundunt electiſſimum. Et in aquis ſimiliter, nam ad iuga Apennini porretanę aquę, aluminoſę à prędominio minerę cum ſint; pro multa tamen ſulphuris parte, & aquę ipſę calent impendiò, & terra fumat, ſubiectis caloribus. Albulę autem in Latio quia ſyncerius ducunt alumen, lactei teporis non calidę ſentiuntur: exhalant tamen ſecus vndique odorem ſulphuris; quę pars tam abſoluta, quàm in miſturis tota exhalabilis eſt (vti diximus) maximè in aquis.

Salis materia nitri. Superficiè verò tenus Sal quadam pinguedine participat, idque in marinis maximè. Minus nitrum, quod affinis quędam ſali natura eſt, ac purior, Quæ tamen ſingillatim pro exacta cuiuſque natura dicta ſunt: innumeras enim alias contingit fieri inuicem commiſtiones, quę & proprias plerunque faciunt mineralium ſpecies, quę ſunt inexplicabiles.

Heterogenea loca. Ad Sanctum Philippum ſub Senis aquę ſunt nitroſę, ſed quę tantam habent ſulphuris materiam adiunctam, vt ſint impensè calidę. Et Aponi fontes adeò ſalſi, vt olim apertis publicè officinis, in ſalem coquerentur, & tamen aquę ſummè calidę, planeque ſulphuratę. Quod infinitè accidit, ut perrara ſint loca, ex quibus, inuenta vnius natura, non propè inueniatur & alia. Maximè in metallis, quę quanquam in mineris ſuis multifariam uarient, penes materialium ſcilicet proportionem, ac miſturam, & penes uirtutem inſitam, unde habent

3. Meteor. motus principiū: in fundamento tamen nihil aliud ſunt (ut rectè ſenſit Ariſtoteles) quàm uaporoſa huius naturę exhalatio, quę roris, aut pruinę modo in lapidibus, denſatur, ac pro retenta illius originis ſiccitate igniuntur. Infinitas uerò has fieri commiſtiones diximus, non abſque ratione. Rerum enim quę ipſa elementorum miſtione gignuntur, ut in aëre meteora, ac terreſtria in uentre terrę; harum non tam dicemus generationes, quam paſſiones potius quaſdam ipſorum inuicem elementorum. quas longiſſimo tamen tempore, ac naturę conatu in aliquam redactas perfectionem agnoſcimus, in aurum, aut argentum, aut in gemmas.

Virtutis mineralis neceſſitas. Ad aliquam uerò perfectionem non pertingeret ulla elementaris miſſio, nec exhalationis eiuſmodi vllum genus in terrę viſceribus, nec in metallis; niſi inſitam quoque, efficientemque in locis illis intimis ſupponamus uirtutem, cum Auicenna, Alberto, & ſummi philoſophi decretis. Sol enim & homo generant hominem: tùm communis, ſcilicet àc cęleſtis cauſſa, tùm & ſpeciale ſimul agens, quod ſi in metallis, & in perfectis, dicam, mineris non ſemen eſt, proportione tamen quandam uim ſubeſſe illis contemplamur (etiam in genitis ex putri materia, ut in confeſſo eſt ſummis Philoſophis) uirtute reſpondens elemento ſtellarum, ſine hac nulla ſit generatio, nec etiam putriſſimi fungi, nec uermis.

Excrementa, ac ſulfur ex metallicis redundantia. Atque hinc nullum metallum, nullum miſtum metallicum, ut Chalcyti, Sory, melanteria, ſandaracha, argentum uiuum, ſeu arte, ſeu natura comburantur, non eam plus minus vaporum, aut ſulphuris fęditatem exhalant. Non quia hæc ſint principia, vt ęrumnoſo artis ſuæ fundamento decepti ſunt alchymiſtæ; nam quam aliam putamus concluſæ huius exhalationis ſubſtantiam in intimis terræ cauernis, niſi confuſiſſimam caliginem, quæ etherogeneis fumis, ac craſſiſſimis cōgeſta partibus, penes ſpecialem locorū, & illius cęli diſpoſitionem, ac virtutem inſitam, aptitudinem certam ſuſcipit, vbi ad vnam, vbi ad aliam generationem? Vnde tanquam menſtruata mulier, neceſſario metalla tot redundant fumis, ac excremētis, quę craſſioribus ſuis, ac pinguioribus partibus, vigore ignis, vbi vrūtur, vertuntur in ſulphuris halitum, & argentum viuum, etiam ipſis ferrarijs perſpicuum. Non aliam ergo intelligimus ſulphuris, ac argenti viui eſſentiam in metallicis rebus, niſi quia hæc duo præcipuè primigeniæ illius exhalationis, ac redundantiam ſuperfluita-

fluitatum ſoboles ſunt, vt etiam rubigo, ærugo, ſcoria, innumera alia, & quæ non dubiè certis locis, quaſi inefficax ad perfectam quampiam metalli generationem, tota ſoluitur in argentum viuum, vel ſcatet in merum ſulphur. quod & ardent vbi concipit ignes, & non minus vbi aquæ incurrant, eas reddit proportione, vel feruida, vel calidas, vel tepentes. Hæc ſumma eſt ratio caloris, ac repetitio cur tam variæ ex eo fiant in aquis impreſſiones. Quæ cùm abſtruſæ ſint cauſſæ, nec ſatis explicatæ antiquis, quoniam tamen amore veritatis, recto cuique iudicio vtendum eſt; tres continent aduerſus Agricolam contradictiones notabiles. Vna eſt, de continente cauſſa caloris in terris, & in aquis, quę non indeterminatam minerarum ſpeciem habet, non bitumen (vt ipſe aſſerit) longe gentium, ſed ſulphuris naturam, quam demonſtrauimns communiſſimam, ac paſſim in balneis vulgo etiam ſenſibus, ſi non emunctis naribus probandam. Altera eſt, repræhenſa ab eo, nec vllis reprobata rationibus, de inſita virtute ſingularibus locis, ac balneis, & mineris naturaliter conſtituta, quæ neceſſaria, vt vnde motus principium, omni etiam putrium rerum generatione, explicata primum in decretis philoſophi ab Auicenna, mox exculta planius ab Alberto, eiuſdem eſt Ariſtotelis aſſertio in III. meteor. Vbi quanquam fateatur, ſe non hanc ex profeſſo ſuſcepiſſe tractationem, eminentiſſimo tamen ingenij acumine, & hoc principium, vt omni generationi, ita & terreſtrium inſitum explicuit. Sicca, inquit, exhalatio (tanquam communis materia) ſuo calore (quod eſt, inſita virtute à cælo, & ſtellis, vt in II. de generat. animal. explicuit cap. III.) foſſilia gignit, & metallica. qua tamen virtute ipſe omnino ſecluſa, qualitates duntaxat elementorum ſatis eſſe ad hanc generationem affirmat, calorem præcipuè & frigus, prout terreſtrē ſuccum ex aqua, & terra variè commiſtum contingit concoqui, & inſpiſſari. Tertio grauius in Ariſtotelem Agricola, in cuius ſcriptis quam laudo peritiam, & in conquirēdis Germaniæ metallis induſtriam, eo minus laudabile dixerim in autores ſuos contradicendi ſtudium, quam de exhalatione, vt principio, non rectè dicit ſentire. dumque eam vel hoc ſolum vulgari argumento redarguat, quia eſt immenſa argenti mole eruta olim è Germaniæ fodinis, triginta vel amplius pedum amplificatione; non ſit (inquit) veriſimile, tantam congeri poſſe in vnum locum, exhalationis eius copiam, ad tantam molem: in hoc trifariam idem arguitur. Primum, quia non breuis ille motus, nec exhalatio annorum duntaxat ſpatio conijcitur ad tantæ molis aggeſtionem, immo, longiſſimus naturę conatus (vt dictū eſt,) & centeſimis multis annorum deinde appoſitio illa ſucceſſiua ſit (vt in confeſſo eſt) & per minima, incomprę henſibili non dubiè motu à nobis. Et tandem, quia ex craſſiſſima illa, ac penè cęmentitia (vt ita dicam) aggeſtione ſua aquæ ſimul & terrę, vel cineris, calore ſuperueniente, ac frigore condenſante, non ſeruatur modns generationis, qui ab exhalationis principio ſeruatur omnibus momentis exactiſſimè, quemadmodum in libris de metallicis eſt à nobis demonſtratum. Cęterùm quid diſſimulet hic bonus auctor erga ſummum philoſophum reuerentiam, nullis eum arguens argumentis (parcat ipſe, & ſequaces eius, vel hanc totam retexant partem) quando vt trahat eum in ſuum ſenſum, & in illam aquę & terræ miſcellam, indignam prorſus naturę, & philoſopho, peruertit ſcripturam, facitque affirmare materiā metallorū eſſe aquam aliquid paſſam, quemadmodum humores, quod ipſamet verba philoſophi repetita ſemel & bis negatione apertè nequeant. d. ἐνδ' ἐξ ὕδατος γενομένου διὰ τὸ πάθος ὥσπερ οἱ χυμοί. οὐ γὰρ οὕτω γίνεται τὸ μὲν χαλκὸς, τὸ καὶ χρυσὸς. Sicuti etiam eadem in re Chymiſtarum, & Aſtrologorum, & quorundam Phyſicorum aſſerta diſſimulare potiùs ipſum dicerem, quàm reprobare; qui rectè omnes in ſuę profeſſionis principijs loquuntur. Nunquid enim Aſtrologum de natura metalli ſciſcitatus, in elementa iſta, aut in ipſorum miſturas vocauero? an potiùs qui inſitas ex illis cauſſis vniuerſis virtutes aſſignet? Eſt ergo materia ſulphuris neceſſaria, & ceù continens cauſſa, quorumcumque calorum, & in terris, & in aquis: cæteras verò terrarum, ac minerarum, & metallorum ſpecies, cauſſas eſſe conſequentes, inquantum ſcilicet participant ſulphure, confitendum eſt.

Contradictiones aduerſus Agricolam.

II.

Onerosa Agricolæ poſitio.

III.

Agricola contra Ariſtotelem.

Modus generationis metadorū.

Locus Ariſto. reſtituitur.

Locus Ariſ 3. Meteo. in vltimo.

De

De differentijs fontium in quaque ſpecie Mineræ. Cap. XXIII.

QVEMADMODVM ergo ex ſulphure calent, quæcunque calent aquæ, ſeu ſimpliciter, ſeu alterius participatione naturæ; & tamen non æquè omnes ſunt vbique calidæ, nec æquè ſulphureæ, ob miſturas, ac alias intercidentes cauſſas; eadem nunc diuerſitatis ratio reddenda eſt in cæteris metallis. Ex eodem enim mineræ, aut metalli genere diuerſis locis, vix vnquam adeo ſimiles emanare ſolent aquæ, quin aut tactus qualitate differant, aut colore, aut odore, aut ſapore,

Differentiarum aquarũ communes cauſſa.

aut conſiſtentia, aut aliquo alio accidenti. Cuius diuerſitatis ratio in vniuerſum conſiſtit penes tria: penes ſubſtantiam mineræ, partiumq́ue ipſam componentium; penes diuerſam aquæ temperiem; & penes ſitum, ac ſpatium ab origine influentis aquæ. Super has enim alterum genus differentiarum altiſſimum eſt, temperamentorum, ſcilicet ipſarum aquarum, in quibus diuinam potiùs diſpoſitionem quandam cõtemplari licet, quàm ſub-

Temperamentorum aquarum differentię.

ſtantiam aquæ. Quæ quidem ſpecialis naturæ diſpoſitio, vt in omnibus rebus, ita in aquarum temperamentis agnoſcenda eſt, præſertim balnearum: de quibus vix alia ratio aliquando reddi poteſt, quàm à tota ſubſtantia, ac forma, aut certo conſenſu, quem habeat cum aliquo ſyderum. Quas cauſſas primas non in temperamentis ſolùm, verum in quacunque etiam proprietate atteſtari ſolent ſapientes, duplici occaſione: aut in laudem, & gratiam primæ illi cauſſæ; à qua ita dependent omnia, vt nihil factum, aut fieri, aut faciendum eſſe credendum ſit, in quo non certę diſpoſitionis ſuæ veſtigium, ac imperij ſui veluti ſigillum appareat. Aut per refugium, quando eius quod quæritur latent cauſſæ vltimæ ingenij noſtri comprænhenſionem; quæ tantò latent altius, quantò longiùs abſunt à ſenſibus.

Proprietates occultæ Lib. 6. c. 23.

Hæc dicta ſint de differentijs fontium aliquibus intimis, & quas proprietates vocant occultas, quæ altiſſimæ ſunt, ac ſingularem poſtulant opportuno magis loco conſiderationem. Nunc de differentijs tantùm communibus, & extrinſecis, & de his quæ ſenſui ſeſe offerunt differentiarum cauſſis, prima, ac manifeſta varietas à partium ſubſtantia eſt.

A partium minerarum diuerſitate.

Nam eadem mineræ ſpecies alio loco durior, alio magis laxa, & alia impurior, alia aliter, atque aliter comparata naturaliter inuenitur. Et quę exinde exeunt aquæ iuxta eius mineræ conditionem, ac perfectionis gradum mutata exeunt: Vbi calidæ, vbi minus calidæ, vbi

Ab adiacẽtibus rebus.

inſigniter, vbi aliquatenus alteratæ, etſi eiuſdem generis mineræ ſint. Vel ſaltem ab adiacentibus ei mineræ variant rebus. i. quę quodam veluti naturę caſu interueniunt alię terrarum ſpecies, lapidum, liquorũ, exhalationum, & radicum, aliarumq́; adnaſcentium rerũ. Quæ omnia diuerſis prædita ſaporibus, coloribus, odoribus, & qualitatibus alijs, inſignem aliquã adiungunt aquis influentibus diuerſitatem. Harũ verò impreſſionum ſemper aquæ

A temperie aquarũ in quoque fonte.

præualentis partis prę ſe ferunt qualitatem, ceterę conſequuntur: hæ quidem clarius, hę autem obſcurius. Porrò variatur cuiuſq; fontis temperies in eadẽ mineræ ſpecie, primũ qualitate ſui, nùm ſimplex aqua, & vna ſit vena, an pluribus ſcateat venis in vnum cõfluxum, ac miſturam. Deinde quantitate ipſa aquæ, motu, ſitu, & cõmunicantia ipſa cũ minera. Et quidem haud ſine diuino cõſilio factum eſſe à natura cenſendũ eſt, vt per occultos aditus, eoſq́ue diuerſos, plures aquarum riui in vnum fontem confluerent, itaque inuicem temperarentur. Imò his non plenè contenta, ſæpè in ipſa ſcaturigine contrarias aquas emanare iuſſit, quo ad vſum, arbitriumq́ue humanæ cupiditatis commiſceri, ac temperari poſſent. Quod planè videre eſt in Auinionis balneo ſub Senis, vbi in medio lacunæ, minus duobus palmis, duo fontes vnà erumpunt, alter quidem caliditate, alter uerò frigiditate intolerabili. Et tres diſtinctæ ſpecies aquæ, vna ſulphurea, altera ferrea, tertia ænea. Et Viterbij pariter lacuna quędam lactei teporis, duarum tamen venarum coniunctione, alia calidarum, alia frigidarum temperata. Idem vario naturæ luſu ſuper cæteras balneas viſitur ad Baias pluribus fontibus, vbi alię calidæ, aliæ frigidæ, aliæ tepidæ, alibi iunctæ ſulphuriſq́ue naturæ, aliæ aluminis, aliæ ſalis, aliæ nitri, aliæ bituminis, nonnullæ etiam

Li. 31. c. 11.

acida, ſalsâve miſtura, Plinio quoque teſte. Ac rara ſunt balnea, quæ non aliqua eiuſ-

Calidę ĩ fluuijs naturales.

modi diuerſitate aquarum temperata ſint. Quædam ob nimiam quantitatem frigidarum amittunt vires, vt quæ in medijs ſcaturiunt fluuijs. Quales in Danubio commemorat Manardus iuxtà Budam, quæ medijs ipſis in vndis ſumebantur ab indigenis in balneis, ſubinde inutiles, magno admiſtæ, ac peremptæ flumine. Surgunt item calidæ in Minio Galleciæ fluuio, cùm balneis in ipſo fluuio. Item in Bohemiæ fluuiolo, cui nomen idcirco Tepula. In Liri Campaniæ, in Mæandro iuxtà Caruram collem, & in Cydno Cyliciæ fluuio,

uio, quamobrem podagricis mederi eius aquam cenſuit Vitruuius. Proinde vt quantitatis aquarũ, quæ inuicem admiſcentur, ita & ſitus, ac diſtantiæ habenda ratio eſt, vbi veniant admiſcendę, ſeu cum alijs aquis, ſeu cum terrarum mineris.

A loco, ac ſpatio, vbi miſcentur.

Longo. n. defluentes ſpatio, diuerſa ratio eſt nùm impermiſtæ, an admiſtæ deferantur, & nùm per ſpatium ac terrã vnius naturæ, an diſſimilis, nùm ſuperficietenus, an ex imis latebris erumpant. Penes diuerſa terrarum ſpatia, exemplũ eſt Himera Siciliæ fluuius: qui vt eſt progreſſus ſuo fonte bipartitus, ea pars quæ ad Aetnam influit; ob dulcem ſoli naturã, gratæ ſuauitatis, ac dulcediais ſentitur: altera verò quæ ſalſas præterfluit fodinas ingratam ſalſedinem habet. Hypanis etiã in Ponto per quadraginta milliaria à fonte dulciſſimus, inde ſonticulũ recipit, ex quo ad ſpatium 160. milliariorũ, mirum in modum amarulentus redditur. Sunt quamplures aquæ, quę in deflexu aliquot ſtadiorũ ſuper terras ſulphureas, cùm caliditatem, ac cęteras ſulphuris qualitates ſuſceperint, eas deinceps in reliquis ſpatijs terrarũ diuerſæ naturę amittunt. Putat Vitruu. Albulas aquas intrinſecus apprimè incaluiſſe, ſed longis poſteà lapidum interuenijs retepuiſſe: quare breui à lacuna ſpatio defluentes refrigeſcunt in totum. Aliæ ſtagnant in minera ipſa, fortiſſimasq́; concipiunt impreſſiones: quod patet in Auernis, quorũ aquæ pro aſſiduo ſulphurum, ac aliarũ ſuperfluitatum marcore, ſunt obſcuriſſimæ, ac adeò putidæ, vt quidam eas ex inferni baratris egurgitari fabulentur. Et Aſphaltites in Iudęa lacus immobilis, ac teterrimus Mare mortuum idcirco nuncupatũ. Aliæ mediam ipſam præterfluunt mineram, aliæ ad latus contingunt, aliæ ſuperficiem elambunt, ac pro rata parte ſingulæ impreſſiones concipiunt varias. Aliæ principales calorũ recipiunt caminos, quo feruere videntur Bullicani aquæ: aliæ adiacentes adeunt cuniculos, vt quæ illi viciniæ adnaſcuntur minus calidæ, tepidæ, frigidæ.

Bulliẽtium tres differẽtiæ.

Bullientium erunt tres gradus, feruidæ, bulloſæ, ſalientes. Feruidis ſubiectos eſſe intẽſiſſimo gradu ignes neceſſe eſt; Bulloſas & ſpumoſas reddit tùm mediocris calor, tùm motus, quales cernuntur marinę ſpumante ſalo: Salientes facit ſpiritus interclusus, ac miſtus aquis, ſeu calidis, ſeu frigidis.

Spumoſæ, Feruidę, bulloſæ. Salientes.

Ergo ſi vapor ignis intrinſecus influentes offenderit aquas, easq́; per vnum veluti commeatũ longo ſpatio comitetur: feruidas reddit pro diutiſſima actione in eas longiſſimo ſpatio: bulloſas inflatis feruore aquis ipſis: ſalientes impetu vaporũ, qui cum ipſis aquis tendunt ad vnum exitũ, vnde reſpirent. At quę aliquo ſpatio ſyncerę defluxerint, ſi in vltima ſcaturigine mineras offenderint, laxas, præſertim, ac calorificas; non ſecùs ac ſi in fornacẽ ſulphuris, aut calcis, vrnas aquarum profudiſſes, caliginoſæ, bulloſæ, & graueolenti odore erumpunt. Et ſi multum caloris conceperInt, feruore ipſo vrgente exiliunt: quales ſulphurariæ Puteolis in Cãpo Vulcanio, quæ aſſiduo ſubtus igne, ac ſulphure feruentes, ad ſex cubitos ſaliunt. Caldariæ in Baianis circiter ſeptem millia paſſuum à prædictis, quatuor cubitos. Hæc verò ratio eſt cur ſaliant aquę, ex flatu, ſ. & maximè igneo.

Salientes frigidæ.

Subſiliunt tamen & aliquæ frigidę: vel ſolo motu præſtantes; quod vulgus non latet. vbi. n. altius defluunt, quàm erumpant fonte, ſuopte impetu ſaliẽtium aquarum in medijs ipſis vrbibus videmus ſpectacula. Vel ipſo ſpiritu excitato ex calorifica materia intra cauernas.

Lacus Pilati Nurſinis.

Lacus Pilati, ſic per abominationem dictus in montanis Nurſię, ſine ortu cùm ſit, & ſine exitu, horrendis tamen modis certis horis ſubſilit in altum, quem idcirco vulgus ſuperſtitiosè obſeruat in incãtamentis, cùm naturalem habeat cauſſam ab intercluſo flatù.

Impetuoſiſſima ac Saxa eijciẽtes.

Ex Iuba recenſuit Plinius, in Arabia fontẽ exilire tanto impetu, vt nullum non pondus impactum reſpuat. Alij ſaxa extrudunt, atque eijciunt, vt Marſiæ fons in Phrygia ad Celenarum oppidum. Et alius in Carrinenſi Hiſpanię agro. Aliquo id genus flatu intercluſo ebullit, quanquã ſit frigida, Acidula in Elbogano, quam inſanam idcirco ſuo idiomate Germani vocant. Item fons apud Iouis Asbamei templum in Cappadocia, ad oppidum Thiana, ex Philoſtrato. Eundem (ni fallor) meminit fontem, in Cappadocia Strabo, ex cuius fonte aqua emergit puriſſima, ac tanta vi, vt iniecta in ipſas haſta, vix immergi poſſit, ac impetu intercluſi flatus repellitur. Subſiliũt verò ob feruorẽ in Volaterranis lacunis quædam ſcatebræ, de quibus poſteà clariori loco, ſumus ſermonem habituri.

De mutationibus Fontium. *Cap.* XXIIII.

HACTENVS dictum eſt de ſpecialibus calorum differentijs in aquis, & proximè de differentijs Fontium, & quo modo in quaque minera, ac terrarum ſpecie ita varient, in ſubſtantia partium, in quantitate, ſitu, & communicantia ipſa aquarum inuicem, ac miſturarum; vt quot loca, tot planè differentiæ fontium, totque adeò conſiderationes habendę eſſent. Nunc de mutationibus, ac paſſionibus, quibus ſubijciuntur fontes, vnica in vniuerſum cauſſa allegari poſſet. Quòd nimirum patitur vnaquæq; res creata ſuas paſ-

ſiones,& maria,lacus,flumina,fontes,balnea,vniuerſa deniq; aquæ natura varijs obnoxia fiunt mutationibus,ẽt quæ mirabili conſtant temperie, ac certũ conſequi cęli ſauorem videntur aquæ balnearũ.

Plutar. de rerum mutationibus.

Plutarchus in opuſculo,cur oracula ceſſauerunt,cùm multa inania,& non vera aliqua tangat ex antiquis philoſophis;hãc planè q̃onem,de terrarum,& aquarũ mutationibus optimis concludit demõſtrationibus. Si tellus ipſa ſempiterna ſupponatur, expersq́; interitus , ſacultatum tamẽ eius vel ſenſu ipſo animaduerti poſſunt mutationes.Nam & lacus,& amnes,& frequẽtius Thermæ quibuſdam locis deſecerũt , in alijs vel delituerunt,vel aliquo poſt tẽpore rurſus eiſdẽ,vel vicinis locis extiterunt ; in Attica itidẽ ceſſata metallica,& in Euboea ibi vicina æris fodinę exinanitæ.

Quæſtio nobilis quomodo ſpecies aquarũ mutabiles.

Sed quæret non ab re quiſpiã:quõo dici poſſunt aquæ mutabiles, q̃ñ determinarũ ſit in propoſitis à nobis principijs , quot ſontes aquarũ,tot ſpecies eſſe, & propriam quãcumq; formã, differentijsq́ue ſuis eſſentialibus conſtitutã.an ſpecies,ac formales differentiæ ſunt mutabiles,& ſuſcipiunt magis & minus?

Solut.

Summorũ ergo ſapientũ ſentẽtia eſt,quæ tangitur à magno Cõciliatore differ.71.Seruare quanque rem eſſentiam primum,vniformẽ,& perpetuã:ſine vllo tñ doctrinæ flagitio dicetur, alterari cuiusq́; rei formã particularẽ , mutari,ac remitti, vel intẽdi in indiuiduis ſuis.

Species mutabiles in indiuiduis.

Nã & ſpecies perfectę in indiuiduis ſuis,& in hominis ſpecie, alius & alius plus minus rationis particeps eſt,& aliquis vix differens vr̃ à beſtia , & non mirũ differentiæ ipſæ modò dicuntur formales,modò eſſentia,modo qualitates, prout intenſionem.ſ.& remiſſionem ſuſcipere aptę ſunt in ſingularibus ſuis.Quæ potiſſ mũ exceptio in minus perfectis & elementaribus formis, & fontiũ,qui ſemper ſeruare dñr in ſua ſpecie eſſentiã primam,Sulphuream,ſalſam,aluminoſam,ſerream,auream , different ſecundũ magis,& minus particulares emanationes,& qualitates temperamenti penes tempora , & cœli ſtatũ,

Cauſſæ mutationum communes.

& cõia mundi accidentia, aẽrisq́ue & ipſarum aquarũ , & ex variabili præter cætera terrarũ conſtitutione,illuuionib.imbriũ,vaſtis inundationibus , terræmotu ventis præſertim ſubterraneis,& maximis regionũ cõflagrationibus. Oẽm elementarem naturam videmus maximè varijs paſſionibus obnoxiam .

Paſſionum ĩ aquis tria genera.

Enim verò ad definitionem aliquã effectuũ in ſuis cauſſis ; tria inuenimus paſſionũ genera circa ſontes,ac naſcentes aquas cõtingere.Alię.n. ſunt mutationes ordinariæ,quæ temporũ.ſ.anni varietatẽ cõſequunt̃. Aliæ accidẽtales, & præter ordinẽ,quę hñt ſuas cauſas naturales. Et aliæ tandẽ ſunt totales (ita dixerim) mutationes:q̃ñ.ſ.in totũ mutant̃,aut intereunt oĩno,aut ẽt vbi nõ erãt naſcũtur : quæ dñæ ſingulari indigerẽt conſiderõne.

Ordinariæ mutationes.

Mutationes fontiũ ordinariæ paucæ ſunt, eęq́; pluri ex parte notæ , nã mutationes tẽporũ ordinarias cõſequunt̃: vt diximus,dulces æſtate frigidas emanare,hieme tepidas;ob cõtrariã,quæ fit,vtroq; tẽpoe antiperiſtaſim.

Ab antiperiſtaſi.

Sic per antiperiſtaſim cõcẽtrati hieme calores,calidiores,vbi nihil obſtet , reddũt balneas ; qui contrà exhalant, ac tepeſcunt magis æſtate.Et quæ ſaliunt aquę,vt in lacunis Volaterranis videre eſt,altius ſaliunt hieme,ac inſtantibus pluuijs maximẽ,ob eandẽ cauſſam.Multa admodũ obſeruauimus in tota natura patrari opera per hoc mediũ antiperiſtaſis.Quin in diurnis nocturnisq́; mutationibus,tàm aẽris,quàm fontiũ,multã habet efficaciã.Et tandẽ conſtantibus ſuo tenore temporibus,conſtantes quoq; aquæ genuinã ſeruãt,ac ordinariã temperiẽ.Et contrà,

II. Mutationes accidentales.

inconſtantes neceſſariò,ac variæ;nã varia ſubeunt accidentia. Pertinet verò ad accidentales fontiũ differẽtias, inſtabiles telluris, atq; aẽris diſpoſitiones metiri.

A terra mutationibus.

Tellus.n.vt eſt omnium mutationũ, tàm cœleſtium,quàm elementariũ baſis; flatu, frigore,vapore , intus vndiq; tranſuerberata; nec minus foris aſſiccata ſolibus,conſperſa imbribus,difflata vẽtis diuerſiſſimę naturæ,plus minùs in ſe aut vda efficitur,aut arida,aut aliter indies afficitur . Vẽti quidẽ alij refrigerando,& cõſtipando faciunt antiperiſtaſim:alij cõtrà,calfaciẽdo, & exſiccãdo diſcutiunt : itaq; calorẽ aquarũ, naturaliter ẽt calidarũ diſſipant . Imbriũ vero , ac

Ab imbribus,& torrentibus.

Torrentiũ confluxus,i.qui non perennes ducunt aquas, nedũ perturbant naturales venas , ſed & impreſſas ſæpè certis locis virtutes prorſus abolent . Vnde perrara inuenies balnea, quæ per hiemẽ diluta imbribus,non amittãt cũ calore ſalutares vires:quicquid ea calidiora redderent tunc tẽporis aliæ cauſſæ.Quod de Magneſijs quoq; aquis teſtatur Ariſto. 11. Meteor.ac in balneis apud nos accidit frequẽtiſſimè. Aliquibus locis deprauãtur aquę imbrib.in tñ,vt ex medicatis peſtilẽtes fiãt:q Nili aquis quondã accidiſſe, meminit Plinius .

A ſiccitatibus.

Pro ſiccitate minus aquarũ qualitates mutant̃,niſi quia venæ minuunt̃,ac aliquę minus vberes ſiccant̃ in totũ.Qualẽ aſſerũt Germani auctores ſiccitatẽ aquarũ cõtigiſſe inſignẽ,anno Friderici 111. 35.Et alterã Caroli v.anno xx.Ingẽs verò fuit nec ſanè ĩdigna memorię ſiccitas,quæ cõtigit iã tertio hinc anno 1566.nã cũ à primo ortu Pleiadarũ mẽſe Maij , ad vltimũ ferè vſq; occasũ,ſex mẽſiũ interuallo,nullę viſæ fuerint pluuię in Italia; non fontes modo ſunt exiccati , ſed magna etiã flumina deſecêre in tñ,vt pluribus,ac diuerſis regionum locis

num locis

num locis minori precio vinum ſit venundatum, quàm aqua, præſertim in Illyrijs. quo tempore conflagrauit Aetna vehementer, ac mirandis modis flumen ignis atque ſulphuris euomuit ad mediam Siciliam.

FONTIVM NATVRA QVI ALIQVIBVS CRESCVNT, ALIQVIBVS SICCANTVR.

PORRO' haud ſcio, an inter accidentales mutationes reponendum ſit,aut potius in aliquem cœli, ac ſyderum fauorem referendum, quod dignum ſanè eſt ſpeculatione; Quamobrem certis locis, ſuo etiam tenore conſtantibus temporibus, modò creſcant venæ, exundentque aliquo ſpatio temporis; modò minuantur. Ratiò (vt mihi videtur) in eadem cõſiſtit temporum ſiccitate, vel humiditate, quam modo diximus. ſed cur certi hoc patiantur fontes, & non omnes; hoc haud dubiè particularem, ac altiorem habet cauſſam. Ea autem (ni fallor) hæc eſt: quòd elementa, cùm mutuam habeant inter ſe viciſſitudinem, & terra potiſſimùm cum aqua; vel plus, vel minus illis annis aquarum naturæ contribuant. Nam quemadmodum aliquando ſegetes abeunt in herbas, in ſtipulas, in lolium; ita quoque vigores illi frugum tranſeunt aliquo anno in aquas. Itaque aquæ in venis multiplicantur, ac deficit ſegetibus humiditas: aut contrà fœcundatis aliquo anno frugibus, venæ, ac fontes deficiunt. Quæ alternatio ſcitu admodum digna obſeruatione confirmatur: nam quidam annuarias id genus aquarum mutationes in præſagijs futuræ annonæ accipiunt, non fruſtrante diligentia. Nam ſi aquæ plus ſolito abundent fontibus, tabeſcere ſegetes obſeruant, ac inſtare eo anno penuriam indicari. Sin minus abundent fontes, copiam futuram præſagiunt annonæ; ſaturatis nimirum naturali humiditate eo anno ſegetibus. Cui obſeruantiæ aſtipulantur, tùm fontes quidam huius naturæ ſingulares; tùm fides: atteſtatioque veterum: vt quem recitat Plinius fontem Neminiam dictũ in miraculis aquarum, qui in agro Reatino, alio, atque alio loco exoriens, annonæ mutationem ſignificabat. Idipſum hodie notatur pluribus locis: Lucales verò aquæ celebres ſunt in Senenſi agro iuxtà pagum Roſiæ, quæ non perenniter, ſed certis annis fluunt, ac ſequitur penuria. aliàs vbertate futura obcæcantur in totum, vt ſicco pede, quà media ſcaturiebant via (nam magnæ ſunt venæ) tranſiri poſſit; conſumpta nimirum in frugum alimentis eo anno humiditate. Ac rationi atteſtatur alterum experimentum, quod ponit Plinius, nam in ſyluis ſolent deciſis arboribus adnaſci fontes, vbi nõn erant prius, quoniam arborum radices omnem illam in ſe conuertebant humiditatem. Aliæ item ſimiles, ac temporariæ ſcatebrę ſunt ad Pientiam, in eccleſia Sancti Reguli, vbi fontem viuum obſeruant pro miraculis, tempore vbertatis ſiccum, inſtante verò penuria ſacro eo latice abundantem. Aliam ſimilem commemorat haberi ſub Narnia Leander Albertus. Ad Larium lacum ſub Como fons hac cenſura dignus eſt, qui cùm tota hieme ſubſiſtat, mox ineunte calore ęſtatis in totum autumnum abundat aquis, eiſque lacteis. nempe quia ſtillatitias tempore calorum ex niuibus hiemalibus ſuſcipit aquas, & pro colluuie lapidum, quam obducit ex illis interuacuis, albicãtes. Vnde quo plus, vel minus abundant, annonę ſimiliter arguunt incolę vel penuriã, vel copiam. Similis naturę prędicatur lacus Vadimonis, qui Baſſanelli dicitur xxx. circiter ab Vrbe milliarijs. Quem, ad maiorẽ fidẽ, ſcimus hoc anno M. D. LXIX. quo vniuerſalis eſt in tota Italia penuria, exundare iam vſque à veris principio mirãdis modis. Eadem de Lucalibus, ac Sancti Reguli prędictis aquis accepimus, quę nimirũ exiccatę iam multis annis, hoc anno in admirationem vſque indigenarum, qui hanc earum ſciunt naturam, exuberant. Eadem ratio eſſe videtur de quodam fonte ad Arcadiam Cretæ oppidum, qui ponitur à Theophraſto; nam ad multum tempus ceſſat effluere, deinde rurſus emergit. Multos id genus audiui alios obſeruari fontes de futura annona; quorũ tamen, ne multitudo deroget fidem hiſtorię, mentionem nõ faciam, ſed qui hęc legerint, animaduertãt in poſterùm.

Fontes qui futuram annonam pręnunciant.

Lucales aqua.

Nonorum fontium in ſyluis ratio.

Sancti Reguli fons.

Fons lacteus in Lario.

Lacus Vadimonis.

INGENTES FONTIVM, AC MARIS MVTATIONES.

CAETERVM mutationum multarum, atque inſignium, tàm in terris, quàm in aquis, præcipua cauſſa eſt terræmotus: qui cùm fiat ex vehementi flatu concluſo in terrę viſceribus, ac repente erumpat, miras ad ſuperficiem edit mutationes; ruinas ciuitatũ, montium depreſſiones, repentinos aquarum abſorptus, nouorum fontium apparitiones, fluminum varias excurſiones, quinetiam vaſtiſſimas maris inundationes. Portentoſiſſimũ eius

Ex terræmotu.

rei exemplũ narrat Thucidides, cui prima laus veræ hiſtoriæ: accidiſſe quinto Peloponneſiaci belli anno, in Græcia, in Euboẽa, in Bæotia, ſed præcipuè in ipſa Peloponneſo. Vbi elatum ex vaſtiſſimo terræmotu repente mare, mirum in modum eam regionem inundauit, ac abſorptas inter alias terras Orobie, remanſit mare, vbi olim terra. Eadem ſæuitia viſa eſt in Locris apud Athalantam, Athenis in Peparetho, & in Pritaneo. In Thermopylis verò monte, qui totam tranſuehit Theſſaliam, vt Apenninus Italiam, cum ob ſitum vbiq; cauernoſum, & peruiũ ventis, & aquis, crebris obnoxius ſit terræmotibus, miras ex eo narrant Geographi, Polybius, & Strabo mutationes: Alios enatos fontes, & calidos, & frigidos, alios in Edepſo erutos, ac retentas olim in venis ſuis triduo aqũas rurſus effluxiſſe. Vicinàs ei regiones, Phocidem, Bæotiam, Megaram, Achaiam, maximè Euboẽam vicinam inſulam, totam cauernis ſuſpenſam, ac marinis ſubmotam fluctibus, his caſibus frequenter fuiſſe obnoxias. Narrat Plato in Timæo, ex vetuſtiſſimis Aegyptiorum monumentis, vehementiſſimo quondam terræmotu inundaſſe oceanum Gaditanum, ac maximã ſubmerſiſſe Inſulam Atlanticam. Vnde mare illud (exiſtimo) relictum fuiſſe vadoſum, ac innauigabile vſque ad noſtra tempora. Similem naturæ caſum recitat Athenæus ex antiquis hiſtorijs, poſt magnos in Hæmonia terræmotus; montibus Tempe uocatis fractis, ac diſruptis aquam ſtagni per interuallum erupiſſe in Peneum, ac planiciem tùm amplitudine, tùm pulchritudine apparuiſſe mirabilem. Alias ſimilibus euentis legimus enatas in Ionio inſulas. Theram præſertim, ac Theraſiã, Strabone teſte. quem caſum penetraſſe etiã ad Cyclades, ſeptemque in Aegeo natas inſulas, in Euboeamque obcæcaſſe etiam fontes. De Fluminibus verò, portentoſum habetur in hiſtorijs fuiſſe ſecundo bello Punico, ex crebris terræmotibus in Liguria, finitimiſque regionibus, flumina in contrarias partes fluxiſſe. Obſeruauimus & retrò fluxiſſe flumina Neronis principatu, apud Plinium. Tyberim verò retrò fluere in ſuis inundationibus notum eſt, ac prodigioſum habetur. Arethuſam verò fontem apud Syracuſas, quam narrant ſubter mare per quingẽta milliaria penetrare in Achaiam, ceſſaſſe quondam, ac rurſus cum multa, ac craſſa turbulentia emerſiſſe, agitationes huiuſmodi intimas ex terræ motu habuit in cauſſam. Facit uerò terræmotus non ad accidentales ſolum, ſed & totales fontium mutationes, vt alij oriantur noui, alij intereant. Quales repetit Ariſtoteles ex terręmotu natas, iuxtà Adepſum balneas calidas, 2. Meteor. Scribit quoque Theophraſtus Auctoricum montem ex terræmotu nouos fontes emiſiſſe. Auctor eſt Nicolaus Damaſcenus, bello Mithridatico, ad Apameam Phrygiæ Vrbem, nõ modò lacus, & paludes emerſiſſe, ſed nouos etiam fontes, ac noua flumina, atque ex his vnum ſalſum, qui magnam copiam oſtræarum, & aliorum marinorum piſcium effuderit. cùm tamen Apamea longè abſit à mari. Ac veterum fontium pleroſque abſorptos. quæ res ſubterraneam quandam indicat ruinam terrarum in cauernas maris. Inter hæc exempla, narrant Germani ſcriptores noſtri temporis, in Hildesheiſmio ad Haſdam pagum, fontem erupiſſe, totamque uicinitatem ſulphuris fœtore compleuiſſe. Idem accidit ſemel ex terræmotu noſtra ætate, quo Scarparia oppidũ inter montana Hetruriæ penè dirutum remanſit. Ad Toianum Vicum in Senenſi agro, non longè à Lucalibus aquis, quas paulo ante deſcripſimus, nulla viſa èſt cauſſa, niſi cùm dehiſcente in ſuos receſſus terra (ſunt iam 20. anni) lacus repente ortus eſt, qui nunc piſcibus ſcatet. Qua de re Aſtronomi quidam contemplãtur nouorum fontium exortum aliquid portendere ſuis incolis. nam ſi ſalubres ſint aquæ, & piſcoſæ gratiam, & meliorem fortunam: ſi graues autem, vel turbulentæ, malos mores, ac tyrannidem declarant. Cæterùm mutationum eiuſmodi, quas totales nuncupauimus, duæ ingentes ſunt cauſſæ, ac diuinum potius iudicium, vel inundatio aliqua maxima, vel vaſta terrarum conflagratio. Quod ex Platone itidem in Timæo ſumpſimus: nam id per myriadas annorum obſeruatum fuiſſe ex Aegyptiorum monumentis, maxima hominum, ac mundi exitia his duobus maximis accidentibus prouenire, aut magnis ignis conflagrationibus, aut vaſtis aquarum inundationibus. Quo loco diuinus hic Philoſophus, ex euulgata iam fama antiqui diluuij, & eius quod poſtea contigiſſe narrant ſub Deucalione, & Pyrrha, nec non de uaſta conflagratione, quæ contigit ſub Phætonte; hæc duo præcipua viſus eſt cum Eccleſia Sancta confiteri diuinæ deliberationis inſtrumenta, quibus mundus vt olim per aquam, ſic per ignem ſit finiendus. quas vt primas in Thermis cauſſas, non ab re & earum vires per hæc magna exitia proſequimur. Talem ſcribunt fuiſſe lacus Alphaltitis originem in Palhæſtina, peſſundatis ibi cœleſti igne ciuitatibus. Idem in Aenaria Tyrrheni inſula contigit, quæ ſæpè ardet: nam vbi terra ſubſedit, in cauernã influens, aqua lacũ fecit. Frequens verò hęc mutatio in Aetnę prodigijs oſtenditur. qui cum multis iugiter ſcateat fontibus, qui & flumina faciunt, ac lacus circa montem non paruos,

hi partim

Inundationes ex mari.

Terrarum ſubmerſiones.

Atlantica olim inſula ſubmerſa.

Tempe mõtis ruina

Inſula nouæ.

Fluminum reuerſiones

Noua origo fontium.

Fluminũ. lacuum.

Noua exẽpla mutationum.

Fontiũ nouæ origines ex Aſtronomis.

Duo prima mundi exitia.

Ex incẽdijs cauſſæ.

hi partim ſubeunte cauernarum fragore abſorbentur, partim opplentur craſſiſſimo cinere, ac pumicum imbre, ac alij interim in diuerſa ſuboriuntur. Ad conſpectum verò Siciliæ inter Aeolias, non eſt dubium nouas ex incendijs natas inſulas: & in Aegeo mari iam centum annos, occupato à ſæuo Turca orientali imperio, in portentis habitum eſt, vnam ex incendio natam inſulam. quæ res cauſſam habet manifeſtam, nam ex incendio, quæ ſubuehitur materia ſiccat vndas, ac ſuperaucta coacervat ſe in vaſtam molem. Similiter Thraſimenus lacus viſus eſt arſiſſe totus, Plinio teſte: terræmotu nimirùm ibi excitante incendium, & cum fomite incendij admiſtis aquis. De ſubmerſis autem fontibus, Campania felix ex grauiſſimo admodum incendio in Baiano ſinu balnearum, ſubmerſas dolet, iam xxx. annis, ſuas delitias, ac Thermas ſaluberrimas. quo mira contigerunt accidentia: nam alij fontes ſuffocati in totum, alij alia parte, aut mutata qualitate emerſerunt, ſiccatum mare, ac mons ingens, vbi olim mare, enatus. Nec ceſſat portentum: nam Puteolis, non ſunt adhuc tres anni, excitatas infra ſuas balneas ignis erupit tandem incendium, quo & alia ſubmerſa ſunt balnea, & littora non minus craſſo cinere ſiccata cum vndis, ac funeſta iacent. Portò inundationes non minus quam incendia, ſunt potiſſimæ cauſſę tam originis, quam mutationum & terrarum, & ipſorum fontium: quarum propterea hìc propriam habere oportet conſiderationem.

Fōtium, ac balnearum ſubmerſiones.

Ex inundationibus.

De Inundationibus. Cap. XXI.

INTER accidentia, inquam, ac mutationes aquarum inſignes, opportunè hoc loco, vbi ad uniuerſas aquarum paſſiones deuentum eſt, de inundationibus loquemur, & conſequenter de æſtu maris; pluribus de cauſſis. Primùm verò ob quæſtionum dignitatem: de quibus cùm per omnes ætates multa fuerit ſapientum diſſenſio, nec ſatis conſtans vlla poſitio; hodie adnauigato vndique mari, ac peragratis totius ferè orbis terrarum partibus, cum iunioribus noſtris veras (ni fallor) demonſtrationes præſtabimus. Deinde qui balnearum duntaxat tractatione contentus erit, poterit hæc præterire, & perinde extrinſeca, vel etiam deſultoria putare licebit. optimam certè hanc noſtram cauſſam quiſque exiſtimare debebit, quoniam harum quæſtionum rationes, ac communes paſſiones aquarum fundamenta videri poterunt, ac certę demonſtrationes ad multas, quę obiter explicandæ venient difficultates. Immò ſine his communibus demonſtrationibus, de ſingularibus nonnullis effectibus, ac ſcitu digniſſimis in tota natura aquarum proprietatibus, vix poterit aliquis aſſequi intelligentiam veram, quæ ſiue ex conſenſu quodam, quem aquæ habent cum cęlo, & ſtellis; ſiue ex intrinſeco emergant principio; obſcurè in exiguis fontibus, latiſſimè verò in magnis eiuſmodi exceſſibus ſeſe oſtendunt. Sanè igitur altiſſima quæſtio, ac plena difficultatibus fuit hæc per omne æuum, de inundationibus: tùm quia non eſt vna ratio omnium, nec maris, nec fluminum; tùm quia quæ ratio conueniret alteri, alteri diſſonat. Nos ergo difficultatem compenſabimus ordine: nam primò vniuerſalem inundationum ponemus materiam, nempe auctam, ac ſuperabundantem aquā: ſecundò cauſſam, cur ſuperabundare contingat, inueſtigabimus. Et tertiò ſpeciales aliquas, magis inſignes locorū inundationes, iuxtà poſita à nobis communia principia, percurremus. Tangemus autem duntaxat aliqua Aſtronomicorum iudicia, qui certas temporum, ac aſtrorum conſtellationes obſeruantes, omnem harum rationem in ſecundas cauſſas referunt. Ad has tamen vix ſinit noſtra hæc ſenſilium tractatio euagari, in qua cum peripatheticis euidentes & vltimas, ſi nō neceſſarias profitemur cauſſas, quas tentabimus. Manifeſtum ergo videtur, quod in quacunque inundatione immoderatus, vaſtuſque (vt Platonis alludam verbis) naturæ exceſſus eſt in aquis, vbi inundant. Cuiuſcunque autem exceſſus in natura non videntur eſſe aliæ cauſſæ, quàm quæ ex natura, irregulatæ tamen (vt ita dicam) ac magis intenſæ, vel auctę ex accidenti. Ergo quemadmodum ex natura fiunt aquæ, ita exceſſiuè multiplicari eas in inundationibus dicendum eſt. Nimirùm tribus modis, quos de omni origine aquarū propoſuimus: vel ſcilicet per tranſmutationem alterius elementi in aquam, vel per emanationem à mari, vel per pluuias. In quibus cauſſis, ſicut in omnibus aliquando contingit exceſſus, ita in quibus maximè, vt in pluuijs. Quas per exempla, & quaſdam veluti inundationum variarum hiſtorias declarabimus, ex quibus non dubiè, & ex his, quę ſubiungemus, de motibus maris, & fluxu, & refluxu ampla via aperiri videbitur ad ſingulares multas aquarum difficultates explanandas, quę pertinent ſcilicet ad earum varios motus, & ori-

I.

II.

Ordo.

Aſtronomorum iudicia.

Inundatio quid.

Materia inundationum.

ſinem. Vt qualitates induant fontes ad bonitatem, vel malitiam, deque fontibus natura ęſtuantibus vel ſalientibus, de nouiter enatis, vel ſubmerſis, & quę vel admirandas impreſſiones, vel alienas à natura aquarum pręſe ferant proprietates: A communioribus ergo totius naturę aquarum, accidentibus, quę plures continent cauſſas; exordiemur.

DILVVIVM VNIVERSALE.

IN DILVVIVM NOE, quod, vt in ſacris litteris deſcribitur, fuit maximus exceſſus aquarum ſuper vniuerſam terræ faciem; non eſt dubium, quin diuino iuſſu concurrerint omnes cauſſæ. Quæ notantur Gen. 7. Rupti ſunt omnes fontes Abyſſi magnæ, & cataractæ cœli apertæ ſunt, & facta eſt pluuia ſuper terram quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Quam auctoritatem ethnici quoque ſcriptores recépere, ac planiſſimè omnium eam expreſſit Ouidius in diluuio, quod deſcribit ſub Deucalione, & Pyrrha Metamorphoſeos primo.

Diluuium ſub Deucalione, & Pyrrha.

Fit fragor, & denſi funduntur ab æthere nimbi.
Nec cælo contenta ſuo eſt Iouis ira, ſed illum
Cæruleus frater iuuat auxiliaribus vndis.
Conuocat hic amnes, qui poſtquam tecta tyranni.
Intrauere ſui, non eſt hortamine longo
Nunc, ait, vtendum: uires effundite ueſtras,
Fluminibus ueſtris totas immittite habenas.

Cæterùm non poëtæ ſolum, ſed ex bonis auctoribus etiam Plutarchus idem ſub Noe, & Deucalione videtur intellexiſſe diluuium, cùm de animalium percurrens natura, columbę inquit, miram ſolertiam, quę ex arca Deucalionis emiſſa certum indicium retulerit ceſſatæ tempeſtatis; Sed & hi ſublapſam vetuſtate famam ſecuti ſunt, ac fortè ſacras in hoc legerunt litteras. quando conſtet ex annaliũ monumentis, ſub Deucalione inundationem, duobus circiter millibus poſt Noe annis accidiſſe. Poſt Phoronei ſcilicet ætatem, qui Argiuorum Rex, primus traditur cæpiſſe diſperſos per uicos homines, in conuentum ciuitatis vnire. Nec fuit id vniuerſale diluuium, ſed Theſſaliæ præcipuum, vbi Deucalione tunc, & Pyrrha bonis regibus, miſerata eorum calamitatem poſteritas, uiſa eſt illis nouam mundi, ac hominum inſtaurationem in gratiam retuliſſe. Teſtem uerò habemus, & communes cauſſas, ex Strabonis hiſtoria, libro 9. Vbi regiones illas antiquæ Græciæ deſcribens Theſſaliam, Phocidem, Bœotiam, Megaram, & Achaiam, vſque in Inſulam Euboiam, tum ex ſitu terrarum inæquali, ac montibus Thermopylis anfractuoſis, tùm ex fluminum magnitudine, qui ex illis deriuant, ac copia, crebris admodum, & terræ, & maris, & uentorum montibus fuiſſe obnoxias teſtantur. ac crebris non mirum illis inundationibus tentari ſolitas. Talium verò exceſſuum extrà modum cauſſas percurrit idem Strabo in deſcriptione Bœotiæ, ac Megaræ, vbi Nyſæ olim permagnæ urbis ſubmerſionem, ac fluminum, lacuumque mutationes ponit memorabiles. cùm ob ſituum ſimiliter humilitatem, & ob locorum non minus infrà terrã pręruptas cauernas excitatis perſępè magnis terræmotibus, contigit, ut & aquæ ſimiliter, ac flumina, aliæ per ſubterraneas cauernas ſubmergerentur, ſubmergerentque ſimul terras; aliæ verò, vt aggeſtis per ruinam obſtructiſque naturalibus meatibus, alibi quidem lacus ad habitabiles vſque locos increuerint, & vrbes ſimul & oras abſorbuerint; alibi verò mutatis ſedibus, ubi olim montes, nunc uiciſſim imæ ualles, ac lacus emerſerint; alibi verò terræ, vel longè à ſolitis fluminibus, vel in arido alicubi ſolo remanſerint. quarum terrarum, ac mutationum permulta in illis regionibus habet exempla. longè ergo diuerſum ab hoc, ac multis antea ſæculis fuiſſe conſtat diluuium Noe: qui vt fuit maximus, ac diuino iudicio, ita vnicus; ac in eo propterea omnis quęſtio ceſſare debet. Sed enim utilis eius hiſtoria hoc nomine eſt, quod ex ea quarumcunque inundationum patefiunt neceſſariæ, & communes cauſſæ. Prima verò hàud dubiè altiſſimum DEI iudicium proponi debet, etiam particularium multarum inundationum, vt in Nilo ſpecialiter, & etiam in Tyberi videri poterit. Adeoque antiqui, quibus ne per vmbram quidem contigit vera DEI notitia; ſemper inundationem Tyberis dirum aliquid ſuæ urbi diuino iudicio portendiſſe verebantur, auctore Plinio. Cuius rei iam noſtra ætas duo exempla vidit

Noe, & Deucalionis diuerſa diluuia.

Inundationum fluminum, ac terrarum mutationes.

Inundationes à diuino iudicio.

pla vidit manifeſtiſſima; vnum Clemente VII. Pontifice, cuius annis, craſſantibus in Italiam, & in vrbem ipſam peſte ſæuiſſima, fame, ac inteſtinis bellis, poſt infandam urbis direptionem, ac Pontificis ipſius carceres, ſuperuenit pro vltimo flagitio inundatio Tiberis, quantam nulla ætas anteà viderat, cùm inæſtimabili rerum omnium iactura, ac ruinis ędificiorum pernicioſiſſimis. *I.* Alterum Paulo IIII. Pontifice, quum poſt nepharium bellum Parthenop. quaſi aſſerta iam vrbe, DEI gratia, à tanto diſcrimine, miranda res viſa eſt, quòd pacatis rebus, eo ipſo die inundauit Tyberis inſolitis modis, ac ſuper omnem memoriam, vt planè ſuo loco dicetur poſtea. *II.* Porrò hoc magni diluuij exemplo primùm curioſa declaratur quæſtio, quæ adhuc in magna verſata eſt controuerſia, an mare altius, an ſubſiſtat terra. Nam vt naturaliter aqua inhæret terræ, ſubſiſtitq́; tota ſui mole in immenſis terræ cauitatibus; ita in diluuio manifeſtus notatur exceſſis aquæ è terminis ſuis, quæ iuſſu dei quindecim cubitis ſuper altiores montes ſteterit. *Terra ubique altior, quam mare.* Alioqui recedente poſt diluuium in ſuas cauitates aqua, quid dubium eſt, niſi rerũ imperitis, aridam idcirco relictam terram, quia altior è altiſſima verò ſuis montibus, ex quibus, ac promontorijs proſpectus in mare perhibetur ad duo millia mill. Quæ res tacitè confirmatur ex demonſtratione Ariſtotelis de ventis, qui ſi generantur tantùm inter conualles montium, ac depreſſa magis loca totius terrarum, & marium, ergo ubi altius mare ſupponatur, ibi non eſſent venti, quod repugnat omni experimento nauigationum. Declarantur porrò eodẽ diluuij exemplo materiales illæ cauſſæ inundationum, quas propoſuimus, Maris præſertim tumores, fluminum effuſiones, & pluuiarum exceſſus. Prima verò difficultatum & cauſſarũ momenta ſunt circa modos, & circunſtantias locorum particulares, quales in Deucalionis diluuio tetigimus, & quas volumus memoriæ teneri. Quare, primùm videbimus quibus modis moueatur mare ad hos exceſſus; deinde ſingulares occaſiones tàm à mari, quàm à fluuiorum exundationibus aliquas ſubinngemus.

DE MOTIBVS MARIS.

MARE autem manifeſtè tribus mouetur motibus: Naturali, qui eſt à forma, & quâ graue, deorſum. Per fluxum & refluxum, quæ & naturalis quædam eius inclinatio eſt ad motus corporum ſuperiorum. Et tertiò ex accidenti, à ventis. Inundatio maris, compoſitus quidam ex his, motus eſt: qua re horum prius aliquam oportet habere rationem. Ad motum naturalem pertinet fluxus maris, de quo ſcribit Ariſtoteles 11. Meteororum. Idcirco, inquit, mare à Mœotide palude in totum Mediterraneum fluit, quia mare ut incedit, ſemper fluit in altius. *Maris fluxus naturalis. II.* Itaque Mæotis in pontum influit, Pontus in Aegeum, Aegeus in Siculum, Siculus in Sardoum, atque Thyrrenum omnium altiſſimum, atque profundiſſimum. Addidit & impulſum naturalem ob amnium multitudinem, qui & in Pontum Euxinum, atque Mæotim ſubire ſolent, Iſtri præſertim, Tanais, atque Boriſthenis, qui violentiſſimi omnes ſunt curſus. Et demum, quia illud mare ex adiacentibus terris per anguſtias premitur, vimq́; acquirit ad maiorem impetum. Vnde cùm velox à Mæotide ad inferiora maria fiat nauigatio; è cõtrà, naues, quæ ſoluunt infrà, ex Aegeo in Helleſpontum, & ex Propontide in Pontum, non niſi vento aſpirante, ac forti remigio cõtrà fluxum illum maris adnauigant. hactenus fluxum quendam naturalem tetigit Ariſtoteles. Aeſtum verò, & quæ apertè magis fluxum, & refluxum appellarunt poſteriores, non probauit. *Aeſtus ſiue fluxus, & refluxus.* Sanè cur mare, quaſi exęſtuans, certis, ſtatiſq́ue dici horis vltro, citroq́ue, & fluat ſenis horis ad littora, & ſenis alijs refluat. nam (vt maxima ex parte vbique fit) quater in die naturali has facit mutationes. Circà alias ergo motus cauſſas, cùm per omne tempus plerique ſapientes arduas inuenerint difficultates, aperuiſſe ſaltem videntur vobis poſterioribus planiorem viam, quas aſſerere, & quas minus probare debeamus. Iam Stoici (vt de calorum cauſſis diximus) non dubitarunt aſſerere in omnibus rebus, & in elementis, & in mari, præter proprium naturæ principium, virtutẽ quoque ineſſe æthercam, vnde certam habeant inclinationem, ac motum. *Cauſæ vniuerſales ab æthereo calore.* Vix cognitam à nobis. Quam in humoribus medici perſpicuam habent, rationem ferè ignorant, dum vident pituitam ſingulo quoque die, bilem de tertio, atram bilem de quarto in quartum diem moueri. *Humorum motus.* Ita & mare, vbi maximè liber eſt Oceanus, hoc ab ętherea virtute habere dixerint, vt per cœli quartas ſenis horis vltro, ſenis alijs citrò feratur. Id annuit eximiè Plato, Aquam ex natura ſua procliuem eſſe ad motum in orbem. Ex Poſidonio autem, ac Athenodoro Strabo, planè hunc motum in cauſſas retulit naturales. *Cauſæ naturales.* Sequi uniuerſum Oceanum motum cœli, Solis præſertim & Lunæ, vnde obſeruantur

obſeruantur in ſolſtitijs, ac per Lunæ quartas, ac circuitus, motus huius in mari manifeſtiſſimæ inæqualitates. Nam ſequi pariter mare varium illum ſyderis circuitum neceſſe eſt, quendam annuum, quendam menſtruum, quendam diurnum fieri. Ex vaporibus autem, quos Oceanus pro vario, quo fouetur aſpectu à cœlo, ac ſtellis expirat; ſimile quiddam expirationi habet, dum effunditur, inſpirationi autem dum contrahitur. *Auempace poſitio mare circulariter moueri.* Addit his ingenioſus Auempace Arabs, quod quanquam motuum eiuſmodi nō ſit vnus ſpecialis modus, videri tamen (inquit) mare ad id cum cœlo circulariter quodammodo moueri. Cui dicto nos euidentem, ac neceſſariam huius perpetui, at circularis motus adiungimus cauſſam, *Et Solis virtute fluxus & refluxus in aere.* quæ eſt miranda, ac potentiſſima Solis virtus, qui & in aërem quendam affert ſuo motu fluxum, & refluxum aëris in circulum, ſicut in aquas. Fluxum, cùm ab Oriente circumfuſos externæ diei vapores impellit ante ſe, qui ſunt tanquam anteſignani aduentus tanti regis, & quam adeo magnis nominibus poëtæ celebrant auroram, auream, roſeam, *Aurorę nominum ratio.* candidam, quæ non aliud eſt, niſi tenuium vaporum apparentia, quos Sol promouet ante, ac diſſipat poſteà ſuo lumine, ac motu. Refluxum porrò aëris videmus manifeſtum: nam Sol aſcēdens ſuper capita noſtra, auroram ſimiliter, quaſi continuato ſemper circulo pro- *Refluxus aeris.* pellit ante, ac duos diuerſos ſimul parit effectus. nam, vt ſui aſpectu roridam auroræ fugat auram, ac ambiētem, nos aërem illuſtrat, ac fouet; ſic receſſu ſuo, hinc vltrà meridiem, nouæ ad nos verſus Orientem recurrunt vaporum auræ. quod vulgus frequenter dictat, poſt feruores Solis meridianos, leuari ventum, &, quem gratum dicimus, Zephyrum. quæ non mirum ſub veſpere tepentes, quanto longiùs recedunt à curſu Solis, tanto maiora afferunt refrigeria noctis, donec rurſus Solis reditu ad nouum excitentur fluxum, & perpetuum aëris continuent circulum. *Lunæ concurſus.* In quibus motibus apparet concurſus, & efficacia Lunę: Luna enim, vt eſt adminiſtra ſuperiorum ſyderum, ac Solis, dominatur humoribus, & hos modos haud dubiè moderatur. Qua demonſtratione (niſi mea me fallit opinio) cùm typum videar, ac veritatē expreſſiſſe tantæ quæſtionis; *Naturam totam circulo moueri.* ex circulari, ſcilicet motu totius naturæ ſubſequi ignem, aërem, aquam ſuperiorum ſyderum aſpectum, ac morum, Solis præſertim, ac Lunæ per quartas cœli: rurſus quaſi hoc ſtabilito principio, penes vniuerſi diuiſionem, eam demonſtrationem faciemus planiſſimam. *Cœli diuiſio, ac Lunę motus per quartas.* Diuiditur quidem cœlum, & terræ globus cum mari ab vtroque puncto Orizontis in duo hemiſperia, atque hæc rurſus diuiſa à puncto cœli medio per totum, quatuor totius mundi faciunt quartas. duas quidem diurnas, quarum hæc orientalis quarta dicitur, vſque ad punctum cœli medium: altera verò à medio ipſo puncto ad occaſum occidentalis: & duas infra nocturnas. occidentalis nocturna eſt ad punctum vſque mediæ noctis, & reliqua ad Orientem vſque quanta eſt orienta- *Cauſſę propria.* lis nocturna. Nunc his ita conſtitutis, ſi ad minus generales deſcendamus cauſſas; iam dubium non eſt penes Aſtronomorum poſitiones, in humoribus, & in aqua, ex æthereis virtutibus præcipuè dominari Lunam. Itaque ab antiquis ad noſtrorum vſque ſapientum obſeruationes compertum eſt, & determinatum, huius motus cauſſam eſſe à Lunæ motu *A Sole.* potiſſimùm, vt Solis tamen promouetur, ac fouetur aſpectu. Cui demonſtrationi atteſtatur experientia motus huius, qui (vt dictum eſt) in vniuerſum cum Sole progreſſum habere videtur naturalem ab Oriente in Occidentem, & quaſi circulo moueri. Peculiare autem *A Luna.* ſydus habet Lunam, quæ manifeſtè ad motum Solis, ac primi mobilis mare per cęli quartas conſequitur. Nam 24. horarū curriculo, ſenis horis prorſum mouetur ad littora; aſcen- *Fluxus diurnus.* dente, ſcilicet Luna ab Orizonte ad punctum huius hemiſperij medium, per quartā orientalem diurnam. Ac ſimul ad punctum Orizontis oppoſitum, vbi quarta diurna terminatur orientalis, ſimiliter fluxus fit. Senis verò vtrinque recurrit, nempe dum ab vtroque *Refluxus diurnus.* puncto orizontis, refluxus fit ad punctum cœli medium. Simili porrò viciſſitudine reciprocat motus maris in altero hemiſperio: *Fluxus nocturnus.* nam ſenis horis, ab occaſu, ſcilicet ad mediam noctem in quartam excurrit nocturnam occidētalem, qui in punctis vtrobique noſtri Orizontis alter fluxus eſt. *Refluxus nocturnus.* Et ſenis horis, quæ reliquæ ſunt à puncto quartę nocturnæ occidentalis ad orientem, alter refluxus fit. Vbi planè patet, quòd hi motus horis menſurantur æquinoctialibus, non autem vulgaribus. Vulgares enim horæ erant inæquales, & quolibet die, atque anni tempore duodecim: longiores idcirco æſtiuis diebus, breuiores ſub bruma. Non conſequitur autem hæc varietas primò Solem: nam Sol vt perpetuo, ac vehemēti lumine eſt, perpetuum item induceret æſtū, maiorem vbi ad perpendiculū, minorem vbi reflexis radijs, mare aſpiceret. Quod non ſit; immò ſub boreali plaga fiunt vehementiſſimi æſtus, minores ſub torrida. Non tamen fiunt ſine Solis fauore: nam quanto Luna Solis illuſtratur aſpectu, tanto æſtus clarior cauſſa. Minus enim in nouilunijs turgent maria, feruēt in plenilunijs maximè. Luna dimidia, tàm auctu, quàm decremento miteſcunt,

quo tem-

quo tempore Malacia plerunque fit. Et qua hora luna exoritur ſuper orizontem, & item qua hora occidit, eadem & maris incipit motus: Vnde quotidie variatur, vt quotidie alia hora, atque alio loco, quam pridie oritur, atque occidit luna. Eſt ergo ſol vt primum mouens, ac vniuerſalis cauſſa, quæ promouet æſtus maris. luna verò particularis cauſſa, quæ vt adminiſtra eſt ſolis, ac præeſt omni humidæ naturæ, præſertim aquis, non mirū ſi moderatur in hoc vires ſolis, ac ſuis aſpectibus partitur illius motum per quartas cæli.

Typus 9. ac tres cauſſæ præcipuæ de fluxu, ac refluxu.

DIVERSITATIS, ET PARTICVLARES CAVSSAE FLVXVS, ET REFLVXVS.

HIC cùm typus tantæ quæſtionis ſit, ac ſumma ratio de omni æſtu in duabus præcipuis conſiſtat cauſſis, in ſole primum, deinde in luna: iam tertium genus reſtat cauſſæ, vnde omnis diuerſitas particularis æſtus abſoluitur, quæ eſt à ſitu, ac locorum ipſorum diſpoſitione. Quibus alioquin illæ primæ cauſſæ videntur inefficaces, atque etiam controuerſæ. Nam ad Indi fluuij litus turget mare in Nouilunijs, contra primum ſuppoſitum, & vbi motus definitur ab oriente in occidentem: contrà in Mediterraneo fiunt æſtus ab occidente in orientem, & item ſupernè à Thule inſula in Hyperboreum. Et quæ tot differentiarum cauſſæ, vbi multus æſtus, vbi paucus, vbi nullus? Refluxionis etiam ceſſat ratio, nam Mediterraneum non recurrit in occidentem: & tamen contrà, vbi finitur hoc mare, Pontus ſemper fluit in Propontidem, vt iam diximus ex Ariſtotele, & Plinio: nunquàm refluit. In Euripo Chalcydico ſepties die æſtus reciprocat. In Syrtibus diuerſi exiſtunt, & inæquales. Neque ex eis cauſſis eſt ratio quam ob rem circà littora magis depræhendantur hi motus, quàm in alto. Cur putei, cur lacus quidam, cur fontes permulti eiſdem conſentiant maris motibus, & quidam è diuerſo contrarientur. Vix aliquis exactè locus in ſumma, quadrat ad propoſitas illas cauſſas. Singularium igitur locorum aliquam condecentiam eſſe ad ſyderum rationes confiteri neceſſe eſt. Ergo in vniuerſum penes propoſitam à nobis circularem conuolutionem, tres veluti concauſſas omnis æſtus colligimus. Prima, & neceſſaria eſt à ſyderis lunaris virtute; ſecunda eſt à motu, ac virtute ſolis, quem ferè ſequitur tota moles Oceani ab oriente in occidentem; & tertia, non minus neceſſaria, eſt à ſitu loci. Locorum enim vt priuata ſigillatim diſpoſitio eſt terrę, figurę, altitudinis, qualitatis, aſpectus regionis, occurſus ventorum à certis faucibus regionum, communicationiſque cum alio mari, & id genus aliarum circunſtantiarum; ita quoque priuata ęſtuum natura redditur. Vbi maior, vbi minor, crebrior, tardior, multa, modica, nulla. Nam vbi maris, ac ventorum liber, ac longior excurſus eſt, maiores fiunt ęſtus, ac ſtatis horis. Minores, vbi ſinus modicus, & vbi inſularum, ac ſcopulorum occurſus fit. Optima ergo ratione ad Indicas oras, ac citerius in Aerithrei littora fit maximus: tribus ſimul concurrentibus cauſſis. Nimirùm vndis illuc ſponte tractis ex oriente, in occidentem; quare breuiori tempore redeunt ab India naues, quàm accedant. Sydere deinde illinc eas ſolicitante. Et tertiò in ea maris amplitudine, quę longiſſimo, ac libero ſemper excurſu acquirit impetum. Per hunc tractum, littore Perſico, ad portum, quem incolę ſanctum appellant, tantus refluxus fit, vt relinquat inſulam. Contrà, à capite Bonę ſpei, quam frontem Aphricæ appellauit Pomponius Mela; propter longam excurſionem eius telluris, in meridiem, hebetati incipit motus, ac minores continuò ſecundum Aphricæ inclinationē fiunt æſtus: in tantum, vt ad oras Atlantici maris, & circà Inſulas fortunatas mare videatur immobile. Fit autem multus ſupernè acceſſus in Mediterraneum, & ad Luſitania littora, & ſuperiùs ad Cantabricum: ſequitur enim mare ſuopte fluxu, ubicunque ſpatia inuenit, qualia habet in Mediterraneum, & in aquilonem maxima. Ad oras verò Atlanticas idcirco mare uidetur immobile, nimirùm quia poſt Atlanticæ ibi inſulæ ſubmerſionē, quæ olim maior quam reliqua Aphrica, ut in Timæo, & in Critia legitur; mare ibi relictum eſt (vti iam ſuprà diximus) vadoſum, & breue, quare tradunt perterritum Chriſtophorum Columbum primum occidentalis oceani argonautam, poſt octauum diem ſuæ nauigationis pelagus illi apparuiſſe vadoſum, ac herboſiſſimum. & præterea eſt alia cauſſa tardi motus huius maris, quia ea pars quaſi centrum eſt immenſæ conuolutionis Oceani, qui quodam veluti circulo ab oriente trahitur in occidentem. Quod item declarat nauigatio: quia naues, quę ſoluunt ab Herculeo fręto, breuiori tempore accedunt ad Perù, quam redeant. Immo dum redeunt, vt nauigent citius, & ſecurius, ſeruant fluxum maris naturalem, quod ob ora auſtralia abradens terram Perù, fluit perpetuò in ſinum maximum Mexicanum, nunquam refluit:

Irregulares æſtus.

Aeſtuum tres cauſſæ.

Aeſtuū propria ratio à ſitu loci.

Indici maris æſtus.

Perſici maris.

Aphrici.

Atlāticum mare ſine æſtu.

Luſitani & Cantabrici.

Mare vbi herboſum.

Nauigatio Perù cur diuerſa ſit receſſu, ab acceſſu.

reſluit; ſed facto exinde circulo labitur inter Cubam inſulam & terram Floridam verſus ar-

Britannici.

ctos, ac naues rectà reducit in herculeum. Quo curſu planè fit, vt tam in Mediterraneum, quàm in Britannicum æſtus ab occidentali occeano fiant contrà orientem. Vtrobique autem, quoniam Septentrionalis ſitus altior eſt, plurima vis Britannici impetus conuertitur

Mediterranei paucus æſtus.

ad littora Belgica. In Mediterraneo ſimiliter, quoniam Betica litora, Gallica, & ſubinde Liguſtica ſitu ſunt altiore, nullum ferè vident fluxum, aut refluxum, tota vis maris in Africana deuoluitur depreſſiora. Itaque obſeruatione dignum habuit Plinius, ab Italia nullo velorum impulſu prouehi triduo nauigia Vticam, tardiùs remeare, Secuta ſcilicet maris

A freto cur refluxus nõ fit.

eius inclinationem. Extrà fretum non fit receſſus, tùm ob anguſtiam exitus; tùm ob vada, quæ ibi diximus breuia; tùm ob impetum maiorem Oceani. A Mæotide verò quo modo conuerſa fluxione fluat Mediterraneum in Propontidem, & hinc in Euxinum, iam ratio

Mæotidis & Propontidis.

dicta eſt ex Philoſopho: quoniam ibi mare breuius, maximorum in ipſum fluuiorum agmine impellitur, ac ſemper in altius. Hinc pro occurſu vtrinque fluctuum à Mæotide infrà, &

Scylla & Carybdis.

exaduerſo à freto Herculeo, tria illa maxima fiunt naturæ miracula: Scylla & Charybdis in Sicilia, naufraga Syrtes mare Aphrico, & Euripi tractus inter Aulidem Bęotię portum, atque Euboeam inſulam, qui ſepties die reciprocat. Quanquam vnicuique à ſitu, eſt ſua condecentia cauſſæ. Nam Scylla & Charybdis habet voragines inexhauſtas, habet angu-

Syrtes, eſt mare harenoſum.

ſtias, fluctus reciprocos, & æſtus quaſi perpetuos. Syrtes verò ſolum, ſeu vadum harenoſum atque inſtabile; vnde æſtus fit pro ventorum flatibus inſtabilis, ac varius, nauigationis idcirco periculoſiſſimæ. ibi mare, ab ora lybica ad Carthaginem. Quam notauit Virgilius in naufragio Troianæ claſſis, primo Aeneidos; In breuià, & Syrteis vrget, miſera-

Euripus.

bile viſu. Euripi verò, vt ſepties ibi die fiat æſtus, hiſtoria dubia eſt, quam non acceptat Liuius 11. de bello Punico. Cælius verò, quanquàm recentior auctor, tàm veram habet ex antiquis ſcriptoribus, vt Ariſtotelem aſſerat non inuenta tam crebræ illius reciprocationis cauſſa, Chalcyde, quæ eſt in Euboea oppidum, interijſſe: itaque ortum prouerbium,

Prouerbiũ ab Euripo.

Ariſtoteles non habet Euripum, Euripus habet Ariſtotelem. Cauſſa verò eſſe poteſt, quam video multos refugiſſe, tùm fluctus (ni fallor) reciproci, qui à latiſſima Aegæi maris effuſione in eas anguſtias compulſi, Cycladarum ſubinde inſulatum multitudine, atque obice refunduntur, & quaſi circulo redundare coguntur. Tùm loci ſitus præcipuè totus ſub illa inſula vaſtis cauernis anfractuoſus, per quas præcipitans longo tractu mare, ſurſum inuen-

Maris Gothici tempeſtas.

to obici regurgitat, & quaſi reciproco impulſu recurrit ad contrarium motũ: Simili exemplo, & quaſi media inter Carybdim, & Syrteis tempeſtatis ratio eſt in mari Gothico, nam fluxu currente inflatur mare, curritque fluminis inſtar rapidiſſimum: cùm refluit autem, in immenſas ſubmergitur voragines, ac nauigia ſimul abſorbet, innumeras relinquens inſulas. Porrò an æque fiant ijdem fluxus, ac refluxus maris in altum, ac ad littora, quod erat

In alto mari an æſtus ſit.

Plinij argumentum. Fiunt, ſed non deprehenduntur in alto, vbi mare latiſſimè, ac æquiſſimè panditur: vnde æquor dictum Varrone teſte, quod æquatum, & commotum vẽto non

Aequoris ratio.

eſt. Et aqua quaſi æqua. Exacta verò fluxus, & refluxus viciſſitudo, ſtatis ſex horis eſt in Adriatico, quia forſan libero fruitur fauore ſyderis, & ſine obice eſt: modici tamen æſtus,

Adriatici.

quia modicus ſinus. Quibuſdam locis quòd anticipet motus, alibi tardius reciprocet, peculiares ſunt cauſſæ, tùm ſyderis, tùm fluxus vniuerſi maris, tùm loci naturæ. Vt in Garun-

Ad Garunnã fluxus.

na litore Aquitanico, vbi ſeptenis horis fit acceſſus, receſſus quinis (quicquid in hoc dubitet doctiſſimus Scaliger) quia acceſſus coactus, impulſu ſcilicet anterioris maris fit: receſſus ſequitur inclinationem ſuam. Secundo quia facilius exoneratur. & tertiò, quia im-

Ad Ginegam.

pulſu magni fluuij ſolicitantur retentæ aquæ ad exitum. Ad Ginegam verò Aethiopiæ contrarium fit, nam quaternis accedit oris, octonis recedit: nimirum acceſſu trahitur mare ſuapte fluxioue ab oriente, vnde faciliùs, ac citiùs fit: receſſu contrà retardatur. Iam quorundam priuatam omnino naturam eſſe oportet, & tàm cęli quam loci occultam cauſſam.

Ad Indum flu.

Sic mare ad Indi fluminis littora turgeſcit in Nouilunijs, quod nullo alio loco fieri legitur. Sic ad Gades Putei, alter delubro Herculis proximus, alter in Hiſpali, cum maris propin-

Ad Gades.

qui motibus conſentiunt. Alij ibidem & in ripa Betis, æſtu maris creſcunt eminuuntur, au-

Ad Moluccas.

geſcunt decedente. Plinio. Sic lacus ad Moluccas noui orbis inſulas ſimul cum mari & creſcunt & decreſcunt; qui ſubterraneam fortaſſe communicantiam habent cum mari, & ampla via. Quales iam adduximus fontes calidos in breui Inſula contrà Timauum amnem, qui pariter cum æſtu maris creſcunt, atque decreſcunt. Et qualẽ in Comenſi iuxtà Larium

Plinianus fons.

lacum fontem accepimus ex Plinio iuniore, à quo nomen fonti Plinianum, qui ſingulis horis modò exuberat, modò remittitur in totum. His itaque cauſſis mare naturaliter moueri dicendum eſt, & facere quem dicunt fluxum, & refluxum.

DE MARIS INVNDATIONIBVS. Cap. XXVI.

Inundatio Britannici maris in Flandria.

CVM Aeſtuum verò natura coniunctam plerunque cauſſam habent inundationes à mari:niſi quantum hæ vehementiſſimã habent cauſſam ex accidenti, vel à vehementiſſimis ventis, vel horrendo terræmotu. Inſignes verò ſunt maris exceſſus, qui fiunt à mari Britannico toto eo tractu Galliæ, atque Germaniæ, ac in Belgicam partem præcipuè. Quippe hi mediam quodam modo rationem habent æſtuum, atque inundationum. Aeſtus quidem, nam ordinarios, quos diximus, ſequuntur cæterorum marium motus, & illius ſpeciatim maris. Exceſſu verò ipſo inundationem referunt, prout ſcilicet extrà modum exundant, ac duplici accidenti. Altero, cùm mare ſubita tempeſtate, ac ventorum agitatur impulſu contrà littora: Coro vento potiſſimùm, qui medius inter Aquilonem & Zephyrum, vniuerſæ huic plagæ, tam maritimę, quam terreſtri eſt infeſtiſſimus. Altero, pro ipſorum littorum naturali humilitate: quam ob rẽ quota regio ei periculo ſubiacet, vix crebris arginibus, ſeptisq́; altiſſimis vallatur, quin ſæpè mare ſuperatis omnibus humani ingenij conatibus ſæuius irrumpat, atque inundet. Memorię proditum eſt in hiſtoriis germanicis, Anno 1135. bonam Flandriæ, Hollandiæ, ac Friſiæ partem portentoſa huiuſmodi inundatione ſubmerſam. Ducentis poſteà annis, multa ſubmerſa oppida interiiſſe. Noſtra ætate, Anno 1530. memorantur Inundationes, per diuerſas partes orbis terrarum, Vaſtiſſimę: ac ea inter alias, quæ tunc accidit in Flandria omne exemplum præteritæ iacturę ſuperauit, qua cuncta maritima oppida, ac munitiſſimæ ciuitates vel ſubmerſæ, vel adnauigatæ, cum inæſtimabili hominum, pecudum, & cunctarum rerum iactura: In antiquiſſimis verò exemplis, quam ponit Thucidides inundationem maris accidiſſe ſuo tempore in Peloponneſo, quæ & Achaia dicta eſt, recepit, ac expoſuit Ariſtoteles pro rara hiſtoria 2. Meteor. ventos ſimul ſuprà, & infrà, mare ac terram concuſſiſſe, ac repente ſubmerſiſſe regionem. Ex aduerſo enim flantibus ventis Aquilonè, atque Anſtro, hinc cedente in ſubterraneas cauernas Aquilone, concuſſa eſt ingenti terræmotu regio: & ſimul ex aduerſo Auſter libero impetu furens in mare, ſubuertit repente fluctus ad littora, ac inundauit Achaiam. Ventorum autem, vt credo, fuit impulſus, & tam infrà quam ſuprà mare, quod autho re Poſidonio ſcribit Athenæus, lib. 8. cap. 2. & item Strabo lib. 16. marinos fluctus non lõgè à Ptolemaide elatos in tantum, vt montis inſtar excelſi contrà terram deuoluti, Triphonis exercitum ſubmerſerint. Portentoſum viſum eſt, ſecundo belli Punici anno, vt recenſuit Cælius, mare ſic intumuiſſe, vt contra amnes influens, villas plures, atque oppida obruerit. Quod item Fl. Valentiniani ſecundo anno accidiſſe in Sicilia meminit Paulus Diaconus, horrendis modis elatas ad ea litora vndas, totam ferè Panhormi ciuitatem ſubmerſiſſe. Simili euentu, iam paucis annis elapſis, inflatum mare ab Illyria inũdauit Venetias: aſſerunt autem qui aderant, magnam toto Illyrico mari præceſſiſſe tempeſtatem, qua ceſſante, auſtralis impetus ordinarium maris ęſtum inſecutus, fluctus ipſos ad extimas vſque paludes impulit, ac Venetias inſolitis modis occupauit. Ob eam cauſſam Rauenna a Martiale in Xenijs dicta eſt æquorea, quòd eam aſſiduo fluminum incurſu paludoſam, marini quoque fluctus (vt Strabo meminit lib. 5. totam percurrerent. ac inde puto ortum prouerbium, quod vulgo iactant, Mare per Rauennam. Hactenus à mari Inundationum ſpecies diximus, in quibus tres pręcipuas concurrere cauſſas omnino colligimus. Concurrunt venti inflantes, ac cientes tempeſtatem: concurrit mare vt materia, & concurrit littorum, regioniſque naturalis humilitas. Et præterea, accidentalis aliqua loci occaſio, quæ ſoleat magnificare exceſſum: vel terræmotus, etiam ſubter mare, vt in Achaiam accidit: vel occaſio æſtus fluxusq́ue tum ordinarij. Vel obices arginum, qui quantum ordinariis reſiſtunt æſtibus, tantum vbi ſuccumbunt, omni fluctuum exceſſui adaugent impetum, vt in Belgicis viſum eſt.

Flãdriæ ſubmerſio.

Achaia Inundatio cũ Terræmotu.

Ptolomaidis inundatio.

Inundatio Siciliæ.

Inundatio Venetiarũ.

Mare per Rauennam.

Inundationum omnes cauſſæ.

INVNDATIO LACVS ALBANI.

VERVM ex his exemplis euerſionum maris ad littora, non eſt ratio quam ob rem in Mediterraneis regionibus lacuum quorundam, ac fluuiorum maximè Inundationes

tiones

tiones contingant. Qualis admiranda legitur apud Plutarchum de lacu Albano in Campania, quem & in portentis meminit Valerius Max. tunc debellatis Veientibus, inundaſſe ſereno cœlo, & ſine imbribus. Cuius cauſſa haud vlla ex prædictis à mari eſſe potuit, à quo abeſt decem millibus paſſuum, ac manifeſta fuiſſet. Nec vlli fluuiorum effuſioni tribuenda, cùm lacus nullum admittat, niſi riuum perexiguum: & ſine imbribus facta ſit. Nec vlla tranſmutatio eſſe potuit in occultis venis, & aëris, & terræ, & rerum adiacentium in ipſam aquam: ſic enim haud multa fieri poteſt aquæ multiplicatio, vt extrà modum exundare faciat, niſi qualem paulo ante diximus in Lucalibus aquis. Reſtat ergo vt eiuſmodi Inundationes, vt raræ, ita quidem mirificæ ſint. Veriſimile tamen eſt, vt quemadmodum diximus à mari penetrare aquas in ſubterraneas venas, ac certis fontibus oriri in lucem; ita, hunc lacum aliquam huiuſmodi habere communicationem à vicino mari, ex quo tunc plus ſolito confluxiſſe aquas, ac repente exuberaſſe. Quæcunque fuerit hùc magis quam aliò impellens cauſſa, ſeu terræmotus, ſeu ventus interclu-ſus, ſeu ſpiritus aliquo intus calore congenitus, & per aquarum eius loci interuenia excurrens. Occultam ſimiliter à mari emanationem ponit Antonius Galatheus in tractatu de ſitu, ac paſſionibus elementorum, in Campania auorum noſtrorum memoria, tantam vim emanaſſe aquarum circa Nolam, ac Nucerium, vt planam vſque eius regionis partem occupauerit. Et quod mirabile fuit, maximam ſecum attuliſſe piſcium copiam, quæ res peſtilentiſſima fuit Campaniæ, ac Nolam penè depopulata eſt.

Cauſſa per emanationē à mari.

De Fluminum inundationibus. Cap. XXVII.

INTER omnes autem Inundationum ſpecies, monſtroſiſſimæ ſunt, ac repentinæ maris: Raræ, quas iam diximus, lacuum: Maximæ, ac frequentiſſimæ, fluminum, & his quidem perniciosæ, vt Tyberi & Pado, quibus accidunt contingenter. His verò frugiferæ, vt Nilo, & Gangi, & alijs, quos dicemus fluuijs, quibus ſalutare eſt in pleriſque rebus, (vt Plato inquit) inūdare quotannis. In cauſſis verò varij producuntur errores. Alij enim iuxta Philoſophi auctoritatem de prædicta Inundatione Achaiæ, ſimulatque exemplo exceſſiuum Britannici maris in Flandria, vix vllam definire videntur inundationem, quin mare ipſum non proponant, vt communem cauſſam. Alij ſequuti adductiones Lucretij in cauſſis Inundationum Nili, quæ ſereno fiant cęlo, vt ſere contingunt in cæteris fluuijs; modò ventos dixerunt, modò maris ipſius vndas, modò harenarum congeſtus in fauces ipſorum fluuiorum, quibus omnibus occaſionibus aquæ redundare cogantur. Alij ſingulas certo fieri ſydere. Alij niuium fortaſſe liquamina in montanis, alij imbres, qui fiant in longinquis, concurrere. Qui omnes ad ſuperficiem euagati, veritatem quidem adumbrarunt, punctum rei non attigerunt. Cauſſa ergo inundationum in omnibus fluuijs, imbribus tribuenda eſt, haud dubiè: Imbres enim copioſiſſimas, & exundantes aquas fluminibus alioquī magnis addere poſſunt, ſupra quàm cæteræ cauſſæ. Quanquam huius quoque cauſſæ, haud vna, ac æqua omnibus locis efficacia eſt: ſed diuerſa penes accidentia particularia, & ab ipſo mari interdum, à ventis, à niuibus, à ſitus humilitate, ab obſtructis fluminum alueis, atque faucibus, quę locum habent ad particulares inundationes concauſſæ. Quam ob rem duo ſunt communia inundantibus fluuijs conſilia, quæ ex antiquis primum adnotauit Strabo in inundationibus Euphratis. Vnum obſtruendo aliarum aquarum in ipſum amnem effuſionem. quod non ſine aliquarum terrarum periculo fit, ne ex nimia in ipſas redundante aquarum copia ſubmergantur. quod diſcrimen cùm de curſu fluminum non coërcendo loqueremur, admonuimus, exemplo Nili, Euphratis, Melæ, Tyberis, & aliorum fluminū, quæ in hunc locum erunt conferenda. Alterum verò, ac idoneum magis præſidium eſt, ora ipſa, fauceſque fluminum, ac alueos purgādos. Quod Romæ olim Curatorum Tyberis erat munus. Verum quoniam ex omnibus cauſſis, difficillima in quibuſdam inundationibus ratio ipſorum imbriū eſt, ac multæ controuerſiæ ſunt inter ſapientes, & in Nilo maximè, idcirco de Nili inundatione, quæ iure à nobis, vt forma, ac exemplar cæterarum Inundationum proponitur, nam ex ea veras (ni fallor) cauſſas, primaque diſcrimina in cęteris quoque fluuijs demonſtrabimus.

Inundationum differentia.

Opi. erronea.

Inundationum potiſſima cauſa.

Inundationum communia præſidia.

Lib. de Tyberi.

INVNDATIO NILI.

IN tota quidem aquarum natura nulla ferè eſt quæſtio, quæ plures auctores quacunque ætate, aut maiores difficultates habuerit, quam inundatio Nili. Omnes inundationes

Difficultates quæſtionis.

videntur

videntur fieri ad caſum, ac inſolito aliquo vel loci, vel aquæ ipſius accidenti. Sola inundatio Nili ſpeciales habet cauſſas, easque infinitæ controuerſiæ, maximè veteribus. Siue Nilus extitit à primordio rerum, ſiue incepit aliquando, aſſiccatis tractu temporum: ac redactis in alueum Aphricæ paludibus, vt videtur velle Ariſtoteles: ſemper Nilum vno ac perpetuo tenore quotannis inundaſſe, poſt hominum memoriam conſtat. Ceteræ inundationes, vt aliquo Naturæ caſu contingunt, neque modum, neque tempus ſibi determinant: Admiranda inundatio Nili ſummo conſenſu, quem habet cum cœlo, ſemel in anno, ac certo ſydere, per totam ſpatiatur Aegyptum. Maius miraculum, vbi cæteri amnes per ęſtatem decreſcunt, ſolus iſte in ſolſtitio non creſcit ſolùm, vt aliqui tum apud nos creſcunt liquatis niuibus; verumetiam ampliſſimam inundat terram. Immò, quaſi iuſſu quodam Dei & Naturæ incipit creſcere, certis ſtatiſque diebus, creſcit ad certum terminum, & ſubinde redit paulatim ad magnitudinem priſtinam. Incipit autem creſcere (vt auctor eſt Plinius) ſemper ab æſtiuo ſolſtitio, noua luna: & primum ſenſim ac lentè, ſole Cancrum tranſeunte: deinde vehementius quandiu in leone ſol eſt: mox pigreſcit ſole in virginem tranſgreſſo iiſdem quibus accreuit modis. In libra reuocatur intrà ſuas ripas in totum, centeſimo (vt tradit Herodotus) die, à principio incrementi. Notantur autem tùm incrementa, tùm decrementa per puteos (ſeu potius legendum pluteos in Plinio) qui locus antiquis Niloſcopium propterea dicebatur, futurā annonam num multam, num paucā ſignificans. Cui noſtratum hodie relata de rebus Aphricæ concordant, in Inſula Chairi columnam eſſe intra præaltā foſſam, quæ ductu amplo reſpōdet Nilo, vbi notæ incrementi ſingulis horis ſignantur. Fuit autem perpetua obſeruatione compertum, iuſtum incrementum eſſe cubitorum ſexdecim, quo maximè abundaret annona. Si XII. cubitos non exceſſerit, famem eſſe certam. Nec ſecus ſi XVI. ſuperauerit cubitos, tanto enim tardius recedere aquas, ac ſementē arcere. Obſeruauit Plinius maximum ſua ętate incrementum fuiſſe XVIII. cubitorum. Secutis verò ſeculis continuò fieri breuiora incrementa viſum eſt, ob altitudinem riparum quotannis maiorem: vnde ſuſpicantur quidam, ne completa ſic omni regionis humilitate, nulla olim futura ſint incrementa: Niſi eſſet tantæ rei cauſſa (vt mihi videtur) quæ ſuprà omnem cauſſam. Verùm nos ueriſimiles magis percurramus. Conuenit hæc quidem inundatio in formali, ac materiali cauſſa cum cæteris inundationibus: eſt enim quidam exceſſus fluminis, auctis præter aluei capacitatem aquis. De agentibus verò, non tot adeo adducuntur cauſſæ, quot rurſus exurgunt in contrarium difficultates. Et ratio omnis difficultatis eſt ob falſas antiquorum traditiones, quorum communi, ac infœliciſſimo errore, ad hanc ferè vſque ætatem creditum eſt, eam mundi plagam, quam Zonam vocant torridam, inhabitabilem eſſe, vt quæ ſtatim ſolis curſui ſubiaceat, aridam aſſiduis feruoribus, ſine imbribus, (vt creditum eſt) & ſine humore eſſe. Quam ob rem in hâc fatalem admirationem conuerſi per omnem ætatem ſapientes: alij fontium Nili poſuerunt exuberantiam naturalem. Alij ſolis influentiam, qui Nili aquam tum multiplicet in fontibus: Alij contrà, auerſari eum ſolem, cùm Sol auſtralis eſt, verſo autem eo ad ſeptentrionem, abundare largiùs. Plerique imputauerunt Eteſias ventos, qui ab Aquilone flantes, multis modis ad hunc exceſſum habere poſſunt efficaciam: vel mare compellendo; vel harenarum congeſtum impingendo in oſtia Nili, vnde Nilus impedito curſu redūdet: Vel qui frigidas auras in intimam vſque Aethiopiam congerant, exindeque niues fiant, & pluuię. Strabo narrat lib. XVI. apud Trogloditas, qui extremam Africæ incolunt partem, cum Eteſiæ ſpirant, hiemem eſſe, & magnos imbres, reliquum omne tempus æſtatem. Quæ cauſſa pluuiarum quanquam verecundè poſita ſit à quibuſdam veteribus, pro conſtanti iam tùm communi illa opinione de Zona illa perpetuò torrida; facilè tamen à ſemetipſis exploſa eſt, cùm Eteſiarum flatus ſuccedere multis diebus inundationi huic, non præcedere compertum fuerit. Quam ob rē dimiſſis omnibus antiquorum quæſtionibus, quorum multa eſt turba apud Lucretium, Diodorum, & Plinium: nos breuiter concludimus non aliam eſſe tantæ Inundationis cauſſam, quàm quæ hac noſtra ætate habetur planiſſima, quæ & nō caret pręclaris ingenijs: &, quod diuinę prouidentię placuit, iam in exactam venit totius ferè terrarū orbis notitiam, ac pluuias in ea fieri compertū habet, quo tempore Nilus inundat, confertiſſimas, ac ipſas omnino pluuias eſſe meram cauſſam inundationis Nili. Ex quibus intelligitur, quod iam non de inundatione ipſa dubitandum eſt, ſed caput & ſumma difficultatis hęc eſſe debet, quę nam cauſſa pluuiarum in ea regione torrida ſit. Agatharchides Gnidius, qui ſolus inter veteres apertè pluuias auſus eſt aſſerere, eas in cauſſas reponit occultas: Multos. n. inquit, ſolet Natura effectus producere diuerſis locis, quos, pręter ordinem cùm ſint manifeſtarum cauſſarum, non eſt humanę mentis coniectari. Doctus hac noſtra ętate Fracaſtoreus, multis

Marginal notes: *11. Meteo.* — *Hiſtoria inundationis.* — *Niloſcopium.* — *Opin. antiquorum.* — *Eteſiarum flatum.* — *Pluuias inundationū eſſe cauſſas.* — *Pluuiarum ratio in Aethiopia.* — *Fracaſtorei ratio.*

F conquiſitè

conquiſitè ſuppoſitis, laborat admodum harum pluuiarum naturam vehementiſſimis, qui ibi fiant, caloribus accommodare. Ac in ſumma eius opinio in his tribus conſiſtit ſuppoſitis. Primo, aëris mediã regionem quaquauerſum in omni mundi plaga frigidam, aptamq; pluuijs generandis. Secundo, materiam præbere debere terram, quæ intimè cauernoſa ſit, plena denſiſſimo aëre, ac frigidiſſimis vmbris humecta. Tertiò, Solem attrahere: & (in quo vis tota ſuæ demonſtrationis exiſtit) quò vehementioris caloris, eò promptius attrahere. Quippe Sol, vbi perluſtrat ſigna Geminorum, Cancri, ac leonis, regioni ipſi vehementiſſimus inquit, eſt tribus de cauſſis. Prima, quia Sol diſcedens a puncto Aequinoctiali, pro ea Zodiaci circuli cõuexitate fit, vt quo magis Tropico appropinquat, eo anguſtiores agat diebus ſingulis parallelos: Vnde quãdiu in Tropico demoratur, idem ſæpius (vt ita dicam) reſultat ſpatium, ac diutius eandem perluſtrat, fouetque plagam. Deinde, quia rectis eam ferit radijs, adeoque terram penetrans, valet ex intimo vſque combibito telluri frigore, vaporum materiam comparare, atque trahere. Et tertio, diebus anni longiſſimis. Ratio quidem ingenioſa, & quę antiquis videtur attentata, dum à Plinio colligitur lib. 11. ubi de Eteſiarum frigido tepore ipſi Aphricæ: Mollire eos (inquit) creditur Solis vapor geminatus ardore ſyderis. Sed quæ tamen apud me arduas admodum patitur difficultates: ac tres præcipuas. Primùm, quia à vehementiſſimo calore, non eſt maior ratio quam ob rem fiat maxima attractio, & non æqua reſolutio vaporum. Imò attractioni remiſſus calor ſatis eſt, vtpote ſequentibus ſponte vaporibus. Reſolutioni contrà, intenſior requiritur, vaporibus in ſe unitis. Secundò, ad ſuppoſitas illas cauſſas calorum: quòd anguſtia illa, quæ quotidie fit, parallelorum Solis ſub illis ſignis vſque ad punctum cancri, maiorem inducat caliditatem in ſubiectam Aequinoctiali regionem; ratio erronea eſt, ac in propoſito nullius videtur eſſe momenti. Nam quantum ea radiorum reiteratio valet multiplicare calorem, tantum, vel amplius faciunt ad generationem frigoris duæ aliæ ſuppoſitæ, quæ contraueniunt cauſſæ: Quia Sol, quandiu exiſtit ſub Tropico, terram Aequinoctialem aſpicit radijs obliquis, & non rectis: & dies illi facit breuiores, non longiores. Tertiò inquam erronea eſt, quia pluuiæ fiunt contrà eaſdem cauſſas: Sol enim vehementiſſimus ſupponitur in Tropico, quandiu ſcilicet Cancrum, ac Leonem perluſtrat: at pluuiæ quæ veniunt ad hanc inundationem, fiunt ſub Aequinoctiali, & vltrà. Vbi alterum duorum fateri neceſſe eſt: Aut demonſtrationem concludere pluuia ſub Tropico, vbi ſol terram rectis ferit radijs, & diebus anni longiſſimis, per ſecundum, & tertium ſuppoſitum. Et tunc iam tanti incrementi cauſſa fuiſſet ipſis primis incolis manifeſta, non admiranda; qui viderent inundationem, viderent & pluuias. Modò experientia eſt in contrariũ: nam citrà dia Sienem clima, quod incipit ſub tropico, gradu 25. & venit ad Memphim; raræ, & quæ deorum munera reputantur pluuiæ, ſeruanturque in ſacris, ac delicijs, non ſolùm non inundant. Aut deniq; conuerſa ex oppoſito ratione, concludendum erit id, quod verè res eſt, per cauſſam frigoris, & non caloris fieri pluuias ultra Aequinoctialem. Quoniam videlicet eam terram Sol quandiu ſub Tropico eſt, aſpicit radijs obliquis, & nõ rectis: ac dies illi reddit breuiores, noctes longiores. Atque hæc eſt vera ibi ratio pluuiarum. Quamobrem quid oportet veritatem tot difficultatibus obſcurare, cui planæ, ac naturales requiſitæ cauſſæ conſentiunt? Nempè de loco patet, media aëris regio in quaque cœli conuolutione frigida, vt iam dictum eſt. Similiter & de materia, & de agente cauſſa. Quippe ſol omnia luſtrans, vt acceſſu ſuo, ac receſſu cunctarum mutationum eſt auctor; ita harum quoque pluuiarum, ac incrementi eſt cauſſa haud dubiè. Ita qui acceſſus Solis apud nos adfert æſtatem, idem receſſus eſt illis, & hiems, & cauſſa pluuiarum. Dices, cur non ſimilis altera, ex oppoſito acceſſu Solis ad Capricornum, producatur hic hiems ſub Tropico Cancri? Reſpondemus, quod utrobiq; ſub & inter Tropicos nullæ, vel rariſſimæ fiunt pluuiæ. ſed quemadmodum nos videmus, quòd tota vis pluuiarum extrà tropicum Cancri abundat citrà mediterraneum, & in tota hac plaga Septentrionali, vſque ad arcticum. Sic ultrà alterum Tropicum, vſque ad antarcticum, quæ plaga fuerat antiquis incognita, & inacceſſa, in ea, & ſub ea haud dubiè fiũt imbres, & hiems auſtralis plagæ. Vel ſi magis ſub tropico illo ad antarcticum fiant, quàm ſub cancro; ratio inquam diuerſitatis non eſt in Sole, qui æquo aſpectu ab altero tropico aſpicit alterum. Sed in ventis, & in materia pluuiarum, quæ ſub illo tropico eſt multa, ſub hoc autem nulla vel pauca. Nam quæ plaga citrà Aequinoctialem circulum intereſt in Cancrum, & in inferiorem vſque Aegyptum, ea ſanè tota plana, arida, ſabuloſa, mediterranea, ſerena, & ne Nilum quidem ullam aſpirare auram proditũ eſt, vnde illi cognomen Grecis Anauro. Niſi quando iam ſtagnantes ab inundatione eius aquæ aliqua inducunt in illam regionem refrigeria, ac paucis poſt diebus, recedente in Leonem Sole, leues Eteſia-

Calorũ vehemētium tres cauſſæ. — *Fracaſtorij opi. reprobatur.* — *Pluuiæ in Aegypto delitioſæ.* — *Propria opin.* — *Locus pluuiæ.* — *Sol agens.* — *11. gen. 56.* — *1. reſpon.* — *2. reſpon.* — *Materia pluuiarum.* — *Nilus Anaurus.*

rum

rum ventorum incipiunt auræ. At illa, quæ ſub Capricorno magis auſtralis eſt tellus, vaporibus ac pluuijs concreandis aptiſſima eſt: quippe magno ferè vndiq; Oceano circunfuſa, irrigua fluuijs, & Nilo fluuio, eiusq; , & alijs paludibus, humecta maximis, inæqualis ſitu montium ampliſſimorũ, vaſtarũ vallium opacitate, vmbroſis iugiter deſertis occupata. Vnde, cùm nuſquam eadem perſiſtat cõſtitutio aëris, ac ventorũ vndecunq; ſit liber afflatus, vaporum ſimiliter ac alię terrę alumna eſt, & nubiũ, pluuiarumq; generatiua, vt aquilonaris hæc ex aduerſo plaga. Ad quam generationem facit quidem ea Solis ibi vehementia, quæ ex intimis terræ vmbris vaporum attrahat materiam. Facit verò maximè (vt ego reor) noctium æqualitas: nam perrarò Aethiopes diem habent maiorem duodecim horarum cum dimidio, & ſimiliter noctes. Quam ob rem, vt Sol valet interdiu multiplicare vapores, ita aſſiduæ noctium vmbræ eas in materiam ſuppeditant imbrium: ac eo maxime tempore, quo dies ibi breuiores, noctes longiores, & hiems.

Dierum ac noctium lõgitudo in Aethiopia.

Id quod vna voce iam omnia conclamant tùm relata, tùm ſcripta; temporis ſcilicet ſpatium à ſolſtitio noſtro ad Aequinoctium, quæ nobis eſt æſtas, hiemem illis vltra Aequinoctium eſſe. Quo tempore pluere multi fide digni hodie Scriptores adfirmant, quamdiu ſanè plaga illa Solis reditu retepeſcat. Inter alios teſtis eſt Franciſcus Aluareſius, qui verſus antarcticum ad fontes Nili penetrauit: & nouiſſimè Ioannes Bermudes, Luſitanus, qui per triginta annos iuſſu Aethiopici regis, ſecus Nilum totam Aphricam à fontibus vſq; peragrauit. narrãt hi identidem, circa dimidium Iunij menſis incipere circà æquinoctialem pluuias, ac pluere verſus illum Tropicum maxime, ac per tres menſes eſſe in illis partibus perpetuam hiemem. Alij nauigantes ad Indias, in Inſula ſancti Thomæ, quæ dextro ſitu Aphricæ, ſub Guinea coſta, & ſub gradu cadit circiter decimo ab æquinoctiali, pluere, & non minus ſitu Aphricæ orientali, quæ ſinui conterminat Arabico. & ſub barbara Troglodyti, aſſiduas per idem tempus eſſe pluuias. Qua de re cùm ſama extitiſſet antiquis perpetua, quærit Ariſtoteles in Meteorologicis, quinam circà Arabiam, atque Aethiopiam æſtate pluat. Non abſoluit. Abſoluit Alexander, per cauſſam ventorum, quos diximus Eteſias. Aſſerunt & ſitu occidentali ſub octauo gradu, montes altiſſimos, qui nouis argonautis Serra Liona, antiquis verò Theon ochema dicebantur, & ardere; non verè ardere, ſed crebris emicare fulgetris, grandinibus, & pluuijs, & frequentibus niuibus occupari. Nec ſecus pluere, ac ningere in Mediterraneis per hæc exempla veriſimile fit: teſtimonio Nigiris fluuij, qui perpetuo curſu per Torridam, tranſuerſam agit Aphricam, ac mittens in occidẽtale pelagus, eodem quo Nilus tenore, ac eodem tempore inundat.

Nigiris inũdatio.

Sed enim, continenter, ac vniuerſim in tota tũc pluere Aphrica, non eſt neceſſarium: niſi quemadmodum noſtra hieme, per regiones, ac interualla, & plus minus, pro annorum, ac ſyderum conſtitutione varia. Eſt ergo anniuerſarium accidens hæc inundatio, quia hiemis effectus.

Catholica inundatio-nis Nili.

Continuis creſcit quadraginta diebus, non quia continenter pluat; ſed quia vbicunque pluat tota illa hieme, ea eſt Nili diſpoſitio, ac ſitus humilitas, vt omnes quacunque in parte fiant pluuias, omnesque riuos, ac torrentes in ſe recipiat. Inundat maximè Aegyptum inferiorem, ſiue à xx. vſque gradu; ob ſitus ſimiliter eius regionis humilitatem, teſtimonio antiquorum Regum, ac Sapientum, qui volentes totum illud, quod intereſt terræ à Rubro mari, ad Mediterraneum interrumpere, ac nauigationes ad Indiam præbere breuiores; veriti ſunt terram Aegypti humiliorem, teſte Ariſtotele.

1. Meteo.

Creditur autem, immò confitendum eſt, anticipare pluuias à principio vſque Maij menſis, quæ partim vt paucæ, & partim abſortæ ſoli ariditate, tam immenſo defluentes ſpatio, non pertingunt in inferiorem Aegyptum ante xvii. Iunij diem. Et idcirco ſenſim, ac lentè (vt dicebat Plinius) Nilus incipit creſcere. Creſcit autem in plures dies, tam brumam enim quam ſolſtitium fortiores ſubſequi ſolent impreſſiones, & calores, & frigora, quàm præcedere: nam præcedentes dies diſponunt, ſequentes imprimunt, augentque cauſſam, donec quadrageſimo die ad ſummum perueniat incrementum. Quando iam exhauſto humoribus aëre, & iã ſole vere nouo illi regioni inualeſcẽte (quod fieri incipit tranſgreſſo virginem) pauciores fiunt vapores, ac ij diſſipantur latiùs; vnde neceſſariò pluuiarum tempeſtas remittitur, ac Nilus ſimul quibus accreuit modis, quadraginta dierum ſpatio minuitur, & (vt tradit Herodotus) centeſimo in totum die à principio incrementi, quod ſpatium eſt quartæ partis anni, & tota hiems Auſtralis plagæ. Hanc eſſe inundationis huius veram cauſſam teſtantur quoque Aegyptij; quam potius ſpecialem cœli gratiam dixerim, quando cæteræ inundationes non ſint ſine aliqua pernicie, ſola iſta ſalutaris ſit, faſtus, delitiæ, & fœcunditas Aphricæ.

Inundatio Nili donũ Dei.

DE INVNDATIONES FLVMINVM SEPTENTR. Cap. XXVIII.

Lituania, & Moſchouia paludoſa. Diuidnæ inundatio. Gangis. Indi. Euphratis. Fluuiorum Italiæ.

NVLLA verò quæſtio fit de inundationibus fluminum Septentrionalium: quoniam in illis cauſſæ ſunt manifeſtæ, aſſiduæ, ac altiſſimæ niues, pluuiæq́ue fiunt quolibet anni tempore, & quæ aliquando admodum abundant. Itaque tres ſunt cauſſæ præcipuæ, Regionis natura, quæ ſcatet aquis; pluuiarum, ac niuium copia; & præter hæc ſitus, ubi humilis ſit, ac ſtagnantibus aquis idoneus. Scribit Olaus Magnus Liruaniam, atque Moſchouiam, regiones ſub frigido arctico, ob multam planiciem pprpetuò ferè eſſe paludoſas. Vbi Diuidnam ingentem fluuium quotannis inundare æſtate, quando ad pluuias concurrunt liquamina niuium, ac exinde impinguari agros. Quod de Gange ex Scythicis montibus cadente, ex quorundam relatis aſſerit Plinius. Et item Indus (vt author eſt Cicero) qui non ſolum agros lætificat, ſed etiam conſerit. Euphratem diuus Ambroſius in libro de Paradiſo ab Εὐφραίνειν, hoc eſt à lætando dictum interpretatur, quòd Meſopotamiam irrigans fœcundet agros. Solas aliquorum fluuiorum inundationes inueni in Italia pernicioſas, quanquam raras, Atheſis, præcipuè, Padi, Arni, atque Tyberis, quarum idcirco aliquam rationem habebimus.

PADI INVNDATIO.

A ſitu. Ab arginũ obice.

PADVM ergo ita exundare non eſt dubium: & quo anno maximè fiunt maiores pluuiæ, maximè exundat; accedentibus & circumiacentibus Alpibus liquatarum niuium fluoribus, vnde ſemper æſtate adcreſcit. Facit autem ad hunc ſuum exceſſum ſitus humilitas in primis, tanquam concauſſa; qui in ampla planicie Apennino hinc, atque illinc Alpibus conchæ inſtar clauſus, collectasq́ue ingentium fluuiorum excurſiones lentè exonerans, diutius in ſe retentas multiplicat aquas, itaque exundare cogitur. Maximè ubi per manufactos argines aliquandiu detinetur, qui quantum cohibent leues fluminis impetus, tantum vires creſcenti adaugent, donec violentior irrumpat. Immò ſuopte impetu hic fluuius irrumpit in mare ad plura milliaria, nec ſe immiſcet undis. Quod tetigit doctiſſimus Vates.

Virgilius.

Eridanus, quo non alius per pinguia culta,
In mare purpureum violentior influit amnis.

Atheſis inundatio.

Id genus verò impedimenti portentoſiſſimam Veronæ inundationem attulit, Pelagio II. Romano Pontifice, anno circiter D.XC. de qua mentionem fecit D. Gregorius, qui ei ſucceſſit in Pontificatu. Atheſis enim, qui rapidiſſimus ex ſuperis Alpibus in eam planiciem irruit, inflatus magnis imbribus, ac ad mœnia Vrbis retentus, ſæuijt tandem diruto obice mœniorum intra Vrbem, cum inæſtimabili ædium, hominum, ac rerum cunctarum ſtrage. Idem pluuiarum exceſſus, iam decem ſunt anni, Panhormum in Sicilia, incredibili fermè ruina ædium, ac pernicie hominum peſſundedit. Quæ ciuitas nullo dilata flumine, ſed vallata è regione montana plus ſolito ſeptis bellicis, pluuiarum tam ingentium diluuia è vicinis montib. in ſe auxit, vt illis ad poſtremum irrumpentibus, tota ferè ſubmerſa iacuerit. Quo tempore exundauerant quoque aſſiduis, magnisq́ue tota hac plaga imbribus, & in montanis maximè, à Rhodano vſque in Galliam, plerique Italiæ fluuij. Inſolitis verò modis inundauit Arnus Florentiam, & Tyberis Romam maximo poſt omnium inundationum eius memoriam incremento.

Panhormi inundatio. Rhodani inundatio. Arni inundatio.

INVN-

INVNDATIO TYBERIS. Cap. XXIX.

DE Tyberis autem inundationibus ſingulares ſunt, ac ſcitu digniſſimæ hæ cauſſæ: imbres, mare, ventus aduerſus, & ſitus fluminis. Veniunt quidem in hunc exceſſum imbres, vt materia, & imbrium magnæ effuſiones ſimul, quæ è montanis, ac longinquis regionibus, quas percurrit fluuius, colliguntur. Nam quæ è vicinis incurrunt, quantauis copia, ac aſſiduis pluuijs, propinqua vtique fauce non tam primùm defluunt, quàm exonerãtur. Sed multæ ſiunt, ac exuberant maximè, cùm ex multo colliguntur ſpatio. Quæ res planè fuit manifeſta, hac ipſa vltima inundatione Anni M. D. L VII. circà Idus Septembris. Nam cùm toto vndique Latio vix vlla extiterit pluuia; tamen repentè multas, ac toto exuberantes alueo vidimus vndas, ex multo nimirùm auctas ſpatio. Quod ſpatium à fontibus Tyberis, qui ſunt in Auerniæ montanis, computatis alijs riuis, ac fluminibus, qui hinc ab Hetruſcis, ac Vmbris, atque ex Aprutijs, & Campanis confluunt in Tyberim; bonam, ac magnam partem pluuiarũ Apennini montis comprehendit. Concurrit porrò mare, vt quoddam agens, quod videlicet illabentes turgidi amnis aquas indomito ſuo dorſo repellit. Libyco præſertim, eò impulſum flatu, qui ſtatim Tyberina oſtia contrà impetit. Simulatque concurrit anguſtia aluei, vt concauſſa, quippe qui parum capax tantæ ſemel multitudinis aquarum recipiendæ, eas à dextra, atque ſiniſtra regurgitat in omnem viciniam, ac in ſuam Vrbem maximè, quam inundat. Sed hîc rectè obijciunt quidam; ſi ſic eſt, cur à mari hic fluuius turgere non incipit, vbi ſitus eſt decliuior ad perpendiculum Vrbis, & obicem ſtatim habet à mari, atque à ventis, ſed incipit in Vrbe, ubi altior? Qua de re, dum hiſce diebus de cura Tyberis apud Illuſtriſſimos, ac Reuerendiſſimos CARDD. Io. Politianum, & Sfortiam, per Aediles Vrbis, ac Viarum Magiſtros ageretur, multas audiui difficultates, & controuerſias. In quibus hæc mea breuiter fuit reſponſio, quòd quæ turgent, inflanturque, turgere ſolent in medio, ſicut videmus hunc fluuium, & non in extremis. Ratio autem, vt mihi videtur, eſt hæc; quippe iam meminiſſe oportet motum hunc fluminis nõ eſſe naturalem, ſed uiolentum; quare exceſſum hunc potiùs uocari debere diximus, quàm motum. Ergo in qua parte maior uiolentia fit, & plurium cauſſarum concurſus, ibi maior exceſſus. Ad mare vna illa eſt violentia ſolùm; obex ſcilicet ſeu potius repugnantia inſolita à mari, & à ventis in ipſum fluuium: quare (nec eo id interim inficias) ibi incipit redundare. At in Vrbe, XII. circiter milliaribus ab oſtio Tyberis, quanquam ſitus altior ſit aliquot paſſibus, quàm ad ipſum oſtium fluminis; concurſus tamen in ea fit plurium hinc inde cauſſarum, ac totius huius exceſſus ſumma. Nam mare illùc tempeſtuoſum repellit amnem, cogitque retrò fluere, vt in omnibus eius inundationibus planè viſitur. Interim verò præcipitãtibus à mõtanis magna vi aquis; tota redundantia, ac exceſſus ſuperuenientium aquarum ſimul, ac tumor in Vrbe fit. Vbi maximè adaugent cauſſam, ſitus fluminis depreſſus, & anguſtus, qui coronide vndique collium, confertiſſimisque ędificijs circunuallatur. Et præter hæc apertæ infra Cloacarum fauces, quæ primæ intumeſcentis amnis recipiunt exceſſum, ac vndæ vndam inſequentes, quâ apertas inueniunt fauces irruunt, ac in ſuam vrbem regurgitantur. Dirum faciunt popularis cuiuſpiam ſeditionis ſpectaculum vndarum quaquauerſus effuſiones, quę iuxtà ſitum cloacarum, hæc una uia, hęc alia, & alia inuadunt Vrbem. Hanc ueram putamus cauſſam. Cæterum vt breuiter ad alias ſatisfaciam quæſtiones. Non eſt ordinaria hæc inundatio Tyberis, neque ſtatutis fit temporibus, vt Nili diximus, atque etiã Padi; ſed rarò contingit, quia ordinarias nõ habet cauſſas, vt Nilus; ſed caſu fit. Neque eodem ſemper tenore redundat; pro vario concurſu inuicem primarum cauſſarum, quæ tres ſunt illæ Naturales, à pluuijs, à mari, à ventis: Has enim, vt fortè accidit, vel omnes vehementer vrgere, vel duas plus minus, vel vnam tantùm præualere; ita aut maiores, aut minores contingunt inundationes: Et prout alueum plus minus inuenit liberum. Quemadmodum vnitæ ſimul, ac vrgentiſſimæ omnes in hac ipſa inundatione viſæ ſunt, quando ſuperbus Tyberis ſuperatis pontibus, ac præteritarum omnium inundationum ſignaculis, ſubmerſa ferè vndique ſua Vrbe, fuit vndique adnauigatus. Exitium viſu miſerabile, quod, vt fuit per omne tempus Imperij Vrbis irreparabile; ita hodie, ſi vnquam, debet eſſe maximę curæ. Curã verò meliorem non reperio veteres illos Tyberis CVRATORES habuiſſe, & quæ longo vſu magis cõprobata fuerit, quàm alueum mũdare, ac ripas vſque quaque fluminis dilatare. Nam argines, diuerticula, foſſæ, diuiſio fluminis, oſtiorum eius dilatatio, id genus alia, quæ

Materia.

A ſpatio.

Agẽs cauſſa.

A ventis.

A ſitu.

Cur inundatio non incipit à mari.

Cauſſarum in Vrbe cõcurſus.

Amnes in inundationibus retro fluere.

Ab obice collium vrbis.

A cloacis.

Inundatio Tyberis cur rara.

Cur varia.

Exitiũ inundationis Tyberis.

Remediorũ ſumma.

proponuntur à diuerſis remedia; ſemper apud illos veteres,in tanta Imperij maieſtate,reperta ſunt pauci fuiſſe momenti. Quam ob rem non ab re erit hic aliqua de his ingenijs aperire diſcrimina.

AD FLVMINVM INVNDATIONES VARIA ingenia, ac diſcrimina ex hiſtorijs. Cap. XXX.

Deriuationes Fluminum.

IN rebus magnis decernendis, nullam commodiorem, nec idoneam magis inueniemus viam,quàm experimentis iam factis inhęrere. Naturalis ergo cùm dicta ſit omnibus aquis inclinatio, ex editis ad ſubiecta loca, ac fluminum peruius ſit curſus ad mare, dantur quidem certis locis faciles deriuationes, ad irrigãdas terras,ac fluminũ fiunt diuortia,longiſſimaque ex Nilo producta fuëre emiſſaria, ac noua illi oſtia,excepto vno Canopico manu addita, vt teſtatur Ariſtoteles. Cęterùm difficillimum eſſe compertum eſt,id quod naturæ eſt,poſſe vllo humano arbitrio moderari,ac alium curſum præbere fluminibus,ſine aliquarum terrarum pernicie.

Nili deductiones.

Cuius rei non obſcura ab euentu ſunt exempla in conſilijs regijs. Seſoſtris in primis, qui cùm iſthmum Aegypti perfoſſam tentaſſet erumpere, ac breuem nauigationem reddere ex Rubro mari in Mediterraneum, Verùm mare Rubrum comperiſſe altius, terram verò Aegypti humiliorem,atque illum primum, mox Darium ab incepto opere deſtitiſſe, meminit idem Ariſtoteles, ne immiſſo mari aqua Nili corrumperetur.

Melę fluuij clauſura, ac pernicies.

Quod diſcrimen facilè poſteà incurrit Ariarathes rex,vt narrat Strabo,qui inepto conſilio Melam flu. in Cappadocia muro claudens exitu,quem habet in Euphratem:clauſura tãdem rupta, ac ſoluta aqua, Euphrates intumefactus magnæ Cappadociæ immerſit partem. qua ex re 30.talentorum damno mulctatus eſt,iudicio Romanis commiſſo. Simile circà Herpam ex eodem errore contigit exitium,nam Carmelæ fluminis oſtio obſtructo,ore deinde rupto, aquæ impetus, plura Cilicum loca deuaſtauit, quo & mulctatus eſt.

Tiberis clauſura, ac deriuationes difficiles.

Clanis flu.

Digna verò exemplo, quæ ad ſenatum Tiberio imperante adducta leguntur diſcrimina, an ob moderandas Tiberis inundationes,verterentur flumina,ac lacus,per quos augeſceret. Auditæ ſunt (ſcribit Tacitus) municipiorum legationes, orantibus Florentinis ne Clanis ſolito alueo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipſis perniciem afferret. Congruentia his Interamnienſibus,peſſum iri ſuſpicantibus fœcundiſſimos Italię campos,ſi amnis Nar (id enim parabatur) in ſuos riuos ſuperſtagnauiſſet.

Naris, & Velini flu.

Nec Reatini tacebãt,Velinum lacum,qui in Narem effunditur obſtrui recuſantes, quippe in adiacentes erupturus. Optime rebus mortalium conſuluiſſe naturam, quę ſua ora fluminib. ſuos curſus, vtq; originem, ita fines dederit, quin ipſum Tiberim ſuis fluminibus orbatum,minore gloria fluere, & ſpectandam quoq; amnium ſuorum religionem.quę nos omnia in Tiberi diſcrimina, & in ſimilib. caſibus aliorum fluminum animaduertenda putamus.Quemadmodum pro rei magnitudine fuſe hanc materiam, ſimul atque de Tiberis bonitate, tribus comprehenſam libris edidimus.

PRIMI LIBRI FINIS.

DE

DE THERMIS

ANDREÆ BACCII, ELPIDIANI, Medici atque Philoſophi, ciuis Romani,

LIBER SECVNDVS.

In quo de vſu communi Aquarum Naturalium agitur.

De primis Balnearum Naturalium inſtitutis. Caput primum.

SIC nobis de Aquarum ſponte manantium natura,ac de communibus earum differentijs,ratio explicata eſt. Rerum verò ad vſum,quoniam non minus neceſſariũ eſt ſcire modum vtendi, quàm ſcĩetia ipſa cauſſarum; idcirco iam de vſu quoque Aquarum communiter oportet dicere. Sic enim ſuppoſitis earum generalibus differentijs, ſimul atque modis utendi; facilè poſtea ſingulares quoruncunque fontium naturas,ac ſingulares vſus poterimus agnoſcere. Hic autem rurſus vulgares aquarum dimittimus vtilitates,quæ infinitæ ſunt:de vſibus earũ in Medicina loquimur, in quibus præcipuam hæc vita habet neceſſitatem. Eſt autem aquarum vſus hac ætate frequentiſſimus in balneis,maximè in Italia; confuſus tamen, ac vulgari potius corruptela erroneus,quam vt vlla ratione nitatur. Nam quotus, quiſque hodie eſt, qui non potius plebei cuiuſpiam ſuaſu, quàm periti Medici conſilio proficiſcatur ad balneas? Iactant illi experientiam,necdum ſatis etiam experti,& perinde gratiæ in balneis,ac ad Natatoria Syloe diuino miraculo, & ſine omni delectu erogentur; parum illis curæ eſt quantum balnea eo anno valeant,quatenus ipſi opus habeant balneo,& quàm magno ſeſe periculo exponant,ſi illud,pro eo ac debent; minus rectè aſſumant. Vix aliam vitæ ſpeciem habent, præter hãc vnam,quam ſibi quiſque vulgo perſuaſit,ad balnea iucundè viuere,conari bonam frontem, commeſſari,ac ludere. Nec deſunt qui hoc potius lenocinio liberæ vitæ, quàm uſu aliquo accedant:quapropter cum in tanta balnearum frequentia multas hodie homines experiantur vtilitates; mirum tamen non eſt, cur aliqui in eis operam, ac impenſam perdant; quia nulla videlicet in eis ratio,niſi ad opinionem habetur,ac multiplex idcirco committitur error. Vbi locus quæſtionis eſt, Quid antiquiores fecerint,quo minus culpatè balneis vterentur,quos haud ſecus nulla habuiſſe aut inſtituta,aut ſcripta legimus,vſos tamen balneis conſtat. Et cur Galenus, princeps alioqui Medicinæ auctor, ſicco tamen (vt aiunt) pede, ac adeo negligenter hanc partem tranſierit? Hinc inter peritos inuenies hodie paucos, qui ritè hanc Medicinæ calleant partem, & qui non potius aliquam præbeant de balneis ſuſpitionem,pauci eas momenti exiſtimaſſe Galenum, & nullum idcirco de eis extare ſcriptum antiquum. Immò audiui equidem aliquos dicere ſolitos,antiquos rem balneariam pro remedio potius empirico habuiſſe, quàm quod neceſſariæ nitatur rationi, itaque parum illos hanc curam tetigiſſe. Equidem verò negare non poſſum, balnea empiricam quandam continere, ſicuti etiam vniuerſam Medicinam in empirica prima ſua habuiſſe incunabula conſtat. At eam partem ob id pauci momenti eſſe reputandam; ut abſurda deductio eſt, ita

Corruptus balnearum vſus.

Antiqui quid ſenſerint de bal.

Opi. Fallopij reprobata.

properantis,

properantis,ac inconſiderati ſanè iudicij id videtur aſſerere. Nam quòd eam partem non conſiderauerit,ſeu potius non ſcripſerit Galenus; mirum videri non debet de viro altiſſimi ingenij,qui in condenda vniuerſalia Medicinæ inſtituta totus occupatus, hanc partem, ut pleraque alia,negligentiùs, ſeu potius, inuitus reliquerit. An non apud omnes diſciplinarum conditores deſiderantur aliqua? & non multa intacta reliquit Ariſtoteles de natura, ac multa alia ipſe Galenus,non ſolùm balnea,quæ propterea exquiſitè,atque optimè à poſteris ſunt examinata & pertractata? Quàm præclarè verò ſenſerit de balneis Galenus, vel id ſatis argumento eſſe poteſt,quòd de eis ubi ubi accidit, multa agat cum dignitate. Quin

Galeni cenſura de balneis.

imò operæ precium ſe facturum exiſtimans, ſi hanc quoque partem ſingulari opere pertractaſſet,pollicitus id quidem in I I I. de ſanit.tuenda, vbi nimirum de Artificialibus balneis pertractaſſet,quę runc erant in vſu frequentiſſimo,ac ſuper cæteras humanę uitæ delicias; in Quinto poſteà libro ob magnitudinem, quæ nimis excreuerat uoluminis, uidens uix locum relinqui,vbi de eis pro rei balneariæ dignitate loqueretur; tanquam magno relicto pelago cauſſarum naturalium, & fortaſſe quoniam ipſe hac in parte non erat admodum exercitatus; rem ad locum, ac tempus diſtulit magis idoneum, & quattuor duntaxat verbis, vix aliud habuiſſe hac in parte notatū dignum viſus eſt; quàm hoc, quòd SATIVS EST BALNEAS naturales experientia cognouiſſe. Iam in quarto libro,earum meminerat, fuiſſe tùm communi uſu,his,qui earum aquas biberent, pro purgationibus uernalibus. Ad uſum uerò lauationum poſteà,eaſdem veluti in tranſcurſu commemorat,tùm primo de ſimplicium Med.facultatibus, tùm 8. Methodi, & primo ad Glauco. Et de Tremore & Palpitatione,ac in infinitis alijs locis. Cuius poſteà authoritatem omnes,qui eum imitati ſunt Medici,ſectati ſunt in balneis,Paulus Aegineta,Aëtius,Trallianus, Auicenna atque alij poſteriores. Ante Galenum autem qui floruerunt Medici,inſignes (præſertim in vrbe,omnium bonarum artium alumna) omnes inuenio balnearum uſum celebraſſe: quales habentur ab Auguſti ætate, Cornel.Celſus, Antonius Muſa, Archigenes, Scribonius Largus, Herodotus,Aſclepiades,alijque. Ac multi pariter tùm Hiſtorici, tùm poëtæ quàm celebratiſſimi, Strabo,Plinius,Vitruuius,Liuius,Horatius; vt cæteros taceam alios ſcriptores, ac poëtas, qui poſt Galeni ætatem,ſingularia balnearum encomia,ac poëmata ediderunt, quas perinde REM SACRAM, magnificis ſemper nominibus,ac cenſuris celebrarunt, ut ſexcentis opportunè locis in toto hoc opere ueniet clarius demonſtrandū.Quid porrò feciſſent illi ueteres, qui nullo haud ſecus authore, aut duce, rectè balneis tamen, uel minus noxiæ vterentur: ne id quidem facilè conceſſerim, quoniam & authores haberent, & errores nihilominus incurrerent ſæpè mortales, Plinio teſte; vt ex Galeni inſtitutis, adeo varijs ab his, quæ Cleophanti authoritate ſcribit Celſus, V I I. huius operis libro colligi poterit. Deinde in tanta morum, ac temporum diuerſitate, quid attinet veteres in cauſſam præſentem adducere? Nam nulla comparatio: diuerſa nunc, quæ prius non erat Relligio, mutatæ ſunt leges, ritus, mores, à labore ad deſidiam defluximus, omnis viuendi mortalium ratio, omnis Medicina, non in balneis ſolùm alia eſt. Quare minus noxium vtique dixero tùm fuiſſe balnearum vſum: pro temperatiori forſitan illorum vita, quam conſtat fuiſſe magis abſtinentem, pro exacta commoditate, & pro arte denique balnearum, quam in Thermis illis magnificis tenebat quiſque familiariſſimo vſu. Conſulantur monumenta illa veterum; inuenies eos balnea, perinde Deorum immortalium munera, religiosè adire ſolitos; aliquo relicto aut Sacro, aut voto, vt in Albulis legitur, in Cluſinis, in Calderianis, & alibi. Tanti verò momenti fuiſſe habita ad humanæ vitæ rationem, vt Regum ſemper, ac digniſſimarum Rerumpub. fuerint cura, regali idcirco pluri ex parte magnificentia exculta, quorum plura in tota Europa, ac in Italia maximè, ſumma cum commoditate, ac ſummis delicijs inſtituta viſuntur. Itaque raræ prius in vſum excipiebantur medicatæ venæ: planè illis duntaxat locis, vbi multæ abundaſſent deliciæ, quales inter alias fuerunt celeberrimæ, ac tàm natura, quàm arte delicioſiſſimæ ad Baias. Ac nulla idcirco, aut obſcura mentio fit in antiquis tot balnearum aliarum in Italia, quæ haud ſecus quàm hodie, ſaluberrimi extitiſſent vſus, vt Viterbienſes ferè ad Romæ ſuburbia, Senenſes, Piſanæ, Lucenſes, ne dicam alias, quarum noua eſt inſtitutio. Nam vt veriſimile fit, cùm aliquandiu res balnearia cum hoc inſtituto laudabilis extitiſſet, donec ſcilicet illa ſtetit Romani imperij maieſtas: ſic eo declinante, ſimul atque fatali quadam omnium bonarum artium labe paulatim conſequuta, ac inter alias calamitates amiſſa ferè in totum Medicinæ peritia; denuò ipſa neceſſitas coëgiſſe quodammodo viſa eſt homines ad balnea naturalia. Quibus, quodam veluti extemporaneo refugio vſa eſt ipſa poſteritas, & vt ſolet eſſe omnium nouorum rituum introductio, confuſo potius modo, quàm inſtituto aliquo, donec

Balnearum antiqui authores.

Plinius libro 31. c. 6.

Balneorũ obſeruãtia apud veteres.

Bal. naturalium noua inuentio.

eſſet qui illis modum, ac leges poneret. Quod vt cæpit fieri multis poſt annorum centeſimis, quando à collapſa illa veteri claritate ſcientiarum, incæperat Medicinæ facultas ex Arabum monumentis (vt fata tulere) inſtaurari, & ex Auicenna præcipuè viro Principe, qui tùm eam luculentiſſimè illuſtrauit: non deſuerunt præclara doctiſſimorum virorum ingenia, maximè in Italia, qui huic quoque parti balnearum, iam ferè obliteratæ conſulerent. Nec facilè equidem dixerim, qui primus tantæ huic, ac dignæ reparationi Thermarum impenderit operam; iam planè qui ſparſim alius de alio ſcripſerint balneo, multa extat turba, non Medicorum ſolùm, ſed variarum quoque profeſſionum authorum.

Balnearũ poſteriores authores.

Bartholomeus Montagnana, Antonius Guainerius, Michaël Sauonarola, Vgolinus Mons Catinus, Gentilis de Fulgineo, Franciottus legum Doctor Lucenſis, Ioannes Dondius Patauinus, Menghus logicus Fauentinus, Antonius Fumanellus Veronenſis, & nouiſſimi haud ſecus Germani quidam Medici, & quidam hiſtorici. Et item, quorum ſingulares aliquæ leguntur annotationes. Alchindus Poëta Syculus, Ioannes Eliſius Neapolitanus, Brancaleo, & conquiſitæ magis doctrinæ Ioannes Franciſcus Lombardus. Parauicinus Nouocomenſis, Nicolaus Maſſa, Bartholomeus à Cliuolo. Quorum equidem ſcripta non dicô eſſe negligenda: imò Municipalia id genus Compendia balneorum, non legenda ſolum quibus placuerint, propono; ſed ad vſum, iuxtà hæc præcipuè inſtituta noſtra, conſcribenda, deinceps; ac tradenda vulgari quoque idiomate indigenis eſſe ſuadeo.

Municipalia balneorum ſcripta probantur.

Verùm cùm innumera veterum noſtrorum errata, quæ tamen parum, vel nihil variarent vſum, bona fide vel diſſimulauerim, vel ad verum potius ſenſum parcè deduxerim, quod nunc in his mihi damnandum videtur, hoc eſt: quòd in communi cenſu omnes, non concludunt, neque certa, aut definita aliqua tradunt inſtituta, vt cæterę artes, de his quę ſcienda eſſe, & quę ſeruanda in balneis operę precium ſit, vbicunque gentium habeantur. Imò quoniam in priuatis illis compendijs, nudas duntaxat compilauerunt quorundam locorum hiſtorias; factum eſt vt ad ſatietatem vſque eadem retractauerint loca, ac nullum interim ſcribendi ſtylum, aut doctrinę ordinem ſeruantes, ſine methodo, & ſine eruditione, parùm diu aliquam habere potuerunt lucem. Paucis exceptis tùm ex iunioribus noſtris, qui inuenta prius ab alijs tentarunt vtcunque meliora reddere: tùm pręcipuè Sauonarola, ac Montagnana, qui quoniam primi aliquo adhibito doctrinæ iudicio, non paucam claritatem de natura, ac de vſu balnearum ſaltem Italiæ dederunt; extiterunt pro ea ſeculi mediocritate ſatis celebres, ac aliquam etiam hodie à nobis gratiam promerentur.

Sauonarola, ac Montagnana laus.

Cæterùm poſt noſtrorum patrum ętatem, quando cum cæteris Sapientiæ ſtudijs, cæpit vera integráque Medicina illuſtrari, ac iuxtà Hippocratis atque Galeni doctrinam fuit reſtituta; conuerſis peritorum ingenijs ad hos principes authores, qui parum adeo de hac parte Medicinæ tractarunt, ac indignantibus legere, pro exoſa illa barbarie, per breues illorum tractatus, ad priuatos potius vſus collectos, quàm vlla methodo editos ad doctrinam, & qui fundamentis ſumptis ab authoribus minus claſſicis vterentur; demum in tantam hoc ſeculum inſcitiam balnearum relapſum eſt, vt nequeuntes tamen Medici tumultuariam hominum frequentiam ad balnea cohibere, ac minus iuuare; vix raros comperiſſes, quaſi hac in parte non eſſent Medici, qui non ſolo aſſenſu contenti eſſent. Quod inter primarios noſtræ ætatis Medicos, haud diffitetur Manardus, ingenuè ſe pro exigua huius partis notitia, ac experientia; balnea potius permittere ſolitum, quàm imperare.

Lib. 16. epi. 5.

Quæ vel minor fuiſſet iactura, niſi tam fuiſſet euulgata licentia in balneis, ſuo cuique arbitrio vſurpandis; vt non tot adeo ſint balnearum prærogatiuæ, quantæ ipſis falsò culparum notæ quotidie imputantur, non ſine magno mortalium damno, & non minori Medicæ artis dedecore. Cùm ergo in tanta ſcientiarum claritate, in qua hoc ſeculo viuitur, præſtantiſſima Medicinæ ars in antiquum illum ſplendorem reſtituta ſit, ac in multis etiam melior euaſerit: impium ſanè mihi viſum eſt pro communi ſalute, indigniſſimum verò tantæ facultati, quæ ſalubrem adeo partem, ac veluti ampliſſimam Remediorum prouinciam, occupandam ignaris, ac diripiendam impunè reliquerit.

Scribẽdi de balneis occaſio.

Hoc itaque conſilio profeſſus equidem penes Peripateticorum, & Galeni doctrinam integram tradere balnearum artem; poſtquam primo libro de natura, ac differentijs in vniuerſum aquarum docuimus, iam ad vſum veniemus, primumque requiſita aliqua ad communem balnearum vſum percurremus.

De

De vſu Aquarum naturalium ſimplicium. Cap. II.

EST autem neceſſarium non modo ad vſum balnearum, verumetiam ad vniuerſa alia aquarum iudicia, de communi vſu aquarum Simplicium, præſertim in potibus aliqua dicere. Nam quæ exercitatio habebitur in ſimplici aqua, & quæ notitia acquiretur ſimplicium operationũ, eadem poterit eſſe norma, & certa regula ad iudicandas etiam minus ſimplices, & miſtarum aquarum operationes. In primis verò ad omnem vſum, optimæ aquæ conditiones, quas ex Galeno, ac alijs bonis auctoribus præſcripſimus, hic breui typo repetendæ ſunt. Nempe quæ dulcis dicta eſt, ac ſyncera, hoc eſt pura, ac nullius omnino qualitatis particeps, & quæ citò calefit, ac citò frigeſit, minimè computreſcit, citò coquens edulia, ac ebibita ne minimo quidem tempore in præcordijs commoratur, neque fluitat in vẽtre, neque inflat, & quamprimum, ac citrà moleſtiam deſcendit. Ad vſum verò non vna, nec ſimplex ratio aquæ eſſe debet, ſed in vniuerſum alia ſanis ratio habenda eſt, alia ægris, & item alia cùm in alimentis ſumitur, alia in medicamentis, & num in potibus adhibenda intelligatur, an foris in balneis, & an frigida, an calida, an tepida vtendum ſit. Ad vſum quidem ſanitatis, cùm ſyncera, quam diximus, atque optima quærenda ſit aqua, ac in arbitrio cuique ſit plus, ac minus frigidam bibere, & pro anni temporibus, proq̃ue hominum naturis, atque conſuetudine eam moderari; multæ ſunt rationes, quam ob rem æſtate communiter bibendæ ſint frigidæ, hieme verò minus frigidæ. Optimum tamen conſilium eſt, hunc vſum ſibi ad naturæ inſtituta moderari, quæ nimirum ad vſum mortalium potabiles aquas oriri facit æſtate frigidas, hieme verò calidas: quaſi quodam temperamento opus eſſe intelligẽs, ad earum idoneum vſum per tempora. Omnem aliam diligentiam, quam præter hanc naturæ rationem adhibeat humanum arbitrium, ſuperuacaneam vereri oportet, ac non carere aliquo periculo. Nam, vt perperam æſtate quis biberit calidas, vel tepidas, quas alioquin natura facit oriri gelidas; ita péſſimè agunt, & nõ ſine vitæ detrimento, qui maioribus per hiemem algoribus, ſpreto aquarum naturali tepore, quærunt eas vel per niuem, uel per ſalnitrum factitium (qui nouus quorundam principum luxus eſt) bibere frigidiſſimas. Quo uitio eo maximè damnandi ſunt quidam, quod ea allecti praua conſuetudine non largos ſolùm crateras generoſi uini in lautis ſuis menſis ingurgitant, frigidos, & conglaciatos per niuem comedunt fructus, ſed potiones quoque medicinales, quæ ualetudinis gratia illis exhibentur, neglectis medicorum conſilijs, renuunt non niſi per niuem infrigidatas aſſumere. In quem abuſum omnes ferè ueteres ſcriptores conclamant, ac nos unica duntaxat inter omnes contenti erimus auctoritate Galeni in libro de boni, ac mali ſucci alimentis, & item de Renum affectibus, ubi in eandem fermè ſententiam ſic habetur. Aqua, quam paulo ante ſynceram, atque optimam diximus, eadem commodè ex uſu erit & pueris, & adoleſcentibus, & ſenibus, & alijs quibuſcunque naturis. Quoniam uerò una pluſquàm alia frigida reperitur, ac quidam conſueuerant eam in niue refrigerare, uel in eius dilutum immiſſa uina reddere frigidiſſima; hac de cauſſa non omnibus æquè conuenit frigidæ aquæ potu indifferenter uti. Verùm ſuprà modum calidis, pinguibus, & carnoſis, ſiue naturali habitu, ſiue acquiſito, & his qui ſe uehementer exercent, quiq̃ue prę ſertim conſueuerunt frigidam potare, innocua eſt, ſi frigidam bibant. Quòd ſi aliter quidam ſe habeant, minus ex ea bibere debebunt: immò qui iuuenili etiam ſunt ętate. & qui circà ciuilia uerſantes negocia, exerceri ordinatè, ac uictitare ſoleant; tunc ij ſontanam tutius biberint, relicta niuali aqua; Nam tametſi Nix non uideatur ſtatim ſenſibili noxa iuuenum corpora afficere, increſcente tamen proceſſu temporis occultè noxa, vergente nempe ętate, morbis planè corripiuntur, uix, aut nunquàm ſanandis, in neruis, articulis, ac aliquo uiſcerum, qua parte uidelicet quis, uel ex natura, uel affectu magis infirma extiterit. In hanc planè ſententiam ſubſcribunt Oribaſius, Paulus, Auicenna, ac alij, ſemper noxam à frequenti niuis uſu, ſi non præſentem, minari certè futuram proteſtantes. Ac nouiſſimè nos, cùm ob communem hunc niuium abuſum in urbe, ipſiſſima illa diſcrimina non paucos primę notę uiros incurriſſe uiderimus, qui penè extincto natiuo calore, uel graui aliquo affectu pectoris, uel maximis uiſcerum inflammationibus perempti ſunt, uel perennem etiamnum quidam alunt podagram; ob rem tanti momenti ad uitam, in libris de Aquarum bonitate, quos de Tyberi ob dignitatem inſcripſimus, longis cenſuris id uitium inculcauimus. ad quas & hanc conſiderationem remittimus. Sed operę precium eſt cum

Optimæ aquæ conditiones.

Sanis quatenus conueniant frigida.

Frigida naturalis vſus.

Frigidę abuſus.

Galeni de frigidæ potu cenſura.

Frigidæ nocumenta.

his, & operationes, quas aqua, præſertim frigida præſtare valeat humanis corporibus, examinare, tam in alimentis, quam in medicamentis. In alimentis, quidem aqua ſimplex, tam ſanis hominibus, quàm ægris perexiguæ eſt vtilitatis. Si quidem, vt Galenus cum Hippocrate, qui prima ſunt medicinæ lumina, eſt teſtis; Aqua non nutrit, ſicut nullum ſimplex verè nutrire iam diximus. In acutis autem morbis damnabat Hippocrates aquam multis nominibus.

Communes aquæ operationes in potibus.
111. De ratio. Vic. 17.
Aqua non nutrit.

Nempè quæ concoctioni eſt contumax, ſtercoris expers, aluum non deijcit, in ferueſcente hepate fluctuat, quanquam alioquin & optima ſit aqua, & omni culpa vacet. Ebibita tardè vtique permeat, & dum diutius in ventriculo manet, fluitat, ac ſitim non arcet, imò areſcente ventriculo in bilim conuertitur, quo nomine in principijs acceſſionum ebibita, vt plerique ad aquas tunc temporis inhiant, nocentiſſima eſt.

Aquæ noxius vſus in morbis.

Præterea cùm ex ventriculo ad ieiunum inteſtinum ægrè perueniat, non facilè diſtribuitur, neque in hepar, minus in renes, thoracem, pulmonemq́ue tranſit; itaque fit, vt neque vrinas mouere apta ſit, neque ſputum educere, neque partes roborare. Cæterum ſumma vtilitatum aquæ ſimplicis in tota natura hæc eſt, quòd aqua nõ modò in alimentis; ſed etiam in medicamẽtis, vehiculi obtinet vicem in communicandas quaſcunque ipſi corpori aliarum rerum facultates, ſiue intrinſecus, ſiue extrinſecùs, & tam acquiſitas ex miſturis, quàm proprias.

Aqua potus in acceſſionibus, nocentiſſimus.
Communes aquæ utilitates.

Hac enim in parte obtinet aqua principatum. nulla enim alia res eſt, ſiue ex compoſitis, ſiue ſimplicis naturæ, quæ faciliùs impreſſiones à quacunque alia re in ſe recipiat, neque idoneum magis inſtrumentum in eas corpori communicãdas haberi poteſt. Cuius rei manifeſta exempla ſunt tam in artis operibus, quæcunque aquarum miniſterio vtuntur; quàm in naturæ functionibus. Inter quas illud manifeſtiſſimum, ſimul atque communiſſimum eſt, quòd cuicunque rei viuenti nutricationi, augmentationiq́ue ſummè eſt idonea. Immò neceſſaria auctore Rufo (dicebat Galenus) quando alimentum ſine aqua confici à natura non poſſit, quæ & humectare valeat ſolidos cibos, ac liquabiles ad diſtributionem per vniuerſum corpus efficere. Pariter & medicamenti vice: cùm nemo aquam refrigerare, ac humectare negauerit, multa eam operari ex naturæ robore, ac per accidens conſtat.

Aqua cur nutricationi neceſſaria.
Eodẽ 3. de Rat. Vic. 17.

Neque enim aquam ebibitam verè corroborare quiſpiam dixerit (inquit ipſe) nam neque vires recreat, quemadmodum neque cætera alia, quæ nullo modo nutriunt: niſi aliquando per accidens. Ad quam quidem rationem facit ea, quam poſteà citat Eraſiſtrati ſententiam: Fortes, inquit, tùm ciborum, tùm potuum facultates, tempeſtiuè quidem aſſumptæ maximum iuuamentum, intempeſtiuè autẽ maximam offenſam adferunt.

Com. 39.

Quando autem tempeſtiuum naturæ dici poſſit, vel (vt melius dicatur) quando tale ex aqua naturæ robur ſperandum ſit, non eſt facile cuicunque definire: niſi idipſum per exempla, quæ longa aquæ vſus experientia docuit, oſtendatur. Nam alij à conſuetudine iuuantur, alij per certam corporum, affectuumque diſpoſitionem: & vtcunque, pro quantitatis, & qualitatis modo aquæ ipſius, quæ aſſumitur, & omnino per accidens, vt iam ex varijs experimentis planè conſtabit. Superbibitus poſt varium cibum aquæ puræ cyathus, interdum calorem innatum vnire facit, qui concoctionem valentiùs molitur, ſudores illico ciet (vt multis accidit qui à cibo frigidam conſueuerunt bibere) & excrementa id genus fuliginoſa detrudit.

Aqua cibis ſuperbibita.

Ad hunc modum (ex Galeno Aetius) dum quis ex ciborum copia in ventriculo grauatur, vel cruditate premitur, ſi vomitionibus fuerit ineptus, & ob nullam cauſſam frigidæ potui malè diſpoſitus; non inconueniens eſt cyathum vnum aquæ frigidæ puræ abſorbere: corroboratus enim inde ventriculus, celerrimè quæ in ipſo hærent, ad ſubiectas partes demittit.

Cruditati & repletioni.

Quidam autem Rhetor apud Galenum in 11. de Alimen. facultatibus, ſolebat præbibita aqua, pirum, vel auſterum quidpiam, & comprimentis virtutis ſuperingerere: vnde prædicabat ſibi ſtiptica laxare ventrem. Quem morem poſteà Meſues in primo rei medicamentariæ libro recepiſſe viſus eſt, poſt exhibitum medicamentum purgans, quod mouendo eſſet, & non moueret.

Alui purgationibus.
Aqua medicinæ ſuper bibita.

Si enim (inquit) facultas expultrix eſt imbecilla, aut medicamenti actio debilis, aut remiſſa, data aqua modicè frigida, & hora poſt adſtringente aliquo, vt cidonio, piro, vel ſimili, medicamentum potenter ad inferiora deprimitur. In quo & frigidam ſimpliciter facere, ex quorundam ueterum ſententia aſſeuerat, quod adaucta per frigidam aquam grauitate, citiùs lubricet, ac deſcendat medicamentum. Quod uerum eſſe ſubiungit, ſi libera habeat inteſtina, ſi uerò obſtructa ſint, aut in ſuis anfractibus arctata, augetur per aquam frigidam anguſtia. Id quod cùm intellexeris, dimiſſa frigida, propinabis tepidam, quod hęc pręterquàm quod anguſtiam non auget, lubricare cogit medicamentum. Neque uerò (ſubdit Meſues) imitandi ſunt, qui poſt purgatorium medicamentum feſtinanter iura pinguia, & pulmenta mollia propinant, cùm hęc ventriculum laxent, emolliant, ac replcant, ac ex his cibi faſtidium, nau-

ſeam-

ſeamque generant. Adde, quia tunc natura, medicamenti actione relicta, tota ſe conuertit ad alimentum. Vnde & ab Auicenna, iunioribusque medicis, qui malum medendi vſum in Paradoxis perſequuntur, ea iure optimo damnantur. Sumpto medicamento (inquit Paulus) cibo omni, & potu abſtinere, vſque ad conſummatam purgationem compelles. Porrò laudantur id genus ſorbitiones à Meſue, quando medicamentum violentius quoddam à partibus nutritorijs deturbandum eſt; iuſculum enim lauat, ac citò lubricare facit medicamentum. Sic Hippocrates in 11. de rat. vict. in morbis acutis, dato Elleboro, vel Peplio, ſtatim Ptiſanæ ſorbitiouem ſuperbibendam conſulit. Omnium enim talium natura (inquit Galenus) deleteria eſt, hoc eſt peſtilens, ac lethalis, corporibus quæ expurgantur naturis omnino contraria. Ptiſana verò, & malitiam eorum obtundit, & detergendo operationem ſolicitat, trahitque ad infima. Vſus quoque eſt & in purgantibus medicamentis quandoque hoc frigidæ remedio Galenus, cum loco iam citato, iuuenem quendam ad exemplum illius Rhetoris ſe iuuaſſe commemorat, qui aſſumpto purgationis gratiæ ſcammoniæ ſucco, quinque poſt purgationem horis nihil dum poterat excernere, ſed ſtomacho lancinari, ac miſerè torqueri videbatur. Vſus & eadem quandoque Dioſcorides, vt in Lathiris ſemine, quam vulgò Catapútiam vocant; purgant aluum, inquit, ſemina eius, numero ſeptem, aut octo deuorata, aut in cibis ſumpta, potavè, cum caricis, aut palmulis, frigida ſuperpota aqua. Porrò à cibis ſuperbibita aqua, non ventriculo ſolùm (vt dicebamus) verumetiam capiti admodum prodeſt, inquit Celſus, prohibendo illi vapores noxios, ac deprimendo, adeoque is vſus à multis paſſionibus hominē vendicat. Propterea Hippocrates in 3. de Ratione Vic. damnata ægris penitus aqua, ebibito prius vino, poſtea ſyncerę frigidæ quidpiam ſuperbibere iubebat: ſic omnigena ſymptomata, quæ caput in acutis offendere ſolent, prohiberi aſſeuerans. Conuenit hoc modo hebeti viſui, capitis dolori, aurium ſurditati, tremulis, comitiali, & articulari morbo, reſolutis, & eiuſmodi affectibus. Strangulatis item ab vtero mulieribus cādem ferè de cauſſa opitulatur, bilem flauam, vſtamque pregignentibus, ventis eroſionem patientibus etiam robuſtis, nimium purgatis, ex vulnere, vel vndecunque ſanguinem fundentibus, pinguibus item, ac iuuenibus carnoſis, & exudantibus. Illud tamen noſſe oportet (vt monuit Celſus) quòd ex labore ſudanti frigidæ potio pernicioſiſſima eſt, atque etiam cùm ſudor ſe remiſit, itinere fatigatis inutilis. Quin etiam à balneo venientibus eam inutilem iudicauit Aſclepiades, quod in ijs verum eſt, quibus aluus nec facilè, nec tutò ſoluitur. Porrò benefacit etiam ſingultientibus, & oris graueolentiam habentibus, his qui in ſomno ſemen effundunt, & qui aliàs ſeminis profluuio laborant, tam innatatione frigidæ, quàm potu. De alteratis aquis ſimplicibus: Tepida quidem bibentibus facit nauſeam, calidior autem ieiuno ventriculo ebibita, vt plurimum ſtomachum lauabit, & ventrem ſoluet, Auicenna teſte, quanquàm frequenter vſurpata laxat ventriculum. Tepidæ aquæ potus (inquit Galenus) eis auxilio eſt, qui ex mordente quopiam humore, aut bili in ore ventriculi in ſyncopim labuntur, pulſus exigui, guttæ frigidæ alicubi corporis, & conuulſionis ſpeciem referunt: nam eam ſequitur vomitus, atque ſanatio: exemplo, ac ſingulari hiſtoria 12. Metho. quando in vomitu æruginoſo exhibita ſimplici aqua calida, cum vomitu ceſſaſſe conuulſionem, & febrem meminit. Sic iubet idem Galenus 11. de compo. Med. ſecundum loca, eis qui capite ex ebrietate dolent, vel aliquo alio ſtomachi uitio, vt aqua tepida epota vomant. Facit item bili tàm ſupernè, quàm infernè erumpenti, quæ vehemēs paſſio cholera quibuſdam dicitur: & item ſingultui ex humorum in ſtomacho eroſione, pauxilla tepida ſorbillata. Gingiuis quoque cruentis, & inflammatis, talibusque faucium, & tonſillarum morbis. Commodat denique tepida vbicunque ad excretionem præparare oportet, attenuare, diffundere, liqueſacere, mollire, eluere, diſcutere, ac multa id genus alia moliri. De aqua cocta. Laudabilis conſuetudo eſt aquam decoquere, ſiue ob cruditatem, ſiue ob aliud quodpiam vitium decoquenda ſit, cum hoc tamen, vt ea refrigerata vtamur. Quod inuentum Neroni quidem laudi attribuunt, vitro in niues demiſſa, vel in frigidos puteos. Decoxerant tamen eam antiquiores etiam, vt apud Hippocratem in libris de aëre, aquis, & locis, & de Ratione vic. colligitur: præſertim vbi inculpatam aquam ad vſum ſanitatis non haberent, ſed vel limoſam, vel graueolentem, vel quę medicamentoſi quidpiam, vel ſulphuris, vel ferri, & conſimilium ſaperet: vt ex Galeno pluribus locis, fusè verò in 6. Epidemiorum Comm. 4. elicitur. Semel calefacta aqua, inquit Alexander in Quæſt. Naturalibus, haud ſimilis redit refrigerata ei quæ prius, ſed manet tenuior. Siquæ verò commiſtæ ſint diſſimiles partes cum ea, eæ inter refrigerandum ſequeſtrantur: refrigeratis verò, quod graue eſt & terreſtre deponitur, quod autem leue in ſuperficie manet. Quanquam non defuerunt, qui dicerent, Aquam ex decoctione inſpiſſari:

[Margin notes:] *Iuſcula medicinæ ſuperbibita damnātur. Lib. 7. c. 6. Iuſcula quā do danda.* — *x11.* — *12. de Alimen.* — *Capitis paſſionibus.* — *xl.* — *Aquę potio ſudanti mala.* — *Tepidæ aquæ potus.* — *Vomitus ex aqua tepida.* — *Aqua cocta.* — *Plinius.*

ſpiſſari: ſed ij Auicēna teſte, ſuperficietenus aquę naturā cōſiderauēre, quæ cùm ſit ſimplex mediæ naturaliter ſpiſſitudinis, & raritatis, à frigido magis condenſatur, à calido contrà, viā acquirit in tenuitatē. Reperiūtur aūt ſyncerę multę, quas Galeno teſte, neq; decoquere, neq; vllatenus præparare ægris neceſſe eſt, vtpote quæ ſui natura leuiſſimæ ac limpidiſſimę ſunt. Quas vel hoc ſigno cognoſces, ſi carnes, olera, fructus, legumina, ac radices citiſſimè percoquant: vt de Nili aquis diximus, & proximè de Tyberinis. Quas hac ſola p̄paratione indigere experientia docet, vt aliquādiu, ac minimū quindecim dies in teſtaceis, queis vtimur vaſis, deſederint, vbi quāto manēt diutius, tāto exactius tenuātur. Quo tp̄e ſi decoquanī, craſſeſcūt manifeſtè, igne nimirū ſubtiliores earū partes ſoluēte: concaleſactæ verò duntaxat ad feruorē, ac refrigeratæ, formā acquirūt requiſitę tenuitatis. Et eadē ratio con ſimiliū aliarū aquarū eſſe debebit. Cæterum de uſu reliquo, maximè in potib. Simplicium aquarū, iā nos dedita opera integrū uolumen edidimus, q̄ de Tiberi Romanis noſtris, ob aquarū eius p̄ſtantiā, inſcripſimus, quod vtile alioqui, & tāquā verū exēplar cęteris locis, atq; aquis proponendū ſupponimus. Sed iam hinc ultimū frigidæ repetemus experimētū.

In 6. Epid.

Tyberinæ aquæ, an coquendæ.

DE FRIGIDAE POTV IN FEBRIB. EX GALENO.

DE frigidæ potu in febribus, ſingularis vſus eſt, quem docet Galenus 9. Methodi, in ardentibus, & continentibus febribus. Quippe in his vbi venæ ſectio fuiſſet omiſſa, ſiue propter inſcitiam, ſiue propter ægrotantis, aſtantiumque timiditatem, habita temporis opportunitate conſulebat ægro aquam frigidam in potu offerendam, quæ ſi aliquo nomine ſuſpecta haberetur, prius decoqueretur, ac prorſus gelida exhiberetur. Non vnum, inquit cyathum, ſed quantum ægro libuerit bibere. Idoneum verò tempus dicimus ipſam morbi concoctionem præter cętera. Neque enim in principio, neque in augumento danda eſt frigida, ſed in ipſo & totius morbi, & particularis exacerbationis vigore; quod & pulſus, & vrina prę oſtendiſſe poterunt. Cuius hę ſunt utilitates: opportuno enim tempore exhibita, corroborat ſolidarum partium naturam: corroborata autem natura prętenuatos iam humores aggreditur, ita ut qui utiles ſunt, & ad nutriendum habiles, hos quidem trahat ad ſe: inutiles uerò eijciat, uel per uentrem, uel per uomitum, uel per ſudores. Quòd ſi etiam tempore ſanitatis aſſuetus ęger fuerit potui frigidę, magna cum fiducia ipſam propinabis: ipſa ſcilicet experientia doctus, omnia uiſcera eius occurſum familiariter tolerare. Omnino enim ſi aliqua pars adeò extitiſſet frigida, ut ab ipſa lęderetur, utique ſanitatis tempore illud detrimenti oſtendiſſet: quùm autem in ſanitate nulla pars lęſa ſit, ne in febre quidem lędi poterit, quùm maximum propugnaculum habeat, in profundo ardentis caloris multitudinem. Ac eo confidentius, quo multi minus aſſueti, & à febris ardore impulſi frigidam abſorbere, fortuitò quodammodo, & impune ſunt perſanati. Inter alias uerò ſeruādas tanti remedij conditiones, potiſſima eſt corporis ęgrotantis habitudo. Minus enim tuta eſt plurima frigidę exhibitio ijs, qui exiguum ſanguinem, tenuemque corporis habitudinem habent, hectię febris periculo. Porrò intempeſtiui uſus (ueluti ſi ante concoctionem daretur) innumera ſunt detrimenta, ac omnia (ut ſemel dicam) capitalia. Maximè uerò ſi quod primę notę uiſcus, aut inflammatione, aut héryſipelate, aut obſtructione, aut imbecillitate, aut aliquo inſigni alio uitio teneretur. Ventriculo in ſumma, qui primus recipit inteſtinis, renibus, thoraci, capiti, toti denique neruoſo generi frigida nocere poteſt; ſi intempeſtiuè quis utatur. Hęc ferè omnia ex Galeno habuimus. Adde uerò ad uſum tam frugi inſtituti: Vt quoniam id generoſum, ac forte unicum ponitur remèdium ad feruorem illum febrium extinguendum, ſummo iudicio utendum ſit. Tum quia (ut idem monet Galenus x. Metho. de frigidę aquę balneo) non eſt adeo exacta medico notitia affectuum, quando ea opportunè uti conſulat: tùm quia ex intempeſtiuo uſu maxima ex errore impendet noxa. Vnde quidam iuniores poſt purgationem frigidę uſum conſulunt: ſed perperam: nam id à Galeno tunc opportunum ponitur inſtitutum, ubi generoſum (inquit) remedium eſt omiſſum. ſ. uenę ſectio, & ubi ſigna apparuerunt coctionis, quando uel copioſo ſuperueniente ſudore, uel deiectione, uel uomitu, uicem frigida ſubire poterit magnę purgationis. An uerò ad potum indulgendum ſit urgenti ſiti in febribus? Sanè non modicam uim habere poterit deſiderium, unde potius iuuentur patientes, quàm lędantur, nec excruciandos ſiti moneo taliter infirmos: immo niſi illa tria obſtent, ſtomachi debilitas, obſtructio in aliquo uiſcerū, uel inflāmatio; incōparabilem obſeruauimus appetitum illū naturalem, uel cōſuetudinem hr̄e uim, ut ſolus poſſit ęgrotantem contrà illa pericula tutū aſſerere. Atque hactenus communes ſimplicium aquarum utilitates propoſuiſſe ſatis ſit.

6. Epi. com. 7 & 9. Methodi. c. 7.

Frigida pericula.

Ad vſum frigidæ nonū indiciū

Error quorundam in frigida.

An indulgendum in potu frigidæ.

De conſtitutione fontium, & ſpeciali eorum temperamento, & balnearum naturalium. Cap. III.

ANTEQVAM verò ad ſaluberrima balnearum inſtituta veniamus, operæprecium eſt ſpeciales fontium conſtitutiones, pręſertim aquarum medicatarum contemplari. vnde iactis, firmatisq́; ad vſum balnearum fundamentis, conſequentes partes inſtruere, ac requiſitas ad rem balneariam præceptiones docere valeamus. Rurſus verò quæ anteà propoſuimus, ac demonſtrauimus de communi natura, ac origine aquarum ſponte manantium, hoc loco aſſumenda, ac supponenda ſunt. De perennitate præſertim fontium, ac uniformitate partium, & aquarum naſcentium, & quæ vegetali quodam motu, ſeu quapiam potius virtute ſyderum, trahantur ſurſum ad capita montium, vnde naſcantur, irrigentq́ue terram. Quæ omnia, præter ſingulares alias demonſtrationes, præcipua argumenta ſunt, non caſualem eſſe, nec quaquauerſum præ grauitate ſolum emanare, ac excurrere aquas; ſed quæ à communi, inſitaq́ue cunctis rebus, & aquis uirtute regantur: itaq́ue ſpecialem, ac propriam omnes fontes habeant conſtitutionem, vt cæteræ ſpecies rerum perfectæ: & qui accidentalibus non minus obnoxij ſint mutationibus, ut omnis rerum natura ſubiecta accidentibus eſt: Vnde cùm ob iter, vel ex curſu vario terrarum in venis ſuis contemerentur, uel mutentur, uniformem tamen iugiter pro ſui natura, incommutabilemq́; ſeruent eſſentiam primam. Hæc ſumma prærogatiua eſt aquarum medicatarum, ac præcipua gratia, visq́ue in omnibus ipſarum iuuamentis, quòd ſpecialem in ſuis differentijs habeant conſtitutionem, & proprium temperamentum, vnde conſiſtant, & unde à principio quodam intrinſeco operentur. Nam quanquam haud magnum putamus apud ſapientes flagitium, quòd formæ in ſuis indiuiduis ſuſcipiant magis, & minus, præſertim in his partibus elementorũ: ſpetialem tamen fontium ſynceritatem, vel ipſæ impreſſiones manifeſtæ, ſingulareſq́ue in balneis uirtutes confirmant: in quibus præter elementares qualitates, quædam lex ineſſe conſpicitur, & quiddam diuini, ut hac in parte non occurſum poſſimus dicere, nec conceptas à terris miſtiones, aut caſum influentis aquæ, ſed altiorem fateri in eis neceſſe eſt naturæ diſpẽſationem, & quaſi certum conſilium. Quando quidem in ea curſus libertate per ſubterraneas uenas, cùm poſſent quæque naſcentes aquæ indiſcriminatim & ſalubres, & prauas ſimul combibere impreſſiones: comparatum tamen videtur naturæ prudentia, ut tanquam ab intelligentia non errante ducantur, uitentq́ue plerunque incurrentes malos terrarum commeatus, noxiosq́ue expellant ſuopte motu, ac attritu uapores. Vel quas obiter conceperint, ut longo tractu, ac ſalubriorum terrarum occurſu remittant, ipſęq́ue ſyncerę, ac puræ emanent, vel certè attemperentur in impreſſionibus acquiſitis, ad uſumq́ue ueniant in balneis ſaluberrimæ. Magnum uerò id alicuius diuinitatis argumentum in omni aquarum natura eſt, ut ſiue ſyncerę, & ſimplices naſcantur, ſiue aliqua ueniant inſignitę qualitate, aut ſapore, aut odore, aut in tota ſubſtãtia, & ſingulari quapiam facultate prędite ſint; perrarò tamen obturbentur, vel mutentur à genuina qualitate, ſed eodem ſemper fonte, eodemque tenore perpetuò emanant immutabiles, uniformesq́ue ut reliquę ſpecies perfectarum rerum, ſeruantur in ſua ſpecie per ſecula. Immò aquę balnearum, quas merito ob id antiqui tanquam REM SACRAM venerati ſunt (ut teſtis eſt Ariſtoteles) cùm diuino ductu conſtitutę ſint, ut naſcantur ad ſalutem mortalium (in quibus laus ęterna, & benedictio ſit ipſi ſummo rerum opifici) vbi pro uario terreſtrium uaporum occurſũ, quibus tota intus tellus imbuta eſt, ac fumis terreſtribus, ac metallicis multifariam contemerari, ac deprauari potuiſſent; non procul a fonte, ſecreta à ſalubribus uenis habent ſpiracula, unde conceptum a prauis miſturis, fumisque metallicis exhalent uirus. Quod naturę beneficium in multis balnearum hiſtorijs, quas ſcripturi ſumus, contemplari licebit in Auernis lacubus, in Sicilia, in Hetrurię ſalutiferis balneis, & alijs locis. Quas oẽs in ſumma deęſtimatione aquarũ impreſſiones, & tàm bonas, quam malas, non accidentia dicemus uariabilia, nec ſimpliciter qualitates, ſed fontiũ ipſorũ potius differentias eſſentiales. Nimirùm, quę veformam ſequuntur talis fontis ſubſtantialem, ut cętere rerũ drię, ſic eandem virtutum omnium in balneis, ſingulariumq; operationũ eſſe pręcipuas cauſſas, & principium unde motus, fatendum eſt. cęteras autem impreſſiones, miſtionesque apparentes, conſecutiuas quaſdam eſſe cauſſas. Ad hanc verò inueſtigationẽ, pro hac noſtræ mentis capacitate,

Lib. 1. c. 3.

Perfecta ſpecies aquarum.

Summa prę rogatiua balnearũ.

Intrinſeca naturæ vir tus ĩ aquis.

Ab vnifor mitate, & ſpecie.

Balneæ ſacra.

Spiracula vaporũ in balneis.

Differentię aqua ſpeciales.

ſemper

ſemper à qualitatibus ipſis terrarum, ac minerarũ, quibus aquæ cõmiſcentur, procedẽdum eſt. Vnde per eas, ſenſuum ductu, ac iudicio adhibito à ſaporibus, odoribusq́ue, & à tactus qualitate, cæteriſq́ue ſenſibilibus impreſſionibus, in exactam virtutum notitiã, ſingulariumq́ue operationum quaruncunque balnearum veniendum erit. Primùm ergo minerarum differentias, ac ſpeciales, quas aquæ in terris concipiunt impreſſiones percurremus: ſubinde facultatum ex eis iudicia, & quas aquæ medicatæ ſuſcipiunt qualitates, penes artis inſtituta, ac ſenſuum iudicio decernemus.

Ordo tractandi.

De iudicijs minerarum in aquis naturalibus. Cap. III.

MEDICATARVM aquarum nomine, quarum nunc proponimus, iudicia, & minerarum impreſſiones inquirere, intelliguntur, quæcunque vltra aquæ qualitates, cõceperint per miſturam, ſeu arte factam, ſeu opere naturæ, inſignem aliquam ex medicamentarijs virtutibus qualitatem, puta vel caliditatem, vel ſiccitatem, vel detergendi vim, vel adſtringendi, vel quampiam id genus aliam. Quoniam autem hæ facultates, ac virtutes in ſpeciali temperamẽto cõſiſtunt, quod aquæ ipſæ ſortitæ ſunt cum miſturis ipſis terreſtribus: idcirco operæ precium in primis eſt modum cognoſcendi miſturas, ac minerarum ipſarum naturam oſtendere. Cuius planè inueſtigationis duplex eſt via: altera quidem quæ tota ſenſuum teſtimonio inhæret. Altera verò eſt argumentum, quod phyſici dicunt à poſteriori: ab ipſarum inquam aquarum operationibus mineræ ſubiectę naturam concludere. Qui modus vt communior eſt, ita commodior, ac Medico proprius. Prima verò, ac innata nobis cognoſcendi via à ſenſibilibus eſt, ac euidenter apparentibus: ex qua non ſolùm cauſſas rerum venamur, ſed tùnc plenè ſcire videmur, cum ratio conſonat ſenſibus. A communiter ergo, ac planè apparentibus incipientes, ſuperficiales in primis regionis, ac ſoli circunſtantias ſpeculabimur; num aquis abundent, an careant, & quales incolarum æſtimatione habeantur. Situs ſimiliter mõtium obſeruabimus, valles, campos, terras; an aridas & ſteriles, an fœcundas & pingues; & quorum maximè fructuum feraces ſint. Rarò in lata regione, ac planicie metalla: frequentius ſub editis montibus, atque his aſperis, nemoroſiſq́ue, vbi minera in altis terrę viſceribus ſubiacet. Vel contrà ſterilibus quę in ſuperficie, aut certè plantarum quarundam ſqualidarum, breuiumq́ue feracibus, fructus aut nullius, aut exigui, & agreſtis. Maioris verò fęcunditatis, ſi regio ad ſeptentrionẽ inclinet, vt voluit Sudines: ob quod Europa maximè abundat metallis, quę patula huic cęlo ſubijcitur, ac vberiùs abundat humoribus. Loca aũt ſicca ſolẽt eſſe, lapideaque, & fiſſa vaporibus elatis: quę & per rimas varijs ſcatent excrementis, ac vix vnquam boni halitus his qui inhabitãt, cùm permagni interſit balnea ſalubris aurę reperire. Nec minus lapides ipſi, terrę eſſe ſolent graues liuidæ diſcoloris tincturę, ac certis perſępè metalli alicuius ſquamis perſpicuę, ęris maximè, vel auri, vel argenti, vel ferri. Media verò mineralia vulgò magis, ac expreſſa affatim ſui ſpecie luxuriãt, & in planicie, & in montibus. Ac maximè Sales, qui ipſa ſunt terreni ariditas, quam ob rem ſalſę aquę tam frequentes ergà meridiem. Et è diuerſo ſub polo Arctico, vix maria ipſa, vbi algeſcũt, ſunt intus ſalſa, cùm fumoſis alioquin aquis valde tota hæc Aquilonia tellus abundet, quę fęcunda metallis tota undique exhalationibus tranſpirat. Copioſa eadem ſulphure eſt, quod & planiciẽ, & montes amat: deinde alumine, atramentis, ac gypſo, poſteà bitumine. Nec minori denique cura ſpeculabimur, an certas aliquas minerę fodinas ea regio habeat, & qualis exinde aquarũ excurrentiũ intrà terrã inclinatio eſſe poſſit. Nam penes impreſſiones inuentas in aqua, hinc fiet perſæpè argumentũ illius minerę certiſſimũ. Poſt hanc verò ſuperficiariã coniecturam, ad particularia aliqua experimenta veniemus. Præſtant aũt abundè plurium experimentorũ materiam ea, quę iam primo libro de cauſſis, ac miſturis aquarum generalib. propoſuimus. Notitia verò, quam proximè dedimus de differentijs aquarum, neceſſaria huic ſpeculationi de mineris eſt, vnde particulares cuiuſq; ſenſus notas, ſignificantiasq́ue licebit elicere. Aquę ergo ipſius ſubſtãtiam primò contemplabimur, & quantum à ſimplici aqua differre videatur, pondere, colore, ſapore, odore, & tactus qualitate. Sulphuratæ ſemper, & quantulacunque miſtura odoratum offendunt. Immò ſi calore ſubdito vix habeant, vnde exhalent, exitum; purent, & putore plus aut minus graui, pro adiacenti ſecum miſtura: qnam & pinguem reddunt. In bituminoſis nidor potius acutus, quam putor ineſt, & tellus tota creta eſt, vel impura, & carbonum inſtar liuens. Sal cognoſcitur guſtu: & tactu quandoque aquæ manum exaſperant. Nitroſæ in ſalſo pendent ad

Meditata aquæ quæ dicantur.

De iudicijs miſturarũ duplex via.

Metalla quæ ament loca.

Mineralia loca.

Aquæ æſtimatio à ſubſtantia.

amarum,& linguã ſuctu quodã vellicant. Aluminoſę guſtu adſtringunt, ſiccantq́; ſine acrimonia. Adſtringunt & Ferratæ cum quadã acerbitate, & cum quadã acrimonia, quæ ęris minerã imbibunt, aut Chalcanthum, aut Sory, aut Miſy, quorũ ad diſtinctionẽ ſunt præter ea ſingularia hęc indicia. Acris vt plurimũ ſaporis in metallis ſuis reperiuntur aquæ, quæ rectà ochrã incurrunt, vel Sandarachã, vel rubiginem. Quæ & colorẽ aquæ tingunt, ochra luteũ; Sandracha, Stybiũ, Melanteria, & Molybdena liuidum; Rubricæ rubeũ reddunt. Quę

A uenarũ qualitatib. ad exempla oſtendiſſe ſatis ſit, quandocunq; opus fuerit. Deinde poſt aquæ ipſius conſiderationem, in venas ipſas, ſi aderint, accedemus: quarum curricula intrò vſque, ſi fieri poterit excauata, perluſtrataque; venarum compoſituram, & porrò adnexa vndiq; recrementa examinabimus; ſimiliter lapides, & innatantia, & recrementa, aliaq́; id genus accidentia obſeruabimus. Scobes.n.& hoc ſordium genus, quæ circà margines aquæ indurantur, cer-

Ab excrementis. tam ſolent naturæ ſuæ præ ſe ferre ſpeciẽ. Nam in Salſugineis ſemper albeſcunt, quorũ nomine veniunt & alumina, & Nitrũ, & id genus alia. Liueſcunt, ac fętent ſulphuratis. Variæ in Metallicis apparent; virides in æneis, quæ & ſub ſole nigreſcunt: rubeę in ferreis & graues, graues & liuidæ in plũbeis. Subſtantia aliæ leues, aliæ aſperæ, & ſapore vario. Aliquæ ignium experimẽto ardebũt, vt bituminoſæ, & quæ ſulphure participant. Aliquæ in tenuẽ leuorẽ ſoluentur, vt terreſtres, & marmorũ recremẽta: aliquæ crepitant, tantùm, vt ſalis genera. Scobes metallicas quidã tentant ſoluere: vel aceto acerrimo, vel aqua ardenti repurgare, & ita iudicium facere. Innatantia ſimiliter, in alijs bulloſa & craſſa, vt in ſulphuratis, & itẽ bituminoſis aquis viſuntur: quæ & facilè diſtinguuntur, cùm leui ſpongiæ contactu exucta, aut lanatis pellibus, & in ignẽ poſita, aut ſulphur fętebũt, aut acrẽ nidorẽ, ac flam-

Ab experimentis. mam craſſam emittẽt. At verò, quia miſturæ ſunt innumeræ, nec eædẽ propriam in aquis, quã in natura ſua ſeruant effigiẽ (nam mutantur admodum, dũ in aquã ſoluuntur) ideo habita circa aquã ipſam diligentia, quorundã quoq; experimentorũ notitiã tradeimus, vnde exquiſitè magis vnumquodq; diſcerni poterit. Diligentiam primũ adhibitã intellexero, ſi ceſſatis iam multos dies imbribus, aqua manè diluculo colligatur. Id quod ante Aequinoctiũ autũnale cõmodius, ac certiùs fit, cùm ea tẽpeſtate (vt monuit Columella) tellus omni exuta ſit aduẽtitia humiditate; ac ſynceriùs, quales ex natura ſunt, venę ipſæ deſtillãt. Itaq;

A pondere. hauſta tũc ex ipſo fonte ſi fieri poterit aqua, de cõmuniſſimis indicijs eſt eã ad pondus experiri. In quo permira mihi viſa res eſt, aliquas inueniſſe, vel acidas, vel acres, vel deiectorias, limpidas tamẽ, & ęqui ponderis cũ ſimplicibus, & claris aquis. Rõ dictat, inter ſimplices & dulces, quę grauiores inueniũtur, eas crudas eſſe, ac duræ ſubſtantiæ: cõpoſitas autẽ grauiores eſſe, ob miſtionẽ aliquã grauioris elemẽti. Sunt autẽ qui has permiſtas & confu-

A reſolutione ſub ſole. ſas minera aliqua, ita examinẽt. Affuſo in eas aliquãdiu panno, vel filtro, eoq́; ad ſolẽ exiccato, exinde fit iudiciũ rei permiſtæ, & quãto grauior reddatur pannus quàm anteà: Certũ autẽ iudiciũ per reſolutionẽ ipſarũ aquarũ fit, quo (vti nos naturæ opera admonẽt) ſimiles partes à diſſimilibus ſequeſtrãtur. Reſolutio aũt bifariã fit, vel ad ſolẽ, & hic modus iners,

A reſolutione per ignẽ. ac fallax eſt, niſi in aquis, quæ craſſis admodũ ſcatent partibus. Vel igne adhibito, duplici itẽ artificio, vel coctione, vel elãbicatione. Facilis verò modus, nec minus idoneus eſt de-

Coctio. coctio; ſic.n. per artẽ ex aquis elicitur ſal, Halynitrum, Alumen, & alia genera minerarum. Quales ergo maximè ſynceræ, i. incontaminatæ haberi poſſunt è fonte aquæ, vel in vitro, vel in teſtaceo, ac eo vitrato vaſe elixandę ſunt. Quomodo nos aliquando in totũ eas elixare fecimus: & modò ne ignis extremè cõbureret miſturę materiã, ac falleret iudiciũ, eas ad

Vaporatio. dimidium vſq; vaſis coximus. Et modò tenues quaſdã, & claras ne elixauimus quidẽ, ſed in vitrea boccia illutata, ac immerſa ad dimidiũ in cinerẽ ſuper fornaculã ſapientũ, lenem duntaxat aquæ euaporationẽ tentauimus, ac materias quantumuis exiles ita ſeruauimus. Vbi optimę curę eſt ſubodorari interim vapores bulliẽtis aquę quid referãt, cùm maximè vel Sulphuris portionẽ, quantulacunq; ſit, vel bitumen interdũ referre ſoleant. Elixata verò aqua, vel ſedimẽta ipſius apparebunt multa & craſſa: tumq́; vbi ad duos ſaltẽ quieuerint

Sequeſtratio per filtrum. dies, declinato ſenſim in latus vaſe, accurate defluere ſinito aquę reliquias. Vel pauca erũt, & tenuia, & tũc (vt artis Chymiſtarũ eſt) ſequeſtrato per filtrũ. Immergito fruſtũ filtri madefactum partim in vas tuũ, partim extrà: & qua parte immergitur ſit filtrũ lata baſi, extrà

Aqua aſcẽdit per filtrũ vel linteum. apice acuto: aſcendet enim aqua è plana ſui ſuperficie per poros filtri, vel lintei mirificè, donec partium conſecutione quadam tota ſenſim euacuabitur, & in fundo vaſis fiet iudicium reliquiarum, etiam minimarum. Porrò cæteris experimentis anteponitur, quod per

Elãbicatio. ſublimationem fit, quam ſapientes (quorum hoc eſt inuentum) elambicationem appellãt. In quo ne tibi per incuriam contingat error, vitrea, ac ſyncera eligito ſtillatoria organa, eaque benè cõnexa, ac benè illutata ſint. Aenea enim, ac plumbea vaſa ſunt minus idonea,

quoniam

quoniam aliquo poſſent (vt vſueuenit) eius materiæ recremento, tibi iudicium fraudare. Eſto autem aqua diligenter ſelecta, ac affuſa in vitream (vt dixi) cucurbitam, ſubditis(vt artis eſt)ignibus, deſtilletur. Sic enim diuerſæ quæque partes ſegregatæ, aqueæ quidem deſtillabunt, aëreæ verò, ac ſubtiles euaneſcent, terreſtres autem & cinericiæ, quæ plures & euidentiores ſunt, in fundo reſidebunt, vel in toto concreſcent vaſe, eoque magis grauiores leuioribus ſubſidebunt. Atque hæc ipſa reſidua aſſiccata, ſeu per ignem,ſeu in vmbra,ſeu(quod magis laudauerim)ad ſolem,qui non adeò fuerit ipſorum mineralium ignarus,facilè diiudicabit: diuerſis eadem experimentis ſubijciens, ſolutioni in lamina ferrea ignita,malleo,ac ſenſibus ipſis. Solent ſulphuroſæ partes tenuiores,inter ebulliendum,tetro ipſo Sulphuris halitu exhalare: terreſtriores & coagulatæ ſuper ignem eliquari. Salſugineæ verò omnes, ſalſæ remanent,ac lucidæ,& in ignem proiectę crepitant.Nitroſæ,Aluminoſæ,& Atramentoſæ, in tenuem & candidum pollinem rediguntur,ſiccumque & ſapidum,niſi exactè ſalſum. In gypſeis inſipidum & album reſidet:item ex calce, cinere, argilla. Minimè verò cæterarum miſturarum hoc experimento declarantur metallicæ partes: quam ob cauſſam fuerunt quidam hac ætate,qui Fallopij auctoritate ſcripſerunt nullas fieri ex metallis impreſſiones in aquis. Quæ maxima fuiſſet inſcitia, ac propemodum negare ſenſum,& negare promiſcuam aquarum miſtionem cum terris. Nam ſic dicẽtes aut nulla eſſe metalla coguntur aſſerere, aut ſi aquarum liber eſt curſus, currere eas & per metalla vbi vbi accidit fatendum eſt. Non declarantur ergo metallicę partes hoc experimento facilè,quoniam ex metallicis ſiquæ partes ſint integræ & ſolidæ,eæ aut non fatiſcunt, nec ſoluuntur in aquas haud dubiè,raris exceptis ramentis,quæ deciſa iuxtà riguos fontiũ remanent perſpicua, & quales arenas aureas dicemus in fluuijs aurigeris. Aut intelligendum eſt,præuias tantùm metalli materias, adnaſcentesque terrarum ſpecies ſe ſe illis concorporari, vapores metallicos,rubricas,ochram,chalcytim:quæ & pollinem relinquere ſolent eius naturæ,ſapore,colore,ac ſubſtantia ſalis perſpicuum.Imò,quoniam ex quacunq; re miſta,herba,ligno,liquore,atque humore,& terreſtri miſto ſal elicitur,vt ſtillatoriæ artis prudentes affirmant; ex ſalis ergo recremento non eſt certum iudicium, ſed commune omnibus metallicis. Quorum propterea,ad diſtinctionem,proprias magis differentias inueſtigare oportet,ſpeciem.ſ.recrementi,tincturam, rubiginem. Sicuti etiam impreſſiones metalli tenues, adſtringentiam, acrimoniam, ſiccitatemque in ipſa aqua ſtatim è fonte hauſta obſeruare opus eſt,vt propoſuimus,quando hæ,ac ſimiles qualitates per ignem vel euaneſcere ſoleant in totum,vel vtcunque permutari.His omnibus quidem modis à ſenſibilibus poſſumus de aquarum miſturis proferre iudicium.Ceterùm ad pręcognitionem minerarum in aquis, non minus idonea, ac Medico propria coniectura eſt,ab operationibus in quaq; aqua inuentis quid iuuerint,quidve nocuerint his,qui prima earum fecẽre periculа.Quæ planè ratio & prædicta omnia ſenſuum teſtimonia comprobabit, & certitudinem ſupplebit,vbi prædicta non ſatis fecerint indicia. Et præterea de non viſis etiam aquis,ſed fama tantùm auditis,probabile admodum præbere poterũt argumentum. Ita aquam,quę calfacere præſertim actu dicatur, ſtatim ſulphuris in ſe continere materiã iudicamus.Quæ conſtipet,ferrum. Quæ abſtergeat, ac deijciat vel per aluum, vel per vrinas,aut ſalem,aut æs,aut nitrum. Anticoli aqua hîc in Campania,haud ferè differt ab aqua ſimplici: verùm ab inſigni hac operatione,qua & fontem,& canales quà tranſit,aliquo temporis curriculo abſumit,omnes eam communiter Chalcanthi naturam continere aſſeuerant: quapropter & calculoſis eſt mirabilis medicina. Quarum operationum innumera noſtræ balnearum hiſtoriæ exempla dabunt, in quibus (vt mox dicemus)ad hæc iudicia,hominem ſupponimus ſaltem mediocriter exercitatum.

Metallicæ partes an ex elambicatione declarentur.

Fallopij error.

Sal ex omni miſto elicitur.

Via cognoſcendi mineras ab operationibus.

Anticoli aqua mirifica operationis.

De iudicijs communibus facultatum, tam elementarium, quàm cæleſtium in aquis naturalibus Medicatis. Cap. V.

HABITA Mineræ aquarum cognitione,iam conſequens eſt ipſarum quoque facultatum rationes, ad iudicij modum exponere. Dotatum eſt autem vnumquodque duplici virtute (vt probatiſſima eſt Philoſophorum, ac Medicorum ſententia) altera elementari, qua manifeſtis vnaquæque res qualitatibus operatur, calida, frigida, ſicca, humida. Altera cœleſti, quæ ſupra omnes elementorum uires, & ſuprà quanque ſenſuum coniecturam, opere tantùm ipſo percipitur. Quod genus facultatum in aquis tàm latè patet, vt arbitrandum ſit, nul-

Rerum duplex uirtus.

lum vbicunque fontem emanare, etiam fluminum, & ſimplicium venarum, quem non hactenus aliquis cœleſtium fauor præuenerit, ſiue clarius, ſiue obſcurius, quam poſtea partem explicabimus. Nunc ad elementarium virtutum agnitionem, ſatis quidem manifeſta ſe exhibet via, à ſpecie ipſa mineræ, ſiue ſulphurea definita ſit, ſiue ſalſa, ſiue aluminoſa, ſiue mineralium aliqua, ſiue metallica. Quarum vt ſpecialis natura eſt, ita ſpeciales ſunt facultates, quales in hiſtorijs ſuis explicabuntur v.g. quia ſulphurea minera exiccantis, & calidæ facultatis exiſtit, adſtringentis aluminoſa, roborantis ferrea, abſterſoria æris, ac nitri, & ſuo modo aliæ. Et quales miſturæ compertæ ſunt, tales planè cognominantur aquæ, ſulphureæ, aluminoſæ, ferreæ, aliæque ſpecies. Verùm quia miſtiones rerum infinitè variant, in aquis maximè: nec facultates vno exiſtunt gradu, neque eandem habent efficaciam in vno fonte, ac in alio: ideo neceſſe eſt vnumquemque fon-

5. San. tu. tem (vt dicebat Galenus) per experientiam cognouiſſe. Nimirùm, vt de ſingulari fonte, ſingularique temperamento mineræ, ſenſuum teſtimonio facultatum ipſarum fiat coniectura. Cui iudicio, vt ritè fiat, tres potiſſimùm conditiones ſeruandæ ſunt. Prima, vt ſit ſenſuum integritas, ac inculpata diſpoſitio. Altera, vt quę examinanda venit aqua, omnis ſit extraneæ qualitatis expers, & qualis ſyncera ſcaturit è vena; nec aliquatenus intelligatur mutata. Et tertia coniectura eſt, vt non qualis ex ſe ſit aqua, nec ad totam naturam ęſtimetur; ſed ad noſtri corporis temperamentum comparata, qualem nam habeat vim agendi, ac alterandi, ad illius reſpectum, calida, frigida, humida, aut ſicca dicatur. Primæ ergo in quaque re iudicanda qualitates, ſe ſtatim, aperteque ſenſuum teſtimonio ſubijciunt, ſeu

Ex Gale. 5. Simpli. calidæ, ſeu frigidæ, ſeu ſiccæ, ſeu humidæ ſint. Ex ſenſu verò incipit ars, quæ perceptas ſenſu qualitates, coniectura ęſtimat ad quantam ſingulas actionem, efficaciamque potentias, earumque vires ad diſciplinæ vſum, per gradus diſtribuit; à primo, ad ſecundum, ad ter-

Primarum qualitatum gradus in aquis. tium, vſque ad quartum gradum. Ac talem aquam calidarum virium enunciat in primo gradu, quæ obſcurè calefacit: talem in ſecundo, quę manifeſtè afficit: tertio, quæ multum: quarto, quæ plurimùm, ac inſtar ignis calefacit; idque in horum ſingulorum ordinum principio, medio, fine, & coniugatæ ſimiliter inuicem, calfaciens exiccans: calfaciens hume-

Secūdę qualitates, ſeu operationes ctans: frigefaciens ſiccans: frigefaciens humectans ęſtimantur. Exinde cognito primarum qualitatum inter ſe connexu, ars ipſa ad compoſitas, conſequentesque alias ex ordine naturæ operationes progreſſus habet. Vtpote quia calfacientium, atque exiccantium effectus ſunt (teſte Ariſt. 4. Meteor.) Rarefactio, fuſio, digeſtio, attenuatio; humectantium mollitio, & lenitio. Frigefacientium verò, & humectantium repletio, & extenſio: ſiccantium verò adſtrictio, & condenſatio, aliæque huiuſmodi: quę ad diſtinctionem primarum illarum, ſecundæ qualitates, & ſecundæ medicinæ operationes à medicis nuncupantur, ac in bal-

Tertię operationes. neis reperiuntur communiſſimæ. Ex quibus vlterius ad tertium genus operationum progreditur, quæ ſcilicet ex ſecundis inter ſe, ac primarum virtute reſultant. Quarum exempla ſunt in potulentis maximè balneis, abſterſio: quæ ſcilicet ebibitę vel per vrinam, vel etiam per aluum vacuant, attenuando, ac diſſoluendo ex ſecūdis, & mediocriter calfaciendo ex primis. Vel per aluum leniendo aliquæ, lubricando, molliendo, humectando, vel per vomitum fluctuando in ventriculo leui calore, irritando acrimonia aliqua, ac ſubuerten-

Quartę operationes. do. Et quartum denique genus operationum dicimus, cū inſignes in quaque re vires comperimus, quas pro inexplicabili connexu partium, ex tota eſſentia; aut occulta proprietate redundare definimus. vt quæ in balneis frequenter viſuntur operationes, quæ vel lapidem frangunt, vel ſtomachum iuuant à proprietate, vel hepar, vel renes, vel vterum, vel ſteriles fœcundas reddunt: vel omnino quæ præter elementares qualitates, ſupranaturales quo-

Supranaturales facultates. que obtinent vires. Quæ tamen operationes plurima ex parte à præuijs illis facultatibus tertijs, ſecundis, & primis dependent: Vix fortaſſe ſcientibus nobis connexiones illarum explicare, & progreſſum, quē habent formæ omnes, etiam balnearum, ab intimis differentijs, ad ſenſibiles iſtas, & maximè notas qualitates, proſequi. A quibus cùm innata ſit nobis via cognitionis, ac certum iam habeamus progreſſum ad cęterarum notitiam, ſatis quidem videri debet, vt per has ſenſibiles qualitates, quas aquæ concipiunt obiter ex impreſſionibus, ac miſturis terreſtrium rerum, aperta iam quodammodo, & certa habeatur via, vnde omnium operationum, ac virtutum ſimul occultarum, ſumma ratio, ac neceſſaria explicata ſit. Penes ergo hanc viam à ſenſibilibus qualitatibus operationum quarumcunque, & proprietatum ipſarum proſequemur iudicia.

De iudicijs ſenſibilibus facultatum aquarum naturalium. Cap. VI.

RECTA ergo primùm exiſtente diſpoſitione ſenſuum, danda opera eſt, vt ſincera quantum fieri poterit aqua, & ſine omni aliena miſtione, ac alteratione in iudicium proferatur. Quod verò ad ſenſus ipſos attinet; Galenus in primo Simplicium, trium ſenſuum iudicia propoſuit neceſſaria ad uniuſculuſque rei naturam inueſtigandam, In primis guſtum, & odoratum, deinde uiſum. Verùm nos ob primarum qualitatum actuales impreſſiones, quę primum obtinent in Thermis locum, quartum neceſſariò adiungimus ipſum tactum. Saporum ergo ſignificantias in ipſis, deinde odorum, & cæterarum poſteà impreſſionum animaduertere oportet. Nam concurrentibus æquè omnium ſenſuum indicationibus, certiſſima naturæ aquæ illius, ac facultatum eius, quæ quæruntur, ſignificatio habebitur: minus certa, ſi quædam diſcrepent, aut potiora: dubia, in dubijs. Omnino autem à coloribus indicatio potentiarum infima eſt: deinde ab odoribus. A ſaporibus autem, ac à tactus qualitate, pręcipua eſt: ut quę ſtatim componentium partium naturam ſub ſenſu exponant, uno excepto diſcrimine. Nam tactus extrinſecas iudicat, an calidas actu, & quantum calidas: ſapor enudat potentiales quoque uſque ab intrinſeco, & non calidas ſolùm, ſed reliquas.

Senſus qui neceſſarij.

Dulces quidem aquę, id quod ſaporis huius eſt, manifeſtam, ac ſuauem caliditatem prę ſe ferunt: quam non obtinet adeò pinguis ſapor, ob quandam ſubſtantię mediocritatem, quo minus leniendo efficax eſt, quàm dulcis, lubricat tamen molliùs.

A ſaporibus facultates.

Calidiores his ſalſę iudicantur, quam ob rem guſtatui linguam carpunt; eſt enim ſal quędam humidi conſumptio, & quaſi aſſatio, humidum tamen facilè reſumit, ſi occurrat. Vnde ſiccat ex primis operationibus, abluit, abſtergit, coarctat ex ſecundis, putredinem cohibet ex tertijs.

Salſedinis.

Tranſit autem in amarum ſalſus, ſi impensè patiatur calorem: peruſto ſcilicet & conſumpto penitus humido, ueluti in cinere. Quod pariter in aquis fieri aſſolet, quę tunc linguam uehementer exaſperant, indurant, abſterguntque.

Amarę.

Acres uerò aquę, ſeu quas uulgò fortes appellant, exactè linguam guſtatę corradunt: calidiſſimus enim is ſapor omnium eſt, ob igneam nimirum ſubſtãtiam in materia ſubtili prędominantem. Quare ualent efficacius abſtergendo, penetrando ad inſima, putrefaciendo, ac fere interficiendo.

Acris, & fortis.

Porrò frigiditatis ſoboles ſunt Auſterus, atque acerbus ſapor, quem & Ponticum ſępè appellant: qui perobſcurè in aquis habentur, minus in terris; Theophraſto authore; hos enim plantarum quarundam, inquit eſſe proprios, & quorundam fructuum. Qua re, ut in fructibus, cruditatem ſignificant, ac miſtę rei indigeſtionem aliquam.

Auſterę, & ponticę.

In acidis quoque aquis cùm frigiditatis indicium ſit, igniculus tamen caloris conijcitur, nam tenuiſſimę redduntur, ac penetrantes: quę facultas ex primis qualitatibus caliditatis eſt. Abſtergunt, primùm tamen refrigerant, non calfaciunt. Qui uerò ex diuerſa horum aggregatione inter ſe, ſapores miſti emanant, inenarrabiles ſunt, ſicut diximus. Vt lacteus, uinoſus, & melleus, qui non tam frequentes habentur in aquis, quàm in fructibus.

Acidę.

Odores porrò cur non adeò certi iudicij habeantur, ut ſapores, hęc ratio uidetur eſſe. Tàm frigida enim quàm calida inueniuntur odora. Et diuerſę, inęqualiſque ſubſtantię; tenuis in alijs, in alijs uiſcidę, in alijs craſſę. Idcirco communis, ac probata ſummis uiris ſententia eſt, odores omnes calidi temperamenti eſſe ſobolem. Haud ęquè tamen omnes calorificæ facultatis in quaque re æſtimandos. Nam ad odorem perexigua caloris portio ſatis eſt: qualis in roſa eſt, uiola, caphura, ſantalis. Ad calefaciendum multa opus eſt. Eatenus ab odore æſtimandę ſunt aquę: ſemper calidę qualitatis, quo odorę ſunt, ac tenuium partium participes. Sed quantę is calor efficacię ſit, nequaquam ab odore proferas iudicium: nam in roſa tantus eſt calor, quantus ad illum odorem ſatis eſt: inefficax tamen, nam roſa cęteroquî refrigerat.

Ab odoribus facultates.

Odores oẽs calidi, nõ tamen omnes vim habẽt calefaciẽdi.

Poteſt uerò odor facere aliquod indicium ex accidenti ſcilicet inquantum odor eſt quarundam minerarum indicium certiſſimum, maximè ſulphuris, deinde bituminis, & quę ſulphure participant terrę, aut bitumine. A coloribus autem prima, ac indubia hęc ſignificatio habebitur, eam eſſe impuram, & non uerè aquam, quam Α'χροιν auctores definiunt, hoc eſt ſine colore. Cęterum de facultate à coloribus, infirmiſſimum pariter iudicium ſit: ob uariam ſimiliter cuiuſcunque coloris conſtitutionem, quę in ſingulis coloribus & calida, & frigida, & ſicca, & humida reperitur. Niſi ut de odore diximus, ex accidenti, inquantum de ſpecie miſturę indicant, quam color in aquis ubi exactè, ubi remiſsè repręſentat. Nam in albis uel alumen ſubſidet, uel calçis miſtura, uel cineris, uel gypſi, uel etiam argillæ. Virides uel limo ſiunt, à Sole præcocta, uel metalli acritate.

A coloribus facultates.

Albę aquę.

Simi-

Similiter & cæruleæ, fuluæ, luteæ, rubræ, mineram indicant, vnde caloris gradum potuerint cócipere, puta vel minium, vel ſory, vel ſandaracham, vel rubricam id genus aliquam, nigræ amplius exuſtam. Qualis ergo miſturæ ſubſtantia, ſpeciesque in aquis, talis & à colore facultas æſtimanda eſt. Nam à calce calidam, ab alumine, aut gypſo adſtringẽtem, ab argilla ſimplicis naturæ aquam emanare videmus. Nam exquiſitè frigidam, & aliquid paſſam in humido. Quas planè differentias cæteri ſenſus rectius diiudicant, guſtus maximè & tactus. *A tactu.* Eſt autem ſenſus tactus vniuerſæ balnearum cognitioni teſtis apprimè idoneus: Nam per tactum percipitur actualis caliditas, qualis, & quanta ſit: quæ planè eſt de *Caliditas de eſsẽtia Thermarum.* tota eſſentia Thermarum, & quædam in eis differentia digerentis facultatis. Digerens enim facultas in balneis, cùm tota formæ ſit, ea tamen cum ſit intima, ſe per calorẽ præcipuè exhibet ſenſibus, ac noſtræ notitiæ. Vnde ſæpè apud rei balnearię peritos, Grçcosque *Digerentia balnea.* auctores, Digerentia dicuntur balnea, quæ calida ſint. Immò in communi æſtimatione vix balneum putatur, quod non ſit actualiter calidum: vnde illis nomen Thermæ. Permira verò varietate calorum delectata natura eſt elargiri aquas, quales diximus, & explicatiore ſermone dicemus in hiſtorijs, calidas, & magis calidas, vſque ad extremè feruidas. Verùm in vſu, maximè idoneæ ſunt mediocris temperamenti, præſertim in lauacris, cùm quæ in *Aqua in balneis utiles.* potibus ſumendæ ſunt, tepidiuſculæ, ac tepidæ eligantur. Exactè autem frigidæ, & crudæ, quales quorundam fluminum ſunt aquæ, omnino inutiles; nec etiam lauationibus æſtiuis adeò tutæ, neruorum, ac iuncturarum periculo. Eas verò, quæ in balneis non adeò calent ex natura, arte præcalfacere ad commodos vſus opus eſt: quemadmodum publicis artificijs calefiunt aquæ in balneis Fiderij in Rhetijs. Et ſimiliter calefiunt in potibus in Italia pleriſque locis: & in balneis nonnunquam. Sicut etiam in artificialibus balneis facto eſt opus, quùm intendimus iniecto in aquas ſulphure eas ſulphureas facere, aut ſalitas ſale *Locus Galeni.* indito. Quod monuit Galenus in primo Simplicium: Has enim ſulphureas habebis, vel ſalitas, indito vel ſale, vel ſulphure. verùm niſi actuales ignes adhibeas, nunquam habebis actu calidas.

VTILITATES AQVARVM, QVOD A PROPRIO fonte quærendæ ſint ad vſum. Cap. VIII.

QVO loco iam ad vtilitates aquarum, ac ſingularia balnearum miniſteria explicanda properantes, non reor equidem poſſe quenquam dubitare, haud eaſdem extrà fontem, ac in fonte ipſo ſperandas eſſe vtilitates. Nempè quæ propriæ cùm ſint formæ virtutes, & operationes, & fonte viuo ſine dubio, inſitoque à natura illis aquis calore, ac virtute quærendæ ſunt, extrà fontem verò exoletæ, ac mortuæ potius æſtimandæ. Nec ſecus ſi arte admiſtæ ſint (vt dictum eſt) ſale indito uel ſulphure, aut igne calefactæ, æquiuocè cum naturaliter calidis, & in fonte miſtis ſe habebunt. quã doquidem calorem his indideris extrinſecum, non recuperabis intrinſecum, & naturalem, ac minus genuinas aſſequeris virtutes; quinimmo igne adhibito, de- *Ariſtotelis locus.* ſtruentur potius, quàm conſtruantur. Quo ſanè argumento uſus eſt Ariſtoteles contrà Democritum 2. de anima, qui dixerit, Stomachi ignem concoquere. contrà, inquit philoſophus, quia ignis eſt potius deſtruere, quã concoquere. Concoctio autem animæ eſt prius, *Lib.6.c.30.* poſterius caloris, & inſtrumenti. Forma verò, & quædam animæ ſimilis eſſentia in omni fonte eſt, præſertim in balneis (vt demonſtrandum à nobis alio loco eſt) quæ ſeu calor ſit, ſeu virtus quædam (ut dictum fuit ab antiquis) ætherea, quæ aquis cõmunicet teporem, & motui, eandem conſequenter & ſingulares cum eo calore communicare virtutes ipſis aquis neceſſe eſt, quæ & per calorem actualem à natura inſitum, & per alias ſubiectæ ma- *Refugium ad priuatas baln.* teriæ qualitates operetur: non per ignem adhibitum longè gentium. Vel hoc potius dicendum, quoddam fore refugium ad priuatas aquarum utilitates. quoniam (uti diximus) a forma intima animæ, & a calore inſito quidam progreſſus eſt conſequentium facultatum, & operationum, vſque ad elementares, & extrinſecas qualitates, exteriores ergo, & non *Bal. quæ extrà fontem idoneę.* alias aquarum è fonte hauſtarum expectandæ erunt operationes. Hoc verò in genere, cùm non paucæ reperiãtur aquæ balnearum, ac in potibus etiam medicatis ſalubres, quas non tàm a forma inſita operari experimur, quam ab exacta miſtionis natura, & elementarium qualitatum, has (quod optimè ſemper meminiſſe volumus) ſatius eſt experientia cognouiſſe eſſe utiles, & quæ ob ſynceram, ac fortem miſtionem, minus extrà fontem mutabiles ſint. Quales ſalſulas multas, nitratas, atque æneas in Italia experimur, quæ è ſynceris

ceris ortæ fontibus, hanc obtinent prærogatiuam ſpecialem, quia in longinquas adferuntur regiones, ac ad priuatos uſus inueniuntur utiles. quarum propterea particularis à nobis in ſuis hiſtorijs fit mentio.

SINGVLARE CONSILIVM, CVR ALIQVANDO PRIVATIS BALNEIS SIT VTENDVM.

PORRO his ita rectè conſtitutis, de ſyncera natura balnei in proprijs fontibus, & de diminutis eius uiribus extra fontem; habenda tamen ad priuatos uſus ſua cuique condecentiæ ratio eſt. Vnam tantùm rationem, eamque maximi momenti in omni uſu balnei habebit prudens quiſpiam medicus, vnde ægris ſuis priuatas potius aliquando conſulat balneas, quàm adeundas; inopinata, quæ inſtant cuique, & quæ etiam diuites ex itinere ſubire coguntur incommoda, & pericula uitæ. Maximè ægrotantes, vel ex longa conualeſcentes infirmitate. Quam ob rem, præter illam, quam prædicauimus ad vſum balnei neceſſariam experientiam, eſto & hoc alterum in primis pręceptum, vt balneo quam commodè, & ſine omni periculi ſuſpicione vſurus ſis. Commoditatem quidem non à balnei ſolùm conditionibus, ac viribus metiri ſatis eſt, an idonea, an tempeſtiua, amęna, & boni aëris, cumque alimoniæ, ſeruitij, & requiſitarum aliarum rerum copia, & omnino an commoda ſint; quanto maiora verenda ſunt, quæ diximus, inopinata ex itinere incommoda, quæ pro aëris natiui, vel loci mutatione, & vectura, vel equitatu, pro ineuitabili cœli inconſtantia, ſub ęſtu, flatu, frigore, imbribus, & ciborum, & potus varietate, & alijs caſibus, non poſſunt ſub aliqua norma, aut certa regula circumſcribi, nec vitari. Quapropter, ſi his penſitatis periculis, experientia conſtet, idem balneum ad priuatos vſus, & ſi minus vtile, fore tamen non inutile, qualia non pauca recenſebimus; optimi conſilij erit, etiam principibus, priuatæ potius vacare commoditati, & dommeſticis vti balneis, quam longinquo ſe ſe committere itineri, quod non aliquo carere poterit incommodo. Quam hic addidi appendicem, tùm ob multa, quæ vidimus in his caſibus grauia diſcrimina: tùm vt circumſpecta magis ſint medicorum conſilia, præſertim ergà principes viros, cùm aut pro valetudine patientis, aut pro dignitate perſonæ, commoditati, & decori conſulẽdum, ac aduectitijs ſatius erit vti balneis. Sed huic loco quandam cogimur, nec inutilẽ opponere antitheſim, de his, qui non commoditatis occaſione, nec vitandi periculi cautela; plerunque tamen per abuſum, ac malè conſiliati, relictis naturalibus balnearum fontibus, aduectitias conuehunt aquas ad priuatos vſus, minus etiam ſcientes eas fore vtiles. Sub hoc videlicet tacito prætextu, quoniam libentius ægri trahuntur ad propria commoda: medici verò, delegatis ſuis ægrotantibus ad balneas, vix vllam dati conſilij recipiunt gratiam: quare ſatius putant nonnulli priuatas miniſtrare, vt pote quibus ſuam curam adhibeant, ac quotidianas, de more viſitationes, quam prædictis, nec vllius frugi periculis ipſos exponere. Cuius ſanè erroris admonendos volui tam patientes, quam etiam non vulgares nobiliſſimæ cuiuſdam ciuitatis medicos: vt hi quidem nouerint ſe impiè, nec chriſtianè agere, qui ſaluti hominum præferant Lucrum. Et non minus patientes, vt meminerint liberales eſſe, præſertim verò principes, qui ſi non ſuos conducunt ad balnea medicos, vtique in cauſſam propriam aduocatum quærant, & candidi animi medicum. Qui ex conſcientia, ac adhibito ſtudio æqua, ac neceſſaria conſulat, euitetque minus vtilia. Ad quam medici diligentiam pertinent, quæ iam mox habituri ſumus præcepta vtiliſſima, de præparationibus ad balnea neceſſarijs, deque ipſarum electionibus, ſecundum loca, & per anni tempora, à cęli, atque aëris conſtitutionibus. de quibus non poterit medicus, niſi longo ſtudio, ac peritia, quam habuerit circà balneas, ritè decernere.

Præcepta ad vſum vtiliſſima.

Commoditatis ratio, & commoda.

Ab experientia.

Balnearum priuatarũ abuſio.

Auaritia in abuſu balnearum.

De

De iudicijs an vtilia futura ſint balnea, ſingulis annis. Cap. VIII.

AD vniuerſum autem balnearum vſum, quam ob rem prognoſtica pars neceſſaria ſit, iam planè multa de temperamentis, ac multa item ex prædictis libro ſuperiore de accidentibus aquarum declarant. quia aquæ nimirum tot elementorum aliorum, & cœli quoque mutationibus infinitæ ſubiacent. Cuius ſanè iudicij nos prima capita, quæ ſaltem annuis diuerſitatibus ſeruiunt, proponemus. Nam complures Medici noſtri veteres, experti per aliquot annos balnea, interdum promiſſa efficere, interdum verò inſalubria fuiſſe, ac ſiniſtri ſucceſſus, diuerſas adduxere cauſſas. Alij quidem aduerſos ſtellarum aſpectus inculpauêre eius anni cum balneis: alij ad quaſdam occultas repugnantiæ cauſſas confugêre: & alij, vt habet quiſque in huiuſmodi caſibus ſua perfugia, affirmant in prognoſticis, ita poſt longam memoriam fuiſſe ob-

Biſſextus an aduerſetur balneis.

ſeruatum, vt quilibet biſſextilis annus, balnearum naturalium vſui ſit aduerſiſſimus. Cuius ſanè euentus in biſſexto, nos rationem non habemus, niſi in contrarium: cùm ſint ex doctis multi, qui id tanquàm ſuperſtitioſum, & anile derideant, negligantque omnino. Annus enim biſſextilis inæqualitas eſt partitionis perperam factæ horarum, & dierum à nobis, non ſupererogatio naturæ. Vel eſto naturæ exceſſus: ſi mutationis cauſſa ſuperuacaneis illis ſex horis tribuatur; eædem prorſus horæ, & momenta quolibet anno ſuperuacant. Si verò tribuatur intercalari diei quarti cuiuſque anni: ſequeretur hoc abſurdum, quòd ſtatis ſingulis quatuor annis, idem affatim rediret ſtellarum ſitus, aquis contrarius, quæ omnes

Biſſextilis anni vulgares mutationes.

euidentes ſunt demonſtrationes, biſſextilibus annis nihil eſſe attendendum. Quicquid verò adhuc obſtent nonnulli, non contemnendos eſſe huius variationis effectus, quia biſſextilibus annis (aiunt) compertum eſt, vegetalem naturam, & plantas ſubſtinere noxas aliquas, fructus aut tabeſcere, aut conuerti in ſuis pericarpijs ſemina, & in ſcapis fabas ſurſum verſus inuerti, bruta minus impleri, vel ſæpius abortiri, & balneas ſimiliter obſeruatum eſſe operationibus aliorum annorum non reſpondere. Id inquam vulgi moris eſt, vt ſoleat opinionem potius reſpicere, quàm rationem: tribuatur id opinioni, vel alicui experientiæ, nobis pro hoc vitæ curriculo obſeruatum eſt, & horum effectuum variabiles eſſe euentus, & omnino hanc à biſſextili anno exceptionem in balneis erroneam toto cœlo eſ-

Syderum aſpectus an in balneis obſeruandi.

ſe, & ab his iudicijs reijciendam. Cæterum, qui adducunr in cauſſam, nouam balneorum antipathiam cum cœlo, neque hi contemnendi. Iudicium tamen relinquendum Aſtronomo eſt, qui conſtellationes ipſas per ſingulas annorum reuolutiones colligens, quales, & quatenus, & quantam ſalubritatem eo anno naturæ aqueæ influant, edoceat. Medici verò

Medici officium.

potiùs coniectura intereſt, quàm figura cœli, qui ſingularis balnei pericula, in horis adeò variabilis, ſingulareſque ad vſum prædictiones profiteri debet. Poterit vero Aſtronomi iudicio iuuari, ac ex eo ad ſingulares ſuas coniecturas procedere. Nempè à forma cęli, per anni quartas diuagatus, penes ſyderum fauores, Aequinoctiorum, ac Vernalis in primis initia, fineſque ſpeculari poterit: Solſtitiorumùe ſimiliter, & æſtiui maximè ſeruare modum. Ac planè poſteà dierum particulares conſtitutiones ſeruabit, & ſubinde mutationes per interualla aëris, ſucceſſioneſque, æſtus, frigora, ventos, imbres, & alia, quæ conquiſitiſſimè commonet Hippocrates, contemplabitur. Sicque futurorum, quorum à ſupremis

Sublunarium mutationes.

ad infima longiſſima ſucceſſio eſt, artificioſam quandam coniecturam faciet. Nam, quod ad principalia quatuor anni tempora attinet; neminem quantumuis rudem latet, inſignes admodum effectus, maximeque varios ab alterius anni diſpoſitionibus prouenire. Patitur in totum vniuerſa hęc machina inferior ſua contagia, ac morboſas intemperies, quemadmodum animata alia corpora, contrahit. Oſtenta interdum varia, diroſque cometas ſuſtinet æther. Caliginoſam craſſiciem, incendia, turbulentas admodum mutationes, peſtiferas alterationes ſuſcipit maximè aër. Gignit ſæpè terra venena largiùs: quin etiam fœdos ſpiritus quibuſdam annis in putri quapiam materia concipiens, plus ſolito interdum

Aquarum affectus.

noxias, ac innumerabiles beſtiolas, vermes, ac pulices producit. Multò verò maximè vniuerſam aquæ naturam male affici aliquando neceſſe eſt: & compoſitas præſertim iſtas balnearum, quæ varias concipere metallicorum fumorum corruptiones ſunt idoneæ, ac cæterorum elementorum impreſſionibus, tàm malis, quàm bonis ſubiacent. Hæ autem ex aëre primùm ſunt cuilibet manifeſtæ, ac euidenter ex pluuijs contaminantur, tùm præſenti-

Peſtilentię tempore.

bus, tùm prægreſſis, ac vernalibus, antè alias. Peſtilentiæ tempore, quantum vis cauſſa balneas exigat, haud tūto ſe ſe illis quis commiſerit: propter aëris contagia potiùs, quàm

ipſa

ipſa lue languentium. Ac multo minus eas conſuluerim, ſi aëris inſalubritatem non tantum cœleſtium inclementia gignat; quantum concepta in terreſtribus vitia, quæ apprimè aquas ipſas poſſunt inficere. Auſpicantur autem futuram peſtilentiam quidam Medici, quando terreſtrium impendeat vitio; ſi ſerpentes crebrò è latibulis apricari inueniantur, lumbricos è glebis ſubrepere, auiculaſque campeſtres ad montana, ac edita loca conuolare. Verendi etiam Terræmotus illius anni, illiuſque regionis: quippe qui flatuum ſubterraneorum indicant multitudinem, ac ſæpè ex horribili commotione imas ſpeluncas, & vnde aquarum tranſcurſus eſt, replent, ſuffocantque, aut mirificè eas contaminant. His adde mirificum, quod vidimus poſt hanc editionem exemplum, quia pręgreſſis in tranſpadana Italiæ parte, crebris terræmotibus per duos annos, quibus in agro præſertim Ferrarienſi, ſubdio, in magalibus, & conopęis habitatum eſt, derelicta ferè ob frequentes ruinas ciuitate: ſtatim à circumuicinis alpium montibus, obrepſit peſtis, quæ totam illam regionem, & Venetias præcipuè, & Mediolanum horrendis modis per biennium affecit. Perculſa eſt metu tota Italia. His ergo præuijs iudicijs ſatis vniuerſam futuri anni diſpoſitionem penes balneas perſpectam habebimus, ſi eadem ad vſum ſenſualis notitia comprobet. Nempè vt particularis balnei, quo patientem vti oportuerit, loca, ſitum, formam, mores, qualitates, aliarum aquarum confluxus, ventos, quibus exponuntur, lacunas, ſtagnantium aquarum paludes, & ſingulares id genus alias circunſtantias cognitas habeamus, quas idcirco nos in ſequentibus libris per hiſtorias proſequemur. Et cum hic diligenter vtentis temperie compenſata, ac neceſſitate balnei, non tantum noxarum cauſſas cauebimus; ſed & nunquid adeundum, & quantum cuique vitandum fuerit rectè prædicere, ac inſtituere poterimus. Balnea Aquenſia aliquandiu fuerunt à poſteris deſtituta, quòd quodam anno promiſſa minus ſyncerè præſtaſſent, dum ſuſpicarentur quicquid mali ad illud tempus inde eueniſſet, id vſque futurum. In hanc rem meminit Plinius, multoties Nili riuis amaris redditis ex pluuiarum intempeſtiuo influxu, magnam Aegyptijs peſtilentiam fuiſſe contractam. Atque hæc haud dubiè prima eſt, ac potiſſima cauſa, quam ob rem balnea aliquo anno inſalubria fiant; cùm ſcilicet pluuiæ contingunt eo anno inſolitæ, ac vere maximè, quæ neceſſariò fontium ferè omnium naturam, qualitateſque inalterat. Nec verò pluuias anni tantùm, aut infeſta id genus vniuerſa ſigna putare oportet; ſed & accidentia ipſa dierum particularium inter vſum balnei proteſtari neceſſe eſt. Quot enim balnea aliquo anno reputata ſunt fore ſalubria, quæ tamen in ipſo vſu obturbata, vel vento aliquo præſertim frigido & conſtipante, vel alioqui modico alterius riuuli confluxu, vel pluuijs contaminata, immedicabiles noxas attulere? Quam ob rem magnis imbribus inter vſum balnei fientibus, præſertim in potibus, ſuperſedendum aliquandiu eſt. Nec temerè quidam animaduertunt, vt in Coniunctionibus, ac Oppoſitionibus lunaribus, pariter intermittendum ſit, maximè ægris. Præſertim ſi Luna aut Scorpio occurrat ex ſignis, aut Saturnus inter planetas: in quibus effatû digna aquarum commiſtio fieri ſolet. Nec minus mulieribus cauendum, menſibus ordinariè fluentibus. Quæ autem reliqua de ſingulis ſcriptura non capit, meminiſſe oportet non ſolum Medicum ſe præſtare prudentem debere, ſed & ægros, & exteriora, vt ſanctè inſtituit Hippocrates.

Terræmotus.

Terræmotus, & peſtis. 1576.

Singularis iudicia.

Nili corruptio.

Pluuiarum noxa in balneis præcipua.

Accidentales balneorum noxæ.

Lunares motus.

De præparationibus ad Balnea Naturalia. Cap. IX.

VLTIMA medicorum appellatio Balnea. Natum videtur prouerbium, quùm in morbo quopiam, aut antiquo, aut immedicabili, innumera expertos medicamentorum genera, ac parum tamen iuuatos; ad balnea, tanquam ad maiorem principem, delegent: vnde niſi adiudicata cauſſa abſoluti, ac ſani redeant, tanquàm conclamatos relinquunt. Senſus autem eius primo aſpectu hic eſſe videtur: vt balnea ſub illius Aphoriſmi cenſura ſint; Extremis morbis extrema remedia. Verùm nō extremis tantum, quinimmo incipientibus, & leuibus adhuc affectibus balnea vtilia ſunt, etiam ſanis. Nec balnea ſemper vltima: Nam pleriſque ſæpenumero præferuntur; facilitate remedij, commoditate impenſæ, diuina quæ eis tribuitur prærogatiua. Prouerbium ergo dogmaticum eſt: quippe proponitur, vt vniuerſa quædam in toto balneorum negocio regula, quæ breui ſententia plura continet documenta. Primum docet balneum haud abſolutam præſtare, neque certam vtilitatem, ſed cum EX RATIONE miniſtratur. Non cuilibet tempori, neque vitio, neque naturæ, neque omnino cuicunque hominum conditioni idoneum; ſed omnium

An Balnea vltimū ſint remedium.

1. Aphor. 6.

nium

Balneū non temerè, ſed ex ratione miniſtrandum.

nium habendum eſſe delectum quendam. Et in ſumma haud temerè tentandum eſſe, & in morbis magnis eſſe quoddam extremum remedium. Et conſequenter docet, vbi balneum intempeſtiuè, inuita natura, vel morbo repugnante, & non ſecundum rationem adhibitum ſit;tunc non vacare periculo. Tertio videtur admonere,vt rectè balneo, ac ſine ſuſpicione vtaris,diligenter procurandum eſſe, vt antequam aggrediare, requiſita totius corporis præparatio habeatur. Qua de re duplex intentio principalis ſe exhibet:altera ad affectum,cuius gratia balneum deliberas;altera verò ad ea,quę poſſent contingere pericula. In omni ergo vſu, ac genere balnei hæc prima ratio teneatur, quòd alia cauſſa eſt eius, qui aliqua premitur infirmitate,& eius,qui aut ex conſuetudine, aut in obſequium amicorum (vt ſępè vſu venit) aut alia quapiam extrinſeca occaſione accedit ad balneas. His quidem (quod in vniuerſum de ſanis dixerim) nulla planè alia præparatio conſulenda eſt,

Sanis balnea periculoſa.

quàm vt caueant, ne prouinciam ſuſcipiant pęnitendam. Minus enim hi opus habent balneo,nihiloque magis præparatione aliqua. Immò ſub cenſu cadunt ſacri illius medicinæ canonis 2.Aphor.27. QVI ſanas habent carnes difficulter ferunt medicationes.Quærens

Aphor. Hippo.

enim pharmacum(teſte Galeno)peculiarem,quem purget humorem,nec ſequeſtratum inueniens;neceſſariò ſanguinem colliquat,& carnes.Et non minus hi vacant periculo in balneis,quin ob potentem aquarum,præſertim calidarum,actionem, ſiue balnei qualitate,ſiue copia, ſiue inopinata aliqua poſt balneum occaſione, ac errore, corpora, ac humores alioqui ſanos agitent in tantum,vt ſæpe multifariam lædantur,& quos vidi aliquos,vſque ad interitum. Atque his malè conciliatis hominibus rectè quadrat prouerbium, quod in

Aegris conſilium.

præpoſteris à balneo ſucceſſibus vulgo iactari ſolet, ANDARE AL BAGNO PER LE DOGLIE. Proinde his, qui aut aliquam viſcerum intemperiem corrigere tentant, aut quopiam inſigni vitio laborantes,huc tanquam ad Apollinẽ recurrunt;tentanda priùs commonemus leuiora præſidia,nec balnea ſine optimi medici conſilio petenda ſunt. Ad inſignes verò ægritudines, vbi de balneo conſulendum erit(audiant hæc deſperati,& incu

Deſperatis.

rabiles) ſi inuito balneo, Thucydidis, quam iactant regulam ſequi deliberant, AVT ALIQVID agere, aut periclitari,hi ſciant,ſi nō moriantur in balneis,vitium morbi peius priore efficient,vel imbecilles ex longo morbo vires debilitabunt,vel ſanas alioqui partes aliquas offendent. Quòd ſi aliqua ſalus in balneo repoſita eſſe videatur;his ſperandum eſt, ſi diligenti medici opera requiſitas præparationes præmiſerint: ſe & proſperis ad vota ſucceſſibus gauiſuros, & ſi vlla eſt in omni re medica diuina facultas,in balneis maximè viſuros eſſe miracula. Ergo ignorandum non eſt, quòd actio, & impreſſio fit in patiente benè diſpoſito, vt ex ſapientum inſtituti elicitur;benè ergo diſpoſitum corpus ad actionem bal

Miracula in balneis.

nei eſſe oportet. Diſpoſitionis autem, ac vniuerſæ præparationis ratio hæc eſſe debet, vt nec plenitudo, nec vlla humorum redundantia in corpore exiſtat, quæ aut ſui copia, aut mala qualitate operationi,quæ ſperatur à balneis,poſſit eſſe impedimento. Maxime verò, ſi prꝑterea,inſigni aliqua teneātur intemperantia,preſertim viſcerum calida, ſiue ſani,ſiue

Galeni conſilium.

valetudinarij,ſiue(quod primùm eſt)ægri exiſtant.Quapropter dicebat in 5.de ſanitate tu. Galenus, in omni balneo, ſed potiſſimùm eius generis, cuius aqua potabilis non eſt, ſed cum quadam digerendi virtute; inaniendum purgandumque prius corpus eſt, ſecus enim

Purgandi ratio.

haud balneum eſſe tutum. Verùm ad quantam menſuram hæc purgandi ratio definienda ſit,ſingularis inſtituti eſt.Summa tamen hęc eſto,in caſu præſertim difficili,vt omnes cauſſæ,quantum fieri poſſit,vſque ad continentes,& vltimas eius affectionis tollantur.Nempe iuxtà duas propoſitas intentiones, cùm vt exonerata natura ad ſperatam ex balneo ſalutem ſit promptior: tùm vt ne leuis redundantiæ relinquatur occaſio, vnde lęſionis alicuius ſuſpicio eſſe poſſit. Singulares autem præparandi circunſtantiæ cùm innumeræ ſint, eędemque inexplicabiles, ſatis erit methodum quandam commonſtraſſe, quæ deſeruiat

Præparationis methodus.

ſingulis. Prima quidem extrinſeca eſt,ipſius ſcilicet balnei virtus,ac adminiſtratio, qualis,& quanta ſtatuatur,ac futura ſit.quam Galenus breuibus quidem verbis,ſed multæ ſen

A balnei viribus.

tentiæ, & quæ tenenda ſemper memoriæ eſt, expreſſit in 5.de ſanit.tuen. Operæprecium eſſe naturales balneas experientia cognouiſſe. Vel ſaltem dixerim per hiſtoriam, an temperatum ſit balneum an graue, an multæ,vel mediocris actionis,& qui eius vſus,ac opera

Experiētia in balneis neceſſaria.

tio eſſe ſoleat.Ad has poſteà ſingulares balnei conditiones duæ aliæ intrinſecæ, corporeæque indicationes adhibendæ erunt: ab affectu.ſ.ipſo, cui mederi per balneum propoſitum

A corporis affectibus.

eſt,an extrinſecus corpori ſit,ac leuis,an potius intrinſecus,& qui forſan nobilem aliquam occupet partem. Vel ſi in alto hæreat, & curatu difficilis ſit, & qui forti propterea,ac aſſi

A vijs purgandi.

dua indigeat balnei actione,quales plerunque vſu duccię curari ſolent antiquę capitis affe ctiones, vel alicubi in iuncturis, in Iſchiade, in vtero inhærentes. Altera indicatio à vijs ſumen-

ſumenda erit, per quos ſuum munus natura, ſimul atque balneum exequi debent, an apertæ ſint, & idoneæ, an clauſæ, nam quæ in ſuperficie, aut in communibus hærebunt vijs ſuperflua, ac vitia, facile, vel ſola aquarum abſterſione, quæ vel potu, vel balneo fit, curari poterunt: contrà ubi in anguſtias immerſa iaceant, vel in thoracem, vel in pulmones infarcta. Et vetuſta in capite Hemicrania, vix aſſiduo in caput inſultu calidarum aquarum digerenda. Et his adde quæ nam ratio ſit virium corporis, ac uirtutum ipſarum, quæ ipſius balnei actionem dirigere, & (ut aiunt) regulare debent. Expultricis potiſſimùm, an fræno opus habeat, an ſtimulo. Ac ex æquo cæterarum facultatum, qualis ſit uigor, retentiuæ, concoctricis, atque attractiuæ. Quo nomine prima hæc præparationis ratio proponi debet, vt ſi extenuatum ſit corpus, diligenter antè balneum reſtauretur, ac tam cibis, quàm reliquarum rerum moderatione confirmetur. Proinde in ſingulis prudentis Medici conſiliũ illùc omne dirigendum eſt, vt & naturalis temperiei rationem habeat, & ætatis, & ſexus, & virium, & conſuetudinis, ſimul atque morbi, ſiue cauſſæ, quam ob rem utendum ſit balneis. Et affectæ particulæ. Hinc per contrarium omnem præparandi rationem æqua lance compenſet, præſentia ordinet, & futura moderetur. Nempe, quod in naturali ſtatu ſeruare oportet, contrarijs præmuniendo: exempli gratia, vt calida refrigerando caueat, frigida calfaciendo, debilia roborando, craſſa & viſcida tenuando, & tenuia (vtpote quæ fluxionibus faciendis inter balneum promptiſſima ſunt) ingroſſando. In primis verò ſi quod ſuperuacuum in toto corpore hæſerit, id per conuenientes vias, & quantum fieri poteſt, è locis ipſis affectis expurgent. Quæ eſt Galeni doctrina, multis in locis, clara tamen, & compendiaria in libro de Cõſtitutione Medicinę ad Patrophilum, Superflua, inquit, expurganda ſunt, facta prius diſtinctione, an copia, an qualitate, an vtroque delinquant: & præcoquendo (ut artis eſt) quæ concoqui debent, ac obſtructiones aperiendo. Porrò quibus auxilijs id faciendum ſit, ipſi affectus docebunt. Nam ſi omnes ęquabiliter humores aucti fuerint, per ſanguinis miſſionem propria, maximaq́ue euacuatio fuerit. Si verò vel flauæ, vel atræ bilis ſuccus, ſeroſa aliqua humiditas redundauerit; euacuatione, ſed diſſimili tollenda eſt: prout ſcilicet aliam flaua, aliam atrabilis, aliã pituita, & tenuia venarum recrementa vacuandi uiam oſtendũt. Pro complicatis autem affectibus, artificiali diſtinctione vtendum, cui primo occurrendum ſit; vt iuxtà præclarum illud Medicinæ dogma, ſemper id quod magis vrget, anteferatur, cæteris non neglectis. Porrò ad exactam praxim ſingularium præparationum, iuuabit admodum artem curandi quanque paſſionem per balneas tenere, quam toto libro tertio exequuturi ſumus. Vbi & quæ ſolitæ ſint inter uſum balnei noxas accidere, ſimul atque cautelas, & curationes docebimus. Nunc ad Electiones ueniemus, & proximè de omni uſu balnearum loquemur.

A virium robore.

Galeni purgandi methodus.

De electionibus, & temporibus balnearum naturalium. Cap. X.

Balneum commodū eligendum.

VTILE verò in electionibus, idemq; neceſſariæ curæ eſt, in toto Thermarũ negocio præſciuiſſe, quòd QVI DICIT BALNEVM, DICIT COMMODVM: quare veteres ſemper balneas inter delicias connumerant. Et quæ hodie alicuius celebritatis ſunt, non tam ipſa ſalubritate probantur, ſi rectè cõputemus, quàm quòd commodiſſimæ habentur. Quales multæ in Italia, ac aliquæ in Germania: cùm non deſint ſcaturigines aliæ ſaluberrimæ naturæ, quę pro indigenarum culpa, ac inhoſpitalitate incommodæ, atque aſpernabiles iacent. Primæ ergo diligentiæ ſit, ægrotis maximè, vt balneæ, præter naturæ præſtantiam eligantur, quæ amœnæ, fœcundi agri, atque aëris, hoſpitales, ac omnino quàm commodæ habeantur. Et præterea, vt ſuo tempore eligantur: quando ſcilicet maximè incontaminatæ, integram, quæ promittitur, ſynceritatem ſeruant. Quare durante hiemis algore nullæ vtiles; vt quæ dilutæ admodum pluuijs, & pro aëris intemperie non adeo commodè ſumerentur. Et contrà, vere ineunte, & per æſtatem in totum æquinoctium, quando potiſſimùm venæ extrinſecis vacant accidentibus, & pluuijs, communiter vtiles. Verum, quia tempora non eandem vbiq; ſeruant temperiem; ideo & penes regiones hæc temporum electio eſt compenſanda. Quapropter intemperata hac noſtra regione, & quæ huic reſpondet Græciæ, atque Aſiæ parte, vernum tempus cõiter præeligendum eſt: quod & temperatius, ceſſata iam omni inclementia cœli, eſſe conſueuit, & ex ſyderum tunc temporis fauore cũctis rebus, medicinæ maximè operibus fauere ſolet. Cui electioni Aſtronomiæ quoq; periti conſentiunt: nam in balneis eligendis Arietem præcipuè conſulunt, & præcipuè vbi balneũ ex alto in caput

Tempora.

Verno tempore.

ſuſcipere intentio eſt,quam partem Aries ex ſignis peculiariter tuetur. Contrà, Scorpionem vitari debere,luna etiam ipſa ſigna perluſtrante.Et idcirco dum Sol Scorpionem irradiat,& ſubindè à dimidio circiter Octobris balnea aſſerunt eſſe inutilia. Porrò finis quo-
Aeſtate. que veris,atque æſtatis initia,quàm commoda balneis,ac tempeſtiua habentur. Sane beneficio ineuntis caloris æſtiui, qui & humiditates hiemis exſiccare, & relictas à balneo morborum reliquias valet abſumere,iuuamenta confirmare,ac laſſatis viribus reficiendis auxiliari. Tertium denique tempus idoneum balneis eſt, finis æſtatis, atque principium
Autumno. Autumni:tunc.n.balnea ceſſatis iamdiu aliarum aquarum cõtagijs ſyncetiſſima ſunt. Deficit tamen à prædictis electionibus bifariam: tum quia antè balneum corpora ſunt reſiccata,ac laſſata prægreſſis æſtibus:tum ob incommoda ſuperuenientis hiemis, quæ non adeo fauſta ſolet eſſe balnei operationibus. Porrò his qui ad arctos habitant,ſi balneis eſſet vtendum, veris finem ob dictam cauſſam, aut tutiùs mediam ipſam æſtatem conſulimus, quippe quæ his verno tempori facilè reſpondet. Quo tempore & in Italia aliquæ balneę, ob mediocris caloris temperaturam, non ſine magno cœli, ac naturæ applauſu accipiuntur. Dum enim ſol;vitæ, & omnis beneficentię author, ſub Leone mundum iſtum perluſtrat,peculiari quadã uirtute humanos ſpiritus uegetat. Quem fauorem eo indicio aſtruũt cœleſtis diſciplinę ſpeculatores,quod circa Babylonem,& Aegyptum, atq; alias ſub leone regiones,ſole illud ſignum ingreſſo ceſſat epidemia. Semper uerò ſpecialem locorum,
A loco balnearũ propria electiones. & balnearum rationem in electionibus (vel me tacente) habendam eſſe arbitror. Primò reſpectu aëris:ad omnes enim balneas minerales inſalubris halitus fit aër certis anni temporibus,& æſtate maximè; quod pręſciuiſſe,& quo tẽpore minus ea loca infeſtari ſoleant, eſt operæpretium. Tum quia aliæ balneę ſui natura calidiores, alię minus, alię moderatę ſint, alię plus alia, atque alia tempeſtate ſalubres. Quare multa erunt balnea, quę citrà communes regulas,ſtatis tantùm diebus licebit eligere. Vt quę non niſi ardente ipſo ſitio valent,pro debili facultate fortaſſis, vel quia minus ſyncerę alio tempore exeunt. Et contrà,alia pro vehementi facultate,vix primo ipſo vere,cæteris ſuo in ſtatu manentibus, tolerabilia,quę nonnulli ſapictum in ſecundas cauſſas ſcitè referunt. Plurimi autem haud temerè peculiaria quędam numinum ſacramenta prędicant: quapropter illas balneas eo potiſſimum nomine, ac tempore appellant, quo incipiunt eſſe electiſſimę. Quales ad Lu-
Nominum balnearum aliquarum ratio. cam in Hetruria balneę de Corſeno,quę primo die veneris Martij, ſaluberrimę habentur. Alię ad Baias, & item ſub Senis ſanctę Marię, & ſancti Georgij quędam, quod dicerent Aſtronomi Aequinoctium vernale. Et circa Pleiadum ortum aliquę, quę à ſancta Cruce tunc temporis cognomentum habent: Sicut & ſancti Philippi balneum ſub Senis menſe Maio,quo incipit eſſe utile. Et à Solſtitio ęſtiuo, quędam ſancti Ioannis die, quo nomine propterea celebrantur:& ſancti Laurentij alię in fine Solſtitij, quales ad Aemiliam uiam quędam ſunt. Quæ ſuam omnes rationem habent. Sicut & quę ad alterum Aequinoctiũ
A neceſſitate. procraſtinantur,quo tempore fontes maximè exerunt ſuas uires. Laudabilis ergo diligentia in electionibus,quę & commoditatem balnei reſpicit,& tempus idoneum eligendi. Verùm laudabiliſſima,& cuicunque neceſſaria,vt ſingularis,exactaque competentia ſit inter balneum ipſum,& qui eo vſurus eſt.Quæ ut conſiſtit in indiuiſibili, ita ex conſilio, & prudentia medici compenſanda,tantæ eſt prerogatiuę, vt quicunque à balneis euentus ſit futurus,ſeu ſecundus,ſeu aduerſus,huic uni puncto factę electionis bonę,uel malę, vendicari poſſit. Atque hęc hactenus.

Methodus vtendi Balneis naturalibus. *Cap. XI.*

RECTA itaque balnei adminiſtratio unum principaliter requirit, ut præhabita exquiſita notitia balnei, ſimul atque naturę utentis; conditionum utriuſq; propria in cunctis,& ſi fieri poteſt ad minima competentia ſit.Haud tanta enim,nec ſola eſſe debet intentio,ut uſus penes balnei efficaciam cum affectu ipſo compenſetur; quanta diligentior requiritur cura, vt quę partes ſecundum naturam ſe habent, ſi non iuuentur,incolumes ſaltem ab omni balnei commotione ſeruen-
3.de Sa.tu. 6.9.Methu. tur, Vocant autem Græci hoc genus medicationis ἐπίκρασιν, vt Galenus inquit,quaſi ad temperiem,& cõuenientiam ſingularem.Cui ſanè ſcopo oẽs alię intentiones in eligendis, exequendisq; balneis dirigendę ſunt.Quæ igitur circà electiones proximè diximus, replicare hîc non erit ſuperfluũ,vt balnea.ſ. cõmoda,& tempeſtiua eligantur: alioquin ſi aut incõmoda,aut intẽpeſtiua ſint; ſperandũ non eſt,vt eius affatim efficacię futura ſint,qualem

historiæ,

hiſtoriæ, aut Informatio habita promiſerint. At ſi affectus præterea vrgeat, vel ſi aliqua minus conſentiant, eo maiori ſtudio ſe ægri à noxijs tueantur, quo incœpti operis non veniant pœnitendi.

Acceßus ad balnea.

E longinquis autem partibus acceſſuri ad balnea, maximè qui viribus fuerint imbecilles, poſt præparationem condecentem, duos dies ad minus requieſcant: poſteà niſi cœli ſtatus obſtiterit, perinde votiuam ſubituri eſſent peregrinationem, ſalutaria à Deo implorent ſuffragia, ac ſe itineri committant. In itinere caueant laſſitudines, æſtus, frigora, equitationis faſtidium, aliaque incommoda, quæ in cauſſam mali poſſent accedere. Cum verò ad Balneas peruenerint, duos ſimiliter dies, quo reficiantur, ab aquarum miniſterio ſuperſedeant, aut ſaltem vnam, mox deinde cæteris benè fauentibus initientur. In quo rurſus dati illius conſilij memores ſint, vt ſint ritè præparati, & purgati: quin etiam, ſi opus videbitur, præparationem aliquam reiterent.

Hortatio ad Medicos balnearios.

Vbi per occaſionem rogare, ac obteſtari non deſinam Medicos indigenas, vt meminerint ſe & Chriſtianos eſſe, & Hippocraticæ prudentiæ hæredes, & naturæ miniſtros: fugiant quæſtuoſas medicationes, & repurgationes, ſed pro facultate, & ægri, & naturæ, ſtudeant ſolùm idonea conſulere, & non faciant niſi neceſſaria, quo vitio damnãdi ſunt, & qui lucri potius quotidiani cauſſa, quàm pro ſalute priuatas conſulunt balneas, non adeo etiam utiles, quùm delegati ad balneas, vix dati conſilij, vel mercedis ſoleant eſſe memores.

Auaritia damnanda erga Medicos.

Mora ad balnea.

De uniuerſo autem uſu, ac tempore, quandiu ad balnea manendum ſit, certus terminus non præfinitur, niſi à iuuamẽto, & qualitate balnei. Alij continuis diebus plus minus quindecim, mane & veſpere balneis vtentur: alij in die ſemel tantùm: alij alternis diebus quieſcentes, ad triginta uſque dies balnei vſum proſequentur. Quos equidem uel eo potiſſimùm iure laudauerim, qnòd aliquem (vt par eſt) dierum delectum habentes, tùm naturæ indulgent, tùm viribus; & ſuper hæc dum paulatim balnei iuuamenta ſentire incipiunt, minus obnoxij fiunt accidentibus, quæ plurifariam in balneis moleſtare ſolent.

Indigenarũ conſilia.

Veruntamen noſtri veteres, quibus non adeo abſolutæ erant rei balneariæ præceptiones, plerunque particularia eiuſmodi conſilia, ad eius loci, ac balnei incolas remittebant (quando præſertim ea balnea non adeo celebris eſſent notitiæ) vt quę illi longo didiciſſent vſu, pro eo, ac ſibi competerent, vtentes obſeruarent.

A conſuetudine.

A tolerantia.

Nos verò, vt ſecuriùs unicuique conſultum ſit, ſingulare prius, ac diligens cuique examen habendum conſulimus: & deinde, quantum ſcripturæ conceditur, communiſſimam ſtatuimus regulam, quæ ab utentis temperie, tolerantiaque, & conſuetudine ſumitur. Aſſueti.n. faciliùs tolerabunt balneum, quàm inconſueti: atque eo magis ſi balnei deſiderio teneantur, vt quondam monuit Hippocrates. Tolerantia verò, tùm in robore, atque habitudine vtentis, tùm in ui balnei ipſius verſatur: qnæ duo conſequitur affectionis, cuius gratia balneum requiritur, neceſſitas.

Vſus balnei ſemper vẽtre vacuo.

Commune verò, ac perpetuum pręceptum in omni uſu balnearum eſſe ſupponimus, vt non niſi ſtomacho ieiuno, ac ventre vacuo balneum ineatur. Quoniam (ut ſcribit Oribaſius ex Herodoto) permagna ſolent à balneis, ac validis id genus medicamentis oriri nocumenta, ſi digeſtione nondum peracta in uentre miniſtrentur. Idipſum monet & Galenus in Thermis 5. de Sanit. tu. quo nomine cauere debent ij maximè, qui bis in die utentur balneo.

A natura cholericis, & melancholicis.

Sãguineis.

Pituitoſis.

Ex naturis autem, cholericis, & natura, & affectu, bilem magis exacuit naturale balneum, ac magis exſiccat, maximè in potu. Quo in cenſu prętерea Melancholicos compręhendimus, & graciles ſimiles: ſcientes his temperatarum uſum maximè conuenire, atque veris finem utilius. Sanguinei autem ſunt cuicunque euacuationi magis idonei: commodior verò hiſce in balneis eſt autumnus, ac pręſertim principium, minus enim hoc tempore ſanguine abundant. Pituitoſis verò naturis, cùm & balnea competunt naturalia, tùm verè maximè & tàm potu, quàm lauacro. Sumpta verò vniuerſim à uirtute indicatione, minus tolerabit melancholicus balneum, quàm cholericus, ſed melius vtroque ſanguineus.

Ab ætáte.

Pueris.

Mulierib.

Senibus.

Porrò quæ circa uires diximus, eadem per ætates, & ſexus diſtinguenda ſunt. Inter primos canones balnearum proteſtatur Galenus in primo de tuen. ſani. Infantibus haudquaquam ſalubria eſſe balnea, quæ uim aliquam pręſe ferant mineralem: omnia enim talia manifeſtè ſiccant. Nec minus à frigidis abſtinendum, quę eorum prohibent augmentationem: Eadem ratione, ac ſiccitatis periculo. Pueri quoque difficile, deinde mulieres, poſteà qui delicata temperie ſunt, difficilius, vim balnei naturalis ſuſtinebũt: difficillimè vero omnium ſenes, ob humorum paucitatem, & multam ſpirituum reſolutionem, quos pręſertim uſu ducti, ac morbis deſperatis uidi lapſos in ſummam perniciem. Habenda verò habitudinis ratio eſt in ſingulis ętatibus, non annorum, Galeno teſte: quando ſint ex pueris, ac ſenibus robuſtis, quos per balneas, etiam in potu rectè curamus, & prę terea temperamenti balnearum, quorum multę ſunt aquę adeo ſuaues, vt cum uix à temperamento abſcedant, nulli ętati, aut tempori veniant derogandæ. Sic ergo vniuerſam ele

ctionum, vſuumque methodum habebimus. Vtendi uerò modus cùm triplex ſit quantum ad aquas, potatio ſcilicet, lauatio, atque conſperſio ex alto: ideò vniuſcuiuſque ex ordine propriam conſiderationem habere opus eſt. Mox deinde de ſudationibus ad vaporaria balnearum loquendum erit, & de Illutatione, & vltimo de Saburratione in harenis, quę ad aquarum medicatarum vſum inſtitui à Medicis conſueuêre.

De vſu potulentarum aquarum medicatarum. Cap. XII.

MEDICATARVM aquarum potus hodie in Italia eſt frequentiſſimus. Frequens item fuiſſe legitur apud antiquos: nam de multarum medicatarum aquarum potibus ſcribunt tùm Hiſtorici plerique, tùm Medici. Vitruuius, Plinius, Strabo, Cornelius Celſus, Scribonius Largus, Archigenes, Galenus, & qui Galenum ſecuti ſunt iuniores, Oribaſius, Trallianus, Aëtius, Paulus, Auicenna. Medicamētoſas aquas Vitruuius, alias quidem balneis utiles tradit, alias potionibus, quæ nimirùm purgando interioribus corporis vitijs medentur. lib. 8. c. 3. Vidi, inquit Plinius libro 31. c. 6. iam turgidos bibendo in tantum, vt annuli integerentur cute. Facit hoc hodie aliquam dubitationem in Galeni ſchola, qui cùm ſit veluti ſacra anchora Medicorum, is tamen de vſu potulentarum balnearum vix vllam fecerit mentionem. Id promiſit quidem ſicut de omni ratione balnearum naturaliū in 3. de Sani. tu. Prætermiſit haud mirùm, nam multa prætermittunt doctiſſimi omnes. Non neglexiſſe, vel id ſatis argumento eſt, quòd hunc bibendi vſum, perinde receptum prioribus Medicis, ac frequētiſſimum ſuo tempore meminit libr. 4. Vbi famam ſecutus tātorum auctorum, & communem tunc bibendi vſum aquarum Thermalium in Italia, inquit. Conſueuiſſe multos vere, vel autumno, ad excrementa vacuanda, vel deiectorijs medicamentis uti, vel vomitorijs, vel his, quę vrinā cient, vel ſponte manātibus aquis, quibus utique aut ſulphuris, aut bituminis, aut nitri vis ineſt. Meminit earum & Aëtius ex Galeno (vt ille profitetur) libro 11. c. 33. de Albulis aquis loquens, quæ ſapore inquit ſubſalſo ſunt, & tactu lactei teporis. Clariùs autem paulò ante ex Archigene, ad veſicæ vlcera, cap. 30. Quæ authoritas quoniam breui quodam elencho continet modum, vſumque potulētarum aquarum, qui ad hanc vſque diem tenetur in balneis: eam hîc pro themate viſum eſt adſcribere: habet enim ad hunc modum. De Albularum aquarum potu. Conferent itaque aluminoſæ, ſulphureæ, & conſimiles aquæ, quales ſunt Albulæ, ſi adſint, poſt matutinam deambulationem, trium heminarum menſura prima die ebibitæ, deinde vſque ad quinq;, & ſex heminas perueniendum. Ad hoc enim quòd inteſtina eluunt: aër etiam ipſarum fuliginoſus veſicam ad doloris ſenſum percipiendum hebetat, & humoribus exinanitis, puriorem, ac lucidiorem ſanguinis ſubſtantiam reddit. Quin & ipſæ aquæ vlcera repurgāt, & cum voluptate infrà ſubeunt: atque adeò nihil ægro ſanando efficacius depræhendere poſſis. Hora autem calidior ad eas accipiendas apta eſt. Quòd ſi non adſint huiuſmodi aquæ, adſint autem aliæ nullam guſtui qualitatem exhibentes, ſed latè ſe ad guſtum diffundentes, hæ ipſe reliquis meliores ſunt cenſendæ, & proximo ab eis loco bituminoſæ. Nitroſarum ſimiliter, ſi adſint, & ſalſarum experimentum ſumere prodeſt, maiorem enim quàm credi poteſt, ſæpè ex his ſuccedere vidimus effectum. Hæc omnia ſcribit Aëtius, authoritate Archigenis, qui ætate Neronis, Medicus fuit illuſtris. Super quæ nos correctione quadam, atque amplificatione adhibita; integram bibendi aquas balnearum methodum conſcribemus. Quinque verò proponuntur ſeruanda inſtituta præcipua: qualitas exhibendæ aquæ, minera, tempus, menſura, & modus bibendi, quę ob frequentiſſimum, qui eſt hodie uſus bibendi medicatas aquas, diligenter à nobis, & uſu ipſo animaduertenda, ac ſeruanda ſunt. Vbi ergo aquæ proponuntur eligendæ, quæ nullam guſtui qualitatem exhibeant: Sanè verba intelligas, non quę exactè nullam pręſe ferant qualitatem, ſed quæ neq; odore, neq; ſapore, neq; tactu, neq; vlla aliqua impreſſione excedant, aut certè parum ingratam alicui ſenſui qualitatem oſtendant. Quales ſunt Albulę, quas iam ſapore ſubſalſo taxauit, ac lactei temperamenti (vti ſunt) & conſimiles (inquit) quæ ſe latè ad guſtum diffunderent. Tenuium uidelicet partium, ac modicè calidarum; vnde vim obtineant facilè penetrandi, ac abſtergendi. Abſtergentia dicebat Galenus 5. Simpl. cap. 10. modicè nitroſa, ac amara eſſe conuenit, vel etiam dulcia, quę tenuiū partium ſint: quorum in cenſu mel experimur abſterſorium, terebinthinam, ſerum lactis, marinam aquam, & ſalis omne genus. Dioſcoride etiam teſte. Itaque prima hęc potulentarum aquarū prerogatiua eſt, ut Abſtergentes cōiter appellentur. Hęc ergo circa qualitatem

Quid Galenus ſētiat.

Cap. 4.

Aetius.

Albularū potus ex Archigene.

Quinque regulæ

1. qualitas.

Abſtergentes aquæ in potibus.

2. Minera.

tatem nunc dixiſſe ſit ſatis. Quo ad mineram autem, nitri ſubſtantia in primis potulentis aquis maximè idonea eſt,& quæcunque miſti ſpecies;quæ ſeu primo,ſeu ex accidenti nitri naturam participant. Vt ſal, qui aridior nitro,vires abſterſorias aquis imprimit inſignes, ac ſeruat diutiſſimè. Deinde alumen,quod quanquam ſtypticæ ſit virtutis,in aliquibus tamen aquis ſoluta ipſius ſalſugine, vim vtique abſtergendi imprimit,vt ipſę iam dictæ Albulæ planè oſtēdunt. Aquę verò per Aęneam materiam transfuſæ, & benè digeſtæ, pares non inueniunt in medieatis potulentis: ſubtilis admodum miſturæ partium, cum virtute mineralium ſubacuta, vnde facilè penetrant,ac egregiè detergent, deterſaq́; loca mediocriter corroborant,quales ſub Viterbio aquæ calidæ,limpidæ,& potabiles,& Maſini aquę inter alias,celebres in Vulturenis.Nam quę craſſam ducunt ex æneis materialibus ſubſtantiam,quales in Cypro virides, exactèq́; acres hæ verrunt, erodunt q́; nimis,ac minus tutò propterea vſurpantur.Quod idem in atramentoſis contingit aquis,cinereiſq́ue,& calcinatis,& in nonnullis admodum ſulphuratis,quæ ſunt ſiccæ,& ſtypticæ.Alioquī ſulphuris,vel potius vaporum ſulphuris aliqualis miſtura, haud inutilis eſt potulentis aquis, vt quas plerunq; reddit actu tepidas,ac minus ſtomacho ingratas.Adde & hanc incomparabilem ſulphuris prærogatiuam in quibuſdā potulentis aquis benè digeſtis. Compertum eſt apud artis peritos ſulphuris elambico parati incomparabiles eſſe virtutes, ob ſui tenuitatē exactiſſimè penetrandi,incidendi, digerendi.Vnde ad omnes viſcerum obſtructiones,ac contumaces duritias, ad renum, ac veſicæ calculum,mirabilis eſſe operationis. Nec dubium apud me,in his naturæ arcanis,reperiri Thermales aquas,quæ pro ſubtiliſſimarum partiũ ſulphuris penetratione,eadem,ac maiora præſtare poſſint miracula.quę tamen experimento decernimus. Immo reor equidem, vt in has intimas facultates penetrare potui,quòd omnes potulentæ aquæ, quæ ſulphuris præ ſe ferant aliquo ſenſu veſtigia, tales vbi plus, vbi minus obtineant prærogatiuas.Quales Aponi dicerē aquas, complures item in Baianis,ac Puteolanis,in quibus adeo ſulphuris ſyncera natura luxuriat,& ſubtiliſſimarum partium.In Monferrati aquis,quæ ob tenuitatem redolent camphoram,& alijs ſimilibus,quę in potibus aliquam habent celebritatem. Quæ verò ferri qualitates concipiunt,multæ,ob eandem acrimonię participationem, qualemcunq; pariter obtinent detergendi virtutem, ſępe tamen languidam ob multam illius mineræ aſtrictionem.At vbi ferratæ aquæ ex accidenti miſtura acutiores in deterſione habentur, hoc magis laudabiles ſunt, quòd ſoluunt confortando.Id eſt,quòd purgant quidē,ac refrigerant:& pręterea, (quod admodum vtile eſt ab euacuatione, & in euacuatione ipſa) purgatas exinde, ac laſſatas particulas mirificè corroboratas relinquunt. Quibus ſanè proprietatibus,quædam Sancti Caſſiani balnea; & alia Patauina,& Villa Lucæ,veniunt maximè celebranda. Et item Porretana ex alumine. Satius verò eſt, ac multi momēti aquas ipſas experientia cognouiſſe, ut dicebat Galenus. Quas enim in hoc,uel quocūq; etiam minerę genere inuenimus nimium ſtypticas; eę non admodum in potibus probandæ ſunt: qualemcunq; enim tergēdi virtutem habeant,ſiquis fortaſſe aluo ſit durior,vel certè cuicunq; purgationi minus diſpoſitus eas ingurgitet, multifariam lędi contingit. Error,quem frequenter videre eſt ad quaſdam in Hetruria aquas, quæ ferreæ à prædominio mineræ cùm ſint, & cum quadam deiectoria facultate, quando minus ebibitæ vacuantur, ſtimulo aliquo indigent. Nobilioribus enim cum manna commiſcentur, vulgaribus cum ſalis gemmei fruſtulo, & pauperculis cum roſarum infuſo, vel tartari momento, vel ſimplici ſaccharo.Quòd ſi tormina,aut id genus inflationes quandocunq; gignant, diſcuſſorij aliquid, ac aromatici commiſceri cum aquis Medici imperant, ut cinnamomi,zinziberis,macis,gariophylorum,galangæ,ſimiliumq́; pollinem.

Aenea aqua. *Sulphureæ.* *Sulphuris, & ſubtiliũ partiũ prærogatiua.* *Ferratæ.* *Soluentia confortãdo.* *5. de Sa.tu.* *Parum deterſoria dãnantur.*

DE TEMPORE SVMENDI AQVAS.

PORRO tempus confuſè expreſſit Archigenes: nam Matutinum proponens, benè quidem,vt communiter fit; Sed ſubinde hora ſubiungens calidiore, confuſionem fecit: niſi hæc fortaſſe culpa ſit errantis interpretis. Nos diſtinguemus de uniuerſali tempore, & particulari. In uniuerſum anni tempus idoneum eſt inter utrunque æquinoctium per æſtatem,& omnino temperatæ qualitatis,vere & autumno,ex Gale.4.de Sani.tu. SVB Canc, & antè canem difficiles fiunt purgationes, dicebat Hypocrates. Et ratio triplex Galeno ibi interprete,quæ & in purgationibus Medicatarum Aquarum militant.Primò,quia corpora tunc exuſta non ſuſtinent medicamenti acrimoniam: quare plures hoc tempore purgati incidunt in febres. Secundò,quia imbecilles diſſoluuntur. Tertiò,quia aëris ambien-

Tempus. *Apho. 5. Sec. IIII.*

tis calor in partem trahit extrinſecam, contrariam ei, ad quam purgatio ducit humorem: quo nomine vidimus ſæpè non purgatas aquas putreſcere in corpore, itaque conuerſas in acrem bilem accendiſſe maximas febres. Militat & Aphoriſmus in altero ſolſtitio: Hiemis enim frigore hebetantur tam balnearum vires, quàm corporum: nam aquæ ipſæ variarum confluxu aquarum non modicè alterantur, vt pluries diximus. Aëris verò ambientis frigiditas aduerſatur balnei operationibus, quæ ſunt aperire, fundere, laxare: at frigus conſtipat, & vel planè nocet, vel non facit ad vſum. Cæterùm ſunt quædam aquæ, quarum priuata ratio in electionibus eſſe debet. Tùm ob ſpecialem earum naturam quolibet tempore vſui idoneam, tùm ob patientis vrgentem neceſſitatem. Ergo quæ ſemper ſinceræ ſeruantur, ſemper vtiles. Quo modo ſancti Caſſiani aquæ, Porretanæ, villa Lucæ, Salſulæ montis Catini, & quædam aliæ, quæ deferuntur per vniuerſam Italiam, atque etiam in Galliam, ac toto anno (quando ſcilicet cumque vtendæ veniunt) tepefactæ bibuntur vtiliter, etiam in medijs Solſtitijs, quanquam vel me tacente patet, quòd nulla balnei aqua eodem cum ſucceſſu, ac laude bibitur longe exportata, quo ad fontem proprium. Maxima enim pars ex ipſo fonte hauſtæ, ac delatæ amittunt omnem virtutem. Multæ non ſeruantur per hiemem, dilutæ pluuijs & quæ vtcunque ſeruantur delatæ à proprijs fonticulis; fieri non poteſt quin amittant eum calore ſuo minerali viuificos illos ſpiritus, in quibus ſpeciali vt plurimum virtute Solis ac ſtellarum, omnis iuuamenti vis conſiſtit, quæ ſemel omiſſa nullo poſteà extrinſeco calore reſtituitur. quod eſt valde notandum. Rectè ergo dictum eſt, quòd quas non conſtat experientia eſſe vtiles, eæ bibendæ non ſunt, niſi ad proprias venas, ac proprio tempore. Quapropter quæ non adeo accidentalibus pluuiarum riguis contemerantur, quales multæ habentur, diuiti vena, latis, ac opertis cuniculis; vere ſtatim ineunte poſſunt aſſumi. Hoc enim tempus, vere ſcilicet ipſo, ac per æſtatis initium, totius anni electiſſimum eſt, vt cæteris purgationibus, ita & balneis. Quæ autem ipſo etiam vere, vel pluuijs, vel longis niuium deſtillationibus ſunt obnoxiæ, vſque ad Caniculæ ortum non ſunt eligibiles: tuncque per quadraginta circiter dies, vbi maximè illa obſtacula ceſſant, optimè eliguntur, quo tempore Aquæ vallis Sancti Marini bibuntur communiter. Niſi aliquid obſtiterit. ſunt enim quæ magnis caloribus ſumptæ non digeruntur (vti iam diximus) vnde vel opplent, vel in malum conuertuntur humorem. Sunt aliæ, quæ quanquam forent æſtate electiſſimæ, ob aëris tamen illius temporis eo loco inclementiam, ſunt omittendæ. Quas ob cauſſas accuratè nos ſingulis hiſtorijs balnearum, ſingularem electionem, & quæ vſu longo comprobata fuerint, adſcribemus. Hæc itaque anni tempora eliguntur in balneis.

Hieme cur inutiles aquarum potus. — *Quæ quolibet tempore vtiles.* — *Quæ deferuntur longè.* — *Quales ſub canicula vtiles.*

HORA BIBENDI AQVAS.

DE particulari autem tempore, atque hora balnei, rectè matutinum, vt valde opportunum proponitur: die ſcilicet iam eluceſcente. Tùm quia Sol circà ortum potiſſimè humanis fauet operationibus: tùm etiam, quia hac hora concentrati vapores minerales à frigore noctis, aquas exactè magis coxiſſe potuêre, ac efficaciores reddidiſſe. Adde quòd corpus tunc temporis promptius vndiquaque redditur: nutritionis enim inſtrumẽta, quorum munus eſt tùm recipere primò occurſu aquas, tùm digerere, omnia ieiuna reperiuntur, & vacua. Item virtutes naturales magis vnitæ, quotidianæ cruditates ſegregatæ, & quæ in amplis ductuum vijs remãſerint, euacuationi paratę exiſtunt. Et tandem, quia dum potationum miniſterio vacandum eſt, crebra corporis agitatione, exercitioque vti oportet; in quo dum corpus incaleſcit, refrigerium matutini aëris, quod per æſtatem eſſe ſolet, gratius eſt. Vnit enim, firmat, calidumque innatum fouet: quod alioquĩ ex forti exercitio ſub æſtu, admodum diſſipatum iri, ac ſolui oporteret. Quot porrò dies bibenda ſit aqua balnei? tres ad minus conſulitur, in leuibus ſcilicet caſibus. Communiter ad decem vſque, vel quindecim etiam dies bibendum: quod & pro morbi ratione, & pro tolerantia patientis, medici prudentiæ determinandum relinquitur.

Quot dies ſit bibendũ.

MENSVRA BIBENDARVM AQVARVM.

DE menſura bibendarum aquarum, rectè etiam hemina ab Archigene proponitur, quæ decem vnciarum pondere conſtat, atque ſenſim quotidie augendum, à tribus heminis ad ſex.

ad ſex. Qui ſanè modus vetus eſt, etiam in alijs medicationibus: Sicut de Seri adminiſtratione inſtituit Dioſcorides, quinque heminas per vicem exhibendum, ac per interualla ſpatiari bibentes oportere. non ſemilibram tantùm, vt noſtri medici hodie factitant in purgationibus vernalibus. Eſto ergo vniuerſa aſſumendarum menſura, atque ratio, tolerantia ipſa. Nam haud ventriculus eſt ſuprà tolerantiam onerandus: immò (vt bene conſultum eſt) leniter per initia donec aſſueuerint, potationes incipiant, à tribus heminis primò, mox ad ſex heminas. & vt communis tandem conſuetudo eſt, à decem libris circiter ad quindecim libras ſumendum, niſi qui robuſtiores ad viginti vſque libras tolerent. Quin etiam niſi vires conſtiterint, inconſuetis præſertim, aut diutina affectione detentis, integram diem à potibus intermittendum, vel alternis bibendum, vel quarto quoque die quieſcere melius eſt.

Seri ſumẽtio di vera ratio Dioſ.

Tolerantiæ ratio.

POTATIONVM ORDO.

SVRGENTE itaque iam fermè aurora, & tranquillo aëris ſtatu, quamprimùm è lecto ſurrexerint, quiſque pannis benè indutus ad ſaliẽtes è fonte aquas accedat, ac vnum, vel etiam duos, ac tres aquæ cyathos bibat. Bibatur autem calida, prout ſcilicet è fonte manat, vel calefiat prius ſi minus calida ſit; calidæ enim Medicinæ citiùs in actum reducuntur à calore naturali. Ac ita potus ſuo quiſque ordine deambulet pauliſper, mox rediens pariter, alijs cyathis exhauſtis, iterum inambulet. Exercitationis verò huius ratio eſt, vel vt aqua ſui qualitate, & quantitate petat ad infima, & non redundet in vomitum: vel vt commoto ſic corpore, itaque excitata excretrice virtute, facilius aqua deſcendat, ac trahatur, penetretque citiùs ad hepar, reneſque, ac emingatur. Subinde rurſus quantum non grauentur, iterent potationes, leuia exercitia, excretiones: donec exinanita conuenienter aluo, renibuſque, ac uaſis urinarijs deterſis, aqua clara, & qualis aſſumebatur, exeat. Semper hoc ſuppoſito, ut prima die leniter incipiant, ſubinde augeant menſuras à ſecunda, in tertiam, uſq; in quartam diem; bene præſertim ſuccedente purgatione, ſiue. (ut dicam melius) emiſſione aquæ. Præterea & hac altera adhibita circà exercitium moderatione, ut is ad motum intelligatur idoneus, & ne noxius ex motu excitetur ſudor. Nam imbecillis uix è lecto ſurgere permittendum, & aquam ipſam minori doſi, & non niſi urgente magna cauſſa exhibendam, exemplo in dyſentericis, ac maximis uitio calculi cruciatibus, quibus uel tantam libram feliciter exhibuimus. Noxius uerò ſudor bibentibus, uel hoc potiſſimum nomine eſſe poterit, ne trahatur ad contrarium aquæ motus, immò qui lenem uſi fuerint exercitationem, cum aquarũ ebibitarum aliqua inceperit operatio, quieſcere iubeantur, nec dormiendum, nec ſub aperto, aut luminoſo nimis aëre degendum, nec minus qui in cubiculo quieuerint, ad euitandum ſudorem, tunc temporis nec multis operiri ſtragulis, nec calidis extergi linteis conuenit. Porrò quibus uel ex affectu naturæ, vel pro aquæ ipſius debilitate, vel ex conſtitutione forſan eius tempeſtatis, non adeo bal neis opportuna, minus purgatio ebibitarum aquarum ſucceſſerit; ijs curriculo aliquo uten dum erit ex his, quæ diximus, primis ſaltem diebus, dum huic purgationis generi corpus aſſueſcat. quo nomine infuſo roſarum, vel ex melle, uel ex ſaccharo nihil ſuauius eſt. Similiter & circa hanc diligentiam moderatione adhibita, ne additus ad purgandum ſtimulus diuertat, & ad contrarium trahat aquæ motum, nempe ne ubi propoſitum eſt per renes, & per urinarios meatus ducere, ad aluum ſeducat, ſicque fruſtretur ſuo opere aqua. qua de re, certa erat operationum inſtituta libro 3. Quinimmo ubi abſtergere per uias urinæ intentio eſt, aliquid ex proritantibus urinam addẽdum, uel leniſſimum ſirupum violaceum cum glicirrhyza, uel quem Romæ paramus ex Hybiſco, altheæ radicibus, & ſimplici ſaccharo. Ob quamque verò cauſſam ubi minus purgatio ſequatur, uti etiam per primos dies ex eadem aqua clyſteribus non habemus abſurdum, & tam ex ſimplici ipſa aqua balnei, quàm incoctis aliquibus vel lenientibus, uel diſcuſſorijs, ſaccharo addito, atque oleo, & ſale, ut moris eſt. Prorſus enim oportet omnem ebibitarum aquarum menſuram exturbare è corpore. Nec anteà quidquam ſumendum aut cibi, aut potus, quàm uniuerſa peracta ſit earũ purgatio: quando ſcilicet urina (quæ communiſſima eſt in omni potu aquarum regula) non aquoſa amplius, ſed priſtino tincta colore, & ſubcrocea redire incipiet. Alioquî quod plurimis fit ultrà meridiem, quinque uel ſex horis poſt aſſumptas aquas. Tunc prandeant, a prandio leuiter, & in quiete degant, non dormiant, nec de cœna ob ſpacij temporis breuitatem cogitent: niſi fortè alicui comeſſationem liceat admittere, ac collatis bellarijs, pa-

Exercitij inter potandum moderatio.

A ſudore cautio.

De proritanda purgatione modus.

Vrinã prouocantia addenda.

Clyſteres.

Signũ perfectæ purgationis.

Comeſſatio & collatio.

nis bucellam, ac breuem potiunculam aſſumere. Vel etiam ouorum vitellos pro imbecillitate. Alioquì ſi aliqua portio retineatur aſſumptæ aquæ, ea periculo non vacat, quin oppleat meatus in corpore, ac putreſcat, & accendat febrem: quod opportuno magis loco ob rem adeo ſeriam cauebimus. Peculiari verò inſtituto in colicis paſſionibus ſolent medici ad Patauina balnea, & item ad Viterbienſia, clyſteres ex eiſdem facere. Aliqui ſi quid reliquiarum remanſiſſe ſuſpitio ſit, poſt vſum potulentarum lauacra calida, exudationeſque inſtituunt. Conſulit Montagnana medicus ſuo tempore illuſtris, ac balnearum admodum induſtrius, dum patientes quidam balneo vtuntur, aquæ eiuſdem balnei cyathum, antè ingreſſum aluei præbibendum eſſe: vt cuius virtus quaſi altera manus ad extrinſeca exprimat. Idque ſpecialiter in Aſcite, in Aſthmate, & in Empijcis; quanquam mihi (vt inter abuſus dicetur, id non admodum laudatur. Ad ſummam verò ſicui potus, & lauacrum vtendum ſit, is per plures dies anteà bibat, & poſteà lauet, non è contra: ex potu enim purgatio ferè intelligitur: ex balneo autem alteratio, rectificatioque, & confortatio membrorum. At hoc inter prima medicinæ inſtituta eſt, purgari prius debere corpus, quàm alterari, & confortari. Sunt tamen, qui vel ex forti naturæ robore, vel ex conſuetudine, ab antelucanis potionibus, lauatione quoque eadem die vtantur. Quod perperam fit: cùm ad minus alternandi eſſent dies. Eo enim trahitur natura, cogiturque ad contrarios motus, à centro ſcilicet ad circunferentiam, moueri, quos difficile ualet ſimul tolerare. Galeni quoque auctoritate in eodem Aphoriſmo: Balnea (inquit ipſe) calida obſiſtunt purgationibus, & tunc præcipuè cùm uehementioris extiterint caloris. Et præterea, quoniam ebibita de mane aqua balnei, multa per noctem ſolet fieri urinæ emiſſio, quæ ueſpertino balneo impediretur, & non ſine noxa reretineretur.

An balneo & potu ſimul vtendum. lib. 3. c. 1.

Abuſus.

Apho. 5. Sect. IIII.

Ad vſum Potulentarum Aquarum neceſſariæ aliquæ obſeruationes. Cap. XIII.

ES T autem uſus Medicatarum aquarum in potibus, ad exiccandum in primis, & ad refrigerandum, ad abſtergendum, & ad corroborandum membra, quâ tranſeunt. Præcipuè uerò uentriculum, inteſtina, hepar, renes, ueſicam, uterum, ob quarum ægritudinum cauſſam potiſſimum medicatæ aquæ bibuntur: poſtea uerò conſecutione quadam cæterarum quoque partium affectiones reſpiciunt capitis, oculorum, cutis, iuncturarum. Inter præcepta autem ad hunc vſum, tria ſunt, quæ medicum habere oportet perſpecta, & cognita. Primum, cùm ad hunc potulentarum vſum comprobatæ ſint eæ aquæ, quas virtute aliqua purgatoria præditas eſſe compertum ſit; noſſe quidem videtur operæ precium, quo in genere facultatum reponenda ſit earum operatio. An electiuè, & diſſoluendo purgent, an leniendo, an lubricando, an abſtergendo, vel his omnibus, vel aliquibus operentur virtutibus? Planè videtur eas eſſe purgatorias: nam educunt cauſſam morbi: vt Aquæ ebibitæ quarundam balnearum, quæ vacuando ſeroſitatem humorum, medentur Hydropi: & quæ ſanant ſimiliter ictteritiam. Item auctoritate Rhazæ, qui dixit æneas balneas naturales purgare tanquam medicina. Et demum, quia tàm balnea naturalia, quam pharmaca, exagitant, purgantque excrementa varia. His tamen non obſtantibus: verè equidem purgatorias vix vllas exiſtimo medicatas aquas: ſed abſterſorias potius dicendas eſſe, ac lato duntaxat vocabulo intelligendum, cùm interim vel purgatorias eas, vel ſoluere, vel deijcere vſueuenit dici. Nam & ſimplex aqua ſi in copia ſumatur, calidis præſertim, & robuſtis ventre naturis, vim habet ſubducendi aluũ, immò (vt ex Archigene teſtatur Aëtius lib. 11. cap. 3.) aceruatim ebibita, & bene diſpoſito ęgrotante lapillos ex Vrinarijs vaſis extrudit. Purgantis ergo medicamenti vocabulum, quod καταρτικὸν eſt Græcis, ſolis videtur cõuenire pharmacis: quæ Galeno teſte v. Simpl. & in libro de his quos purgare opor. qualitatis familiaritate proprium ſibi attrahunt humorem, vt Magnes ferrum, & Rhabarbarum choleram. Atque id genus omnia calida eſſe aliquo inſigni exceſſu. At aquas medicatas non ita agere palam eſt: quandoquidem pleræque (vt diximus) frigidæ ſint, ac ſiccæ ſubſtantiæ, cũ aliqua tamen tenuium partium portione: & quæ quantitate ſua comprimente non minus operantur, quàm qualitate. Nec verè lubricant: cum nullæ ſint pingues aquæ, quæ non etiam ſicca aliqua præualent qualitate, vt bituminis, vel Sulphuris. Minimè item leniunt: quæ dulcia eſſe natura conuenit, frigida, humida, mollia, non ſicca. Abluere ergo rectiùs dicemus medicatas aquas: Nimirùm quâ aqua ſunt, & planè balneum corporis intrinſecum. Et abſtergere, qualita-

Vtilitates communes.

Quæ ratio purgãtium aquarum.

An electiuè purgẽt.

Solutio q.

Ibidem.

Aquę medicatę medentur ex accidenti.

qualitate aliqua miſturæ modicè nitroſa) vt vult Galenus) vel amara, vel etiam dulci, ac tenuium partium ſubſtantia. Et tales diximus nos, ad hunc vſum aquas idoneas, talesque eſſe eas experimur. Ad argumenta propoſita, Medentur ex accidenti: accidit enim in quibuſdam morbis, vt cauſſæ ſint præuiæ, itaque eis balnea medeantur. Vel cum abſtergunt, euacuantque cruditates à ventriculo & flatus, viſcoſitates à renibus ac veſica, harenulas, lapillos; obſtructionem fortè, quæ fecerat Ićteritiam. Vel per ſequelam partis ad partem, vt ſi quandoque promoueant aquas hydropi, quod tamen rarius eſt. Alioquî operantur violenter, quod intellexit Rhazes: Quod non eſt electiuè operari, ſed promiſcuè, & quæcunque forte fortuna contigerit. Qua exagitatione nullum eſt accidens, aut periculum in balneis neque maius, neque deterius, vt poſtea libro III. docebimus. Poſt hæc non minus vtile eſt ſcire, quâ verè ebibitæ aquæ tranſeant, an ex hepate penetrent in venas, & exinde in renes. Ex modo quidem purgationis, ac breui ſimul interuallo, quo ebibitæ purgantur, non tàm videntur penetrare, quàm ſui copia comprimere, vt diximus, ac deijcere. Ex altera tamen parte, penetrare eas ſatis indicant exeuntia ipſa, tenuiori ſaltem ſui parte, ſi non totas penetrare. Nam ebibita aqua, primò craſſa alimenti excrementa ex amplis vijs deijciuntur, ſimulque vrinæ, ſanguinis ſeroſitates. Poſtea dum aquæ ſuam moliuntur operationem, deterguntque ex dictis vijs, quæ inhæſerant, ſuperflua: aquæ claræ, & puræ minguntur. Exhauſta iam ebibita aquæ quantitas, vrinæ tinctæ redeunt, & croceæ, quæ ſcilicet genuina ſunt venarum, & ſanguinis recrementa. Præterea videmus, quòd permultis euacuant per ſudorem. Et quos accidit poſt aquas ebibitas aliquam incurrere offenſam, ij nimirùm offenduntur retentis aliquibus earum veſtigijs, vel in renibus, vel in hepate, vel in venis, vel in toto corporis ambitu, vt multiplici nobis experimento compertum eſt. Huic ſententiæ quod vſquequaque ebibitæ aquæ penetrent, facit illud Plinij teſtimonium (quanquam vix mihi credibile ſit) viſos quoſdam bibendo turgidos in tantum, vt annuli integerentur cute.

Ebibitæ aquæ quà trāſeant.

31. cap. 6.

An ebibitæ omnes faciāt aliqua ſedimēta in corpore.

Vltimò videndum eſt, quæ nam ratio diuerſitatis ſit, vt dum ebibitæ aquę ex hepate, & per renes excolantur, non æquè tamen omnibus relinquant ſedimenta aliqua. Nam hoc nomine damnatæ ſunt in vniuerſum aquæ, tùm limoſæ, tùm medicatæ, & acidæ, quæ à nonnullis hodie Romæ ſumuntur in alimentis, quòd relictis ſedimentis, vel arenulas gignant, vel lapidem, vel id genus affectionem aliquam. Ad hoc quidem, cur in cibarijs noxiæ ſint limoſæ, ac medicatæ aquę, explicatiore poſteà ſermone reſpondebimus: ſanè quoniam eiuſdem rei longè alia ratio eſt, an medicamenti vice vſurpentur, an alimenti. In vniuerſum quidem, ebibitas in balneis nulla relinquere ſedimenta, conſonū rationi ſit. Natura enim non facit ſaltum, teſte Philoſopho: ſed procedit in ſuis operibus digerendo, hoc eſt ſequeſtrando, ac ſeparando vtile ab inutili. III. de Gener. animal. cap. II. Adeoque craſſæ, & terreſtres partes cum aqua ebibitæ, non penetrant meſeraicas: ſed à ſtomacho ad inteſtina ſequeſtrantur ad aluum, cuius vim excretricem ipſæ ſimul extimulāt. vnde fermè raras id genus inuenies aquas, quæ non primò per aluum educant, virtute, ſcilicet ac ſtimulo craſſiorum illarum partium: & deinde per vrinas. Subtiliores verò trahuntur à meſeraicis venis ad hepar, ac vapore ſaltem ipſo penetrant ad venas vſque, & exinde refluunt ad renes. Vbi ſi renes ſint ſynceri, ac meatibus liberi, & non oppleti, tranſeunt & ipſæ: immò ſua vi abſterſoria uerrunt omnem ſecum ichorem, dilatantque uias, ad arenulas uſque emundandas. Sin renes oppleti, nec ritè (ut debuerant) pręparati multis ſcateant craſſis, ac uiſcidis excrementis; hæc ipſa inquam uiſcida excrementa fiunt omnium arenularum antecedentes cauſſæ, ac propria calculi materia, auctoritate uniuerſę ſcholę medicorum, & non ſedimenta terrea ullius ebibitę aquę. Quæ nimirùm uiſcida excremēta cùm inepta ſit uirtus balnei diſſoluere, ac extergere; tenacius cum ſedimento aquæ adglutinata, pernicioſas illîc gignunt obſtructiones, phlęgmata, callos, in ueſica arenulas, calculos. Quod periculum uidi frequens in obeſis corporibus, uel quæ non adeò ad menſuram ebibitarum reddebant aquas: ſeu his ſomno conſopitis, ſeu pro aquarum eius anni inſalubritate, ſeu pro minerę imbecillitate naturali, ſeu quopiam alio ſumentis errore. Ad quam cautelam tria repeto, ac moneo ſeruanda eſſe pręcepta: Primùm, ut diligens fiat eius balnei electio, quod & auctoritate, & experientia cōprobatum ſit, & tali affectui, & tali naturę eſſe idoneum. Alterum, ut ſtudeant qui bibunt aquas, ut integra fiat ebibitarum excretio. Et tertium, ut nullum interim committant errorem: Semper huius experientię memores, raros ob culpam balnei periclitari ſolere in balneis: plurimos ob errorem, & culpam propriam, quæ falsò poſteà ipſi balneo, uel auctori, uel medico uitio uertitur.

Calculorū, & Arenularum materia.

Tria præcepta.

De vſu balnei in Thermis naturalibus. Cap. XIIII.

Herculanea.

BALNEI autem aquarum naturalium antiquiſſimum fuiſſe vſum, varia indicant ſcriptorum teſtimonia, quæ hoc inuentum ad Deos, vel muneris vice, uel in votis referunt. Hinc HERCVLANEA cognominata videntur balnea apud Piſandrum. extat & apud Liuium, fuiſſe in Thermopylis monte Græciæ ampliſſimo, balnea ob caliditatem dicta. Nempe vel quia id Herculis inuentum, vel quia ſummè calida Herculi parari conſueuerint, vt Athenæus recenſuit; Ante hæc tempora pater Homerus balnearum naturalium meminit, ad dolores leniendos, apud Scamandrum Troiæ amnem, quem locum, vt antiquiſſimæ memoriæ citat idem Athenęus, ac multa alia legimus apud Græcos poſteriores, celebris nominis. Magneſia balnea apud Ariſtotelem, in Bythinia apud Plinium, in Lycetis apud Galenum, in Mitileneis agris, & alijs locis. Antiquiſſimi quoque vſus fuerunt in Italia, vbi plurima, ac diuerſiſſima temperie oriuntur. Vnde Plinij ætate, quando Romæ Medicina aliquam cæperat habere auctoritatem, fuiſſe balneas naturales in frequentiſſimo vſu ipſe indicat, libro 31. cap. 6. d. plerique in gloria ducunt plurimis horis perpeti earum calorem, cùm tamen paulò diutius, quàm balneis dulcibus vti oporteat, ac poſteà frigida dulci, ſine oleo deſcendētibus, quod vulgus alienum arbitratur. hæc Plinius. Celeberrima verò, ac delitioſiſſima erant Baiana, ac Puteolana, deinde Albulæ aquæ, & Piſanæ quædam calidæ, Plinio; & quædam in Hiſpania, & quædam aliæ in Gallia, quarum ſuo quæque loco monumenta narrabimus. Poſteris verò ſeculis, quoniam plura admodum balnea naturalia venerunt in vſum, ac explorata magis eorum natura, ac ratio eſt; idcirco de vſu balnei, quæ partim à noſtris veteribus accepimus, & partim nos longa experientia inuenimus, hîc exactè digeremus. Vbi

Balnei quinque capita. *I. Vſus.* *I. Vſus.*

eadem ferè quinque capita videnda ſunt, quæ in potibus diximus; Inſtituti quidem ratio multiplex eſt: dicit Galenus in III. de Compo. Med. ſec. lo. cap. I. In Medicatarum aquarum balneis, vel ad voluptatem lauari, uel auxilij gratia. Quæ communiſſima eſt. Quippe nos ceſſata illa lautitia Thermarum, auxilij gratia duntaxat his balneis utimur. Ad calefaciendum in primis, atque exiccandum: omnes enim medicamentoſæ aquæ planè ſiccant, primo de ſa. tuenda. Ad euacuandum, nam digerendo uniuerſum uacuant corpus, præcipuè uerò ſi balneum qualitate Sulphurea ſit; uel Nitroſa, uel Aluminoſa, primo ad

II. Qualitas.

Glauco. cap. 9. Ad emolliendum quędam, ut Bituminoſa laudant Paulus, & Aëtius, in neruoſis partibus, frigefactis, ac induratis. Et quędam ad confortandum, non ſolùm extrinſecas partes, ſed & uiſcera imbecillia, quod Ferratę pręſtant prę cęteris. Quam ob rem & diuerſę temperiei ueniunt in hunc uſum aquę, Sulphureę in primis, calidę & minus calidę, & quędam frigidę pro ratione. Itaque patet inſtituti ratio, & qualitas balnearum. For-

III. Forma.

ma uerò balnei. Solent quidem lauacra apud nos ualde commoda pręparari: Nam pręter communes lacunas, quę plerunque uenarum diuerſarum confluxum recipiunt; conſtruuntur circunquaque particularia balnea, ſimplici ſaltem pariete diſtincta, alia uiris, alia mulieribus, alia admodum infectis & contagioſis, alia minus, alia magis temperata. Et tecto operta, & contabulata. Operę precium uerò arbitror animaduertiſſe, ut minus ſtipatum conclaue ſit, ſed feneſtrę in his collocentur uolubiles, unde poſſint exhalare uapores, qui ſecus è cuniculis aquarum exeuntes, in locis concluſis putreſcunt, ac inſpirati per halitum contaminant uiſcera. Ac ſatius fuerit paruos canaliculos calidarum, & frigidarum (ſi adſint) iuxtà collocaſſe, ut quotieſcumque expedierit, aquarum uarię poſſint fieri temperaturę. Bonum uerò, neque minus neceſſarium eſſet, ut in tanta hodie balnearum iſtarum

Balneatoris officium.

celebritate, præeſſet locis maior quidam Balneator, qualis erat in Thermis illis magnificis; qui & lauacris ipſis opportuna procuraret, & lauationes ad pręſcriptas intrantibus leges diſpenſaret. Omnino leproſi, Elephantici, & venerei morbi gemmis indecores, ſeorſum in alios alueos minus communes ablegentur. Ne frequenti autem lauantium ingreſſu lauâcrum qualitercunque infectum ſit alijs detrimento, diebus ſingulis, uel alternis, uel ad ſummam uireſcente aqua abſtergatur, ac nouę inducantur aquę. Vel, niſi alia de cauſſa, idcirco renouari debent aquę, quia dum longius reſident, ab ambiente afficiuntur aëre, ac

Præparatio

ſuopte halitu euaneſcunt, atque amittunt uirtutem. Nec minorem ſanè diligentiam ſupponimus in eo, qui balneis ipſis uſurus eſt, ut ſit ritè pręparatus. Noxium enim putare oportet balnei uſum (monuit Rhazes) impuris, ac cacochymis corporibus. Quo nomine magis intelligitur adhunc uſum pręparatio neceſſaria, quàm in potibus: nam ijdem aquarum

potus ſupplent fortaſſe primis diebus pharmaci vicem. At balneum contra, ſubtilia excrementa, & quæ in promptu inuenerit, digeret quidem, ac per ſudorem euacuabit; craſſa verò, & non præparata relinquet, indurabitque, vel certè eadem pernicioſis defluxionibus reddet obnoxia. Eſto is ſimiliter antè ingreſſum balnei cæteris alui excrementis vacuus, ac ieiuno potiſſimùm ventriculo deſcendat. *IIII. Tempus.* Cui tempus maximè opportunum reſpondet, de quo quidem hæc ratio haberi debet; vt ſole ab ortu ineunte, & à veſperis ad occaſum trium horarum inſtar declinante, conſcendant: nam his horis; præter ſolis fauores, venter immunis eſt à coctione, ac eo ad balneum erit magis idoneus, quo longiùs vacabit. nec exercitio ante balneum vtendum eſt, ne exagitati humores calore balnei ſuperueniente incendantur. Vel in caput ferantur. impoſito, ne caput balnei vaporibus repleatur, cæterùm nudi per gradus ſeſe immergant ad humeros. *V. Ordo balnei.* Atque vt faciliùs aquæ qualitates, caliditatemque tolerare aſſueſcant, & ne cutis conſtipetur; cunctanter, ſenſimque debent deſcendere, vt III. de San. tu. cap. VIII. & non ſemel toti vt iubentur in frigidis. Eſto autē talis temperamenti aqua, qualem & affectus requirit, & qualem ſubinde gratam, ſuauemque exiſtiment: quod facilè fit. vbi plurium, diuerſarumque venarum, & calidarum, & frigidarum confluxus extiterit. Acribus verò, & quæ carent alterius aquæ temperamento obſerare, & claudere venæ emiſſarium tantiſper eſt opus, dum ſponte balneo requiſita temperatio acquiratur. Vel longiùs à ſcatebra balneum habere opus eſt, quo ſpatio aqua decurrens temperetur. *Quies in bal.* Ingreſſi autem in calidum balneum, quieſcant, nec dimoueantur: niſi interim iactando pedes, vel manus alternando extrà alueum, ſi propter æſtum animi deliquia timeant. Alioquī ſi agitatu ſuo quis commouerit aquam, duplici nomine lædi poterit: tùm quia vapores aquæ excitari poterunt ad caput, auctore Antillo, ac Oribaſio. Tùm quia magis æſtuabit haud dubiè, ratione, quam in quæſitis Saturnalibus adducit Macrobius, nouo ſemper calidarum acceſſu ad ipſum corpus fiente. quòd dum quieſcit corpus, & calori circunfuſo quodammodo aſſuefit, & aqua ipſa ad cutis congruentiam attemperatur. Cui ſanè Medicorum quoque concurrit ſententia, dum in Thermarum lauationibus conſulit Hippocrates, vt æger balneum ingreſſus componat ſeſe, & taceat, & nihil agat, ſed per miniſtros (ſi vſueuenerit) tergeatur, ne commoto corpore muſculi extendantur. *III. de Rat. vict.* *Mora in bal.* Maneant in balneo (vti diximus ex Plinio ſuprà) paulo diutius quàm in balneis dulcibus; horam ſcilicet vel paulò amplius, & in ſumma pro tolerantia, quam potiſſimè in omni Thermarum vſu regulam præſcripſimus. Vel vt certo quorundam termino ſtatutum eſt, donec digitorum pedum extremitates rugas contrahere cæperint. Vel melius, donec ſudor circa frontem appareat, qui iam deductas eſſe ad cutim ſuperfluitates erit indicium, ac feſtinare eas ad exitum per ſudorem. Quare tunc ſtatim exeuntes, ac per miniſtros deterſi, ac induti pallio, accedant ad cubiculum: vbi cubent in lecto, non dormiant, ſudent, tergeantur leni linteolo per horam plus minus, donec ad priſtinum redierint ſtatum. Tunc ſurgant; moderatè prandeant, nec à prandio dormiant vllo modo. An verò iuxtà allegatam ex Plinio ſententiam, expediat à balneo frigidæ vti conſperſione. *Frigida conſperſione an ſit vtendum.* Id equidem conceſſerim antiquis, pro communi illo ritu lauandi frigida poſt calidam. Vel quibus etiam poſt vniuerſum balneum, cutis arida, & quaſi incenſa remanſerit, vt dulci, ac frigidæ etiam balneo (ſi aſſueuerint) vtantur. Cæterum id longè à ratione alienum iudicio in balneis naturalibus: quando ſic per frigidam cohibita tranſpiratione, ac ſudoribus iam per balneum excitatis; ijſque repreſſis ad intima, lethales viderim inflammationes in aliquod viſcerum attuliſſe. Quo nomine ſatius exiſtimo, vt durante balneo ab omni frigidæ conſperſione abſtineant. Nam ſi quas vtilitates præſtaret frigida; vt pote cutim denſare, poros claudere, & mundare contrà omnem aëris offenſam corpus; eaſdem ſimul unico natatu naturalia operantur balnea, quæ & actuali caliditate, & terrea mineralium ſiccitate, valenter tùm conſtipare cutim, tùm munire aduerſus extrinſeca pericula, corpus poſſunt. Communem verò in hoc approbamus vſum de vnctionibus, vt ſi ob aliquas prædictas cauſſas opus fuerit vniuerſa mēbra frigido aliquo oleo leniter perungant, maximè verò hepar, ac renes, quo maiores tranſeunt venarum caudices, ac fortiùs incendi ſolent. Vel Roſaceo nimirùm, vel Santalino, vel infrigidante id genus aliquo. *Vnctiones.* Sunt qui ob eum incenſionis timorem, & ante balneum ſolent inungere. quod fortaſſe munimen non erit inutile, ijs præſertim qui hæc viſcera calidiora ex naturali temperamento habuerint, ac alterius membri affectu frigido balneum ineunt. Porrò ſi bis in die ineundum ſit balneum: ij magis ſe temperent in prandio, ac poſt ſeptem ad minus horarum ſpatium à prandio rurſus ineant, & non priùs. cubent, tergeantur, & cænent. Qui modus in balneis Italiæ vbique ferè ſeruatur. *Germanorum ritus.* In Germania autem cubant in balneo diutius, quod damnauit Pli-

uit Pli-

uit Plinius loco ſuperius allegato, vtpote inimiciſſimum, quatuor ſcilicet horas antè prandium, & tres antè cænam: cum ſint, qui accommodata in balneo ipſo menſa, opiparè cum ſodalitijs bibere ſoleant, epulari, ludere tota die. Quod antiquum ei regioni eſt, ac in hiſtorijs relatum, Carolum Magnum Imp. qui Aquiſgrani Thermas diutiſſimè frequentauit, conſueuiſſe omnis generis homines ſecum in balneum ducere, ibique adlata aliqua confabulandi materia, longam moram trahere. Hæc de balneis ſint dicta.

Lib. 31. cap. 6.
Caroli Magni balnea.

De vſu Aſperſionum ex aquis Simplicibus. Cap. XV.

AD lauationes proximè ſuccedit Aſperſionum vſus: qui cùm diuerſus ſit in ſimplici aqua, & medicata, particularem in vtraque conſiderationem habere oportet. Erat autem ex ſimplicibus aquis aſperſio penes antiquos, ac lautos illos Thermarum ritus frequentiſſima; vbi mos erat à calidis lauacris vel deſcēdere in frigidum ſolium, vel perfuſam ex alto abundè ſuſcipere: quem morem in ſequentibus commodiore loco enarrandum remittimus. Porrò nobis vſurpanda veniet aſperſio, interdum ob balnei penuriam, & interdum dara opera, vbi ob aliquam cauſſam prohibemur à balneo, quod per ſpeciales quoſdam caſus breuiter percurremus. Frigidam in faciem ægrotis aſpergimus, æſtate, in ardentiſſimis febribus, aut in vigore, aut in declinatione, vt ſpiritus ipſis refocillentur, quo remedio in his etiam, qui animo deficiunt vtimur; hiemeque lactei teporis aquam potius quàm frigidam eſſe conuenit. Verùm in ſimplicioribus febribus, & in ſtomachi ſubuerſione poſcā quoque inſpergere, quæ eſt ex aqua frigida, & aceto miſtura, de more antiquorum peridoneum eſt.

Ardentibus feb.

Frigida perfuſio capiti incōmoda.

Præcipuè tamen ea quæ capiti adhibetur, ſiue ob calidam eius intemperantiam, ſiue ob deſtillationem ſolutù contumacem, in æſtate præſertim; & temperatura calidiore, ſiue oculis fluxione infeſtatis, cautè admodum adhibenda eſt. Quibus enim caput facilè læditur, periculoſus frigiditatis occurſus, ac delationis in grauiorem ſoporem initium præbet. Nec minus Thoraci noxia, qui à capite promptius frigiditatem contrahere, ac fortiſſimas vexationes perferre conſueuit. Itaque ne defluat aqua ad pectus, nonnulli ſpongiam ſiccam mento ſubijci prius debere conſulunt.

Et pectori.

Animi deliquijs.
Sanguinis effuſioni.
Deliramentis & ebrietati.

In animi autem deliquijs, ſiue ex æſtu, ſiue ex longa in balneo mora, frigidam confertim aſpergimus patienti, frigidumque aëris perſpiratum largimur, itaque reuocamus. Similiter his, qui ſanguinem vndecunque fundunt, veluti ex improuiſo, ac ipſis neſcientibus largè aquam frigidam inſpergimus cum euidenti vtilitate. Deliramētum ex vino item, quod παροινίαν Græci vocant, ſanat aqua plurima perfuſa, & ſomnus qui exinde ſolet ſuccedere, repreſſis ex aquæ frigidæ ſubitario occurſu ſpiritibus ad ſua principia. Cæterùm vice aſperſionum, nonnulli ſpongiæ frigidæ adhibitione ad loca vtebantur. Volebat Archigenes in febris ardentis exceſſu iuxtà ipſum vigorem, non ſolùm faciei ſpongiam eo modo eſſe adhibendam: verùm etiam ipſi pectori. Aetius autem ex Philumeno libro 5. cap. 78. In æſtuantibus, & continuis febribus, ſpargēda inſtituit ſolia vitis viridia, nec non arundinum, ſalicis, myrti, & roſarum per pauimentum, ac frigidis aquis frequenter irrorandum, quæ & ex vicina camera ſalientes ſonte, ſonum vſque in cubiculum ædeſerent.

Aquæ ſalientes fonte in ardentibus febribus.

Oculorum affluxioni.
Vigilijs & Delirio.
Phrenitidi, ac inflammationi cerebri.

Vtemur etiam aſperſionibus in oculis fluxione infeſtatis, ac maximè ocymi decocto tanquam efficaciſſimo, alioque ex ramulis pinaſtrorum contuſis, ſicca ſpongia interim collo ſubiecta, ob dictum periculum. Et in vigilijs in febribus, ac delirantibus ſimiliter, ac efficaciùs ſi coquantur in aqua prius chamæmeli flores, violæ, nenuphar, vitium folia, ſalicum frondes, cannarumque, & aliquando papauerum calices, etiam in oleo, ſtatim enim placidus ſopor conſequitur. Ad Phrenitim verò, ac Cerebri inflammationem perfuſione vtendum, non extrinſecùs ſolùm, ſed quæ virtute ſua intrà craneum valeat penetrare. Quo in caſu & longa debet eſſe perfuſio, aſſiduaque humectatio, & maioris penetrationis, & quę ad effectum primario faciant immiſcenda, Galeno authore 11. Methodi, qui in Cerebri, & eius membranarum phlegmone, reprimētibus per initia docet eſſe vtendum, & quæ in altum deſcendant. Verùm hæc quoniam inepta penetrationi ſunt, cum ipſis aliquid eorum immiſcendum eſſe, quæ præire, ac deducere ea intimè poſſint. Quale acetum cum oleo conquaſſatum: cui iuniores & Roſarum adiungunt ſtillatitium liquorem; Oxirhodinumque id genus perfuſionum appellant. Addit porrò idem Gal. 13. metho. cap. 21. Commune id eſſe pręſidium non calidis ſolùm capitis affectibus, & phrenitidi, ſed etiā frigidis, & lethargo incipiēti. nam repellendus à capite (inquit) humor eſt, quiſquis is fuerit. Imò procedente tempore etiam calida commiſcenda monuit, ceù Spondiliū inquit,

Oxirodinorum paratus.

atque

atque Serpillum. Et Caſtoreum item inclinato iam affectu, vt quod duræ oſſium compagini occurrere debeat, ac penetrare: cùm ipſum alioquî in alijs phlegmonibus recuſemus. In Tetano frigidæ perfuſionem nonnulli audacius adminiſtrarunt, cùm ſit periculoſiſſima, eoque (vt inquit Paulus) à poſteris omnibus Medicis damnatur, & nos damnamus. Siquidem dum inquit Hippocrates: Eſt autem ubi in diſtentione ſine ulceratione, iuuene benè carnoſo, æſtate media frigidæ aquæ multæ perfuſio calorem reuocat: *Sect.4. Aphor.21.* Aphoriſmus verificatur penes illas omnes conditiones, nequaquàm in ſimplici Tetano. Nam, vt Galen. ibi interpretatur, Frigidæ aquæ occurſus aut uincit natiuum calorem, aut colligit: vincit quidem, quùm ille debilis eſt; colligit autem quùm fortis, ipſum difflari prohibens. Ad hanc ſententiam intelligendus eſt ſequens ibidem Aphoriſmus 25. *Apho. 25.* Tumores articulorum, atq; dolores abſq; vlcere, & podagricos quoq;, atque conuulſa horum, plurima frigida affuſa aqua leuat, & extenuat, & ſoluit dolorem, nam modicus torpor dolorem ſoluit. Nimirùm quia his locis inflammatis, ideoq; dolentibus (vt idem Galenus exponit) aqua frigida influxum cohibet, refrigerandoq; doloris cauſſam abſcindit, præſertim ſi longior fiat affuſio, quæ mediocriter ſenſum hebetat. Vtimur etiam conuenienter frigidę aſperſione ad ſordes vlcerum incumbentes detergendas authoritate Archigenis, aut ſanguinem, aut ſaniem, aut pus, aut ipſa etiam medicaminum reſidua abluendo, ipſa etiam corpora a mordacitate, aut pruritu vexata mitigando. *Vlceribus aquæ conſperſio.* Conuenit item vlceribus, Galeno teſte, cùm ſicca, ſqualenſq; carnis intemperies viſitur, tunc enim (inquit 4. & 14. Methodi) temperata aqua, humectareq; expedit. Eſto autem perfuſionis, humectationiſq; meta, particulæ rubor, ac moles eleuata. Idem habet & primo Simpl. cap. 7. & lib. 4. de med. ſecund. gen. cap. vltimo, vbi ulcera antiqua, & quæ uix ad cicatricem perueniunt, repente aqua abluit, poſteà Aeruginoſum imponit medicamētum. Cæterùm in omni eiuſmodi continui ſolutione frigida caueatur: Vlceribus enim (inquit Hippocrates) frigidum quidem mordax, cutem obdurat, dolorem facit inſuppurabilem, liuorem obducit: *Apho. 20.* refrigerato nimirùm calore natiuo, qui ipſa ulcera ad ſuppurationem perducit, vt Galenus eſt teſtis. Iure optimo itaque (quan quam non ſine multorum malo, quos vidimus) iam exploſa eſt quorundam noſtræ ætatis Arcontiorum impoſtura, *Frigidæ in vulneribus damnatio.* qui nouum, idemque mirabile inuētum iactantes, ſub certo aquæ incantatæ prætextu, ſine ullo fermē delectu audebant uulnera in capite, in altum penetrantia, & quacunque etiam in parte inflicta, eiuſmodi perfuſione frigidæ, ac linamentis (vt prædicabant) incantatis ex ea aqua percurare. Quanquàm & nos, vilipenſis pro rei medicæ ſeueritate illorum ſuperſtitionibus, multa vulnuſcula eo remedio, & ſimplici aqua ſanauimus. Nam præter eas virtutes, quas detergendo (ut ex Archigenis authoritate ſuprà citauimus) præſtare poteſt ipſa frigida, condenſat etiam authoritate Galeni, conſtipat, contrahit, repellit, ac aſtringit quod excernitur: ſed quis neſcit naturæ opera, quòd ſola loci abſterſione cicatrix ſæpè obducitur? Verum illi ad pauca reſpicientes, adaucta plerunque ex plaga mala intemperie (ut ſe hæc conſequuntur inuicem ſoluta vnitas, & intemperies) eoque magis loco neruoſo exiſtente, quod præcauet in 6. Methodi Galenus, aut vulnere affatim penetrante, didicerunt, quàm ſit difficile uni experimento confidere. Alijs .n. vidimus in ipſorum manibus paralyſim ex inſperato ſuperueniſſe, aut cuiuſpiam particulę reſolutionem; alijs ulcus fieri inſuppurabile, ac putridum: & alios tandem confarctis, ex toto corpore in quodpiam principalium membrorum ſuperfluis ex frigidæ repreſſione, oborto proximè abſceſſu miſerè periiſſe. Sat verò id pro nouitio inuento perdurauit.

De vſu aſperſionum, quam in balneis naturalibus Ducciam appellant.

Cap. XVI.

ASPERSIONVM verò vſus ad balnea naturalia, rarior videtur fuiſſe antiquis. Siquidem eius proprium vocabulum (quod ſciam) nec apud Græcos legitur, nec apud Latinos auctores. ἐμβροχὴ, καὶ ἐμβρέχειν, communis eſt; quaſi impluuium, & impluere, infundere, conſpergere. Nec tàm ex Galen. ac alijs Medicis hunc colligimus vſum, *Lib. 31. c. 6* quàm quendā eiuſmodi corrigi abuſum, ut mox videbimus. Plinius, quem habemus rituum omnium antiquorum obſeruantiſſimum, inter uſus quos commemorat aquarum, de hoc non meminit. Meminiſſe obiter, ſed alia ratione videtur Horatius, cùm eſſet in Baianis balneis, ad Vallam ſcribens, illis verſibus.

I *Qui*

Qui caput & ſtomachum ſupponere fontibus audent
Cluſinis, Gabioſq; petunt, & frigida rura.

De hoc ergo vſu nos ad recentiorum noſtrorum inſtituta tractabimus: & quam vulgus communiter Ducciam, nos idem vocabulum, pro re noua, aliquando vſurpabimus; aliquando ad latina vocabula accommodabimus, ac modo ſtillicidium, modò aſperſionem appellabimus perfuſionem, irrigationem. Sunt ergo in balneis, quæ ad hunc uſum probantur, conſtitutæ fiſtulæ, vel vna, vel duæ, vel multo plures, ubi præſertim hic uſus ducciæ eſt celebris, at plures ſimul admittere debet perſonas. *Forma, ac modulus duccia.* Quæ digiti parui magnitudine, vel maiori, vbi opus eſt, uolubili epiſtomio clauſæ; è ſuperiori alueo, qui infixas ex ordine habeat fiſtulas, ac ſtatim à communi fonte ſynceras recipiant aquas, pro eo ac quiſquam uoluerit, vel quantum uoluerit, recluſo epiſtomio, uel clauſo infundant ſtillicidium. Delabantur autem ſic aquæ palmi unius, uel ad ſummum cubiti ſpatio, unde ex inſultu conuenientem faciant impreſſionem: uel in balneum, vel in ſubiectum ad eas recipiendas alueolum. Nam duplex eſt modus, qui melius infrà monſtrabitur. Vnus quidem, ut is qui ſola uti debet aſperſione, ſuper oblongo ſedens ſcamno, vel ſuccumbens pectore affectam tantùm capitis irroret partem. Alter, vt ſe in balneum de more immergens, ſtillicidium ſupernè recipiat: qui modus ut in robuſtiore corpore, ac ueteri affectu utilior eſt, ita corpus requirit exactiſſimè purgatū, defluxionis periculo, quæ attrahente ſimul infrà balneo, ac aqua ipſa ducciæ ex ictu vehementer diſcutiente, promptius excitatur. *Instituti duccia ratio.* Atque hæc fuit cauſſa inſtituti huius, vt addito ictu ex alto cadentis aquæ ad calorem, vehementior fieret diſcuſſio. In duobus potiſſimùm morborum generibus, frigidis ſcilicet, & inueteratis. Ad calefaciendum, ad ſiccandum, ad reſoluendum, ad emolliendum induratas, & ad corroborandum imbecillas partes. Aut ratione ſitus, vtpote ſi vel in alto corpore hæreat affectus, ut exempli gratia Iſchias: vel (qua potiſſimùm cauſſa laudat Galenus perfuſiones in caput) *13. Metho. cap. ult.* ſi affectus duro oſſium, & caluariæ obice ſublatens, vim aliquam præſidij poſtulet, ut penetrare valeat virtute ac diſcutere. Qualem obtinent in eo inſultu virtutem quædam aquę medicatæ, ſulphureæ in primis, quæ naturaliter ſint calidæ, & ſubtilis eſſentiæ. Ac potiſſimùm ſi vel nitri, vel æris, quidpiam admiſerint, quorum miſtura maiorem acquirunt tenuitatem, ac penetrandi virtutem: quo nomine Sancti Philippi balnea ſub Senis, ſunt multis alijs anteponenda. Vtiles & aquæ, quæ alumine participent, vel ferro, vel aſtringenti miſtione aliqua cum ſulphure, vt & diſcutere ualeant, quæ eſt prima intentio, & membra ipſa ſubinde corroborent. Tales hodie ducciæ mirificæ habentur ad Corſeni balnea in agro Lucenſi. Incomparabiles alioqui ob commoditatem, ac amœnitatem. Sunt & Patauinæ perutiles admodum calidæ, cum cineris, atque ſalis miſtura, & amœniſſimæ. Cum ferro, & ære ad Viterbium.

DVCCIA QVIBVS CONVENIAT MORBIS, AVT NATVRIS.

Archigenis ſententia. CAETERVM quibus naturis, aut partibus, & quibus affectibus conueniat Duccia, quamquam hoc inſtituto caruerint antiquiores: aliquam tamen ad hunc uſum uidetur ingerere ſuſpicionem celebris quædam Archigenis ſententia, quæ etſi ſimpliciter acceptanda non ſit; ſerio tamen à Galeno recitatur in 6. de San. tuen. & Aetio libro 3. cap. 168. Vbi habet, Calidarum ſponte manantium aquarum uſum noxium eſſe capitibus natura calidis. *Galen.* Comprobatque eam Galenus aliqua ratione: nam Sulphureæ (inquit) aquæ, & bituminoſæ, propterea quod calfaciunt, inimiciſſimæ ſunt capitibus natura calidis: nempè diſſoluentes, ac fluxionem excitantes. Aluminoſæ uerò quoniam anguſtos claudunt poros, ac comprimunt, tenuem excitant defluxionem. Vnde eas duntaxat calidas his naturis ſubdit fore utiles, & citrà noxam, quæ (inquit) dulces ſunt, & minus medicamentoſæ. Sed *Limitatio.* amplificanda nobis, ſi non corrigenda, in gratiam antiquis illis manibus, ea ſententia eſt: quæ indefinita ponitur, nec eſt ſine calculo intelligenda. Non enim ſimpliciter aquæ, aut duccia noxiæ ſunt, quia aut calidæ, aut frigidæ ſunt, vel comprimentes: ſed pro ſubiecta in capite (hęc eſt uera cauſſa) & in toto corpore humorum copia. Qui non ex balneo, aut duccia ſolùm, ſed ex leui etiam quacunque occaſione liquantur, videnturque excitari ad fluxionem,

fluxionem,ira,ſole,potu, exercitatione, ſomno diutino, & vel ipſius diei crapula, & balneo. Teſtem in hoc habemus Galenum multis locis, ſed cōpendiaria eius ſententia habetur in 1.Aphor.Sectione com. 17.vbi excitata in ob æſtum, vel alia eiuſmodi occaſione humorum in aliquam partem fluxione,multis,ac grauiſſimis morbis aſſeuerat hominem reddi obnoxium. Potiſſimùm verò id periculum impendet à balneis, & hoc nouo vſuducciæ,quem non intellexerunt antiqui. Aqua enim ducciæ non ſolùm calfacit, aut alterat immediatè caput,ſed etiam eliquat ſui caliditate actuali ſubſiſtentes humores, ſiccatque omnem ſuperfluitatum copiam. Atque hæc profectò dicta eſt prima, ac generalis intentio artis in omni duccia: vt penetrans ſcilicet ſua qualitate, ac inſultu per commiſſuras capitis in intimas cerebri partes,moueat quidem contentas in eo ſuperfluitates,ac eas ſiccet,diſſoluatque per inſenſibilem tranſpirationem. At ſi colliquet eas, ac moueat, & ex quacunque occaſione,uel impedimento non diſſoluat; neceſſariò excitat earum ſuperfluitatum defluxionem,affertque, præſertim ſi multæ ſint, vel in Thoracem, vel in fauces, ſuffocationis periculum.Vel ſi tenues ſint,per neruos delabuntur, & aliquam aliam offendunt partem. Huic ergo fomiti humorum primario, ſubiectæque eius defluxionis cauſſæ eſt omni ingenio,atque cura prouidendum: primò,ut antè balneum,totum corpus, & caput præcipuè ſit optimè præparatum,& omnibus excrementis exactiſſimè purgatū,quemadmodum dictum eſt,Galeni teſtimonio in 5.de San.tuen.capite ultimo. Secus enim (inquit) balnei uſum non fore tutum.Immò ſi aliqua aut repletionis,aut fluxionis inter ipſum balneum,intercidat ſuſpicio,etiam à quotidianis erroribus, ſuperpurgandum in ipſo balneo eſt.In ſumma ergo hæc uera ratio uidetur, quam perpetuò ſeruatam volumus in omni balneo,& uſu præſertim ducciæ,ut corpus,& caput,quantum fieri poteſt, omnibus ſuperfluitatibus vacet. Adde & in gratiam Archigenis,maximè calidis naturis, & calidis balneis. Quapropter & hic alterum ſancimus inſtitutum,ac artis balneariæ decretum, quòd Duccia in totum frigidis ſit proprium remedium; atque his tribus,naturis, affectibus, ac partibus frigidis. Quod quidem antiquum non eſt,ſed à poſteris inuentum,& ad modum frugi,quando exculta melius medicinæ peritia, in affectibus, qui intrà caluariam deliteſcunt,ac diſcutiendi ſunt; ob durum quidem tegmen oſſium,vim talem poſtulant præſidij, quæ in altum penetret (iuxtà prædictam Galeni ſententiam 13. aquæ idcirco eiuſmodi in uentæ ſunt,medicatæ, calidæ actu, ac tenuis ſubſtantiæ,quę hoc uſu ducciæ mirificam habent efficaciam. Ad affectus omnes (ut dictum eſt) frigidos,atque contumaces, primum cerebri,deinde neruorum,ac iuncturarum id genus morbis utiliſſimæ.

Gal. locus. *Duccia operatio, ac noxa.* *Præparatio.* *Duccia frigidis omnino conueniens.*

LOCA QVIBVS PROPRIE CONVENIAT DVCCIA.

OPERAEPRECIVM uerò eſt in tam nobili miniſterio,& loca determinare,quibus propriè conueniat Duccia. Communis quidem vſus eſt, vt in capite duobus potiſſimùm locis ſuſcipiatur, in bregmate, ſcilicet, quæ cōmiſſura coronalis dicitur a uertice.ſ. anterior capitis pars,& item ſumitur in occipite,vbi eſt ſpinalis medullæ principium,quæ nuca vulgo dicitur. Optima verò ratione ad hunc uſum, bregma, hoc eſt à vertice in frontem capitis pars proponitur. Primùm quidem, quia hic locus communis eſt, aptiſſimuſque ad omnes eiuſmodi capitis affectus frigidos curandos: ſiue quidem in capite ipſo conſiſtant,ut ſunt omnes catarrhi ſoboles, qui functiones ipſas capitis oblædant, quæ uel ad ſenſum, vel ad motum attineat. Siue deſtillatio à capite ad ſubiectas corporis pertingat partes,vt ſunt Apoplexia inter omnes intenſiſſima paſſio,& poſtea Paralyſis, & quæ pro neruorum communicantia,& ligamentorum ad omnes partes,uniuerſum corpus, aut articulos incturaſque, aut certam aliquam opprimunt partem. Quarum omnium affectionum,cùm prima origo ſit cerebrum,ipſi ſtatim iure principij adhibere remedia, & ipſam ducciam oportet. Adde & aliam cauſſam neceſſariam, ab aptitudine naturali, quoniam ea pars maximè huic miniſterio ducciæ eſt idonea, quæ & ob cranei tenuitatem, & ob ſuturarum,quę in eam concurrunt latitudinem,& duccię qualitatem intimè recipit, ſimulq́; virtutem aquę eius partibus affectis communicat, & quod in primis à duccia intenditur. Promptè ex ea latitudine ſuturarum uapores ex aquę inſultu excitatos tranſmittit, exhalatq́;. Porrò ſuſcipitur etiam duccia,ubi commodè fiat,ſuper affectam ipſam particulam, & principium nucę: ſpecialiter in diſtentionibus neruorum, tremore capitis, & reſolutione,etiam alicuius circà faciem particulę,linguę,oculorum, palpebrarum, aurium, & alijs motiuę uirtutis inſtrumentis. Quorum videlicet læſio,cum inferioribus communicari ſoleat

Locus idoneus in uertice. *Ab aptitudine loci.* *Duccia in nuca.*

leat partibus, in cerebro tamen, & in nuca radix eſt,& origo, vbi commodè per adhibitam ducciam diſcuſſio tentari debet.

AN DVCCIA IN NVCA SVSPECTA SIT.

QVOCIRCA non leuem hìc audio quæſtionem, quæ hanc amplificat magis doctrinam: An Duccia in nuca ſuſpecta ſit. Quam quidam in balneis ſancti Caſſiani aliquandiu verſatus negabat,hac ratione, quoniam ex eo loco ægrotantes ipſos aliquando viderit maioribus (vt ipſe dicebat) defluxionibus fieri obnoxios. Vbi uidelicet pro duro circa illam partem oſſium tegmine,minor difflatio, aut reſolutio contentarum in capite ſuperfluitatum,ſed prompta ad infimas partes defluxio excitari poſſit. experimento id aſſerens viſum in multis. Quod mirum tamen non eſt,ſed eius noxæ non compactæ ſuturæ,nec durities oſſium in cauſſa eſt: quaſi verò non hac in parte & latè pateant viæ, citrà Lambdoidem nuncupatam,vnde diſſoluta per ducciam excrementa, promptè exhalare, ac diſcuti poſſint. Sed error potius medici tunc imputari debet, de ſuperueniente fluxione: qui nec naturam ægrotantis rectè compenſauit ad balnei uires: nec corpus aut caput ſufficienter purgauerit.quod nos poſtea accuratè magis,cùm de accidentibus,quæ contingunt in balneis,loquendum erit, docebimus. Immò eadem experientia ex aduerſo uidetur arguere, quandam eſſe ducciæ eo loco neceſſitatem, quoniam in grauibus, ac diuturnis eiuſmodi affectibus,conſonum rationi fit,rebellem fuiſſe materiam, eamque non facilè ſolubilem, ſed cum impacta viſa ſit in baſe cerebri, & in ſubſtantia illa denſiori, ubi tota neruorũ ſoboles propagatur,& propterea ex duccia in vertice,parum iuuamenti agnouerint: eãdem poſtea ſuper nucam experti,inuenére efficaciſſimam,ac omnem ferè ex ea ſolutam contumaciam. Vtrunquè ergo hunc locum (videtur concludendum) vſu ducciæ idoneum eſſe, in uertice quidem,ob tenuitatem cranei,& facilem,quam præſtat ſolutionem, communis locus eſt,tàm his,qui cerebri ſunt propriè effectus,tum his,qui à cerebro dependent,& ſubiectas capiti afficit partes, & neruos. In nuca verò Duccia inueteratis, & confirmatis magis affectibus idonea eſt,qui uel ſenſus inſtrumenta lædunt, uel per neruos ſubiectas quoque opprimit partes,& iuncturas,& reliquos artus.

Solutio. *Duccia in nuca quando ſit utendum.* *Duccia locus in vertice.* *Duccię vſus in nuca.*

DVCCIAE MODVS, ET ORDO,

AD vſum verò, & quidam modus adhibendus eſt: moris eſt autem caput prius deradere,qua parte ſaltem guttæ ſubeundum eſt,quatuor digitorum latitudine, & duorum inſtar longitudine à coronali in ſagittalem ſuturam. Mox circundata leni pileo capitis corona, modus ſuſcipiendi ſupernè irrigationem uarius eſt, pro ægritudine, & pro commoditate patientis,nec non patientium membrorum,alij ſedent, quaſi ſub lauacro capitis, alij cubant,alij proni in genua caput ſupponunt,alij in latus ſanum melius recumbunt. Communis verò modus eſt,ſupinè ſuper ſcamno balneario caput ſubijcere, ita ut à duccia cadens aqua in caput,circa pilei margines in ſubiectum influat alueum. Debita ergo, ac diligenti ſuppoſita præparatione,quam diximus,tùm corporis uniuerſi, tùm labotantis ipſius particulæ,maximè verò capitis; incipiendum prima die leuiter, ideſt exiguo, ac tepido ſtillicidio, & quandiu non moleſtentur, ſubeant: mox calidius indies, & maiori aquæ modulo,ſi tolerent,comparandum. His quidem, qui frigido, humidoque catarrho, aut humido,neque multum calido afficiuntur, bregma ipſum ſupponendum, quo loco cranium tenuius eſt,atque minus denſis ſuturis. Qui modus in omni capitis affectu, qui eiuſmodi catarrhi ſoboles ſit,communis eſt,ut ſunt Cephalea,Hemicrania, læſio memoriæ, melancholia, lethargus,ſtupor,epilepſia,ſurditas aurium,offuſcatio uiſus, & huiuſmodi alij morbi. In quibus antiquato iam affectu,ut in Hemicrania,& ſurditate uſueuenit, ab ea parte præcipuè, quæ magis afficitur recipienda duccia. Eodem modo & affectibus qui ad ſenſoria pertingunt,& ad uicinas partes idonea eſt.linguę,& palpebrarum reſolutioni, torturę oris, doloribus dentium,uiſui,alijſque eiuſmodi particularibus uitijs. Qui uero affectus ad partes ſubiectas attinent,ut eſt in primis Apoplexia, paralyſis, tremor capitis, detentio, ſpaſmus,ſuntque contractiones, & huius generis mollificationes, & debilitates neruorum; hi ſuper occiput,& nucam,quà primùm nerui deſcendunt,impluuium recipiunt, quod cadẽs conueniet etiam per humeros, & ſpinalem medullam totam, & in affectas ipſas partes permittere.

Proprij ad ducciã affectus. *Affectis partibus.*

permittere. Immò ſi defluxus ceſſauerit, ſolutas partes ipſas, infirmaſque, & contractas, duntaxat irrorandum: quod multum, ac diu pro affectu primàrio, & iam conſiſtente fieri debet. Conuenit autem mane diluculo, & item veſpere huic miniſterio ducciæ vacare. *Tempus.* Vel ſi minus validi ſint patientes, ſemel in die ſubeant, & cum ex communi inſtituto deberent quindecim circiter dies perſiſtere, hi ſuppleant dierum numerum, ad viginti dies, & etiam amplius. Tempus autem particulare eſt pro conditionibus anteà poſitis varium, & *Mora.* omnium ad horæ ſpatium ſub duccia perdurandum, & amplius, pro tolerantia. vel quæ certior meta eſt, quamdiu ſentiunt ægri aquæ caliditatem ad intrinſecas capitis partes penetraſſe. Tùm exiens, ac deterſo lenibus linteis madore, deraſa capitis particula panno la- *Regimē particulare.* neo, & ſcuffia obtegenda eſt: tùm quidem ut impreſſa diu aquæ medicatæ qualitas conſeruetur, tunc ut ne extrinſeco aëri caput exponendum ſit, quin imò ob eam cauſſam, & cruſtam ipſam inductā capiti per aquam ducciæ, multis poſt ducciam diebus ſeruandam conſulimus, In die cauendum à ſomno, qui hoc maximè uſu ſolet obrepere; Simul atque noxio à capite rheumati, defluxionique, quam adeo deteſtati ſumus, occurrēdum: cuius cauſſa ſemunciam ſacchari roſacei propenſis maximè ei uitio præbere conſueuimus, hora ſomni, & interdiu ut ſacchari candi quidpiam elambant. Subinde per quadraginta dies uictu vtantur regulari, caput non lauent, nec cruſtam (vt dixi) remoueant. Solem uitent, ventum, & Venerem. de quibus præceptionibus longiorem poſtea ſermonem habituri ſumus, atque harum hic breuiter meminiſſe non erit inutile.

ARTIFICIALES DVCCIAE IN CAPITE,
ET IN ALIIS LOCIS.

HOC ergo proprium eſt ducciæ inſtitutum, quòd medicatæ, ſcilicet, & Thermales aquæ in capite, & ad paſſiones capitis frigidas, antiquataſque ſint adhibendæ. Reliquis locis ſi miniſtrentur, aut ex alijs comparentur rebus, id refugium quoddam dicendum, & quod ducciæ modo poſt tentata alia præſidia recipiendum ſit, non verè duccia. Vt cùm in regione hepatis, lienisque, & in uentre, & in collo uteri, ob duriciem forſan in his locis contractam ducciæ modus inſtituitur. Vel ob antiquum ex flatu tumorem. Quorum priuata ra- *Duccia uiſceribus noxia.* tio eſſe debet, quando hæ partes nobiles, ac ualde ſenſibiles minus ducciæ inſultum ſuſtinere ualent, ac uel ipſis balneis facile iuuentur. Porrò & hac alia præcipuè ratione artificialis duccia ſubſtituenda eſt: quando ſcilicet non alia eſt ducciæ naturalis commoditas; vel quia pro perſonarum conditione, non ita commodè quidam adire poſſint balnea, his artificiales ſupplere debet irrigationes. Quarum duplicem ex antiquis, Galeno auctore, *Parandi modus.* habemus parandi methodum in Embrochis ſuis: altera formæ eſt, & uirtutis, quæ ritè in eo 13. methodi lib. explicatur. Vt cùm eiuſmodi perfuſiones in affectibus, qui in alto corpore hæreant, & in caput præcipuè ſint miniſtrandæ, uim talem obtineant, ut pro qualitate, & tenuitate partium, penetrare quidem in altum valeant, ac promptè diſcutiant. Altera materiæ eſt, cuiuſmodi multas habet formales idem Galenus in 2. de medicam. ſecun- *Materia.* dum lo. quæ ex antiquiorum medicorum inſtitutis, in capitis affectibus ſunt miniſtrandæ. Nempè quæ capitalibus conſtare debeant, herbis, ac floribus, alijſque tenuium partium rebus ad penetrationem. quam ob rem & Nitrum admiſcebant, Sal, Vinum, & etiā in nonnullis acetum. Has ergo formas rectè noſtri iuniores imitantur, uarioſque habent apparatus in uſu ducciæ, quam communiter ita comparant. Coniectis in magnam peluim aquæ *Artificialis duccia formula.* vrnis, quantum opus ſit, ac uino addito, uel aceti ad penetrationem portione, his dum ſemel efferbuerit conficiatur decoctum, Lauri folijs aliquandiu ebullitis, ac radicibus, ſi libet, altheæ emundatis, humano corpori, vbi mollitio aliqua quæritur, valde probatis, ſubinde ex calorificis aliqua, ac digerentia immiſceantur, folia ſcilicet Sampſuchi, calamenthi, hyſſopi, thymi, tymbræ, ſaluiæ, betonicæ, chamemeli flores, roriſmarini, anethi, polij, chamæpytheos, & Stœchadis, ſimiliumque rerum faſciculi, nec non admiſtis in fine ad robur partibus præſtandum, roſis, aromatibus, odoriferiſque pro ratione, gariophyllis, mace, nuce myriſtica, ſpica nardi, & noſtrate ſpica. itaque indito ad peluim verſatili modulo, caput medicinali hac embrocha diu, multumque perfundere oportet, ut iubebat Archigenes. Sunt & qui marinas aquas ad hunc uſum recipiant, quod tolerabile eſt, vel ſalſas a- *Duccia ex marinis.* lias, vel ſulphuris partem pro ratione adiungant. Et qui Thermales etiam aquas priuatim adhibeant. qui tamen ritus indiget conſideratione.

AN THERMALES AQVAE EXTRA PROPRIVM FONTEM AD VSVM DVCCIAE VTILES SINT.

SATIS anteà,cum de utilitatibus balnearũ loqueremur,determinatum eſt,non ęquam eſſe expectandam ab aquis balnearum, extra fontem, ac in fonte ipſarum vtilitatem, ſed veluti ſuffraganeum ſupponendum remedium,vbi non aquæ naturalis copia ſit,uel ubi priuatæ occaſioni,vel dignitati perſonarum indulgendum ſit. Problema tamen quaſi diſputabile propoſitum eſt,quòd plerique medici ob prædictas,uel alias cauſſas,priuatas ex aduectitijs balnei aquis adhibent duccias in proprijs domibus. Ac duobus hi nituntur argumentis. Vnum quidem eſt,quaſi à maiori,ac nobiliori vſu. nam ſi uſu potuũ, ac balnei aliunde aduectas admittimus aquas; quarum præclara fama eſt,quæ ex Italia aduehantur in Galliam, in Hiſpaniam, & in alias regiones; & cur non eædem in aquis medicatis ad vſum ducciæ, tam neceſſarium, ſunt prærogatiuæ? Adrogant & hanc alteram rationem, quod non minus poſſint eſſe vtiles, nam quam aquæ amiſerint longè a fontibus actualem caliditatem, ſeruauerint autem potentiales qualitates,caliditatem ſuppeditamus (quem admodum antea dictum eſt) per ignem adhibitum,attemperamusque ad talem condecentiam,ut utiliores interdum ſic haberi poſſint, quàm in ipſis fontibus.

Priuatæ ducciæ argumentum. — *2. argumentum.* — *Ad partem negatiuam.*

Quibus tamen rationibus non obſtantibus, cùm ſatis ea, quæ iam determinata ſunt, feciſſe potuerint, uideri hæc fortè poterit ad quæſtionem quaſi altera doctrina. Prima ratio adducta non probat, immò ad vtramlibet militat partem,quia aliquæ (ut certum eſt) exportatæ æquè utiles, & tamen permultæ inutiles,& his hauſtæ à proprio fonte non exoleſcunt, amittuntque uirtutem. Huic uerò ducciæ miniſterio, quod tales aduectitiæ aquæ minimè utiles ſint, hoc dicto ad ſecundam rationem fiet clariſſimum. Multas quidem opus eſt concurrere cauſſas,vt ſalubres ſint aquæ, vel inſalubres, à ſoli, ſcilicet natura,a temporibus anni, quibus mutantur,& non eandem ſeruant qualitatem,& quæ à cœlo illi præcipuè loco, & illi fonti,& aquæ ſint inſitæ.in hoc enim diximus differentias indiuiduales,etiam perfectarum rerum ſuſcipere magis, & minus. Quæ idcirco aquæ,ubi longè deferantur à fonte, cùm non eandem ſeruare poſſint,nec ſoli naturam, nec temporis, nec cœli; ergo nec integras ullas præſtare poterunt facultates. Quæ ut extrà geninum ſolum à vento, æſtu, frigore, vectura,& in ipſis uaſis,& ſpatio temporis multifariam mutantur; ita natiuam fermè, ingenitamque amittunt caliditatem,& virtutem,quam quoquo modo tentaueris imitari, ac reſtituere,perinde erit,ac hominem mortuum reſuſcitare ad uitam. Quod ergo concluditur, quòd exhalante ab aquis naturali calore,eũdem ſupplere poſſimus arte, & communi igne adhibito,ea apparens quædam perſuaſio eſt,& iam à nobis in totum exploſa, non vera ratio. Imitatur enim ars naturam inquantum poteſt, at non aſſequitur. Ille calor naturalis eſt,& congenitus aquis,hic accidentalis, non formalis, & qui (eodem teſte Philoſopho) potens eſt deſtruere potius quam conſtruere. Vnde non ſolùm id refugium putandum, & ſupplementum quoddam artis; quin immò non ſine periculi ſuſpicione admittendum: quia uel ob actionem extranei caloris adhibiti, uel ob exoletam natiuam aquis virtutem, & calorem; ſæpenumero vidimus, & in curatione Principum, quòd ex priuatis eiuſmodi perfuſionibus, & ſtuphis, ac lauacro capitis, commota repente defluxio eſt, quæ pro quæſita ſanitate recuperanda, vel certum attulit ſuffocationis periculum,uel maius aliquod malum.

Ad 1. rationes. — *Lib. 2. c. 3.* — *fortiſsima ratio.* — *Calor natura. & artis quid differant.* — *Remedia ſuffraganea periculoſa.*

De Sudatorijs, atque uſu uaporum balnearum naturalium. Cap. XVII.

SVDATORIA quidem parari ſolita in balneis naturalibus, perperam nonnulli hodie ſcriptores laconicum vocant. cuius duntaxat inſtitutum erat in Thermis vrbanis, & magnifica pars. ſed proprie, quem locum communiter habent Stuphæ, eundem obtinent in naturalibus Sudatoria. Hoc excepto, quòd ſtuphæ, vtpote concaleſactæ ſimplicis aquæ calidæ vapore magis humectant, ſanis idcirco vtiles, & imbecillis. Sudatoria autem naturalia, pro ignea actu, & poteſtate virtute minerarum, impenſè exiccant, calfaciunt, ac pro exacta tenuitate ſummè pene-

mè penetrant, valenter diſcutiunt, promptiſſimeq́ue ſudores eliciunt. Vſus idcirco eorum præcipuus, eſt ad calefaciendum, ad exiccandum, ad emolliendum induratas partes, ad euacuandum denique per ſudorem vniuerſum corpus. Commodiſſimæ itaque naturales ſudationes hydropicis ſunt; & quocunque ſeu humore, ſeu flatu diſtentis. In his enim (vt inquit Celſus) euocandus eſt ſudor, non modò exercitatione, Laconico, & Clybano, ſed & harena calida, & ſicco vapore, quales maximè vtiles ſuo tempore prodidit ſuper Baias in Myrthetis, quæ ad hanc etiam ætatem manent. Faciunt ſimiliter ad œdemata, quacunque in parte corporis ſoluenda, in abdomine, in pedibus, in teſtibus: nam ex ipſo didicimus hernias quacunque ex cauſſa generatas, ac in principijs potiſſimùm hiſce ſudatorijs percurari. Faciunt item ad induratos iuncturarum, ac neruorum affectus, ad Iſchiadem, ad podagram, ad diſtentiones quaſcunque, præſertim ex reſolutione factas, ac interdum etiam ex vulnere. Siqua vero in parte balnei, neceſſaria in hac eſt vniuerſi corporis præparatio, atque purgatio: Nam hoc maximè vſu poſſunt humores impensè eliquari, atque hominem lædere. Porrò vtendi modus (me iudice) eſſe debet, vt quoniam vim adeò ſubitariam vix vlla corpora benè reciperent; per ſuaues prius alias balneas diſponerentur, vnde quaſi exonerata multis ſuperfluis natura, aſſuefactaq́ue lenibus balnei ſudationibus, faciliùs ad hos vltimos reliquiarum conatus alliceretur. Intret patiens, vt in alijs vſibus iam diximus, ieiunus, ac ventre vacuo, ac intret totus excepto capite: quod vel pileo, vel auerſo ſitu à vaporibus tueatur. Comparantur autem ſudationes penes diuerſam locorum aptitudinem varijs modis. Sunt qui ad aquas ipſas medicatas, & calidas, vapores excipiunt, vbi per aliquam loci anguſtiam exhalent, conſtructa ſuper ipſos (quantum locus patitur) domuncula, ſaltem poſititia. Quod genus ſudationum haud acris admodum virtutis eſt, pro aliquo, qui cum ipſis uaporibus eleuari debet, aquarum humore, ac innoxiè ferè ſumuntur. In alijs uerò naturales terræ cauitates reperiuntur, quas (ut in puteolanis uidere eſt) ſubiecti caloris ignei uehementia dilatauit, ac ars ſimul in fornicis ſpecies formauit: vbi ſtantes tanquàm in hypocauſtis, confertiſſimos ſtatim ſudores mittunt. Atque hoc genus acres admodum ſudationes, & ſuprà Laconici uires, molitur, niſi quantum quiſque eas compenſare ſibi poteſt, aut humi iacens, aut medijs aſſidens gradibus, aut ſupernis, quò maximè uaporis ignei copia eleuatur. Nec deeſſe debent in benè ordinatis ſpiracula quædam, unde aſtantes, & ægri, aura interdum extrinſeci aëris recreentur, & ut ratio exigit, uaporarij halitus ad condecentiam euentetur. Quin etiam laudabilis mos eſt, ut recluſis per horæ ſpacium ſpiraculis, externæ diei uapores excludantur, alioqui graues, ac noxij. præſertim ubi contagioſi aliqui, uel affecti lue uenerea illas ſudationes habuerint. Porrò in aliquibus locis hæc altera habetur commoditas, ut immiſſis in quædam foramina, ad hunc uſum conflata, membris ſolis affectis, utpote uel brachiis, uel cruribus, inflatis fortaſſe, diſtentis, uel induratis; uaporum uirtus ubi tantùm opus eſt, recipiatur. In quo membra ipſa affecta ſenſim dimouere oportet, ac paulatim ad naturalem ſitum, quem intenderis, aſſuefacere, ac exceptis ſudationibus, eadem condecenti aliquo preſidio tota die, ac nocte, ut uel unguento, uel cerato, uel puluere id genus aliquo, quæ cõmuniter in contractionibus, induratisq́; iuncturis uſurpari ſolent. Cæterum qui hoc remedij genere uti uolent, commonendi ſunt, ꝙ ad ſudatoria naturalia, etiam balnearum ſalubrium, cryptæ etiam quandoq; reperiuntur inſaluberrimi halitus: quare haud minimè cuiuſquam intereſt, loci naturam utcunque prius habere compertam. In uniuerſum uerò, nocent naturales omnes ſudationes naturis primùm calidis & ſiccis, item longo morbo imbecillis, & his denique qui facile propter æſtum animi deliquia incurrunt.

Præparatio. — *Vſus.* — *Forma ſudatorij humida.* — *Sicca.* — *Foramina particularia.* — *Nocumenta.*

De illutamento in balneis naturalibus. Cap. XVIII.

OMNIS terra (inquit Galenus IX. Simplicium) vim poſſidet deſiccandi. Vnde & pinguis agrorum terra, quæ colitur, vtilis eſt ad curationem omnium partium reſiccatione indigentium, quomodo ea Alexandria, & in Aegypto vtuntur. Vidi enim (inquit ipſe) in Alexandria hydropicos, ac lienoſos aliquos terræ Aegyptiacæ illutatione vti, qui ſibi ſuras, fœmora, cubitos, brachia, tergum, latera, pectuſq́ue linirent, ac perſpicuè iuuarentur. Eundem in modum & veteres inflammationes, & laxos tumores, quæ Græcis œdemata dicuntur, hoc lutum perſanat.

Terræ Aegyptiæ lutatio.

perſanat. Quinetiam noui quoſdam toto corporis habitu aquoſos, ex immodica hæmorrhoidum euacuatione redditos, inde manifeſtum ſenſiſſe auxilium. Et quidam diuturnos dolores iuxtà partem aliquam firmatos, prorſus hoc luto ſanauerunt. Hæc Galenus. Quam tamen facultatem haud equidem omnem terram,quæ colitur, æquè arbitror obtinere, ſed illam Aegyptiam maximè:quæ nimirùm Nili quotannis diluuia recipit, ac tota harenoſa idcirco, & ſalſa, & nitroſa redditur, pro naturali, quam diximus, ſoli illius fluminis qualitate. Nec terram ſolùm dixit, ſed lutum pingue. Hoc enim differre lutum a terra videtur, quòd hæc cùm aut pinguis ſit, aut arida, aut compacta multis modis; lutum dicitur ſi cum humido miſceatur, ſeu terra ſimplex, ſeu miſta ſit. Propriè autem ad hunc vſum,lutum intelligimus medicamentoſum, quod in fundo medicatorum fontium reſidere ſolet. De quo & Plinius meminit lib.31.cap.1.& 6.Vtuntur,inquit, & cœno fontium balnearum naturalium utiliter, ſed ita ſi illitum ſole inareſcat. Quem vſum de Cimolia terra iudicauit proprium libro 35.cap.17. Cimoliæ verò (inquit) ſi Aphronitrum & nitrum adijciatur, & acetum, pedum quoque tumores ſanat, ita ut in ſole curatio hæc fiat, & poſt ſex horas aqua ſalſa abluatur. Qui frequentiſſimus hodie lutandi modus eſt in balneis Italiæ. Ad emolliendum induratas partes: quo in genere balneum Sancti Bartolomei in Patauinis,eſt percelebre. Ad calefaciendum, ac ſiccandum, ad diſcutiendum, ſoluendumque contumaces in aliquo membro impactas materias, infixoſque (vt dicebat Galenus) alicui parti dolores amouendos. Ad roborandum denique, ac firmandum maximè iuncturas, ac neruoſas partes. Eſt autem lutationis vſus duplex: poſt balnei vſum plures dies, & cum ipſo balneo decem, vel quindecim dies, & vterque eſt laudabilis. Quo fit,ut ij, qui uel particulam quampiam ex longo morbo imbecillam confirmare velint, vel relictos tumores, vel dolores diſcutere, vel contracta membra extendere, vbi prius condecenter ſe præparauerint, ac balneo vſi fuerint plures dies, affectam partem luto huiuſmodi, actu calido, & quale ex ipſo fonte ſumitur, illinant. Vel balneum ingrediantur calidum ſummo mane, mox ſole inualeſcente vtantur luto,quod ſubinde teſiccatum, reliquo interim corpore, & capite defenſo à ſole, ad horam immutent. Vel facto cumulo nouum ſuper imponant, donec reſiccatum ad duas circiter horas, uel cadat ſponte,vel amoueatur. Tunc lauent eodem balneo membrum ipſum affectum, ac exſiccent linteo, mox adhibito condecenti ad id quopiam præſidio, vel vnguento, vel oleo, vt dicemus, prandendum eſt. A prandio quatuor ad minus horas ſuperſedendum: hoc ſiquidem tempus naturæ totum condonari debet ad digeſtionem alimenti primam, & vt quieſcant interim affecta membra. Facta verò in ventriculo coctione (quo nomine parciùs prandendum erit, quàm cœnandum) ad lutum redeant eodem tenore. Veſpere autem conſcendant rurſus in balneum,vel pauliſper vtantur perfuſione, vt vna aqua, codemque tempore, & lutamentum abluant, & membra ipſa iam lutata confirment, mox inungant, & cœnent. Sunt qui anaſarcam patientes, præmiſſa aliqua diligentia (vt monet Aëtius) inter initia admiſto ipſi illutamento ex diſcutientibus quopiam, totos (ſi oportuerit) illinant, moxque in fine in balneis abluant. Ad dolores verò, & tumefactiones laxas, & neruos contractos, affectam partem illinire à balneo quoque vniuerſali, ſatius eſt: ac ita aſſiduo illutamento uti,quod efficacius tùm diſſoluat, tùm roboret. Vtile verò, ac recipiendum quod Montagnana conſuluit, vt qui contumaces id genus duritias, vel contractiones, aut balneo, aut illutamento curant, aliquo ad eandem intentionem proprio linimento, per reliquum diem, ac noctes vtantur. Quale ipſe habet, quod recipit: Olei ſeſamini, olei amigdalarum dulcium ſingulorum ſexcunciam: medullæ crurum bouis, ſepi caſtratini, pinguedinis gallinæ, ſingulorum vnciam: vitellos oui duos: croci drachmam, cum aceto poſteà; in quo diſſolutum ſit ammoniacum, conformetur linimentum: addito,ſi libet,pro narcoticis opio,aut chamæmeli floribus, ad dolorem leniendum. Vel eſto ex bdelio vnguentum apud Meſuem, vel aliud huiuſmodi. Cinerei, vel ſalſi cœni illutatio, tumores lienis, aliarumque partium, ac cæteras inflationes ex craſſo, frigido, ac impacto alicubi phlegmate valenter diſcutit. Cocturas item ignium ſanat, vel etiam factas aquis feruentibus, ſi aut cinerem, aut calcem, aut lithargyrij recrementa lutum præ ſe ferat: & ex terra ipſa, cretoſaque intritum veſicas eleuari prohibet, vriginemque penitus abolet. Luti verò cum variæ ſitit, pro locorum natura, & terrarum differentiæ, ſat erit ex omnibus tria, vel quatuor genera proponere, quæ ceù reliquorum norma, in Italia ſunt præcipuè in vſu, & ad priuatas etiam deuehuntur illutationes. Vnum quod ex Aponi balneis excipitur, ſiccans, ac digerens cinere, ſale, & ſulphure participans: alterum ex proprio luti balneo apud Sanctum Caſſianum, pro ære, ac ferro magis exic-

[Marginal notes: Lutū quid differat a terra. — Electio. — Vtilitates. — Vſus duplex. — Lutamentū miſtum. — Linimentū poſt lutationem. — Luti genera, ac electio.]

gis exiccans. ac conſolidans. tertium ex Nauſeo viterbij eruitur, aluminoſum, quod in magnas offas ducitur, ac ſiccatum lucerna adhibita, putorem, ac flammas mittit ſulphureas. præ cæteris verò genero ſum, quod ex Aquenſibus Balneis in Monferrato, multo cum labore è profundiſſima lacuna eruitur. fuluo colore, ochræ, vel rubricæ, grauiſſimum, ac vehementer omnes tumentias reprimens, ac diſſoluens. Argillæ genus, quod ex fodinis bituminis foditur in Mutinenſi, violaceo foris colore exiccatum, mediocriter ſiccans, ac indurata emolliens. Omne lutũ in offas, vel globos ſiccatum, ac induratum aduehitur ad priuatas lutationes, ſi in tenuem puluerem redactum, ac aceto exceptum, quod melius eſt ad penetrationem, vel lixiuio, vel vino, ſuper induratas ſub ſole partes oblinatur, ac reſiccatum eiſdem lauetur, perunctis membris, vti dictum eſt. Sunt qui illutamenta ſibi arte quoque componant: quale extat apud Aëtium, Ad tumentes corporis eminentias. Atramenti ſutorij partes quatuor: aluminis ſciſſi madefacti partes ſex: luto fuſco ſubigito, & ægro nudato, ac præfoto, corpus illiniro, deinde lauato, ac turſus eodem modo foueto, linito, abluito: quod vbi ter feceris, cum roſaceo inungito, ægrumque per totam noctem contegito: reperies ſanum. De cæromate. Inter artificialia porrò lutamenta, ponemus cęromata, quorum antiquis vſus, & copia maior, qui id ſtrigmentum ex puluere ſe exercentium, oleo, & ſudore colligebant in balneis, & in palæſtris. Solebant enim Athletæ oleo præuncti, ſe quodam puluere conſpergere, aut Puteolano, aut Baiano, aut Nili harena, quam ad hunc vſum Romam conuehi ſolitam ſcribit Plinius lib. 35. cap. 1. & Suetonius in Nerone. Vngebat quidem ſe quiſque oleo, quo lubrico magis corpore, colluctantis manus euaderet: alter contrà conſpergebat alterum aliquo id genus ſicco puluere, quo tenaciùs apprehenderet. Itaque cęroma his tribus conſtabat, oleo, puluere, & ſudore. Cuius ritus exemplum de duobus Palæſtritis habetur à Statio his verſibus.

Lutationes priuata.

Illutamentũ ex arte.

Cęroma quid.

Poſtquàm oleo gauiſa cutis, petit æquor vterque
Procurſu medium, atque hauſta veſtitur harena.
Tum madidos artus alterno puluere ſiccant,
Collaque demerſere humeris, & brachia latè
Curta tenent.—

Statius 6. Theb.

& Ouidius Acheloi atque Herculis deſcribens luctam libro. 9.

Ille cauis hauſto ſpargit me puluere palmis:
Inq; uicem fuluæ tactu flaueſcit harena:

Poſt exercitationem, corpora ſudore, & craſſo illo vnguine delibuta, ſtrigilibus ad hunc vſum tergebantur antè balneum: idque ſtrigmentũ ſeruabatur pro precioſa medicina. Notum eſt (inquit Plinius) magiſtratus honoris eius, octogenis ſextertijs ſtrigmenta olei vendidiſſe. Calfaciunt (inquit Dioſcorides) quæ in balneis colliguntur ſordes, molliunt, diſcutiunt, ſedis rimas, & condylomata, vtiliter eis inunguntur. Quæ verò ex palęſtris admiſtum, concretumque puluerem habent, ſordibus ſimilia, articulorum in digitis concretionibus impoſita proſunt. Contra coxendices, malagmatis, & ſicci fomenti vice pariter imponitur. Nec minus calfaciunt quæ in Gymnaſiorum parietibus, & quæ illic ſunt, ſtatuis, vnguinis ſordes hæſerunt. Panos difficile ſuppurantes diſſipant, deſquamatis prætereà, & inueteratis vlceribus valde accommodant. Hæc Dioſcorides.

Strigmenta olei.

Sordes balnei.

De uſu ſaburrationum, & inſolatus. Cap. XIX.

SABVRRA harena dicitur craſſior, & vilior circà maris littora, qua naues oppletæ ſtabiliri ſolent: vnde ſaburrare, & ſaburrari, quod eſt harena onerare, ſeu obruere, & ſaburratio dicitur. Vſurpatur autem ſaburratio apud Medicos, obrutis ſub ſole, atque harena corporibus; in ægritudinibus frigidis, & humidis, atque id genus membrorum tumoribus. Materia tamen diuerſa ſumitur prout vſuuenit, & prout fert ipſa commoditas. Probatur communiter ab auctoribus Saburra maris, quam diximus: electiſſima tamen ſi mineralis ſit, & ſponte calens. Qualis ſine

Saburra, Saburrari, & ſaburratio.

Sabulum minerale.

pari

pari habetur in Aenaria Inſula ad aquas calidas: Solum enim ſulphuroſum natura eſt, aluminoſumque, & ferreum, calidum ſponte, & actu ſiccißimum; quo vtiliſſimè hodie ęgrotantes, præſertim hydropici ſaburrantur. Qui hac carent commoditate, vtantur ſimplici ſaburra maris ſub ſole feruente, præſertim canicula. Sunt qui longè à mari ſabulum è cauaminibus foſſum corbulis ſecernant, ac ad ſolem reſiccatum in hunc vſurpent. Eſt enim

Sabulū foſſicium.

hoc foſſicium Sabulum ſiccæ pariter conſiſtentiæ, vtpotè quod ſubterraneus calor in cauernis montium diutiſſimè aduſſit, vt teſtis quoque eſt Vitruuius. Et Sapientes, qui vſque in viſcera terræ metallicam ſcrutantur naturam, aſſerunt pellucidas harenæ micas, quæ auri, vel argenti inſtar emicant; ſulphuris eſſe ſpeciem naturaliter diluti; atque decocti, quo ſiccius eſſe, ac vtilius iudicatur.

Arenatio, & Arenę nomen.

Alij (quod Aëtius tradit ex Antillo antiquo medico) vbi alterius ſaburræ, aut ſabuli non eſt copia, fluuiatilem accipiunt harenam, quanquàm hæc diluta magis eſt, nec adeò ſicca, quem modum græci, & Paulus ψαμμισμὸν à Sabulo, quòd ψαμμὸν, & ἄμμον arenam appellant, noſtri Arenationem vertunt, tumque ab areo verbo melius dicitur, quaſi arida, quam ab hæreo, quòd in calce, ac ęmentis hæreat. In vniuerſum ſaburratio, ſiue arenatio, illutationi perquàm ſimilis eſt, ac ægrotantibus admodum vtilis. Oportet autem miniſtrum adeſſe, qui calentiſſimam ſub ſole harenam colligat, & corpori ægrotantis confertim ſuperingerat, loci recubitu aſſiduè permutato. Si quidem igitur mare adſuerit, eius ſaburra vtendum eſt: nam & leuior, & magis reſiccans pro ſalis qualitate huius harenæ fotus eſt, ac feruidior. Sin minus, aut fluuiali, aut etiam foſſicio ſabulo vti poterint. Vtuntur autem his ad Cardiacos, cùm ſcilicet ob atram bilem in ventriculo ægri confliċtantur. Ad Elephantiaſim, bibitis anteà ex naturalibus aquis quibuſdam, quas poſtea dicemus. Iuuat quoque Podagricos, præſertim vt ne tumores in tophos occalleſcant, in harena, vel ſabulo ſaburrari, ac ita profuſè ſudare. Sic & cæteros iuncturarum dolores, & fricatio pariter locorum cum ſale mitigat. Auicenna. Quidam ex ſale, nitro, & oleo pultem conficiunt, eaque infricant hydropicos ſimiliter, nam modico prius humore educto, ſaburratione in harena, ſole, & ſiti, & cibis deſiccantibus eos maximè iuuari comperimus. Paulus. Leucophlegmatiam autem patientes, quæ propriè aqua intercus dicitur (inquit Aëtius) valde leuat vſus vo-

Cimoliæ terræ vſus.

lutationum in puluere: præſertim verò ſi aut Cimolia tenuiſſimè trita ſubſternatur, aut ſuper Aſium lapidem ægri deuoluantur.

Aſii lapidis Inſolatus.

Cæterum recipiendum à nobis, quod ex Antillo ſimiliter literis prodidit Aëtius, de inſolatu. Quidam enim in hoc vaporationum genere ſe ad ſolem exponebant, partim non vncti, & ſine alio ſtudio, quod de Plinio Secundo accepimus: alij etiam vncti, & alij deſidentes, aut decumbentes, alij ſtantes, &

Heliocamini vſus.

deambulantes, aut currentes. Ex decumbentibus aliqui in ſtrato, aliqui ſuper corio, aliqui in harena, aut ſale decumbebant. Antiqui in partibus ædium (vt Plinius Iunior eſt teſtis) ad ſudationes priuatas vtebantur Heliocamino, quod eſt propriè Solaris fornax, ſeu vaporarium in aprico ſitum, ad calorem ſolis excipiendum. Solaris itaque inuſtio citrà vnctionem moderatè adhibita perſpirationem occultam prouocat, ac ſudores elicit, aluum tamen ſiſtit, & pinguitudinem minuit. Porrò ſpiritum etiam denſiorem reddit, & propterea anhelos, & recta ceruice ſpirantes exacerbat. Verùm capiti diuturna frigiditate laboranti commodat. nam & firmum, & minus obnoxium ægritudinibus efficit: oportet autem his aluum præuacuatam eſſe: inimica eſt enim inſolatio capiti, euacuatione infernè non præmiſſa. At uerò quæ cum unctione fit inſolatio, eadem ſimiliter præſtare poteſt; exiccat tamen magis, atque corpus, uelut unguine aſſatum denigrat. Qui uerò deſidentes, aut ſtantes inſolantur, uehementiùs, quàm deambulantes, & magis quàm currentes inuruntur, decumbentes autem in ſtrato non

Iuuamenta.

magnopere iuuantur, ſed capite magis grauantur. Omnino ſub diſcutientium cenſura ad multa conferre poteſt inſolatus, nam tumores laxos, cùm alios, tùm maximè hydropi-

Hydropicis.

corum abolet, & hydrops ſubtercus, quam leucophlegmatiam diximus, maximam curandi rationem in inſolatibus habet. Itaque tumefactæ partes ad ſolem exponantur, capite ſaltem uelato, & cauendo ne tumor uehementiùs ſuper calefiat. Si enim incaleſcat ita corpus febres accedunt, unaque cum ipſarum febrium generatione tumores duplicantur, atque multo minus remittuntur. Vtendū igitur fricatione, prima quidem die per modicū oleum, in quo Scylla mediocri magnitudine incocta ſit, moderatè ac molliter infricando: in progreſſu autem frictio & ſicca, & multa ſit, & cum inteſione magis appreſſa, deinde etiam per lintea aſperiora. Ab inunctione autem exercitijs vtantur, ac pro viribus currant, indeque ſudorem aſperiore linteo abſtergant, & poſt hoc oleo dulci vngantur, ac per plures dies exudationes eiuſmodi omni ingenio moliantur. Optimè facit, & fricatio ex ſale in

aquam,

aquam, aut oleum illiquato, ſi cum eo in ſole, aut iuxtà ignem defricentur. Valde enim celeriter, & ſudores elicit plurimos, & carnem cogit, ſiue in ſole, ſiue iuxtà ignem eo vtãtur, dummodo caput à maximo ſolis feruore tueantur. Vtendum & in puluere volutationibus, & in harena, ſale, triticoque à ſole concalefactis, vt mox dicemus. Cæterùm hiſce omnibus reſpondent Laconici, ac exudationes in hypocauſtis, quibus iam vtebantur in Thermis antiquis. Hac autem noſtra tempeſtate idoneæ magis, ac paratũ faciles inſolationes ſunt, quanquam non adeò vehementes.

Volutationes in puluere.

De his quæ ad vſum inſolatus, ac ſaburrationis vſurpantur. *Cap.* XX.

SAEPE verò in eiuſmodi tumoribus, ac laxitatibus ſoluendis, aut ex ægri imbecillitate, aut vſuum aliorum incommodo, aut alia conſimili quapiam cauſſa, quædam alia experimenta, dictis haud quaquam diſſimilia, Medici vſurpant. Iubentes, inquam, ægro decumbere modò in ſale, modò in tritici aceruo, & modò ſuper corio calfacto, modò in ſtrato ſubſterniculis quibuſdam ſubditis. Si ſalis ſit copia, laudatiſſimum præcæteris ſaburrationum generibus eſt, tenui ſale ſubſtrato hominem cubare. Oportet autem (iuxta Aëtij ſcripta ex Antillo) altitudinem non minorem eſſe tribus palmis, ſi enim non fuerit altus ſal, quam conceperit in ſe caliditas facilè difflatur, vtpotè quæ ex alto emerſum, ac progreſſum non habet. Quendam commemorat Galenus hydropicum, in tritici aceruo obrutum, fœlici ſucceſſu omni tumore diſcuſſo ſurrexiſſe. Et Plinius, Sext. Pompeium Hiſpaniæ citerioris principem, cùm horreis ſuis ventilandis, præſideret, dolore podagræ correptum merſiſſe in triticum ſeſe ſuper genua, leuatumque ſiccatis pedibus mirabili modo, hoc poſteà remedio vſum eſſe. Qui ſuper corio ſe ad ſolem exponunt ægrotantes, non vulgarem vtilitatem conſequuntur, nempè Hydropici, Iſchiadici, Nephritici, Paralytici, elephantiaſi laborantes, tumeſcentesque caſu quodam dum cibis reficiuntur. Cœliacis quoque, & qui circà veſicam veterem morbum patiuntur, ex frigidaque intemperie conuulſis conuenit; & adhuc amplius, fœminis quæ ex vterinis affectibus ſtrangulantur, & quæ alba vteri fluxione infeſtantur. Oportet autem magnum eſſe corium, oleoque perunctum, ac ſuper tenuem harenam cribratam extentum, ac vbi ſub ſole præcalfactum eſt, tùm ægrum in eo decumbere, capite cum crudo linteo velato tantum, & (vt aliquibus placet) facie cum ſpongia aſſiduè deterſa. Permanendum verò diutiùs in ea decubitus figura, & poſtquam corpus multùm fuerit ferueſactum, vertere iubendum, ac deuoluendum, & poſteà rurſus in alterum latus, & quieſcendum. Atque hoc ipſum ſæpiùs facere expedit, & aliquos pro indicatione morbi poſt hæc omnia, aut marina, aut aluminoſa, aut ſulphurulenta aqua lauare, non fuerit alienum. Vidi qui in repentinis contractionibus, præſertim ex vulnere, ægros quamprimùm multo furfure ex feruenti aheno ſuperſtratum ipſum obruerent, contegerentque cum ſperato ſucceſſu. Alij ſunt, qui ægro decumbenti ſubſternicula ſupponunt ex reſiccantibus ac digerentibus herbis, vitice, pulegio, calamento, ſampſuco, ſaluia, abrotano, abſynthio, chamæmilo & ſimilibus: in inflatis, male habitis, hydropicis, reſolutis, conuulſis, tremulis, frigidis demum atque humidis. Mirum eſt enim quantum hæc ipſa per ſomnum reſiccent, (vt conſtet teſte Archigene, & apud me) quoſdam in his, pro morbi condecentia obuolutos, à ſomno pœnitus ſurrexiſſe firmos, & reſiccatos.

Decubitus in ſale.

Decubitus in tritico.

Decubitus in corio ad ſolem.

Decubitus in furfure.

An in cibarijs vtendum ſit Aquis Medicatis. *Cap.* XXI.

OMNIA ergo iſta de primis Aquarum Naturalium inſtitutis, & de vſibus communiter balnearum dicenda erunt. Quoniam autem ea eſt rerum omnium bonarum labes, vt rectum quarumcunque vſum paulatim homines ad ſuas cupiditates detorqueant, conuertantque in abuſum, quod plurifariam contingit in balneis; idcirco iam trium præcipuè errorum hîc eos admonebimus. Sunt in balneis, qui vix viderentur quæſitas vtilitates obtinere, niſi eas quibuſque audierint modis vtiles uſurparent: non quidem in balneis ſolùm, & potibus, uerumetiam in Clyſterijs,

Tres abuſus.

rijs,& in fomentis, ac non deſunt, qui ſine diſcrimine aquas ipſas medicatas uſurpent pro ſimplici. atque ex eis uel temperant uinum in poculis, uel carnes excoquunt, parantque edulia: Itaque quid de his ſentiendum ſit, dicam breuiter.

Clyſteres.

Sanè equidem ne erroré nunc dixerim clyſteres ex aqua balnei comparare: id tamen in certis caſibus factitandum, ut iam diximus, in Colico affectu, atque Hydrope: haud tamen eorum uſum communiter conſulimus, nec ex quacunque balnei aqua. Duabus rationibus: tum quia ignorandum non eſt, in pleriſque caſibus, qui curentur ad balnea naturalia, clyſteres uel non ſufficere, uel nequicquam eſſe. Tùm quia non minoris noxæ eſſe poſſunt quàm utilitatis, ubi per eos intempeſtiuè natura ad deiectoriam partem proritetur, fortaſſe inuita.

Fomenta.

Fomentorum quoque nullus vſus eſſe debet in balneis naturalibus: quippe balneum vniuerſam ſimul corporis temperaturam, atque eius affecti membri reſpicit: fomenta verò ipſa quodpiam veluti refugium ſunt ijs, qui non poſſunt ex aliqua occaſione vti balneo, fomenta ipſa pro locali vſurpant remedio. Vel, vti fit ad Porretanas aquas, ſi adhibeantur circâ pectinem fomenta his, qui ſumptas minus reddunt aquas.

In cibis an conueniant Medicata.

Abuſus verò, qni inſignis periculi eſt, aquas medicatas in potibus ac cibarijs vſurpare, non erat apud antiqnos, ſed noſtri ſeculi inuentum, & (vt quiſque decipimur ſpecie recti) ob duas cauſſas. Vna quidem eſt ſaporis illecebra, ob quam aliqui eas cum vino temperant, bibuntque ſuauiùs, vt vſuuenit de quibuſdam Acidis ad vrbem Romam, de quibus mox paulò dicemus. Altera occaſio ex vulgari fama ſumitur, cùm quæpiam balnei aqua perinde ſolet in ſuauitate ſaporis celebrari, ac ſi ſimplex eſſet, & potabilis, cùm non ſit.

Suaues balneæ quæ intelligantur.

Haud enim id abſolutè intelligendum eſt, ac minus vſu recipiendum: ſed ad reſpectum duntaxat compoſitarum illarum, quæ planè aut in ſapore, aut in odore quampiam præ ſe ferunt inſuauitatem, eatenus ſuaues ſunt intelligendæ, non tamen dulcibus comparandæ. Quo nomine celebrantur in Puteolanis permultæ aquæ: Fontanalis in primis dicta aqua, Cripta item, & Iuncaria, & aliæ, quæ ibi Nitratæ ſunt, ac bituminoſæ miſturæ. Aliæ & in Baianis, quæ cùm videantur non adeo differentes à ſimplici aqua, ſunt omnes tamen plus aut minus compoſitæ. Salſæ ſunt Aquarij aquæ, quanquàm eas aliqui vſurpent in cibarijs. In aquis ad Borbonium Ancerici in Gallia, nihil adeo inamœni ſaporis reperitur, & cùm in edulijs conficiendis vſurpentur, cæterùm ſunt alterum Bullicanum, & Sulphuratiſſimæ. Tales perperam vſurpantur in Hiſpania ad Orenſem ciuitatem, cùm tamen ex minij miſtura, ac ſulphure, ſint admodum calentes.

Acidæ ad vrbem in cibarijs damnantur.

Acidæ omnes, quas hodie Romæ permulti ſanè viri illuſtres cum vino bibunt, ex communi conſenſu chalcanthum obtinent, vel ſalis quidpiam, vel cineris, vel aluminis. Sunt enim acido inſigni ſapore, ac linguam ſuctu quodam carpunt, & relinquunt decoctæ in vaſe albiſſimi pollinis ſpeciem, gipſi, aut calcis inſtar ſalſiuſculæ. Quanto autem verſentur in errore hi, qui utcunque medicatis abutuntur aquis, duabus potiſſimùm rationibus demonſtratur. Deinde rem, quæ eſt medicamentum, vſurpant pro alimento, & iam ſcimus quòd medicamenti ſubſtantia cum non poſſit à natura digeri, neceſſe eſt vt in malum conuertatur humorem, qui plurifariam poſteà ſeſe exerit noxius.

Lib. 1. cap. 7.

Cui periculo argumento eſſe poſſunt pluuiales illæ aquæ, quæ cùm ex tonitru pluerint, aut per tegulas excolatæ ſint metallicas, acrem quandam potuerint concipere qualitatem, ob quam æſtuoſæ, ac noxiæ ſtomacho, & inteſtinis, ab vniuerſa Medicorum ſchola damnantur, non ſine dyſenteriæ, aut inflammationis alicuius viſcerum periculo his, qui eas ſumpſerint. Multo ergo magis damnandæ veniunt in potibus ſponte manantes aquę, quæ manifeſtam ex natura alicuius mineræ miſturam conceperint, quæ omnes ſiccant, ac aliquam idcirco obtinent medicamentariam qualitatem.

Alimenti & Medicamenti oppoſita ratio.

Porrò conſtat Alimenti, ac Medicamenti eſſe oppoſitam rationem, etiam in vſu aquarum ipſarum. Sanè aquæ balnearum, vt ſunt omnes quoddam medicamenti genus; operantur, quando operantur, tùm quantitate ipſa, qua ebibitæ comprimunt ad excretionem, tùm qualitate, quam obtinent, abſterſiua: quin natura ipſa cooperante detruſæ, interna quâcunque tranſeunt membra expurgant omni excremento. Contrà verò accidit vbi aut in cibarijs, aut in potibus ſumendæ veniunt: nam ob modicam quantitatem, neque ſollicitant naturam ad excretionem, neque grauant; ſed cũ alimento ſimul ad intima vſque viſcera diſtributę, neceſſum eſt alterum duorum. Vel vt corrumpantur, & in malũ cõuertãtur humorem: quam ob cauſſam vidimus quãdoq; ad aquas potabiles balnearũ homines, indigeſtas, corruptaſque in bilim aquas copioſiſſimam ſimul bilim, & vitã miſerè euomuiſſe. quod omnes qui ad balnea verſantur Medici atteſtari poſſunt. Vel certè neceſſe eſt, vt ebibitarum eiuſmodi aquarum portio, aliquam relinquant in venis, ac in ſanguine ipſo, eius mineralis qualitatis impreſſionem: quo fit, vt niſi ſubitariam inferant noxam, eo offendat grauiùs, quo paulatim afficit, contami-

contaminatq́ue mala aliqua qualitate ſanguinem, ac ſpiritus vitales, vnde ex inſperato aliqua oboritur humorum ebullitio, aut viſcerum inflammatio, aut vrinæ difficultas, aut lapis, aut dyſenteria, aut eius generis aliquod vitiũ pernicioſum. Quo planè ſenſu, de aſſumptis ſcilicet in cibarijs aquis, quæ aliqua miſtione infectę ſint, intelligenda eſt ea Hippocratis cenſura in libro de Aëre, aquis & locis. Calidæ aquæ (dicit ipſe) aut vbi ferrũ naſcitur, aut æs, aut argentũ, aut aurum, aut ſulphur, aut bitumen, aut alumen, aut nitrũ; omnes durę, & æſtuoſæ, quę & difficulter minguntur, & ad alui egeſtionem ſunt contrarię. intelligas ſi in cibis ſumantur, & potibus, non iure balnei. Sicuti & quod ſubdit. In ſalſis ſimiliter decipiuntur homines, in eo quod per aluum ſecedere, camq́ue ſoluere putantur: ſunt enim crudæ, & coqui non poſſunt, ad egeſtionem contrariæ, ac adſtringentes potiùs, quàm eliquantes. Manifeſtum eſt ergo quàm planè aberrent ij, qui in cibarijs id genus admiſtas bibunt aquas, easq́ue merito ab omni victus ratione ablegamus, atque interdicimus.

Locus Hippocratis de vſu aquarũ Mineraliũ.

De ratione victus in balneis Naturalibus. Cap. XXII.

RELIQVVM eſt autem inter vniuerſales præceptiones, quæ in ipſo balnearum vſu ſeruandæ ſunt, quandam etiam victus rationem adiungere. Maximè verò cibi & potus, quæ prima eſt veluti baſis, ac ſubſtentatio vitæ: nam hanc poſteà conſequuntur, ratio ſomni & vigiliæ, motus & quietis, paſſionum animi, vacuationum, aëris. Cuius rei duplex occurrit cõſideratio: altera in vniuerſum, quæ ex balneo ſumitur: altera ad vſum magis idonea, qualis vnicuique conueniat victus. Iure ergo balnei nulla propria præſcribitur regula. Tùm quia balnei non eſt vna, ſimplexq́ue natura: ſed calida, & minus calida, & frigida; potens, & mitis. Tum quia neque vſus vnus, & qui idem vnicuique quadret. Communi tamen ratione, prima à balneo inſtitutio eſſe debet. Vt enim vitæ conſeruatio tota in victus ratione repoſita eſt, ita qualem eam requirit balneum, vt balneum fit ad conſeruationem vitæ, definiendum eſt. Immò cùm multa inſtent à balneo incommoda, multiq́ue inexpectati euentus: nulla magis ſecura eſt ad vniuerſa pericula cautio, quàm vbi balneum certo, ac ordinato victus regimine miniſtratur. Quare vulgatiſſima hac veluti lege edictum eſt: IN BALNEIS NON ESSE PRAEVARICANDVM, omnia ad mediocritatem, ac temperantiam ordinata, ac ſeruata habento. Cauendum eſt à crapula, ab ebrietate, à ſomnolentia, à multis vigilijs, à laſſitudine, à torpore, à nimia tùm retentione excrementorum, tùm vacuatione, à perturbationibus animi, & veneris luxu præter cætera. Quippe qui in his præuaricantur, id genus mala ſolent incurrere; Naturalium actionum, ac virium imbecillitatem, varias capitis, ventriculi, & hepatis affectiones: plenitudines fiunt, deſtillationes, labores, inflationes, phlegmonæ, viſcera incenduntur, febres excitantur, ac variæ fiunt intemperies, ac noxæ, quæ haud iure poſteà balneis imputandæ venient. Imò eo magis id noxarum genus timendũm eſt in balneis, quo ex forti balnei agitatione, quique ſunt ad huiuſmodi pericula propenſiones, per naturam, per affectum, per accidens inter balnea. Huiuſce verò curæ bona pars in diligentia Medici repoſita eſſe videtur, cui exquiſitè perſpectæ ſint, tùm eius qui opus habet balneo diſpoſitiones, tùm balnei ipſius natura. Naturam verò balnei non ſolùm perſpectam habiturum intelligo, quam, & qualem in vniuerſum: ſed vt noxas quoque cum iuuamentis, quæ ſperantur, præuiſas habeat, casq́ue ſedulo commoneat: vt vna eademq́ue victus præſcriptione, quanto hominem in miniſterio balnei incolumen ab omni incommodo ſeruauerint, tanto eum dicatur iuuaſſe feliciùs. Eam verò diligẽtiam iuuabit non parùm ſequentia capita obſeruata habere, quæ toto libro III. ſingulares, quę in balneis curari poſſunt diſpoſitiones continebunt, ſimul atque balnearum quarumcunq; efficaciam, & poſteà cautelas condocebunt ab appetentia, a ſomno, ſiti, vigilia, excretionibus, laboribus, laſſitudinibus, febribus, variisq; aliis interuenientibus in vſu balnei malis: vbi particularem magis, quem quis deſiderat, uiuẽdi modum, propriaq; vnicuique alimenta explicabimus. Omnis ergo viuendi ratio, cùm duas habeat indicationes præcipuas, alteram a natura, alteram a diſpoſitionibus patientis, cuicunque naturæ, cuicunque diſpoſitioni inſtituenda ſit, ſemper ad reſpectum balnei debet inſtitui. Quare ſub utentis natura, nũc & ætatem intelligimus, & ſexum, & conſuetudinem, & ambientis aeris, regionisq; temperiem, quibus cum & balnei naturam, modumq́ue attendenda eſſe. Penes diſpoſitiones autem, & Formam victus, & Qualitatem, & Quantitatem, prout vſui in balneo ſit, diſpenſabimus. Calidam igitur naturam, cùm in uſu calidarum balnearum, ab aliquo

A balneo.

Lex in balneis.

Diligentia Medici.

A naturali temperie.

ebullitionis diſcrimine ſeruanda ſit, liberè utique ut frigidis, & minus calidis ueſcatur, inſtituendum eſt. Præſertim ſi extrinſeca inſuper aliqua immoderatio acceſſerit, utpote ambiens calidum, & calida regio, & ſi is frigidis cibarijs ueſci conſueuerit. Aequa ratione minus frigidis utendum, ſi frigida natura ſit, uel ubi non admodum caleat ex natura *Forma victus.* balneum, & temporis mediocris cõſtitutio ſit. Cæterùm minus ſicca, quàm humida, in omni vſu balnei idonea ſunt. Porrò cum natura hominis compenſata diligenter virium tolerantia, forma victus inſtitui debet: nùm tenuis, nùm plena, nùm mediocris eſſe conueniat. Neminem enim latere uidetur, quòd vbi vires ſunt imbecillæ, ſuſtineri poſtulant, & recreari: & item qui vel totius corporis, vel alicuius particulæ maciem curant in balneis. Vel quiſquam ſanus & benè victitare conſuetus, pleniori victu eſt nutriendus. Contrà verò tenui, qui craſſa, ac excrementicia mole corporis oneroſi, extenuationem intendunt. Ac pariter qui longo urgente morbo, ac uiribus mediocres, uel etiam febrientes, vltimum in balneis tentant præſidium. Selecta uerò, ac mediocri victus ratione vti debent, qui communi, & mediocris naturæ ſunt habitu. Itaque in ſingulis inſtituendum, *Qualitas.* prout uires, ac ipſi affectus docebunt. De qualitate victus: frigida diſpoſitio calidis, calida frigidis, humida ſiccis, ſicca humidis, compoſita compoſitis alimentorum qualita- *Quantitas.* tibus eſt compenſanda. Quantitas autem, ſub qua & numerum comprehendimus, inexplicabilis eſt: tantùm uerò cuique conſulatur, quantum pro ſingulari affectu, ac neceſſitate virtutis, tolerantiaque ſit opus. Multam certè eduliorum diuerſitatem, pariterque exceſſum quemlibet, cùm qualitatis, tùm quantitatis, Auicennæ etiam ſententia, euitare ſtudendum eſt: hoc freno contrà repletionem adhibito, ut ſemper menſæ ſuperſit auidi- *Numerus & conſuetudo.* tas. Penes numerum, in communi regimine ſanitatis conſuetudo attenditur: quæ ſeruanda hîc eſt, quantum tamen legi balneariæ non aduerſetur. Cuius inter prima inſtituta illud eſt, ſemper balneum quocunque vſu, ieiuno uentriculo fore miniſtrandum. Ad- *Tempus.* de præterea, vt quandiu perfecta ſit balnei operatio, ceſſataque omnis turbatio corporis fuerit, neque eſſe quicquam, neque bibere fas ſit, quemadmodum quùm de uſu loquebamur, docuimus. nec frigidæ admodum potioni per id tempus confidendum; ne promptius frigida qualitas ad membra pertingat principalia, eorumque facile offendat ſubſtantiam. Cibi verò aſſumendi tempus, quia multis longius eſſe contingit, multis breuius: ideo conſuetudinis cura, & quid, & qua hora is ſolitus fuerit capere cibum in reliqua vi- *Veterũ cur rara erant prandia.* ta, poſterior eſſe debebit. Sed in totum ſe quenquam veterum conſuetudini conformare oportet, quando pro frequentia illa lauationum in Thermis, perrara prandij mentio in uita ciuili reperitur. Id quod vſus ipſe nos hodie docet in balneis, aliter fieri non potuiſſe: plurimis enim diducto prandio ad octauam horam, quæ eſt ultra meridiem, ad quam tardat operatio balnei, vix ſuperat ſpatium ad iterandam cœnam. Niſi vt loco cænæ, ſi expediat, commeſſentur parùm. Atque hic mos ſeruari debet, præſertim ad vſum balnei in potibus, in quo operatio balnei ſolet ad ueſperas prorogari. Ad lauacra enim minor naturæ fatigatio accidit, & minus tempus; vt hoc nomine qui bis die veſci conſueuerit, bis comedere, ac bis etiam balnei miniſterium inire permittatur. Non in potibus. Si verò quis pro virium imbecillitate minus toleret aut diætam, aut balneum, adimere oportet ab vſu balnei quidpiam, & in numerum cibationes ſufficere.

De

De alimentorum delectu in balneis. *Cap. XXIII.*

DE particularibus autem cibis: multi profectò momenti eſt, ut diligens in balneis alimentorum delectus habeatur. Nempè qui ad illas formulas; & modi victus, & qualitatis, & quantitatis congruus ſit. Qui tamen delectus vt ſingulares reſpicit cōditiones diſpoſitionum, & naturarū, & perſonarum, ſingularis potius conſilij eſt, quod ſcriptura non capit. Nec vllam balneum alimenti qualitatem requirit propriam, ſed indifferens ad unumquodque eſt. Omnino optimi nutrimenti alimenta omnia in balneis eligere, eſt operæprecium. Vel pro antiqua ipſa Thermarum prærogatiua, qua inter primas vitæ delicias habitæ ſunt. Vel maximè ob charitatem ſanitatis, quæ tota depoſiti loco, balneis compromiſſa videtur. Quo potiſſimè iure, primum hoc cōſilium in balneis dederim, IMPENSAE NE PARCANT. Sunto alimenta, quantum fieri poterit, ſalubria, electiſſima, & quæ primi meriti in bonitate habeantur. Qui mos eſt hodie in balneis magnificis communiſſimus: ut meritò plura ſint loca balnearum, non pro ipſarum tantum aquarum ſalubritate, quam pro rerum omnium, quibus abundant, copia, ac bonitate illuſtria.

Balnea quo nomine ſiant Illuſtria.

Ea verò alimenta tres conditiones in totum obtineant: ut ſint boni ſucci, concoctu non difficilia, & quæ guſtui inoffensè ſapiant. Sunto rurſus de primarum rerum delectu, quarum multa efficacia eſt ad ſanitatem tuendam, hæ communiſſimæ regulæ. Prima, ut ipſa regio aëris habeatur inculpatè ſani. Secunda, vt aquæ, quæ in potibus ſumuntur, & cibis, ſint ſynceræ, ſanæ, & laudabiles incolis, qui bibunt eas: nec balnei aqua vtantur, ut quidam perperam faciunt. Sit panis benè fermentatus, & conuenienter coctus, non calidus, vt ſtatim è clybano mittitur, nec ulla tenus vitioſus, nec compactæ maſſæ, & duorū ad ſummum, uel trium dierum.

Panis electio.

Victus ratio in Thermis libera.

De reliquis, balnearij quidam medici à balneis interdicūt rebus omnibus azimis, paſtilibus, herbis præſertim crudis, piſcibus, caſeo, recocta, butyro, lacticinijs omnibus, fructibus, leguminib. acribus, ſalitis, frixis, & id genus alijs liberæ vitæ. Sed hæc nimis exacta eſt regula, nec ſeruatur in balneis: ſed communiter cùm laudentur bonæ carnes, oua recentia, & condimenta familiaria, haud propterea intelligas inrerdictum eſſe, ut aliquando non liceat pro ratione tranſire ad fructus, atque herbacea, ac id genus alia minus regularia alimenta. Nam iure balnei (vti diximus) nulla ſit præſcriptio, niſi vt electa ſint omnia.

Vinorum electio.

In primis autem de vinis danda opera eſt, vt uina eligantur ſine vitio, mediocris ſubſtantiæ, & quæ facile nutriant, minus auſtera, neque dulcia. Nominatim uerò hac potiſſimùm careant noxa, ut non ſint fumoſa, quæ caput tentent, unde bibentes in ſomnum præcipitant, multiſque defluxionum generibus redduntur obnoxij. Ex æquo ſubauſtera laudātur potiùs, quàm quæ exactiſſimè penetrant. Hoc enim penetrationis nomine cauendum aliquibus eſt, qui per balneum, ac ieiunium dum exucco ac ſitibundo corpore fathiſcunt ad pocula, ſtatim in prima menſa panem ex uino puro intinctum ingurgitant. Nocet enim ſubitus uini occurſus neruoſis partibus, ac iuncturis, uiſcera inflammat, quæ ſcilicet attrahunt uinum auidius.

Panis ex uino in prima menſa noxius.

Penetrantibus uerò rebus ac liquoribus præſumptis, uix ulla periculi excuſatio eſt, quin dilatatis per balneum poris, & corpore cibi indigo, quàm citiſſimè quæcunque ingerantur alimenta, ea incocta ſtatim ad penitiſſimas uſque partes protrahantur, quæ multarum fiunt ægritudinum cauſſæ. Hoc tamen uitio damnanda ueniunt in primis noſtra acetaria, quibus iam adeo ueſci conſueuimus in antecœnijs. Nam ea ratione fuiſſe diuerſum morem apud antiquos exiſtimo, qui aſſiduis utebantur balneis, ut poſtponerent cœnæ acetaria, non anteponerent. Nimirùm quia exercitatis ac lotis, timendum fore uidebatur, ne primo ſtatim occurſu acetariorum læderent inanem uentriculum, ſicque corpus famelicum ſucco ſtatim imbuerent non ſatis utili.

Acetariorum vſus dānatur in bal.

Et contra, approbatam diutiſſimo uſu conſuetudinem legimus, ut ab ouis, perinde boni nutrimenti cibo, ſuas cœnas inciperent, & finirent ad mala. unde ortū prouerbium, quod legitur apud noſtros latinos AB OVIS AD MALA. Vteri autem ſimile fit, per abuſum poſteà quorundam, præſumi cæpiſſe acetaria, proritata nimirùm per oxigarum, ac lactucas auiditate, quod videtur ſubnotaſſe Martialis in carminibus xenijs d.

Ab ouis principium in cœnis, ad mala.

Claudere quæ cœnas lactuca ſolebat Auorum,
Dic mihi cur noſtras incohat illa dapes?

Catonis locus contra ebrietatē.

Ad exemplum ſcilicet illud, quod ponit Cato in libro de re Ruſtica: Si uoles, inquit, in conuiuio multum bibere, cænareque libenter, ante cęnam comeſto crudam braſſicam ex ace-

Lib.8. to, quantum uoles. Et item ubi cœnaueris, comeſto alia quinque folia, reddent te quaſi nihil ederis, biberisque, bibesque quantum uoles. Cæterùm variant per tempora omnes mores, nam priſcos Romanos, & Græcos narrat Plutarchus in Sympoſijs lactucam crudam ante menſam exhibere ſolitos, & mane panem mero intinctum ediſſe, nihil aliud.

De reliquis rebus, quæ pertinent ad rationem victus in balneis Naturalibus.
Cap. XXIIII.

PORRO victus ratio in balneis, non ſolùm de regimine circa cibum & potum intelligenda eſt, ſed de omnibus etiam rebus, ſine quibus, dum viuitur, neque corpus conſiſtit, neque uita: de ſomno ſcilicet & vigilia, motu & quiete, excretis & detentis, animi affectibus, atque de aëre, locòve in quo verſandum ſit. Ea, quæ ubi quis minus accuratè neglexerit, vita etiam immuni, in uarias tranſire ſolent affectionum cauſſas: multo ergo maiori diligentia præſcribenda ſunt, ac ſeruanda in balneis, tùm vt non impensè noceant, tùm etiam vt promiſſas balnei utilitates non defraudent. Primùm itaque de ſomni & vigiliæ ratione præſciuiſſe hoc eſt operæprecium, quòd ſomnus balneis eſt aduerſiſſimus. Dormiendum his, qui balneo utuntur, noctu, & minus etiam quàm conſuetarum horarum interuallum. Nec tamen ad multam noctem vigilent, quo minus cogantur peruigilia noctis ſupplere die. Imò quanto dulcius interdiu ſomnus obrepſerit, tanto cautiùs, & quaſi inſidioſus ſyrenum cantus, euitetur. In vniuerſum enim omnis ſomnus nociuus eſt, ſi intempeſtiuè ineatur: omnis autem intempeſtiuus dicitur, qui præter naturæ ordinem fit. Ordo verò primus naturæ eſt, vt dormiendum noctu ſit, non interdiu. Eſto ergo ſomnus nocturnus, qui ſuper vnam horam ad minus, vel etiam duas poſt cœnam, leni præmiſſa exercitatione ineatur. Tantum verò dormiatur ſpatium, quandiu perfecta ſit in ventriculo coctio, ſeptem ad ſummum horarum, nonnullis minus, pro virtutum nutritioni inſeruientium facultate. Hic verè quies, ac dono diuum elargita mortalibus, à Poëta dicta eſt, quæ animi ægritudines obliuione delet, ſpiritus viuificat, calorem vnit, concoquitque concoquenda ſunt, & inæqualia reddit æqualia, laſſitudines abolet, intenta laxat, dolores alleuiat: quæ omnia neceſſaria ſunt in balneis emolumenta. Intempeſtiui autem rationem ſubit immodicus, ſi peracta ſcilicet concoctione diutius dormiatur; quem terminum plerique à conſuetudine definiunt. Hic enim inter alia, hoc potiſſimùm adfert incommodi, quod ne excrementa ſuo tempore expellantur, impedit. Damnabilis igitur, ac noxius ſomnus immodicus, noxius & diurnus, qui ſimillima mortis imago, dum motum tollit, & almam vitæ lucem, nullus maior in corpore tyrannus eſt, qui varios ſuo lenocinio conciliat morbos, breuique præcipitem agit uitam ad interitum. Nocentiſſimus uerò, ac certa pernicies eſt ſomnus diurnus, nocentiſſimus verò diurnus ad balnea naturalia, duabus præcipuè de cauſſis. Prima, quia impedit operationes balnei, ſiue (ut melius dicam) naturæ, balneo præſertim in potibus ſumpto. Nam iuuare, ſanare, mouere ſuperflua, expurgare, non ipſius balnei, neque medici eſt, (ſunt enim hæc inſtrumenta) ſed naturæ opera. Natura uerò conſopita, non perficit, ſed relinquit. Relicta aliquādo vincuntur, reduceunturq; (ut aiunt) ad benignum pro robore virtutis: perſæpè uerò redundant, & perinde res ex toto præter naturam, in aliquam corporis partem detruſæ putreſcunt: & non ſine flagitio, cùm aliquos ob hanc ſolam cauſſam uiderim in balneis luſiſſe uitam. Altera cauſſa cur diurnus ſomnus damnetur, eſt: quòd is ſomnus non naturæ eſt, ſed à fœculentis minerarum vaporibus excitatur, qui primò quidem caput aggrauat, immoderatè calefacit, & deinde humores ex capite colliquando, fluxiones concitat. Fluxiones verò ubi in ſubiectas partes fiunt, omnis vitij fiunt ſoboles. Alios enim defluxio facto impetu in principem aliquam partem, repentè ſuffocat. Alios vidi, qui cum aqua balnei, non benè digeſta, & corrupta, euomuerunt animam. Alios reſoluit, neruis oblæſis. Alijs tuſſim contrahit, alijs tabem, alijs alui profluuia. Alijs in aliquam partem imbecillam mediocris notæ delapſa, vel inflammationes inducit, vel eryſipelata, vel apoſtemata id genus aliqua. Quæ equidem ſomni pericula eo velim diligentius vnumquemq; noſſe, quo inter balnea nullum eſt accidens frequentius illo, neq; moleſtius. Ad quam ſanè cautelam, duo hic præcepta repetēda ſunt: vnum; quod iam paulo antè diximus, ut parcè, & tempeſtiuè prandeant, ac omittant interdū cœnam: eſt.n. cibus ſomni materia, qua aucta augetur & ſomnus, ac dempta minuitur. Alterū præceptū eſt, ſi ſomnus alioquī vrgeat, vt modereť, ac euiteť per remedia, quę ob rem adeò periculoſam dabimus libro 3. Hanc verò cautionem à ſomno, exercitij ratio confirmat in balneis,

Somni, & vigilia ratio.

Somnij beneficia.

Somni diurni nocumenta.

Exercitij ratio in balneis.

quod

quod ad potulentas aquas inter pocula ipſa fiendum idcirco diximus, quoniam moto corpore integra magis euacuatio fit, ac ſomni materia tota educitur. In lauacris autem, à balneo quidem, & à cibo quieſcendum: ſubinde certis horis moderatè ſe exercere conuenit, ut uaporum balnei reliquiæ, quæ caput aggrauare ſolent, & ſomnum inducere, excutiantur. Si quis verò ad motum ex imbecillitate, vel ægritudine ſit ineptus, exercitij loco, ſi ex vſu ſint, geſtationibus uti poterit, uel leuibus frictionibus. Quòd ſi frictionibus quoque interdicantur, puta ob ulcera, uel dolores, vel imminentem aliquam fluxionem: hi ſtudeant per latas vias, & maximè per aluum, naturales ſaltem vacuationes habere. *Excretiones & retentiones.* Ex quo facilè intelligitur quanta opus ſit diligentia, vt præter naturam retenta vacuentur, tàm balnei excrementa, quàm corporis. Cui parti nunc duplex regula ſtatuenda eſt, altera ægris neceſſaria, & male affectis: altera, & ægris quidem communis, & cæteris vtcunque ſanis, qui inter balnea nullis videntur medicamentis habere opus. Atque hi nitantur ſummopere, ut pro ſui conſuetudine, omni quotidie excrementorum genere exonerentur; tàm ijs quidem quæ per aluum, & vrinas, quàm quæ per inſenſibilem halitum, & per nares, & per excreatum mittuntur. Pilulis communibus, & eius farinæ alijs, vbi aluus eſſet adſtrictior, uti poterunt innoxiè. Illa verò excrementa, quæ ob humorum redundantiam, & quæ ex qualitate medicatarum aquarum commoueri ſolent, præter communes iam dictas excretiones, purgantibus quoque medicamentis aliquando opus habebunt. Quæ, quoniam communiſſimam habent indicationem ab affectu ipſo; non poſſunt hîc exactè terminari, qualia & quanta eſſe debeant: ſed particulari medici prudentiæ id relinquitur. De animi autem paſſionibus, quoniam corpora ſequuntur animas, animæque velut nauta nauigium regunt corpora, non mediocrem ſanè curam habere oportet. *Animi affectii ratio.* Præſertim in balneis, quas nihil aliud ferè, quàm delicias eſſe, toties proteſtati ſumus. Perturbationes ergo animi omnes eliminent, & præſertim à cibo, ſi velint quoque corpus optata perſrui iucunditate. Curas omnes in primis obliuiſcantur, iram amoueant, triſtitiam, timorem, impatientiam, omnem cauſſam ſollicitudinis. Et contrà, cùm firma ſpe, ac fiducia balnei, omnem ſuauitatem, quæ è rebus exterioribus perficitur, ſibi procurent, quantum poſſunt. Verbis vtcunque, fabulis, & gratis ſodalium inuitationibus indulgeant: ſemper dati illius præcepti memores, ut à nimio luxu ſe temperent. Eadem quoque de cauſſa ad Venerem iocoſam quandoque indulgendum, cæterum ludentem omnino excludant: hæc enim vna eſt ex tribus gratijs, quæ cum Ioue, ac Sole ſimul concordes, ſanam humanæ naturæ, ac iucundam conſpirant vitam, ne hanc aliquis per omnia deteſtetur. *Veneris ratio.* Leuibus, nec concitatis choreis ex animo ſe dedant, ſi malint, gratis ſonis, muſicis, & cantionibus oblectentur. Minus legant, nec ſtudeant, ac parciùs ardua nimium commentaria, quantumuis delectari ea animum videantur. *Studij ratio, & luſuum.* Ad mentis torporem euitandum, ſomnumque arcendum, ac meridianos æſtus, quos oportet cum quiete traducere: varijs alijs oblectamentis, ludicriſque citrà faſtidium, paulliſper ſibi indulgere poterunt. Quo in genere cùm ſint aliqua permoleſta, quæ maiore animi indigent ſtudio, quàm difficilis admodum in re aliqua ſpeculatio, omnia huiuſmodi explodantur: & ex æquo omnes ludi, qui ad nequitiam, anxietatem, ac inſolentiam prouocare valent, ſacro ipſo iure balnearum interdicantur. Denique de ambientis aëris conſtitutione: aër quidem, quem uelimus, nolimus per halitum continuò inſpiramus, *Aeris ratio.* non ſolùm quidem inſpiratus intima corporis penetralia ſua qualitate afficit, verùm ipſo etiam ambitu, vbi quidpiam à ſua temperie receſſerit, fit nocentiſſimus. Maximè in balneis, ubi peruium vſquequaque corpus efficitur, & aër ipſe pro ſui tenuitate exquiſitè penetrans, ſtatim ſoluitur; commouetque, præſertim cerebrum, magis nocens ſuo occurſu corpori, quàm aqua frigida. Sit ergo locus boni, atque laudati aëris ex natura: vbi rurſus tempore balnei, omnem caueant cœli intemperiem, nempe æſtus, frigora, vehementes flatus, lunæ radios. Prohibendum quoque eſſet pro aëris ſalubritate iure publico, vt iuxtà balnea neque lina macerarentur, neque canabes, neque coria, neque id genus alia in aquis fætentia, quæ poſtmodum lacunas aquarum relinquunt putriſſimi halitus, itaque aërem, autumno potiſſimùm, inſalubrem reddunt. Eſto habitatio alta, ad orientem, vel occaſum hybernum ſpectans, lacunis quantum fieri poterit auerſa (quæ præceptio ſaltem in poſterum in balnearijs ſtructuris ſeruabitur) non terrena, non humida, nec quæ facilè nitroſas lanugines in pariete contrahat. *Habitatio.* Inter primas autem partes collocanda eſſet ad ipſa balnea, & ad ipſos fontes porticus ſpatioſa, ubi non ſolùm ſalubres diei captarent auras, ſed quæ ad uſum potationum in matutinis fiendarum eſſet idonea, ægroſq; bibentes ab inſultu, ac frigore aëris defenderet. *Porticus in balneis.* Tales uidemus ad magnifica

balnea, antiquaque præſertim, ordinationes: Nam quæ ſcaturigines ſub diuo à bibentibus frequentantur, non adeò aliquos ſua ſalubritate poſſint iuuare, niſi cautè miniſtrentur, quàm multo plures ob incommoditatem lædere. Sint & lauacra ipſa ſub diuerſorio, vel propè diuerſorium benè collocata: ſin minus, contrà infeſtas aëris conſtitutiones, benè aſſamentis ſint munita, ac ſtoreis, & quæ opportunis miniſterijs omnino non careant. Vbi verò loci ſitus non adeò tutus, ac balnea pauperis impenſæ extiterint, pro frigore, imbre, aut graui nubilo obſtante, coq; magis ſi æger imbecillus ſit: tunc ſatius fuerit priuatas in diuerſorio paratas habere tinas, ac tepefacto per caminum cubiculi aëre, lauationes exercere, de more, quem Deo concedente in Thermis Vrbanis explicabimus. Atque hactenus rei balneariæ præcepta continentur.

Lauacra.

Tina.

LIBRI SECVNDI FINIS.

DE

DE THERMIS

ANDREÆ BACCII, ELPIDIANI,

Medici atque Philoſophi, ciuis Romani,

LIBER TERTIVS.

In quo de methodo curandi omnes particulares affectiones, & de accidentibus in balneis agitur.

De ordine vſuum, ac eorum proprietatibus in curandi ratione.
Caput primum.

POSTQVAM in præcedenti libro de omni vſu, ac de victus ratione in Thermis naturalibus ægimus: iam conſequens eſt, ac Medico admodum neceſſarium, vtendi methodum eis ad omnes corporis ægritudines perſanandas, conſcribere. Quam partem mirot noſtros veteres Medicos, qui de balneis Italiæ conſcripsêre, ſeu negligentia, ſeu inſcitia omiſiſſe; cùm in tota re balnearia nulla ſit pars magis neceſſaria, & quæ magis requirat Medici conſilium, quàm iſta, quæ de methodo curandi, ac de proprijs ad quenque morbum balneis præcipit. Quare tria hic proponere oportet inſtituta, in omni uſu balnei neceſſaria. Primum, ut morbi, quem per balneas curare ſuſceperimus, definita, & certa ratio ſit in ſuis cauſſis, & quæ ſedes propriè affecta ſit, cui maximè intentio balnei ſit dirigenda. Quæ ſanè conſideratio in principijs artis latiſſimè patet, ac erit fermè tractationis huius, quam de uſu balnearum aggredimur, communis materia. Alterum ad uſum propriè pertinet, quis ordo inter omnes uſus eſſe debeat, & cuius electio facienda ſit. Et demum ipſarum operationum habenda ratio eſt, quo in genere ſint balnearũ operationes, & quæ uia ſit cuique operationi, aut affectui curando magis idonea. Quarum nunc duarum partium, de omni ſcilicet uſu balnearũ, & poſteà de modis operationũ ipſarum, ſingularem ad quenque uſum faciemus diſtinctionẽ. In ſumma ergo ex his, quæ determinata ſunt, ſex modis colligimus balnea naturalia ad uſum medicinę eſſe utilia: potatione, balneo, aſperſione, vaporatione, illutatione, & ſaburratione. Haud tamen coacta eſt naturæ virtus in aquis medicatis tã inclyta, vt his omnibus ſimul modis ad quenque affectum curandum vti opus ſit. immo in nonnullis affectibus, per ſingularem tantùm operatur modũ. In alijs per plures, aut certè per duos, & præterea aliquando per clyſteres. Verùm, vt aliquis horũ vſuum ordo exiſtat; prima ſemper, vbi requiritur, potationũ ratio eſſe debebit. Cùm enim tres habeantur in quocunque vſu balnearum communiſſimæ intentiones, aut digerere ſcilicet, aut vacuare, aut corroborare, ſiue his intrinſecus opus ſit, ſiue extrinſecùs; primò balnearum potio conuenire poteſt. Nam ſi viſcerum ſint, aut interaneorum quorumcunque affectus; aquæ balnearum ebibitæ primo vtique occurſu iuuabunt. Si aliarum verò partium, veluti articulorum, vel capitis; pro vacuatoria, quam hæ obtinent, facultate, ſtatim naturam craſſioribus ſaltem excrementis, & cruditatibus; quæ prauiæ ſunt morborum cauſſæ, per vias latas exonerabunt. Nempè aut per

Tria inſtituta ĩ vſu balnei.

Balnea ſex modis utilia.

Balnearum tres cõmunes intentiones.

ſeceſſum,

ſeceſſum, aut per vrinarios meatus, aut per vomitum, aut tandem tenuiora aliqua excrementa, in totum corporis ambitum diſperſa, per ſudorem excutient. Ad quas operationes ſi alia adhibeantur miniſteria, aut balneum ſcilicet, aut ſudatio, aut duccia, aut lutatio; hæc aut coadiuuabunt tanquam altera manus, aut certè pro localibus facient remedijs, quippe mouendo extrinſecus relictam morbi materiam, digerendo, ac diſſoluendo quantum fieri poterit, & omnem tollent cauſſam, & parum ipſas reddent fortiores.

Idonea ad quæque vſum aquæ.

Proinde inter communes ad hos vſus balnearum electiones, haud quamlibet aquæ medicatæ ſpeciem faciebamus idoneam; ſed diuerſam quadamtenus in vno, ac in alio vſu balnei ſubſtantiam requiri. Quippe delicatiorem ob eas cauſſas in potibus debere eſſe, modicè calidam, & tenuium partium, cum abſterſoria facultate. Calidiorem actu, ac digerentem in balneis, vt quæ ex alto ad ſummum valeant educere, ac materias interdum flatulentas per clyſteres diſcutere. Nec minus ad vſum ducciæ diſcuſſoriam, quæ pars balnei inueteratarum alicubi paſſionum propria eſt, & quæ fixæ in alto corpore, vel ſub duro oſſium, ac iuncturarum tegmine hærent. Valde verò calidam, ac euidenter exhalantem in ſudationibus, eligi debere materiam balnei, vt quæ laxis, ac frigidis, contumacibusque morbis ſunt propria remedia. Calidæ verò, ac ſiccæ potentiæ materiam lutamenti, quæ magis adhuc contumacium, contractarumque paſſionum remedium, diu admodum hærere debet particulæ, vt vires ſuas imprimat, ac promiſſa præſtare valeat. Quanquam ergo natura parens tot iuuamenta, totque modis clargita eſt mortalibus aquarum ſponte manantium vtilitates, rurſus tamen hoc loco propoſitæ illius præceptionis memores eſſe debemus. Sanè in balneis haud abſoluta, neque in promptu expoſita eſſe omnibus, iuuamenta, neque pariter vſum cuilibet vitio, aut tempori, aut naturæ indifferenter eſſe idoneum:

Tres conditiones, vt Bal. ſiat vtile.

Sed cùm debitè, tempeſtiuè, & ex ratione miniſtratur. Ratio autem præcipua, ac neceſſaria in præparatione conſiſtit, quam libro II. inſtituimus, ac ſæpius ob rem adeo ſeriam commemoramus. Cuius ſumma hæc eſt, vt corpus quantum ad artis prudentiam attinet, omni ſuperfluo vacuetur humore: immò nedum corpus ipſum vniuerſum, ſed & affecta ipſa particula, quantum fieri poterit, vacuari poſtulat. Haud enim hoc à balneo expectandum: verè enim, aut electiuè (quod dicitur) uacuare, purgantium duntaxat medicamentorum proprium diximus. Balnearum uerò naturalium facultatem abſterſoriam eſſe potiùs, quàm purgatoriam. Nimirùm quæ latas duntaxat uias, quàcunque tranſeunt, præuijs excrementis abſtergunt, ac lauant. Siue id qualitate efficiant, ſiue tota forma, ſiue etiam copia. Propriè uerò balnea, ut eſt Galeni ſententia de balnearum dulcium uiribus,

3. de Sa. tu.

ſunt Apotherapiæ pars: hoc eſt recuratoria pollent facultate. Quæ duplici (inquit ipſe) conſilio ſuſcipitur: & ut excrementa ſiue reliquias morbi expurget, & ut corpus à laſſitudine tutum reddat. Planè ſimilis, uel parum differens ratio in balneis naturalibus eſt. Siue enim intrinſecùs, ſiue extrinſecùs miniſtrentur, primùm quidem re purgant excrementa: aliquo ſcilicet prædictorum modorum, aut à cutis meatibus in balneo; aut in potibus ſi eo iter ſint, quæ per latas uias ueniant uacuanda, aut ſequela quadam.

Balnea operantur confortãdo, & tanquam antidotus.

Deinde in reliquum affectum operantur ueluti quædam antidotus: ita quòd rectificando (ut medici loquuntur) totam complexionem, ac etiam affectæ particulæ uirtutem, maius robur in poſterum naturæ comparant. Hæc uulgus miracula iactant; refici in balneis homines, & quaſi ferrum in officinis renouari, quæ diuina profectò balnearum prærogatiua eſt, ſuper cæteras medicinas, nempè quod de ſaluberrimis dici ſolet medicinis, ut operentur confortando, Quoniam ergo in toto balnearum negocio, hoc maximè intereſt, ut balneum ex ratione miniſtretur: non ſatis quidem uideri debet nos hactenus uniuerſales præparationes docuiſſe, niſi etiam particularem in quaque diſpoſitione curanda per balneas methodum adiungamus. quæ ſcilicet compendiaria ratione, & morbi eſſentiam aperiat, & cauſſas, & qua potiſſimum uia in balneis curari debeant per conuenientem regionem. Quam partem cùm non tractauerint ueteres, haud tamen id nobis uitio prolixitatis operis uertendum eſſe exiſtimo. Immò, quoniam in his methodis tota ſumma balnearum conſiſtit, & uita hominis; conſiderati iudicij quiſque in vnaquaque infirmitate curanda per balneas integrum deſiderabit librum.

Tertius hic liber neceſſarius.

Hanc autem partem nos in toto hoc libro tertio per capita abſoluere intendimus: in qua plura erunt vtilia, apprimeque ad omnem balnei vſum neceſſaria: Ratio medendi; Balneorum cenſura; collatio inuicem diuerſorum balneorum; facultates proprię; & modus vtendi ad quenque affectum magis idoneus. Sed potiſſimùm, vt propria balnei, ac abſoluta electio ſit, ſtudebimus in quaque diſpoſitione, quæ maximè balnea probari conſueuerunt, ea vel auctoritate, & experientia, uel ratione aliqua comprobare. Quare ſingularem hic proponemus omnium operationum in balneis diſtinctio-

nem

nem, vnde iuxtà artis inſtituta, ueram methodum curandi quanque affectionem per balneas exarabimus.

De operationibus tam communibus, quam proprijs Balnearum Naturalium. Cap. II.

SVNT autem, ſicut vſus varij, ita & operationes balnearum, aliæ quidem cuicunque vſui communes, aliæ autem primæ, ac propriæ, ex quibus omnes intẽtiones curatiuas ſuſcipere, ac dirigere oportet. Modi verò quatuor in totum ſunt operandi: alia enim operatio in balneis perficitur per ſudorem, & tenuem ex cuti tranſpirationem; alia per vomitum, alia per vrinas, & alia per alui deiectionem, quarum omnium ſua condecens ratio in inſtituendis balneis apud medicum eſſe debebit. Quanquam enim in vnaquaque balnei aqua (vt paulo ante diximus) non eſt coacta, nec anguſta naturarũ facultas, nec operatio, ſed penes aptitudinem naturalem, eadem aqua per vnam, & per aliam, & aliam viam, etiam contrarijs nutibus operari eſt idonea, nempe per ſudorem ſimul, & deiectionem, aut vomitum; haudquaquam tamen permiſiua vtilitas in quolibet balneo, nec in quoque patiente ſperanda eſt, ſed ſingularis vtilitas attendenda, quæ fit per viam, & operationem propriam. Intelligimus autem propriam, iuxtà auream Aphoriſmi ſententiam 31. Sectione 1. QVAECVNQ. ducere oporter, quo natura vergit, inde ducere, per conuenientem regionem. In qua planè, vt in medicamentis, ita & in balneis miniſtrandis, tres concluditur habendas eſſe intentiones: nempe ad ipſius aquæ proprietatem, qua tanquam inſtrumento vtendum eſt; ad patientis naturam, quâ maximè inclinet; & ad affectum ipſum, & humorum ipſorum peccantium qualitatem, qui magis, & commodius per vnam viam, curari poſtulant, quàm per aliam. Operatio, quæ proprietate ſingulari eius aquæ, aut balnei fit, qualem diximus ad quenque vſum; ſemper, quod ſui eſt, laudanda venit. ac eo magis, ſi ea medico fuerit cognita, ſaltem per hiſtoriam: quare huic tandiu erat confidendum, quandiu intra patientis tolerantiam fiat, & non ſine aliqua conferentia. Similiter & pro natura ægrotantis, qui vt promptus poterit eſſe ad ſudorem, ita forſan & per vomitum facilis erit vacuari, & potiſſimum æſtate, aquis ebibitis, & alius aluum ex natura habebit magis fluidam. Pro affectionis autem ratione, ac patientium ſimiliter partium diſpoſitione; harum vnde proprie purgentur, attendenda conuenientia eſt. Quæ pars quanquam particularis conſiderationis ſit, præſtat tamen tam proprias, quam communes ad quenque vſum operationes explicare, vnde quatenus conueniant, perſpicuum ſit.

Operationes baln. quatuor.

Tres præcipua intentiones.

A natura bal.

A natura patientis.

Ab affectu, et cauſſis.

OPERATIO QVAE PER SVDOREM FIT IN BALNEIS NATVRALIBVS.

ERGO ſi intelligatur operatio, quæ per ſudorem fit, ea fermè propria ad vſum balnei eſt, quod nimirùm calfacit, digerit, trahit, quæ à centro ad circunferentiam, colliquatas, quæ excrementorum, quæ in ambitu corporis vagantur reliquias, in tenuem madorem conuertit, vel eas per inſenſibilem etiam tranſpirationem diſſoluit. Ad hanc operationem, ſi eam principaliter intelligas, & pro naturæ ſcilicet indinatione, & pro humorum peccantium conuenienti via, ad eam ſpecialiter inſtituta ſunt in balneis Sudatoria naturalia. quæ tamen impensè magis ſiccant, ac extrahunt: & in Thermis laconicũ, magis humectans, & Stuphæ in priuatis noſtris. Trahit ſimili modo ex alto ad ſuperficiem Duccia, ac digerit fortiùs impactas intrà cranium, ac in iuncturarum compagines ſuperfluitates. quas partim ſiccat, partim diſſoluit, & partim elicit per ſudorem. Eaſdem ferè præſtat operationes illutatio, niſi quia ex aſſidua ſuper affectam partem actione, quaſi expugnari cogit inſolubilem, quam dicunt materiam, ab intimis iuncturis, ab articulis, & à neruis. Omnibus his modis ſudor, aut per inſenſibilem halitum ſolutio poterit eſſe vtilis. Excitatur verò ſudor, & potulentarum aquarum interdum vſu: qui tamen modus non proprius eſt potulentis aquis, ſed communis cum ſupradictis, idemque ſumentibus nonnunquam laborioſus, vtpote quoniam potiones oppoſito quodam modo aptæ ſunt operari, à circunferentia ſcilicet ad centrum euocare, & excrementa communia vel per vomitum expellere, vel

Ex balneo.

Per ſudatorium.

Per Ducciam.

Per illutationem.

Sudor in potulentis noxius.

re, vel

re, vel per aluum, uel per urinam. Validis alioquî corporibus, dum bibuntur balnei aquę, ex accidenti plerunque excitatur Sudor ad extrinſecas partes, ob caloris ſcilicet ac naturæ robur, quæ vel exagitata leui ſtimulo excrementa, quibus præſertim in ambitu corporis redundant, vndequaque expellit, & ſpecialiter per ſudorem, quæ fortè tolerabilis erit pro aliqua conferentia. Cæterùm hæc via, ac excretio per ſudorem, dum potibus medicatis vacatur, vt propriæ operationis non eſt, ita multis ex cauſſis poteſt eſſe noxia. præſertim his, qui minus validi ſunt, & imbecilles, vel quibus ex natura, vel ex affectu aluus fluida eſt. ac eo minus vacare poterit noxa aliqua, ſi patiens cutis adſtrictæ ſit, & cui lentum valde, ac craſſum excrementi genus ad cutim excerni conſuetum ſit. Vel ſi minus notius ſudor, nec adeo præter rationem habendus ſit in potulentis, id erit forſan magis tolerabile, quibus ſudor ex nimia humorum copia ſuperuenerit; quod tamen præmeditandum à medico fuerat prius, & exactè magis corpus antè potiones purgandum. Quo negligentiæ nomine, multis ſcimus ex importuno id genus motu, ac ſudore ſuperueniente inter potiones balnearum, ſubres fuiſſe excitatas, alijs noxiam colliquationem, alijs grauem in aliquam partem defluxionem, vel minus expectatos ſuperueniſſe dolores. Vel ſuperfluam ergo eſſe in potulentis, ac nimis communem hanc per ſudorem viam, vel non vacare aliqua noxa concludendum eſt. Nec minus, quæ ex eiſdem potulentis contingunt vacuationes, vel per vrinas, vel per alui deiectionem, vel per vomitum, haudquaquam eadem ratio eſſe debebit, ſed propria ſemper deſideranda.

Sudor ex copia noxius.

OPERATIO QVAE EX POTIBVS AQVARVM PER VOMITVM FIT.

PRIMVM quæ per vomitum operatio fit, raró propria, aut conueniens. Nam quæ ex ipſa copia ebibitæ aquæ fit, quæ ſupernatet in ventriculo, vel quæ ob aquæ qualitatem abominabilis ſit, ac motu quoque ipſo facile regurgiter; poſt primos dies mitior, ac multis poterit eſſe non inutilis. Vel conueunire eam dixeris pro natura patientis, qui promptus forſan per vomitum vacuari, potiſſimum æſtate; per regulam, quòd à conſuetis non ſit læſio, aut ſi ſit, non ſit tanta; vtique hanc tolerabit, pro conferentia particulari. Vel conueniet interim pro affectu, quod raró contingit, vt in Ictericis, quibus lenta bilis proritatur ad ſtomachum, vel in contumacibus quibuſdam affectibus, quibus vomitus priuatim auxilio eſſe ſolet; vt potiſſimum in Nephriticis doloribus, vel harenulis, vel calculi periculo, quibus Vomitum, & id genus vacuationes, diuerſionis cuiuſdam nomine agnouimus eſſe idoneas. Cæterùm quibus uomitus intempeſtiuus, qui ſcilicet nec naturæ, nec affectui congruus, ac laborioſus exiſtit: ob imbecillitatem præſertim ſtomachi; uel quia inteſtina ipſa arctata, ac anguſtiora ſint; vt de noxijs ſudoribus diximus, tanquam communis operationis, & non proprius ad intentionem, abrogandus eſt. Nam ob omnès has cauſſas, uacuare non poteſt aliquo periculo, ac inter àccidentia, quæ in uſu balnearum cauenda ſunt, in fine libri huius cenſebitur.

Vomitus periculoſus.

OPERATIO, QVAE IN POTIBVS BALNEARVM PER VRINAS FIT.

RELIQVA ergo duo operationum genera proprijſſima ex uſu potulentarum exiſtunt, quæ per aſterſionem ſcilicet fiunt, uel ad uias urinæ, uel per alui deiectionem. Tùm ex ipſarum aquarum natura, tùm etiam pro locorum, ac uiarum ipſarum conuenientia. Sunt enim omnes id genus aquæ (ut iam dictum eſt) uel exactè ſalſæ, atque acres, quare ebibitæ, ac plenis poculis ſi minus ſint acres, quaqua uerſum inueniunt latas uias, ex eis deſcendunt, abſterguntque per aluum omnes prauias ſuperfluitates. Vel cùm tenuium ſint partium, uel ſubacres, uel amaræ, facilè penetrant intraneos poros, ac uirtute ſimul naturæ ad hepar, ac renes trahuntur, perque ueſicam abſque ulla moleſtia euacuantur. Propria ergo, ac commodiſſima operatio proponenda eſt, quæ per urinas fit: quando affectiones omnes, quæ citrà febrẽ, ant inflammationis ſenſum membra ipſa naturalia affligunt, renes præcipuè, urinaria uaſa, atque ueſicam; promptiſſimè per hanc uiam, & per hoc genus pur-

Deiectoria aqua.

Mouentes per vrinā.

nus purgationis curantur, & qui harum ſimiliter partium peculiares ſunt morbi, obſtructiones, viſciditates, phlegmata cruda, harenulæ, calculi, ardores vrinæ, difficultates mingendi, craſſicies, quæ in collo veſicæ obduruerit, atque præter cætera abſtergendo, ac ſiccando grauiſſima harum partium ſanantur vlcera. Et vteri, qui conſortio vrinariorum meatuum, ex potibus eiuſmodi medicatis, promptè expurgatur, atque corroboratur. Naturales verò cùm hæ viæ ſint, & communiſſimæ vniuerſo corpori, vnde hepar, omnium humorum fons, ac venæ omnes purgari ſoleant; communes ex his ſperandæ ſunt vtilitates, vnde & reliquarum partium, & thoracis, & capitis, & cutis affectiones curandæ ſint, & antecedentes quoruncunque morborum cauſſæ minuendæ. Vtiles idcirco & in purgationibus ad præſeruationem ſanitatis, vt mox dicemus.

Communes ex potulentis vtilitates.

OPERATIO, QVAE IN POTIBVS

BALNEARVM PER ALVI DEIECTIONEM FIT.

DEMVM alterum genus operationis ex potibus, ac abſterſio, quæ per alui ſubductionem fit, commodiſſima eſt, propter multas cauſſas, quas bonus Meſues habet inter primos medicinarum canones. Primùm, quia excrementa, quæ ex primis venis, ac vicinis membris naturalibus redundare ſolent, frequentiùs ob inſitam grauitatem ad inteſtina deſcendunt, ac inde excernuntur. Præterea venarum meatus, excrementis eiuſmodi purgandis dicati, plures ad inteſtina feruntur. Tertio, quo minus per vomitum vacuatio commendanda eſt, inteſtina, ac ventrem his purgationibus deſtinauit natura, non ventriculum. Accedit, quia ad has partes naturam tanquam ignobiles, ac vicinas, detrudere talia excrementa fuit melius, quàm ad alias à ſede remotas. Vnde omnis partis actio, quæ contrà primum naturæ inſtitutum fit (vti dictum eſt) improſpera fit. Propria ergo hæc per alui ſubductionem operatio permulta naturæ afferre ſolet commoda, ac tres primos habet fines, inter alias medicinas, & in omni vitæ cura valde vtiles, ad euacuandum ſuperflua, ad diuertendum ab affectis alijs membris influentem materiam, & ad præſeruationem, quod maius eſt, ſanitatis. Primum operatio, quæ vacuando ad aluum per aquas medicatas fit, eſt propria curatio communium affectionum, ac ſuperfluitatum in illas partes redundantium, quas natura ob contumaciã, ac craſſiciem, non adeo ualet digerere, nec ſatis attenuare, vnde per urinas, ac per alias vias expellere poſſet, ac purgare. quare illas aquæ, quales diximus in potibus idoneas, commodè pro ſua acrimonia abſtergunt, ac per vias expurgant latas. Quo in cenſu paſſionum, ſunt uentriculi grauitates, imbecillitates, inordinatæ uomitiones, flatus, nauſea, cruditas, obſtructiones, rugitus, coli, atque ilei dolores. Quibus omnibus & quæ per clyſteres operatio fit, propria eſſe ſolet: quæ & nonnullis renum, atque uteri paſſionibus communis quidem eſt, ſed percommoda, ut in eiuſmodi coli, atque ilei doloribus, & item in Iſchiadicis, quos marina aqua indita, uel muria Dioſcorides monet diſcutere. Deinde ſecundaria quadam actione, ac diuerſione, hanc aliam eiuſnodi communium uiarum purgatio affert utilitatem inſignem, quòd eiſdem excrementis ex latis uijs, ac per aluum detruſis, abſcindit quodammodo antecedẽtem cauſſam, tollitque materiam, quo minus uel ea in uias urinæ præcipitent, uel in uentrem, uel in renes, ſicque prohibet maiores in his locis generari obſtructiones, certamque auertit harenularum, ac aliarum id genus paſſionum occaſionem. Nec minus Ictarici, qui eiuſmodi purgantes ebibunt aquas, diuerſionis ſimilis ratione, & per urinas, & per uomitum bilioſas promouent purgationes, quæ ſcilicet ad eas uias regurgitant. Aſthmatici uerò, & qui reliquas patiuntur Thoracis affectiones, & per aluum, ob ſequelam partis ad partem exonerantur. Tandem uerò hæc maximi momenti inter omnes harum potionum utilitas eſt, quæ & locum aperit curioſæ admodum quæſtionis apud iuniores, nec à ritibus antiquis aliena eſt, quam ſubijcimus.

Deiectionis commoda.

Deiectionis per aquas tres fines.

I.

Operatio per clyſteres.

II.

III.

AN AQVIS THERMALIBVS POTVLENTIS IN

PVRGATIONIBVS VERNALIB. VTENDVM SIT.

CVRIOSA inquam admodum hæc quæſtio eſt; quia cùm familiariter in vſu ſint potulentæ aquæ, præſertim in Italia, etiam ſanis, ac purgandis aliquando corporibus; quæſitum

ſitum anxiè eſt, an id inſtitutum bibendarum aquarum Thermalium antiquum ſit, & quonam id Galeni teſtimonio conſtet, quod deſideratur. Haud dubia verò Galeni ſententia eſt, rectè locum perpendenti in 4. de San. tuen. cap. 4. vbi quanquam (ut ſolet is nobilis au ctor) fluenti quodam ſtylo, ac veluti in tranſcurſu utatur ſermone, planè tamen in commu ni cenſu purgationum, & hanc commemorat, quæ per aquas medicatas in potibus fit, di-

Gale. locus. cens. Conſueuiſſe quidem multos verè, vel autumno, ad excrementa uacuanda, uel deiectorijs medicamentis, vel vomitorijs, vel his, quæ urinam cient, aut ſudorem, vel ſponte manantibus aquis uti, quibus utique aut ſulphuris, aut bituminis, aut nitri uis ineſt. Quibus verbis haudquaquam (niſi ſenſus legenti peruertatur) in balneis aquas intelligere potuit, ſed quæ cum medicamentis deiectorijs, vel vomitorijs, vel quæ urinam cient, in uſum venirent purgationum. Quales idem Galenus planè indicat eodem lib. 6. cap. 6. quæ in Lyceтis haberentur, & ad Pruſas, & quales apud uos (inquit, ſcribebat enim Romæ) ab Vrbe centum ſtadijs. quas Aëtius poſtea ex Galeno, quem citat, & Archigene, apertè nominat Albulas, ac uſum earum ſolemnem in potibus, quem Galenus fortè minus nouerat,

Lib. 2. cap. longo ordine inſtruit, quemadmodum libro ſuperiore diximus. Eius uerò conſuetudinis, & adeo familiaris hodie eſt potulentarum aquarum uſus, ad abſterſionem, ſiue per urinas, ſiue per aluum molliendam; ut facilè hoc Galeni teſtimonio niti poſſimus, cùm eis in pur

Conualeſcẽtiũ purgationes ex aquis Ther. gationibus uernalibus tam frequenter utamur. Immò complures hodie Medici, in tantũ huic confidunt purgationi, quam innoxiam dicunt, & facilitatem putant remedij; ut hunc ſibi ritum familiarem fecerint, præſertim Florentini Medici. Qui conualeſcentes ſuos, ubi è longo morbo, vel etiam febriculoſi, ac ſegnes remanſiſſe vident, ac non ſine aliquo reliquiarũ veſtigio cruditatũ circa primas venas, per medicatas eiuſmodi potiones aquarũ vtiliter repurgant. Tettucij plerunque aquis, quas nuncupant, uel alijs ſimilibus abſterſorijs. Itaque exiſtimant, & incommoda multa tollere, quæ ex diutina contingunt ualetudine, & robur ſimul partium nutrientium recuperando, non mediocre his beneficiũ parere.

De communi methodo medendi ſingulas affectiones in balenis. *Cap. III.*

EX quibus omnibus meritò iam optimam hanc concludemus in omni uſu balnearum ſententiam, ut cum balnea ex ratione, ac ex naturæ potiſſimùm inſtitutis adhibenda ſint; Tria illa prima inſtituta, quæ adeo diximus neceſſaria, antè oculos habeantur, ac ritè ſeruentur. Primùm ut exactè de eſſentia conſtet morbi in ſuis cauſſis, ac differentijs proprijs, & quæ per balneas habeantur curabiles. Alterum pertinet ad uſum, ut recta fiat eius balnei electio, & quæ per uiam, ac re-

Summum in balneis inſtitutum. gionem operari ſoleat, ad eas affectiones conuenientem. Tertium denique penes uniuerſam, quam hic fecimus operationum, tàm communium, quàm propriarũ diſtinctionem; hoc præcipuum, ſummumq́ue habebimus in omni miniſterio balnearum inſtitutum, ut ſumpta ab affectu ipſo, & eius cauſſis indicatione, propria, & per conuenientem ad naturæ motum viam operatio balnei conſtituta ſit. Quæ communes rationes, ac methodi in quocunque affectu curando per balneas, iam particularem poſtulant locorum cenſum, ac à generalibus intemperantijs faciemus initium.

BALNEA QVATENVS CONVENIANT, AVT NON CONVENIANT CALIDIS AFFECTIBVS.

Thermales aquæ an refrigerent. QVAERI ſolet inter medicos, an thermales aquæ refrigerent. Quod quidem abſolutè affirmari non debet, quando etiam negari non poteſt, aquam ſui natura frigidam & humidam, alterari per quancunque minerarum miſtionem ad ſiccum atque etiam calidum. Ratio tamen dictat aliquas refrigerare per accidens, diſcuſſo ſcilicet per calorem balnei calore noxio. Aliquas per ſe, ob maiorem aquæ quantitatem in pauca miſtura mineræ, etiam calidæ. Aliquas ne calfacere quidem poſſe, quarum miſturas pro humanæ naturæ temperamento, aliquem obtinere gradum frigiditatis experimur: multas ſalſas, nitroſas, & aluminoſas; multas etiam ferreas, & aliquas plumbeas. quæ omnes ebibitæ manifeſtè refrigerant. Rurſus ergo dicamus, quòd Balnea Naturalia, in uniuerſum quæ euidenter ſunt calida, non conueniunt calidis affectionibus: non febribus, non inflammationibus,

non tumoribus id genus, aut affectibus omnino calidis. Vbicunque tamen intemperantia adhuc non morbus ſit, ſed inæqualitatis potiùs obtineat diſpoſitionem; illi commodè per quædam balnea temperata obuiam iri poterit. Nam quam egregia præſtent iuuamenta, in his frequenter videre eſt, qui pro hepatis calida intemperantia, ſiue naturalis ſit, ſiue ex affectu, in aliquod inſigne vitium periclitantur. Nam repreſſo per balneum temperatum feruore viſceris, phlegmonæ arcentur, abſceſſus, cauſones; aliaque eius intemperiei perniciosa vitia. Ad hanc rationem laudabuntur ad internas, & calidas affectiones hepatis, renum, vteri, veſicæ, potulentæ aliquæ balneæ, quæ remiſſæ admodum caliditatis eſſe ſolent, abſterſoriæ, ac mediocriter digerentis facultatis. Quales nitroſę ſunt multæ ad Baias, & Puteolos, Tritolæ, Petræ, & Plagę, & aliæ. Aliæ in Aenaria Inſula potulentę, Aquulę item Sancti Marini ad ſiniſtram vię Flaminię, Aſculanę, Treſcurianę, Aqua Borra Senarũ, & his conſimiles. Ferro item admiſtę, qualis ſingularis eſt apud omnes Doctores Sancti Caſſiani Ficuncella, ad omnem viſcerum, & maximè hepatis intemperiem calidam, cum adſtringenti inſuper uirtute admodum probabili: Deinde Porretanę ex alumine, quę non minus balneo auxiliares ſunt, quàm potu. Sicut & Albulę in Latio. Aquæ item ex ferro apud Vianam ciuitatem Galleciæ, dantur à Medicis Hiſpanis in affectibus calidis: & quæ infrà frigidior à Suida dicitur. Et aeneæ naturæ, vt Aquę Grottę ſub Viterbio, quæ à Papa cognomentum habent: quanquam hæ calidiuſculæ ſunt, & frigidis idcirco utiliores, quocunque vſu. Hiſce verò Tigurinę aquę adſimiles ſunt in Heluetijs, item aeneę minerę. Et ibidem Cellenſes, alięque multę, quarum infrà ſub calidis particularum affectibus, & fusè magis in ſuis hiſtorijs mentio habebitur. Vel porrò refrigerare dixerim balnea, quę ſecundaria actione, ac per accidens, calidę etiam facultatis, operantur: ut balnea actu calida omnia, quę diuertendo ſupernè infrà, multa in capitis affectibus, vertigine, Cephalęa, & Hemicrania, catarrhisq́ue probabuntur. Aut ex alto trahendo ad ſuperficiem, qualem uidi pręclaros Medicos in calidis quibuſdam intemperantijs, Auinionis balneas miniſtrare. Et his ſimilia. Aut diſcutiendo, vt quę in ambitu totius corporis ſuperflua, facilè per inſenſibilem halitum, aut per ſudorem ualent educere, itaque refrigerare. Et quemadmodum nunc dicemus de febribus.

Viſcerum intemperãtia cal.

Calidarum refrigeratio.

FEBRIBVS.

QVANQVAM verò in calidis affectibus, haud ita idonea eſſe naturalia balnea definitum ſit; haud tamen verentur aliqui in febribus etiam curandis ad ea concurrere. Nec mirùm, adeo enim procliue eſt hominum ingenium ad noua quęlibet experiunda, vt nulla fuerit vnquam, neque ſit tàm difficilis, tamq́ue ſęua medicina, etiam in venenis, quam non videam aliquos experiri, & qui primi in ſeipſis periculum facere audeant. Nec defuerunt è Medicis, qui tutò poſſe Naturalia balnea in febrib. miniſtrari ſuaſerint. Hac ratione, curari quidem febres humectantib. rebus, ac refrigeratis corporibus. At balnea calida, quęcunq; ſint, niſi primaria actione, ſaltem ex accidenti (vti paulo ante diximus) tùm humectare, tùm refrigerare: Diſcuſſis ſcilicet ac eductis acribus ex vniuerſa cute humoribus, qui continens quędã cauſſa ipſius febris ſunt. Pituitoſas autem (dicunt iſti) multò faciliùs, calidis balneis curari poſſe; ſiquidem hę cùm frigidę ſint, nõ ita humectantibus egent, ac refrigerantibus, ſed quę quadantenus calfaciant, primo ad Glauco. Ita aſſerunt fontem ad Tungrim in Gallia, de quo meminit Plin. Tertianas diſcutere. Ita multę famę perhibẽtur in Puteolano aquę, Tritolę, Petrę, & Plagę, & in Heluetijs Cellenſes valere in febribus. Vel quod maius miraculum, Paganelli aquas ſub Viterbio, valde calidas, ſanare tamen Hecticas febres. Contra horum tamen audaciam: in vniuerſum omni febri aduerſaria eſſe naturalia balnea putare oportet; vnica hac ratione, quia omnia talia planè calefaciunt, atque exſiccant. Ad illa argumenta, aſſerit quidem Galenus primo ad Glauconem, Marinas aquas, Salſas, Nitroſas, atq; Sulphureas, plus bilis educere: itaq; ex accidenti tùm humectare corpora, tùm refrigerare. Attamen has multo minus quàm potabiles prodeſſe febrib. Pręſtat verò, inquit, neq; eas utiles dicere, qñ quidem plus qualitate nocent, quàm euacuationib. auxilientur. Et ſubdit; Equidem noui quendam corrupto iudicio, hiſce balneis uti perſuaſum, qui deinde extenuato corporis habitu ad tantam deuenit perniciem, ut tabe conſumptus interiret. Non ergo calidis febribus Naturalia balnea ſunt vtilia. Multo minus conueniunt pituitoſis, contra alteram rationem: In his.n.non tàm ineunda ratio à contrario eſt, calidam & ſiccam balneorum naturam, remedium eſſe proprium frigidæ cauſſæ; quàm quòd humoris, ac naturæ motus ſeruandus eſt. Quippe humor pituitoſus contumax eſt;

Opi. reprobata. I.

II. ratio.

Vera balnearum ratio in febribus.

Ad prima.

Ad 11. Pituitoſis febribus. ac ineptus omnino per exiguos cutis meatus educi. Quem natura idcirco non per extima tentat, ac plurimo excitato ſudore excernere, vt in Tertianis à tenui bile factis accidit; ſed per latas plerunque vias excernit, Modò ſcilicet per vrinas, modò per vomitum, vtplurimum verò per aluum, quem conuenientem motum lauacra auertunt, tantum abeſt vt promoueant. In quo præclara eſt Galeni ſententia, hoc loco non omittenda, in 11. de rat. Vic. com. d. Si febris à pituita ſalſa putreſcente gignatur, aduerſiſſimum illis eſſe balneum ſcire oportet: Haud enim ita pituitoſus humor per cutem diſſoluitur, quemadmodum bilioſus, ob ipſius craſſiciem, ac lentorem, neque extinguitur, cùm longiori indigeat concoctione. Et hac profectò de cauſſa prudentiſſimè, idem Galenus alio loco interdicebat omne balneum, ſimplicis etiam aquæ calidæ, in illis febribus, in quibus aluo prius adſtricta, (contumaci nimirum & cruda earum materia adhuc) mox pituitoſiora, ac fluida emitti inciperent. Si quid ergo iuuamenti exinde ſperandum ſit, id fortaſſe erit: quòd Natura per balnea, præſertim potulenta, excitaretur ad aliquem motum, alioqui ex ſe pigra & conſopita. Vel forſan, quæ frigidę plerunque febres eſſe ſolent longæ, & inordinatæ, deciderentur, ac ad certum circuitum reducerentur. Vel tertiam adde vtilitatem non contemnendam, poſt longas febres, & in Phtiſicis, & hecticis nondum exhauſtis conuenire ex aquis medicatis inſeſſus, ſaltem domeſticos, nō febris ratione, cui ſcimus naturales balneas aduerſarij ſed ad conciliandum membris principibus, ſtomacho præſertim, hepati, ac alijs nutritorijs aliquod robur, quod in longis potiſſimùm morbis primo quæritur. Quibus in caſibus complures comprobantur mediocriter calidæ, nec vltra primum gradum ſiccantes, aliquæ in balneis, ut de Aquis in Piſanis, Sancti Iohannis in Lucenſi, aliquę etiam ebibitæ, vt de Villa aquæ Ficuncella, & de Buxo, & aliæ quædam Sancti Caſſiani, & Puteolanæ permultæ. Petra & Plaga iam dictæ, Iuncariæ, Succellariæ ad Baias, & quædam in Aenaria inſula, Fiderij putei aquę in Germania, Cellenſes, & omnino, quę ſanis conueniunt, nec admodum excedunt qualitate temperatas, ac dulces. Vel etiam quę membrorum, pręſertim ſtomachi, ac hepatis reficiunt debilitatem. Tungri pręcipue aquę nobiliſſimę in Burgundia hanc habent proprietatem, ut diſcutiant in potibus febres Plin. quarum etiamnum clara plena eſt inter aureas. Harum tamen, & conſimilium vſum conſideratis relinquo iudicijs. Sicuti etiam ſentio de his, quæ à proprietate iuuare perhibentur, vt Grotta Viterbij balneum: & quæ in Alſatia traduntur ſanare Quartanas. Montanus Medicus hac noſtra ætate percelebris puero tabido, & qui alui fluore penè dyſenterico, aſſiduaque deſtillatione tenebatur, Calderiani balnei aquas in potu conſulit. Cæterùm vbi febris tanquàm accidens eſt, & non primaria: minoris periculi balnei uſum fore putandum eſt. Vt qui multa febricitant ſcabie, vel vlceribus, quos demandare in balnea non pertimeſcimus. Imo dyſentericos, quos febris conſequitur acuta, ad extremum nullo ferè alio perſanari remedio nouimus, niſi exhibitis (vt poſteà dicemus) in potu medicatis aliquibus aquis. Porrò ſingularium febrium curandarum ratio, ex inſtitutis Thermarum vrbanarum petenda eſt, libro v 1. quibus, quando, quomodo, & quales conueniant balneę. Et ſpecialia aliqua, ut Hecticis tùm balnea temperatę, ac ſimplicis aquę conuenire; tùm ex arte parata aliqua, tùm ex lacte, Auicennæ conſilio. Ardentibus verò in frigida natare, nec minus multę frigidę potus conſulitur: cautionibus ritè ſeruatis, quę iam libro 11. ex Galeno recenſuimus. Vbi ad accidentia aliqua febrium communia, quę caput infeſtare ſolent, ut eſt dolor, phrenitis, vertigo, ſomnus, aqua pura cibis ſuperbibita probatur, ac frigidę conſperſio. Ad rigores verò & frigora febrium, tùm in herbis medicatis decubitus proponitur in 11. tum olei, atque Hydrelei fotus in v 1. cap. 30. & ſeq. Nec alia nunc dicemus de febribus.

Conſ. 14. *Febribus accidētalibus balnea.* *Dyſentericis.* *Phtiſicis, & hecticis.* *Ficuncella, & de buxo, & aliæ quædam.* *Hecticis.* *Ardentib.* *Accidentiū febriū.*

FRIGIDIS AFFECTIBVS.

PROPRIE verò frigidis affectib. balnea Naturalia conueniunt, in un, ut fermè his omnis Thermarū actio directa eſſe videatur. Nō ſolùm verò affectibus, ſed frigidis pariter Naturis, ac frigidis mēbris; hiſce tribus balnearū actio quadrat, ſanè calfaciens, exſiccans, digerens. Quā verò tàm naturę, ſeu complexiones hominū, quàm mēbra, atq; affectus ipſi, diuerſum ſortiri poſſunt gradū, & diuerſum exceſsū frigiditatis, ideo prouidētiſſima Natura, quę nihil uoluit eſſe ſine ſuo pari cōtrario, diuerſa tēperie, ac diuerſo gradu caloris Thermas elargita eſt penes ſuas ſpecies, ac ſingulares mineras: quarū ad vſum nobis hāda ratio eſt. Quippe Thermę haud uno oēs tenore calfaciūt; ſed alię magis, alię minus calidę; vt eas nobis ad cōem utilitatem per gradus Medicinę placuit diſtinguere. Sulphurearum enim *Feruida.* quibus uniuerſa in balnearū genere caliditas tribuitur, non paucę reperiuntur ob ſummū feruorē intolerabiles, ac minus propterea utiles: quarum in cenſu Bullicanum Viterbij eſt famo-

eſt famoſum, quod proiecta in ipſum animalia pauculo ſpatio expilat, excoriat, atque exoſſat. Sulphurariæ ſimiliter barathrum ad Puteolos, terra feruoris caligine, ac putore ſuperuolantes detrahit aues,& Purgatorium dictæ Aquæ in Pannonia. Feruentes ſimiliter lacus in Gothia, lacus in Iſlanda. Campi ardentes, ac ex eis calidarũ aquarum flumina in Caria, & Phrygia. Permultæ tamen his ſimiles, aut deriuatæ ſeorſum, aut commiſtæ, in vſum lauacri veniunt: vt quæ in ſummo hoc eſt quarto gradu calidæ perhibentur, Bulla aqua iuxtà prædictam Sulphurariam, Calidæ in Aenaria, ad Drepanum in Sicilia, nimirùm quæ regiones ardent per tempora. Calidiſſimæ nihilo ſecius venæ quædam dicuntur in Aenaria, & Spelunca in primis, quanquam blandidiſſima eſſe in balneis. Ad Burmia in montanis Liguriæ, vbi Aquæ ciuitas: ad Borbonium Ancerici in Gallia; Badeniæ in Helueticis; Caroli I I I I. in Bohemia; Lacus ad Vexionenſem ciuitatem in Gothia, Balnea Molgyus, & ad Orenſem ciuitatem in Hiſpania: quæ omnes, vt multæ quoque aliæ, calidiſſimæ cùm ſint, non ſunt vtiles, niſi aut deriuentur; aut venis alijs frigidis temperentur. Aut certè exceptis ex feruore ipſarum vaporibus, ad ſudationes ſunt vtiles: quales habentur ad Puteolanas aquas, & Sudatoria in Myrthetis ad Baias antiquiſſimi vſus: nobiles hodie in Aenaria inſula, cum Arenis ſaluberrimi vſus, & quæ ſumuntur ad Thermas oppidum in Sicilia, & in Monte Gemellis. Si remiſſo verò aliquantum calore aquæ non ferueant, hæ vtiliter ad frigidas paſſiones vſurpantur; vt quæ ſulphuris fomitem ad tertium vſque caloris gradum intenſum habere perhibentur, Caiæ, Buſſeti, & Cruciatorum aquæ Viterbij, Petrioli Balnea in Senenſi agro,& Rapolani: nec his diſſimilia Sanctæ Mariæ cognomento dicta in balneo ad vlam Aemiliam. Stygiana item, ac propè Vicarelli balnea, quæ Sabatina erant in Latio, Calidæ Regis in Hiſpania, & aliæ ad oppidum Tralus, aliæ de Ceparis nuncupatæ. Adhuc temperatæ magis ſub ſulphure, ſecundo gradu calidæ: Talis ſancti Philippi duccia ponitur à Doctoribus, cum Nitri miſtura electiſſima; aqua Sancta Aſculi, item cum duccia; & Petrioli balneum, & de lapidibus cum duccia magis temperata: & quædam hodie recognitæ in Iapigia Calabriæ, aliæ ad Calaſtrum oppidum, & tertium ſub Terra noua. Burmienſes Thermæ & Brigenſes in Valeſijs, Mattiacæ ſub Maguntia, Bathoniæ in Anglia, quæ aquæ calidæ dictæ à Romanis, qui primi eas in balneis inſtituerunt,& blandiſſimæ Aquiſgrani Thermæ in Brabantia. Variæ autem miſturæ in hoc ordine, nec vllis ſecundæ Aponi Thermæ, quæ & balneo, & potu, & aſperſione per ducciam, & quocunque vſu ad affectiones frigidas egregiè conferunt. Poſt has ſancti Martini balneas ponunt ſub Como, Comenſes. Cùm ferri autem miſtura corroborant, ac minus calent ſancti Caſſiani balnea: vbi duccia extat ſub ſanctæ Mariæ inſignibus,& alia ſub Caldagna. Corſeni item balneum ſub Luca, cum duccia admodum hodie celebri in Italia, & cum ſudatorio. Balneum item de Aquis, quod trans Apenninum ad confinia Liguriæ diximus, admodum celebre eſt,ac varij temperamenti ob miſturas ſuas. In Hetruſcis Thermæ blandiſſimæ antiquis, quas de Grotta arbitramur Viterbij,& ibi proximè balneolum. Sãcti Ioannis ſub Luca, etiam hæcticis probata, Regina, & Suaue balneum in Piſano. Fontanalis in Aenaria, quanquam actu feruida emanat, vix tamen à dulcium potu differt, & quæ ibi narrantur aliæ. Suaue item ponitur bal. Sanctæ Mariæ in Filice, à caſtello autem cognominata Sancti Caſſiani infantium quoque vitijs facit. ſanare trahitur & lactimina. Nec Embs aquæ Aluminatæ in Germania multi habentur caloris. Ex nitri quoque atque æris miſtura aquę in potibus vtiliſſimæ ad frigidas paſſiones, vt Grotta in primis Viterbij, quæ cùm illis miſturis, & ſulphure mediocriter calet. Et quæ Grottæ comparantur Tigurum aquæ in Heluetijs, Ferinæ in Germania, & Sancti Petri ſub Patauio cum ferri miſtura. Mediocris quoque caloris Fabarienſes ex auro (vt dicunt) ponuntur. Montis item Falconis in Carnis, & ex Minio calidæ ad fluuium Minium in extremis Hiſpaniæ. Communiter ad frigidas omnes, atque humidas paſſiones, iuncturarum præſertim atque aliorum membrorum comprobatæ inueniuntur Sudationes: nec non vbi maiori diſcuſſione opus eſt Arenationes. quales in multis balneis commemorantur: præcipuè verò in celeberrimis Baianis, aliquæ in Puteolanis, plures in Aenaria inſula, aliæ in Sicilia, antiquiſſimę ad Tralles in Caria, ad Hierapolim in Phrygia, in Chalcide,& alijs locis. Faciunt egregie & quæ artuum vbi fluxione tentantur diſcutiunt dolores, quæ commodiùs venient in particularum ipſarum frigidis affectionibus recenſendæ: ſicut & de inſtitutis in Thermis ad hunc vſum, Laconicorum, Hypocauſti, lauationumque, quę lib. V I I. conſcribentur.

B. ſummo gradu calida.

B. tertio gradu calida.

B. ſecundo gradu calida.

B. primo gradu calida.

Infantium morbis.

CAPITIS, CEREBRI, ET CATARRHALIBVS AFFECTIBVS.

Methodus a patientibus locis.

DE partiũ verò affectarũ medẽdi methodo in balneis,hęc perpetuo tibi diſtinctio eſſe debet;An ea pars per eſſentiã afficiatur,hoc eſt per affectũ propriũ;an per cõſenſum, nẽpe ſi aliunde eius affectionis cauſſa ſit. Quod frequẽter accidit, & in affectibus capitis, atque cerebri maximè,quę aut vẽtriculi,& hepatis vitio,aut vteri, aut aliorũ mẽbrorum affici ſolẽt.Sẽper enim illi particulę occurrendũ eſt,vnde primũ eſt affectionis principium: tùm in pręparatione,quã ſemper ſupponimus in omni vſu balnei diligẽter eſſe pręmittẽdã:tùm in

A qualitate.
A tẽpore.

tota ipſa curatione per balneas.Nec minus habẽda ratio qualitatis humorũ influẽtium,an calida ſit,an frigida,pauca vel multa,pro ſubiecti patiẽtis natura,& temporis,nã in principijs, à calidorũ plerũque humorũ intẽperie, vtpote qui motioni magis idonei ſunt, oriri ſolet defluxio,mox & frigidi humores,ac lentiores cõſequũtur.Quibus in caſibus (vt rectè monuit Celſus) abſtinere à balneo,ſole,vino,ac venere eſt.defluxionẽ verò cohibere ſtudebimus per refrigerãtia partes illas,ac mediocriter adſtringẽtia,nẽpè quę ipſas corroborare valeãt. tùm cõſtituta victus ratione,tum alterãtibus,ac medicamẽtis ad id idoneis: quę alio loco,ac tẽpore cẽſenda dimittimus. Ceſſato autẽ defluxionis impetu, recuratorię, ac

Potio balnearum.

pręſeruatiuæ partis opus eſſe poterit,mẽbra ipſa,viſcera inquã mandãtia,& caput,quò impetũt,per idoneas aquarũ medicatarũ potiones,atque ẽt per balneas cõueniẽter abſtergere,ac corroborare. Quales ad emendandã viſcerũ calidã intẽperiẽ, & hepatis præſertim, Nitroſas aquas, ęneas, ferreas,& omnino abſtergentes per communes vias vẽtris, & per vrinas recenſuri ſumus. Cõuẽiet & balneum in aquis vel natura calidis, vel arte tẽperatis: vt quæ, euacuatis pluri ex parte ſuperfluis,diuertant ſaltem impetentes ad caput vapores,

Duccia vſus.

ſi ita affectus poſtulare videatur. Propria verò frigidæ, ac infixę capiti materiei,& omnino inueteratis affectibus diſcuſſio vſu ducciæ fit: hæc enim ſiccando, ac diſcutiendo ſtatim hęret, & continuam (quam dicunt) tollit cauſſam,ſimul atque affectæ particulę debilitatem corroborat.Dictum eſt autem in vniuerſalibus inſtitutis balnearũ,quę propriè conueniant ad hunc vſum aquę, & in quibus affectibus,& quibus locis adhibenda ſit duccia. Sed quo-

Duccia magnum præſidium.

niam in omni miniſterio balnearum nullum maius eſt; nec pręſtantius pręſidium, quàm quod à duccia requiritur, operę precium vtique eſt,prima ſaltem illa capita,tanquã maximè neceſſaria recenſere,& ad hanc methodum medendi per balneas rata habere. Primùm verò ſupponẽdum eſt, quòd in deſperatis affectibus,& in grauibus maximè catarrhalibus diſpoſitionibus à cerebro, quę aut ſtatim animę lędunt munia,aut certũ afferunt vitæ periculum; comparatum diutina experientia eſt in hac rationalis medicinę claritate, quòd ad

Purgatio ad vſum duccia neceſſaria.

ducciam,tanquam ad certum quoddam ſalutis aſylum habeatur refugium.Quarè cùm religiòſe, ad id negocium, Deo bene annuente, recurrendum ſit; danda in primis opera eſt, vt vniuerſum corpus, præſertim caput,ſit exactiſſimè omni excremẽto purgatũ.Cuius inſtituti duplicem meminiſſe oportet rationem.primùm,quia de cõmuniſſimis curandi intentionibus, oportet prius abſcindere cauſſam: quod eſt, humorum copiã, in toto etiam corpore redundantiũ,& è capite exonerare,quod propriè medicamentis fit. Sicque corrigere ſtudendum intemperiem, malam tollere qualitatem, ac membra ipſa tàm mandantia, quàm recipientia,penes artis, & regiminis vitæ inſtituta cõfirmare,& ad vſum ducci ę ſuſcipiendę idonea reddere.quę optima ratio eſt. Altera uerò nõ minoris momẽti ratio eſſe debet,

Vſu ducciæ præcipuum periculum.

quoniam hoc maximè in omni vſu balnearum eſt duccię periculum,vt niſi corpus,& caput omnibus ſuperfluitatibus vacet, ſecum conſilij non ſit ſubire ducciam, vnde ex calidarum aquarum inſultu,excitetur tenuium excrementorum defluxio, quę vel partem aliquam grauius offendat, uel maius aliquod inferat malum. Verum ſublatis condecenter ſuperfluis, & defluxionis cauſſis, ſuperuentura erit ducciæ actio, quæ tanquam auxiliaris manus, ſu-

Singulare Ducciæ iuuamentũ.

premum allatura ſit iuuamentum; Intimè à cerebro, ac neruis, & à partibus læſis omnem contumaciam euellens,ac ſoluens,& membris ipſis maius robur reſtituens.Sic ęgri,ac paralytici, qui ſolutis ferè viribus, ac inualidis membris ad balneas tanquam ad ſacram piſcinã delati fuerãt;relictis ſepè in balneo adminiculis, integrè reſtituti viſi ſunt,ac proprijs ẽt pedibus ad patrios lares remeaſſe. Porrò locis adhibẽda duccia intelligitur cõuenienti-

Loca ducci ę idonea.

bus; vbi.ſ. morbi materia fixa,& cauſſa inhęrere ſolet contumax, vnde latis vijs & duccię aditus prębeatur,& materię contentę facilior ſolutio fieri poſſe exiſtimetur. Ac duobus,vel tribus potiſſimũ locis in capite conueniens eſt.Aut enim affectus eſt capiti,ac toti cerebro

Aquæ ad vſũ ducciæ conuenientes.

communis,vt catarrhus,& quę ex eo fiunt affectiones,cephalęa, lethargus,ſtupor,vertigo, apoplexia, epilepſia,memorię lęſio, mania: tuncque in bregmate, ſummo vertice capitis, vbi latiores ſuturę,& craniũ rarius eſt,ac tenue,duccia ſuſcipitũ.Aut certã aliquã capitis oc

cupat

cupat partem,vt catarrhus ad oculos,ad dentes,ad aures, ſurditas, & hemicrania: & tùm pars ipſa affecta,vbi commodè fit,vel communiter bregma ipſum ſubijcitur. Aut ex capite quidem origo eſt,cęterùm affectus ad inferiores communicatur partes, quales ſunt affectuum neruorum maior pars:tuncq́ne circà occiput, vbi neruorum principium, ac ad ſubiecta membra deſcendant, ſuſcipienda eſt Duccia,de more, quem libr.2. explanauimus. Communiter autem,ad has omnes occaſiones ſunt diuerſa aquarum genera idonea. Primùm quidem ſulphureę,quæ nimirum actu mediocriter caleant: quo in cenſu hiſtoriarum habentur multæ,lib.4.aliæ plus,aliæ minus ſulphureæ,& plus,& minus calidæ. Quæ ſi præterea aliqua in minera participent, ut nitro, vel ære, vel ferro; hę quidem magis idoneę. Ex nitro quidem, vt Sancti Philippi ducciæ ſub Senis, quæ pro æquis ferè partibus nitri cum ſulphure,unde ſubtilis ſunt ſubſtantiæ, egregieque penetrant, attenuant, diſcutiunt; parem inter omnes duccias non habent,ac diuerſa fieri poſſunt temperie omnes. Ex ferro autem magis corroborant,ut aquæ ad Auinionem ſex milliaribus à balneis Sancti Philippi, quæ & balneo, & duccia ſunt utiles,& minus calidæ. Simile, ac multis prærogatiuis ducciarum eſt Corſeni balneum in Lucenſi agro, in quibus diuerſa ſimiliter quæ requiritur temperies fit. Quare ad vſum quæque duccia vulgaribus inſcribitur titulis. Duccia temperata,calida,feruida,deſperata.quod temperamentum pro loci, ac aquarum naſcentium conditione, in ſingulis balneis parari poteſt à peritis medicis. Quippe ſimilis ferè naturæ,ac ſimile artificium in Buſſeto, & Cruciato Viterbij, in Calderiano Veronenſi, & in balneo de Aquis Piſarum, quod tamen leue eſt: acrior verò Prunelli aqua ad Aleriam in Corſica; nonnullæ in Aenario,& ſpelunca præ cæteris,quæ & bibitur. Aut alia miſtura inſignes,ut uariæ in primis,ac nobiles quocunque uſu Aponi balneæ, deinde aqua Sancta Aſculi, aqua ſanctæ Mariæ in balneo, cum duccia admodum calidæ facultatis. Subinde Burmienſes aquæ in Liguria, Treſcurianæ ſub Bergomo, Sancti Martini ſub Como, Brigenſes in Valeſijs, Borbonij in Gallia, ad Orenſem ciuitatem in Hiſpania, vbi & calidæ ad Lucum Auguſti. Plumbeæ aquæ in Lothoringia. Ad præſcriptas rationes, ſenſoria iuuant nitratæ, æneæque peculiari tutela, quas multas retulimus, ebibitæ: Grotta præ cæteris, & quæ hanc æmulatur Tigurum, Fabaris ex auro in Rhetijs; Leuc in Valeſijs, Embs ad Lacum Podamicum. Et item ſanctus Philippus in balneis, Badenia in Helueticis, & calidæ ad Minium fluuium in Galicia. Quo modo verò ad vniuerſas capitis, ac cerebri affectiones conferant temperatarum, ac dulcium aquarum balnei, capitis dolori, Hemicraniæ, Phreniti, lethargiæ, morbo attonito, melancholiæ, memoriæ, ac id genus alijs lib. 7. videndum eſt.

NERVORVM AFFECTIBVS.

IN neruorum ergo affectibus eadem maximè vti oportet diſtinctione, quam proximè dedimus, ac eadem curandi ratione. Perrarò enim eſt,quin cerebri affectum non habeant in cauſſam, ſcilicet catarrhum. Qui, cùm in cerebro propriam habeat originem, caput ipſum ſtatim neceſſariò afficit. Exinde verò ſi deſtillet in ſubiectas partes, vt plerunque vſueuenit; cuiuſque ægritudinis communiſſima cauſſa fit, & perniciosa. Præſertim verò vbi in neruos delabitur,quos aut in ſenſus facultate, aut in motu mirificè offendit. Affectibus ergo omnibus cerebri, atque neruorum, quorum cauſſa catarrhi aliqua ſoboles eſt, duccia conuenit in bregmate capitis: vtpote qui locus communis eſt, ac principalis origo omnium id genus ægritudinum, ut proximè dictum eſt. Quoniam tamen particulares ipſi affectus aliquam habent inter ſe differentiam; idcirco aliqua in eis vti oportet diſtinctione. In primis, quod ad communem attinet curationem, duplex intentio proponenda eſt: prima quidem, vt ſemper iure principij ad ipſum cerebrum occurrendum ſit, tùm in præparatione ipſa, quæ diligenter præmittenda eſt; tùm in balneis. Altera verò, ut incipienti quidem fluxioni haudquaquam balnea intelligas idonea, neque maiore ſuo adfluxu: ſed aut ſedatæ, mēbris adflictis, aut inueteratæ. Atque hoc iure in balneis prima efficacia eſt diſcuſſionis ſub duccia,quam peculiarē cerebri affectibus,pręſertim inueteratis,ac frigidis diximus. In bregmate quidem adhibenda, vbi aut in nares, aut in palatum, & fauces, aut in thoracem, aut in ventriculum iam deſtillauerit. Quo nomine ad grauedines, & deſtillationes capitis lauacrum inſtituetur in VII. nec non calidæ conſperſiones ex Galeno vtiles. Aut eadem conſperſione ſumpta in occipite, eaque in totam ſpi-

Catharro.

Duccia.

Grauedini, & Deſtillationi.

Tremulis. Tetanis. Paralyticis. Conuulſis. Linguæ, & oris, & oculorum tortura. nam dorſi decidente, in tremulis, tetanis, opiſthotonicis, paralyticis, conuulſis, & his ſimiliter, qui vel linguam oblæſam habent ob reſolutionem, vel oris, vel oculi, vel cuiuſpiam alterius particulæ torturam patiuntur. quæ omnia vitia frigidę deſtillationis ad has partes, vel in vniuerſam aliquando neruorũ compaginem deductæ, ſoboles ſunt. Ad quas præterea ſudationes quoque, malo pręſertim confirmato, ſunt laudabiles: vt quæ antiquis Medicis, nec minus noſtratibus celebrata in Myrthetis ſudatoria ad Baias. Salubria valde quæ hodie in balneis Tritoli exhalant ſub repoſtis antris, celebres ad Agnanum Fumarolæ, in Veſuuio ſudationes, & iuxtà Montem à Gemellis nuncupatum in Sicilia, & ad Thermas Panhormitanas. Item ſudatoria in Aenaria Inſula, ad Corſenum ſub Luca, ad Aponum, ad Sanctum Martinum in Comenſi. Lauacra verò idonea ſunt, quę retulimus, præſertim calida, & quæ corroborent: qualis ſpecialiter Aponus probatur, Petrioli balneũ ſub Senis, Maceretum, balneum Magnum, & Caldagna Sancti Caſſiani. Ad idem facit balneum Caiæ, & balneum Cruciati ſub Viterbio, quod uſu ducciæ ſub fornice aquæ Grottæ deducitur. & item de Corſeno in Lucenſi, de Aquis ſub Piſa, Bulla ſub Puteolis, aqua Sancta Aſculi, Sancta Maria in balneo. Poſt has quæ craſſioris ſunt aliquanto ſubſtantiæ, vt de villa balneum, & Caldarianum in Veronenſi. In externis verò Calidæ aquæ in Hiſpania ex minio, Ancerici balneum in Gallia, Brigenſe in Valeſijs, ac ſubtilioris eſſentiæ, quod apud Abodiacum caſtellum in Baioaria, Fabarienſe in Rhetijs, & ex Plumbo in Lothoringiæ montanis, aliaque ſimilia. *Conuulſis. Paralyticis.* Porrò conuulſos, nec minus paralyticos, vbi ratio exigit, ad ſudatoria ſimiliter mittere oportet. Quos præter hæc illutamus, aut inſolatu etiam, aut ſaburratione medicamus: qualium planè omnium modorum materias iam lib. 11. multas dedimus. Vbi & decubitum in herbis medicatis probauimus: ſicut etiã oleis & item Hydrælei fomenta proponemus in 7. & alias artificiales lauationes. *Punctionibus. Contractionibus. Tendinum, & Cordarum. Doloribus neruorum.* Vbi & neruorum punctionibus, aut ijs vulneratis, vel conciſis, ex oleo, atque etiam Hydræleo balneum dicetur idoneum, & tremulis. Nec ſecus Tendinum, atque Chordarum contractionibus ſuccurrendum eſt, quibus ex prædictis multa habentur propria balnea, calorifica. ſ. & diſcuſſoria, & quæ ex bitumine ſimul induratas partes emolliant. Vt Petrolei, & culina proditur balneum in Baianis, & ibi Sanctæ Crucis balneum. Lutum & baln. Traſcherij in Bergomenſi, Aq. Sancta Aſculi, Roſſanelli in Tolentinati, & non longè bituminoſa ſcatebra ad Petroleum caſtellum. balneum ad Aquas in Sabaudia. Mirabile lutum, & S. Mariæ bal. ad S. Caſſianum, quod & Gibbos inſtauret, & claudos ſub Meuania aquæ. De facile parabilibus ad omnem neruorum, atque artuum cõtractionem ex vulnere balneum ex uino eſt, ac ex uinaceis inſeſſus autumnali tempore. Conſueuerunt autem ægrotantes ſe ſtatim à balneo illutare, ſatius tamen ſecerint, ſi frequentius illutamẽta recipiant, quæ promptius tum reſoluere valent, tùm roborare, quo in cenſu multa ſunt luti genera: adhuc uerò penetratiuum magis efficietur remedium, ſi ad loca huiuſmodi dura, & contumacia, balnei in primis uaporationes captentur, quod ad dolores quoque ſedandos, non erit inutile. Ex externis miræ efficaciæ produntur in Phrygia, & Caria aquæ, & ad Hierapolim præcæteris celeberrima balnea, cui uario terrarum medicatarum genere, ac pinguium, ad artuum, ac neruorum contractiones mirifica. Peculiaria autem ad hæc balnea ex ſalſis, marinisq; calentibus: nitrata clementius abunt, & in cauſſa calida, progantur & ſancti Martini balnea apud Rhetios, conſperſa, epota, illutata, & ſub ciuitate Aquis in Liguria, cum ſudatorijs, & ſub Peruſio lacuna. Villa Lucæ inter ea quæ ferro participant, Auinio, Calderiana, Montis Orthoni lutamẽtum, & Montis Falconis in Foro Iulij. Ferinæ præterea ſingulares aquę in Germania, Plumbeæ calidæ in Lothoringis mirificæ, Fabarienſes in Rhetijs, Borbonij in Gallia, & apud Minium fluuium in Hiſpania. Et quæ in iuncturis infra dicemus attractis, ac gibbis.

AVRIVM MORBIS.

Senſoriariũ affectibus. SENSORIIS omnibus membris, atque affectibus eadem balnearum ratio conuenit, quæ proximè dicta eſt Neruorum, capitis, & cerebri affectuum. Probantur uerò communiter Sanctæ Mariæ balneum ad S. Caſſianum mirabile. Aſtruni in Puteolano balneũ, & Duccia. Aqua Sancta Aſculi, Traſcherij bal. ſub Bergomo, Duccia ad Corſenum Lucę. Aurea aqua in Aenaria, ad Ais in Sabaudia ex antiquis recognita, & de Aquis in Monferrato. Eiſdem ergo balneis, ac eadem ratione, Aurium morbis medendum, quas iam capiti, ac maximè à cauſſa frigida applicuimus. A frigida enim, ac immerſa in illis partibus ma-

bus materia plerunque fiunt obſtructio, ſonitus, ſurditas, grauitas,& hinc ex diſtentione dolor,tumor,humiditas,purulentia,quibus omnibus poſt uniuerſales purgationes, & adhibita alia conuenientia remedia,neceſſe eſt per diſcuſſoria balnea medicari. Quales inter Italiæ duccias ſunt illæ tres præcipuæ,Sanctus Philippus, Corſenum, & Aponus, quibus ad prædictos affectus communiter hodie utimur certiſſimo ſucceſſu. Facit & nitrata aqua infuſa tepens,quæ & vermiculos intus necat aggeneratos. Faciunt & Aſtruni balnea ſub Puteolis, & balnea Carpi uirtute partiali, omnia calida, ſubtilis eſſentiæ,ac digerentia. Nec minimè in potibus utiles,& tàm in calidis,quam in frigidis aeneæ aquæ, quibus prima iuuandi ſenſoria tribuitur, ut ſub Viterbio Grotta, Iaſielli, ac Nauſei dictæ,Scopuli bal.cum duccia,Aquæ Leucenſes,Fabarienſes,Ferinæ,Tigurinæ, huiuſmodique aliȩ.

Obſtructioni. Surditati. Dolori. Tinnitui. Tumorib. Purulẽtiæ. Grauitati.

OCVLORVM MORBIS.

CALIDIS pariter oculorum paſſionibus,quæ mobiles ſunt, aut ventriculi, aut vteri, aut alterius ſubiecti membri vitio temperatæ iure potuum balneæ opitulantur, maximè quæ oculos peculiari tutela reſpiciunt, vt aeneæ ante alias, nec minus aureæ, deinde nitroſæ. Grotta Viterbij talis, & ibi Iaſielli, ac ſimili natura Tigurinæ in Heluetijs inſignes, Fabarienſes auratæ. Poſtea Tritoli, quæ etiamnum extant in Baianis nobiliſſimæ. Et ibidem Nitratæ aliæ quædam, vix adhuc reſtitutæ, titulorum Sanctæ Anaſtaſiæ, adiutorij, iuncariæ, petræ, & plagæ Romanæ in Iſchia, quæ omnes bibuntur. Tuetur oculos admiranda ſemper prærogatiua Ciceronis cognomento olim ſcatebra ad Baias, cum ſudatorio ad idem ſalutarium vaporum. Sicut & Bulla ad Puteolos:& ſudatorium in Minio fluuio Hiſpaniæ, quæ natura terræ nulli cedit oculari remedio, conſperſis item ex eo naturalibus aquis, ſicut & ex Cadmia naturaliter dilutæ aquæ probantur, & ex Pompholyge paratæ. quales nonnullæ ad S. Caſſianum;& nouiter inuentæ quædam ſub Sarteano, Scopuli item balneum in Viterbien.& ad viuares in Delphinatu,quæ & cęcitatem in collyrijs ſanare promittunt, & lippitudinem reſiccare. Eędem punctionibus tùm oculorum, tùm palpebrarum quoque facient, & ex æruginibus infuſæ, nec ſecus vbi frequenter fluxionibus, aut lippitudine infeſtari ſoleant: Ijs enim multæ aquæ minerales, ferri præſertim aliqua virtute participes, & quæ citrà mordacitatem exiccent, limpidæ, & claræ vtiliter oculis infunduntur. Nam aquulæ iſtæ claræ, quæ nouiter ad mœnia vrbis repertæ ſunt, ſapore aliquatenus ſicco, fluxiones id genus oculorum facilè ſedant. Et quæ de Trigorio dicuntur, ad decimum lapidem via Hoſtienſi. Facit & frigidæ puræ aquæ aſſidua conſperſio, vt propoſitum eſt, lib. II. quemadmodum dolori lauatio ex Hippocrate reſtituta libro VII. habebitur. Offuſcationibus, ac nebulis obſeruantibus, Aquæ prædictæ, & Ciceronianæ, in Sardinia Solini fontes admirandi. Aenea inſuper, ac Nitrata epota, vt Bracchula ſub Baijs, & Petra ſub Puteolis, Marina tepens irrorata, & ex Cadmia aquæ omnes & collyria. Suffuſionibus verò, non adeo Hypochyſi confirmata, tàm potus prædictarum medicati, quàm ex diſcuſſorijs ex alto cadentes aquæ auxiliantur. Quod promittit Aſtrunum cum duccia, duccia Sancti Philippi, Badeniæ in Helueticis, Grotta ac ſimiles, & collyria ex æruginibus, cadmiaque præparata. Sic lachrimas ex fiſtula importunè obortas exiccare, in quo aeneæ præualent ebibitæ, vel ex Minio aquæ etiam perfuſæ, quales multæ iuxtà Minium fluuium in Gallecia, & ad lucum Auguſti. Sordidas verò ex antiqua lippitudine lemas, vel ex alterius exacti morbi reliquijs, cùm potationes non noceant, aſſiduè tamen ex medicatis ipſis perfuſiones exiccant, aureis, æneis, miniatis, æruginoſis, ac arte cum pompholyge paratis, quales recenſuimus. In vniuerſum omni inueterato oculorum affectui duccia bal. in occipite adhibita propria eſt: vbi nimirùm eorum nerui habent originem.

Oculorum, & palpebrarũ punctionibus. Fluxionib. Lippitudini. Dolori. Offuſcationibus. Nebulis. Hypochyſi, & ſuffuſionibus. Lachrimis, & Fiſtulæ lach. Lemis, & lippitudini.

NARIVM MORBIS.

NARIVM verò grauedines iam per balneas calidas,ac aſperſiones curari,ſub communi ad has partes deſtillatione docuimus. Sicuti & per potum miniſteria iuuare aeneas, Nitratas, idque genus alias purgantes aquas, de Grotta, de Tiguro, Porretanas, & his alias conſimiles. Nec minori efficacia ad abſceſſus iam incipientes occurrunt, trahendo ad infima, ac vacuando, quemadmodum conſperſæ Plumbeæ iam factis vlceribus, oze-

Grauedini. Abſceſſib. vlcerib. & Ozenæ, & Polypo.

næ, &

næ, & Polypo, quales in Lothoringiæ montanis, vel arte ex diluto plumbo comparatæ, & item Albulæ propè Romam per Alumen dilutę, omnem fætorem leuando. Salſæ autem, ac Atramentatę fortiores. Quæ & ſanguinis ex naribus fluxum retinere valent, vt Aluminatę omnes, ac Nitratę etiam in fontibus, Plumbeę, Ferratę, & quę Gypſum ducunt. Canceratis etiam in naribus medentur tumoribus Cantarelli aquę Puteolis, & Vlmitellę mirificè in Aenaria.

Sanguinis fluxui.

ORIS, ET PALATI, ET FAVCIVM MORBIS.

IVVANT quoque peculiari facultate os, ac fauces aeneę aquę, vt Grotta tàm celebris, & Tiguri in Gallia, & quę in balneis Auinionis ſcatebra ęnea, & Leucenſes in Valeſijs. Deinde Nitratę, & quę pro tenui ſubſtantia monent; nec ſecus collutę omnes. Facit verò ad gingiuarum abſceſſus colluta tepida efficaciter, vel nitrata, vel ſalſa. Corroſis verò ac laxis, ſicut & dentium infirmitati, quę nimirùm ex acri, ac ſalſa è capite fluxione dependent, non vulgari auxilio faciunt quę ad deſtillationes ſupra retulimus, potationes, balnea, diſcuſſorias aſperſiones. Sicut collutę ſalſę, Montis Catini in Tuſcia, Aquarij oppidi in Aemilia, Succellaria Baiarum, Porretanę, & Albulę, ambę ex alumine, Caldanellę cum ferro, in Chalcyde aquę, & eis vicinę Hallopię aquę in Achaia. Anigri, & Alphei fluminis, ex Strabone. Ex noſtris verò non paucę ſunt, villa Lucę colluta, Atramentoſę in volaterrano, Cinereę, & ibidem Sancti Bartholomęi ſub Patauio, Aſtrunum à proprietate, Carporum balneum, & Veronenſe. Inflammatis, cruentiſque, ac multa acri humiditate fluentibus gingiuis magnopere conferunt aquarum dulcium, & temperatarum balnea; ex Aëtio, vt infrà lib. VII. cap. XXIII. Faciunt porrò prędictę minerales omnes, ad cõfirmata iam ulcera, Aphtaſque quocunque uſu omnes, & pręter ea ex Antimonio parata gargariſmata, ex ęruginibus fortior, ex aurò inter naturales ſub Fabaris, & ex Ochra quales habentur in Germania quędam. Lotura qua Sublimatum paratur efficaciſſima. Tonſillas cohibent, Columellę inflammationem, tumoremque reſtringunt eędem, & ad Villam ſub Luca potiones, collutioneſque, ad Porretanas, ad Tigurum, ad Viterbium. Fauces aperiunt uocem inſtaurando eędem, Nitrata, & Aeneę, ac plures in Baiaricis, & in Aenaria ebibitę, Aſtrunum balneum, Tigurinum, Lothoringium, Leucenſe, & Zame in Aphrica, Anginas, ac Pleuritides arcent.

Gingiuarū Abſceſſib. Dentium Corroſionibus. Infirmitati. Vlceribus & Aphtis. Tonſillis et Columellæ. Voci inſtaurandæ. Angine & Pleuritidi.

THORACIS MORBIS.

THORACEM autem peculiari facultate tuentur ex Sandaracha Aquę, cuius naturę fons proditur Zame, quem modo memorauimus, in Aphrica, Plinij teſtimonio. Et item ęneę, quę attenuant, acuuntque uitales ſpiritus mirificè, & Nitratę: nam è diuerſo quę indurant, ut Ferreę, ac Frigidę; uel opplent, obſtruuntque; ut Gypſeę, ac alumine dilutę, minus eligibiles. Quare immerſis in altum thoracis uitijs, ex lento potiſſimùm phlegmate fientibus, ut obſtructiones, Peripneumonię, ſuſpirioſa Aſthmata, (ceſſata ſcilicet reſpirationis anguſtia, & ubi non abſit febris) efficax admodum ad omnẽ talium affectionum cauſſam extenuandam, habetur pręſidium tenuium, quales diximus, aquarum potiones in prìmis, Grotta, & Tigurum ex ęre, Fabarienſes ex auro, ad uallem Sancti Marini, ac alię Nitratę ad Baias, Porretanę admiſtę in Bononienſi, Carporum aquę, & Aquę in Liguria ebibitę, ac ſimiles. Aſthmaticis utilis habitatio ad Puteolos habetur, auctores ſunt medici Neapolitani pro naturali ſulphuris habitu, qui modicè ſiccat, atque attenuat. Vtilis porrò & uocis exercitatio, cantus & clara lectio, quod factitaſſe antiquos docetur in Thermis, & aliqua particulariter lib. 7. cap. 23. Cęterùm poſt initia purgationibus alijs pręgreſſis, omnia calida, ac digerentis facultatis balnea, ac etiam ſudatoria conueniunt: quales diſcuſſorię Badenię in Auſtria, blandę Aquiſgrani in Brabantia, Miniatę Aquę calidę in Hiſpania, in Biacenſi agro nouiter inuentę, Leucenſes in Valeſijs, multiiugę facultatis Aponus, atque his ſimiles alię modicè calentes, nec ullo minerę exceſſu aut aſtringentes, aut ſiccantes. Tuſſim uero macerant eędem epotę, aperiendo, tenuando, educendo, ut Tritoli ſpeciali uirtute, & quod nunc dirutum ex bitumine aliud ad Baias, Plagæ Romanę titulo aqua in Iſchia, & quędam ibi aurea, reperta nouiter, & Fontanalis nuncupata, Pulmonarijs eędem ulcera omnes conſolidant, nec minus Plagę, Iuncariæ,

Obſtructionib. Peripneumonia, Aſtmati. Tuſſi balnea.l.lib.7. c.25.in fi. Pulmonarijs vlceribus.

cariç, & quod erat Petroli balneum, in Baiano, Sancti Marini in Flaminia, Mons Catinus in Hetruria, Aqua Borra, Porretana, Villa, Grotta, Tiguri, & quę minio in finibus Hiſpanię dilute ſunt. Hę enim contrahunt, ac uillos denſando uiſceris à Phthyſi etiam confirmata vendicant, quo nomine Villa Lucæ commendatur, Grotta Viterbij, & ſub Tiguro aquæ, nec minus Porretanæ potiones, Albulæ, & his ſimiles, quare & Hemoptoicos, id eſt ſanguinem extuſſientes iuuant. Cunctis pectoris paſſionibus mederi promittunt, & antiquæ tuſſi Aſtruni bal. & duccia in Puteolano, Sanctæ Mariæ bal. ad San. Caſſianum mi rabile. Sancti Philippi, & Corſeni ducciæ, aqua ſancta Aſculi, Sanctæ Mariæ in Filice Viterbij, Treſchurij aqua, nunc reſtituta ſub Bergomo, ad Aquas oppidum in Sabaudia, Tungri celeberrima in Burgundia. Cæterùm dulcium & temperatarum aquarum balnea, quatenus in affectibus Thoracis ſint adhibendæ, Hæmoptoicis, Pleuriticis, Tabidis, & Tuſſiculoſis, id ex lib. 7. petendum eſt, cap. 23. Sicut & ad Thoracis dolorem leniendum etiam in Pleuritide, vtilia fomenta adhibentur, quæ in 7. cap. 31.

Phthyſi. *Hæmoptoicis.* *Tuſſi antiquæ.*

VISCERVM MORBIS.

VISCERVM plurima ſunt paſſionum genera, ac diuerſa; quibus pro ratione balnea Naturalia conueniunt, plus aut minus, & aliquibus nequaquam conueniunt. In vniuerſum illis conueniunt omnibus, quæ alteram duarum habent originem, vel obſtructionem ſcilicet, vel debilitatem, vel vtranque ſimul. Balnea enim naturalia hæc operantur præcipuè, quòd aperiunt, & reſoluunt, atque corroborant debiles partes. Vſus verò duo præcipui; In potibus ſcilicet, quo ſtatim ipſarum aquarum ebibitarum qualitas ad affecta ipſa loca perducitur: & item in balneis, quæ digerendo operantur, & confortando, quo nomine & lutamenta in aliquibus viſcerum morbis quandoque recipiuntur. Obſtructionum quidem ſoboles ſunt omnes iſtæ paſſiones; Intemperies quæcunque ſit, inflationes, tumores, dolores, abſceſſus, vlcera. Et præter hæc, repletiones, cardialgia, icteritia, lienes, atræ biles, viſcoſitates, arenulæ, lapides, hæmorrhoides, vteri morbi, præfocationes muliebres: quæ omnes paſſiones abſtergentibus opus habent remediis, iiſdemque attenuantibus, ac digerentibus, & quæ huiuſmodi ſunt balneis. Debilitatem verò viſcerum hæ potiſſimùm conſequi ſolent paſſiones, indigeſtio, vomitus, fluctuatio, flatus, colica, cruditas, inappetentia, fluxus, cachexia, hydrops, diabete, ſanguinis mictio, vteri fluores, laxitates, abortus, ſterilitas. quæ omnes, affineſque aliæ paſſiones corroborari in primis deſiderant ipſa membra, ac ſimul digeri ſuperflua, quæ duo egregiè præſtant balnea, & quæ in potibus ſumuntur maximè. Ergo, vt in omnibus, ita potiſſimùm in interiorum morbis debitam ſupponimus præparationem eſſe præmittendam, qua & ſuperflua quantum fieri poterit excernantur, & viæ dilatentur, & membra tandem ipſa ad futuram balnei operationem diſponantur. Quoniam verò, vel me tacente particularium ipſorum affectuum, ac particularium membrorum habenda ratio eſt, in quocunque balnei vſu; in primis quidem ipſarum intemperierum diuerſitas attendenda eſt, quæ aut cum materia eſſe poſſunt, aut ſine materia, calidæ, frigidę, humidæ, ſiccę, vel miſtę ex his; & qualitercunque ſint, per balneas competenter curantur. Habita tamen ratione pœnes qualitatem intemperiei, & ad quantum ſe extendat gradum: vt frigidę intemperiei calida adhibeantur balnea, tàm abſtergentia, quàm digerentia; calidę verò, & calidę ſiccę intemperiei minus calida conſulantur, immò frigidę facultatis ſint balnea. Paſſionibus porrò omnibus interaneis (ideſt quę ſub prędicta veniunt cenſura) conuenire promittuntur aqua de Grotta Viterbij, & quod iuxtà eſt balneum titulo Iaſielli, quod & apoſtemata diſcutit interna; Tiguríque in Heluetijs ſimilis aqua, Acidę ad Goppingam, Acidę ad Rotenburgum, & ad Caroli IIII. aquas fons Acidulus. Cęterum non ſolùm quidem affectibus internis, his qui pendent à debilitate robur eſſe procurandum intelligo; verumetiam in omni ferè viſcerum morbo, ſemper inter alias balnei medicatas facultates, quę robur ipſis ſimul adiungant, pręferuntur; quales ſunt quę ferro participant, vt Ficuncella ad Sanctum Caſſianum egregia in hoc facultate pręditę, Villa Lucæ, Carpi, Aquæ in confinibus Liguriæ & Monferrati, Ferrugineæ ad Baias, Leucenſes in Valeſijs, Ferinæ ad Martianam ſyluam, quæ omnes, vt plereque his ſimiles alię bibuntur, abſtergunt vias latas, & relaxata mēbra confirmant. Corroborat verò ſolo vſu balnei, nec adeo calfacit Auinionis balneum ex ferro, & huic ſimile de Aquis, & Regina ſub Piſis. Rubeum cui Sancti Ioannis titulum ſub Luca, Corſenumque, Caię, & de Palatijs Viterbij, quod vulgò balneum à

Paſſionum interiorum duplex origo. *Vſus balnei duplex.* *Præparatio neceſſaria.* *Morbis ab intemperie.* *Morbis a debilitate.*

Setapi-

Serapide cognominatur, Caldarianum item ſub Verona, Fitterum in Hiſpania, Bademię in Heluetijs, Plumbeæ in Lothoringis, & ex Alumine Albulæ potu & lauacro vtiles, Nitratæ in Alſatia, Porretanæ, Aponus, Aurea, & Argenti ſpecie aquæ nouiter rinuentæ in Aenaria, & his ſimiles Tungri aquæ nobiliſſimæ, & ad Aquas oppidum in Sabaudia. Itaque hæ viſcerum maximè affectibus medentur, inter quas (vbi nō tantum roboris quęritur) Nitratæ ebibitæ clementiùs agunt, vt Tritolæ, & Paganelli ſub Viterbio, Tritolæ aliæ, Iuncariæ, Petræ, & Plagæ ſub Puteolis, Blandulæ Sancti Marini apud Ariminum, & Albulæ, quas adeo Archigenes ad veſicæ, & vteri vlcera celebrauit. quæ omnes vix primum attingunt caliditatis gradum. Ideo earundem potiones ad viſcerum inflammationes valent, intelligas quæ citra æſtuoſam ſunt febrem, aut in principijs, aut affectu iam declinante; Nam in his priuata alia non deſunt præſidia. Inflationes verò, & indurata, quæ frigidæ indicant intemperiei exceſſum, digerentibus, item ebibitis diſcutere oportet; iiſque aliquanto calidioribus, ac roborantibus, Aponi aquæ vſu quocunque ad id idoneæ, Balneum Carporum, Buſſetum Viterbij, Sanctæ Crucis ad Baias, & his ſimilia, non poſthabitis interim prædictarum, aut Aeneæ, ant Nitratæ miſturæ ad hæc omnia prærogatiuis. Sicut eaſdem in balneis diſſipant Aponus, Auinio, Aquiſgranum, Lothoringium, Bademia Auſtriæ, Sancta Maria in balneo, Sancta Aſculi, Sanctus Martinus in Comenſi, Calidæ ad Treſchurium in Bergomenſi. quæcunque vbique terrarum ex ſulphure ſeu ſyncero, ſeu admiſto temperatæ.

Inflammationibus.

NVTRITIONIS INSTRVMENTIS.

Inflationibus. *Debilitati.* *Corroborātium ratio.*

PORRO' eorum, qui balnea bibant ob quampiam membrorum nutritioni inſeruientium imbecillitatem, eſt plurima pars, quæ idcirco corroborantia deſiderat balnea. Corroborantium verò quæ & conſortantia cum D. Hieronymo aliquādo dicimus. in communi hæc ratio eſt, vt ſiue peculiari virtute, ſiue temperamenti æqualitate membri naturam ita contemperent, firmentque, vt ſuperflua, & circa ipſum calida, frigida, cuiuſcunque exceſſus reijcere valeat, atque aliunde irrumpentia vitare. Vtranque virtutem ſingulariter obtinent de Grotta aquæ inter æneas, & iuxtà conſimiles fontes ad Viterbium, & Tigurinæ in Heluetijs. Villa ſub Luca fortiùs roborat, minus euacuat pro pluri ferreæ mineræ admiſtione. Medium obtinet Ficuncella Sancti Caſſiani, quibus tribus generibus quæcunque aliæ ſumendæ aquæ balnearum conformandæ erunt. Vt Speluncæ aqua in Iſchia, Caldanellæ ſub Senis, Caldarianæ ſub Verona, Leucenſes in Valeſijs, de Aquis in Gallia tranſpadana. Et quædam nouiter reſtitutę Tungri aquæ in Burgundia, alia in Biacenſi agro in Hiſpania, ad Ais nobiles in Sabaudia, Roſſanelli aquæ in Tolentinati. Deinde quæ in balneis ex quacunque intemperantia firmant, Auinio ſub Senis ex ferro, & huic ſimillima Caſtilio in Aenaria, Aleria in Corſica, Carpi, Aquę, & Regina ſub Piſis, Corſenum ſub Luca, Fitterum, Aquiſgranum, & Bademia Auſtrię. Nitroſas aquas in potibus corroborare ſtomachum auctor eſt Auicenna 11. Canonis, quę tamen ſi minus validę ſint in hoc Ferratę, ſunt purgando ſaltem leuiſſimę. Tales narrantur in hiſtorijs libro v. Sancti Marini ſcrobes, Aqua Borra in Senenſi, & altera in Floren. agro, Treſcurij ſons ſub Bergomo, Tritoli, & Iuncarię venę, Gibberoſi, Plagæ Romanæ in Aenaria, Nitroſæ in Alſatia, quæ tamen omnes pleghmata, viſciditates, & cruditates valenter vndecunque ex vijs latis extrudunt. Nec minus Porretanæ ex alumine, & ferro modico, Albulæ in vrinis efficaciores, Ferinæ ex ęre ad Martianam ſyluam in Germania, Fiderij puteus, & ad Goppingam balneum, ſuperbus Aponus. Vomitu ſoluunt ſalſæ, marinæ, & his ſimiles, montis Catini ſalſula, & huic ſimilis Caſtilionis aqua in Aenaria. & alia Aquarij apud viam Aemiliam, Salmacidæ ſub Aſculo, Traſcheriana, Porretana, Ficuncella. Violenter vero ſubuertunt Atramentoſę, vt Stygis aqua in Arcadia, qua traditur Alexandrum mundi domitorem fuiſſe neccatum: virides & æneę naturę in Perſide, & item ex Chryſocolla, Auripigmentoque, qualis ad Suſas fons in Perſia. Contrà, crebras ſiſtunt vomitiones, ac nauſeam Ferratę in primis, quales bibendo plures cenſuimus, & quę extrinſecùs adhibitæ firmant, vt Auinio, cæteræque. Deinde aluminatæ vt Albulę, quanquàm putidę primo ſenſu, & Porretanę firmando ad extremum, de Aquis in Liguria trans Apenninum, & ex Gypſo irroratæ emplaſtica virtute, ſicut & Plumbeę in Lothoringis. Sitim verò arcent mendoſam, quæ viſcera item poſteà refrigerant euacuando acria; ac humectant, ſiccam intemperiem alterando, quales diximus Nitratas, Aeneas, ac partim Ferreas, Acidas; &

Cruditatib. & Frigiditatibus. *Subuertentes ſtomachum.* *Vomitionib.* *Siti extinguenda.*

Cali-

Calidæ inſuper ſimplicis labrum, in Thermarum veterum inſtituta relatum. Porrò veteres ad omnem viſcerum debilitatem, & ad robur virium comparandum, comendabant ſuper cætera exercitium, vt in v i i. declarabitur. Et præcipuè in ventriculi morbis, necnon dulcium & temperatarum aquarum bal. cap. xx.

Robori virium.

VENTRICVLI MORBIS.

PER hæc itaque, quæ communiter Nutritorijs accommodata ſunt remedia, facilè balnea quæ ventriculum iuuent, inferemus. Corroborant enim ac frigidæ ſimul, & ſubcalidæ faciunt intemperiei eadem balnea tàm epotæ, quam in balneis adhibitæ, & quę ex ea ortum habent affectiones, debilitatem, ac dolore tollunt Ventriculi, Calidis verò harum partium Intemperantijs eo modo, quem in communi viſcerum diximus, ſuccurrendum, per balnea videlicet, quæ modicum refrigerent, reprimantque aſtrictoria facultate per initia, vt ex Ferratis adpoſitiſſima eſt Ficuncella, aqua in potibus, Villa Lucæ, Sanctę Crucis ad Baias, Porretanæ interdum. Acidæ vero aquæ omni id genus calidæ intemperiei ex proprietate vtiles quales ad Anticolum aquæ in Campania, vſui etiam domeſtico idoneæ. Acidæ extra vrbem ad i i i. lapidem ſecus viam Hoſtienſem, Fiderij fons in Germania, & ad Goppingam. Vbi enim confirmata intemperies euicit humidum, ſicca ac deſperanda introducitur ventriculi tabes, cui inter lauationes priuatas ex aquis dulcibus temperatis conſulendum, ac per Hydrelæi fotum libro v i i. cap. xxx i i i. Singultui verò per frigidam cibis ſuperbibitam, ac tepidam libro i i. Choleram verò in fine ſedant quaſi eadem, Ficuncella, Porretana, Villa Lucæ, Auinio, Calderiana: nec minus clyſteres ex ſalſa, & Subcutilæ vetuſtæ in Sabinis, ac eodem modo ſuperbibita tepida, auctore Galeno. Subcutiles deinde iſtas videtur probaſſe Celſus in Cæliaca paſſione, ac lyenteria, fluxibusque cruditatum; quibus à Grotta ſub Viterbio potiones egregiè medentur, & aliæ ex ferri natura refrigerantes, aſtringentesque vacuando, & Porretanę. Atra verò bile in ventriculo vexatis eadem conſulitur, & Tiguri potatio in Heluetijs, & quam libro ſecundo docuimus, arenatio, ac ſaburratio. Ad excitandam verò appetentiam nitratæ faciunt, & ſalſę, faciunt, & acidę priuata facultate, quomodo nobiles ſub Viterbio Paganelli titulo, & â Grotta mirificè, quę reconualeſcentes etiam, & prægnantes citrà noxam appetere promittunt. Noxiam verò è diuerſo caninę famis voracitatem cohibent Cellenſes ebibitę in Heluetijs, quibus non paucas ex ſuperioribus cenſuris conferre poteris, & lauatio ex ſimplici aqua frigida in Septimo ſtatuenda. & fomenta, & epithemata cap. xxx.

Corroborantium ventriculũ. *Calida intemperiei.* *Tabi ventriculi.* *Singultui.* *Cholera,* *Cæliaca paſſ.* *Lyenterię.* *Fluxibus.* *Atrę bili.* *Appetẽtię.* *Fami caninæ.*

IOCINORIS MORBIS.

IECVR autem maximè, ſeu calidam patiatur Intemperiem, ſeu frigidam, & quocunque adhibendo remedio, ſeu intrinſecùs, ſeu extrinſecus, ſemper quę robur viſceri adiungant, deſiderat, Galenò teſte x i. Metho. Quam maximè prærogatiuam Ficuncellę potiones obtinent, mediocris ex calido fomite temperaturę, eiusque ex ferri admiſta ſtypticę, & quę tamen noxia vndecunque purgamenta extrudens, cuicunque huius uiſceris morbo pręſentanea eſt, unde illi apud uulgus nomen Figatella inditum fuit. Poſt hanc eſt uilla Lucę, non minus purgans, & corroborans. & Calderiani aqua magis calida, ſimilisque ſub Carpis, quę bibuntur. Deinde ęneę naturę de Grotta, de Tiguro, ferinę, quæ calidiores ſunt prædictis. Nec minus ſubtilis ſubſtantiæ Fabarienſes ex auro, & Porretanæ, tàm potu, quàm lauacro ex alumine roborantes, uacuantesque, ac ſimiles ferè tepentes Albulæ. Vltimo loco nitratæ, quæ quantum quidem ab alijs firmandi facultate deficiunt, tantum reliquas ſuperant ſpecies refrigerando inflammata, aperiendo obſtructa, & purgando, ut multæ ſub Baias relatæ, & in balneis Caldanellæ, Sancti Ioannis in Lucenſi, & de aluis in Piſano ſimiles, magis calidum Auinio, & in balneis corroborans. Eędem propterea ad morbum regium, & ad inflationes excutiendas efficaces, nec ſecus ſulphuratarum balnea temperata, Aponus, Aquiſgranum, Bathonię in Anglia, Mattiacæ ſub Maguntia, ne uulgares in Italia reiterem, & præter has temperatarum aquarum balnea libro ſeptimo cap. xx i i i. In frigidis uerò, hepatici, ſeu qui obſtructo, aut indurato uiſcere, toto abdomine inflantur, & Cachexiam illapſi efficaciora, & tam intus, quàm foris calorifica magis, digerentiaque deſiderant. Talis Aponus, & quocunque uſu accommodus, ſanctus

Intemperiei, roborique. *Morbo regio inflationibus.* *Hepaticis à Abdomini inflato.* *Chachexię.*

Martinus

Martinus ad iuga Rhetia, Badeniæ in Auſtria, altera in Heluetia, Leucenſes, Ferinæ, Lothoringiæ, Tigurinæ, Grottæ. Occurrit aqua Grottæ omni incipienti hydropiſi; confir- *Hydropicis.* matæ autem non adeò ſolet prodeſſe. Similiter & Serapidis balneum cum ferro, vitiò autem hepatis confirmato, balneum (vt inquit Celſus) & omnis humor alienus eſt. In curatione enim hydropiſis, prima ſtatim ſe exhibet redundantis aquæ vacuatio, cui rei quanquam aliqui noſtri veteres aquarum naturalium potiones, & balnea conſulunt; docet tamen experientia, ac ratio, non eſſe eis admodum confidendum. Verendum enim in potionibus eſt, ne aqua aquæ addatur, itaque ęger ſiue ex virium imbecillitate, ſiue nimio onere ſuccumbat, vt aliquos vidimus ad hoc remedium inhiantes in ipſo etiam vſu miſerè perijſſe. Tungri aquam in Burgundia mirificam tradunt Hydropicis, vt quæ euacuat aquas ebibita iure balnei, flatum diſcutit, & tamen ſitim extinguens. quendam ſuo, & aquæ Sanctæ vſu in potibus ſub Aſculo perſanaſſe Hydropem. Bergomenſes Traſcberij aquam ſuis experimentis commendant. Porrò balnea quanquàm calorifica, & fortia, vel nequicquam ſunt tumenti hydropi, vel certè ad vacuatoriam obtinebunt facultatem, in fine ſcilicet & vacuatis aquis. Quo circa tria iudico neceſſaria, hepatis robori primò, ac perpetua curatione eſſe intendendum. Secundò facta hydrope à balneis abſtinendum, & tertiò tentanda balnea, uel in principio, ſi ita ratio poſtulare videatur: vel certè in fine. Quæ vteri vitio, vel lienis, coaceruari ſolent humiditates, & in Aſcitis *Aſciti.* ſpecie principio, vidimus nitratas, ac ſalſulas quaſdam modicè purgatorias ſanaſſe in totum; & ſola in Marinis balnea. *1. experimentum.* & quales probauimus Grottæ aquas calorificas, digerentes, roburque viſceri, ac nutritorijs reliquis adiungentes, adhibitis aliquādiu ad finem, vel ſulphuratis, ſimilibusque calidis balneis, vel ex marina aqua. Salſarum aquarum balneo in Lesbo curari hydropem meminit Galenus. *II.* Ego verò puerum à ſeptennio in octauum annum à confirmata hydrope liberaui, ſolo poculo vrinæ puerilis decem annorum, per triginta dies in aurora, purgatione aliqua pręmiſſa ex Rhabarbari diluto, eodemque fabæ magnitudine commanſo per interualla. *III.* Hominem verò quadragenarium iam ex largo fluore hydropem, vrinæ potibus ſimiliter exhibitis per menſem, ac intermiſſis ex elaterio purgationibus pondere ſeptem granorum tritici, cum pilulis aromaticis; & Rabarbari ſemidragma alternis diebus cōmanſa, *IIII.* contrà ſpem cæterorum medicorum omnino incolumen reddidimus. multos poſt cachexiam, & indurato mulierum iecore, ſolo fermè Rhabarbaro præſeruauimus ab hydrope in totam vitam. *Tympaniti.* Cæterùm in Tympanite, diſcuſſoriæ omnino facultatis eſſe oportet aquas, ſiue in potibus (ut diximus) in principio tentanda ſint, ſiue in balneis ſub fine: quando idonea quoque eſt è uaporibus ipſarum calidarum fomentatio, qualis ad Corſenum commoditas, ad Aponum, ad Baias, ad Puteolos; nec minus ſuper ſaxa, harenasque calentes ſub Sole recubitus, inſolatusque. In Hy- *Hypoſarcę.* poſarca denique aſſidua proſunt illutamenta præter cætera, & in Marinis, ſalſis lacunis, atramentoſis paludibus, in ſulphuroſis calidiſſimis quantum uires ſufficiunt, lauari. His (inquit Celſus) ſudor euocandus eſt, non exercitatione tantummodo, ſed etiam in arena calida, uel Laconico, uel clibano, ſimilibusque alijs. Maximeque utiles naturales, & ſiccæ ſudationes ſunt, quales ſuper Baias in Myrtetis habemus, quæ & extant noſtro tempore. Arena è littore maris ſole feruefacta capite tenus Hydropicis obruta, uulgaris præſidij eſt, Dioſcor. Adde incomparabile remedium ad omnem hydropem in puluere ad aquas calidas in Iſchia uolutari, atque inſolari. *Omni hydropi.* Ex plumbo balnea in Lothoringis omni hydropico permira habentur, Fabarienſia, Badenia utraque, Calidæ ad Viennam ad fines Bohemiæ cum lutamentis, & infrà ſub Buda aliæ. Aridum & ualde potens Stygianum ex noſtris, non longe ab urbe, & Sabatinum ualde acre, Bullicanum Viterbij feruidum, Bulla ſaliens ad Puteolos, Thermæ in Sicilia, calidę ad Lucum Auguſti in Hiſpania: quæ omnes ubique calidę ad hydropem ualere ab authoribus promittuntur. Omni item hydropi ex ſalſis clyſteria utilia ſunt. In herbis medicatis ſimiliter decubitus, inſolatus, exudatio, ſaburratio, quin ſub tritici aceruo, aut ſalis, dum calent, uolutari ualde conuenit, ut iam in II. libro docuimus. Nec minus ſtuphę, hypocauſta, ac Pyriatcria, quę priuatim facienda docebimus in VII. vbi poſteà & de diſcuſſorijs balneis paratû facilibus. Porrò *Fluxibus hepaticis.* fluxibus hepaticis retentricis potentię vitio, fluoribus eiuſmodi muliebribus, & hemorrhoidis omnia iam pręſcripta iure balnei, ac potuum aſtringentia faciunt. Similiter atque *Sanguinis fluxui vndecunque.* ſanguini vndecunque mananti aluminatæ, vt albulæ, & porretanæ; ferratæ, vt Sancti Caſſiani omnes, Villa Lucæ, Caldanæ Piſarum, Caldarianæ Veronæ, plumbeæ in Lothoringia, Cantarelli ſub Puteol. atramentoſæ in Volaterrano, aqua ex gypſo, & quales emplaſticæ Sancti Victoris ſub Fabriano concalefactæ, & in balneis adhibitæ. Et demum quas val

de con-

de conferre ad omnem ſanguinis fluorem experti ſumus, aquæ ex candenti chalybe paratæ, quæ familiari ſcilicet vſu & adſtringunt, ac viſcerum villos firmant, ventrem, hepar, lienem, vterum apprime confortãt. Mirabiles & quæ ex Hæmatite lapide parantur à proprietate, ex antimonio, ſchiſto, & rubrica ſynopide. Fluenti vndecunque ſanguini, & conſertim ex naribus, atque utero, experti ſumus largam ex improuiſo frigidæ aquæ affuſionem patienti mirificè conferre.

LIENIS MORBIS.

EADEM ratio in miniſtrandis circa lienem balneis, quæ in hepate eſſe debet: niſi quia pro ratione viſceris, ſolidioris ex natura ſubſtantiæ, frequentiùs ab intemperie frigida, humidaq; lædi ſolitus; calidioribus, ac magis ſubtilis eſſentiæ potibus gaudet, & quæ ſimul egregiè firment. Quare lienoſis, ideſt obſtructionem patientibus, duro, oblongo, ac tumido ad ſenſum hypochondrio ſiniſtro, ferratæ aquæ (ut Raſis eſt auctor) à proprietate conueniunt, quales ſuprà paulò recenſuimus multas. Deinde æneæ, deinde nitratæ, deinde aluminatæ, omnes in potibus; vel in balneis calidæ omnes, & cum viribus digerendi, nec ferro exutæ ob eandem affinitatem, quales Caldanellæ ſub Senis, de Aquis in Liguria, ſub Lucá, ſub Piſis, ſub Viterbio, in Hiſpania multæ, ad Tungrim mirabiles in Burgundia, quæ & Thoracis, & cordis medẽtur vitijs. Præſeruare à lienis morbis Anticoli aquas vſu comperimus. & ſimiliter aquas ad Vrbem acidulas ſancti Ioannis. Confert quoque obſtructo viſceri lixiuium ebibitum, eiuſdem Raſis Medici auctoritate, uel quales naturales aquas aliquas in Baiano deſcribemus, quæ cineres, ac pumices elambunt. Galen. in IX. de comp. Med. ſecundum loca, ex Triphone Marinam quoque commẽdat in potu cum vino, ex balneo tamen aquarum dulcium, ac malagmate ibi adſcripto. Et item diſcuſſorijs rebus illutamentum, falſum, ſulphuroſum, ferreum, actu calidum, qualia ad neruos contractos, & in articulorum tumentijs multa adduximus. Calidæ verò intemperiei, ac inflammato lieni, ſatis quæ hepati adſcripta ſunt, faciunt: nec non quæ in Septimo libro ad lienoſos deſcribentur capite. 23.

Lienoſis. Tumori. Obſtructioni.

Calidæ intemperiei.

CORDIS MORBIS.

COR autem (vt inquit Ariſtoteles) vitium aliquod non patitur graue: quare hoc primarium viſcus balnea non niſi ſecundaria actione iuuant, prohibitis nimirùm, quos aut ex aliquo conſenſu partium, aut aliorum morborum incurrit affectibus. Vt quæ Cardialgiã, Palpitationem, Syncopimque prohibent, ventriculum iuuantia, uterum, thoracem, pulmones, fauces; veluti æneæ, vt de Grotra Viterbij aquæ, quas non deſunt qui auream quoque fouere materiam exiſtiment. Cordis palpitationem inhibere promittit ad Tungrim aqua, aſthmaticis, ac lienoſis etiam vtilis. Probantur & Fabarienſes ex auro in Rhetia, uel ex auro parata aqua, vel in qua aurum extinguitur, uel quæ extrinſecus diſſipatos ex affectu, vehementi dolore, vel ardenti febre ſpiritus uniant confirmentque epithemata, quorum ratio in Septimo dabitur. Vel quæ ad animi paſſiones infra dicturi ſumus. Aurea nouiter reſtituta in Aenaria aqua.

3. de part. cap. 4.

Cardialgię. Palpitationi. Syncopi.

INTESTINORVM MORBIS.

PERTINENT autem ad inteſtinorum affectiones tam iure potus, quàm balnei omnia, quæ paulò ante ad nutritionis inſtrumentorum tutelam citauimus. Galenus in IIII. de San. tuen. inter deiectoria medicamenta adnumerat uſum aquarum ſponte manãtium, quibus aut ſulphuris, aut bituminis, aut nitri vis ineſt, quibus ſolitos fuiſſe quoſdã inquit uere, uel autumno quotannis excrementa vacuare. Clementer operantur Nitroſæ aquæ, deinde ſalſæ, acrius aliquæ vel ex ære, uel calcantho. Quo in genere violenter abſterſoriæ, ſeu potius excoriatoriæ ſunt euitandę, qualis Stygos fortaſſe hydor in Arcadia, & viridis quędam aqua in Perſia. Mediocres, quas diximus nitroſas, vtiliter ad meſeraicarum obſtructiones bibuntur, ſimul atque ad corroborandum interanea ipſa. Talis Plaga aqua, & luncaria ad Baias, & quædam ſimiles in Aenaria inſula potabiles: Caſtilionis præcipuę aqua, quæ omnes & excrementa abſtergunt, aperiunt obſtructa, ac refrigerant. Talis & Sanctus Marinus in Aemilia, aqua Borra prima, & altera, Tranſcherij ſub Bergomo, & Aquarij, & in Alſaria nitratæ. Efficaciores æneæ, Grotta in primis, & ibi Iaſielli, & Nauſei dictæ aquæ; Tigurinę ſubinde, dein Porretanæ ex alumine, &

Aquæ deiectoria.

Miſeraicarum obſtructionibus.

Fluxibus. Dyſenteri-cis. ferro nobiles Albulę. Et his ſimiles Hortanę aquę, ad Tranſcherium Bergomi, & in Biacen ſi agro potabiles. Fluoribus alui communiter ex herbis medicatis inſeſſus probantur libro VII. c. 33. Porrò in Dyſentericis cruciatibus reuocant hodie ferè homines de morte ad vitam aquæ M. Catini Salmacidæ, quæ a Tettuccio vna, altera minus ſalſa à Balneolo cognominantur, ſeruanturque etiam in longinquas regiones adlatæ, toto anno incorruptæ. Dantur iteratis potibus plures dies, vt per earum oſtendetur hiſtoriam libro V. Quarum exemplo conſulo id genus Salmacidas, quæ innumeræ paſſim naſcuntur, quenquam experiri debere. Harum enim antiqua laus eſt à ſalis natura: atteſtante Cor. Celſo lib. 4. capit. 15. Themiſon, inquit, in dyſentericis muria quam aſperrima vtendum memoriæ prodidit. Planius Muria (inquit Dioſcorides) Dyſentericis infunditur, etiam ſi nomæ inteſtina corripiant, & Iſchiadicis veteribus. Eadem ad verbum teſtatur Plinius libro 31. c. 8. Et item Paulus lib. 3. c. 42. Muria & portulacæ ſuccus (inquit) potus Dyſentericis conuenit. Notandum verò quod dicitur, Si nomæ corripiant. Docuit enim nos longus vſus hatum aquarum in Dyſentericis, curari nonnullos harum potu in principijs, affectu ſcilicet non ad modum acri, nec cruento. Porrò ubi nomæ apparuerint, ideſt cum manifeſta corroſione, & purulentis excrementis; naturam ſignificat tunc pus mouere, ac concoctionem moliri, *Vrina humana potus.* iuuandamque abſterſione, & exſiccatione per has aquas. Immò memini hic Romæ Alexandrum Fortunatum medicum, qui muriæ exemplo ex Dioſcoride, pro harum aquarum penuria, vrinam humanam quamrecentem, & in clyſterijs, & in potibus uſurpauerit, cum *Vermibus.* idoneo ſucceſſu, quod ea ratione non damnauerim. Cęterùm plurimæ id genus aquę vermes ingeneratos enecant, extruduntque, maximè amaræ omnes, acres, ac fortes, quales ex atramenti materia in Volaterrano, Acidæ, Porretanæ, Treſcurianæ, & ipſæ M. Catini ſali-*Flatibus. Colicæ, & Iliacæ. Torſionib.* næ. Flatibus verò ex intimis inteſtinorum anfractibus diſcutiendis, vt in Colica vſueuenit, ac in Ilei cruciatibus, prædictarum potus non modicè operãtur, & item in clyſteribus, torſione præſertim infeſtante. Efficaciſſima verò in cunctis aqua Aponi, ac iuxtà ad Viuares aquæ in Delphinatu: ad Aquas in Sabaudia, alia vena tituli Sancti Petri, Aſculanę, Piſanæ, Lucanę, Caię, Treſcurianę, Ferinę, Aquiſgrani, de Molgyus, Badeniæ vtrẹq;, Embs dictę, Brigenſes, Fabarienſes, Cellenſes, bituminoſę, ſalſę, omnes vbicunque terrarum pro calido fomite actuali digerentes, ac diſcuſſorię. Et aliquę ebibitę, ut ad Goppingam acidę, & quas diximus antè potabiles. Colicę Alexander Trallianus exhibet Thermales aquas in *Siccæ intẽperiei.* potu, & quę euacuent, & calfaciant. & item Auicenna XV I. Tertij. ſiccę verò intemperiei, ut ſiccantia, & calida balnea improbantur, ita balneis dulcibus vtendum, ut lib. 7. cap. 22. & Medicata ex herbis emollientibus balnea. c. 32. Hydrelęum item, & oleum. Porrò diſcuſſo-*Frigidæ intemperiei.* rij balnei uice artificialia aliquando ſufficimus, ut Vaporarij uſus, atque olei, vel Hydrelęi Solium tepens, ſi maximè ex fœcibus ibi induratis, vel ſicca alui intemperie pendeat dolor. Frigidę enim intemperiei ſatis ea calorifica faciunt competenti vſu.

RENVM, ET VESICAE MORBIS.

RENVM verò affectus, viſcerum, & maximè hepatis, cui videntur miniſterio ſubeſ-*Calidæ intemperiei.* ſe, rationem in balneis conſequuntur, ac veſica renum. Vexãtur autem renes calidę intemperiei affectu ut plurimum, tùm quia primarij, latique venarum, & arteriarum caudices eò tranſeunt; tùm quia renum ipſorum ſubſtantia laxa pinguitudine admodum inflammabili, quę ex ſanguinis ibi ſeroſitate luxuriat, participat. Vnde pro leui quacunque cauſſa, vel exercitio immodico, vel percuſſione, uel ponderis leuatione, vel cibarijs calidis, vel ẽt Venere incandeſcere ſolent: & inde lapides in materia ibidem cruda, & craſſa gignuntur, imbecillitates in tenui humido, inuoluntarię pollutiones, fluores albidi, diabetica paſſio, inflammationes, ulcera, morbi immedicabiles. Faciũt verò ad has omnes, ac reliquas iſtarum partium paſſiones, Potulentę omnes aquę, quę proprietatem habeant per vrinarios meatus abſtergendi, & quę immediatam veluti cauſſam tollant. Nec minori ſanè efficacia ſi ex eo genere ſint, quę per aluum, antecedentem ipſam materiam diuertant, quę communis eſt praxis medicorum in alma Vrbe. Primę curę ergo debet eſſe calida intemperies, cui per eaſdem balneas ſuper cętera rei medicamentarię remedia, quę ſub hepatis calidita te adſcripſimus, occurrendum. Purgantes ſcilicet, ſubtilis, & mediocriter calidę eſſentię, aperientes, digerentes, ut nitratę, atq; ęneę, vel non indecores, ſi ad robur conferendum fer-*Sãguinem mingentib.* ro quadantenus participent. Quæ ſcilicet & detergant ſimul viſcera, & confortent. Qua ſanè virtute ad eos etiam qui ſanguinem mingunt, ſiue ipſa debilitas renum in cauſſa ſit,

ſiue

ſiue laxitas vaſorum: ſiue humorum tenuitas, hæ iure balnei ebibitę aquę mirificè probantur: Ficuncella, Grotta, Tigurum, Villa, Plaga, Iuncaria, Gibberoſum, Porretanæ, Albulæ, Aponus priuata virtute. Quę & arenulas, calculumque tàm è Veſica, quàm renibus conterere, ac extrudere pollicentur, & vrinas prouocare. Inter has nouiter comprobatæ ſunt Succellaria in Aenaria, Traſcherij ſub Bergomo, Salmacida Aſculi, Roſſanelli ad Tollentinum, ſub Parrano iuxtà Claneæ, Borra duplex in Hetruria. Et in externis nonnullæ. Tungri in primis in Burgundia, ad Aquas oppidum in Sabaudia, in Biacenſi agro nouiter reſtituta, & Antecheræ in Andalogia. Porrò eſt nobilis medici cenſura, longa experientia confirmata de arenulis, & calculis. QVI aquis Thermalibus non curantur, nunquam curantur. Nempè quæ ebibitæ complures adimplent medendi intentiones: extrudunt à ventre, & à primis uenis ſuperflua, quæ ſunt primigenia tallum affectuum materia. Sicque diuerſorij cuiuſdam habent rationem à vijs renum ad vias latas. Abſtergunt egregiè, quà tranſeunt partes à ventre ad hepar, ac renes & urinarios meatus vſq; ad veſicam. Et ſi lapidem non frangant, arenulas non modo comminuunt, ac pellunt, ſed & partes ipſas, Viſceraque corroborant, quo minus tantis malis gignendis fiant obnoxia ſola Aqua Anticoli Romæ aſſiduè epota in cibis & potibus habetur in ijs affectibus Amuletū quoddam, ac præſeruatiuum. Et quædam Acidæ extrà vrbem, & quas legi ad Almagram ſub Toleto in Hiſpania, & ſimiles aliæ tenuis ſubſtantiæ, & acriuſculæ. Immò nobiliſſimum habeo teſtimonium, quod in extrudendis calculis prima aquarum ſit prærogatiua, quæ non abſterſoria vi tantum, ſed vel quantitate, vel pondere operetur apud Aetium ex Archigene, & Philagrio lib. 11. cap. v. d. Ad extrudendum impactum in vaſibus urinarijs, vel in renibus lapillum, frigidam aquam frequenter & aceruatium ægro bibendam ſe dediſſe, vnde corroboratis renibus, occluſum in illis lapidem expulſiſſe. Aegrotantem verò debere eſſe bene diſpoſitum, & præeuacuatum clyſteribus, emiſſo ſanguine, & cùm ſiti vehementer infeſtaretur, calidumque corpus ſentiret, exhibuiſſe. Nec dubitandum, quomodo poſſint medicatæ aquæ ebibitæ harenulas extrudere, aut frangere lapidem; cùm ex aduerſo pleræque ex dictis aquæ, præſertim ferratæ, & aluminoſæ, manifeſtè lapideſcant ipſæ, quà tranſeunt. Nam in omni ferè medicinæ uſu, ſatis quiſque deberet contentus eſſe experientia, qua ſcilicet liquidò patet hanc aquam ebibitam facere ad lapidum vitia, quicquid exterius moliatur contrarium, & præſertim quia ratio diuerſitatis huius eſt in promptu. Nam unius rei non eſt eadem diſpoſitio intrà, & extrà adhibitæ; in corpore humano, & in alijs rebus. Nam ex ſummi Philoſophi decretis, non fit quodlibet ex quolibet: ſed determinatum ex determinato. Aqua hæc ſuper terram, & lapidem, gignit lapidem; ebibita homini, detergit, extenuatque euidenter lapidem, & ducit harenulas. Tales manifeſtè effectus contrarios videmus in Albulis. Quin Anienis fluuius quâcunque pertingit, lapideam facit terram, & ligna, & cortices; & tamen Tybure toto ferè anno turbida bibitur, & rariſſimi tamen lapidum uitia ſentiunt, nec harenulas. Porrò eiuſdem facultatis ſunt, & ad vrinas promouendas, & ad calculos ſumuntur Porretanæ, Villa Lucæ, Paganelli balneum ſub Viterbio, Aquarij aqua ad Regium Lepidi, Blandula Carpi, Tritoli dictæ, & Tritolę pari nominis virtute Puteolis. Petræ ibidem dictę aquę, Sancti Georgij inſignibus ad Baias, Furnelli, & Succellaria, quos fontes laudat ad hoc Plinius in Aenaria, aquę ad Tungrim in Gallia, quę in hiſce affectibus antiquiſſimę laudis ſunt. Fiderij item fontes in Rhetia, Cellenſes aquę in Heluetijs, Fabarienſes, Ferinę, plures alię. Acidę ſubinde aquę, quarum in renibus, veſicaque, & meatibus vrinę expurgandis prima eſt prerogatiua, qualis in Stadiano Dimidia, in Venaſrano Acidula, ad Theanum Sidicinum Plinio, ad tres fontes extra Vrbem porta Tergemina, aqua Anticoli in Campania, Acidula in Bergomenſi, Acidę ad Goppingam, ad Rotemburgum, & aliç in Germania, quę omnes & in potibus priuatis bibuntur. Balnearum enim Solia aut diſponunt, quemadmodum mollia quędam & bituminoſa, aut dolori leniendo miniſtrantur, qualia priuatim ex temperatis aquis, vel Hydrelęo, vel oleo balnea, & Emollientia lib. v11. inſtituenda, capitul. xx11. xxv11. & xxx1. quemadmodum & ex Iudaico lapide per artem medicata aqua, quę calculis à tota eſſentia facit in potibus. Eædem omnes aquæ, ac ſimiles Vrinę acritatem, ardoremque, & inde natam ſtranguriam, uel mingendi impatientiam ſanant prçter cęteras medicatas. Affirit Leonellus Fauentinus Medicus non ignobilis, quòd ſi eiuſmodi affectus veſicæ per Thermalium aquarum potus non ſanantur, nunquam ſanantur. Inflammationes arcent, vlcera abſtergunt, curantque, in quo maximè Albulas in Latio celebrauit Aetius ex Archigene, & nos Porretanas, Viterbienſes, Lucanas, Caſſianenſes, & Carpi Blandulam experti ſumus, etiam hic Romæ exhibitas. Nec non quæ diuerſionis ratione

Arenulis, & lapidib.

Leonel.

Aqua medicata, cur foris generet lapidē, ebibita frãgant.

1. Phyſ.

Anienis flumē generat lapidem & cōminuit.

Vrinas prouocare.

Vritidibus vaſis purgandis.

Vrinæ ardori.

Difficultati.

Inflammationibus.

Vlceribus.

Tumorib.

per aluum operantur, ut montis Cantini aquę, & Salſulę alię huiuſmodi. Ad quos omnes affectus, Veſicarias dictas in Tuſcia, ob veſicę proprietatem celebrat Scribonius Largus. Eædem inuoluntariam ſiccant ſeminis effluentiam; nocturnas pollutiones, improuiſam per ſomnium emictionem, diabeticum fluxum, & ſitim exinde natam inextinguibilem. Galenus in libro de Renum affectuum dignotione, ac medicatione, poſtquam de dropatibus, ac ſynapiſmis ad corroborandos renes dixerat, ſubdit; Aquarum etiam ſponte natarum vſus proderit, ſi nihil prohibeat. An vſum hic intelligat in balneis, an in potibus, non ſatis liquet: ſed vtrumque videtur, nam & de purgatione ſtatim meminit, & de ſanguinis miſſione. Nec minus prædictis Renum, ac veſicæ vitijs, quæ in ſeptimo traduntur de aquarum dulcium & temperatarum balneis, & ex oleo, & ex Hydræleo balnea optima ſunt. Maximè verò laudantur quæ in potibus medicatis expurgando, pro ferri qualicunque impreſſione, vim quoque inſignem obtinent roborandi, deinde æneæ, deinde aluminatæ, deinde Nitratæ, poſtremò ſalſæ, & quę extrinſecus balnea vtcunq; proſunt, ex ferro, item admiſta, vel plumbo, vel alia minera, quæ actiuis ſint qualitatibus temperata. Nam obſtructis aperiendis, tùm in renibus, tùm in veſica, ac frigidis earundem intemperantijs corrigendis, ſatis ex prædictis balnea eligi poſſunt.

Obſtructionibus. *Intemperantijs.*

TESTICVLORVM, ET SCROTI MORBIS.

Intemperantijs. *Tumorib.*

NEC ſecus calidæ Teſticulorum, & Scroti intemperies quàm quæ in renibus procurandæ, per ebibitas ſcilicet purgatorias aquas plus minus roborantes. Nam quæ adducta in illas partes materiæ copia, inſignem tumorem conflant, per iniria digerentibus forinſecùs balneis excutiuntur, Sulphuroſis temperatis, aut calidioribus, bituminoſis, ſalſis tepidis, & ex eiſdem lutamentis. quæ omnia in fine ad reliquias, quæ indurari ibi ſolent, commodius probantur. Apertis verò, ac ruptis, epotæ quidem medicatæ aquæ conferunt, ſi ualenter adſtringentes, cum hoc etiam promptiſſimè purgent, quales ſunt raræ; vt Ficuncella: nam quæ leuiter & pigrè mouent, & quæ vehementi opus habent conatu, exercitioque, non vacant maiori fiendæ aperturæ periculo, ac ſatiùs propterea hiſce temperata ſimul, ac ſtiptica admodum lauacra conſulendum. Quos verò audiui timidos balneis calidis in apertis, ac Hernioſis, Galeni auctoritate diffidentes; haud ea quidem aperientia, laxa, ac mollia in Thermis vrbanis, à naturalibus iſtis, ac adſtringentibus diſtinguebant, quæ primaria faciunt facultate, Sanctus Caſſianus, Auinio, Maceretum, Villa, de Aquis, & Caldanæ Piſarum, Sanctus Bartholomæus ſub Apono, Caldarianum, Lucenſe, Ferinum, Labarienſe, Porretanæ aquæ, Albulę, & aut ferro, aut alumine, aut plumbo, aut quocunque eiuſmodi aſtringente conſtipantes. Ad Flatulentas autem Hernias ſecuriùs calidiora, ac diſcuſſoria magis balnea miniſtrari poſſunt, qualia Sulphurata eſſe perhibentur Caroli IIII. balnea in Bohemia, Calida ad Budam, vbi & illutandi copia, Aponus, Aſculum, Sanctæ Crucis cognomento ad Baias, ad Puteolos, Viterbienſia, Stygiana, Senēſia. Ad Aquoſas eadem & lutamenta. Ad Sarcoticas verò, ac valde induratas mollia primùm vaporaria, vel ex ſalſis fomenta, vel in conſimilibus naturalibus inſeſſus, & aſſidua illutamenti appoſitio, in quo genere plura ad alias duritias narrauimus. Porrò ſectis ex Hernia, & qui conuulſionis propterea incurrunt periculum, balneum ex oleo, vel ex Hydrelæo accommodum lib. VII. Teſticulorum tumores frigidos prę ſertim, vel flatulentos omnes modicè exſiccantes diſcutiunt, & lutamenta quę item ad pedum inflationes adhibuimus.

Crepatis ac Ruptis. *Hernijs lauacra, an idonea.* *Hernia flatuoſa.* *Hernia aquoſa, & Carnoſa.*

VTERI MORBIS.

Vterum an ſtatim iuuent Medicata aqua.

AN ad ipſum uterum tranſeant in potibus Medicatæ aquę, itaque faciant ad ipſius vitia, quidam dubitant; qui haud mirum in balneis non ſunt admodum exercitati. Faciunt enim balnea ad vteri vitia, tùm tranſitu ipſo, latis ſcilicet venis ad uterum ab hepate, ac Meſeraicis, & Renibus; quę loca penetrare ipſas balnei aquas ebibitas, nemo eſt qui dubitet. Tùm etiam ex accidenti, ſiccatis ſcilicet renibus, hepate, ventriculo, ac meſeraicis ipſis; deterſiſque exinde humiditatibus ſuperfluis: cui rei atteſtatur experientia ipſa balnearum. In vniuerſum facere ad mulierum, atq; vteri affectiones perhibentur peculiari virtute Porretanæ Aquæ, quocunq; vſu, Caię ex ferro, ad Viterbium, corroborantes mirificè uterũ potu & balneo, deinde à Regina balneũ nuncupatũ ad Piſas, Villa Lucę, &

in cly-

in clyſterijs, Badeniæ Heluetiorum. Inſigne verò vitium inter omnes vteri affectus ſterilitas eſt: quæ multas habet cauſſas, perinde eſt durities, qua ſæpè vterus ex natura, ſæpius verò affici ſolet ex accidenti; intemperieș aut calida, aut ſicca, lubricitas, fluor, menſium copia, nec minus ſuppreſſio, quæ omnes cauſſæ particulari opus habent conſideratione, ac balnei rationem poſtulant diuerſam, præſertim in ſterilitate. Ad duritiem ergo, neceſſarium eſt cum emollientibus procedere, atque humectantibus, & ſimiliter ad ſiccam intemperiem, & calidam.

Sterilitatis cauſſæ, & balnea propria.

Potiſſimùm verò has tres omnes ſterilitatis cauſſas habere ſolent quæ viragines ſunt mulieres, Caliditatem, Siccitatem, & Duritiem quampiam in vtero naturalem: quæ non poſſunt niſi longo vſu humectantium balnearum, ſimul atque humectatione aliarum rerum ad victum pertinentium, emendari. Qualia ſunt ex aquis dulcibus balnea, aut arte, ac varijs matricalibus rebus, prout ex vſu melius videbitur comparata, ex his quæ planè in Thermis dicentur in v i i, in hiſque longus, inquam, aſſiduuſq; vſus eſſe oportebit.

Viragines cur ſteriles.

Poſt hæc recurrēdum ad balnea naturalia, illud certo ſcientes, ad ſpem ſobolis non reperiri aliud Remedij genus neque ſalubrius, neque experientia certius, quàm balnea ipſa naturalia, ſi debitè, ac ex ratione miniſtrata ſint. Vt ſunt in cauſſa propoſita quædā, quæ parcè exſiccant, ac magis emolliunt: quales ſunt ad Baias aquæ, quæ vſu balnei bibuntur; & quædam quæ Nitro participant, mediocris in ſumma temperamenti omnia, & quæ potius leniendi, ac abſtergendi obtinent facultatem, quàm exſiccandi. Quales in Baianis ſunt Tritoli nobiles aquæ, & S. Crucis. in Piſano autē ad Aquas bal. & Regina, & Viterbij quædam blandula extrà balneum grottæ, quam dicunt bitumine participare.

Cōceptioni balnea.

Quæ autem mulieres ſteriles ſunt ob nimiam corporis humiditatem, ſtillicidiaque vteri varia, vel ob ſuperfluum quencunque fluorem; hæ omnino balneis indigent mediocriter exſiccantibus, quæ tamen neque actu multum, neque poteſtate calfaciant. Quo in cenſu Ferratæ in primis proponuntur aquæ, Sancti Caſſiani, Villæ, ſimileſque aliæ, quę propriè ad hoc bibuntur, in clyſteribuſque utiliter aſſumuntur. Fiunt & ex nonnullis vtiliter balnea, quale ad Viterbium Caiæ balneum, quod ad muliebria facere peculiari facultate proditum eſt, vnde Dominarum bal. nominantur. Similiter & Aponus. Quæ quoniam ambo natura admodum calent, ſemper particularium patientis ipſius diſpoſitionum rationem habendam eſſe ſupponimus. Porrò ad idem clementiùs operantur quædam in balneis; vt Auinio in Senenſi, Regina, & Caldanæ in Piſanis, Aſculum, Sancta Maria in balneo, Balneū Aquarum ad Pedes montium Liguriæ, & hinc longe inter Allobroges ad Ais aquę, Badenia inſuper in Heluetijs, & in Auſtria altera, & quædam alia in Hiſpania.

Fluoribus, & ſtillicidijs Vteri.

Mediocres autem virtutes ad hoc obtinent Porretanę Aquę, & Albulę, quę aluminis natura participant, nec multum exſiccant. Ferri verò, ac maiori obſtructione ſunt Caldanellę, & bal. Magnum S. Caſſiani. quapropter & fluores cohibent albos mulieribus, & gonorrheam viris, vimque illis generatiuam adaugent.

Fluorib. albis, & Gonorrheę.

Pręgnantibus verò cùm non adeo conueniant balnea, ac minus relaxantia, nec calidę lauationes; pręſeruabunt tamen, quæ iuuenculę, ac debiles crebro abortiri ſolent, ſi antequam concipiant, eaſdem anticipēt balneas, quę vterū, ac renes corroborent; ſiue in potibus quæ dictę ſunt, Ficuncella, Villa, Porretanę, Albulę: ſiue in balneis eędem, Auinio, Regina, ac ſimiles ſumendę ſint. Et arte parari ſolita balnea ex adſtringentibus, ac corroborantibus locos ipſos, quorum in v i i. explicanda erit materia. cap. 32. Cęterum vna de primis cauſſis Sterilitatis hęc eſt, quando Mulier ex inſigni quapiam obſtructione, aut alia quauis cauſſa ſuppreſſas habet menſium purgationes: quam cauſſam non modò ſterilitas, ſed & quamplurima alia conſequi ſolent vitia. Prouocāt autem Menſtrua omnes calidę aquæ, ſubtilis, ac digerentis facultatis, vt Aenearum, Nitroſarumque potiones, quæ nimirùm aperiant, attenuent, atque detergeant. Nec minus, calida, ac digerentia balnea, Inſeſuſque in eis aſſiduus: qualis in Badenijs fit apud Heluetios, in Caijs Viterbij aquis, in Stygianis, in Patauinis, in S. Maria in balneo, & in alijs calidis. Porrò ſi obſtructio ſit in cauſſa, hanc tollunt tùm potulentæ multæ, quas diximus; tùm quæ pariter ſuffitu, ac inſeſſu adhibentur, vt calidæ ſulphuratæ, & quæ non malè oleant.

Obſtructioni.

Præter has autem, quæcunque fuerit Sterilitatis cauſſa, eam priuata virtute emendare promittunt Porretanæ, Patauinæ, & Caiæ: & quas Plinius in miraculis prodidit, Theſpiēorum fontem, & Elatum flumen in Arcadia ſterilitatem emendare, & contra Lycum & Aphrodiſium ſteriles reddere. Sed nulla eſt aqua, quæ experimento ad fœcunditatem certiſſimo, aquæ Nili poſſit æquari; quæ & terram, & plantas, & animantia mirificè fœcundat. & hiſtoriæ narrant, quod nobiles mulieres, quùm alienigenis nubunt, ſolent eas ſecum deferre, ac bibere, teſte Polybio, ac Oribaſio ex Ruſo. Quæ obſtructionem, eadem Molam, ideſt, inanem imprægnationem extrudent, inflationemque huic ſimilem diſcutient, & ſi

Molæ, & Inflationi.

aliæ non ſint, Marinæ, uel Salſæ calentes, quæ paſſim ſcatent, vſurpari poſſunt; vel arte ſal tem ex his, ac ſimilibus parata Diſcuſſoria in 7. enarranda. *Præfocationi.* Eodemque ingenio balnei ad vteri præfocationes procedendum, & cùm animi lapſus inſtat, aquæ cuiuſcunque calidæ *Vteri lapſui.* fotus, nec non Solia temperatarum in priuatis ſuccurrunt. Ad vteri vero procidentiam, quæ oppoſita eſt præfocationi affectio, inuerſo (inquam) ad vuluam vtero; contraria adhibẽda, ac eadem, quæ in Hernijs ſupradictis balnearum ratio eſſe debet. Quæ nimirùm laxis & calidis balneis peius dilabitur, aſtringentiaque, & ſicca deſiderat, vt Ferrata maximè, *Inflammationis.* Aluminata, Aenea, quorum generum ſingulariter, multa in ea parte adduximus. Fiunt & in Vtero Inflammationes, & Abſceſſus, quæ vel in vlcera deſinunt, vel in duritias vertun- *Abſceſſib°, & Vlceribus.* tur contumaciſſimas: quarum affectionum eadem curandi ratio in balneis eſt, quam in veſicæ vlceribus iam diximus. Intellige Aëtij teſtimonio, cùm inueterata fuerit inflammatio, inceperitque mali habitus ſpecies oriri, venter, & crura intumeſcere, cutis albicare, & item Pauli auctoritate, qui ad vteri tumores iam dureſcentes, naturales conſulit balneas, ſulphuteas, atque bituminoſas, adde Aluminoſas, nitroſas, atque æneas, quales ad veſicæ vlcera cenſuimus. Bibuntur primò per aliquot dies, ad ſiccandum, abſtergendumque ſaniem, & ichorem in iſtis locis contentum: deinde, vt maius robur læſæ particulæ, & ipſi vtero acquiratur, adhibentur & balnea. quo pacto & ad Sancti Caſſiani aquas, & ad Viterbium, illuſtres aliquas vidimus mulieres fuiſſe ſanatas, ac redijſſe fęcundas. Porrò *Vtero gerẽtibus bal.* vterogerentes mirificè iuuant Porretanæ, & item à Grotta & Paganellum, Viterbij aquæ, Tigurique ſimiles in Heluetijs. *Abortientibus.* Abortientes verò, ad partus complementum in poſterum ſuſtinebunt modicè purgantes, ac robur naturæ addentes, quùm videlicet viſciditatis uitio loca lubrica fętum laxant, amittuntque; quos oportet antea mucores abluere Nitratis, *Viſcoſitati.* Aeneis, Ferreiſque ſoluentibus bibitis, ac in balneas ſubinde aſtringentes fęmellas ipſas mittere, eaque aqua ſatis diu confouere. Sic enim poſteà grauidæ non abortientur. Ad duritties porrò vteri, & ad Partus difficultatem in 7. cap. 27. *Duritiei.*

PVDENDORVM VITIIS.

PVDENDORVM autem vitijs Minerales aquæ, & præſertim metallicæ valdè conueniunt: Sunt enim hæ naturaliter ſiccæ, ac ſiccis ex æquo medicamentis hæc loca in- *Vitijs ex morbo Gallico.* digent. Ea autem quoniam maiori ex parte hodie morbi Gallici ſoboles ſunt, ut inflammationes, prurigines, rimæ, verrucæ, apoſtemata, vlcera: habenda in primis eius contagionis ratio eſt, quemadmodum infrà propria de hac re conſideratione monſtrabitur. Summa hæc eſt, quod dũmodo affectus non ſit in principio, neq; in ſtatu, & præmiſſa ſit diligenter totius corporis purgatio, naturalia id genus balnea, quæ ſicca ſint & adſtringentia, ſotis *Caliditati et affluxui.* tutò poſſunt miniſtrari. Vt Ferratæ aquæ, quale Auinionis balneum, Regina, & Villa; & æneæ quales ad Viterbium, & Plumbeæ, vt in Lothoringiæ montanis; & ex Minio in finibus terræ Hiſpaniæ; & Aluminoſæ, & Albulæ & Porretanæ, & Salſæ tepentes. Omnem verò calidam Pudendorum intemperiem, omnemq; humorum acrimoniam eò adfluentium excernunt, obtunduntque bibitæ Aquæ quæ purgant, vt Nitratæ leniſſimæ ad Baias, ad Puteolos, ad Ariminum, ad Tungrim, in Alſatia: præſentaneæ verò magis ex ferro quędam vt Ficuncella in primis, ac ex Alumine Porretanæ atque his ſimiles. Abluendis verò, ſolidandiſq; eorundem vlceribus lauacra eadem benè faciunt, & Salſæ, & Aluminatæ, & Ferreæ, & Fabarienſes ex auro, & Plumbeæ Lothoringæ, & Leucenſes, & Albulæ: nec minus ex cinere lixiuium, & ex Calce aqua, & ex braſſica fomentum, Hydrelęumque. Eadem ad *Vlcuſculis, et Tineolis.* pudendi virilis, quæ ſerpunt vlcuſcula, ex Minio præſertim naturalia, plumbo, & Cadmia; vel arte parata ex his collyria, quæ putrefactionem cohibent; purificantque, excedens virus abſumendo ſine dolore. *Prurigini. Vuluæ.* Nec minus mulierculis utilia, vuluæ id genus pruriginem, cruciatumque ſentientibus. *Verrucis, & Thimis.* Verruculas autem, quę in pudendis vtroque ſexu enatæ thymi florem repteſentant, ſcabras, & ſubrubẽtes acrioribus aquis, & eo quod in imis earum alueis reſidere ſolet ſmegmate diu impoſito amputare, exedereque tentandum. Quales Salſæ, & Marinę ex his quæ paſſim habentur, & ſpuma maris præcipuè; & Nitratæ, quæ vbi ſynceræ naſcuntur, vt in Aegypto, calciamenta conſumunt; Attramentatæ, quales in Volaterrano, & ater Auernus in Campania: Chalcytide, Soryo, vel Miſyo dilutæ, quales in Cypro Inſula ad ærarias aquas virides, & uirides apud Neuſolam in Dacia. Plumbeæ ſimiliter erodunt, & Aureæ ex Chryſocollæ præſertim auro connaſcenti impreſſione, vt in Lotho- *Rimis.* ringis, & in Rhetijs; ac Acerrimæ alię, vt ex Argento viuo, vel Auripigmento Stygianæ in Arcadia,

Arcadia, & de facile parabilibus, ex Antimonio paratæ, vel ex Calce, vel cinere. Rimas autem, quæ vtplurimum circà muliebria, aut circà ſedem craſſantur, reficiunt abſtergendi, conſolidandique vi prǽditæ & emplaſtica virtute, vt ex Ferro, qualis in Frioli ad M. Falconem, & Plumbeæ eędem, & ex Alumine in Latio, eędemque ex antimonio paratę. vel calce, nec non Palęſtritarum cæromata apud Thermas veterum eraſa. Exiccant porrò Hęmorrhoidas omnia calorifica, & ſiccę naturę balnea: habenda tamen ipſarum conditionis aliqua ratio, oblongas enim, & inflatas, quales ad Thymos ſuprà balneas appropriauimus, ſanare valent: obſtante verò dolore mitiora adhibendum, & minus acria, vt Salſa aqua, & Marina tepens, vel ex Sulphure ac alumine, vel ex antimonio in priuatis remedijs comparata, & ex herbis medicatis adſtringentia balnea lib. 7. cap. 33. Faciunt autem Porretanę venis hiſce fluentibus, Sauonarola teſte: & eadem qualitate Albulæ. Faciunt & Sancti Caſſiani ebibitæ de Ficuncella aquę ſuper cætera: quippe exiccant, ac omnem ſeroſam humiditatem è renibus, ventre atque hepate abſtergentes, tam calidam quàm frigidam eorundem intemperiem corrigunt eodem teſte, ac viſcus ipſum mirificè confortant, & ſanguinem reddunt minus fluidum. Idem pręſtabunt, Leucenſis Aqua & Ferina in potu ex Germanicis, Plumbeæ, Gypſeę, omnes adſtringentes, emplaſticæque opplentes, & quę in 7. ſcribentur Medicata cap. 27. Vbi verò noxiè retentas Hæmorrhoidalium venarum fluxiones reuocare opus eſt; quas iam antea menſibus ciendis adduximus, in potibus maximè vſurpandę, Nitratę Aeneę, Ferreę temperatę, Porretanę, Albulę: vel blandis certè lauacris extimulandæ, Sulphuratis ſcilicet, & quæ haud nimis exiccent, vt Aquiſgrani lauationes, Sancti Philippi, ad Aquas Piſarum, & conſimiles. Fluida, ſanioſa, ac fiſtuloſa ſedis vlcera, & quæ vteri ceruicem obſederint, non poſſunt vllis æquè pręſidijs percurari, quàm naturalibus balneis. Tùm aquis de more ebibitis, Salſis, nitroſis, ęneis, omnino exiccantibus, ac acriuſculis: tùm iiſdem per catheterem in loculos ipſos infuſis, & calfactis nonnunquam hieme, quibus nos fęliciter vſi ſumus, etiam in ſęuo vlcere inteſtini cęci, quod penetrans tractu temporis foras in inguen, ex ipſo ulcere (mirum) ebibitas reddebat aquas. Percuratam ſimiliter per eiuſmodi balnea in Aenatia ſcimus illuſtrem Dominam Neapoli, quę Cancrum occultum medicorum iudicio, aut Scyrrhum alioqui incurabile, inter abdomen & uterum erat diu perpeſſa.

Hęmorrhoidibus. *Fluentibus.* *Aperientia.* *Pudendis fluidis, ac vlceroſis.* *Caſus notabilis.*

IVNCTVRARVM, ET ARTICVLORVM MORBIS.

NVNC de proprijs ad iuncturas balneis loquendo, quę ad pręſcriptas anteà ex frigido affectiones dedimus, eadem hùc conferri volumus; vt quę ex frigida intemperie plerunque debilitari, inflari, dolere, contrahique ſolent iuncturę, ac per calida balnea quocunque condecenti vſu curari. Oportet enim vſus penes ſingulares mali indicationes partiri; nam inueteratam Arthritim, ſeu Chiragra ſit, ſeu Podagra, ſiue Iſchias, parciùs ſanabit potatio, lauacra maiorem habebunt efficaciam. Conueniet tamen ante ipſa calidarum lauacra ęnearum, Nitratarumque, ac ſimilium validè purgantium aliquibus diebus potio in matutinis, quę craſſas è latis meatibus viſciditates, phlegmataque, pręuias arthritis cauſſas, foràs extrudat. Subinde lauari magis idoneum, in calidis ſcilicet ac ualdè diſcuſſorijs, quales retulimus ſulphuratas, quas etiam, ſi deſtillatio imputetur (vt plerunque fit) ad vſum duccię, qualiter diximus in neruoſis, uſurpare licebit. Conſperſiones uerò intelligo non ſolùm in occipite recipiendas, unde aduerſi inhibeantur adfluxus, uerùm particulis quoque afflictis, tumentibuſque fore utiles diſcuſſorij nomine, & itidem illutamenta. At ſięquè plures ex diſſipata fluxione articuli conflictentur, Sudationibus etiam vtendum, quales in Baianis Sudatorijs, ſub ſpelunca bal. & ibi Arenatio multę laudis, Sudationes ad Corſenum, ad balneum ſub Pataulo tituli Sanctę Helenę, ad Xaccam in Sicilia, & tot alijs in locis iam relatis. Quibus ceſſata fluxione non minori proderint efficacia inſolatus, uel artificialis ex odoratis, ac digerentibus rebus parata Sudatio, Stupharum ritus, ac uaporaria in 7. exponenda. & ibi balnearum dulcium quę ſit ratio. cap. 23. Arenatio quę fit in puluere balnearum in Aenaria inſula efficaciſſimum remedium eſt vniuerſę Arthritidi, tumentibus pręſertim lento, ac frigido humore articulis. In Cydni flu. Cilicię natatione alleuiari podagricis dolores proditum eſt Vitruuio. & item in Scamandro, & alia ſub cenſu balnearum in Gręcia. Cęterum inter initia omnem Arthritim commodiùs ſanare uidentur Medicatarum potiones, digerendo, uacuando, ac fluxiones inhibendo, quàm lauacra calidarum, aut exudatio, quę liquatis viſcidis, ac priùs ſopitis humo-

Arthriti. *Podagra.* *Chiragra.* *Iſchiadi.* *Vniuerſa Arthriti.* *Arthriti noua.*

Calidæ. humoribus excitatis, fluxioni ne adaugeant materiam timendum eſt. Maximè verò commoda potatio, ſi (vt in pluribus accidit) à cauſſa calida incipiat fluxio, vigente præſertim ætate, ac æſtate ineunte; cui miniſterio ſi lauacra commodat ſubſequantur, & hæc temperata ſunto, haud nimis calida, & quæ ex ferri qualitate egregiè valeant confirmare. Talia balnea ſunt, Sancti Caſſiani, villa Lucæ, Caia, & Buſſetum Viterbij, de lapidibus ad Petriolum, Caldanellæ, Maceretum, Ferrugineæ ad Baias, & quædam in Hiſpanicis relata. nec non Porretanæ lotiones, Albulæ, Labanæ, Marinæ, Ferinæ ex ære, Fabarienſes ex auro; Embs in Germania, ad viuares in delphinatu, & ad Minium in Gallecia; *Doloribus.* quæ omnes partes roborant imbecillas, laxas iuncturas conſtringunt ea ſtiptica facultate, & dolores leniunt refrigerando, qui à cauſſa calida atrociores, & quales in Iſchiade intolerabiles fieri aſſolent, ſtupidus autem & grauis à frigida diſtendente. Iſchiadicis Muria infunditur, inquit Dioſcorides. Planius verò Cor. Celſus lib. I I I I. cap. 24. Aquam marinam inquit, vel muriam duram feruefacere oportet, ac in peluim conijcere, ex eaque pedes fouere, ac palla circuntecta hominem tegere, quod præſidium quidam hodie habent in ſecretis, ex marinis aquis vel clyſteria indere, admiſtis, ſi libet, vel oleo *Ex vinaceis fomentum.* Irino, vel laurino, vel melle. Vel eas in balneis adhibere, ac ſudores excitare. Nouum verò inuentum eſt, & quod paratu facile frequenter in vſu eſt articularijs vitijs, ex vinaceis fotum ſuſcipere. Autumno, ſcilicet, dum ebulliunt in torcularibus vina affectas partes, vel etiam totum corpus, ſi infirmum ſit, vinaccis immergere. Vel etiam priuatam ad *Tophis, ſeu callis, & nodis.* vſum tinam adhibere. In tophis autem, ſeu callis, nodiſque qui ex longo affectu, ac dolore in iuncturis occalleſcere ſolent, quoniam æqua frigidæ materiæ cum calidi agentis intemperie cauſſa eſt, difficilè, vbi obduruerint, vllis cedunt remedijs. Cui parti duntaxat, & non alijs Arthritis generibus prædictis, iactatum congruit per ora vulgi prouerbium.

Soluere nodoſam neſcit Medicina Podagram.

Tentandum tamen non adeo confirmatos callos, per olei, aut aſſiduum Hydrelæi fotum emollire, exudationibus aperire, itaque diſpoſitos per balnea calidiora, ijſdemque ex alto conſperſis diſcutere. Facit ad hæc inſigniter balneum ex Plumbo in Lothoringis, ex Minio in Hiſpania, ex Saltis, ac Marinis vbiqucinuentis, & item Illutamenta, qualia in balneis Borbonij Ancerici probantur apud Gallos, ad Burmiam flumen in Monſetrato, ad ſanctum Caſſianum de Luto, ad Treſcherium ſub Bergomo, ad Aponum, Saburratio *Gibbis, & attractis membris.* pariter, & quæ ad Neruorum contractiones allegauimus. Qui gibbi ex affectu, vel aliquo exortes membro remanent, calidis ſimiliter balneis iuuantur, & vaporationibus. Vel ſiccis, quales ad Saccam Sudationes percommodæ habentur in Sicilia. nec diſſimiles ſuper balneum Trittoli in Baianis, & in Puteolano, ad Cumas Sudatorium, in Veſuuio item, & in Aenaria his vicina inſula, vbi & Arenationes ſaluberrimę. Vel ex calidis, ac ſulphuroſis aquis ſuſcepti fotus, vt permulti his ſolis inſtaurari viſi ſint. Oleo præſertim irino, vel vrſino adipe patientibus locis adhibito. Vel ſi immiſſum membrum intrà viſcera exenterati tunc veruecis, diu foueant illo calore.

ARTVVM, ET CARNOSARVM
PARTIVM DOLORIBVS.

Palpitationibus. QVOS verò artus infeſtare ſolent dolores, palpitationeſque, & pungitiuos dolores ſiue ſumma carne, ſiue fibris inſint muſculorum; quomodo iuuent dulcium, & temperatarum aquarum balnea ex lib. V I I. petendum eſt. cap. XX I I. nec non Diſcuſſoria arte parata cap. XXX. Naturalibus verò balneis, quæ ad calidas articulorum intemperantias dedimus, eos diſcutere tentare oportet. Nitratis ſcilicet ebibitis, Aeneis, ferreis, Sancti Marini aqua ad viam Flaminiam, Borra Senarum, Iuncariæ, & Plagæ Puteolis, Grotta, & Nauſeo Viterbij, Tigurinis Heluetiorum, Cellenſibus, Ferinis, Ficuncella, Porretanis, Albulis, alijſque ſimilibus. Nec non temperatis lauacris purgatione præmiſſa, vt Aquiſgranum blandiſſimum, Caldanæ Piſarum, bal. tituli Sancti Ioannis etiam in potibus utile ſub Luca, Sancti Petri ſub Patauio, M. Falconis in Frioli. Maximè ſi adhuc roborandi ex miſtura uim obtineant, ut Caldanellæ præ cæteris membra mirificè inſtaurantes, Villa, Auinio, Caldarianum, Viterbienſia aliqua. Vel harum uirtutum Lutamenta, quale ad

Aquas

Aquas Porretanas, ad Sanctum Caſſianum ſub inſignibus Sancti Georgij, ad Aquas oppidum in Liguria. Vel ex his arte paratis diſcuſſorijs, ac Sudatorijs, in VII. & in herbis medicatis decubitus lib. II. præſertim de facile parabilibus ex candenti ſcoria ferri, & aceto, omnem artuum fluxionem, ac dolores diſcutiens. Deinde ſunt Aeſtuaria in Thermis Inſeſſus in vini balneo, & decubitus in Vinaceis autumno.

OSSIVM MORBIS.

Cõtuſis & Liuidis. *Luxatis & Fracturis.* *Vlceribus.*

CONTVSA verò membra Marinæ, vel Salſæ, ac mediocriter calidæ alicuius fomenta inſtaurant, liuores abolent, neruos debilitatos confirmant. Luxatis verò oſſibus, aut ex percuſſione vel caſu fractis, aut balnea adhibenda, aut ex alto in locum conſperſio, aut certè illutamentum. Niſi quia fracturæ oſſium validioribus opus habent aſtrictorijs quàm luxata, quæ oportet quantocyùs per fomenta anodina emolliri, calidis nimirum temperatis, vel bituminoſis, vel ſalitis, vel arte in VII. comparandis, itaque reponere, ac per aliquot dies ſinere, deinde cautè in balneum actu temperatum, ſtipticæque facultatis mittere. Nec ſecus Fracturæ tractandæ oſſium fragmenta trahunt Cantarelli bal. in Puteolano: & Succellaria in Aenaria. Faciunt verò Ferratæ præcæteris, vt ſub Senas Auinio, Caldanellæ, Sanctus Caſſianus, villa ſub Luca, de Aquis, & Caldanæ ſub Piſis, Buſſetum Viterbij, & ibi Serapidi nuncupatum balneum, Ferrugineæ in Aenaria aquæ, Aleria in Corſica, Fabarienſia ex auro balnea in Rhetijs, Plumbea in Lothoringis, quæ & carioſa oſſium vlcera ſanant. Ex Minio item inſtaurant, Albulæ aluminatæ, & his ſimiles Hortanæ aquę in balneis nunc reſtitutis. Porretanę luto etiam & conſperſione vtiles, & ſimiliter Sancti Martini balneum ſub Comno ad confinia Rhetia, Lutum Sancti Caſſiani, Lutum M. Orthoni, Lutum ad Mellam flu. ſub Brixia, & lacus Vadimonis, aqua in Faliſcis, vbi Balneolum dicitur. Lutamentum præ cęteris ad Aquas in Monferrato ad Returbij bal. nouiter compertum ſub Ticino, ad M. Alcetum in Senenſi, & ad Grauiſcas antiquum in maritimis oppidum, & ſub Caſtro ciuitate Farneſiorum. Peſtien lutum in Vngaria, vbi & Thermę celebres.

EXTREMORVM MORBIS.

Cruru inflationibus. *Cruru vlceribus.* *Papulis Gallicis.* *Manuum & pedum fiſſuris.* *Porris & callis.* *Pedibus inflatis.* *Broncocelis.* *Scrophulis.*

EADEM ad Crurum inflationes, ac groſſiciem extenuandam: præſertim membrorum mandantium, vt hepatis, aut Vteri ratione, ijſdemque, vt decet, per ebibitas balneas præparatis. Albulæ ſub Tybure valent ebibitæ, mox in balneis, vlcera etiam perſanando, manantesque ſeu fluidas ex Gallico etiam morbo relictas papulas exiccando, & ſub Horti balnea his ſimilia, & quæ proximè diximus illutamenta. Idem promittunt in Lothoringis balnea, quanquam plumbea, priuata forſan facultate. In cæteris verò vtilis Grotta Viterbij, & in Buſſeto lauatio, ac Porretana aqua, vtroque vſu. Manuum rubori, ac infeſtis adeo fiſſuris etiam in pedibus ex Gallico affectu, vtilia ponentur Diſcuſſoria in VII. cap. XXX. Ad id genus extremorum vitia probantur etiam in Balneis Marinæ, & ex ferri miſtura, M. Falconis balnea in Carnis, qualis præcipuè aquæ Auinio eſt, & Villa, & huiuſmodi. Et item ad Sanctum Caſſianum illutatio, & quæ ad Vicum M. Alceti fit; & ad Returbium oppidum in Ticinenſi. Item aqua ex Gypſo cum ſuo ſmegmate, vel arte comparato ex harena, vel ſabulo, vel ſulphure. Porros verò qui & pedibus & manibus occalleſcunt, exterere per Marinæ, vel ſalitæ alicuius aquæ fomenta oportet. Ac ſpuma maris præ cæteris ad id efficax eſt, vel acres aliquæ, quales ex æruginibus, ex chalcyti, ex Soryo, vel conſimili alio pręparatę: alioqui modica in balneis efficacia eſt. Inflatis verò pedibus, qualia in œdematis dicemus, diſcuſſoria competunt, Saburratio, ac Inſolatus. Veteres, vt Dioſcorides, & eo Alex. Trallianus ad eiuſmodi partium inflationes, ac dolores fotum parabat ex lapide pyrite vel molari ignito, ac per acetum excitato uapore, quem ęgri multum, ac diu ſuſciperent: nos Scoriam ferri ex facile parabilibus ſubijcimus. quo fotu, & ſuperiorum partium deriuantur affectiones, etiam Hemicrania, ſeruato tamẽ à fotu capite. Bronchocęlas autem ideſt deformes ſub gutture tumentias, Gibberoſi ebibita aqua ſub Baijs pollicetur ex proprietate reprimere, balneum ex bituminoſis aſſiduè uſurpatum, Plumbeum in Lothotingia, ex ochra, uel ęruginibus paratę aquę. Sicut Scrophulas ſubnaſcentes abolere Scrophę balneum item in Baianis, & digerentia, & calida

calida alia diutiſſimè fota, ut Nitrata calentia, ac item ebibita; quales placuit Vitruuio celebrare Subcutilas aquas in Sabinis, pariterque fomenta ex bituminoſis, Ferreis, Plumbeis, & ex braſſica paratum in Diſcuſſorijs artificialib. c. xxx.

CVTIS MORBIS.

Maculis & Pruritui. MACVLAS autem, pruritus, ulcuſcula, ſcabies, lepras, papulas, & id genus alia per cutim uulgò manantia uitia, tùm crebrę Medicatarum purificantium ſanguinem Potiones exterminant; tùm abluunt, abolentque in totum abſtergentium, & calidarum quarumcunque lotiones. In uniuerſum omnes minerales aquę, omnes ſalſę, ac marinę ad omnigena cutis faciunt uitia. Habenda uerò penes loca balnearum, nec non penes perſonas, ac infectionum ipſarum aliqua ratio: nam quibus commoda non eſt ad potulentas ex loci longinquitate acceſſio, pręparatis (ut artis eſt) in lauacra ineundum, uel etiam marinas, ſi adſint. *Scabiei origo.* Anniuerſariæ autem ſcabies, quæ ſolent iuuenibus primo ineunte vere irrepere; ſuliginoſorum indicant vaporum abundantiam, qui nequeuntes per hiemis rigorem quemadmodum æſtate exhalare, vel per exercitium, vel per aſſiduas lauationes excerni: tunc ex naturæ robore excitati ſub extrema hærent cuticula, in qua pruriunt, inficiuntque. Quare in principio haud ex vſu his erunt balneæ natura calidæ, quæ acres vapores, maximè in iuuenta, vehementiùs poſſent incendere, & vt ſæpenumerò accidit, febres excitare. *Scabiei recenti.* Mites ergo, ac Potulentæ, vt Nitroſæ, Aeneæ, Ferreæque temperatæ purgantes, & quæ ſudores eliciant peridoneæ, in quarum numero Sancti Marini aquulæ per æſtatem eliguntur, Sancti Laurentij die ſcatebra eius nominis ſub Fauentia, Borra ad ſanctum Sanum in Senenſi per caniculam Borra altera M. Varchi. Suceellaria ſub Baijs, Iuncariæ, & Petræ, & ſequentes aliæ in Puteolano ſalſæ permultæ, vt Mons Catinus, Nitratæ, vt in Alſatia, Grotta Viterbij, Ferinę, Tigurinæ, Cellenſeſque in Germania, Tungris in Gallia, & ad Aquas bal. inter Allobroges. Ficuncella Sancti Caſſiani, & ſub Horti, Treſcurianæ apud Bergomum, & Returbij in Ticini agro. Sanctus Victor ſub Fabriano, Roſſanelli ad Tolentinum, Villa Lucæ, Albulę, & his ſimiles Porretanę, alięque. At ſi balnea à potionibus opus fuerint: ea vel ex eiſdem temperatis ſunto, vel in marinis lauato, vel ex herbis *Scabiei craſſa.* medicatis lauacro. Verùm vbi ſeroſis admodum excrementis redundare corpus conijciatur, latis papulis ſcatens, ſcabie craſſa, purulenta, & quę minus mordcat, vtilis quidem pręuia earundem potatio & balneum. Vel certè diligens in primis penes artis prudentiam pręparatio hepate nimirum exinanito per ſanguinis miſſionem, ac ſerapijs exhibitis quę ſanguinem purificent, craſſa diſſecent, tenuentque. Ac poſtea craſſioribus ſuperfluitatib. ex pharmaco eductis, reliquię per balnea benè calorifica ad extimam cutim attrahendæ, vbi exiccentur, mundenturque. Inter hæc ſunt quędam adeo propria ad cutaneas papulas, vt vnica die, vel iteratis balneis viginti horarum ſpatio eas abſtergeant in totum, ac cutim reddunt leniſſimam. Tale hic Romæ Stygianum balneum experimur calfactis aquis: quod ad viam Aureliam xxIIII. lapide extat, valde Sulphureum. Sulphuraria ſimiliter ad Puteolos, Bullicanum magis limpidum ad Viterbium. Deinde Rapolanum ſub Senis, tribus diebus, quod longiſſimum tempus eſt, exiccans, Aponus, & item Caroli IIII. balnea in Bohemia, Badenia in Heluetijs, Mattiaca ſub Maguntia, Borbonium in Gallia. Quæ balnea ſequuntur Petriolum, Sancti Philippi balneum mitius, Ruſellæ, bal. Regis in maritimis, ad Grauiſcas, ad Caſtrum, ad Sarteanum, Sancta Maria in balneo, Aſculum; & ex miſturis cum ferro adſtringens Maceretum, Caldagna Sancti Caſſiani, de Aquis, & Regina Piſarum, Villa Lucæ, Caldarianum Veronæ, Lucullianum ad Neapolim, in Aenaria complures aquę, in Corſica, in Sicilia, in Hiſpania Ferratę. Et item Corſenum ex alumine & ferro, Leucenſe ex ęre in valeſijs, Plumbeæ in Lothoringia, Aurę ad Fabarim, conſimiles multę. Quo in cenſu habentur alia quàm commoda balnea, in quibus vbi prę nimia copia, ac agitatione balnei euocatus ad ſuperficiem ſanguis, aliqua euacuatione egeret: corniculis per certas corporis partes applicatis ac incuſis (vt in Stuphis artis eſt) expurgari poterit. Dummodo tamen id arbitrio ignari Cornicularij, non ſit committendum, qui ſanguinem quandoque per ſua cornicula exhauriunt uſque ad *Elephantiaſi. lepra.* animam. Elephantiaſi autem, & quam dicunt lepram, nec minus omni intemperatę, ac veteri ſcabiei, fortiora in eunctis conueniunt balnea ex his, quæ diximus. Et Atramentoſa, & Bituminoſa, ut Culma, & Petrolei balneum, quæ olim erant ad Baias, Montis Alti dictum ſub Peruſia, Lacunę Volaterranę, Auernus in Campania. omnes terrę minerales ſul-

les, ſulphuroſæ præſertim, quales in lutationibus commemorantur multæ. Callirhoe fons & Iordanis fluuius in Palæſtina, quem ſæpenumero lepram ſanaſſe diuina virtute ſacræ litteræ atteſtantur, & infrà Aſphalti lacus aquæ valde abſterſoriæ. Elephantiaſi, ſcribit Paulus Aegineta, vſus aquarum naturalium ceù maxime neceſſarius adhiberi debet, præſertim Aluminoſarum, & quæ ferrum ſapiunt. Confert inquit & ipſarum potio, tùm marinæ harenæ vſus, & quæcunque tandem ſudationibus ciendis efficaciam habent vaporaria; ac Diſcuſſoria in v i i. Reges Aegyptij, teſte Plinio; &, ut aiunt, Cõſtantinus Magnus, utebatur ad lepram balneo ex humano ſanguine, de quo v i i. dicetur. cap. xxx i i i i. in quo tamen remedij genere non uideo rationem perſpicuam. Papulis autem, ac Variolis ex alto ad cutim educendis, omnia, quæ diximus calorifica attrahentia, ac ſudorem cientia, conferunt, ut explicatiore ſermone dicetur in v i i. cap. x x i i i.

Papulis ac Variolis.

DECORATIONI.

QVAE verò non ſolùm ad cutim, verumetiam ad vniuerſi corporis elegantiam attinent, plurima ex parte de ritibus Vrbanis in v i i. petenda erunt, ac aliqua ex naturalibus balneis. Furfuraginem, omnemque cutis ariditatem abolent abſtergentes, vt nitratæ, ſalſæque, ac ex his Solia, ac vi mollitoria bituminoſæ, & lactis balneum pro faſtoſis mulieribus. Eadem, & in potibus ad omnes faciei maculas, vitiligines, Alphos, Volaticam, impetiginem, morpheam, variolas, maximè ſi inter lauationes priuatas, alia adhibeantur localia, quæ nunc noſtrum propoſitum excedunt. Ad infantium exanthemata, ſeu puerilia vlcera, quibus plurimum infantium capita ſcatere ſolent, vbi decreuerint, monet Paulus, ea nitro leniter abſtergere. Quo nomine nos nitroſas adhibebimus lotiones, & quæ peculiari virtute ad hoc probantur Aquæ caſtelli & Fraticelli dictę ad ſanctum Caſſianum, & temperatum valde balneum ad aquas in Piſano, Sancti Ioannis item in Lucenſi, vel conſimiles alię temperato calore, ſaltem adhibitæ quę, & pruuigine illis emendant. alioquî pueri, præſertim infantes valenter calidas aut valde adſtringentes non tolerant. Ad nitorem porrò, & candorem carnium. antiquæ mulieres nobiles vtebantur diapaſmate puluere precioſiſſimò; vel etiam lactis balneo, vt teſtis eſt Plinius. Vel nitro, vel aphronitro, deterſo in balneis. Quibus noſtræ mulieres carentes, farina fabacea in balneo vti poterunt, auctore Galeno, & Dioſcoride. præſertim ad ventris, ac cutis rugas delendas, vt docebitur lib. v i i. cap. xv i. & ad omnes maculas. Vbi varia deſcribentur Deterſoria, & eorundem, & Saponis vſus, nec non de capitis lauacro, & lixiuij modo cap. 3 i. Tyberinæ aquæ dealbant manus, aliæ rudes faciunt. Nili verò aquæ mulieres reddunt fecundiſſimas. Vtile quoque deterſorium apud noſtrates mulieres eſt oleum de Tartaro, quo ſe leuiter detergant: Vel ſtillatitia aliqua ex his aqua, ex immaturis pineorum conis, vel fabarum recentium, vel radicum Ari, vel limonum, vel ſola Tyberina aqua. Pilos abolent radicitus aquarum fortium lauacra. ſunt autem duo genera, alterum quidem eſt aquarum ſummo gradu feruidarum, vnde bullientes etiam arte aquæ depilant. Alterum verò eſt ab acri miſturæ qualitate; quæ non etiam feruentes depilant, atque excoriant, niſi attemperentur: qualis ex auripigmento fons Suſis in Perſia, vel qualis ex atramento in Volaterrano; vel ſi aliæ non habentur, valde ſalſæ, nec minus acres nitratæ, ſi ſynceræ ſint, vel ex Sublimato, vel ex calce parata aqua, & quæ inter lauationes Thermarum dicentur Pſylothra. Pili ne renaſcantur deterſorium probatur in balneis ex farina fabacea lib. v i i. Eadem acria ad lendines necandas, & item ad pediculos, pudendorumque blattas exterminandas. Alopeciam contrà, hoc eſt quando capilli, & pili vndecunque defluunt, cohibent ex ſtypticis, ac adſtringentibus lauacra, vt ex ferro Caldarianæ ſub Verona, Plagæ Romanæ nuncupata in Aenaria, aqua maris, & Aluminatæ. In Tinea porrò emundãda, capitis erroneis vlcuſculis ſanandis, fauis, & meliceridis, & ſperginoſa ophiaſi nihil melius aqua maris, & quæ attrahant, firment, ac abſtergant, vt Aluminatæ, Plumbeæ, Ferreæ. Cæterùm refrictiones non ſolùm capitis, ſed etiam totiùs corporis, vt quùm per niuem diu contigit iter peragere, refouent calida, ac temperata, tùm priuata, tum naturalia quædam, vt Aquiſgrani Thermæ, ac ſimiles, Inſolatus, Diſcuſſoria artificialia, in herbis medicatis decubitus, & ad omnes laſſitudines eadem, & quæ in Thermis vrbanis inſtituentur. E diuerſo exuſtos ſub Sole recreant, lauatio in Frigida, & Hydrelæum tepens, iuxtà inſtituta, quæ in v i i. dabimus, & ex Nitro naturales. Impinguare promittunt Tigurinæ ebibitæ in Heluetijs aquæ, & item Villa Lucæ, Regina Piſarum, Tritolæ, &

Furfuragini. Cutis ariditati, & candori. Faciei maculis. Infantium lactimina. Vitiligini. Volaticæ. Impetigini. Variolis. 1. Alimen. fac. Pilis euellendis. Lędinibus. Pediculis. Blactis. Alopeciæ. Tineæ. Fauis, & meliceridis. Cap. vlcuſculis. Ophiaſi. Refrictionibus. Laſſitudinibus. Sole exuſtis. Impinguãtia.

Iunca-

Lac gignere, exiccare. *Extenuantia.* *Obeſis ex Gal.* *Atrophia, & extenuatis mẽbris. Gracilibus.* *Viſui acuiendo.* *Ebrietati.* *Veneri.* *Impotẽtiæ.* *Sterilitati.* *Caſtimoniæ.* *Voci inſtaurandæ.* *VII. ſecundum loca.* *Sopori noxio.* *Innoxio ſomno, & vigiliæ.*

Iuncariæ, & Fontanalis dicta in Puteolano, quam lac quoque multiplicare, aſſerunt, cùm id tamen naturæ opus ſit. Nam lac exiccare, artis quoque eſt, vt cùm mammillas infantarijs copiam lactis non ſuſtinentes marina aqua aſſiduè fouemus, vel ex Grotta ſumptis, vel ex Plumbeis in Lotoringis, hiſque ſimilibus extenuantibus. Extenuant antem diſcuſſoriæ omnes, quæ ſcilicet impensè calidæ ſunt, ſiccæ, ac Sulphuroſæ, bituminoſæ, & ex atramento aquæ in balneis, quas ad emaciandos nimium pingues vſurpare licebit. Galeni quoque auctoritate XIIII. Methodi cap. XV. Vbi de obeſis curandis, poſt multa remedia, ac balnearum etiam priuatarum vſum, quem nos libro VII. cap. XXX. proſequemur; ſubdit. Magis verò ad rem pertinebit, ſi aquæ ipſi digerenda facultas inſit: ac ſiquidem talem aliquam ſponte natam habemus, ipſa vtemur. Cuiuſmodi in Lesbo viſitur, à Mytilene ſtadijs quadraginta; ſin minus ipſi ſimilem aquam moliemur, vtpote quæ ex ſalis miſtura exiccare valeat. Præſtabit verò ſiquis præpingues ipſos cogat in ea aqua celerrime natare: nec poſt largam lauationem protinus eſſe, bibereùe conuenit, ſed ſomno interpoſito, aut omnino ſaltem quiete. Immo neque ſi febris ſuperuenerit, alienum videri debet ad rem propoſitam. Hæc ibi Galenus, cuius inſtituto permultæ quadrant balneæ ex his, quæ dictæ ſunt, & in potibus conferunt aliquæ, vt Aquæ Anticoli in Campania, quæ cum mediocri ſiccandi facultate præditæ ſint, tractu temporis, ſi bibantur, prohibent obeſos fieri, planeque extenuant, & aliæ conſimiles. At in Atrophia, quæ contraria eſt obeſitati affectio, quando ſcilicet membrum aliquod ex defectu ad ipſam partem nutrimenti non nutritur, ſed gracilior altera apparet; idonea pariter ſunt balnea calida. Quæ tamen haud admodum calida, neque ſicca, aut reſolutiua eſſe oportet, ſed quæ mediocri qualitate prędita, vim habeãt duntaxat attrahendi nutrimentum, quod deficit, ad partem ipſam gracilem, quo nomine Galenus in VI. de San. tuenda dulcium, & temperatarum aquarum balnea inſtituit, neque eſſe ſudandum. Vtilia his, & à cibo balnea & ex naturalibus, quæ dulcium, & calidarum æmulantur temperiem, quales paulo ante meminimus pueris idoneas, & quæ ad atrophuntas reformandos vtiliter comparantur. Quo in genere plures recenſentur libro IIII. primo, aut circiter primum gradum calidæ aquæ, Baianę, Aquiſgrani, Aqua Sancta nuncupata ad Sãctum Philippum in Hetruria, de aquis in Piſano, & Sancti Iohannis in Lucenſi, quæ omnęs, ac ſimiles in ſuis hiſtorijs, vix accedunt ad humanæ naturæ temperamentum. Porrò viſum inſtaurant etiam ſenibus, & ſanis Aeneæ aquæ, vt Viterbienſis aqua tàm nobilis, Ferinæ item, & Tigurinæ epotæ, & ex minio in Hiſpania peculiari proprietate. Ebrios ſomno ſepultos exuſcitat frigidæ vſus in conſperſionibus, nec minus acidæ in potibus, & quæ à crapula vendicant lauationes in Thermis. Porrò Venerem incitare traditur Tritolæ, & Iuncariæ aqua bibita ad Puteolos, & Fontanalis Aenariæ, quæ & viros impotentes iuuare poſſunt, eoque nomine ſterilitatis ex eis cauſſam amouere. Ad idem aqua Viterbij valet ebibita, Caldanellæ Senarum; aliæque ſimiles, quæ renes mundando, ac roborando vim quoque prolificam reſtituunt. Turgidam autem Venerem cohibent rigentes Albulæ in Latio, & in Lothoringia Plumbeę, & ex auro Fabarienſes. Vocem clarificant, quomodo ad Fauces pręcepta dedimus, aperientes, ac tenuis naturę epotę balneę, vt eędem Nitratę, Tritolę, & Iuncarię, & Aſtruni aquę ſub Puteolis, Petrolei olim fons ad Baias de natura bituminis, Grotta, & Tigurum, ac ſimiles ex ęre, Ficuncella, Porretanę, & Carpi ex ferro, ac alumine, & nitro; & ex ſandaracha aquę, qualis qui Zame fons in Aphrica. Balneis verò vtendum his ex dulcibus aquis frequenter, ac cibos comedent, qui eroſionis ſint expertes, ac laxent. Cauenda autem his qui vocis affectiones patiuntur balnea, quę nimis exiccant, vt infra ex Galeno docebimus VII. ſecundum local. med. Soporem verò, noxium quidem omnes naturales, ac vaporoſę aquę inducunt, cui periculo ſuccurrere in fine harum methodum docebimus. Innoxium vero ſomnum, ac multam vigiliam perpeſſis inducunt Fontanalis prędicta, & conſimiles, quę ex bituminis natura caput implent, & ex accidenti frigidę conſperſio, qualem pręſcripſimus.

TVMORIBVS.

Abſceſſibus. *Oedemati.*

PORRO` varię, quę in ſumma carne oboriri ſolent, ex adfluxu alicunde extumeſcentię, abſceſſuſque, aut diſſipari volunt, cuius apprimè uirtutis ſunt balnea quęcunquè naturalia, aut ad ſuppurationem perduci, quorum per ſpecies hęc breuiter ratio eſt. Oedema quidem, quod ex frigido conſtat, & contumaci adfluxu, per exiccantia, & calorifica plerun

que di-

que diſcutitur, quorum multa diximus, & peculiaria Aponum, Aſculum, Sanctæ Mariæ
in balneo, Buſſetum Viterbij, Auinionem, Caldanellam, de Aquis Piſarum, Corſenum,
ac Villam, Borbonium, Badenias in Auſtria, Bathonias in Anglia, in Hiſpania, in Sicilia.
Laudat Arnaldus de Villanoua ad abſceſſus huiuſmodi pituitoſos, & internos alumina-
tarum aquarum potum cum vino, quæ nimirum acidulo ſapore ſunt. Nam & externos,
inquit, egregiè diminuunt, ac diſcutiunt, etiam ſulphuratæ. Quas item ex alto in locum
tumidum recipere confert, vel in ſudationibus, vel in illutamentis: facit & inſolatus, &
arena in balneis Iſchiæ, & in herbis medicatis decubitus. eryſipelas autem ex ſubtili bilis
influxu, haud tutò per calorifica adhibita diſcutitur, ac minus inflammatio, quæ ſanguinis
eſt. Satius igitur hæc per tenuium, ac leniter digerentes ebibitas digerere, quales nitra-
tæ, æneæ, Ficuncella. Porretanæ, Albulæ, Grotta, ac ſimiles præmiſſa (vt artis eſt) tùm
vniuerſali vacuatione, miſſo ſanguine; tùm particulari ex medicamento proprio. Vel mol
li duntaxat fotu loca ipſa Eriſipelatis lenire ſat erit. malua, vel lactuca, oxalida, vel ſola-
no, & Chamæmelo in aqua incoctis. Sanguini autem adhuc in inflammationem con-
fluenti aſtringentia in artificialibus commodant, Emollientia quoque, & ex rubrica Sy-
nopide aqua. Terræ item genera illutata, quæ & Ambuſtis medentur libro 11. Vbi au-
tem Abſceſſus abrumpi deſiderat, facit aqua calida temperata ad maturandum diutiſſimè
conſperſa; vel per ſpongias fotu adhibito, nec non in antiquis Gymnaſiorum ſordes, ac
Cæromota in illutamentis relata. Adde his quæ ad artuum, & extremorum vitia dicta
ſunt, & quæ iam factis ulceribus mox conuenientia dicemus.

Abſceſſibus pituitoſis internis.

Heriſipelati.

Inflammationi.

Ambuſtis.

Maturationi.

VLCERIBVS.

OMNIA vlcera ſanare valent medicatæ aquæ competenter adhibitæ. Vſus tamen
frequentior in inueteratis, malignisque eſt, in quibus ubi tentata vndecunq; remedia non
profuerint, tanquàm ad ſacras balnearum appellationes recurritur. In eligendis ergo ad
vlcera balneis, vnum in primis valde neceſſarium animaduertendum eſt, particulæ exulce
ratæ imbecillitas; quæ viribus corruptis, vel ſopitis, nec idoneum ſibi appropriat nutri-
mentum, nec influens aliunde malum valet reijcere, nec receptum corrigere, vnde varijs
ipſam abundare excrementis neceſſe eſt. Et alterum, membri alicuius mandantis intem
peries, ac in expultrice ipſius robur, qua ſemper purgamenta ad imbecilliora detrudit. Ex
mandantibus ſubinde, aut cerebrum imputari ſolet, aut hepar, aut tertium vterus, & quæ
his ſubminiſtrant conſequenter, quæ oportet principaliter antè balnei ad ulcus miniſteria
medicari. In fluidis ulceribus, perrarò non catarrhus aliquis à capite deſtillat, vijs præ-
ſertim ad illam partem manifeſtis, quem primò per ea, quæ peculiaria ad catarrhum in ca
pitis affectibus docuimus, oportet diſcutere; ſeu priuatæ ſint medelæ, ſeu potiùs ex aquis
medicatis potiones, nitratis nimirùm, ſalſugineis, æneis, ferreis; purgantibusque, ſeu diſ-
cuſſiones ducciæ vſu ad fluxionis principia in bregmate, aut nuca, ex ſulphureis tempe-
ratis, bituminoſis, nec admodum adſtringentibus. Ita enim antecedenti ſubmota cauſſa,
facile ulcus ad ſanitatem per localia balnea perducitur: quæ abſtergentia ſunto, mediocri-
ter calida, & ſicca; vt Ferratæ quædam, Buſſetum Viterbij, villa Lucæ, Caldagna Sancti
Caſſiani, Albulæ, & Labanæ ex alumine, Porretanę, Corſenum ex alumine & ferro, atra-
mentoſę in Volaterrano, Brigenſes in Valeſijs, alięque innumeræ conſimiles, & marina
aqua per ęſtatem efficax. Inueteratorum autem vlcerum, eadem balnearum, ac præſidij
cuiuſcunque ratio eſſe debet: niſi quia in his non tàm timendus aliunde influxus eſt; quàm
quod ex habitu, quem fecit iamdudum illi particulæ intemperantia, vnde aut cacoëthica
fieri aſſolent ulcera, aut ſerpiginoſa, aut putrida, aut contumacia, & dura, aut ſinuoſa, aut
fiſtuloſa, aut multifariam maligna; longiorem deſiderant curam, ac nulla cura eſt neque
breuior, neque certior, quàm quæ à balneis ſumitur, niſi tota forma malæ qualitatis incu
rabile vlcus ſit. Ea ergo intemperies, aut in totum occupauerit particulæ naturam, quem-
admodum in Scirrho, cui nulla tunc medicatio proficua eſt, aut veneni ſpeciem gerit, ut
in Cancro, cui opus eſt primo uirus interficere, quod vt nullis alijs remedijs, ita in balneis
difficile ſit; quanquam eam curam plumbeæ à proprietate, & quædam aliæ fortes promit
tant. Cantarelli in Puteolanis bal. & efficacius Vlmitellę in Aenaria, inuentum eſt carci-
nomata, & id genus ſæua vlcera percurare. Aut denique quædam mala qualitas inculpa-
tur, vt immoderata vel caliditas, vel frigiditas, vel humiditas, vel ſiccitas, vel complica-

Membrorum debilitas.

Vlceribus fluidis, & catarrhalibus.

Inueteratis, & malignis.

Scirrho, & cancro.

Calida intemperiei. ta ex his pluribus; tumque Galeno teſte, per vnicuique contraria curandum. Calidæ oportet per frigida mederi, vt ex nitratis aquæ ebibitæ, nec non Ficuncella Sancti Caſſiani, Grotta Viterbij, Tigurinæ in Heluetijs, omnes anteà ad calidas generatim intemperantias adductæ. *Frigidæ.* Frigidæ verò per diſcuſſoria balnea, & tàm actu calida, vt ſulphurata, bituminoſa, nec non ferro, aut alumine participantia; quàm quæ virtute acria, vt ex atramentis, ex ære, ex chalcytide, myſio, ſoryo, plumbo, ac ſimilibus. *Siccæ.* Vlcera verò ſiccam & ſqualidam habentia carnem, per frigidam aquam irrorari ex Galeno in II. docuimus, nec minus utilem trademus ex tepenti aqua ablutionem in VII. bituminoſa valent in naturalibus balnea, ac Cellenſia in Heluetijs. *Humidæ.* Humidis autem faciunt eadem, quæ paulò ante ad fluida ulcera dedimus, & ad hæc Aponi balneum ad inueterata proficit, varia miſturarum facultate: Embs item in Germania, & Empſenſes aliæ ſub Dioceſi Treuerenſi, aliæ in Alſaria, Fabarienſes in Rhetia, ex Gypſo aquæ, & ex atramento in Volaterrano lacunæ. *Herpeti.* Porrò in Herpete, ubi ſcilicet ulcus ſerpiginoſum efficitur, erodens, ac ſæpe putridum; compoſita conijcitur qualitatum malignitas, calida, acris, ſalſa, pruriginoſa, quod potiones medicatas, quales in calidis alijs, & catarrhalibus diximus, deſiderat. Foris verò ex acribus, ac erodentibus balnea, ferrea, aenea, plumbea, attramentata. *Cancrenæ.* Cancrenæ eadem, & Aponus, & Ferinæ aquæ in Germania, & in Dacia Virides ad montem Carpathum, & in Cypro Inſula æneæ aquæ omnium valentiſſimæ. Adde ex *Malignis, & Antiqs Vlcer.* æris virtute, in Chalcyde aquas, & his ſimiles Hallopias in Achaia. Eandem efficaciam probant in balneis Sancti Georgij ad Sanctum Caſſianum, etiam ſi ex vulnere occalluerunt ulcera. & ibidem Sanctæ Mariæ balnea, alterum de Buxo, fiſtulas etiam extergens. Cantarelli item bal. in Puteolanis laudatiſſimum, & Aureæ naturæ nouiter repertum in Aenaria. Tungri aquæ ſimiliter aureæ à proprietate. & flumina in Peru cinerea, plumbique naturæ balnea. *Sinui.* Nec ſecus in ſinuoſo vlcere compoſita ſordities, fluida, virulenta, ſalſa, ac erodens, quam oportet per exſiccantia, ac modicè calida extergere; quales metallicæ prædictæ, ac acres, vt plurimum aquæ, ex plumbo maximè, ęre, atramento, ac minio. *Fiſtulæ.* Faciunt eadem ad Fiſtulas, quod eſt, ubi cauitas ulceris obducta ex ore in penitiores anfractus cuticula, fiſtulę inſtar (vnde illi eſt nomen etiam Gręcis) perpetuò hiat, emanatque. Difficilis quidem quocunque modo curationis: difficillimę verò ubi fiſtu- *Ani fiſtulæ.* la in altum penetrat, qualis ex inteſtinis ſępenumero fit ad ani muſculos. Cui nec commodè, nec tutò poſſunt quęcunque medicamenta adhiberi. Facerent tamen vtcunque exſiccantes ebibitę, abſterſorię facultatis; vt Ferratę, nec admodum calidę, ut Ficuncellę aqua, ac ſimiles. Nos Albulas multis miniſtrauimus in potu, ac balneis cum certiſſimo ſucceſſu. Alijs montis Catini aquæ facerent, & omnes ſalſę, vel iniectę quantum fieri poſſet acres, & quæ potentia cuticulam ipſam fiſtulę extererent; quales ſunt ex ęris, chalcytidis, cęruleique excrementi dilutę aquę, ut in Cypro iam dictę, & ex plumbo, & ex auripigmento, qualis ad Suſas fons in Perſia. Vel ſi non adſint, ex calce idoneę, ac cinere, & atramentoſæ in Volaterrano. Intertrigines coxarum, & alijs locis om- *Vlcerib. peſtiferis.* nes modicè exſiccantes ſanant. Porrò generibus ulcerum, quæ peſtifera ſunt, & acris inſtar ueneni afficiunt, inimica balnea putare oportet, quæ præſertim impendio calida, *Vlcerib. a lue gallica.* & acria, qualia dicta ſunt canceroſa. Et cùm his ulcerum, quę ceù ſæua peſtis in morbo gallico exeſtuant, & ferè tota forma malæ qualitatis ſunt inimica, nempè quæ aut fer- *Fiſſuris manuum, & pedum.* ro, aut igne vix curare tentandum. Et quale ad fiſſuras manuum, ac pedum ex eo morbo Suffumigium potens ex Cinnabari inſtituemus libro VII. cap. XXX. At quæ variè ſæuiunt vlcera in pudendis, in inguinibus, in tibijs, in capite, & quæ cariem ſæpè inducunt in intimam caluariam, horum, ut priuata ratio eſt tanti morbi in ſuis cauſſis, ita priuata quoque ratio in balneis eſſe debet, atque hæc præcipua eſt, quia fumi minerales tùm naturæ aduerſantur humanæ, tùm digeſtiuam potiſſimum facultatem deprauant in eiuſmodi ulceribus, exacerbantque in eis prauam intemperiem, quæ multifariam poſtea lædit, ac rectam impedit curationem.

VVLNERIBVS.

VVLNERIBVS autem recentibus perrarò à balneis remedia quærere contingit, quæ tamen ubi non adeò facilis eſt alterius auxilij copia, in totum perſanant, ſi condecenter tractentur, mundando, extergendo, fluxionem prohibendo, ſiccando, vniendo, ſolidando. Tale

do. Tale perhibetur in certis caſibus M. Alceti balneum cum luto in Senen. Nam certior in inueteratis cura per balneum fit, vt quæ in vlceribus prodita habentur, Ficuncella, Sancti Caſſiani alia, Porretanæ, Albulæ, Ferratæ, Auratæ, & Plumbeæ, quæ & cicatricem abolent. Quippe niſi vulnus in neruoſis illatum ſit, recentibus incommoda eſt calida quæcunque aqua, ad fluxum concitandi periculo: ſicuti è diuerſo vinum, & maximè rubrum, adſtringensque commodiſſimum perhibetur. Vulneratis autem, aut punctis neruis, in ſolium temperatarum deſcendere, vel in ſalſas prodeſt, & item in oleum, vel in Hydrælcum: nempè quæ conuulſioni opponuntur. Armis verò infixis, & qui relinqui ſolent ex archibuſijs, baliſtisque globulis in vulnere, conferunt ad extrahendum occulta à magnete proprietate quædam balnea. Quorum præcipua erant olim ad Baias, Solis, & Lunæ, Imperatoris, atque Epiſcopi cognomento dicta. Sanctus Georgius ad Sanctum Caſſianum oppidum, cum illutamento ad hunc vſum.

Inueteratis. *Recentib.* *Neruorũ.* *Infixis globulis, & ſagittis.*

VENENIS.

PVNCTVRIS autem venenoſorum animalium aquæ marinæ ſolium tepidũ probatur. Sudationum item ritus, in hypocauſtis, pyriaterijs, ac dolijs, qualem ex Aëtio inſtituemus libr. VII. ad Ranæ, & Rubetæ virus excutiendum, Scorpionum, Canis rabidi. Meminit Pauſanias in Arcadicis, apud Cyrenetenſes populos, fontem eſſe medicatarum aquarum, qui à proprietate, quam habet ad morſum rabidi Canis, Alyſſon vocatur. Eſt.n. λύσσα rabies. Galenus ex Aſclepiade in II. de Antido. ad aquas iam timere incipiẽtes, mirabilem teſtatur aquæ potum in qua fabri ferrum extinguunt. Succis verò ebibitis, Mandragoræ, Cicutæ, Sardoniæ herbæ, opio, cantharidibus, hyrudinib. hauſtis, & medicamentis deleterijs, per lauationes in dulcibus ſuccurrimus in VII. cap. 22. Sicut & fungis deuoratis vomitum ciendo conferunt atramentoſæ aquæ. nam quę primaria ratione contra venena operentur balnea, vix vlla equidem inueniri crediderim. Porrò tamen ex prædicta Aſclepiadis auctoritate, videtur ſpecialiter ferrum aliquam habere contra venena, & ad morſus canis rabidi proprietatem. nam ad Tungri aquas, quas hodie ad Leodium inter ferreas, & aureas recenſuimus, venenatis aduerſari aſſeuerãt, quia ſerpentes, ſi inijciantur enecant, & tamen ſi tunc bibantur, innoxiæ canibus. Ad idem, & ad Viperæ morſum; probant Amatus Luſitanus in Centurijs, & Fallopius in lib. de Tumo. præter na. inuentas nouiter frigidiſſimas ſub Nucerio Vmbrie oppido, nulla expreſſa mineræ natura. quare ſi id à qualitate frigida operentur, ſic omnes frigidæ eſſent tales, & conſtipantes forſan vim veneni, ne penetret altius. Vel ſi à virtute occulta, ſtandum erit experientiæ, vel ad animi affectus hinc erit referendum.

Morſibus. *Ebibitis.* *Fungis.* *Hydrophobia.*

ANIMI AFFECTIBVS.

ANIMI verò affectus ſiqua balnei operatio attingat, ea eſt, quæ caput exonerat, itaque virtutes animales promptas, ac magis expeditas reddit ad omnes actiones. Ita ſimplicis aquæ calidæ balneum, & pedum ſimpliciter, & capitis lauacrum, tùm diſcutiendo à capite vapores, tùm reuellendo, animum iuuare poterunt. quod in VII. oſtendetur. Cæterùm nulla eſt inter naturales aqua, quæ à proprietate ipſos animi affectus reſpiciat, aut iuuet. Niſi quas in fabulis forſan prodidêre, Amore detentos liberare Selemnium Achaiæ fluuium. & item in Cyzico fontem Cupidinis vocatum, & in Sardinia fontes ex auro, quos tradidit Solinus, contrà faſcinum, & maleficia. Succellaria in Baiano aqua ad eadem, & mentem aperire traditur. ſicut item Tripergula hic olim balnea, Grotta Viterbij, Tigurinæ aquæ in Heluetijs ex auro, quæ nimirum in auxilijs animi, ſecundarijs operari virtutibus perhibentur. Verè autem equidem, aut hæc in ſuperſtitionem reijcienda eſſe exiſtimo; aut ſiquam animus vtilitatem ex id genus balneis ſentit, eæ ſunt non animi ſimpliciter, ſed coniuncti paſſiones. quæ nimirum iuuantur pro communicantia, quam habent facultates ipſæ animæ cum corpore. Porrò tamen in arcanis ratio eſt, quàm ob rem à canis rabidi morſu, ac aquæ formidine liberent Marinæ aquæ. Vel, ſi non adſint marinæ, in frigido fonte natatio, vel in fluuio. Qua in re nulla videtur medica ratio: Non ratio à contra-

Amore liberare. *Maleficijs.* *Menti.* *Rabioſis, et aquã timẽtibus mira cauſſa.*

rio, quia non tam calida, aut ſicca perhibetur hæc affectio morſus, quam venenoſa conſtat. Vel ſi idcirco iuuari aqua dicatur, perinde quæ humida eſt, & frigida; cur efficaciùs marina ipſa iuuatur, quæ minus eſt humida, quàm lauacrô dulci? Non ratione alteratiua, non vacuatoria; nam vel ſolo marinæ aſpectu ſe tueri quoſdam aſſerunt, ne in pernicioſam illam aquę formidinem pręcipitent. Sedulo ergo fatebimur humanĩ ingenij coniecturam non pertingere in certas rerum proprietates, quæ ſunt occultæ, ac multę in aquis. Nec mirùm, morbi quoque (vt teſtatur Hippo. ſeu quiuis auctor de Morbo ſacro) quiddam videntur habere diuini, & diuina pariter quædam eſſe remedia cenſendum eſt. quod in VI. huius operis libro, Deo dante, demonſtrabitur. Herculem filium quatrimum commorſum hoc Anno M. D. LXX. à cane rabido tribus vulneribus in ſiniſtra manu, hoc ordine, diuino implorato præſidio perſanaui. Expreſſi ſtatim manibus icorem, Theriaca cum pilis eiuſdem canis adhibitis. Mox ad quatuor horas ueritus veneni reliquias, defenſiuis impoſitis, candenti ferro inuſſi vulnera. Dedi antidota, & celebres in hoc Quintas eſſentias aliquas. Antè ſeptimam ad mare deduxi. adnauigaui aliquo ſpatio, vt lato maris potiretur aſpectu. merſi tandem totum tribus vicibus ſub marinas vndas, ac ſeruato quadraginta dierum termino, vota Deo perſoluimus, ac ſanatus eſt.

Morbi quiddam habẽt diuini.

AD DELICIAS, AC COMMVNIA MEDICINAE INSTITVTA.

DEMVM ad delicias. Nullis in rebus homines videntur inueniſſe maiores proprietates, quàm in aquis: non ſolum ad rem medicam vtiles, ſed in omni etiam natura admirandas. Vnde varia ſemper in eis habita ſunt iudicia, ac pulchræ interpretationes. quarum nos libro VI. proſequemur aliquas magis neceſſarias. Nam vulgares multas in ſuperſtitionem adduxêre, ac multas in fabulis, poëtæ in figuris interpretati ſunt. Et cùm ſapientes communiter à cœlo venientes aquas cõtemplati ſint, ac balneas dixerint ſacras; Theologi eis conſentientes diuinas in aquis prærogatiuas, & nos in miraculis multa relinquenda concludemus. Rectè ergo nationes omnes nõ modò ſalubres, ſed voluptuoſas ĉt omni naturæ, atq; hominibus habuêre aquas, ac ad delicias maiora illa imperia, ac Romana maieſtas inſtituerunt Thermas, in quibus omnes corporis languores, ac animi etiam tollerentur affectiones. Quare in prima illa medicinæ claritate, ægritudinum quaruncunq; animi curandarum remedia pluri ex parte legimus fuiſſe ad balneas delegata. non eo quidẽ, quia ipſa lauatio oblectaret propriè animum, vt multi hactenus medici iubent lauari, ac inſciè ſcripsêre aliqui. Verùm quia, ſi præter balnearum ſalubritatem, ac munditiam, computentur faſtus, ſpectacula, voluptates, laxiſſima planè animi, & corporis oblectamenta, quibus in Thermis bonam diei partem antiqui illi degebant: nimirùm videbitur ea fuiſſe inſtituta vitæ hominibus illorum temporum fœliciſſimæ, ac plena deliciarum, non ſolùm cuique obliterandæ perturbationi aptiſſima. Et animi tranquillitas, cùm ſit altera vitæ nutrix, incomparabilem habet uirtutem ad omnem morbi curationem.

Communes aquarũ interpretationes.

Thermę delicioſæ.

Quibus in caſibus à balneis naturalibus cauendum ſit. Cap. IIII.

HAEC igitur methodus eſt medendi ſingulas ægritudines in balneis. Quocirca planè colligere poſſumus ſummam balneorum in eo communi præcepto conſiſtere, quod in principio libri huius ſtatuimus, vt balneũ ex ratione miniſtretur. Siquidem vidimus, quòd quibus conueniunt, haud abſolutè conueniunt, neque vſus eorum omni ægritudinis tempori, aut gradui, aut ætati, aut anni tempeſtatibus indifferẽs eſt; ſed cuiq; pro ratione. In totũ nemini conuenire probauimus, niſi legitimè præparatis. Atq; his præterea diligenti quadam menſura æſtimandum eſſe, quid balneum iuuare, quid nocere poſſit: nec ignorare quantum valeat demoliri ſanitatis, ac vitæ reſiccatio nimia, & vehementia caloris, vel ſi ſuprà temperamenti tolerantiam adhibeatur. Quæ nec iterum ſuppoſuiſſe hîc ſatis eſt: adeò .n. video procliues hoc tempore homines ad balnea, adeoq; temerè ſeſe illis cõmittere; vt nulla ſit tam grauis, tamq; ſæua ægritudo, quam non præſumãt ſine omni Medici conſilio, per illa ſanare; ſeu ita vulgo perſuaſi ſint,

Lib. 2. c. 8.

Vulgaris temeritas ĩ balneis.

ſeu parcant

ſeu parcant impenſæ, ſeu pro delicijs, ſeu pro commoditate remedij. Cui nunc communi abuſui nos conſulere cupientes, conſequens eſt, imò cuicunque neceſſarium arbitramur oſtendere, quibus in caſibus ſpecialiter balnea naturalia, contraria, & inutilia reputanda ſint. Semper ergo quodcunque balnei negocium ſuſcipiatur, illud ad tres præcipuas intentiones conformandum eſt. Ad affectum, cuius gratia primò de balneis deliberatur: ad balnei gradum, ac temperiem in ſuis proprietatibus: & tertiò ad reliquas corporis diſpoſitiones, quas ſi idem balneum non iuuet, certè non offendat. Ex his quę penes balnei efficaciam præcauenda ſint, ſatis tùm communes, tùm particulares præſcriptæ electiones indicare potuerunt. De reliquis ergo duabus conditionibus, ſcilicet à naturalibus diſpoſitionibus, & a præternaturalibus affectibus, ita communiter cenſendum eſt. A naturarum differentijs: Minerales aquas pueris omnino incommodas reputare oportet: hæ namque omnes validum illius ætatis calorem poſſunt incendere, ac exſiccare, & propterea naturalem quoque augumentationem impedire, ſi non alia timerentur nocumenta. Horum conditionem mulierum naturę ſequuntur; hæ enim & carnes habent, quæ facilè diſſoluuntur, cum hac tamen diſtinctione, quòd minus hæ incenduntur, cum ſint perexigui in humido caloris. Exſiccantur tamen præ naturali carnium mollicie nimis, unde rudes puellis Aponi balneas Martialis ſubnotauit, ob nimiam ſcilicet balnei acritatem. Prohibendum verò his in totum balneum eſt, vbi timor ſit, ne vſu ipſo balnei conſuetæ ſupprimantur vacuationes; ſiue primò id poſſit balneum, ſiue ex accidenti: qua noxa vim quoque in poſterum concipiendi ſubtrahi ſolet. Parcè verò ſenibus concedendum eſt naturale balneum, quibus iam vitales ſpiritus effœtos, poſſet maiorem in modum diſſoluere, itaque reſiccato corporis habitu præcipitem decrepitam accelerari. Nec Gracilibus adeò ſecurè conſulendũ, etiam ſi iuuenes ſint. Multo verò minus quibus aut ex ægritudine, aut quapiam alia cauſſa, corpuſculum elanguiſſe cernitur. Hiſce enim naturis, ſicuti etiam vſtis, melancholicis, & omnino ſiccæ habitudinis, humores exacuere ſolet balneum, ſpiritusque extrà modum diſſoluere, corporaque exſiccando, ea primùm Ephemeris, deinde Phthyſi, Hecticisq; febribus reddere idonea: atque illis multò maximè, quibus caduca eſt ex hæreditate maiorũ eadem conditio. Itidem ſiccis ex alia cauſſa habitudinibus, ut his qui laborioſam degerunt vitam, aut agunt, nequaquam ex vſu, vel minus tuta videntur naturalia balnea. Quorum exemplum manifeſtè videre eſt in his, qui aſſiduè circà marinas aquas verſantur, aut aluminoſas, aut ſulphureas, aut bituminoſas, quàm facillimè exſiccentur. Nec ſecus id genus balnea ægrè coëuntibus vitanda ſunt, & qui raræ carnium texturæ exiſtẽtes, nimium poſſent ex calidis lauacris diſſolui ſpiritibus, ac debilitari. Nimia verò balnei ſiccitas multis nominibus eſt nocitura; veluti his qui anguſti ſunt thoracis, ac perexiguæ uocis, quibus nominatim Galenus omnis balnei vſum deteſtatur, quod uel ex marinis aquis, vel ſulphureis comparatur, vel quæ chalcanthum, vel bitumen referunt. adde & alumen: quæ impensè omnia reſiccare poſſunt vocis organa, ac propterea præconibus vitanda, ac mimis, & citharedis, & noſtri temporis concionatoribus. Ad vſum verò ſpecialiter conſperſionum ex alto, intelligendus venit Galeni locus, quemadmodum expoſuimus, in v i. de San. tu. vbi calidarum ſponte manantium aquarum balnea damnat his, qui capitibus ſunt natura calidis, vt inimiciſſima. Sulphurulentę enim (inquit) & quæ bitumen olent, nimis calefaciũt, ac fluxiones excitant. Aluminoſæ autem, ac adſtringentes id genus aliæ coarctatione ſua caput offendunt, eodem periculo. De inæqualibus porrò diſpoſitionibus, quibus haud tutò balneum committitur, eſt; vbi inexiſtat plenitudo aliqua humorum omnium, aut unius duntaxat humoris copia, aut cruditas: quarum quanta eſſe debeat in balneis cura, opportuno magis loco dicetur in v i i. De quibus eo potiſſimùm nomine eſſet timendum, ſi aliquod viſcerũ, velut hepar, uterus, ventriculus, eſſet imbecille: nec minus vbi aliquod ẽt inferioris notæ membrũ haberetur infirmum, ut uel laxatis iuncturis ex ægritudine prægreſſa aliqua, vel latas alioqĩ naturaliter iuncturarũ compagines habentibus. Quæ cuncta facilè, commotis à balnei caliditate humoribus, oẽm redundantiam, adfluxumq; poſſent recipere, ac malè offendi. Quare hæc ſumma huius periculi cautio eſſe debet, ut fiente aliũde adfluxione in partem aliquã, ſeu in balneo ipſo, ſeu antè balneum, ſemper à quocunq; balnei vſu ſit abſtinendũ. Ita Galen. in v i i. Methodi, quùm ventriculus ex humorib. in ipſum confluentib. vexatur, abſtinendum ab huiuſmodi calidis aquis liquantibus, maiusq; rheuma mouentibus, cõmouit. Abſtineãt & qui ſanguinis undecunq;, ac menſiũ profluuijs ſunt obnoxij, à balneis forinſecus calidis, quæ remiſſa non difficilè à caliditate balnei proritarentur. Porrò de affectib. quos oportet à balneis excipere: alij quidem affectus inter ipſum balneũ oboriuntur, cui parti priuata alia curatio poſteriùs inſtituetur: alij verò ſunt, quibus

Regula cauendi cõmuniter a periculis balnearum.

A naturarum differẽtijs.

Pueris balnea incommoda.

Mulierib.

Senibus.

Gracilibus.

Vſtis, & melancholicis.

Siccis habitudinibus.

1. Simpl.

Coitu debilibus.

Thoracis anguſtię, et vocis.

7 local.

Capitib. natura calidis.

6. de Sa. tu.

Inæqualib. diſpoſitionibus.

Viſcerib. ac mẽbris imbecillis.

Fluxionib.

Sanguinis fluxionib.

Affectib.

re balneum, partim diffundere eſt periculum, non digerere; obdurare, non exiccare, noxios ſudores, & non minus dolores excitare. Quæ pericula varij docuerunt ſucceſſus in balneis: quando noſtrorum veterum tempeſtate, quùm non adeo comperta eſſet tantæ contagionis ſæuitia; qui ſeſe illis commiſerant, perrari aliquam ſenſerint vtilitatem: plerique verò, aut inflammatione alicuius principis particulæ, aut doloribus iũcturarum, aut febribus fuerunt correpti. Immò cùm viſi fuerunt aliqui ipſis balneis miſerè perijſſe, in eam ſuſpicionem poſuerunt balnea, in quocunque etiam morbo curando; vt ea perinde forſan toto cœlo contraria cæperint deteſtari.

A ſucceſſiuis experimentis.

Itaque duas venati ſumus cauſſas potiſſimas, quam ob rem balnea naturalia huic morbo ſint contraria: vna eſt, ob quarundam aquarum qualitates ſummè calidas, atque igneas, aduerſus tanti morbi contumaciam: & altera eſt, quoniam eiuſmodi balnea tota ferè ſui ſubſtantia illi repugnant. Hanc verò ſpecialiter repugnantiam ex communi conſenſu prauitati tribuimus argenti viui. quod ſiue ſit calidum, ſiue contrà ſit frigidum; (vt in cõtrouerſia adhuc eſt ſummorum ſapientum,) omnium rerum venenum proditum eſt, ac tota forma naturæ humanæ aduerſari. quam ob rem & nos ſimiliter balnea naturalia pro curatione propria morbi gallici deteſtamur.

Duæ repugnãtiæ cauſæ.

Verùm hic nobis alterum occurrit problema diſcutere: An qui paſſi olim ſint hunc morbum, prohibeantur ob iam dicta pericula, in quoque etiam morbo curando ab eiuſmodi balneis; quæ alioquĩ huic potuiſſent eſſe proprium remedium. Motiui ratio ex communi patet conſenſu, quo iactatur, præbere hunc morbum inducias, non integram pacem. vnde cui ſemel balnea contraria, vſquequaque contraria ſuſpicandum. Quæſtionem tamen in vtranque trahunt partem diuerſa, quæ ipſo uſu balnearum uſa ſunt experimenta, quando certum eſt balnea alijs ob hoc occultum contagium, uocaſſe: alijs contrà, non tantùm non nocuiſſe, ſed & ad primariam feciſſe intentionem, & præſentem morbum, & præteriti ſimul morbi gallici reliquias percuraſſe.

An paſſi olim morbum gall. probibeantur a balneis.

Ad has ergo controuerſias unico ſermonis contextu reſpondemus, quòd tantarum diuerſitatum non poteſt eſſe una, nec ſimplex ratio; ſed utrinq; & ex balneo, & ex morbis ipſis multas eſſe relationes neceſſe eſt, quarũ ritè ſeruatis fundamentis, omnis tolletur ambiguitas.

Balnearũ, et morborũ varia relationes.

Quod ex parte balnei eſt, iam ſupponenda eſt latitudo in differentijs ſuis, num calidum intelligas balneum, & vel inter ſe, vel minus calidum, vel temperatum. Si calidum exiſtat, omnia haud dubiè naturalia, quo magis calida, eo poſſunt magis patientes, vel paſſos iam morbum gallicum ad prædicta pericula reddere obnoxios, vtpote quod eſſet vel ignem igni addere, vel conſopitam materiam, vel rebellem excitare ad incendium. Idcirco Auicenna (quod tamen ſeniorum quoque medicorum fuit inſtitutum) ſimplicem quoque calidæ aquæ qualitatem articularijs noxiam tradidit. quòd (inquit) is calor humores liquat, meatus aperit, iuncturas humectando laxat, ac idoneas illas reddit defluxionibus recipiendis. Idipſum verò frequenter accidit in balneis, quæ naturali admodum caleſcunt ſulphure, & acriùs, quo magis calida, & pluri abundant ſulphure, quod acrius colliquare valet humores, ijsque exagitatis vel febres excitari periculum eſt, vel aliquas fieri defluxiones, & dolores. Plerunque tamen his ita obnoxijs excitare ſolet defluxiones, tùm quia id balnearum eſt vitium ferè commune: tùm quia nullum eſt ſymptoma magis peculiare huic etiam morbo, quàm defluxionibus concitari, ac doloribus articulorum. Quod ſi balneum temperatæ caliditatis intelligas; haud mirum; id nec defluxionem excitare valebit, nec incẽdere, ſed vſum fore impunem ſperandum eſt, & forſan vtilem morbo illi primùm affectis tùm in potibus, vnde veſtigia aliqua intemperiei hepatis refrigerentur: tum in balneis, ſiccando eius vitij relicta vlcera, atque impetigines.

Ex parte bal.

Maximè verò, ſi ex æquo cum balnei viribus, eius quoque contagionis ratio habeatur: num calidæ admodum ſit intemperiei, vt in principijs, & in iuuenibus plerunque fit: tunc enim balnei omne genus eis eſt incommodum. Num potius minus calidæ ſit intemperiei, vel quæ ſaltem vetuſtate reſrixerit: tunc enim minori periculo vteris balneo, vel forſan calidius etiam balneum, inueterato affectu tolerari poterit.

Ex parte contagij.

Ad vſum ergo, ſiue morbus is primariæ ſit conſiderationis in balneis, ſiue potius alterius morbi conſequatur intentionem, ſumma hæc eſt: vt morbus ſit ipſi medico & intus, & in cute notus, qualis, & quantus, an ferus, an benignus, & cuius ſpei in balneis miniſtrandis. Feroci nimirùm, ac magno affectui omnino balnea fore incongrua decernimus. Deinde, vt ne quis auſit per initia id genus tentare præſidium; ita non difficile in progreſſu ſit, purgato videlicet exactè corpore, ac feruore contagij intus extincto, ipſas ſaltem exteriores reliquias per balneum abſumere. Tertio vt ſi pro alterius cuiuſpiam morbi occaſione eligendum ſit balneum, id conſtet experientia non eſſe ſolitum nocere morbo gallico affectis. Vt quorundam fama eſt in Sudatorijs Puteolanis omnes huius morbi reli-

Ad vſum balnei moderatio.

quias

quias exteri, ac debilia ipſa membra confortari in fine ſcilicet ſudationibus pluries adhibitis. Et tandem ſtudendum, vt balneum ipſum, ſeu iure potuum, ſeu balnei ineundum ſit, vſu cõſtet eſſe mite, & nullatenus intemperatum. præcipuè verò id vſu ducciæ erit cauendum, quæ vſque ab intimo cerebro humores, ac principia neruorum exagitat. Plures vidimus in Albulis aquis propè Romã, in progreſſu morbi fuiſſe curatas, quæ lactei teporis ſunt, ac antiquis adeo celebres: vel eis alioquĩ innoxiè vſos, & tam potibus, quam lauacro. idemq́ue audiuimus in alijs ſimilibus aquis, non adeo ſulpburatis, nec calidis. Ex aduerſo, dum quidam ob aliam cauſſam Stygianis vteretur balneis, quæ ſunt admodum calida, immemor iam præteriti contagij, vetuſtos ſibi ex balneis conſciuit dolores. Idemq́ue ad Aponi balnea accidiſſe cuidam illuſtri principi nouimus. cui noxæ atteſtatur Fracaſtorius, diu in his balneis verſatus, experientia conſtare, nihil, aut parum Aponenſia, nec Porretana balnea iuuare poſſe morbo gall. affectos. Ob eam, vt arbitror, inquit, cauſſam, quòd debiliora ſunt hæc balnea, quàm vt poſſint materiam tam lentam, & tam craſſam liquare. Leuiores quidẽ cutis infectiones, qualis eſt ſcabies, & imperigo, quæ illis ob bepatis aduſtionem contingunt, & ſalſo plegmate, vel noſtra Calderiana valenter tollere poſſunt. hæc ille. Sed in cauſſam, quam adducit, indiget locus correctione: nam Aponenſia non iuuant, immo nocent, non quia debiliora ſunt, vt ipſe dicit, ſed quia ſunt nimis calida, vt re vera ſunt, ac excitant defluxiones. Calderianæ verò aquæ, quia mitiores ſunt, & minus calidæ, idcirco vtiles: quanquam alij & id negent. Caſum addo memorabilem: Sanatum quendam iuuenem vidi his annis, in eiſdem balneis Stygianis, me etiam renuẽte, qui atroci morbo per biennium conflictatus, omnes fruſtra expertus fuerat medicinas, & morbi huius, quæ hodie celebrantur antidota: tandem perducta, vt conieci poſtea, tota vis morbi ad cutim, & in acerrimam ſcabiem, ad hęc balnea inhians, quindecim dierum ſpatio perbellè curatus redijt: viuitq́ue adhuc ab omni eius mali ſobole incolumis, quin & alios aſſerunt, ad maiorem fidem, id feciſſe periculum, ac ſanatos fuiſſe in totum: quod certum non habeo. Nihilominus, (vt quæſtionem concludam prouerbio Ariſtotelis) vna hirundo non facit ver, nec vnum, aut duplex experimentũ facit artem Standum pro ratione, & in cõmunibus decretis aſſeuero, vt qui bunc morbũ patiuntur, aut iam præteriti ſuſtinent reliquias, omnino à balneis naturalibus prohibendi ſint: alioquì conſulto magis admittendi.

Duccia cauẽdum paſſis morbum gall.

Fracaſtor. opi.

Caſus memorabilis.

De Accidentibus, quæ penes vſum balnearum naturalium corrigenda veniunt. Cap. V.

HIS ergo in caſibus, balnearum naturalium vſui derogari ſolet. Nunc non minori ſtudio nobis de multorum accidentium correctione prouidendum eſt, quibus illi etiam, qui debitè, ac ex ratione vtuntur balneis, ſolent eſſe admodum obnoxij. Quæ quidem pars, præter correctionem ipſam, duplici nomine erit vtiliſſima. Primùm, quod eſt præceptum Hippocratis, & vera regula in omni medicinarum miniſterio, rectum fiet iudicium de effectibus bonis, vel malis, à tolerantia, & conferentia 1. Aphor. Nam ſi à primis diebus balnei, & aliquo progreſſu dierum, alleuiatum morbum, ceſſata ſymptomata, & omnino aliquam ſenſerint patientes conferentiam, ſalubre cenſebitur præſidium. Vel certè bene ſperandum, ſi cum non aliquam adhuc perceperint conferentiam, facile ſaltem tolerauerint. Ac ſi contrarijs ad vota ſucceſſibus grauari malum perceperint, vires laxari, & vel corripi præter hæc aliquo Symptomate, in appetentia, dolore capitis, vertigine, ſomnolentia, tuſſim ſuperuenire, lachrymas oculis obrepere, ſingultire, inuoluntariam deglutionem, improuiſumq́ue per ſomnum deſtillationis deſcenſum: hi ſciant Deo benè annuente, hæc indicia eſſe non ſperatæ conferentiæ, nec tolerantiæ, immo præceptum quoddam, vt omni ingenio ab imminenti quopiam periculo cauendũ ſit, ac omnino à ſuſcepto illo balnei miniſterio ſit ſuperſedendum. His inquam primum optimis cauſſis, operæprecium erit hic accidentia in balneis omnia in quodam cenſu habere, ac animaduertere. Quæ notitia, ac cenſura hanc alteram ſubinde habebit vtilitatem, quod illis recenſitis, ac veluti ad calculum computatis, melius vnuſquiſque à quibus ſibi cauẽdum ſit in balneis, animaduertiſſe poterit, & hæc erit ſubinde tertia vtilitas, ac diligentia, quòd ex eiſdem indicationibus, explicatè magis tùm viuendi ratio, tùm præparatio comparabitur. Nos igitur hanc, tam neceſſariam, ac vtiliſſimam partem de accidentibus in balneis explanaturi, quod longus vſus, ac ratio dictat, Tres omnium in balneis accidentium conditiones, ac differentias eſſe agnouimus. Nam

Bal.

Signa inutilia.

Tria accidentium genera in balneis.

alia

alia quidem in illis ſunt tanquam ordinaria. Vt quæ communia ſunt plurimis accidentia, vix tolerabilis per eam diem dormiendi neceſſitas, vel noctes vigilare inſomnes, auide vel nihil appetere, aluum vel minus fluidam, vel adſtrictam habere, viſu hebetari, ſitire, ſudare largius, ſputare aſſiduè, ſingultire, animo laxari, & conſimilia. Alia verò ex inordinato patientis modo, ac regimine proficiſcuntur: vt eſt capitis aggrauatio;& dolor, vertigo, oris, arteriæque aſperitas, & ſitis, tuſſis, deſtillatio, ventriculi debilitas. Et tertio quæ ex incompetenti vſu balnei ſuperueniũt, ſeu indebitè facta ſit electio, ſeu patientibus accidant non benè preparatis, ſeu ex errore, vitióq; incuria ſuperueniãt. Qualis potiſſimùm mortali periculo verenda eſt defluxio, & deſcendens à capite catarrhus, & quæ ex eo fiunt modò in vnam, modò in aliam corporis partem, malorum genera, laſſitudo ſpontanea, alicuius partis dolor, vel abſceſſus, fluxus ventris, inflammatio hepatis, renum incaleſcentia, febris, conuulſio, & reliqua huiuſmodi. Quorum omnium etſi vniuerſa praxis apud claſſicos medicinæ auctores habeatur; balnea tamen aliquam peculiarem curam in his ſibi vendicant, ſuo iure. Nec pariter obſtant, ſi id quod res eſt, balneum ipſum medela ſit quorundam ex dictis accidentibus, atque idem tamen nunc vt eorundem cauſſa timeatur. Nam ſicut alia balnei conſideratio eſt, medentis, & facientis morbum; ita longè alia eiuſdem morbi ratio eſſe debet, nùm primario affectu curetur, an ſuperuenerit. Quod exemplo à ſanis hinc fiet planiſſimum.

AD PERICVLA, QVÆ SANIS ACCIDVNT IN BALNEIS.

QVANQVAM ergo omnis balnei finis ſit ſanitas, ſanis tamen ipſis balnea magis ſunt incommoda, quàm ægris. Et ratio planè eſt: quoniam ſani pernitioſa magis incurrunt pericula. Ad ſententiam Hippocratis: Qui benè ſe habent corpore difficulter ferunt medicationes. Quem Aphoriſmum veritatem quoque habere in balneis, per eandem Galeni rationem oſtendimus: tàm balnei enim, quàm medicamenti actio altera duarum eſt, aut vacuare; aut digerere ſuperflua. Quia verò in ſanis ſupponitur non adeſſe ſuperflua, vel pauca: neceſſe eſt vt balneum ſanguinem & carnes colliquet, præſertim ſi balneum aſſiduè vſurpetur. Colliquationem autem hæc omnia ſequuntur incommoda. Nam vi balnei digeruntur, hoc eſt commouentur non commouenda, æqualia fiunt inæqualia, vnde temperamenti ſymmetria corrupta, facile corpora quancumque ſuſcipiunt mali labem. Quod craſſa vulgi ignorantia quanquam quotidie ſuo magno malo experiatur in balneis; non deſunt tamen male conciliati, & ſani inquam, qui dum natiuo ſuo robori, auidæque appetentiæ, & grato ſopori indulgeant, delicias in eis non capiant pœnitendas. Quando quidem ex hiſce illecebris, vel paulatim obſtructiones gignuntur, ac febres (vt mox dicemus) vel facto alicunde fluxionis alicuius humoris impetu, aut viſcerum inflammationes excitantur, aut ſynanches, aut partis alicuius abſceſſus, reſolutiones, ac dolores artuum, aut quidpiam lethalium id genus affectuum. Vt ergo aliquando incauti alieno diſcant periculo, de ſanorum balneis ſic habeto. Si quando hiſce balneum permittendum ſit, aut pro conſuetudine, aut ad delicias, aut in obſequijs, vt vſueuenit, amicorum. Conſuetudinis quidem prima eſt ad ſecuritatem balnei prærogatiua. Vidi enim innumeros in balneis Senenſibus, Rapolani, Auinionis, S. Caſſiani, & ad Aquas in Piſanis; qui æſtate balneas quotidie ſubirent exercitij loco, ſtantes, abluentes, ſudantes, robuſtioreſque, ac ſi aliquo vſi fuiſſent vtili exercitio, euadere ſolitos. Nec minus aliquos interim vidi miſerè incurriſſe, quæ paulo ante animaduertimus pericula. Minus conſuetis haudquaquam indiſtinctè cuiuſque balnei vſus concedendus eſt. Immò ab acribus, & nimium calidis cauendum omnino. In temperatis autem perrarò audeant, & non niſi talia ſint balnea, quæ parùm differre à ſimplicium aquarum balneis videantur, ac inoffenſa ſanis eſſe, pro comperto, & certo habeantur. Quo in cenſu non pauca inueniuntur, à temperie primum circiter gradum caliditatis attingentia, quorum actio ſolet non pertranſire cutim, nec colliquare ſuccos; ſed abluere duntaxat, ac temperare, item lenire, laſſitudinem tollere, artus roborare, nec valetudinarijs ipſis inutilia eſſe. Vt ſedulo verò magis lauentur, per quàm commodè fecerint, ſi ad inſtituta antiquorum in Thermis ſe lauerint. Nempè vt præmiſſa exercitatione ſolita, ieiuno ventriculo, aluoque inanita, nec quapiam virium culpa detenti, ſe comparent ad balneum. Quod intrent, citrà vllam dimotionem lauent,

11. Aphor. 37.

Conſueti minus læduntur.

Balnea quæ ſanis vtilia.

lauent, exeant. Exeuntes, madoreque per miniſtros deterſi, qui ſanitatis ſtudioſi fuerint, tenui oleo (ſi contractam præſertim cutis ariditatem timeant) leniter perungantur, nec ſudare ſtudeant, niſi quantum ſponte ſudor exiliat. Subinde quieſcant, & quandiu non ſenſerint corpus ad priſtinam æqualitatem rediiſſe, nec eſſe quicquam, nec bibere tentent. Hæc mihi uidetur balnei ſumma pro ſanis: interdictis iterum aſſiduo vſu, longa mora in balneo, eius diei, vel prægreſſæ noctis venere, crapula, atque ſomno prætercætera. Pariter neque potulentis aquis adeo confidendum eſt: quanquam in his minores dabimus cautiones; tùm quia id genus aquæ nobilius eſt, ac vix aliquæ vllo exceſſu damnandæ veniũt: quare (vt nos ad huius inſtituti doctrinam aliquas experti ſumus, ac bibimus) ebibitæ paulo poſteà exeuntes, aluum exonerant, vrinarios meatus emundant. Tùm verò, quod primum eſt, & ſecurius, quia peccari hiſce bibendis ſine cauſſa ſe committunt, vt temerè ſe plerique committunt balneis. Semper tamen hoc meminerint, quòd minerales aquæ veſtigium aliquod ſiccitatis relinquunt corpori.

Potulentæ ſanis.

AD APPETENTIAM IMMODERATAM EX BALNEO.

APPETENTIA porrò vnum ex his accidens eſt, quod ſpecialiter ſanis immodicę ſolet in balneis excitari. Et item ſitis, atque ſomnus, quorum quidque ſuo non vacat diſcrimine. Dicitur autem appetentia bifariam immoderata, aut circa quantitatem, aut ad alienæ qualitatis deſiderium. Hæc præcipuè continentem habet cauſſam, humorem aliquem, & acidum, qui os ventris mordeat, irritet, appetentiam gignat. Quæ in balneis rara eſt, niſi admodum ægris, ordinariamque idcirco poſtulat curam, ventriculus excalfiat, exicceturque humore noxio, vel Theriacæ vſu, vel copioſa vini potione, quem ad modum iubet in Aphoriſmis Hippocrates. Altera in cauſſa balnei frequentiſſima eſt, quam ponit, ac curare docet Aëtius, libro IX. cap. XXI. cum ſcilicet corpus rarefactum ex vſu balnei, exhauſtumque ſudoribus, & tranſpiratione aſſidua ſpirituum, ad multam tùm cibi, tùm potus copiam ſumendam compellitur. Ex quo exceſſu ſani, præter prædicta liquationis ac fluxionis pericula, hoc alterum noxæ genus facilè incurrent, ſi appetentiæ indulgeant, quòd minus valebunt à cæteris erroribus cauere, imò incontinentes fient à ſomno inertes ad exercitia, ad cæteras excretiones. Hinc cruditatum neceſſariò fiet copia: exinde obſtructiones; ex obſtructionibus vel febres accendentur, vel acutorum morborum aliquis oborietur, tumores viſcerum, inteſtinorum dolores, dyſenteriæ, vrinarum difficultates. Ad huiuſmodi ergo immoderantiam, hoc frenum à principio ſtatim adhibendum eſt, vt vſum balnei minuant, quod prima, ac efficiens eſt illius immoderantię cauſſa. De cæterò eam curam proſequantur, quam inſtituit Aëtius; abſtineant à nimio cibo, à meraciori uini potu, ab aëre, ac balneo calido, & omnino ab eis rebus; quæ ſiue intrinſecus, ſiue extrinſecus calfaciunt, ac rarefaciunt cutim, poſſuntque exhalationem mouere, ac appetentiam augere. Imò ſtudeant cutim denſam, ac ſpiſſiorem reddere: tùm aëre frigido, tùm vnctione ex oleo quopiam adſtringente, vt Roſaceo, vel myrtheo. Ex alimentis eligant quæ citò non exeant, obſonia uidelicet ægrè corruptibilia, & ſtyptica, ut ſylueſtrium animalium carnes, auicularum, palumborum, leporum, capreolorum, cochlearum, & id genus. Ex Plantarum generibus utilia erunt arancia, citra, granata: minimè uerò herbacea, neque mollia, & quæ citò tranſeant.

I. De Symptoca. — *it. Apho. 21.* — *Aëtij curatio.*

AD APPETENTIAM COLLAPSAM EX BALNEO.

COLLABITVR uerò appetentia plerunque ex contracta in balneo calida uentriculi intemperie: quam indicant ſitis, nidoroſi, oleoſique ructus maximè. Reſtaurabitur autem ſi pro ratione refrigerans uictus inſtituatur, ſumptis per interualla cibarijs ex lactuca, intybo, cichorio, & quæ ex aceto condiuntur, aut acido granatorum ſucco, aut citrorum corticibus conditis, cauendo ſemper immoderantiam. Facit uerò extrinſecus Santalinum adhibitum. Quod autem raro in balneis accidit, ſi uel frigida intemperies, uel imbecil

A caliditate. — *A frigiditate.*

la uen-

la ventriculi natura, huius ſit affectionis cauſſa: quo tempore neque ſitiunt patientes, neque frigida ſuſtinent, immò ora atque labia albicant, & interdum acida eructant: Tunc his poſt balneum Stomatici vnguenti inunctio facienda eſt: dando interim patienti aliqua, quæ peculiarem habeant ventriculi tutelam, & eorum præſertim quæ alimenti ſimul, & medicamenti vim poſſident. Vt condita è cidonijs cum ſpeciebus, citria condita, zinziberis conditi ad fabæ quantitatem, cinnamomi fruſtulum, & conſimilia, quæ Scitamenta ob hoc ipſum appellantur. *Scitamēta.* Alijs porrò ex cauſſis: veluti ex humorum copia, craſſicie, vlcere, vel non deijcitur in balneis appetentia, quinimmò firmatur. Vel certè vſu ipſo balnei reficitur.

AD SITIM SVPERVENIENTEM EX BALNEO.

SITIS autem, vt VI. de locis affectis ſcribit Galenus, pluribus ex cauſſis fieri ſolet: ſed præcipuè ex eadem calida intemperie viſcerum, & in primis ventriculi, atque hepatis. Quæ modo quidem leuis eſt, ac ſingulis ferè balneis communis affectio: Tumque nullis opus habet remedijs, præterquàm tolerantia, & ſomno naturali. Modò verò pluriſariam noxia fit: *Sitis noxiæ ſigna.* quam aut morſus ventris, aut linguæ amaritudo, aut æſtus quidam, qui ad hypochondrium vſque pertingit, comitatur. Quæ ſi adſint, inutilis balnei ſigna ſolent eſſe præcipua, triplici ex cauſſa, quæcunque ſit. Aut ex ſimplici intemperie, cùm ex labore, *I. Cauſſa.* aut ex vehementi balnei actione, vniuerſi corporis habitudo exhauſta, ac reſiccata apparet. Atque hi ſeu bibant balnei aquam, ſeu lauentur, cautè magis eis ſe committant. Aut accidit cùm ventriculus vel etiam hepar exæſtuare incipiunt: quod potiſſimè ad vſum potuum aquarum fit: *II.* tuncque haud ſecus abſtinendum omnino à potibus eſt. Aut denique, *III.* ſi in his viſceribus aggregati ſint aliqui biliosi, vel ſalſi humores: quod ferè accidit retentis, ac non ex toto purgatis aquarum bibitarum reliquijs, quæ nimirùm cùm natiua viſcerum humiditate exæſtuant, putredinem excitant, ac febrem manifeſtè accendunt, de qua ſuo loco poſteà loquuturi ſumus. Ad ſitim, ſicut anteà ab immoderata appetentia cauendum eſſe dictum eſt; *Curatio.* ita & circà potum, inexbauſtu etiam ingruente ſiti, erit abſtinendum. Id quod duplici ratione cauetur: vna quidem omnium euacuationum communi, vt ne ſcilicet reſiccata membra ex virtute Balnei, quàm celerrime quicquid patientes ingurgitauerint, ſeu crudum, ſeu coctum, ſeu minus corpori vtile, imbibant. Altera verò, vt ne multo potu natura obruatur, ob uaria quæ monet Galenus pericula: præruptam ſcilicet uomitionem, inteſtinorum leuitatem, diabetem paſſionem, perniciem quampiam uentriculi, quæ olim Dioſcorides cenſuit inter uenena. Danda uerò opera eſt, ut in prima ſtatim menſa alimētum præſumant aliquod, facile ac citò digeſtibile, & quod maximè ſitim *VI. De lo. aff.* non ingerat, ut lactucam, acetoſam, potulacam, pruna, granata acida. Subinde bibant ſobriè, uel paulo etiam copioſiùs, ac abſtineant per reliquum diem à potu. Niſi quòd ubi urgeat ſitis, per aliqua, quæ lambendo ſumuntur, ſibi indulgere poterunt: cuius modi ſunt acetata in primis, quæ Galeno ipſo teſte, ualenter ſitim, quæ à ſimplicis caloris copia orta fuerit, extinguunt. In hoc genere ſunt Tamar indæ, pruna, condita ex myrobalanis, ex perſicis, & ex prunis. Item ſyrupus de ribes, ſyrupus de acreſta Auicennæ, Saccharum uiolaceum, Syrup. & conſerua de acredine Citri. Quorum ſingula aut elincta, aut aliter in cibarijs uſurpata eſſe conuenit. Si denique ſitis uacuationem ſequatur immoderatam, *I. De ſim. pl.* qualis ſæpenumero extenuatis accidit, ac imbecillis inter balnea: modis omnibus, ac tota uictus ratione humectare ſtudendum eſt, ac iiſdem ferè ingenijs ſuccurrēdun quibus Galenus in VII. methodi uentriculi ſiccitatem emendare docuit. Adhibito interim ſuper uentriculum, & circà hypochondria infrigidante Galeno ipſi nuncupato unguento, quod hoc ipſo nomine extinguendæ ſitis mirificè celebratur. Deinde eſt Roſaceum unguentum, & Santalinum cum modica amplius adſtrictione. Benè faciet & ſomnum conciliare, quemadmodum nunc breuiter ad ſuperuenientes uigilias oſtendemus.

AD VIGILIAS EX BALNEO.

CVM immodicæ autem fiunt uigiliæ (quod notatur à Galeno in Prognoſticis) ſicca cerebri intemperies imputatur. Exſiccatur verò cerebrum ad balnea, tùm ex natura mi- *I. Prog. 12.*

neralium

neralium aquarum exiccante: tùm præſertim ex mala huiuſmodi capitis qualitate excitata, atque aucta. Accedit ad hæc retractio ſpirituum animalium ad alia membra, præter hanc ipſam balnei vim, ex longis cogitationibus patientis, mærore, anxietate, & curis alijs quæ animum ſolent variè occupare. Quas cauſſas omnino ad ſomnum reducendum ſummoueri oportet; ac interim alimenta ad ſomnum conciliandum idonea miniſtrare conueniet; quæ videlicet refrigerent, ac ſimul moderatè exiccent, vt ſunt lactuca, portulaca, crocus, viola, papauer album. Si verò ad remedia veniendum ſit ſoporifera, vel abſtinendum à grauibus eſt, vel potius à balneo, ſi id balnei ipſius culpa accidat. Ex papauere ipſo varia ſunt, & in primis Diacodion Galeni, valde familiare elinctum. Et item Syrupus violaceus: vel efficacior Syrupus de papauere, cum ſtillatitio liquore aliquo vel lactucæ, vel violarum, hora ſomni ebibitus. Trazea item è ſeminibus papaueris, portulacæ, lactucæ, cum ſaccharo in brodio aliquo diſſoluta commodiſſima eſt. Extra hanc aleam relinquo nunc opiata omnia medicorum prudentiæ. Satis quoque illita fronti, naribus, ac temporibus aliqua facere ſolent. Vt oleum violaceum, oleum de nenuphare; & his valentius vnguentum Populneum. Extremorum item lotiones: & in totum cum his ita procedere oportet, vt ne caput nimium aggrauetur. Illitum in plantis pedum populeon.

AD SOMNOLENTIAM EX BALNEO.

Lib. de Sõno & vig. SOMNVM quidem naturale definit Ariſtoteles eſſe ligamentum primi ſenſitiui, propterea euaporationem nutrimenti: At Medici conſiderant adhuc Somni præternaturalem cauſſam, qui fit ſcilicet ex vaporibus vndecunque elatis, & caput opplentibus. Qualis in epilepſia, in lethargo, & in balneis præcipuè contingit, & quam modò ſomnolentiam, modò cum Græcis cataphoram, hoc eſt noxium, grauemque ſoporem, diſtinctè à naturali ſomno dicimus. Somnus autem ad balnea, vbi eſt frequens admodum accidens, ac multarum ſubinde ægritudinum radix; duabus potiſſimùm de cauſſis noxius cenſendus eſt. Vna quidem pertinet ad materiam, ſeu præternaturalem ipſius originem. Altera verò ſubſequens, aduentitiaque eſt, eademque longè omnium maximè extimeſcenda. Originalis quædam cauſſa eſt, nam plerunque à minerarum vaporibus conciliatur, qui innatos ſpiritus minerali ſua, ac fermè venenoſa qualitate inficiunt, incraſſantque, ac noxium *Lib. 11. ca. vlt.* ſoporem inducunt. Conſequenter autem iam diximus, cùm de regimine vitæ loqueremur in balneis, quanta ex iſtiuſmodi ſomno inſtent pericula; & cum primis erat deſtillationis periculum, quæ cùm fiat deſcenſu ſuo plurium malorum cauſſa, rectè ſomnus, quicunque vel intempeſtiuè fiat, vel immoderatè, vel à pharmaco, fuit à nobis damnatus. Maximè ergo damnandus eſt, qui à peſſimis minerarum exhalationibus fit: qui vt nunquam aliqua vacare poteſt noxa: noxius admodum fit capitibus natura calidis, quæ ex *VI. De Sanit. tu.* Galeni ſententia, aut impensè calefaciendo liquat; aut cerebrum coarctando, contentas in eo humiditates exprimit. Quapropter obrepens præter naturam, & minus opportunè ſomnus ad balnea, omni ingenio arcendus eſt. Extrinſecam ergo cauſſam in primis *Prima Cura.* remouere oportet, intrinſecam verò corrigere, atque diuertere. Primùm balnei vſus minuendus eſt; ocium ſubinde, ſolitudo, acida, graues odores, cibaria frigida, humidaque, & ſomnifera, ne cauſſam augeant ſomni, euitentur. Intrinſecæ verò cauſſæ correctio eſt, vt cerebrum, quod vapores illos primo excipit, multiplicatque in ſe, & conſtipatur, ſi qua correptum ſit intemperie aut frigida, aut calida, corrigatur, ac roboretur, vtræque enim in balneis ſomniculoſæ paſſioni fauere poſſunt. Quod pluribus ingenijs fit: primùm repreſſis à cibo vaporibus, vel diacitonio ſumpto, vel aniſo, vel coriandro, vel panis cruſtula. Quod ſi quis frigidæ aſſueuerit à cibo, vt plerique vtiliter ſolent, eam quoque hac de cauſſa in balneis tutò vſurpare poterunt. Ad hæc cùm è lecto de mane ſurrexerint, caput perficrent, depectantque; & omnia excrementa quæ tùm in faucibus & palato, tùm in naribus, atque in auribus infarciri ſolent, expurgentur: ut omnino meatus omniquaque pateant, naturalibusque uacuationibus ſeruiant. Iniecto interim per aures oleo amigdalarum, dulcium quidem in calida, amararum uerò in frigida cauſſa, aut eius generis aliquo alio, quod moderatè refrigeret, uel calfaciat, nec obſtruat. Ad retrahendos deni- *Vita licentia in balneis.* que uapores ne caput impetant, uarij ſunt modi: Hinc ea licentia in balneis, in ſodalitijs, ac iocis, & longo cætu puellarum, quæ in cymbalis canant ad auras. Sin minus ad exercitia ueniendum, frictiones, ſtricturas, quæ fortiora ſunt. Geſtent per diem rutam,

quam

quam odorentur, vel petiam aceto imbutam, vel grauis odoris aliqua. Sternutamentis autem cautè magis vtendum eſt; vtpote quæ ſi vlla adeſſet capitis grauitas, aut repletio, periculum eſſet ea excutere, ac fluxionem concitare, quam principaliter euitare nitimur. *Sternutamẽti cautio.*

AD FLVXIONEM SVPERVENIENTEM IN BALN.

FLVXIONIS autem nomen, quod eſt ῥεῦμα Græcis, generale eſt ad eam, quæ tenuium excrementorum à capite deſtillatio fit; & etiam humorum, & quarumcunque ſuperfluitatum ex venis, ac alijs membris ad vnamquamque corporis partem. Nam duplici hac ſignificatione inuenio Galenum illam vocem ῥεῦμα vſurpaſſe indifferenter; ac vterque affectus in balneis frequentiſſimus eſt, atque infeſtiſſimus. Propriè tamen quæ à capite fit defluxio Catarrhus dicitur, ſeu deſtillatio, quæ & frequentiſſima eſt. Nam cerebrum (Galeno auctore in vi. de San.tu.) præ magnitudine ſua, & quia intemperatæ naturæ eſt, multa gignit excrementa, eaque interdum valde noxia: iſque eſt catarrhus. Nam oblæſis ſtatim in capite ſenſus ac motus principijs, nec non animalibus maiori ex parte functionibus; ſuo deſcenſu poſteà in ſubiectas partes, omnibus vitijs communis cauſſa efficitur. Cerebrum opplet, caput aggrauat, dolores gignit, grauedines, ſtupores, vertigines, ſurditates, ſuffuſiones. Ipſius verò deſcenſu, ſiue per nucam ad neruos, ſiue per anteriora ad pectus, vel fauces, vel in guttur ipſum, vel in aliquam minus firmam particulam, diuerſa fiunt malorum genera: eaque magis ac minus grauia, prout vel membrorum infirmitas, vel excrementorum ipſorum aptitudo, vel caſus tulerit. Sic Apoplexiæ aliquando fiunt, & ſubitaneæ mortes: reſolutiones, tremores, artuum, ac iuncturarum dolores, ceruicis diſtentiones, ſynanche, aſthma, tuſſis, tabes, dolor dentium, dyſenteriæ, lienteriæ, viſcerum obſtructiones, quid non aliorum malorum? Colliquationis autem, ac fluxionis nomine intelligi debere humorum à quacunque parte redundantiam, paſſim legimus proteſtari talia pericula, ac Galeni in primis teſtimonio in 1. Aphor. Sect. com. 11. Vbi qui vel pluri vſi ſint alimento, uel humorum coaceruauerint copiam, nõ vacare periculo animaduertit, quin ſuperueniens calor æſtiuus, ſanguinem vel diffundat, & quodam modo efferuere faciat, vel humorum in aliquam corporis partem debiliorem fuſionem excitet, ac in ipſa vel inflammationem, vel eriſipelas, vel aliquod aliud morbi genus operetur. Vbi nobilem concludit ſententiam: Nam multo plures, ac grauiores morbi, quibus plenitudo dedit occaſionem, ex humorum fiunt affuſione. Vim verò eandem, quam ab æſtiuo calore, his timendum eſſe à balneis, planè admonet idem Gal. in v. de San.tu. Scitueris (inquit) in vniuerſum de balnearũ uirib. in particularibus curandis affectibus, quod ſi, non euacuato prius corpore adhibeantur, membris affectis fluxionẽ pariunt. Atq; huius uitij varia in balneis viſuntur exempla. Quidam dũ tentaſſet pruriginoſam quandã ſcabiẽ in balneis adſtringentis naturæ reſiccare, non fuit citius ſcabie mundatus, quam in ipſo ẽt vſu balnei ex adfluxu à cute ichoroſæ illius ſuperfluitatis in thoracẽ oborta tuſſicula, factus eſt tabidus. Similem quendam in Melo inſula cõmemorat Hippocrates, qui Thermis propter impetigines vſus, ab ijs quidẽ curatus eſt, cæterũ in hydropem incidens, mortuus eſt. Ad imbecillas aũt partes illabens fluxio, multifariã lædit: plurimis inueteratas paſſiones, ac dolores iam conſopitos exuſcitat. atq; hi redeuntes à balneo rectè ſeſe ipſos notare ſolent prouerbio: SE ACCESSISSE AD BALNEA pro doloribus. Alijs inflãmationes fiunt, alijs febres. Cuiuſmodi exemplũ Galeni eſt, eius, quem Albularũ intempeſtiuo vſu, cõſtipata cuti, ac facta humorũ colliquatione febris corripuit. Et eorũ qui ſimiles, ac peiores errores vulgò incidant, non eſt numerus. Ergo ad hũc fluxionis effectũ triplex nobis prçſidij modus occurrit. Vnus quidem modus eius partis eſt, in qua de præparatione antè balneum ægimus: nempe ut conſiderata primùm totius corporis, deinde ſingulãrũ, quæ afficiuntur, partium diſpoſitione; ſuperflua quidem vacuentur, calida refrigerentur, frigida calefiant, ac imbecilla loca, tam mandantia quàm recipientia (vt Galenus monet) adſtringentibus, repercutientibusque muniantur. Alter verò modus eſt, vt qui ſuſpectam à fluxionis impetu alicuius partis debilitatem habuerint, uel ſi etiam inter initia balnei, deſcenſum eundem ſenſerint, confeſtim ita occurrant. Primùm ſi videbitur aliqua eſſe in capite, aut in reliquo corpore humoris copia, ut quæ fortaſſe defectu præparationis redundauerit, ea intermiſſo ad diem, vel etiam perendie balneo, aliquo ad id proprio medicamento uacuetur: puta, vel Pilulis ex capitalibus aliquib. vel Diacatholicone. Subinde uſum minuant balnei, & ipſam aquam condecenter ſibi temperent: reliquamque uictus ſpeciem ita inſtituant, ut in cauſſam ſuſpitionis non addant. Parcè, ac ſemel die, ſi ita expediat, comedant, vel cœ-

6. De Sani. tu. *3. De Sani. tu.* *4. Methodi.* *2. Aph. 12.* *Catarri effectus.* *Colliquationis humorum vitia.* *7 Meth.* *Curationis ratio triplex.* *1. Lib. 2. c. 7. 11.* *Purgatio in balneis.*

nam minuant, eamque interdum omittant. Meraciori ac potenti vino abſtineant, pariterque omnibus acribus, nidoroſis, fumoſis, nauſeabundis, ac tardæ digeſtionis interdican tur. Parum etiam, ac horis duntaxat conſuetis dormiant, & capite eleuato: interdiu verò ſomnum, defluxionis à capite præcipuum ſomitem, tanquàm à veneno caueant. Sub nubilo, ventoſo, pluuioſo, & caliginoſo aëre ne inambulent: procurantes interim capiti, ſi à capite fluxio gignatur, pulueribus qui capitales vocantur, è betonica, Roſis ſiccis, calamento, ſpodio, thure, maſtiche, & conſimilibus rebus, circa capitis verticem conſperſis. Tueantur verò recipientia membra, tùm per idonea alimenta, tùm per ea præcipuè, quæ vim quoque obtinent medicamenti. Adhibitis extrinſecus vnctionibus, epithematis, ac defenſiuis id genus remedijs, quorum materia vulgò habetur paratiſſima. Item diuerſionibus varijs. Celebrat Galenus in VII. local. med. ad deſtillationem calidam, ac ſalſam in thoracem illabentem, Diacodion drachmæ pondere dormituris elinctum. Eſto, ſi illius non adfuerit copia, eglegmatis è papauere tantundem, vel ex ſeminibus ipſis, ac ſaccare confectio, & quæ prius ad vigilias inſtituimus. Quod ſi ex his grauior timeatur ſomnus, ſacchari roſacei ſemuncia ſat erit. Porrò qui ad vſum ducciæ defluxionem ad infima verebuntur, baud tutum iudico his, vt ſe totos immergant in balneum. Verùm ut ſedentes in ſcamno balneario, & capite de more pileati conſperſiones ſuſcipiant, cautiſſimè adhibitis

Vnctiones ante balneum. circa collum ſpongijs (vt iuſſit Archigenes) ne pectus irrigetur. Vidi qui rectè partes imbecilliores, quibus timuiſſent influxum, ante balneum perungerent, itaque illas tuerentur: vel adſtringente, ſcilicet ac reprimente quopiam unguento, vel quod penetrando conſortaret ipſam particulam. Ad quam rationem haud immeritò eos laudauerim, qui ſecundum antiquorum inſtituta, exercitati, ac loti in balneis, cum in priſtinum naturæ habitum fuiſſent reſtituti, ſe inungerent. Thoracem ipſum, verbi gratia, vnguento ex oleo amigdalarum amararum, liliaceo, ac ladano: vel roſaceo & chamæmelino circà ſpinalis medullæ principium; vel Santalino circa hepar. Demum, quod tertio loco monendum propoſueram, eſt; ubi uehementior uiſus fuerit, quacunque ex cauſſa, fluxionis impetus ad principem quampiam partem, maximè ad pectus, quæ uel inflammationē illi parti comminetur, uel heriſipelas, uel etiam febrem. Tunc enim nulla magis compendiaria præſidij ratio fuerit, quàm balneum omnino dimittere, ac tantiſper ſuperſedere, dum ſe bellè reſtitutos, ac melius præparatos ſenſerint. Vbi aliquid deſtillaſſe ad pulmones ſentimus, proti-

Lib. 4. c. 2. nus (vt Celſus eſt author) abſtinere à balneo, ſole, uino, ac Venere debemus.

AD CAPITIS DOLOREM EX BALNEO.

AD Fluxionis è capite accidens proximè ſuccedit capitis dolor: quod auctore Paulo, inter ea quæ corpori accidunt, malum eſt grauiſſimum, & diuerſæ admodum originis. Aliquando enim hæret in capite per eſſentiam: aliquando uerò ex quopiam aliorum membrorum conſenſu dependet: & aliquando ex primitiua, ac extrinſeca aliqua cauſſa progi-
I. gnitur, nempe ex uino, Venere, æſtu, ira, ictu, balneo, & ſimilibus. Si quidem extrinſeca fuerit cauſſa, facilè de ſermonibus ægri cognoſcetur, atque emendabitur. Si ex conſenſu autem caput patiatur, puta uentriculi, quod ſæpiſſimè fit: pro diuerſitate cauſſæ occurren-
II. dum. Vomitione, exempli gratia, ſolutione uentris, purgatione item uentriculi ex abſynthij coma, uel compoſitione Dialoès, Melino, aut Maſtichino unguento foris illito,
III. quæ Galenus II. de compoſ. ſecund. loca. & VI. de Sanitate tu. fusè commemorat. Si tandem ex eſſentia hæſerit in capite ipſo intemperies calida: ſi quidem id ex naturali capitis diſpoſitione accidat (ut VI. de Sanit. tu. notatur) tunc calidis medicamentis, ſulphuratisque, ac bituminoſis huiuſmodi calidis aquis abſtinendum eſt. Si autem (quod primum eſt) ex impreſſione balnei, & præſertim ad vſum Ducciæ, talis mala affectio contracta ſit: ſuperſedere aliquando, ac minus vti balneo, non erit abſurdum. Diſſipatis interim vaporibus conceptis à balneo, per exercitium lene, & tempeſtiuum, & per molles frictiones. Nec non inter cibaria ſumptis refrigerantibus, ac reprimentibus, quale eſt Diacytonium, coriandrum, uel aniſum à cibo, atque etiam frigidæ aquæ modicum. Caput item ipſi dormituro circum tempora inungemus, roſaceo oleo, Oxirrhodino, vnguento roſaceo, & id genus.

AD VERTIGINEM EX BALNEO.

VERTIGO ſuperuenire ſolet, vel ex vaporibus ex balneo eleuatis, qui caput opplent; quemadmodum & de fluxione, & de capitis dolore modò diximus. Vel excitatis ex aliqua corporis parte prauis, ac fumidis humoribus ad caput, quapropter ſpecies imaginationis patienti fit, circumuolui in ſe omnia. Succurritur autem huic accidenti, per *Curatio.* eadem ferè proximè relata præſidia: quæ erãt intermiſſio balnei, exercitia, frictiones, aliæque id genus diuerſiones. Adhibitis circa caput tùm reprimentibus vaporum ipſorum impetum, tùm diſcutientibus ad finem, quæ in ipſo capite hæſerint, illorum reliquias. Verùm ſi vapores ex ipſa humorum commotione excitati fuerint: commodiſſimum planè eſt eos prius euacuare, vacuatiſque inferiorum partium, vnde eleuantur, rationem habere; ceù ventriculi, hepatis, lienis, folliculi fellis, vteri. Sed ventriculi in primis rationem habebimus, qui vt facilè ex aſſumptis cibarijs alteratur, ita aſſiduos ad caput vapores mittit. Quare extrarias omnes cauſſas, quæ ſtatim eam circunuolutionis imaginem mouere poſſunt, auferant: vt rotatilis motus eſt, & ex alto conſpectus. Euomant, ſi nihil obſtet, ceû natura inuita: præſertim à cibo, ubi uentriculus eius affectionis ſit in cauſſa. Cibum verò in poſterum non ſequatur potus, ſed quid modicum adſtringens, premens, ac vaporationem prohibens, vt pirum, cytonium, panis cruſtula, aniſum. De cætero capiti facient tùm per aures iniecta ſubtilium partium, & temperata, vt amigdalarum oleum. Tùm reprimentia per affectus initia ad collum, ad frontem, & circà tempora, uarijs liquamentis adhibita: ex roſacea nimirum aqua, oui albumine, roſaceo oleo, atque unguento. Et omnia breuiter, quæ iam ſub capitis dolore comprehenſa habemus.

AD CONVVLSIONEM EX BALNEO.

CONVVLSIONIS vnum genus nunc intelligimus, cùm capita aliqua muſculorum, præſertim in cruribus, contrahuntur. Quod accidens vulgo Granchios appellant, *Ad Granchios.* frequens ex natatu in aquis frigidis, frequens & per noctem his, qui balneis calidis vtuntur. Apertis enim illis per exercitium, his verò per balnei calorem poris carnis, facilè nocturni aëris frigiditas introducitur. Nec minus, ipſis fortaſſe muſculis per balneum exſiccatis. Cui affectioni facilè quoque ſuccurritur, ijs membris ante ſomnum ex oleo aliquo calorifico confricatis, vt laurino, uel anethino, addito (ſi libet) ſulphuris etiam momento. Vera autem conuulſio quam raro accidit, ac duobus hominum generibus ſuperueni- *Conuulſio.* re ſolet in balneis. His ſcilicet qui deſperata vndecunque ab alijs præſidijs ſalute, balnea illegitimè ſubeunt: & etiam his, qui prætergreſſis balnei legibus, gulæ, ſomno, & veneri indulgent. Primi quidem ex longo quopiam morbo reſiccati, aut malè affecti, nec adeo diſpoſiti ad balnea; plerunque vel ſuffocantur, vel ex ſiccitate conuelluntur. Quæ ſi quidem confirmata ſit affectio, curatu impoſſibilis eſt, vt in Aphoriſmis pluries teſtatur Hippocrates. Si verò vtcunque ſanabilis videatur, humectantibus eget, victu ſimili auctiore tùm ci- *Lib. 5. & 7.* bo, tum ſomno, dulcium & temperatarum aquarum ſolio, hydrelæi, ac etiam olei balneo, & conſimilibus. Secundi autem ex humorum agitatione, qui cum vaporibus balnei commiſcentur ita affici ſolent, quòd his capite oppleto, fluxionis genus excitatur ad neruos, vniuerſaque eorum compago reſoluitur. Quo fit, ut nerui & muſculi in latum aucti, ac repleti, breuiores euaſerint, longitudine ſcilicet naturali imminuta. Et hi quidem rectè curabuntur, ſi commota materia protinus uacuetur, valenti quopiam medicamento purgante, & à remotis attrahente propinato. Poſthæc (vt VI. Methodi monet Galenus) noxas neruoſo ipſi generi impreſſas oportet corrigere, ipſumque roborare: adhibitis capiti, ſpinali medullæ, & reliquo corpori calfacientibus, reſiccantibus, ac diſcutientibus oleis, vnguentis, ac alijs eiuſmodi remedijs. Quo tempore victu tenui, ac reſiccante uti opus eſt, & qui maximè uires reſtauret.

AD TVSSIM SVPERVENIENTEM EX BALN.

TVSSIS quoque in eo Fluxionis genere ex balneis uerenda eſt. Eſt enim hoc accidens indicium imbecillitatis ſpiritalium membrorum, & acrimoniæ iam prædictæ hu-

VII. Secund. lo.

morum, qui ſcatent è capite. Quæ defluxio ſi in pulmones fieret, tabis periculum poſſet inducere. Eſt autem perinde in balneis naturalibus, ac in febribus ſymptoma quoddam, quale ſolet intemperies calida excitare. Primò igitur, cautius ſe balneis committant qui tuſſi infeſtantur: adſtringentibus, modiceq; frigidis caput defendant, vt puluerum aliquo conſperſo, quorum materiam in præcedentibus retulimus: vel ceratum aliquod conſtipans applicent in bregmate. Percrebrò autem idem Galeni medicamentum Diacodion ex Damocrate conſcriptum elingant, ex ſapa præſertim ac melle confectum; defluxum.n. id prohibet, & tuſſim mirificè ſedat. Vel quod Diacodion æmulatur, familiariusque eſt, ex ſaccharo confecta ipſius albi papaueris ſemina. Vel eadem contuſa, ac ſaccharo tabellarum inſtar excepta, elinctaque de more, hora ſomni. Eodem pertinet eglegma de papauere, aut quod ſanum, & expertum apud Seplaſiarios inſcribitur. Vtendum item gargariſmis ex aqua tepida, nec non frigidam ſubinde profuiſſe ſcribit Paulus, frigidi acris inſpirationem, & frigidum victum.

AD ORIS, ET GVTTVRIS SICCITATEM EX BALNEO.

Viſcerum ſiccitati.

LEVIA porrò hæc accidentia, & quamplurima conſimilia haudquaquam vereri debent qui aliquod inſigne malum per balnea curare ſtudent. Sed ne hæc ipſa tamen contemnere per omnia videamur: humectantibus aſſiduè in ore detentis linguæ, atq; oris aſperitas lenienda eſt: nempe aut glycyrrhizæ, aut mixarum, aut Pſylij, aut lini ſeminis decocto. Idem præſtat in ore detentus portulacæ ſuccus. Et item mixa, palmulæ, prunorum damaſcenorum, nec non Tamar Indarum pulpa, lactucæ cauliculus & huiuſmodi alia. Optimum, ac facillimum eſt ſaccharum candi vulgo appellatum, ſtillatim elinctum. Ore ſæpè conniueant, ſternutamenta cieant (dum nihil obſtet) præſtantiùs hæc enim humectare ſolent: & in latus recumbant, nam reſupinus cubitus reſiccat. Cæterùm, quoniam exſiccationes, ſitis, & aſperitates eiuſmodi, plerunque (vt benè inquit Aëtius) principalium viſcerum intemperiei indicia ſunt: idcirco hoc in primis diligenter animaduertatur: quod ſi viſcerum ſit culpa, eorum perfrigerationi præcipua cura teneatur. Non omiſſis interim vnctionibus, conuenienti uitæ regimine, & balnei dimiſſione, ſi ita viſcerum poſtulet intemperies, quemadmodum paulò poſtea dicturi ſumus.

AD DEBILITATEM VISVS EX BALNEO.

LEVICVLA quoque res eſt oculorum punctio, quæ ex ſubacri caligine aquarum mineralium quibuſdam inter balneum accidit: nam per ſeipſa, circà primos dies remittitur. Alioquì viſus quùm debilitari contingit in balneis, haudquaquam contemnendum videtur. Nam quandoque debilitatur ex ſiccitate immodica oculi ſuperfluæ vacuationi ſuccedente: quandoque ab humore eliquato vi balnei in capite, eoque nerui viſorij cauitatem opplente: & quandoque ex vaporibus balnei fœculentis caput opplentibus: quarum ſingulariter cauſſarũ cura eſſe debet. Ex ſiccitate.n. per humectantia viſio foueri poſtulat: cibo nimirùm & potu, proba nutritione, aquarum interim dulcium, & temperatarum balneo, ſomno, & cæteris cùm totũ corpus, tùm oculos præcipuè humectantib. Ex humore aũt in neruos viſorios eliquato, idoneæ ſunt per initia diuerſiones: ad brachia quidẽ frictionib. grauibus, & ligaturis: ad occiput verò & humeros leuib. cucurbitulis applicatis. Inſtillato ſæpius in oculos collyrio ex oui albumine cum roſacea aqua, & ſaccharo, quod mediocriter reprimat; motumq; adfluxionis ad longinquas partes promoueat. Poſt principia verò, quum.ſ. coniectabitur iam aliquam fluxionis partem in oculis hæſiſſe, vacuatione in primis totius corporis vtendũ eſt, vel pilulis quidẽ coccijs, vel aureis, vel lucis, vel ex hieris, & agarico, quæ primo fluxionẽ auertant, atq; euacuent. Deinde ad diſcutienda localia veniendum, quæ tñ ſemper vltima eſſe debent, etiamſi mitiſſima, vel inquã prætentatis alijs. Quo in genere ea maximè præferuntur, quæ leuia cùm ſint, peculiarem quampiam viſui reſtituendo obtinent facultatem: vt ſuccus chelydonij, euphragiæ, fœniculi, fel perdicis, fel ericij, collyriũ ex fellibus, & maiora alia. Ex vapore deniq; balnei debilitata viſio, uacuatione quadam præmiſſa reparanda eſt: partim quidem inhibendo reliquias aſcendentium

ipſorum

ipſorum vaporum ad caput, vt ſi vtantur poſt cibum vel coriandro, vel aniſo, vel fœniculo, vel diacytonio, & quæ aliàs diximus. Partim verò eas reuellendo ad inferiora, per ipſorum frictiones, lotiones, ac exercitia, vel balanis, & clyſteribus, pro his, qui non erunt ad exercitationes idonei. Poſtremò oculis adhibenda quæ ipſos tergeant, ac roborent, quantum fuerit opus. Mirabile quidem omnibus oculorum vitijs, aſperitati, ſuffuſioni, lippitudini ex hæmatite, & lacte collyrium ſuper cotem leuigato. De multiplici verò ad oculos fluxione decumbente in balneis, ſemper quæ ex uſu duccia in capite fit, verenda apprimè eſt.

AD VRINAE DIFFICVLTATEM, ATQVE ARDOREM EX BALNEO.

VRINAE difficultas cùm plures habeat cauſſas, teſte Galeno in VI. de locis affectis; nempe calculum, inflammationem, vehementiam febris, obſtructionem, callum in veſica, ac ſeroſæ humiditatis acrimoniam: haud ſecus in balneis eſt ſymptoma quoddam, ex propria talium humorum qualitate, quam & aquæ acrimonia, quæ hepar, ac renes incendit; facilè excitare poterit. Temperatiora itaque ipſis balnea miniſtrare oportet, ac interdum omittere: & ſi vehementius infeſtauerit affectio, vt quibuſdam aſſolet prorogari, intemperatæ aquæ ſolium deſcendere, vel etiam in hydrelæum expediet. Ex vſu verò ſunt quæ illam intemperiem alterent: vitando interim acria, multum vini potum, exercitium, iter, equitationem, & tardam comeſtionem, quæ omnia valde ſolent humores acuere, ardoremque acrius augere. Hiſce conuenientiſſimum Apozema eſt, ex liquiritiæ decocto, maluæ, caudæ equinæ, capillorum veneris, althææ, violarum, ac his ſimilibus. Empyricum eſt, atque optimum ad vrinas ſuppreſſas, aqua deſtillata è ſcapis fabarum recentium, pondo ſex vnciarum ebibita mane diluculo, cum ſyrupo de liquiritia. Vtimur & aqua deſtillata ex floribus geniſtæ, & quem Romæ de Hibiſco vocamus, ex rad. altheæ decocto paratum. Faciet autem ad ardorem optimè, ſi frigidis veſcantur, maluæ cauliculis, ſcilicet ex modico aceto paſſulato, atque oleo, piſcibus, ſi nihil obſtet, ouis ſorbilibus, nec non lacte cum ſaccharo in prima menſa. Ad ardorem, ac difficultatem vrinæ, hæc tria inuenimus præcipua, ſiue in alimentis ſumantur, ſiue in medicamentis: Maluam, caſiam fiſtulam, & Glycyrrhizam: poſt hæc quæ & vrinam facilitant ſemina communia, capillum veneris, portulacam, & cetrach. De extrinſecis porrò, mollia, ac leuia ęnemata frequenter, ex lacte etiam indantur, vel dulci oleo, vel violaceo. Dormituris verò renes, hepar, & pecten, vel ſantalino, vel roſaceo, vel quopiam eius generis refrigerantium, & modicè aſtringentium inungantur. Maximè verò his conducit ſomnus; quam ob cauſſam ſi cætera conſentiant, & patiens conſueuerit dormire interdiu, expediet ei per horam à cibo quieſcere, maximè ſi intermittendum per eam diem à balneo videatur. Mordacitate verò acriùs ingruente, his balnea in totum dimittere erit vtilius: cæterùm in genere Potulentarum temperatæ admodum conueniunt. *Ad ardorem.*

AD ALVVM ASTRICTVM EX BALNEO.

PROCVRANDVM porrò in balneis eſt, vt aluus ſuperfluitatibus uacet; vt bis quotidie ſcilicet, vel ad minus pro conſuetudine exoneretur; multos enim ob hoc ſolum accidens, colica, atque etiam illorum paſſione correptos vidimus. Quòd ſi, ex contracta in inteſtinis calida, & ſicca intemperantia, id minus præſtare quis poterit, vt vſueuenit ex balneo; imus venter totus quopiam emolliente, relaxante, & refrigerante vnguento illinatur. Cuiuſmodi inter Vſualia, ac facilè parabilia ſunt, oleum commune, antiquumque, butyrum, oleum è cyclamino, oleum de thymelea, vnguentum è cyclamino ilibus, & femori illitum Meſuæ, unguentum Dialthæa, vnguentum Agrippa. At ſi adſtrictio diutiùs proceſſerit, in hydrelæi peluim patientes mittantur, atque etiam ſimplicis olei. In edulijs verò vtantur virulentis, ac item emollientibus, malua, blito, beta, mercuriali, cucurbita, portulaca, vrticæ cauliculis, omnibus ex oleo, & garo elixatis; cuius loco hodie vel omphacio, & ſale vtemur, vel lectiſſimi tartari ex vino polline, quod vim abſterſiuam non paucam obtinet. Pari modo, in antecœnijs ſumant pruna damaſcena, & fugaces fructus eiuſmodi, quantum licebit. Ex medicamentis verò, quæ per os *Medicamenta.*

 deuo-

deuorantur, ſiquidem diſpoſitionis ratio indicauerit, valenter etiam purgantia exhibeantur: hoc ſeruato, vt quandiù medicamenti miniſterio ægri intendunt, à balneo abſtineant. Sin autem, clementia quædam aſſumant, vt bolum caſiæ fiſtularis: vel deuoratis pilulis alephanginis, maſtichinis, communibus, de tribus; & ſine cura vulgò appellatis antè cibum. Clemens verò, nec minus delicatum eſt hydrotoſatum Pauli, ſi ita paratur, aqua, roſis, & melle. Vel quod lenius à noſtris fit, ac Simplex ex roſis, & melle, quod vulgus medicorum, modo ſyrupum plurium infuſionum, modo roſatum, aut violatum ſolutiuum appellant, pondo trium vnciarum aſſumptum benè manè. Vel ſaltem non omittantur *Clyſteres.* clyſteres, primùm quidem ex brodijs lenibus, ac mollibus, deinde poſteà acrioribus, aut glandes ſuppoſitoriæ indantur. Nec deſunt multæ ex medicatis aquis, quæ inditæ ex enemate ſubducunt aluum, vt nitroſæ præcæteris, æneæ, atque etiam ſalſæ: contrà verò ferrugineæ, aluminoſæ, & ſulphureæ, quæ inquantum tales exſiccant, atque adſtringunt.

AD DEFECTVM BALNEI SI NON VACVETVR.

LONGE verò alia retentionis ſpecies à ſupradicta eſt, quùm balnei aqua ebibita, *Signa quo loco aqua ebibita retineatur.* quocunque impedimento non emittitur. Primò verò diſtinguendum eſt vbi retineatur, an vijs latis, an in circunferentia totius corporis, an in vaſis vrinarijs, & veſicæ. Quorum locorum ſunt certa ſigna diſtinctiua, dolor, rugitus, inflatio, fluctuatio in ventre aquæ, ſputamina inſolita, languiditas appetentiæ. Eſt & tumor ad ſupremam cutim (quod certè *Lib. 36. c. 6.* nunquàm vidi) teſtimonio Plinij iam allegato, quoſdam viſos bibendo turgidos in tantum, vt annuli integerentur cute. Quidam ebibitis, me auctore, aquis Sancti Marini iuxta Ariminum, regreſſus in patriam cœpit inſolitam corporis laſſitudinem dolere, deiectam appetentiam, ventris duritiem: porrò, caſu quodam oborto ei eryſipelatode tumore ſuper dextrum hypocondrium, quod offenderat; perinde quaſi perforatus hydrops, complures ſitulas aquarum, ichotoſæque humiditatis, vſq; in admirationem medicorum *Curatio.* eiecit è loco. Quocunque ergo modo aqua ebibita retineatur, de ſui indicat neceſſaria euacuatione, per conuenientem uiam. Si in inteſtinis, ſtatim eadem die vacuanda eſt, per clyſterem ex eadem aqua, vel diſcuſſorij aliquo addito, paretaria præcipuè, & etiam hiera. Secunda die, nihilominus bibendum: quod ſi ſimiliter retineatur, eadem præſidia reiterentur. Quod ſi tertia, & quarta item die retentio proſequatur, ſuperſedendum eſt: ac vnam duarum putabimus eſſe in cauſſam. Vel quia eo anno balnea ſunt minus ſalubria, vtpote ſi multis eſſent diluta pluuijs. Vel corporis perperam factam eſſe preparationem, *Lib. 2. c. 7.* vijs obſtructis viſcoſitatibus, quæ erant tenuandæ, vt ſuo loco docuimus. Reliquias verò euacuare tentandum; Aut pilula aliqua ante cœnam, quæ proritet aluum, vt maſtichina, vel de tribus, vel ſtomatica. Aut ſtimulo aliquo aquarum virtutem exacuere oportebit, vt vel ſalis momento, vel ſyrupo roſaceo, vel ſaltem ſimplici ſaccharo. Vtuntur Patauini Medici, teſte quoque Fallopio, pilulis, quas habent in ſecretis vulgi cauſſa. Nimirum *Pilulæ in ſecretis.* ſcrupulo vno ex prædictarum aliqua ſpecie, cui additis boni elaterij granis duobus, faciunt vnam pilulam, exhibentque antè cœnam: quæ & non grauat doſi, & purgat certiſſimè retentas aquas. Quòd ſi languido alioquî prius corpore, aquiſque retentis, de hydropis ſpecie timendum ſit, putreſacta forſan aqua, ac viſcere cum toto corpore perfrigefacto; apertè ad fortiora præſidia veniendum eſt. Etiam ad ebuli decocti exhibitionem, quod quandam habet proprietatem ad ducendas aquas, vel augere Elaterij doſim ad quatuor, vel etiam ſex grana. Communia ſunt exercitium, labor, ſudor. Quam maximè verò expe- *Balnei vſus poſt potationẽ aquarum.* dit finito balneo, eos in balnea, ac lauationes, calidiorum aquarum committere: medicatarum quidem, ſi talium copia haberi poterit (hoc enim in caſu balneum poſt potationem aquarum conceditur.) Sin minus priuatarum, & dulcium lauacra ineant: diuque perſeuerent exerceri, geſtari, fricari; vt omnino imbibitas iam humiditates excutiant. *Ad promouendam vrinam.* Quidam ad aquas Porretanas, ſi minus ex potu earum promouerentur vrinæ, adhibent circa pectinem malagmata ex parietaria decocta in aqua, actuque calida, ſæpè, ac ſæpiùs adhibita: faciunt & ex ea clyſteres.

AD

AD ALVVM NIMIVM SOLVTAM EX BALNEO.

PERTIMESCENDVM quoque cum primis eſt, alui nimium ſolutæ accidens in balneis, quando non pauci ob hoc ſolùm in dyſenteriam præcipitent. Incauti nimirùm, qui ſalſugineas, acresque pro potulentis medicatis àquis ingurgitantes, cruentam deiectionem, ac inteſtinorum tormina experiri ſolent. Principio igitur dum à virtute balnei excernente crudos, & contumaces humores, fluor proceſſerit, ſinendum. Indicabunt enim id eſſe naturæ munus, leuis tolerantia patientis, quies, ipſarum excretionum qualitas, quantitas, condecens occaſio, ſyncera aquarum ebibitarum eiectio in fine, & tandem ceſſatio. Sin autem vacuatio modum excedens vires deijciat, flatus, & tormina efficiat, cum ſiti aſpera, & linguæ ſiccitate, & pro quantitate, qualitate, & tempore exeuntium minus idonea videatur; protinus balnei miniſterium dimittendum eſt, ſeu bibendo, ſeu lauando, ſeu quocunque modo ipſum aſſumpſerint. Quod ſi coacta natura adhuc aluus iuerit, ac immodica vſque adeo fiat inanitio, vt æſtus, aſperitas, ventriculi attenuatio, totius corporis exiccatio inducatur; tunc non modò extrinſeca cauſſa, quæ eſt ipſum balneum, intercidenda eſt, ſed etiam intrinſecis, materiali ſcilicet & efficienti cauſſæ fluxus, prudenter occurrendum eſt. Habita diligenti ratione num aut hepatis, aut ventriculi, aut inteſtinorum, aut cerebri id vitio contingat: cuius rei cùm innumera ſint capita, & cauſarum connexus; longè abeſt ab inſtituto hoc noſtro vnumquodque proſequi. *Curatio.*

AD SVDOREM IMMODICVM EX BALNEO.

SVDORES autem è balneis excipere oportet, his quibus ſudandum eſt, quandiù ſatis vacuatum fuerit. At vbi largiùs eruperint, vt ſuprà modum laſſari patientes videantur, & in ſyncopim labi, leuiſſimè ſudor abſtergendus eſt, nam alius quoque alium elicit. Subinde leuando operimenta refrigerare conuenit, feneſtris patentibus, quo perflatus aëris frigidior inducatur, ac euentilatio circunquaque fiat. Omphacino quoque oleo, aut myrthino, aut cytonite, aut quopiam alio aſtringenti vnguento perungantur. Cęterùm ſatiùs fotaſſe fuerit prouidiſſe, vt qui raræ admodum texturæ ſunt, & ad largos huiuſmodi ſudores idonei, parciùs (præſertim inter initia) lauacris committantur. Intraturi ſcilicet ipſum balneum, molli prius ex oleo frictione vtantur; à balneo autem aut in tinam frigidiuſculæ, ideſt minus calidæ aquæ confertim inſiliant, aut eàdem per miniſtros conſpergantur, ac derſi inungantur, de more quem in lauationibus propoſuimus. Eodem modo gracilibus, imbecillis, delicatis naturis, & reconualeſcentibus, ſi quando balneis vti contingat, conſuluiſſe oportet. Cibarijs verò mediocriter aſtringentibus, refrigerantibusque vtantur, velut acidis granatis, limonibus, lactucis, oxalide, & ſimilibus. Nec minus animalium pedes ex aceto vtiles, & lac etiam decoctum. *Vnctio ante balneū.*

AD ANIMI DEFECTVM EX BALNEO.

SOLET autem animi defectus cùm imbecillis, & minus conſuetis, tùm in aquis natura calidioribus euenire; modò ex ipſa mora in balneo, modò ex ſudoris multitudine poſt balneum. His quidem, qui ex lenta in balneo mora animo linquuntur, conſueuerunt balnearij confeſtim totum corpus frigida conſpergere, frigidum perſpiratum aëris præbere, ſtomachum fricare. Et eſt ſententia Pauli, nam ſubito reſipiſcunt illapſi, naturali calore nimirùm in ſeipſum, tanquàm in arcem reconcentrato, & reuocato. Quibus verò ex quodam vitæ abuſu ſummo mane prandere mos eſt, ac impranſi inter balneum videntur animam exhalare, poteſt his aliquid antè balneum concedi pro ientaculo. Aeſtus in balneis arcetur (inquit Celſus) ſi quis frigidam aquam in ore teneat: & Plinius, ſi ſalem linguæ ſub- *Cibus aliquādo antè balneum.* *Ad æſtum in balneo.*

guæ ſubditum elingant, vel acetum collutum. Imbecillis autem, & inconſuetis tutiùs conſulimus, vt à leuioribus incipiant, donec aſſueuerint, & paulatim contrà quàm in frigidæ natatione, non confertim ſe totos immergant. Cubent, aut immerſi ſedeant, & nihil agant, nec dimoueantur, porrecto ſolùm brachio in aërem frigidum quandoque, vt pulſius in aperto perſpireut, vel alternatim pedes in margines aluei eleuent. Pro ſudoris autem multitudine deficientibus, cutem denſare oportet, & tàm internis, quàm externis adiumentis frigidis ſuccurrere; exhibito nimirùm vini potu frigido, ac paulo poſt iuſculento, aliquo cibario, aëreque ad frigidum, & acidum alterato, perſuſis, conſtratiſque pauimentis, & *Ad Syncopim.* quæ ex Galeni ſententia ad ſudorem diximus. Cæterùm ad Syncopim in balneis, multa relinquo ſcitû vtilia, quæ commodiore loco de accidentibus in balneis artificialibus recenſenda venient, libro VII. cap. 26.

AD LASSITVDINEM, AC DEBILITATEM CORPORIS EX BALNEO.

Cauſſa. PRAETER animi autem deliquia, vniuerſi interdum corporis debilitas vacuationi immodicæ ſuccedit tanta, vt vires ipſæ proſternantur. Quapropter iure optimo Galenus vacuationem repetere quàm exquiſitè ſemel vacuare maluit, tolerabilius exiſtimans, quempiam in morbos à plenitudine prolabi, quàm ab inanitione. Eſt & altera cauſſa, nempè mineralium virulentia in balneis, ac malignitas, quæ intemperiem, & quandam naturæ fatigationem in corpore excitat. Et tertia, externus calor, æſtusque balnei à profundo ad cutim trahens, & ſpiritum diſſoluens: quo nomine accedunt quoque extrinſeca alia, ira, anxietas, angor animi, coitus, labor, & peruerſa reliqua viuendi ratio. Quæ vel ex eo potiſſimùm recenſenda veniunt, quòd ipſis euitatis, promptè ſe quiſque ab hac laſ*Curatio.* ſitudinis ſpecie vendicabit. Cognita ergo cauſſa, vbi quis plus ſolito ſe grauari ſenſerit, dimiſſo balneo, virium reparationi intendat, & eius cauſſæ: cùm tamen eueniat, quando pro re nata contra ipſum ſymptoma prius eſt inſiſtendum, & quùm præſertim ob ipſius vehementiam præceps virium reſolutio timeatur. Si quidem igitur imbecillitas hæc propter vacuationem immodicam ad balnea contingat, analepticæ artis parte, hoc eſt, refectoria, & renutritoria vtendum eſt, quemadmodum infrà ex Galeno ad ventriculi debilitatem occurremus. Si verò ob corporis intemperiem, ab aquarum malignitate excitata, laſſitudo ipſa acciderit, contrarijs prædictis profligetur. At ſi fiat ſpiritibus ab æſtu, labore, coitu, ira reſolutis, veluti quoque ſi contra ipſum ſymptoma pugnandum eſt, renutritoria victus ratione, & roborante eſt opus. Qua in re per quàm commoda eſt delectatio, & alimenti paulatim pro viribus facta acceſſio, adhæc ſomnus & quies, & adhibita *Balnea dulcia.* medicaméta ſuaucolentia, tùm cardiaca, cùm ſtomachica. Balnea quoque dulcium aquarum temperatarum, inunctiſque poſtea de more patientibus, circa finem curationis ſunt ſaluberrima, Galeno teſte. Sicuti etiam expedit aut in balneo ipſo, aut cum ſtatim exierint, iuſcula pullorum, & ouorum uitellos ſorbere: præſertim ſi leuis frictio præceſſerit, *Vnctiones.* & muſculorum unctio ex oleo temperato aliquo, quale eſt oleum de ſpica, oleum chamæmelinum, & oleum ex leuchoio, quod de Cheiri in officinis inſcribitur. Oleum quoque uctus auctore Galeno, & præterea oleum maſtichinum cum roſaceo, & uino antiquo dilutum, laſſitudinem, debilitatemque tam neruorum, quàm reliquorum artuum emendat: quod & ualetudinarijs non erit inutile.

AD VENTRICVLI IMBECILLITATEM EX BALNEO.

VENTRICVLI autem, atque hepatis munia cùm ſint omnibus animalis partibus neceſſaria, communiaque, ut ſcribit Galenus in VII. Methodi, ſumma diligentia nos uti decet, ut ne inter balnei miniſteria eorum uirtutes offendamus. Quam ob rem ſi pro uiſcerum innata imbecillitate, aut reſolutionem uirium timeamus, aut ipſius particulæ periculum; ſani certè conſilij fuerit, tempus ſalutaribus auxilijs anticipaſſe. Succurratur igitur tùm his, quæ per os ingeruntur, tum his quæ extrinſecus adhibentur ſtypticis, amaris, aci-

ris, acidis, atque modicum aromatici olentibus. In quorum genere ſunt roſa, ſantala omnia, ribes, palmulæ, aloe, maſtiche, vinum aſtringens aromaticum, acetum, citria, granata, cotonea mala, oxalis, plantago, paſſulæ acidæ, ceraſia acida, hiſque ſimilia multa varijs modis ægrotanti ipſi miniſtrata. Et ex his, quæ vim quoque medicamentariam habent, diacitonium, ſaccharum roſaceum, conditaque alia ex citrijs, mirobalanis, citonijs, ſyrupus roſaceus, de acreſta, aromaticum roſatum. Adhibenda verò extrinſecùs, oleum maſtichinum, roſaceum, melinum, myrthinum, de abſynthio, vnguentum roſatum, ſandalinum. At ſi nihilominus ventriculus ipſe in imbecillitatem labatur; tunc uel os eius duntaxat afficitur, virtutis nimirùm appetitiuæ lapſu, quam antea reparare docuimus. Vel fundum, ac villi eius retinentes patiuntur, & tunc retentrix virtus maximè deijcitur. Vel certè prægreſſa aliqua ventriculi affectio, aut intemperies eſt, quam balneum excitauit, tùmque omnis facultas naturalis, cuius origo eſt ipſe ventriculus; imbecilla ſimul efficitur. Præmiſſa ergo vacuatione aliqua, ſi neceſſe fuerit, veluti ex dialoë Galeni, vel maſtichinis pilulis, vel alephanginis, vel communibus, vel diacatholicone maximè medicamento, cibarijs ſtudeant boni ſucci, ſorbilibus, & quæ citò ac in pauca quantitate nutriant, celerrimeque laxatas virtutes inſtaurent. *Purgatio.* Eſto etiam cum his cibus eius qualitatis, quæ ventriculi partes laxas in vnum cogere queat, roboret, ſomnum conciliet, laſſitudinemque à balneo relictam auferat. Qualis maximè idoneus fuerit ſubacidus, & ſubauſterus, aromatibus parùm aſtringentibus conditus, veluti diximus. Paulatim verò, ac per interualla dandus eſt, quantus ſcilicet non grauet ventriculum, ſenſimque augendus, donec ad cōſuetam illi quantitatem ventum ſit. Potus etiam ſit parcus, etiamſi magna ſitis adſit, eam enim potu largo placandam non eſſe, cautum anteà à nobis eſt, & ſitim tolerare ventriculum roborat. Eſto autem vinum tenue, odorum, & leue, & aqua cocta dilutum quantum opus videbitur, modico item ſtillatitij liquoris adiecto, boni Meſuæ conſilio, quod faciat ad cauſſam. *Vini electio.* Vitando vinum dulce, craſſum, coctum, vinoſum, & turbidum, & aquam tùm calidam, tùm frigidam; hæc enim imbecillum extinguit calorem, illa autem laxat, ac innatas ventris virtutes diſſipat. Vitent præterea pinguia, nauſeabunda, dura, cruda, mali ſucci, ac etiam lenta, & herbacea, præter mentham, ac alia eiuſmodi ſtomacho maximè congrua. Dimiſſo autem vſu balnei intereà, ſomno indulgeant cōpetenter, hic enim omnes ventriculi moleſtias, ex reſiccatione maximè obortas ſedat, priſtino vigori ipſum reſtituit, ac reliquum corpus inſtaurat. Gaudium, deliciæ, & reliqua id genus victus ratio teneatur. Forinſecùs autem impoſuiſſe præſtat interim olea, vnguenta, cerata, epithemata, & ex herbis, ac liquore aliquo malagmata paratù facilia, quæ eandem ſententiam iuuent, caloremque conſeruent, ne diſſipetur: qualia adſtringentis, ac odoræ facultatis maximè ſunt, vt ex triaſandalis confecta, & eiuſdem farinæ alia. *Extrinſeca.* Quòd ſi tandem attenuatus adeò ventriculus ſit, vt hecticæ periculum timeatur (quod in his, qui cum mala valetudine vadunt ad balnea nō rarò euenit) ventriculum ipſum modis omnibus humectare expedit, atque his præcipuè, quæ tùm corpus vniuerſum, tùm virtutes inſtaurare ualent, de quibus alibi opportuniùs uerba faciemus. *Hecticæ periculo.*

AD DOLOREM VENTRICVLI EX BALNEO.

QVATVOR potiſſimùm de cauſſis uentriculus dolorem poteſt incurrere ad balnea. Vel ob intemperiem ipſius æqualem, uel inæqualem, uel ex ulceratione, uel tandem ex flatulento, acri, & pungente humore, quem uſus balnei concitauit uentriculo, non tamen coniunxit. Si quidem ſola intemperies calida eſt, facillima curationis habetur, Galeno teſte in eodem Methodi libro VII. ut quæ alterantibus duntaxat, ac adſtringentibus, qualia diximus alimentis, ac frigidæ aquæ exhibitione curatur. Quod ſi etiam æſtus uehemens calidæ intemperiei adiungatur, eum affectum, ac ſi febris eſſet curaueris, dimiſſo in totum uino, melle, ac calorificis alijs, ac Ptiſanæ hordeaceæ uſum, humectantiumque aliorum iubeto; foris uerò crudum oleum, hoc eſt omphacinum, & melinum illinito, uel ſantalinum unguentum, & ut interim ſimplex diacitonium cum ſaccharo roſaceo, uel uiolaceo elambant. Si uerò cum intemperie materia quæpiam coniuncta ſit, aut hæc quidem ex eſſentia excitata eſt in ipſo uentriculo, aut ex alterius partis conſenſu; ſi primum, tunc præmiſſa ſi oportuerit, præparatione aliqua, uacuationi intendendum eſt. Hanc autem ex habilitate naturæ patientis moliemur, uel per deiectionem, uel per uomitum. Pharmacis

macis quidem vtendo clementer purgantibus,& à propinquo trahentibus,vt hiera quam probauimus ex Galeno. Verùm ſi materialis eiuſmodi intemperies, ex cuiuſdam alterius membri conſenſu adducta in ventriculum ſit;quemadmodum frequenter ex irruente à capite fluxione ſolet accidere; eo in caſu membri illius demandantis robori attendere oportet, veluti in alijs diximus, recipientis interim cura viſceris non neglecta. Si verò cum hoc exulcerari quoque ventriculum contingat, cùm in cæteris cauſſis parciùs balnea ſumenda ſint, hîc ea prorſus oportet dimittere, ac pariter rerum acrium alimenta, & his ſimilia. Sit victus refrigerans, ex Ptiſana, cum qua quidpiam mellis adiungant, quo per ipſum vlcera repurgentur, atque abſtergantur,& aliquando quæ dolores mitigent,ac mordacitatem obtundant, commanducent. Foriſecùs epithematis adhibitis, quæ corroborent, ex palmulis, malis cotoneis, ac polenta, ceratiſque ex melino, roſaceo, ac ſantalino. Poſt repurgationem verò, ſint quæ carne implent, & deinde quæ adſtringant, ad cicatricemque perducant.

Vlceribus.

AD FLATVM EX BALNEO.

SI tandem ex ingenito iſthic, incluſoque flatulento ſpiritu ventriculus doleat,ius galli commodiſſimè exhibet Meſues, emplaſtro adhibito ex pane calido, oleo, ac melle. Peculiariter autem ad flatum ventris,laudant balnearij Medici hæc olea,de Abſynthio,de Spica, de Maſtice: ſimiliter gariophyllos, galangam, Macem, aniſum, galliam muſcatam, & ex his varia medicaminum genera. Aniſum, vel Coriandrum à cibo commanſum familiare eſt; ac id genus confectiones. Cæterùm diſcutientium flatus longiſſima eſt apud medicos ſeries, ſubtilium ſcilicet partium omnia, calida & ſicca.

AD SINGVLTVM SVPERVENIENTEM EX BALNEO.

SINGVLTVS quo os ventriculi quodammodo conuellitur, retentricis, ac expultricis facultatis eſt vitium. Contingit autem in balneis aut præ nimia ipſarum actione, aut ob materiæ malitiam, quacunque ex cauſſa in ventriculum contractam, aut morſum excitatum ex acrimonia, aut grauantem, aut flatu replentem, ac diſtendentem. Quem quidem emendant ſua contraria, quæ nimirùm materiæ ipſius acrimoniam hebetant, vacuant, diſcutiunt. Rhazes ad aſſiduam ſingultiendi moleſtiam, frequenter aquam tepidam modicè ſorbillandam præbet.Ex immodica autem balnei actione, veluti ſi quiſpiam imbecillior nimium ad potulentas aquas exinanitus, penè exhauſtus anhelet, parùm ſpei in remedijs eſt, & ſi diu perſeueret, lethale, vt teſtatur Hippocrates. Si verò ſiccus eiuſmodi affectus ſit, & non adeo confirmatus; humectantibus iuuatur, & eſt ſanabilis. Perrarò autem ex viſcoſorum frigidorumque humorum copia accidit ſingultus in balneis:niſi fortaſſe ex ciborũ corruptione,quem ſanat vomitus.Iuuat & ſpiritus retentio,teſte Paulo.

5.Apho.4.

AD VOMITVM SVPERVENIENTEM EX BALNEO.

VOMITVS autem, vt inquit Paulus, quia tam ſanis quàm ægris poteſt contingere, & vtriſque modò vtilis eſſe poteſt,modò noxius; ideo diligenter ad opus balnei vomitantis cauſſa cognoſcenda eſt. Et præſertim, quia multis vomitus eſt domeſticus, quem tamen balnei violentia ſua acri in potionibus qualitate exacerbare poſſet: multis contrà inimicus, quibus cautè operatio aquarum ex vomitu vacuantium (quanquam faciat ad cauſſam) moderanda eſt. Quæ prudentia tota ferè in electionibus balnearum, quæ maximè conueniant, verſari debet. Maximè verò cauendus his, quibus ex affectu quoque aduerſatur, vt malo præditis ſtomacho, ſanguinem excreantibus, & qui ſuffocationibus ſunt opportuni. Qui omnes ſicut violenti, & nimium acribus potulentis aquis abſtinere iuben-

Vomitus cautio.

re iubentur; ita ſi laborioſam aquæ etiam mitis operationem experirentur, penitus eam intermittere debent. Sed in longis proſunt affectibus, ac ſolutú contumacibus, qui validam commotionem deſiderant, qualis eſt Podagra, Iſchias, antiqua meſeraicarum, hypochondriorum, & lienis obſtructio, hydrops, inflatio, Epilepſia ventriculi vitio, melancholia, & ſimiles. Quibus omnibus potulenta validæ etiam facultatis balnea tentare vtile eſt, neque per initia, quantumcunque meticuloſis, vomitus ſupprimendus, vt qui poſteà magnam exinde vtilitatem ſperare debent. Hoc ſigno confidentes, ſi benè tolerent, & quieſcant, haud ſtatim, nec copioſo, nec quolibet cibo vtentes. Quòd ſi præter hæc intempeſtiuis vomitionibus tententur, vel ventriculi nauſea; quampiam ſtomacho intemperiem conciliatam inditium eſt. Tuncque exeuntium qualitas inſpectanda, nam aut amarulenta & biliosa, hepatis vtique vitio caleſcentis; in quo caſu & balneo interdici debent, & regimine febricitantium frigido atque humido inſtituendi, & quòd robur ipſis viſceribus conferant. Aut alimenti aſſumpti ſpecie exiſtunt, in quo ſimplex intemperies calida arguitur, facilè per refrigerantia ſupra dicta ad alias ventriculi paſſiones, ſimul atque corroborantia emendabilis. Si verò aliqua humiditas inter viſceris tunicas infarcta timeatur, vnde nauſea, & cibi etiam auerſio ſolet accidere, peridonea ex Hiera ſimplici purgatio, catapotijs, & electuarijs prædictis. Nam vnctiones, fomenta, & conditorum eiuſmodi vſus, nunquam in his eaſibus ſunt inutilia; & quæ multam habent ad omnem vomitum conferentiam, lenticula cum pulegio, decocta, aut mentha, aut thymo, aliquando ex aceto, Panis ex vino dilutiore, & odoro infuſus, Paulo; mala punica, citria, mirobalani, & huiuſmodi alia.

Prima Aph. 2.

AD HEPATIS, AC VISCERVM INCALESCENTIAM EX BALNEO.

QVONIAM verò excaleſcentia in balneis natura calidis apprimè omnibus verenda eſt, & quibus maximè vniuerſa corporis temperatura, & in primis viſcerum, hepatis, ac renum inclinat ad calidum; idcirco ſani conſilij fuerit tempus anticipaſſe, tùm debitis, quas conſuluimus, præparationibus, tùm electione idonei balnei, tùm denique conſeruantibus præſidijs, quibus vnum quenque in ipſo balnei vſu communitum eſſe oportet. Talia multa ad ſtomachi tutelam pauloante adduximus, temperata, aut frigida, ac modicè ſicca, ad vnamquanque etiam hepatis, & renum intemperantiæ calidæ ſuſpitionem vtilia. Cui periculo ſi anticipata remedia non ſuffecerint, ac dubium ſit ne aut in hepate, aut in ventriculo phlegmone concitetur, quamprimùm balnea intercidantur. Immò ſi qua apparuerint factæ inflammationis inditia, quam celeriter facta è directo lateris miſſione ſanguinis, medici curæ ſe ægri committant. Vitentur per initia Scammoniata, & ſimilia quæ per aluum purgant violenta pharmaca: perfuſis oleo partibus, in quo abſynthium incoctum ſit, qui cum aliquo quod cum amaritudine adſtringat commiſcendum, velut omphacinum oleum, vel melinum. Emplaſtra item adhiberi poſſunt procedente affectu, è farina hordeacea, fænugræci, ac ſeminum lini, cum palmulis, malis cotoneis, abſynthio, chamæmelo, & meliloto: nec non Diameliloton emplaſtrum, quod ex eiſdem ferè paratum in officinis habetur. Et in ſumma compoſitam habeant facultatem, tùm relaxantem ſubtilium partium, amaramque, tùm adſtringentem.

AD FEBREM SVPERVENIENTEM EX BALNEO.

FEBREM verò in balneis omnis error circà victus rationem excitare poteſt, potiſſimæ tamen quatuor ſunt cauſſæ. Vel quòd balneum ipſum immodicè calidum, & acre, corpus calida, & ſicca intemperie afficiat: Vel quòd materiam ante vſum balnei præparandam, ac vacuandam quis illegitimè retinuit, itaque conculcata putreſcit, & febrem ciet: Vel quòd ex vehementi actione balnei, multus corporis, aut animi motus ſuperuenit: Vel tandem, quòd frigoris occurſu meatus corporis denſati prohibent vapores à caliditate balnei excitatos tranſpirare, vnde cohibita tranſpiratione putrefactio humorum, febriſq; gignitur.

Cauſſa.

Curatio. gignitur. Quomodocunque ergo Febres interueniant ad balnea, tùm iam balnearum naturalium vſum recuſant, vtpote quæ humectatione, ac refrigeratione opus habent, contra quàm balnea poſſint. De reliquo autem curatio ſtatim ſe exhibet, ab effectricis eius cauſſæ cognitione, VII. Methodi Galeno teſte. Hanc verò, ſi adhuc perſeueret, abigere per contraria oportet, niſi febris magnitudo, ac ſæua accidentia curandi ordinem interpellent. Quamobrem ſi balnei caliditas vehemens, acriſque in cauſſa fuerit, calor eiuſmodi extinguendus eſt, refrigerantibus ſcilicet remedijs, acrimoniamque obtundentibus, quorum & in alimentorum, & in medicamentorum genere notiſſima apud Medicos ſupellectilis habetur. Aërem nimirùm ad frigidum & humidum alterantibus, cibum, potum, vnguenta, emplaſtra, quæ cor & hepar contemperent, eſſe oportet omnia frigida atque humida. Poſtremò temperatis balneis vtendum, & reliquis eiuſmodi omnibus. Si præterea duntaxat materia quæ olim iam euacuari debuerat, putruerit, ea in primis æquetur, donec expulſioni parata euacuetur. Præparatio autem iſta duplicem habet rationem, vnam quidem reſpectu viarum; quas, ſi obſtructæ fuerint, præaperire idoneis ad hoc medicamentis, ac cibis neceſſe eſt. Alteram verò reſpectu humorum peccantium, qui ſi tenues ſint, ſtatim purgantibus egent medicamentis. Expectare autem oportet digeſtionem in pinguibus, & glutinoſis, quos præextenuare, & incidere prius expedit, ſicut eſt phlegma, & cholera nigra, atque vbi vacuationi tempeſtiua fuerint, educere. At ſi à vehementi aut corporis, aut animi motione à balneo febris redundauerit, Diariæ febris curationem ab eiuſnodi cauſſis obortæ expoſtulat. Quòd ſi denique fuerit frigus poros corporis condenſans, aperientia adhibeantur, & quæ vapores tranſpirabiles reddant, ſaltem poſt initia: ſudores enim in his prouocaſſe ſaluberrimum eſt, præſertim in balneis aquarum dulcium temperatarum. Nam quemadmodum balnea naturalia febrientibus competant, iam in principio libri huius oſtendimus. Cæterùm, de accidentibus balnei, cùm præcipua equidem, ac maximè neceſſaria capita conſcriberem; dedi operam, vt compendioſam omnium reliquorum rationem cum his coindicarem. Præſertim quia ſunt ex eis non pauca, quæ vel ipſo iure balnei curanda veniunt; vt eſt Paralyſis, flatus, *Mors in balneis excuſatur.* hydrops. Et non pauca, haud diſſimulem, contingunt in balneis, quæ curationem non admittunt: id enim commune eſt omnibus medicinis, vt, in quibus ſanantur plurimi, mori contingat aliquos, ſine viuentibus omnibus ineuitabili. Quare iam finem huic parti faciemus, ſi generales aliquas poſt vſum balnei regulas animaduerſas habuerimus.

Iuuamenta à balneis an præſentia, an futura ſperanda ſint, & quæ nam vitæ ratio eſſe debeat proficiſcentium à balneis. Cap. VI.

BALNEARVM verò ad vſum ſicut diligens præparatio requirebatur, & in vſu ipſo ſeruanda erat, quam præſcripſimus methodum; ita poſt balneum recta aliquandiu vitæ ratio teneri debebit. Non enim pluris eſt, aliquid benè incipere, ac diligenter proſequi, quàm fęliciter abſoluere. Id autem cùm ſingularis obſeruantiæ eſſe debeat; vt communiter tamen dixerim, quandiu quis non ſenſerit ſe bellè reſtitutum, à ſuſceptis vitæ præceptis nõ debet diſcedere. Paucis qua de re vtilem hoc loco diſſoluam quæſtionem, quæ verſari ſolet in omni balnei vſu: an præ- *Iuuamentum à balneo an præſens, an futurum.* ſens à balneo, an futurum iuuamentum, & quandiu ſperandum ſit, aut quo ordine conſequendum: Pauci enim (vt prædicant) ſolent, in magnis præſertim affectibus, inſignem aliquam in ipſo balneo experiri vtilitatem: ſed ad tempus, tardiùs, aut citiùs pro virtutis robore, pro affectus magnitudine, & pro ea quam quis ſeruauerit in victu rationem: alij ad viginti dies iuuantur, alij poſt menſem, alij amplius, dum ſanè in dies virtus ipſa, & *Iuuamentũ duplex.* loci affecti infirmitas euadit robuſtior. Ego verò hanc video ex communi experientia naturam balnei, vt balneum ſemper vtile ſit, ſiue ſtatim & in ipſo vſu balnei operetur, ſeu poſterius conſequens ſit iuuamentum. Et vterque iuuandi modus idoneus ſuas habet ra- *Præſens operatio.* tiones. Qualecunque enim balneum duo habet operationum genera: vnum quidem eſt reſpectu materiæ, & cauſſæ immediatæ, quam coniunctam appellant Medici, quam ſtatim aqua balnei remouere idonea eſt, expurgare, ac corrigere, tempus non reſpicit futurum. Quando quidem ebibita iure balnei Thermalis aqua, euidenter ſuos præſtat effectus; abſterget, exempli gratia, per aluum, vel harenulas, & quancunque obiter inuenerit viſciditatem, aperietque eos meatus. Similiter Duccia à primis ſtatim diebus requiſitæ diſcuſſionis præbet indicia, alleuiabit fortè Hemicraniam, ſurditatem excutiet, tremorem,

morem,vel diſtenta diu membra inſtaurare incipiet.Nec minus balneum efficaciter operatur,vt plurimum vigintiquatuor horarum ſpatio ſanat omnem ſcabiem, calfacit, ac temperat frigefacta membra, abſtergit, ac ſiccat ulcera. Alterum verò operationum genus intelligitur à balneo;reſpectu conditionis,ac diſpoſitionum, quas membris ipſis relinquit affectis, atque expectatur, perficiturque beneficio temporis.

Temporanea operatio.

Partes ſiquidem affectæ à graui veluti ſarcina,qua præmebantur, exoneratæ: promptiùs imminentibus repugnant fluxionibus,ut tandem victa morbi contumacia,confirmentur in totum. Cui quidem ſpei, ac optatæ incolumitati, dum quiſque aſpirat,optimum id propterea amplecti debet conſilium,vt poſt balneum per multos dies,ac menſes,inculpabili vtatur vitæ regimine.

Regiminis duplex ratio.

Quocirca duas iugiter ante oculos habeat præcipuas cauſſas, ac rectæ cuſtodiæ intentiones: Vna eſt,quia difficiliores quiſquam ſuſpicari debebit fore errores,ac maiora pericula poſt balneum,quàm antè.immò apertis vndecunque meatibus,à leui quacunque noxa inſigniter lædi poterit. Altera verò eſt, quoniam in recto perſeuerans uitæ regimine, iugi hac ſpe fouebitur,ut & pręſens ſentiat auxilium,& maius in dies,& ordine percepturus ſit emolumentum. Immò quoniam balnearum non eſt omnino certus terminus efficaciæ, ac iuuamenti, ſperandum vtique eſt, vt quibus ſemel, ac primo anno non profecerint balnea, aut parum utilia viſa ſint,ſecundo & tertio anno reiterata fore utilia.

Balnea aliquando repetenda.

Quicquid uerò uulgare ſit,& quaſi præſentaneum à balneo remedium in extrinſecis, ac leuibus paſſionibus, & quæ in communibus vagantur membrorum vijs; id potiſſimùm in magnis,ac inueteratis affectibus longa veterum obſeruantia compertum eſt, ea balnearum iuuamenta firma eſſe magis, ac certa, quæ non ſubitò, ſed ad tempus,poſt uſum balnei ſentiantur.

Operatio tarda in magnis morbis.

Optima ratione, tùm ab effectibus ipſis, quorum hæret intimè, & habituata (ut aiunt) eſt cauſſa. qua remota per balneum, aut ducciam, maius conſequi ſolet partis robur. quod non niſi tempore fit. Tùm pro remedij ipſius conditione. Sublatet enim in his, quæ repente operantur,vis aliqua vt plurimum:& natura vim non tolerat ſubitam, & minimè in magnis affectibus. Longo enim curantur tempore, iuxta Hippocratis ſententiam,quæ longo item tempore contracta ſunt vitia: quæ verò breui,breui.

Regimen a balneo.

Profecturi ergo à balneis, hinc incipiant conceptæ ſpei,ac ſalutis ſeruare rationem,vt ſi multo interuallo abfuerint, ad poſterum diem,atque etiam tertium differant: dum ſanè immunes à miniſterio balnei, ſe recreent. Poſteà ſe cautè exponant itineri,maximè ſi pedeſtri eant itinere, vt duriores quotidiè viſuntur,ac ſani. Neq minus qui equo vehuntur, maximè imbecilles, laſſitudinem quantum fieri poterit,euitent,æſtum,faſtidium equitandi,& alia eius generis,quę vix enarrari poſſunt viæ incommoda. Quin immò ſi algor aëris,vel pluuia intercidat, vel lectica vehantur,vel in arceris vulgaribus,non equitent. Somnum,famem intempeſtiuam, eoque magis exhauſti in balneis non ſufferant. Ad poſtremum, ubi domum peruenerint, poſt gratiarum actiones Deo Opt. Max. conſilium prudentis medici ineant. Qui perſpectis eius diſpoſitionibus,iuuantibus ac nocentibus ab vſu balnei, ſalubria, & quæ iuxtà naturalem ſtatum inuenerit,conſeruabit:& ſi quid à propria natura receſſerit,ad priſtinam ſymmetriam reſtituat. Nam vſueuenit frequenter, quod ea diutina aliqua conſuetudine victus,exercitij,medicationis alicuius;paulatim aliqua à propria recedant natura. Maximè verò in balneis, ex quorum aſſidua caloris mineralis actione, ac impreſſione eius aliqua relicta in corpore, ſolet facilè intemperantia alicuius partis calida emergere,ægris cęteroquī à principali affectu,quo tenebantur,liberatis.

Hepatis incaleſcentia.

Præter cætera verò iecur, dum regreſſi à balneo pleniori,tùm cibo,tùm potu vtuntur,ac liberaliori ſe dedunt vitæ, quaſi fomite adhibito ad impreſſum calorem, ſolet incaleſcere. Ac robuſtis in eo exiſtentibus uiribus,vel ad cutim intemperiem ipſam trāſmittit,uel ad imbecillam aliquam partem, ubi vel moleſti caloris excitat ſenſum, vel inflammationem, uel eryſipelas, & aliquando febrem. Optimi ergo conſilij eſt, vel minima etiam apparente eius uiſceris intemperantię ſuſpicione,ut ſuſceptam iam in ipſo balneo uiuendi rationem per aliquot dies proſequantur: adhibitis nihilo ſecius tùm forinſecùs,tùm intrò,puæ pauloante diximus, modicè refrigerantibus,& quæ robur viſceri adiungant. Perſeuerante verò affectu,ſi cætera conſentiant,præſertim virium robur,dextri brachij iecorariam venam ſecare conueniet, eumque victus,ac reliquorum remediorum modum inſtituere,qui in id genus intemperantijs ſolet inſtitui.

Accidentia poſt balneum.

Aliqui ex acritate nimia Potulentarum aquarum,ventris dolores poſteà, perinde quaſi marinas ebibiſſent, ſolent perpeti: Alij urinæ ardorem, alij ſitim, alij deiectam appetentiam. Nonnullis laſſitudinis quædam ſpecies oboritur,atque inſolita in actionibus pigritia:nimirùm vel non exquiſitè purgatis ex debili natura aquæ,vti debuerant; vel quod frequentiùs euenit, diluto nimium balneo prægreſſis imbribus. Qui ſinguli uictum

Quadrageſimus a balneo dies obſeruabilis.

ſeruare debent aliquandiu, qui ad frigidum, atque humidum inclinet. In vniuerſum autem ſaluberrimum omnibus eſſe cenſemus, ut poſt balneum nihilo magis ſibi indulgeant, quàm in balneo. Summa verò eius obſeruationis eſt quadrageſimus dies: qui ſicut motuum naturæ, ac morborum; ita & medicinæ in ſuis miniſterijs eſt terminus, veluti peremptorius. Interim repletionem tùm cibi, tùm potus cauere debent, ſomnum diurnum, immodicas noctû vigilias, nimia exercitia, pariter atque ocium, omnem malam ambientis aëris conſtitutionem, moleſtias animi, iracundiam, ac paſſiones huiuſmodi alienent. Aluus, vt quotidie bis eat, procuretur: vel ſaltem non minus conſueto. Venerem, tanquam peſtem, nocituram ſciant: maximè imbecillis: valentioribus autem per menſem ad minus, non adeo concedendam. Caput non lauent. Si verò aut cutim rugoſam, reſiccatam, atque aſtrictam à balneo viderint; aut ſi laſſitudinem ſenſerint, temperatarum ineant aquarum ſolium, præſertim ſi eo vti conſueuerint: aut leuibus frictionib. ex tenui oleo, ac uino, mane diluculo vtantur. Poſtquam autem è lecto ſurrexerint, cæteras corporis ſuperfluitates, tam per nares, & ſcreatum, quàm per obſcuros meatus excernere ſtudeant, capite etiam depexo. Subinde non ocientur, niſi quidpiam obſtiterit, & dum ad conſueta ſe transferunt exercitia, omnem euitent laſſitudinem, ac in ſingulis auream ſeruent mediocritatem.

Balnea priuata.

LIBRI TERTII FINIS.

DE THERMIS

ANDREÆ BACCII, ELPIDIANI,

Medici atque Philoſophi, ciuis Romani,

LIBER QVARTVS.

In quo hiſtoriæ Thermarum Naturalium Sulphurearum conſcribuntur.

De ordine partium, quæ tractandæ ſunt de Naturalibus Thermis. Caput primum.

OMNIA, quæ in præcedentibus libris de Natura aquarum in vniuerſum dicta ſunt; deque earum differentijs, & cauſſis; & quæ ſubinde de omni vſu balnearum docuimus, & quatenus aut iuuare poſſint, aut nocere; generalem habent rationem ad ea, quæ conſequenter dicturi ſumus. Siquidem his explicatis, ſuppoſitisque veluti primis noſtræ huius tractationis principijs, vnde facilè quis minus communes, ac proprias dicendorum aſſequi poterit demonſtrationes; iam ampliſſimam ingrediemur Rei balneariæ prouinciam, ſingularesque paſſim balnearum ſpecies, ac ſingulares earum vtilitates enarrabimus. Quam ſanè partem principaliter intendimus: tùm ad vſum, & complementum balneariæ artis; imperfecta enim, nec forſan adeo utilis ea tractatio videri potuiſſet, quæ communia tantùm complecteretur, & non deſcenderet ad particularia, circà quæ ſolùm verſatur Ars. Tùm ob potiſſimam hanc in tota conſideratione Thermarum cauſſam, quòd in his terrarum, & aquæ commiſtionibus, non videtur Natura ita ſe ad aliquam certam ſpeciem determinaſſe, quemadmodum & in plantis fecit, & in Miſtis alijs perfectis, quin nouæ adhuc penes loca, & cœli inclinationes differentiæ ſublateant incomprehenſibiles; vnde ſingulas hoc nomine ſpecies aquarum, penes ſingula loca diximus. Adeoque non modò conſequens ad vſum, ſed neceſſarium quoq; eſt fontium ipſorum narrare particularia: ex quibus & communia illa elucefcent clariùs; & complurium ſubinde differentiarum, quas vniuerſa forſan illa commentaria non cœperint, notitia acquiretur, quaſi altera doctrina. Semper autem, ſiue cœlo fœcundatæ aquæ ſint, ſiue calore, ſiue qualitate aliqua miſturæ præditæ; penes terrarum naturas, vnde ſponte emanauerint, procedendum eſt, qui modus erit facillimus. Verùm, quia terreſtrium rerum per ſuas miſturas, ac etiam ſpecies inexplicabilis eſt numerus; ideo relictis terrarum miſturis magis communibus, perinde quæ aut paucæ ſunt impreſſionis, aut non multæ adeo vtilitatis; inſigniores earum ſpecies perſequemur. Inſigniores appello nunc miſturarum ſpecies, quæ Mineræ dicuntur: quo vocabulo communiter vtemur cum iunioribus ad diſtinctionem; qui Metalla intelligunt perfecta tantùm; Mineras verò æquè metallorum, lapidum, ſuccorum, excrementorum, & quæ Media dicunt Mineralia. De quibus quidem omnibus, ideſt de omni Mineralium natura, pauca admodum definita ab antiquis auctoribus habemus, quos imitemur. Nec ſanè multa habemus à iunioribus, præſertim quæ ad inſtituti noſtri faciant rationem. Nam alij communia duntaxat ſectantur principia: Alij

Aquarum miſtarũ indeterminatæ ſpecies.

Minera cõmune nomẽ Metallis, et Medijs Mineralibus.

ad opus perfecta conſiderant metalla: & alij ad inſtitutum aliquod proprium, vt Alchimiſtæ ad conficiendum fortaſſe aurum. Vel vt medici quidam, qui ad vſum medicinæ, facultates duntaxat collegerunt Mineralium quorundam, quæ conſiderationis noſtræ ſunt minima pars. Immò ſi ipſæ rerum facultates abſolutè ſumantur, & non conſiderentur in temperamento cum aquis; non poſſunt de eis fieri veræ demonſtrationes: ſed cum his, qui antè nos ſcripſêre de balneis, abſurdiſſimas neceſſe eſt inferre cõcluſiones, vt quia Sulphur exempli gratia calidum, ſiccum, terreum ſit; ergo & ipſum incurrentes aquas pariter virtute calidas, ſiccas, terreasque debere eſſe. Idque genus craſſas demonſtrationes in reliquis mineralibus oportet concludere. Singularis ergo, ac longè alia à prædictis, Mineralium conſideratio hæc noſtra eſſe debet ad inſtitutum Thermarum. Quandoquidem nos conſiderabimus Minerarum naturam, quæcunque veniunt in ratione Thermarum, penes vera, ac conceſſa omnibus naturæ principia; quorum ſubinde materiales partes, ac differentias omnes, quam aliquam facere impreſſionem in aquis ipſas incurrentibus longo vſu cognouimus, perſequemur, vſque ad accidentia etiam extrinſeca. Siquidem in tota aquarum tractatione hæc eſt difficultatis ſumma, & quam ob rem tantopere neceſſarium eſt ſingulares earum hiſtorias ſcribere; quòd, etſi certa ſequamur genera miſtorum, nullum tamen Metallum, aut Minerale eſt, nullus ſuccus, nullaque aliarum rerum in terris miſtarum reperitur ſub eodem genere, quod non idem plus aut minus cum alio aut minerali, aut ſucco, aut terra, aut metallo, aut pluribus, aut omnibus permiſtum ſit, atque inſyncerum. Hinc eſt, quod Minerarum alia perfecta inuenitur, quæ neceſſarijs ſcilicet conſtat materialibus partibus: alia imperfecta, vel minus perfecta; quæ nimirùm vel deficit in eſſentialibus aliquibus, vel abundat extrinſecis, ac ſterilis metalli fit. At aquarum cùm liber ſit curſus, tàm perfectas incurrunt, quàm imperfectas, ac ſteriles mineras. Et cùm impreſſiones ob iter concipiunt, tam bonas quam malas (vt de earum virtutibus dictum eſt libro II.) comparatum tamen quodam naturæ inſtituto videtur, vt vitent plerunque naſcentes aquæ malos terrarum occurſus, noxioſque repellant vapores: Vel vt quas imbiberint, longo tractu ſalubrium terrarum remittant, ſicque attemperentur ad vſum, ac ſalubritatem in balneis. Immò hoc maximam parit differentiam ſingularum aquarum, ſub vnoquoque mineræ genere, quòd aquæ eodem naturæ ductu, vbi vnam incurrunt, vbi aliam mineræ partem. Alio curſu matricem influunt metalli propriam, aliæ cominus, aliæ eminus differentias attingunt aliquas, aut vapores concipiunt tantùm, aut accidentia ipſa, vel etiam adiacentes terras: ac ſingula denique tàm principia prima, quàm differentiæ, atque accidentia, propriam obtinent facultatem; ac impreſſionem ſimiliter propriam facere poſſunt in aquis, quarum idcirco ſigillatim oportet habere rationem. Faciliùs verò imperfectarum minerarum, ac extrinſecarum partium imbibunt aquæ impreſſiones, quàm perfectarum: Imperfectarum enim ſolutæ ſunt partes, ac terræ vtplurimum malè compactæ, quæ facilè fatiſcunt in aquis. At mineras perfectas, vnitasque in ſuis partibus (quales videmus interdum in fodinis ſuis puri Sulphuris glebas, puri ſalis, purum metalli fruſtum) ſuperficie tenus tantùm aquæ ipſæ attingunt, ac, niſi aliquo ignis gradu præuentæ ſint, qui ſolus valet compactæ ſubſtantiæ materiam penetrare, minimum ſuæ ſecum ſubſtantiæ adſumunt. Neceſſe eſt igitur per ſpeciales miſturas, ac genera, quæ ſequuturi ſumus, intelligere indigeſtam maiori ex parte congeriem plurium rerum, aut ſuccorum, aut elementorum, aut exhalationum; quæ à prædominanti parte, aut qualitate denominanda veniet, hæc Sulphuris mineræ, hæc ſalis, hæc atramenti, aut ferri ſimiliter, aut æris, aut auri metallum. In quibus omnibus vt eſt certus naturæ ordo, progreſſusque, ex minus compoſitis magis compoſita moliri; ita ex eodem naturæ ordine planior ſe exhibet via notitiæ, penes ſimpliciores miſturas, deſcriptiones locorum incipere, vnde compoſitas faciliùs dignoſcemus. Incipiemus ergo à Sulphureis tanquam à ſimplici, eodemque communicabili cæteris Thermarum naturalium fomite. In quo nimirum, tanquam in materia propria, efficientem, ac calorificam cauſſam balnearum poſuimus terreſtrem ignem: cuius naturam cùm minus conſiderauerint antiqui, videri poterunt quæ hic conſcribemus hiſtorias, de eius neceſſitate, in balneis, & in cunctis rebus terreſtribus rationes eſſe demonſtratiuas, quam partem idcirco in tota hac tractatione, quæ eſt Quarta totius operis, exactè percurrere intendimus. Subinde in quinto libro ad ſpeciales terras, quæ Media dicuntur Mineralia, veniemus, earumque impreſſiones in aquis deſcribemus; Salſugineas ſcilicet, nitroſas, aluminoſas, gypſeas, atramentoſas, bituminoſas. In Sexto poſteà, quæ compoſitas, ac maximè miſtas mineras, hoc eſt Metalla propriè dicta, abluunt, enarrabimus: balnea ſcilicet ferrea, ænea, plumbea, ſtannea, ar-

Specierum terreſtrium miſtorũ confuſio.

Mineræ perfectæ, et imperfectæ.

Minerarũ quæ partes faciles ſint impreſſionis.

Ordinis & tractãdi ratio.

Thermarũ materia ſulphur, efficiens cauſſam terreſtris ignis.

nea, argentea, aurea; quæ per propria capita digerentur. Additis ad poſtremum varijs generibus, miſtisque, quæ tàm in metallis ipſis, quàm ſeorſum à metallis, multam differentiam aquis ipſa incurrentibus poſſunt adiungere, & quæ de ſpecialibus aquarum naturis ratio ſit.

De Sulphuris qualitatibus in aquis Naturalibus. Cap. II.

MANIFESTA eſt autem natura Sulphuris, quæ planè (vt ſenſu patet) eſt mineralis quædam terræ pinguedo, ſicca, ac fœtida, adeoque inflammabilis, vt facile calidos concipiat ſpiritus, ac incendatur. *Sulphuris definitio.* Eſt ergo miſtum terreſtre, ac ſpecies propria intenta à natura: Mineralis, hoc eſt, quæ vegetatur quodammodo, ac perpetuũ habet incrementum ab incluſis per terræ cauernas vaporibus. Concreſcit enim in cauernis ſuis à frigore, quemadmodum ros & pruina, iuxtà Ariſtotelis principia. Vel potius quemadmodum in caminis concreſcit fuligo à ſubeunte fumo. *3. Method. cap. vlt.* Aliquibus verò locis (vt Aetnæ nos docuit perennitas) ſuggeritur huic naturæ materia propagationis perpetuæ à ſalſis aquis, ac marinis, quæ vnctuoſæ cùm ſint, vnctuoſas partes perinde alienas à natura aquæ, expellunt motu, & quâque illidunt per terræ cauernas relinquunt, hæque aſſiduam præbent matrici ſulphuris propagationem. Pinguis eſt, ac ſicca, nam ſulphur fuliginoſa quædam exhalationis ſoboles eſt, igni, atque aëri communis. Vnde & à frigore denſatur, iuxtà eiuſdem ſummi Philoſophi decreta in 4. Meteor. & perinde amiciſſimum igni; repentè ignem arripit. Quod confirmat oppoſita ſalis natura: quod quia aqueum eſt, & quaſi terræ limum, à Sole denſatur, humoreque emolleſcit, inimicumque ignibus eſt. *Salis natura oppoſita Sulphuri.* Dum incenditur verò ſulphur vaporat totum, & fœtet: nam ex fortiſſima compoſitione partium (vt ſapientes aſſerunt) exactiſſimaque inuicem miſtione, vniformis adeò ſubſtantiæ eſt, vt vix poſſibile ſit alteram diuidi ab altera, quin partem aliquam exhalantem, puta igneam, atque terream, non cæteræ ſequantur, euaporentque ſimul. Fœtet autem grauiter, quæ inſeparabilis eſt eius naturæ differentia, ex minima terræ portione, eaque impura (vt ijdem ſapientes probant) quæ ſimul cum reliquo halitu exhalat tota. Eoque magis fœtidum fit ſi igne exagitetur, & calidis aquis, vt multis locis accidit. Hæc igitur de natura Sulphuris manifeſta habemus: nam ſyncerum reperitur cum prædictis omnibus differentijs in mineris ſuis, ac fœtore ſuo naturali ſe, etiam non quærentibus manifeſtat. Quoniam verò tota natura terreſtrium rerum, ſingulæque earum ſpecies, confuſæ ſimul (vti diximus) ac indigeſtæ reperiuntur in principijs ſuis; *Sulphuris natura bifariam permiſta.* hinc eſt, quòd non vnam eandemque ſulphur conſeruat vbique formam; ſed differentias ſortitur innumeras, prout vel natura, eſſentiaque ſui miſcendum venit; vel ex accidenti cum varijs rebus. Communiter cùm pallidum ſit, vel in luteo ſplendens, plus tandem vel minus pallens reperitur, vel cinereum. In Perù rarum, ſplendore auri, & inodorum, pellucidum vt vitrum, & contrà in Volaterrano Italiæ ad bituminis naturam accedit, quæ affines ſunt ſpecies, cæteris notis merum ſulphur eſt, & ardens. Eſſentialiter quidem commiſtum reperitur cum multis minerarum generibus, & (ſi artium magiſtris velimus credere) reperitur vt principium eſſentiale, ac materia propria, *Sulphur, & argentũ uiuum in cunctis metallis.* vel potius vt conſequens quædam ſoboles principiorum, ſimul cum argento viuo, in cunctis metallis. Id quod iam in primis commentarijs propoſuimus, & nunc ob rem adeò ſeriam, haud alienum videri debet, ſi hic repetatur. Idemque eo argumento perſpicuum fit, quod metalla, ſi arte ſoluantur, ſoluuntur in ſulphur, & argentum viuum, vt in prima ipſorum elementa, vel quæ ipſa conſequuntur, ſulphurisque halitum, dum comburuntur, manifeſtè emittunt. Porrò miſturarum ex accidenti cum ſulphure, non eſt numerus: nam cuicunque rerum terreſtrium ſpeciei commiſcetur: adeoque perraro reperiri poteſt ſulphur in mineris ſuis, quod non aliqua alia miſtura, aut terra, aut ſucco, aut aqua, aut calore inalteratum ſit. quod palàm in diuerſis hiſtorijs, quas ſcripturi ſumus, obſeruari poterit. Nam ipſum terreæ partes reddent craſſius, ac minus omni vſui ſyncerum. Aqua minus ſiccum, ignis actu calidum, fundens, attenuans, promptiſſimè ſiccans, atque digerens. Harum verò miſturarum, ac qualitatum, tàm accidentalium, quàm eſſentialium, qualitercunque inueniantur, multas differentias educunt in lucẽ Thermales aquæ. Incurrentes enim aquæ per viſcera terræ, ac miſturas ſuas obiter abluentes, diuer-

Impreſſionum genera ex ſulphure in aquis. tes,diuerſiſſima ipſius ſulphuris concipiunt in ſe impreſſionum genera ,quarum altera non eſt alteri ſimilis. Quippe feruida impreſſio fit, vbi ſulphur ſua natura ſyncerum, offendit, concipitque ignem , calida, & minus calida, penes gradus, proportionemque rerum aliarum , quibus cum accidit commiſceri. Et ſimiliter tepida , frigida, ſicca , arida, fœtidaque impreſſio fit, aut aliqua id genus qualitate , quæ vix eſt ſermone explicabilis. Hoc *Fœtor inſeparabilis à ſulphure.* verò inſeparabile eſt ab omni ſulphure , quòd ſemper ſui generis fœtorem mittit, & vbi ſyncerum maximè; quo autem magis admiſtum , minus fœtet, nuſquam verò in rotum abſoluitur, quantulacunque inſit portione , etiam in vnguentis. Quare vulgus à fœtore ſemper ſulphureas appellat aquas, cùm tamen ſæpenumero alterius alicuius metalli prædominium ſit. Cæterùm quæ ratio ſit miſtionis, totque adeò differentiarum in aquis ſulphuratis;Tria prima meminiſſe oportet temperamẽtorum genera,quæ ex omnibus aquarum impreſſionibus propoſuimus libro 1.Nempè quæ ant ex tota origine,ac eſſentia emanant venarum; aut vaporum ſunt qualitates, quos ipſæ aquæ concipiunt in venis ſuis; aut denique ex miſturis inficiuntur,quibus ſe aquæ obiter concorporant,ſicque nouam quandam ex illis concipiunt qualitatem. Omnes ergo ſulphuris impreſſiones de hoc tertio ſunt vtplurimum genere ; vel etiam de ſecundo ; rariſſimè ex primo conſiſtunt. Quippe vtplurimum acquiruntur ex admiſtione ſubſtantiæ ſulphuris, ac aquæ ſimul ; aut ex vaporibus ſulphureis , quos ipſæ aquæ obiter imbibunt ; rariſſime ex eſſentia , vaporeque ipſo ſulphureo , qui conuertatur in tales aquas. Et ratio eſt , quoniam ſulphuris vapor natura eſt calidus , ſiccusque ; idoneus idcirco magis ad producendos caloris effectus , atque ignis , quàm frigoris , vel humoris. Idque apertiſſimis conſtat naturæ effectibus, tàm his qui ſuprà terram fiunt, quàm qui in cauernis terræ: Fulguris enim vapor , qui totus eſt materia ſulphuris , haudquaquàm in ipſo aëre in aquam conuertitur, vt quidam alij vapores , ſed in ignem , vnde fulgurat. Ac infrà terram pariter fit , vbi ex natura certis locis calor in ſulphure multiplicatur in tantum , vt ſuopte ſpiritu accendatur incandeſcatque in purum ignem : quo effectu concalefacit ſimul vndique totam viciniam , ac per poros terræ, qua penetrare valet in venas aquarum , eas pro virtute, qua in eas pertingit, alterat , atque calfacit. Ob tantam ergo qualitatum varietatem , quas ſulphuris natura in terris, ac incurrentes in ipſum aquæ ſortiuntur, calidas, tepidas, ſiccas, frigidas, fœtidas, & ſiquæ ſunt aliæ ; non eſt earum vnum commune genus, ad quod cæteræ habeant analogiam. Niſi hoc, quòd natura ſulphuris tota ſicca eſt , ac in pauca terræ impuræ portione multas concludit igneas partes . quam ob rem certis locis, ſi nihil obſtet, ſponte incenditur, ac feruidas , ſi incurrant , reddit aquas; vel pro eo, quem ſeruat gradum ignis cum varijs rerum, atque aquarum miſturis , calorem exerit , multum , aut paucum : vel tandem iuxtà puram terræ naturam , quæ in miſtura eius ſuperauerit, frigidas reddit aquas , & cum aliquo ſui veſtigio ſulphuratas. Quam ob rem , ad doctrinæ vſum , ſuppoſita ſulphuris natura , tanquam propria, ac adæquata materia Thermarum , omnium ſulphurearum impreſſionum plura faciemus genera , ac prima capita , quæ præcipuè diſtinguemus per caloris gradus à ſupremo ad infimum , quos habere reperitur in ſulphure , vſque ad impreſſiones frigidas , ac merè ſulphureas. Sub quibus poſtmodum generibus , ſingulares , quaſcunque nos inuenimus aquarum ſpecies ſulphuratas , vel quæ etiam inueniendæ vbicunque fuerint , ſub propria veluti claſſe collocari , atque adſcribi poterunt. Primùm verò compendiariam quandam cenſuram de locis , & aquis vbicunque terrarum ſulphuratis , oportet proponere. quem ſtylum , atque ordinem ſeruabimus, & in alijs deſcribendis generibus.

Aquarum impreſſiones ex ſulphure cuius generis tẽperamenti ſint.

Impreſſiones ſulphuris ſunt vt plurimũ ex accidenti.

Qualitates communes.

Sulphur materia propria, & adæquata Thermarũ.

De locis, & aquis vbicunque terrarum ſulphuratis.
Cap. III.

Mineraliũ omnium loca ſunt propria.

DE locis quidem ſulphuratis, vt de omni quoque mineralium natura , quantum ex varijs hiſtorijs colligere potuimus , haudquaquam omnia in omnibus terris oriuntur : ſed loca quædam habent propria, eaque penes conformitatem , quam quæque habent naturæ ſuæ cum cœlo , plus & minus fœcunda . Quæ conformitas plane conſtat eſſe in tota natura rerum , & in plantis , quarum in promptu habemus exempla, eademque naturæ mineralium valde congrua . Plantarum enim quædam arido ſolo prorſus cœli intemperantiam amant, vt aromata calores, odorataque

rataque omnia: quædam contrà frigidum cœlum, quædam medium, ac temperatum, & vt breuiter in Georgicis tetigit Vergilius.

Nec uero terræ ferre omnes omnia poſſunt
Diuiſæ arboribus patriæ: ſola India nigrum
Fert Hebenum, ſolis eſt Thurea virga Sabæis.

Quod idem & in metallis intelligendum eſſe, ſubdit.

At Chalybes nudi ferrum, viroſaq; Pontus
Caſtorea, &c.

Quæ & in vegetalibus ipſis, & in cunctis rebus perpetuæ ſunt naturæ leges, quæ cuncta ad æquilibrium diſpenſar, loco, tempore, & menſura propria. Mineralia verò de ſui natura Vegetalium quoddam genus eſſe videntur. Alioquî inter omnia, quæ natura conſtant, ac viuunt, & quæ diſtinguuntur aut intellectu, aut ſenſu, aut motione, aut vegetatione; mineralia ipſa quintum, ac proprium facient genus: Eorum ſcilicet quæ in terris per naturalem partium adpoſitionem propagantur. Sub vegetalibus verò facilè computari poſſunt. Primùm, quoniam mineralia, præſertim metallica, æquè terram habent matrem, altricemque cui implantantur, vt vegetalia. Niſi quod mineralia non adeo producuntur ad iſtam terræ ſuperficiem, quam nimirùm ſedem videtur conſtituiſſe admirabilis ille opifex rerum animantibus ſolùm, ac vegetalibus, magis aërijs: ſed illa cùm terreſtris ſubſtantiæ ſint, intimè, & quaſi in ſinu naturæ recondita, altiſſimas agunt propagines, ac toto caudice quaſi ſepulta in terræ viſceribus, circà fibras terræ longè lateque ramificant. Cæterùm non ſecus quàm plantæ fœcundantur, vegetanturque, ſi non à ſemine, nec ab anima, nec ab inſito propriè principio; à quadam ſaltem aguntur intrinſeca virtute propria, quæ proportione reſpondet ſemini, & animæ, ſuique generis ſeminario inſita, quæ tanto vegetioris naturæ videtur, quàm quæ in plantis eſt, quanto mineræ ipſæ vetuſtiſſimæ ſunt, ac vel ipſi mundo coëuæ originis. Et quæ in cæteris vegetalibus ſunt folia, fructus, flores, ſemina, cortices; his adſimiles minerarum partes communicant quidem omnes in priucipijs mineræ primis; cæterùm quâque ramificant, ſingulæ alicuius mineralis, quæ minus perfecta vocantur, faciunt ſpeciem. Et tandem ſub certa naturæ lege, ac inclinatione cœli, vbi promptè propagantur, vbi minus, vbi nihil: quod planè licet ex hiſtorijs colligere, aliqua adhibita ratione. Primùm ratio dictat, ſub Meridionali plaga non adeo naturam ſulphuris propagari, cùm ſalis tamen fœcundiſſima ſit: quod rationi eſt conſentaneum ob diuerſum vtriuſque fundamentum: & ex aduerſo ſub frigido polo multum ſulphuris eſt, ſalis verò minor copia. Sulphur enim in humido aëreo conſiſtit, ac temperato, vel frigido conſeruatur ambienti: Sal autem mulro priùs natum humore (vt dicebat Plato) reſiccatum à calore corpus eſt; qui ſub arctico perexiguè viget, ſub meridie verò tàm aſſiduus, vt ſolum reddat vbique aridiſſimum, omnique humore exutum, & omni pingui materia. Nec apud Aphricæ deſcriptores ullam inuenio in illis partibus de ſulphuris natura mentionem. Niſi quaſdam terras ardere: vt Heſperius Plinio teſte, mons in Aphrica, qui ramen bitumen indicat, dicens campos noctû ſtellarum modo nitere. Sulphur tamen habere videtur fortaſſe intrinſecum, Theon ochema, quaſi Deorum iugum dictum in Aethiopia, quod maximo ardeat incendio. Aliam ex antiquis coniecturam non habemus: tùm quia ea pars orbis non fuit ipſis veteribus planè cognita, immò nec quæſita, ob vulgatam illam de Zona torrida credulitatem. Tùm quia ex eo tractu mundi, qui cadit ſub torrida, maxima pars occupatur Oceano, qui videlicet pro diuina diſpoſitione præberet illi parti liberam auram, ac refrigeria, alioquî forſan inhabili. In interiori autem Aphricæ parte, legitur in nouis itinerarijs, Nigritas populos aſſiduis oblectari balneis, dulcium ſcilicet aquarum, ac ter eos die ad minus lauari ſolitos. Vbi quoque ſcribunt non pluere, niſi feruentem aquam. Exinde quæ longiſſimo traiectu maris per Athlanticum, vſq; in Acritreû ſinum reperiuntur flumina, mirè aſſerunt feruida eſſe, ob ſolis æſtum dunraxat. Ex nouiter autem repertis illis Indijs occidentalibus generoſam quandam ſulphuris ſobolem reperiri ſcribitur in Quito Prouincia in Perù, quod

Mineralia, an de vegetaliũ genere ſint.

Minerarũ in terra ſitus.

Virtus Mineralis.

Sulphuris, ac ſalis regiones.

In Tymao.

An ſulphur in Africa.

Balnea in Nigritis.

Pluuia feruida.

Flumina feruida.

Sulphur in Perù.

Vitri

Vitri inſtar perlucet, ac inodorum, niſi ſulphureo halitu per ignem adhibitum, nec procul eſſe auri metalla. venit autem ſub plaga ad antarcticum temperata. Altiùs propè Torridam, gradu citrà Aequinoctialem 10. in Nicaragua prouincia, ſulphuris haberi fodinas, pingue tamen genus, ac ſordidum, terris ibi multis ardentibus, quos Vulcanos aduenæ Hiſpani appellant. Porrò ex regionibus temperatis, commemorant ſæpè Arabes ſua ſulphura, aquas, ac mineras. Calidarum verò aquarum ſcatebras propè Arſinoem eſſe in ora maris, meminit Strabo lib. XVI. Largiùs adhuc in Perſide germinant, vt cãpi in Suſis Cyri regia, ac proximè in Medis, quæ temperatiores ſunt regiones. In maiori Armenia ad Arzingam metropolim, aquæ feruentes hodie habentur, quas (vt ex itinerarijs eiuſdem M. Pauli accepimus) in balneis medicatis more noſtro recipiunt, ſulphure, ac bitumine participantes. Tranſeo in Lycia colles Epheſtos, quaſi Vulcanios ex incendijs dictos. Et ibidem præaltum Montem Chimæram, & in Parthia colles in Auſtageuis, qui ardent.

Balnea in Armenia.

In Europa. In Europa autem, ſeu quia ſcriptorum copia per omnem ætatem fuerit magis illuſtris, ſeu quia præ cæteris terris, ea ratione quam diximus, ſulphure abundet; ſæpiſſimè commemorantur calidarum, ac ſulphurearum aquarum venæ. Quare multas in Græcia narrabimus antiquiſſimi nominis, in Germania, in Gallia, in Italia, in Hiſpania, in vltimis Hyperboreis. Apud quas omnes nationes quanta ſemper extiterit balnearum naturalium dignitas, atque celebritas, vel hoc vno argumento planiſſimè conſtat, quod loca ipſa balnearum, quamplurima tanquam oracula frequentari ſolita, in magnas ſæpè ciuitates, oppidaque ſanè illuſtria creuerint, quorum aliqua eo ipſo aquarum titulo, ac nomine adhuc extant inſignia. Ita Plinius, auctum fuiſſe numerum Deorum ex aquis medicatis (quibus nimirùm nuncupatæ eſſent) ac ex earum celebritate conditas Vrbes, meminit lib. XXXI. Ab aquis cognominantur Aquæ, Ciuitas hodie non ignobilis apud confinia Liguriæ: & citeriùs apud viam Aemiliam Aquarium oppidum. Aquæ Sextiæ in prouincia Narbonenſi, Ais, ſec Aquæ calidæ in Sabaudia, & item Aquæ mortuæ oppidum. Aquæ Auguſtæ, præclara ciuitas in Gallia Aquitanica, quæ nunc Baiona dicitur, cum balneis hodie etiam celeberrimis. Aquæ Calidæ vrbs in Britannia, Ptolomæo. Aquæ Quintiæ, Quernæ, Celenæ in Hiſpania: & item in Luſitanis Aquenſis Ciuitas, quæ olim Vicus Aquarius, ſcribitur in itinerario Antonini Cæſ. Aquiſgranum in Belgis, Ciuitas nobiliſſima à Carolo Magno Imperatore, ob ſalutares aquas, quibus admodum delectabatur, ædificata. Nec minus à balneis ciuitates quædam cognominantur: vt Badenia germanicè præclara ciuitas, quæ Marchionatus Badenſis caput eſt in Auſtria: & Badenia altera in Heluetijs. Caſtrum Sanctæ Mariæ in balneo eſt in Italia apud viam Flaminiam: Balneum Regium in Faliſcis oppidum, Balnearia apud Viterbium, Balneolum pagus in Brutijs, alterum in Calabria, & tertium in Aemilia. Sunt & in maritimis calidarum notæ: Thermæ ciuitas ad Thermopylarum anguſtias, littore Theſſalico. ſunt enim propè Thermæ, ideſt aquæ calidæ Herculi conſecratę, à quibus ſinus totus eius maris vocatur Thermaicus. Thermopylæ vero ipſe mons ampliſſimus, qui paſſim calidis ſcatens aquis totam Macedoniam, ac Theſſaliam, ſicut Apenninus Italiam, tranſuerſam agit, ac diuidit à Græcia. Thermæ ſimiliter in Sicilia duæ; vna ad Lybici maris oram, ciuitas ſanè nobilis, quæ Sacca hodie dicitur: altera oppidum occidentali ſitu Inſulæ, quæ ab Hymeræ reliquijs (ut de ea meminit Cicero in Verrem) à Thermis pariter, quas habet ſaluberrimas, ſibi nomen conſciuit. Eſt & Thermenſis Inſula, Cycladum vna in Aegeo mari. Thermodoon in Ponto fluuius, vbi Themiſcira olim metropolis Amazonum, quas tamen boni ſabuloſas putant. Termeuſia vna ex Aeolijs Inſula cognominatur Strabone, quæ Hiceſia Ptolomæo, Panaria poſteà eſt dicta. Et à Stygiæ paludis ſimilitudine, Stygiæ dictæ erant Aquæ lethales in Arcadia. Et item Stygianum balneum valde acre, cum oppido propè Romam. Sed multa id genus exempla paſſim occurrent in ſingularibus hiſtorijs. in quibus hunc ordinem ſeruabimus.

Dei ex aquis cognominati. *Locorũ ab aquis cognomina.* *A Balneis.* *A Thermis.* *A ſimilitudine.*

ORDO HISTORIARVM.

Sulphur, et ignis fundamẽtũ Thermarum.

PRIMVM, quoniã hæc prima Sulphuris prærogatiua eſſe vr̃, tanquam materia propria in terris fouere ignem, ſine quo Thermę nõ eſſent Thermę; idcirco de terreſtris eiuſmodi

modi ignis natura, & de proprietate ſimul, quam habet cum ſulphure loquemur, ac quorundam ardentium locorum exponemus hiſtoriam, ex quibus facile cōſtare poterit, quomodo ignis calores diffundat ſuos per cauernas terræ, ac vario occurſu inalteret quæcunque occurrant, faciantq́ue Thermales aquas. Quo planè ordine ad particulares deſcriptiones deſcendemus, in quibus non procedemus per regiones deſcribendo quot quæque regio habeat balnea, & quotis differentijs. Nam ſic oportet tranſire de genere in genus, ac omnis ordo tractationis peruerteretur: quidquid fortaſſe condonari potuerit his, qui de municipalibus tractarunt balneis. Sed (vti iam propoſui) ordinem ſequemur ipſorum generum, qui eſt ſcientificus, ac ad hiſtoriam ita idoneus, vt quæcunque in tota natura reperiantur ſpecies aquarum conformes, eæ ſub proprijs veluti Claſſibus diſponi, ac enarrari poſſint. Cæterùm in harum hiſtorijs conſcribendis, duplicem habebimus intentionem, prima erit ad demonſtrationem probandarum rerum: quæ pars latiſſimè patet, quando nōn certa ſolùm exempla à nobis, vel aliorum ſcriptorum traditionibus complecti debebunt ex toto orbe terrarum inuenta; Verumetiam (vt rectè ſe in hoc excuſant etiamphyſiologi, & Poſidonius, & Strabo, & item Plutarchus) licebit quandoque & ad fabulas tranſire. Non tam quia fabulæ nobis curæ eſſe debeant, quàm quia hæ, & præſertim poëmata, peridonea ſæpe continent verarum rerum argumenta, & ad intelligentiam quoque illorum auctorum, præſertim veterum, ſunt explicandæ, quæ æquo tamen ſenſu, ac iudicio erunt legendæ. Altera verò, ac præcipua noſtrarum hiſtoriarum intentio erit, vt cum ad vtilitatem, & vſum ſint conſcribendæ, haud quaquam traditiones omnes, adeoq́ue peregrinarum rerum curabimus exactè deſcribere, ac perſequi, quarum ſcilicet minor nobis vſus eſſe poteſt; Immò de aquis, ac balneis longinquarum terrarum, quarum loca perpauca admodum viſa noſtris, vel ex tranſitu tantum, vel etiam auditu deprehenſa ſunt, parcendum noſtris hiſtorijs erit, cùm vel omiſſa, vel diminutè, vel fortaſſe minus vera aliqua admiſiſſe videbuntur. Nam quis non temerè auſit in cunctis, & non ſpeciem potiùs exiſtimet honeſtæ verecundiæ, ſi omittat conſultò aliqua? Sed recenſitis ex bonis auctoribus, quæ ad hæc noſtra inſtituta videbuntur magis neceſſaria: quàqua ſub Chriſtiano hoc cultu & latinæ, & græcæ litteræ peruenerint, ex Europa præſertim, & Italia ſingulares balnearum hiſtorias contexemus. De quarum tractatione, ac ſtylo, haud licentius quandoque videbor euagari ad geographiam, & locorum particularem deſcriptionem: immò qui æquiore uti velit ſeueritate iudicij, planè fatebitur, vt ad ordinem tractandarum vbique naſcentium aquarum, & ingentia maria percenſuimus, & varias fluminum excurſiones; ita & ad hiſtoriæ lumen, & ad vſum particulares quoque locorum ſitus, & aëris, & cœli illius inclinationes perluſtrare verbis, & quaſi ſub ſenſibus ipſis repræſentare, fuiſſe neceſſarium. Vt moris autem eſt Ariſtotelis in hiſtorijs animalium, & Theophraſti de Plantis, atque Plinij; ita nos aquarum, ac balnearum hiſtorias complures quidem ex veterum traditionibus recenſebimus: partim verò quæ ex noſtra probauimus induſtria, & partim ex relatis etiam idiotæ cuiuſpiam, adhibito tamen ad fidem noſtro iudicio, deſcribemus.

Ignis fundamentum Thermarũ.

Balnearum claſſes.

Fabularũ, & poematum ratio.

Hiſtoriarũ modus.

De natura ignis terreſtris, eiuſque ſomite in Sulphure. Cap. IIII.

CONTINERI quidem in intimis terræ cauernis quandam ignis naturam, in primis commentarijs eſt demonſtratum, ac planè iam conſpicuis patebit hiſtorijs. Vbi nimirum ignis haud caſu concluditur, nec violenter, vt abſurdis quidam analogiſmis veras detorquent demonſtrationes, quia ſcilicet diu ignis extrà ſui elementi regionem eſſe non poſſit. Nam hic verè ignis non eſt, nec elementi pars (vt rectè ſentit Philoſophus) ſed miſtum quoddā naturale igneum, quod eſt ibi intentum à natura ob duas præcipuas cauſſas. Nam, ſicut in quocunque elemento ſunt ſua miſta, & animalia: & in ſumma aeris parte fiunt meteorologica, ex determinata materia; ita ſunt infrà terram miſta terreſtria, quorum propria materia ſunt vapor, fumus, ignis, aqua, totq́ue varia ſuccorum genera, quæ ſponte omnia videmus è terris effluere. Horum verò terreſtris ignis partim vt materia eſt, metallorum, præſertim, ac mineralium: partim verò tanquam inſtrumentū uidetur aptiſſimū, idéque maximè actiuū, ipſius naturę, in tot ſuis, quę ſecretò perficit operibus. Immò magnam profectò hic ignis videtur, hoc nomine, neceſſitatē habere in tota natura: nā ſicut in artibus innumera ſunt opera, quæ nō perficerētur ſine inſtrumento ignis tā neceſſario, ità prouidentiſſima

Ignis terreſtris inuentus à natura.

Neceſſitas.

tiſſima Natura videtur hanc ignis ſobolem infrà terram cōſtituiſſe, vnde, diſſeminato per opportunas huius immenſi corporis venas, calore, tot mira perficeret rerũ terreſtrium miſta, vtque aquas ipſas diuino fermè inſtituto ad ſalutem hominum, vno perpetuo temperamento caloris afficeret.

Card. negat quartũ elementum.

Sed mirũ profectò cur familiaris noſter Hieronymus Cardanus, qui audaci hodie ingenio negauit ignẽ ſub cōcauo orbis lunę exiſtere, vtpote ineptum qui cohæreat lunæ natura frigidæ, & ſuper aëris regione frigida, vbi forſan incommodè, & nequicquam viſus eſt naturæ operibus ibi collocari; hunc tamen ignem terræ ſubditum non poſuerit quartum elementum. Quod cum minori flagitio poſitionum antiquarum aſſeruiſſet; cùm legerim præſertim ex philoſophis nonnullos, qui velint propter dictas cauſſas, nullum eſſe igni proprium locum; ſed id elementum diſſeminatum eſſe, ac diſperſum intrà loca aliorum elementorum, vnde Cardanus hoc firmo ſatis refugio ſe tueri potuiſſet, quòd in intimis terræ barathris conſtitutus ſit ignis, tanquam commodiſ-

Terra fœcunditas ex igne.

ſimo loco, vnde cunctis inſeruiat naturæ operibus. Quippe ſic Tellus verè alma, ac alumna rerum eſſe conſtat: quæ omnium ſcilicet rerum in ventre ſuo contineat ſeminaria, aërem, aquam, ignem proportione, qua præſto ſint ad quancunque rerum generationem. Quæ quis negauerit, quoniam videmus immenſam vim è terris continenter effluere, perpetuos halitus, infinitas aquarum emanationes, perennes ſubſiſtentis ignis caminos, ac manifeſtos in eis æterni ignis effectus, fumum, flammam, feruores, bullientes aquas, & quæ vaſta diruptis caminis per tempora excitantur incendia? præter altiſſima Dei iudicia. quam ob rem pro conſtanti veritate aſſerunt, prædicantque ſacri auctores, in centro

Inferni, & æterni ignis probatio.
Aſtronomi.

terræ, aut circà centrum eſſe infernum, & ignem æternum. Quem locum nec ipſa ethnicorum theologia, nec vlla humana doctrina negauerit. Aſtronomi primùm optimis ſanè rationibus aſſeuerant, corporum cœleſtium virtutem, quoniam immenſa eſt reſpectu terræ, quæ ceù punctus ponitur, (teſte etiam Ariſtotele) ad vniuerſum cœlum; terram totam non minus infrà, quàm extrà penetrare. Qua virtute, vt indifferens eſt ad quanque generationem, pro materiæ diuerſitate fit, vt diuerſis locis in ventre totius terræ, alibi ignes æternis exæſtuent barathris, alibi immenſum ſit frigus, & vbi denſiſſima caligo, vbi aquarum tartarus, vbi obſcuriſſimæ lateant tenebræ. Ex quorum omnium vario inuicem concurſu, ac miſtione, quæ clam nobis in illis locis fit; humana coniectura pulchras illas

Partium, ac fluminũ infernalium ratio.

inferni meditata eſt partitiones, lacus, paludes, campos, montes, valles, flumina, quæ & à pœnarum ratione, ac effectu ipſo, determinant ſtygem paludem, Acheronta, Phlegetonta, Cocytum, lethem. tranſeo hîc Dantis Aligerij poemata, ac ingenioſiſſimas ad Catholicæ fidei aſſertiones. Quorum omnium non deſunt veſtigia ſuper terram certis locis, Auerni lacus, fontes feruentes, impenetrabiles, quos ora inferni iactant, aditus, interni cauernarum fremitus, & ipſa tandem quarundam terrarum incendia. Hinc victus ſuperſtitio gentium circà terreſtria numine, quorum in faſtis figmenta proſequitur Oui-

Gentium ſuperſtitioſa numina.
Cult' ignis.
In Peru venerantes ignem.

dius, & ſuccinctè tangit in VI. Virgilius, Cybellæ, Ditis, & Veſtalis ignis. Immò quanquam hæc peruetuſta, ac longa obſcurauit ætas, omnes rationes, quæ aliquam de Dijs exiſtimationem habuere, inſtinctu quodam diuino videntur terreſtrem ignem perinde rem ſacram, & ab æthere venientem excoluiſſe, & ab αἴθειν dictum, quod eſt ardere. Nam ſimplices gentes in terris Perù nouiter inuentis, apud quas poſt hominum memoriam certum eſt vſque ad noſtram ætatem non perueniſſe aliarum nationum comertium, ignem, qui multis locis ex intimis terræ faucibus ibi exæſtuat, ſeptis vndique, ac clatratis aris circundederunt, ſolemneſque quotidie luſtrationes, facibus in eo accenſis celebrabant.

Aegyptij de veſtali Igne.

Ab Aegyptijs porrò inter nos emanauit primum hic ritus ad Græcos, & ad Latinos, vt ſub Deæ veſtę nomine terreſtrem ignem excolerent, quem (iuxtà prædictam à nobis ignis eius fœcunditatem) terræ vitam putarent, ac lumen cælicolis perpetuum. Poſteà apud

Sacrificia vbique gentium cum igne.
Phyſici de Terreſtris ignis natura.

omnes religiones inuenio, ſacrificia, ob hanc ignis opinionem per lumina celebrari ſolita. Vt qui viuax ſemper motu, ac ſplendore, promptiùs quam cætera elementa referre videatur cæleſtium illorum luminum nobilitatem. Formæ plurimum continens, materiei minimum. Porrò nec deſunt nobis phyſicis viæ circà hunc ignem terreſtrem philoſophari, quam partem tetigit ſimpliciter philoſophus. hunc enim ignem ita conſtitutum in ventre terræ, ab elementari, & etiam à communi igne differentem ponimus, non regione ſolùm, ac mole coacta infra terram, vnde per varios hinc inde meatus exhalet, ad circunferentiam, ac calores diffundat ſuos, verumetiam differre vtrunque forma dicimus, ac

Quo differat ab elemento.

materia, & toto genere. Quippe differt hic ignis terreſtris ab elemento, vt compoſitum à ſuo ſimplici: illud enim materia communis, & pars vna componentium prima; hoc autem miſtum, & vel materia propinqua quorundam ſui generis miſtorum, quæ diximus

ximus metalla, mineralia, lapides, vel inſtrumentum. Differunt & formalibus differentijs: hic enim terreſtris ignis feruens, ſed caliginoſus, ac expers luminis, & in tenebris (vt ſacra dictant elogia) ille verò luminoſus, ac expers incendij. Vtranque naturam, quaſi medius, participat communis ignis, quem artificialem vocamus, feruens incendio, ac luminoſus in aperto aëre. Porrò hunc ipſum, pro ſubiectæ materiæ genere, miſtum à prędominio ſulphureum videtur; ſed enim & heterogeneum dicendum, & de natura diuerſæ ſubſtantiæ combuſtibilium rerum. Tùm quia talem putandum eſt eſſe terram, quæ vti foris, ita intus, imò intus maximè diuerſarum partium eſſe debet, vbi tota ſupponitur mineralis, & infinitè admiſta. Tùm ratione exhalationum diuerſæ qualitatis in cauernas ipſas, vnde perpetuum habet ipſe fomes incrementum. Tùm denique ob ignis vehementiam; qui in vnam congeriem, quo maiores ardendo acquirit vires, eo fortiùs quanque rem prætuam ſibi conuertit in fomitem, mineras, montes, immania ſaxa. Vt planè videmus, cùm quandoque certis locis forâs exorbitat ad incendia: de quibus, iam conſtituto in terris igne, & omnium calorum, principio, qui infrà, & ſupra terram, & in aquas ipſas exæſtuant, tempeſtiuè eſt dicendum.

Formæ, ac differentia.
Materia terreſtris ignis.
Vis terreſtris ignis.

De Incendijs terrarum Hiſtoria. Cap. V.

MANIFESTISSIMVS autem omnium effectuum, qui ex intimo terreſtri igne oriantur, ſunt incendia, quæ multis in terris viſuntur, eademque certam præbent rationem de reliquis caloribus, qui per varios terræ tractus diſſeminantur, & faciunt certis locis Thermales aquas. Ergo incendium nihil aliud eſt, niſi magnum quoddam in natura accidês, (etſi aliquibus locis cauſſa ſubſiſtat perpetua) immenſus, ſcilicet quidam exceſſus ignis, qui à communi barathro ignium terreſtrium, pinguem, ac combuſtibilem terræ materiam perſecutus, vel per impetum diruptis alicubi terræ caminis, miras, ac horrendas mortalibus ſuper terram flammas eiaculatur. Adeoque etſi incendia ipſa terrarum exteriora non ſint perpetua, ſed extemporanea, ob hoc tamen non tollitur, quin ignis in ſubditis terræ cauernis perpetuus, vniformisque ſubſiſtat. Immò qui hoc negauerit, indigebit ſenſu; nam perpetuos ignis videmus effectus, qui ex intimis ſtatim principijs proficiſcuntur, fumum, vaporem, & aquas, quæ vno ſemper tenore emanant calidæ, & feruidæ. Exterior ergo hæc apparentia flammarum, atque incendij extemporanea eſt, ac varia, cuius hæc breuiter ratio eſt. Sanè ignis, qui in intimo fomite ſupponitur, eſt perpetuus, ſeu pruna ſit, ſeu vapor feruidus, ſeu etiam flamma, vbi ſpatio non careat conflagrandi, vt primis commentarijs eſt demonſtratum. At flamma exterior, quæ de natura accidentis eſt, ipſumque incendium; hæc haud dubiè variant, ceſſant, redeunt, ignis eadem perpetuò ſubſtantia remanente, in perpetuo fomite. Flamma enim (qui eſt vapor incenſus) emicat, inſequiturque quouſque fuerit combuſtibile, ac eo ceſſante, & ipſa ceſſat, donec noua ex iugi intus vapore, ac caligine repullulet materia ad ſupernas cauernas, quæ ceú fuligo in caminis terræ craſſiſſima, ab incumbente intus flatu excitatum corripiat ignem, itaque flammas iterùm edat nouas. Hoc verò non poteſt vno fieri tenore ſemper: Natura enim tota eſt in motu continuo, ac maiora neceſſariò, minoraque promit id genus accidentia, pro varijs diſpoſitionibus loci materiæ combuſtibilis, ac vrgentis in eam flatus, quæ tres primæ ſunt, ac neceſſariæ horum accidentium cauſſæ. De loci quidem, ac materiæ neceſſitate, deque eorum diſpoſitionibus, iam explicata ſatis ratio eſt tùm primo libro, tùm paulò quoque antè, ac planior nihilo ſecius iam fiet exemplis, & quæ ſequuntur hiſtorijs. Quippe de materia hoc ſatis eſt, quòd cùm neceſſaria ſit cauſſa, hæc tamen nec ſemper vno tenore & qualitate, & quantitate eſt diſpoſita, nec vegeta eſt ita ad incendium in vna parte, ac in alia. Nec minus de loco conſtat, & qui varias habeat diſpoſitiones. Quippe aditus ſub terra diuerſi patent; immò & ſub mari quoque certis locis ad vicinas vſque pertingunt inſulas, vimque ignis exinde communicant. Quod planè ſenſu liquet: nam in mari ipſo alicubi, & in Puteolano ſinu (vt teſtis eſt Plinius) aquæ miro feruore exiliunt, & quod maius eſt, & medijs quoque ipſis fluxibus viſa ſunt aliquando emergere incendia, vt mox dicemus. Flatus verò ſunt ipſi quidem cauſſa quædam agens, quæ mouet, excitatque in propinquo, ac benè diſpoſito fomite flammas. Immò ſine ventorum flatibus non videntur poſſe fieri incendia: quod indicant tùm præcedentia quædam incendijs ſigna, tùm effectus ipſi, qui ſolent conſequi. Nam prius ſubterranei mugitus multis diebus anticipant; mox terræ-

Incendium quid.
Incendia extemporanea.
Flamma, et incendium de natura accidentis.
Flammarum, ac incendiorum tres primæ cauſſa.
Materia.
Locus.
Agens Flatus.

motus

Incendiorũ indicia.

Flatuũ inſtabilitas.

motus fiunt inæquales, proximè diruptis quò maximè impetunt hiatibus fumus incipit, deinde craſſæ mittuntur caligines, poſtremò flammæ, ac cinerum globi horrendis modis iactantur ad æthera. quæ omnia ſunt ignis, ac impetuoſi flatus effectus. Verùm quoniam flatuum inconſtans potiſſimè diſpoſitio eſt; hinc eſt, quòd ipſi omnium ferè contingentiarum in incendijs ſunt primi auctores, cur crebra, aut rara, ſæua, aut mitia fiant; & cur non plura ſimul conflagrent loca, ſed dum incendium in vna parte fit, non fit in alia. Quippe flatus ſeu caſu ducantur ſuopte impetu, ſeu virtutem conſequantur aliquam ſyderum; trahuntur vt plurimum ex vna parte, & ex aduerſum vrgent in aliam partem, & vbi vbi ſemel eruperint, illùc totam exhalant flammam. raro reciprocum habent per cauernas motum. Sunt ergo tres cauſſæ neceſſariæ conflagrationis ignis in terris, materia ad incendium idonea, loci ſpatia in cauernis terræ, & per ea excurrens flatus. Porrò ad has tres cauſſas ignis, atque incendij, concurrit etiam euidenter mare. Mare enim ſuo perpetuo alliſu in ſubterraneas cauernas, tres illas adiuuat cauſſas, immò fouet, vt primum quoddam principium omnem incendij materiam, ac promouet cæteras cauſſas. Sane aperit vias: præbet vnctuoſam ſui partem in propagationem materiæ incendij (omnis enim aqua maris craſſa, ac vnctuoſa eſt) & compingit penitus in cauernas flatus, qui excitent in propinquo, ac benè diſpoſito fomite flammas. Quin etiam non poſſe fieri incendia ſine aliquo impulſu maris, hæc mihi videtur inductio demonſtratiua; quòd quæcunque in toto orbe terrarum ardent loca, ea vel mare habent circunfluum, & hæc quoniam vndequaque patent hiatibus, vnde diuerberentur, ac iugi foueantur alimonia incendij; maximè omnium, ac frequenter ardent. Vt Aetna in primis, eique vicinæ Aeoliæ omnes, Aenaria & Prochyta ad conſpectum Neapolis, vna Cycladum in Aegeo mari inſula, & Hiſlandia, item inſula in Hiperboreis. Vel littorales ſunt terræ, quæ vt minus ſentiunt alliſum maris, quàm inſulæ, ita minus ardent: vt quæ loca ardent apud nos in Campania, & mons Veſuuius, Achaiæ item locus, Chimæra in Lycia mons, & fortaſſe Aponus. Inſulæ, ac terræ noui orbis infinitè ardentis. Quorum magis opportuna aliqua ad inſtitutum noſtrum percurremus exempla.

Mare concurrens cauſſa incẽdiorum.

Incendia maiora fiũt in inſulis quã in alijs terris.

INCENDIA ITALIAE.

OPTIMA verò ratione ab Italiæ partibus hiſtorias noſtras ordiemur; vtpote quæ plura, ac manifeſta continet ſubterraneorum eiuſmodi ignium exempla, in quibus fundantur omnes ſuſceptæ tractationis demonſtrationes: ac per ea inaudita, adeoque ſcitu admodum neceſſaria ad notitiam inuentæ ſint, Thermarum vbicunque explicabuntur. Sub mediocri ergo cœli temperie Italia, cùm ab alpibus longè in meridiem ſit extenſa, ac duplici hinc, atque hinc pelago clauſa; vtrinque ab Apennino monte, quo tota dirimitur, ac ab alpibus maximè, ubi latiùs expanditur, innumeris fontium ſcatebris, lacuumque, ac magnorum fluminum riguis diluitur. Verùm ad ſiniſtram mari Hadriatico, quæ pars Septentrioni obuerſa, & propter Apennini montis vmbram opaca fingitur, ac frigida; paucas calidas habet aquas, crudiores quamplurimas. Ad dexteram autem Tyrrheno mari, qua regio aprica eſt, ac verſus meridiem apertior; ob ſoli naturam ſulphuroſam, quam ubique habet fouendis ignibus idoneam, etiam in propinquis inſulis; varia per omne æuum exempla protulit calorum, incendiorum, & calidarum aquarum. Quapropter rem memoratu dignam ponit Beroſus Caldæus, (quem tradunt uixiſſe Babyloniæ antè Alexandri monarchiam, ac ex Caldæis ſuis uetuſtiſſima collegiſſe rerum mundi monumenta.) arſiſſe olim Italiam mirificè à Cumis, & Veſuuio, & in Iſtris; & propterea à Ianigenis Palenſanam cognominatam fuiſſe, quod eſt Regio conflagrata. Et quidem omnes Italia diſpoſitiones habet ad tam vaſtam conflagrationem idoneas; ſitus anguſtiam, quo inter duo maria aſſiduè diuerberatur; ſubterraneas cauernas igni peruias, ac vẽtis; ac materiæ tandem ſulphuroſæ copiam, qua tota luxuriat, ardetque certis locis ſuper omnem terram. Nam in tota hac Italiæ parte meridionali, ab extremis Siciliȩ oris ad confinia uſque Hetruriæ, atque Ligurum; alijs locis perpetua viſuntur incendia, ut in Aetna; in alijs conflagrant per tempora, vt in Aeolijs, quæ Siciliæ adiacent inſulis; & ad cõſpectum Neapolis in Aenaria, atque Prochyta: nec minus in continentis terræ montibus, Veſuuio, ac Miſeno, Puteoliſque & Cumis; quæ ſæpè ardent, ac certis locis varia mittunt ignis veſtigia, vapores, fumos, & aquas apprimè calidas. Paſſim anfractus, cuniculataque hiant ſpiramenta, quæ ubi flatum mittunt, ubi intimi exaudiuntur ceù ardentis ignis fragores, ſo-

Italię regio conflagrata.

nitusque

nituſque aquarum, vt ad Puteolos Phlegræis collibus idcirco dictis, & campo Vulcanio admirandi vbique feruoris: nec procul Sibyllæ antrum ad Cumas, totque horridi circà Auernum hiatus, receſſuſque ob æſtum impenetrabiles. Tota vbique Campania ad ſuperficiem, antiquæ eiuſmodi conflagrationis gerit veſtigia, ſolo paſſim arido, cineris, ac pumicis inſtar, & quod Puteolanum appellant, carbonibus viuo ſaxo concluſis. In Ariciæ campis, ſcribit Plinius, ſi carbo decideret, ardere terram conſueuiſſe: quæ erant fortaſſe aliquæ illius incendij reliquiæ, quæ tractu poſteà temporis, vt tota hæc terræ ſuperficies innumeris eſt naturæ caſibus obnoxia, ſole, ventis, imbribus, & vel ſola hominum cultura exoleuere in totum. Taceo Stiglani ſeruorem, nec procul publicas Sulphuris ſcatebras ad Vicum, vetuſtam hinc ſamam Chalchanti Romani, Tulphæ mineras inexhauſtas aluminc, cum metallis antiquis (vt cernitur) ferri, atque æris. Proximè, Ciminus mons magnam adhuc vim ignis fouere videtur ſub antris ſuis, quam ad radices, ſitu boreali, vbi Viterbium, in totam eam planiciem diffundit, plenam ſulphuroſiſſimo halitu, glebis paſſim aridis, & pumicoſis, innumeriſque fontibus calidis, quos inter Bullicanum eſt famoſiſſimum ob feruorem intolerabilem. Hinc reliqua Hetruria, quà Thirrenum attingit mare vſque in Iluã inſulam, tota vbique tellus, vel exhalat fumis, ac paſſim calentibus ſcatet aquis, vel ferri, atque æris ſodinis luxuriat, Sulphuris alibi & chalcanthi. Quo nomine ſunt lacunæ Volaterranæ memorabiles, feruidis, ac ſalientibus aquis. Situ verò occidentali ad Libbianum caſtrum Sulphuris genus foditur, nigrum quidem, cæterùm merum ſulphur, ac (ut ferunt) in puluere bombardico vtiliſſimum. Ad fines verò uſque Liguriæ, cum tot adeo tellus abundet metallis, ac ſulphureis fodinis, aquarumque calidarum, ac feruidarum fontibus, quot fortaſſe alios non habet reliqua Italia; habet in montanis ad Petram malam manifeſta ignis ſpiracula, vbi aër noctũ ſcintillat, diuque ceù ex ardenti ſubtus fornace caligat, ac fumat, iniectaſque calefacit aquas, ac incendit ſtipulas. Videtur autem is ſomes venas habere continuas vſque ad Porretanas aquas in Bononienſi, quarum vndique colles noctũ ſcintillant. funditur & fortaſſe ad Mutinenſem agrum, vbi adeo bituminis liquor, atque ignis exæſtuat: & vſque etiam in Euganeos, quos fortaſſe pro incendijs in Iſtris intellexit Beroſus. Hos enim colles circà Aponi balneas arſiſſe olim, ſalebræ ipſa collium oſtendunt, cinereæ paſſim, ac pumicoſæ, balnea pluriſariam calida, ac generoſa, quæ carbones interdum mittunt, ac cinerem; & ipſi tandem lapides certis locis feruentes, & qui incurrentes calefaciunt aquulas. Quæ (ut prætercam multa) cùm ita ſe habeant, verum profectò nobis argumentum eſſe poſſunt, totam hanc Italiæ partem ſeptingentorum inſtar milliariorum ſpatio, iugi intùs materia ſulphuris refertam eſſe, cuius fortaſſe minera vbi plus vbi minus, longè lateque ramificat, & ſub mari quoque in adiacentes extenditur inſulas, ac penes ſingularem miſturam, virtutemque caloris, quam diuerſo habet tractu venarum; effectus parit tàm varios, mirandaque certis temporibus incendia mittit. Et concludendum videtur, quod hæc tellus, ut ardet alibi perpetuò, alibi per tempora; ita veriſimile ſit, tanta olim fuiſſe ſub his locis incrementa ſulphurum, atque ignis, vt conflagrauerit ubique. nec minus credendum fore tempus, vt ſtantibus his naturæ principijs, conflagratura ſit fortaſſe iterum, atque iterum. Quam rem duo, aut tria ſingularia incendiorum exempla, quæ & ad noſtri inſtituti claritatem, & pro noua hac cauſſarum inuentione ſunt conſcribenda, certiùs indicabunt.

Aricia cãpi cur arderent.

Spiraculũ ignis ad Petrã Malã.

Italia vbique Sulphurea.

INCENDIVM AETNAE.

MAGNVM inquam exemplum ardentium terrarum, quod & norma eſſe poterit quoruncunque ferè calorum in terris, & in aquis, eſt Aetnæ incendium perpetuum, quo famoſiſſima eſt, & vel hoc ſolo naturæ ſpectaculo admirabilis Sicilia. Vt plerique ſanè legantur authores illuſtres, qui vel obiter de hoc incendio, vel affectata etiam occaſione, nec ſine ſumma admiratione loquantur; Lucretius in primis, Plinius, Strabo, Solinus, Diodorus Siculus, & ut aiunt, Vergilius dicato de Aetna opere: quorum nos non ſpreta authoritate, nouam, & ni fallor, veram, & quæ præcipua erit ad inſtitutum noſtrum demonſtratio, proſequemur hiſtoriam. Fama eſt hanc inſulam nobiliſſimam, continenti olim cùm eſſet adiuncta, & pars Italiæ, infrà tamen ob ſoli naturam ſulphuroſam, ac anfractuoſam, peruiam vſquequaque eſſe igni, ac mari, & ventis; vt quondam in medio veluti diſcrimine tot elementorum corruerit,

De Aetna authores.

Sicilia diſpoſitio ad incendium.

Prima cauſ ſa. qua re fluctus ruinam inſequentes, eam ab Italia diſſecuiſſe, ac exinde dictam Siciliam. Quod ſignificare viſus eſt in III. Aeneidos Vergilius.

Hæc loca vi quondam, & vaſta conuulſa ruina,
Tantum æui longinqua ualet mutare uetuſtas:
Diſſiluiſſe ferunt. & quæ ſequuntur.

Quam cauſſam, à natura ſcilicet ac diſpoſitione loci, omnes de incẽdio quoque Aetnæ primam eſſe confirmant. Eſt ergo Aetna mons vnicus, ac altiſſimus xxx. mill. paſſuum, vt Fazelus nouiſſimè de rebus Siciliæ tradit. Qui vndequaque, ac longiſſimè ab Italia conſpicuus, radices agit ad mediam Siciliam, pinguibus circunſecus aruis, vinetis, ac paſcuis fœcundus, iugiterq́ue pinetis, ac fagis, altiſſimisq́ue abietibus nemoroſus. Ad ſummum verò verticem, quà ſalubre eſt totus, ac inſtabili cinere, pumiceq́ue confragoſus, in vaſtiſſimum dehiſcit Craterem, ita enim ob ſimilitudinem appellant authores id genus uoraginem. *Crateres incendiorum, quidicãtur.* Quæ ad ſupremam oram quatuor millia paſſ. latitudine, ſubinde arduo introrſum cliuo ſe in tartara vſque coanguſtat. Viſu horribile præcipitium, quanquam fumus, mugitus interior, ac tremor, & vel ipſa imaginatio iamiam inſtantis ignis, ac ruinæ, neminem, quamuis etiam audaciſſimum non primo ſtatim occurſu inhorreſcere faciat, atque auertat. *Aetnę mõs ex cinerib. factus.* Quoniam verò non videtur dubitandum, crebra ipſa, quę per omnem ætatem hic fuerunt incendia, iugi cinerum reiectatione hunc vaſtiſſimum montem extuliſſe; tota eius materia nihil aliud eſſe videtur, quàm incompoſita, ſuſpenſaque in ſe moles cinerum, pumicum, ac lapidum, quibus cùm omniquaque ſpiritu, ac ventis penetrabilis ſit, miranda res eſt, quod ſemel combuſta materia, vim ad tempus concipiat nouam, ut iterum ardeat, atque iterum ſine fine. *Materia ſemel combuſta, reuegetatur.* Cui rei locus ipſe fides eſt, qui ſopito aliquandiu incendio, conflagrat iterum, ac Vergilius idipſum miratur in Aetna, illis verſibus.

Cætera materies quæcunque eſt fertilis igni,
Vt ſemel accenſa eſt, moritur, nec reſtat in illa,
Quod repetas: tantùm cinis, & ſine ſemine terra eſt.
Hic ſemel, atque iterùm patiens, ac mille perhauſtis
Ignibus, inſtaurat uires &c.

Nam cum in imis barathris nullo vnquam tempore extinguatur ignis, quin aliquod ſui mittat veſtigium, vel feruorem, vel fumum, vel flammam; tamen extrinſecùs ad incendia non ſæuit, niſi per interualla aliqua, plus, ac minus. Et quò diutiùs ceſſauerit, quaſi vegeta magis ad incendium materia, eò maiori ſeſe exerit violentia, & cum ipſis flammis ingentes harenarum globos, ac cineres mittit, &

—Vt verbis Lucretij vtar,
Extruditq́ue ſimul mirando pondere ſaxa.

Hæc eſt incendij huius, atque hiſtoriæ ſumma. In qua mirari ſubit naturæ conſilium; quæ ad id cauſſarum ſyndrome; & quæ propago materiæ tam vegetæ, quæ Aetnæ ſubminiſtret perpetuò pabulum ad ſempiternum ignem. *Aetnę cauſſa mirandę. Fomitis unde ppetua ſit uegetatio.* Non eſt ergo dubitandum, quòd ſi ullis in rebus eſt aliquid admirandi, fermè Aetna naturæ miraculum unum ſit maximum. In primis de ea combuſta materia, vt vegetetur iterum ad nouum incendium, quod videtur carere fide, cùm uetus ille de Aetna author diuerſam congeriem adduxiſſet in cauſſam, ſulphuris, bituminis, & quicquid ſucci in terris irritat ignem; concludit id potiſſimum lapidum generi tribuendum eſſe, Molari præſertim, ac Pyritidi.

—quibus (inquit) cuſtodia flammæ
Vera, tenaxq́; data eſt, ſed maxima quippe molaris
Illius incendi lapides, ſic uindicat Aetnam,

Quem ſimul ac ferro quæras, reſpondet, & ictu
Scintillat calor. &c.

Cõtra Aetnę authorẽ.

Verùm nos, ſi ex his, quæ longa exercitatione circà harum terreſtrium rerum naturam didicimus; & ex his, quæ planè apparent, determinare velimus: dicemus hanc ſententiam, quam duro alioqui, ac laborioſo carmine protulit iſte author (parcant illi manes) longè gentium erroneam eſſe, ac manifeſtè falſam. Nam quòd illa lapidum genera non eam obtineant in ſe naturam ignium tenacem, ac propriam; iam notum eſt, Pyritem lapidem inimiciſſimum eſſe ignibus, nec vnquam incendi, ſed attritione tantum, vt lapis eſt duriſſimus, ex eo excuti ignem. Alterum verò genus, quod prorſum ponitur, vt etiam pumex; ſemel combuſtum, ac omni humore exutum combuſtibili (res digna notatû) contrarios videmus in Aetna, & extrà Aetnam parere effectus. Nam extrà Aetnam, vt omnino expers omnis aptitudinis ad ignem, ubi aliquandiu ſenſerit æſtum, imbres, frigus, atque aërem, non tantum non ardet, immò nouam acquirit qualitatem (vt Fazelus eſt teſtis.) fathiſcitque in agris in genus cineris harenoſum, & pingue, quod fœcundiſſimam reddit terram.

Lapides cõbuſti extra Aetnam fiunt lętamẽ.

Qui verò eiuſmodi lapides ex Aetnæ incendio combuſti, ac eiecti, intrà Aetnæ rurſus ſalebras collabuntur; hi quidem (in quo tota conſiſtit vis quæſtionis) ad tempus ardendi vim concipiunt iterùm. Nimirùm hæc eſt cauſſa; non quia eadem prorſus materia lapidis ſemel igne abſumpta ardeat iterùm, quod mirandum eſſet, & impoſſibile; ſed quia tàm hi lapides, quàm pumices, ac reliqua materiæ congeries eius montis, quæ tota eſt poroſa, ac laxa, nouum ad tempus concipit incendij fomitem.

Vera ſolutio.

Atque hic fomes, nihil aliud eſt, niſi naturalis fuligo ſulphuroſiſſima, quæ ex imis, immenſiſque Aetnæ barathris vi ignium iugiter, ac flatuum eleuata, congeſtaque in ſupernis veluti caminis, ideſt in ea vaſtitate cinerum, pumicum, ac lapidum poris; igne vi flatuum ſubeunte incenditur, conflagratque ingenti flamma, eodem planè loco, ac materia, qua viſum eſt conflagraſſe priùs. Incenſus verò ita ignis, quam non ſibi ſuppeditat materiam pro pabulo? qui ut in fornace crudos torret lapides, ac metallum contumaciſſimum eliquat in flammàs; ita hic Aetnę ignis immenſus, ac vehementior omni igne, haud mirum, vel exiguum nactus fomitem, ſæuit in quanque rem præuiam, ac lapides, cineres, & vel ipſa iuga montis conuertit in pabulum, combuſtaque eiaculatur ad ſummum.

Ignis Aetnæ vis.

Has ergo arbitror incendiorum Aetnæ particularium planas eſſe cauſſas. Verùm abſumente inceſſanter Aetna, ac voraci igne intimum fomitem; quæritur, vnde nam matrix ipſa, aut ſeminarium id fomitis, alimoniæ ſpeciem ſibi ſuppeditet, ut perpetuus in ea ſubſiſtat ignis? Hæc ardua profectò, ac in naturæ arcanis recondita quæſtio eſt, & quæ, circà vniformitatem calorum balnearum, altiſſima per omnem ætatem ſapientum ingenia exercuit.

Aetna vnde perpetuum ſit pabulum.

Nos verò propagationis huius duas adducemus cauſſas. Prima quidem eſt, imperſcrutabilia putandum ſummi opificis artificia, qui ad ſempiternam operum ſuorum gloriam, materiam, ac principiorum apparatum ſibi ſuppeditauit, optauitque, vnde, & quomodo non eſt ſatis humana imbecillitas explicare. Sed enim videmus, quòd Natura ad perennem rerum propagationem, facit circulum in cauſſis, & effectibus; idemque ad diuerſos reſpectus eſt effectus, & cauſſa, & materiæ perennis propagatio.

Natura circulus ĩ ſuis principijs.

Quod planè patet in pluuia, quæ ex humido vapore generata in aëre, ipſamet nouam terræ præbet vaporum materiam, ut pluat iterum. Et materiæ primæ in cauſſis rerum communiſſimis non alia profectò eſt ratio. Ergo hoc non latet coniecturam noſtram, circà omnes infra terram cauitates, peruagari, compingique immenſis conuolutionibus à concluſo flatu craſſiſſimam vſquequaque vaporum, exhalationumque caliginem: Cuius fortaſſe in hoc circulo rerum ipſa Aetna, & tot adeo terræ incendia ſunt præcipua cauſſa.

Caliginis ſoboles in ultre terra.

Quæ ſanè intima caligo (vt nubes ſupernè in aëre) alibi in aquas tam longa ſerie, ac varietate, quam videmus ipſorum fontium, conuertitur: alibi in metalla congeritur: alibi primas ueluti radices vegerat aliorum id genus miſtorum terreſtrium; & pro certa denique ingenitarum ubique rerum proprietate, ſulphur ipſum, quoddam primum id genus terreſtrium miſtorum ſeminarium vegetat. Hæc eſt una cauſſa; quæ principijs congrua eſt ſummi Philoſophi in III. Meteor.

Sulphur ſeminariũ miſtorum terreſtrium.

2. Cauſſa.

Alteram uerò propagationis huius cauſſam non dubito equidem ſuppeditari ei à circunfluo inſulæ mari; quod, ut natura unctuoſum ſit, planè cùm de maris natura loquemur, probaturi ſumus ſequenti libro. Immò paulo antè de communi incendiorum natura hoc docuimus, non poſſe fieri ſine aliquo impulſu maris incendia. Nam tria præcipuè illa, quæ diximus, hic præſtat mare in cauſſam Aetnæ; aperit, dilatatque uias; nam ubi uis ignis non habet ſpatium expirandi, non durat, & extinguitur. Præbet vnctuoſam ſui partem radicibus primis in propagationem materię

Mare tria præſtat in cauſsã Aetna.

incendij. Et tandem compingit penitus in cauernas flatus, qui excitet in præiacentem fomitem flammas. Quod maximè in hac inſula fieri putandum eſt, quæ ſuſpenſa videtur immenſa vbique vaſtitate lapidum, & vbique cauernoſiſſima, & præſertim ab ea parte, quâ Charybdis mare allidit, voratque vſque in viſcera terræ. Hanc à mari cauſſam tentauerunt quoque authores veteres, ſed non adeo diſtinctis effectibus: ac in primis Lucretius Poëta, idemque grauis philoſophus, illis verſibus.

Lucr. lib. 6.

Præterea magna ex parte mare montis ad eius
Radices frangit fluctus, æſtumque reſorbet.

Atque idem videntur aſſerere Solinus, & Diodorus Siculus, qui ſcribit ab ea parte, quâ Eurus, & Africus perflant, aſſiduis pelagi fluctibus retundi intrà cauernas incendij materiam, eoque illiſu vniri in ſe vapores, atque ita accendi. Qua in parte legendus item Macrobius eſt libro v. capit. x v i. & item Aul. Gellius libro x v i i. capit. x. qui in eam ſententiam citat Pyndarum, ac eum imitatum fuiſſe Virgilium in i i i. illis verſibus.

Interdumq; atram prorumpit ad æthera nubem.
---Sed horrificis iuxtà tonat Aetna ruinis

Vbi habentur à Seruio communia: ſed hoc maximè notandum, quòd qua parte Sicilia reſpicit Africam, ſpeluncas inſula habet perſpicuas plenas ſulphure, quæ receptis in ſe fluctibus flatum concipiunt, & exinde incendium. Cui rei ſatis idoneum teſtimonium eſt, quod alijs flantibus ventis Aetna nihil emittit, & pro modo flatuum Euri, vel Aphrici, interdum fumum, interdum fauillas, nonnunquam verò aucto ſic in ſe fomitte emittit incendium. Ergo iam ſubiecti hic ignis, & ut ueniat ad incendium plures habes cauſſas. Formalem, ipſum ignem. Materialem, ſulphur, eiuſque perennem propagationem ab intima caligine terræ, ſimul atque ab incumbente mari. Inſtrumentalem, naturam loci cauernoſam, ac molem ipſam montis totam cuniculoſam, ſuſpenſamque in ſe, & quæ aſſiduè onuſtam ſulphure concipit fuliginem. Agentem, flatum, qui ex penitiſſimis cauernis excurrens ad huiuſmodi exitum, & quaſi ad proprias fauces, ſopitos ignes ad materiam proximè, quaquà fuerit, exuſcitat. Varietatis porrò ratio, cur plus minus, ac diuerſis interuallis, vel ſopitæ quieſcant flammæ, vel conflagrent, varius inuicem dictarum cauſſarum concurſus eſt: præcipuè verò materiæ non ſemper, nec ubique vno tenore diſpoſitæ; & ventorum inconſtans flatus. Vrgentis tandem flatus, atque incenſi ignis, quem loci anguſtia non capiat, ſunt ea accidentia, atque portenta, terræ tremor, maris fremitus, fragor, flamma, fulgor, & pro exuberanti copia materiæ, profluuium ſulphuris, atque ignis ſimul ad æthera. Quæ adeo cuncta ſæuiunt horrendis modis, vt nec ſermone unquam, nec calamo ea perſequi auſim; quando his etiam, qui ea frequenter inſpicere ſolent, vel minari videantur Mundum igne conſumi, vel extremam imminere cœli ruinam, & nec mari, nec terra eſſe locum refugij. quod hinc fiet clarius.

Cauſſarum concurſus in incendijs Aetnæ.

Varietatis incendiorum cauſſæ.

Accidêtia incendiorũ.

FLVMEN SVLPHVRIS, ATQVE IGNIS EX AETNA.

INTER ea inquam accidentia, quæ immenſam uim ignis in terris, ac copiam ſulphuris poſſunt oſtendere, eſt; cùm ex Aetnæ ingenti conflagratione flumen ignis, ac ſulphuris in ſubiectam vſque Siciliam euomitur. Principio veteres, cùm prima illa hominum memoria tot Aetnæ vidiſſent, horruiſſentque portenta, quę omnem naturalium cauſſarum modum videbantur excedere; ac immanes inter alia mirarentur in aëre turbines, qui ex Aetna primùm vrgentiſſimo flatu, ac mugitu veluti hominis horrendiſſimo totam concuterent inſulam, ſimulque tantam vim cineris, lapidum, atque ignis iacularentur, obtenebrarentque denſiſſima caligine aërem; hęc inquam videntes non aliam habuerunt rationem, niſi quòd olim Gigantes hîc in certamen veniſſent cum Dijs, ac illos tandem Iouis fulmine debellatos, in intimumque Aethnæ baratrum detruſos, veterem adhuc tentare cladem, ac vel motos aliquando ſuper latera, vel ſuſpirantes, ingenti mugitu edere hoc incendium. Quam figuram paucis verſibus perſtrinxit Virgilius in i i i. Aenei. Pyndarum imitatus d.

Gygantum fabula ſub Aetna.

Fama

Fama eſt Enceladi ſemiuſtum fulmine corpus
Vrgeri mole hac, ingentemque inſuper Aetnam
Impoſitam ruptis flammam expirare caminis.
Et feſſum quoties mutat latus intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum ſubtexere fumo,

Aduolant, qui hinc eructantur, cineres centena milliaria. Atque horum, ac lapidum ſimul imbre ingens quidem pernicies eſt, quod viciniam, & tàm culta, quàm inculta deuaſtent loca, quodque armenta, piſces, volucres interimant, ac in ſubiectas vſque villas, ac ciuitates, quà pertingunt, prægrauata onere peſſundent tecta, ac ſæpè domos, ſimulque familias miserè opprimant. Verùm in quo hæc Aetnæ tempeſtas incomparabilem habet ſæuitiam, eſt horribile ignis, atque ſulphuris profluuium, quod non Aetnæ vaſtitas, ſed immenſum potius inferni barathrum eructare aliquando ſolet, ac antiqui fermè illius certaminis inſtar, cœlo, ac terræ minari, vel finituri potiùs per ignem mundi ſpectaculum reddere. Nam exaudito diu gemitu cauernarum, maris, ac terræ fremitu, exurentisque intus fragore ſulphuris, quæ ſequuntur incenſi cinerum, ac lapidum, qui bombardæ inſtar eiaculantur acerui; demum incendij vis, completo vndique flammis, ac atro turbine aëre, præ ſulphuris, in quo exæſtuat copia, ac materiæ grauitate; tota (miſerabile viſu) in ſubiectam regionem præcipitat, ac fluminis ardentis modo non ſyluas ſolùm, quà ingenti uolumine deuoluitur, ac rupes montis deuorat; verumetiam & integras abſumit villas, ac ſæpè vicina euertit oppida, funeſta, ac plena horroris vbique veſtigia tantæ ſtragis relinquens. De quo Poëta ille ſecutus Pindari carmina in Pythijs, ſatis grauia cecinit, ſed quæ minimam tamen tanti diſcriminis exprimunt partem d.

Cinerum Aetnæ ſæuitia.

Profluuij vaſtitas.

Vergilius in Aetna.

Fluminis in ſpeciem mitis procedere tandem
Incipit, & primas demittit collibus vndas.
Illa paulatim bis ſena in millia pergunt;
Quippe nihil reuocat, curtis nihil ignibus obſtat.
Nunc ſyluas, rupeſq; vorat.

Plura eiuſmodi calamitatis exempla ponunt Thucydides, Plinius, Suetonius, Oroſius, Diodorus. Inter alia verò, quod diuinum declarat iudicium; cum inauditis modis ſæuiret incendium Anno Domini CCLIIII. ſecundo anno poſt Sanctæ Agathæ martyrium; profluuio ignis iam ad fines Cataniæ impetente; diuina reuelatione factum eſt, vt ſumerent Catanienſes è ſepulchro D. Agathæ velum, & ſolenniter contrà incendij tempeſtatem irent: quo uexillo tunc, ac pluries ſubinde vſi, ciuitatem aiunt à tanto periculo, cui adeò fuit ſemper obnoxia, pluries fuiſſe aſſertam. Magis autem ob vicinitatem obnoxium illi eſt Randacium caſtellum, occidentali parte montis: quod nouiſſimè hoc ipſo anno, quo hæc ſcribimus M. D. LXVI. Calendis Nouemb. miſerabili ſtrage eius ardētis profluuij, ferè abſumptum, ac hominum fuga, quod unicum eſt ad ſalutem remedium, derelictum accepimus.

Veli S. Agathæ mira culum.

Randacij incendium.

AEOLIAS INSVLAS OLIM ARSISSE OMNES, CVM MARI.

ADMIRANDA quoque poſt Aetnam contingunt incendia in Aeolijs, quæ ſeptem ſunt Inſulæ mari Siculo, non plus viginti millium paſſuum traiectu ab Italiæ finibus, atque à Sicilia. Dictæ olim ob ignis, quem perpetuò fouent, naturam, Hepheſtiades Græcis, ac pari nominis ſignificatione Latinis Vulcaniæ; necnon Thermeſię pro multis aquarum calentium, quas habet ſcatebris, vix tamen hodie ob barbarorum excurſationes, inhoſpitalitatemque terrarum cognitis. Harum princeps Lypara, quam olim arſiſſe totam in prodigijs notant, M. Aemilio Lepido, L. Aurelio Aceſte Coſſ. Strongyle altera, ex cuius fumo qui flatus futuri nam eſſent prædicere hic ſolitus Aëolus, exinde ventorum Rex putatus, & filius Iouis, nomenque Inſulis dedit Aëolijs. Deinde Hiera, Vulcano ſcilicet ſacra, quem

Hepheſtiades, Vulcaniæ.

Thermeſiæ.

Aëolus uētorū Rex.

Vulcanus.

cra, quem Cicero hîc olim regnaſſe aſſeuerat, perpetuis ferè ignibus noctù conſpicua, ac die fumum mittens teſte Thucydide; ſulphuris, pumicis, ferrique moles ſæpenumero eructans, Strabone. Reliquæ Hiceſia, quæ Saline hodie dicitur: Ericuſa, quæ Alicur; Phenicuſa, Felicur; Euonimos, Vſtica item Ptolomæo; & Didymæ. Quas omnes ob ſoli naturam adeò ſulphuroſi, ac igniferi ſæpenumero conflagrare non eſt mirum. Portentoſum verò habitum fuit incendium, quod (teſte Plinio) relatum in annalibus eſt, ſociali bello, *Mare arſiſſe.* diebus aliquot has Inſulas arſiſſe omnes. Addit Strabo, cùm meatus, vnde vim ignis exhalare ſolebat, obſtructi eſſent; flammas facto impetu ſub mare, undas primùm extuliſſe, mox ſuper mare illapſas, arſiſſe aliquandiù cum mari. Quo ſanè effectu, ac tot alijs Italiæ incendijs, concludit hîc auctor neceſſarium eſſe has Inſulas inter ſe, ſub mari, & ſub terra meatus habere continuos, à Cumis uſque in totam Siciliam: immò veriſimiles habere coniecturas, eoſdem meatus longiſſimo tractu maris vſque in Achaiam pertingere, quod Græci ſub Arethuſæ, atque Alphei fabula non habent dubium, ac mox altero hoc exemplo confirmabimus.

AENARIAE ET INSULARUM IN BAIANO SINU INCENDIA.

PORRO' aſſerunt ijdem auctores, has omnes Inſulas, vnà olim cum Sicilia Italiæ fuiſſe adiunctas. Ac pariter quæ in Baiano ſinu habentur, Prochytam, Capream, Pandatariam, & harum maximam Aenariam, quæ nunc Iſchia dicitur, decem millia paſſ. à Neapoli, continentis olim terræ fuiſſe partes, ſed aſſidua incendia, fluctuumque impetus eas longo temporum ſpatio diſpeſcuiſſe. Maior verò, ac dignior inter has Aenaria, quam & Inarimen à monte, quo à Miſeno fuerit auulſa, dictam legimus, & Pythecuſas apud Strabonem libro v. digniſſimis hoc loco exemplis celebranda venit. Pythecuſas (inquit) *Ex Strabo.* Eretrienſes ſimul, & Chalcidenſes habitarunt, qui cùm terræ frugibus, & auri foſſionibus beatiſſimi forent, coorta ſeditione inſulam reliquêre. Donec terræmotibus expulſi, & exhalãtibus ignibus, & inualeſcente mari, & aquarum feruoribus exceſsêre. huius enim genus eructationis habet hæc inſula. Hinc porrò orta fabula, Typhonem gigantem in ea inſula ſepultum, quem, cùm latus verteret, euaporaſſe flammas, & aquas: & quandoque etiam fit, vt minores ſimiliter inſulæ efferueſcentem mittant aquam. Veriſimiliora autem (ſubdit Pindarus) qui Pythijs carminibus naturales à nobis allegatas percurrit cauſſas, omnem hunc tractum à Cumis vſque in Siciliam ignitum eſſe, & coëuntes ſub terra *Typhonis fabula Pindari ex incendio Aenariæ.* habere cauernas in Græciam vſque, & continentis terra porrectas. Ideo Aetnam, & Liparenſes inſulas, & Neapolitanum agrum, & Baianum, & Pithecuſas talem habere ad incendia naturam. Olim verò ex hac inſula ignis, cùm in ſublime exhalauerit, Typhonis, id eſt ardoris in modum, ceù fulmen è cœlo recidens in inſulam, ac in pelagus ad tria vſque ſtadia excurrens; perterritos ipſo fragore, qui remanſêre, incolas, in ſuperiorem refugiſſe Campaniam. Hoc memorabile in Antiquis habemus Aenariæ incendium, ac ſimile contigiſſe narrat anno Sal. humanæ CCCI. quando regnante Carolo Neapolis, ac Siciliæ Rege, hæc inſula conflagrauit horrendis modis plures menſes, nam ex eo tempore relicta diu, & concremata, minus fœcunda bona ex parte remanſit. Vinorum tamen genere inſignis, ac balneis calidis, medicatisque plurifariam aquis abundans.

HORRENDUM VESUVII INCENDIUM, EX DIONE.

DE continentis verò terræ incendijs. Eſt Veſuuius in Campaniæ finibus mons vnicus, non procul à mari ſeptuaginta circiter ſtadijs ſub Neapolim. Qui cùm ad verticem, ac per latera confragoſos habeat hiatus, ac ex certis ſpiramentis vim aliquam expiret ignis; cæterum fœliciſſimis vinetis ſuper omnem Italiæ terram fœcundiſſimus, multis abhinc ſeculis expers omnino incendij extitit. Solebat enim antiquitùs, ſi Dioni credamus, quotannis; vel Vitruuio potius, aliquibus annis conflagrare, ac mira edere accidentia. Quæ cùm Titi Cæſaris temporibus præter morem euenerint, terribiliaq; viſa ſint his, qui ea frequenter ſolebant inſpicere; haud ſanè erant inter has hiſtorias omittẽda, & præſer

tim quia

tim quia magnam ex eis vim ignis ſubterranei, diffuſique ex eo caloris explicaturi ſumus. Scribit igitur Dion ſub Tito multa horribilia contigiſſe: nam cœpiſſe per Autumni tempus videri circà eam regionem, ceũ vaſtas hominum imagines, quos appellant Gigantes, verſariq́ue eas in aëre, ac interdiũ, noctuq́ue circà proximas ciuitates vagari. Poſt hæc ſecuta eſt maxima ſiccitas, ac repentè graues adeò terræmotus, vt ea æſtuaret planicies, montiumque culmina ſubſiderent. *Gigantum imagines, ac turbines antè incendium.* Ad hæc ſonitus ſubterranei tanquàm tonitrua, ac ſuper terra mugitibus ſimiles extiterunt: Mare ſimul fremere, cœlum reſonare, ingensq́ue, & repentinus fragor, quaſi montes ſimul corruerent, exaudiri. Tùm exilire in primis immenſi lapides, quos magna vis ignis eſt conſecuta, fumique adeò tenebroſi, vt omnem aërem obſcurarent, ſolemque, quaſi eclypſis fieret occultarent, noctemque ex die, ac diem ex nocte flammis corruſcantibus redderent. Quibus prodigijs perterriti homines, alij antiquam Gygantum inter ſe ortam ſeditionem narrabant, quorum veluti clangor tubarum in aëre audiretur. *Portenta.* Alij mundum in Chaos redigi, aut igne conſumi, & cùm peiora vſque futura ſuſpicarentur euenta, exanimes alij ex ædibus in vias, alij de vijs in ædes confugere, nec mari, nec terra, ita erant cuncta atro cinerum turbine occupata, ſe tutum quiſque arbitrari. Quæ res multa damna, vt cuique ſors tulit, importauit, non ſolùm hominibus, prædijsq́ue, ac pecoribus; ſed etiam piſcibus, auibusq́ue, quas peremit omnes, duasq́ue vrbes Herculanium, & Pompeios, populo ſedente in Theatro penitus obruit. *Damna.* Poſtremò tantus fuit cinis, vt inde peruenerit in Africam, Syriam, & Aegyptum, introierítque Romam, eiusque aërem compleuerit, & ſolem obſcurauerit. *Cinerũ vis.* Quòd cùm per initia quid eſſet nemo poſſet coniectura conſequi, vereri omnes cœperant omnia ſurſum deorſum ferri, ſolemque in terram cadere, aut terram in cœlum conſcendere. Inter incommoda autem, quæ multa intulit hæc aëris turbatio, pauloposts morbum peſtilentem, & grauem Populo Romano immiſit. Et quaſi diuinum id fuerit iudicium, incendium ingens in Vrbe eſt excitatum è terra, quo nobiliſſima ædificia, Pantheon, Agrippæ Thermæ, Serapidis, atque Iſidis phana, Septa, Diribitorium, Theatrum Balbi, Scena Pompei, Octauiana ædificia vnà cum libris, templum Iouis Capitolini, cum proximis templis igni conſumpta ſunt: *Incendium ingẽs in vrbe.* Hæc Dion de Veſuuij incendio, quod vel ſolo Plinij interitu erit omni ſæculo memorandum. *Plinius incendio obrutus.*

INCENDIVM BALNEARVM AD BAIAS.

DE poſtremis autem noſtrorum temporum incendijs, memorabile ſanè eſt, quod pau cis iam annis ex ipſomet balnearum fomite, ac ſulphure excitatum eſt ad Baias. Quæ olim ciuitas, ſeu potius ſuburbanum Romanæ illius maieſtatis celeberrimum, in littore maris ſitu planiſſima, ac exinde virentium collium coronide amæniſſima, diſtat ab Cumis, quò Boream ſpectat, quinque millia paſſ. ab Auerno duo millia paſſ. *Baiarum ſitus.* Et infrà ſitu auſtrali ſunt ad Miſenum tria millia paſſ. ad Puteolos traiectu maris, tria mill. paſſ. & à Puteolis ad Neapolim decem, ac pari ſpatio maris ad Aenariam decem millia paſſuum. Tellus aprica, & quæ ob leniſſimam omni tempore aëris temperiem, ne bruma quidem caret arborum fœcunditate, florũ, ac fructuum; cæterum vt tota infrà luxuriet ſulphure, ac varijs idcirco corripi ſolita ſit incendijs; ſatis quidem & hiſtoriæ declarant, & planè confirmant quibuſdam receſſibus veſtigia, prærupti circà Auernum hiatus, horridique ſubeuntis hinc olim flammæ crateres, ac cauæ rupes vſque ad Cumas. Cùm ergo multis elapſis ſeculis, nec de vicinis Inſulis, nec de Veſuuio, nec toto eo tractu terrarum, qui eſt infrà, & citrà Puteolos, vlla extaret incendij memoria; denum Anno ſalutis noſtræ M. D. XXXVIII. circà Calendas Octob. cùm intimi ſonitus, terræq́ue motus plures dies, & quæ id genus præcedere ſolent ſigna incendiorum præceſſiſſent; repentè tellus in balneis Tripergulanis, quæ in media ſinus curuatura inter Baias erant, & Puteolos, horrendiſſimo fragore diducta, ingens hiatu edidit incendium, quo flammarum globus pumices in omnem viciniam, cineresq́ue ad quinquaginta vſque milliaria reiectauit. In tantum, vt non Lucrini ſolùm, aquæ (qui vicinus eſt lacus) uſque ad Auernum ſint contaminatæ; ſed marinis quoque ipſis ad duo ferè milliaria exiccatis, mons excelſus, nec inferior in conſpectu Miſeni factus eſt, quem Modernum, ſiue Nouum idcirco appellant: trium (ut aſſerunt) milliariorum altitudinis. *Mons modernus ex incendio factus.* Planicies, quæ tot adeò naturæ gratijs, nec minus ædificijs ornata, ac ſingularibus balneis erat conſpicua; ingenti vi cinerum obruta remanſit, locus confragoſus, prærupti hianteſq́ue crateres, ac ipſa pluri ex parte balnea ſubmerſa iacuère. Cum innumeris

meris uero alijs præcipuam cladem ſenſēre nobiliſſima balnea, quæ Syluiæ, olim Gentilium Deæ habitaculum credita, Syluania dicta, & poſteà Tripergulana, ob celebritatem toti ei uicinię nomen ad Tres pergulas dediſſe traditur.

Bal. Syluania. Tripergulana.

INCENDIA IN EXTERNIS TERRIS, AC NOVI ORBIS SINGVLARIA.

HAS incendiorum demonſtrationes multa alia confirmāt in externis exempla, quorum aliqua huic loco magis idonea ex noui orbis terris ſubnectemus. Extrà Gades, quæ primo ad occidentales terras occurrunt inſulæ, quas Antiqui Fortunatas, noſtri Canarias dixēre, vel ipſarum nominibus apud Plinium memorabiles ſunt, Iunonia, Ombrion, Pluuialia, Capraria, Ningaria, Planaria, Canaria. Quas inter vna, quam hodie Teneriffem, alij Gomeram vocant, miranda adnauigantibus fit, quod ex vaſtiſſimo hiatu, ac maximo lapide miræ altitudinis, perennes Aetnæ inſtar, ac noctū maximè emittit flammas. Quas terras, hosque effectus cùm melius hodie noſtri nautæ explorauerint, aſſerunt tunc præcipuè ex ea eructari flammarū globos, quùm flantibus ab Auſtro Euris, intimum in cauernas impingunt fomitem, excitantque ex eo flammam. quam cauſſam & nos in incendijs Aetnæ, ex Diodoro adnotauimus. Confirmant & ſimile incendium in vna Heſperidum inſularum, quæ item in occidentali Octauo vltra Tropicum, & ſub Torrida, minus ob aëris vitium, atque æſtum exploratæ Antiquis fuēre.

Inſulæ Fortunatæ, ſeu Canariæ.

Incendium in vna Heſperidum.

INCENDIORVM NOVI ORBIS MIRA EXEMPLA.

VLTERIVS adnauigato illo in occidentem oceano, multa alia prodita ſunt, ac inaudita incendiorum exempla. Nam in extrema nouæ Hiſpaniæ parte, quæ à Nicaragua prouincia, fortiſſimum veluti dorſum montium inter duo maria extenditur, trecentorum milliariorum ſpatio, ad Pariam vſque ampliſſimam noui orbis partem; præ anguſtia haud dubie inter illa duo maria, quam diximus terrarum ad incendia neceſſariam eſſe diſpoſitionem, non vnum Aetnæ inſtar ſpectaculum, ſed complures, vel decem circiter apparent ex illis montibus ignium voragines, quos accolæ Hiſpani appellauere Vulcanos. Ex quibus ſi non flammæ elambant perennes, vel quæ interdiu minus, noctū maximè perſpicuæ videantur; immenſa vndique cinerūm vis ſcatet, ac lapidum, qui ſqualentes vbique reddunt campos, ac fluminum ripas ad marinas vſque vndas occupant, quæ cinerum propterea flumina nuncupant. Tellus alioqui inuenta ſub illo cœlo tolerabilis, & non frugum modò cunctarum ferax, ac aquis variæ naturæ irrigua; ſed & auri metallis ditiſſima, cuius vel ex ipſis arenis ſecernunt glebas in magnam copiam.

Vulcani decem ardentes.

Flumina Cinerum.

VVLCANVM ADMIRABILE CORVSCANTIS AVRO FLAMMAE.

VNVM Verò inter has voragines admirandum Vulcani ſpectaculum, nouiter proditum, apud Ninderi oppidū ad tres leucas, quod quanquam uaſtis per tempora exæſtuet incendijs, ac ad imum barathrum ſpectantibus, metalli ſimul fluentis, ac coruſcantis ad æthera flammæ ſplendorem mittat; in opinionem traxit etiam principes, flumen liquentis auri, vel Plutonis potius ſub illis antris ſubeſſe diuitias. Locum deſcribunt præalto monte conſpicuum, confragoſumque, ac in apricis ſiluoſum, in imis verò receſſibus ſqualenti cinere, combuſtorumque lapidum reliquijs funeſtum, & horridum. Et qui tamen (quod mirum eſt) in ſuprema ipſa ora, atque hiatu ignis, frigidis, ac dulcibus ſcatet aquis: quare ex interuallis, ac ceſſatis aliquandiu incendijs, cùm facilis cuique per illas ſalebras præbeatur aſcenſus, craterem inuentum narrant tricentorū infrà pedū altitudine, ac ad imum fluentis inter lambentes flammas auri apparere lacum. Materiam non licuit ha-

Flumen auri.

Metalli ardentis ſpecies.

ctenus

ctenus è conſpectu ſolo, nec ex ipſo cliuo conijcere qualis ſit: niſi quia ſubſtantia apparet viuax, luminoſa, & quæ ſui motu fluida, quaſi ex ardenti fornace ebulliens, ad decem ſurſum pedes exilit, ſine vllo (vt aſſerunt) fragore, nec fumo, nec vllius prauæ qualitatis odore. At per noctem, quod magis mirandum eſt, ſereno vtplurimnm ſub illo cœlo aëre, tanto irradiat ad medium vſque aërem ſplendore, vt nautæ non alia ſoleant per illud nunc reſpicere ſydera; immò cùm ſub eo repercuſſu, ac luminis claritate nauigent, ac legant, ac ſcribant; aſſerunt mihi venerabiles amici, F. Franciſcus de Victoria, qui nunc eſt in illis rerris Epiſcopus, & Ioannes Gomes, dum illac per mare del Sur adnauigarent, ſubtiliſſimas noctù litteras, tanquam in clara luce conſueuiſſe legere. Hactenus exemplis de natura terreſtris ignis contenti ſumns. Qua in parre cùm communem ſcriptorum hac ætate habeamus conſenſum, ac planiſſimas etiam inferni ignis cum eccleſia ſancta rationes; iam hanc ſubiectæ huius tractationis ſupponemus vnam partium eſſenrialium primam, atque hinc modum concludemus, planamque demonſtrationem, vnde hi calores in cauſſam veniant Thermarum, in qua cæteræ ipſarum hiſtoriæ ſundandæ, ac concludendæ erunt.

Catholica de dignitate Ignis, ac noua demonſtratio terreſtris ignis, ut in cauſſam ueniat Thermarum. Cap. VII.

EX prædictis, inquam, incendiorum terreſtrium exemplis, cùm iam planè conſtet vim ignis eſſe incomparabilem, libet eam hic altius cum Platonicis contemplari. Taceo quantum antiqui philoſophantes, vt Zoroaſter in primis, & Heraclitus (quos Plato atteſtatur) hanc euexerint ignis dignitatem: qui omnia dixerunt ab uno igne genita, nempe quia, ſi non materia cunctarum rerum, certè prima quædam eſſet efficiens cauſſa. Atque hinc Anaxagoras αἴθερα deductum putauit a verbo αἴθω, quia ſuperiora illa corpora igne eſſent plena. & hunc imitatus ſimilirer Plato uidetur intellexiſſe Dei nomen θεὸν dictum, ab αἴθειν, quod eſt ardere. & quod mirificè ſacram ſcripturam (ut creditur) imitatus, protulit in Timæo, In principio creauit Deus ignem & terram. Sed age planius ad hanc Thermarum demonſtrationem, vim terreſtris huius ignis recurramus. tranſeo, quòd indomito uiget impetu, ac aſcendens ſurſum, & quæ ſuperat, facit aſcendere, creſcit in multiplicata analogia ferè in infinitum, corrumpit, ac tranſmutat quodcunque occurrit in ſui ſubſtantiam, nec dempta ex eo parte, vnquam diminuitur. Adde ex prædictis Aetnæ, ac aliarum terrarum ſpectaculis, quòd in cauernis terræ concluſus, ſeſe agitans, ubi ubi inueniat aditum, penetrat ad exitum ad centena milliaria, etiam ſubter mare, & terræ anfractus. Et dum maiores iugiter uires acquirit impetu; terras, quæ occurrunt, ſaxa, ac montes conuertit in pabulum. ut niſi ambitu magni Oceani, ac Dei iuſſu altiſſimi cohiberetur, uniuerſam elemẽtarem naturam traheret in incendium. Nec mirum ergo tantam uim ignis in terris eſſe à natura conſtitutam, ut quæ rerum cunctarum terreſtrium uel materia eſſet, uel certè cauſſa quædam, (vt dictum eſt) & calidarum ſponte manantium aquarum primum efficiens. quod optima ratione confirmatur. Nam in quibus rebus maiora videntur poſita fuiſſe mundi huius momenta, ſiue ad neceſſitatem, ſiue ad diuturnitatem, haud quidem parcam, nec anguſtam, nec mancam fuiſſe naturam uidemus, ſed (ut decuit) largiſſimam, atque magnificam. Quare vt cœlum immenſo ambitu conſtituit, quod cuncta comprehenderet, vaſtamque diſpoſuit elementorum molem, & maris immenſum pelagus, vnde immenſam aquarum copiam diſtribueret in totum orbem terrarum: Ita diuina illa prouidentia, proportione ſeruata, magnum admodum ignis apparatum feciſſe conſentaneum fuit, præter ſuperi elementi vaſtitatem, in ventre terræ; vnde per longiſſimos veluti caminos, infinitum diffunderet feruorem ad neceſſarios, quos diximus naturæ vſus, ac ſpeciali diſpoſitione, vt calidas, ad vſum mortalium, in venis ſuis redderet aquas. Nec eo ſecius, vt cuncta firmauit ordine, ac menſura, diſtinxitque ſuis ſedibus elementa, ſtatuitque mari terminos, quos mare (vt videmus) præterire non audet; ita hanc ignis naturam conſtituiſſe videtur in terris, admirabilique diſtributione attemperaſſe, ut ne halitum quidem expiret, nec exorbitet à præſcripto itinere. Niſi cùm aduenerit plenitudo temporum, quando reuocatis diuino imperio ab hac terræ ſuperficie aquis, fluminibuſque, ac maribus in vnum locum; relictaque terra arida, omnique exhauſta humore, qui nunc fortaſſe ſunt frenum concentrati eiuſmodi ignis; tanta futura ſint eiuſdem incrementa, vt ex imis terræ barathris

Ignis omnium rerũ principiũ.

Ignis uis incomparabilis.

Ignis terreſtris conſtitutio naturalis.

Ab vniuerſi proportione.

Ab ordine.

Futura conflagratio.

In Timæo.
Duo maxima hominũ, ac mundi exitia.

thris exæſtuent, adflagrentque vniuerſum mundum. In quo omnes Sapientes, ac diuinus Plato in primis, cum ſacris noſtris Doctoribus concordant, à duobus maximis naturæ accidentibus maxima hominum, ac mundi exitia prouenire, aut vaſtis ſcilicet inundationibus, aut maxima ignis conflagratione. Quam quis neget futuram, qui æſtuantem iam videmus in terris ignem perpetuum, vaſta incendia prouinciarum, manifeſtum denique tantæ ſimul materiæ, ſulphuriſque apparatum, quam vno eructat hiatu; quin non certum fateatur id ſpecimen eſſe, ac euidens ſignum præparationis ad præſcriptam illam à diuina ſapientia conflagrationem? Vnde his ita conſtitutis, iam nihil miri eſſe debet, quòd videamus hæc ſingularia certis locis ſpiramenta calores ſuos exhalare perpetuos, eoſque vniformes, ac vniformes parere effectus, ſeu flammas mittant, ſeu calores diffundant ſuos, ſeu calidas reddant aquas, ſemper eundem ſeruare tenorem. Nimirùm quia ab immenſo, ac indeficiente quodam promptuario ignis mittuntur: alioquì citò, leui quopiam naturæ caſu, aut iniuria defituros. Quod rationi fuit conſentaneum.

Modus caloris ĩ Thermis.

Nam quis imprudens adeo eſſet artifex, qui tam varios in hoc terræ globo cõſtituturus fontes, vnde aquæ vno per omne æuum temperamento oriundæ eſſent, vel feruidæ, vel calidæ, & tamen perexiguum (vt in tenui calore balnei coniectare eſt) eis ſubiiciſſet fomitem, qui & ventis obnoxius, & imbribus, perleui quapiam iniuria labi, ac extingui potuiſſet? An non potius vnum quoddam immenſum, ac indeficiẽs æſtuarium ſtatuiſſet in ventre terræ, vnde certa ſpiramenta ad quencunque fontem deſtinarentur perpetua? Heroica ergo, ac ſtabilia putare oportet, non anguſta naturæ opera. Sanè quemadmodum exactam agnouimus eiuſdem naturę prudentiam in deducendis fontibus à promptuario maris immenſo, vnde flueret perpetuò; eandem & in hoc æterno infrà terram æſtuario agnoſcimus ſolertiam, vnde certi fontes æſtuarent ab vniformi æſtuario caloris, ſemper vno tenore.

Ignis in terris manifeſtos eſſe caminos.

Veniſſe primum in hanc ſententiam Pyndarus viſus eſt, quem poſteà Polybius, & Strabo ſecuti ſunt, ex his, quæ foris apparent, non dubium eſſe, quin hoc Italiæ tractu à Cumis ad Siciliam, & Aetnam, Lyparenſeſque, & adiacentes his alias inſulas, immò ſub toto hoc pelago maris Ionij, vſque in Achaiam, & æſtuantem iamdiu Euboeam, continuas ſub mari eſſe cauernas, ac peruios vſquequaque contenti ignis, ac vaporum caminos. Et iam non aliam videmus diſpoſitionem, ſi ritè computemus, in eiuſmodi fontibus. vtputa in feruentiſſimo Bullicano Viterbij; niſi quòd ex Siciliæ barathris ignium, vel ſaltem ex vicinioribus Italiæ inſulis, quas videmus perennem intus ignem continere, penetrent ducenta circiter, vel etiam ſexcenta milliaria (quod non multum eſt in natura ſpatium) ſingulari æſtuario feruores, qui illas aquas calore afficiant intolerabili, vno tenore. Hoc non mirabitur qui in Thermis noſtris fuerit exercitatus libro VII. & qui in antiquis ædium ſtructuris Romæ, vidiſſe potuit vapores igniculi à communi quodam, ſubiectoque Hypocauſto vſquequaque perduci conſueuiſſe, per exiguos tubos fictiles, ad omnes ædium partes, etiam ſub via, & ſub Xiſtis, ac viridarijs (vt nos vidimus) ad principales ædes. Nec aliam ob cauſſam puto, tàm crebra, ac tàm vaſta apud illos antiquos accidiſſe incendia, niſi ex fomite, vaporeque adeò continuo, familiarique per omnes ædes; quale ſub Tito Romæ accidiſſe narrauimus, cùm de Veſuuio pauloante loqueremur, incredibile, à Campo Martio, ad Theatrum Pompei, in Capitolium, quæ Vrbis eſt tertia pars. Accedit porrò hoc amplius in naturæ operibus, quòd natura ſolertiſſima artifex progreſſus ſuos facit per debita media, & ad determinatum finem:

Vbi ignis, ibi fomes.

quippe non ſolùm caminos habet, vnde vapores permittat ſuos, ſed & propium, amicumque igni ob iter adhibuit fomitem, quo allectus vapor ignis, penetrat, perſequiturque uſquequaque proprium inuenit fomitem; per loca nimirùm anfractuoſa, & poroſa, eaque referta paſſim (ut coniectare eſt) fuliginoſa caligine, & ubi ad finem, terræ luxuriant pingues, ac mineræ eiuſmodi, ac primum omnium minera ſulphuris. Et quoniam omnes noſtræ demonſtrationes fundantur in effectibus, ac ab extrinſecis, tanquam à ſigno, iudicamus intrinſeca; planè uidemus uapores, & quæ ipſos concipiunt emanantes aquas, non caloris tantùm concepiſſe gradum, & ſiccitatis: ſed quancunque etiam ſubiectæ illius naturæ qualitatem præ ſe ferre, eundemque apprimè ſaporem, atque odorem ſulphuris.

Ignis, terra, & aqua varius occurſus ſimul.
Tres primi ignis effectus in terris.

Vbi de ratione differentiarum, quæ innumeræ emanant ex occurſu inuicem uario horum trium ſimul, minerarum, ignium, ac aquarum; mira ſuo quiſque iudicio contemplari debet naturæ miſteria, effectuumque diuerſitates, qui (ut uidemus) infinitè uariant, prout exacta fomitis ſynceritas reperitur, uel admiſta, & prout ſitus, diſpoſitioque agentium, ac patientium inuicem rerum, ac ſors ipſa denique tulerit. Ad diſciplinæ uerò uſum: utcunque uis ignis ſiue unico, immenſoque intus barathro, ſeu pluribus ueluti æſtuarijs, infrà, extrà, & ad ſuperficiem exæſtuet, tria præcipua

gignit

gignit effectuum genera, qui erunt certiſſimæ poſitionis noſtræ de terreſtre igne demonſtrationes. Nam aut vapores duntaxat per ſubterraneos meatus transfundit, qui tàm loca ipſa, quàm aquas, ſi incurrant, inalterant: plus, ac minus pro ratione diſtantiæ, & concurſus inuicem diuerſitate, quemadmodum diximus. Aut vis ignis ad ſuperficiem ipſam terræ exæſtuat, omneſque in ea præſtat ignis effectus, pro materia bene diſpoſita incendit, vrit, mittit flammam, ac terram, & aquam, ſi incurrat, mito afficit feruore. Aut ceſſato alicubi feruore, atque incendio, materia ipſa relinquitur combuſta, ac putris; quæ vel locum ipſum, vel aërem, vel aquas ſua putri, ac combuſta qualitate afficit. Aquarum enim liber eſt curſus; quare in his tribus terrarum generibus, quas poſſunt incurrere, omnes aquarum alterationes conſiſtunt, quas nos idcirco, prima genera, ac prima veluti capita tractationis Thermarum faciemus. Primùm ergo iuxtà præſcriptum ordinem, de ſimplici vaporum natura, qui ſpecus terrarum calfaciunt, ac recipiuntur à medicis pro ſudatorijs, dicendum eſt.

De ſudatorijs naturalibus. Cap. VII.

VAPORES quidem ſemper ſapiunt naturam rei, vnde eleuantur, teſte Philoſopo. Concipiunt præterea & qualitatem loci, quà pertranſeunt. Quare alij ſunt vehementes, & graues, ſeu propter feruorem ignis, quem ſtatim, ac promptè recipiunt; ſeu quia materiam perducant, vel ex terris vaporent prauæ qualitatis, quas quidam propter abominabilem halitum Charoneas appellant ſcrobes: de quibus dicemus poſterius. Alij ſunt vapores temperati, ac ſalubrium facultatum, qui ſalubrem ſcilicet habent originem; Vel ſi excedant aliquatenus in origine, pro certa tamen ab intimo fomite diſtantia, vel, quæ inexplicabilis eſt, diſpoſitione loci, remittuntur: & ſiue obiter ex terris exhalent bonæ qualitatis, ſiue exhalent vnà cum aquis, ſpecus replent ſalubris halitus, atque vtilis in ſudationibus. Sunt ergo ſudationum duo prima genera, aut ſicco vapore, aut quæ vaporem concipiunt calentis aquæ naturalis. Siccus calor (inquit Celſus) eſt & harenæ calidæ, & Laconici, & Clibani, & quarundam naturalium ſudationum, vbi è terra profuſus calidus vapor, ædificio includitur, ſicut ſuper Baias in Myrtetis habemus. Vtilis quoties humor intus nocet, iſque digerendus eſt: ac neruorum quoque quædam vitia ſic optimè curantur. Idem lib. 5. cap. 21. Aſſas (inquit) ſudationes ad aquam intercutem vtiles, neruorum tremoribus inimicas. Hactenus Celſus. Humidus autem vapor, qualis in Laconico fit, Galeno authore 10. Methodi, poteſt ſuo tenui calore reſeratis meatibus, liquatiſque per totum corpus ſuperfluis, ſudores elicere, ſolidarumque partium ariditatem corrigere. Ita vt ſudationes tres habeant gradus: eſt Laconici aër calidus; ſiccior pro ſulphure ex calentibus balneis; maximè verò ſiccans qui arido, mineralique vapore conſiſtit. Qui ex balneis fit; hic frigidis, iiſdemque ſiccis, ac inueteratis uitijs, iuncturarum præſertim, ac cæterorum quoque artuum magis idoneus. Neruorum contractiones emendat, præſertim ſi molliendi quampiam uim ex bitumine conceperit, ac reliquias tumorum duras extenuat. Digerens magis, ac ualentior cunctis ſiccarum ſudationum uapor, frigidis idcirco, humidis, laxiſque affectibus utilior. Ventris, abdominis, & crurum tumoribus laxis medetur, iuncturarum, ac neruorum reſolutiones ſanat.

primo Meteo.

Sudationũ duo genera.

Lib. 21. ca. 18.

Aſſa ſudationes Cornel. Celſi.

Sudationes humida.

Operationes.

SVDATIONES, AC THERMARVM GENERA IN SICILIA.

PRIMA autem exempla differentiarum, & cunctarum alterationum aquarum à Sicilia petenda ſunt. Quippe ignis in ea manifeſta natura eſt, flamma, uapor, combuſtio, fumus: & ignis materia ſulphur, terra pinguis, cinis, pumex, bitumen, ſal, chalcanthum, metalla uaria. Et ignium uariantes effectus, ob uarietatem materiæ, ſudatoria utiliſſima, aquæ calidæ, tepidæ, frigidæ, ſalſæ, acidæ, albæ, nigræ, ſanguineæ, unctuoſæ, fœtidæ: & non uenæ ſolùm tales, ſed & integra flumina, lacus, fontes, balnea. Omnium uerò iſtarum differentiarum una origo eſt, & una prima cauſſa, immenſa uis Aetnæ, quæ ex intimis barathris per tranſuerſos quâcunque caminos diffuſa, uapores mittit in totam Inſulam,

ſulam, qui pro eo gradu caloris, quem continent, vel æſtuant è ſpecubus, faciuntque ſudationes; vel vbi occurrunt aquis, eas inalterant, totque faciunt genera balnearum, quot alia fortaſſe non ſunt in toto orbe terrarum. Ex quibus in hanc equidem adducor ſententiam, *Thermarũ naturalium primum inſtitutum.* primum Thermarum naturalium inſtitutum apud Siculos extitiſſe: quod multa, eaque vetuſtiſſima in ea Inſula indicant veſtigia, quæ narrabimus, ad Thermas præſertim, ad Drepanum, ad Panhormum. Syracuſis, quæ nobiliſſima primis temporibus, ac totius eius Inſulæ fuit metropolis, maritima pars (vt ex veterum monumentis Fazelus Siculus *Homothermon.* hodie prodidit) Homothermon priùs fuit dicta, quaſi Thermis ſimile, & æquali calore, vel ob teporem auræ ferè perpetuum, quem capit, ſitu inter orientem, & auſtrum. Vel ob aquarum potiùs, ac Thermarum ſalubritatem, quæ in ea ciuitate erant publicæ, & ſacra *Apollo Thermites.* imago honore publico habita, Apollo Thermites, qui (vt Euſebius de præparatione euangelica eſt teſtis) dictus eſt quaſi ἀπολλαττεῖ, quod homines ab ægritudinibus liberaret, ſeruaretque incolumes. Cæterùm complura ſunt in tota Inſula exempla aquarum, quæ aut ſacræ habitæ, aut Diuis aliquibus nuncupatæ erant. omnia vetuſtæ illius credulitatis, ſuperſtitioniſque ſanè plena: ſed quæ tamen in eis ſcripta, ac mandata poſteritati cùm fuerint; ſi ad intelligentiam veterum ſcriptorum, ſimul atque locorum, vbi ea notantur, claritatem, fuerint à nobis ſimpliciter in Thermas noſtras relata, ac adſcripta; haud propterea id cuipiam indignum, neque alienum videri debere exiſtimamus.

SVDATORIA AD THERMAS IN SICILIA.

NOBILE quidem ſudatorium, ſeu primum quoddam Aetnæ æſtuarium, ac vaporibus calidarum aquatũ temperatum, habet Sicilia ad Thermas: quæ Colonia olim Roma- *Sacca ciuitas.* norum, ex Selenuntinæ vrbis reliquijs, edita ad oram maris auſtralem, Sacca hodie appellatur. Ad medium montis, ad cuius radices hæc ciuitas iacet, varij hinc die occurrunt ſpecus: quorum alij tranſuerſis cuniculis patent profundiſſimi; ac ſiue incluſus in immenſum ignis, ſiue maris vndę, per eas cauernas illabentes ſint in cauſſa, horrendo, intimoque ſonitu roboant. Antrum verò inter alios eſt, ac in medio puteus, qui cùm profunditatis immenſæ ſit, ac viſu ad imum tenebroſus, & horridus; calentibus hinc inde pluribus ſcatet venis, quæ ex diuerſis cauernarum ambagibus relabuntur, ac vapores, ſimul emittit, qui ad ſupernam antri concamerationem, ſalubres excitat intrantibus ſudationes. *Natura.* Huius naturam declarauit inter antiquos Diodorus Siculus libro quinto, ac ad Dædalum retulit architectum, his uerbis. Dædalus tertiò ædificauit in ora Selinuntina antrum, ex quo ita euaporabat ab igne fumus, vt aſtantibus paulatim ſudor ex calore, eliceretur, curarenturque cum uoluptate adeuntium corpora, nulla caloris percepta moleſtia, qui auctor gyganteum forſan imaginatus id opus, non niſi Dædali ingenio dignum putauerit: Quod non minus hodie à Scriptoribus balnearijs, ac nouiſſimè à Fazelo de rebus Siciliæ celebratur; ac eo præſertim inditio, quòd plura in hoc ſudatorio ſedilia antiqua, ac manufacta ſint, quæ uarijs in quoque ſedili titulis, proprietatem in morbum ſanandum, quam habent, indicant, quanquam ij hodie partim uetuſtate exeſi, partim quia an Aegyptio ſint caractere, an Græco, an Saracenico non planè conſtat, nec leguntur, uel harum pictu- *Imaginum, ac titulorũ ratio in balneis.* rarum, ac titulorum hoc nouum equidem aſſererem iudicium, ut ab ęgrotantibus tanquam votiuæ relictæ eſſent tabellæ ſuarum, quas ſanaſſent infirmitatum, quod & in multis alijs Italiæ balneis animaduertimus. In totum uerò hi uapores calidæ, ac ſiccæ naturæ cùm *Vtilitates.* ſint, ac digerentis admodum facultatis, ad frigidas omnes atque humidas infirmitates, neruorum præſertim, ac iuncturarum utiliter ſumuntur, quas mirificè ſanant, ac artus ip- *Electio.* ſos confirmant. Idque Iunio menſe, & præſertim ad D. Calogeri feſtum, in cuius honorem templum ibi extat, nec non pium xenodochium pro pauperibus, qui ad ſudationes acceſſerint conſtitutum, quod in cæteris balneis eſſet admodum laudabile.

SVDATIONVM LOCA AD BAIAS, ET CVMAS, ET SVARVM BALNEARVM CENSVRA.

MAGNI exempli poſt Siciliæ hiſtorias, erut in Baiano, ac Puteolano balnea. Non genere ſolùm, ac varietate, & copia, quam legimus innumeram: ſed potius quia mani-

feſtam

feſtam præ ſe ferunt calorum, & Thermarum cauſſam. Vbi ſcilicet aqua & ignis, ſimul exæſtuant, & cum non æquè manifeſta in curatis ſit ignis manatio, certiſſimum tamen argumentum ſubſiſtentis ignis præbent effectus, quos cenſuimus, & ſudationum loca. Et ſuper cætera quæ extemporanea contingunt in his balneis incendia, quæ frequenter admodum accidiſſe in his ſua ætate commemorat Dion, & non minus quod noſtris diebus vidimus, quando multiplicato, (vt par eſt) ac æſtuante intimo calore, ſubortum repente fuit incendium, quantum vnquam ex Aetna, vel è vicino Veſuuio ſit poſt hominũ memoriam auditum. Quo exitio, vt alia ſubmerſa balnea, ac loca, alia in incendium abſumpta, ac mole cinerum occupata, vt vix nomen quorundam, aut veſtigium remãſerit; planè conijcere licet conſentaneas eſſe, quas ſapientes prædicant, cunctarum rerum, & mundi vices, ac in continua labe verſari omnia. Quæ ſcilicet non modo ſæuis bellorum iniurijs uidentur obnoxia, graſſantibus ſæpè peſtilentijs diſterminari, & fatalibus populorum, ac ſtatuum mutationibus ſubiacere, ſed & naturæ, ac terrarum eſſe certiſſimos lapſus, & vel regiones crebris terræmotibus peſſundari, vel maximis inundationibus ſubmergi, vel abſumi ſæuiſſimis incendijs. Vnde non mirum, ſi videamus in hoc tractu Tyrtheni maris abiunctas quondam à mari terras, & diuiſam Siciliam, nouas enatas inſulas, & alias abſorptas, & quæ viſa narrauimus in illo incendio ruinarum portenta ad Baias, vbi iampridem planicies, & vada, montes fieri, vbi olim maris ingens ſinus, nunc terram eſſe, & moles ædificiorum æternitati deſtinatas repente obrutas. Cùm triginta ergo, vel amplius balnea in toto hoc ambitu commemorentur in hiſtorijs, & in illa Romanorum maieſtate celebertima: quis dubitet, vt deleta multa incendijs ſunt, ita & mutata eſſe quorundam nomina, ac barbaras, vel ſaracenicas introductas voces, quas partim in Baianis, partim in Puteolanis legimus Gibberoſi, Aſtruni, Brancula, Iuncariæ, Ortodonici, Cantarelli, Trituli, Culmæ, Trullæ, Arcus, & Arculi, Petræ & Plagæ, Solis & Lunæ, Imperatoris, Speluncę, Scrophæ, Succellarij balnea, & alia cum his innumera. In quibus præter admodum pauca, quæ ſuis locis notabimus, vix ulla hodie diſtinctio, aut mẽtio ſit, nec balnei, nec potus, nec docciæ, & quæ ſudationibus uel arenis, aut lutamentis exciperentur, niſi cùm ad priuatos vſus, quis unam, uel aliam ſibi pro tempore accommodauerit ſcatebram. Quam ob rem nos ad hiſtoriæ veritatem, collatis antiquorum teſtimonijs cum his, quæ extant, ſimul atque iuniorum, & doctiſſimis præſertim Ioan. Franciſci Lombardi Scholijs, cum nouiſſimis Iulij Iaſolini Hipponiatæ Philoſophi, ac Medici Neapol. recognitionibus (qui circa rem balneariam exercitatiſſimus, hæc loca, & Aenariæ potiſſimum miracula perluſtrauit, ac propediem daturus eſt in claram lucem) nouam eorundem faciem, & qualis hoc ſeculo extat, repreſentabimus poſteritati, & à ſudatorijs incipiemus.

Incendia in balneis.

Rerum natura mutationes.

Terrarum, & maris mutationes.

Balnearum mutationes.

SVDATORIVM AD BAIAS.

FREQVENS autem id genus anfractuum ſubterraneorum, ac varium ad Baias reperitur, & calidum, & magis calidum, & quod ſuffocet aliquod. Præſertim iuxta balnea, quæ à Cicerone cognominantur, vbi inter varios ſpecus, qui partim à virtute vaporum, & partim arte ſunt dilatati, ad ſiniſtram qui exiſtunt, lethales mittunt expirationes, & qui ad dexteram ſalutares. Vbi duplex ſalubritatis ſpecies, primò quod ſuapte hic natura vapores tepentes, ac temperati habentur, à blandis nimirum ſubeuntibus aquis calidis eleuati; & deinde quòd ad arbitrium moderari poſſunt, quando ſtantes quidem magis, ſedentes autem ad imos gradus minus ſudare faciant. Quare in vſu habentur laconicorum ritu, ad omnem frigidam, inueteratamque intemperiem diſcutiendam, ad laxas hydropicorum tumefactiones extenuandas, & ad diuerſas id genus deſtillationes perſanandas, etiamſi aliquæ morbi gallici iam inueterati remanſerint reliquiæ. Aeſtate ineunte, & Autumno.

Natura.

Vtilitates.

Electio.

SVDATORIVM IN MIRTHETIS AD BAIAS.

NOBILE verò, ac antiquum Sudatorium ad Baias, quod in Myrthetis paulò ſupra ex

Celſ. pra ex Celſo recenſuimus: nec non Antonij Muſæ memoria, cuius homine illùc miſſum Horatium Flaccum, ita in eius epiſtola ad Vallam ſcriptum legimus.

Horat.

—ſanè Myrtheta relinqui,
Dictaq; ceßantem neruis elidere morbum.
Sulphura & reliqua.

Vitru. Meminit & de eo vitruuius libr. 11. In Baianis (inquit) mõtibus, & circà Cumas ſunt loca ſudationibus excauata, in quibus vapor feruidus ab imo naſcens, ignis vehementia perforat eam terra, per eamque manando, in his locis oritur, & ita Sudatorium egregias efficit *Nominis ratio.* vtilitates. Locum verò quidam ex poſteris ſic dictum putant, quaſi morteta, pro funeſta myrti ſignificatione, quia iuxtà Auernum, & ad ora (vt aiunt) inferni exiſtat. Sed quid prohibet dictum, quòd multa in ea vigeret myrtus, vt de buſſeto aliæ, & alijs cognomen*Recognitio.* tis habentur? Hoc uerò permagni intereſt, quod mutatis poſt tot centeſimas annorum rebus, ac ſubmerſis poſt grauia incendia his locis, ac balneis, nec vſquam myrthetis illis extantibus, difficile fuit hactenus loca illa recognoſcere, & quæ in Myrthetis eſſent balnea aſſignare, niſi poſt egregiam, quam indicauimus, Iulij Iaſolini diligentiam, Qui cum, & vt coniectura conſequi poſſumus, ex Vitruuij præallegatis verbis, qui Sudationes illas celebres in mõtibus Baianis, & circà Cumas aſſignat, ac naturali ſubeunte calore excitatas, aut Trituli dictum à poſteris, quod valde celebrandum erat, & Myrtetum decernimus: aut *Operationes.* eo interſtitio ad Cumas aliquod aliud. Idipſum confirmant & vtilitates inſignes, nam ad frigidas atque humidas, præſertim neruorum affectiones probatur. Ad rheumata, ad partium motiuarum reſolutionem, tremorem, ſtuporẽ, arthritimq; diſcutiendam. Ad aquam intercutem (inquit Celſus) maximè vtiles ſiccæ ſudationes, quales ſuper Baias habemus *Electio.* in Mirthetis. Per æſtatis initia, atque Autumno eligendum. ſed non grauabimur, quales hodie habentur nouis nominibus, de Trituli, & ad Cumas Sudatorijs ſingulares contexere hiſtorias.

SVDATORIVM AD BAIAS, SVPER BAL. TRITVLI.

A Miſeno ergo promontorio, ſitu auſtrali tribus ſinibus maris, vbi ſcilicet Mare mortuum dicitur ad centum Cellas, deinde ad Baias, & hinc ad Puteolos, qui ſiniſtro cornu in *Situs ac locus.* proſpectum redit eiuſdem Miſeni, littoris habetur, ac maris in toto hoc ambitu pulchrum ſpectaculum. Quod ampliſſimæ ciuitatis inſtar (ut Strabo aſſimilat) xv. milliariorum circuitu, ac planè ex parte montuoſum ſpectatur, ac magnis antris ſuſpenſum, quæ vel ſub terraneorum vi calorum vel arte dilatata, ac certis locis altiſſimis pilis extructa, paſſim circà ſinum præſertim Baianum, vel aquis ſcatent diuerſæ naturæ, & calidis, uel leuiſſimis *Natura.* æſtuant vaporibus, qui excipiuntur ad ſudationes. Primæ laudis eſt ſudatorium ad ſiniſtram Baiarum, quod Mirthetum credimus in cacumine rupium Tritoli nobiliſſimis balneis, per multos gradus præbet aſcenſum, ac cryptam manu excauatam habet, anguſti aditus, ſed quæ intra longius penetrans, ab intima aquæ ſummè calidæ ſcatebra ſaluberrimos, gratosque excipit halitus, qui ſudorem intrantibus, blandiſſimè excitant, ac ad arbitrium moderari poſſunt, nam ſtantes magis, ſedentes autem, aut cubantes minus ſudare faciunt. Appictis iuxtà varijs imaginibus, quæ vel manibus, vel titulis ſubnotare videbantur loca, & quibus prodeſſet paſſionibus. illis tamen iam pluri ex parte vetuſtate, *Signa periculi in balneis notantur.* vel (quod magis eſſet deteſtandum) quorundam ex cõuicinis medicorum inuidia deletis. Aliqui periculoſi ſine experto duce acceſſus, quando tanta vi proximè exhalant calidiſſimi vapores, vt cæram eliquent, caputque adeo offendant, vt homines uertigine affectos, *Noxij vapores.* ac ccù mortuos deijciant, quare loco ſecuris appicta eminet, quaſi capitis minans periculum intrantibus. Cæterùm in crypta ipſa ſudatoria, ſaluberrimas præſtant opera*Operationes.* tiones, nam craſſos humores extenuant, excrementiciasque egregiè diſſoluunt humiditates, vnde ad laxas hydropicorum inflationes, ac artuum, & podagricorum tumores diſ*Electio.* ſoluendos mirificè probantur. Aeſtate ineunte, vel Autumno, vitatis magnis caloribus.

SVDATORIVM AD LACVM AGNANI IN PVTEOLANO.

EST autem in Puteolano quinque mill. paſſuum à Tritoli, ſecus viam, quæ eſt à Puteolis ad Neapolim, Agnani lacus ſatis celebris. Tùm ob L.Luculli villam, quam hic quidam ponunt, olim amœniſſimam; tum ob ſpectabilem lacus ipſius naturam, quem amphitheatri inſtar continuis collibus vndique clauſum, iiſque ſulphuroſis, veriſimile fit (ſicut de Auernis diximus) ab inſigni olim aliquo harum terrarum incendio habuiſſe originem. Quam ob rem complura adhuc circà lacus margines extant concluſi eius ignis ſpiracula, diuerſæ admodum, pro diuerſitate terrarum, quà vapores ipſi tranſeunt, qualitatis. Quidam animalia quæcunque iniecta lethali ſpiritu enecant præcipuè canes ac mira naturæ contrarietate, cùm eadem in lacum ipſum demiſſa reuiuiſcant: ob temperatum (ut credo) aquarum eius teporem, in quo propterea ranæ degunt, ac magna ſerpentium copia. Quidam verò ex his ſpecubus ad ſudationes recipiuntur, ſub tuguriolis exceptas, ac domiciliis ſatis commodis, quas Fumarolas Neapolitani appellant, ſummo quidem honore, ac frequenti uſu hodie celebres, quanquam ob halitum quo ſcatet lacus, præſertim autumno, dum lina, & canapes in eo macerantur, minus ſalubres eas, niſi toto vere quis dixerit. Cæterùm calefaciendo utiles, exſiccando, diſcutiendo. Vbi aliqui ad hunc vſum pe ranguſti hiatus exiſtunt, in quos membra ipſa patientia, vt pedes, crura, brachia, ſeu contracta, ſeu tumida mittunt, ac fouent, reliquo foris corpore ſeruato incolumi, ac mirificè iuuantur. Nec timent Medici Neapolitani, quos reſidui ex antiqua lue Venerea affligant dolores, ad has quoque Sudationes committere.

Qualitates.

Grotta de canſ. Fumarola.

SVDATORIVM AD CVMAS, AC SINGVLARES IN EIS ALLEGORIAE.

ANTIQVAE item Sudationes (vt paulo antè ex Vitruuio adduximus) habentur ad Cumas, vbi Cimmerias ſpeluncas, ac Sibyllæ oraculum commemorant. Loca ſcilicet ſubterranea, ac tenebricoſa, vnde & animi caligo notatur apud D.Hieronymum, quæ Cimmeriis tenebris ſit inuoluta. Quippe in his ſpeluncis Cimmerios homines, immò fallaciſſimum primis illis ſeculis impoſtorum genus habitaſſe, ex Ephoro, atque Homero meminit Strabo libro v. qui ex imis eiuſmodi anfractibus reſponſa (quaſi ab inferis profitentes, hunc morem tenerent ab humano commento alienum, ſub antris terrarum perpetuò degere, vnde noctû duntaxat (vide fallacem ſuperſtitionẽ) liceret egredi, per diem nunquam ſolem uidere. nimirùm, quia forſan eo leni ſpeluncarum oblectarentur tepore. Cæterùm (vt alia notatu digna ſubdit Strabo) omnia hæc loca, quæ adeò veterum etiam fabulis celebrantur, Cimmeriorum latebræ, Cumarum vaticinia, facer Auernus, Acheruſia palus, Syrenum quoque inſulæ, & infra Scillæ, & Carybdis voragines, de quibus poſtea ſuis locis conſcribemus hiſtorias; non abſque radice, ac fundamento aliquo ueritatis prodita ſunt. Nam totus hic tractus terrarum à Liri fluuio ad antiquam Sinueſſam, & quà ager Falernus pertingit ad Cumas, & erga Baias, & Auernum; totus inquam ſulphureæ naturæ eſt, & variis cauernarum anfractibus ſuſpenſus. In quibus non mirum, vel ignem contine, vel horrendos interdum incutit ſonitus, vel vapores alicubi, & aquas mittit, quæ pro vario tot rerum concurſu, in Auerno fiunt abominabiles, alibi uerò ſaluberrimas concipiunt qualitates, in balneis, ac Sudationibus vtiles. Quales Sinueſſanas poſtea conſcribemus aquas, & quæ balnea à Turri ſunt à poſteris nuncupata. Locus verò qui ad Cumas hodie Sudatorio dicatus eſt, (ut iuniores tradunt) Sacelli inſtar concameratus, in eoque fons perexiguus eſt calidarũ aquarum, ex quarum cuniculis tanta exhalat vis calidorũ vaporum, vt quàm primum intrantibus ſudorem eliciat. Veriſimile autem mihi fit, ex veteri camerarum ſtructura (vt permulta in his locis extitiſſe legimus balnea, eaque teſte Plinio, ex aquarum ſponte calidarum commoditate, vrbanarum Thermarum iuſtar amœniſſima) hoc loco fuiſſe Laconicum, quod perductis è quapiam vicina ſcaturigine feruentibus aquis, calido, ac humenti ſimul æſtuaret vapore, qualis in cæteris Thermarum laconicis ritus fuiſſe legitur. Vtiles pariter in cauſſis frigidis, æſtatis initio.

Cimmerij, & Cimmeriæ ſpeluncæ.

Allegorica interpretatio ex Strabone.

Sudatorij locus.

Lib.31.c.1.

R 2 SVDA-

SVDATIONES IN VESVVIO.

VESVVIVS autem mons ad extremam Campaniæ partem, cum certis temporibus ea ſuſtineat incendia, quæ diximus, & tamen fœcundiſſimus ſit omnium rerum, non aliam videtur habere eius fœcunditatis cauſſam Vitruuio quoque teſte eodem 2. libro, niſi quòd calor ille, qui intimè exæſtuat, temperatè adeo ad ſuperficiem euaporat, ac permiſcetur humoribus, vt ſemina vegetet, ac radices ſucco inclyto, impleat. Quod in vinorum maximè generoſitate planum eſt, quæ ſyncera gignit, ac ſicca: ac generoſiſſimum præ cæteris, quod vinum Græcum vocamus, Romæ hodie & in tota Europa celeberrimum. Nam quam coctionem in cæteris terris vina acquirunt igne adhibito & cocta ex noſtra induſtria; Græcum vinum hic obtinere videtur ex ſyncera ſui ſucci natura, in quo expurgatur, ac conquitur intimis caloribus. Certis ergo huius montis partibus, vnde apertiùs hi calores exhalant, ſolent incolæ ſcrobes ſibi ad priuatos vſus confodere, vbi ſalubres ſudationes moliantur. Quas recipiunt in frigidis, inflatis, tremulis, podagricis, atque id genus alijs affectibus, nec minus in vetuſtis à luce venerea doloribus, valde vtiliter.

Vinum Græcum.

Siccæ ſudationes.

VAPORARIVM AD PETRAM MALAM.

SIMILIS porrò locus ſicci halitus occurrit in Apennini iugo, via quæ eſt inter Florentiam & Bononiam, non longè à vico, quæ Petra mala dicitur. Vbi breui quedam ſpatio noctú, diuque fumus, atque aridus vapor quaſi ex ſubdita fornace exhalat, maximè hieme; vnde nec gignit quicquam, nec diu accedentibus concedit moram ob æſtum, ac facta ſcrobe iniectam aquam confeſtim efficit calidam. Similis quoque tellus in collibus bituminoſis, quos alio loco narrabimus in Mutinenſi. Et item ſub colles Aponi, vbi in ſubiecta vndique conualle, cinis, tellus, ſilices, & quæcunque incurrunt forinſecus aquæ frigidæ incaleſcunt: ac certis locis, quæ dicemus, faciunt Sudatoria.

Mutinæ.
Aponi.

SVDATORIVM CVM BALNEO IN AENARIA INSVLA, ET ALTERVM NOVITER INSTITVTVM.

TEMPERATA verò Sudatoria, ac ſalubrium vaporum ſunt, quæ ex aquis ſponte calidis, ac balneis comparantur. Qualia pluribus in locis narrabimus in balneis Italiæ, & præcipua ad Balneum Corſeni ſub Luca, ad Aponum, & ad aquas apud Ligures. Tale habetur in Aenaria Balneum quod Coctum ab indigenis appellatur, ferreæ potiſſimùm, nitroſæ, ac vaporoſæ admodum, & calidæ naturæ. Quam ob rem in communi vſu ad ſudationes recipitur, calidæ, ſiccæ, ac digerentis facultatis.

Bal. Coctũ.

SVDATORIVM autem ſingulare, ac ſuaue admodum repertum nouiter habetur, Iaſolini induſtria, ſub edito ad mediam inſulã monte, quem Epomeũ veteres, Strabone atteſtante, Sancti Nicolai verò nomine dixere poſteri. Sub quo, vt præcipua fuit per omne æuum vis ſubeuntis incendij, ac ſepultum propterea in eo Typhonem gygantem fabulati ſunt, qui flammas frequenter, ac feruentes cineres reiectaret, ad radices, vbi nũc Baiani eſt villa, locus ſiccis ſudationibus cõſtitutus eſt valde idoneus. Hinc verò nõ longè, quod notabile eſt de æſtuante ſub his locis perpetuò igne, terra quædam exæſtuat mineralis feruẽtiſſima, ſub qua ſolent incolæ obruta per noctẽ recens exciſa ligna, eadẽ poſtridie reſiccata ſuis operibus, ac fabris lignarijs elaboranda excipere. Vbi propterea in ſeceſſu & Arenatio habetur, ægris, ac frigidis infirmitatibus, quas ſæpè memorauimus vtiliſſimas. Porrò Sudatio ſimul, & Arenatio fit alio loco in hac inſula, egregiæ facultatis ad exiccandum, ac digerendum, de qua ſub aqua Speluncæ nuncupata, paulo inferius loquemur, & de ſingularibus in totam inſulam balneis, ſuis locis.

Sudatoriũ nouum.

Sudatio, & Arenatio.

SVDA-

SVDATORIVM AD MINIVM FLV. IN HISPANIA.

HISPANIA autem, quæ poſt imperium Romanum, multos recepit, retinetque adhuc ritus Italiæ, ſingularis exempli habet Sudatoria ad Minium amnem; qui per Galleciam in Oceanum occidentalem mittens, ex natura ſoli ſulphurea, ac minioſa, totus vltrà, circà, & in ipſo fluuio calidis ſcatet aquis, quas poſteà deſcribemus. In ſeceſſu autem fluuij, non plus triginta ſtadijs à Riua oppido, ager eſt ad Sudationes idoneus; quippe qui procul aſpexerint, tremulam ex eo conſpiciunt auram, ceù ſubditis ſolo ignibus caligare, quæ accedentibus ſudorem, eumque copioſum commorantibus excitare ſolet. Quare conſueti ſunt eius regionis indigenæ, ac longinquarum quoque partium aduenę, ſub conopeis tenterijs ad hunc vſum in ea planicie extenſis, ſiccas iſtas ſudationes excipere, in omni humida, frigida, ac altius impacta intemperie ſaluberrimas. Quo effectu, ſubtilis, exiccantis, ac digerentis facultatis ea eſſe conijcimus; nec oculis, ex quadam minij qualitate inutilia, quę ex Doctore Torres, nobili Iheſuita, vt multa alia, de Hiſpania, & Luſitania accepimus. Principio æſtatis frequentantur, & poſteà per æquinoctium autumni.

Natura. *Vſus.* *Electio.*

SPECVS VAPORIS IGNEI, AC PLVVIOSVS IN PANTALARIA INSVLA.

CALIDORVM autem vaporum, ac inaudita ſimul ex eis origo aquarum, eſt in Pantalaria, quæ parua eſt maris Africi ad conſpectum Siciliæ Inſulę. Solo hæc tellus, quacunque incedas, arido eſt, rubro, & calido, vt vix nudis pedibus ambulantibus toleretur: ex intimis nimirùm vaporibus, quos (vt arbitror) communes habet cum vicina Sicilia. quam ob rem & ſpecus, quos habet ad radices montium aliquos, intimis aquis, ac flatibus diuerberati, iugi intus, perpetuoque ſonitu fremere ſentiuntur. Mirum verò naturæ conſilium, quòd tellus ibi naturaliter exhauſta cùm ſit, atque indigã aquis, tanta ab ima voragine, quæ eſt in media inſula exhalat caligo (hoc & nos ex fide dignis, qui in ea inſula ſunt verſati authoribus, & Fazelus aſſerit in libris de rebus Siciliæ) vt ſub ampla ſpelunca, quà excipitur, nubis inſtar conuertatur in tenues pluuias. Quæ ex ſuprema curuatura, ac inter parietum ſcabritiem deſtillantes, deducto per medium riguo, tantam aquarum copiam ſuppeditant in totam inſulam, vt & in potibus, & ad alios vſus, etiam pecorum ſufficiant.

Tellus vaporoſa. *Aqua pluuioſa.*

De locis, & aquis, quæ aut ſapore, aut odore abominabiles ſunt.

Cap. VI.

ANTEQVAM verò à vaporum terreſtriũ differentijs diſcedamus, duas præcipuè differentias, quæ à Sulphuris natura, ac diuerſarum inuicem putrium terrarum permiſtione reſultant, percurremus, ſcilicet de malo halitu, ac fœtore locorum quorundam, & aquarum, & de eorum inſuauitate. Dubium non eſt, quòd abominabiles omnes, inſuaueſque tum ſapores, tum odores ab indigeſtione quapiam partium ſubiectarum oriuntur. Locis idcirco putidis, ac prauæ alicuius qualitatis. Sed quoniam diuerſi quoque ſunt putoris gradus in terris, in aëre, in aquis ipſis; idcirco ſpeciales harum differentiarum cauſſæ proponendæ ſunt. Omnis ergo putoris terreſtrium rerum duæ ſunt generales cauſſæ; altera quidem per ſe, ex miſtura rei ſua natura putidæ; altera verò accidentalis eſt, & per viam putredinis. Ex natura diximus ſulphur tota ferè ſui ſubſtantia in putore conſiſtere, eandemque totam exhalabilem: vnde neceſſarium eſt, vbi ſulphur ſubſit, eius halitu puteſcere aërem, & aquas. Putent & ea, quæ ad ſulphuris naturam accedunt, vt bitumina, ac metallorum terræ, lapidumque nonnulla genera. Grauioris autem putoris fiunt huiuſmodi omnia, ſi igne exagitentur, vt iam de ſulphuris natura oſtendimus; excitat enim ignis è combuſtibili ipſo exha-

A naturali ſubſtãtia putida. *Ab ignis agitatione.*

lationem fumoſam, quæ tanto erit grauior, quanto è re combuſta ſit ſui natura putida, aut diuerſarum admodum partium. Adhuc olebunt grauiùs, ſi commiſceri ea contingat *Ab aquarũ miſtione.* humoribus: aquæ enim diſſoluunt, recipiuntque in ſe impuram miſturam, quam facit calor exhàlare, ambientemque ea implet, contaminatque aërem. Vel vbi caloris quæpiam vis, in aliqua id genus miſtura ſopita iacet, excitant aquæ contraria ſui qualitate vim caloris, qui in grauem abit exhalationem. quam rem in ſulphure (vt alicubi fit) accommodè Seneca calci per aquam affuſæ aſſimilauit. Hæc eſt naturalis putoris cauſſa; per admiſtionem ſcilicet rei ſua natura putidæ cum igne, & cum aquis. Peior verò putreſcentium, *4. Meteor.* accorruptarum rerum fœtor. Eſt enim putrefactio digeſtioni, ac concoctioni contraria, *Agẽs cauſſa & materia.* inquit Ariſtoteles: corruptio videlicet ac indigeſtio proprij, naturaliſque temperamenti à calore extraneo. Vbi notandum primò, putrefactionem fieri à re contraria, & à calore extraneo, tanquàm ab agente. De materia autem, materia corruptionis, aut putredinis eſt materia compoſita. Nihil enim ſimplicium corporum putreſcit, neque putet, vt aër, ignis, vel aqua, niſi miſturam conceperint aliquam: quo modo aër interdum peſtilenti tempore craſſis vaporibus contemeratur, & aliquando aquæ. Aquæ autem, ſicut in ſui ſimplici natura non putreſcunt, neque vllo odore, aut putore ſentiuntur: ita pauca quapiam admiſtione turbantur. quo modo iam diximus aquas potui electiſſimas, & ſubſtantia aëreas, vel diſſlatis duntaxat aëreis partibus putreſcere, maximè ſub valido æſtatis ca- *II.* lore. Secundo notandum, quod rerum compoſitarum eæ putredini ſunt præ cæteris obnoxiæ (Galeno teſte x1. Simpl.) quæ excrementicium continent humorem, ſubſtantiaque exiſtunt ſoluta, ac minimè compacta. Itaque metalla, inter cæteras terræ miſturas, peſſimè olent in ſuis ſpeluncis; quæ nihil aliud ſunt, quàm vapor craſſus, rudis, indigeſtaque moles, aquæ, terræ, vnguinum, diuerſarumque nõ bene inuicem iunctarum rerum. Quanquam hæc haud ſpecialis metallorum proprietas eſt: nam alia putent minus, alia admodum, ex accidentib. plurifariam rebus. Imò ne quis diuinam in balneis ociari mentem forte exiſtimet, ſæpè ſcatebit vena è metallo ſaluberrimarum aquarum; nec procul tamen ſpecus erit mortiferi halitus, quem diuina haud dubiè diſpoſitione aquæ illæ vitauerint. Id in Baianis, & ne longius abſcedamus, ad S. Philippi balnea in Senenſi, & in Ra- *III.* polanis videre licet, & alijs locis. Tertio planè conſtat, quod minus putreſcit multum *IIII.* pauco. Et quartò tandem minus putreſcit, quod mouetur, ac fluit, IIII. Meteo. Multam ergo aquam non ita facile euincit calor extraneus, qui eam exagitet, ac putredinem excitet: nam plerunque fit, vt circumambientis calor minor ſit eo, qui in re ipſa exiſtit: Vnde *Mare cur nõ putreſit.* nullum mare putreſit integrum, cùm deriuatæ ex eo partes putreant, vt in Salinis vſuuenit. Putreſiunt verò non mota faciliùs, & præſertim quorum natura fluida eſt, & in motu: quales lacunarum aquæ, & ſtagnantes ſub ſole aſſiduo, quæ idcirco omni viciniæ, quò ſpectant, auræ adferunt inſalubritatem. Et contrà, nullus fluuius, nullus lacus viuarum aquarum putreſit, ob continuum motum. Ergo vbi plures cauſſæ putredinis, ibi maior putrefactio & peior halitus. Vt de Auernis dicemus, quæ cùm viuæ ſint aquæ, cæterùm omnes continent putredinis cauſſas. Aquæ ſcilicet admodum miſtæ, in alueis cubantes perpetuæ putredinis, ac prauis iugiter inalteratæ, imbutæque vaporibus: aut ex terrenis naturaliter delatæ putidis, vt vel fœtido ſulphure, vel metallis impuris: aut eiſdem ab extraneo quopiam calore corruptis, vnde peſſimè exhalent. Sub quibus planè cenſuris, iam plura ponemus exempla, primùm locorum quorundam, & deinde aquarum, quæ ſpiritu adeo peſtifero circunfuſum inficiunt aërem, vt hominibus, ſuperuolantibuſque auibus, & quibuſcunque acceſſerint animantibus ſint inimiciſſimæ.

CHARONAE SCROBES, LOCA MALI HALITVS.

LOCA quidem id genus peſtilentis halitus cùm multa reperiantur; ad cautelam idcirco, propalandamque acceſſus difficultatem, factum videtur, vt alio, vel alio nomine horribili nuncupentur. Quales leguntur apud Strabonem, ac alios Græcos, Charoneæ ſcro- *Plutonis ſpiramenta.* bes; quaſi Charoneas ianuas dixerint, ſeu Charontis cymbam, quas ſemel ingreſſi, irreuocabili iudicio damnati, ac deſperati omnino lucis intelligerentur. Et Plutonia ſpiramenta, *Ora inferni.* à Plutone, vnde oriri putantur ſic dicta. Cui vulgaris adhuc adſentit credulitas, hæc ora eſſe inferni: & quidam fabulantur præeſſe metallis, ac theſauris dæmones fatales, qui illo- *Dæmones theſaurarij.* rũ cuſtodię adhibiti (vt dicunt) acutiſſimo ſibilo ſubitarium accedentibus venenũ illidant animæ, quæ antiqua eſt Pſelli, & quorundam aliorum Platonicorum perſuaſio. Rerum

verò

uerò aquilonarium ſcriptores adfirmant, in Gothiæ metallis hos dæmones frequenter reperiri: qui videlicet cum operarijs degant, præſtò ſint, ſodiant, cumulent, coquant. quos tamen ſæpè illudant, ſibilent, rideant, vel ſtrangulent ſubito, vel obruant cauerna, vel ex alta peſſundent rupe. In quo illa ſcribunt, meram illarum gentium ſimplicitatem ſequuntur, cũ illa potius diſcrimina referenda ſint, vel ſuffocatis in occultis terræ cauernis igniũ vaporibus; vel metallorum virulentiæ in metallis ſuis, quæ aut exceſſiua qualitate vaporis craſſiſſimi, aut alioqui î tota ſubſtantia humanæ naturæ aduerſatur, ac vario euentu (vt in ſubterraneis repentè apertis cauernis accidit) illidunt ſpiritum. Quam ſubitæ contagionis cauſſam naturalem tetigit quoque Lucretius ex eo, quod in ſulphurarijs metallis, & in bituminoſis, maximè uerò in uenis auri, atque argenti, ſtatim operarij ſqualorem mortis concipiant, ac breui ſpatio tabidi, vel apopletici intereant. Et cùm multa id genus loca in Auernis commemoret, ſubdit.

In Gothia metall dæmonũ opia.

Lucr. lib. 6.

In Syria quoque fertur idem locus eſſe uideri,
Quadrupedes ubi, quo ſimul ac ueſtigia primum
Intulerant grauiter vis cogat concidere ipſa.

Phlegra, ac phlegręos colles Puteolis ſic dictos putant à prauo halitu. quo nomine in agro Tarentino, ad Leucam oppidum olim magnum, Strabone teſte, fœditiſſimi odoris fons emanat, de quo fabulati ſint, Gygantes è uicina Campania ab Hercule expulſos, hîc ſubijſſe terram, ac ex eorum cruore fœdari fontem. Et in Ponto anfractus eſſe metallorum peruios, quorum operibus ſerui, ac à maleficijs redempti præſunt, letbifero, ac intolerabili ob fætorem aëre. Talem & in Phrigia ſpecum meminit idem Strabo iuxtà Hierapolim, quod os Plutonium appellatur, craſſam caliginem, àc halitum adeo peſtiferum exhalans, vt immiſſos experimenti gratia paſſerculos; mortuos illico extraxerit. Similis in Cylicia vltra Coryceum ſpecum, quem Typhoneum vocant, & Cilicium antrum Pindarus in Pythijs, ſub quo τυφῶνα ἑκατογκάρανον, hoc eſt centipedem, & inimicum deorum educatum fabulatur, fulminatumque ſub inſulas ad Cumas, fumum interdiu, noctuque rutilas eructare flammas. Et item Specus ſimilis apud Babylonẽ, quæ abundat bitumine. Alius in Cariæ via, quæ eſt ad Tralleis, & Niſam propè Acaracam oppidũ, Strabone teſte. Alius in Lycia ad Sardis pagum, Galeno: qui & ſpecum in Ionia ſcribit ad Tymbriam pagum, propè oppidum Myunta, qui lethales expirationes mittit. quorum aliqua cauſſa naturalis planius explicanda à nobis eſt.

Fons in Tarentino fætidiſſimum.

Ponti metallica cauernæ.

Typhoneus ſpecus.

Antrum Cilicium.

ANTRA, TERRAE, AC SCROBES PRAVI HALITVS IN MYSIA, CARIA, AC PHRYGIA.

NON adeo quis prolixitati nobis imponat, ut ea, quæ antè nos, vel omiſſa, vel in externis regionibus quærenda ſint, interim recenſeamus: nam & hæc cum ſanctiſs. religione chriſtiana, ventura olim in lucem ſperandum eſt, digna præſertim quæ & ad uariam cauſſarum explicationem adnotentur. Quæ ad oram Græciæ orientalem, antè Aegeum mare, & Helleſpontum primæ occurrunt aliæ regiones, Myſia, Caria, Phrygia, Cilicia, multas habent varijs locis aquarum, ac terrarum proprietates. immò in ſuperſtitionem uſque nonnullæ à ſcriptoribus antiquis narrantur. Myſia ampla regio (ut Strabo eſt teſtis) conflagraſſe olim uiſa eſt: ſumma enim collium facies cinerulenta, petroſa, nigra, & ob quandam (ut creditur) ſubterranei ignis materiam, paſſim arida apparens, ac aduſta. In Caria verò quæ auſtralior, & in Phrygiæ finib. Hierapolis, quaſi ſacra ciuitas dicta eſt, quæ multis, ſcilicet aquarum calidarum ſcatebris memorabilis eſt. ac mira terræ qualitate, quę ubi parum aqua, vel pluuia diluitur, induratur in tophum, ex quo canales conficiunt: humecta redit ſub ſole, quod pinguem, ac amicam igni indicat materiam. Os verò Plutonium in ſupercilio mõtis eſt ad Hierapolim, quod propoſuimus, quem circumquaque nebuloſa caligo obtenebrat, ut cum uix ſub ſole diſcerni poſſit, & innoxia ſit, immiſſum tamẽ in ipſum animal, uel canem, uel auem ſtatim emori. Tanta verò ubique aquarum copia exuberat calidarum, & variæ naturæ, ut regio balneis ſpontè manantibus plena inueniatur. aliqua inter alias eſt, quæ & tingit lanas, ceù purpura.

Myſia conflagrata.

Cariatellus pinguis.

Os plutonium.

Balnea ad Hicrapolim multa.

SVDA-

SVDATIONES APVD NISAM, ET TRALLEIS IN CARIA SVPERSTITIOSAE.

SED nec eſt iam dictus locus ad Acaracam, inter Niſam, & Tralleis, ſine ſua hiſtoria prætereundus. Qui Plutoni,& Iunoni ſacer,duplici numine, vt Strabo meminit,duplicem mihi præbet ſuſpicionem in ueris cauſſis naturalibus. Vnum, quod dictum eſt os Plutoni ſacrum, vt perſuaſum eſſet vulgo ex inferni barathro ſæuam illā exhalare caliginem. alterum verò quod idem Iunoni ſacrum, maius indicat in ſui natura arcanum, nempe vt quaſi iuuans haberetur,ac ſalubre mortalibus. Tradunt enim inquit, ægrotos eò proficiſci conſueuiſſe,atque in Vico ſpecui vicino immorari; Sacerdotes uerò,qui Deorum curis vacarent,imprecantes à numine auxilium,pluries illos in antrum fatale introducere. Vbi tanquam in Cymmerijs ſpeluncis multos dies in quiete,ac modico victu utentes tenerentur,quandiu afflatu uani numinis multum ſudarent, ac ita ſanarentur. Locum tamen ſanis peſtiferum proteſtantes, ac inacceſſibilem. Mirum uerò mihi fit, quòd Alexander Trallianus hinc oriundus,& qui balneis naturalibus frequenter ſe vſum meminit, de hoc tamen ſalubri antro apud Tralleis ſolum patrium,non fecerit mentionem, ac duplicem arbitror cauſſam. Vnam,quia fortè is peregrinam in alienis terris exercuit medicinā:quod indicat ipſe libro 1.cap. x v.hoc notaui (inquit) in Tuſcia. alterum verò hinc facimus iudicium, primam illam veterum medicinam totam ferè ſapere ſuperſtitionem. Nam cum ſalutares ex illis cauernis fierent, ſudationes (ut paſſim commemorant auctores in illis regionibus naturales balneas,& ardentes montes) quæ ex natura loci, eſſent, quales multas recenſuimus in Baianis ſudationes,& in Sicilia,hīc Iunoni falsò iuuamenta illa tribuebant. Itaque ob quæſtum id imponebant pſeudo illi Sacerdotes ægrotantibus, quales nimirū & in oraculis feciſſe eos impoſturas notauimus, & in Cymmerijs antris in Cāpania.

Antrum Iunoni ſacrū.

Medicinam in ſuperſtitionib' traditam antiquis.

LOCA, AC FONTES ALIQVI IN SICILIA GRAVIS HALITVS, AC SVPERSTITIOSI.

PORRO multa id genus loca, ac aquæ grauis halitus etiamnum in Sicilia memorantur,quarum tamen aliquas,ut ſub varijs exoletæ illius ſuperſtitionis traditas, recenſere cogimur. Tales Latomiæ Syracuſis,quæ erant deſertæ ob uetuſtatem,ac vaſtiſſimæ lapidicinæ,vnde pro carceribus à poſteris vſurpatæ,Strabone,& Diodoro teſtibus, nunc ob cæcos ſpeluncarum aditus abominabiles ſunt. Specus item ſimiles ad Thermas ſummo monte lethalis ſpiritus,quibus cum vicini ſunt alij ſpecus,vtiles (ut dicemus) in Sudationibus. Et in Agrigentino collis Vulcanius etiamnum dictus,olim ſuperſtitioſus,qui ſponte in ſacrificijs incenderet ligna. Inter Agrigentum autem, & Bibonam lacus ſulphureus traditur, vulgò Biſſana dictus, perexiguus quidem, immenſæ tamen altitudinis, ex cuius duabus ſcatebris aquæ ad tres cubitos ſaliunt. Stagnum erat Gelæ fluuij,qui è media Sicilia rectâ mittit in Aphricum,à quo ob tetrum odorem auerti coguntur, qui acceſſerint. Stagnum quoque non longe à Petra oppido,ſerpentibus noxiū,hominibus ſalutare,quod tamen hac ætate incompertum eſt. Puteus in Lilybeo, quod eſt ſitu occidentali promontoriū,ſacer antiquis,è quo qui bibiſſent,vaticinari ſtatim Diodorus, & Macrobius teſtantur:qui hodie eſt in templo Sancti Ioannis Baptiſtæ ad verticem promontorij. In Peloro tres lacus,ac tertius ſacer, ſuperſtitioſusque antiquis,vt qui periurarēt,& eam tangerent, qua parte corporis tangebantur areſacta, plecterentur: cæterùm hodie putriſſimus, ac de natura Auerni,auertens qui acceſſerint. Cyane duo fontes inſignes,non longè à Syracuſis,qui Piſma,& Piſmotta hodie vocantur profundiſſimi. Et ut Plinius ſcribit, Cyane fons Syracuſarum creſcente Luna creſcit,& ea deficiente decreſcit,quod & hodie affirmat Fazelus. Hunc & Proſerpinæ nuncupatum putant lacum, ex Diodoro lib. v 1. quem tamen non longè ab Enna ciuitate ad mediam inſulam iuniores geographi appingunt,Strabonis quoque teſtimonio,qui Proſerpinæ lacum umbilicum dicit eſſe Siciliæ. Fabuloſum, quod Pluto vna cum rapta ex Enna Proſerpina,per occulta hinc antra ſe ad infernum demerſerit,ac mox hiatum affudiſſe infernali aqua,profunditatis idcirco immenſæ, nigra,ac putida, alioquī deletis hodie illis ſuperſtitionibus neg lecta in totum,& nullius vſus.

Collis Vulcanius.

Biſſana lacus.

Stagnū Gelæ.

Stagnū ad Petram.

Puteus ſacer. & Cyane fontes.

Lacus ſacer putidus.

Lacus Proſerpinæ.

LACVS PALICORVM IN SICILIA.

PALICORVM autem lacus, qui eſt in agro Menenino ad radices igniferi Aetnæ, ob plura quæ continet admiranda, meris apud antiquos authores ſuperſtitionibus, ac fabulis celebratur. Si quidem (vt narrat Macrobius) Thaliam hic nympham concubitu *5. Saturnal.* Iouis grauidam, ac propterea Iunonis iram timentem, precatam ſibi dehiſcere terram, abſortam quidem fuiſſe: ſed tempore partus completo, recluſa ſponte tellure, gemellos, quos aluo geſtauerat, edidiſſe: quos Palicos ἀπὸ τοῦ παλιν ἥκειν, quod ſcilicet, demerſi rurſus in lucem reuerſi ſint, vocauêre. Mox verò in illam terræ voraginem ceſſiſſe aquas, quę Diuis fratribus conſecratæ, in tantam poſteris venerationem habitæ ſunt, vt qui furti ſuſpicione ad has aqnas iurare poſtularetur, implacabile ſtatim aliquod periurij piaculum experiretur. Quam rem tetigit Vergilius, *Lib.8.*

– –Symethia circum
Flumina pinguis vbi implacabilis ara Palici.

Ratio verò naturalis huius lacus, ſicut & prædictorum lacuum, ac fontium Siciliæ, alia nō *Natura.* eſt, niſi Aetna; qui ex eo quem diximus impetu, qua parte per cauernas irruit, vaſtos edit hiatus, quos ſubinde aquarum venæ influentes, eaſdem, quas Aetna habet, recipiunt infectiones, incendij, ſulphuris, cineris, ac putoris. Quapropter profunditatis ſunt immunſæ; ob anfractus intimos vſque ad Aetnam continuos. Saliunt ad tres cubitos; flatibus in eas tàm a mari, quàm ab Aetna incumbentibus. Sulphuroſæ ſunt iſtæ, ac cinereæ, ob materiam ipſam Aetnæ. Putidæ uerò maximè fiunt, & caliginoſæ; Solis agitatæ calore, ac immobiles, vnde halitus mittunt, non modò præteruolantibus inimicos, ſed vt tranſuerſus quidam Aetnæ caminus, flammarum etiam quandoque globos eiaculantur. Quod & *Aquæ quæ iactāt flammam.* Ouidius eleganti carmine protulit v. Metamor.

Perque lacus altos, & olentia ſulphure fertur
Stagna Palicorum rupta feruentia terra.

Scatent autem tribus fontibus, quos hodie Naphtas incolæ appellant, ac ſui natura frigidæ, mirum tamen ut ne digitum quidem oram lacus excedant, per occultos alios (vt indubiè credendum eſt) cuniculos ſubeuntes. *Naphtiæ fontes.* Ingratæ quidem pecoribus, ac noxij potus, cæterum nullius vſus, niſi ad diſcutiendas, ac ſolidandas hernias, maximè inteſtinales ac *Vſus.* flatuoſas: quibus in caſibus, vt in multis quoque alijs; ex ſulphuris qualitate eas probari, non eſt inconſonum rationi.

AVERNI LACVS.

AVERNIS lacubus, qui & Græcis ἄορνοι, ex ea re nomen inditum putant (ut ſcribit Varro) quod ob putorem, ac prauum, quem exhalant vaporem, aues præteruolantes auertant. Cuius naturæ complures ab auctoribus commemorantur lacus, & à Lucretio *Auerni plures.* in primis de admirandis naturæ lib. VI.

Is locus eſt Cumas apud, Hetruſcos & montes,
Oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti,
Eſt & Atheneis in mœnibus. In Syria quoque, &c.

Alium Auerni nomine meminit Oribaſius ultrà Sauromatas, item in Epiro aliū, & alium iuxta Niſam (ni fallor) Indiæ, Philoſtratus. Dignus verò hiſtoria, ac poëtarum, ſcriptorumque aliorum teſtimonio celebris, eſt Auernus lacus apud Cumas, & Baias in Campania felici. *Auernus in Campania.* De quo Græci primùm antiquiores, qui res omnes memorabiles ſub uarijs fabularum ambagibus adumbrarunt, ſuperſtitioſi admodum ſcripſêre. Partim ſub religionis, ac diuinitatis prætextu: & partim ex ſitu loci horrido, nec minus ex ipſarum aquarum natura, aſpectu, ac ſæuo halitu, omnibus (ut dictum eſt) animantibus iniucundo. Vnde

ſemper

ſemper apud auctores aliquod abominabile habet epithetum: ſacer Auernus dicitur Virgilio, graueolens, niger, tartareus, ac pallens Statio. Peſtifer Claudiano, vmbroſus Sillio Italico ponitur, & pro inferni ianua à Virgilio. Quæ ab Homero primum defluxit opinio, quam Strabo recenſuit libro V. quandam ſubeſſe Auernis diuinitatem: nam hic oraculum extitiſſe Plutoni ſacrum, ex quo defunctorum manes ad oras Acherontis deducerentur, ac inde ſolitum illis ſeculis reſponſa petere ab inferis. Et idcirco Vlixem ad hunc lacum canit, ſacrificaſſe Elpenorem. Auxit porrò illam famam diuinitatis Virgilius, Sibyllæ hic antrum, ſimulque lacum ipſum, ceù veſtibulum inferni, ad quod Aeneas deſcenſurus implorat à Sibylla aditum d.

Plutonis oraculum.

Vnum oro, quando hic inferni ianua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronte refuſo.
Et item notando carmine, *facilis deſcenſus Auerni.*
Sed reuocare gradum, ſuperaſq; euadere ad arces,
Hoc opus, hic labor eſt. quem & Sillius eſt imitatus.

Fons ſacer ad Auernum.

Naturales cauſæ.

Nec procul fontem extitiſſe meminit Strabo, cuius aquam, quoniam ex Acheruſia infernali palude emanare putaretur, nemo guſtare præſumeret. Porrò tamen orta videtur hæc ſuperſtitionis opinio à naturalibus haud dubiè horum locorum qualitatibus. Primùm, quia vbi aquæ ſpecies tota blanda eſt, limpida, viuax, & quæ leni mobilitate aſpectum ſibi conciliat, & gratiam: è diuerſo in Auerni aquis mortis ſpecies, ſqualor, putor, ſine ortu, ſine exitu, ſine motu, &, qui profunditatis immenſæ cùm ſit, & quaſi odio terrarum, ac cęli, à cunctis animantibus vitaretur; facile popularem hæc omnia præbere poterant opinionem, oram aliquam huic ſubeſſe inferni. Præſertim illis primis ſeculis, quando denſiſſimæ eſſent circà hunc lacum Syluæ, ac tenebræ, perpetua etiam ſub meridie, rupium prępruptarum vmbracula, cauernarum hiatus, horridi receſſus, ingratus auræ halitus, nullus cultus, nec vlla in eo amænitas. Cæterùm ſucceſſu temporum, vt mutantur omnia, & cultu hominum, decìſis primum illis ſyluis ab Agrippa (vt Strabo eſt teſtis) ac nouiſſimè ela pſis annis ſublata iam à regibus Neapolitanis omni horum locorū feritate, mutata facies, & à Lucrino, qui cum iungebatur, collę ſeiunctus; tutò cuique, duce tamen indigena in ſubterraneos etiam receſſus præbetur aditus. Ex quibus veriſimile fit, non aliam huius lacus fuiſſe originem, niſi ex antiquis incendijs, quibus hanc regionem frequenter conflagraſſe diximus, in vaſtã ignium voraginem vicinas maris, & Lucrini ſucceſſiſſe aquas, quæ idcirco terram illam contraxerint naturam. Occultas verò adhuc, peruiaſque vſque ad mare habere cauernas, indicio eſt, quod inflatis fluctibus, inflantur ſimul & hæ aquæ, ac turgent. A ſubterraneis verò cum exagitari ſoleant vaporibus, bulloſæque appareant, luridæ, & graues, non mirum vix vllam rem, neque folium, neque ſtipulam, quantumuis leuem ſuſtinent, quin deponant, ac nuſquam remittant, ac varias ſubeant mutationes, nam modò tepidæ ſunt, modò ſubbulliunt, & modò inſtante aëris turbatione aliqua, quaſi futuræ tempeſtatis indices, feruidis ſubſiliunt bullis. Quamobrem ſapore ſunt ſalſo, ſubamaro, ac longè magis inſuaues, quàm marinæ aquæ: tùm ex natura eius ſoli ſulphuroſa, & combuſta varijs miſturis, tùm ex vaporibus craſſis, quos totam eam regionem continere diximus occultos, qui eas agitent, & contaminent.

Origo, & qualitates aquarum.

ACHERON, ET ACHERVSIA PALVS IN AVERNO.

INEFFABILES cùm ſint occultarū rerum, & naturæ harum aquarum circa Auernum diuerſitates, non mirum ſi veteres, ac poëtæ illarum effectus tam varios, alijs, atque alijs figuris, ac nominibus ſignificauerint. Quam ob rem Acheron hic, & Acheruſia palus, non aliæ forſan intelliguntur, quam Auerni aquæ, quo nomine dicta videtur à Virgilio,

Seruij interpretatio.

—tenebroſa palus Acheronte refuſo.

Paludem enim videtur dixiſſe Auernum, cui (vt Seruius interpretatur) melius conuenit paludis nomen, quàm lacus. Et tenebroſam, quòd talis naturæ ſinus adiacentium vndique ne-

que nemorum, atque montium ſupercilijs adumbrata. Acheronte refundi: vtpote quia Auernus ex Acheròntis vndis emanare putaretur, quare (vt Seruius meminit) ſub illis antris necromantia (vt puto à Cimmerijs, quod Lucifugum ſcribitur hominum genus) exercebatur, quæ omnes tolerabiles ſunt interpretationes. Cum Strabonis tamen hiſtoria, & pro locorum ipſorum inſpectione, tria hic à poëta notantur diſtincta loca, Auernus lacus, Acheruſia palus, & fons Acheron. & præterea ſunt Lucrinus lacus, & aquarum calidarum balnea. quæ ſic habet libro v. Proximum Cumis eſt Miſenum promontorium, in medioque palus Acheruſia, quædam à mari refuſio alto cœno referta. Vbi Miſenum circumflectenti, ſtatim ſub rupe lacus obuiat. ac in ſinu deducto eius littoris Baiæ, & aquæ calidæ, tam ad voluptatem, quàm ad ſanandos morbos accommodatiſſimæ. Contiguus Baijs Lucrinus adeſt ſinus, iuxtà quem Auernus eſt, & infrà, quaſi Acherontem deſcribẽs. Fons, inquit, ibi fluuialibus ſcatens aquis excurrit in mare, à cuius vſu abſtinerent omnes, Stygias opinãtes eſſe aquas, & à phlegetonte manare, quas dixit poëta Acheronta refundi. Qua ſimiliter ſignificantia Lacus Thesbrotiæ (eodem Strabone teſte) in Epiro dictus eſt, & ex eo, quem præterfluit Acheron fluuius. Eodem porrò nomine duo alij ſunt, Acheron in Brutijs, & item ſpecus memorabilis iuxtà antiquam Heracleam in Põto profundiſſimus, & ad manes vſque inferos peruius, à quo Cerberum (ut fama eſt) ad ſuperos tranſlatum fabulantur. Fictum verò Acheron nomen à poëtis pro pœnarum ſpecie, quas damnati in inferno ſuſtineant, nempè à dolore, atque mæſtitia. Vnde & tartareus à Virgilio cognominatur, triſtis à Sillio, mæſtus à Seneca, nephaſtus à Statio in libro de raptu Proſerpinę, quæ quanquam in fabulis dicta ſint, propriarũ tamen rerum cõtinent ſignificationem.

Noua interpretatio ex Strabone.

Thesbrotię lacus in Epiro.

Acheron in Brutys, & in Ponto.

Auerni infernales.

AVERNI LACVS IN HETRVRIA.

HETRVSCIS verò in montibus, quos intellexerit lacus Lucretius lib. 6. de Auerni natura, nõ eſt facilè cõiectari: niſi aut Volaterranas intellexerit lacunas, aut alios quoſdam calidarum aquarum fontes, quibus hæc regio ſcatet ſuper cæteras Italiæ regiones. Sub ditione Senarum ad Pientiam, lacuuoſa quædam aqua reperitur bulliens, & tamen frigida, ac putida, quam & aues auerſantur, ac cæteris qui ex eis biberint animalibus eſt admodum noxia. Sine vadis, vt dicunt. Et tamen non deſunt, qui eas in balneis non abhorreant, ex ima præſertim plebecula quidam, qui videntes eas pruriginoſam ſanare ſcabiem canibus, equis, ac pecoribus; in eoſdem vſus, ad crurum vlcera audacter accipiant. Nec inutiliter, quæ impuram ſulphuris ſubſtantiam abluunt, valde ſcilicet terrenæ cuidam ſuperfluitati admiſtam, ac ſub ſole, quæ in ſuperficie hæret, aſſatam. Itaque terra vndique ipſi lacunæ proxima, ſub imbribus calcinæ inſtar, dum extinguitur crepitat. Similis porrò extat non longè hinc parua putidarum aquarum lacuna in agro Politiano, infeſtiſſimi halitus. Vena eſt ferè ſterilis, ac paucarum aquarum: vel ſubiectæ potius alicuius mineræ ſpiraculum, quàm vena, quòd ſuo putri halitu, compingit potius illas aquulas, quàm producat, ac ſemineces, quæ eas guſtauerint, reddat aues. Quales propinqui colles ad Montem Fullonicum, qui vbi in repoſtis, ac deſertis locis lacunoſis, ac putidis, multis ſcaterent aquis, clarum præbuêre inditium mineras illûc aliquas ſubeſſe, quas proximis annis inuenêre pinguiſſimas, bituminis præſertim, chalcanthi, atque ſulphuris.

Lacuna Pientiæ putida.

Lacuna ad M. Politianum.

Lacuna ad M Fullonicum.

PVTEOLA AD SANCTAM CAECILIAM.

VLTERIVS autem ad confinia Arretij, nec plus duobus milliaribus à balneis Rapolani, ſub oppido, quod nunc Podium Sanctæ Cæciliæ dicitur, eſt locus Sulphureus, qui vulgo Puzzola nuncupatur. Eſt autem area paruo ſexaginta circiter pedum ambitu, iuxtà quam è ſubiecta ſcrobe, ſqualidis aquis ſtagnante, fœtor exhalat tam ſæuus, vt ad duorum milliariorum ſpatium, pro ventorum conuerſionibus ſentiatur: aues, quæ eas guſtauerint, aut fortè inciderint, enecans. Ex area porrò aquarum bullæ variæ emanant; hæque, vt terreni quoque ſpecies, cinereæ, ac luridæ, ſtatim ſubſident, vel alio loco reſiliunt: ſolo ipſo, perinde ac ſi cylindro conculcatum eſſet & explanatum, duro, ac ſolido remanente. Superambulanti magna vis ſubterlabentium aquarum, ac flatuum ſimul intercluſorum fragor, non ſine admiratione auditur, ac ſi quis experimenti gratia ſpiculum humo infixerit, ex orificio cumulum illico flatus expirare cõſpiciet, ac cinereum ſimul puluerem,

Natura.

duobus

Operationes. duobus ſuprà, ac tribus palmis eijcere. Reor equidem has bullas, aquarum, quæ longe ad duo milliaria in fontes Rapolani feruidos influunt, eſſe æſtuaria, atque ſpiracula. Nam & eiuſdem naturæ ſunt aquæ ſanandis à ſcabie canibus vtiles.

LACVNAE VOLATERRANIE.

IN hac Hetruriæ maritima parte, vbi olim Vetulonia, & Populonia vetuſtæ vrbes, cum Ilua proxima Inſula, vſque ad Argentarium montem, paſſim tellus ſcatet metallica, ferri atque æris fodinis, & Chalcanthi item, atque aluminis, indicant & oppidorum vetuſta nomina, Mons æris, & Monteranum, ob æris naturam, quæ & nunc ad montẽ Catinum fodiuntur, ac iuxtà Caldanæ riguus, qui calidas vſque ad mare mittit aquas. *Caldanæ flu.* Altius verò eodem tractu montium, vbi nunc Caſtrum nouum, lacunę ſunt Volaterranę, ſic dictę antiquis, ac non longe aquarum calidarum ſcatebrę, quę excipiuntur in balneis. Has lacunas, de natura Auerni intellexiſſe videtur Lucretius in præallegatis hiſtorijs, dum locum planè deſignat,

apud Hetruſcos & montes,
Oppleti calidis vbi fumant fontibus aucti.

Cùm enim ex varijs per ea iuga latibulis ſcaturiant aquæ, tùm craſſæ, ac graues, tùm calidæ aliquæ ac fumantes, adeo quædam è medijs lacunis æſtuant, ac tàm graui vaporum halitu è duobus, vel tribus fontibus ſaliunt, vt aërem vndique ſecus inficiant, auesque longiùs ſuperuolantes exturbent. *Bullientes, ac ſalĩtes.* Quam ob rem verò ſaliant bullientes, cauſſam credimus flatum, qui ex feruoribus intimis, communes habeant cum aquis ipſis cuniculos, qui eas alteret, vrgeatque vehementer ad exitum. Imminentibus verò pluuijs (vt narrant) id maximè fieri, & quaſi earum indices augere has aquas tunc bullas, ac ſaltus, & ſtrepitum; nil mirum videbitur, ſi ab extraria antiperiſtaſi igneos fomites feruentiores fieri compu- *Minera.* temus, & flatum quoque ipſum concentrati. Terræ genus varium, quod diuerſicoloribus ſcatet glebis, liuidis, vnctis, viſcidis, ruffis, cæruleis, quæ in pigmentis leguntur. Ex quibus planè intelligitur, intimam his aquis ineſſe matricem ſulphuris (nam & calidæ aquæ ipſæ, ac publicæ hîc extant condiendi ſulphuris officinæ.) Illamque admiſtam, ferreis nonnullis, ac nonnullis Calchanti partibus, quæ ob Solem ſimul, atque aſſiduum loci calorem, varijs adeò coloribus ad ſuperficiem apparent conſpicuę, atque aquas item ipſas reddunt terreæ admodum atque igneæ facultatis. Quæ verò hinc ſeorſum iuxtà arcem excipiuntur in balneis, cùm Sulphuroſæ ob caloris qualitatem dicantur; pro chalcanthi tamen, quam præ ſe ferunt natura, inter Atramentoſas recenſentur libro v.

De igneis, ac bullientibus aquis. *Cap. IX.*

MANIFESTA quidem eſt natura aquarum, quæ ſponte emanant feruentes. Nec minus manifeſta eſt cauſſa: nam cùm feruidæ ſcaturiant ſummo feruore; neceſſe eſt fateri actualem ignem illis ſtatim *Operationes.* ſubijci, ſuper omnem gradum caloris. Nam aquæ ipſæ ipſiſſimam præ ſe ferunt ignis ſubſtantiam, qualitatem ſummè calidam, & operationes pariter ignis. Incendunt, vrunt, veſicas excitant, deſtruunt ſenſum. Expilant proiecta quæcunque in ipſas animalia; mox paulo excoriant, & tandem carnes colliquant, ac ad oſſa vſque eneruant, qui ſunt omnes effectus ignis. Imò hoc ipſum certis locis non indiget probatione, vbi ſimul & ignis, & aquæ cum feruore emergunt, vt planiſſimè videre eſt in Puteolanis, & in earum, quam nunc ſubnectemus, hiſtoria. Porrò in aliquibus locis, vbi non ita manifeſtè apparet natura ignis, & tamen aquæ emanant intenſiſſimè calidæ, ac bullientes; admiranda magis, ideſt minus nota nobis eſt cauſſa, ſed in qua maior ſe exerit virtus, ac potentia ignis. Illud primùm mihi nemo iuerit inficias, & his ignem ſubeſſe (vt dixi) ſummo feruore, quanquàm id *I. cauſſa.* lateat alioqui ſenſus noſtros. Intimè verò duas conſidero cauſſas ad ſummum feruorem. Altera quidem eſt ex natura ignis, qui, cùm propria, ac innata ſui virtute ſit propenſus tendere ſurſum, concluſus in terræ cauernis ſemper agitatur ad aliquem exitum, quem forte fortuna vnum, & eundem ſortitur, ac incurrit cum naſcente aqua, quam idcirco inalterat

obiter ad ſummum feruorem. Nec longò ſpatio exoleſcere vim ignis putandum, ac minus per frigidam, inexercitatamque aëris denſitatem in ſubterraneis cauernis remitti. Imò hinc alteram ad idem, ac planiorem cauſſam ſic habeto. Quippe exoleſcere, ſolui, euaneſcere, id genus naturæ effectus, intelliguntur, vbi non caret ea natura ſpatio, vbi (quod dici ſolet) euaneſcat in auras. At in abditis & concluſis locis, proportione ſeruata, nec aqua, nec ventus, minimè omnium ignis amittunt vires: immò quo ſemel impetum faciunt, eo vrgent fortiùs, exorbitantque inuento obice, ad patrandá accidentia, quæ videmus, & in natura, & in certis artis operibus admiranda. Sic ignis concluſus, vt repit paulatim, ac mira edit ad poſtremum incendia; ita quò penetrat, & non exhalat, primò aërem obuium, qui magis eſt alterabilis, conuertit in ſe; mox terram quam penetrat, & non aquas ſolùm, quas offenderit, ſed & ſaxa, & cuniculos incendit omnes, ſicq; vires acquirit eundo ad centena milliaria. Maximè verò vbi naturali appetitu trahitur ad exitum, quantumuis habeat longinquum, & ubi per loca penetrat, quæ diximus referta ſulphure, quo foueatur: nam ſic uires ſibi comparat ad extremum feruorem, quem videmus, ac manu ſentimus. Quam Galenus videtur ſeruaſſe naturæ ſolertiam in corporibus animantium, cùm longè deductas à fontibus ſuis notauit venas, vt ipſo ſpatio multiplicaret in membris ſanguinem, & calorem. quas, quoniam magnam adferunt admirationem, nec leue argumentum præbent ad prædictas cauſſas, aliquibus etiam exemplis illuſtrare oportet.

II.

Ignis in abditis locis, vt acquirat vires.

SVLPHVRARIA, AC BVLLIENTES ALIAE AQVAE AD PVTEOLOS.

FERVENTISSIMAE aquæ, ac meritò cæteris anteponendæ ſunt in agro Puteolano: quem naturali ſulphure refertum, igne perpetuo, feruoreque aquarum, ac vel ipſo aëre ſulphureo præditum, nomen dediſſe Puteolis auctores quoque veteres atteſtantur. Aëris quidem ſulphurei, nec inſalubris certis morbis, quando Aſthmaticos, ac frigidos patientes morbos, medici Neapolitani ſoleant in agrum Puteolanum tranſmittere, vbi aſſiduo eo halitu exſiccante, proprioque ob ſulphur frigidæ id genus intemperiei affectib. paulatim eius morbi contumaciam digerunt, quod præclaris poſſem confirmare exemplis. Ergo ex Neapoli ad Puteolos, quà leni iugo, ac Vinetos Pauſilippi promontorium excurrit in mare, tranſacta eius montis crypta; varia ad dimidiam viam occurrunt loca ſulphurea, ac paſſim hiatus aliqui, qui partim aquas continent plurifariam miſtas, ac alteratas, & partim vapores exhalant graues, auibus. cunctiſque animantibus abominabiles. Eodem verò tractu, quas deſcripturi ſumus partes, vbi biuium fit, ad ſulphurariam peruenitur: breui verò ad dexterã diuerticulo, primùm antra Sudatoria, quas Fumarolas uocant, occurrunt, ac proximè Agnani lacus. Deinde ſecus lacum uia ducit ad fodinas Aluminis, ac recta ad Aſtruni turrim, & ad imã eius nominis ſiluã deſcenditur, vbi peramenæ hñr aquarum & frigidarum, & calidarũ ſcaturigines, & balneum Bulla, de quibus loquemur opportunè magis poſterius. Nunc ut ad ſulphurariam redeamus; hæc vndiq; tota collibus, quos dixi, aridis, ac feruidis circundatur, quos leucogeos à ſqualore, ac liuore ſulphuris, teſte Plin. dixêre veteres, nõnulli verò Phlegrã, vel Phlegræos ab aſſiduo crepitu, quem intimi ardores gignunt: quo ẽt cognomento proximũ ſinũ maris circunſcripſit Syllius Italicus, illis verſib.

Aër Puteolis medicinalis.

Leucogæi. Phlegra, et Phlegrei colles.

—illic, quos. ſulphure pingues Phlegræi legere ſinus.

Planè verò in his collibus, hoc naturæ ſubſiſtentis ſulphuris indicium eſt: quoniam ſaxa vndique manè, præſertim antequam ſolares ſenſerint radios, ſulphuris ichorem exudent, ceù ros quidam, ſeu pruina ſaxis ipſis adhærens, qui guſtatu ſaporis eſt ceù manna dulcis. Hoc verè ἄπυρον, hoc eſt ignem non expertum, ac ſulphuris florem dixerim, ſubtiliſſimam partem. de quo audiui peritiſſimos alchymiæ artis ſulphuris oleum, ut artis eſt, excipi præſtantiſſimum, & quod expertus ſum, ad palpebrarum ſcabiem, & Ptiloſim cum pilorum. ſ. defluxu, & ichore vtiliſſimum eſt, pertenui. ſ. hac ſubſtantia ſulphuris, ex aqua roſacea illita. Iuxtà hos colles officinæ exiſtunt ſulphuris, quod vſque à Plinij memoria hinc mittitur electiſſimum. Atque ex his patet area ſulphurea, duorum circiter milliariorum ambitu, Forum Vulcani ab antiquis dicta, vt Strabo eſt auctor. Nec incongruè, quando primo aſpectu caliginoſa, & quaſi caminum fornacis ingreſſuris æſtuet, & quem fremitu vndique collium, feruore lacunarum, vapore, igne, inſtabili ſolo horridam, haud tutò quis auſit, niſi certis ſemitis adire; ob occultos, quos ſulphuris incendium continuò demolitur anfractus, in quos miſerè aliquos peſſundatos, ac ſuffocatos accepimus.

Flos Sulphuris, ac ἄπυρον.

Sulphuraria.

Forum Vulcani.

quando ardeat. Quod planè declarant, tùm ipſe feruor aquarum, qui ſe ignem in intimo fomite conſopitum indicat, ſulphureumque aſſiduè in totam eam regionem exhalat ſpiritum: tùm materia intus idonea, quæ forte paulatim vegetatur, repululatque ad aliquod futurum incendium. Quippe tota ea planicies, quæ à Cymino ipſo monte ad Faliſcos intereſt, paſſim glebosa, ac permiſta veluti cum cinere, & carbonum reliquijs combuſta, ac longè, lateque innumeris ſcatet aquarum generibus ſulphureis, quæ diuerſas faciunt balneas. Sed cur Bullicani potiſſimum aquæ ferueāt, aliæ non item; hanc arbitror eſſe cauſſam, quòd hæ principales incurrant caminos ſubſiſtentis ignis. Aliæ verò, quæ tranſuerſim hinc inde recipiunt vapores, prout locum, ac fomitem ipſum habent idoneum, plus, ac minus calidæ emanant, & temperatæ, & aliquæ ex natura loci ſalſæ, aliquæ metallicæ. Vnde, etſi aquarum iſtarum explicata in antiquis non reperiatur memoria, eas tamen ob proprietates tàm varias, tàmque inſignes indicaſſe videtur Strabo lib. v. d. Tuſcia quoque, vbi Romæ eſt propinquior, vbertatem calidarum habet aquarum, nec minus abundat, quàm Baiæ, quæ reliquas omnes nobilitate præcellunt. Specialiter verò ob ſummum feruorem has indicauit Tibullus Elegiarum lib. III. d.

Balnea plura Viterbij.

Nos tenet Hetruſcis manat quæ montibus vnda,
Vnda ſub æſtiuum non adeunda canem.

Secutis verò temporibus aucta ſimul cum Viterbio harum balnearum celebritas eſt, quæ hac ætate præ cæteris ſummam ſibi laudem promerentur, tàm ob ſingulares ipſarum virtutes, quàm pro amœnitate vndique agri, ſalubri aëre, atque commoda hoſpitalitate. Præter cætera verò ob medicorum eius ciuitatis in re balnearia peritiam: quos inter meritò Iacobum Saccum nominauerim, virum doctiſſimum, qui cum in balneis conſenuerit, non modicum adiuuit noſtram operam ſuo iudicio. Adhibitis vltimò noſtris ſingulorum locorum recognitionibus, quas iuſſu ac præſentia Illuſtriſs. D. Alexandri Farneſij, S.R.E. Cardinalis ampliſs. adhibuimus, Curantibus eius Ciuitatis patritijs, ac Caſtore Durante eorum Medico, qui ad imitationem Macri de ſimplicium plantarum ſcriptor, ac poëmate clarus. Quorum omnium hac in parte cenſuras, ad fidem (ut nulli rei maiore cura ſtuduimus) ſuis locis inſeremus.

PVRGATORIVM FONS FERVIDVS IN VNGARIA.

SIMILE autem Puteolanis feruentibus aquis, ac Bullicano, ponitur Purgatorium, fons ita dictus ob intolerabilem feruorem in Vngaria, auctore Georgio Vernhero Pannonio, Conſiliario Regio, qui de admirandis Vngariæ aquis, ac de nõnullis etiam in Moſchouia, & Tranſyluania fontibus conquiſitè admodum conſcripſit, ac teſtimonio ſimul viri Illuſtris Hieronymi Martinenghi Abbatis, qui PAVLO III. Pontifice dum apud Tranſyluaniæ Regem Apoſtolicæ Sedis ageret Nuncium, multa in his diligenter, ſaneque digna memoratu obſeruauit, quæ referam. Eſt autem hîc fons, dictus Purgatorium, iuxtà Budam ad ripam Danubij, vbi plures ſunt calidarum venæ, quæ & balnea faciunt, vltra flumen, & in ipſo etiā flumine aliquæ, quas inter hæ ſulphuratiſſimæ, ac feruidiſſimæ ſaliunt, vt nulli impunè contractentur. Niſi vbi ad margines lacunæ, quam faciunt, ipſis Danubij aquis eò ſcatentibus temperantur, itaque vſitantur aliquando in balneis. De quibus & Manardus meminit.

Balnea.

FERVIDAE AQVAE, AC FLVMINA, ET CAMPI ARDENTES IN CARIA, AC PHRYGIA.

QVANTA ſit vis ignis in terris, non vnus locus, nec ſola Aetna, aut Italia argumento eſt; ſed vbique terrarum paſſim exempla habentur. Verùm pro cunctis vnum, vel inſignia magis loca adducere ſat eſt. Feruidas aquas ad Meandrum fluuium Carure, quā confinium Phrygiæ, Cariæque eſt, meminit Strabo lib. XIII. totam nempè illam regionem, circà Hierapolim præſertim, ad Magneſiam vſque, & Myuntem, cùm ubique intus anfractuoſa ſit, ac terræmotibus perſæpè tentetur, non mirum & igneis frequenter exhalationi-

Meãdri cauſæ. *Lycus flu.*

bus,& vatijs ſimul aquarum ductibus ſcatere. Quæ cauſſæ & Meandrum ipſum faciunt flexuoſum:terra enim vndique inſtabili, & quæ facile in cauernis ſuis igne corripitur, alueum ſimiliter fluminis varijs obnoxium facit mutationibus,ac multum limum deducens, modò huic,modò illi ripæ adijcit. Vnde facta nonnunquam limi aggeſtione ad oras maris,retortum aliquando ab oſtio legitur, ad ducenta vſque ſtadia remeaſſe, ac terra motu inſequente,Sardas olim, aliaſque clariſſimas vrbes labefactaſſe. Eandem aſſerit conditionem in Lyco fluuio, cui proxima Laodicea nobiliſſima ciuitas: qui è monte Cadmo ortus,ac plurimum ſub terra delapſus, poſteà erumpit,& in Meandrũ refunditur, maximum amnem.nec longè inter Phrygiæ, & Cariæ fines, feruidarum ſimiliter aquarum admittit ſcatebram,quibus planè de cauſſis & terræ ipſæ non raro terræmotibus quatiuntur, & flumina non minus feruidarum, quas ſuſcipiunt aquarum, retinent longo tractu qualitates.

FERVIDA FLVMINA, AC VARIA.

Flumina, ac fluuia calidæ in Africa. *Mare ſub Torrida feruidum.* *Flu. ac mare ad Cubã feruida.* *Feruida ex medio amne.*

FLVMINVM verò cum demonſtratum ſit in communibus rationibus, non eſſe æquam proportionem ad ſuſcipiendos calores, & minimè maria poſſe incaleſcere; videre tamen eſt in operibus naturæ,nihil eſſe impoſſibile. Nam tria habemus exempla huic loco maximè idonea, vnde flumina, ac maria aliquem poſſint caloris gradum concipere. Vnum,quod obſeruatum legimus à nouarum terrarum indagatoribus,narrat Aloyſius Cadamuſtus in interiori Aphricæ parte,quæ decurrunt per eam flumina mirè feruida eſſe.Ob ſoli (ut conſentaneum rationi ſit) ac cęli illius aſſiduos æſtus ſub Torrida, quare nec pluere ſub tota ea plaga aſſeuerant,niſi feruentem aquam. Eadem facile credo flumina commemorat M.Paulus Venetus in peregrinatione ſua ad Indiam,regno Coilum, quæ ob Solarium ſub eo cœlo radiorum uehementiam aſſiduè feruecant. Alterum verò exemplum dictu miſerabile, ex relatu conſtat Chriſtophori Columbi, qui primus immenſam occidentalis oceani nauigationem tentare auſus; narrat cum maximo uitæ hominum, ac ſuæ claſſis naufragij periculo, dum intentatum prius auſtrale pelagus, ac ſub Torrida itidem incurreret,penè Phætontei caſus exemplo,cœlum vndique, & aërem cum ipſo mari tantus corripuit feruor, vt claſſem totam, ac nautas, omnemque nauticam gazam horrendis modis exureret.quando poſt octo dierum ærumnoſæ nauigationis diſcrimen,iamque omnes exhalantes animam, diuina haud dubiè ope in tutum magis pelagum aſſerti nunquam poſtea illam directionem rimari auſi ſunt. Tandem verò quòd ex igneo quodam fomite incaleſcant quandoque flumina cum mari,ſingulare habemus exemplum ex nouiter compertis terris,ad Cubam occidentalis oceani, ac noui orbis claram Inſulam. Vbi ad relata Columbi duplex mihi ſeſe offert ratio contemplabilis. Vna eſt, quòd magnam cauſſam, multamque ſubeſſe oportet his locis vim actualis caloris,& ignis, qui tantam aquarum in alteret copiam. Et altera,propinquum,& in ipſa ora fluminis,ubi mare incurrit, ſubſiſtere talem fomitem caloris,qui ut exiguo vigore,ac lõgo magni fluminis curſu exoleſceret; ita non mirum breui ſpatio & fluuiales calore afficit aquas, & vicinas ſimul maris undas manifeſtè alterat. Qualem narrant ijdem Hiſpani occurrere nauigantibus magnum amnem, tranſitu prouinciæ Machar nouæ Hiſpaniæ, vbi ex rimoſo ad medium amnem ſaxo magnam vim emanare feruidarum aquarum,vt cum tactu intolerabiles ſint,ac iniecta ſtatim animalia depilent,ac eneruent,ſecus ipſa littora,longo tractu,quâ via tranſit,per calidas aquas ambulare,qui tranſeunt,coguntur.

De ſulphuris aquis naturaliter calidis in quarto gradu. Cap. X.

POSTQVAM bullientium aquarum vidimus naturã, & per ea quæ hactenus de natura ignis terreſtris dicta ſunt, clarè patent rationes quam ob rem caloris eius ſubterranei varium ſit temperamentum, igneum calidum, & minus calidum,prout fomes ipſius,ac diſpoſitio, aut locus, ac diſtantia tulerit; iam neceſſarium eſt has temperamentorum diuerſitates, quas habet in aquis proſequi. in quibus tota ratio,ac ſumma vtilitatis Thermarum conſiſtit. Diſtinguemus aũt has per gradus ſuos; nam à quarto,ſupremoque gradu caloris incipientes, proſequemur ad vltimum,vſque ad eas aquas, quæ nec vllum obtinent gradum caloris. Horum verò graduum non tàm quærenda hîc exacta ratio, ac diſtinctio eſt, iam ſatis in uniuerſum explicata

cata

cata ſecundo libro; quàm in ſingularibus ipſis aquarum venis eſt contemplanda. Hoc excepto, quod gradus pro fomitis quantitate, ac virtute caloris diſtingui debent, qui aquas ipſas inalterat, ac ſenſuum teſtimonio iudicatur. Caloris autem intelligendum actualis ſimul, ac potentialis in vnoquoque temperamento aquæ: Nam, Thermæ ſunt per calidum actuale; quod ſi ſeclusum intelligatur, (vt minus conſideratè crediderunt quidam, ac ſcripſerunt) Thermæ non eſſent Thermę. Ergo quæ multo admodum calore prædita inueniemus balnea, & quæ ferè tactu non tolerentur, ea quarto gradu calida (vt ſolent Phyſici medicinarum gradus conſtituere) definiemus. Vehementer autem calida, ſed qualitate tamen tolerabili, in tertio: quæ clementiùs agunt in ſecundo, & quę blandiſſimè tandem in primo gradu, ac temperato conſtituemus, habita ſimiliter cum medicis ratione latitudinis in quoque gradu, nùm in principio, an in fine, an in medio eius gradus intelligatur. Vnde nullum diſſidium fit, ſi quæ uel in primo, uel in ſecundo cenſeatur gradu, quod idem ſit terminus primi, & ſecundi gradus principium. calidæ ergo aquæ in latitudine quarti ordinis, qui ſupremus eſt; proximè ad ardentes, mereq́ue igneas aquas accedunt, ac parum vtræque differunt inter ſe: niſi quod exactè feruidæ ſenſum deſtruunt, quare in cenſu balnearum non computantur: quarto autem gradu calidæ, tolerantur tactu, quanquam vehementes ſint, ac utiliores ſi deriuentur in balneas. Et tunc quantum amittunt de actuali caliditate, quæ eſt in fonte proprio, tantò agunt mitiùs, ac minori etiam æſtimantur gradu: cùm ſint quæ deriuatæ, ac frigefactæ etiam, vim ſeruant calorificam, qualem habet lixiuium, quæ nimirùm fortem ſuſceperunt ignis impreſſionem in ſulphure, atque cinere, & contrà, aliæ, quæ calidiſſimæ è fonte manantes, ad ſuperficiem tamen balnei mites ſunt, & potentia frigidæ. Quæ hoc ergo grada conſtituuntur, valde exſiccant, & calfaciunt: penetrant, ac celeriter digerunt. Frigidiſſimis idcirco paſſionibus, humidiſq́ue conceden dæ, viribus fortibus. Minus conſulendæ tamen naturis frigidis: minimè omnium calidis, ac ſiccis. Quarum iam præclara aliqua conſcribemus exempla.

Calor in Thermis, qui intelligatur.

Graduum cenſura, & latitudines.

Quarto gradu calidorũ opationes.

BVLLA AQVA AD PVTEOLOS.

IN Puteolano, dextro receſſu ſudatorij, quod paulò ante deſcripſimus, eſt balneum, quòd vulgo Bulla, quaſi Aqua bulliens, appellatur, ob ſoli non mirum feruidi naturam, quamobrem & ſerpentibus paſſim ſcatet, & (ut narrat quidam auctor de balneis Puteolanis ad PIVM II. Pontificem) id vulgari conſtat experimento, nam facta ſcrobe, ac ſuperinfuſa aqua frigida, citò concaleſcit, virtutemq́ue fermè acquirit ſulphuream. Quam ob rem, vt conſonum rationi ſit, feruere hîc ignem impenſiùs; hæ aquæ, perinde ac è fornace funderentur ingenti cum fragore exiliunt, aëremq́ue undique ſecus denſa admodum caligine obnubilant, quam ſuperuolantes aues euitant, ceù aduerſiſſimam. Taxatur autem hæc aqua à medicis ad quartum vſque caliditatis gradum, quæ deducta ad priuatos vſus in balneis, mirificè frigidis omnibus capitis affectibus, iuncturarumq́ue opi tulatur. Subtilis verò eſſentiæ cùm ſit, ac digerentis facultatis, eam propterea nitri, atque æris obtinere miſturam conijcio: quod & ipſius balnei operationes oſtendunt, nam au rium, oculorumq́ue affectibus medetur, & tam vſu balnei, quam duccia, ſi ad ducciam paretur. Nutritoria inſtrumenta corroborat, ſplenem attenuat, vterum abſtergit flatibus diſcuſſis. Vere atque autumno utile.

Natura.

Electio.

AQVAE CAIAE IN VITERBIENSI.

IN Viterbienſi autem, nec longè a Bullicani feruoribus, ſcatet aqua Caiæ, quæ & de Valle Caini vulgo appellatur. quo nomine perperam hanc quandam cum Baianis compa ratam legunt in Strabone libro v. vbi Baias habet, non Caias. Quod nomen haud dubiè poſterius eſt, ac tota ea Vallis, in cuius ora hæc aqua oritur, ac vicina illi planicies, etiamnum vulgo à Caino nuncupatur. Non minus vero cõſideratione dignum eſt, ꝙ Sauonarola hanc ad quartũ gradum calidã ſtatuerit: qui error vel uſu ipſo familiari, ac ſuis herbis, redargitur, qñ ad illum fœminarũ præcipuè aſſueuerit hanc aquam probari, ac Dominarum ꝑpea vocari balneũ. quibus alioquî non acres, nec vehementi calore, ſed remiſſæ, ac mites

Bal. dominarum.

(ut in balneis Aponi dictum eſt) commendari ſolent. Quales iſtæ ſunt, non admodum à Grottæ aquis differentes, & tam potibus ſimiliter, quã balneis utiles. Ex tranſuerſis.n. ac minus diſpoſitis ad calorem cuniculis emanantes, remittunt qualitatem, & ad ſecundum vſque attingunt caloris gradum. *Minera.* Sulphureæ verò, & affinis naturæ cùm ſint alijs hic adnaſcentibus balneis, ac præter ſulphuris uires, adſtringant, ac corroborent; in eam venio ſententiã, vt non ſine ferri, atque aluminis miſtione ſint, & quæ uterinis maximè faciant *Vſus, & operationes.* affectibus. Nam menſtrua primis ſtatim diebus ebibitæ prouocant, exſiccant ac firmant uteri lubricitatem. quibus ſanè operationibus rectè quidam exiſtimant has etiam ſterilitatem emendare. Confirmant & reliqua viſcera in balneis, lienis diſcutiunt tumores, iliacos mitigant, ac iſchiadicos dolores, neruorum, ac iuncturarum exſiccant humiditates. Cumque has aquas quidam, poſt aliarum aquarum vſum in potibus exhibendas conſuluerint, quod fortius nonnihil, ac paucis ſumptis poculos operari ſoleant; obſcurauit alioquî iſtarum vſum aqua Grottæ hic nobiliſſima, qua & in caſibus prædictis mulierum optimè utimur. *Electio.* Temperatis temporibus eliguntur.

CALIDARVM COMMVNIS CENSVRA IN AENARIA INSVLA, ET A SPELVNCA AQVA.

A Puteolis autem nõ plus decem millibus paſſ. eſt Aenaria inſula, quam antiquis Græcis Pythecuſam, poſteris verò Iſchiam dictam, veriſimile putat Strabo terræmotib. olim fuiſſe à Puteolano, ac vicino Miſeno abiunctam, & poſt crebrã ex incendijs reiectationem cinerum excreuiſſe in inſulam. Quæ eadem participans natura ſoli ſulphuroſa, ac igni idonea, ob temporanea, quæ (vti diximus) pati ſæpè conſueuit incendia, *Cremata.* Cremata adhuc inſulanis quodam loco dicitur. alumine item ferro, atque auri metallis, generoſa, ac calentibus multifariam aquis abundans. Præcipuè verò hoc noſtro tempore, & pro uicinitate Neapolitanæ urbis, & pro illuſtrium ex ea virorum frequentia, amœnis adeo diuerſorijs, ac villis exculta habetur, ac locis balnearum partim recognitis, partim nouis exploratis, Iulij Iaſolini peregregij anatomes, & harum balnearum ſcriptoris induſtria, ut illis hiſtorijs ad hæc noſtra inſtituta adhibitis, nihil ad rei balneariæ vſum ſit ulterius deſiderãdum. *Bal. numerus.* Ingens verò, ac triginta & amplius cum earum inuentus ſit numerus, equidem breuitatis ſtudio, cui maximè intendimus, ſat habuero noſtræ huic tractationi, ſingularia pleraq; ſub communibus generibus compræhendere, vnde alia loca ſint potibus conſtituta, alia balneis, ac duccijs, alia ſudationibus, aut luto, aut arenationi idonea. Quæ verò vſu uario, ac digna magis viſa ſunt hiſtoria, Spelunca in primis eſt, deinde Coctum nuncupatũ, & ſuum Sudatorium, Caſtilionis aqua, Fontana, Furnelli, Gurgitelli, Vlmitellæ. Nitroſa quædam, & in potibus præcipua, Succellaria, Plaga, & de Saxo dictum, Sanctæ Mariæ alterum, Cytharæ, & Doiani, Callę, & Callaturæ, Soliceti, quæ omnia Ioannes Elyſius recenſuit. & quæ cum his aut reſtituta, aut nouiter comperta ab eodem Iaſolino erunt, Nouæ Arenationes, & noua Sudatoria, Iouiani olim Pontani balneum, & ſtomaticum dictum. Sub hoc ergo *Spelunca aqua.* impenſè calidarum genere, inſignis admodum feruoris eſt aqua Speluncæ nuncupata, quę celeri lapſu è ſuperno ſcopuli vertice in mare excurrens, dulcis, limpida, nec vlla ingrata qualitate percipitur, niſi immoderato calore, ob quem niſi retepeſcat, intolerabilis eſt. Vſurpatur autem in balneis, atque uſu ducciæ vtiliter, omni rheumati idonea, neruorum, artuum, ac iuncturarum dolori. Nec minus ad frigidas facit, ac flatuoſas uiſcerum affectiones in potibus, primo vere, atque autumno.

ARENATIO IN AENARIA INSVLA.

PROPE has aquas Speluncæ dictas in Aenaria, eſt vſus Arenationis, cui fortaſſe parem facultatem non inuenies in tota Italia. Siquidem natura ſoli ſponte calida, ac ſicca cum ſit, totaque (vti diximus) materiæ ſulphureæ, ac aluminoſæ diſcuſſoriam obtinet *Scrobes medicata.* virtutem egregiam. Quam ob rem defoſſa ad genu ſcrobe, calenti puluere ægri obruuntur, tecto tamen ſub tuguriolo capite, ac mutato ſæpius puluere vbi refrixerit. Iuuat hydropicos

picos ſuprà omne remedium, podagricos tumores diſcutit, hyſtericas ventre inflato mulieres ſanat, artuum tumores reſoluit. Paralyſim firmat, neruorum contractiones, quæ ex humiditate, ac frigiditate pendent, diſtendit, omni frigidæ, ac humidæ intemperiei conuenit. Aeſtate ineunte, ac autumno, nam ſub maximis ſeruoribus tolerari non poteſt. Inter alia porrò loca nouiter reperta, ac arenationi idonea, vna quidem arenatio ad Pantellum eſt dicta, altera Sanctæ Reſtitutæ, cum eius nominis balneo, & tertia Sancti Angeli, vbi & Sudatorium nouum.

Electio.
Arenationes aliæ.

BVRMIENSES AQVAE CALIDAE.

AD radices autem Addulæ montis, ex quo longo tractu in Germaniam Rhenus, in Italiam verò Abdua fluuius illabitur, centum ferè millibus paſſ. à Como, inter Abduam ipſum, & Burmium caſtellum, calentes quædam aquæ è iugi infrà lapide præcipitant, adeò feruidæ, vt quantumuis ad gelidum Bootem vergant, algeantque cuncta eo loco viuentia, ſint tamen intolerabiles, coniectaque protinus animalia à medullis vſque conficiant. Sed enim ad commodos deductæ languentium vſus, vel breuiſſimo loci, ac ambientis aëris frigidi ſpatio retepeſcunt. Ad quas propterea conſueti ſunt finitimi eius regionis Heluetici annuos commeatus adferre, ac ſani etiam in delitijs, ſua illîc ſympoſia, ſaltusque exercere: Quo exemplo planè patet, in communibus aquarum iudicijs, quòd quantuncunque è proprio fonte emanant calidæ, ex quaque poſtmodum occaſione remittunt feruoris gradum, vt in temperatis etiam cenſendæ ſint. Cæterùm pro actuali calore, excepta illa nitri miſtura, hæ aquæ Bullicanis Viterbij eſſent perſimiles, odore, colore, ſapore, operationibusque, vt diutina eas experientia à P. Paulo Parauicino Nouocomenſe medico comprobatas accepimus. Sumuntur in balneis vt ſulphuratæ, ac admodum calidæ reliquiæ. Idque magnis caloribus: vel ſi minus ver importunum extiterit, regione alioqui frigida, ab vltimo vere ad totam vſque caniculam.

Natura.
Electio.

BALNEA IN GALLIA.

GALLIA quoque regio aquis vberrima eſt: quippe duplici mari clauſa, mediterraneo infrà, ſuprà Anglico, atque hinc & hinc quaſi vallata montibus, rigidis quidem Alpibus ab Italia, magnis verò Pyreneis ab Hiſpania, æquis ferè vtrinque ſpatijs, paſſim naſcentibus aquis diluitur. Amæniſſimi in ea lacus quamplurimi, magni verò, ac nauigabiles fluuij, ac paſſim riui, & aquæ medicatæ non paucæ, quas illuſtrabimus. Prima quidem in Aquitaniæ finibus, haud longè à Garumnæ fontibus iuxtà Toloſam Aqua calida, cum eius nominis oppido, & vltra ad radices Pyrenei montis, quà ad mare Aquitanicum pertingit, ſunt Aquæ item calidæ Vrbs, ſic à Ptolomæi vſque temporibus, pro harum aquarum celebritate nominata, quæ nunc Baiona dicitur, ut eædem citantur à Plinio ad Tarbem, ſeu Tarbellim. In Lothoringis porrò celeberrima balnea, quæ inter plumbeas aquas deſcribentur. In Delphinatu, cùm nonnullæ narrandæ ſint, iuxtà Granopolim ad tres leucas emanare calidas accepimus, ex quibus & flammæ ignis noctû præſertim elambant, eiuſdem (vt nomen ducat Grani cum Aquiſgrani) originis. Calidiſſimæ item ad Borbonium Ancerici. Citeriùs verò tractu Italico, quà Sabaudia incipit, Ais ſic dicta ab aquis calidis. Aquæ item Sextiæ in Prouincia Narbonenſi, & ad Tungrim in Burgundia antiquæ laudis, vbi & Salinæ, quæ ſuis locis deſcribentur.

Aqua cal. vrbs.
Aqua cal. altera.
Ad Tarbē, Plin.
In Delphinatu ignes.

BALNEA AD BORBONIVM ANCERICI.

SINGVLARES verò admodum vſu balnei prodiderunt aquas iuniores Galli authores in Aruernis, vbi Ligeris fluuius, nunc Loire: qui nunc bailiuatus Heduenſis dicitur, ad ſuburbia Borbonij Ancerici. Putat Bartholomæus Burgundius, qui cumulatiſſimè de rerum, & mundi gloria, & de rebus Galliæ ſcripſit; eas primùm C. Cæſarem, dum aſſiduè cum his populis bella gereret, in balneis recepiſſe. Quod vetuſtiſſima hîc Thermarum moles videtur oſtendere, quarum nos hiſtoriam hîc ex doctiſſimis Guilelmi Philādri commentarijs ſuper Vitruuium, ita deſcribimus. In ciuitate (inquit) varijs locis erumpit magna vis

Ligeris flu.

gna vis aquæ calidiſſimæ. Præcipua ſcaturigo ſtatim cùm in lacum decidit, per ſpecum in publicum ſubdiale lauacrum deriuatur, quod amplè patet, ac plus quingentorum hominum eſt capax. Alias verò priuatæ domus, ac diuerſoria, quæ maximè vicina ſunt, ſibi con-

Sudatoria. cipiunt. Itaque prius in Caldaria, ideſt Sudatorias cellas, aperto per latus alterum canali profluentes ea calidiſſimo complent vapore. Inde in balneas confluunt. Liberum tibi eſt vtro velis modo ſudare: ſed haud ſcio, an niſi magno cum periculo in caldarijs perſiſtere poſſis, ob æſtum, qui ſolo hoſtiolo quo clauditur remeat. Vſus verò earum aquarum multiplex eſt: vt quæ pręter balneas, plura pręſtent tùm priuata, tùm publica opera. fullonibus præcipuè vtiles: quin & coquendis cibis, adeò nihil inamœni ſaporis habent. Hæc

Natura. ille. Nunc quæ ad rem medicam pertinent, conſidero aquas actu calidas, & quæ vbi vbi primo ſcaturiant, (vt nobiles indigenæ mihi narrant) uix tactui tolerabiles ſunt, ac longè fumantes, nec Viterbienſi Bullicano diſſimiles. Quo fit, vt coquendis ouis vſurpentur, expilantes, & quæcunque in ipſis aliquandiu commiſſa fuerint animalia eneruantes. Longius verò deductæ à fonte, pro ſynceritate ſubſtantiæ, qua panibus conficiendis, coquendiſque edulijs recipiuntur (quanquam in edulijs eas damnauerim) maiorem eas, puramque exhalationem à ſubiecto illùc igne recipere exiſtimo, quàm materiam ſulphurum. Itaque

Vſus. virtutem habere ſicut non admodum exiccandi: ita, quæ egregiæ ſubtilitatis, & caliditatis ſunt, aperiendi, attenuandi, & admodum digerendi. Adeoque non ſolùm in balneis ad poſterum recipiendas conſulo, ſed & in conſperſionibus quoque ex alto ſiendas, vti moris eſt in alijs ſimilibus. Nec minus illutamentis ex profundo limo idoneas, frigids om-

Electio. nino naturis, ijſdemque paſſionibus, maximè inueteratis perutiles, per æſtatem, & vltra ſolſtitium.

SVLPHVRATAE SVB MAGVNTIA AQVAE.

MVLTA verò eſt in balneis Germaniæ laus: natura, inſtituto, authoritate ſuorum ſcriptorum, qui omni æuo, atque hoc maximè, res patrias illuſtrarunt. Quippe agro ampliſſimo, eoque fœcundiſſimo metallis, ſulphure, & cunctis alijs mineris, vbertate quoque aquarum, paſſim fluminibus, riuiſque ſuper omnem Europæ terram diluitur. Antiquis verò moribus cùm poſt Romanum Imperium fuerit ſemper illuſtris; inſtituta præcipuè illa veterum noſtrorum in ſtuphis ſuis æmulata eſt, & in Thermis naturalibus, quas narrabimus. Inſignes verò ob feruorem primùm, nec minus ſalubres, ſunt quædam ad

Mattiacæ aquæ. Maguntiam aquæ, quas Mattiacas veteres appellarunt, vt Plinius. ſunt & Mattiaci fontes (inquit) calidi in Germania trans Rhenum, quorum hauſtus triduò feruet. Prodeunt autem (vt de eis nunc quidam mentionem faciunt) ex ignitis terrarum latêbris ſub edito colle, natura, & actu calidæ in tantum, vt ſi quæ aliæ feruentes depilent, proiectaque aut

Minera. oua, aut animalia quamcitò excoquant. Mineram tamen ſulphuream quidem; cæterùm alumine, ac modico item Nitro eſſe admiſtam. Cutis morbis medentur, quanquam exa-

Operationes. ſperant valde, trahentes ex alto ad ſuperficiem, atque exiccantes. Digerunt, ac diſſoluunt, omni humidæ exuberantiæ, frigidiſque tumoribus vtiles; & contrà ſiccis, bilioſiſque inutiles. Temperatis ſimiliter temporibus eligendę.

BADENIAE IN HELVETICIS.

Limagus flu. AD oppidum Bada in Heluetieis, quod à balneis eo idiomate nomen accepit, iuxtà Limagum amnem, decem circiter millia paſſ. à Tiguro eius regionis metropli, medicatę aquæ admodum calidæ habentur. Quas antiquiſſimi fuiſſe vſus, Corn. Tacitus, qui hęc diù loca incoluit, atteſtatur. Aquas (inquit) hæc ciuitas habet, & arcem munitiſſimam iuxtà præterfluentem amnem, fonteſque calidos, qui citrà, & vltrà flumen erumpunt, immò & in ipſo flumine, quarum calor in ſcatebris ipſis tantus eſt, vt nudo corpore ferre nequeas. Ex veterum autem monumentis hic multis repertis, Octauiani præſertim, Veſpaſiani, ac Decij Impp. edita tùm primum hic balnea fuiſſe creditur, ac poſteris ſeculis in-

Minera. ſtaurata. Habent autem ad vſum diuerſoria ſatis commoda, in quibus pro ſoluta regionis eius libertate, promiſcuè & viri & fæmellæ conueniunt, ac lauantur. Minera à prædominio ſulphurea ponitur, nam præter ipſum aquarum feruorem, ſcobes ex eis per autumnum exeerni ſolent, quę reſiccata ueluti cinis, leui ignis contactu incenduntur. Dein-

de alumi-

de aluminoſa. Cùm verò ab operationibus ſenſoria iuuent, ac in primis oculos; qualencunque æris portionem inter has mineras admiſtam eſſe exiſtimo. Cæterùm vſus in hoc *Vſus.* genere ſulphuroſo ſaluberrimi ſunt, frigidis maximè atque humidis naturis, & paſſionibus vtiles, mulieribusque ſpeciali virtute, quas fœcundas reddunt. Extat autem ad hunc vſum in ſeceſſu balnei lapis in medio concauus, in quo aſſolent ſteriles aliquantiſper tenere pedes, hoc ſibi ad fœcunditatem facere perſuaſæ. Calfaciunt in ſuis potentijs (vt ſcribunt *Operationes.* quidam) exiccant, ac ex alumine corroborant. Faciunt idcirco ad imbecillitatem ventriculi, iecoris tollunt ac lienis obſtructiones, detentos menſes, & ſuppreſſas id genus purgationes prouocant. Aquæ de cætero non adeo in potibus concedendæ, cùm lentè ſoluant: *Electio.* Maio, ac Iunio menſe, ob inſignem earum calorem magis eligibiles.

BALNEA CAROLI IIII. IN BOHEMIA.

CAROLI Quarti cognomento appellantur balneæ quædam in Bohemia (vt iuniores quidam Germani ſcribunt) ſingularis illius qualitatis, ac feruoris, vt iniectas quaſcunque animantes quamprimùm glabras reddant, ac à medullis eneruent. Quæ tamen, ſicut in eiuſmodi alijs intemperatis fieri ſolet, per ſuos canales in propinquum alueum deductæ, vtiliter in balneis ſumuntur: calfaciendo idoneæ, exiccando, digerendo, & quæ de *Electio.* quarundam ſimilium virtutibus iam ſcripſimus. Temperatis ſimiliter temporibus.

RELIQVARVM IN QVARTO COMMVNIS CENSVRA.

HAS, quæ hactenus recenſitæ ſunt aquæ in quarto ordine, & aliæ ſimiles vehementer calidæ, quæ fortè etiam ſub cenſu aliorum generum, ac minerarum venient recenſendæ; ſine vllo ſtyli noſtri, aut doctrinæ flagitio licebit & in tertio gradu calidarum collocare. Quanquam enim non deſint in natura extremè calidæ, & ardentes ſuis fontibus aquę, *Graduum in calore aquarum limitatio.* vt Sulphuraria Puteolis, Purgatorium, & non difficile intimè ardens Bullicanum; penes illam tamen iam conſtitutam graduum latitudinem, quæ proximè enarratæ ſunt feruidę, & tamen tolerabiles in balneis, vt Caroli IIII. aquæ, Badeniæ in Heluetijs, ſub Maguntia, ad Borbonium, ad Burmiam, Viterbienſes nonnullæ, & ſi quæ aliæ ſunt ſimiles, & in balneis vtiles, has non extremè in quarto, ita & in principio tertij cenſus placebit collocare. Horum enim graduum non tam exquiſitam ſupponimus rationem, quàm vt certæ ſint claſſes, ſub quibus conſimiles, vel plus minus differentes in gradu caloris aquæ, poſſent ad vſum conuenienter adnecti, quam limitationem, & in cæteris gradibus volumus intelligendam.

De Sulphuratis, & calidis aquis in tertio gradu. Cap. XI.

IN communi cenſu, ex bullientibus aquis, alias diximus pro ſummo feruore intolerabiles; quæ nimirùm calores ignis ſtatim in pingui ipſa materia ſulphuris, planeque ardenti certis locis conciperent. Alias feruidas quidem, ſed quæ vel deductæ à fontibus, vel alia ratione ſint vtiles. Nunc hiſce affines, ſed ſua natura tolerabiles aquas ſub hac Tertij ordinis cenſura enarraturi ſumus. Sanè vehementer calidas; ſed quæ tamen aut pro diſtantia loci, aut pro diuiti magis vena aquarum ipſarum, quàm caloris, aut pro miſtura aliqua alterius mineræ cum ſulphure, non adeo tactui ſint acres. Quam ob rem non incommodæ huius generis aquæ ad vſum balnei reperientur, ac ijs maximè, qui vel pro affectu, vel pro frigida in totum temperie tales aquas, ac expeditam operationem deſiderant. Minus idoneæ in potibus medicatis. Commodiſſimæ verò in Sudationibus, quæ & Laconico in Thermis reſpondere poterunt. Exiccant intenſè, & calfaciunt valde ac celeriter digerunt: vnde ad frigidas omnes corporis *Operationes.* affectiones, maximè verò cutis rectè in balneis ſumuntur. Omnem ſcabiem vigintiquatuor horarum ſpatio delent, pruritum mitigant, lepram, ac elephantiaſim, cæteris debitè præmiſſis, ſanant. Iecoris frigidam intemperiem, ac informem cachexiam emendant, hy-

dant, hydropiſim extenuant. Flatus diſcutiunt, ac inde natos tam colicos, quàm vterinos dolores ſedant. Fœcundas ex ea cauſſa reddunt mulieres, vteri mollificant duritias, ſi præſertim ex bitumine vim quandam obtineant emolliendi: inanem impregnationem, quam molam dicunt, exinaniunt. Faciunt ad tophos iuncturarum exterendos, cænoſo præſertim ipſarum aquarum ſedimento ipſis adhibito. Minus conueniunt adeo calidæ aquæ doloribus iuncturarum, niſi exactè frigidis: non neruis debilibus, non podagræ incipienti, non calidæ in totum, nec impuro exiſtente corpore. Minimè conferunt vſu duciæ capitibus natura calidis; quod ex Archigene in VI. de Sanitate tu. Galenus recenſuit. Inutiles communiter ſunt calidis, & cholericis naturis, aduſtis, pueris, per infirmitatem euiratis, ægrè cœëuntibus, ſanguinis profluuio vndecunque obnoxij. Et in ſumma nulli calidæ intemperantiæ conueniunt, & omnium minimè febribus.

Nocumenta.

HETRVRIAE BALNEA.

PRIMA autem hoc in genere commemorabimus aliqua Hetruriæ balnea. Vtpote quæ regio nobiliſſima, quâ longè ac latè patet per Appenninum, ac Tyberim ad fines vſque Liguriæ, & ſecus mare vſque ad inſulas, quæ ipſi maritimæ adiacent, Ilua, atque Igilium, fœcundiſſima omniquaque eſt multis generibus metallorum. Quam ob cauſſam, & balneis eam abundare ſuper cæteras Italiæ terras indicauit Vitruuius: Tellus inquit aprica ſub meridie, fœta intus caloribus, mineriſque ſulphuris, aluminis, chalcanthi. Et prætereà metallis hodie diues, ferri, æris, antimonij, atque argenti, aquę vario fomite, ac miſtione illabentes exinde aquas afficiunt. Præcipuè verò Thinni montes, qui ab Apennino ad mare vſque Senenſem diuidunt agrum, metallorum omni genere abundant, nec minus varia ſobole lapidum precioſorum fœcundi, cryſtallo, Iaſpide, Calcedonio, Corneolo, & Alabaſtrite albiſſimo. Vnde in tota Italia non reperies tot alia genera aquarum, quot habet ſola Hetruria, eaque ſingularium facultatum. Quin immò veriſimile ſit, vt cùm ipſi Hetruriæ prima referatur humanæ vitæ cultus diſciplina in Italia; veri inquam ſimile ſit ob eam balnearum, quas habet copiam, hunc quoque ritum in ea primò fuiſſe inſtitutum. Quod & M. Varro in analogijs rerum antiquarum indicaſſe videtur; nec minus clara, quę aliquarum ipſarum mentio habetur in monumentis antiquis confirmat, quas narrabimus, Cluſinas balneas, Piſanas calidas aquas, Tuſcias, Nepeſinas, Veſicarias, de Ruſellis etiam Thermas, ac Saturninæ, quę antiquiſſimę fuerunt Lucumonum ciuitates. Alię verò quę ſunt hodie celeberrimę in hac prouincia, & quę vetus fortaſſe amiſerunt nomen; in agro Senenſi narrabuntur complures, ac varię naturæ: plures in Piſano, in Lucēſi, in Volaterrano, in Viterbienſi: plus quinquaginta in totum, prę̨ter incognitas ſcatebras.

Balnearum primum inſtitutum in Hetruria.

BALNEVM REGIS AD MONTEM AERETVMNVM IN SENENSI.

DE natura autem metallorum tam varia, ac de ritu ipſo vetuſtiſſimo balnearum, pręclara exempla habentur in agro Senenſi. Ac inter alia loca extant ab ora maritima x. millia paſſ. ſub Maſſetana diœceſi, duo oppida, quę à metallis obtinent nomen, Mons ęreus, & Mons Aeretunnus. De quibus legi equidem in annalibus almi xenodochij Senarum, in agro Montis ęris argenteas fodinas inuentas Anno M. C. LXXXI. à Petro quodam Calano natione Gallo, dum per illos ſaltus venaretur: quas eum, ac Succeſſores eius publico patrum decreto multis annis elaboraſſe. Quod vaſtæ ibi montium cauernę oſtendūt, ac crypta inter alias profundiſſima ad decem milliaria penetrans. Exinde ſitu occidentali, quadraginta circiter ſtadijs ſub oppido Montis Aeretumni, Argenti habentur fodinę, ex quibus rudes Antimonij glebę eruuntur, Ferri, atquę ęris ſub Fracta oppido metalla, nec minus Nitri, & Sulphuris pallidi ſalebrę. Vetuſtiſſima verò balnearum monumenta, nam quinque infrà milliaribus, adhuc balnei in quadrum extat forma, quod permagni cuiuſdam ędificij veſtigijs, & ſuper hominum memoriam, balneum Regis, etiamnum ab incolis vocitatur corrupta (vt ego arbitror) eius nominis etymologia à voce antiqua ęris, vt caſtra quoque ipſa idem ſeruant cognomentum, cum ipſarum aquarum receptaculo ampliſſimo, fornicato opere, quod Regis pari ęquiuocatione vocant dolium. Quod tamen

Metalla inuenta in Senenſi.

Balneum Regis, ſiue æris.

Dolium Regis.

men balneum iamdiu admodum neglectum, ac ſordidum, aquas mittit inter rudes ſulphuris glebas adeò calidas, ac exiccantes; vt trium dierum ſpatio omnem ſcabiem (cuius maximè cauſſa recipitur) exiccet, atque perſanet. *Vſus.* Digna profectò, tam balneum, quam metalla ipſa, quæ adhibita aliqua Principum cura recognoſcantur, ac reſtaurentur.

BALNEVM PETRIOLI.

AD viam Roſiam, quæ ſanè olim ad Ruſellas, nunc Roſſetum ducit in maritimas Senarum, xv. millibus paſſ. inter iuga montium, qui à Strabone Thymi appellantur, ſedet Petriolum caſtellum, cui (ni fallor) à pingui ſulphure, ac terreni quo luxuriat qualitate, *Petroleum caſtellum.* nomen primo inditum videtur fuiſſe Petroleo. Cæterùm pro loci aſperitate, multis à natura dotibus compenſatur, cùm mineralium diuerſorum fodinis, ac ſulphuris; tùm aquarum præcipuè medicatarum vbertate, quas dulces aliquas, admiſtas verò plurimas, ac ſulphureas, ſolerti hac diſpenſatione natura viſa eſt cum ſulphure commiſcere, vt aliæ in balneis ſint celebres, aliæ ad vſum Ducciæ, aliæ in delicijs, & aliæ, quæ cæteris mitiores *Minera.* ſunt, in potibus medicatis ſumantur. Extant verò adhuc de antiqua earum celebritate veſtigia aliqua; inter alia verò PII. II. Pontificis porticus; alueiq; quos ad proprios balnearum vſus ex tempore conſtrui fecit, iuxtaque ſatis commoda hoſpitia. Minera autem communiter ſulphurea cùm ſit, ac aliqua ex parte aluminoſa; prima tamen lacuna, vnde ſulphur excoquūt, ſulphuratiſſima eſt, ac vltra tertium gradum (vt eam Sauonarola taxauit) calida & ſicca, groſſæ ſubſtantiæ, atque caloris actualis admodum digerentis. Innatat autem his aquis vnctuoſum id genus liquamen, quod reſiccatum merum ſulphur eſt. Aqua colore ſubuiridis, ad imumque cærulea, odore ingrata, ſapore exiccans, vtentibus rupis, & cutim exaſperans. Cæterùm hoc balneum ad omnes morbos, quos Sulphuratæ *Vtilitates in balneis.* intenſo gradu aliæ ſanare promittunt, à frigiditate inquam & humiditate fientes, conferti. Viſcerum flatus diſcutit, tumoresque inhibet. Lienis eiuſmodi morbis, atque hepatis medetur, nec minus podagricis, iſchiadicis, atque humidis artheticis. Omnem ſcabiem breui ſpatio exterit, inueterata, ac manantia vlcera perſanat. Gracilibus ob incen- *Nocumenta.* ſam qualitatem, atque imbecillis, calidis, ac ſiccis naturis non ſine exacto iudicio concedendum. Maximè in aſperſionibus ſub duccia, quæ frigidis alioquî naturis, ijſdem- *Duccia vſus.* que affectibus, ſurditati, aurium tinnitui, tremori, paralyſi, comitiali morbo, idque genus alijs miras promittit vtilitates. Temperatis duntaxat temporibus, vt infraſcripta alia *Electio.* balnea ineundum, & bene purgato corpore

BALNEVM DE LAPIDIBVS, ET ALIA SVB PETRIOLO.

SVB Petrioli balneum, quod principale eſt, ac ipſiſſimum cum feruore euomit Sulphur; ſunt præterea ſeptem circiter alij fontes, qui remiſſo plus minus caloris gradu, varios præſtant vſus. Temperatum verò magis, nec minoris virtutis, quàm prædictum, perhibetur balneum, quod de lapidibus nuncupatur. Sulphureum id quidem natura, ſed *Vſus.* cum quadam ferri miſtione, ac tam leni calore, vt quibus balneo tam generoſo Petrioli vtendum eſſet, hoc primum tribus, aut quatuor diebus, donec aſſueſcerent, ingredi conſuetum eſſet. Quare cùm frigidis, humidiſque naturis, etiam debilibus commendetur; *B. Temperatum.* vim quoque aliquam, ex ea ferri participatione, obtinet roborandi, hepati, lieni, cæteriſque viſceribus non inutilem. Pariter ob mediocrem temperiem, primis diebus adgredi erat *B. de Cornettis.* ſolitum balneum Temperatum, Tertium de Cornettis, & Quartum, quod erat iuxtà flu- *B. Farina.* uium, Farina nuncupatum, nunc ferè omiſſa omnia.

BALNEVM DE DVCCIIS, ET RELIQVA SVB PETRIOLO.

OB copiam, ac variam (vt dixi) temperiem, qua natura has Petrioli aquas egregiè dotauerat; prudentiſſimè viri Senenſes, ac Medici tam celebres, eas ad uaria commoda,

atque

atque munia diſtribuerant. Erant enim non ſolùm quas per gradus caloris, aut prius, aut
poſteriùs ingredi deberent; ſed etiam aliæ ad delicias conſtitutæ, aliæ ad corniculorum
vſum, aliæ ad ducciam, & aliæ viris, aliæ mulieribus, vtiles. Quæ ſanè commoda cùm
pluri ex parte, mutatis rebus, defecerint, ac iaceant loca; non dubito tamen præclaros
principes, vt verum decet patrem patriæ, & quæ facilis eſt impenſa, inſtauraturos. Pul-
chrum erat hic habere Ducciatum duplicem commoditatem. Stabant enim collocatæ à
Ducciarum duplex modus. fronte prædictis quatuor balneis, tres Ducciæ, quas nudi homines ſtantes in balneo ſu-
ſcipiebant, aquis admodũ calidis, ac Sulphureis, è ſua quaque fiſtula ſalientibus, quæ ip-
ſum faciebant balneum. Altera verò minus ſulphurea aqua influebat ſine balneo ſub do-
muncula, vbi; qui ita inſtituti eſſent ægrotantes, ſuper ſcanno incubantes, ac leni pileo à
dimidia teſta coronati, ſuper commiſuram duntaxat, vel ad occipitium cadentes aquas
reciperent, breui infrà canaliculo in communem lacunam ſubeuntes. Ad eaſdem vtraque
vtilitates, quas in Duccijs diximus primi balnei.

BALNEVM RAPOLANVM.

EST item in Senenſi duodecimo circiter milliario à ciuitate, vicus perexiguus ad con
finia Arretij, quod Rapolanum appellatur, ſulphureis aquarum ſcatebris percelebre. Qua-
re cùm longè vndique, ipſo loci vapore ſulphur ſentiatur, propius in receſſu quodam ſpi-
Scrobes mali halitus. ritus ſulphuris exhalant adeo graues, vt niſi quis quantocyus auerſetur, exanimem red-
dant; quare locus mortiferis ſpectris, foſſa, ac ſentibus præſignatur. Cæterùm ſalubris
aëris, periucundique per æſtatem diuerſorij, cum balneis eius naturæ calidis, valde vtili-
bus. Quæ etſi non adeo multum à temperie recedere quibuſdam taxentur; aſperæ tamen,
Qualitates. ac ſiccantis admodum facultatis ſentiuntur, cùm ſcabiem quantumuis craſſam, aut pu-
rridam, quamcelerrimè, (ter inquam, aut quaté r in balneis adhibitæ) exiccent. Ac vidi-
mus, qui egreſſi à balneo duratis vlcuſculis, plagisque ea aſperitate aquarum, quaſi am-
buſtis, in reliquum diem angerentur, vnde didicerunt craſſa id genus ſcabie laborantes, to-
tos integros dies ſidere in balneo, donec omnino emundati exirent, ac abirent. Cui vitio
ſuccurrere poterunt, facta ſtatim à balneo leni ipſorum vlcerum litura, aut butyro eloto,
aut mitl aliquo id genus vnguine. Exercent in eo aliqui ducciam, in affectibus frigidis,
qui à cerebro, fiunt, valde vtilẽ, ac diſcuſſoriam. Per æſtatis initia vtile, atque autumno,
Electio. quando permulti ex conſuetudine, aut deliciarum gratia hoc balneo inoffensè vtuntur.

BVSSETVM BAL. VITERBII.

CALIDAE quoque admodum, ac ſulphureæ mineræ eſt Buſſetum ſub Viterbio bal-
neum, non ſine quadam ferri atque æris miſtione. Eſt autem aquæ, præ cæteris ſuis affi-
nibus, tenuiſſimæ; ac balneo (vt Sauonarola inquit:) ſancti Philippi, perſimilis. Quare
Iuuamẽta. in altum penetrat, cerebri frigidis affectibus medetur, neruis, inteſtinis, colico, atque
iliaco dolori, ex flatu, ac frigida præſertim, ac impacta in his locis materia opitulatur. Et
præterea ex ea ferri miſtura corroborat, vnde iunctu ratum laxitates confirmat, iſchiadi-
cis prodeſt. Vlcera exiccat, œdemata ac ventris inflationes diſcutit, oſſium luxationes,
Electio. fracturaſque conſolidat, & tam balneo, quàm duccia, (ſi ad ducciam paretur) idoneum.
Maximo ad hæc omnia in vſu eſt, ſed vitatur, ob inſignem caliditatem, magnis caloribus.

DVCCIA, SEV CRVCIATI BAL. VITERBII.

AD vſum verò Ducciæ peculiariter ſumitur Cruciati Aqua, quæ ſub tecto balneis de
Grotta decem circiter fiſtulis excipitur, cui haud fere diſſimilis eſt. Vtilis & in balneis. Sub-
ſtantia tamen craſſa eſt (Sauonarola) calidaque vltra tertij gradus principium, ferro, at-
que ære admiſta. Sumitur in affectionibus frigidis, ſolitùque difficillimis capitis, neruo-
rum, articulorum; calfaciendo, exiccando, confortando operatur, paralyſim iuuat, oſſa non
benè inſtaurata confirmat, & maligna vlcera perfuſione, & balneo curat. Cauenda tamen
Electio. capitibus natura calidis, nec non defluxioni admodum obnoxijs. Principio æſtatis vtiles,
& poſt æquinoctium autumni.

BAL.

BAL. DE PALATIIS VITERBII.

CVM Alumine verò mineræ quoque ſulphureæ eſt balneum, quod de Palatijs nuncupatur; vbi magnifica balnei peruetuſti, ac Serapidis templi veſtigia apparent, cuius hodie quoque vulgare cognomentum ſeruat. Balneo de monte Grotto, quod eſt in Patauinis adſimile ponitur, Sauonarola: calfaciens, digerens, ſeroſamque excrementorum ſobolem, quæ vitio hepatis in totum corporis ambitum diffundi ſolet, valde exſiccans omnem curat ſcabiem, lepram incipientem inhibet, colicos dolores diſcutit, ſoluit flatus, & Hydropem. Immò aſſerunt has aquas experimento, iecur tota ſui forma reſpicere. Eiſdem temporibus eligendum.

B. delle Serpe.

Electio.

BAL. STYGIANA PROPE ROMAM.

STYGIAS quidem Thermas lego in itinerario Antonini Cæſ. ad fines Tuſciæ, via Aurelia: & balnea Ceretana, vbi olim Cære ſplendida ciuitas Strabone teſte, quæ poſteris Cære vetus dicta, antiquum etiamnum conſeruat nomen, ac vicus Stygianum appellatur: Sunt autem in Aruncis, non longè à Tyrrheni littore, ab vrbe autem 28. circiter milliaria: quæ regio haud infœcunda aliquibus mineris videtur, ac Tolpha in primis non longè mons celebris alumine, ac propiùs Monteranum caſtrum, & Eris fluuius ob quandam fortaſſe eius telluris qualitatem æris, & exinde Vicarellum cum ſodinis, ac balneis, quas dicemus ſulphureis. Sunt ergo Stygiana balnea, acrium ſanè hoc in genere qualitatum, quando ad ſcatebram ipſam vix tolerabiles aquæ ſint, ac tantæ efficaciæ, vt minus vigintiquatuor horarum ſpatio reiteratis pluries balneis, valenter operentur, & tàm delatæ Romam, quàm in proprijs fontibus. Nam exſiccant, digerunt, extenuant, lepram, ſcabiem, impetiginem, aliaque id genus per cutim graſſantia vitia delent. Quam ſanè virtutem nomen ipſum STYGIAE ſatis comprobat: vt quæ fortaſſe infernalis Stygię paludis vim referat, quo modo feruidos omnes eiuſmodi fontes, & quaſi mirandæ originis inferni ora vocabant, vel Abyſſum. Aut quales iuxtà Sibillæ Cumeæ antrum (vt meminit Strabo libro v.) opinati ſunt aquas. quæ quoniam à Cymmerijs emanare ſpeluncis dicerentur, ſtygias ſimiliter vocabant, & propterea omnes ab earum vſu abſtinebant. Cauentur idcirco magnis caloribus: quanquam vbi ad priuata balnea conuehuntur, omni tempore concalefactæ habeantur idoneæ, etiam hieme.

Bal. Ceretana.

Natura.

Operationes.

Stygia palus.

Stygia Sibylla Cumana.

TRITOLI IN BAIANIS BALNEA.

BALNEARVM in Baianis, vt fama fuit ab omni ferè æuo percelebris, præclara quidem antiquitatis, ac nobilitatis veſtigia ſunt in balneis Tritoli. Vbi vegeta in primis natura ignis, cuius communes cauſſas ponit Vitruuius libro VI. cap. V. qui aut ex ſulphure, aut alumine, aut bitumine, ſub his collibus loca, vario caloris gradu afficiat. Et ex eo penitiſſimi anfractus, qui partim vapores mittant igneos, colliquantes cæram, ac luminaria extinguentes: partim ſuperne ad cacumina montis faciunt Sudatoria, quæ recenſuimus vtiliſſima: & partim infrà quâ ſpecus ad littus patet maris, admodũ calidis abundat aquis. quæ perenni vena, & ſub prærupta rupe balnea faciunt, vbi ſemota ab imbribus, & à ventis, & à crebris etiam, quę in his partibus contingunt accidentibus, habentur omni tempore vtiliſſima, & percommoda. Tritoli tamen nominis non reperitur antiqua etymologia: niſi corruptam à Triſoli dicamus uocem, cum doctiſſimis Lombardi ſcholijs: unde ſicut à vicinis montibus, à Gauro erat Gauranum uinum, & à Falerno Falernum, ſic ab his collibus baianis Trifolinum legimus ſui generis vinum celebre, apud Plinium, & Martialem in Xenijs. & Galenũ, qui libro v. de tuen. ſan. cap. v. Trifolinum inter generoſa apud Neapolim vina commemorat. Vſum porrò huius balnei antiqnum demonſtrant vetuſta pilarum, ac porticus antè cryptam maritimam veſtigia, & aluei ipſi balnearum. Imaginum etiam appictarum, quæ adhuc extãt reliquiæ, necnon vtilitatum inſcriptiones in ſuperiori

Minera.

Nominis ratio.

Facultates, & operationes.

quoque Sudatorio, quæ varijs geſtibus, vel notis videbantur proprias paſſionum, quas ſanarent, facultates indicare. Quas proſecuti ſunt poſtea Vgolinus, & item Sauonarola; calfacere, ſiccare, digerere, ſupercutaneis mederi vitijs, coxarum, ac aliarum iuncturarum tumores, ac dolores diſcutere, ſanare podagram, & inflationes uentris, præſertim uteri diſſoluere. Vt nullis balneis ſint poſtponenda, ac vere potiſſimùm, & Autumno vtilia.

Electio.

DE SVLPHVRATIS ALIIS, QVAE EXTENT IN BAIANIS.

Bal. Sancta Crucis.

INTER multas autem aquas, quæ iuxtà Auernum lacum naſcuntur, ſingularium virtutum Sanctæ Crucis balneum perhibetur, quod nouiter reſtitutum accepimus. Præſertim quoniam contractiones omnes, etiam ex vulnere, neruis, aut iuncturis oblæſis, mirificè iuuat: ob quam proprietatem ad pedum, ac manuum vulnera, & diſtentiones, quas ſanat artuum, nomen, ac inſignia obtinet Sanctæ Crucis. Viſcerum inſuper, ac uentris inflationes, duritias vteri, ac teſticulorum tumores inhibet, podagram diſcutit, omnium tandem valde ſulphurearum vtilitates præſtat. Erat præterea Arcus cognomento balneum, iam penè ſubmerſum, & non longè hinc Arculus dictum ob minorem curuaturam, quod etiamnum eſt reſtitutum, & à Sancta Maria cognominatur, valde calidum, & ad frigidas, humidasque paſſiones perutile. Duo item vicina nouiter reſtituta, Succellarium, & à Ferro dictum, de cæteris verò, minus etiam calidis, vbi Mons Chriſti nominatur, celebre olim erat balneum cum hoſpitali pro pauperibus, quod idcirco Sancti Nicolai nomen obtinuit: & alterum Sancti Rainerij. Poſteà erat ſpelunca, ſeu ſcrophæ balneum, à ſcrophulis ſanandis, & ad uitia quoque cutis utile, quod valde feruens ponitur Elyſio. Sanctæ Luciæ item balneum, Sancti Georgij, Palumbarium, Culma, Callatura, Fontana, de Fatis, de Saxo, Solis & Lunæ, à Petroleo, ac multa alia antiqui vſus balnea. Quæ omnia ſub recenti incendio, quod noſtra ætate contigiſſe diximus, & cum balneis olim celeberrimis Ciceronis, & ad Tres pergulas ſubmerſa iacent. quæ certa ſunt mutationum cunctarum terum argumenta.

Arcus, & Arculus.

Bal. in Baia nis ſubmerſa.

BALNEVM SANCTAE MARIAE IN BALNEO.

AD viam Aemiliam, propè Sarſinam & Ceſenam extat balneum cognomento Sanctæ Mariæ, quod aſſiduo commeatu, ac frequentia quotannis hominum ad balnea, in caſtellum eius cognomenti euaſit. Aqua mineræ Sulphureæ, alumine, ferro, atque ære participans; quare ad tertium caliditatis gradum à veteribus, Sauonarola quoque teſte æſtimatur. Facit ad frigidas, atque humidas ægritudines, calfaciendo, ac digerendo, in cunctisque citiùs, quàm Auinionis balneum, quod huic eſt valdè ſimile, operatur. Ex communi verò fonte cùm diuerſa hùc deducantur balnea, alia viris, alia mulieribus, alia alijs tepentiora; inſignes ad vſum Ducciæ laudes obtinent, cerebri affectibus frigidis, nec non articulorum, ac iuncturarum vtilia. Deſtillationibus, obſtructis, reſolutis, tremuliſque opitulantur, ventriculo, hepati, inteſtinis, vtero affectis. Hernias extuberant, œdemata, ac inflata inhibent, & podagricos tumores præſertim laxos primo acceſſu diſſoluunt, dolores qui conſequi eos ſolent, leniendo. Pruritui, ſcabiei, omnibusq; intercutaneis vitijs medentur. Et (vt ſemel dicam) cum hæc balnea in ſulphureis non admodum calidis, & cum aliqua roborandi virtute, vndecunque comprobemus, quorundam tamen ibi corrigi volumus auaritiam, qui precio fœdant, diluuntque medicatas, itaque inſynceras ægris aliquando miniſtrant. Vltimo vere vtilia ad principium vſque ſolſtitij.

Natura.

Vtilitates.

Electio.

BALNEA CALIDA IN CORSICA.

ADIACET autem Italiæ in Liguſtico mari Corſica Inſula, quam Cymon Græci dixere: ſitu quidem montuoſa, ac ſyluoſa; cæterum pinguibus paſcuis, agriſq; nec non mineris quibuſdam fœcunda, Argenti iuxtà Griſen oppidum, aluminiſq;, & ſalis apud Calaram.

ſcatet & calentibus aquis certis locis. Ad promontoriũ ſuperum, quò vergit in Hetruriam, quod hodie Caput Corſum appellant, non plus tribus mill. paſſ. à Sancto Florentio oppido, ferri minera luxuriat, quæ tñ adeo eſt dulcis, vt ſine durioris venæ miſtura inualida ſit, quo modo iuſſu olim Genuenſium elaborata, ac probata traditur. Infrà verò Aquæ feruidæ vena eſt, quæ confeſtim pilos, ac plumas iniectis animalib. demolitur, vbi apud Aleriam fluuium, duo millia paſſ. à Prunelli vico Petræ Polæ balnea celebrantur. Quorum antiquam inſtitutionem planè atteſtatur Aleriæ Coloniæ laus, quæ à Sylla Dictatore deducta, lautitias quoque Thermarum, vt pleræq; aliæ non in Italia modò fecêre, verumetiam in Hiſpania, Gallia, Germania, Græcia, Siciliaque recepit. Quod nobilia ad has aquas ædificiorum veſtigia confirmant: quæ Romano & Græco ritu, ſubterranea camerarũ mole, longoque ordine porticum, lacunam in medio continent, quinquaginta circiter pedum latitudine; quam conſueti ſunt è tota inſula vicatim accedere, ac lauari. Aqua admodum calida, craſſæ ſubſtantię, grauis in totum odoris ex ſulphure. Calfacit, exſiccat, digerit, cutim abſtergit, nec mediocriter ex aliqua ferri miſtura corroborat, maximè quæ imbecilla fiunt membra, vel caſu luxata, vel confracta oſſa confirmans. Paralyticos iuuat, neruorum laxitates, ac iuncturas firmat. Circà veris finem, ac æſtatis principium celebratur, vel temperato Autumno. alioqu. f ęſtiuis caloribus non adeo ſęui aëris hęc Inſula perhibetur, Strabone teſte, ſicut nec vicina Sardinia.

Petra Pola bal.

Natura.

Electio.

THERMAE IN SICILIA.

INTER multos autem, quos habet Sicilia fontes calidos, nobiles cõſtat fuiſſe aquas ad oppidum, cui ex illis nomen Thermæ; quod ad Tyrrheni littus ex Hymeræ vrbis antiquiſſimæ ruinis conditum, M. Tullio, & Plinio teſtibus pro harum aquarum ſponte calidarum commoditate, lauationes quoque vrbanas inter alios ritus retinuit. Quarum originem meminit Strabo, iuſſu olim Palladis ortas, feſſo Herculi ipſam in balneis comparaſſe, ſicut fermè Herculi omnes admodum calidas aquas in balneis attribui conſueuiſſe iam diximus. Diodorus autem Siculus hæc refert lib. v. Cupiens Hercules circuire Siciliam, à Peloro ad Ericem perambulanti littus, ferunt Nymphas in requiem corporis has calidas paraſſe aquas, quæ cùm duplices eſſent, hæ Hymertæ, Geptæ alteræ à locis ſunt denominatæ. Sunt autem hodie in Panhormitana diœceſi. 24. mill. paſſ. natura ſulphuroſæ, atque admodum calidæ, vſu verò in balneis valde celebres, nec minus in ſudationibus, vt reliquę ſulphuratæ utiles. Tota æſtate, præter Caniculę feruorem.

Herculea Therma.

Hymerta aqua Gepta.

SEGESTANA BALNEA, VBI NVNC DREPANVM IN SICILIA.

SEGESTAM de antiquis vrbibus in Sicilia, ponunt noui rerum illius Inſulę auctores ad radices Ericis, qui nunc Drepani ager, nobilis tùm natura metalli, vbi nunc Argenta locus; tùm diuerſis aquarum generibus. De quibus ita habet Strabo libr. vi. Calidarum aquarum ſcaturigines habet Sicilia multis in locis. E quibus Selinuntinę, & ad Hymeram ſalſę ſunt. Segeſtanę verò potabiles: quod vſu etiam euenire experti ſumus. Aquę etenim hę licet calidiſſimę ſint & ſulphureę, quia tamen ſalis minerã, vt prædictę, non tranſeunt, ſi refrixerint, potabiles ſunt. hactenus Strabo. Porrò noſtris temporibus tres ex earum ſcatebris recẽſentur in balneis, Sauonarola teſte, vna quidem calida, altera calidior, & tertia adeo feruens, ut decoquat oua. Sub his verò balneis (ſcribit Fazelus) ad iactum fundę, ingens lacus ſulphureus eſt, qui ſubita eructatione ęſtuoſus, ac item feruens, Herbeſus Solino dicitur, noſtris Gurgus. Sunt in vſu vt cętera balnea digerentia & calida menſe Maij.

Aqua calidiſſima potabiles.

Lacus Herbeſus.

Gurgus.

SVLPHVRATAE AQVAE IN HISPANIA.

HISPANIA quidem (vt Trogus Pompeius in antiquis hiſtorijs tradidit) à Romanis, ſecundo bello Punico, calidis aquis lauari didicit, nam anteà frigidis tantum lauacris conſueuerat. Nec minus hunc balnearum naturalium ritum excoluiſſe videtur, quando

aliqua,inter alia,balnea tantam habuêre celebritatem, ac ea incrementa,vt ciuitates ſanè illuſtres,ac præclara oppida euaſerint. Metallis referta auri,argenti, ferri, plumbi nigri, atque albi,ſulphure,minio, ſaliumque omni genere; quæ in ediſſerendis ſecundum loca ipſarum aquarum naturis,demonſtranda venient. Ab occiduis ergo partibus Aquæ Quarcenorum habentur,Caſtellæ regioni conterminæ. Et aquæ Leæ iuxtà Aſturgam fluuium. Suprà verò Quintianæ,quas & Antoninus ponit:ſicut & vicus Aquarius,quæ nunc Vicenſis ciuitas,Thermes ſub Pelondonibus,& aquæ calidæ; per Cantabricum littus in Cilinis, quæ loca à calidarum balnearum ritu cognomentum accepêre.

Loca ab aquis celebrata.

BALNEA IN CALAGVRIA HISPANIAE PARTE.

IN ſuperiori Hiſpaniæ parte,citrà montes,qui longiſſimè à Pyreneis diuidunt Cantabriam à Nauarra,& ea parte,quæ Caſtillia vetus à iunioribus Hiſpanis eſt nuncupata; ſub Epiſcopatu Calaguritano xv,m.ad Arnedillum oppidum,ſunt balnea quædam admodum calida,quæ ad radices montium,vnde Iberus tranſuerſim eam regionem erga Pyreneos influit, habentur. Retulit mihi vir optimæ fidei Gabriel Herzes, hinc ex Prexiano oppido oriundus,permultis hæc montana abundare calidarum aquarum venis, quæ partim lauationibus,ac balneis,partim fullonibus,ac neceſſarijs alijs ad vitam miniſterijs inſeruiunt.

Qualitas. Cæterùm quod pertinet ad balneas, eſt Crypta inter alias, ſub quodam montis colliculo ſanè conſpicua,in eaque lacuna manufacta rotundo opere, in quam influit aquæ vena clariſſima,adeò calida,vt ſi qua parte hoc balneum refrigeria captat, paruo tempore claudatur,ſit ob denſum vaporem intolerabilis. *Minera.* Minera apud illos medicos, qui non adeò præclaram hanc naturæ callent partem, non eſt hactenus explorata,niſi hoc, quòd ex calore aquarum non mediocri,abundet ſulphure. *Operationes.* Operationibus item,tàm balneo, quàm ſudationibus digerens,ſiccans,fundens,diſſoluens,ac in ægritudinibus frigidis, & inueteratis, quam ob rem permulti vndique ad hoc balneum concurrunt, & ad omnem cutis affectionem ſanandam præſentiſſimum. Pro qualicunque ergo balnearum conſuetudine in illis partibus,eſt hoc balneum ſatis ordinatum,cum ſuis alueis particularibus, gradibuſque ad deſcenſum facile, & hilare. *Sudatoriũ.* Habet autem ſudatorium ſub repoſta antri cella perobſcura, quod per feneſtram à primo ipſo cuniculo vapores aquarum calidos (vt cuique libet) recipiendo,attemperatur. Vtile ad dolores artuum antiquos,duritieſque iuncturarum,quę ex vulneribus,vel alijs etiam cauſſis ſolent accidere. Aeſtate præcipuè, & Autumno.

BALNEA DE MOLGVVS IN GALLECIA.

CALIDAE etiam admodum aquæ ob naturam ſulphuris, acreſque ſunt poſt Minium fluuium,quæ balnea de Molgvus vocantur. Ad frigidas,lentas, contumaceſq; paſſiones omnes,nec non ad vlcera exſiccanda,cutiſque maculas abolendas efficaciſſimæ, & tàm lauacro,quàm duccia ad vſum Italiæ vtiles. Nec minus in clyſterijs, vbi ex imo ventre aquas,aut flatus promouere intentio eſt. *Electio.* Non ita verò imbecillis ob eam intemperantiam, committendæ,non calidis naturis,nec febrientibus,nec magnis caloribus eligendæ, ſed temperatis,vere ſcilicet & Autumno.Ex Doct.Torres.

THERMAE IN GRAECIA.

IN Græcia verò ex antiquis auctoribus celebrem inuenimus multarum balnearum mentionem. *Thermopylę.* Famoſæ autem in primis Thermopylæ, quo vocabulo calidarum portæ ſignificantur. Eſt enim mons eius nominis longiſſimus, qui incipiens à Leucade Theſſaliæ, & in occidentem, verſus Aegeum mare protenſus, fauces habet haud longè à Demetriade oppido anguſtiſſimas, è queis auctore Liuio, calidæ aquæ ſcaturiunt. *Herculana balnea.* Has Strabo Herculi dedicatas tradidit; vnde forſan Herculanea, cætera quæ eſſent calida balnea nominari diximus. Thermopylarum anguſtias item ponit Plinius. *Chytros aqua.* Et Pauſanias in Thermopylis aquas meminit quodam loco, cui Chytros nomen, colore glauco. Cæterum quas in Euboea, Græciæ item parte, in Aſia, & in vicinis Aegei maris Inſulis aquas inuenimus, partim omittimus, vt quarum exactam magis ad hæc tem-

hæc tempora deſideramus notitiam, cùm à Barbaris occupentur: & partim idoneo magis loco in ſequentibus deſcribemus.

THERMAE IN PHRYGIA.

IAM meminimus multiiugam Sulphuris, ac terrarum naturam in Phrygia, & Caria. Ex Vitruuij autem monumentis, ad Hierapolim, quæ ciuitas erat Phrygiæ, ob balnearum (vt credo) nobilitatem eo nomine dicta, quaſi Sacra ciuitas; efferueſcere aquarum calidarum multitudinem legimus. Quæ circum hortos, ac vineas foſsis ductis immiſſæ, cruſtam poſt annum efficiunt lapideam, ac ita quotannis dextrà, ac ſiniſtrà margines ex terra faciendo, eas inducunt, efficiuntque his cruſtis in agris ſepta. Hoc autem ita videtur naturaliter fieri, quòd his locis ſuccus ſubiaceat coaguli naturæ ſimilis, qui admiſtus aquæ egrediens, à Solis, atque aëris calore indurari cogitur, vt etiam in areis ſalinarijs videtur. Hæc Vitruuius lib. VIII. cap. III.

Hierapolis à balneis dicta.

RELIQVAE AD TERTIVM GRADVM CALORIS REDVCENDAE.

CAETERVM omnes eiuſmodi aquæ, quæ admodum à temperamento excedunt, etiam igneæ naturæ, ac exurentes, à quarto circiter ad tertium gradum æſtimari poſſunt: hac habita diſtinctione; nùm conſiderentur vt ſtatim è fonte emanant, an extrà fontem & in communi lacuna, vbi vel amiſſo illo feruore, vel influentibus frigidis attemperentur. Quippe ſudatoria, præſertim ſicca, ſummum indicant ſibi eſſe ſubiectum in intimo fomite feruorem; ſed qui in ſupernis antris, vbi leni vapore excipitur, partũ à ſecundo ad tertium excedat gradum. Sic in Myrtetis, circà Baias, & Cumas dicebat Vitruuius, ignis feruorem, qui ab imo exhalaret, perforare eam terram, vbi vtiles aſſaſque molitur ſudationes. Aliaſque in Veſuuio ſimiles, & alijs locis iam dictis. Tales diximus cum igne feruentiſſimas in Campo Vulcanio emanare aquas, quæ nihilominus deductæ ad priuatos alueos ſumuntur in balneis, etiam à fœmellis. Bullicanum, & aliæ ſimiles. Deducitur ſimiliter & Bulla apud Sudatorium Agnani in Puteolano, ac ita remiſſo feruore miniſtratur in balneis. Calidas ad Viterbium dictas, & in Aenaria, & ad Borboniũ. & Caroli IIII. aliaſque calidas quarto gradu aquas, vbi ad vſum ſumuntur, non excedere tertium credendum eſt. Nec ſecus quæ ex miſturis, ac metallis cõſcribendæ ſunt calidæ permultæ, ad tertium circiter, vel pleræque vix ſecundum pertingunt caloris gradum. Quas hactenus ad exactam ſingularum aquarum æſtimationem adnotaſſe ſatis ſit; nam commodiore loco id explicabimus poſterius.

Quæ & intenſo, & remiſſo ſint gradu.

Feruẽtiſſimæ quomodo vides.

De ſulphuratis, & calidis aquis in ſecundo gradu. *Cap. XII.*

PLVRIMA verò quæ ad vſum rei medicę veniunt balnea, planè ſub hac ſecunda graduum diſtinctione ordinari poſſunt. Si omnis enim medicinæ actio in certo quodam exceſſu debet conſiſtere, hæc prorſus idonea; quæ & agunt quidem, & ſine naturæ incommodo. Contrà, tàm illa, quæ nimis excedunt, quàm quæ longè infrà temperiem conſiſtunt, non adeò vſui congrua. Illa quidem vt deſtructiua, ac incommoda naturæ; quales deſcripſimus pauloante aquas intenſiſſimè calidas, ardenteſque. Et conſequenter tùm tertij, tùm quarti maximè ordinis aquæ nimium acres; quarum idcirco balnea parum vtilia pariter diximus, niſi vel pro ratione temperentur, vel certis duntaxat caſibus, vſibuſque conſulenda. Quæ verò à primo gradu, & infrà conſiſtunt temperiem, imbecilles ſunt viribus, neque ferè aliam obtinent facultatem, niſi merę aquę; de quibus ſermo paulopoſtea habebitur. Ad vſum ergo illa maximè idonea dicenda ſunt, quarum forma, actioque mediocriter præualet. Quo in genere ſunt, non hæc ſolum quę proximè ſequuntur ex ſulphure balnea, veruntetiam de reliquis calidis, quęcunque ſunt aliquo nomine famoſiſſima in cęteris mineris, ac miſturis, ad hunc ipſum ordinem redigentur. Quam ob rem hæ primę, ac proprię ad vſum balnei habentur, *Vſus.*

Operationes. propriiſſimæ verò ad vſum ducciæ, capiti, neruis, iuncturis. Vnde ad omnem cerebri frigidam, humidamque intemperiem rectè ſumuntur: ſiccant, calfaciunt, diſcutiunt, roburque membris maius adiungunt. Diſcutiunt quidem magis, ſi quampiam aut ſalis, aut nitri miſturam cum ſulphure obtineāt, vt princeps Auicenna eſt auctor: qualis Aponus, ac Sancti Philippi duccia celebris eſt. Corroborant verò magis cum ferro, aut alumine: qualis Corſeni ſub Luca, & quædam Sancti Caſſiani ducciæ. Ex his quæ frigidæ capitis intemperiei ſoboles ſunt paſſiones ſanant, deſtillationes, ſurditates, aurium tinnitum, paralyticos, tremulos, lethargicos, hemicraniam antiquam patientes, cephalalgiamque. Omnia item leuiora eius generis vitia ſiccant, ſi commodè eodem ducciæ vſu in caput recipiātur: vt ſunt grauedines, defluxiones, oculorum ſuffuſiones, nebulæq; crebro viſui obſeruantes. Faciei item maculas, quæ cum hepatis culpam, tùm deſtillationis à capite concauſam habent, exterunt; lychenas, impetiginem, varulos faciei, ſcabiem, pruritum, & omnes ſubcutaneas humiditates abſumunt. Faciunt in balneis doloribus vteri, ventris, abdominis, & colicis etiam in clyſterijs inditæ. Ab hydrope vendicant, vel per initia, vel in fine. Renum dolores, quos ex frigida præcipuè cauſſa colici genus inſequitur, & ſubinde podagra, alleuiat; exſiccando in his locis contentas humiditates, diſcutiendo, ac roborando ipſas particulas.

BALNEA PATAVINA APONI.

APONI verò balnea, meritò ſemper in omnibus Italiæ balneis videntur obtinuiſſe principatum. Primum quidem ob præclarā, quam permulti auctores tàm veteres, quàm recentiores de eis faciunt mentionem, quorum aliqui ea in diuinis referunt muneribus. Deinde ob mirandam aquarum ipſarum naturam, quæ eodem fonte calidæ, feruidæ, & minus calidæ, incomparabiles præſtant vtilitates: vnde *ἄπονον* dictum hoc balneum atteſtatur Caſſiodorus, quaſi ſine labore, ac dolores leuans. Super omnia verò poſteris ſeculis ad ſummam celebritatem venerunt, quando ſub inclytę Vrbis Venetiarum nomine, ac dominio; ſimul atque auctoritate almi Gymnaſij Patauini; clariſſimi, qui in eo ſplendent toto orbe terrarum doctores, multam eis per omne tempus prærogatiuam, claritatemque conferre potuēre. Præter loci amœnitatem, ſimul atque hoſpitiorum, atque omnium rerum commoditatem, nec non aëris temperiem, quæ neceſſariæ admodum curæ eſſe diximus in balneis reperire, quæ hîc omnia exquiſitiſſimè habentur. In primis autem quandam loci diuinitatem putaſſe videtur ſuperſtitioſa antiquitas, quæ (ut ſolita erat omnes id genus aquas, quaſi aliquo diuino miſterio calidas, ſub aliquo numine venerari) Geryonis in his habuit oraculum, vnde variorum euentuum ſortes, atque auguria ſumerent; quemadmodum Tyberium Cæſar in eis imperij fœlicitatem auguratum fuiſſe Suetonius meminit. Similique exemplo Lucanus, qui in his balneis Cornelium Vatem Stragis Pharſalicæ diem auguratum teſtatur, dum ita cecinit libro VII.

Aponus fons vnde dictus.

Lucani locus.

Euganeo (ſi vera fides memorantibus) augur
Colle ſedens, Aponus terris vbi fumifer exit,
Atque Antenorei diſpergitur vnda Timaui.
Venit ſumma dies, geritur res maxima, dixit,
Impia concurrunt Pompei, & Cæſaris arma.

Eſt autem locus inter Euganeos montes, quinque circiter millia paſſ. à Patauio: cui præeminente ab occaſu ſiniſtrorſum colle, quem Sancti Danielis appellant; cæterùm amæna vndique conuallis, apertæque camporum planicies ſubiacet, eaq; frugifera vſque Patauium, ac fœliciſſimæ auræ. Tota verò eius collis materia lapidoſa eſt, cinere, terra, ac pumice coaceruata, & fiſtuloſa; vnde uel uapores certis locis ſubeunt, vel aquæ exiliunt calidæ; immò tota eius vicinia talis eſt, vt non difficile exiſtimē, iuxtà propoſita à nobis principia, hæc loca iam antè noſtrorum ſeculorum memoriam arſiſſe; idq; forſan intellexiſſe Beroſum Caldæum lib. VI. per incendia in Iſtris, quæ olim meminit accidiſſe. Quam ob rem ex multis, quæ ſecus vndique ſcatent calidarum venis, complures in balneis colliguntur; primæ verò dignitatis ſunt balnea, vbi nunc Aponus oppidum, Titi Liuij patria, quod ad dimidiam eius collis altitudinem, ex aſſidua harum aquarum celebritate, iam antè ſalutis noſtræ annos

Incendium in Iſtris.

ſtræ annos in eam amplitudinem ueniſſe credendum eſt. Quod plura ibi ueſtigia, præclaraque Scriptorum teſtimonia indicant, & Caſſiodori ſpecialiter epiſtola, qua Theodorici Regis Oſtrogothorum nomine imperatum eſt, hæc balnea, quaſi uſitata iam, ac uarijs bellorum ſtragibus labefactata, mundari, ac inſtaurari debere. De horum uerò natura, atque uſu, conquiſitè tractarunt aliqui noſtri ueteres, præcipuè Bartholomæus Montagnana, Michael Sauonarola, ac Ioannes Dondius, & quidam poſteà alij, qui hos ſunt imitati. *De natura, controuerſa opi.* Permirum uerò eſt, ut inter doctores tàm egregios, & Patauinos, qui rem ipſam peruidere, ac in exactiſſimam harum aquarum cognitionem uenire potuerunt, tot tamen opiniones extiterint, & controuerſiæ. Nam aliqui eas ponunt ſulphureas, cum aliqua calcis portione, ut Montagnana & plurima pars; quod Dondius apertè negat. Alij ſaltem continere alumen, ac ſulphur, ut Sauonarola; Fallopius item ſulphur, cæterum negat reliqua. Quorum tamen controuerſias (ut ſolitus ſum equidem innumera, quæ paſſim animaduertiſſe boni potuerunt, errata noſtrorum ueterum diſſimulare potiùs, quàm redarguere, nam integra conſumpſiſſem in contradictionibus uolumina) ne tentaſſem quidem: niſi eas paralogiſmis plenas, atque erroribus, in hac hodie claritate tantorum doctorum, ac balnearum Aponi celebritate, non ſine aliquo inſcitiæ, aut negligentiæ nomine diſſimulaſſe uideret. *Dondij opi. reprobatur.* In primis ergo Ioannes Dondius multis ſuis innixus argumentis, cùm de natura aquarum ſponte calidarum, non aliam, pro conſtanti, ac certo, tenuerit eſſe cauſſam, quàm cœli calorē, penes idoneā, quam fortè fortuna is inuenerit materiam in mineris terræ; negauit apertè has aquas eſſe ſulphureas. Hoc argumento vſus inter cætera; iam ſui patris induſtria ſalem ex Aponi aquis factum eſſe electiſſimū, & ſine vllo veſtigio ſulphuris. *I.* Verùm, quoniam hac ſua ratione Dondius negabat manifeſtè ſenſum, quando tota hîc vndique tellus & aqua ſcatet odore ſulphuris; nihilominus ſenſui proprio opinionem anteponens, dixit eum odorem ſuffocati alicuius ibi fomitis eſſe ſobolem: perinde diceret ſubeſſe quidem odorē ſulphuris, ſulphur tamen nō eſſe; & perinde, eſt riſibile, ſed non eſt homo. *II.* Nec interim in ſuo illo experimento de ſale ſciuit diſtinguere, quòd ex euaporatione illa ſub Sole aſſidua, eodem paulatim calore ſulphureæ partes euaneſcebant, ac reliquiæ concreſcebant in ſalem. quam rem & ſapientes de natura ſulphuris atteſtantur; & quiſquis vnquàm minerales aquas decoquere tentauerit, approbare poterit, ſulphureas ex eis partes, propter vniformitatem ſubſtantiæ, abire totas. *Fallopij opi. reprobata.* Porrò haud minus erronea, quàm controuerſa quoque eſt Fallopij opinio; qui cōtradicens Montagnanæ, ac Sauonarolę Doctoribus priori tēpeſtate grauiſſimis, cōcludebat; immò id perſuadebat teneri debere pro euangelio (vt ipſe inculcat) nec alumen ineſſe his aquis, nec gypſum, nec calcem, ſed ſuccū potius, quem nō definit lapideum. Quibus verò rationibus? quoniam (inquit) harum aquarum ſedimentum nullum æmulatur aluminis genus, nec coctum, nec crudum. Nec facit lixiuium acre, quemadmodum faciunt calx, & cinis. Nec eſt lucidum, nec cogitur, nec agglutinat, vt gypſum. Hæc ille. *I. Erratum.* Sed vide hominis facilem argutiam, cùm idem faciat lapidem ex fornace viuum, & aquis emaceratum, & mortuum. Et quis ignorat id genus excrementi, quidque fuerit in minera ſua, vbi extinctum fuerit aquis, remanere cadauer, & tota ſubſtantia à priſtina natura tranſmutatum? Succum videlicet (vt tu dicis) lapideum, cuius ſpecies iudicanda eſt à qualitatibus, quas reliquerit in aquis. Non coctura, non maceratione (vt dicis te pluribus experimentis tentaſſe) idipſum ſedimentum fit alumen: Non mirum, inquam, nam à priuatione ad habitum non fit regreſſus. Non facit lixiuium: Nequaquam vt nec cinis ſemel dilutus facit iterum lixiuium; ſed fecit imprimum, relinquens in his aquis omnem acrimoniam, vnde acres ſunt in fonte, & quaſi lixiuium. Non adglutinat denique vt gypſum. Nec id mirum, vt neque gypſum, neque calx emortua glutinat. *II. Erratū.* Adhuc verò grauius errat Fallopius: quippe illi veteres cùm has aquas ad tertium vſque caliditatis gradum, ac ſiccitatis taxauerint, vtpote quæ & veſicas interdum excitant, quod & ipſe non negat, ac ſæpe, ac ſæpius videre, ac experiri potuit, vt ferueant impenſe, vt veſicas quandoque inducant, & vt immiſſas eneruent vſque ad oſſa carnes. Nihilo tamen minus repræhendens ipſe auctores tàm egregios, arguit: alumen, & ſal ſunt ſicca in ſecundo gradu; ergo in balneis minus ſicca, cùm refrangantur ad dimidium ratione aquæ. De refractione non fit dubium: ſed tua (inquam) ratio eſt contra iamiam poſitum experimentum, & contrà graduum apud Gal. conſtitutionē. Nam gradus conſtitui debent non ab vnius, uel duorū natura, ſed ab aggregato ſimul quarumcunque ipſius miſti partiū, quæ omnes ſunt terreæ, & igne à prędominio facultatis, ergo ſiccę quo ad naturam ſuam; *III. Erratum.* & quo ad naturam humanā, cùm ferueant in ea etiam refractione, ac excitēt ueſicas, ſummè calidæ, ac ſiccæ ſunt æſtimandæ. Item errat (inquit) Sauonarola in graduatio-

ne ca-

ne caliditatis earum, quia non diſtinguit actualem caliditatem ab ea, quæ eſt ſopita, & in potentia, & nos quærimus potentialem. Immò ipſe (inquam) Fallopius, vt Ariſto- *11. Metap.* telis vtar cenſura ἐν θύραις ἁμάρτοι. qui calorē, ignem de eſſentia harū balnearum eſſe negauerit, & proprietatem inſeparabilem. Conſtat verò ex ſententia Galeni primo Simpl. cap. 3. & alijs locis: Quodcunque medicamentum in iudicium vocare velis, omnis alienæ tùm frigiditatis, tùm caliditatis expers eſſe oportere. Modò caliditas actualis in balneis Aponi non eſt extranea qualitas (extranea eſſet v. g. in Pipere actu calido, & in oleo excalfacto, vnde eſſet ſequeſtranda) ſed eſt de eſſentia eius aquæ miſtæ, vt quoque ſapor eius, & odor, ac reliquæ acquiſitæ obiter impreſſiones, quibus hæc aqua eſt talis aqua, & quibus operatur, & agit. Alioquì non maior ratio eſt cur caliditatem ſepares, & non alias, aut ſaporis, aut odoris impreſſiones. Quæ abſurda cùm ſint, relinquitur neceſſariò, vnamquamque rem, & vnamquamque aquam iuxtà propriam naturam, in qua naturaliter reperitur iudicandam eſſe, nec quicquam demendum, nec addendum, quo eius alteret naturam. At balneum Aponi ſponte emanat impensè calidum, & tam operatur per actualem caliditatem (immò primùm per hanc) quàm potentialem ignis. Ergo ſi hoc negas, ac ſequeſtrandā primò intelligas aquam à caliditate: ergo fruſtrà in ea caliditas: ergo Thermæ non ſunt Thermæ. Quæ quanquam ſole ſint clariora, ob rem tamen adeò ſeriam, præter morem, ac inſtitutum noſtrum redarguimus. DICAMVS igitur ex veterum Scriptorum ſententia, ſimul atque complurium doctiſſimorum virorum conſenſu, qui in

Propria poſitio. tanta luce almi Gymnaſij Patauini noſtra hac ætate floruerunt, Aponi aquas à prædominio tùm ſulphureas eſſe, tùm ſalſas; alumine ſubinde, nitro, cinere, ac calce ex aduſtione participes. Quam poſitionem iuxtà noſtra principia, quæ de omni natura Thermarum propoſuimus, à tota ipſarum ſubſtantia, à partium componentium qualitate, ab in-

Natura ſulphuris. hærentibus rebus, conſequentibus atque iuuantibus comprobabimus. Principio calor ille intenſus, quò hic aquæ & tota vndique tellus exæſtuant; materiam ſubeſſe indicant incendij propriam: quæ ſulphur eſt, vt iam demonſtrauimus, ac halitu ipſo ſulphureo comprobatur, qui in occultis aquarum canalibus (teſte Fallopio) concreſcit in verum ſulphur,

Miſturarū ratio. ſapore, odore, colore, & ipſa ſubſtantia perſpicuum. Verùm, quoniam in tota terreſtri natura nunquam ſyncera inuenitur alicuius vena, quin propè inueniatur & alia, & præſertim alumen, quod veluti ſtragulum omnium metallorum reperitur, Plinio teſte; & ignis

Lib. 31. c. 6. æquè comburens terras, ſilices, & mineras ipſas, ex aduſtione calcem efficit, cinerem, ac pumicem; confiteri neceſſe eſt, & has aquas varijs hiſce naturis debere eſſe participes. Halitum tamen obtinent ſulphuris, non ſubſtantiam ipſam; ob fomitis ipſius profunditatem,

Salis ſubſtantia. ex cuius intimo incendio exhalantes duntaxat vapores debet ſuſcipere. Salis verò continent ſubſtantiam, vt quod vel minerarum earundem, quâ tranſeunt, ſoboles eſt; eſt enim cinis ſalſus, & calx, teſte Philoſopho in problematibus, & Auicenna in prima primi. Vel potiùs, quoniam ſalſam qualitatem à prima vſque conſeruant origine, & fortaſſe qualem concipit à propinquo mari. Sunt ergo actu admodum calidæ; & plus, & minus, in tan-

Cur varij caloris ſint. tum vt (Sauonarola teſte) quandoque augeatur caliditas ad quartum gradum, vnde & incendunt, ac veſicas excitant; cùm ſcilicet concipitur feruor maior in alumine: vel excitato potius (vt mihi videtur) vapore ignis ab intercurrente flatu. Et quandoque (inquit) remittitur ad ſecundum gradum, ob minorem in alumine feruorem: vel potius præabundantē. Et quod ſignum eſt, magnam vim harum aquarum in actuali caliditate eſſe repoſitam; vbi pauliſper extrà fontem, ac balneum reſederint, non ſolùm non incendunt, nec veſicant, ſed amittunt virtutem, vt ſunt Thermarum plurima pars. Porrò certum in tanto earum feruore ſalubritatis hoc indicium eſt; quòd virentes perpetuò aliquas alunt herbas.

Cur plātas nutriant. Nimirùm, quòd inter venarum fibras aliquæ ſint permiſtæ frigidæ, quæ ſuo humore, vel tepido halitu, (vt in Bullicano quoque videre eſt) virentes, ac muſcoſas circà margines fontium uegetent herbulas, quæ illis alimonijs à tota fortaſſe origine aſſueuerint, vt alga

Claudianus de Aponi fontibus. mari. Quod omnes in admirandis habuēre, & Plinius, & Strabo antè ipſum, & Claudianus, qui dicato ad has aquas elegāti carmine, inter cętera earū miracula, de hoc ita modulatur.

Quis ſterilem nam credat humum? fumantia vernant
Paſcua, luxuriat gramine cocta ſilex.
Et cùm ſic rigido cautes feruore liqueſcant,
Contemptis audax ignibus herba viret.

Cur animalia contineant. Eandem porrò rationem habet, quod idem Dondius admiratur, in his fontibus non herbas ſolùm, verumetiam animalia viſa degere, ac propagari. Quæ nimirùm, vel aliunde

incurrant

incurrant ex frigidis venis, quod leue eſſet; vel pro mira certè proprietate, ac viuacitatis indicio harum aquarum, quæ & capaces animæ ſint. Illud verò affectatè à Caſſiodoro diuinitati tribuitur, vt cùm in his balneis ſuauiter viri lauentur, mirum tamen fœmellas aduri. quod pariter confirmatur eo carmine apud Martialem.

—fontes Aponi rudes puellis.

Cur rudes puellis. Nam fortaſſe ob honeſtam cauſſam puellis, perinde rudes abrogatæ ſunt. Vel certè rudes ob ſiccandi facultatem, ſubſtantiæque aſperitatem, vt iam eas deſcribemus. *Subſtantia.* Nam apparent quidem in alueis limpidæ, colore perſpicuæ, omnis vnctuoſitatis, ac citrinitatis expertes, vt quæ halitum duntaxat ſuſcipiunt ſulphuris, & non ſubſtantiam. *Cur varij motus, & variæ aquarum ulterationes.* Cæterum bullosæ è fonte, ac multo cum impetu exeuntes, modò cinereas adducunt ſcobes, modò carbonum inſtar fruſtula; ſubſiſtentis nimirùm ignis indicia. Quòd ſi interdum blandiores erumpant, tanto citatiore ſaliunt motu, ac feruent; quæcunque ſit huius varietatis cauſſa, & fortaſſe diuerſarum venarum, meatuumque incurſus, quas incurrens, vt inſtabilis eſt (haud vna ſemper via, nec vno tenore penetrat; ſed modò vrget, compingitque ſynceras venas, modò maiores aliundè excitat vapores, & modò infernè mouet, & conturbat aquas. Quemadmodum in balneo, quod primò intratur, ſæpenumero accidit, quando nemine aquas ipſas mouente conturbantur, ſpeciemque referunt ſeri lactis, tumque vtiliores in certis caſibus habentur. Recrementa (inquit Dondius) limoſa, ſubcinerea, ac lutea in lapides cuniculorum indurant:quod in omnibus ferè mineralibus aquis,& maximè metallis vſueuenit, etſi id Cælius admiretur. Reſeruatæ autem in vaſe quopiam, ſedimen deponunt limoſum quidem; cæterum valde à ſupradicto diuerſum, nempe ſubuiride & herbaceum, quod aliquando in balneo ad ſuperficiem eleuatur, mox ſubſidet aqua inclareſcente:eiuſdem aduſtæ, ac heterogeneę materię indicium. *Cur tardè bulliunt.* Sed quid cauſſæ eſt, quòd tardius hæ bulliunt ad ignem poſitæ, quam frigidæ & crudæ naturaliter aquæ? An quia grauiores cùm ſint ob mixturam terræ, difficiliùs ab igniculo eleuantur? An quia diuerſorum agentium ad eundem effectum non eſt æqua ratio? Sapor autem in his inculpabilis eſt, præter ſalſedinem modicam; quam potui tamen reliqua animalia abhorrent. Odor ſulphuris. Operationibus autem ſulphuroſæ eas eſſe naturæ, ac ſalſæ, commiſtæ cum alumine, ac Nitro; facilè oſtenditur. *Vſus.* Ad omnem vſum ſunt idoneæ, in Potibus, in balneis, in vſu ducciæ, in Sudationib. in clyſteribus, in Illutamentis. Exiccant, calfaciunt, abſtergunt, digerunt, roborant. Ex quib. operationes de tertio & quarto genere, ſingulares aliquas recenſebimus, atque eo exactè ordine, quem hodie ſcimus à Doctorib. in eo almo gymnaſio ſeruari. *Operationes in potibus.* In Potib. à ſelibra ad tripondium ebibitæ, vſque ad octo libras, ventrem ſoluunt, atque vrinas; Nitri potiſſimum abſterſoria virtute, quod Salis intelliguntur, atque aluminis partes tenuiſſimæ. Quo vſu (vt etiam balneo) iuuant ventriculum; ſiccando ſuperfluas eius humiditates, appetentiam conciliando, digeſtionem confortando, omnem tùm humidam, tùm frigidam intemperiem corrigendo. *In clyſterijs.* Inteſtina abſtergunt, dolores mitigant, colicosque ſedant cruciatus, etiam in clyſterijs. Diſcutiunt lienis tumores ebibitæ, nec minus hepatis frigidam intemperiem, ac obſtructa aperiunt, à cachexia, ac hydrope vendicant. Renes mundant per vrinas, harenulas, ac viſcoſitates, quæ præuiæ ſunt calculorum cauſſæ detrudunt; vlcera eorum ſanant, necnon veſicæ, dummodo tum inflammatio non ſuperuenerit. Vrinæ ſtillicidijs medentur, tam ex obſtructione remouendo cauſſam, quàm ex reſolutione confortando; quo nihil habetur præſtantius, tam potu, quàm balneo. Vteri profluuium cohibent, menſium ſtillicidia, humiditatesque exiccãt: ex hisque cauſſam ſterilitatis tollunt, ac fœcundas reddunt mulieres ipſas; potu in primis, deinde balneo, ac etiam ſudationibus adhibitis. Hæmorrhoidas, confirmando viſcera, cohibent. hactenus in potibus probantur. *In balneis.* In balneis autem, omnium partium debilitatem inſtaurant, etiam viſcerum,& articulorum, hydropem exiccant, maximè vero ſtuphis adhibitis, vteri, abdominis, ſcroti inflationes diſſoluunt. Conferunt aſthmaticis, ſi hi diu inſideant, paroxiſmis tamen ceſſatis, ac purgato diligenter corpore; quod, vt in cæteris, ita in hoc ſpecialiter affectu ſupponimus. Sanant vlcera cutis, ſcabiem pruriginoſam, etiam quæ morbi Gallici ſoboles ſit, inueteratis circà inguina vlcuſculis, vel circà crura depaſcentibus. Rediuiuos, ac ſanatu difficiles crurum abſceſſus (qui ſine tamen inflammatione ſint) curant in totum, præſertim aliquo idoneo ad id medicamento poſt balneum adhibito. Serpiginoſa vlcera ſiſtunt, ac mundificant. *In Duccia.* Porrò uſu Ducciæ ſumuntur utiliter ad omnem cerebri, neruorum, ac articulorum intemperiem frigidam, atque humidam;

& tàm

& tàm ſimplicem, quàm compoſitam : ad vertiginem, ad epilepſiam, ad cephaleam, ad tinnitum aurium, ad ſurditatem, ad reſolutionem, ſiue vniuerſalis ſit, ſiue membri alicuius propria, puta vel oculi, vel linguę affectio. in capite ſuſceptis aquis, ſi circà ſuperas partes; ad medullæ verò ſpinalis principium in totum dorſum, ſi circà infernas partes frigefactio, aut affectio contigerit. Faciunt eodem vſu, & ad duritias artuum veteres ecchibendas, ita vt diu, multumque ſuſcipiantur. *In Sudationibus.* In ſtuphis, quæ ſuper his accommodantur, valdè digerunt, exiccant, ac diſcutiunt per ſudorem, vnde inflationib. omnibus, iſchiadicis, ac podagricis vtiliter adhibentur. Obeſis extenuandis nihil eſt præſtantius Aponi ſudationibus, & etiam balneis : potum tamen aquarum ipſarum vitare debent, ac victum ſeruare conuenientem, quem tenuem eſſe oportet. *In lutationibus.* Facit lutum ad induratos neruos, & contractos, etiam in iuncturis ex vulnere; cœno adhibito, eoque in membro affecto exiccato ſub ſole, & ſubinde mutato, ac loto in balneis, vt artis eſt. *Nocumenta.* Nocent in totum affectibus calidis; ſiccis item & calidis naturis, & febribus, quas incenderent, in hecticamque conuerterent. Calidæ ſimiliter hepatis intemperiei, recenti morbo Gallico, & capitibus, ad vſum Ducciæ natura calidis. Cæterùm non adeo extrà balneum probantur; nam (vt tota vis nobilium balnearum conſiſtere ſolet, in ipſius loci, ac mineræ propriæ ſpiritibus ſicut diximus) exhalant hæ aquæ cum caliditate poſt paulò, vbi reſident, virtutem. *Electio.* Quare accedendum ad ipſa balnea eſt, temperatis temporibus: quanquam pro cęli ſtatus varietate, ſub caloribus etiam æſtiuis inoffenſè aliquando ſumantur. Recognita, ac comprobata in Academia Patauina à peritiſſimo Mercuriali.

BAL. SANCTI PETRI SVB APONO.

CIRCA Aponum autē complura alia ſunt balnea, Sancti Petri, Domus noua, Montis Grotti, Sanctæ Helenæ, Montis Orteni, & Sancti Bartholomei: quæ ſulphureæ omnia, ac ſalſæ pariter mineræ ſunt, vt Aponus; plus tamen ac minus calida, ac diuerſa portione aluminis, gypſi, aut calcis, aut cineris. Proximum vero omnium eſt balneum Sancti Petri, vbi perexiguo colle, qua Patauium reſpicit, variæ emanant aquarum venæ, quæ *Minera.* tamen (vt Montagnana eſt teſtis) non eodem ſunt colore, neque eodem ſapore, neque odore ſentiuntur. Nam ad verticem montis orientali ſitu aqua emanat clariſſima, alumine tamen (vt aſſerunt) diluta; *Vſus.* ad aliam vero partem æneo calore. Quam ob rem etſi minera miſta eſt, ac varia in ſingulis fontibus; eadem tamen in origine, ac ſulphurea, ſalſa, & aluminoſa : quicquid in verbis diſcrepent Montagnana & Sauonarola, & contrà ipſos Fallopius; quando quidem in hoc conſentiant omnes, ſalſas eſſe guſtu, etſi minus quàm Aponus, & aliquibus venis feruidas admodum, atque adſtringentes. Harum vſus olim erat in balneis tantùm, vbi prælarga extat lacuna vetuſto pariete, ac gradibus ad facilem deſcenſum conſtituta, ac ſeorſum ad luti vſum. Noſtris verò temporibus Triſmelicæ Patauini medici inſtituto, ad vſum quoque potus ſumuntur, quo tamen remiſſius aliquanto operantur, quàm Aponi aquæ, ſicut & in balneis: vnde quibus Aponi feruor obnoxius timeatur, hæ ſecuriùs conſulantur. Siccant in balneis, leniter calfaciunt, ac roborant, *Lutum.* in ſcabie craſſa, & crurum vlceribus vtiles. Luti verò vſus eſt ad confortandum neruos atque articulos, cum virtute inſuper (nam calidum applicatur) mediocriter digerendi. *Electio.* Sumuntur à principio æſtatis vtiliter, & autumno; niſi ob lacunarum, ac vliginum ſubiectæ planiciei halitum interdicantur, quæ non modicè in balneis caueri debent.

BAL. MONTIS GROTTI SVB APONO.

PAVLO uerò poſt Sancti Petri Balneum, eodem receſſu ad meridiem, nec longè à Domus nouæ balneo, quòd ferè derelictum eſt; occurrit balneum montis Grotti, decem circiter ſtadijs ab Apono; *B. Aegrotorum.* quod rectè (mea quidem ſententia) exiſtimant Aegrotorum potius nuncupandum eſſe, iam uoce parum (ut uſueuenit) mutata. Balneum olim, ut ueſtigia indicant, celebre. *Minera.* Minera ſulphurea eſt teſte Montagnana, calce participans : quod quanquam negare uidcatur Sauonarola, qui eam ponit Aluminoſam; planè tamen id affirmare potius indicat, cùm hoc balneum cæteris Patauinis dicat eſſe potentius, ac ſulphureum, nec per initia eſſe conſulendum, ſed à leuioribus inchoandum. *Falloppij opinio reprobatur.* Quod porrò tantos auctores inſcitiæ redarguit Fallopius, idem enim eſſe calcem ac cinerem, ac planè eos

horum

horum ignorare naturam; in hoc indiget potius ipſe correctione. Conueniunt enim cinis & calx in genere, combuſtorum ſcilicet, quod tetigit Galenus VIII. Simpl. differunt ſpecie haud dubiè: ita vt ſit Combuſtio genus, cuius duæ ſpecies; hæc quidem calcinatio, hæc incineratio dicitur. Eſt enim cinis rei combuſtæ excrementum vltimum; tam in arte, vt vulgaris cinis, quàm natura vbicunque terrarum combuſtio fit: quo genere cineris abundat maximè Italia, & Sicilia, in inſulis ardentibus, in Puteolano, & in ipſis Aponi montibus, qui toti aridi, nihil ferè quàm pumices ſunt, & calx, & cinis. Calx verò genus lapidis intelligitur, item combuſtum; quod tamen vt re differt à cinere, ita & nomine, calcinationem dicitur ſuſcipere, non incinerationem, niſi planè cùm fuerit emortua. Subinde quod ſubdit: continet hoc balneum gypſum coctum, & quoquo modo pellucidum, quod ſcagliolum alumen appellant: id inquam Alumen Sauonarolæ eſt, & benè dicit. Cum ſale, & vapore ſulphureo qui admiſtâ aquâ retunditur, vnde moderatè calfacit, & ſiccat, & apprimè adſtringit; ob alumen ſcilicet quod is attribuit gypſo. Cæterùm erat hoc balneum Sauonarolæ tempeſtate vſu admodum celebre: vtpote (inquit) calidum, & ſiccum, atque admodum reſolutiuum, in capitis affectionibus frigidis vſu ducciæ, paralyſi, ſpaſmo, Cephalæa, & item Aſthmaticis. Cunctis doloribus frigidis. Spleneticos iuuat, flatumque tùm à ſplene, tùm ab hepate diſcutit. Antiquis inteſtinorum doloribus confert, vteri duritiem lenit, cutim ab omni ſcabie, maculiſque id genus emundat. Omnibus tandem iuncturarum, ac neruorum frigidis affectibus, Auicenna teſte, id genus ſulphureæ aquæ vtile eſt: recenti præſertim exiſtente affectu, ac virium robore forti, minus enim valentibus noxium. Hæc ille. Hodie verò ob maiorem, quàm alia hic balnea adepta ſunt celebritatem, non ea eſt ad hoc balneum frequentia, ac ad vlcera duntaxat curanda, nec non ad articulorum luxationes inſtaurandas aliquando recipitur: & quibuſdam lutum. Ineunte æſtate, atque etiam Autumno.

Combuſtio, calcinatio, incineratio.

Vſus.

Electio.

BALNEVM SANCTI PHILIPPI.

BALNEVM Sancti Philippi, quod minus accuratè quidam hodie Italiæ deſcriptores idem ponût cum balneo de Ruſellis, quod iam ſub tertia claſſe repoſuimus; iuxtà viam Romanam exiſtit xx. circiter milliario à ciuitate Senarum, vbi ſub Rhodicophano caſtello conficitur. Pulchrum hic naturæ caſum, vimque aquarum, & calorum ſpectari licet: quando tùm aquæ ipſæ ad medium cliuum montis Amiatæ erumpêtes, tùm ſubiecti ſimul ignis confertiſſimi vapores, qui ad ſuperiores, cauernas æſtuarent, vaſtiſſimum ex ea parte iugum videntur traxiſſe in ruinam. Vbi facta ipſo caſu ad medium cliuum ampla planicie, quamplurimæ aquarum ſcatebræ, quaſi ex ingenti barathro, ac fornace exiliunt, fumoſæ ad conſpectum, & quaſi è bulliente calce albicantes, ac vario tenore calentes. In principali verò ſcatebra, quæ in receſſu relinquitur, adeo feruens emanat, vt vix tactu tolerabilis ſit. Minera idcirco à Sauonarola, & à Gentili de Fulgineo, viris egregijs, Nitroſa ponitur: adde poſt ſulphur. Cùm ſit enim aqua communiter calida, clara, & inodora; quæ ad vſum pluribus fiſtulis recipitur; minus calida actu, & potentia, quàm Petrioli aqua cenſetur, egregiæ verò ob Nitrum ſubtilitatis, unde eximiè penetrat, calefacit, atque diſcutit. Qua in re admiranda uenit ſapientiſſimæ Naturæ ſolertia: nam cùm Auinionis balneum, hinc minus triginta ſtadijs, craſſioris ſit ſubſtantiæ, ac ferreæ, unde tardiùs operatur, ac magis corroborat; hoc ſubtilioris ſubſtantiæ, ac citæ magis operationis, omnem morbi contumaciam, & quæ moram non concederet, eradicat, calfaciendo, aperiendo, ac citrà aliorum membrorum noxam exiccando. Quocirca ij, qui frigidas cerebri affectiones, in tota etiam neruorum, ac articulorum compagine ſuſtinent, ad has aquas, tanquam ad Apollinis auxilia concurrunt: quis enim hodie in tota Italia Duccias Sancti Philippi non prædicat? Has probat Mengus in omnibus diſpoſitionibus cerebri, tam frigidis & humidis, quàm calidis. Quibus nominibus cùm ſemper hæ ducciæ eximias obtinuerint laudes, iam ferè à paucis hinc annis ob communes ciuilis belli ciuitatis Senarum ſtrages, penè dirutæ, ac derelictæ fuiſſent; niſi miræ prudétiæ, ac obſeruantiç princeps COSMVS Medices Hetruriç Dux Magnus, in totum reſtaurari eas ſcatebras, ac loca curaſſet; nouis continuò alueis, ductibusque aquarum, cum hoſpitiorum commoditate adhibitis. Tempus tota æſtate, ac menſe Maio in totum Iunium eſt electiſſimum: niſi aduerſis per hęc montana aliquando flatibus, aut imbribus conturbetur.

Minera.

Operationes.

Ducciç Sancti Philippi.

Electio.

AQVA SANCTA AD SANCTVM PHILIPPVM.

EST Aqua Sancta iuxtà Sancti Philippi balneum, quæ ſub antro concluditur. Aqua calida, cæterùm purioris ſubſtantiæ cum ſit, quàm prædicta, in balneis temperatarum more eligitur. Ferro (vt quibuſdam placet) cum Sulphure participat: vnde abſtergendi vim habere dicitur, ac Ficuncellæ ritu, in affectibus hepatis, renum, atque veſicæ vtilis in po- *Vſus.* tibus. Frequenter tamen ſumitur in balneis, ob duas præcipuè cauſſas. Primùm quidem in delicijs, vel his qui ſcabiem exiccare leniter intendunt: deinde pro ſingulari, qua celebratur proprietate ad impinguandum emaciata corpora. Nec minus extenuata Atrophuntarum, *Electio.* quos Græci appellant, membra reficit. Quæ præſtat, homine prius diligenter præparato, ac purgato omnibus ſuperfluis corpore, ſimul atque victus recta ratione ſeruata. Nam ob mediocrem calorem leniter digerit, ac nutrimentum ipſum corporis vſquequaque à centro ad circumferentiam contrahit. Tota pariter æſtate, ac vere potiſſimum vtile.

BALNEVM DE MACERETO.

PAVLO verò plus quatuor millibus paſſuum à Petriolo, Balneum de Macereto habetur, cuius dignitatem ſatis inuenta noſtris annis in eo numiſmata Gordiani Aug. præſeferunt, mineræ pariter ſulphuratæ, minoris tamen acuitatis. Quare aqua longè clarior, *Minera.* minuſque calens, & cum ſapore ſtiptico, ac fumoſo, vnde aliquam ferri in ea, ac alterius metalli miſtionem agnouimus, ex Marcheſita quæ tùm aurea tùm argentea exinde colligi- *Operationes.* tur: Valet idcirco ad eadem, quæ Petrioli balneum, agit tamen clementiùs, vt Sauonarola inquit: vnde tutiùs iudicarunt quidam meo tempore Senenſes egregij medici, hoc in *Electio.* certis caſibus aſſumere, exuſtis ferè tenui ſcabie, ac febrientibus naturis. Balneis præcipuè vtile, primo vere, & menſe Maio, & item Autumno, niſi fortaſſe tunc minus probari debeat, præ maceratis iuxtà ipſum linis, vnde nomen balneo: quanquam ad priuata balnea Senas eius aqua deferri ſoleat, ac non minus vtilis reperitur.

BALNEA SABATINA AD VICARELLVM.

NON procul autem à Stygianis balnea Sabatina, quæ hodie ſub præclara Vrſinorum ditione, ſunt ad oram Tyrrheni maris, iuxtà lacum Sabatis, qui à Barcenno, & ab amne Laro hodie dicitur, in pago Vicarelli, qui olim Vicus Aurelius ab Aurelia via dicebatur. Ac iuxtà veneris fons, qui in antiquis Romanorum aquis frequenter celebratur, non plus 18. milliaribus ab vrbe diſtans. Sunt autem qualitate non adeo acri, neque calida, vt Stygiana; pro admiſtione cum ſulphure mineræ alicuius temperatæ, & maximè ferri. Quæ res ex operationibus planè apparet; modice enim adſtringunt, luxata firmant, rupta oſſa inſtaurant, fluores cohibent. Ad contractiones inſuper neruorum, etiam ex vulnere, ac *Electio.* colliſa ob quanque cauſſam membra, vtiliter adhibentur. Cum multis alijs venis mineralium aquarum, & acidulo ſapore quarundam. Temperatis temporibus eligitur.

BAL. ASTRVNI IN PVTEOLANIS.

ASTRVNVM vulgo dictum, locus eſt inter Puteolos, & Neapolim, quem rectiùs Aſturium dixerim, cum olim regia ibi eſſet venatio, aſturibus, ac ſylueſtribus etiam animalibus frequens, quæ amplo nemore, perennibuſque ibi paſcuis, ac fontibus variæ qualitatis, & frigidis, & calidis oblectarentur. Situ verò non aſpero, ac ambitu ferè ſex milliariorum, quoniam amphitheatri inſtar continuis in ſeſe iugis flectitur, ac peramænam *Natura.* claudit Vallem, halitu interim ſulphureo, ac calidis manantibus aquis ſcatentem; id argumento eſt, vt pleraque id genus alia loca in his partibus deſcripſimus, ingenti olim hàc vallem incendio conflagratam ſubſediſſe, ac eam tractu temporis amœnitatem pro illa ve-

nationum

nationum frequentia, ac cultu ſimul balnearum ſuſcepiſſe. Quare tellus ipſa iugiter ſulphurata eſt, ac ſicca, ex his verò quas diximus paſſim ſcatere aquarum venis, aliquæ calidæ ſunt, ac adeò aliquæ temperatæ, vt neque in potibus medicatis incommodæ habeantur. Quæ in communi verò ſunt vſu balnei, ventriculo auxiliantur, oculis, dentibus, faucibus, voci, capiti, & omni rheumatum generi, ſiccando, digerendo, corroborando. Vnde coniectandum ſit, has aquas nitri partem, aut æris, præter ſulphuris materiam obtinere. Sumuntur etiam ad vſum ducciæ vtiliter, quo celebrantur ad deſtillationes, tuſſes, & grauedines, & antiquas pectoris paſſiones, non minus quam Sancti Philippi duccia. Frequentis verò vſus hæc ſuper cætera puteolana balnea habentur, quoniam minus præteriti incendij ſenſerunt calamitatem, ac integram adhuc retinent ſuarum aquarum naturam. Vere, ac æſtate ineunte, ac autumni parte vtilia.

Vſus, & operationes.

Duccia.

BALN. CALLATVRA, ET ALIA IN PVTEOLANIS.

DE Baianis porrò, ac Puteolanis, cum plus vel minus omnia ex prædictis incendijs aliquam ſenſerint calamitatem, primùm ſtolidi medici videtur, ne dicam auari, qui ad priuatos tamen vſus eas conuehi iubeant, vt quotidianas ſuas ſolicitent viſitationes, & non potius ſi meliora non deſint, conſulant balnea, vel alia præſidia. Deinde cùm in continua hæc verſentur mutatione; non eſt, quòd curioſas quis à nobis poſtulet hiſtorias. nam aliqua ad ſingulares aliorum ſcriptorum de balneis remittimus tractationes, & quarundam nihilominus, quæ extare accepimus, breuem ſaltem facere dignabimur mentionem. Vt de hac ipſa Callatura facto eſt opus. Nam inter viam maritimam, quæ à Pauſilippo pertinet ad Puteolanas moles, paſſim veterum ſepulchra, vel balnea ſemilacera, vel deſtituta occurrunt, quæ diuerſi ſunt generis, & plus minus ſulphureæ naturæ. quod nomen recepit hæc aqua, vel quoniam ex duris colliculi ſalebris delabitur, vt Leander Albertus atteſtatur, vel à caloris gradu, ſunt enim admodum ſulphureæ, & calentes, quaſi vulgo dicta Callatura. Crypta poſtea huic vicina eſt, quæ vulgo Grotta, Iuncaria item, de Petra, de Saxo, & de Fatis. Recipiuntur in balneis ad turpes ſuper cutim maculas mundandas, exſiccantis, ac diſcuſſoriæ facultatis.

De priuatis bal. Medici damnātur.

Crypta aqua, et aliæ.

BALN. AD SANCTAM EVPHEMIAM, OPPIDVM IN CALABRIA.

CALABRIA extrema Italiæ regio, æmula ferè cunctis in rebus Siciliæ eſt. Nam ob vicinitatem, cum eadem cœli gaudeat temperie, ac ſubterraneis ex ea foueatur vaporibus habet præterea à mari, quo tribus circunfunditur lateribus, eam humorum copiam, vt tellus ſit fœcundiſſima; vnde nomen à veteribus, qui eam inhabitarunt Græcis, habuiſſe videtur, quaſi ὁ καλὰ βρύων, quòd cunctis videlicet affflueret bonis. Habet autem mineras permultas; ſalis in primis integros montes, ſulphur, chalchantum, fodinas argenti admodum hodie vtiles, ferri, atque auri, & boli ſpeciem, quem dicunt armenam. quorum omnium ſingulares imbuunt aquæ virtutes. Gignit & in Apennini collibus cryſtallum terſiſſimam, ad proximum verò litus corallum mittit, ac aquas certis locis medicatas aliquas, & calidas. Quas inter celebre eſt balneum ad Neocaſtrum Sanctæ Euphemiæ, oppidum quidem & id ſatis nobile. Eſt autem balneum antiquum, ut ex ſtructura cernitur aluei, qui ſedilibus vndique ab imo ad ſummum diſtinguitur, ad facilem cuique deſcenſum. Aqua (vt dixi) calida, ac planè ſulphurea, eaque vſus in balneis frequentiſſimi, ad omnigenas frigidas infirmitates. Moderatè calfacit, & ſiccat, terget cutim, digerit. Dolores lenit, tumentias reprimit etiam ventris, menſtruas reuocat purgationes. In vſu tota æſtate.

Calabria unde ſit dicta.

Minera.

Operationes.

BALN. VETVS IN IAPIGIA CALABRIAE.

Terra de Otranto. *Minera.* *Aliæ in Calabria.* *Bal. ad Caſtrum.* *Ad Quinque fron.* *Bal. Terra no.* *Balnearia.*

IN extrema Calabriæ ora, quæ ad Siculum vergit fretum, ac Ionium reſpicit, Iapigia dicta eſt antiquis. Tellus & ob cœli clementiam, & ob agri vbertatem perquam fœlix, inter Tarentum, & Callipolim nobiles Vrbes, vicum habet Sanctæ Mariæ ad balneum, ac diuæ Cæſareæ templo celebrem. Vbi Antonius Galateus Iapigiæ deſcriptor, ac medicus ſua ætate ſingularis peritiæ, ſcaturigines meminit calidarum aquarum, quæ odorem circunquaque mittunt ſulphureum, & vt vaſtæ quædam adhuc oſtendunt ruinæ, in vſum olim exceptæ balnearum, multis admodum morbis, ſalutares haberentur. Ob frequentes verò circà illa littora Pyratarum, ac Sarracenorum excurſiones, cùm iam derelictæ ferè, ac incultæ multis ſeculis iacuerint, non difficile nunc ceſſatis illis periculis inſtaurandæ eſſent, quod moneo principes, ac populos illos curandum, ac adhibitis peritorum iudicijs, facultates melius indagandas, quæ erunt (vt ex nouis relatis accepimus) ſulphurearum cæterarum ſecundo gradu calidarum, & exiccantes; morbis, non mirum frigidis, ac cutaneis auxiliares. Porrò non paucæ aliæ eodem tractu vſque ad Tarentum memorantur calidarum ſcatebræ, quę balnea calfaciunt. Vna iuxtà Metaurum amnem, & Caſtrum oppidum, item ſulphurea, vbi ferri fodinæ, & Phrygij lapidis mineræ. Altera ad Quinque frondes vocatum balneum, x. mill. paſſ. à freto. Et tertium, quà Marnus influit amnis ſub oppido Terræ Nouę. Eſt & Balnearia oppidum, à Crathi flu. non longè, quas Gabriel Franciſcanus obiter notant in ſua Calabria, olim forſan melius referendas.

BALN. AD VINADVM CASTRVM.

Natura.

TALES etiam conquiſitè admodum deſcripſit Bartholomęus à Cliuolo Balneas ad Vinadum Caſtrum, quod eſt in agro Taurino iuxtà Padum, nec longè ab Alpibus. Quas permultis tentatas experimentis, ac rationibus adhibitis, variæ qualitatis, ac naturæ is auctor tradidit, alias frigidas, ac dulces, alias tepidas, alias impensè calidas, ac odore potiſſimùm ſulphuratas, vnguine quodam crudioribus riui interlabentibus aquulis ſupernatante. Sumuntur in balneis à Ciſalpinis, ac Liguribus frequenter, ad vſum item ducciæ, ac lutamenti. Immò non deſunt qui pro ea qualitatum varietate, & pro multis vtilitatibus, has Aquenſibus in Monferrato balneis tam nobilibus conferant Aquæ digerentis haud dubiè ſunt facultatis; diſtinctæ præſertim in ſuis balneis, triplici duccia, de Luti vſu commodiſſimæ. Siccant, digerunt, abſtergunt, ac roborant pro quadam ſtyptica ferri miſtura. Nam & ferream inter alias ſuboriri venam tradunt roborandis artibus miræ efficaciæ. Singulares autem habentur, ſuper omnia, in artuum doloribus, etiam hæreditarijs, & confirmatis. Temperatis anni temporibus. Iactant & in his finibus ad Curium Vicum, ſub Voghera nobili oppido, incuntes nouiter balneas, ad omnes morbos ſalutares, quarum tamen adhuc ſpecialem non habent naturam, ac inueſtigandam melius relinquimus.

Bal. ad Vogheram.

BALNEA AD AQVAS OPPIDVM, VVLGO AIS IN SABAVDIA.

APVD Allobroges, tractu Italico, quæ nunc Sabaudia dicitur, nec plus duabus leucis à Foro Neronis, nobili oppido, quod à poſteris Chambericum eſt dictum, ſunt Aquæ oppidum, quod vulgo Ais, nec dubium quin ex antiqua ipſarum aquarũ celebritate id nomen, atq; originẽ traxerit. Auctum verò illuſtremq; locum euaſiſſe, pro Romanorũ cultu: qui, vt conſueti erant, vbicunq; calidarũ aquarum nacti eſſent fontes, eas in balneis more patris

patris excipere,& has,tùm pro venarũ copia, tùm pro qualitate, & gradu caloris inſignes exceperint. Quod varia adhuc oſtendunt Romanæ illius gentilitatis veſtigia, ſtrata viarum,ſepulchra,porticus,& in eis ædiculæ ſtatuarum, templa, & loca balnearum. Ac publici præſertim balnei ſtructura, quæ influentes è conſpicuo (vt cernitur) colle per ſuas venas,in mediam oppidi plateam,aquas recipiens,marmoreo in quadrum opere, capaciſſimo conſtat alueo,ac gradus,ſediliaque habet,his,qui conſcenderent valde commoda. Inter alia verò monumenta, vnde publicum fuiſſe earum vſum arguitur; ſub vetuſta quadam porticu,ex arcuato opere,ac ſemidiruta maceria in balneum deſcenditur,vbi in frontiſpicio, marmoreæ adhuc inſcriptionis extant fragmenta, in qua (vt Petrus Martir Carbonus Maceratenſis dum in his terris militiam ageret, exſcripſit) erant in prima fronte magnis litteris. L. POMP. CAMP. & in angulo CANVTIVS, & infra L. IVLIO AGRICOLAE GRATO. cum alijs minori forma litteris, quæ aut operum auctores,aut balnearum ipſarum curatores deſignarent. Ex quibus,& pro celebritate oppidi, quod Neronis forum deſignatum diximus,mihi plana coniectura fit, vt ex conſtitutis in his finibus Galliæ præſidijs,dum ibi ſtationes Romani milites haberent, & has aquas recepiſſe in balneas. Nec mirum poſtea, (quod ſonant poſtrema prędicti tituli verba) L. Iulium Agricolam,virum (apud Corn.Tacitum) ſub Domitiano Cæſ.cõſularem, & Britannico triumpho clarum,& Ciratos & libertos,qui Maſſiliam, dum is iuuenis eſſet, ſtudiorum cauſſa diu incoluit,& ad hæc loca pro amœnitate, & pro harum aquarum ſalubritate diuertiſſe veriſimile fit,illaſque iam dictis operibus, & balneis ornaſſe. Cæterùm vena eſt admodum fœcunda, ac tanti feruoris perhibent aquam, vt è communi ſcatebra, vnde è ſublato colle influit, vix tactu tolerabilis ſit, niſi deductis per adpoſitum canalem in eundem alueum frigidis aquis attemperaretur,quæ miro haud dubiè naturæ ſtudio, ex eodem iugo,& non longè à prædictis calidarum venis emanant ſuo fonte, frigidæ, ac dulces ad omnem vſum. Locus totius Allobrogum regionis peramœnus, & qui partim læta agri planicie patet,ac paſcuis,partim apricis vndique ſe pandit collibus, multæ fœcunditatis omnium rerum. Nec minus oppidum leni cliuo,vbi è ſaxo iugo hæc aqua emanat, conſpicuum,& ſalubris auræ, antiquis (vt dixi) ſplendens operibus, & quos arcus dicunt triumphales,& hoſpitijs intus, & extrà mœnia ſatis commodis: Vnde non ſolùm à finitimis Sabaudiæ,ac Prouinciæ terris, ſed à longinquis etiam Gallis, ac Heluetijs pro harum aquarum ſalubri vſu frequentatur, nec minori laude vtilitatum, quam quæ in antedictis Borbonij balneis: quanquam hæ non ad illarum attingant caloris gradum, nec tàm variæ habeantur ad vſum. Scatent autem in medio oppido è duobus fontibus, quorum è principali ſcatebra,qui calidiſſimus eſt,ac ſulphureo in totum odore, ad mediam plateam excipitur in balneo,quod Regale dicunt,ſortè ob Caroli Magni memoriam, qui vt Aquiſgrani balnea, & hoc ipſum inſtaurauerit: marmoreis vndique tabulis, ac ſulcris munitum, ac commodum. Minera eſt ex communi conſenſu ſulphurea, & pro inſigni facultate, quam hæ aquæ obtinent corroborandi,ac exſiccandi,multo præditas alumine ſtatuunt,ac ſingularibus Aponi balneis adſimiles. Sulphuris tamen ſuſcipiunt potius qualitates, & caliditatem,quam multam ſubſtantiam:argumẽto quod circumſecus, & penes riguum vnde influunt, permulta germinat Trichomanes, & capillorum Veneris copia, quæ res (ut item in fontibus Aponi notant auctores) ſynceritatem arguit ſubſtantiæ, præſertim quia & ſerpentes alunt, quanquam innoxias homini, quæ ſcilicet ad illarum aquarum teporem alliciuntur. Vnde & pro ea temperie,& puritate caloris,valde digerentes ac roborantes exiſtunt, laſſata omnia membra confirmant,tumores artuũ,& inflationes ventris diſcutiunt, contractis ex vulnere neruis conferunt, Stomachum confortant,& vterum, ac mulieres à frequenti (vt iuuenculæ ſolent) abortu vendicant. Relinquo cæteras, & has conſequentes vtilitates,vtque capitis,ac neruorum frigidis morbis auxilientur, paralyſi, epilepſiæ, tinnitui, ac aurium ſurditati.

Antiqua veſtigia. — *Marmorea inſcriptio.* — *Natura,& qualitates.* — *Primũ bal. Regale.* — *Minera.* — *Operationes.*

ALTERVM AD AIS BALNEVM IN POTIBVS VTILE.

NON minori quidem fama, atq; vſu ad hæc omnia alterum balneum eſt, quod in ſeceſſu, ac minus acre oritur, minuſq; calidum cùm ſit mulieribus eſt dicatum, ac delicatis

Vſus in potu. naturis conueniens. Multis alioquin vſus: nam cum non adeo inſuauis, nec adeo ſulphurea eius aqua ſit, & minus adſtringens; ſingularem adhuc obtinet Nitri miſtionem, cum modico alumine, ac pro tenui ſubſtantia, ſumpta in potibus vtiliter abſtergit, purgat per aluum,& vrinarios meatus,& à primis diebus per vomitum, nec non vtiles excitans ſudores. *Operationes.* Menſes prouocat, albos fœminarum fluores; & gonorrheam etiam viris cohibet, iecur, renes, & vterum mundat, nec minori efficacia, primum in potibus, & poſtea vſu balnei fœcundas reddit mulieres. Euocat ex alto ad ſuperficiem humores prauos, ſcabiem, prurirum, & lepram extergit, à podagra, & articulari morbo, & à coxendicum dolore non adeo confirmato liberat. *III. balneum.* Ex his porrò balneis, quæ caducæ ſunt aquæ, & quæ impura magis colligunt illarum minerarum, ac ſulphuris excrementa, vnde craſſioris ſubſtantiæ, & magis exiccantes ſunt; tertiam ad mœnia habent lacunam, equis, ac canibus à ſcabie ſanandis, & à pedum infirmitatibus apprimè vtile. *Electio.* In vniuerſum vtilia tota æſtate, immò cùm & in priuatis domibus, ac hoſpicijs, pro aduentantium frequentia non pauca ſint balnea, ægris ſaltem, & pro perſonarum dignitate commodiora, hæc & alijs temporibus vſurpare licebit. Quam hiſtoriam ex traditionibus viri nobilis Gaſparis Rexdetti Chamberien. ac ciuis Romani cõcinnauimus, adhibitis aliquibus ex indigenis medicorum iudicijs.

BALNEA AQVISGRANI IN BRABANTIA.

AQVARVM verò ad Aquiſgranum, quæ ſunt inter Rhenum, & Moſam in finibus Menapiorum, præclara mentio fit, tàm apud veteres, quàm apud iuniores ſcriptores. Præcipuè verò nunc earum naturam conquiſitè tradidit Franciſcus Fabricius Ruremundanus, eius ciuitatis medicus, cuius hic compendium de his balneis compilabimus, ac legi id etiam ad exactam eorum hiſtoriam, atque vſum, ſicut & cætera, quæ habentur id genus municipalium balnearum ſcripta, conſulimus. Prima ergo harum aquarum inuentio, quæ & prima fuit ipſius ciuitatis origo, rectè ad Romanos refertur: qui cùm aliquandiù in his locis munimenta habuiſſent (vt ex Iulij Cæſ. ac Cornelij Taciti commentarijs colligitur) conſuetique eſſent, vbicunque apud externos aliquam inueniſſent calidarũ aquarum commoditatem, eas in balneis, Italiæ more, excipere; *Grani aqua.* Granum quendam (vt aiunt) Neronis fratrem has aquas calidas, inter montes, ac ſyluas reperiſſe, iuxtaq́ue arce conſtituta habitaſſe traditur, & exinde aquæ Grani primùm dictæ. Donec ſucceſſu temporum, Carolus cognomento Magnus Imperator, harum aquarum amœnitate, ac loci pariter ſalubritate delectatus; primùm arcem ipſam, ac balnea inſtaurauit, iuxtaq́ue magnifico templo in honorem Dei, ac beatiſſimæ Mariæ virginis edito, eoq́ue ampliſſimis dotibus locupletato, ac multis indulgentijs, Leone tùm Romano Pontifice, adhibitis; tandem auctum mirandum in modum ob celebritatem vicum, muro cinxit, ciuitatemq́ue & Galliæ Tranſalpinæ caput conſtituit, eamq́ue pro latiore eius nationis vocabulo Aquiſgranum dixit. *Aquarum plura genera.* Itaque ſicut prima huius ciuitatis incunabula fuerunt Aquæ, quibus hæc vndique tellus abundat, dulcibus, frigidis, calidis, & mineralibus multis; ita earum in balneis prima prærogatiua eſt, ac tanta copia, vt non ad publicum duntaxat vſum ſint aliquæ, ſed & ad priuatas ferè quaſque ædes fundantur. Publica verò, ac primi meriti ſunt intrà mœnia duo balnea, quorum alterum Regium, alterum Cornelianum appellatur: & deinde tertium extrà mœnia Porcetanum temperatæ magis qualitatis.

BAL. REGIVM AQVISGRANI.

REGII quidem balnei quam deſcripſimus hiſtoriam, plane indicat Eginarthus, qui *Caroli Magni uſus balnearum.* Caroli Magni ſcriba, in hunc modum in eius vita ediſſerit. Delectabatur (inquit) vaporibus aquarum naturaliter calidarum, frequenti natatu corpus exercẽs, cuius adeo peritus fuit, vt nullus ei iuſtè potuerit præferri. Ob hoc etiam Aquiſgrani regiam extruxit, ibiq́ue extremis vitæ annis vſque ad obitum continuè habitauit; & non ſolum filios ad balneum, verum optimates & amicos, aliquando etiam ſatellitum & cuſtodum turbam inuitauit, ita vt nonnunquam centum, vel eo amplius homines vnà lauarentur. Hæc ille. *Bal. inſtauratio.* Porrò tractu temporum, cum ex varijs (vt vſueuenit) rerum, ac fortunæ caſibus, balneum ipſum cum regia dirutum, diuq́ue penè derelictum iacuerit; iam noſtra hac ætate,

quaſi

quaſi fatali in reparatione Thermarum, curante eo Senatu, publicis impenſis inſtauratum eſt, in pluribusq́ue alueis diſtinctum, vbi commodè ac lautè quamplurimi ſimul lauentur. Aqua porrò ipſa balnei, quanquam plerunque adeo limpida ſit, vt vel nummulum in fundo eius alueí poſſis agnoſcere, mutat tamen nonnunquam, vel nemine turbante, colorem (quod pariter accidere in balneis Aponi diximus) & aliàs quidem ſubuiridis, aliàs ſubcærulea, aut ſubalbida apparet, potiſſimumq́ue circa aëris mutationes turbatur. Refert autem naturam omnino ſulphuris, cum Nitri modici admiſtione, & (vt puto ex ea aquæ infectione) nigri bituminis, nam & tellus tota vndique metallis ſcatet, ferro, plumbo, Cadmia, & nigro bitumine, quam carbonariam terram appellant. Quod & operationes oſtendunt, ſtrenuè enim calefacit, atque exiccat, ex alto humores ad extrema euocat, extenuat, diſcutit, abſtergit, ad multasq́ue corporis ægritudines efficaciſſima eſt, frigidas præcipuè atque humidas. Conducit in primis frigidis neruorum affectionibus, conuulſioni, paralyſi, apoplexiæ, tremori, palpitationi, idq́ue genus alijs neruorum, artuumq́ue morbis. Articulorum dolores, tumentiasq́ue diſcutit, ventris, vteri, lieniſque tenſiones inhibet, ab aqua intercute vendicat. Icteritiam ſanat, nam & hepar, & ventriculum, & cætera viſcera corroborat, ex ferri natura, ac appetentiam excitat. Facit ad omnigenos dolores, vbi tamen non intercedat febris, colicos, vterinos, nephriticos. Fœcundas exinde facit mulieres. Exiccat omnia cutis vitia, vlcera abſtergit ſiccatq́ue, etiam quæ morbi Gallici vitio contracta ſint. Nocet aridis, extenuatis, ac febricitantibus. Temperatis temporibus, ſecluſo ſirij feruore conſulenda.

Qualitates. Minera. Operationes. Electio.

BALN. CORNELIANVM AQVISGRANI.

CORNELIANVM verò balneum parum admodum à Regio iam prædicto differt, ſulphure pariter, alumine, ſale, ac bitumine particeps, & ſimiliter per interualla mutabile. Cæterùm apprimè calidum, valentioreq́ue exiccandi facultate pollet, in tantum; vt vix ad horam tolerabile ſit, ac quoſdam vel ſolo odore offendat. Proindè ad eadem promptius operatur, nam & contractis induratis, ac reſolutis neruis egregium præſtat auxilium. Tumores ex antiqua defluxione obortos, etiam articulares, ac podagricos exterit. Vitia cutis, & incipientem lepram abolet, fluxus muliebres in ordinem redigit, vteroſque conceptui facit idoneos. Pota eius aqua aluum ſubducit, renumq́ue calculos, ac arenulas pellit. Eos denique qui nimia corporis mole grauantur, rectè adhibita extenuat. Cauenda calidis, ac imbecillis maximè, temperatiſque ſimiliter temporibus ineunda.

Minera. Operationes. Electio.

BAL. PORCETANVM AQVISGRANI.

PORCETANI autem balnei aqua, quod extra mœnia Aquiſgrani eſt, calidæ admodum qualitatis ſimiliter eſt, ita, vt & obſonia percoquat, eodem Ruremundano teſte. Niſi quod hęc vno perpetuo tenore limpida exilit, nullo aut ſapore, aut odore ingrata, & minus ſulphurea, cũ multo ſale, ac multo alumine. Aliquã ex eis mineris portionẽ deducere ſecum hanc aquã hoc indicium eſt, quod & in alueis, & circa margines fontium lapidẽ facit, quod de Mattiacis aquis, ac multis alijs Plinius atteſtatur, & in cũctis moderatius operatur. Soluit hæc aqua ventrem, ſi largiùs bibatur, ſudores excitat ob ſubſtantiæ tenuitatem, tam ſanis, quàm ægris in quaque ætate, ac ſexu perutilis. Vſus tamen præcipuus in balneis eſt, in quibus valde exiccat, humidis idcirco defluxionibus articulorum, cutiſque infectionibus idonea, ventriculo humecto ac nauſeabundo opitulatur, hydropiſim, laxoſque tumores id genus extenuat. Minus calfacit, vt reliquæ ſulphureæ ſunt, & non admodum calidæ, tota æſtate.

Minera. Vſus.

BAL. BRIGENSES IN VALESIIS.

IN Valeſiis item, quæ Heluetiorum regio eſt, Brigenſes aquæ habentur. quæ amœna planicie Rhodani exiguo initio fluuij, ac monticulis quibuſdam intercepta, ad radicem collis ex quadam petræ ingenti fiſſura emanant, & calidæ. At in balneo, confluente in ipſas frigidæ venula, ex iiſdem ferè cuniculis, temperantur; ac iucundæ

Natura.

ingredientibus ſentiuntur. Mineram tradunt ſulphuream, calfaciendo, exiccando, ac *Operationes.* digerendo vtiles. Vnde capitis & cerebri paſſionibus, ex frigida intemperie ortis, neruis, articulis, iuncturis, tumentijs quibuſcunque, tùm laxis, tùm flatulentis opitulantur. Vlcera exiccant, conſolidantque, & ſcabiei generibus medentur. Vſus in balneis, & temperatis temporibus: alioqui magnis caloribus, capite debiles, aut renibus, non adeo iu- *Electia.* uant. Nec minus qui febrem ſuſtinent, & ægrè cœunt,

BAL. ABODIACI CASTELLI IN BAIOARIA.

PORRO Baioaria vltrà Valeſios, multis admodum mineralibus aquis abundat, præſertim ſalſis, & quibuſdam ſulphureis. Quale extat ſatis celebre balneum, apud Abodia- *Minera.* cum caſtellum, ſuprà Reginoburgum: natura ſulphureum, alumine ſubinde, ac nitri natura participans. Quare eius aquæ in intimis anfractibus ſuffocatæ, frixa odore oua referunt, vt ſcribunt. Cæterùm exiccant, ac mediocriter calfaciunt, vt aliæ id genus ſulphu- *Electio.* ratæ. Principio æſtatis, atque Autumno in balneis vtiles.

BADENIAE IN AVSTRIA.

SVNT & in inferiori Badenia Auſtriæ, non longè à Vienna, Balnea: quæ oppido ſimiliter nomen dedêre. Minera (vt quidam Germani medici ſcripſerunt) ſulphurea, ſale, *Minera.* atque alumine participans. Quare frigidis omnibus, atque humidis affectibus conferunt, difficile ſpirantibus, & aſthmaticis. Articulorum doloribus, & podagræ à talibus humoribus ortæ, hydropicisque medentur. Primas autem prærogatiuas in vteri, ex eadem intemperie morbis ſibi compararunt: ſterilitatem remouent, albos, ac diſcolores menſium fluores compeſcunt: vlcera, ac pruriginoſa alia cutis vitia abolent. Minimè tamen febrien- *Electio.* tibus, non ſenibus, non pueris, non extenuatis conſulenda. Nec adeo feruidis caloribus.

BAL. APVD ELEMBOGIVM IN BOHEMIA.

ALIVD ſimile balneum eſt in Bohemia apud Elembogium caſtellum, ſulphuroſum, & cum aluminis miſtura. Quare mediocriter calidum ponitur, impensè exiccat, atque cu- *Minera.* tim exaſperat, ex alumine. Recipitur vtiliter in balneis ad inflationes ventris, ac tumores quoſcunque corporis. Scabiem ſanat, ac omnem cutis ſorditiem abſtergit: iuncturarum, ac neruorum morbis (vt arbitror) vtile. Tota æſtate.

BALNEA EX GRAECIS AVCTORIBVS.

BALNEARVM verò, quas ex Græcis auctoribus in frequentiſſimo vſu extitiſſe accepimus, compendiariam duntaxat cenſuram, ſub hoc ordine faciemus, obſeruantiſſimus rerum, ac pater omnium Sapientum Homerus, Aquarum naturaliter calidarum meminit apud Scamandrum fluuium Troiæ, quas ad dolores mitigandos facit vtiles, cuius citat Athenæus duo carmina: quæ habent latinè hac ſententiam.

Vnda fluit calida hinc, fumusque attollitur altè
Ad alum, veluti flammis crepitantibus ignis.

De Magneſijs autẽ aquis in Aſia, meminit Ariſtoteles in Problematibus, quæ calidæ cùm ſint, hiemalibus tamen dilutæ imbribus amittunt vires. Meminit & 11. Meteor. de Thermis circà Adepſum oppidum in Euboea, quas ex terræmotu ab occurrẽtibus flatibus à mari enatas tradit. Sunt & in Euboea apud Lelantum Hellopiæ vocatæ. In Peloponneſo aliæ ad Methanam. In Caruris valde calidæ, & ſiccæ, Athenæo. Et in Inſulis Græciæ adiacentibus plura exempla: calidæ in Melo Inſula Carpathij maris, vbi ſulphur colligitur electiſſimum;

ctiſſimum; & viuum ſulphur in Lipara Inſula, Dioſcoride authore. In Arcadia meminit Pauſanias aquas apud Cyrenethenſes populos, quę vtiliter in potibus ad canis rabidi morſum exhiberentur. In Ponto Phazemonitarum calidæ. In Phrigia Hierapoli. In Ionia non longè à fano Apollinis. In Aſtyris, in Cardia, in Marmarica vltrà Arſinoem. Thermas in Lesbo inſula propè Mitylenas meminit Galenus: qui & alias recenſet in Licetis Suſi Pergamo ſua patria. Et item ad Pruſam in Bythynia Græciæ extima parte, de quibus etiam meminit Plinius in Epiſtolis. Eſt ad Tyberiadem Iudæę Callirhoe fons calidus, Plinio. Qui & calidas meminit in Aphrica propè Carthaginem: & alias non longè à Nanſa oppido, & in Mauritania Cæſarienſi, non longè à Chazala oppido.

RELIQVA EX MISTVRIS BALNEA SECVNDI ORDINIS.

PORRO ad hunc ordinem, qui vſu maximè commodas continet aquas, plurima ex metallicis balnea rediguntur, præſertim quæ intenſo aliquo gradu calori, & in balneis, & vſu ducciæ perhibentur vtiles. Horum enim quæcunque calent, in vniuerſum aut ex plurimo, quo participant, ſulphure, ſecundum attingunt gradum: aut plus paulò excedunt. Petrioli, præter balneum principale, quod eſt calidiſſimum, reliqua omnia ex miſtione aliqua remiſſum caloris obtinent gradum, ac aliqua Temperati nomine vocitantur. Remiſsè pariter ſub Viterbio ex æris miſtura calent tria balnea, primum Nauſeum vocatum, deinde Iaſielli, & tertium adeo famoſum Grotta. Simili miſtura & Leuch balneum in Germania, ad ſecundum calet gradum. Et item ex ferro, circà ſecundum gradum caliditatis verſantur Auinio in Senenſi balneum, Aquæ & Regina in Piſano mitiores, Coctum balneũ in Aenaria Inſula. Plumbeum ſimiliter vocatum in Lothoriugis, & ex auro Fabarlenſe. Cum remiſſo autem caloris gradu reperiuntur ex medijs mineralibus aquæ; quarum quæ intenſius caleant ſunt Aluminoſæ, quæ ad ſecundum vſque pertinent gradum, vt Corſeni balneum in Lucenſi, & vt nonnulli ponunt de villa aquas. aliquæ item ad Sanctum Caſſianum, Porretanæ aquæ, & quædam ſub Apono, multijugæ veluti diximus naturæ, cum ſulphure, atque admodum aluminoſæ. Vnde has, ac ſimiles alias, dum temperamenti, ac miſtionum vera ſeruetur hiſtoria, non grauabimur aluminoſas, aut Sulphureas, vel à calore, vel à miſturæ participatione nominari.

De Sulphuratis, & calidis primo gradu aquis. Cap. XIII.

QVAE vetò nunc circà primum ordinem diſponimus balnea, pauculo exceſſu ſuprà humani caloris temperiem conſiſtunt. Vix vllo ſenſui ingrata. Vulgaris item naturæ, & aut pauci, aut promiſcui fomitis caloris cum aliqua alia minera. Quare ſiccant potentiali potiùs facultate miſturæ, quàm actuali ipſa qualitate ignea: quales multæ habentur Potulentæ aquæ. *Operationes.* Iure balnei modicè penetrant, abſtergunt, cutis omnigenis vitijs medentur. *Electio.* Parcè ex alto conſperſæ diſcutiunt. Faciunt ad omnia, quę in ſecundo gradu caliditatis diximus, quanquàm in cunctis tardiùs operantur. Omni ætate inoffenſæ, & quædam media etiam æſtate vtiles.

BALNEA SATVRNIAE.

SATVRNIAE in maritimis Senarum Vetuſtę Rom. Coloniæ, balneum trans Vmbronem fluuium, antiquum extat. Saturninos apud Suanenſes meminit Plinius ex Ptolemæo, Aurininos olim appellatos, quod Beroſus Caldæus confirmat. Diſtat autem à Suana ſeptem millibus paſſ. ſitus ampliſſimi (vt cernitur) ac amæni agri, ſed qui ſulphuroſum *Sulphuroſæ ſudationes.* certis locis, & calidum halitum mittit ad ſudationes aptiſſimum. Extant & balnei antiqua veſtigia. Sed iam tùm creſcente Senarum dominio, vnde populi è tota fermè hac regione maritima ad montana concurrit; multa alia claruerũt finitima ipſi metropoli balnea, ac Saturnia, vt pleræque aliæ tunc nobiles ciuitates maritimæ defecêre, vt Ruſellæ, Anſidonia,

donia,

lonia, Guaſconia, Populonia, & cum his ſua balnea; quorum fortaſſe à nobis opportuno magis loco mentio fiet.

SVLPHVREAE, AC ALIAE QVAEDAM IN PICENIS.

QVANQVAM verò ad ſiniſtram Italiæ partem, quæ à mari ſupero Aquilonem la tè reſpicit præter celebres Aponi fontes perpauca habeantur calidarum aquarum exempla, nec minerarum; Piceni tamen regio quæ frugaliſſima omnium rerum, ab Apennino monte, inter Truentum, & Iſaurum nobiles fluuios comprahenſa ad mare excurrit; cùm non careat aliquibus balneis, octo præcipuè, vel decem fluminibus conſpicua eſt. digniſſimæ in hiſtorijs memoriæ, quod eorundem fluminum nomine, præclaras Vrbes, vel oppida ſanè inſignia, & quaſi coæua ſuis fluminibus haberet. Truentum primum, ad orientales fines, cum Truento Vrbe, propè mare, vbi nunc Aſculi portus. Aſo poſtea fluuius, & trans Aſonem Ripa ciuitas. Tinnia, & Tinnium, Altum opidum, nunc Sixti V. Pontif. Maximi patria celebris. Ad conſpectum verò Cluanæ in ora maris Plin. quod mihi patriū ſolum, & Cluentum magnus amnis. Potentia, & ad oram maris Potentia vrbs, ubi non longè ce leberrimum toto orbe terrarum Laureti templum. Miſa hinc, & Miſianum caſtrum, & æquis interuallis Aeſis, & Aeſinus fluuius, qui in montanis excipit Sentinum, à quo & Sentinum nobile oppidum, poſteris Saxoferratum Bartoli patria. Metaurum, quod à Fano Fortunæ obtinuit nomen, & Iſaurum occidentali termino, vbi Piſaurum. Ex medicatis verò aquis, exactè ſalſas habet ad montem Aponum in Firmano. & nonnullas Sulphureas. Vnam habet ad Petriolum caſtellum, calidam, & grauis odoris, & hinc trans Cluentum in Tolentinare agro Sulphuream, quæ excepta nouiter in balneis meritò erit inſtauranda. Altera ad ripam Potentiæ fluuij, ſub mœnibus apud Vetuſtam Septempedam; cui à poſteris Sancti Seuerini nomen inditum eſt, cum veſtigijs, quę adhuc extant antiqui balnei, odore, ac tepore Sulphuris. Tertia in Anconitano ad montem Miluim caſtrum; quam & excipiunt hodie vtiliter in balneis.

Truentum flu. Aſo flu. M. Altus. Tinnia. Cluentum. Potentia. Miſa. Aeſis flu. Sentinum. Metaurũ. Iſaurum. Salſa in Firmano & calidę. Ad ſeptem pedam.

BAL. AQVAE SANCTAE SVB ASCVLO.

MVLTAE verò laudis balneum in Picenis eſt Aquæ Sanctæ, quæ ab Aſculo decem millibus paſſ. Via Romana, & in ipſo Truenti amne, originem quęque ac nomen ipſi oppido dedit. Scatet autem ad radices Apennini ſub repoſta ſpelunca, longitudine pedum circiter quinquaginta, dimidio vero maius altitudine, natura tophacea, ac incruſtamento ſulphureo, ex vaporibus, qui ex imo ſpecu, vnde hæc aqua emanat, eleuantur obducta. Aqua idcirco actu calida, ac ſulphurei halitus, quam primigeniam eius loci mineram color, ſapor, odorque, & operationes manifeſtant: non ſine quadam ferri, aut ochrę potius infectura, quę flauis ſedimentis proiecta per experimentum argētea numiſmata, fulua paulo poſt ſuperficie tingimt. Nec mirum. argentum enim (vt naturę ſapientes probant) medicatis aquis inficitur, atque etiam afflatu ſalſo: ob quam equidem proprietatem, has aquas intellexiſſe Plinium crediderim in Piceno, in quibus proiecta lapideo cortice obducuntur. Participare videtur & nitri naturam, cruſtaceis illis ramentis guſtu ſubacribus, & ſubamaris, quę & linguam mordicant. & pręterea, quia vlcuſculis, ac ſcabioſis identidem aqua, primis pręſertim diebus pungentem incutit dolorem, contrahitque ſuctu quodam maiora vlcera, excedens malam carnem, ac eadem tamen ipſo uſu perſanans. Calida ponitur à primo ad ſecundum gradum, fumoſa, ac oculos propterea uapore compungens, quę leuicula res poſt primos dies aſſuetis non durat, ac multis non nocet. Grauat ſimiliter caput nonnullis, nocet & aſtmaticis, & anheloſis, excitatque defluxiones, non mirum imbecillis, & non benè purgatis corporibus. Ceterùm uſu in balneis celebris eſt, ac duccia, aliarum calidarum modo, digerens, ſiccans, abſtergens, morbis idcirco omnibus frigidis, atque humidis ſanandis apprimè efficax. Supereſt autem in ipſo balneo aquarum duccia, cui unica laus tribuitur, Sauonarola teſte, ad laxitatem neruorum, ac iuncturarum diſcutiendam, ac loca ipſa affecta confirmanda: Vt reliquas taceam, quæ ſunt aliarum ſulphurearum utilitates. Adde ſingulare experimentū Ricciardi eo cognomēto medici a M. Gallo egregij relatu

Minera. Temperamentum. Vſus, & operationes. Vſus nouus in potibus.

latu,perſanatam eius aquæ potibus Hypoſarcam, à quinque ad ſex cyathos patienti exhibitæ.nam pro Nitri (vt exiſtimo) illa acrimonia largo excitato eius ichoris fluore per aluum,& per vrinas,mox diſcuſſo pluri ex parte per halitum flatu, ac hepatis vegetali adhuc virtute permanente,exinanitum noxio humore corpus remanſiſſe incolume. Simile modo & hominem cum diu Cauſtomachos extitiſſet,redundante in uentrem frigido humore, liberatum à longo cruciatu,ac ſubinde validiorem redditum. Cauenda hęc balnea magnis ſub Sirio caloribus, ac interuenientibus propinqui amnis influxibus, qui ex aluei eius loci anguſtia pluuijs abundantibus, refuſa in ipſam ſpeluncam omni colluuie, haud modicè aliquando iſtarum aquarum ſynceritatem conturbant. *Nocumenta.*

SVLPHVRATAE IN COTISCOLIIS AQVAE.

ANTIQVISSIMI porrò nominis ſunt aquæ, quæ à paucis hinc annis ad Andredochum oppidum in vſum balnearum venêre. Quippe de his haud dubiè intellexit Strabo lib.v.cum in Sabinis ciuitates, Amiternum commemorat,& Interocream vicum,Reato finitimum. Et ſubdit: In Cotiſcolijs Aquæ frigidæ ſunt,quarum potus, & inſeſſio morbos curant. Quo nomine Cotiſcoli etiamnum dicitur locus ad Andredochum, corrupto ab Interocrea vocabulo:vbi extrà portam,via Salaria,qua Aquilam itur, & Aſculum, hæ aquæ emanant. Sulphureæ,vt prædicant,naturæ,necnon ferruginei ſaporis,& cum aliquo tepore. *Minera.* Sanant in balneis ſcabiem, & quæ vitio hepatis pullulare ſolent vlcera penitus abolent. *Vtilitates.* Et (ut quidam aiunt) purgant in potibus harenulas.

BALN. AD ARSAM FLVVIVM IN ISTRIS.

MEMORIA dignas hoc in genere Sulphurearum,nec valde exſiccantium, mihi retulit aquas Camillus Flauius Fanen.medicus egregius,à ſe uiſas in Iſtria, ac communi vſu in balneis comprobatas. Eſt locus in Iſtris, quà Arſa magnus fluuius à montanis vſque Noricis in Phanaticum ſinum Adriatici influit, non plus decem ſtadijs à Pinguento oppido,ac Albano iugo antiqui nominis,vbi ex ingenti ſecus uiam ſaxo, aqua medicata pluribus ſcatet bullis viſu perlucida,cæterùm tactu calida,odore,ac uaporibus undique adlatis Sulphurea. *Qualitates.* quin & aluei materia,quæ cum ipſa aqua egurgitatur, planè ſulphurea percipitur. Et cum lapideā circà margines imponat cruſtam,in alueo ipſo, uiginti circiter pedum ambitu clauſa,& ſine certo exitu ſubterlabentibus venis; balnei uicem præſtat, quod ſub dio turmatim incolæ,etiam ſani tota æſtate frequentant. Vſu verò balnei potiſſimùm ad ſupercutanea curanda uitia probatur,ſcabiem,pruritum,pſoram, & à lue quoque uenerea coempta ulcera perſanans. *Vſus in balneis.* Nec dubium, cùm ex rudi adhuc illorum hominum inſcitia, vix alia ex his balneis tentata fuerint experimenta, cæterarum ſulphurearum hanc aquam præſtare effectus.frigidis,atque humidis affectibus mederi, artuum dolores, ac exinde natos tumores diſcutere,inflationes uentris,iliorum, vteri diſſoluere. Vnde ſunt qui cū balnei vſu,eaſdem & in potibus medicatis,aquarum Aponi exemplo vſurpēt, ac non mediocriter ventrem,inteſtina, ac latas vias,ſed facilius per vrinas abſtergere aſſeuerent.nec ad ducciæ vſum,ſi ritè comparentur inutiles,tota æſtate. *In potibus.*

BALN. MONTIS FALCONIS IN CARNIS.

IN Carnis autem,quod ad extremam Italiæ,ac Illyriæ oram Friuoli hodie dicitur,iuxtà Timauum amnem,quem minus accuratè, ac in tranſcurſu Lucanus inter Euganeos poſuit,in agro montis Falconis,littore maris,ſcaturigines ſunt calidarum aquarum memorię antiquiſſimæ. *Lucani locus lib.7.* De his mentionem fecit Plinius inter miracula fontium d. Contrà Timauum amnem Inſula parua in mari eſt cum fontibus calidis, qui pariter cum æſtu maris creſcunt,minuunturque. Verùm mutatis rebus ad hanc ætatem, ſpecies duntaxat illius inſulæ cernitur,quæ cum littori adiaceret, ex maris inſtabilitate iam tot ſeculis, & quod ab ea parte ſiccatur indies, continenti adiuncta eſt. Abſunt autem (vt Leander Albertus, à quo

hæc

hæc accepimus, atteſtatur) à montis Falconis oppido, duo circiter millia paſſ. à Timaui autem oſtijs haud multo plus vno, nouiter recognitæ, ac reſtitutæ in balneis. Antiquam verò iſtarum aquarum nobilitatem indicant vetuſtæ ſecus ędificiorum reliquiæ, inter quas reperta iampridem plumbea lamina legitur antiquo caractere AQVA DEI, ET VITAE. Inuenta autem eſt, dum locus repurgaretur, lata in quadrum piſcina, intusque lauacrum quinque paſſuum alterutrinque ſpatio, ſenio tamen partim obſitum, ac partim dirutum. Aqua tepida, odor, ac ſapor ſulphureus, ſalſusque: nec mirum influentibus in eam ex occulto fluctibus, littore longè omnium latis hîc cuniculis dehiſcente. Proinde notum eſt quod prodidit Plinius, de refluxu horum fontium; nam intumeſcit in his aqua æſtuanti mari, moxque reſidet illo quieſcente. Hanc, qui eam nouiter ſunt experti ebibitam infernè purgare aſſeuerant: quod cauſſæ non diſſentit, pluri ea ſale, ac ſulphure participante inter alias miſturas. Exiccat in balneis, ac moderatè calfacit, digerit, ac abſtergit; ex quibus multa poſteà tùm ex tertijs, tùm ex quartis facultatibus, operatur. Sunt in vſu tota æſtate.

Aqua Dei, & vitæ.
Minera.
Vſus.
Electio.

BALNEA SANCTI MARTINI SVB COMO.

BALNEARVM verò Sancti Martini, quæ & Maſini à cognomine Vallis dicuntur, ſatis eleganter hiſtoriam conſcripſit P. Paulus Parauicinus Nouocomenſis medicus. Sunt autem in confinibus Italiæ, propè Vulturenæ Vicum octo millia paſſ. à ciuitate autem Comi millia paſſ. ferè ſexaginta, inter montes, qui vulgò Braulia, à Strabone autem, ac Plinio iuga Rhetia nuncupantur. Loca vndique primo acceſſu aſpera, ac montuoſa, mox lata ad ſummum ſeſe offert planicies, per quam ex abruptiſſimis Alpium iugis præceps Maſinus delabitur. Ad ſiniſtram læta exporriguntur armentorum paſcua, ad dexteram autem limpidæ iſtæ & calentes aquæ per glabreta quędam, ex fiſſo rimoſoque ſcopulo erumpentes, ad radicem montis binis ſyphonibus colliguntur in balneas, vbi pro miniſterijs lauationum domunculę extant contabulatę, ac ſatis commodæ. Loci verò aſperitatem aëris ſalubritas, & grata indigenarum hoſpitalitas compenſat, qui annuos hùc habent conuentus, ac in feſtis celebrant: ſub arenti præſertim ſolſtitio, quo harum aquarum electio fit, ob rigidum in ea regione aliorum temporum algorem. De minera, ſunt hi montes metallis ditiſſimi, auri, argenti, æris. Gignunt cryſtallum gemmarum inſtar ſplendidiſſimam, magnis maſſis exangularibus: nec non Amethyſtarum innumerarum ſobolem, quos Granatinos à ſimilitudine appellant lapillos. Nec caret hîc tellus intimo ſuo fomite caloris. Quare harum aquarum natura miſta eſt, nec ſine eius fomitis veſtigio: nam ad tactum blandiſſimè calent, & quæ acrimoniæ, ac ſalſuginis quidpiam guſtui referunt, multam nitri, ac ferri miſturam oſtendunt, quod & ex ſublimationis experimento, & ex adiacentium recrementorum qualitate confirmatur. Odore ſuaues, nec vllatenus ingratæ: vnde non ſolùm natû grandiores, ac natura validos, verumetiam tenellos pueros, ęquè, ac mulieres, & ſenes leniſſimè iuuant, vel certè (quod plurimi faciendum videtur) innocenter attingunt. Sumuntur in omnem vſum, non aliter atque Porſetanæ aquę, in primis tamen vſu balnei electiſſimę. Virtutum verò admirandarum perhibentur, vt nulla planè ſit à capite ad pedes affectio, quam non viſę ſint vel ſanaſſe, vel admodum iuuiſſe. In potibus quidem, quanquàm modicè purgatorię ſint ex miſtura; ſtomachum tamen, & reliqua alia nutritionis membra omni exuunt intemperie, frigida præſertim, atque humida. Vſu verò ducię faciunt ad catarrhi omnigena vitia diſcutientium aliarum aquarum more, capitis, neruorum, iuncturarum. Immò ſi in particulam quampiam, aut imbecillam, aut laxam, aut tumidam in aſperſionibus ſumantur, roborant, ac diſcutiunt. Luxata firmant. Contractiones, & tendinum, & cordarum in artubus, cœno ipſarum illutato, eoque ad ſolem (vt moris eſt) reſiccato, & ſubinde abluto in balneis, in priſtinam habitudinem reſtituunt. Et denique non hominibus ſolùm, verùm beſtijs quoque, & domeſticis iumentis auxiliares reperiuntur.

Electio.
Minera.
Cryſtalli natura.
Amethyſti lapides.
Vſus, & operationes.

CASTILIONIS AQVA IN AENARIA.

INTER Aenariæ autem inſulę aquas, vbi multas narrauimus reperiri apprimè calidas; haud multo excedit calore, quæ à Caſtilione vetuſto oppido, vbi emanat, vocitatur.

Minera.

Calida

Calida quoque ac ſulphurea, cum ferri miſtura. Porrò ex nouis Iulij Iaſolini cenſuris, qui diu apud has balneas degit, ac multis hanc aquam ſubiecit experimentis, adſimilem admodum aquæ Tettuccij tam celebri eam decernimus. Eodem non mirum ſapore, odore, colore, ac pondere, & etiam deijciendi facultate per aluum, quâ facile ebibita tranſit, & per vias vrinæ. Et quod dignius eſt, ferro etiam, ac corroborandi virtute participans. Nam à cliuo eius montis tota illa planicies, quæ ad mare pertinet, ferruginea viſitur, & quæ magneti adhibita, facile adhæret. *Qualitates, & vſus.*

QVAE DE PROCHITA INSVLA.

PROXIME' quæ de Prochyta, & alijs inſulis ante Miſenum, iuniores quidam Italiæ deſcriptores tradunt, non carere aquis calidis, nec forſan auro, & alijs metallis, non obſcuram habent in hoc Strabonis auctoritatem libro v. cùm de Pythecuſis, quæ dicta eſt Aenaria, locutus, vt terræmotibus, ac aquarum feruoribus fuerit omni ſeculo memorabilis: planè ſubiungit; quandoque autem contingit, vt minores ſimiliter inſulæ efferueſcentem habeant aquam. Quippe Inarime mons Aenariæ, qui eſt ad conſpectum Puteolorum, vt è ſubterraneis cauernis, quas habere communes cum vicinis inſulis diximus, etiam ſub mari, terræmotum paſſus hanc profudiſſe inſulam traditur, vnde illi nomen προχύτη, quaſi Profuſa eodem teſte inditum eſt; ſic per eaſdem vias communicari etiam calores, & interdum aquas veriſimile, quanquam hodie iuniorum noſtrorum teſtimonio, qui hæc accurate magis perluſtrarunt loca, nullas in hac inſula haberi aquas medicatas certũ eſt, nec auri, aut alterius metalli materiam. *Notatur Leãdri Alber. hiſtoria.*

CALDANAE AQVAE IN CORSICA.

CALDANAE aquæ in Corſica, ab Adiacio ciuitate ſunt decẽ & octo circiter milliaria, ſub ditione Ornani oppidi. Sunt autem mediocriter calidæ, & in vſu frequenti tàm balnei, quàm potuum, ad multas infirmitates vtiliſſimæ. Per aluum enim ſoluunt, vt ſanè purgatoria perexigua, ac vermes interficiunt. Ducunt & per vrinas.

CALIDAE RELIQVAE IN CORSICA.

CALIDAE quoque, & in balneis celebres aquæ ſunt ad caſtellum, cui Vicum nomen, ſub Aleccæ oppidi ditione. Quæ pro aliqua miſtione ferri, mirificè viſcera, ac inteſtina corroborant in potibus. Hepaticos fluxus perſanant, vt Ferratæ reliquę. Similes aquæ apud Morazzanum caſtellum, diœceſi Mariana, vbi ſcabiem ſanant, vlcera exiccant emanantia, colicos, & artuum dolores compeſcunt, vſu balnei. Similes & ad Baricem caſtellum. Atque hiſce omnibus calidiores ad Talagum pagum: quas aliquando (ſi Deus voluerit) diſtinctè magis deſcribemus. *Bal. Morazzani. Baln. Bariliſcus. Baln. Talagi.*

BALNEA IN SARDINIA.

A LITTORE verò Corſico, traiectu maris nouem millium paſſ. lõgè in meridiem Sardinia porrigitur, altera dicta Sicilia. In qua (vt inter antiquos meminit Iulius Solinus Polyhiſtor) aliquot locis fontes calidi, ac ſalubres ferueſcunt, qui aut oſſa fracta conſolidant (quod nos ferro in primis tribuimus) aut oculorum ægritudinibus (quod nitro, æri, & auro conuenit) medentur. Vel corallorum nobilitati, id tribuendum eſt, cuius diuiti admodum propagine, ac ſucco hæc littora Corſicæ abundant, ſiccæ, ac adſtringentis qualitatis. Pertinet autem hæc nobilis propagatio, vſque ad Siculum fretum, nam & ſub Lilibeo promõtorio non longè à Drepano integras hodie arbores corallorum piſcantur purpureas multas, aliquas candidas. Horum hodie fontium ſub Oriſtanenſi diœceſi, in media ferè inſula, aliqua balnearum antiqua remanent veſtigia, cum ipſis calidarum ſcatebris, vix tamen huic poſteritati recognitis. Infrà autem mons præruptus, qui Gaditanum reſpicit, ſalis natiui ferax, ruboris conſpicui, nec inutilis in condimentis. Tellus *Coralli ſuccus. Salis mons.*

alioqui

alioqui metallis fœcunda, argenti, plumbi, atque ſtamni, quæ à dextris Calaritani promontorij fodiuntur. Inter quæ Sardoum Alumen probatur Plinio. Superſtitioſas porrò, quas addit hîc Solinus aquas, nimirum quæ à Solfugis inſertum venenum obtundant, cum quibuſdam etiam ad fures coarguendos incantamentis, hodie non eſt, qui aſſignet.

Superſtitioſæ aquæ Solini.

CALIDAE REGALES IN HISPANIA.

IN Hiſpania autem nunc Caldas del Rey pagus appellatur, iuxtà viam, quæ à Sancto Iacobo de Compoſtella in Luſitaniam ducit. xv. circiter millia paſſ. balnearum nobilitate inſignis, calidæ ac digerentis facultatis. Ex Doctore Torres.

BALN. TRALUS.

EXINDE ad oppidum Tralus minus xxx. ſtadijs, alterum balneum quoque valde celebre eſt, ac eo maioris vtilitatis, quo ex naturali hîc miſtione, ac diuerſorum fontium confluxu, ſuo quiſque arbitrio aquas præparare, ac temperare poteſt. Calfaciunt, ſiccant, digerunt condecenter, ac ex his multa alia ſingularia pta ſtant iuuamenta, quæ ſunt aliarum id genus calidarum, ac ſulphurearum. Per veris finem, ac æſtatis initium eliguntur, atque Autumno.

Natura.

Electio.

BAL. AD ORENSEM CIVITATEM.

AQVICALDENSES populos ponit in hoc tractu Galleciæ in Luſitaniam Plinius; quę nunc eſt Orenſis Ciuitas, iuxtà hos ritus lauationum antiquæ nobilitatis. Scaturit autem aqua calida, ac vena, ſiqua eſt in eo Minij amnis excurſu, ſanè diuiti. Plus tamen, ac minus calida è certis ſcatebris fit; ſeu loci diſtantia à fomite ipſo caloris, ſeu pluri frigidarũ miſtione id accidat; ac feruidiorum quarundã popularis hodie vſus eſt in pannis abluẽdis, ac porcis expilandis, mundandiſque id genus animalibus. In cõmuni verò, aqua præter cum caloris ſenſum, odoriſque non nihil ſulphurei, cæterùm nulli ſenſui ingrata, puræ ſubſtantię, ac vbi reſederit, refrixeritque ſyncera adeò redit & clara, vt ad vſum quoque eduliorum ſit idonea. Quam ob rem, non tam ſubſtãtiam ſulphuris eas recipere à minera exiſtimo, quàm ſubeuntes ex imo vapores: qui calefaciunt, quales multas narrauimus ſimiles. Idque confirmatur ex vetuſtis hîc Thermarum veſtigijs, quas veteres Latini, coloniq́ue Romanorum, iucunditatis, ac deliciarum gratia, pro blandiſſimo illo naturali tepore aquarum erexiſſe, veriſimile ſit. Itaque in balneis mediocriter calidæ, ac digerentis inueniuntur qualitatis, quales Baiarum aliquæ in Italia temperatæ. Tota æſtate vtiles.

Natura.

Vſus.

BAL. QVAEDAM IN NAVARRA.

IAM peruenit ad nos notitia quarundam eius generis calidarum aquarum, quæ inter confinia Taraconenſis partis, & Nauarræ, qua Iberus non longè adfluit, ad pagum Fitteri, quæ in balneis recipiuntur. Digerentis eas eſſe facultatis aſſerunt, ad multos morbos quales ſulphuratæ aliæ, perutiles. Sunt & in Bethicis aliqua balnea, ſpecialiter in agro Hiſpalenſi, quæ nunc Sibilia dicitur, de quarum natura fieri certiorem, vt de multis quoque alijs in Hiſpania, deſidero. Et quæ ſint hodie antiqua illa de Ceparis balnea. Et alia Authetanis adſcripta.

In Bethicis.

BATHONIAE IN ANGLIA.

BRITANNIA, maxima totius Europæ Inſula, metallis fœcunda, præſertim plumbo, ac ſtanno, & nitro, multis in locis Thermalibus abundat aquis, quas, vt ex diligentia, ac ſtudio accepimus præclari viri Edouardi Carne, Oratoris Regij iam apud Iulium

lium III.& Paulum IIII. PONTIF. ſuo ordine deſcribemus. Præclarè verò hac etiam tempeſtate, quæ haud multum à faucibus Sabrinæ fluuij, à dextris Vigorniæ ad Bathoniam ciuitatem habentur. Quam (vt Polydorus Virgilius Vrbinas tradidit de rebus Anglicis) Badudum Regem ædificaſſe traditur, & (vt fama eſt) balnea fluentibus hîc calidis extruxiſſe: nam falsò opinari aliquos, qui id opus Iulio Cæſari adſcribunt, cùm ſatis liqueat Cæſarem ad hunc vſque locum non perueniſſe. Conſtat tamen latinum nomen huic ciuitati ab antiquis inditum, Aquæ calidæ ex his balneis. Scaturiunt autem è pluribus venis & tepidis, & feruidis, quæ ſubinde admiſtæ in ſuis alueis, lauantibus etiam pueris, voluptatis cauſſa ſunt in vſu. Sumenda alioquî, vt reliqua non multum calida, & in baln. & in aſperſionibus vſu ducciæ, more Italiæ. Tota æſtate, atq; etiam magnis feruoribus.

Aqua calidæ Bathoniæ.

Electio.

LACVS IN SCOTIA.

SVPREMA autem huius Inſulæ pars, quam hinc Tueda, & illinc Solueus flumina diuidunt ab Anglia, quanquàm inculta magis ſit, atque aſpera; balneis tamen carere non debet, cùm notum ſit eam bituminis, ac ſulphuris eſſe fœcundam. Lacum habere traditur ad oppidum Victonam, ſub diœceſi Sancti Niniani, miræ naturæ; nam altera parte hieme gelu cogitur, fortaſſe quia ibi venæ crudiores. Alia verò non item, ob ſulphurearum aliquarum influxum, vel ſubeunte infrà vapore ex aliqua eius generis minera calida.

RELIQVAE EX MISTVRIS AQVAE CALIDAE IN PRIMO GRADV.

AD hunc porrò ordinem pleraque ex miſturis balnea reducuntur. Cum aliquo ſulphuris calore circà primum gradum notantur, Braccula, & Pugilli balneum, & Succellaria in Baiano. Paganelli, & Tritolæ ſub Viterbio, Treſcuriani balneum ex nitro ſub Bergomo, & item nitroſum in Aenaria. Nec ſecus cum alumine & ferro calent in primo gradu Caldanellæ, Sanctus Iulianus in Piſano, Sanctus Bartholomæus ſub Apono. Aliqua pariter ex metallicis circà hunc ordinem verſantur, aliqua in Senenſi enarranda, Calda, & Caldagna Sancti Caſſiati, Imperatoriæ, Solis, & Lunæ in Baianis. Cantarelli in Puteolano, Fontanalis in Aenaria. Balneum M. Orthoni, Longum Viterbij, & S. Mariæ in Filice.

De temperatis, & tepidi caloris aquis. *Cap. XIIII.*

AQVAE autem, quæ circà temperiei mediocritatem conſiſtunt, non tam aliqua medicinali facultate, aut gradu definiuntur, quàm quòd ſanis quoque habeantur vtiles. Nimirùm qualitate caloris blandiſſima prædite, nulli ſenſuum iniucundę: ſeu quidem pro tenui ſubiecto vapore, quâ tranſeunt, hactenus incaluerint; ſeu miſtura aliqua remiſſæ, aut temperatæ cum frigidis ſint. Itaque fit, vt huiuſmodi aquæ ſiccent ſuper aquæ naturam: pro quadam verò caloris participatione, vix differant à balneo dulcium, & temperatarum aquarum. Ad vſum idcirco omni ſexui, omniq́ue ætati idoneæ: tàm iure balnei, quàm potuum medicatorum, & tàm ſanis, quàm ægris. Nonnullæ etiam febrientibus utiles.

Qualitates, & vſus.

AN OMNES CALIDAE AQVAE SINT MEDICATAE.

HOC in cenſu reponendæ videntur omnes illæ aquę quæ apud auctores verſantur in dubio; An calidæ cum ſint, ſint omnes medicatæ. Negat Plin. lib. 31. cap. 6. Nec verò (inquit) omnes, quæ ſint calidæ, medicatas eſſe credendum: ſicut in Egeſta Siciliæ, Lariſſa Troade, Magneſia, Melo, Lypara. Et item Vitruuius libro octauo, capitul. tertio.

Locus Plin.

Locus Vitruuij.

X Sunt

Sunt etiam (inquit) nonnulli fontes calidi, ex quibus profluit aqua ſapore optimo, quæ in potione ita eſt ſuauis, vti nec Fontanalis à Camænis, nec Martia ſaliens deſideretur. Fontanalis, ſeu fontis nomine, ſingularis eſt aqua in Aenaria, tam clara in incendijs inſula; quæ calidiſſima actu cùm ſit, ac purum duntaxat ſulphuris ſuſcipiat uaporem; cæterùm poteſtate blandiſſima eſt, vix differens à ſimplicis aquæ fonte. quam in cenſu ferratarum deſcripturi ſumus. Athenæus lib. ſecundo, capitul. ſecundo. Ex aquis (inquit) calidis aliæ ſunt dulces, ſicut aquæ apud Capras Ciliciæ, & circà Tragaſas in Lariſſa Troiæ. Circà Magneſiam, & in Melo, & Lipara. In Pruſa verò apud Olympum Myſiæ, quæ Regiæ aquæ dicuntur. In Aſia apud Trallem, & Charocometem fluuium, & alię. Volunt dicere iſti auctores, reperiri aliquas calidas ſimplicibus aquis potius affines, quàm miſtis: cùm impoſſibile ſit, quin eo ſaltem gradu caloris aliquid nactæ ſint medicamentoſæ, terreæque qualitatis, vt mox paulo ex Galeno dicemus. Quo fit, vt huiuſmodi aquæ caleſaciant quidem actuali, quicunque ſit, calore; atque exiccent manifeſtè ſuper aquæ naturam.

Fontana in Aenaria.

Aquæ ex Athenæo.

THERMAE IN BAIANIS AMOENISSIMAE.

INITIVM verò temperatarum aquarum ſumemus à Baianis balneis, de quarum dignitate, ac gratia Romanorum temporibus, iam plenæ ſunt hiſtoriæ, idipſumque amœniſſimus loci ſitus, miraque veterum, quæ in eis extant, ędificiorum veſtigia oſtendunt. Vnico autem verſu ita eas prędicat Horatius.

Nullus in orbe locus Baijs prælucet amœnis.

Plin. locus. Plinius verò Secundus, qui explicatam rerum omnium naturæ profitetur hiſtoriam, inter omnes mundi aquas hanc habet earum cenſuram, lib. 31. ſic ſtatim incipiens. Emicant benignè, paſſimque in plurimis terris medicatę aquę: alibi calidę, alibi frigidę, inunctęque naturę è cunctis animalium, hominum tantum cauſſa erumpentes. Nuſquam tamen largius, nec pluribus auxiliandi generibus, quàm in Baiano ſinu. Alię ſulphuris, alię aluminis, alię ſalis, alię nitri, alię bituminis, nonnullę item acida, variaq́; miſtura, & vapore quoque ipſo aliquæ proficientes. hęc Plinius. Sunt & alię ferri, ac magnetis, alię limpidę, ac ſuaues, alię tepidę, alię calidę. Quapropter, vt conſuetum erat ſub illa Romani Imperij maieſtate Thermas in vrbe frequẽtes habere, vbi poſt exercitia armorum ad cultum corporis, ac delicias lauarentur; in Baianis Thermę erant veluti ſuburbanę. Quę tanto cęteras ſuperaſſe videntur, ac forte Romanas ipſas; quanto ad inſtituta illa lauationum, viſa eſt hîc natura ſponte hominibus ſuppeditaſſe omnem commoditatem, & omnem voluptatem. Nam in tanta plurium generum aquarum miſtura, tamque vario ex eis vapore aeris calido, & minus calido, & tepido, alia hîc loca erant Laconicis idonea, alia calidis Solijs, alia frigidarijs, alia tepidarijs conſtituta: eaque non ad delicias ſolùm corporis vtilia, verumetiam & ad ſalubritatem. Cum quibus ſi computemus & loci naturalem amœnitatem, vbi hinc maris leniſſima aura, hinc virentium collium proſpectus, & ver ferè perpetuum; & pręterea tùm balnearum ipſarum, tùm Romanę illius amplitudinis complurium ędificiorum, quę extabant, magnificentiam æſtimemus, & cum his confertiſſimas toto eo littore, easque amœniſſimas villas, reliquavè deliciarum ſpectacula; verè cum Horatio fatebimur, nullum in orbe locum fuiſſe ad delicias & animi, & corporis magis idoneum. Vnde ſummus hic eſt apud omnes ſcriptores de earum celebritate conſenſus, qui eas modò fœlices, modò beatas, modò principes, aut alio eiuſmodi pręclaro epitheto nominant. Vt luculenter inter alios eo epigrammate modulatus eſt Martialis.

Martialis.

Littus beatæ Veneris aureum Baias,
Baias ſuperbæ blanda dona naturæ,
Vt mille laudem Flacce verſibus Baias,
Laudabo dignè non ſatis tamen Baias.

Veruntamen,

Veruntamen, quæ eſt tandem rerum omnium viciſſitudo, ac magnarum etiam labes; cùm hæc loca diruta diũ, ac deſerta fuerint, noſtrorumque Auorum memoria, ea parte, quæ atti nebat ad balnea fuerint repurgata, ac reſtituta ad vſum à Federico Aragoniæ Rege, vt ei lepidiſſimis encomijs Pontanus adulatus eſt; demum paucis ab hinc annis, recenti eius regionis incendio, quod initio libri huius retulimus, maiori ex parte balnea quoque, & quæ viciniora præſertim ad oram maritimam extabant, obruta graui cinere, ac ſubmerſa iacent. Quæ verò minus deuaſtata, ac minus lacera ex tanta clade remanſerunt; ea hodie *Vſus.* haud inutiliter frequentantur, viſunturque aliqua illarum deliciarum veſtigia, exaggerataque rudi macerie Solia balnearum, cum picturis iam vetuſtate conſumptis, quæ varijs geſtibus iuuamenta, quæ inde ſperantur, videntur exprimere, vel quæ breuibus titulis earum virtutes ſubnotant. Harum ergo balnearum nos ſuis locis reuocabimus in lucem aliquas, ſperamusque fore breui, cùm ad id aliqua quoque illuſtrium Neapolitanorum principum cura adhibebitur, nec ſinetur amplius tãtum vitæ theſaurum delitescere, donec inſtaurentur in totum. Quod factum eſt nunc poſt XIIII. annum, quo hæc ſcripſimus, quando *Bal inſtaurata.* Prorex Antonius Peronottus Cardin. ampliſs. de Granuella, primus in his reparandis auctor, ac poſt tertium annum alij Proreges clariſs. ac optimates à ſedibus conſilij, populiq; Neapol. inceptum opus proſecuti, loca hęc omnia inſtauranda, ac æneis tabulis Marij Cartarij Viterbien. graphicè exprimenda curarunt. Vt verè iam poſteri his ſolis figuris in- *Locorũ noua chorographia.* ſpectis, ac ſitus, cęlique, ac totius eius tractus maris auram contemplati, tantaque Romanæ olim maieſtatis monumenta, templa, lacus, villas, theatra, ſacros ſibyllę ſpecus, aliosq; intimos hinc inde receſſus, & balnearum, igniumque conceptabula reputantes, vtq; ponte domitum mare, & via ſtrata ſubactum, agri denique, ac vinorum miram fœcunditatem; iam non Theſſala Tempe, non hortos Heſperidum, aut maiores, quas fama iactet, mirari delicias; ſed verè fatebimur hîc maximum naturæ, atque artis fuiſſe certamen, nullis miraculis in toto orbe terrarum comparandum.

AERIS SALVBRITAS IN TABIIS.

EX GALENO.

MAGNI Luculli exemplo, quem meminit Plutarchus ſolitum dicere, ſe duas colere *Luculli Villæ celebres.* conſueuiſſe Villas, alteram Tuſculani æſtate, alteram hieme in Baianis; plana coniectura fit, in his diuerſoria fuiſſe permulta, ac delicioſiſſima, ad quæ hieme præſertim, Romani illi veteres ſub aprico ibi perpetuo cœlo diuerterentur. Porrò inter ea loca, quæ perennem haberent celebritatem, erant infrà Neapolim, & iuxtà Veſuuium montem Tabiæ. quo tractu adhuc certis locis nobiliſſimorum ædificiorum veſtigia; ac duarum, inter alia, Vrbiũ monumenta, Herculanij ſcilicet & Pompeiorum, quas olim ingenti illo Veſuuij incendio, Titi Cæſ. principatu, conflagraſſe iam diximus, Nec minus præclara eas comprobant au- *Strabo.* thorum teſtimonia, ob ſitum loci optimũ; qui (vt Strabo eſt teſtis) inter occidentem æſtiuum, & meridiem, ſuauiſſimam, ſiccamque Africi auram excipit. Cui Ariſtotelis ratio aſti- *Auræ marinæ ſalubritas.* pulatur in prima Problematum; Nam Mare ob placidas aſpirationes ſalubritatem facit inſignem, vnde nauigantes ſemper coloratiores exiſtunt, quàm in Paluſtribus degentes. Siccitatis verò nomine, quoniam magnam Tabijs ipſis laudem attribuit Galenus ad Phtyſim, ac Hæmoptoicos ſanandos lib. Methodi v. eam quoque nos opportuno hoc loco tradere ad poſteros eius verbis curauimus, quæ habent in hunc modum. Eſt (inquit) lo- *Gal.* cus, nempè Tabiæ, ſatis editus, ac ſicci aëris; nam in imo ſinu, qui eſt inter Neapolim, ac Surrentum, à Surrenti maximè latere porrigitur collis ad Tyrrhenum mare, qui leuiter deflexus ad occaſum, nec in meridiem in totum procurrens, ſinum ipſum à ventis ijs, qui ab ortu efflant, Euro, Subſolano, atque Borea tutum reddunt. Coniungitur autem illi in imo ſinu alter Veſuuij collis non paruus, qui propter ignem, qui in eo ſubiacet, non parum *Veſuuij ſitus.* mihi ad ambientis eius aëris ſiccitatem conducere videtur: alioquì præter ipſum ignem, nec ſtagnum propinquum, nec palus, nec fluuius alicuius momenti vſquam in ſinu habetur. Omnibus verò ventis qui ab Arcto ad æſtiuum occaſum perflant, Veſuuius ipſe obijcitur, multusq; cinis ab eo ad mare vſq; peruenit, reliquiæ videlicet materiæ, tùm quæ in eo combuſto eſt, tùm quæ nunc ẽt vritur. Omnia hæc aërem efficiunt ſiccum, ac oẽs id genus herbas alit ſiccæ, ac adſtringentis qualitatis, quæ & paſcua pecorib. efficiunt ſalubria, lacq; eis inter cætera generat, ſiccæ item, ac ſalubris qualitatis ad ea, quæ diximus. Vnde

facilè quæ loca in alijs regionibus,& etiam extrà Italiàm inueniri poterint ſimilia, eãdem quoq; obtinereproprietatem putandum ſit. Hactenus ex Galeno. cui ipſa poſteritas,ac noſtra maximè ætas ita conſentit,vt conſueti ſint medici,Neapolitani præſertim,pro vltimo refugio ægros,Phtyſicos, & qui ſanguinem expuunt, vel eiuſmodi thoracis vlcera, ac alia vitia patiuntur, ad Tabias mittere. Nam aërem ipſum, vt etiãlactis vſum inueniunt adeo ſalubrem, vt ſint qui totam in eis degant vitam: Itaque iam facta eſt magnæ ciuitatis inſtar,& quæ diuortia habet villarum amœniſſima, ac vini generoſitate celeberrima, quod Græcum appellant,ac locum ipſum vulgo Il monte della Torre.

Vſus.

TEMPE AMOENISSIMA LOCA IN THESSALIA.

FORMA verò ac exemplar temperatiſſimæ, ac frigidæ auræ in antiquis ponuntur Tempe. quo nomine in Theſſalia loca celebrantur amœniſſima, & pro eo mons Rhodope altiſſimus, atque Aemus, ad cuius radices ſunt Tempe. vmbroſum Rhodope glacialis ad Aemum.Ouid.& his finitimis alij montes, Pyndus, Olympus, Oſſa, Taygeta, Parnaſſus, Helicon, & Thermopylæ ſaluberrimis aquis calidis adeo celebris, & non minoris gloriæ amœniſſima flumina, & quæ loca inter alios commemorat Virgilius ad ruralem vitam percommoda in II.Georgicorum.

Speluncæ, Viuiq; lacus, & frigida Tempe. & item
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes
Sperchiuſq;, & virginibus bacchata lacęnis
Taygeta: o, qui me gelidis in uallibus Aemi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat umbra.

Tēpe Rheatina. Hinc iucunda, ac amœna alia eiuſmodi loca dicta ſunt Tempe. quo nomine celebrauit Rheatina rura M. Tullius ad Atticum, lib.IIII. Rheatini (inquit) me ad ſua Tempe duxerunt &c.Significant nimirum ſimilem regionis eius temperiem. Quocirca, præter alia eius amœnitatis argumenta; à ſitu altiſſimo in Appenninis, lata tamen planicie, & vt lacus in eam ſeſe pandat, & cum Velini fluminis incurſu ex edito eius oræ ſupercilio cadens admirandi ſpectaculi ſit: fœcunditate undique agri aquis paſſim irrigua, frugaliſſimæ, ac leniſſimæ auræ. Vel ipſa tanti viri auctoritas ſatis eſſe debuit Rheatinis ſuis ad ſummam laudem,& quæ à Rhea,ac Saturno Aborigenum ſtatio fuerit antiquiſſima,Ciuium prætere Romanorum in æſtiuis diuortijs, ac Veſpaſiani, ac Titi memoria laudatiſſima.

AQVAE AD TERRACINAM.

Ad hanc autem ſuperiorem Campaniæ partem citrà Baias, quadrageſimo circiter milliario ab vrbe Roma,via Appia,erat Anxur volſco idiomate, ſuperbum Mezentij fauore dictum,ac poſteris Terracina. Vbi duo diuerſa inuenio aquarum exempla:primùm Pontinam Paludem, quam Com. Cætego Conſ.exſiccatam, agrique tum redditam frugaliſſimi, Liuius,ac Plinius atteſtantur, ac inſalubris idcirco auræ à Syllio Italico extitiſſe notatur,libro decimo.

Pontina palus.

Et quos peſtifera Pontina uligine campi.

Vti nunc quoque parum ſalubris eſt,donec ſint qui eam nouiter exſiccare ſuſcipiant, dilatatis vadis, vnde & aëris ſalubritas,& immenſa annonæ fertilitas emanaret. Et pręterea *Fluctus Paſſeris.* Fluctus paſſeris nuncupatos,qui tepentes (vt conijcitur) ob calidarum ſcatebras in littore maris, deliciarum, ac amœnitatis nomine ab auctoribus celebrantur. ac à Martiali inter alios planè declarantur his verſibus.primùm lib.x.

O Nemus, ô fontes ſolidumq́; madentis harenæ
Littus, & æquoreis ſplendidus Anxur aquis. & lib.v.
Siue ſalutiferis candidus Anxur aquis.

Planiùs autem, inter blandiſſimas eas comparat aquas, lib. I I. balnea in Hetruſcis dignè commemorans, quorum hic propterea nouam contexemus hiſtoriam.

AQVAE IN TVSCIA, ET IN HETRVSCIS, NVNC VITERBIENSES.

IN hac vltima Tuſciæ parte, quæ Romæ propinquior eſt, dum ſcribit Strabo, (quem locum paulò ante citauimus) non minorem fuiſſe calidarum aquarum vbertatem, quàm Baijs; haud dubiè non alias intellexiſſe videtur, niſi quæ poſtea dictæ ſunt Viterbienſes. Tùm quia tam præclarè eodem quinto libro commemorauerat Cæretanas balneas, quæ item prope Romam erãt celebres, tùm quia vel ipſe Bullicani feruor, omnibus ſæculis admirandi ſpectaculi, ac aliarum ex eo productarum aquarum copia, antiquiſſimæ videntur notitiæ. Quas à communi regionis nomine, in Tuſcia, vel Tuſcias apud Strabonem, & Scribonium largum legimus, à Latinis vero auctoribus in Hetruſcis dictas, in comparatione fortaſſe deliciarum, & balnearum ad Baias, quod tetigit Tibullus dum ad has balneas ſe verno tempore adijſſe modulatus eſt. Elegiarum I I I. d. *Ex Strabone.*

Nos tenet Hetruſcis manat quæ montibus vnda,
Vnda ſub æſtiuum non adeunda canem.

Verùm miro eas Encomio, & in delicijs celebrat Martialis, & Epigrammate. *Martialis locus.*

Hetruſcis niſi Thermulis laueris,
Illotus morieris Oppiane,
Nullæ ſic tibi blandientur aquæ.

Vnde perperam hoc loco Hetruſci, quidam antiquarij legunt pro Hetruſcis, cum nomen id Romanarum balnearum non ſit, ſed naturales has, & Tuſcias ſignificaſſe aquas, planè declarant, quæ eis comparantur balneæ naturales, non Vrbanæ. d.

Nullæ ſic tibi blandientur aquæ,
Nec fontes Aponi rudes puellis,
Nec mollis Sinueſſa, feruidiq́ue
Fluctus paſſeris aut ſuperbus Anxur,
Non Phœbi vada, principesq́; Baiæ.

Exoleſcentibus verò ac mutatio (vt vſueuenit) per tempora nominibus, quas nunc inter alias Viterbienſes dictas fuiſſe credamus Tuſcias, vel ipſę notæ declarant carminum, non alias intelligendas, quàm à Grotta poſteris nuncupatas aquas. Quæ & limpidæ ſuſtantiæ ſunt, tepore, colore, & ſapore blandiſſimæ, nec rudes, acreſque, ut Aponi aquæ, vel deliciosiſſimis alijs balneis principibusque Baijs comparatæ ſint, ac Thermulæ dictæ, quaſi deliciarum Thermarum Vrbanarum æmulæ. quibus & à Papa poſteris, qui eas excoluerint, nomen inditum vulgare eſt, atque eas in hunc locum merito reſtituimus temperatarum, planius poſtea cum de Aeneis aquis tractandum erit explicandas. *A grotta aquæ.*

BALNEA AD SINVESSAM.

SINVESSA autem, Colonia olim nobiliſſima, nunc prorſus diruta (vt ex Antonini Cæſ. itinerario ſupputamus, eâdem via Appia X C V I I. milliario diſtabat ab vrbe. Infrà autem à Sueſſa Pometia, quæ extat milliarijs 8. à Baijs mill. paſſ. xxx. à Neapoli mill. 44. Eius nunc ad mare vaſta ruinarum apparent veſtigia: vbi ager Falernus ad Montem

Maſſicum, qui & Gaurus dicitur, Falerni, ac vinorum eius generis bonitate perecelebris, ſunt balnea, vnde Sinueſſa tepens à Syllio Italico, mollis à Martiali (vti paulò ante diximus, cognominatur. Horum balneorum meminit Strabo, vt quæ multis morborum generibus mederentur. Meminit & Corn. Tacitus, dum ſcribit Claud. Cæſ. in maiori mole curarum, valetudine aduerſa correptum, refouendis viribus mollicie cœli, & ſalubritate aquarum Sinueſſam perrexiſſe. Et Plinius, in eadem (inquit) Campaniæ regione, Sinueſſanas aquas ſterilitatem fœminarum, ac virorum inſaniam abolere proditum. Quæ, & his temporibus ſunt in vſu, vbi locus dicitur Turris balnearum. Mineræ ſulphureæ, ac temperatæ, nam ſæpè Maſſicum montem ſulphur exudaſſe, ſicut Veſuuius, teſtis eſt Plinius.

Turris balnearum.

BALNEVM SVAVE IN AGRO PISANO ET ALTERVM IN SENENSI.

IN agro Piſano duo ſunt nobiliſſima balnea temperatæ qualitatis. Primum, quod ab aquis idcirco cognominatur, & à veteribus balnearijs balneum Suaue: nimirùm quia vix differt à balneis dulcium & temperatarum aquarum. In delicijs idcirco hodie celebre, & impinguandis corporibus, tàm ſanis, quàm conualeſcentibus, æſtate maximè, vitata canicula ob quandam aëris caliginem; & autumno. Alterum non longè hinc Reginæ balneum nuncupatum, adſimile. quorum tamen hiſtoriam ſub Ferratis aquis lib. VI. ob quandam ferri, quam continent impreſſionem exarauimus. Et aquæ Sanctæ ſimiliter ſuaue balneum ad Sanctum Philippum in Senenſi,

Electio. *B. Reginæ.* *Aqua Sancta.*

AQVAE SEXTIAE IN PROVINCIA NARBONENSI.

PORRO leguntur apud antiquos authores in Prouincia Narbonenſi Aquæ Sextiæ, nunc eſt Aquenſis Ciuitas, quam non longè à Maſſilia Sextius dux perdomitis Salibus ędificauit, authore Liuio. Vbi erant aquæ calidę pluribus ægritudinibus ſalutares: quanquam has aliqua ex parte mutatas ſuo tempore aſſerit Strabo; nec ego nouam earum mentionem hodie inuenio. Et Aquæ Auguſtæ Ptolomeo, Plinioque.

BAL. QVAEDAM IN HELVETICIS.

VLTRA montes autem, qui Italiam diuidunt à Germania, inter multa ac diuerſi generis balnea, temperatæ qualitatis aliqua habentur. Sulphurea autem ſunt in Heluetijs quædam, quæ à vulturib. patrio nomine cognominantur. Et item haud longè, aliud balneum, cui nomen Henderegge. Quæ etſi minus hodie celebrantur, ſuis tamen non carent virtutibus, ſiccandi, ac mediocriter digerendi, quales aliarum ſulphurearum ſunt, & mediocriter calidarum. Tota æſtate vtilia.

B. à vulturibus. *B. Henderegge.*

EX AQVISGRANI autem Aquis in Brabantia, alijs frigidis, & alijs apprimè calidis, diuerſa balnearum genera fieri diximus. Duoque præcipua, & ea publica in ciuitate, Regium quidem primum, & Cornelianum ſubinde calidius, nec diu tolerabile; quæ tamen ob facilem miſtionem cum frigidis, in ſecundo calidarum cenſu deſcripſimus. Ex his autem permultæ ædes, quibus incurrentium ipſarum aquarum eſt commoditas, ſuas deriuant aquas, ac priuata habent balnea, in quibus tùm voluptatis, tùm mundiciæ gratia lauantur. Nec minus ſuaue tertium balneum extrà muros, quod Porcetanum appellatur, Gratijs (vt ex Ruremũdano accepimus) ob ſingularem blanditiem dedicatum. Cum enim publicum & ipſum ſit, ac tàm ægris, quàm ſanis innoxium, conſueti ſunt in ipſum iuuenes, ac fœmellæ, tanquam in nymphæum ſacrarum Naiadum deſcendere, ibique cantus, choreas, & crebras lauationes exercere, qui totius ferè Germaniæ mos eſt.

B. Porcetanum.

BAL-

BALNEA TEMPERATAE QVALITATIS EX GALENO.

TEMPERATI quidem caloris ac ſubſtantiæ innuit Galenus VI. de Sanit. tu. reperiri quaſdam aquas naturaliter calidas, quarum haud diuerſum ferè vſum eſſe tradit ab aquarum dulcium temperatarum balneo. Satius eſt autem (inquit) eiuſmodi aquas experientia dignoſcere, quando etiam raræ inuentũ ſint. Quales apud nos ſtadijs ab vrbe paulo plus centum; quas (ni fallor) intelligit Albulas milliarijs XIII. circiter ab vrbe, lactei teporis, atque temperamenti. Ad Pruſam in Bithynia, quas pauloante ex Plinio iuniore citauimus, medicatas, ac diuerſæ naturæ. Quæ verò (ſubdit) apud nos eſt in Allianis, tota vnius rationis eſt, atque ex vno fonte manans. Item diuerſis medicamentoſæ aquæ fons in Lycetis.

BALNEA ALIQVA AD VAGUM FLVVIVM IN VNGARIA.

IN Vngariæ finibus, quà vaghus fluuius ſic dictus incolis in Danubium vſque decurrit, complures medicatæ aquæ commemorantur. quarum notitiam ex Georgij Vernherij breui commentario accepimus. Primùm in Comitatu Liptonienſi, quà ipſius fluminis ortus eſt, ad pagum Sancti Ioannis, fons eſt tepidarum aquarum, impetuoſo admodum, ac magno fragore exiliens. In vſu frequenti iam multis ſeculis in balneis, præcipuè verò ad ſanandam ſcabiem. Porrò inferiùs ſecundum amnis ripam calidæ aliæ, proptereà inutiles ad delicias. Non longè autem à Vago ſunt item calidæ ad arcem Vaimocium, iam paucis hinc annis inſtauratæ; opera ac impenſis Alexij Thurzonis viri nobiliſſimi, quem hic in gratiam, quam ab omni demeruit poſteritate, nominamus. In Comitatu autem Thurocio, quod & ipſum Vago amni affinis eſt, ſunt calidæ ad Stubnam Vicum, perexigua riui inſula clauſæ, cuius aquis ad vſum in balneis temperantur, etſi non caleant immoderatè. Nec diſſimiles his calidæ aliæ inter Cremniciam, quæ ſunt in montanis prima oppida, vtiles vbi tecto excipiuntur, in balneis; ac etiam cœno, quo vlceroſi ac id genus affecti volutari, ac liniri ſolent. Sunt & Semniciæ calidæ, quo vocantur Roſelinæ, ex quibus canales, ac ſedilia manufacta breui ſpatio temporis lapideo cortice obducuntur.

Bal in comitatu Lyptonienſi.
B. Trincinij.
B. Vaimocij.
B. in Comitatu Thuracio.

TEMPERATAE AD PESTIEN IN VNGARIA.

SVNT porrò ad Vagi ſimiliter ripam, non longè à ciuitate Calgois, vbi vicus Peſtien, calidæ, ac limoſæ aquæ, quæ deductæ ad opportuna loca, triplicem præbent vtilitatem. Primùm quidem ſumuntur in balneis; quo vſu partim ægris ſunt conſtitutæ, & partim vbi inclaruerint, mediocri adeo tepore delectant, vt conualeſcentibus, ac ſanis etiam in delicijs tolerentur. Seorſum verò vbi vegeta magis aquarum caliditas reperitur, vſus erat in duccijs, ad inueteratas, more Italiæ, capitis, ac neruorum affectiones diſcutiendas probatiſſimis. Et demum ad cœni eius, quem multum, ac ſalubrem admodum hæ aquæ diſponunt, illutamenta. Quarum vtilitatum cauſſa, (vt venerabilis quidam Franciſcanus hinc à Peſtien oriundus mihi fidem facit) non vngariç duntaxat regnicolæ has balneas frequentare ſolebant; verumetiam ex finitimis regionibus, à Bohemia, Morauia, ac Polonia vſque, multus erat quotannis conuentus, tota æſtate.

Balnea.
Duccia.
Lutationes.

BALNEA SANCTI LADISLAI IN VNGARIA.

TEMPERATAE autem caliditatis, & quæ, tàm ob ſalubritatem, quam amœnitatem, inter cæteras Vngariæ balneas obtinent principatum, ſunt balnea, quæ vocantur Sancti Ladiſlai. Seu quia hic D. Ladiſlaus lauerit, ſeu quia ad ædem ei ſcram habentur, Sigiſ-

tur, Sigiſmundi Imperatoris ſepulchro claram. Sunt autem calore (vt Vernherus inquit) periucundo, & tam puræ, & perſpicuæ, vt ſpeciem rerum, ſiquæ inijciantur, exquiſitiſſimè reddant. Porrò Regiæ ſimiles, ac vetuſtiſſimæ balneæ ſub Buda, ac Podboria habentur, quæ (eodem Franciſcano teſte) Diocletianum conſtruxiſſe, monumenta ipſa, ac magnificæ ibi inſcriptiones oſtendunt.

TEMPERATAE ALIAE AD BVDAM IN VNGARIA.

Turcarum lotiones.

ALIAE verò balneæ, quæ in finibus Vngariæ, extremiſque Europæ regionibus, ac Thraciæ commemorantur, iam terris illis occupatis à Turcarum gente, vix hodie ad noſtram peruenerunt notitiam. Quæ tamen natio populoſa, quanquam rudis adhuc, & inculta; aquas tamen ceu præcipuum quoddam Dei munus veneratur, ac viuas præſertim, fluentes, & calidas excolit. Idque propter frequentes lauationes, quibus plures etiam per dies vtuntur, non modo ad ſordes corporis abluendas, ſed ad ſcelerum quoque expiationes, dum arbitrantur ſe ſola aquæ aſperſione, ac lotione, à cuiuſque vitij, quod patrarint, piaculo expurgari. Quam ob rem (vt idem ſcribit Vernherus) Solymanus Turca, hac noſtra ætate Magnus, cum multas diuerſis locis publicas balneas pietatis opinione conſtituerit, & alias collapſas refecerit: rerum tandem vngariæ potitus, aliquas item infra Budam à regibus anteà Vngariæ excultas, Regias iccirco, ac inferiores dictas, inſtaurari iuſſit. quas, deducta certis locis, Danubij aqua, attemperauit, commodis ad vſum ædificijs conſtitutis, alueiſque intra ædes, vel arcuata ſaltem teſtudine, communitis. Quas adeunt omni tempore ad delicias, nec non ad ægritudines aliquando curandas, vt in cæteris id genus ſulphuratis, moris eſt.

Regia baln. & inferiora Buda.

BALN. CONSTANTINOPOLITANA, QVAE AD PRVSAS GAL.

Boſphorus Thracicus.

A Conſtantinopoli vrbe has voluimus appellari, cum ad Pruſas ſint in Bithynia, Galeno teſte; ob vrbis celebritatem, quæ littore Thracico, ceù propugnaculum maximum inter Europam, atque Aſiam poſita, & altera Roma, è regione breui tractu maris, quem idcirco Boſphorum dixêre antiqui Græci, quaſi iugo bouum tranſmeabile, has habet Thermas, hodie delicioſiſſimas. Quæ non modò Turcarum genti, quæ (vti diximus) balneis quotidie, ac lauationibus delectatur, ſed pro inclyta natura, variaque ipſarum temperie, finitimis quoque regionibus, hinc Thraciæ, illinc Bithyniæ, vſque in Pontum ſunt celeberrimæ. Conſtàt verò ex hiſtorijs hanc Aſiæ partem Europæ finitimam, quæ olim minor Aſia, poſteris Natolia dicta eſt, ob ſingulares, quibus dotata eſt & cœli, & naturæ gratias, memoranda paſſim habuiſſe monumenta, ac ciuitates magnitudine, & omni genere ciuilium morum, nec non ſcientijs inſignes. Chalcedonem, quæ hodie Scutari è regione Bizantij, Niceam quæ Bithyniæ metropolis, hinc Nicomediam, ſuperne Heracleam, ditiſſimis Apameam campis cum lacu Aſcanio, & hinc Pruſas, quæ Burſa hodie dicitur, regum Turcarum ſepulchris excultam, & balneis. Quæ inter viam à Pergamo Galeni, atque Attali quondam regis famoſiſſimi patria; breuibus quidem verbis à Galeno, ſed quæ multam includunt ſententiam commemorantur, libro VI. de San. tuenda, vbi habet. De Calidarum ſponte manantium aquarum natura ſatius quidem eſt has experientia cognouiſſe, quando etiam raræ inuentu ſint. Quales (ſubdit) apud nos (Pergami ſcilicet) ſtadijs pauloplus centum. In Allianis, cuius aqua tota vnius naturæ eſt, & ex vno fonte emanans. Ad Pruſam verò minus decem, cuius diuerſę ſunt aquę, & item diuerſę, quę apud nos in Lycetis, nec alia. Hodie vero, quantum ex relatis accepi Thomę Natalis Rachuſani, medici, ac Theologi egregij, qui voto, ac precibus Haſſu Mulà Amurathis magni Turcę Protomedici, hanc à me expetiuit hiſtoriam; quanquam antiquarum illarum vrbium non ea exiſtat gloria, vniuerſa tamen ipſarum regio nullis alijs terris, nec Italiæ cedit amęnitati, cui pręſertim cum Bizantio parallela ſit, & ęquidiſtans à quadrageſimo in quadrageſimum tertium gradum. Immò eo fœcundior, quod longè

Gal. de bal. naturalibus.

lateque

lateq́ue ampliſſima, apertè magis orientis ſolis fouetur aſpectu, ditiſſima agris, nemore, ac paſcuis, multiſq́ue paſſim fontibus, ac lacubus, maximiſq́ue fluminibus irrigua. Circa Idam præſertim ampliſſimum montem, qui πολυπίδαξ, propterea ab Homero cognominatur, quòd immenſis vndique exundet aquis, ac fluminibus, quos inter Xanthus, qui ad Troadem influit, bello iliaco famoſiſſimus, & qui flauas reddat oues. Orientalior verò, & qui altitudine, vt canit Lucanus. *Mons Ida multis abūdans fontibus.* *Xanthus flu.*

— nubes excedit Olympus. *Olympus mons.*

Ad cuius radices hinc Pergamum, hinc verò occidentali ſitu Pruſa antiquiſſima regia, & Thermalibus aquis ad hanc vſque diem percelebris. Vbi quas Galenus meminit Pergami balneas, alias in Allianis, alias in Lycetis, hæ erunt aliquando & nouis hiſtorijs inſtaurandæ. Nunc tria præcipua ad hunc vſum loca commemoranda habemus. Vnus eſt in extremo littore, quod in conſpectu Bizātij, ac à dextera Scutari ſinus, velut altera Baiæ totum confertiſſimis ædificijs conſpicuum eſt: vbi rectâ, quâ ad Nicomediam tranſitur via, fontes aquarum emanant ſalſarum, quæ in potibus abſterſoriæ ſunt, ac purgandis per aluum corporibus, vere præſertim in communi vſu habentur. Nec diſſimiles cùm ſint (vt reor) aquis de monte Catino in Italia, in curandis diſſenterijs, ſi experiuntur, inueniuntur vt plures aliæ mirabiles. Altera verò quæ ad caput breuis eius ſinus eſt, inter Niceam & Nicomediam, decimo circiter milliario ab illis ſalſis habetur, in potibus medicatis ſaluberrima eſt, & qualis Anticoli aqua in Campania purgans per renes, & per vrinas, acri in tantum qualitate, vt lapideos, vnde excurrit, canales excedat, contra verò ligneos incontritos ſeruet. Quo nomine in morbis eiuſmodi nephriticis, calculiſq́ue confringendis, ac arenulis extrudendis, ſunt apud omnes illas regiones in frequentiſſimo vſu. Porrò quod omnium iſtarum aquarum auget celebritatem, in ſiniſtro eiuſdem ſinus littore, complura alia blandiſſima, ac variæ admodum naturæ (vt Galenus dicebat) ſunt balnea. Nempe (vt communis fama eſt) quæ ſulphure, bitumine, ac nitro participantes, antiquiſſimis adhuc ædificijs Thermarum Diocletiānarum inſtar, ac ad varios balnearum vſus inſtructæ apparent, aliæ calidæ, aliæ minus calidæ, & aliæ ad Laconicorum rituum accommodatæ. Inter alia verò extant adhuc cuniculata, ac ſcalpellis excauata infrà terram loca, vbi, quales in antris Puteolanis, ſudationes excipiunt ſaluberrimas, cùm in arbitrio cuique pateant, temperenturq́ue, vbi minus, vbi magis, qui intrauerint, ſudent, ac penitiores ſunt aditus, qui pro nimio feruore intolerabiles ſunt; cryptis in Baiano perſimiles. In experimentis idcirco communiter celebrantur ad omnes morbos: non enim cutaneos duntaxat, quos facilè ac primis diebus intrantes ſanant, ſed & articulares diſcutiunt tumores, contumaceſq́ue compeſcunt dolores. Vt ſint iam qui ex inſtitutis noſtris in Thermis, ac auctoritate confirmatis recentiorum medicorum, Micletis præſertim medici oratorij, & Thomæ ipſius Rachuſani, ad vſum quoque ducciæ has aquas, accommodauerint, ad digerendum efficacius, defluxioneſq́ue, ac antiquas id genus capitis affectiones ſedandas, cum vtiliſſimo ſucceſſu. Nec non & Luti vſum, quem ex imis ipſarum balnearum alueis excipiunt, experti ſunt ſalutarem: Vnde popularis adhuc ex veterum traditionibus perſtat fama, Cōſtantinum Cæſ. in his conualuiſſe à lepra, nec mirum tàm magnis olim ædificijs illa loca adornaſſe, & ibi ſepulchrum Mauſolei inſtar ſibi, ac poſteris ſuis poſuiſſe. Quæ tamen monumenta Pialim Baſsà noſtro tempore, nō tam illis delicijs delectatus, quàm pro exactæ illorum gloriæ liuore, magna ex parte dirui iuſſit, eamq́ue in vrbem Cōſtantinopolim tranſtulit, ac in ornamenta addixit ſui palatij, publiciq́ue fontis, quem in angulo ex communi aquæ ductu conſtruxit. Publicæ commoditati balneis ipſis inſtauratis, ac ad vſum conſtitutis, tota æſtate.

I. Aqua ſalſa fontes. *II. abſterſoria in potibus.* *III. balnea Sulphurea, & varia.* *Laconicum.* *Sudationes ſubterraneæ.* *Duccia vſus.* *Illutatio.*

RELIQVA EX MISTVRIS TEMPERATA BAL.

PRO aliqua autem ſulphuris, aut tepidi vaporis participatione cum miſturis alijs, temperatæ qualitatis aquæ multæ reperiuntur. Et primum, Salſæ ſunt, & aliqua vena calidæ, aliqua frigidæ ad Domum nouam ſub Patauio. Tepidæ cum Nitro montis Catini aquæ, & item Aqua Borra in Senenſi. Petrolei balnea, & Culma aqua, atque plures aliæ in Baianis Nitroſæ. Acidæ, & tepentis qualitatis ſunt apud Rotenburgum, & aliæ ad vicum Antegaſtam propè Argentinam. Cum alumine verò Embs dictæ, Empſenſes,

atque Alſatiæ, & Albulæ in Latio, & quædam ad Minium fluuium in Gallecia. Ex alumine verò, ac ferro cum ſulphure mediocriter calet Ficuncellæ aqua, & balneum potus ad Sanctum Caſſianum: ferina ad Martianam Syluam in Germania. Ex ære balneum Rubeum Lucæ temperatum proditur, & nec pueris etiam inutile, quod Sancti Iohannis dicitur aqua blandiſſima, & de aquis ſimiliter in Piſano, quas & in febribus audent miniſtrare. Nec minus idoneæ perhibentur in potibus Plaga in Puteolano, & Pugilli aquæ in Baiano, & item in Gallia ad Tungrim, ad Tarbellim in finibus Aquitaniæ, & ad Pyreneorum radices aquæ potabiles, ſimiles Albulis. Aqua verò Villæ pro temperata miſtura etiam Phtiſicis aliquando probatur.

De ſulphuratis, ac frigidis tactu Aquis. Cap. XV.

SVNT demum aliquæ venæ aquarum ſulphure commaculatæ duntaxat, & ſine vllo caloris ſenſu frigidæ. Quarum temperamenti ratio in promptu eſt: nam hæc non eſt neceſſaria cauſſa, vt quæcunque participant ſulphure, eadem & calore participent. *Cauſa.* Et prætereà, quoniam ſi forte aqua caloris quempiam conceperit gradum; poteſt tamen longè diſtare fons à mineræ capite, vbi primùm ipſa imbuta ſulphure, & calore diffluere incipit: nidorem verò ſulphuris (vt ſæpius dictum eſt) nunquam amittit. Tertiam adde cauſſam, ſi vena affatim ſulphuroſa & calida naſcens, maximo aut flumini, aut lacui, aut maiori cuipiam aquæ copię ob iter confundatur: quod raro flumini, aut lacui non accidit. In plurimis tamen ea inſectio non cognoſcitur, ob minimam miſturam: in aliquibus verò facultas tantum vſu ipſo exiccatoria cernitur, alioquî haud differens à pura aqua. Nos verò de his, quarum ſpecialiter aliqua mentio fit, iam exempla dabimus.

LACVS VADIMONIS.

IN hoc genere eſt lacus Vadimonis, ſacer antiquis, ac ſulphurei halitus, in agro Hortino, Qui cùm multifariam fuiſſet obſeruabilis, curioſeque propterea quę ſitum ſitâ iunioribus vbi eſſet; nos haud dubiè cum quibuſdam noſtris chorographis conuenimus, hunc eſſe, qui hodie à Baſſano, vicino oppido ad ripam Tyberis cognominatur. Idque Plinij Iunioris teſtimonio ad Gallum, qui eum ſub Hortina ciuitate, atque conſpectu Amerię poſuit, quo ſitu nullus alius lacus in hoc tractu Tyberino apparet. *Inſulæ natantes.* Vbi quoniam ſolemnes fiebant Romanorum militum coniurationes, propterea Sacer hic lacus perhibetur. Ac mirandi inſuper ſpectaculi, quòd innatantes ad ſummum contineret Inſulas, quę ſemper fluctuarent, tremerentque, Plinio item lib. II. auctore cap. 97. Quæ tamen inſulæ hodie non extant, ſed ipſa parui ambitus lacuna, quæ iuncetis ac veprib. occupata, immenſę tamen altitudinis, natiuas continet aquas, easque hoc nomine obſeruabiles, quòd nulla foris apparente mutationis cauſſa, repentè aliquando conturbantur, eleuatis nimirùm, vel excurrentib. per eius cuniculos flatibus, qui & vicinum Tyberim conturbant. Amplius præter opinionem, & pręter temporis aliquando rationem, vel ſubſident, nec effluunt, quandoque per annum: diruptis (vt arbitror) ac oppilatis, vnde tranſeunt, loculis. Vel contrà, exundant, in tantum (iiſdem fortaſſe apertis) vt breui excurſu in Tyberim, plures ſimul conuoluat molas. Cęterum nec piſces alunt, nec gignunt, niſi luridos duntaxat ſerpentes, ac teſtudines, quę earum tepore, ac latibulo gaudent. Colore (vt dicebat Plinius Iunior) ſubalbę potiùs quàm cęrulee ſunt; immo ſubuirides, ſpiſſę ſubſtantię, ac odore ſulphureę, medicamentoſę virtutis, ac firmandis fracturis vtiles, quo nomine nos eas reuocamus in lucem, vtendaſque proponimus.

INSVLARVM FLVCTVANTIVM RATIONES.

NEC verò innatantium eiuſmodi inſularum, quę narrantur, obſcura ratio eſt. Triplex enim genus apud auctores reperitur: Primùm Symplegades, hoc eſt concurrentes *Symplegades Inſulæ.* Gręcis appellatę, quę teſte Plin. lib. IIII. cap. 13. duę ſunt Inſulę in Ponto, mille quingentis paſſibus ab Europa diſtantes, eo nomine dictę, quòd inter ſe aliquando concurriſ-

ſe fabulis tradantur: quoniam paruo diſcretæ interuallo, ex aduerſo intuentibus geminæ cernebantur, paulumque deflexa acie, coëuntium ſpeciem præbebant. Aliæ in mari Glaciali feruntur, errabundæ interdum immenſo ſpatio: quæ (vt Olaus Magnus, rerum hodie Septentrionalium cumulatus auctor, refert) nihil aliud ſunt, quàm dirempte glaciei eorum marium ingentes cruſtæ, quæ ventis, ac fluctibus agitatæ, natantium ſimiliter Inſularum præbent ſpeciem. Tertium genus eſt, quas narrauimus in lacu Vadimonis, & pluribus alijs locis viſuntur, quæ veræ ſunt Inſulæ, ac natant, quemadmodum diximus, in medijs lacubus. Quales narrat Plinius lib. 11. cap. 97. iſtas Vadimonis, in Reatino ad Cutilias aquas, in agro Cæcubo, in Lydia, in Tarquinienſi lacu magno Italiæ, quæ nunquam die ac nocte eodem loco viſuntur. Immò non ventis ſolùm, ſed etiam contis, vel quolibet impulſu, ceu remo nauicula, mouentur. Et ſaltuares dictę in Nymphæo, (credo Babiloniæ, vbi is lacus bituminoſus) quas ſymphonię cantu ad ictus modulantium pedum moueri traditur. Ita Plinius. Ratio verò (vt ex eiuſmodi inſulis in Albulis didicimus) in ipſorum lacuum natura eſt, quorum vapores cum materiam à profundo eleuent glutinoſam ac lentam, ea cum innata circà margines vligine, glebis, ac ſurculis incidentib. agglutinata, concreſcit aliquo ſpatio temporis, innatatque in multa aquę altitudine.

Inſulæ Glaciales.
Inſulæ natantes in lacubus.
Saltantes Inſulæ.

BALNEA HORTANA, PROPE TYBERIM.

LACVM verò prędictum naturam obtinere Sulphuris, coindicant ſecus vndique terrę, quas aliqua parte retulimus in Ciminis, nunc ſub Viterbio, & alię non minus, quę extant ſcatebrę ſub vetuſta Nepe, & item ſub Horta alię, quę ciuitatis nomine ditantur, ad duo millia paſſ. ambę Sulphuroſæ. Hanc ex ſcatebra emanantem calidam, Sulphuroſamque ex lacuna, veteriſque ſtructurę emiſſario in balneis olim exceptam Hortini commemorant, ac ex antiquis traditionibus, locum aſſueuerant adhuc, & eam viciniam ad balnea vocitari. Quę verò irrigua ex his aqua longè perducitur in Tyberim, partim ad eius agri irrigationes, partim verò vbi ſeorſum decumbit ad lina, emacerandaſque canapes, quorum idcirco tota ea planicies eſt feraciſſima; tractu temporis ingentem producit albi lapidis molem, quem Tyburtinum appellant à ſpecie. hincque indicio mihi eſt, pręter illũ ſulphuris fomitem, adhuc has aquas liquidi aluminis, vel ſucci id genus lapidis portionem obtinere, & propterea vt Albulas, ſub Tybure enarrandas, ac vſu balnei fore vtiliſſimas. Siccantes vlcera, ac ſcatentes alios per cutim humores cohibere, ac luxata, imbecillaque membra corroborare, tota ęſtate, ex nobili chyrographo Iulij Hortini.

Vſus antiquus.
Lap. Tyburtini generatio.
Minera.
Operationes.

THERMODOON FLVVIVS.

EST Thermodoon Cappadocię fluuius blandiſſimus, ac ferax auri, qui quoniam fomitem quendam calidarum aquarum recipit, id nomen ſibi apud authores gręcos comparauit. Iuxtà hunc fluuium (vt celebris ſcriptorum fama eſt) olim Amazones fœminę armigerę, vrbem ſuam Thermiſciram condidêre, Diodoro teſte. Solitas verò leni aquarũ eius fluuij tepore recreari, ac lauari, poſt exercitia armorũ, ita teſtatur Propertius.

Thermiſcira Amazonum vrbs.

Qualis Amazonidum nudatis bellica mammis,
Thermodoonteis turba lauatur aquis.

CYDNVS CILICIAE FLVVIVS.

CYDNVS verò fluuius, qui Tarſum nobilem Cilicię ciuitatem pręterfluit, aliquam ſulphuris virtutem, ſi non materiam, obtinere creditur (authore Vitruuio lib. 8. cap. 3.) quoniam in eo podagrici crura macerantes leuantur dolore. Eſt tamen aqua frigida, rapidiſſima (vt Strabo inquit), & cruda, nec adeo tuta in lauationibus: Magni Alexandri periculo memorabilis, qui (vt Iuſtinus memorię prodidit) captus huius fluminis amęnitate, plenus pulueris, ac ſudoris, proiectis armis nudus in pręfrigidam vndam ſe demerſit, ac repente tantus neruos eius occupauit rigor, vt interclufa voce, triduo, ſublata ferè ſpe vitę, laborauerit. Simili tamen caſu poſtea multis ſeculis, Federicus primus cognomento

Alexandri diſcrimẽ ex balneis.

gnomento

Barbaruſſæ interitus. gnomento Barbaruſſa Imp. ex natatu in eodem flumine, contracta in membris omnibus ſtupiditate interijt. Salubris etiam beſtijs. Goncalefacta idcirco (vt ſæpè monuimus) fortaſſe vtilior.

FLVVII QVI VTILES IN BALNEIS.

SED quoniam perrarus eſt fluuius, qui minerales longo tractu aliquas non admittat aquas; communis conſenſus eſt, qui plures recipiant minerales, maximè verò calidas, eos in balneis fore vtiliores, quanquam in potibus id non ſit perpetuum. Vt de Tyberinis prædicant natationibus, qui copioſas admittit Albulas, & anteà Narnin: & Velinum lacam, de quibus Vergilius. *Tyberis vtilitas in balneis.*

Sulphurea Nar albus aqua, fonteſque Velini.

Arnus Florentiæ vtilis in balneis eſt, quoniam natiuas habet aquas, & breui alueo incurrentes, vnde æſtate paucas habet aquas, & à ſole incalentes. Et contrà qui frigidis, & crudis ſint aquis, vt inutiles diximus in potib. ita & in balneis. Maximè verò qui magni ſint fluuij, & colliquatas iugiter è montanis niues concipiunt, neruis & toti naturæ aduerſantur. *Arnus vtilis in balneis.*

FRIGIDAE SVLPHVREAE AD ARDEAM.

SVB antiqua Ardea Rutulorum in Campania, ſtadijs inſtar ſexaginta ab vrbe Roma, certis locis graueolentes ſcaturiunt aquæ, ſulphureæ naturæ. Has vitruuius lib. 8. inter multas id genus commemorat, corrupti ſaporis, odoriſque, colore lurido, tactui tamen frigentes. Quæ quoniam ad delicias, vt oſtendunt ibi aliqua Thermarum veſtigia, iuxtà antiquum ritum ſumebantur, poſteaquam Ardea paruus remanſit vicus, neglectæ iacent, in balneis exiccantib. vſurpandæ.

AQVA FRIGIDA CVM LVTO M. ALCETI.

IN Senenſi autem agro, ad vicum Montis Alceti, nec longè à balneis Rapolani, ſcatet quædam aqua Sulphurea, actu quidem frigida, & cænoſa, neglecta idcirco etiam pecudibus. cæterùm balneo, ac luto ipſo vtiliſſima. Id primum experimento cognitum, bobus illic iacentibus, quibus ex vomere pedes (vt accidit) vulnerati, vel graui quopiam adfluxu tumentes, mirè ſanabantur. Exinde aqua ipſa, vt craſſa manat, ac turbulenta in pingui ſcabie vtiliter adhibetur, nec non ad crurum groſſiciem extenuandam. Præcipua verò laus in eius luto eſt, quod in neruorum contractionibus, conciſiſque ex vulnere, vel ex caſu contuſis ligamentis vtiliter recipitur. quo effectu facile adducor non carere hanc aquam aliqua portione bituminis, vnde emolliat induratos, ac diſtentos neruos. Sub calenti ſyrio eligendum, tùm ob lutationes ipſas exiccandas, diſtentis ſub ſolo illutatis membris, tùm ob actualem eius frigiditatem. *Vſus, & experimenta.* *Natura.* *Electio.*

LVTVM AD GRAVISCAS IN MARITIMIS SENARVM.

LVTVM ſimile cum balneo habetur ad Grauiſcas oppidum in maritima Senenſi, quas Anſidoniam olim vetuſtam Lucumonum ciuitatem putant. quod, quanquam hodie tota illa regio careat aſſiduo incola, vtile reperitur non in ſupercutaneis ſolum morbis, ſed & in neruorum quoque contractionibus perſanandis, atque vlceribus maximè crurum antiquis. Similes trans vmbronem perhibetur aqua Sulphurea, & craſſa apud Roſſetum tria milliaria; quæ in balneis recipitur ad Scabiem, & ad ea quæ diximus, ex Benedicti Vegioſi Volaterrani ſcriptis, *Roſſeti bal.*

LVTOSA

LVTOSA PALVS SVLPHVREA CVM SVDATORIO AD CASTRVM.

SIMILEM audio lutoſam,ac paluſtrem aquam ſulphuream ſub Caſtro ciuitate nobilium Farneſiorum, quæ in maritimam ad tria millia paſſ. protenditur, arundinetis, ac iuncis ſcatens,& odore graui. Supernè autem, quod notabile eſt, vbi hæc aqua ab edito colle primam videtur habere originem, ac minus propterea vliginoſa emanat; peruetuſti balnei adhuc manent veſtigia,cum gradibus,ac muro circuntecti, quod ad ſanandam ſcabiem apud vulgares vſurpari ſolitum, non longè manufactas habet ſcrobes, quas qui intrauerint, vtiles ſuſcipiunt ſudationes, ad crurum propterea inflationes, contractionesq́; etiam ex vulnere artium,ac dolores leniendos,experimento comprobatas. *Vſus, & operationes.*

BALNEVM DE AGNANO IN AGRO PISANO.

IN agro autem Piſano ad tertium milliare, vbi cœnobium valde celebre eſt, quod de Agnano nuncupatur, quaſdam in balneis utiles commemorat Vgolinus mons Catinus, tam intenſæ frigiditatis, vt aliquantiſper intrantes rigore perterreant. Eſſe verò apud mulieres in communi vſu, quas ſteriles,ac deſperatæ ſobolis aliquas fœcundas reddere, multiplici experientia probat. Ineunda idcirco æſtate magnis caloribus. *Operationes.*

AQVA FRIGIDA QVAE ACCENDITVR.

IN montanis, inter Bononiam & Florentiam, in pago qui à Valle cognomen habet, Aqua ſcaturit frigida,vnctuoſæ tamen in tantum miſturæ,vt approximata candela quamprimùm flammam arripiat. Nimirùm,quæ puræ originis aqua,vnguinem quempiam mineralem, aut ſulphuris, aut potiùs liquidi bituminis alluit, quod ardet in aquis, ac in ijs montibus erga Mutinam valde luxuriat.

FRIGIDAE MEDICINALES IN CORSICA.

PORRO in montanis Corſicæ ad Eſum pagum, ſunt quædam minerales aquæ admodum frigidæ, quæ tamen concalefactæ, ac in balneis vſurpatæ, mirifica quadam digerendi virtute polleant. Nam & contracta membra reſtituunt,& indurata emolliunt. Frigidæ quoque ſcatent in balneis calidis, quæ ad vicum retulimus, nonnullis in vſu. Frigida item bibitur vſu balnei frequenter aqua in valle Caregia ab Aſſo oppido quatuor mill. paſſ.calidæ hepatis, ac renum intemperantiæ, ventris obſtructionibus, atque hernijs admodum vtilis. Aliæ in valle Sancti Antonij frigidæ perſimiles.

FRIGIDA IN AGRO TIGVRINO.

IN agro Trigurino apud Heluetios (vt nobiles quidam Germaniæ ſcriptores narrãt) aqua exit ex tribus fontibus frigidiſſima, ex quibus vnus ſulphureus. Et item in eadem regione vallis Alfaneia dicta, à Curia ciuitate tribus millibus paſſ. frigida eſt, & ſulphurea, quæ ligna, ac proiecta alia duro cortice obtegit.

FRIGIDAE AQVAE, AC LAPIDES MEDICINALES IN VNGARIA.

FRIGIDAE item in Vngaria aliquæ ſalutares ſcribuntur à Vehernero, cuiuſmodi duo fontes in Zepuſio, qui lapideſcunt. In vſu verò frequenter habentur quædam aliæ frigidæ ad Miſlam, haud longè à Guaſconia oppido: quas tamen lapidibus ipſis, qui iuxtà fontem exiſtunt feruefactis igne calefaciunt, itaque idoneas reddunt balneis. Vnde rectè ſentiunt (vt ego puto) qui vim medicam non tam ipſis aquis tribuunt, frigidis natura, ac puris, ſuauiſſimiſque in potu, quam lapidibus adiacentibus, tribuendam.

Lapides medicinales in balneis.

Varia Aquarum, atque Ignis terreſtris impreſſiones in terris ſub polo artico, & ſub Zona Torrida. Cap. XVI.

Contra antiquorū opin. errata.

NOVAM hiſtoriam, ac nouam prædictis adſtruemus demonſtrationem, vnde planè concludere licebit, Naturam liberam, ac rerum ſuarum eſſe vbique dominam, nec ſub frigido cœlo, ac minus ſub Zona Torrida præſcriptam eſſe, aut ceſſantem à ſuis operibus. Vt contrà ad hanc vſque ætatem opinati ſunt antiquiores, dum infeliciſſimo errore negarent terram eſſe vbique habitabilem, Oceani non recurrere in unum omnes vndas, nec eſſe mare omniquaque nauigabile, nec reperiri poſſe antipodas, ſimileſque aſſerentes opiniones enormes, omneſque (vt ex his patebit hiſtorijs) manifeſtè falſas. An non potius reſpexiſſent illi ſapientes id fore indigniſſimum maieſtati Dei, & naturæ, vt quæ ſummo omnium conſenſu, ne hylum quidem dicatur fruſtrà agere, & terram conſtituerit habitaculum hominum, quendamq; ſuorum operum finem; eam tamen oſcitanter fecerit maiori ex parte inhabitabilem, & deſertam, & mari non minus præſcriptam voluiſſe omni ſuo ambitu nauigationem? Quando præſertim ſatis detrimenti putandum erat tanto operi, faciem terræ tot maribus occupaſſe, tantaque montium vaſtitate, valliumque opacitate inacceſſam feciſſe: quas tamen partes ſtuduit natura non eſſe fruſtrà, pro ferarum latibulis, pro ingentium cætarum in certis marinis generatione, pro metallorum, ac gemmarum condendis theſauris, proque nobiliſſimarum plantarum, quæ communem refugiunt vſum, productione. An verò ille diuinus architectus tam inops fuerit conſilij, aut virtutis, vt neſcierit tam mirabile magiſterium à tantis detrimentis, vel ab omni humana repræhenſione inculpabile aſſerere? Immò in his maximè mundi extremis, vbi coacta natura aliquem ſubire exceſſum, aut cœlo, aut terræ viſa eſt, maiorem præ ſe fert ſuæ potentiæ ſolertiam, & maiora in illis operatur miracula. Qua de re in exemplis, quæ recenſuri ſumus terrarum ſub Hyperboreis, & è diuerſo ſub Zona Torrida, demonſtratum videbitur, ita cœlum, ac ſydera ad quamque terræ plagam diſpoſuiſſe, ac ſolis curſum inter alios planctas ita attemperaſſe, ac in obliquum deflexiſſe, vt annuo ambitu, acceſſu, ac receſſu ſuo, nullam fineret terræ partem ſuo lumine, ac virtute deſtitutam, quin cunctis rebus gignendis foret idonea. Nec minus diſpoſuiſſe certum eſt ſitus terrarum, ac regionum particulares. Deſtinaſſe ad alſgentes, ac frigidas terras ſubterraneos calores, & caminos ardentis ignis, idcirco per totum anfractuoſas illas, ac cauernis ſuſpenſas eſſe, prægnanteſque paſſim pingui fomite ſulphurum, ac bituminum, caliginoſis metallorum vaporibus, & omnium minerarum, quas terra gignit, immenſa copia. Aeſtuantium verò terrarum, non dubiè feruores attemperant, longè lateque marinarum effuſio, lacuum, ac fluminum maximorum frigidæ auræ, montium altitudo, ſyluarum denſiſſimarum opacitas, ac faucium denique opportunitas ad Ventorum flatus à frigidis regionibus excipiendos. Relinquo certos ſyderum fauores ſingulis terris, quæ vt ſub polis vtrinque influunt calores, & ſub arctico ardent montes, & æquè ſub antarctico viſam terram conſtat, adhuc incognitam, quam ab igne appellant del fuego; ita ſuper torridam ſua ſydera influere refrigeria demonſtrabimus. Præter altiſſima in omnibus Dei iudicia, quem & Philoſophus aliquando confitetur 11. de gener. & corrupt. Vbi deficientibus (inquit) naturæ modis, IPSE DEVS COMPLEVIT OMNIA. Quarum rerum, ac ſingularium præſertim accidentium, quæ ad hoc

Terrā nuſquam eſſe ocioſam. — *A vigore, & prouidētia Dei.* — *A diſpoſitione cũ cœlo, & ſtellis.* — *A ſitib. terrarum particularibus.* — *A particulari fauore ſyderum.* — *Ab altiſſimis Dei iudicijs.*

hoc noſtrum attinent inſtitutum, terrarum, aquarum, ignium, cœli; aliquam hic ſubijciemus cenſuram: primùm de extremis ſub polo hyperboreis, vbi maria, & cuncta algent, deinde maiora, quæ ſub torrida, & in noui orbis terris videri accepimus miracula percurremus,& hunc librum concludemus.

AQVARVM, ET TERRARVM NATVRA IN HYPERBOREIS.

VLTRA mare Germanicum,terra penitus ſub Zona frigida,vbi maria conglaciant, & propterea inculta, inhabitabiliſque credita eſt antiquis; haud dubiè non modo habitabilis, ſub ipſo quoque polo reperitur, ſed etiam vt terræ pars ingens, & (vt Plinius ſcribit) incompertæ magnitudinis, & quaſi alter orbis numeroſa populis, ac rebus maximè mineralibus paſſim ſcatet. *Lib.4.c.14.* Vnde in omnem partem illæ nationes iam cunctis exoſæ hiſtorijs emanarunt,diuerſiſque temporibus Europam, ac toties Italiam aggreſſi ſunt, Cimbri, Normanni, Dani, Gothi, Hunni, Vandali, Longobardi. Terra idcirco non tam regnis diuiſa, quam naturali aſperitate magnis finibus, ac immenſo ferè vndique circunſita oceano, maximis omniquaque diluta fluuijs, multis lacubus, nec minus balneis omnis generis, & calidis, & feruidis abundans. Super cæteras verò terras adeo generoſa metallis deſcribitur à nouis illarum regionum Coſmographis,ferro abundare, magnete, auro, argento, plumbo, ære, chalcantho, atque ſulphure, vt ſæpenumero coloni inuentas aratro ægreferant venas auri, opprimantque, quoniam campi ex eis, alioqui parum feraces, infructuoſi omnino, ac ſteriles ad rem frumentariam reddi ſoleant. Ob ſulphuris verò potiſſimùm, ac vaporum, qui ex tam varijs mineris exhalant copiam plurima tradunt in his regionibus contingere portenta, quæ illi cœlo, ac aëri ingeminant calorem. *Impreſſionum materia.* Horrendis terram, ac crebris concuti motibus, intimos ex terra, ac mari exaudiri fremitus, & cùm mira è certis locis, barathriſque, ac Aetnæ inſtar, exhalent incendia, tam multos aër, ac craſſos concipit halitus, vt per hiemem quoque non eſſent tonitrua, ac fulgura. Et quod Plinius tanquam rarùm apud nos ſpectaculum commemorat, congeſtæ ſæpè ſulphuris moles, ac lapides, inter pluuias, veluti grandines depluunt. *Lapides pluere.* Crebræ emicant ex aëre corruſcationes, columnæ è cœlo viſuntur ignitæ, & ſtellæ interdum cadentes. Dictu verò horrendum narrant illi hodie rerum ſeptentrionalium ſcriptores, Stocholniam maximam olim ciuitatem, ex fulgure conflagraſſe totam, mille, & ſeptingentis hominibus incendio extinctis, & ob id hodie penè deſertam. *Fulgur horrendum.* Hanc met verò cauſſam habent in illis terris hiatus immenſi infrà terram, quos ſcilicet tam crebri terræmotus aperiunt, vagantesque iugiter per eas cauernas ignes, ac flatus, ac lacus tenebroſiſſimi, qui tam calidarum, quàm frigidarum aquarum ſaliunt, grauiſſimumque mittunt halitum. quarum rerum digniora quædam non dimittemus exempla.

TRES LACVS SVLPHVRATI, AC FERVENTES IN GOTHIA, ET IN NORVEGIA, AC BALNEA.

INTER alias, tres lacus ex ſulphure ferueutes commemorat Olaus cognomento Magnus Archiepiſcopus Gothus in commentarijs rerum Septentrionalium. Vnus eſt in Gothia ad Vexionenſem ciuitatem, aquarum ſulphurearum, & feruidus ſummo gradu, in tantum, vt perexiguo temporis ſpatio immiſſas carnes, vel alia edulia excoquat. *Lacus feruens in Gothia.* Alter in Noruegia ad Nidroſiam eius regni metropolim, ob feruorem ſulphuris nullo vnquàm brumali frigore gelaſcens: cùm tamen Aquilonales omnes aquæ, ac maria ipſa ferè perpetuò algeant. *II.* Tertius eſt iuxtà Aaranem arcem VVeſtrogothorum, quam ſolo harum aquarum ſtagno munitiſſimam reddit, ac inexpugnabilem. *III.* Cæterùm de multis alijs fontibus, ac riguis huius naturæ, & calidis, & feruidis, non faciunt iſti auctores particularem hiſtoriam. Quandoquidem (vt idem Olaus eſt teſtis) ſuſpectus eſt apud illas nationes ſulphuratarum, & calidarum id genus aquarum vſus, vt quæ graues illis circà tibias affectus, doloreſque ſoleant inducere, qui tamen priuatis balneis, ac ſtuphis de- *Balnearum in Gothia ſuſpectus vſus.*

more communiter vtantur. Quam equidem noxam particularem non tam hominum naturæ, ſub ea frigida plaga tribuerem, qui hanc habeant cum aquis calidis contrarietatem, quam vaporum potius prædictorum, quos illæ aquæ imbibant, qualitati, ex argenti viui in eis copia potiſſimùm, ac metallicarum miſturarum. Nec non cœli illius, ac ſtellarum ſub arcto certis influxibus: quos concurrere etiam ad alia prædicta aëris, ac terrarum portenta, vt etiam ad ſpecialem fulgurum, quam diximus, ſæuitiam, non videtur dubitandum.

MIRA IN HYPERBOREIS

TERRIS COELI, ET

Aquarum Portenta.

HAEC verò non aliena dictu videbuntur, nec parerga. Immò ex his, ac ſimilibus alijs in Septentrionalibus terris effectibus, maiorem vim concludemus, eſſe terreſtrium eiuſmodi vaporum, qui non infernas duntaxat impleant terræ cauernas, ac crebros ex eis excitent terræmotus, illabenteſque multifariam inalterent aquas; Verumetiam qui in ſupremum vſque aërem impetant, cœlumque denſa adeo caligine obnubilent, vnde tam ſæua fulgura, ac maiora alia emergant, quæ percurremus miracula.

Vaporũ terreſtrium, ac ſuorum effectuum cauſſæ naturales.

Dubium igitur non eſt, quod vapores quicunque ſint, & infrà terram, & in pluuijs, & in fulgetris heterogenei ſint, & pro qualitate ſubiectæ materiæ, ac regionis vnde eleuantur, diuerſi. Vbi plus, vbi minus fiunt: alibi aërei, ac lenes, alibi caliginoſi, & graues, alibi à metallis aſcendunt craſſiſſimi, ac vehementiſſimi, ac inſignium propterea effectuum ſunt cauſſæ.

Fulgurum varietas, & cauſſæ.

Primùm ex materiæ diuerſitate ipſorum vaporum, manifeſta ratio eſt, quam in naturalibus exercitationibus deſideraui apud Ariſtotelem, de varijs fulgurum modis, atque effectibus. Cum alia fulgura conflagrent tantùm corpora, nempe (ut arbitror) quia lenium vaporum; alia ſuffocant, caliginoſa; alia conquaſſant horribili ſtrage, etiam ædificia, ac turres, vt quæ ex graui conflantur materia, ac metallica. quæ & propter ſimilitudinem ſubſtantiæ, aut diſſimilitudinem, fundunt æs in loculis, corium non afficiunt, comburunt indumenta, non carnes, immò quædam fulgura, nec ceram liquant libellorum, teſte Plinio.

Plutarchi ſuperſtitioſæ narrationes

Hinc vanæ, ac penè aniles redduntur, quas Plutarchus adducit ex loquacibus græculis narrationes, Cur oracula ceſſauerint. Demetrium à Tyberio Cæſare, miſſum vltra Britanniam, & Sporadas inſulas, ad perſcrutandum remotiores terras, & illarum gentium mores, illas inueniſſe pluri ex parte deſertas. narraſſe verò inſulares circà eas vagari animas geniorum, & heroum multas, quæ ſi extinguantur, aut deficiant, cùm præſtantioris humana ſint naturæ, hinc repentè varia ſuboriri portenta, procellas ex mari, ex aëre verò turbines, ac ignitos in terram vortices deferri.

Cauſſæ naturales.

Quæ potius naturales non dubiè habent cauſſas, ſubterraneorum, ac grauium vaporum, quos diximus in Hyperboreis iugiter eleuari copiam, ac denſiſſimas caligines. Vnde propter anniuerſarias, quas illæ nationes habent noctes, & propter temporum inconſtantiam, quando trium vel plurium menſium ſpatio uix obliquum uident ſolarium radiorum aſpectum, ac ſub nubiloſo diu aëre degunt, vel tenebricoſis latebris; non mirum tam varia imaginantur, ac ſuprà opinionem iactant ſpectra.

Hybernia fabuloſa ſpectra.

Qua re etiamnum dicta eſt Hybernia fabuloſa, narrantque ob varias ſub illo cœlo mutationes, crebraſque quas undique ille aër patitur coruſcationes, ignitas modò columnas excurrere, modò ingentes ceù armorum ſonitus ex aëre audiri, vel gygantum inſtar in nubibus dimicationes uideri, vel ſtellas cadere. Interdum verò concuſſa horrendis motibus terra, ex intimo fragore, vel denſiſſimas attolli caligines, vel ſalientium aquarum fontes oriri. occurſantes verò circà eas umbras, mortuorum iactant animarum ab inferis apparitiones, ſtriges, lemures, ſpirituum illuſiones, nocturna damnatorum murmuria.

Lacus ſuperſtitioſus.

Lacum inter alios ſuperſtitioſum narrant in Hybernia, Luridarum aquarum, & quæ noctù potiſſimùm obſcuriſſimam nubium inſtar mittant caliginem. apud quem è vili plebecula multi ſolent ſuis mor-

mortuis annuos commeatus apponere, ac inter ſua illa piamenta, opinantur animarum occurſantium umbras amplexari, ac reſponſa ab inferis accipere. quarum propterea non alias quærere oportet cauſſas.

ADMIRANDA QVAEDAM IN HYPERBOREIS, ET IN ISLANDIA

ex ſubterraneis effectibus.

NEC carebit hæc vltima appendix erudirione, quam ſubnectemus, de varijs ſubterranei caloris, ſulphuriſque, ac ipſorum vaporum intercluſorum effectibus. Iſlandia, quæ vox ſonat Inſula frigida, vel glacialis, famoſiſſima apud veteres, & chorographos, quæ ambitu non minor ponitur Sicilia, & quæ ſtatim ſub polo arctico immenſum illud occupans pelagus, putatur vltima Thyle; per ea, qua caret aëris amænioris fœlicitate, varijs quidem, ac ſcitû dignis bono iudicio dotibus compenſatur. Nam ditiſſima fertur omni genere metallorum, & auri. Sulphure autem vbique prægnans in tantum, vt inter alia ſpectacula, treis habeat montes altiſſimos, qui perpetuos, vt Aetna, ex immenſis barathris eiaculatur ignes. Hecla vnum nomine patris, velga alterum, hoc eſt Sanctum, & tertium à Sancta Cruce poſteris cognominatum. Vnde non mirum in conſilijs naturæ, quod ſubiectum ſolum, & circunfuſus illi aër, alicuius caloris ſuſciperent auram. Nec longè ab Hecla fodinæ ſunt Sulphuris abundantiſſimæ, ac certis locis aquæ emanant calidæ, alibi frigidæ, & de Auerni natura bullientes, alibi fœtido ſulphuris putore abominabiles, & tamen frigidæ. Illud verò in ea notabile eſt, vt, cum tota hæc inſula ſub polo arctico iaceat, vnde à circulo Cancri ſole in totum ſolſtitium permeante, nullas videt noctes, & nullam diem ſub bruma, recedente ſcilicet ad Capricorni circulum ſole, vbi eadem conditio ſub polo oppoſito fit antarctico: non mediocri tamen gaudeat aëris temperie, quæ longævæ hominibus vitæ ſit alumna, & tàm læta paſcuis, vt niſi pecora depellantur, intereant ob craſſiciem. Quam prærogatiuam dum equidem illius cœli, ac ſtellarum aſpectibus vendicauerim, præſertim ſolis, qui eam (vt dictum eſt) tot menſibus vndique irradiet; miranda alioquî diuinæ prouidentiæ virtus, quæ vbi aliqua in parte defecerit, in altera compleuit omnia, & non difficile exiſtimo, quin tantus ignium, ac vaporum apparatus, qui eam foueant, reddant quoque eandem ſummè vegetabilem, quemadmodum etiam facile crediderim, vt ex continuis intus feruoribus, vtique intercurrentium vaporum, ſimul atque flatuum impetu; hæ inquam ſint cauſſæ tot rerum, quæ in ea variantur in admirandis, & quę ſimpliciter creditæ (vt eſt commune fama malum, quæ in immenſum creſcat) pro veris traditionibus habeantur, quæ ſunt meræ fabulæ, vel effectus naturæ, & eius loci in ſuis cauſſis manifeſti. Multas eiuſmodi fabulas ex Olao adductas, & alijs illarum terrarum ſcriptoribus explicuimus, & in Iſlandia ſimiliter narrant, eſſe ſub illis montibus purgatorium ſordidarum animarum, & vbi colliſæ inuicem, & inter ſcopulos glaciei, ac lapidum moles aſſiduum auribus incutiunt ſonitum, ingeminantque cum fragore ignis horroris cauſſam; longas iactant audiri lamentantium querimonias, & quæ humanæ vocis gemitus æmulantur; animas in illo fragore torqueri, vagari exinde mortuorum ſpectra, ſubmerſorum præſertim, aut Cruce ſuſpenſorum, vmbrarum, & animarum ſibi notarum complexus, ſpirituum familiaria ſeruitia, dæmonum deluſiones, & qui modo faces accenſas, modo globos ignis, vel ignitas per aëra columnas iaculentur. Quæ omnia tamen, ac ſimilia ludibria (ſeruatis ſemper Sanctæ religionis decretis) omnia cauſſam habent naturalem (vt dixi) ſubditi ignis, vel occulta murmuria in illis cauernis, vel qui foras horrendis erumpat flammis, vel fumos, ac craſſos impellat vapores, & glaciei ſimul abruptas moles viciſſim concuſſas, vt taceam perpetuam potius ſub illa Plaga caliginem, quàm ſolem eſſe, & cetarum ingentium monſtra, quæ illa occupant maria; & demum illarum

Iſlandia dotes.

Tres mōtes ardentes.

Metalla, & aquæ.

Fœcunditatis cauſa.

Spectra in Iſlandia admiranda.

Naturales cauſa.

rum gentium ſimplicitatem, & facilem credulitatem. Ita vt, in omni hiſtoria hæc apud me ſit difficillima pars, & cui maximè tàm legentes, quàm ſcriptores debeant intendere, ipſam rerum, quæ iactantur, aut ſcribuntur, contemplari aliquo iudicio veritatem.

TERRARVM, ET AQVARVM NATVRA

IN TERRIS NOVI ORBIS, ET IN PERV,

ſub Zona torrida.

DIGNA fermè ſententia, quam in primo libri capite de Natura præſcripſerit Plinius, MVNDVS FINITVS INFINITO SIMILIS. Quaſi non duratione tantùm, aut numero, & ſpecie, ac magnitudine infinitus ſit; ſed nunquam adeo perſcrutabilis à nobis, vt non plurima ſemper imperſcrutata remaneat, vel noua, vel quæ alterius naturæ, quam antea credita ſint, comperiantur. *Noui orbis inuentio.* Quid ergo mirum eſt ab octoginta hinc annis, vel noſtra ætate inuentas eſſe nouas terras, & magnam Perù quartam ferè mundi partem, quæ à Cancri vſque circulo in antarcticum, ac latiſſimè ſub Zona Torrida extenſa, non modo habitabilis, ac populoſa admodum inuenta eſt; verum etiam, quòd maioribus naturæ, ac cœli gratijs dotatur, quàm reliquæ penè orbis terrarum partes? *In Terra Perù naturæ dotes.* Salubritate cœli, & aëris, nec non agri mira fœcunditate, maximis irrigata fluminibus, attemperata temporalibus pluuijs, ac niuibus à montanis altiſſimis, ac metallis, auri præſertim atque argenti ditiſſima. Sulphure admodum, ac bitumine prægnans, ex quorum pingui fomite cùm perpetui, Aetnæ inſtar exæſtuent ignes, ac flammæ, diductis per interuenia terrarum caloribus, & feruidas, & calidas multifariam reddunt naſcentes aquas. Vt taceam nunc (quæ diuinæ fuit prouidentiæ bonitas) tot gentes, tot annorum myriadas omnium rerum ignaras, ac pluri ex parte agreſtes, iam ad humaniores ritus redactas, & in hanc Sanctiſſimæ Religionis lucem aſſertas, & ampliſſimas regiones ab ortu ad occaſum, ſub CHRISTI vexillum, ac Philippi Auſtrij Regis Catholici potentiſſimi imperio acquiſitas. *Noua terra viſa ſub antarctico.* Et non dubiè alias indies comperturn iri regiones, ac terras, quando adnauigantibus ſub antarctico feliciſſimis noſtri temporis nautis per illum oceanum in orientem, proſpectu ipſo nauigationum, nouæ ſub illo polo apparuerant terræ, ex quarum montibus, vt in Hyperboreis, perennes æquè ſcatere viſæ ſunt flammæ, quas non perquiſitas adhuc, igneas propterea nuncuparunt terras. Hæc inquam in tanta naturæ, ac mundi amplitudine, non tam miranda nobis, quàm quòd antiquos latuerint. *Quæ antiquos latuerint.* Et qui in tantam perſeueraſſent obſtinationem in opinionibus ſuis, vt negauerint plus vltrà columnas Herculis eſſe transeundum, non totum oceanum nauigabile, nec terras ſub extremis vtrinque polis frigidas, nec ſub torrida Zona ob æſtum eſſe habitabiles, & propterea inacceſſas Aphricæ ſolitudines; non cadere in illam regionem, nec pluuias, nec niues, ignorari capita Nili, & vnde exundet quotannis non eſſe certas cauſſas, quod maius verò flagitium eſt in tota mundi, ac terrarum conſtitutione, negarunt & Antipodas eſſe, friuolis, nec ſatis dignis, quæ hic referantur rationibus, vel ſingulari hoc tantùm argumento redarguendis. *De Antipodus manifeſta ratio.* Qui conuolui manifeſtè vidiſſent cœlum, & cum eo ſolem, & lunam, & contra ſydera circumuolui, terram in medio, ac rotundo incluſam, rotundam eſſe, ac ponderibus libratam ſuis, circunquaque faciem gerere ſimilem. Nec condecens fuiſſe (vti dictum eſt) ſummæ illi opificis ſapientiæ, nec naturæ, tot magnis ſpatijs mediam terram, & in extremis reliquiſſe inhabitabilem, & deſertam. Ergo quid dicam iam his compertis terris, ac nouo mundo, niſi quia delineatio terræ antiquorum, & Ptolomei, quæ facta eſt à columnis Herculis ad Indum amnem, & à ſextodecimo circiter gradu ſub æquinoctiali ad Tanais fontes, relicta eſt propemodum Mappa mundi non Coſmographia? *Mappa mũdi Ptolomei.* Ad omnes verò illas difficultates breuiter tollendas, &

quæ

quæ ad hoc noſtrum faciunt inſtitutum, exempla nonnulla contenti erimus explicare rerum & aquarum in Perù compertarum.

IN PERV QVALITATES TERRARVM, COELI,
& Aquarum.

NAM ſita ab extrema Cancri circuli parte totam excurrens deſignatam ab antiquis Torridam, ſeptingentarum leucarum ſpatio, & ferè vſque ad antarcticum cadens, ac paulo minori ab ortu ad occaſum latitudine; nullas non habet cæterarum terrarum conditiones, & maiores cœli gratias. Admirabilis in primis diſpoſitio, vnde omnis illa caloris intemperies moderanda venit; quum maximis à Magellanico vſquequaque freto, ac continuis diſſecta montibus, qui triginta, vel amplius leucarum latitudinem occupant; ex crebra vallium, ac ſiluarum opacitate, ac apertis ex antarctico faucibus, ventiſque ſub ea plaga frigidis, ac certo in primis aſpectu cœli; non concreandis ſolum frigidis vaporibus, ac pluuijs, & niuibus aptiſſima ſit; ſed maximis quoque per eas valles diluitur fluminibus, quæ vniuerſam ad mare vſque planiciem, quanquam arenoſam, reddunt fœcundiſſimam omnium rerum. Maximus in primis Marannon, qui ſitu ortus orientali, ac iuges colligens ex illis montibus aquarum defluxiones, & pluuiarum, quaſi alter Nilus immenſis flexibus, ac mæandris, longitudine ſexcentarum leucarum, ac quinquaginta, vel amplius latitudine, tantundem in oceanum refundit dulces, vbi & mare dulce fuit à primis nautis nuncupatum. Alter minori curſu Platta, ſic ab argenti metallis cognominatus, per terram Braſil ſub æquatore, ad orientalem ſitum triginta implet Leucas. Tertius Sanctæ Marthæ viginti leucas, cum nec Ganges, nec Indus vix ad decem milliaria pandant fauces, ne dicam alios. In montanis bino tranſitu ſolis ſuper Aequinoctium, quando ſcilicet per ſex menſes fertur ad Cancrum, & per ſex alios redit ad Capricornum, duæ fiunt æſtates, & duæ hiemes: quando vice verſa quæ æſtates ſunt per æquinoctia in montanis, eædem ſunt hiemes in planis. nam diſtillantibus tum è montibus ſereno cœlo niuibus, abundant flumina in ſubiectas planicies, ac lenis ſimul caligo, continuęque nubes adumbrant vniuerſam regionem, vnde pertenues circà veſperas diſtillant pluuiæ, ac plenioribus ſimul factis fluminibus, breui argine deducuntur in agros rigui, qui fructus vere ineunte, & ad finem autumni, cerealiaque omnia producunt ſuauiſſima, & in maximam copiam. Ditiſſimis alioqui illis montibus omni genere metallorum, auri in primis, argenti, in parte præſertim auſtrali, quæ & flumina ipſa, & arenas reddant auratas. nec non ære, & plumbo, & ſmaragdo lapide, piſcantur inſuper Margaritæ ſub portu Panama. Sponte creſcit, & ſal multis locis in mediterraneis, vnde permulti paſſim manant fontes, ac lacus ſalſi, & fluuius inter alios ad circulum Cancri influit, cognomento Salſus. Aæſtuat item ſal cum aquis amaris, ac nigris ob bituminis (vt credo) admiſtionem, elicitur, & à calidis aquis è medio fluuio in Caramante prouincia, qui ſeruatur in delicijs. Terrarum verò eiuſmodi pinguium, ſulphurearum, & ardentium, nec non balnearum calidarum cum his ingens copia. Vnde cùm Aetnam antiqui vnum commemorauerint admirandam, nunc computatis cum Perù, quæ in noua Hiſpania ardent terris, & permultis intrà ad Quintimalam Vulcanis, qui Aetnæ inſtar ex arduis æſtuant collibus, noua ex his haberi poterunt argumenta, in ſubterraneis quandam continentiignis naturam, quemadmodum demonſtrauimus. Relinquo cum his multa alia poſterius narranda. Hanc verò cum habuerimus tantarum rerum lucem ex nouarum terrarum inuentione; neſcio an cui maiorem tribuamus laudem, num Chriſtophoro Columbo inuentori, an potius optimi Senecę iudicio. qui iam mille & quingentis annis,

Perù ſitus.

Pluuia, nives, ac maximi amnes.

Marannon flu.

Platta flu. & Sancta Martha.

Duę ęſtates, & duę hiemes.

Metalla in Perù.

Salis montes, lacus, et flu.

Sulphureis, & bituminis balnea.

Loca ardentia.

Chriſtophori Columbi laus.

Senex Vaticinium.

annis, diuino haud dubiè ſpiritu, nouas terras, ac nouos orbes inuentum iri vaticinatus ſit, illis verſibus.

Venient annis
Secula ſeris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Typisq; nouos
Detegat orbes.
Nec ſit tellus vltima Thyla.

LIBRI QVARTI FINIS.

DE THERMIS

ANDREÆ BACCII, ELPIDIANI,

Medici atque Philoſophi, ciuis Romani,

LIBER QVINTVS.

In quo hiſtoriæ Aquarum Mediorum mineralium conſcribuntur.

De communiſſimis impreſſionibus Mediorum mineralium in aquis.
Caput primum.

ALMA parens rerum omnium tellus, quatenus aquas ex multiplici ſulphuris miſtione, varioque temperamento cum igne, medicatas reddat; hactenus per ſuas hiſtorias, ac ſingulares rationes demonſtratum eſt. Nunc de terreſtribus alijs rebus, quæ tota ſubſtantia ſe cum aquis commiſcent, loquemur. Horum verò primi ſapientes duo fecerunt principalia genera: etenim alia foſſilia ſunt, alia metallica, inquit Ariſtoteles. Foſſilium nomine duo alia genera compræhendi debere intellexit Galenus: primùm terras varias, vt ſatiuas, pingues, ſteriles, medicatas, harenam, ſabulum, argillam, & omnino quæcunque terreſtria ſub communi hac veniunt ratione, vt ab humido irrigata emolleſcant. Et deinde lapides; quo nomine, ac oppoſita ratione intelligitur à vulgo, quodcunque corpus terreum, quod ab humido irrigatum non emolleſcit. Quorum omnium generũ, tàm terrarum ſcilicet, quàm lapidum, iam ſatis inter communes miſturas, quæ quoquo modo aquas inalterant, dictum eſt; & dicetur nihilo ſecius obiter in ſequentibus, ſpecialis eorum conſideratio in balneis facienda non eſt. Non terrarũ quidem, quia hæ aut paucæ ſunt in aquis impreſſionis, nec medicatæ qualitatis, niſi vt limoſa aqua eſt, ac fluuialis, & albula noſtri Tyberis: Aut coactæ nimium ſubſtantiæ, & non adeò in aquis ſolubilis, vt argilla, & ſimiles aliæ. Nec lapidum, quos abluit duntaxat aqua, vbi offenderit, nihil aſſumit in ſe ſubſtantiæ; vnde prouerbium eſt, LAPIDEM LAVAS, de eo quod fruſtra fit. qua ratione, aliqua item metalla, quorum origo in lapidibus eſt, perexiguæ impreſſionis in balneis reperientur.

Terreſtriũ rerum natura duplex.
3. Meteor.
9. Simpl.
Terræ & lapides quo diſtinguãtur.
Lib. 1.

Tot itaque modis foſſilia intelligenda ſunt. Porrò metalli quoque nomine apud veteres, tam Græcos, quàm Latinos, duo terreſtrium corporum genera veniunt intelligenda; tàm liquabilia ſcilicet quædam foſſilia, quæ ad diſtinctionem rectè à iunioribus noſtris Media mineralia ſunt appellata: quàm quæ fuſilia ſunt, vel ductilia, vt aurum & ferrum. Aequè verò vtriſque Metalli nomen, ac ratio cõuenit: dicitur enim à verbo Μεταλλῶ, quod eſt effodio. Vel quaſi Μετὰ τὰ ἄλλα ἐρευνᾶσθαι; quod exponit Plin. Metalla Græcis, quaſi iuxtà aliud, quia vbicũque inuẽta eſt (inquit) vnius vena, nõ procul inuenitur & alia, & hoc quidẽ in omni ferè materia. Ex quibus planè cõſtat, quòd hæ voces, Minera, minerale, & mina pro loco, latinæ non ſunt, ſed nouæ voces à recentioribus inuentæ: qui quoniam & has ſæpenumero in metallis vſurpant, idcirco ad planiorem diſtinctionem, hæc quidem

Metallum quid.
Lib. 33. c. 6.
Minera qd.

modò

modo mineralia imperfecta, modò mineralia media cognominant; illa autem metalla, aut mineralia perfecta. *Imperfecta mineralia.* Imperfecta dixerunt ſal, alumen, ſulphur, minium, & ſimilia alia: non quòd verè imperfecta ſint; quidque enim in ſuo genere perfectum eſt: ſed ad reſpectum duntaxat ęſtimationis noſtrę; qui maiorem in auro nobilitatem reperimus, deinde in argento, & conſequenter in alijs. *Media.* Media verò intelligũt, quaſi media inter lapidem, & metallum: ſunt enim ſal, alumen, atramentũ, & reliqua, partim quidem lapis, vt foſſilia ſunt: partim metalla, inquantum liquantur. Vel dicta ſunt Media, quia teſte Philoſopho in phyſicis, de contrario in cõtrariũ oportet per media tranſire; *5 Phyſ. 22.* & iſta ſunt media à lapide ad metalla, ab imperfectis idcirco dictis mineralibus, ad perfecta. Cui affinitati, atq; progreſſui per media, optima quoque ratio aſtipulatur. *Et de natura animalium.* NATVRA enim nõ facit ſaltum, quod ex antiquis dogmatibus citat ſapientiſſimus Ariſtoteles; quinimò ſemper determinatũ ex determinato gignit. *8 Meta. 10.* Et quod dixit in Metaphyſicis, SPECIES ſunt ſicut numeri: ſanè quoniam vel addito numero, vel dempta vnitate variatur illius numeri ſpecies. Ita & in fundamentis rerum, & perſpicuè in his terreſtrium ſpeciebus, (vt idem ſcribit Philoſophus) *1. de par. animalium.* viſa eſt natura adeo paulatim, ac ſenſim ab vno ad aliud tranſijſſe, vt continuatione ipſa lateat plerunque eorum confinium & medium, vtriuſnam ſit extremi. Vnde ſalis cùm ſint multæ ſpecies ſe conſequentes, ac ſimillimæ; adeò proximè ad ipſas tranſit nitrum, vt vix differre ab aliqua ſpecie ſalis videatur. Sic atramentum à nitro, alumen ab atramento, Gypſum ab alumine, bitumen cum ſale videtur quaſi à ſulphure degenerare. Porrò argen- *Metallorum propagatio.* tum viuum, etſi alia propagatio videatur, cum aliquo tamen ex prędictis Stybium fit, qui cum reperitur, Plinio; cum impuro ſulphure fit ferrum, cum Molybdena plumbum, & ſtannum; cum Chalcytidis maſſa ęs, ſory, miſy, & chalcanthum; argentũ tandem fit, & ad ſummam aurum: quæ ſunt omnia tandem ſulphur, ac argentum viuum, per media illa, ac virtutem cuique mineræ propriam, aliter, atque aliter cõformata. Rectè ergo metalla dicuntur omnia cõmuni vocabulo: nos verò diſtinctè magis cum Iunioribus, alia dicimus foſſilia, vt terras; ac lapides: alia mineralia, hæc ipſa ſcilicet media, & alia metalla, de quibus poſteà ſermo habebitur. De proprijs verò mineralium impreſſionibus, primum de ſale dicendum eſt, qui vt in ſua natura humoris cuiuſpiam ſoboles eſt, per elixationem, vel exiccationem à calore exiccati; ita facilè remolleſcit humore, ac ſingulares in aquis qualitates *Salſugineorum qualitates.* imprimit ſalis. Subinde & de nitro, alumine, chalcãtho, gypſo, atque bitumine, quę eodem ſolutionis effectu cum aqua, ſalſuginea dicuntur. Simpliciter igitur nullæ Mediorum iſtorum mineræ, præſertim quæ ad naturam ſalis, ac terræ proximè accedunt, fomites igneos obtinent: niſi ex accidenti miſtura inſynceræ ſint. quod nõ raro (quæ eſt in balneis ſummę bonitatis prouidentia) reperies. Ad hæc, viget magis in his medijs mineralibus emplaſtica virtus, ac abſterſoria; minus digerens, & calorifica, niſi (vt iam diximus) ex accidenti miſtura: ac non adeò paucæ in eorum hiſtorijs narrabuntur aquæ medicatæ, actu minimè calidæ. *Vſus.* Minus idcirco omnes tùm ſalſæ, tùm aluminoſæ, aliæque ſulphuris expertes aquæ in balneis idoneæ ſunt, niſi calfierent prius: electiores verò in potibus, ac corporibus purgandis, vrinisque educendis. Siccando valebunt, abſtergendo, ac confortando; frigefacta ad temperamentum reducendo: quæ iam planius per ſpeciales eorum naturas declarabuntur, facto à marinis aquis initio.

De marinis aquis. Cap. II.

DE Marinarum aquarum natura, cùm multæ ſint circumſtantiæ; primum tamen de miſtione earum quærenda ratio eſt, deinde ſaporis, ſalſi, & craſſiciei, & tertiò vtilitates explicandæ ſunt. *Omnia cur miſta ſint.* De miſtione quidem maris, videtur id neceſſarium fuiſſe naturæ inſtitutum, vt omnia ſint miſta. Nam ſicut natura terram, voluit totam, & ad hanc maximè ſuperficiem eſſe miſtam; quæ nimirùm veluti baſis, ac fundamentum cæterarum rerum miſtarum exiſteret: ita mare videtur conſtituiſſe, quod mutuo amplexu cum terra, perpetuò miſceretur, ac ipſum viciſſim ſuas vndas intrà, extrà, ſupra infundens, idoneam perpetuò terram, & quaſi menſtruatam, ad rerum ipſarum miſtionem efficeret. Itaque mutuæ ſibi inuicem ſunt, cauſſæ miſtionis terra aquæ, & mare terræ. Faciunt verò flumina non parum ad miſtionem marinarum aquarum: nam quicquid excrementi reperitur in aquis, in humoribus, in terris, in miſtis quibuſcunque; & quæcunque ſimiliter purgamenta terrarum flumina abluunt ex vniuerſo orbe; ea in mare, tanquàm in ſentinam congerunt.

Perennis

Perennis verò, & quædam continens cauſſa eius miſtionis in mari, eſt ipſe Sol, & quem omnes ſentimus calorem; qui quicquid è vaporibus craſſis vndecunque terrarum, & marium colligit in nubes, & in ipſum aërem; id totum iugiter ex pluuijs refundit in mare. Sicq́ue cum tot modis mare admiſtum ſit, quicquid tenue in eo eſt, attrahitur, quicquid verò craſſum & terreum in ipſo relinquitur. Quam cauſſam primò de ſalſedine maris reddidit Ariſtoteles, & ante ipſum Hippocrates in libro de aquis, aëre, & locis, & deinde Galenus, & cæteri alij. Eadem tamen (ſi ritè computetur) cæterarum etiam differentiarum in marinis aquis eſt cauſſa, ſaporum, colorum, ſubſtantiæ craſſæ, grauitatis, teporis, cæterarum denique miſtionum, ac accidentium origo. Vnde fruſtrà quæritur à curioſis quibuſdam, an ſalſedo ſit proprium mari. Salſedo enim, & omnis miſtio in mari non tàm formæ rationem habere videtur, quàm accidentis. Hanc enim habet, non à principio intrinſeco, ſed ab extrinſecùs incidentibus. Eaq́ue intenditur, & remittitur. Cùm enim mare communiter ſit ſalſum; alibi tamen minus, alibi plus ſalſum: etiam in mari ipſo. quas mutationes habet & per tempora: Autumno enim ſalſius ſit, quàm hieme, vt aliàs eſt probatum. Alibi inſipidum reperitur, alibi aliter afficitur: Vnum tamen in ſuis partibus, & idem in natura elementum: idq́ue miſtum (vt diximus) nihil enim purum. Quarum varietatum, iuxtà propoſita iam à nobis principia, non erit obſcura ratio. Pluuiarum ſalſitas notatur à Plinio hoc exemplo; quoniam ſal fieri non poteſt, niſi admiſtis pluuijs, vt cuius portio ſalſa, vice coaguli marinæ ſit, quo faciliùs conſaleſcat. Vel quia vbi marina craſſior eſt, per pluuiam attenuatur, viamq́ue per eam ad euaporationem ſub Sole acquirit. Certis tamen locis marinæ ob mediocritatem ſubſtantiæ abſque pluuia ſaleſcunt. Amplius quo maiores ſunt calores, eo maior ſalſedo. quare autumno mare ſalſius proditum eſt in admirandis, Plinio. nam & pluuiæ eo tempore ſalſiores ſunt, ob eandem caliginoſi aëris cauſſam, de ſententia Ariſtotelis. Sicut è diuerſo, remittitur ſalſedo hieme: tùm quidem ob maiores, eosq́ue aſſiduos tunc dulcium aquarum influxus, tàm supernè à pluuijs, quàm à fluminibus: tùm ob Solis inualidum calorem, vnde minor exhalatio fit. Cùm oppoſitum fiat æſtate, vbi è mari quicquid calidum & tenue facilè exhalat, relinquitur quicquid corpulentum, & terreum, ac peraſſatur. Quin etiam peraſſatur mare aſſiduo Sole in tantum, vt craſſioribus iugiter partibus multiplicatis, fieret immobile, niſi quia motu pariter aſſiduo eædem partes tenuantur, ac leniores fiunt, teſte Philoſopho. Vel quia (vti dictum eſt) aſſiduè mare partes craſſas exuit, reliquitq́ue eas per cauernas terræ, in alimenta, & propagationem rerum, maximè mineralium. Sed hîc oritur vtilis diſputatio, quæ verſatur in varijs problematibus, Ariſtoteli adſcriptis, Sectione xxiii. Sanè in nono huius ſect. problemate, ſummam æquoris aquarum dulciorem profunda eſſe decernitur: ob hanc rationem; nam ſubſidet ſalſa præ grauitate, quæ & ii. meteor. ſcribitur. Quod ſi ſubſidet ſalſa, aliquo opus habet iudicio altera eiuſdem ſententia, problemate triceſimo. Vbi proponitur, Cur mare ad ſuperficiem ſalſius ſit, infrà dulcius: quanquam, inquit, è contrario eſſe debuit, grauius enim quod ſalſum. An quia ſol, & aër partem humorum leuiſſimam aſſiduè detrahit, hauritq́ue? qui locus fuit, & ambiguitatis, & erroris quorundam cauſſa. Quandoquidem aquarum dulcium ſummam vis ſolis exercet, & calidiorem ſuperficietenus efficit, quo ſiccior, vel ſalſiuſcula conijcitur ad ſuperficiem: ea tamen qualitas admodum pauca eſt, vel inſenſibilis. Præterea huic dicto obſtat maris perpetua agitatio, quæ deorſum ſurſum, nunquam eandem ſinit ſuperficiem, niſi fortaſſe leuiorum partium. Ad imum ergo maris haud quaquam dulciores eſſe debent, ſed præ pondere ſalſiores. Quam communem in aquis differentiam iam nos pluribus exemplis demonſtrauimus libro 1. vbi aqua ob illam cauſſam, altera alteri ſupernatat, leuior grauiori. Perſpicuaq́ue fit in Ponto (Problem. 6.) cuius pars ſumma candidior, ac dulcis, quia id mare ob multitudinem amnium, lacus ſpeciem æmulatur. Et quidam hodie ſcriptores aquilonales adfirmant, iuxtà littora Hyperborei maris haud multam ſalis eſſe copiam, quoniam ad ſuperficiem dulces ſupernatant: ſalſas verò ad faciendum ſalem, per ligneas clepſydras vſq; à profundo haurire opus eſt. Concludimus ergo, quod mare grauiore ſub parte ſemper ſubſidet. Cęterùm quã audio è Patauinis quorundam poſitionem negatiuam, Mare eſſe quidem ad ſuperficiem ſalſum; verum ſalſedinem illam non pertingere ad imum, nam in profundo maris aquas eſſe potabiles. His quidem duplex hic incumbit onus, primum quanam id ratione aſſeuerent, præter problematicam illam, nec ſatis firmam auctoritatem: deinde prædictis à nobis ſatisfacere debent rationibus, à motu ſcilicet ac conuolutione fluctuum aſſidua ab imo vſque maris ad ſummum: à partium Salſarum grauitate. Ariſtotelis præterea, & Plinij auctoritati, &

experi-

2. Meteor.

Salſedo an ſit propriũ mari.

Mare plus, & minus ſalſum.

Pluuiarum ſalſedo. Lib. 2. c. 51.

Mare autũno cur ſalſius. Li. 11. c. 51.

An partes ſalſæ ſubſiſtant.

Ponticum mare dulce, & candidũ.

Locis ſubeſſe dulces.

Strabonis locus.

Modus eliciendi dulces aquas mari Syrio. experimẽtis allatis, quibus plane probatur vbique mare in ſe eſſe ſalſum. Addixerim ego in gratiam eius opinionis hiſtoriam Strabonis libro XVI. de parua quadam inſula mari Syrio, vbi ob penuriam aquæ, genus plumbei vaſis, quod κλίβανον vocat auctor, immergunt in profundum mare, ac ex eo eliciunt dulces. Quod tamen artificium notabile quidem, vbi penuriæ aliarum aquarum tale ſuppeditaretur refugium: cæterùm ad id, quod proponitur inualidum argumentum eſt. Nam hiſtoria monet, non ex maris fundo ſimpliciter hauriri poſſe dulces, nec vbique; ſed manare in profundo ibi mari fontem dulcem (vt aliquibus alijs locis meminimus oriri in mari dulces). In quem demerſum tale vas plumbeum, quod deſcribitur, ore lato, anguſto fundo, in quo foramen, obducto corio viciſſim inſpirat, ac inglutit hauſtu aquã, vnde prima aqua, quæ exhauritur, inquit, ſalſa eſt, expectantes verò puræ, ac dulcis aquæ curſum, eam excipiunt in vaſa. Certum eſt igitur in mari, a ſummo ad imum, ac per totum contineri ſalſas: grauiore tamen ſui parte ſemper ſubſidet. Ita fit, vt quæ illi acceſſerit ſuperne à pluuijs, & vndecunque à fluminibus miſtura, ac ſalſitas; ea quaſi perfuncta opera recedat. ſequeſtraturque per interuenia terræ, per quæ mare penetrat ad creandos fontes. Sic mutua, ac incommutabili dependione, quæ ſalſedo, ac miſtio ex terra in mare propagata fuerat, eadem à mari terræ rependitur. *Maris craſſicies, & vnctuoſitas.* Adeſt, & abeſt, quod propoſuimus. Porrò inter inſignes maris affectus eſt, oleagineas mare continere partes cum ſale. Quam rem notauit Ariſtoteles ibidem in pluribus problematibus: Vbi ſæpius mare appellat craſſum, pingue, corpulentum, oleoſum. & in IX. Tẽpore, inquit, tepido ex mari oleũ reſudare. ἐπὶ γὰρ τῶν ἁλῶν ἔλαιον ἀναφαίνεται. & item oleum ſubſidere ſalſis. Τοῖς ἁλυκοῖς ὑφίσταμαι τὸ ἔλαιον. Mirum tamen, proiectum oleum non commiſceri cum mari, ſed fluctuare, ac expui à mari. An ob diuerſitatem vtriuſque naturæ? & quia proiectum oleum, accidens quoddam illi eſt; inſita illa vnctuoſitas habet rationem proprij, quare diſperſum hoc permanet in toto corpore maris, conſequens naturam miſti: illud extrinſecus incidit, humor ſpecie diuerſus, ac leniſſimus. Ex hac *Qualitates, ac proprietates.* porrò ſalſedinis materia cum pinguedine, marinæ aquæ ſiccæ ſunt, & amaræ ſimul, teſte ibidem philoſopho. ſpiſſæ ſunt, craſſæ, graues, corpulentæ, potui ineptæ, ac minus aptæ refrigerari, quàm incaleſcere. Ex quibus proprietatibus multorum effectuum ratio habetur perſpicua, quos percurrit ex eiſdem problemat. Plutarchus in Sympoſijs. *Effectus.* A ſiccitate fit, vt bibentibus æſtuoſæ ſentiantur, & acres, qui verò in marinis ſe lauerint, vt citius reſiccentur; quàm in dulcibus. Ob pinguitudinem verò, & craſſiciem, melius in mari, quàm in fluuijs natare poſſumus: quare Galenus in III. de San. tuen. hoc pro certo inſtituto *Marinæ maculant veſtes.* poſuit, vt qui natationibus aſſueſieri volunt, à marinis incipiant. Similiter, qui in mare demerguntur; plus temporis valent tolerare, quàm in fluuijs: & non dubiè ob pinguedinem marinæ aquæ linamenta, ac veſtes ablutas commaculant non abluunt. *Homeri locus.* Quod primus animaduertiſſe videtur Homerus, cùm naufragium Vlixis ad Corcyram inſulam canens, facit Nauſicaam Alcynoi filiam abluentem veſtes. & cum ſuper mare eſſet ad ripam flu- *Marinæ cur tardius gelentur.* uij, non in mari eam facit abluere, ſed in fluuio. Ea quoque pinguedinis cauſſa eſt, cur tardius Marinæ gelentur: & non niſi in hyperboreis, vbi marinas minus ſalſas eſſe diximus. Eademque cauſſa eſt cur celerrimè accendantur: nam conſperſæ in flammas, non *Cur celerrimè accendantur.* tàm eas extinguunt, quàm incendunt. Iam diximus in incendijs, monumentis relatum fuiſſe, Plinio, & Strabone teſtibus, Sociali bello Hieram cum alijs inſulis Aeolijs, per plures dies arſiſſe cum ipſo mari: ignifluo nimirum liquore in marinas ipſas delapſo cum *Aetna materia vnde æterna ſit noua cauſſa.* ignibus, vndarum ſimul vnctuoſitatem elambentibus. Pro hac pinguedinis natura, nouam cauſſam habui libro item ſuperiore, cur Aetna æternis ardeat ignibus: pro perpetua inquam alimonia, quam igni ſubminiſtrãt marini fluctus, qui ſuam illam pinguitudinem à circumfluo mari, & præcipuè à tempeſtuoſiſſima Charibdi, per ſubterraneos anfractus in vicinas Aetnæ montis cauernas diuerberant, ſubminiſtrantque iugiter nouam materiam ad incendium. Eandemque cauſſam mihi habere videntur in ſuis incendijs prædictæ ſeptem Aeoliæ Inſulæ, ac ardentes aliæ mundi partes, Veſuuius, Canariæ inſulæ, Iſlandia, cæteræque huiuſmodi, quãtum & ſitus tolerat, & cõmunicatio viarum cum ipſo mari.

DE SCYLLA, ET CHARYBDI.

SCYLLAE verò, & Charybdis cauſſa, cur mare nihil ſuſtineat, & nauigia abſorbeat; tota in ſitu eſt, tùm plagæ vniuerſæ, tùm particularis eius loci, anfractuoſiſſimi ſub illis terris, ac voraginum pleni. Veteres, vel horrorem expreſsêre duntaxat, varijs iſtis nominibus

no.minibus:reciproco vortice maris, profunda voragine, vaſto gurgite, ſonitu, monſtris, mugitu, latratu canum, rabie. Vel effectum, vt Ouidius;

Et uomit, & potat ſæua Charybdis aquas.

Et item Seneca;

Quod rapax hauſit, reuomit Charybdis.

Cauſſæ naturales.

Sæuitiæ huius tres cauſſas tetigit Ariſtoteles, præruptas loci cauernas, vertigines maris, fluctus reciprocos. 23. probl. Addo his violentiſſimam cauſſam, ex importuniſſimo duorum marium inuicem concurſu, in horis præſertim fluxus, & refluxus, quo neceſſariò totum æſtuat mare. Hinc enim Tyrrheno, illinc Adriatico incumbente mari in anguſtias freti, vbi pleno impetu concurrunt; alterum refrangit vim alterius, fluctus fluctum diuerberat, ac alterno vertice partim mare colliditur in ſcopulos, & partim in immenſas compulſum voragines, horrendo ſonitu, ac ſpectaculo, & vomitur, & reuomitur. Cur alijs in anguſtijs non ita ſæuiat mare, facilioris ſitus cauſſa eſt. Tum quia locus non adeo profundus, hic profundiſſimus, ac tota hic Inſula anfractuoſiſſima eſt, vt iam diximus. Tum quia venti per alios tractus ea carent ſæuitia, vbi rectà in fretum Siculum Euro auſter impetit ſæuiſſimus.

OPERATIONES MARINAE AQVAE.

MISTA ergo cùm ſit tot modis aqua maris; ſicca, acris, & amara ſimul, ad ſuperficiem tepens, & craſſæ ſubſtantiæ; medicamentarijs quoque virtutibus multis non vacat. Marina aqua (ſcribit Galenus primo Simpl.) ſicuti & ſalſa, ſiccæ qualitatis eſt ad naturam noſtram. Siccat ergo in totum, mordet, abſtergit, & vlcera exſiccat. Piſcatorum.n. (inquit) vlcera per marinas aquas adeo videntur ſicca, ac ſi forent ſalita. Contrà eorum qui in balneis aquarum dulcium verſantur, humecta ſupra modum vlcera, ac flaccida viſuntur. Quapropter Marina ipſa in balneis vtiliſſimè vſurpatur, & tàm ſimpliciter, quàm vt ratio exigit præparata. A ſcabie, pruritu, impetigine, clauis, tumoribus, ac doloribus articulorum liberat. *Mare vnde vtile ſit canis rabidi morſibus.* Iuuat vel conſpectu ſolo marina aqua, & item in balneo, iam aquam ex canis rabidi morſu timere incipientes. Quod ad occultam, aduerſus tantam ſæuitiam, referendum eſt proprietatem: vel etiam ad communem aquæ naturam; quod tamen vulgare eſt; vbi enim non adſit mare, pro compendiario magis remedio, ſimplicis aquæ labrum, vel fluuium, vel lacum ſufficiunt. Et item is qui atra bile in ventriculo vexantur. *Calidę uſus.* Calida marina fouentur à partu mammillæ infantarijs, copiam lactis ægrè tolerantibus, Aëtio. Ad liuores item diſijciendos calidis conſperſis, Dioſcoride. Capitibus infuſæ lendines necant, ac tetra, quæ pudendis hærent animalia non minus. Faciunt ad tineam, ac ſerpiginoſa id genus vlcera, ad fauos in capitibus, & meliceridas. Mediocriter calentes ad teſticulorum, & ſcroti inflammationes, tumentiaſque vtiliter vſurpantur, Plinio, Aëtio, ac Paulo teſtibus. Venenatorum ictus cohibent, & quæcunque tremores inducunt, ac perfrictiones, Phalangiorum, ſcorpionum, pthyadæ, aſpidis. Similiter calenti maris aqua fouentur utiliter loca, è quibus extrahenda, ac diſcutienda aliqua noxia ſint. Cachexiam emendat, nec minus cutim iam ſubeuntes aquas exſiccat. Concluſos inter abdomen, & peritonæum flatus diſcutit, & vteri ſimiliter inflationes, primùm ſola adhibita marina aqua, deinde aceto addito, & aliquo ex matricalibus, pulegio, calamintha, arthemiſia, ſabina, & eiuſmodi. *Tepida.* Tepida, & irrorata oculorum offuſcationes remouet, cùm ſanis alioquî illis noceat, Aëtio. Similiter ad empieſmon, & mydriaſim oculi perfunduntur, Paulo; & niſi marina adſit, muria vſurpetur, vel poſca. *Clyſteres.* Clyſterib. infunditur ad tormina, & morbum choleram vocatum ſedandum: & item ad iſchiadicos, colicos, cæteroſq. id genus dolores. In vteri mola, quæ eſt inanis impregnatio, lubentur patientes mulieres innatare in balneo marinarum aquarum: Vel ſaltem calido illarũ ſuffitu locos fouerì adhibitis (ſi malint) diſcutientibus herbis, ac floribus, quos diximus. *Spuma maris.* Porrò ſpuma maris, quæ ſalis pars eſt tenuior, quæ in ſcopulis ſponte concreta reperitur, Dioſco

Harena vſus. *Nocumenta in potu.* *Iuſculentorum à pharmaco vſus.* *Thalaſſomelli.* *Mare ſalubris auræ.* *1. Prob. 54.*

ride; facultatis definitur Gal. tùm acris, & tenuioris, tùm admodū digerentis. Quare affri ctu ſolo verrucas carpit, quas porros vulgò non incongruè dicunt. Harena item littorum maris, tenuior prẹſertim pars, ſyncera, ac ſub Sole calens, ſumitur vtiliter, nec extrà ritus balnei, ad reficcanda corpora hydropicorū: & itē ad rheumata, quemadmodū jam lib. 11. de Saburratione docuimus. Cæterum ſua acrimonia ſtomacho noxia eſt marina aqua, aluum turbat, bilem, & pituitā trahit, Dioſcoride. Dabatur vtiliter eius tempore ad purgationem cum poſca, vino, aut melle: Verùm poſt purgationem (inquit ipſe) eſculentū ius gallinaceorum, vel bonorum piſcium propinandum, ad eroſionis eius acrimoniam inhibendam. Ad quem modum didicit poſteritas iuſculenta eiuſmodi à pharmaco exhibere. Id ipſum erat Thalaſſomelli, medicamentum ſcilicet ex marina aqua, ac melle, hodie inuſitatum: quod recipit marinæ, & cẹleſtis aquæ, & mellis æquas portiones; per colū traijcito, & ſub canis æſtu picato vaſe inſolato purgat leniùs, ac mollit quàm marina aqua. Præterquàm quòd oculis nocet marina aqua, caput quoque aggrauat vſu balnei, vt Auicēna inquit. Porrò mare ſalubris auræ eſt, quā ob rem (vt ſcribit Ariſtoteles) ob placidas maris aſpirationes, ſemper nauigantes coloratiores exiſtunt, quàm in paludibus. Nauigantibus verò nauſeam mouet maximè inſuetis, vel quidem ex aſpectu immenſo, ac timore (vt inquit Plutarchus.) vel potius, quia excitat ad motū vndarum fluctuationem in ventre, quam ſedat, arcetque epotum abſynthium. Vtilis porrò nauigatio ad phthiſim (Plinio teſte) & ad eos qui ſanguinem egerunt, pro ſalubri remedio. vtilis & lepræ Auicenna, hydropiſi, apoplexiæ, ſtomachi frigiditatibus, ac eiuſdem inflationibus, & inueterato capitis dolori, Cælio Aureliano, Nec nauſea interim ſuis caret vtilitatibus: nam ex vomitu pluribus morbis capitis, oculorum, & pectoris mederi ſolemus.

DE MARINIS INSVLIS, ET LACVBVS, ET STAGNIS.

Nouarum Inſularum, ac Lacuum origo. *Plin. li. 11. c. 88.*

PORRO nunc de lacubus, & ſtagnis dicturi, conſideramus, quod quæ Inſularum ratio, ac conditiones ſunt in mari, eaſdem rependūt vices lacus in terris. Vtrorumque enim æterna, vel (vt melius dicam) coæua origo eſt cū mari, terra, & vniuerſo ipſo. Vt illæ dorſum veluti quoddam eminent à reliqua ſuperficie maris: ita lacus humiliora occupant in terris loca. Aſſimilantur & in aliqua nouitate originis: quaſdam enim nouiter enatas Inſulas memoriæ proditum eſt, Plinio, ac ipſarum nomina Græco idiomate id oſtendunt. Nea, quaſi Noua Inſula in Helleſponto: Hiera, quod eſt Sacra, quæ & Automate, quaſi ad caſum nata: & Thia, ſiue diuina, aliæque inter Cycladas Aegeo mari. Sic Melos, Delos, Rhodos, Anaphæ produntur enatæ, & quædam iuxtà Aeolias, quæ olim ſeptem, nunc plures. Quæ neceſſariam habent cauſſam, rerum creatarum omnium viciſſitudinem, mutationemque, maris, terræ, & tandem cœli. Cœlum enim finitum numero, magnitudine, motu, & vigore, cur & non tempore? Nam finiri mundum in partibus ſuis, hoc etiam Philoſophus atteſtatur: Mare enim vbi olim terra; & è conuerſo, nunc terra, vbi olim mare, quæ res difficultatem non habent, alioqui ſummi agentis imperfectionem videtur arguere, qui motum, ac opus ſuum nunquam conſummaret. Hæc verò mutatio, aut nouitas originis Inſularum, ac lacuum, aliquando repentina fit, quemadmodum etiam repente fit aliquarum terrarum ruina, ex terrẹmotu, vel incendio. Aliquando autem ex natura tranſmutationis, ſucceſſiuè fit, & per interualla incompræhenſibilia temporum, quando intercidūt bella, ac diræ peſtes, vel fiunt populorum tranſmigrationes, vnde illa momenta non valet vitæ breuitas obſeruare. Fiunt autem vbi mare vadoſum, & breue: qualem iactant etiam veteres Taprobaneum, maximam in Indico mari auſtrali Inſulam, quotidie dilatare fines, ob vada breuia, Plinij tempore ſenis non amplius paſſibus certis locis. Et quibus terris narrantur maria receſſiſſe: vt in Aegypto (ſi Herodoto credimus) mare olim ſuprà Memphim vſque ad Aethiopum montes fuiſſe; cui & Ariſtoteles in 11. Meteor. videtur aſſentire. Et Plato in Thimæo Atlanticam nobiliſſimam Atlantici Inſulam ſubmerſam à mari, vnde & mare aſſerit tùm receſſiſſe à columnis Herculeis, vadoſumque, ac innauigabile factum, & contrà in Indico mari Aras Alexandri appingit coſmographi occupatas vndis. Ita & lacus plures repente enati memorantur, ac aliquos vidimus noſtra ẹtate, vt in Senenſi ad Roſiam vicum, paruos tamen, qui poſteà per tempora dilatantur. Et

Taprobane Inſula. *Mare receſſiſſe.*

quem

quem audio iuxtà Allobroges ex ingenti nunc terræmotu enatum, diruto oppido, ac factum lacum, qui perennibus ſcatet aquis. In quibus omnibus aliqua contemplabimur.

Lacus noui ter enaſcentes.

In Inſulis, cùm hæ ceù dorſo emineant ſuper mare, àc montoſæ ſint, conſentaneum rationi ſit, quòd allidentes aſſiduè infra eas fluctus omnem extrudant limum, ac relinquant intus concauas, ac ſaxis in ſe ſuſpenſas. Vnde non mirum, quàm interdum corruāt, peſſundentque ſecum quas ſupernè continent Vrbes. Quam ruinam, de Chalcyde olim accidiſſe meminit Strabo, & quod de Sicilia proditum eſt, ob vaſtam olim ruinam diſſiluiſſe ab Italia. Item de Pythecuſis, quæ eſt Aenaria noſtri maris inſula, quas idem Strabo narrat à Miſeno promontorio auulſas.

Inſularum ruina.

Inſulæ cur factæ ſint.

Claram verò in multis inſulis, & de earum conſtitutione eſt ſummi opificis prouidentia, vt in quibus diuerberatæ aquis cùm perpetuò ſint, ac per ſuos anfractus iugiter ventis, ſubiectisque ignibus ſint factæ peruiæ; extremos ſuos natura videtur exercere conatus: metallorum inexhauſtam propagationem, gemmarum nobilitatem ſuper cæteras terras, calores, Thermas, & quæ vidimus Aetnæ, & tot aliarum terrarum miracula. Italiam marinis vndique circundatam, & ferè peninſulam eſſe; ſingulare naturæ donum exiſtimatur, & præcipua cauſſa ad robur eius, ad fertilitatem omnium rerum; ob tantam quam habet ſontium, lacuum, amniuın, ſalubriumque balnearum vbertatem.

Italiæ prerogatina ex Pli. li. 111. cap. 5 & Strabo. lib. 6.

In lacubus autem, eſſe lacus longè à marinis, in mediterraneis, imò in ſummitatibus montium aliquos; non niſi diuini eiuſdem opificis diſpoſitio eſt: qua viſus eſt, tùm ad vniuerſi ornamentum, tùm etiam ad commoditatem viuentium conſuluiſſe, vt per hos lacus maris vices ſupplerentur, frigiditas auræ, amænitas regionum, commoditas piſcationum. Quales habere multos gloriatur Italia, & omnes longè à mari; amæniſſimum, maximumque Benacum, qui & æſtu, & fluctuum quandoque impetu maris ſuperbiam æmulatur: piſcoſiſſimum Thraſimenum, Verbanum, Larium, Lucrinum, Idrium, Sebinum, Fucinum, ne dicam alios, & in Gallia, & in alijs prouincijs innumeros.

Lacus cur longè à marinis.

Italiæ lacus.

De eorum autem natura duo conſideramus: Primùm perrarò aqua, vel fluuij, vel copioſi fontis in lacum degenerat. Quæ fluit enim aqua, fluit ad exitum: ac omnis aqua ſuopte fluxu viam ſibi alicunde comparat ad exitum. Hoc in fluuijs declarauimus, qui occurrentes in lacus, eoſdem quaſi liberi iuris percurrunt, nec commiſcentur illis. Alterum, Lacuſtrium aquarum non eſt ſola, neque neceſſaria cauſſa ſitus humilitas: ſic enim vbicunque loci eſſet humilitas, eſſet & aquarum lacuna poſſibilis. Sed ſubnatæ in loco humili vel plures venæ, vel ſingularis aliqua, & ſrugi vena; quæ carentes curſu, carentes exitu, inuentam loci capacitatem implent: donec plenis labris, aut in amnem; aut occultis infrà receſſibus exonerentur.

Lacuum natura.

Quales narrauimus aliquos: & quales vulgò admirantur lacus, etiam in altiſſimis montibus. In Alpibus, qua via ex Italia tranſitur in Galliam, Ceniſij montis lacus, & item Veſplij, vterque in vertice, non manifeſta tantùm carent origine, ſed ne digitum quidem excedant labra; in occultas nimirum cryptas ſublabentes, vnde ad pedes montium, hinc Padus, illinc Doria fluuius oritur: Talis enim montibus Nurſinis paruus lacus, ex quo ad tria milliaria oritur.

Lacus Ceniſius.

Lacus Veſuli.

Lacus Nurſium.

In planis exempla lacuum, qui ad nullum prodeunt curſum, vulgaria ſunt. Sed duo in Senenſi agro non ſubticendi, quanquàm modici ambitus: Alter claris aquis, & limpidiſſimus, vbi Abbatia in Iſola dicitur: alter hinc duo ſtadia in heremo Sancti Antonij, nigerrimus, ac ſerpentum latibulum aſpectu ipſo immobilis, ac auertens qui acceſſerint. Ambo ſine origine, ſine vadis, & ſine exitu. Subnaſcuntur intimè latices. Quare ijdem ſemper lacus, aqua alia, & alia, quæ ſubnaſcitur, & inceſſanter effluit. Perennant ergo aquæ lacus ab inceſſante origine.

Lacus in Senenſi.

Aſo flu.

Non putreſcunt autem, quales ſtagnantes, & paludoſæ, propter morum. Motus autem à putrefactione vendicat, diſflando ambientem calorem. Vel, quales diximus iam paruos lacus, non putreſcunt, nouis ſemper aquis ſuccedentibus; craſſeſcunt tamen, & nigreſcunt craſſiores, quæ remanent partes. Motu autem medio agitantur lacuſtres aquæ inter fluuialium curſum, ac marinarum æſtum. Nimirum à ſucceſſione continua, & à ventis.

Lacuſtrium qualitates.

Qualitate autem variant ex natura alueí, quales cæteræ aquarum ſpecies. Itaque ſunt ex lacuſtribus quædam quæ ex aluei glarea, ſabulo, ac harena limpidæ, adeoque ſuaues inueniuntur, ut ne fluuialibus quidem cedant. Lacus tamen minus harenę ſolent habere quàm mare, & quàm fluuius: quia (vt auctor eſt Ariſtoteles in Problem.) lacus carent ſcopulis, nam harena nihil aliud eſt quam ſaxum in minima præſractum ictu fluctuum, & quo fluctuant magis, eo meliores, magis enim tenuantur motu: quam cauſſam habent bonitatis amæniſſimi Benaci lacus aquæ, quę piſcibus ſcatent tùm nobiliſſimis, tùm multitudine, & magnitudine ſuper oẽs lacus. Secundas tribuūt Lario ſub Como: tertias Thraſimeno, taceo alios. Porrò ſalubri vena, meliore alueo fœliciore ſydere quidam lacus ſunt, quos & in potibus non aſpernātur. Tales lacus,

Lacus cur minus harenoſi ſint.

Benacus lacus.

Harena quid ſit.

quos Eulæus,& Choaſpes flumina faciunt in Parthis, ex quibus aquis (teſtantur Cteſias Gnidius,& Herodotus) Reges indigenæ tantùm bibiſſe, ac ſecum in longinqua vineta con tuliſſe ſolitos vaſis argenteis. & item Pæſa lacus, potui idoneus, de quo meminit Ariſto. 23. Proble. Sypunti riuulum propè mare in Apulia meminit Strabo, ad omnes pene morbos ſalubrem. Aliæ niuoſæ & crudæ, quales ſub Alpes, vt Larius ipſe, Verbanus, Sebinus, Lambrus, omnes trans Padum. Et quicunque trans Alpes in Heluetijs, & vltra ſub gelido boote gelantur. Aliæ cœnoſæ, infœlici ſolo, quæ ſtagni potius naturam habent, quàm lacus: vt in Senenſi Clanes, quæ plurima ex parte collectas ex Aretino vſque agro, ima in vligine tardant, abſumunturque. Ad Ciminum lacum, qui à Vico hodie dicitur, tota circum tellus fatiſcit humore, ac facta ſcrobe aqua exilit. Aliæ ſalſæ, vt quarum lacus iuxtà mare eſt: vt Lucrinus inter Puteolos, & Baias, à piſcium quæſtu ſic dictus Latinis noſtris ætate noſtra, vel ipſis incendijs abſorptus. Amplior non procul Auernus, putore horrendo ſulphurei ſoli, auibus inuiſus, & cunctis animantibus. Aliæ ſalſitatem concipiunt à ſolo: quam cauſſam ex antiquis quidam tanti faciunt, vt eam quoque in marinarum ſalſedine aſſeuerent. Subeſſe enim intra vaſtas maris cauitates montes natura ſalſos, vt etiam in terris, ex quibus frequenti alliſu vndæ ſubſtantiam in ſe concipiant ſalis. Quæ tamen cauſſa, vt in vniuerſo mari iners eſt, ac inefficax ſine alia cauſſa; ita in fontibus quibuſdam euidens, & in Lacubus veriſimilibus fit, maximè qui à marinis longè abſint, & tamen ſalſi. Nam in Armenia cum multi ſint lacus, Mantianus vnus, poſt Mœotim maximus inquit (Strabo) & ſalſis aquis, Arſenus alter Nitroſus eſt, vnde teſtes dilacerat, nec propterea eius aqua bibitur: In Mexico, occidentali terra nouiter inuenta, lacus ſalſus eſt, multæ amplitudinis, & ſine exitu, triginta ferè leucas ab Oceano: in cuius medio florentiſſima totius occidentalis ciuitas Themiſtitan, ſitu in aquis altera Venetiæ. Salſas plus quàm cœleſtes iuuare plantas in Tylo Rubri inſula narrat ex Androſthene Theophraſtus. In vniuerſum lacuſtres potibus ineptæ ſunt, quanquam aliquarum ſingularis ſit prærogatiua. Damnantur & cœnoſæ, pro mala aëris qualitate, iniucundæ viſu, denſæ, graues, acres in potibus, & quę multas progignunt vligines. Experimentum malitiæ eſt commune cum alijs, ſi vaſa ære inficiant, vel ſi decoctæ ſubſidentias deponant, vel ſi legumina tardè percoquant. Limus aquarum uitium eſt, Plinio teſte, ſi tamen anguillis ſcateat, ſalubritatis inditium habet. Damnabiles quoque lacuſtres ſunt vel ob craſſiciem, niſi ob aliud, paſſæ quiddam aſſiduo Sole, ac ſubtilibus partibus exutæ: quare bibentibus obſtructiones gignunt, Viſcerum tumores, lienes, iliorum dolores, calculos, ſcabies, quartanas, lepras, hæmorrhoidas, varices, hydropes.

Pæſa lacus. Sypunti riuus. Clanes in Senenſi. Ciminus lacus. Lucrinus lacus. Auernus. Lacus Themiſtitan. Montes ſalſi ſub mare. In Armenis. Lacus Nitroſus. Vſus lacuſtrium.

PALVSTRES AQVAE.

PALVSTRES verò & ſtagnantes aquæ duplici nomine potiſſimum à lacuſtribus differunt. Origine: nam lacus naturales habet, ac perennes aquas, quas viuas idcircò appellant. Palus verò collectas ex imbribus; vnde ſtagnum, quòd ſtantes, & mortuas (vt aiunt) continet. Differunt & exitu, quo carent paluſtres, ſolis tantùm æſtu aſſiccatæ. Vel arte, quo modo Pontinas paludes in Campania exſiccatas legitur Corn. Cetego Conſ. ac ex eo multum agri acquiſitum, Plinio: quod de lacubus nuſquam memoratur. Nec fortaſſe fieri facile, ſi tàm lacubus, quàm mari, atque fluminibus certum naturam ſtatuiſſe terminum concedamus, & perennes aquas. Ex prædictis cęterę in ſtagnantibus emanant differentię, vt putreſcibiles ſint, viſcidæ, bulloſæ, luridæ, vliginoſæ, craſſæ, & quòd telis inſtar araneis ſupertegantur, æſtate idcirco calidiores, hieme frigidiores. Abuſus verò quidam videtur vſurpari paludis nomen in quibuſdam viuis aquis. Mœotis enim palus, ſinus maris ampliſſimus eſt; quare eam Scythę, populi finitimi, Temerinda (Plinio teſte) appellant, quod matrem maris ſignificat. Vel melius (ni fallor) palus hęc dicitur, quia non obſcuras habet à cæteris finibus maris differentias, tùm quia mœotidis aquę fermè dulces ſunt, non ſalſę, ut marinę; ob multitudinem fluminum, qui ab Europa maximè (vt Ariſtoteles inquit) in eam influunt. Tùm quia ex aſſidua colluuie, quibus flumina iam magna, pręſertim Danubius, & Tanais à circunſtantibus regionibus iugiter in eam congerunt, paludoſa neceſſariò tota fit, ac quaſi ſtagnans potius, quam mare. Adde hinc duo alia notatu digna; Vnum, non mirum propterea eſt, quod non adeo tutę nauigationis hoc mare ſit, ſed quaſi altera ſyrtes vada paſſim arenoſa habet, ac breuia, non admodum quinque, vel ſeptem vlnas (ſi quorundam diligentię credimus) habens altitudinis.

Palus, & ſtagnum. Pontina palus. Qualitates. Mœotis palus. Temerinda. Palus Paluſtres. Mœotis palus dulcis. Arenoſa, & non tutè nauigatur.

altitudinis. Immò ex aſſiduo congeſtu, qui ibi fieri videtur terræ vndique & arenarum, certum fit philoſophi iudicium, quod ad eam partem, vbi nunc mare, futura olim ſit terra. Alterum, ſi vulgari illorum hominum admirationi ſatis faciendum eſt, Cur aggeres illi arenarum non ad ipſum ſtatim littus, ſed longe à littore triginta admodum milliaria in altis fluctibus aggerantur. Hæc diuerſitatis huius ſcitû digna videtur cauſſa, quoniam impetus ille influentium amnium compingit in altum limoſam colluuiem, & ceſpites, & arenam ſimul. vbi cùm obijcem inueniant maiorum fluctuum, ac dorſum maris validius, coaceruantur in cumulos illos, qui rurſus nouis aduentantibus fluctibus ſubſidêt, vel alio loco exinde coaleſcunt, ac difficilem propterea reddũt nauigationem. Similiter porrò exemplo coaleſcunt arenæ in Pallantia palude apud breuia, & Syrtes Lybico mari, nauigationis idcirco infeliciſſimæ. Nec ſecus mare Tyberiadis in Galilæa (vt teſtatur Cor. Tacitus) ex magnis collationibus aquarum ceù mare fit, quæ ex monte Libano, ac Iordane fluuio in eam concauitatem confluunt in ſpeciem maris. Nec verum eſt Hircanum mare colligi à maximis, quos ſuſcipit, amnibus, quaſi palus maxima ſit; ſed vt maximus potius lacus originem vnam habere videtur cum mari. Nec veræ paludes ſunt inundantium fluuiorum collectiones, Nili, Gangis, Tanais; ſed deriuationes potius dicendæ; vbi plures, vbi maximæ, vbi nullæ. Nili idcirco laudabiles, vt ex Ruſo ſcribit Oribaſius, etiam in potib. Nam & hieme non putreſcunt, neque enim ſupercaleſcunt, & quodam agitantur motu. Et quemadmodum in vaſis fit, ita percolatæ natura ſabuli, ac omni exutæ ſomite putredinis, conſeruantur incorruptibiles. Nec ſinit Nilus inundans Aegyptum, eas intrà argines antiquari, nec inareſcere; ſed quotannis inundans deſidem extrudit, recentem infundit. In totum Paluſtres cùm ad varia humanæ vitæ miniſteria natura parauerit, ad hortorum potiſſimè irrigationes perutiles ſunt, Theophraſto authore. Delectãt admodum iumenta in potibus, & equi earum vſu impinguantur. Nec vbi ex labore, aut citato incaluerint itinere, dolorum pericula incurrunt, vt ſi frigidas bibant, & crudas. Operæ verò precium eſt, defœcandi quoque impuras aquas modum oſtendere, quod conductoribus exercituum ſcire potiſſimùm neceſſe eſt. Vbi ergo ad quampiam prauarũ aquarum paludem, vel fluuium caſtrametati fuerint, ſcrobes primò circà ipſa ſtagna effodiant, vt in eas ſubtiliſſimus humor eliquetur. Sic enim vligines, ranas, hyrudines, & hoc turdum beſtiolarum genus, quæ in eiuſmodi aquis degere ſolent, vitabunt, ac puriores portabunt. Vel per vaſa duplicia, vel etiam triplicia, plena harenis, vel ſabulone transfundant, ſicque puram ex harena vaſis infimi accipient. Diocles medicus, qui diu hæc experimenta fecit in exercitibus Darij, decoquere eas ad tertias docuit, iniectis ouorum albuminibus, argillæque ſemiſextario in ſingulis amphoris commiſto, ac mox transfundere. Communiter omnes putrefactas, & metallicas coquunt: limoſas ſaltem de vaſe in vas transfundunt. Marinas Ariſtoteles docet percoquere: Solinus autem percolari argilla, & ſabulo maſculo, ſicut & Nitroſæ, & amaræ, quas cum polenta etiam nonnulli incoquunt. In deſertis circà Rubrum mare petentes (ſcribit Plinius) Nitroſas, atque Salmacidas, & Fœculentas, addita polenta intrà duas horas faciunt vtiles, ipſaque veſcuntur polenta. Harena autem, ſiue arena dicatur, quaſi arida, non eadem vbique ad hunc vſum reperitur idonea. Craſſa, ac dura ad maris littora, quæ ictu ſcilicet fluctuum è ſubiectis mari ſaxis in tenuiſſima ſegmenta comminuitur, quæ melius Saburra dicta eſt. Pura, ac diluta magis, quæ flaminû impetu è montanis diruitur. Terrea, & pauca in lacubus, quoniam in eis nec ſaxa conſiſtunt, nec eo feruntur impetu, quas in problem. diſtinguit philoſophus. Certis ergo locis cùm nautæ aquatum deſcendunt, non alios petunt fontes: nam factis in ipſo littore breuibus ſcrobibus, propè eliciunt dulces, quales fama eſt reperiri toto littore Aphrico, quà ab Atlante monte dulcia flumina excipit, ac dulces ex harenis imbibit corriuationes. Præcipuè in Aegypto, quà longe, lateque Nili ſtagna perennant, & item in Epiri littore, & circà Dirrachium. Quæ proprietas Aphrici littoris notatur in problematibus Sec. xx i i i. nempe quia ex continente littora illa recipiunt dulces, qui tamen nõ durant fontes perpetui, hac inquit, ratione, quia facta ſcrobe, ac hauſtis dulcibus, ſtatim in vacuum locum ſuccedũt ſalſæ à mari. quod propterea refugium à marinis, & alijs in locis haberi poteſt. Brunduſij (ſcribit Plin. in i i.) in portu fons incorruptas præſtat aquas nauigantibus. Locus autem memorabilis eſt ad Stylum nobile Calabriæ oppidum, vbi in ipſo littore, quod intereſt à freto ſiculo, & Hadriatico, fons oritur è præaltis iugis aquarum dulcium vberrimus, quò longiſſimo excurſu nautæ, ac pyratæ etiam aquarum deſcendunt. Sed iam ad naturales ſalſas veniamus.

Aggeres arenarum inſtabiles.

Syrtes, & Pallantia palus.

Mare Tyberiadis palus.

Mare Hircanum.

Fluuiorum collectiones.

Nili paludes potabiles.

Vſus paluſtrium.

Aquæ purificandæ modus.

Harena, ſiue Arena dicta Saburra.

Dulces in littore maris.

Fons dulcis in littore Hadriatico.

De ſalſis aquis naturalibus. Cap. IIII.

Marinarũ duplex cã.

SALSARVM autem Naturalium aquarum cauſſæ, diuerſæ ſunt à marinis, quas hic breuiter recenſebimus. In marinis enim ſalſitaris cauſſa potiſſima eſt, auctore Ariſtotele, calor ſolis, qui bifariam ſalſitatem in mari operatur: primùm per exhalationem, ac ſequeſtrationem, quam facit continuam dulcis, & inſipidi ab ipſo mari: deinde per ſalſi ipſius commiſtionem ex pluuijs. Pluuiæ enim congeſtæ ex varijs in aëre vaporibus, fuliginoſis, ſiccis, aqueis, ſalſum neceſſariò reſundunt ſaporem. Adeo & purgamenta terrarum, quæ iugiter flumina congerunt in mare: quæ omnes cauſſæ (vt neminem latere arbitror) in aquis naturaliter ſalſis non habent locum. Dicamus igitur, quòd ſalſarum naturalium cauſſæ aliæ ſunt, & hæ quoque duplices. Salſi enim tam fontes, quàm lacus, ac fluuij, tales ſunt; vel quia à marinis deriuant ſalſis: eæque ſiue apertis à mari deriuent faucibus, vt de Lucrino diximus lacu, & de Auerno in Campania: ſiue è ſubterraneis confluant meatibus; haud diuerſam habent à marinis qualitatem, nec aliam requirunt conſiderationem. Vel quia venæ ipſæ obiter terræ abluunt naturam plus minus aridam, aut compoſitam, & aliquibus locis exactè ſalſam; de quibus perpetuò nobis ſermo intelligendus eſt de balneis, ac fontibus ſalſis; plurimam enim habent diuerſitatem. Omnis enim terra videtur ſale participare: nam (vt auctor eſt Theophraſtus in VI. de cauſſis plantarum) ſalſus ſapor nulli fructuum, nec vlli aliarum rerum propriè ineſt, vt cæteri ſapores; ſed terræ eſt proprius, vbi plus, vbi minus reperitur. Et quales terræ reperiuntur, tales obtinent ſalſæ qualitatis gradus ipſæ aquæ, fumoſæ, ſiccæ, ponticæ, acres, ſubamaræ, & vbi exactè tellus eſt ſalſa, exactè ſalſæ. Ex quibus duo planè declaranda veniunt: primum, quòd rara ſit impreſſio in aquis ex quapiam minera, aut metallo, quæ & ſalis non participet qualitate: hoc enim ſapore omnis terra participat. Alterum, quòd ex hac communiſſima terræ affectione cum ſale, vix aliqua reperiretur vena pura, & quæ ſimplex dicitur aqua; niſi aquæ ipſæ admirabili diſpoſitione diuini opificis, diuerſos terrę tractus penetrarent, & quaſi iuſſæ ſubirent montes, vnde refluentes diuerberarentur, exuerentque per lapidum rimas, & per nudam glaream, omnem terræ qualitatem. Vbi varij contingunt caſus, & planè quot tractus terrarum, tot in vnaquaque aqua, mutationes, tàm in ſaporibus, quàm in cæteris differentijs, vbi purgantur, vbi rurſus contemerantur. Sed relictis primis terrarum infectionibus; de exactè ſalſis, quæcunque amnium, fontiumùe ſalſi ſunt, aut mineram ſalis prætcriſſe, aut eam certè qualitatem à quapiam eius naturæ ſubſtantia ſuſcepiſſe cenſendum eſt. Qualis poteſt eſſe cinis & calx, loca ſicca, arida, & infœcunda. Omnis locus (inquit Plinius) in quo ſal reperitur, ſterilis eſt, ipſe in totum ſponte naſcens. Et Virgilius in Georgicis.

Salſarũ naturaliũ duplex cauſſa.

Salſus ſapor terræ proprius.

I. Compoſitæ aquæ vt plurimũ participant ſale. II.

Salſæ ſteriles.

Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infælix, ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſeruat.

Quod & Theophraſtus antè ipſum notauerat: adurunt enim inquit, nedum nutriunt ſalſæ plantas ipſas, augeriq́ue prohibent; præterquam ſi quid ipſis affine ſit, vt alga mari. Non enim videtur dubitandum, quòd ſal (etſi paucæ alimoniæ ſit) peculiares tamen ſibi quaſdam enutrit plantas. Nam Palmæ exaggeratus vnicè prodeſt: & ſalſarum irrigatione braſſica, beta, rutha, eruca vegetantur; quam ob rem Aegyptij braſſicam Nitratis aquis irrigant, atque ita multo dulciorem, teneriorem q́ue efficiunt: quod Martialis quoque percenſuit in Xenijs.

Sal an alat plantas.

Ne tibi pallentes moueant faſtidia caules.
Nitrata viridis braſſica fiet aqua.

Vel fortè ex raris illius plagę imbribus, aſſuefacta ſalſis illic terra vtcunque fruticat: quod idem ex Androſthene Plinius in Tylo Rubri inſula aſſeuerat, vbi oleas, virentesq́ue frutices enaſci dicit. Cæterùm ſalſarum moles craſſa eſt, & aliquæ vnctuoſæ. Iam marinam

nam

nam enim diximus omnem oleoſam, teſte Ariſtotele; & tales accidit aliquando reperiri fontes ſalſos: Natiui tamen ex ſalſis mineris ſunt merè ſalſi, & craſſæ ſubſtantiæ. *Subſtantia ſalis craſſa.* Vnde ſiquis aquam ſale indito vehementer ſalſam fecerit, in ea ouum innatat; atque hoc indicio vtuntur in ſalſis aquis hi, qui artificiales ſales è ſalinis decoquunt, aut cùm foſſilem per aquas depurant. Talem ſe exhibet aqua maris, facillimè idcirco onera tam magna ſuſtinens: ſed quarundam maximè lacunarum, vt in Palæſtina Aſphaltites, quem adducit ad hoc propoſitum Ariſtoteles, alijque ſimiles. *Color.* Ex quibus intelligitur, quòd quanto clariores ſunt ſalſæ, tanto minus terræ, & minus fœcundæ ſalis. In aliquibus extranea accedit miſtio, aut terræ tinctæ, aut ſucci alicuius; quo modo multifariam coloratos ſales prodidit Plinius. Rubrum quidem ad Memphim, ruffum circà Oxum, Croceum in Cappadocia, Centuripis purpureum in Sicilia: vbi non longè admodum, circa Gelam mirificè ſplendere, quas tamen omnes infecturas ſuperficietenus, ac adeo exiles habet quicunque ſal ita coloratus, vt cùm teritur eas amittat, planeque albus omnis redeat. *Salis ſpecies colorati.* *Odor.* Ac pariter odore nullo ſunt: etſi per alienam pariter miſturam aliquando oleant, vt ſal Cappadociæ quidam odoratiſſimus, ac tranſlucidus, Plinio. *Sapor.* Sapore ſunt ſalſo, & aliquibus locis magis ſalſo, quàm marinæ aquæ: quam ob rem vbi aut ſolis feruore, aut ignis artificio partes ſalſæ concreuerint; eæ ſuper cæteras terræ mineras exactam ſeruant ſubſtantiam, fiuntque merum ſal. Quod in ignem proiectum crepitat; quod miratur Plinius, vtpote ſal natura ignea, & tamen inimica ignibus: quare nihil faciliùs extinguit incendia. *Sal crepitat in igne.* Cur crepitet autem, rationem dedit Ariſtoteles in problematibus; quia ſal multum obtinet humoris, qui ab igne tenuatus, & in flatum conuerſus, dirumpit fruſtum, & locum quærit. Contrà, in aqua, vel ſub aëre frigido, fathiſcit, ſoluitur totum, quaſi priſtinam humoris naturam recipiens, quem inter elixandum, comburēdumùe amiſerat. *Operationes.* Quapropter ſalſæ aquæ valenter exiccant, calfaciunt minus, adſtringunt, contrahunt, abſtergunt, repurgant, in proceſſu verò erodunt, vrunt, conſumuntque, intus præſertim vſurpatæ. Ex his tertio cutim abſterguut, omnemque excrementiciam, ac putreſcentem humiditatem exiccant, nimiamque corporis craſſiciem longo vſu extenuant. Scabioſis, leproſis, elephanticis, maculoſis, vitiliginoſisque ſummè conducunt: papulas, ac manantia id genus vlcera emundant. Artuum extuberationes inhibent, inflationes, a cœdemata diſcutiunt, eiuſmodi podagricis, ac iuncturarum affectibus medentur. Informem exiccant hydropiſim in balneis; *Hydropis.* quo nomine intelligendum venit prouerbium, quod à Celſo citatur, atque Plinio, SALE, SOLE, & SITI CVRATVR HYDROPISIS. Hypocondriorum diſtentiones cohibent, ventris, inteſtinorum, atque vteri flatus diſcutiunt: quare colicos dolores ante acceſſionem mirificè alleuiant, etiam in clyſterijs inditæ. Lienes comminuunt, eoque efficaciùs ſalſarum ipſarum ſmegmate illurato. Albas mulierum humiditates, locorum vlcera purgant, molam exinaniunt, verrucas, ac Thymos in pudendis exiccant, intrà, extraque, prout ratio exigit, miniſtratæ. Omnem ſcabiem, ac pruriginem etiam pecorum ſanant, pedum clauos item, & perniones exterunt, Plinio auctore. Vlcera oris collutæ leniunt, ex Dioſcoride, gingiuarum tumores compeſcunt, dentium fœtorem auferunt, mundant, ac eos à putrefactione, & corroſione vendicant, & confirmant. Emanantes ex oculis humiditates reprimunt, & pterygia conſumunt frigidæ adhibitæ. *Sal cur ſit cōdimētum ciborum.* Super hæc, humida excrementa omnia ſiccando, carnes à corruptione conſeruant. Porrò de ſalſis intrò aſſumptis, diuerſa operatio eſt, & diuerſa ratio, in cibis, & iure medicamemti: vno enim adſtringunt, alio modo laxant ventrem. *Saliua ad nutritionē neceſſaria.* In cibarijs, ſalſæ cibaria condiunt: quia ſal omnium ſaporum primus, excitat ex palato ſaliuam, ſine qua non fit bona præparatio cibi in ore. Siccant, atque adſtringunt, parcè, vel cum vino ebibitæ. *An adſtringant, an laxent.* Auctoritate quoque Hippocratis in libro de aëre, aquis, & locis: crudæ enim cum ſint (inquit) euinci non poſſunt à calore, quare magis cōſtringunt, quàm eliquent aluum. Rhazes auctoritate Ioannitij, Laxant quidem (inquit) aluum, ei qui ipſas bibere non conſueuerit, pungendo inteſtina: ſed cùm vſus eis fuerit, retinent, ſiccando, & ſtipticando. Alij habendam eſſe rationem volunt de plus, & minus ſalſis: ſalſiores enim ſiccant impensè, minimè ſubſalſæ, quæ irritant potiùs ad deiectionem. Sed hi errant, & Rhazes, ac ſtandum cum Hippocrate eſt, ſimpliciter ſalſam ſiccare aluum, nimirùm in potibus, & cum cibis ſumptam. Laxare contrà, vel abſtergere potius iure balnei, ac planis menſuris, ieiuno corpore ebibitas: vbi eas tùm acri ſua qualitate irritare vim expultricem oſtendimus; tùm quantitate comprimere, ac deijcere aluum. *Nocumenta.* Igitur, vbi in balneis dicebantur exiccare frigidos humores, & omnem inde enatam ſcabiem ſanare; in eſculentis contrà, caput replent Dioſcoride auctore, ſalſas gignunt ſeroſitates, ad

ſcabiemque

ſcabiemq́ue & pruritum diſponunt, & ſanguinem corrumpunt. Dyſenteriam porrò concitant, aut tabe afficiunt: quod pleriſque nauigantibus, in aquarum dulcium penuria, marinam bibentibus contigiſſe accepimus, auctore etiam Galeno. Troezene Cariæ oppido ſalmacidis aſſueti in potibus, & cibis, quia carent dulcibus, omnes, vel plurimi pedum vitijs laborant, Vitruuio. Syncera marina diu ſeruata (inquit Dioſcorides) ac nulli potabili aquæ commiſta, virus ſalis vetuſtate amittet: quod idem euenit in multis aquis, quę ſalis materia contemeratæ, amittunt dum reſident, corpulentiam. Alioquî naturales ſalſæ, quæ in origine metam, ac puram ſalis concipiunt qualitatem, ſeruantur integrum annum ſalſæ, cæterum limpidæ, & patum viſu differentes à cæteris aquis. Quales per Vrbes Italiæ, & extrà Italiam feruntur multæ, ſalſulæ montis Catini, Aquarij aquæ, Blandulæ Carpi, Porretanæ, Villæ, Viterbienſes, Sancti Caſſiani, & aliquæ aliæ.

Troezene aqua.

Auferuentur ſalſa.

De ſalſugineis aquis, & locis. Cap. IIII.

SALIS quidem vel hoc primum notiſſima ſit excellentia, atque fœcunditas in natura rerum, quod vnum ex quatuor elementis mare, ſit ferè totum Sal. Itaque hunc primum terræ ſaporem diximus, quæ vt communicata eſt omnibus rebus materia, rectè primum dicitur, ac neceſſarium vitæ alimentum, vnde tranſlata vox, ſales prima elocutionis condimenta dicta ſunt, ac ſalaria dicuntur, conſtituta militiæ, ac laboribus pręmia. Atque idem tamen vnum ex his eſt, quæ ſui copia vileſcunt: quod norunt multæ orbis partes, quibus hoc donum nimium parcè natura elargita eſt; vt quæ ad Arctos ſubiacent, algido cœlo, ac marinis conglaciatis, non ſalſis, ſolaribus inde radijs ferè ſemper auerſis. Norunt & fœliciores aliquæ regiones, quæ magnos theſauros ex ſalis vſura congerunt, vt nullum vſquam largius vectigal regibus, nec minoribus impenſis inuenire ſit. Alma verò Italia hac quoque gaudet prærogatiua, quæ ſub temperato ſolis calore, binis pelagis clauſa, littora hinc, atque hinc ſalis frugaliſſima habet. Sed antequam ad terreſtrium cenſuram veniamus; ex marinis ſal ſponte inuenitur, & arte confectum. Sponte quidem, vbi elati fluctus in ſcopulorum loculis quieſcunt, in ſalemq́ue vigore ſolis coaleſcunt exilem, atque albiſſimum, quam ſpumam ſalis dicunt, in cœnis lautis electiſſimum. Arte autem fit, vbi ea littoris ſit humilitas, ac arearum ſpatium, quo marinæ corriuentur: quales perpetuæ ſalinæ ad Hoſtiam Tyrrheni maris, & altiùs ad Telamonium portum, itemq́ue Herculeum, ne dicam cæteras. Multis porrò in locis, quanquam idonea ſit corriuatio marinarum, ſal tamen non fit; propter grauem aëris, quem ſtagnantes marinæ concitant halitum, vnde multas conſtat maritimas ciuitates fuiſſe derelictas. Quales olim erant ſalinæ ad Senogalliam in Picenis; quæ ciuitas ob triſtem propterea halitum iam derelicta; iuſſu hodie G. VBALDI VRBINI DVCIS, exiccatis magna ex parte ſalinis, iam meliori gaudet aura, ac vrbs ipſa nouis mœnijs inſtaurata. Sed præter marinum duo alia ſalis genera reperimus, alterum quidem eiuſdem ferè cum prædicto naturæ: quale meminit Galenus in ſtagnis quibuſdam naſci ſolitum, qui ſalſugineas impreſſiones habent. Talis (inquit) eſt Tragaſius ſal, non procul à Smynthio. quod erat Apollinis templum ea ætate percelebre, ſub Pergamo Galeni patria. Et item Tattæus ſal, qui è lacunis eius nominis in Phrygia concreſcit, collyrijs oculorum vtiliſſimus, Plinio. Et in Pamphilia ſalinæ ſimiles. Pariter exiccatur æſtiuis ſolibus in agro Tarentino, totumq́ue ſtagnum in ſalem abit, altitudine genua non excedens, omnium ſalſiſſimus, ſuauitateq́ue & candore in re medicamentaria probatiſſimus. Tertium verò foſſile eſt, quod ſal Petræ dicitur, vtpote lapideum, Arabibus verò auctoribus à ſplendore ſal Gemmæ, quod tamen à locis, vnde effoditur, nomen plerunque acquirit, vt Thebaicus ſal, Indus, Tragaſius. Alioquî parum aut in ſubſtantia, aut in colore variant: niſi quòd præ marino, ac lacuſtri genere ſalis, Foſſicius ſal ſubſtantiam habet magis compactam, & vt dixi, lapideam; maiorem tamen partium tenuitatem, cum adſtringendi poteſtate, affinis admodum cum Nitro, & cum Aphronitro naturæ. Id genus ſalis cæditur in Sicilia in Agrigentino, vbi locus ad Borangium hodie dicitur, Fazelo teſte: hoc in igne ſoluitur (ob miſturam vt credo bituminis) in aqua denſatur, & crepitat. Ad Pelotum circà recuruum littus, violacei coloris fit; purpureum ad Centuripem Aetnæ, pellucidum ad Pachinum. Vnde non fontes ſolùm ſalſi in Sicilia permulti; ſed integri etiam lacus ſalſi, & viua flumina. Tale ſtagnum Cocanicum, ad Aphricanam oram; & aliud ſimile iuxtà Gelam fluuium, qui & ſalſus

Sales & ſalaria.

Marini ſalis ſpecies.

Spuma ſalis.

Salis duæ aliæ ſpecies.

Tattæus ſal.

Sal foſſile, ſal Petræ, & ſal Gemmeum.

In Sicilia.

Stagnum Cocanicum.

ſalſus idcirco appellatur, & huic ex aduerſo alter, qui mittit in Tyrrhenum, & Hymeræ fluminis riuus ſalſus. Cæditur porrò & in Calabria, è montium profundiſſimis cauernis, cryſtalli modo lucidum. Et in Germania apud Thuſam oppidum, & infrà in Valacchia, Ruſſia, Cappadocia, Armenia, vbi Halys fluuius græco vocabulo ſalſus, vt Straboni placet. Qui & Halis nomine ponit fluuium in Ponto, & ſalis foſſilis montes libro x i i. Inter fines verò Galatiæ, & Cappadociæ lacum eſſe Tatta nomine, qui tantam gignit ſalis vim, vt immiſſo in aquas fune, ſalis educant coronas, concreſcit & alijs volatilium, quæ eas contingant. In Meroe quoque maxima Nili Inſula foſſicius ſal, & in Arabia; quæ loca omnes auctores notant. Plura exempla natiui ſalis ponit Plinius, præſertim in India, vbi Oromenus ſal, qui è monte eius nominis lapidicinarum more cæditur, maiusque vectigal regibus ex eo eſſe tradit, quàm ex auro atque margaritis. Et item in Hircano mari circa portas Caſpias. Et in Carmania Indiæ parte: quos montes Indiæ M. Paulus Venetus, ac iuniores alij nouarũ terrarum exploratores, ſe hodie vidiſſe confirmãt, ſub magno Cham Indiæ partis, ac Tartarorum rege. Præterea apud ciuitatem Tingui ſalinas eſſe, in prouincia Cardiam nomine, & item in Tartaris ex putealibus aquis confici ſalem, magno quæſtu. Citerius autem in meridionalibus, Camaran Inſula Aerithrei ſinus ſalis ferax elegantiſſimi: & hinc per occidentalem Oceanum Aloyſius Cadamuſtus ſalem petreum commemorat in Nigritis extima Aphricæ parte, ad locum cui nomen Tagaza, quem triginta vſque dierum itinere conuehunt in mediterraneas terras, & maximè ad Mellitas gentes, quæ eo vtuntur cum aqua in medicamentis potorijs. Conſtat verò ſatis ex antiquis, in tota Aphrica ſal paſſim ſub harenis reperiri, præſertim iuxtà Cyrenem montem in Lybia, vnde Cyrenaici ſalis celebritas, qui & Hammoniacus dicitur, circà Iouis ſcilicet Hammonis delubrũ ſelectus, ſimilis colore alumini, ſed guſtui inſuauis, medicatus tamen præ cæteris, Dioſcoride, & Plinio teſtibus. Ob quam Solis, ac ſoli ariditatem, multa in his regionibus ſalſarum copia perhibetur, perraræ dulces: quæ calamitas valde vtili compenſatione ſæpè ipſas regiones ab alienigenarum impetu vendicauit. Durat quoque hæc ariditas, ac aquarum penuria in ſuperiorem vſque Arabiam, quæ deſerta exinde cognominatur: in qua Carrhe fertur nobile oppidum, vbi domos ſale è montibus exciſo, ceu lapide conſtruunt, Plinio. Quare ſub Mecha metropoli, vbi Mahometi ſarcophagum, vnicus qui habetur dulcis aquæ puteus, Sancti Marci Euãgeliſtę nomine, religioſè etiamnum à barbaris cuſtoditur, adſeruntque ipſius ſancti miraculo ſiticuloſæ regioni elargitum. Dulces item perraræ, amaræ aliquæ in Perſis, ac ſpeciales ſalſæ inter Crermam, & Cobinam, quæ ære participant, ac bibentibus aluum laxant. Præterea de ſalſis, Hippocrene, quod eſt latinè Caballinus fons in Helicone Bęotiæ monte, ſalſas & calidas (vt fama eſt) continent aquas: percuſſu creditus pegaſi equi ſcaturiſſe, qui Neptuni, hoc eſt maris filius idcirco fingitur. Salſulas in Prouinciæ Narbonenſi recenſuit Pomponius Mela, ſalſiores quàm marinæ. Cæterùm extimæ Aquilonales terræ, ob oppoſitas cauſſas Auſtralibus prædictis, ſunt maximè cunctarum mundi partium indigæ ſalis, in ipſo etiam mari, quod habent perpetuò rigidum. Qui rigor glaciei ſi (vt accidit) tepidiuſculo ſole liquetur, liquatur in dulces, inferiùs cubantibus ſalſis; quæ tamen ob caloris languorem illius cœli, vix coguntur in ſalem. Adeoque Noruegiani (quæ meminit Olaus Magnus Archiepiſcopus Gothus) ſubiectas vndis ſalſas magnis impenſis coquunt, ſalemque vicinis quoque communicant regionibus. Idem fieri in Gothia, diœceſi Vpſalenſi. In Polonia Foſſicius habetur ſal, in profunditates montium quæſitus, ſpecialiter ſub Violiſca, & Bochna. Foſſicius quoque in Britannia. Item in Hiſpania citeriori, vbi amnes quoque ſalſos reperiri ſcribit Strabo, glebis ſalis inter harenas pellucentibus. Salſæ item in Germania quamplurimæ, vnde non fluuij ſolùm, verumetiam & loca ipſa, & oppida nomen inuenêre: vt Hala per græcam à ſale etymologiam nobile oppidum in Hermunduris, Hala in Sueuia, Hala in Rhetijs. Et altiùs apud Saxones permulti fontes ſalſi, vt in Luneburgo, & Staphurdo, vulgoque alij ſalſarum putei, ex quibus ſales in magnis ahenis decoquunt. In Bactris duo lacus immenſi ſale ęſtuant, Plinio; vbi quoque Ochus, & Oxus flumina, quę ſalis deferunt ramenta. In Dacia aquæ ſalſæ foſſa Strabone ponitur, magni lacus ambita, ac altis clauſa ſupercilijs, quę tamen manifeſtum nõ habet exitum, nec augeri videtur. Salinę item frugaliſſimę in Aphrica, ſeptentrionali parte, vt circa Vticam; Plinio; & circà Memphim in Aegypto. In Creta quoque inſula fontes narrantur ſalſi, & proximè in Cypro apud Cittium. Et in Carnis ex Timaui fontibus, omnes ſalſi, excepto vno. Porrò quę loca digna magis videntur hiſtoria, iam ſingulariter deſcribemus.

Halys flu.
Tatta lacus.
Indus.
Oromes.
Tattaus.
Sal. Petreus.
Sal Cyrenaicus.
Sal Hammoniacus.
Aquarum penuria.
Puteus Sancti Marci ſub Mecha.
In Perſis.
Fons Caballinus & Pegaſeus.
Sal in Hyperboreis.
In Polonia.
In Britannia.
In Germania.
In Bactris.

SALIS

SALIS LAPIDICINAE, ET AQVAE SALSAE IN VNGARIA.

SINGVLARIA verò magis exempla tàm locorum, quàm aquarum ſalſarum habentur in Pannonia, Dacia, ac Polonia, ampliſſimis regionibus, è quarum auctoribus recenſebimus præcipuas aliquas. In Pannonia, quæ Vngaria eſt, complura ſalis foſſilis loca, qui lapidicinarum inſtar cæditur, meminit Georgius Vernherus. In primis in Maromaruſio, qui vocatur Monte. Montes verò, ac fontes exinde ſalſiſſimi ad fines Eperienſium, quam ob rem locus Souuar eo idiomate, quod eſt Salisburgum appellatur.

Fontes Eperienſium.

PISCINAE SALSORVM PISCIVM IN TRANSYLVANIA.

MVLTAE quoque in Tranſyluania ſunt, quæ Dacia antiquis. Vbi & Piſcinæ ſalſæ noxiæ pecoribus, cum ſalſis verò piſcibus ſapidiſſimis, qui tamen ſi mittantur in dulces, paulopoſtea intereunt. Porrò ad ripam Maruſij fluuij ſcopulorum inſtar viſuntur ſalis petrei tumuli, cuius item fluuij alueus ſalſus eſt, non longè ab oppido Thorda, ſalinis in ea regione, perceIebri. quos tamen excidere, niſi publicanis regijs vetitum eſt. Aliæ id Vuzagnam oppidum, quod pariter eſt Germanicè Salisburgum. Aliæ ad oppidum Dees, prouentus regiæ cameræ inæſtimabilis: quas & à Georgio Reycherſdorffeii Tranſyluano accepimus.

Maruſius flu. ſalſus.

SALIS NATVRA, QVAE VEGETATVR, ET CRESCIT IN TRANSYLVANIA.

SALIS verò ſciſſilis, ac montani naturam ex humore, aut ſucco id genus aliquo vegetari, ac creſcere, ſatis quidem fidem facit idem Vernherus; nec minus ex noſtris præclari aliqui teſtes. qui multa mihi hac in parte memoratū digna retulêre, quæ referam. Inter alia vulgare ferè eſſe dum ſal exciditur, relicta elapſis annis inſtrumenta ferrea, ac ligna in eis reperiri. Quodam loco gallina cum ipſis ouis incubans reperta eſt, quæ eo obducta ſale ſeruata eſt, ac incorrupta etiamnum oſtenditur. Iam magna ex eis fodinis carbonum vis erui ſolet cum ſale, & vetuſtiſſimæ roboris trabes. Sal gemmeus, qui lucidior eſt omni ſale, cùm in fundo reperitur, indicium fodientibus eſt inferius nullum eſſe ſalem, aut impuram terram, ceù matricem reperiri. Abundat & vicina Polonia huius generis natiuo ſale ſaxeo, in ſyncero tamen, ac magis ſolido.

Salinæ in Polonia.

SALINAE IN COMITATV TIROLI.

EX his autem exemplis de ſale in mediterraneis, iam non caret admiratione naturæ conſilium: quę, perinde ſollicita de re adeo neceſſaria ad vitam, regionibus tàm longinquis à mari, & propterea egentibus ſale, eis, vel montes natiui ſalis comparauit, vel lacus, vel fontes, forſan ex occultis à mari venis elargitur. Id genus ſalis frugifera natura eſt in comitatu Tiroli in Germania, vbi plurimum coquitur ad Hals oppidum. Ac fluuius è proximis montanis ortus totus illius ſaporis eſt, quem Salza idcirco nominant, longè apud Boëmos in Danubium mittens. Ac recta per hunc tractum, Salzeburgum ciuitas, atque oppidum Salza. Hinc multis locis (ſcribunt noui auctores) ſtrumoſi fiunt homines, maximè vero mulieres, earundem (vt putant) aquarum vitio, quas bibunt.

Salza flu.

SALINAE IN BVRGVNDIA.

SALINAE verò ex aquis natura ſalſis (vt ſcribit Bartholomęus Caſſanęus Burgundius) ſunt in comitatu Burgundiæ, vbi Franciæ confinia cum Rhetijs, ad oppidum Salinas, quod & Salius dicitur. Elicitas enim mirandis machinis è certis fontibus aquas ſalſas, longo artificum ordine in ſalem coquunt albiſſimum, ſapidiſſimumque, ac tanta copia, vt non Burgundiæ ſolum, verumetiam & toti Sabaudiæ ſuppetat, Sueuiæque, ac propinquis vndique alijs terris: quæſtu inæſtimabili, & qui in rem communem diſtribuitur, partim principibus patrijs, & partim eccleſijs.

SALSAE IN ENNA MONTE SICILIAE.

PORRO' inter Salſas, quas multas obiter tetigimus in Sicilia, ſingularem aliquæ in Enna merentur hiſtoriam. Eſt autem Enna, præter Aetnam flammigerum, præaltus in hac inſula mons, raptu olim Proſerpinæ fabuloſus, qui vaſtiſſimis ſalis fodinis vndique præruptus, permultis ſcatet fontibus, ac puteis ſalſis, hieme quidem tepidis, æſtate verò frigidiſſimis, vt cæteri ſimplicium aquarum fontes. Hæ aquæ recipiuntur communiter elixandis carnibus, leguminibuſque coquendis ab ipſis incolis; ac gignunt aliquæ diuiti vena ingentem fluuium, qui à qualitate cognomento Salſus, ſuauiſſimis toto curſu in Africum, ſcatet anguillis. In quo autem mira notatur naturæ prouidentia, cùm hic mons armentis, ac paſcuis ſit lætiſſimus, ac pro ſumma veluti coronide ſit oppido inſignitus, quod antiquis Enna, nunc Caſtrum Ioannes, à Rege olim eius nominis nuncupatur, habet in ipſo cacumine fontem aquæ dulcis vberrimũ, ac ſaluberrimi potus tam animantibus, quàm hominibus, & quod magis mireris, inuenies certis locis, vbi minus duobus paſſibus fontes emanant, hinc calidi, hinc frigidi.

Fontes, ac ſalſi Putei. *Salſus flu.*

SALSAE IN LESBO INSVLA AD MITYLENE, GALENI.

DE obeſis curandis loquens Galenus lib. XIIII. Methodi cap. XV. perbreuem hanc ſubſcribit hiſtoriam. Magis verò ad rem pertinebit, ſi aquæ ipſi digerendi facultas inſit. Ac, ſi quidem talem aliquam ſponte natam habemus, ipſa vtemur. Cuiuſmodi in Lesbo viſitur à Mitylene ſtadijs quadraginta: quæ porrò viribus & colore eſt, qualis vtique fiat, ſiquis florem ſalis aquæ marinæ miſceat. Hæc item aqua etiam hydropicis, & reliquis tumefactis idonea eſt, vtpote valenter deſiccans, ita profectò vt præpinguibus. Ac præcipuè ſiquis ipſos cogat in ea celerrimè natare, nec poſt largam lauationem protinus eſſe, bibereve, ſed ſomno interpoſito, aut omnino ſaltem quiete.

Minera. *Operationes.* *Vſus.*

SALINAE IN VOLATERRANO.

MVLTAE quoque eiuſmodi ſalinæ ſunt in Italia, eæ tamen perexiguæ, nec adeo diuites, quam natura marinis ſalibus ſupero mari, atque infero ſatis expleuit. Tales extãt in Volaterrano, vbi collecta aqua è puteis altiſſimis, & in cortinis plumbeis decocta, in ſalem paulatim denſatur, qui omnium albiſſimus, ac tenuis in lautis menſis eligitur. Vnicum hodie illi ciuitati vectigal. Raphaele Volaterrano authore.

SALINAE IN AEMILIA.

AD viam Aemiliam, in agro Placentino ſalſæ habentur ſcrobes, è quibus ſimiliter ſal igne conficitur, Leandro Alberto authore. Et in Parmẽſi, quæ in vſum medicinæ à quibuſdam probantur, per venas miſturæ tùm ſalſæ, tùm ferreæ, cũ virtute manifeſtè calida.

SALI-

SALINAE IN PICENO.

SALSAE item aquæ in Piceno aliquæ ſunt: Vna in agro Aſculano ad Mozzanum pagum tribus mill.paſſ. Altera in Firmano ſub caſtro Sancti Angeli, ſalis ex artificio can *Salinus flu.* didiſſimi ferax: vbi per eam terram Salinus fluentum ſicut & alterum eodem nomine ſub Aſculo ad ciuitellam influit. Proximè lacuna alia ſalſa, nō longè ab Apennino, vnde proximum caſtrum Mons Aponus dicitur, quaſi ſalſas Aponi aquas æmulans: & Apenna oppidum, & hinc non longè ad decem circiter mill.paſſ. in agro Tollentinati ad Roſanellum vicum, fons ſcatet inſigni ſalſedine, quem in aluminatis retulimus. Salſulæ quoque *Aqua Sancta.* perexiguus puteus eſt in agro Vrbinati ad oppidum Sancti Conſtantij, aqua Sancta indigenis dicta: quam purgandis corporibus in potu, extenuandisque vtiliter expertus ſum. quás, vt alias ſalſas in dyſentericis probauimus.

AQVA VIRGINIS AD MONTEM ORTHONIS SVB PATAVIO.

LOCORVM ergo, ac aquarum ſalſarum, aliæ ſumuntur ad vſum ſalis, quæ nimirùm ſynceriores ſunt; & aliæ quæ vel alteratæ ſunt miſturis, vel cum pauca virtute ſalis recipiuntur in balneis, quarum iam reſtat enarrare aliquos. Aponi quidem aquas ſub Patauio, & alia quæ ſunt in circuitu eorum montium balnea, vt exactè omnia ſint ſalſa, & plus aut minus calida, iam libro ſuperiore per ſingulares eorum hiſtorias oſtendimus. Ab Apono autem occidentem verſus, centum quinquaginta inſtar paſſuum ſpatio prçaltus eminet collis, non ita amçnus, cui ad radices eſt templum MARIAE VIRGINI dicatum, quod cùm multis ſplendeat miraculis, habet in veſtibulo Cryptam, fornicis modo extructam, ubi deſcenſu aliquot graduum fiſtula eſt aquæ frigidç, & potabilis; & ex aduerſo alia tepidç, parumq; ſalſç ſcatebra, quç Virginis aqua uocatur, in potibus medicatis apprimè utilis. De qua cùm plurima fecerint experimenta Patauini medici, prçcipuè verò doctiſſimi Franciſcus Friſimelica, & Aloyſius Bellacatus; primus omnium con*Qualitates.* quiſitè admodum tractauit Fallopius, à quo hæc accepimus. Aqua eſt puriſſima, ſalſedi*Minera.* nem vix perceptibilem habens, unde temparatam aliàs diximus. Materia eſt ſalis pauciſſima quantitas, ſalque miriſſimum, quantum tamen valet ſummam aquæ frigiditatem, *Vſus.* humiditatemque obtundere. Vſus tantùm in potu eſt iure balnei. Aduerſus hepatis feruorem, & quæ eius generis ſoboles ſunt vitia vtiliter bibitur. Nec non ad omnem calidam intemperiem ventriculi, renum, aliarumque partium, & his ſpecialiter vtilis, qui patiuntur guttam rubeam, facie ſcilicet rubicunda, & verrucoſa, vel qui tales habent manus, vel calentes æſtu noxio pedes, quæ manifeſta ſunt viſcerum caloris indicia, qui ſi non ſemel, reiterato ſaltem harum aquarum vſu omnino extinguitur. Valent & aduerſus gonorrheam, vitio calidorum renum, atque etiam hepatis, ad eoſdemque haud ſecus fluores *Electio.* albos mulierum. Tota æſtate ſumendæ.

BALNEA MONTIS ORTHONIS.

PORRO vltrà ædem, præſcriptamque Virginis cryptam, percelebre extat Auguſtinianorum cœnobium; quod pro loci olim aſperitate muro vndique cinctum, ac expurgata vndique vligine, cultuque viridariorum ornatum, multam quoque addit his balneis, quæ continent, gratiam, atque commoditatem. Intrà clauſtrum ergo ſcatebra primùm occurrit aquæ feruidæ, quæ in lacunam ad vſum balnei corriuatur; è cuius alueo cœnum colligitur argilloſum & pingue, pro lutamentis; & in ſeceſſu duo ſudatoria medicatis, ac *Minera.* temperatis vaporibus, valde vtilia. Mineram dicit Sauonarola eſſe ſalſam, & à prædominio aluminoſam: Montagnana ſulphuream, ſalſam, & pinguem. De ſale (inquit Fallopius) non eſt dubium, guſtu ipſo, & quia concreſcit ſal circà canales æſtiuo tempore, & hiberno item, ob calorem mineræ proprium. Sulphuris verò continere vapores tantum, & non ſubſtantiam, & minus quàm Aponi balneum: quicquid de alumine ſit, quod cum

Fallopius

Fallopius neget adeſſe, & nulla id comprobet ratione, equidem cum Sauonarola potius adfirmauerim, has mineras non ſine aliqua aluminis portione eſſe, vtpote quod & terræ genus eſt ſulphuri, ac ſali congeneum, natiuumque his montibus: quod & ex inſigni adſtrictione tùm luti, tùm aquarum ipſarum depræhenditur. Vſus olim balnei aduerſus neruorum duritias, articulorumque dolores, ex frigida, humidaque intemperie ortos. Nunc verò abſolutioni duntaxat illutationum deſeruit, & quandoque ad exſiccandam ſcabiem. Sudatoria ſunt tepidiſſima, & ad emolliendum pariter induratos artus idonea, habentque foueas membrorum particularium, ad contractiones id genus artuum, neruorumque, auxilij (vt quotidie videmus) certiſſimi. Lutum verò, cuius item laus Sauonarolæ tempore erat præcipua, argilloſum eſt, imò ipſum argillæ genus, ex quo Patauini figuli ollas conficiunt; pinguius tamen hoc loco, ſalſumque, & cum quodam ſulphuris vapore, qui ipſum excoquit, virtutemque illi communicat digerendi. Quare eo communiter vtimur ad digerendum, diſſoluendumque, & ad vniendum luxatas partes. Facit ad oedematoſas inflationes, tumoreſque eiuſmodi laxos in cruribus, ac informes, quos elephantes vocarunt Arabes; & ad roborandum articulos ipſos, ac iuncturas debiles. Cæterùm hîc lutum non apponitur calidum; ſed primò concalefacta aliquandiu parte ipſa affecta in aqua balnei, mox lutum frigidum adponitur, & ſub Sole finitur, vt moris eſt illutationum aliarum. Aduehitur in longinquas partes, vtileque ſeruatur. Omni tempore vtile; ſed per æſtatis potiſſimùm initia eligendum, atque etiam Autumno, quando ceſſatis iamdiu pluuijs ſynceram magis conſeruat proprietatem.

Vſus. *Sudatoria.* *Lutum.*

BAL. DOMVS NOVAE, SVB APONO.

SVB cenſu pariter aquarum ſalſarum, eſt aqua in Patauinis, quæ ad Domum nouam, iam noſtrorum auorum ætate nuncupata fuit, vnum ferè milliare ab Apono, nec longè a Sancti Petri balneis diſtans. Eſt autem collis, vbi naſcitur, dumis, ac vepribus, lacunoſiſque valleculis obſitus: itaque fit, vt ſtagnantes aquas, quæ hinc, & ex vicinis Aponi balneis exonerantur, non adeò ſalubris auræ, omnes cum Sauonarola, iuniores etiam exiſtiment. Sunt lacunæ plures aliæ frigidæ, aliæ calidæ, ac omnes inſigniter ſalſæ: quam ob rem iam à D. Carrarienſibus ad vſum conficiendi ſalem exceptæ, ac diu elaboratæ, ob ſitum tamen calcis, quem mittunt, & ob impenſam dimiſſæ fuerunt. Non inutiles in balneis, niſi in tanta hîc aliarum balnearum copia negligerentur.

Salinæ.

AQVAE SALSAE MONTIS CATINI.

CASTELLVM Montis Catini, quod confine eſt Piſtorio in Hetrutia oppido, quibuſdam aquis celebratur, quas Salmacidas à ſapore cognominant, & tàm potu, quàm balneo vtiles. De quibus (vt ſcriptum reliquit Vgolinus hinc oriundus) cùm elapſis temporibus hîc officinas conficiendis ſalibus conſtruxiſſent, easque cum modica denſandi virtute reperiſſent, ac exigui fructus; ad vſum balnearum, ac potuum recepêre. Mira verò reuelatio viſa eſt, quùm neglectæ ob paucam ſalis vtilitatem, qua via defluebat in agros, ac paſcua, viſæ ſunt beſtiæ, quæ ex illis riguis biberent, refici, ac pedum vitijs, tumoribus, ventris liberari. Sunt autem exquiſitè ſalſæ, & ſiccantes guſtu. quare deſtillatæ exilem, albiſſimumque deponunt ſalem. Multa vndique ſecus fontes adnaſcitur tamariſcus; quæ (vt author eſt Dioſcorides) amat paludes, ac ſtagnantes id genus aquas de natura ſalis: vnde vim modicè reſiccandi ſubeſſe ſuccis, quos ea terra alit, conijcitur. Sunt autem duæ ſcatebræ: primi verò meriti, maximè in potibus eſt Salmacida, quæ vulgo à Tettucio cognominatur. Altera, quæ Balneoli eſt, minus ſalſa, ac in potu minus purgando efficax. Per aluum vtræque ebibitæ deijciunt, lubricamq; in poſterum reddunt, decem circiter aut quindecim diebus ſumptæ, certiſſimo experimento. Nec minus per vrinas; renum, ac veſicæ obſtructiones aperiunt, arenulas pellunt, lapidem frangunt, vermes interficiunt. Vſus verò earũ hodie celebris eſt in dyſentericis, quos mirificè ſanant, etiamſi nomæ inteſtina corraſerint, ebibitæ ſingulis diebus à libra ad tripondiũ, pro tolerantia patientis. Quo nomine, ſimiliter atq; ad vrinę difficultatem, admirandas adeò videmus quotidie harũ aquarum virtutes; vt verè ipſas cęlitus in ſalutem hominũ deſtinatas eſſe credendum ſit, cùm

Salinæ. *Aqua Tettucij.* *Aqua Balneoli.* *Vſus.*

fermè homines ex acerrima dyſenteria, iam iam exhauſto cum ſanguine ſpiritu, reuocent ad vitam. Dignæ idcirco quæ veluti cœleſte quoddam auxilium continuè adſeruentur: & maximè quoniam pro exacto ipſarum temperamento cum ſale, ſynceræ, & quales omnino è fonte ipſo hauriuntur in longinquas multas hodie ciuitates, etiam extrà Italiam deuehuntur, ac toto anno (vt hîc Romæ experimur) ſeruantur ad opportunos vſus incorruptæ. *Balneoli vſus.* Cæterùm eadem balneoli aquæ potus præſtat, quanquàm imbecillior ſit, & languentibus iam viribus idcirco vtilior: & præterea lauant ſe in eo vtiliter, vt in aquis exſiccantibus alijs, atque abluentibus. Tribus potiſſimùm diſpoſitionum generibus præſentiſſimum Sauonarola teſte, frigidis defluxionibus, inflationibus ventris, & exinde factis doloribus perutile. *Lutũ montis Catini.* Nec minus, vbi opus eſt, cœnum ipſum ad illutationes vtiliter accipitur.

RELIQVAE SALSAE.

HIS verò non derogandi ſtudio, ſed quoniam propagandæ ſunt. Verum vtilitates, *Salſæ ſub Caſtel. Florentino.* non diſſimiles admodum ſunt aliæ Salſulæ in his finibus, quæ è ſcopuloſo ſaxo emanant ad ripam Elſæ Fluminis, ſub Caſtello cognomentò Florentino, ſapore admodum ſalſo, ſiccantes ſimiliter, ac per aluum purgantes, & abſterſoriæ. in quarum numero multas iam præſcriptas, & quas conſcribemus ſub alijs generibus ſalſas ponendas eſſe ſupponimus, ac ad eadem per occaſionem vſurpandas.

AQVAE AD AQVARIVM OPPIDVM.

AD Aquarium autem oppidum, inter Mutinam, & Rhegium Lepidi, quâ Draco tranſit fluuius, ſcatet è rimoſo, ac ingenti ſaxo, perexigua vena aquæ frigidæ, vbi in potibus elicitur, ac paulo infrà decidua colligitur in balneis. Mirandæ in primis ſubſtantiæ, ac temperamenti cum miſturis ſuis, quando proditum ſit (Fallopio teſte) cxx annos ſeruatam, ſeque eam bibiſſe incorruptam, ac ad longinquiſſimas idcirco regiones extra Italiam, & *Minera.* vſque in Hiſpaniam comportari. Minera cùm Sauonarolæ tempore, qui harum primus ſcripſit hiſtoriam, incomperta fuerit; ex operationibus poſtea, ac ſummorum virorum, qui eam examinarunt, authoritate, præſertim experimentis eiuſdem Fallopij, egregij ſanè hac noſtra tempeſtate viri, ſalſa, & nitroſa inuenta eſt, ac marmoris quidpiam obtinere. Nam inter alia, ſi per noctem in capiſterio ligneo ſinatur, ſalis manifeſtè ramenta in fiſſuris relinquit. Cæterùm aqua clara, & limpida, nec aliquid ſapit (vt inquit Menghus) & inodora. quanquam Sauonarola, ac alij non deſint, qui in ea odorem notauerint Camphoræ, quod non diſſimile veri videri poterit, ob ſoli communem ferè in tota ea regione naturam, quæ in Mutinenſi agro, & in Parmẽſi pingui ſcatent bitumine, quod camphoræ odorem æmulari, maximè in aquis aliquando conſtat. *Operationes.* Hanc naturam & operationes ipſæ confirmant: aperiunt enim ebibitæ balnei more, aluum, atque vrinas educunt, manifeſtè exſiccant, ac mediocriter calefaciunt. Faciunt ad ventriculi intemperiem frigidam, appetentiam reuocant, à colicis vendicant doloribus, albas menſtruorum fluxiones inhibent, membra collapſa roborant. Harenulas haud dubiè, ac viſcoſitates, idque genus urinæ impedimenta tollunt. Cæterùm cùm frigida aqua naturaliter ſcateat, alienum fore non arbitror, ſi in potibus præcalfacta ſumatur, atque his præſertim, quorum venter minus actu frigidas ſuſtinet. *Electio.* Omni tempore anni, & prout ratio exigit, vtilis.

AQVAE TRANSCHERII
SVB BERGOMO.

SVB Bergomo, in Cenomanis Italiæ, decem circiter milliar. à ciuitate, vicus eſt, *Salina fontem.* qui à ſubiecta valle, ac flumine Trans Cherium dicitur, vbi eius nominis antiquus puteus, qui olim ex vſu (vt creditur) conficiendi ſalis, Salina dicebatur. Quam tamen ſeu prauo ſulphuris odore deſtitutam, ſeu qualibet (vt vſu euenit) temporum iniuria, ſiue homi
num

num inſcitia, ac limoſo admodum alueo obſitam; iam auorum memoria, ſumptibus Bartholomei Colleonis, Reipublicæ Venetæ militis ea ætate famoſiſſimi, in vſum balnearum, ac potuum medicatorum receperunt, idoneisque ad hæc miniſteria hoſpitijs inſtaurarunt. Quo tempore, atteſtamur cum medicis Bergomenſibus, ac optima fide nunc Hieronymi ALBANI Cardinalis amplis. Bartholomeum è patritia Albanorum familia egregium medicum de his balneis primùm ſcripſiſſe, ac extare etiamnum ſuo chyrographo hiſtoriam. quam poſtea & Guido ex Cararienſi præclara olim medicis familia, & ex poſteris Zimalam, alijque eius ciuitatis medici ſunt conſecuti. Quorum conſilio examinatis diligenter aquis, ac decreto publico balneis nouiter inſtauratis; Mineram varijs experimentis inuenerunt à prædominio Salſam, ac nitroſam, & quæ ab occultis eius terreni miſturis non mediocrem ſulphuris obtineret partem. necnon Bituminis, quod rectè arguunt nobiles illi medici, tùm ex ipſo aluei limo, qui niger eſt, & cum lentore quodam, ac graui odore, tùm quia è vicinis lapidum ſalebris diruptis, ſæpè is liquor niger, ac nidoroſus exæſtuat. Quam ob rem ſelecta ad vſum è ſynceris fontibus aqua, ac aliarum abſtergentium aquarum more exhibita in potibus, per aluum nonnullis, & per vrinas, interdum per vomitum operari inuenta eſt, ac aucta optimi balnei fama, iam à vicinis quoque terris, ac Ciſalpinis populis celebratur, vbi tàm viri, quàm fœmellæ diſcretis locis, ſe in tepidos immergunt fontes ad Sudationes ciendas. quos ad communia noſtra inſtituta remittimus. Præterea & vſu ducciæ has aquas recipiunt, & item earum fimum in lutamentis, cum tanta in ſingulis vtilitate, vt auſint quidam vſu ipſo aſſerere, has Aponi balneis non eſſe poſtponendas. Nutritionis membra ebibitæ iuuant abſtergendo, ac ſiccando, inæqualia, & tam frigida quam calida faciendo æqualia. Flatus diſcutiunt, & frigidos inteſtinorum mucores pellunt, colicæ doloribus, & iliacæ, vterique inflationibus bene faciunt. Vrinarias omnes paſſiones, & calculos, & difficultates vrinæ, & ardorem ſanant. Vnde non minori has vtilitate operari poſſe credimus, ſi medici experiantur, quàm quæ dictæ ſunt Salſulæ M. Catini, in diſſentericis potiſſimùm, & nephriticis mirabiles, & in potibus, in cliſterijs vtendas. Sitim præterea mendoſam corrigunt, remota acrimoniæ cauſſa, hydropem, obſtructa viſcerum, ac thoracis, & aſthmata digerunt. In Solijs iuuant podagricos, atque arthriticos. Sub duccia autem faciunt aduerſus catarrhales diſpoſitiones, tàm quæ in capite hærent, ſurditas, tinnitus, ſtupor, dolor: quàm quæ ad ſubiectas capiti partes communicantur, ſpaſmus, neruorum reſolutio, tremor. Qui verò inueteratas, duraſque in articulis defluxiones ſuſtinent, ſalutari admodum horum fontium cœno illutari ſolent, pro bituminis præſertim emolliendi facultate egregia. Scabiei communiter, ac omni ſubcutaneorum vitiorum generi medentur. Tota æſtate eliguntur, etiam ſub Sirio, cùm ob regionis iuxtà alpes algorem, tum ob remiſſam naturaliter ipſarum aquarum caliditatem. Quas nouiſſimè recognouimus, Curante Reueren. P. Petro Nicholao Bergomen. Heremitanorum Vicar.

Minera. — *Vſus.* — *Operationes.* — *Electio.*

SALMACIDA ASCVLI.

AD Caſtellum Triſſinum, quod Theſuinum à Plinio dicitur, in confinibus Aſculi cum Aprutinis, fons medicatarum aquarum emanat. Quæ limpidæ, ſubflauæ in profundo, aſperiuſculæ guſtui, & mediocriter ſalitæ, etiamnum retento latino nomine, Salmacidæ vulgò nuncupantur. Nec deſunt qui dicant, argumento veteris aquæductus, qui hinc ad Aſculum tendebat, iam olim antiquos hunc fontem ſanitatis & deliciarum gratia intra mœnia conduxiſſe, qui nunc in Caſtellanum amnem diſpergitur, hoc à ſiniſtris, Truento à dextris ciuitatem abluente. Porrò eodem valent hæ aquæ vſu, quem in cæteris potulentis iam diximus: quippe ex vomitu deijciunt, aluum laxant, vrinarios meatus aperiunt, a omnem intemperiem etiam calidam emendant. Nutritionis organa, hepar, renes, veſicam, lienem, vterum, inteſtina abſtergunt. Tota æſtate vtiles. Ad omnem vſum hanc, vt Anticoli aquam commendamus, præſertim in Nephriticis.

Caſtellanũ & Truentum fin.

De nitratis aquis naturalibus. *Cap. V.*

Gal.9. Sim Pli.31.c.x. NITRVM quidem (vt Sapientes omnes cum Galeno, & Plinio conueniunt) haud multum à ſalis natura diſtat. Nam & decoctione, & inſolatu nitroſarum aquarum perinde cõficitur nitrum, ac ſal ex ſalſis. & in Macedonia vtuntur Calaſtrico nitro ſalis vice. *Calaſtricũ nitrum.* Hoc tamen, de quo nobis in præſens ſermo eſt, à ſale nitro, quod vocant factitiũ, longè diſtat, partium ſubtiliſſimarum, vnctuoſitatis tenuiſſimæ, vehementiſſimi in occulto ſpiritus, de quo genere idcirco loquemur poſterius. Quibus ſanè partibus nitri pariter ſubſtantia conſtat; mitioribus tamen, vnde & ſubtile eſt, & gratius, quàm ſal percipitur. *6. de cau. Plan.* Nihil gignit, aut alit, Theophraſto auctore, cum in ſalinis interdum herbæ vireſcant, & in mari tot animalia gignantur, tantum algæ. Quod dixit Plinius, in nitrarijs calciamenta his, qui nitrum ſactitant, breui ſpatio conſumi, multam indicat eius ſubſtanriæ acrimoniam. Quæ confirmatur auctore Dioſcoride; vim (inquit ipſe) & vſtionem ſalis habet tam nitrum, quam aphronitrum. & Galeno, in medio eſſe nitrum aphronitri, & ſalis virium. Cæterùm in Italiam non conuehitur iam multis ſeculis nitrum: nec natiuum habemus, niſi aquarum alicubi venas, atque has (vt inquit Plinius) ſine viribus denſandi. *Aquę nitrata qualitates.* Ex deſtillationis autem experimento, quod de aliquibus infrà dicendis fecimus; ſubſidentiam deponunt exilem, & paucam, & pellucidam, quæ in ignem proiecta non exilit, vt ſal, nec calcinatur, vt alumen. Hoc habet ſal petreus, qui in Calabria foditur, vbi pagus cognomine extat Alti montis: nam in ignem coniectus non diſſilit, neque crepitat, ob affinem (vt credo) naturam cum nitro. Atque hoc videntur à ſalſis aquis potiſſimum differre. *Sapor.* Differunt etiam, quòd amarorem nitroſæ ſapiunt potius, quàm ſalſuginem, & quo magis ſyncerum habent nitrum, eo ſunt amariores. Quare cùm primo occurſu videantur ſenſorium demulcere, ob acres tamen, ac ſubtiles illas nitri partes, quas aquæ ſuſcipiunt in ſe, incidunt, atque extenuant potentius multo, quàm ſalſæ (ex Galeni ſententia) deſiccant, ac digerunt, calfaciunt pottntia ſuper aquæ temperatę naturam, ac mediocriter adſtringunt: *Operationes in potibus.* Ex operationibus, vim habent egregiè detergendi, viſcidos attenuant humores, laxant aluum, vrinas cient, ac ſudores euocant, his qui in alto concreuerunt, Dioſcoride. Ex his renes mundant, nec parum roborant, ab obſtructis vendicant, arenulas pellunt, ac ad veſicæ calculos effatu dignam præſtant vtilitatem. Adhuc ſi ferro, aut adſtringenti aliqua alia miſtura præditæ ſint (vt raræ non ſunt miſtæ) inſtrumenta quoque nutritionis, inteſtina, & hepar mirificè iuuant, in frigida primùm & humida intemperie, & deinde in calida: vacuando virtute nitri per aluum, & per vrinas, & corroborando acceſſoria ferri qualitate. Hinc malum corporis habitum corrigunt; ac efficacius ſi aluminis quoque miſturam ducant, vt Porretanæ aquæ ebibitæ. Præcipuam verò facultatem nitratis in purgationibus attribuit Vitruuius, vt ſtrumarum quoque inflariones comminuant. *Perfuſionibus.* Syncerę perfuſæ, contra quàm ſulphuroſæ faciant, iuuant oculos, lachrimas ſpontaneas inhibent, inflammationes reprimunt in principijs: vnde (quod notauit Plinius) in nitrarijs non lippiunt. Eademq́uę ratione ad oris, gingiuarum, ac pudendorum affectiones facient; firmant enim dentium laxitates, eroſiones gingiuarum compeſcunt, calidos adfluxus cohibent. *In Balneis.* In balneis, frigidis ſimpliciter vtitur Cor. Celſus nitratis aquis Subcutilis ad ſtomachi robur, qui frigida fermè, ac ſicca intemperie ſit affectus. Vtiliores ſi alumine ſint admiſtæ; ſiccant enim valentius, ac ſtringunt, ſcabiem, pruritum, crurum antiqua vlcera, & reliqua id genus, quæ intemperiei hepatis ſoboles ſunt, vitia ſanant. Vtiliſſimæ verò in ſingulis cum ſulphuris miſtura, quã cum actualiter calidæ tenuitatem inſignem, ac penetrandi, digerendique facultatem acquirunt. Tales intelligit Galenus vtiles in palpitatione, tremore, & rigore. Tales & vſu ducciæ probantur Sancti Philippi balnea aduerſus omnes capitis, ac neruorum id genus paſſiones, tetanis medentur, & opiſthotonicis, cephaleæ, ſurditati. Tales damnat Galenus, in balneis ſcilicet pariter, atque ſulphuroſas, ac bituminoſas, cæteraſq́ue medicamentoſas aquas in febribus, primo ad Glauco. & IIII. Apho. 2. plus enim (inquit) educunt bilis, ſed multo minus proſunt quam potabiles aquæ.

De nitratis aquis, & locis. Cap. VI.

DE Locis verò, ac natura nitri, ſemper Aſia ſuper omnes terras nitro abundauit, etiam ad hæc tempora, etſi ad nos non adeò deferatur. Nec minoris laudis, ac precij, quas ponit Plinius nitrarias in Macedonia. Deinde quæ in Aegypto circà Memphim habentur. Vbi affuſa in aliquas lacunas aqua Nili conficitur. Deteriores tamen hæ ſunt, eodem teſte; nam lapideſcit ibi nitrum in aceruis, & multi ſunt tumuli ea de cauſſa ſaxei, ex quibus vaſa conficiunt. Proinde veriſimile eſt quod nonnulli aſſerunt, nitri quandam materiam concreſcere in lapidem aliquibus locis, Alabaſtritem vocant, quem cauant, eodem auctore, ad vaſa vnguentaria, quoniam optimè ea, ſimiliterque cadauera incorrupta ſeruare dicitur. Eiuſmodi in Volaterrano lapidicinæ habentur, lapidis natiui ſcilicet ſubſtantiæ tenuis, ac niuis candore pellucidæ; ex quibus concinna vaſa torno, ac leuibus ſcalpellis conficiunt, materia adeò tractabili, vt quidam ſolerti manu ſonora organa ex ea fecerint. Talem quoque audio inueniri materiam in Belgis ad Herbern oppidum. quam indicaſſe videtur Plinius lib. XXXVI. cap. XXII. vel conſimile genus candidi lapidis, quem (inquit) in Belgica prouincia ſerrà, qua lignum, ad tegularum, & imbricum vicem ſecant, ac facilius quam lignũ. Reperitur etiam eius naturæ lapis in Britannia apud Sabrinam fluuium, qui idcirco ſubſaliti ſaporis eſt. Cæterùm non eſt id verum alabaſtrum: quod probatiſſimum, ſolidioris ſubſtãtiæ, & non adeo tranſlucidum naſcitur in Carmania, mox in India, & circà Thebas Aegyptias: omnium verò candidiſſimũ, quod in ſumptuoſis operibus probatur, ad Damaſcum Syriæ eruitur. Porrò nitrum quoque optimum naſcitur in Lidia, Media, Caria, Pamphilia, Cappadocia, præſertim quod ex Buna oppido aduehitur, Dioſcoride. Ac optimum Philadelphiæ aphronitrum, quæ tenuior nitri pars intelligitur, ſpumæ inſtar, vnde illi nomen, leuiſſima. Quibus in locis omnibus ſynceras haud dubiè nitratas aquas quærere oportet: vnde Eetis in Macedonia lacus percelebris eſt, nitri qualitate. Et in Armenia Arſchus, qui & Arethuſa dicitur, in quem influit Tygris. Reperiuntur etiam pluribus alijs locis, ſed hæ aut miſtæ plurifariam ſunt, quales iam in exemplis retulimus aliquas. Et quales in Phrygia nitroſæ perhibentur ab Athenæo iuxtà Menis pagum, ſed calidæ, vt credo, ob miſturam ſulphuris. Et item calidæ in Leontis pago. Aut ſyncerę nitri, ſed (vt inquit Plinius) ſine viribus denſandi: de quibus ſingularia iam aliqua ponemus exempla.

Lib. 31. c. x.
Alabaſtrites lap.
In Belgis.
Salſus flu.
Alabaſtrũ.
Aphronitrum.
Letiolacus.
Arſchus lacus.
In Phrygia.

CVTILIAE AQVAE IN SABINIS.

INTER nitroſas aquas, & quæ potionibus depurgent, frigidas commemorat Vitruuius in Pinna Veſtina. Frigidas item in Cutilijs, quas Cotylas Græci, vt Dionyſius Halicarnaſeus, & Subcutilas etiam vocant Plinius, & Celſus. Multæ quidem obſeruantiæ, ac ſuperſtitioſæ habitæ vſque à primis Aborigenum temporibus. Erant autem Cutiliæ antiqua in Sabinis ciuitas, vt ex Liuio, ac Antonini Cæſ. Itinerario elicitur, ſeptuaginta ſtadijs à Reate: vbi etiamnum locus, qui nunc eſt citrà Ciuitatem Ducalem, Cotila dicitur, iſque multis veſtigijs magnę olim ciuitatis cõſpicuus, Saturni habet inter alia templum antiquiſſimum, nec longè iſtarum aquarum lacum quatuor iugerum inſtar amplitudinis. Fuit autem is lacus apud Aborigines, Saturni olim primi indigetis memoria Sacer, ac admirandi ſpectaculi, quod Plinius, ac cęteri auctores notant, quia fluctuantē in ſe contineret Inſulam, ac opacam iuxtà haberet Syluam, quę nunquam die, ac noctù eodem loco viſebatur. Quare meminit Dionyſius in primis rerum Romanarum commentarijs, Pelaſgos, cum circà Cotylam Aborigenum vrbem ſtatiua haberent iuxtà lacum Sacrum, ac in eo Inſulam circumagi aduertiſſent, recordati conſulto olim Iouis Dodonęi oraculo, vt Saturniam quęrerent terram, & vbi id ſpectrũ fluitantis Inſulę vidiſſent, fatale illis ſolum futurum; in his locis, inito cum Aborigenis fœdere, conſediſſe, eiuſque fœderis ergo Decimas Phœbo dediſſe, Ioui capita, Patri hominem, in quorum poſteà memoriam templum quoque Sacrum, ac alia monumenta poſita fuiſſe videntur. Ipſam Inſulam Italię vmbilicum tradidit Marcus Varro, auctore Plinio. Et quod illis augere potuit ad-

Lib x. c. 3.
Lib. 2. c. 97.
Lib. 3. c. 12.

mirationem, lacus immenſæ profunditatis, ac incompertæ, ſemper plenus ſua aqua, quæ ſponte & clara emanaret, nec vnquam è margine flueret, agro alioquí vndique ſecus vliginoſo, ac paluſtri, vt notauit Dionyſius, exiſtente. Secutis vero temporibus, ob præclaras, quæ in his aquis repertæ fuerunt virtutes, in vſum quoque medicinæ receptæ fuêre, ac tanta celebritate (vt fidem faciunt tot ſcriptorum atteſtationes) vt pro vicinitate quoq; vrbis, atque ſalubritate aëris, nec non agri amœnitate, conſueti fuerint ex Romanis ciuibus, ampliſſimi etiam ordinis plerique in Cutilijs, & circà Reatina rura æſtiuare quotannis. Sic eos maritima quærere, ac aprica loca hieme ſolitos diximus, ac hiemare vel in Baianis, vel Tabijs, vel Anxure. Scribunt Suetonius, & Dion Hiſtoricus Veſpaſianum Cæſ. in Sabinis aquis, quæ Cutiliæ appellantur, extremum obijſſe diem. Nec ſecus in eis

Natura, ac Facultates. Titum filium Cæſ. deceſſiſſe. Quas verò in re medica prærogatiuas hæ aquæ habuerint, Nitroſas ponit ipſas Vitruuius lib. x. cap. I I I. Purgationibus inquit, depurgant, ac per aluum tranſeuntes Strumarum minuunt tumores. Plinius autem libro x x x I. cap. v I. Bituminata (inquit) & Nitroſa aqua qualis Cutilia, vtilis eſt bibendo, atque purgationibus. Eodem lib. cap. I I. Subcutilæ (inquit) aquæ in Sabinis, gelidiſſimæ, ſuctu quodam corpora inuadunt, vt propè morſus videri poſſit. Aptiſſimæ ſtomacho, neruis, iuncturis, & vniuerſo corpori. Corn. autem Celſus lib. I I I I. cap. v. Cutiliarum, & Subcutiliarum inquit balneas frigidas, ſalutare remedium eſſe in ea ſtomachi reſolutione, qua cibi tenax non eſt, ſoletque deſinere ali corpus, ac ſic tabe conſumi. Hæc omnia ex antiquis auctoribus de his aquis accepimus. Quarum cum elapſis tot ſeculis, mutatisque adeo rebus, vix aliquod veſtigium, aut nomen remanſiſſet; demum nos collatis vndequaque penes au-ctores ipſarum notis, ſimulatque adhibito multorum ex indigenis iudicio, præcipueque

Ratinianus puteus. MARIANI VICTORII viri ſanè in omni literarum genere eruditiſſimi, & tandem Epiſcopi Reatini, qui hæc exactiſſimè in libris, quos ſcribebat de origine Italiæ, pertractauit; hanc eis lucem dare ſtuduimus. Incolæ nunc ipſum lacum Puteum Ratinianum appellant, quanquam alij quidem Putei, minores quidem, ſed eiuſdem naturæ, & profunditatis item immenſæ, in eadem ora habentur, quorum vnum puteum Clarum nunc Incolæ appellant, alterum verò ſuo idiomate Brutum. Iacet autem Puteus ille Ratinianus ad radices montis, non longè à Paterno caſtro. In quo omnia prædicta reſpondent, ſitus loci, lacus profunditas, ſapor aquarum: præter fluctuantis illius Inſulæ ſpectaculum, quæ amplius non apparet, ab aquis (vt creditur) ipſis abſorpta, ſeu potiùs ad tollendam illam antiquorum ſuperſtitionem, de induſtria obrutta, atque ſubmerſa. quod in multis alijs id genus aquarum ſpectaculis factitatum obſeruauimus.

AQVAE IN VALLE SANCTI MARINI APVD VIAM FLAMINIAM.

APVD viam Flaminiam, ſub præruptis Apennini iugis, quæ inter Iſaurum fluuium, & Ariminum interſunt, circiter milliaria x v. à mari ſupero, medicatarum aquarum ſcatebræ habentur, quæ à vico, valleque, vel interdum à caſtro Sancti Marini, quod eis ab aſpera ſummitate montis præeminet, cognominantur. Patet locus à Septentrione, vbi in decliui agello per æſtatem hæ aquæ ſtillatim emanant. Terra miſta, glarea, creta, tophus, & ad ſententiam Theophraſti, vbi vel nitrum, vel ſal, vel alumen ſubeſt, infructifera. Sunt autem aquæ perexiguæ, & vt credo ſtillatitiæ potiùs ex altis illinc montibus, quàm aperta alicundè uena: quare per hiemem uim ſuam amittunt nimium dilutæ pluuijs, ac magnis ſub ſirio feruoribus è decliuibus loculis exudant, unde ſolent accolæ defoſſis ad genua ſcrobibus paulatim ſtillantes colligere, itaque in uaſis ad uſum potionum accipere. Apparent autem ubi in alueis ſuis cubauerint, colore, & conſiſtentia limpidæ, odore fumoſæ, tactu frigidæ, ſapore ſubacri in primis, ac parum adſtringenti, cum ſedimentis ex deſtillatione, quam ob nouitatem uſus experiri uolui, guſtui ſalitis, & quæ ſuper ignem partim in flam-

Minera. mas abeunt, partim exiliunt, nitri, ac ſalis indicio. Ad hæc collatis à poſteriori experimentis uacuandi per aluum, & per urinas, ſtatuimus harum aquarum mineram, in primis nitro-

Electio. ſam, ſalſulamque, cum modica ferri adſtrictione. Adeoque abſtergendo, ac purgando idoneæ cùm ſint, ac frigidæ, potantur uigente Sole ſub canicula, manè diluculo: bibunt ſemel crateras à ſelibra ad ſeſquilibram, mox ſe quiſque dat in pedes ad excitandam excretionem, rebibunt, eunt, redeunt, ſemper creſcente bibendi auiditate, donec limpidas, & qua-

les è

les è fontibus acceperant, reiectent; cùm ſciam qui exportatas etiam non minus admodum valere aſſeuerent, ac ad ſcrobes ipſas ebibitas. Operantur autem ad præſcripta Nitroſarum aquarum communiter, ac tantò efficaciùs, quanto ex ſalis acritate acuuntur, corroborantque ex ferri miſtura. Quapropter in qualibet intemperie, ſunt omnium membrorum nutritionis vitijs vtiles, hepatis, inteſtinorum, ventriculi. Renes, vterum, ac veſicam purgant. Neque vim faciunt, ſed tetros etiam ſudores quibuſdam eliciendo, tam ea quæ in alto hærent, quàm quæ in ſuperficie extimæ cutis ſunt vitia exterminant, ac vitam ſanam idcirco his, qui crebras incurrere ſolent ægritudines, conſeruant. In quarum laudem iam hexaſticon ad me ſcripſit Ioannes Baptiſta Clemens Fanenſis, non indignum quòd incidatur in marmore, & inſpectum ad hæc balnea exponatur. Sic enim habet. *Operationes.*

Ad vitreos propera fontes, lymphasque ſalubres;
Quæ grauibus morbis languida membra leuant.
Interiora etenim ſi corpora laueris vnda,
Produces vitæ tempora longa tuæ.
Poſce vndas igitur, neue exhorreſce liquentes
Hauſtus, nam longum qui bibit, ille valet.

ALIAE IN AEMILIA PVRGATIVAE AQVAE.

PORRO in eo genere aquarum, quæ anniuerſariam videntur habere originem, nec diſſimilem à prædictis operationem, eſt quædam potabilis aqua ſub Meldula Aemiliæ oppido, quam quòd nocte Sancti Laurentij ſingulis annis oriri dicatur, eam ſibi nomenclaturam comparaſſe prodidit Menghus Fauentinus, qui parum antè hanc ætatem ſuper aliqua Italiæ balnea breues edidit cenſuras. Ad vſum potionum medicatarum hanc vtilem aſſerit, per quindecim dies. nam ebibitam mox ſe ſubducere, laxare ventrem, ac ciere vrinas. Idem quatuor millia paſſuum ſub Fauentia, quandam eiuſmodi aquam commemorat, Sancti Chriſtophori nomine, ad cuius feſtum, xxv. Iulij frequentari aſſolet: &, vt mos eſt indigenis, calfacere eas, ac bibere pro ſolutionibus ventris. Eſt enim frigida, guſtui ſalſa, & inodora. Stomachum mundare, obſtructa aperire, calculos frangere, ventoſitati, & colicis opitulari traditur. Omnino ſimilis in potibus aqua ad caſtellum Durantis nomine emanat in Vrbinati, quæ anniuerſaria eſt, nam æſtate ſiccatur in totum, quod ſignum eſt, non eſſe eius perennes venas, ſed ſupernè influentes deſtillare. Ad finem autem veris, quando incipit ſiccari, factis circum ſcrobibus leniter per noctem ſtillat, ſalſula, ac ſubacris ex ferrugineo, ac ſcabro ſaxo colligitur, itaque tepefacta in potibus medicatis excipitur. Laxans Ventrem, ſiccans etiam infuſa diſſenterias, ac per vrinas de more abſtergens. *Aqua Sancti Laurentij.* *Aqua Sancti Chriſtophori.* *Fons Sanctus ad Caſtel. Durantis.*

AQVA SANCTA PELICANA SVB OPPIDO MONTICOLI IN PICENIS.

VT conſueuit fama dignarum rerum honeſtæ laudis excitare æmulationem, poſt aliquas à nobis celebratas aquas in Picenis, & quæ ſingulares in poſterum promeritæ ſunt hiſtorias; noua altera ſalubris aquæ ſcatebra comperta eſt ſub nobili oppido Monticoli nuncupato, ſex milliaribus, vel paulo plus à ciuitate Maceratæ diſtans. Quæ in prædijs hodie ſcatens Illuſtriſſimi D. Ioannis Pelicani, patritij Maceratenſis, ac SIXTI V. gratia nunc almę vrbis Senatoris digniſſimi, qui hanc tanquam theſaurum diu abſconditum, reuocandam curauit in lucem: vtque eſt omnibus in rebus munificentiſſimus, eam nouo fonte excepit; merito ſibi Pelicani adſciuit nomen, quaſi Pelicani auis Aegyptiæ more (vt meminit D. Hieronymus) gratuitus omnibus, ac ſalubres præſtans vtilitates. Emanat autem (quod notabile eſt) ſub edito colliculo, qui cum ædiculæ veſtigio, à Iano antiquo nomine cognomentum ſeruat: vnde non raro inter fodiendum per illos agros inueniri ſolent numiſmata, cum bifronti Iano, ac roſtrata à tergo naui conſpicuis. Ea autem cùm ex veterum traditionibus in aliqua extitiſſet opinione ſalubris aquæ, vt ſolent plerique *Origo, & Inuentio.* *Collis à Iano.*

queque hominum in diuturnis præſertim morbis, pro communi refugio, vel noua tentare, vel extrema aliqua experiri auxilia; fuerunt non multis ab hinc annis, qui inueteratis articulorum morbis oppreſſi, nec alio adiuti præſidio, ad has aquas delati, ac (vti moris eſt) partim in potibus, partim earundem balneis in ligneo ſolio adhibitis, & illico ſub calenti ſole eius fontis luto, non multis poſt diebus incolumes, ac proprijs etiam pedibus ad ſuos remeauerint lares. Quod exemplum ſecuti complures alij patientes, qui ſimiliter vel articularij eſſent, vel paralytici, ac nonnullæ item mulieres, quæ vterinis, ac magnis circa Ventrem inflammationibus teneerentur; aliqui vel ſolo eius aquæ potu, & per ventrem modicè, & per vrinas largius expurgati, alij & balneo ſimul, & luto adhibito, nullo alio opus habuere præſidio. Sic alijs longam alui ſtipticitatem hæ aquæ emendauerunt, alijs craſſiſſimam hepatis vitio perſanarunt ſcabiem, atque diuturna etiam in articulis, & in pedibus vlcera. Vt fuerit quidam inter alios, qui ex punctione (vt ſuſpicio fuit) venenoſa, iam inito de totius illius membri abſciſione cõſilio; ſed calentis primùm eius aquæ balneum, fotumque expertus, repetitumque, conſanuerit in totum. In ſumma ad dolores quacunque ex cauſſa frigidos, ac tumores id genus extenuandos, inuenta eſt hæc aqua & potu, & balneo, & luto magnam habere efficaciam. Natura (vt ex relatis experimentis, diligentique ipſius aquæ examine compertum mihi eſt) non diſſimilis videtur à iam præſcriptis Sancti Marini aquis, & de luto ad Sanctum Caſſianum. A primo circiter gradu exiccans, modiceque calfaciens; nam ſicco eſt in acrem inclinans ſapore, & cum aliqua (vt omnes putant) ferri adſtrictione, cæterùm nullo odore, nec actuali calore, aut vlla qualitate excedens, ſed colore, ac ſubſtantia limpida. Et quanquam potu his, qui ſimpliciter bibiſſent (vt meſſoribus vſueuenit, & operarijs) ſtomacho grauiuſcula ſentiatur; ex imbibita tamen aliqua vel Nitri, vel Chalcanchi materia, quam ex reſiduo decoctæ aquæ ad extremam conſumptionem agnouimus ſalſuginoſam, tãtæ tenuitatis ſubſtantiæ eſt, ac abſterſoriæ virtutis, vt ex inſtituto ſimilium aquarum medicatarum ebibita, & per vrinas, & per aluũ egregie purget. Quare, pingues extenuat, vrinarios tergens meatus, atque vterum, per inteſtinaque præuias deijciens ſuperfluitates, à calculo, ac arenulis hominem vendicat. Vtilior ſi medicamenti vice, aliarum abſtergentium modo præcalfacta, à libra ad tres libras, vel amplius bibatur. Nec ſecus in balneis, niſi calfacta poteſt eſſe vtilis, præſertim in frigidis affectibus, & quæ non magnam alioquĩ obtinet calfaciendi virtutem. Ac lutum ſimiliter ſub calenti ſole adhibendum, tota æſtate vtile.

Minera, & têperamentum.

Operationes.

Vſus, et electio.

POTVLENTAE IN BAIANIS.

IN Baianis autem, ac Puteolanis, præter communem, quam narrauimus ex incendijs calamitatem, vnde pluri ex parte derelicta ſint, quæcunque ſit vel inuidiæ quorundam, vel negligentiæ cauſſa (parcant aures eorum qui melius ſentiunt) non ſunt adhuc qui ea balnea, inſtaurari curauerint. Nec mirum, cùm neque à iunioribus, antè nos recognita ſatis illa loca legamus. quare nos ſecuti nunc quas Ioannes Eliſius, & Franciſcus cognomento Lombardus Neapolitani medici ſcripſerunt, de ſuis balneis Paraphraſeis; exactam ſingulorum recognitionem, aut integram hiſtoriam relinquentes his, qui propriam quorumcumque ſuſceperint tractationem; ac in compendium duntaxat recenſebimus præcipua. GIBBEROSI quidem, quę vocatur aqua, potabilis quidem, ac ſuper aliam quanque in renibus iuuandis efficaciſſima perhibetur: meatus vrinarios aperiens, abſtergens, firmans, arenulas, mucoreſque in his locis hærentes extrudẽs. Fluores muliebres ex locorum imbecillitate mirificè ſiſtens. BRACCHVLAE item fons in nitratis ponitur, qui tamen ære ſimul atque ſulphure non mediocriter participet. Quam ob rem non adeo ſoluit, ob ſulphuris tenacem ſiccitatem, temperatè calfaciens. Ex natura æris groſſas fauces ſubtiliat, broncocelas uocant, raucam uocem ebibita claram reddit, oculis, & cæterorum ſenſuum uitijs opitulatur. A longis febribus præter hæc liberare creditur, quo tamen in caſu cautè admodum, ac opportunè miniſtranda ueniet. NITROSA item eſt Sancti Georgij nuncupata aqua, ac lapidem frangens. EST & alia huic proxima Pugilli nuncupata, quæ uel eo nomine inſignes meruit laudes, quòd ſolutum quapiam alia ex cauſſa uentrem adſtringere ualet, ac hęmorrhoidarum fluores. Calidam nimirùm, acremque intemperiem remouendo: quare nec fortaſſe à ferro abſoluitur, quemadmodum ſunt ad ea confinia Solis & Lunæ, & Imperatoria uocata balnea,

Communis Puteolan & Baianarum cenſura.

Gibberoſi aqua.

Bracchula.

Sãcti Georgij aqua.

Pugilli aqua.

quorum

quorum inter ferratas mentionem faciemus. A longis pariter febribus liberat. SVCCELLARIA *Succellaria.* autem aqua, quæ ad margines emanat Auerni lacus, diluta viſitur, & ſubalba, ſapore brodij. Vrinas prouocat, atenulas pellit, lapidem frangit, renes mundat, ac roborat. Omnes faciei, cutiſque vniuerſæ delet maculas, dentes & gingiuas confirmat, appetentiam excitat, pulmoni, iecori, & lieni accommodat. Exhilarat, ac lentas febres perſanat. Aeſtate omnes communiter eliguntur, minus ſub Canicula ob nimium eius regionis calorem. *Electio.*

POTVLENTAE IN PVTEOLANIS.

SVBINDE in Puteolanis, CRYPTAM vocant in hoc cenſu fontem, *Crypta fõs.* non longè à radicibus Gauri montis, quem barbarum hodie nominant. qui vt natura ſoli arida, vegeta tamen ob ſulphureos, quibus ſcatet halitus, Gauranum olim nuncupatum vinum producebat Falerno proximum; ita nunc aquas habet in potibus medicatis perutiles. Hæ ſapore dulces ſunt, limpidæ, inodoræ, operationibus Nitroſæ, ac gelidæ, quamobrem excalfactæ commodiùs ſumuntur. Refrigerant potentia, thoracem leniunt, pulmonarios iuuant, tuſſim mitigant, iecori, ventriculo, ac omnibus viſceribus benefaciunt: niſi quis aut de malo habitu, aut de Hydrope ſuſpicetur; replent enim breui temporis proceſſu, atque impinguant, calidis ac ſiccis potiùs affectibus, quam frigidis, aut laxis idoneæ. IVNCARIA *Iuncaria.* porrò, quæ haud longè à Crypta ad oram maritimam inter iuncos emanat, pariter ebibita impinguat: viribus nimirum non languidis, ac cibis boni ſucci exhibitis. Vnde & Venerem iuuare dicitur, renes confortare, chronicas febres decernere. FONTANALEM *Fõtanalis.* verò aquam, quam ſub nullius mineræ cenſura, definiunt, Nitratam quoque à poſterioribus conijcimus. Quapropter eadem ferme auxilia præſtat, quæ Crypta, ac Iuncaria: nam ventrem laxat ebibita iure balnei, nec ingrata vllo eſt aut ſapore, aut odore. Fit autem vulgò celebrior, quòd lac mirificè multiplicare perhibetur, impinguareque corpora, ac ſoporem inducere; bituminis (vt arbitror) participatione aliqua, vt tales ſunt multæ in his locis, ac mirabiles. QVAE verò à Petra cognomentum habet, hanc ſibi *Petra aqua.* præcæteris mirandam prærogatiuam vendicare viſa eſt, quòd harenulas ebibita pellit, & calculos confringit. Partium valdè ſubtilium, ex aliqua æris portione cum Nitro, quam ob rem oculorum caligini, ſuffuſionibuſque auxiliatur. PROXIMVS huic, nec virtute *Plaga aqua.* diſſimilis fons Plaga. Multo autem vſui hodie eſt Neapolitanis Balneolum: *Balneolũ.* ſanè ob præclaras virtutes, quibus viſcera roborat, & caput, & ſenſoria omnia. Et quod maius eſt, omnem chronicarum febrium materiam paucorum dierum potionibus diſpergit. Ad Monaſterium *Aqua Sanctæ Anaſtaſia.* Sanctæ Anaſtaſiæ, defoſſa ſcrobe in harena ipſa littoris, aqua erumpit limpida, ad eoſdem vſus celebrata, quos in proximis Plagæ, & Petræ fontibus diximus. Olim hic Adiutorij balneum. *Adiutorij bal.* VLTIMA in horto Domini Epiſcopi, quæ & ad Sudationes, & in balneis ſumitur. *In horto Domini.* Omnes media æſtate eliguntur, cùm aliquæ ob regionem adeo ſub ſole apricam, vere etiam ipſo idoneæ ſint.

SVCCELLARIA AQVA IN AENARIA INSVLA.

IN Aenaria autem inſula, vbi multas aquarum ſalubrium venas recenſuimus, Succellaria altera, prædictæ iam in Baianis valde ſimilis reperitur. Quippe aqua limpida, & ſuauiſſima, ad omnem veſicæ affectum, qui præſertim obſtruendo cruciare ſolet, efficaciſſima. Nec procul Nitroſum *Nitroſum.* cognomento aliud dicitur balneum: quòd calorificæ alicuius materiæ copiam, præter Nitrum ipſum, obtinere: illud planè indicio eſſe poteſt, quod tactui valde calet. Ventrem ſoluit in potibus, ac vias vrinæ abſtergit. Vt de his exiſtimem, intellexiſſe Plinium libro XXXI. cap. I. & Strabon. lib. V. quippe aliquas in Aenaria aquas Nephriticis, *Operationes.* ac hyſtericis mederi, calculorum vitia, ac arenulas tollere. Sicut & Plaga aqua, quę cum Nitroſa hæc naſcitur, inter ferreas enarranda.

BAL. PAGANELLI IN VITERBIEN.

PAGANELLI autem aquæ ſecundas obtinent in Viterbienſibus laudes:ſanè quæ à Grotta celeberrimæ aquæ tum naturam, tùm virtutes æmulentur, ex Nitri natura limpidæ, iucundæ, & potulentæ, & quæ prima earum prærogatiua eſt virtutem habent inſignem ſoluendi, ac prouocandi vrinam. Ob quæ tria indicia Nitroſas eas à prædominio *Minera.* Sauonarola poſuit. Menghus Fauentinus Nitroſas pariter dixit, cum ferri tamen admi- *Operationes.* ſtione, atque aluminis. Alij æneas. Membra nutritionis præcipuè iuuant in potibus, deiectam appetentiam inſtaurant, adeoque ventriculi villos corroborant, vt Hectica etiam laborare incipientem, earum vſu perſanari poſſe exiſtiment, auctor Sauonarola. Aluum (inquit) laxant, viſcidas humiditates educunt, menſes pariter, ac vrinam mouent, vterumque glutinoſo phlegmate expurgant. excitant hæmorrhoidas, interna apoſtemata curant, & matricis pręſertim vitia; vermes interficiunt, & craſſas purgant ſuperfluitates. Vtiles in *Tritola aqua.* potibus poſt aquas à Grotta prædictas, & in clyſterijs. Porrò hoc etiam in cenſu Tritolæ ſub Viterbio aquæ commemorantur, harenulis, calculiſque extrudendis comprobatæ. Quarum tamen nunc locum me vidiſſe non recolo. Eliguntur per æſtatis initia, atque autumno.

AQVA BORRA IN SENENSI.

EST autem aqua Borra in Senenſi agro apud vetus cœnobium Sancti Sani, ſuper Arbiam amnem, vbi è fiſſo, rimoſoque ſaxo, pluribus veluti fiſtulis ad vſum potationum excipitur. Aqua limpida quidem, potui tamen primore hauſtu iniucunda, ſtomachum ac ventrem inflans, vnde ſibi apud vulgus Borræ nomen acquiſiuiſſe viſa eſt. Vel potius, quo- *Minera.* niam excitata vehementi exercitio aqua (vt moris eſt) valenter aluum expurget, ſubinde vrinas, & nonnullis etiam vomitum excitans. Quam ob rem rectè à Sauonarola Nitroſa ponitur, & ſolutiua; partes tamen habet bituminoſas; quas purgando vtiles commendant veteres, quod & ſapore magis reſiccante, atque odore deprehendimus, & ex ſigni operatione: vnde aſſolent qui ea vtuntur, alternatis eam diebus ambulantes accipere, & antè ſo- *Electio.* lem, ſub diebus caniculæ. Vſus olim erat & in balneis modicè ſcilicet exiccans, ac ſubcutanea delens vitia. Sed non eſt hic locus balnei, niſi ad priuatos vſus deferatur, ac calefacta in domeſtico ſolio adhibeatur, ſicut & in potibus delatam quidam exhibendam laudant, quanquam non modicè exui naturali virtute compertum ſit. Omnino in potibus opera- *Operationes.* tiones præſtat quales cæteræ mediocriter abſtergentes, vtiles idcirco & mulieribus, & ſenibus, & conualeſcentibus. quibus præſertim lentæ ſuperfluitates ex aliqua redundant infirmitate, circà nutritionis membra, & inteſtina, quæ leniter ebibita abluit, ſicut & vrinarios terget meatus, appetentiaque reuocat, nauſeamque ac vomitiones compeſcit. Sanis, & quos vidi plurimos ad huius aquæ potiones accedere per æſtatem, facit ad tuendam valetudinem, poſt mediam noctem ebibita, nam ſole aduentante (vt aiunt) deficit virtute, quando noctu concentrata, largiùs per aluum, per vomitum, & per ſudorem operari experti ſunt. quæ laborioſa tamen purgatio eſt, & non niſi ſtomacho validis concedenda.

AQVA BORRA ALTERA IN FLORENTINO.

ALTERA aqua Borræ nomine, & eadem facultate eſt in agro Florentino xxiiii. milliario ad oppidum naſcens M. Varchij. Quæ à Mengo tantùm Fauentino deſcripta, vt fuit tamen antiquioribus, & in vſu etiamnum medicis Florentinis percelebri; id certum argumentum eſt, digniores hanc, quam prædictam in Senenſi obtinere in ſuo genere facul- *Vſus communis.* tates, & fœlicis magis, vt ſum expertus, operationis. Itaque vix hodie quempiam, à longa præſertim infirmitate conualeſcentem, & præſertim mulieres priſci clari illi medici relinquerent, quibus, ritè peractis cęteris purgationibus, non aquæ borrę ſubinde pocula per quinque vel amplius dies de more bibendam exhiberent. Quam in muliebribus affectibus, in Colicis, ac nephriticis habent pro familiari pręſidio, quod laudo, ſi cui pręcipuè

cipuè opus eſt, vel tettucij aquę, vel alicuius eiuſmodi curriculum prębibendum detur, quę magis ſcilicet abſtergendo fit. Proinde de Mineris, conuenit mecum cum Mēgo, ſalſilaginem quandam ex harum aquarum elambicatione relinqui: & quales in omni ferè mineralium aquarum genere ſubſidentiæ apparent, eam tamen non tam ſalis, quàm tenuiorem potius nitri ſubſtantiam continere, cum ſalis, atque aluminis aliqua participatione. Quare neque hæc, neque altera borra aquis montis Catini comparanda: quæ apprimè ſalſa eſt, ac maiorem haud dubiè obtinet abſterſoriam facultatem: nec Caldarianæ, quæ calidior vel ipſo nomine eſt, ac ferri magis cum ſulphure naturam (vt ipſe fatetur) ac ſuis locis poſtea dicetur, participat. Sed hanc ſui generis decernimus primò Nitroſam, deinde ſalſam, & cū modica vel aluminis, vel potius bituminis, vnde borra dicitur, adſtrictione. Idcirco maior in hac, quàm in Senenſi viget abſtergendi facultas, tàm per aluum, quàm per vrinam: & quod huic ſingulare eſt, cùm ſine vlla ſenſibili corporis læſione operetur, non mirum, quin eam conualeſcentibus experiamur idoneam. Mundare promittit vias communes, ac inteſtina, & renes, & corroborare mediocriter nutritionis membra ad ſuas functiones, & hepatis præcipuè atque ſtomachi permutare cōplexionem in melius, etiam plus æquo calidam. Tota æſtate vtilis, & in priuatis, vt vſueuenit, balneis attemperata, omni tempore conueniens.

Minera.
Facultates.
Operationes.
Electio.

NITROSAE AQVAE IN VOLATERRANO.

AD Lecciam Caſtellum in Volaterrano, Nitroſæ quædam emanant aquæ, quę, pręter id genus aliarum virtutes, hanc ſingularem habere perhibentur, vt quę ſteriles mulieres eas ebiberint, efficiantur in poſterum fœcundę. Nec mirum (vt de Paganelli aquis iam diximus) humiditates vteri digerendo, abſtergendo, ac membra ſubinde ipſa alia quapiam facultate conſortando. Ventrem inaniunt ebibitæ, vrinam ducunt, hydropicis, œdematoſiſque tumoribus vtiles.

NITROSAE AQVAE IN GERMANIA.

DE Germanię autem balneis, laudatiſſimum eſt inter Nitroſa balneum Antegaſtam, iuxtà Opponauam oppidum, non procul ab Argentina. Habet autem tùm Aluminis, tùm Sulphuris quidpiam commiſtum, ſimile admodum noſtris Albulis. Quocirca, (vt aſſerūt) vrinas ducit, aluum ſoluit, renes ac vritides meatus aperit, abſtergitq́ue, quam ob rem ad infeſtantes in his locis paſſiones multam efficaciam habet. Capiti, & omnibus ſenſorijs auxiliatur, abſceſſus, ac vlcera antiqua perſanat: Niſi quia occultam cum ſtomacho repugnantiam habere videtur, nam ipſum non iuuat admodum.

Operationes.

RELIQVAE NITROSAE.

NITROSAE inſuper ſunt in ducatu Vuirtenbergenſi ad Martianam ſyluam. Et item Vuisbadenſes aquæ in Sueuia, cum aluminis, atque etiam ſulphuris miſtura. Laudatiſſimæ porrò ad Tigurum, de quibus inter æneas faciemus mentionem. In Alſatia aliæ, & aliæ ad confinia lacus Podamici. Tungri quoque in Gallia Belgica aquæ, Nitri admodum participant natura. Quapropter ſubſtantia ſunt tenuiſſimæ, ac valde abſterſoriæ. Purgant corpora (vt de eis ſcribit Plinius lib. 31. cap. 2. quod & nos vſu comperimus) calculorum vitia ſanant, febres diſcutiunt. Sunt autem ferruginei ſaporis, quam ob rem de eis ſermonem inter Ferratas diſtulimus. Porrò in Italia, ferè potabiles quæcunque balnearum aquæ, Nitri aliquam obtinent portionem. quales aliquas iam recenſuimus in Salſis, & alias dicturi ſumus in ſequentibus, & Atramentoſis, Aeneis, Acidis. Porrò ſub Nitroſarum cenſu deſcribi poſſunt multæ aliæ, plus minusùe abſtergentes, & etiam ſub ſalſis compræhenſæ, & quas addidimus cum ſulphuratis ad Pruſas Gal. aquas in Bythinia, nūc apud Turcas, & Conſtantinopolitanos purgandis vere corporibus celebres, quanquam & antiqui vſus.

De Salnitratis aquis. Cap. VII.

NVNC de Salnitratis aquis loquemur: quarum tractatio haud quidem extrinſeca hic reputari debebit, & quæ forſan opportunè magis ad artificialiū conſiderationes relinquenda eſſet. Conſecutione enim ſaltem nominis, poſt Salis, & poſt Nitri aquas, de Salnitratis dicendum erat: præſertim quia in his non modica eſt naturæ dignitas, & aliqua etiam ad vſum noſtrum neceſſitas. Eſt enim aſſecla ipſius naturæ ars, & veluti adminiſtra illius operibus: vnde niſi aquas ex Sale nitro meras naturales habeamus; parum tamen abeſt, quin Salnitrum ipſum natiuum dicamus, ſicut Sal, & Nitrū. Scribunt nouiter Germani quidā, reperiri terteni genus apud Saxones, quod ad ſuperficiem ſolo farinæ inſtar conſperſo albicat, ac eiſdem infra venis luxuriat, ex quo faciunt ſalnitrum. Quanquam equidem non credo hanc ſynceram eſſe ſalis nitri materiam; ſed aut putreſactam quampiam bituminis ſobolem; quo maximè tota Saxonia abundat. Aut potius fimi genus, qualem vidi propè Fabrianum oppidum in peniſtiſſima crypta, quam obſcuram vocant, ſub Apennino; vbi noctuarum myriadibus pernoctantibus, ex congeſto ibi, ac antiquato multis annorum centeſimis earum ſtercore, theſaurum ſalis nitri collegerunt inæſtimabilem. Tali fimi genere, ac fœcunditate ſcatêre audio immenſam cryptam propè Vulturenæ fines, quà ad Rhetios tranſitur, patentem quidem longiſſimè, ſed ex noctuarum multitudine inacceſſum, vt extinguant etiam luminaria. Ac talis fortaſſe ea albicans, ac putris materia apud Saxones. Vel alium ſcilicet ſtercus, vel quadrupedum aliorum, quæ ibi diutiſſimè pernoctauerint, vel magnæ forſan alicuius ibi cladis cadauera, quæ eam terram hoc pingui tabo fœcundauerunt, adeo natura nihil tandem ſinit eſſe inutile. Quo loco operæprecium eſt ob artificium ſalis nitri nouum, & ob qualitates eius non adeò exploratas, nec ſcriptas adhuc in aquis, perſcrutari eius naturæ aliqua, & quidem admiranda. Fit ſalnitrum hodie ex acerrimo lixiuio, quod excolatur ex fimo eiuſmodi, ſtercoreùe antiquato, vel putri etiam cœmeteriorum macerie, terriſq; ſimul ſtudio quodam computrefactis, affuſa pluries in tinis ligneis eâdem aqua: coquitur hoc lixiuium in magnis caldarijs, fitq́ue ſalnitrum longis ceu ſalis ſtirijs in fundo vaſis concreſcentibus. Hoc autem guſtui acre eſt primo ſenſu, mox acerrimum, ſtomachum ſubuertens, ac inteſtina erodens. Quod vſu quidem iam nimis eſt notum in bellicis tormentis, ac bombardis, quibus iam vana facta eſt Iouis Tonantis ſuperſtitio, ac antiquorum bellica inſtrumenta ridicula. nam incomparabili huius pulueris impetu, ac fragore plus, quàm fulgurante Ioue, didicit gigantea huius ſeculi ſæuitia, non inuicta ſolùm vrbium propugnacula demoliri, nulla valent turriū munimenta, non ferrum, non ſeptemplices loricæ tanto turbini obſiſtere: immò auſit iam vel metallico etiam montes diſſipare, mari, ac terra viam inuenire. Qui mirandus quidem Salis nitri effectus eſt: illud verò admiratione dignius, ac ſcrutatū difficile, quod Salnitrum contrarios adeo & cum aqua, & cum igne prodat effectus. In puluere enim bombardico, quod ex Salenitro conficitur, ſulphure adiecto, & carbone, adproximato duntaxat igniculo accenditur, ac nō tàm ardet ipſum, quàm diffunditur repente in flatulentum, ac vehementem ſpiritum: quæ ipſius ignis facultates ſunt, eæque conformes iſtius pulueris miſturæ. Contrarij tamen effectus viſuntur in aquis: nam adfuſo ſimpliciter in aquæ peluim Salnitro, aqua ipſa breui ſpatio frigidiſſima fit, ſuper omnem gradum frigiditatis. Cuius diuerſitatis aliquam nobis viam, ad inuegationem cauſſarum, præbet conformis ex plumbo effectus, quem ponit Galenus x I. de Simpl. med. fac. Quippe aquam frigidam ex plumbo agitatam in vaſe item plumbeo, frigidiorē multo fieri: ita oleum, vinum, & quemcunque liquorem. quod nimirùm Plumbi naturæ tribuendum eſt, aqueæ, ac terreſtris ſubſtantiæ, frigidi, ac humidi ſecundo gradu. Maius verò hoc Salis nitri miraculum eſt, quomodo tàm cum igne, quàm cum aqua, actiones præſtet adeo contrarias, & in extremo, vt cùm igne ignis fiat, cum aqua verò aqua frigidiſſima. Pertinet autem problema ad ſympathiam, & antipathiam rerum, in quibus tamen rationes

Salnitri materia.

Crypta obſcura.

Salis nitri ars.

Salis Nitri vſus.

Puluis bombardicus.

Aqua Salnitrata frigidiſſima.

Aquā plūbo agitatā fieri frigidiorem. oleum, vinum.

I. dare conabimur naturales. Omnino inquam non videtur dubium, fermè omnia contrarijs qualitatibus eſſe prædita. Itaque idem poteſt haud dubiè diuerſa operari; quod in medicinarum Simplicium operationibus infinitè patet, Galeno etiam auctore. Et prætcrea

II.

III. vnum & idem non habet eandem rationem in agendo, & patiendo ad vnam rem, quam habet ad aliam: vtrarumque enim actio, ac reactio fiet, ſed diuerſa; vt Salis nitri ad ignem, & Salis nitri ad aquam. Et in his tribus ſuppoſitis conſiſtit tota ratio diuerſitatis horum effe-

ctuum

ctuum Saliſnitri. Quæ ad leniendam difficultatem, plana fiet aliquibus experimentis rerum, & ſanè cauſſa manifeſta in oleo, in quo triplicem ad propoſitum noſtrum experimur diuerſitatem. Oleum cum aqua nunquam commiſcetur; cum vino melius; cum lixiuio fit vnum corpus, & illud acre, & calidæ facultatis: ob ſubſtantiæ nimirum conformitatem, vel diſſenſionem, quam habet cum vno, & non cum alio. Sed de Calce magis conſona ſunt ad rem noſtram exempla; quæ actu frigida, potentia tota eſt ignis. Calx aqua infuſa diſſoluitur, ac ſummo ebullit feruore: oleo admoto, vel infuſo non miſcetur; immò ſi tãdem diſſoluatur, ſeruat ſuas vires, & à medicis cũ oleo vſurpatur pro cauſtico. Si verò Calx cum albumine oui adhibeatur, repentinam videbis fieri inuicem agglutinationem: calx.n.adeo in ſe totum abſorbet albumen, vt illicò adurat ipſum, fitq;, ſi ipſo momento temporis adhibeatur, glutinum coniungendo confracto vitro, ſiue teſtaceo vaſi, tenaciſſimum. Quorum omnium cauſſa tùm ad contrarias eiuſdem rei qualitates referenda eſt, tùm ad diſſimilitudinem, diuerſamque rationem, quam idem habet cum vna re, & non cum alia in agendo, & patiendo. Siquidem calx, infuſa, vel admota ſubter aqua diſſoluitur, ac incaleſcit, ob diſſimilitudinem ſubſtantiæ, in quit Fracaſtoreus. Adde manifeſtam & immediatam cauſſam, ob pugnam, quæ excitatur inter hæc duo contraria, aquam, & calcem, ſiue (melius) inter igneas calcis partes, & frigidas aquæ qualitates. Nam aqua incaleſcens à parte ignea calcis, ſtatim vaporat: vapores multiplicati dilatant, impulſuque ſuccedentis aquę, pellunt quem proximè attingunt aërem: ſic pars partem pellit, aër facillimè euolat, aqua ſuccedit in poros, & vſquequaq; per minima, ne detur vacuum. Hinc aqua incaleſcit, incaleſcit & Calx, educta calorifica qualitate eius de potentia ad actum: Calx diſſoluitur ſeiunctis propter humiditatem introductam eius particulis, ac aqua, & aquæ vapore pepetrãte totam. At verò Calx cum oleo non excitatur ad vllam actionem, & pugnam, quia habet inuicem aliquam communionem: vnde oleum quia non eſt vaporabile, & facilè cum calce vnitur, ſeruat illi ſuas qualitates, & in ſua acritate viſcoſitatem. At albumẽ eſt & ipſum viſcoſum, & non vaporabile, ſed ob oppoſitas Calci qualitates ſuas frigidas, atq; humidas, admotũ facit exalare calcem, in cuius poros non ſuccedẽte albumine, quia albumen non vaporat, calx repente ſe totam immergit, & concorporat in albumen, ne detur vacuum, atq; ipſo momento temporis trahit quoq; ſecum, agglutinatq; in ea forti vnione partes cõfracti vaſis. Per hæc exempla, iam de citrarijs Salis nitri facultatibus, minor videri poterit difficultas. Primùm quidem videtur Salnitrum in genere ſalſugineorum eſſe, vnde facilè in aqua ſoluitur. hoc non eſt dubium. Porrò ex effectibus adeo diuerſis cum aqua, & cum igne, planè patet Salnitrum tranſire, ac ſolui in aquam ſimpliciter: conflagrat autem non ſimpliciter, ſed mediante fomite ſecum, quod eſt ſulphur, totum ſubſtantia, ac virtute igneum; & mediante carbone, qui exſiccat nimiam Salis nitri humiditatem, attemperatque puluerem ipſum, vt conflagret facilè. Ergo fatendum eſt Salnitri ſubſtantiam partib. conſtare contrarijs, aqueis quidem plurimis, frigidisq; in actu, vnde totum faciſcit in aquis, & partibus ſubinde igneis, atque acribus, vnctuoſisq;, quas ſibi ex fimo, & eius acrimonia contraxit, & per quas eſt in potentia ad ignem. Penes hanc naturæ Salis nitri conſtitutionem, reddenda eſt ratio ad illas difficultates. Primùm vnde eſt, quòd Salnitrum ardens tàm magnam faciat violentiam, ac vaſtum impetum. Deinde cur affuſum in aquam, cam refrigeret tam repẽte, immò frigidiorem ſtatim reddat ipſam, quàm ſi glacies affunderetur, quod videretur contrarium, cùm glacies ſit ſummum frigidorum, & Salnitrum conſtet partibus igneis. Ad has difficultates, præter Salis nitri naturalem diſpoſitionem ad ignem, & ad aquam, vtrobique quædam violentia intercedit, & vtrobique intelligitur maxima. Quantum ad primam, violentia fit, eaq; incomparabilis, niſi in fulgure, fitque ex parte ſubſtantię aqueæ, ac frigidæ Saliſnitri, quæ non eſt apta nata ardere, ſed coacta ui ignis ſuperantis, repente vertitur, ac exilit in naturam mediam aquæ, & ignis, ideſt in flatum. Ergo in Salenitro fit violentia, ſed effectus eſt totius pulueris ſimul. Nam ſulphur arripit ignem, ignis in Salenitro violenter excitat flatum, flatus vrget, ac dilatat incendium, incẽdium quia vi excitatur, & repente, facit impetũ & fragorem. Vbi ad extremã illam, quam edit ſtragem, triplex concurrit violentia: prima eſt ipſamet ignis, altera vrgẽtis flatus, & tertia ex anguſtia loci, vnde vehementia ignis non inueniens exitũ, nec locũ vbi ex ſui natura diffuſiſſimè dilatetur, aut frangit vas, aut totã vim conuertit in obicem globũ, quem expellit tanto impetu naturæ, vt montes frangeret etiã metallicos. Ad alteram, Salnitrũ fatiſcit in aquam, nã aqueæ naturæ eſt: infrigidat ipſam, quia actu frigidũ; citiùs deniq;, ac fortiùs infrigidat quàm glacies, ob violentã antiperiſtaſim, ac extinctionẽ partiũ calidarũ ab ambiẽte aqua, ac prædominante in ea humiditate. Hæc mihi vr̃ Salis nitri, ac ſalnitratæ aquæ natura,

Oleum quibus adn. ſetur.
Calx cum aqua, oleo, & albumine.
Calx cur aqua diſſoluitur.
Oleum cum calce cur vnitur.
Calx cur albumini glutinatur.
Salnitrum eſt in genere ſalſugineorum.
Natura.
Ad Quæſtiones.
Ad primã
Ad alterã.

VSVS SALNITRATAE AQVAE AD INFRIGIDANDVM.

NVNC cuius vſus ſit: Sanè quoniam hæc aqua exactiſſimè frigida eſt, nulli idcirco functioni naturæ eſt vtilis, & vix vlli medicationi idonea. Niſi fortaſſe alicuius ſit vſus extrinſecùs adhibita: quo tamen modo neque occurſus eius humano corpori abſque noxa fit, ob exactam frigiditatem, inimicam naturæ calidæ. Fortaſſe minus incommoda videri poterit hæc aqua, vbi per inſtrumenta quędam ſummè refrigerare eſt opus, vt alimenta, vel pocula. Qualis nouus vſus, idemque laudabilis eſt apud nauigantes, qui vt comites nauium, ac duces, inter æſtus nauigationis ſuauius bibant, vina concuſſa motibus, ac ſub cęli ineuitabili calore concaleſacta, ſtannatis œnophoris in magno aquæ labro, dilutę ſalnitro infundunt, frigidiſſimumque uinum ſubinde diſcumbentibus propinãt. Quem morem iam primarij quoque in vrbe Roma, ac Neapoli cęperunt, traxeruntque in abuſum, qui in lautis menſis vix viderentur ſuaue bibere, niſi vinum ex amphoris, ac phialis cum nitro huiuſmodi prægelidum paraſſent. Infrigidare vinum cum glacie, modus antiquior eſt, quem vſque à Neronis tempore inuentum apud Suetonium legimus: nunc per hanc aquam ſalnitratam celeriùs (vt dixi) infrigidant, ac bibunt ſuauiùs. Quare cùm non deſint Romæ qui hunc morem damnent, ac minus ſcitè accipiant (nullo enim Salis nitri vitio deteſtabilis eſt) quis tamen vim prænimiam frigoris illius ſuſpicabitur, ne quidpiam detrimenti exinde vinum corripiat. Mihi verò non maius hinc detrimentum videtur timendum, quàm quod à conglacialibus, frigidiſque alijs aquis contrahi videtur; quædam ſcilicet meri illius ſaporis in vino mutatio, pro introducta illa frigiditate. Veruntamen inconciliata quorundam cupiditas diſſimulari non poteſt, qui dum pulmonum ſiccitati indulgent, ac auidè frigidos cyathos generoſi alicuius vini ingurgitant, parum crudæ illius frigidæ qualitatis nocumenta timent. Quæ inimica naturæ eſt, teſte diuino Hippocrate, inteſtinis aduerſatur, thoraci, hepati, neruis: vnde Colicæ gignuntur paſſiones, cruditates, lapides, iuncturarum dolores, vrinæ difficultates, aliaque id genus vitia, quæ audiui imperitum medicorum vulgus in adulationem principum, Tyberinarum aquarum potibus imputare. Qui manifeſtæ potiùs eorum culpæ admonendi eſſent: cùm ſint maximè qui ex mala hac conſuetudine, non vina ſolùm, & fructus, & fercula aliqua ſalnitrata aqua, vel glacie infrigidant, media etiam hieme; verùm quoque & pocula medicinarum. Qui intolerabiles ſunt pro medicinæ ſeueritate errores, atque hoc in totum periculo ſunt deteſtandi, quòd frigiditas, etſi non lædat aliquandiu, pro conſuetudine, ac forti calore ventriculi aliquos; ſuo tamen exceſſu, atque abuſu non poteſt niſi abbreuiare vitam. quæ, & maiora frigidarum potionum diſcrimina commodiore loco explicuimus.

Vinũ ſalnitrata aqua refrigeratũ.

Infrigidatio cum glacie.

Nocumẽta potuum frigidorum.

Frigiditas abuſu, atque exceſſu abbreuiat vitam.

De aluminatis aquis naturalibus. Cap. VIII.

ALVMEN quoque ipſum quædam terræ ſalſugo intelligitur. Simile admodum naturali Nitro: vt cõmune videmus alumen, album, ſplendidum, roſeo foris colore, & ſpongioſum; quibus item notis à Dioſcoride Nitrum deſcribitur. Simile & artificio, quo diximus Salnitrũ noſtrum hodie confici: foditur enim lapis aluminis ſcabroſus, cãdicanſque ęrugineis intercurſantibus venis, exciditurque in ruſtes glebas, mox in fornacibus aliquot horis coquitur, exinde inſolatur vltrà men ſem, aquis immaceratur, quandiu in leuorẽ argillę modo ſolutus ſit, tùm in feruentis aquę alueo per miniſtros in albiſſimũ liquamen ducitur, hocque corriuato in magna capiſteria lignea tenacior pars addenſatur ligno, excuditurque vbi ſiccatũ fuerit alumen. Qui modus quidem conficiendi longè antecedit, bonitate forſan, & copia, antiquorum alumina. Nam ſecus, ac pauco negotio apud eos parabatur: quando (vt teſtis eſt Plinius) corriuatum hieme in areas liquidum alumen, vt in ſalinas ſal, ęſtiuis ſolibus maturabant, quodque uaſibus adhęſiſſet, excudebant. A quo ars didicit per fornacem, & ignem prępararę ſibi multam liquidi materiam (uti diximus) ſicque maiorem aluminis conficit copiam, & maioris bonitatis. Cęterùm hæ aluminis communis perfectiones, etſi parum uideantur facere ad noſtrum propoſitum; indicandę tamen erant perindę ſpecimen quoddam, ac exemplar dicendarum impreſſionum in aquis. Quicquid enim aquæ naturales

Lib. 5. c. 89.

Lib. 35. capit. 15.

naturales concipiant ob iter aluminis, tales in eis qualitates, aut clariùs, aut obſcuriùs reperiri neceſſe eſt, quales in artificialibus id genus aluminis ſpeciebus planè comperimus. Quæ erunt in ſumma, quædam primo guſtu ſalſitas, quæ ſuctu quodam linguam carpit, ſenſorio ipſi tandem perquàm adſtringens ac ſtyptica, quare & στυπτηρίαν ipſum Græci à ſingulari ipſa adſtringendi proprietate appellarunt. Poſſunt autem variari hæ impreſſiones penes ſpecies, quas aquæ obiter offenderint aluminis, quæ (vt naturalis eſt ſpecierum omnium terreſtrium permiſtio) aut ſynceræ, aut degeneres, aut miſtæ plurifariam inueniũtur. ac ſingulare idcirco poſtulant iudicium. In totum antiqui ponebant tres ſpecies, Dioſcoride auctore lib. 5. c. 82. & Galeno 9. Simpl. liquidum ſcilicet ipſum: quod diſtinguebant, album, nigrum, fuſcum, atq; hæ tamen exiguæ differentię. Et concreti duas alias ſpecies, ſciſſile; quod Σχιστὸν Græci dicunt, idemq; Τριχῖτιν, quia in quædam veluti capillamenta caneſcentia dehiſcit. Et tertium rotundum, quod matricem habet aluminis lapidem, in quo globuli ſpecie concreatur, ſeu natura, ſeu ſole aſſiduo, aqua depluta, ſeu caſu; bulloſum Dioſcoride, ac modicè candidum, adſtringentiæ inſignis. De quibus, aptiſſima videtur hiſce aquarum commiſtionibus liquida materia. Immò, vt hoc commune eſt ſeminarium omni generi aluminum, ita quæcunque aluminis impreſſio in aquis hanc materiam participare videtur. Cùm ſit enim liquidum, facile ſoluitur. Cùm ſit limpidum, lacteumque, aquas exquiſitè albidas reddit. Et, quod omnes auctores ex Dioſcoride notant, cùm ſit cum quodam igniculo caloris, idcirco lactei eas teporis, ac temperamenti efficit, quales merè aluminoſas nos uidemus Albulas, teſtaturque eſſe Aëtius ex Galeno, libro 11. c. 53. Nam ea verba in textu Dioſcoridis, πυρῶδές τι ἀποπνέουσαν, quod eſt igni quiddam ſimile expirans, vel cum igniculo caloris, vt vertunt Plinius, & Marcellus Virgilius; haud videntur ad odorem referenda eſſe, vt innuit quidam nouus rei metallicæ auctor: nam alumina nullum habent odorem. Minus ad colorem longè gentium, habet enim πυρῶδες, ideſt igni ſimile. Sed referenda ſunt haud dubiè ad propriũ, exilemq;, quem in liquido alumine aſſignant fomitem. Quod confirmatur ex alijs Aluminatarum notis: nempe quæ ob eandem miſturam, eundemque calorem lapideſcũt, vt calidi natura eſt limum obdurare in aquis, teſte Empedocle. Exemplo ex eiſdem Albulis manifeſto, quæ calorem obtinent lactis tepori adſimilem. Succi verò huius ſunt pleniſſimæ, qui idcirco quacunq; hæ aquæ decurrunt, gignunt candidi lapidis genus, quod Tyburtinũ à ſoli cognomẽto priores quoq; noſtri appellarunt. Quin aſpergines, quâ illidunt hæ aquæ, varia ſpecie conglobantur, ac planè aliquæ dulciaria ex ſaccharo confecta referunt. vnde his ſępè indigenæ aduenarum facilitatem decipiunt. Exactè ergo Aluminatas aquas reddit Alumen liquidum. Porrò cæteræ ſpecies aluminis, vt contumacioris duritiei ſunt in mineris ſuis, ita minoris impreſſionis. Inter aquas, quæ è ſalebris lapidũ Aluminis Rochæ ſcaturiunt ad Tulpham, qui totus huius materiæ eſt in agro Romano, paucæ venæ ſalubres ſunt in potibus, quæ ſiccam etiam guſtai præſeferunt qualitatem. Ac nõnullæ calidæ iuxtà oppidũ, vbi aliqua viſuntur balnearũ veſtigia, ſunt in vſu etiamnum in balneis. Facilioris ſolutionis, poſt liquidum, Sciſſile eſt in aquis, quod & ſuperat tenuitate omne alumen Gal. 6. localium. niſi φ in mineris, vnde quaſi flos lapidis abraditur, ſuperficialis eſt, nec vbique reperitur. Porrò in Amianto lapide incipit alumen degenerare, & quaſi non alumen: quippe ſciſſili valde ſimilis, vnde alumen de plumis apud ſeplaſiarios vocitatur. Minoris tamen adſtrictionis eſt, tantæ verò tenacitatis, vt ex eo telas ſe vidiſſe Plinius adfirmet, quæ inter ſpectacula in ignem coniectæ non comburerentur, ac linum viuum idcirco tùm vocari ſolitum. Inter hæc, vel his ſimilia ſunt alumen ſquamoſum, & talcum: quanquam ſunt hæ potius gypſi ſpecies, nec multę ob glacialem conſiſtentiam impreſſionis. Niſi arte comburantur prius: quo modo aquas hodie ex Talco vnguentarij conficiunt, in pigmentis mulierum apprimè nobiles. In miſturis verò terreſtrium rerum alumen infinitè propagatur, nam omnibus in metallis, quaſi baſis venarum reperitur: quare inuento alumine fodientibus metalla, finis ſpei eſt, vt Plinius eſt teſtis. Relinquo commiſtiones ad caſum in ſingularium iudicijs. Ex quibus colligere licet alumen, & ſuas aquas qualitatibus conſtare contrarijs: calidis, ſcilicet mediocriter, ac ſiccis admodum, frigidis præterea, ac valenter adſtringentibus. Quapropter ſaporem aluminoſæ adferunt in primo guſtu ſubdulcem, ac tenuem, pungentem linguam. Siccas præterea qualitates, atque aridas, vnde ſapor in amarulentum deſinit, atque inſigniter adſtringentem. Indicat diſcordia cum plantis: vt enim mineræ ferè omnes ſunt plantarum ſteriles, ita nec aquæ ipſæ (Theophraſto auctore) quæ vel alumen, vel nitrum, vel aliquod ſimile conuehunt, plantas alunt, nec gignunt. Ex his aluminatæ aquæ cùm valenter exiccent, haud multum tamen calefaciunt, immò refrigerare eas fatendum eſt, duplici ratione. Tum quia

Aluminum prima genera.
Liquidum. Sciſſile alumen.
Σχιστὸν, & Τριχῖτιν.
Rotundum.
Liquidi impreſſio.
Locus Dioſcoridis.
Confecta lapidea.
Aquę Tolphæ.
Sciſſilis impreſſio.
Amiantus lapis.
Linũ viuũ.
Alu. ſquamoſi, & ex Talco aqua.
Qualitates aluminis an cal. vel frig.
Sapor.
6. de cau. plan.

omnia adſtringentia frigida perhibentur, & terreſtria, Galeno teſte 4. Simpl. exceptis id genus metallicis quibuſdam, quæ contrarijs (vt dixi) prædita facultatibus calida, ac valenter nihilominus adſtringentia eſſe experimur I I I I. ſecundum genera. Tùm ex aquæ prædominio in miſtione ipſa, in qua præuincunt aquæ qualitates aluminis partes, quo fit vt refrigerent, ac mediocriter exiccent, atque adſtringant, quales dicentur Albulæ. In quibus verò aluminoſis calor ſupra hominis temperiem percipitur, in his haud dubiè (vt pluriſariam admiſtas omnes reperimus aquas) præter aluminis materiam, maioris caloris ſuperacceſſit cauſſa: quemadmodũ in Porretanis aquis videre eſt, quæ ex multa ſulphuris

Operationes. miſtura non modicè calent, & in multis alijs ſimiliter; quas narrabimus. De ſecundis verò qualitatibus, duas inuenio primas in alumine virtutes, inſignem adſtrictionem, & inſignem penetrationem, ſine qua inualida adſtrictio, & ſuperficialis eſſet. Quã penetrat.n. corpora, miſceturque ad minima, eius ope adſtringens virtus quaſi intimè vnit partes, firmatque tenaciſſimè. Tenuitatem oſtendit guſtus, vt diximus; & igniculus ille caloris, rutiluſq; in noſtro alumine ſplendor, qui ſtatim ex elambicatione, vel etiam attritu amittitur.

Vſus in potibus. Indicant & operationes; nam hæ aquæ penetrant ebibitæ in balneis, attenuant, aperiunt, per aluum educunt, vrinas cient, ſudores prouocant. Adſtrictionem verò oſtendunt tùm pariter guſtus, qui ex aluminis natura ſuctu veluti quodam contrahitur; tùm reliquiæ terreſtres, quæ per experimentum ad ignem ſequeſtrantur ex aquis, & calcinationem inconſumptæ expectant. Immò & repellunt ignes, exemplo notabili Archelai præfecti militum ſub Mithridate, qui (vt meminit Gell.) turrim ligneam in Pyræo Athenarum obliuerat alumine, quam nunquam Syllæ milites quiuerunt incendere. Adſtrictionis ergo opus hoc primum eſt in aluminoſis aquis, quòd quas partes corporis tenuitate ſua exonerant excrementis; eaſdem firmant, redduntque magis robuſtas. Hinc tertio tot alia, quæ videmus iuuamenta præſtant. Sanguinem cohibent vndecunq; manantem, muliebres fluores, rubros, pallidos, & diſcolores compeſcunt, genituræ inuoluntariam amiſſionem, vrinæ ardores mitigant, veſicæ, ac vrinariorum meatuum obſtructiones aperiunt, Aëtius ex Archige-

Lib. 11. ne, Sorano, & Galeno. Purgant eodem teſte veſicæ vlcera, & relaxatam renum retentiuam corroborant. Omnem ventris fluxum, vbi ſuperflua expurgauerint conſtringunt. Crebrum abortum quibus vulua parum tenax imputatur, in poſterum corrigunt, expellendo ſimiliter qui iſthic firmantur lentores, cotyledones abſtergendo, ac roborando. Eaque tenus ventriculi laxitatem emendant, quæ ex humido pendeat, ac inde enatam nauſeam, vomitioneſq; ſiſtunt, appetentiam conciliant. Hepatis obſtructiones ex frigido, ac innexo illi viſceri phlegmate leuiter diſcutiunt. Calidas verò non admodum intemperies, etiam aliorum viſcerum, emendant. Malum corporis exinde habitum, hydropemq; incipientem, corpore exangui, & ſqualido reſtaurant. Flatus diſcutiunt, vnde colicos iuuant, atque iliacos. Lienis refrictiones, tumoreſq; reprimunt. Capitis morbis ex conſenſu aliorũ membrorum medentur. Atq; hactenus in potibus aluminatæ vtiles; quæ porrò vtiliores purgandis corporibus, ſi aut nitri, aut æris, aut alterius eiuſmodi valde purgatorij miſtionem ſuſceperint,

Vſus in balneis. quales ſæpenumero balnearum aquæ à natura ſagaciter comparantur. Porrò vſu balnei, haud minus vtiles, ad exteriores maximè affectus, nam aduerſus ſcabiem ſumuntur in balneis, ad pruritum, & ad lepram. Vlcera crurum etiam antiqua, & maximè fluida ſanant, & corroſiua. Faciunt ad aphtas, & alia oris vitia frequẽter collutæ, & gingiuas, tumentes quidem diſcutiunt, liquentes verò confirmant, tonſillas, & hæmorrhoidas compeſcunt. Nec ſecus pudendorum vlceribus medentur, vteri gangrænæ, atque herpeti. Polypos narium irroratæ, ac ozenas ſanant, lichenas faciei, varuloſq;, omneſq; id genus maculas abolent. Artuum, & carnoſarum partium tumores compeſcunt, præſertim lentos, recentes, & non

Vſus ducciæ. admodum rebelles. Deinde ſi tantiſper caleant, ad vſum quoq; ducciæ erunt idoneæ; præſertim ſi pro miſtura aliqua vel nitri, vel etiam ſulphuris tenuiores factæ ſint, quo in cenſu

Nocumenta. plures narrabimus in Italia. Alioquí ſyncerè aluminoſæ inutiles ob adſtringẽtiam vſu ducciæ ſunt, quales Albulæ. Cum enim nihil ſit quod ſuis contrarijs carere poſſit, nocent thoraci adſtringentia omnia, & balnea præſertim, quæ aut ſulphure, aut alumine prędita ſint, Galeno teſte V I I. local. med. cap. I. Non in potibus ſolùm, ſed & in balneis. Aſthmaticis idcirco, peripneumonicis, & amiſſę voci incommodant. Calidis item, ac ſiccis natura corporibus aduerſantur, hos enim prę nimis exſiccant. Cæterùm coarctando corpus, & oppl endo meatus, ſolent Aluminoſarũ balnea his particulariter obeſſe, qui per inſenſibilem tranſpirationem ſolent multum fuliginoſorum, acriumq; excrementorum euentare. Exan-

8. Metho. gui item corpori, & infirmo, exemplo eius, de quo meminit Galenus, qui Albularum balneis vſus, ac illas ob cauſas malè affectus, vix defuit quin periret.

De

De aluminoſis aquis, & locis. *Cap. IX.*

SVNT autem aluminatæ aquæ in Italia,& in Europa permultę,quanquã raræ nominentur: aut quia non deſcribuntur à quoquam auctore,aut ſi legantur aliquæ,ob neglectum tamen balnearum tot ſeculis elapſis, ea nomen, & vſum amiſêre, donec reuocentur in vſum. Vt Albulæ propè Romam; quas adeò omnes ſcriptores affectaſſe inuenimus in ſuis exemplis; vt etiam Labanæ aquæ, & quædam aliæ. Alias, quæ non deſcribuntur ab aliquo auctore, ſed nominantur duntaxat,vel ipſis operationibus conijcitur obtinere aluminis naturam. Quales proponit Cælius Aurelianus antiquus medicinæ auctor: Ad tardas veſicæ paſſiones. Eligendæ ſunt (inquit) ſpecialiter aquæ quæ aluminis habeant qualitatem, vt ſunt in Italia Albulæ appellatæ, & Nepheſinæ,& Cotiliæ,& Auguriæ. Similiter; quas vitiligines emendare aſſerunt,vt lacus Alphonis aquas,Varro. Fluuij Alphei aquas,Strabo. Et idem, fontem meminit ad amnem Anigriadum,& item Tyberis aquas, quæ cùm Albulas admittant aluminoſæ naturæ,nec longè ab Vrbe, manus, ac faciem lotione dealbant. Aliæ prorſus nouæ inuentionis, ac noui nominis ſunt, quales in Italia dicemus Porretanas aquas admirandarum virtutum,& multas alias. Immò permultæ in tota Italia,& præſertim circa vrbem Romam,quæ ſapore inuentæ ſunt aut ſubacri,aut acidulo,aut lacteæ ſubſtantiæ, aluminis pluri ex parte abluunt aliqnam ſpeciem, quæ anteà ignorabantur. Immò nec alumen ipſum genuinum Italico ſolo,multo antè hanc ætatem agnouimus: nam antehac ex Barbaris,Turciſque grandi vſura aduecto vtebamur, vbi copioſum naſcitur, in Ponto, in Armenia,in Palæſtina, in Aphrica. Præcipuè verò ex Aegypto ferebatur, cuius fodinas omne genus aluminis producere ſolitas Dioſcorides teſtatur. Et item ex alijs locis,Lybia, Macedonia,Hierapoli Phrygiæ,Melò Inſula,Noricis, Bohemia, Saxonia, multis Germaniæ partibus,necnon Hiſpania. Et ex noſtri maris Inſulis,non adeò longinquis aliqua portio eruitur,Sardinia,Strongyle,Liparaque, vbi laudatiſſimum perhibetur, etſi paucum. Poſtremo tandem,iam centum ab hinc annos PIO II. PONT. MAX. inuentum eſt vtili induſtria Ioannis de Caſtro,apud ciuitatem Vetulam,in monte Tulpha,qui totus eius materiæ eſt,ac ærarium S. R. E. inæſtimabili theſauro auxit. Ad cuius mineræ exemplum, inuentum quoque eſt paucis poſt annis ſub Puteolis, vbi plures aquarum ſcatebræ eius natura participant. Inuentum & in agro Senenſi, primùm ſub Maſſa ciuitate: noſtris poſteà annis ſub Plumbini ditione,ad Vallem,quæ dicitur Monteoni:quæ mineræ partim elaborantur,& partim poſitis conditionibus à Principibus, ceſſant. Et ad confinia Volaterræ, ſub caſtello Montis Eretunni, quæ iam diu pariter dimiſſæ ſunt. Sunt autem in illis partibus multæ naturalium aquarum lacunæ, quæ aluminis qualitate ſunt prędite, neglectę tamen per incuriam,alię putidę,alię craſſę, aut luridę, aut alia parte horribiles, nec vtiles in balneis. Porrò quendam aluminis lentorem cum ſulphure ducere videtur Velinus lacus in agro Reatino, qui propterea & lapideſcit vbi adhæret, & iumentorum vngulas indurat, quod in admirandis ſcripsêre Cicero, & Plinius. Alioquì vix differre hanc aquam ab alijs aquis diceres. Sed multæ ſingulares aluminatę aquę particularem merent conſiderationem: & primùm Albulę.

Lib. 5. c. 4.

Alu. inuentũ in Italia.

Lacus Velinus.

AQVAE ALBVLAE, QVI ET ALBVNEA FONS, SVB TYBVRE.

ALBVLAE aquę, ac fons Albunea,quæ iuxtà viam Valeriam ad XIII. lapidem ab Vrbe Roma habentur, eædem intelligi debent, etſi id aliquam hactenus habuerit difficultatem. Sanè apud auctores veteres vtroque nomine celebratiſſimę ſunt. Albuneæ quidem dictę,ac ſacrę habitę,quando primis ſeculis uana illa uigebat ſuperſtitio oraculorum; eædemque poſtea Albulę primę aquę,quę ſub maieſtate Imperij Romani, Medicorum inſtituto, & Galeni quoque cenſura in vſum venerint medicinę. Vſitatę ſępiùs ab Auguſto Cęſ. & à Nerone, ac mirandis propterea ędificijs, quorum extant veſtigia,decoratę. In primis autem Albunęę nomine, cùm uetuſta illa Latinorum Regum memoria colerentur, ac Fauni oraculo eſſent illuſtres; pręclarè à Virgilio in VII. Aeneidos monumentis relatę ſunt,ac proprijs fermè notis deſcriptę, illis verſibus.

Albularũ antiqua, ac digniſſima inſtituta.

Vergilij locus.

At Rex ſollicitus monſtris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosq́ue ſub alta
Conſulit Albunea, nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſæuamq́; exhalat opaca Mephitim.

Vbi, quod ad hiſtoriæ veritatem animaduertiſſe eſt opus, exponens hunc locum Seruius,
Seruij interpretatio falſa. SVB ALTA ALBVNEA, hoc nomine (inquit) & nemus, & fontem extitiſſe, atque hactenus rectè expoſuit. At ſubiungens, IN altis Tyburis montibus; hîc manifeſtus eſt error, idemq́ue videri poterit, fuiſſe potiſſimam cauſſam, vt & præclari poſtea quidam alij ſcriptores errauerint, qui de varijs mundi rebus, ac de regionibus ſpecialiter Italiæ conſcribentes, exiſtimauerint ab vno errore, ſcripſerintq́ue vnus poſt alium, Albuneam
11. erratũ Recentiorũ. Virgilij fontem, in altis illis montibus reperiri. Quin etiam ad hãc vſque diem, cùm iuniores noſtri aliqui Albulas ipſas in ſubiecta Tyburi planicie inuenerint, nequaquam in montibus, hasq́ue vndique apertas, haud nemore, lucove circundatas, vt videtur ipſas deſcripſiſſe Virgilius; nouo iterùm errore duas diuerſas putarunt aquas, has quidem Albulas
Albuneam in planicie eſſe. medicatas in Anienis planicie, Albuneam autem ſacrum fontem, quam altam ex illa interpretatione intelligunt, in montibus (quanquàm id nunquam inuenerint) debere eſſe. Equidem verò, cùm in hac ambiguitate aliquandiu fuerim, diligenterq́ue poſteà cum egregijs ſanè viris, diuq́ue per hos ſaltus verſatis, quanque horum montium partem luſtrauerim; nec vllas vſquam inuenerim, niſi perexiguas aquę venas frigidiſſimas in medijs paſcuis; easq́ue ſine nemore, ſine vllo putore, & ſine vllo veſtigio antiquitatis, ſed ad vſum paſtorum duntaxat, ac pecorum exceptas; communem hunc tandem animaduerti errorem, aquas Albulas, fontemq́ue Albuneam adeò famoſum (parcant Seruij manes, & qui eum imitantur in hoc) vnam, & eandem eſſe aquam, & in planicie, vbi ſanè eſt, fonte altiſſimo, profundiſſimo ſcilicet vti eſt, & non in altis montibus, vt Seruius credidit, vllo vnquam tempore extitiſſe. Cui noſtræ expoſitioni, atque ſententię iam omnes conſentiunt:
Albularũ nota. eoq́ue faciliùs, quòd conſideratis Albularum conditionibus, collatisq́ue ad eas, quas in illis verſibus exprimit poëta, Albuneæ notis; omnes examuſſim quadrant Albulis, altitudo aquæ, putor, color, oraculi veſtigia, nemorum caudices, nihil repugnat. Quippe alta,
Profunditas. haud dubiè immenſæ profunditatis intelligendum eſt (ut ipſa ſonat uocabuli proprietas) & ſine vadis (vt inquit Vitruuius) & vt iam quiſque atteſtari poterit, quando experimenti gratia, demiſſo in mediam lacunam fune longiſſimo, non attinget vadum. immo ſi proijcias in eam lapidem; longa, ac præter expectationem interpoſita mora, videbis tandem commotas ab imo centro exilire bullas, ſimulatq́ue craſſum lentorem fæcis inſtar ad ſuper
Putor. ficiem coaceruari. Porrò grauem exhalat Mephitis odorem, vt dictum eſt, hoc eſt ſulphuroſum, & grauem; tùm ob ſulphuris, quam hæc aqua vnà cum ſucco aluminis obtinet materiam, Seruio etiam idipſum atteſtante; tùm quia denſo olim nemore circundata eſſet,
Nemora. & ſuffocato halitu. Quæ tamen nemora iam non adſunt, quia his iam multo tempore exciſis, quâcunque hæ aquæ pertigerunt, alto marmore occuparunt planiciem: ac nouiſſimè cum vada ipſa aquarum à lacu in Anienem vſque reficerentur ingenti foſſa, peruetuſti paſ-
Albedo aquæ. ſim arborum caudices inuenti ſunt, illorum nemorum reliquiæ. Congruunt & nomina rei, ideſt candori iſtarum aquarum, Albulæ, Albunea, & Græcis Leucothea ſimiliter, atque
Leucothea ſylua, ac aqua. ſylua dicta, vt Seruius inquit. Qui & iuxtà aſſerit Fauni oraculum extitiſſe priſcis illis Latinorum, Regibus, & (vt putant) Sibillæ etiam Tyburtinæ ſacrum, quæ idcirco & Albu-
Oraculum, & Sybillę ſacrum. nea ipſa, & Leucothea fuerit nuncupata. In quorum honorem uidentur ueteres, has aquas tam nobili (ut poſteà dicetur) ædificio ornaſſe, ſacrasq́ue eas multis ſæculis (quando iam non erat ueræ religionis cultus) reputaſſe, ac multis ægritudinum generibus ſalutares. Qua de re præclarum etiam teſtimonium ex ueteri marmore legitur, quod ad has aquas reſtitui fecimus, his uerbis inciſum. PROCVLVS SACERDOS M. D. M.
Locus. IGIAE SAC. AD AQVAS ALBVLAS DD. Nec de loco deſunt atteſtationes: In hac planicie (inquit Strabo lib. v.) Anio fluit, & quas nuncupant Albulas frigidas aquas, multos ad morbos ſalutares, cùm potu tùm lauationibus adhibitas. De mi-
Minera. nera, poſuerunt eas multi ſcriptores ex ſulphuris halitu, quem undiquaque mittunt, ſulphureas: quæ tamen materia (vt iam anteà notauimus) quampauxilla etiam in quacunque terreni miſtura percipitur, grauiterq́ue exhalat. Sulphureas pluries has nominat Plinius, & cum aliqua laude. & Martialis.

Itur

Itur ad Herculei gelidas qua Tyberis arces,
Canaque ſulphureis Albula fumat aquis.

Sulphureas item eas vocat Seneca in quæſtionibus naturalibus: Silius item Italicus, & ex Gręcis Pauſanias, alijque, ac vulgò etiam hodie appellantur ſulphuratæ. Galenus autem, ſingularis obſeruantiæ vir omnibus in rebus, quæ ad rem pertinent medicam, & qui has aquas, vtpote quæ in ſuburbijs Romę erant, adeoque ſuo tempore celebris, ſæpenumero examinauit; mineram planè teſtatur aluminis. Aluminoſas item eas ponit Cælius Aurelianus, & item Scribonius Largus auctor medicus, quem eximiè Galenus commẽdat. Paulus item, & Aëtius, & alij, quos dicam poſtea. Hodie verò nos, qui multa adhibita diligentia has aquas recognouimus; ex inhærentibus rebus deſtillationiſque experimento, ac operationibus, Aluminoſas ſimiliter eas ſtatuimus, cum partibus ſalſis, ac abſterſorijs, vnde & per aluum ebibitæ purgant, & per vrinas. Nec non ſulphuris obtinere partem, quæ planè ipſo odore depræhenditur. Eſt autem minera ipſa exterior, vnde ſcaturiunt, ſynceri potius lapidis materia, quam mineræ ſpecies: liquidum tamen alumen ab intimis venis conducunt. nam aquæ eo dilutæ liquamine, & quaſi lacte, albiſſimæ emanant, & quæ facilè adeò ſequeſtrantur, vt quancunque rem attingant, ſeu terram, ſeu ſtipitem, ſeu herbam, lapideo, alboque cortice obducant: vnde Tyburtini lapidis materia, quo iam tota fermè Roma ornatur, harum aquarum ſoboles eſt. Pro igniculo autem caloris eius materiæ cum ſulphure, odorem primo ſenſu ingratum habent, adflatu præſertim ventorum inde occurrente. Sapori tamen, vt etiam viſui gratiores, marinarum trãquillitati in lacu adſimiles, ſalſulæ, ac ſubadſtringentes. Admirabilis verò caloris temperaturæ: nam, vt fermè omnes aquæ balnearum ab intimę naturæ diſpoſitione ſalutares ſuas acquirunt virtutes; exterius hæ frigidæ ſunt, mox ingredientibus mirificè calidæ ſentiuntur, & quo magis ſubſident, magis calidæ. Quam rem omnes auctores notant, ac veriſimile ſit quod ſcribit Vitruuius VIII. libro, has aquas intimè calidiſſimas eſſe, non peruenire tamen calorem ad ſummam ſuperficiem, ob altitudinem, ac copiam aquarum, niſi limpidiſſimis bullis, elaboratiſſimiſque à natura ſpiritibus igneis, in quibus haud dubiè continetur omnis virtus iſtarum aquarum. Emanant enim è medio lacunæ gurgite profundiſſimo (vti dictum eſt) & copioſiſſimo; in tantum, vt per alueum manufactum, vnde in Anienem exonerantur, iuſtum amnem diceres. Lacuna autem clauditur congeneo ſuo lapide trecentorum inſtar pedum ambitu, aquis ſupernè blandiſſimis, præſertim manè, nam ſub ſole lactis inſtar craſſeſcunt in eam lapidis materiam, quicũm fæces illæ, ac innata paulatim ſuper eas vligo, in paruas tractu temporis coeunt inſulas, quæ virentes, ac viſu admodum iucundæ, vario hinc inde ventorum impulſu, nauicularum inſtar innatant lacu, ac plurium hominum capaces ſunt, ac fortes, vix cuneis ferreis expugnabiles. Hæc omnia de harum aquarum natura comperta habemus, ac certa. Vſu porrò conſtat has aquas fuiſſe in balneis percelebres: ex antiqua enim illa populi Romani conſuetudine, qui ſingulis diebus ſolebant ſe varijs corporis exercitijs oblectare, & ab exercitio lauare, atque vngere; vbicunque extrà vrbem aliquam inueniſſent ſponte manantis aquæ commoditatem, eam ad honeſtos illos ritus Thermarum vrbanarum recipiebant. Itaque partim ex ritu communi, & partim ex antiqua celebritate illa oraculi, ac vicinitate ad vrbem; & præter hæc, quoniam in his aquis lauationes habebant cum aliqua ſalubritate coniunctas; veriſimile mihi videtur has in primis recepiſſe Populum Rom. in balneis. Quod planè confirmant, tum medicorum illuſtrium auctoritas, quos ex eo tempore legimus Albulas habuiſſe pro norma, ac exemplari cæterarum balnearum, ob idque eas (vt dicemus) ſummis etiam Principibus miniſtraſſe. Tùm antiqua præcipuè ædificij forma, vbi partim corriuatæ infrà aquæ è viuo ſtatim lacu ad vſum potuum excipiebantur, & partim ſupernè ad vſum balnearum diſtinctis alueis, quos cingebat amæniſſima porticus, ac baſilica: quorum omnium veſtigia, ſubterranei ductus, aluei, ambulacra, lythoſtrata, & tandem nobile ipſum columnarum genus, viridibus ex albo, ac nigro varium maculis, quod Tyberiacum à Plinio dicitur; cuncta exactam præ ſe ferunt magnificentiam, ęternique operis ſtructuram, niſi vim quoque tempori dira belli pernicies addidiſſet. Nec facile dixerim, qui nam ad has aquas tàm regales fecerit impenſas: auctorem tamen exiſtimo M. Agrippam, qui Auguſto imperante Tertiùm Coſ. vt in admirabili templo Pantheôn inſcriptum legitur, idemque CVRATOR (vt ſcribit Iul. Frontinus) Aquarum perpetuus; Vrbem ęternis operibus magnificare, eamque fœcundare aquis pręcipuè profeſſus eſt teſtimonio Suetonij pręclariſſimo, qui Auguſtum

Cęſ.me-

Galenus 7. Metho. & 1. Simpl.

Marmoris materia.

Subſtantia aquæ.

Qualitates.

Caloris temperies.

Inſulę natantes.

Vſus.

Albularũ Primũ inſtitutum in balneis.

Forma operis.

Author.

Auguſti experimẽta in Albulis. Cæſ. meminit, neruorum cauſſa, & quia coxendice, ac fœmore, & crure ſiniſtro non perinde valebat, vt ſæpè etiam inde claudicaret, Albularum aquarum balneis calidis vti ſolitum, atque hoc (inquit) contentus erat, vt inſidens ligneo Solio, manus ad pedes alternatim iactaret. Nec minus Neronem lautiſſimum eas vſque Romam quandoque ad ſuas Thermas per aquæ ductum Anienis adducere ſolitum. *Medicorum cenſura.* Medicorum verò, qui diuerſis temporibus eas ad plurimas ægritudines comprobarunt, & tàm potu, quàm balneo, illuſtris cenſura eſt. In primis verò eſt Antonius Muſa Auguſti medicus; cuius conſilio hunc Imp. his balneis vſum fuiſſe veriſimile ſit, indicatque Horatius ad Valam, ac alij ſimiliter auctores, qui ipſum Muſam commemorant fuiſſe Thermarum naturalium ſtudioſiſſimum. Andromachus item Neronis medicus, Aſclepiades, Archigenes, ſpeciali verò nota Cælius Aurelianus Albulas, ad tardas veſicæ paſſiones, pro ſolutionibus ventris mirificè laudat. *Galeni.* Quos poſtea auctores Medicos ſecutus Galenus, cùm nullas alias in Italia commemoret medicatas aquas, multa ex his experimenta ſe feciſſe oſtendit: præſertim in primo Simpl. cap. VII. vbi eas aſſerit vtiles ad vlcera perſananda, ea præſertim quæ defluxionibus tententur. VIII. item Methodi, & de Rigore, & palpitatione, & tremore, & alijs locis. Quos ſequuti poſteà alij medici, explicatè magis Albularum vſum, ac operationes deſcribunt: quos inter Aëtius ex Archigene (vt ipſe atteſtatur libro XI. cap. 30.) ad veſicæ vlcera perſananda; Conferet (inquit) & Albularum aquarum potus (ſi adſint) & conſimilium aliarum. Vbi & operationes ipſarum deſcribit, & modum ſimul bibendi omnes Thermales aquas, earum exemplo proſequitur, quem nos propterea inter vniuerſalia Thermarum inſtituta retulimus ſecundo libro. Idem adfirmat Aëtius eodem libro cap. 33. ad fœminis profluuium ex Galeno, vbi eas lactei teporis, ac temperamenti appellat. Et infrà ad fluxus muliebres, Sorani auctoritate. Idem & Paulus Aegineta, qui ſub generali cenſu, aluminoſas id genus aquas ad ſanguinis vomitiones inſtituit, ad nauſeam cohibendam, ad menſiumque fluores, & propterea his mulieribus, quæ crebro abortiunt, eſſe idoneas. Tot quidem prærogatiuas in Albulis aquis veterum teſtimonio comperimus. *Albularũ obliuio.* Cæterùm ſexcentis iam elapſis annis, cum iſtæ aquæ ex varijs rerum mortalium caſibus deſtitutæ eſſent (aucto ab eis vndique marmore, ac oppleto tractu temporis in Anienem vſque meatu) totam planiciem quatuor milliariorum ambitu occupauerant, ac ita alto intexerant marmore, vt vix aliquo nomine eſſent ſuperſtites.

Tantum æui (vt poeta inquit) longinqua valet mutare vetuſtas.

Albularũ inſtauratio. Verùm neglectu hominum aliquando excitato, ac à viginti hinc annis, refectis in Anienem meatibus, reſiccataque palude; redierunt in conſpectum Albulæ, quæ noſtra ſubinde celebritate recognitæ, cum multa indies laude inſtaurantur: Curante Vincentio Mancino Tyburtino, Ciue Romano, ac legum Doct. egregio. *Operationes.* Longo verò vſu, ad præſcriptas omnes ægritudines, multa in eis vidimus experimenta: tàm in potibus abſtergendo, per vrinas, ac per aluum; quàm in balneis exiccando, modicè digerendo, ac roborando. Confortant ſtomachum humida præſertim intemperie debilem, ac excitant appetentiam. Ardorem vrinæ compeſcunt, veſicæ vlcera ſanant, viſcoſitates pellunt, callos, arenulas, ac lapides extenuant, quidquid lapideſcant extrinſecùs, quæ alia ratio eſt, vt in primis diximus commentarijs. *Lib. III. de Renum affectibus.* Sanant recentia vulnera in balneis, ut Plinius ac Strabo atteſtãtur. Aduerſus calidas uiſcerum intemperantias, præſertim hepatis, unde craſſis totũ corpus, & crura ſcatere ſolẽt puſtulis, orta etiam ex Gallico affectu intemperãtia ipſa, utiles admodũ nouimus, & quod maius eſt, innoxias ei morbo eſſe, tàm in balneis, quàm in potibus. Frigidis tamen affectibus, non adeò efficaces ſunt, nec frigidis inflationibus, quãquam uſu balnei excalfactæ præcipuè, inſignem obtinent exiccandi qualitatem; reprimendis idcirco tumoribus, ac vlceribus, quę ex defluxione fiunt perſanandis utiles, ut ex Galeno probauimus. *Electio.* Semper incontaminatæ in proprio fonte habentur; extrà inefficaciter bibuntur, quippe citò ſubſidentes, ſalubres quos diximus, amittunt ſpiritus. Inimicæ & qui ſomno non penitus abſtinent diurno. Principio æſtatis, ac medio Autumno ſumuntur, quanquam in priuatis balneis ſunt omni tempore utiles.

ANIO FLVVIVS.

AVGET autem hodie Albularum, ac Tyburis dignitatem Anio fluuius. Qui uarias habet apud auctores prærogatiuas; primùm ob ſitum loci altiſſimum, unde præceps ex amœniſſima

amœniſſima conualle aſſumens Albulas, in Tyberim delabitur. Deinde ex aquarum bonitate, quæ ex Galeni cenſura, præter exiguam cruditatem, omni vacant malitia. ac dulcis Anio propterea ſępè à ſcriptoribus cognominatur. Et deinùm illuſtris hic fluuius eſt, quòd duplici emiſſario, eoque opere altiſſimo, vt Frontinus ſcribit, Romam fuerit perductus, primùm quingenteſimo circiter vrbis conditæ anno, Spurio Garbilio, L. Papirio COSS. & deinde Claudio Cæſ. imperante. Pleniſſimè verò hodie cumulauit huius fluminis dignitatem, ac laudem Ampliſſimus Antiſtes HIPPOLYTVS Eſtenſis Card. de Ferraria: qui auræ eius lenitate, ac ſalubritate delectatus, ſicut in ornando, ac magnificando Tybure Auguſtos illos æmulatus eſt, Cæſares, Adrianos, totque alios antiquos, quorum hic opera viſuntur aliqua, ſuiſque etiamnum nominibus celebrantur, villa Vopiſci, Quintilij, Caſſij, Piſonis, Horatij: haud minus ipſe auguſto animo complanatis mõtibus, æquatisq; vallibus, Nymphæum amœniſſimum, ac domum in medio Tybure condidit, ad quam perfoſſo ciuitatis iugo aſperrimo, Anienem totum perduxit. In quo haud ſcio quid mirandum primùm, an magnitudinem operis ad illorum Principum imitationem; an ipſius potius deducti fluminis ſpectacula, qui cum Albuneæ ſimulachro atque Tyburti, ingenti cratere emergens, tantam vim circunfundit aquarum, vt præter fontes, ac lacus, ac piſcinas, quas implet; ſeptingẽtas habeat fiſtulas, quæ deductæ circũm viridaria, atque hortos, & in atria, & in triclinia, atque in ipſas cameras ſalientes fonte; mira artis ſolertia per ſyphones ſuos, vbi auium cantus æmulantur, vbi animalium diuerſorum voces, vbi Tibiarum ſymphoniam, incomparabilem omnia amœnitatem oſtendunt, & gratiam. Alia parte ſcaturigines ipſæ bombardarum videntur torquere bombos, dracones referunt cum aquis igniuomos, inſignia bellica, vela nauium, diademata faciunt ſtatuis, caduceum formant Mercurio, tridentum Neptuno, Ioui fulmina. quin mira artis in naturam audacia, ut compluentes ſupernè aquæ in magnam piſcinã, ſub repercuſſu ſolis cęleſtis arcus referat uarietatem. Sed non eſt hic locus, nec facile eſſet deſcendere ad particulares deſcriptiones, & quas nouiter in his parat delicias nobilis Aloyſius Card. Eſtenſis. Verùm ſi cum his computentur requiſita alia, uniuerſi ędificij moles, ornamenta ędium, muſæa fontium uaria, tot opera pictorum, tot ſtatuæ, ac ſigna ad opportunitatem aquarum diſpoſita, & inſuper quę parantur hic fieri balnea, quę Thermarum Vrbanarum inſtar, immenſam aquarum, quę ſpontè caleant, copiam effundant; magnifica profectò omnia, ac regali animo digna uideri poterunt. Sed quę idoneo magis loco enarranda cùm ex communi rerum, ac temporum labe caduca putentur, & fluxa, haud hic aliena à naturali ſtylo imputari debebit deſcriptio, & quę hoc breui carmine, quod olim luſimus, concludantur.

Anio dulcis.

Anio inſtauratus.

Nymphæũ mirabile.

Quis fons tam celebris, vel amnis extat
Aut arte, aut ſuperum nitens fauore,
Quem iam non Anio decore vincat?
Tot dignus encomia, inclytaq; Thermæ
Iam cedant Anieni, & antè Baiæ,
Et mollis Sinueſſa, & altus Anxur,
Parnaſſi, & ſi Helicone fonte maius:
Pro cunctisq; Anio canatur unus
Amnis. Qui ancipiti iugo refundi
Gaudebas Tyberi, Albulisq; ſacris.
Nunc antro latices nouo ſerenos
Plus mille irriguis profundit urnis.
Oſtro purpureus, choros & inter
Muſas, ac Dryadas, Deos Marinos,
Tyburto comite, auſpice & Sibylla,
Lautas iam Tyberi patri dat undas;
Antiquo renouat decore Tybur.
Autor HYPPOLITVS Eſtenſis Heres.

LABA-

LABANAE AQVAE IN AGRO NOMENTANO.

SIMILIMAS vero Albulis ſubiungit Strabo, eſſe aquas Labanas in agro Nomentano, qui Tyburtino conterminat, ab Albulis quinque millia paſſ. Scatent autem ad confinia nunc antiqui Ereti, quod deducta exinde voce montem Eretunnum appellant, quæ ſemiſepultæ ex neglectu vligine, ac marinam quandam ſalſedinem æmulantes, aquæ à Grotta marozza vulgo cognominantur, vbi has mihi indicauit Vir Illuſtriſſ. D. CAMILLVS Nomentanus, vrſinæ familiæ, reique militaris hac ætate ſplendor eximius. Dirutis enim lapſu temporum illarum alueis, quos facile eſſet ſub lacunis illis reperire, ac ad priſtinos balnei vſus reſtituere, antiquam exiſtimationem, non ſolùm nomen amisêre. Ad illas cauſſas in poſterum recipiendæ, quas in Albulis iam diximus, ſi reſtituantur fonte, nam ad tria milliaria, quâ mediam incurrunt viam, ferè exutas omni qualitate agnouimus.

PORRETANAE AQVAE.

PORRETANAE autem aquæ, quæ tantam ſibi laudem, & in Italia, & apud finitimas Italiæ nationes compararunt, ſunt in Appennino in finibus Bononiæ atque Piſtorij, ac iam annos ducentos in vſum balnearum venêre. Celebrantur autem vt ſacra medicina; cùm & ſanos cõſeruent, & valetudinarios iuuent, & infirmos ſanent, etiam à febribus, & deſperatis tandem in aliqua ægritudine, nil, niſi ſumma ope dicantur proficere; nam aut ſanant, aut auitũ finem imponunt laboribus, quod vulgus iactat in prouerbio. *Prouerb. in Porretan.* LA PORRETTA òti ſana, òti netta. Fuerunt autem (vt de multis vſu euenit balneis) caſu inuentæ. quippe bos iam fermè tabeſcens, & derelictus, ſuopte ductu, aut potiùs fatali quodam inſtinctu has aquas bibens, breui dierum ſpatio viſus conualeſcere, in tantum apud indigenas venit oſtentum, vt auſi fuerint aliqui prima in ſeipſis experimenta tentare, easque prædicare mirabiles. Quo euentu explorata ab eius temporis medicis earum natura, ac minera; fauore omnium, ac ære publico Bononienſi, commoda ad vſum parari cæperunt apud eas ędificia, quę aucta in dies celebritate, breui tempore in caſtelli formam accreuêre. Sunt qui colles hinc ipſos occultis noctû facellis adfirment elambere, ac præſertim prægreſſis algoribus, vnde aquæ ipſæ poſſunt fomites caloris concipere. *Qualitas.* Quare è fixo naturaliter ſaxi cuniculo erumpentes calidæ ſunt, ſapore mediocriter ſalſo, odore fumoſo, nec admodum grato. Taxantur ad ſecundum gradum calidæ, ac paulo minus Sauonarola: mineræ aluminoſæ penes varia experimenta, ac Nitroſæ, cum miſtura ſulphuris. *Minera.* Vſus ipſarum præcipuus & in potibus & in balneis eſt, eodem etiam die, in quo & Tura de Caſtello, & Vgolinus mons Catinus, qui primi de his aquis ſcripsêre, conſentiunt. Alij bibunt primum, ac ſequenti die lauantur, Sauonarolæ inſtituto. *Vſus.* Alij (quos maximè laudo, & eſt vſus communis in balneis) exactis in totum potibus, per aliquot ſubinde dies intrant balneum, & quantum opus habuerint. *Operationes.* De operationibus hæc ſcribuntur. ebibitæ Porretanæ aquæ calfaciunt, ac digerunt actuali, ac potentiali calore; incidunt, attenuant, abſtergunt tenui parte aluminis, ac nitro; modicèque adſtringunt virtute prima aluminis. Hinc tertio vrinas ducunt, meatus aperiunt vrinarios, ſeroſas, excrementiciasque feminis & menſium ſuperfluitates pellunt, arenulas, lapidemque comminuunt. Vlcera ſanant veſicæ, abſtergendo, ſiccando, ac aſtringendo partem. Mundant vterum, laxant aluum, lumbricos enecant, inteſtinorum dolores leuant, etiam in clyſteribus; hepatis, lienis, viſcerum reliquorum obſtructiones reſerant, aquamùe intercutem per initia ſanant. Nec minus adſtringendo proſunt: nam ſanguinis fluxum cohibent, hæmorrhoidas, menſes, fluores quoſcunque mulierum compeſcunt. Et quod mirum habent, vtero quoque gerentibus, ac aſſiduè nauſeabundis, nec cibum ferè ſentientibus, citrà omnem noxam appetentiam reuocant, nec fœtui quicquam interim nocere adfirmant. Nec ſecus vtuntur eis aduerſus frigidas, humidasque capitis paſſiones, & tàm quidem ſi caput ipſum primario affectu affligatur, quàm ſi ex infimarum partium aliquo vitio compatiatur. Ad Hemicraniam ſcilicet, ad paralyſim, ad aurium, oculorum, & totius denique cerebri morbos, & qui nares, aut fauces infeſtent. *Fomenta.* Vlcéribus òris collutæ medentur, raucedinem ex defluxu multæ humiditatis ſanant. Suſpirioſis alia quadam prærogatiua in tantum conueniunt, vt exhibitæ aliquandiu equis, ac iumentis alijs ita affectis, ac pulmonarijs, Sauonarola teſte, mirificè proficiant.

proficiant. Porrò quibus ex affectu non adeo valenter vrinas promouerint, fomenta eis ex eadem calida aqua & parietaria circà pectinem vtiliter adhibentur. Tempus eligitur quod minimè algeat, ac durante præſertim Caniculæ feruore: regione nimirum in montanis per æſtatem quoque rigentibus. *Electio.*

BAL. SANCTI BARTHOLOMAEI SVB PATAVIO.

QVOD autem vſu luti hodie celebre eſt in Patauinis balneum ſub inſignibus ac nomine Sancti Bartholomęi, XII. milliaria diſtat à Patauio, continuis vndique rupibus, hiſque aſperis, & pumicoſis circundatum, vbi templum olim, ac hoſpitale erat pro pauperibus, quæ diſiecta hodie, ac deſtituta ferè eſſent, niſi ex harum balnearum vſu celebrarentur. Occurrit autem antè veſtibulum Fonticulus, in quem defluentes hinc inde à vicinis riuulis aquæ dulces frigidæ, paulo poſtea è ſubiectis in fonte ipſo vaporibus caleſcunt, & adeò intensè, vt ferè exurant. Eſt enim alueus ipſe fontis, ſi tangatur, ad tactum perinde calidus, ac ſi fornacem infrà haberet. alioquî ſimplex aqua, nec vllo in vſu, niſi ad abluendum partes, quas ipſo luto ægri obliuerint. De hoc Fonticulo nulli ante nos mentionem fecêre, præter Fallopium: quandoquidem quæ balnei nomine à veteribus noſtris deſcripta habentur, ſunt quidam in ipſa valle perexigui receſſus, conceptaculaque aquarum, miſtarum quidem & calidarum, ſed quæ lutum ipſum in fundo continent, cuius luti ſimul, atque aquarum ipſarum habendus ſermo à nobis eſt. De minera aliquam inter auctores inuenio controuerſiam: Aluminoſam ponit Sauonarola, cum ſulphuris momento, nitri item atq; cineris: ſulphuream, & Aluminoſam Menghus: ſulphuream & Bituminoſam Montagnana; nam ex bitumine (inquit) molliunt, neruorumq; contractionibus medentur, & contingenti apparent molles, mediocriter calfaciunt. Fallopius contra omnes, negat aquam eſſe mineralem, ſed congeſta hiemalibus pluuijs in hos receſſus, partim ſuperueniente calore æſtatis, & partim è ſubiecti luti vaporibus agitata mediocriter incaleſcat. Negat & luti ibi naturam eſſe mineralem: quippe perbreue id ſubeſſe & paucum, nam ſuper glaream ac ſaxa, quo modo iam in Fonticulo ſupradicto ferueſcere aquas diximus, ipſum reperiri, & colligi ad vſum; idque nil aliud eſſe quàm cœnum, ſmegmaque ex diuerſis rebus illuc per pluuias adunatum, arundinum corruptione, vligine, terraq; argilloſa commiſtum. Quo cœni genere tota idcirco ea vallis ſcatet: ſpecialiter tamen illud, quod in his duobus receſſibus, concoquendi vim illam, ac molliendi acquirit; ob ſubiectos huc ſolùm vapores, qui cœnum ipſum toto anni ſpatio fermentant, redduntque vaporibus calidis, ac bituminoſis qui infernè iugiter eleuantur, medicatum. Verùm equidem citrà omnem controuerſiam, duo inuenio in his balneis manifeſta, & certa de natura eorum indicia. Primùm Euganeos ipſos montes tàm interiori parte, qua latiſſima veluti coronide ſubiectam cingunt vallem, ac tot faciunt balnea; quàm extra, vbi peracto ad meridiem colle, ad hanc vallem Sancti Bartholomęi deuenitur; omnes, inquam, hos montes mineras continere varias, ſulphur, alumen, ſal, cinerem; quibus naturis negari non poteſt tàm aquas ipſas naſcentes, quàm influentes, immò & terram omnem, ac ſaxa, ac lutum ipſum conſequenter participare. Plus vno loco, minus in alio, maximè verò in his receſſibus abundare, vt æquè omnes fatentur. Alterum, video operationes ipſas, in quibus, experientia ipſa rerum magiſtra, omnes conueniunt; mirum in modum per hæc balnea, & per ipſum lutum, artuum tumores, ſolutuque contumaces duritias emolliri, contractos neruos reſolui. Ob variam nimiram miſturam (vt vſueuenit in his balnearum miſturis) terrarum ſubſtantiæ & mineralium, vnde impensè exiccant: & caloris actualis, vnde calfaciunt, ac digerunt: & pinguis tandem alicuius mineræ halitus cum ipſo calore, ſiue is halitus ſulphuris ſit, ſiue bituminis, ſiue argillæ, quæ minimè omnium eſt halituoſa. Modus autem quo (inquit Fallopius) hoc luto vtimur, eſt; imponere lutum ipſum actu calidum ſuper artus: verùm haud quaquam artus ipſos ad ſolem exponimus (vt alijs in locis mos eſt) luti.n. iſtius virtus in infita conſiſtit, propriaq; eius lacunæ caliditate. extrà, exhalantibus quàprimum è luto illis ſpiritibus, qui tam mirificè emolliunt, reſiduum reſtat inualidum, vnde vel parum operatur, vel nihil. Planè tamen conſtat Illuſtriſs. COSMVM MEDICEM MAGNVM Hetruriæ Ducem, ac obſeruantiſſimum rei medicæ; lutum hoc in vaſe aqua calida perpetuò conſotum, deferri iuſſiſſe, ac ad vſum contractionis cuiuſdam neruorum, ac non modicam ſenſiſſe vtilitatem.

Fonticulus frigida, qui caleſcit. *Minera.* *Propria opi.* *Operationes.* *Vſus.* *Electio.*

BAL.

BAL. SANCTAE HELENAE SVB PATAVIO.

SIMILE prædicto tàm natura, quàm etiam vſu luti, eſt balneum ſanctæ Helenę, quod diſtat VIII. millia paſſ. à Patauio, ſanctæ Helenæ ſacrario inſignitum, quòd (vt fertur) primò inuentum, ſanctæ Crucis veluti ſignaculo homines à diuerſis infirmitatibus liberaret. Porrò fontes ſunt in eo colle complures, feruidi: Stuphæ ſatis commodæ, ac venuſtiores quàm cæteris locis: & quæ Foueæ vocantur. Infra ſtuphas eſt balnei ſolium, ac tectum, de quo tantùm veteres balnearij ſcribunt. Subinde Ducciæ duæ, altera feruida, altera calida, & vltimò lutum. *Minera.* Mineram eius balnei ponit Montagnana ſulphuream, atque cineream, quod & odor, & ſapor (inquit) & operationes manifeſtant, nec non & caloris qualitas ſatis intenſa. Quicquid tamen alij (inquit Sauonarola) eam ponant ſulphuream; aluminoſam equidem arbitror, nitroſam, ac cineream, cum ſulphure. Cui & Menghus adſentit, ac cæteri hodie medici Patauini, præter Fallopium, qui curioſus admodum noua proponere, mites admodum huius balnei qualitates aſſeuerat, cum aliquo ſalis ſapore, ac Argillæ quadam miſtura Ochræ adſimilis, coloris intensè lutei, ſubadſtringentis tamen, & vaporis valdè ſulphurei. *Vſus.* Balnei veterum temporibus erat vſus frequentiſſimus, ad frigidam ventriculi intemperiem, ad hydropem ſiccandam, ad neruorum, ſtructurarumque frigidas affectiones Sauonarola.

LVTVM SANCTAE HELENAE IN BALNEIS PATAVINIS.

NVNC & lutum admodum in vſu eſt Patauinis medicis: quod (vt Fallopius teſtatur) non adeo cœnoſum eſt, ſicut ſancti Bartholomei prædictum lutum; nec ita argilloſum ſicut montis Orthonis: ſed inter vtrunque medium, vt etiam virtute eſt mediocre. Nam vbi M. Orthonis lutum impensè exiccat, & lutum ſancti Bartholomei ſummopere emollit, hoc vtriuſque participat virtute, partim exiccat ac reſoluit, & partim emolliit, atque membra ipſa corroborat. *Electio.* Vtile ad proprium balneum: nam longiùs exportatum exoleſcit.

LVTVM IN BALNEIS PORRETANIS.

TALE quoque lutum habetur ad balnea Porretana, quod ſumptis à lacuna aquis, cui à Scarpetta cognomentum, vnà cum minerali eius loci luto commiſcetur. *Scarpetta aqua.* Idque minerale cùm ſit, & de natura balnei, aluminoſum, ſulphureumque ac ſalſum, egregie ſiccat, ac digerit. *Operationes.* Tumefactiones inhibet, reprimit fluxiones, artuum dolores lenit, contractiones emendat. Luxata quoque firmat, ſolidat oſſa fracta, membra cōfortat debilia; quæ ſubinde ablue re in balneo oportet, vt aliarum illutationum artis eſt.

BAL. DE CORSENA SVB LVCA.

AD pagum Corſeni, qui eſt mons XV millia paſſ. à Luca, nobili ciuitate Hetruriæ, quatuor in totum balnea hodie habentur. Primum quidem, quod nomen obtinet principaliter de Corſeno; *Bal. Rubeū.* alterum Rubeum dictum, quod iam olim dirutum ac ſordidum omnino deſijt: duo præter hæc alia à iunioribus tantùm deſcripta, alterum ſancti Ioannis, & de Duccijs alterum. In quibus deſcribendis, cenſuras vltimò adhibuimus Antonij Minutoli, medici Lucenſis hac ætate peregregij, ac diu in his balneis exercitatiſſimi, vt iam ad fidem hiſtoriæ, cui maximè ſtuduimus, nihil ſit deſiderandum. Primum ergo Corſeni balneum, calidiſſimum quidem, adeoque celebre olim extitit, vt ſpeciali ferè quadam diuina gratia donatum, ad contentionem vſque dimicarent incolæ, qui primi ipſum prima die veris Martij, tanquam probaticam piſcinam intrarent. *Qualitates.* Aqua eſt clara, nec ſapori ingrata, nec odori; adeoque (vt Vgolinus de monte Catino eſt teſtis) pani conficiendo, coquendiſque edulijs vſurpatur, etiamſi manifeſtè in his ſitim inducat, nec mihi veniat approbanda.

Qualitate

Qualitate alioqui calida eſt à ſecundo gradu in tertium, Sauonarola: quapropter primò
occurrens cum vix toleretur, ſubinde ob ſubſtantiæ tenuitatem remittit calorem. Con- *Minera.*
uenit autem inter omnes veteres, hanc aquam aluminoſæ in primis naturæ eſſe, cum ali-
qua Nitri portione, vel ſalis gemmæ, quod foſſile diximus, atque ſulphuris intimo vapo-
re, quo in occulto concaleſcit tantùm, non contemerata ſubſtantia. Quam miſturam pla-
nè deſtillata oſtendit hæc aqua: ſedimentum enim relinquit, calcis inſtar extinctæ albi-
dum, & ſubacre, quod ſanè lapidis aluminis ramenta eſſe, iam in Albulis, ac Porretanis,
ſupradictiſque id genus alijs oſtendimus. Ex quibus omnibus valenter calefacit, exic- *Operatio-*
cat, ac digerit, & in ſumma non minori virtute in affectibus neruorum operatur, quàm cę- *nes.*
tera Italiæ balnea; immo ſi cum his computetur loci commoditas, atque amœnitas, aë-
riſque temperies, nulli cedit. Circa vſum; non bibitur, ſed habet in balneo locum ad *Vſus.*
vſum ducciæ deputatum; & tam duccia, quàm balneo in materijs, naturiſque humidis
frigidiſque, cerebri, ac neruorum egregiè operatur. Nam valet in omni antiquo capitis
dolore, reſolutis, tremulis, ſurdis, caligantibuſque oculis medetur. Porrò habet quo- *Sudatoriũ.*
que in ſeceſſu, vnde riuulus à fonte ipſo ad vſum mulierum deducitur, ſudatorium valde
calidum, ad omnia quæ diximus ægritudinum genera vtiliſſimum. Itaque ſoliti ſunt ali-
qui, qui iuncturarum præſertim affectibus detinentur, & balneo ſimul, & ſudatorio vti;
vel hoc ſaltem quatuor ſingulis diebus intrare, vtpote quod contumaciores reliquias, aut
emolliat, aut diſſoluat in totum. Cauenda hæc balnea pueris imbecilliſque naturis, & *Electio.*
quorum caro facile digeritur: Cæteris æſtate atque autumno eligenda.

BALN. SANCTI IOHANNIS SVB LVCA.

ALTERVM verò, quod paulò ſuprà prædictum balneum eſt, ſancti Iohannis nun-
cupatum, calidum cum actu ſit, aliquam non dubiè cum eo participare miſtionem pro vi-
cinitate fatendum eſt. Cæterùm aqua eius adeo remiſſæ actionis vſu ipſo reperitur, vt *Minera.*
cum vix ſubſtantia, ac ſapore differens ſit ab aqua cocta; non mirum arbitrati ſunt qui-
dam, vel nobilem quampiam in ea eſſe mineram, auream, argenteam, æneam: vel cer-
tè, præter ſyncerum cuiuſdam caloris fomitem, quem negare non poſſum, vix ſpecia-
lem vllam dixerim in ea contineri mineram. Quapropter puriſſima aqua eſt, & optima *Qualitates,*
ad cibaria quoque conficienda, ad diluendum vinum, ad omneſque alios vſus, in qui- *& vſus.*
bus dulcis, communiſque aqua recipitur, quod in aquis naturaliter calidis exemplum
eſt ſingulare, ac rarum. Pueris idcirco tam potu, quàm balneo vtilis. Addit Minuto- *Operatio-*
lus, & hecticis, nempe quæ non vires excedat ſimplicium, & temperatarum balnearum: *nes.*
præſertim quia in arbitrio eſt, pleno ſemel balneo, vel ſecludere, verſo modulo aquam,
vel nouam admittere, & balnei temperiem ad condecentias patientis, quod in hecticis
requiritur moderari. Subeuntem alioquin calidam intemperiem hepatis, renum, uteri *Electio.*
cohibet, ſcabiem ſanat pruriginoſam, & acrem, etiam pueris, ac fœcundius, ut dictum
eſt, omnibus temporibus, & pro occaſione utilis.

BALN. DE DVCCIIS AD CORSENVM
ITEM SVB LVCA.

BALNEVM uerò de Duccijs, ſub balneo iam prænominato de Corſeno exiſtit,
unde inferiores Ducciæ nuncupantur. Sulphuris uirtute, Nitroque, & marmore com- *Ducciæ infe-*
buſto participant; quod nos propriè Aluminis ſobolem (ut complura id genus alia) di- *riores.*
ximus, affirmamuſque. Vbi duo narrat admiratione digna Fallopius, qui hæc balnea,
ducciaſque in ſe ipſo fuit expertus: unum, quòd aqua iſta ſcateat feruentiſſima, & tamen
nihil ſulphuris præ ſe ferat; nimirùm (uti iam diximus) altè harum uenarum curricula
vapore ſyncero ſulphuris, ſubſiſtentiſque ignis ſubeunte. Et alterum quòd vna hic inter *Qualitas.*
omnes Duccia ſit feruentiſſima, Deſperatorum cognominata, non quia deſperatis dun-
taxat à quopiam magno ac contumaci affectu ſit relinquenda, ſed ob validam ſic dictam *Duccia de-*
actionem, vt in magnis eiuſmodi affectibus, virib. non proſtratis, ac ritè purgatis patientib. *ſperatorũ.*
hęc maximè idonea habeatur, vel poſt alias duccias tentāda: hoc inquā in ea mirādum eſt,

ob ſeruorem hæc aqua depilet pullos, ſi ſubijciantur; humanis tamen capitibus innoxia ſit, nec depilans, nec veſicas excitans, ſed ſenſum duntaxat ignitæ virgæ ferreæ inſtar, vbi percutit, inducens. *Ordo, ac temperamentũ ducciarum.* Sunt autem hic hodie Ducciæ ſexdecim numero, ac ex ordine collocatæ, quarum principales quidem quatuor fontes ſunt hac mira naturæ ſolertia diſtincti, vt cùm ab eodem mineræ genere, ac intimo caloris fomite ducant originem, plus tamen ac minus & actu, & potentia caleant, nec æquè ſinguli ſiccandi qualitatem obtineant. Immo ex vno, ac primario fonte aqua emanat calidiſſima, alia impensè calida, alia minus, & alia ex oppoſito illi primæ tranquilla, ac mitis, quæ vulgaribus propterea nominibus ad vſum notatur, Tranſtulla omnium ſcilicet blandiſſima, Corona à meritis eius, Coronata, Deſperata. Ex quibus poſtea aliæ Ducciæ, ex ordine ſunt deductæ, tùm vt pluribus ſimul perſonis poſſint eſſe vſui, tùm etiam vt ad vſum, quantum cuique opus eſt, deductis ex communibus primis fontibus aquis & calidis, & minus calidis attemperari poſſint, quo artificio, ac temperamenti modo nihil video excogitari potuiſſe melius, nec commodius. Vnde merito in vſu habentur ex tota Italia frequentiſſimo tùm ob prærogatiuum illud, quod iam tanti momenti eſſe diximus in balneis, commoditatis, & amœnitatis: tum etiam ob miram illam caloris, puritatiſque aquarum temperiem; vnde mediocriter calfaciunt, ac ſiccant, & digerunt, ac robur partibus ipſum adiungunt. *Operationes.* Frigidis humidiſque, & non nimium calidis capitis affectionibus medentur: idque genus ægritudines oculorum, aurium, neruorum, ac iuncturarum, quæ cerebri ac catarrhi vitio contingere ſolent, perſanant. *Duccia ſuper ſtomachum.* Singularem præterea egregij illi medici experti ſunt in his duccijs vtilitatem, ſi reſupino homine ſuper ventrem, his qui imbecillum habent, duccia recipiatur nempe vbi vel ſtomachus dolore vexatur, vel craſſis, frigidis, atque humidis ſcateant excrementis, & non minus à flatibus. Præmiſſa enim ſemper purgatione, citra venam lenis ille ducciæ inſultus, ventrem calfacit, ſiccat modicè ac roborat, ſumitur, vel ad fundum, vbi fit coctio, vel ſuperſit circa os eius magis ſenſibile. *Electio.* Spatio decem, vel amplius dierum. Eliguntur tota æſtate, & etiam ſub calenti Syrio, præter illam feruidam vtiliſſimæ.

BALNEA SANCTI IVLIANI MONTIS IN PISANO.

AD confinia autem Lucæ, in agro Piſano, extat S. Iuliani mons, eiuſque cognomento balneum, quod olim iam dirutum, atque deſertum fuit proximè inſtauratum. *Minera.* Eſt autem aluminoſum, ac aliqua ex parte Sulphureum. vt inter veteres balnearios conuenit, calfaciens, ſiccans, digerens. Propriè verò colicæ, ac iuncturarum morbis confert Sauonarola. Quanquam eſt vt agat aliquando languidius, quòd infeſto ſæpe aliarum aquarum influxu diluitur. *Baln. vetus. B. dominarum. Bal. ſanorum.* Porrò tria alia balnea, quæ ad radices huius montis pauco inter ſe ſpatio extiterant, balneum vetus, balneum Dominarum, & balneum Sanorum (vt Vgolinus eſt teſtis) aluminoſæ pariter, ac ſulphuroſæ plus minus naturæ ponuntur. Cæterùm dirura etiam cùm ſint, ac pauciſſimi hodie vſus; iam non alia indigent hiſtoria. *Baln. Reginæ.* Eſt & Reginę balneum tribus milliaribus à Piſis, quod ferratæ ponitur naturæ, ac ſuo loco poſteà deſcribetur.

BLANDVLA AQVA SVB CARPO.

BLANDVLA appellatur quædam medicata aqua in agro Carpenſi, milliario xxiiii. iuxtà Apenninum, quæ iam primùm inuenta Anno Domini M. CCCC. XLVIII. iumenta quędam ſanguinem mingentia curaſſe traditur, & ex eo experimento veniſſe in vſum. Eſt autem actu frigida, ſapore non inſuaui, ac viſu blanda & perſpicua, vnde illi nomen, & vicino oppido. *Minera.* Minerę autem (Sauonarola anthore) aluminoſę eſt: deinde Nitroſę atque Sulphureę, remiſſarum tamen in cunctis qualitatum, à ſecundo gradu exiccans, minus calfaciens, ac ualenter ex aluminis uirtute adſtringens. *Vſus & operationes.* In vſu bibendi eſt, nonnunquam item in balneis, & ſub Duccia vſurpatur. Epota frigidam, humidamq́; uentriculi, &

hepatis

hepatis intẽperiem emendat, renum complures paſſiones, atq; veſicç ſanat: imbecillitatem .ſ. præſertim retentricis virtutis, dolores, laxitatem, vlcera: nam plures (inquit ipſe) nouimus, ab vlcere in collo veſicæ huius aquæ potibus fuiſſe perſanatos. Seſſio in ea calida vteri frigiditatem emendat, fluores albos cohibet, ſterileſque ob eam cauſſam fœcundas efficit, necnon artuum ex frigida humidaque intemperie doloribus, atque podagræ medetur. Conſperſa autem vſu duceiæ, id genus affectiones, quæ catarrhi alicuius ſoboles ſunt, diſcutit: facit hemicraniæ, cęphaleæ, neruis, oculis, auribus, dentibus, raucedini, ſpirandiq; ue difficultati, tollendo cauſam. Et, quod non modicè in ea commendandum eſt, operari hanc aquam certum eſt non minus longè, quàm in fonte ipſo, competenter exhibita. Defertur Romam, Venetias, Mediolanum, Lugdunum vſque, & in alias partes. Tota ęſtate, & per caniculam vtilis.

Electio.

BALN. AD AQVAS IN LIGVRIA VBI NVNC MONFERRATVM.

EODEM verò Apennini tractu, vltrà Alexandriam Pontificis XVI. millia paſſ. eſt ciuitas Aquæ Statyellorum Plinio, ac Liuio teſtibus: quæ vt ab aquarum ſuarum perennis vſus primam cæpiſſe videtur originem, ita ipſarum adauget dignitatem mirifica natura, ſynceritas ſubſtantiæ, & multiplex ad omnẽ vſum ſalubritas. Siquidem aquarum natura limpida, adeoque ſimilis aquæ ſimplici, vt vix ſciuerit eam Sauonarola ſub aliqua mineræ ſpecie determinare. Antonius verò Guainerius, qui primus de his aquis conſcripſit hiſtoriam, pluribus aſſerit experimentis, præſertim ex elambicatione; eas tres ſalis partes continere, Nitri vnam, aluminis parum, ſulphuris verò ſuperficietenus quidpiam, quanquam & odore, & tactus qualitate ſulphuratas admodum atteſtetur. Viſu enim cùm limpidæ ſint, ac ad alueum vſque conſpicuæ; cæterùm tactu admodum calent, vt vix in proprio fonte ſint tolerabiles, ſapore ſicco, ac ſubſalſo, ſed magis ingratæ odore, vt corrupta nonnullis referant oua. Ad margines, vnde transfunduntur, herbas gignunt, ac enutriunt, ſynceritatis indicium, relinquuntque ſecus vndique incruſtamentum ſalſuginis inſtar: quo tamen effectu haud mihi ſanè arridet Nitroſas idcirco eſſe, vt quoſdam tradunt ex Medicis eius ciuitatis ſenſiſſe. Nitrum enim ſine viribus denſandi in Italia eſſe conſtat, Plinio teſte: ſed Albulis noſtris potius eas ſimiles iudico, Aluminoſas, ſcilicet atque ſalſas cum multo ſulphure. Quod confirmant, tùm calor ipſe actualis in his aquis vix tolerabilis: tum odor ipſarum ſulphuratiſſimus ac putidus: non enim ſulphur ex elambicatione, aũt alia tenus melius deprehenditur, quàm odore ſuo (vt totiens diximus) atque calore aquarum, & præter hæc adſtringentia ipſa, ſalſitaſque planè aluminis: quo mineræ genere tum tellus ipſa, tùm aquæ balnearum, quæ extrà ciuitatem exiſtunt, ex communi omnium conſenſu abundant. Videntur autem diuiti admodum vena ab origine. Scatet enim fons primarius in media platea ciuitatis; à quo aquæ, cùm impensè ſint calidæ, diuerſis locis corriuantur ad balnea, alia viris, alia mulieribus, & alia ad diuerſos vſus conſtituta, vbi balneæ faciunt, vbi vſu ducciæ accommodantur, & vbi valido ex ipſis aquis æſtuante calore excipiuntur vapores ad ſudationes; vt nec priuatæ ædes, nec loca publica, nec ſacra ſuis careant balneis, quin & lauacris quædam ſeruiunt fœminarum, ac fullonum, & quæ caducæ ex pluribus riguis colliguntur in communem lacunam medendis equis, ac pecoribus ſunt vtiliſſimæ. Amplius hoc mirum in eis naturæ ſtudium (quod & in multis alijs locis contemplabile eſt) vt non plus duobus palmis à calidiſſimo fonte, alteram natura deſtinauerit venam frigidæ, & ferè ſimpliciſſimæ aquæ, vnde quaſi pro cuiuſcunque arbitrio attemperari poſſent. In vſu quidem potus ſunt ad proprium fontem: vbi ſtudeant bibentes, vt quoad eius fieri poterit, ſynceras habeant, ac dum hauriunt, bibuntque, ſe quopiam circà nares odore defendant, quo nihil melius aceto, donec ingrato fœtori poſt primos dies aſſueuerint. In quo valent omnium antiquorum teſtimonio, aperiendo, attenuando, digerendo, ac firmando. Arenulas ducunt, calculos frangunt, renes, ac veſicam corroborant. Vſu verò balnei cùm plus ac minus temperatæ haberi poſſint, frigidis naturis, ac paſſionibus opitulantur: capitis præſertim, iuncturarum, ac articulorum doloribus; ac ex his qui ſolutũ magis diffi-

Vſus varij:

Frigida, vena cum calidis.

ciles, aut inueterati extiterint, ſudatorijs maximè diſſoluentur, aut vſu Ducciæ. Cæterùm tardè harum aquarum operationes percipi ſolent, Sauonarola teſte, ac nonnullis vix ad annum vſque cognoſcuntur: tota æſtate, ſed non adeo magnis caloribus eliguntur.

Electio.

AQVAE EAEDEM AD FLVMEN BVRMIDAM.

PORRO eadem aquarum natura, quæ tot facit ſalutaria balnea in ciuitate Aquarum; ad fluuij planiciem, qui hâc influit, transfunditur, ac æquè in balneis vſurpatur. Cuius eadem minera, eadem qualitas, idem vſus: niſi quia hæc ſubſtantiam eo tranſcurſu craſſiorem, ac terream magis acquirit, vnde colore efficitur ſubuiridis, ſapore terreo magis, magisq́; aſtrictorio, iniecta numiſmata ſubinde inficit. Neque actu adeo calet. Accidiſſe verò narrant quibuſdam annis, Guainerio teſte, quùm diuino quaſi miraculo omnes balnearum, quæ in ciuitate erant, facultates in has exteras aquas tranſlatæ ſunt, ac illæ fuerunt aliquandiu derelictæ. Semper tamen in his externis illutamenti vſus fuit præcipuus: ſedimento nimirùm leuiſſimo, ſubrufo, (vt tota vndiq́; tellus ſubrufa, ac figulinis vaſis vtiliſſima) admodum calido, cum aluminis ac ſalis adſtringentia ſingulari. Vtile ad defluxiones, artuumq́; tumentias: contracta extendit etiam ex vulnere, indurata emollit, ventris ac hydropiſis inflationes diſcutit, iſchiadiq́; impacta vitia ex alto attrahit. Eruitur autem lutum non ex fontibus ipſis, qui plures è Salebroſa rupe erumpunt, ſed ex profunda inferius lacuna, quæ quanquam tota paſſim ſcatet bullis feruentibus ſalientium aquarum, operoſiſſimis tamen laboribus ad id deſtinati homines, ſe totos in eas immergunt, donec ex imo alueo oppletis eo calenti luto lacernis, natantes ex altiſſimo gurgite, ac delibuti imo rubro ſmegmate emergant. Ex fontibus verò aqua, tam ebibita, quàm conſperſa, ac in balneis vſurpata, rectè à Guainerio ad quaſdam fluidas paſſiones conſulitur, pro adſtringenti facultate. quales hæmorrhoides, ac menſium fluores locis madidis, ac concipiendo in vtero ineptis. Pro multa verò eius aquæ adſtrictione communiter non probatur in potibus. Bibitur tamen vtiliter, & tanto efficacius, quanto actu calens adhibetur, & ſub ſole, in arenulis, & rumpendo calculo, & etiam aſthmati. Facit ad vteri procidentiam in embrochis. Subcutaneas, ac extimas omnes trahit ſorditias, ſiccat, abluit: quæ ſi cutim exaſperet, ablutio ad leniendum eam vltimis diebus in limpidis ciuitatis aquis conſulitur. Nocent vapores concluſo balneo, caputq́; adgrauant: cæterùm eadem vtriuſque electio eſt.

Vſus & Illutatio.

Luti vſus.

Electio.

BALNEVM ROFANELLI IN AGRO TOLLENTINATI.

PERTRANSIT ex agro Tollentinati Cluentum amnis, qui hac dignus memoria, ex ameniſſima conualle Apennini ortus, breui quadraginta milliariorum ſpatio, multis auctus riguis, ac torrentibus aquarum, à Cluana antiqua olim vrbe, nunc meo ſolo patrio (quæ in ora Piceni, hoc eſt ad mare, Plinio teſte) rapidiſſimus influit. A dextera amnis parte, vbi Vicus cognomento Rofanellus, nec plus à Tollentino nobili oppido trib. mill. paſſuum, fons ſcatet eius nominis aquæ, quæ & ſubſtantia ipſa, odore, colore, atque ſapore plurifariam admiſta, vſu potus, ac balnei, & item luti, digno eſt quæ & inter has medicatas referatur. Adhibito ad fidem recenti teſtimonio Valterij de Valterijs egregij Medici Tollentinatis, ex cuius longo vſu, ac ipſarum aquarum diſtillatione, varijsque experimentis hanc contexuimus hiſtoriam. Non dubium præbet harum aquarum naturam ſpecierum hinc non longè inuenta foſſicij aluminis, quam Talcum (ni fallor) dixere poſteri, quæ ex edito ad meridiem colliculo magnis ac digitum altis luminis eruitur, ſiccæ ac adſtringentis qualitatis: Et pro quadam intimi ſoli eius natura, quam ſcatentes aquæ præ ſe ferunt, non mirum vel bituminis obtinere indicat, vel aliquam etiam ſulphuris miſtionem. Scatent aquæ ipſe è ſuo fonte mediocri copia, ac frigidæ, primo aſpectu quà tranſeunt, ſubſtantia craſſæ, & tamen exceptæ vaſe vitreo (quod non multam arguit miſtionem) vix à ſynceris aquis diſtinguerentur. Odore aliquantiſper graui,

Cluena, & Cluētū fin.

Natura aluminis.

Qualitates

graui, ſapore ſicco, ac adſtringenti, & qui ſuctu quodam (vt aluminis eſt) guſtatum ipſum afficit, graueolens admodum in fundo, & ſecus riguum relinquentes ſedamentum. Quare diſtillationis experimento, vel etiam decoctione cùm manifeſtum mittant ſulphuris, vel bituminis, quæ affines naturæ ſunt, nidorem; cęterùm his per halitum vaneſcentibus, ſedimen in imo vaſis contemplari eſt, aluminoſum, modicè ſalſum, & ſubadſtringens, nec ardens, nec crepitans, ſi igni adhibitum ſit. Vrinas verò cùm ebibitæ, iteratis præſertim poculis cieant, ac minus tamen ſubducant aluum, abſterſoriam præcipuè obtinere indicant facultatem. *Operationes.* Quapropter intemperiem hepatis, ac renum calidam, nec non ventriculi ex bilis redundantia debilitatem corrigunt, & quæ eorundem, ac ſanguinis vitio redundant ſubcutaceas affectiones, pruritum, & ſcabiem ſanant. Vel quæ interiores afficiunt meatus, vrinæ ardorem temperant, renum Vlcera ſiccant, purulentas cohibent excretiones, gonorrheamq́; & arenularum extrudunt recrementa. Iuuari admodum earundem potibus mulieres compertum eſt, cùm ſcilicet ob redundantes ex vtero humiditates non concepiſſent, poſteà abſterſis, corroboratiſque ſic locis concepiſſe. *Electio.* Bibuntur ſub calidiori cęli ſtatu, meliores verò (vt de multis alijs frigidis potui idoneis diximus) ſi in duplici vaſe concalefactæ habeantur, quo nomine, vt ſtomacho minus validis, ita & alijs temporibus, ſi opus ſit, vtiliter exhiberi poterunt. *Balnei vſus.* Vtiles non dubiè & in balneis, ſaltem priuatis concalefactæ ad prædicta omnia cutis vitia, & ad artuum tumores non minus, doloreſque ex humiditatum afluxu compeſcendos. *Luti.* Luti verò eius ſubſtantia cùm cęmentoſa dicta ſit, ac miſta aluminoſis, ſalſis, ac bituminoſis partibus; adhibita (vt artis eſt) concalefacta, & ſub æſtu ſolis ardentiori, tam artuum tumores, quàm etiam inueteratas extenuabit duritias, neruoſque ex vulnere etiam contractos iuuabit. *Aqua ſalſa.* Cæterùm aqua, quæ ex oppoſito eiuſdem collis iugo, ac fixo lapide ſcatet, exiguo fonte, frigida item, ac limpida; puriorem quidem ſuſcipit ſalis impreſſionem, ac tantæ ſalſedinis eſt, vt guſtanti linguam abradat, vtiliſſima idcirco vſu enematum, valenter abſtergens, ac ſiccans, ſi præſertim cum prædicta minus acri aliqua parte, & vt occaſio poſtulat, attemperetur. Vt exiſtimem in Colicis, & in dyſentericis tergendis, ac ſiccandis, non minus quàm montis Catini aquas fore vtiles.

BALNEA OLIM VRBIS SALVIAE,

ET CALDAROLA IN PICENIS.

HINC, vbi leni aſcenſu frugiferi erga Apenninum ſe extollunt colles, non obſcura habentur monumenta balnearum, ac vetuſta aliqua, quæ etiamnum extant Romanorum rituum veſtigia vrbis Saluiæ. *Vrbis Salviæ Theatrum.* quas antiqui (vt aiunt) Theatri forma equidem paleſtras potius cum balneis, Vrbanarum imitatione fuiſſe exiſtimo, quando ſub frequenti illa coloniarum in Picenis celebritate, militaria in eis exercerent ſtudia. Eodem verò collium tractu, qui ad Cluentum amnem pertingunt, Caldarola eminet oppidum peramęnum: quod quanquam à Caldarola familia ex Neapolitanis patricijs, qui hæc diu tenuerint loca, nomen traxiſſe quidam aſſeuerent; antiquioris tamen huius nominis coniectura ſit, à calidis aquis dictum, quæ in propinquo colliculo de Caruſum nuncupato, ad duo ferè extrà oppidum ſtadia emanant. Quæ olim balnea Sancti Antonij nomine inſignita, ac multæ (vt ſeniores tradunt) frequentiæ, cùm non differre admodum videantur à Roſſanelli, iam prædicti in Tolentinati aquis, quæ vix quindecim hinc abſunt ſtadijs; *Sancti Antonij bal.* Sulphureæ tamen in primis, cum aluminis miſtione habentur. *Natura.* Ex quibus manifeſte calfaciunt, àtque exiccant: ob quandam verò adſtrictionem, quidam addunt & ferri eas, nec non fortaſſe auri participare naturam. Morbis idcirco frigidis probantur, ac inflationibus diſcutiendis vtilia: ſanât & cutis vitia, ac contractos ex vulnere neruos, ac ligamenta extendunt. Proinde cùm digna ſint, vt à craſſa vligine, qua iamdiu obruta manent, reſtituentur, id proximè ſperandum eſt, tùm diligentia, ac virtute ſpectabilis viri D. Euangeliſtæ Palloti, qui hinc oriundus SIXTO QVINTO Pontif. Max. à Secretis, ac Datarij hodie Sedis Apoſtolicæ dignitate illuſtris: tùm conciui ſuo curante Gregorio Picca I. V. D. ex quorum cenſuris, ac multorum experimentis hanc dignam huic loco adnexuimus hiſtoriam.

ALVMINATAE AQVAE IN GERMANIA.

NONNVLLAE verò, ac nobiles Balneæ inter Aluminoſas in Germania perhibentur. Sunt jn finibus Lacus Podamici, quem Conſtantienſem vocant, quædam Embs dictæ aquæ; quæ aluminis miſtura (vt illi Medici atteſtantur) atque nitro participant. Adde his, & cùm in cauſſis frigidis ſummè conferant, capitis, ſcilicet affectibus, neruorum reſolutionibus, iuncturarum debilitati, coli doloribus, Vlceribus malignis, ac alijs à diuturna defluxione morbis medeantur; facilè equidem venio in ſententiam Illuſtris. Domini ab Altaemps, has balneas non mediocriter quoque ſulphure participare. Sicut etiam ijdem auctores Empſenſes, quę ſub diœceſi Treuerenſi habentur, Aluminatas ſimpliciter dixerè, quia ſalſiuſculas illas inuenerint, vſu etiam mulieribus innoxias, ac blandiſſimo calore præditas. quo certè inditio & ſulphure eas quadam tenus participare non eſt negandum. Præſertim quia & morbis catarrhalibus experti ſint vtiles: modicè, ſcilicet diſcutiendo, & membra ipſa non minus, à recipiendis defluxionibus præſeruando, ac roborando. Ob quam ſimiliter facultatem, & quia blandiſſimæ in balneis ſunt, ad conceptionem tam mulieribus, quàm viris, qui minus potentes ſint ad rem Venereari vtiliter commendantur. quibus in caſibus & ego eas recipiendas conſulo. Alias item celebres tradunt in Alſatia, aluminis, nitri, ac ferri prætereà virtute participes: lienoſis, nec non quartanarijs ob egregiam temperiem vtiles, mundant cutim omnibus vitijs, vlceribus, plagiſq; ſordidis, atque ſcabie. Aluminoſæ porrò miſturæ recenſuimus alias in Belgis, in agro Taurino in Heluetijs, & in Auſtria ad Bada oppidum: ne alia hic receſeam Balnea à ſubdominio aluminata.

Embs aquæ. *Empſenſes.* *Alſatiæ aquæ.*

De aquis naturalibus ex Gypſo, ac cęterorum lapidum generibus. Cap. X.

NON eſt autem poſt Aluminoſarum aquarum cenſuras, differenda natura Gypſi, quod & ipſum aluminis modo contumacis mineræ eſt crudæ, & ſicciſſimæ. In montanis, ad conſpectum viæ Flaminiæ, Squamoſum alumen coquunt in Gypſum, quem Specularem Latini vocarunt σεληνίτην Græci, quòd noctu ſub luna fulgeat; ex quo optimum fieri gypſum adfirmauit Plinius. Variat enim hoc lapidis genus ſecundum loca non parum; nam colore reperitur cineraceo, liuido, pallido, ſubrubro. Et materia, alibi ſyncerè natiuum, hoc eſt quod ſtatim erutum, gypſum eſt tenaciſſimum, quale in Cypro naſcitur, Plinio. Alibi verò lapis prædurus eſt: quapropter calcarij lapidis inſtar, coquitur aliquandiu in fornace, mox ad vſum contunditur in puluerem. Cuius modi multiiugas paſſim venas Apenninum montem videmus in tota Italia. Quod notant authores; gypſi materiam vbique naſci. Sed hic plana magis opus eſt explicatione. Singula lapidum genera venirent in hanc conſiderationem aquarum, prout incurrentes aliquam ex eis concipiunt impreſſionem, quæ habentur, & ſpecie, & permiſtione ſimul generum innumera. Ex omnibus verò tria hic computamus extrema. alia ſunt duræ ſubſtantiæ lapides, vt ſilex, pyrites, molaris, minutæ glareæ, & quædam marmora; quæ maturiores ſuo occurſu, ac minus crudas efficiunt aquas, nullas alioqui ſua impartiuntur qualitates. In altero extremo quædam alia ad naturam terræ accedunt, quæ vel emolleſcunt, vel fatiſcunt influente aqua, Gal. teſte 1x. Simpl. Vt tophacei, arenoſi, ſabuloſi, pumicoſi, cinerei. Alij lapides mediocri inter illa genera ſubſtantia, ac duritie, mediocrem in aquis obtinent conditionem, vt aluminoſum genus, calcarium, vitrarium, gypſeum; qui vt aliquam præbent aquis qualitatem; ita ſi igne ſubterraneo, vel calentibus vtrunque aquis afficiantur, non modicè ipſas inalterant, ſapore, calore, ſubſtantia, & item qualitate plus minus exiccante, & terrea. Hoc verò in his differt gypſum à calce; ꝙ lapis calcarius pręuſtus igne, exoleſcit totus, ac fatiſcit in aquas. qđ propriū idcirco facit genus, de quo poſteà loquemur. Gypſum hoc habet propriū, vt quanquā ignē patiatur, nō ſoluitur tamē igne, vt calx; ſed cōcipiens partes igneas, minus denſum fit, ac redactum in puluerem, vt gypſi artis eſt, ſuctu adeo acri in ſe attrahit aquas, vt glutinum euadit lapideum, tenacipinum. Pati verò gypſum cōtingit igneum; aut arte, qua nimirùm lapis coquitur, ac comminutus ſic venit in artem; aut coquitur natura, attenuaturque terreſtri calore in tantum, vt non adhibita etiam igne, ſtatim è fodinis erutum,

Alu. ſquamoſum. *σεληνίτης.* *Ex generib. lapidū communes impreſſiones.* *Gypſū quid differat à calce.*

Gypſi multa differentiæ.

erutum, ac comminutum, venit in opus, fitq; in cæmentis tenaciſsimum. Itaque gypſi materiam, dictum eſt, vbique naſci, ac innumeras diuerſis locis, ac terris ſortitur differentias. Induſtrij hac in parte ſcriptores, & nos in libris terreſtrium rerum, varias admodum obſeruauimus differentias, vt è lapidicinis ſuis eruitur. Candidiſſimum omnium Cyprium, vt ex Plinio propoſitum eſt, alabaſtrite dictum ad vnguentorum vaſa, & ſimile quod ex Germania fertur, in Thuringis naſcens, quo ſoluto in aquis nitidiſſimas plaſtæ formis ſuis fingunt imagines. Cinereum, & glebosum, grauiſſimumque in Italia, vel è lapide ſpeculari adſimili, & Talchi laminis combuſtis; alibi ſubrufum, alibi melleo colore. Omnino vſtum, & non vſtum intelligitur, ſeu coctum, & non coctum. Nec dubium hoc gypſi genus, quod non indiget artis coctione, ac terreſtrem paſſum ſit ignem, vt affatim influentes aquas combibere eſt idoneum, ita inſignes admodum in eas imprimit qualitates. Ergo diuerſos impreſſionum gradus in omnibus ex gypſo aquis eſſe neceſſe eſt. Aquæ enim quæ crudo occurrunt primo generi gypſi, crudæ ſimiliter, & grauiſſimæ euadunt, vel ipſa frigiditate noxiæ corporibus. At maturum, & quod aliquatenus calorem ſenſerit intimum, albidas reddit, materia ſcilicet non adeo contumaci, ac domita calore, vnde facile ſe in aquas diſſoluat. Quales, & in exemplis gypſearum dicemus noſtras Albulas, quæ maniſeſte lapidem intimè cõcipiũt calcarium, idemque fermè vel gypſi genus, vel adfine, & qualitates ſimiliter aluminatarum more habet conſtipatiuas. Atque hoc magis, quòd mineralia omnia etſi vim plus minus obtineant emplaſticam; ideſt quòd tenaciter corporis meatibus illita inhæreant: hanc habet gypſum valde inſignem, terrenæ, ac ſicciſſimæ ex natura ſubſtantiæ, iuxta atque viſcidæ, tenacis, nec adeo acris. Quas omnes impreſſiones facilius aquæ contraherent, ſi ex combuſto in vſtrinis lapide transfunderẽtur, quales ex cinere lixiuium, qui cum etiam multam habet gypſum affinitatem. Styptico ſapore, ac ſubacri, diluta albedine craſſas, ac graues. Cutim extrinſecus adhibitæ contrahunt, meatus opplent, excrementiciam ſubter cutim humiditatem conſumunt: & quæ præcipua in eis vtilitas eſt, ſudores cohibent. Ebibitæ autem non poſſunt eſſe ſalutares: habet enim gypſum vim præfocatiuam, atque admodum exiccantem: quare nonnullis cordis humidum abſumere putatur, ac inter venena à Dioſcoride ponitur, quod genus dixerim duras, ac frigidas, & grauiſſimas. Viſcera enim aggrauant, vrinarum difficultates gignunt, vt cænoſæ omnes, ſanguinem coagulant, vim generatiuam lædunt, meatus occludunt, noxiæ thoraci, & omnibus organis reſpirationis. Reliquæ, ac dilutæ cum aluminatis computandæ.

Variæ ex gypſo impreſſiones.

Qualitates.

Ex Gypſo aquæ potu noxiæ.

LOCA ALIQVA, ET AQVAE EX NATVRA GYPSI IN ITALIA.

PRO exemplis autem, aquas quæ gypſi obiter elambant materiam, non paucas habemus in montanis Italiæ: ſed quæ tamen non notantur, vtpote parum vtiles, vel ſiccæ inuentæ in potibus, uel fumoſæ. Aliæ fallunt ſenſum ex prædura gypſi ſubſtantia, quæ non facile ſoluitur in aquas, ſed quæ pluriſariam lædunt: vt quæ ad Callim bibuntur apud Camertes, quarum vitio (vt ego exiſtimo) gutturoſi omnes fieri viſuntur indigenæ, pręſertim mulieres. Similes in Equicolis ſunt, & alijs locis. Similis naturæ ſunt aliquæ ſcatebræ ad vrbem Romam extrà Portam Sancti Sebaſtiani, quas inter vepreta erumpẽtes latiſſima planicie, haud differre claritate ſubſtantiæ à potulentis alijs diceres. Limpidæ, frigidæ: cæterùm ſaporis aciduli, & quæ per ebullitionem cinerem deponunt non paucum, albiſſimum, gypſi, vel calcis inſtar. Quare eas in potibus omnino prohibui, etiam prælatis viris. Bononiæ puteos ob ſolum natura gypſeum, tradunt inutiles, ac bibentibus urinarum gignere difficultates. In Germania autem Gypſi mineram elambere ſcribunt noſtri recentiores, quæ ad montem Albium, ſub Eugeſta Heluetiorum emanant. Alias ex eis non habui notas, niſi quòd exiccando utiles ſint, ac refrigerando: & hinc abſtergunt, opplent, ac glutinant. quibus planè facultatib. ualere eas aduerſus antiqua ulcera perſuaſum eſt.

Aquæ ad Callim.

Acidæ ad vrbem.

Bononię putei.

Aqu... Eugeſtanæ.

STYGOS HYDOR IN ARCADIA.

GYPSEAM naturam, vel quid peius tenere fontem, ſeu flumen Stygos quidam putant iuxtà Nonacrim, qui eſt Arcadiæ mons. Nam lapideſcere eius aquam tradit Plinius,

ac nimio frigore noxiam fortè quia argenti quoq; viui occultè concipit virus. De quo Seneca in naturalibus, ſumma (inquit) celeritate corrumpit (ſcilicet corpus) nec remedij eſt locus, quia protinus aqua duratur, nec aliter quàm Gypſum ſub humore conſtringitur, & alligat viſcera. Item Vitruuius libro VIII. Hanc neque argenteum vas, nec æneum, neque ferreum ſuſtinere poteſt, nam diſſilit, ac diſſipatur, niſi (dictû mirum) mulæ vngula. qua narrant Alexandrum ab Antipatro, per Iollam filium fuiſſe necatum. Aeliani hiſtoria fluminis meminit libro x. de Aſino Scythio, Stygis fluminis in Arcadia aquam Scythici aſini cornu Maximo Macedonij delatam, cùm vaſa diſrumperet, etiam ferrea, ac illud proptereà cornu Apollini Pythio in Delphis dicaſſe, quod Stygis robur ſuſtinuiſſet.

EX PVTEOLANO AQVAE.

AD hanc porrò ſpeciem pertinent aliquæ in Campania aquæ, quæ nullam manifeſtè mineram niſi Puteolanum puluerem elambere viſuntur. Subſtantia eius media eſt inter lapidem & terram. Nam quod putauit Vitruuius, congeneam hunc puluerem naturam habere cum pumice, non ſatis conuenit eius effectibus. Nam non eſt dubium, quòd pumices non redundant, niſi vbi terræ ardent, vt in Aetna, ac Veſeuo monte: vnde ſpuma potius videtur eſſe ex viſcida vligine concretá, quàm terra, leuis, ac ſine robore. Hic autem puluis mineralis eſt, in Campania tantùm natiuus, & in latio propè Romam, cuius fodinas intellexit Cicero pro Cluent. d. In arenarias quaſdam extrà portam Eſquilinam productus occiditur, vbi multum etiamnum foditur. Roboris eſt in cæmentis duriſſimi, Vitruuio ipſo, atque Plinio teſtibus: vnde portus Puteolanus ex eo primùm factus, Strabone; nomen pulueri acquiſiuit Puteolano. Quare ad Gypſi naturam potius videtur accedere, ac ferri: minera Tophi gleboſa, grauis, ſcabra, ferrugineis intermiſta ſquamis, vel albis, ac gypſeis pullacei coloris, vel nigri tenacior. Pro inexhauſta autem ariditate, vbi aquis interluitur eas affatim videmus imbibere, nec retinere tamen in ſe, niſi quantum in cæmentis excipitur, ac paucæ ob id impreſſionis. Quare per hunc tractum Campaniæ vſque Neapolim, permultas ex huius pulueris materia excurrentes inueneris aquas, quæ in potibus, ac eſculentis ſumuntur, ac raræ vllam referunt qualitatem, niſi nomen, quod communiter habent prauæ aquæ.

Pumicis, nā.

Arenaria fodina.

AQVA FERRATA SVB TYBVRE.

TALIS aquæ ſpecies ex eiuſmodi tophaceis ſcatebris emanat ſub Tybure, non longè ab Hadriani Cæſ. villa, quæ ferrata dicitur, ac iam toti illi viciniæ, ac vinctis cognomen ferratæ videtur indidiſſe. Hanc in fluxibus ventris, vt chalybeatas arte aquas, vſurpaſſe aliquando accepimus Angelum Leoninum Tyburtinum, qui Leonis x. Medicus, & poſteà Archiepiſcopus Turritanus. Non ſine aliqua tamen acutie, ac abſterſoria parte eam cognouimus ex ſedimento, quod decocta relinquit ſciſſilis aluminis modo ſalſugineum, atque albiſſimum.

De aquis atramentoſis naturalibus. Cap. XI.

χάλκανθον.

AQVARVM autem ex atramento eadem eſt cum Aenearum natura: quod græca voce planè exprimitur, χάλκανθον enim appellant, quaſi æris florem, ac ſuperficiarium materiæ æris recrementum. Vnde Plinius libro 34. cap. 22. Græci inquit cognationem æris fecerunt nomine & atramento ſutorio, appellant enim Chalcanthum. Eſt enim hæc tertia quædam natura, quæ per aquas ſeu naturaliter, ſeu arte affuſas in materiam æneam coaleſcit, veluti ſal, vt declarabitur. Ex quibus hoc primum manifeſtum eſt, quòd omnis atramentoſa aqua tenet æris naturam. Et alterum (quod aliquam facit differentiam atramenti atque æris (vbicunque ænea materia eſt, ibi & chalcanthi aliqua productio eſt, non è contrà. Hoc enim excrementum eſt, illud ſeminarium. Ex perfectis quippe æris metallis producitur & chalcanthum, ſi aqua (vt dixi) affundatur, eaque aut ſponte naturæ in cauernis, aut igne adhibito coaleſcat. Ex imperfectis autem multis emanare quidem videmus aliquam atramẽti portionem; cæterùm

Aeris, & atramenti affinitas.

æris

æris ſterilem. Atque id commune eſt in metallis terræ, vt alia minera imperfectior, & minus fœcunda alia minera ſit. Gratia verò exempli, nullis in locis (quantum apud varios auctores legere potui) perfectior æris, atque chalcanthi ſimul natura reperitur, quàm in Cypro. Vbi auctore Galeno lib. IX. Simpl. mons eius metalli erat, totus chalcyteos, Soryos, Miſyos, ex qua maſſa in fornacibus fiebat æs, cadmia, pompholix, Spodium, Diphryges. *[Atramentum naturale.]* Chalcanthum verò ſic: ex pertuſo colle deſtillabat quotidie guttatim aqua viridis, ac tepens; quam aquam vincti quidam in piſcinas fictiles efferebant, in quibus paucis diebus concreſcebat, fiebatque Calcanthum, quod propterea σταλακτὸν, ideſt Stillatitium à Dioſcoride vocatur. Ex quibus & hoc rurſus intelligitur, quod idem ferè eſt dicere Chalchanthoſam aquam, ac ex chalcyti, Soryo, Miſyo, atque ære admiſtam, qualem in Cypro eſſe diximus abſolutiſſimam. Ad Cyprij Metalli perfectionem proximè accedit quod *[Aqua ex Chalciti, Miſyo, & Soryo.]* poſteris ſeculis repertum eſt in Dacia, ære pariter fœcundum, atque calcantho. Poſteà quæ in Germania ſunt, ad Perzenum & Sbozzum: poſtremæ ſunt quæ in Hiſpania mineræ, & in Italia: quæ vel hoc nomine deficiunt à perfectione chalcanthi, quod vbi in Cypro quæ ſponte deſtillabant aquæ in cauernas, ipſiſſimam conuehunt ſubſtantiam chalcanthi; in his alijs regionibus iuuari naturam opus eſt arte, quæ eius ſuppleat defectum. Ratio enim *[Ars atramenti.]* parandi apud Dioſcoridem & Plinium, & quæ hodie ſeruatur, hæc eſt. Effodiunt mineram apertis vndique ſcrobibus; ob noxium halitum eius; inſolant per ſex mēſes, ſinuntque eam ſubdialibus pluuijs, ac vdo noctis aëre irrorari; mox macerant in magnis alueis, deductis in eos puris aquis, quarum ſubinde lixiulum in ahenis plumbeis decoquunt, cætera enim metalla ab ea aqua eroduntur. Neque hactenus hæc aqua acquirit Chalcanthi perfectionem: verùm addita certa portione aut æris, aut ferri condiunt, conditasque ſinunt in alueis ligneis refrigerari, tranſuerſis virgis inſertis, vbi reſtes chalcanthi concreſcunt, vitrumque eſſe creditur, vt Plinius inquit, vnde noſtris poſteris dictum videtur Vitriolum. Additur ferri, aut æris portio, nimirùm ob defectum aliquem partium Miſyos, Soryos, & Chalcyteos, *[Vitriolum chalcātum.]* quarum chalcanthum ipſum ſoboles eſt, ac ſine eo additamento (quod tanquam coagulum eſt, aut magiſtra, quemadmodum eam vocant) non perficeretur chalcanthi natura. Ergo planè conſtat eius perfectionis minerarum, magnam eſſe latitudinem, atque itidem ipſarum aquarum. Abſolutiſſima enim eſt quæ totam continet æris naturam, atque chal- *[Syncera chalcanthi aqua.]* canthi, quæ miſta eſt quaſi diuerſis ſeminibus, Chalcyteo, Soryo, Miſyo, ac Melanteria, quæ ex eiſdem montanis, ac fodinis eruta illa inſula dictum eſt. Aqua colore viridis, ſubſtantia craſſa, odore (vt materia quoque ipſa eſt) graui, ac toleratu difficili, guſtu chalcytidis atque æruginis mordaci. non adeo in balneis vtilis, vtpote quæ cum vehementi adſtrictione apprimè calfacit, actu tepida: quæ omnia de Cyprijs aquis narrat IX. Simpl. Galenus quanquam inuenio hodie ab ipſis, eas minus obſeruari. Harum porrò naturam *[Participās calchantho aqua.]* conſequuntur quædam mineræ atque aquæ eius generis in Italia, Germania, atque Hiſpania, quæ mediocres ſunt; ex his enim æs quidem non fit, ſed quodam additamento chalcanthum; ac hæ certis in caſibus haud inutiles ſunt in balneis. Præter has autem tertium genus eſt aquarum huiuſmodi, quæ neque æs, neque chalcanthum mittunt; ſed omnino ſteriles ſunt, ac aliquam duntaxat eius naturæ elambunt qualitatem; quod genus præcipuè in *[Atramētoſæ in bal. vtiles.]* balneis idoneum eſt. Siquidem ſuſcipiunt hæ aliquam è materia chalcanthi impreſſionem, aut ſaporis, aut coloris, atque etiam caloris; vix vllam tamen determinatè, niſi acuitatem quandam cum inſigni adſtrictione. Variam eam tamen pro diuerſa diſpoſitione, ac miſtione mineræ, & aquarum ipſam incurrentium proportione. Quare alio loco Acidæ ſunt, qui tamen ſapor haud proprius Atramentoſæ aquæ eſt: nam multæ ſunt acidæ ex aliqua alia miſtura. ſicut albulæ, quæ aluminoſæ ſunt, ac multæ acidæ in Puteolano, nitroſæ. Alio loco elambunt quidem aquæ chalcanthi materiam, acres tamen, aut ſubacres ſunt, quas fortes appellant, aut fumoſas. Operæ precium ergo eſt (vt toties ex Galeni auctoritate monui- *[6. San. tu.]* mus) veram notitiam quaruncunque aquarum in particularibus ipſis venis, ac fontibus inquirere, eaſque per experientiam cognoſcere. Prima ergo, & quodammodo propria atramenti impreſſio videtur eſſe (eodem Galeno teſte) vehemens adſtrictio cum inſigni calfaciendi virtute. Quam ob rem veræ, ſynceræque atramentoſæ aquę potētia calfaciunt ſi quæ *[9. Simpl.]* aliæ minerales aquæ, & quædam actu in altum penetrant. Nec minus exiccant, conſtipant, contrahunt. In potibus inutiles (vti diximus) nam ſtomacho aduerſantur, corroſiuæ, at- *[Operationes ſynceræ aquæ atramentoſæ.]* que vlcerantes ſunt, parcè in quocunque medicinæ vſu recipiendæ. Niſi in pauca doſi, aut dilutæ, ac temperatæ admodum ſumantur: ſicut drachmę pondere ad lumbricos necandos ſumitur ipſum chalcanthum; ac pro portione idem pręſtabit chalcanthoſa ipſa aqua. Quemadmodum etiam his qui ſuffocationis periculum ſubierint fungorum eſu, ex aqua potum

chalcan-

chalcanthum conſulitur, ad prouocandum vomitum, Dioſcoride auctore. Extrinſecus autem adhibitæ velociter digerunt, laxam, frigidam, ac tumentem carnium miſcellam extenuant; nec non ſanguinem fluentem ſiſtunt, non aſtrictoria modò facultate, ſed causticæ quoque virtutis ratione. Oedemata diſcutiunt, lepram, & craſſam ſcabiem abſtergunt, elephanriaſimque à radicibus corrodunt. Vtiliter fiſtulis rumpendis induntur, vlceribusque ſupercreſcentem carnem exedunt: qua vi chyronijs, cachoëticisque, quæ difficile curatū dicuntur vlcera, ſeu mali moris, ac fluidis medentur. quo loco ex vitriolo ipſo oleum neoterici practicantes vſurpant. Tineam ſanant factis embrochis, ex experientia. Carnibus prǽterea condiendis, ſeruandisque Galeno teſte, ſunt commodiſſimę: à putrefactione enim præſeruant ſuper cæteros ſales, manantem exinde humiditatem aſſiccando, ipſarumque ſimul ſubſtantiam contrahendo, ſolidandoque, condimentum idcirco inſepultorum corporum ſingulare. *Vtilitates in balneis.* Porrò aquarum, quæ ſuſcipiant, non exactam ſubſtantiam atramenti, ſed terram quampiam atramentoſæ naturæ abluant, multi ſunt gradus miſtionum; ita, vt vix aliquæ differre videantur ab aqua ſimplici, niſi maiori quadam tenuitate; vt de multis dicemus, quæ nec in cibis ac potibus refutantur. Et quo magis aquæ reperiuntur diſtare ab exacta illa natura chalcanthi, eo minori efficacia in ſuo genere operantur. *Acidularū ex chalcantho natura.* Proinde quæ mediocriter atramentoſæ ſunt, eadem per omnia poſſunt, quæ aluminatæ, atque acidæ. Penetrant vero promptiùs, abſterguntque, ac epotæ (quales multæ habentur temperatiſſimæ acidæ) per vrinam, ac per aluum egregiè purgant, arenulas pellunt, lapides conterunt, vrinarios meatus dilatanr, omni ſublata, quæ iſthic generari aſſolet viſcoſitate. Quæ verò imbutæ duntaxat eius naturæ vaporibus ſunt, in potibus ac cibis vtiles. Immò ſic aliquæ longo vſu conſortant ſtomachum ac viſcera aliqua, obſtructiones aperiunt, obeſos emaciant diu ebibitæ. Vt particulares quarundam hiſtoriæ docebunt. Et aliquæ acidæ.

De atramentoſis aquis & locis. Cap. XII.

ATRAMENTI natura haud ita vulgò reperitur, quemadmodum ſal, ac multa alia genera minerarum. Immò cùm raris in terris propagetur, haud mirum ſi pauca loca in toto orbe memorentur, ac primas obtinere Cyprium dicatur, deinde noſtris téporibus Dacicum, tertio loco Italicum. *Vitriolum Romanum.* Inualuit tamen vſus quodammodo loquendi noſtrorum veterum, vt electiſſimum cognomento Romanum appellent. Vbi duplex error detegitur. primum quia hoc non excellit neque Cyprium, neque etiam Dacicum. Deinde quia in agro Romano nullum neque à Plinio, neque ab alijs ſcriptoribus claſſicis ponitur: quam ob rem (vt equidem puto) barbari id cognomen à famoſiſſima omnium vrbium regina Romanum indiderunt pro Italia, in qua repertū eſt certis locis. Primùm in ora iſta maritima Campaniæ 28. circiter milliario ab vrbe, in pago, quod ab æris natura Montæranum dictum videtur, & Aeris iuxtà fluentum. *Aeris flu.* Quæ vena perexigui eſt fructus, ac raro elaboratur: extenditur tamen hęc natura ad totum agrum Viterbij, vbi tot balnea ſunt, etiam ęnea aliqua: & quibuſdam locis fit vitriolum, ſed (vt dixi) paucum. In Senenſi nouiter reperta eſt chalcanthi minera ad montem Fullonicum, via Romana ſiniſtrorſum 8. mill. paſſ. & in Maritima, vbi mons ęris pagus dicitur, terra miſturę diſcoloris, luteę, rubiginoſę, atrę, ſubuiridis; craſſorum verò adeo vaporum exhalariua, vt luminaria inter fodinarum latebras extinguant, vnde multam ex eis Cupparoſam collegimus. Sunt & in Volaterrano, quas dicemus, aquas. *Lib. 34. cap. 12.* Porrò in Hiſpania puteos id genus aquas habentes ponit Plinius, ex quibus (inquit) atramentum fit colore cęruleo, per quam ſpectabili nitore, vt vitrum credatur. Et in Germania, vbi celebre eſt quod in Saxonia apud Goſelariam conficitur. & infrà in Miſena pluribus locis. in Bohemia quoque, & in extima Pannonię parte, quę Tranſyluania dicitur.

AQVAE EX CHALCANTHO IN CYPRO.

SYNCERAS autem chalcanthi aquas in Cypro, ita deſcribit Galenus ex pluuijs *Gal. 9. Sim.* deſtillare. Specus erat in continentem collem, ea latitudine, vt tres ſeſe viri in eo contingerenr: tanta verò altitudine, vt viro ſummè proceto recto liceret incedere. Specus hic decliuis quidem erat, non tamen pręceps ac pręruptus. Porrò ad finem eius quaſi in ſtadium porrecti, lacus erat aquę viridis, & craſſę, tepidæ plenus. At in toto deſcenſu calor

ſimilis

ſimilis qualis in primis balneorum ædibus percipitur; quas, quòd in eis corpora præmolliri ſoleant, Promalacteria appellare conſueuerunt. Aqua verò quotidie guttatim ex percuſſo colle deſtillãs, quatuor & viginti horis totius diei ac noctis colligi aſſolet ad amphoras Romanas quaſi octo. Eam vincti quidam in piſcinas quaſdam quadratas fictiles, in domo ad ingreſſum poſita ſitas efferebant, in quibus paucis diebus concreſcebat, fiebatque chalcanthum. Mihi verò, vbi ad terminum effoſſi ſpecus deſcendiſſem, vbi videlicet tepida hæc, viridiſque aqua colligitur, aëris odor viſus eſt ſuffocans, & toleratu difficilis, chalcytin, æruginemque redolens. Et aqua quoque guſtu præferebat qualitatem eiuſmodi. Eapropter & nudi, & cum ſumma feſtinatione amphoras vincti exportabant, nec longiorem illic moram perferre poterant, ſed celeriter recurrebant. Accenſi autem erant mediocribus in ſpecu internallis lychni, qui nec ipſi longo tempore durabant, ſed celerrimè extinguebantur. Hunc ergo ſpecum pedetentim excauatum multis annis ab eis tunc didici: Hęc enim, inquiebant, aqua viridis, quam vides ex colle in lacum manantem, ſenſim ſeipſa minor effici ſolet. At vbi propè adeſt vt deſinat, rurſum vincti, quod continens eſt ipſius collis perfodere pergunt. Euenitque aliquando olim, vt ſubitò quicquid perfoſſum eſſet, concideret, omneſque ad vnum occideret, ac totam viam corrumperet. Id vbi fit, alio foramini fodiendo couſque inſiſtunt, quoad rurſum aqua illis adſit. Hęc habui quę tibi de chalcantho exponenda cenſerem, & ſanè fortaſſe non neceſſaria, cęterùm quę ſcire prętaret, quàm ignorare. Memineris autem, quòd ad ſiniſtram manum ingredientibus, conſpectum nobis dixerim Metallum Soreos, chalcyteos, & Miſyos: vt ex his conijcere liceat, aquam pluuiam totius collis terram illam colluere, atque abluere, ex qua ſponte quidem fiebat Sory, Miſy, & chalcytis; & in fornacibus ęs, cadmia, Pompholix, ſpodium, & Diphryges. Hęc omnia Galenus.

Lacus aquę viridis.

Promalacteria balneorũ pars.

Chalcãthoſa & pluuia aqua.

ATRAMENTOSA AQVA IN PANNONIA.

DIGNVM porrò de atramentoſis aquis exemplum, hiſque Cyprijs ſimile ponitur à Georgio Vernhero regio Pannonię conſiliario, his ferè verbis. Ad Zepuſium in Smolnicio ſunt aquę, quę & ferrum erodunt, & lapideſcũt: animantes verò epotę enecant. Eruuntur autem ex his mõtanis metalla, ferrum pręcipuè atque ęs, iniectaque in eas aquas equi ſolea ferrea, ſiue fruſtum ex mõtis ipſius ferrarijs erutum, viginti quatuor horarum ſpatio exeditur: cęmentique ſpecie eliquatum excoquitur in fornace, fitque idipſum cuprum nobiliſſimi generis. Participant autem ea montana ferro, ęre, pyrite lapide, ac atramenti (vt ratio dictat) natura, Soreo, Miſyo, atque chalciti, nam & vitriolum inde duplex conficitur, naturale vnum, atque alterum artificiale. Nam aquę pluuię, ſeu quępiam de induſtria collectę aquę, ac ipſis collibus corriuatę, paulatim ab ipſa terra combibitę, certis ſpecubus in longas ſtirias pyramidarum modo concreſcunt. Foditur & arte metalli terra, quę vbi de more macerata fuerit, coquitur, fitque purum Vitriolum, ſine ferri aut ęris miſtione, quod in Italicis noſtris, atque Hiſpanicis mineris, ob defectum naturę aliquem facto opus eſſe iam diximus.

Ferrũ mutatũ in Cuprum.

AQVA NEVSOLAE IN DACIA.

SIMILEM porrò naturam, atque acrimoniam ſcribunt Metallarij quidam Theutones habere aquam ad Carpathium montem in Dacia, quę Tranſiluania hodie dicitur. Has enim è puteo eductas, ac in canales quoſdam ad hunc vſum transfuſas, fruſta ſolidi ferri coniecta erodere, donec in lutulentam tabeſcant materiam, quę ſubinde in vſtrinis (vt artis eſt) in ſubſtantiam puri, ac perfecti ęris decoquitur. Eandem, vel ſimilem aliam ponit nouiter idem Vernherus de rebus Pannonię, vbi ſic habet. Ad oppidum Biſtriciam, Germani Neuſolam vocant, vbi fodinę ſunt ęris, Regię dictę (nam Regis decretó elaborantur) ex cuniculo quodam aqua emanat viridis, ex qua, vbi ſubſedit, chryſocõlla multa colligitur.

ATRAMENTOSAE IN VOLATERRANO.

EX Italicis autem noſtris, atramentoſæ naturæ aquæ complures in Volaterrano agro habentur; ac inſignes præcæteris ad caſtrum montis Catini, vbi & chalcanthum ipſum adhibita ferri certa portione conficitur. Terra hinc tota Soryo commiſta videtur, Miſyo, & chalcytide; varia nimirum, liuida, maculoſa, veneta, glebuliſque intermiſta varijs, al-
Aqua fortes. bis, cæruleis, luteis, quæ omnia de mineris chalcanthi redundant. Aquæ verò ipſæ, quæ hinc in lacunam colliguntur, ob inſuauem, acremque ſaporem, aquæ fortes vulgò appel-
Lacuna. lantur, non vulgaris quoque vtilitatis in balneis. Lacunæ autem, ſub caſtro nouo, quas in ſulphuroſis retulimus, haud dubiè atramenti quoque naturam cum ſulphure participant; vnde illa egeri corpuſcula veriſimile fit, quæ Volaterranus ſcribit, noxij vaporis omnibus tum beſtijs, auibuſque, tùm etiam hominibus. Craſſiſſima verò eſt aqua, & atri coloris; tùm ob craſſos terroſque eiuſmodi vapores, qui eam continenter exagitant; tùm quia ſolaribus radijs exuritur. Qualem & in Auerni aquis occaſionem oſtendimus.

BALNEA VOLATERRANA AD CASTRVM NOVVM.

PORRO' vt veniamus ad balnea, cùm in tota hac regione, ex mineris eiuſmodi diuerſa ſcateant aquarum genera; aliæ quidem chalcanthi frugiferæ, aliæ noxiæ, ac prorſus inutiles; nonnullę propriè recipiuntur in balneis, ijſque extructis intrà parietem, atque arce etiam à veteribus volaterranis, ob loci ſolitudinem, communis. Has balnearum aquas balnearij noſtri communiter omnes ſulphuratas ponunt, ſalſas, atque aluminóſas. Nos
Minera. verò cum iunioribus, qui exactè magis hanc minerarum naturam examinauimus; eas quidem miſtas, cæterùm pluri ex parte chalcanthoſas dicimus. Tùm argumentis, quæ ſuperius diximus terrarum diuerſarum, ac minerarum, ex quibus chalcanthum conficiunt; tùm ex ſordibus ipſis, ac acri omnino ipſarum aquarum qualitate. Quamobrem quod iuxtà
Bal. ad morbum. arcem primi olim meriti, ac validiſſimæ operationis erat, Balneum ad morbum vulgo dicebatur, vt pote quod atrocem quencunque & incurabilem morbum perſanare diceretur. Vſus erat primo ſtatim à fonte exiens duccia, calidæ, & digerentis virtutis. Subinde balnea
Bal. caſeico cti. varia; inter quę calidiſſimum, quod Caſeum coctum forte ab odore vulgares nuncuparunt; & contrà balneum planiciei temperatum, ac limpidæ ſubſtantiæ, nec minorum virtutum
Bal. Plan. (vt Sauonarola inquit) quàm balneū de villa, quod inter Aeneas aquas deſcribetur. Quod
Bal. Sancti Michaelis. verò Sancti Michaelis cognominatur, in affectibus cutis eſt præſtantiſſimum.

CRATHIS, AC SYBARIS FLVMINA IN CALABRIA.

HABEO autem ex antiquis auctoribus in Italia Crathim, ac Sybarim Calabriæ permagna flumina, ob fontes, quos recipiunt quoſdam, atramentoſæ naturæ. Horum aquas in memorandis poſuit Theophraſtus, à quo Strabo, multifariam eas medicatas dixit. & item Ouidius, qui hos fluuios ex perſona Pythagoræ inter admiranda computauit, illis verſibus xv. Metamorphoſeos.

Crathis & hinc Sybaris veſtris conterminus oris
Electro ſimiles faciunt, auroque capillos.

Atteſtatur Plinius Theophraſtum, in Thuris ad eius nominis oppidum in Calabria, Crathim candorem facere capillis, Sybarim nigriciem bobus, atque pecoribus. Vbi poſteà ſubdit Plinius, quin & homines ſentire differentiam eandem: nam qui Sybarim biberint nigriores eſſe, durioreſque, & criſpo capillo; qui ex Crathide verò candidos, molliores, ac porrecta coma. Quibus auctoritatibus præclarè conſentiunt cauſſæ naturales. Certum eſt

totam eam Calabriæ regionem, vnde hæc flumina ex Lucanis ac Thurijs in Adriaticum decurrunt, varias, & Calcanthi præſertim habere mineras. Vt mihi verò atteſtatur hodie Gabriel Francuanus amicus meus, qui de rebus Calabriæ accuratiſſimè ſcripſit, non longe ab his rigui, ac duo alia flumina eiuſdem perhibentur proprietatis. Muconium iuxta Coriolanum, nobile oppidum, in quem propterea ſi morbidæ ſe immerſerint oues, curantur. Et Cotilem alterum, qui ambo in Crathim mittunt, ſicut, & Lauiſium è ſuperiori conualle influens, vbi Chalcanthum naſcitur. Ex qua natura, medicatas etiam qualitates participare horum fluminum aquas, ſatis demonſtrat, quod Strabo ſubdit, ſi equi ex Sybaris aqua biberint, ſternutamenta cientur. Et quod mihi affirmant ex indigenis quidam, ab omni illa vicinia cùm morboſi habentur greges, ad illa paſcua, & illas aquas bibendas adigi, ac ſanari. Vnde & in potibus, quod meminit Plinius aliquam eiuſmodi habere poterunt vtilitatem. Nec mirum tingendis hodie lanificijs, ac ſericis reperiri admodum idoneas; ex chalcanthi qualitate, nam & quæ in Coſmeticis, hoc eſt, in ornamentis, ac decorandis capillis, quæ ex antiquis meminit Galenus II. de med. ſecundum loca, ex huiuſmodi metallicis etiamnum parantur. Ex lythargyro, vt plurimum, ſcoria, & ſquama æris, ex aceto, vel lixiuio, illitis ſub ſole capillis.

Muconiũ, Cotilis, & Lauiſiũ flu.

Medicatæ qualitates.

Ad decorationes.

QVAE LANAS TINGVNT IN THRACIA, AC PHRYGIA.

AD prædictarum probationem, duo alia habemus exempla. Amnis proditur in terra Aſtyride Thraciæ, agro Chalcydico, qui nigros ſimiliter facit fœtus pecudibus: ex Chalcanthi, vt agri nomen dictat, natura, aquis tamen frigidis. Vnde & Pſychrum eum vocant. Simili modo lanas tingere fontis aquas ad Hierapolim Phrygiæ, meminit Strabo: quam regionem abundare multis aquis miſtis, ac balneis omnes hiſtoriæ naturales commemorant. Veſtigium miſturæ alicuius, ad certum diſcrimen experimur hic Romæ in aquis Tyberinis, ac aduentitijs: nam Tyberinæ limpidæ manus dealbant, ac faciem; Virginis autem, ſic nuncupata aqua, & puteorum rugoſas longo vſu reddit, ac rudes. Cæterum non paucas alias, quæ habent ad colores animalium aliquam proprietatem commodiore loco narrabimus.

Pſychros flu.

Hierapoli fons.

Tyberinæ, & Vrbana aquæ.

De Bituminoſis aquis naturalibus. Cap. XIII.

GENEROSA admodum fuit natura in ſpeciebus bituminis, & in differentijs ſuis, quod Græci ἄσφαλτον vocant. Quapropter non minora ex eo narranda veniunt exempla in ignibus, & in tota natura aquarum, quæ de ſulphure habita ſint. quippe liquidum reperitur in marinis naſcens, & alijs aquis, globoſum, terreum lapidoſum. Vnde quod dixit Galenus in XI. de ſimplicibus, Bitumen vnum ex ijs, quæ in marinis proueniunt, & in alijs quibuſdam aquis, quæ marinis ſimiles ſunt: hæc ſpecialis quædam bituminis origo eſt, non complectitur vniuerſam eius naturam quæ multas alias habet differentias, in his etiam aquarum impreſſionibus perſpicuas, ac varias. Nec mirum, ex antiquorum traditionibus, Galeni, Plinij, Dioſcoridis, præter communes ipſas facultates, non ſatis exquiſita habetur omnis, bituminis natura: quorum tamen non tam decet nos arguere induſtriam, quin potius eorum debemus amplificare poſitiones. Ergo ab origine primum, naſcitur bitumen (vt dictum eſt) in marinis, in lacubus, in fontibus, fluuijs, cretis, & lapidibus congenitum. Plura item ſunt genera, liquidum, concretum, piceum, cæreum, melleum, vinoſum, oleoſum, aquoſum, ſpumoſum, terreum, lapideum. Et ſubſtantia pariter varia: liquida enim ſubſtantia ſunt, Naphta, Petroleum, oleum de ſaxo, manna dictum, liquotis genus. Concreta verò intelliguntur, Gluten iudaicum, Pyſſaſphaltum, & quoddam ambaris genus. Terrea ſubſtantia ſunt, ipſum Pyſſaſphaltum, Carbones Saxoniæ, & gleba lapidoſa, qualem in Sidicino prope Nolam meminit Pli-

Galeni locus.

Origo bituminis.

Genera.

Subſtãtiali quida.

Concreta.

Terrea.

nit Plinius ; In lapidea verò ſubſtantia concluditur Gagates lapis, Iudaicus lapis, *Differentię.* Thracius, Myrrhites & obſidiana Gemma. Sunt & aliæ differentiæ communes bituminis complures, manifeſtæ in calore, nam nigrum propriè reperitur, gemmeum, aqueum, aureum. tranſeo ineffabiles alias, & occultas, quæ tamen omnes ſuam, ac variam in aquas imprimunt qualitatem. Ergo has ſingulas in quaque ſpecie aquæ, quæ bituminis referat naturam, oportet ſingulis locis contemplari, & à ſubiecta ac propria illis locis, ac aquis bituminis ſpecie, proprietates ipſas, ac impreſſiones decernere. Verùm nos ad doctrinæ vſum, certas magis differentias, ac impreſſiones *Primũ genus.* percurremus. Dubium non eſt cum Galeno, quòd vnum genus eſt, quod in marinis prouenit, & in alijs quibuſdam aquis, quæ non admodum marinis diſſimiles ſunt. Quale celeberrimum naſcitur, ac ſcatet ad ſiniſtram Hadriatici maris in Apollonia Epiri, in Alphaltite etiam Iudçæ lacu, & alijs locis. Innatat autem aquis id genus liquaminis, ceù ſpuma quædam, quod reſiccatum pice durius fit. Hoc *Gluten iudaicum.* propriè veteres illi intellexerunt bitumen, quod poſteris Gluten iudaicum dictum eſt, ſplendens quidem, ac nigerrimum, ponderoſumque, ac proprio bituminis odore, graui ſcilicet, & nidoroſo. Babilonij porrò Aſſyriæ vocarunt alterum bituminis ge- *II. genus Naphta.* nus, tùm candidum, tùm nigrum, ſuo idiomate Naphta: liquidum quidem ceù oleum, ac tantæ trahendi ad ſe ignem virtutis, vt eum ex interuallo quodam corripiat. Hoc in fodinis, ac puteis ſuis incendia quandoque, vt ſulphur edit admiranda. Et quod præterea nulli aliarum rerum conceditur, aquam ſimul & ignem in quibuſdam fontibus compatitur. Neutrum tamen id eſt ei proprium, neque neceſſarium (vt iam foſſoribus eius compertum eſt) nam nec vbique, aut ſemper ardet, neque ſcatet vbique ex fontibus cum aqua ſimul, vt Galenus putauit. Immo cum multa huius generis ſit copia, quod prouenit in Italia multis locis, id vel nullam habet a- *Bitumen cũ aqua naſcẽs* quam, vel habet paucam, ceù vehiculum, vnde exiliat. Hoc verò, quòd non ſine aqua videatur ſcaturire, hanc apud me habet rationem, quoniam bitumen oleoſum eſt, ac viſcidum: Vnde vel ineptum eſſet ſcaturigini, vel ob iter in terræ poris combiberetur, per aquæ verò vim emanat ad exitum. Atque hæc prima bituminis ne- *III. aqueũ.* ceſſitas cum aqua eſt. Alijs locis vbi dilutum eſt, aqueo ſimpliciter exilit ſucco, quod manna quidam appellant. Alibi inter cretæ fibras ſcatere reperitur, ceù o- *IIII. oleoſũ.* leum. Vel è rimoſo ſcatet lapide, quod vulgo idcirco Petroleum, vel oleum de ſaxo nuncupatur. Vel tandem pro naturali quodam cum aquis temperamento, aquis ipſis præſtat cognomentum, vt bituminoſæ dicantur. Vtiles idcirco in balneis, *V. genus terrẽ nigrum* vt dicemus. Inſyncærum incipit fieri, vbi cæreum, quale prædictum eſt Chartaginenſe. Magis verò in ſyncerum, quod nigro colore, ac terra ſordeſcit, quale apud Medos inuentum, Oribaſio teſte: Vel quod ex fibris connaſcitur lapidum, quale ex Plinio propoſuimus in agro Sabino, ac Sidicino, quod lapillis intermiſtum eruitur, nigro vnguine agglutinatum, nidore necans pulices, ac culices, ac ſerpentes fugans, in vnguentis idcirco contra vermes iam uenale. Tale eruitur in ſenenſi ad Roccam ſtratam, & in montanis Calabriæ, conſpectu Hadriatici multis locis.

Carbones bituminoſi. Vel Carbonariæ terræ materia eſt, qua multis locis abundat vlterior Germaniæ pars, cæditurque in rudes glebas ad vſum ignis. Maximè ad Brunonis Vicum in Saxonia, quod Carbonum ſpecie cædunt, ac vtuntur lignorum vice in ignibus. Fuſcum magis ad cænobium Sueuiæ, cui Degere nomen. Et in Iuraſſi montis Valle. In Miſna verò iuxta Muldam fluuium, vbi ipſi agri ſæpè incenduntur. Similem terræ ſpeciem reperiri in Aeolide Thraciæ meminit Theophraſtus, quæ ardet. Et, vt gradatim na- *Gagates la.* tura, ſenſimque tranſit in alias ſpecies, Gagates lapis quædam bituminis ſoboles eſt, qui in terris bituminoſis prædictis reperitur, & quæ vtiles ignibus. In Cilicia fluuium meminit Dioſcorides libro v. cap. CIII. nomine Gagatem, in cuius faucibus, qua influit in mare, ij lapides inueniuntur. Frequens & in Belgis habetur, Germaniæ parte, & in Britannia gleboſus, nigricans colore, & ſqualidus, per quam leuis Dioſ. *Iudaicus la.* & qui celerrimè accenditur, ac odorem reddit bituminis. Lapides ſubinde cruſtacei, quos refert Galenus ſe detuliſſe ex Cœlo Syriæ oppido, ſuprà lacum Aſphaltitem, ex *Molaris la.* bituminis haud dubiè vaporibus conflantur, exili in igne ardentes flamma. Iudaici lapides dicti à poſteris, glandis effigie circumſtrijs conformati, ac duri, colore flaui. Mo- *Pyritidis genus.* laris quoque lapidis natura bituminoſa eſſe videtur: in quo mirum aliquid (inquit Plinius libro XXXVI. cap. XXIII.) Poſtquam arſerit accendi aquis. eſt autem ſubſtãtia pinguis. Quam ob rem & Pyritem hunc quidam vocant, quod plurimus ei inſit ignis. Hinc

forte

forte perſuaſus auctor ille de Aetna, pro perpetuo quodam ignis illius pabulo, molarem poſuit lapidem. Maius miraculum prodidit Auguſtinus libro de ciuitate Dei XXI. Pyritidis lapidis genus in Perſia reperiri, quod ſi vehementius prematur, adurit manum. Item Myrrhires lapis, & Thracius, vel eandem, quam diximus Thraciæ terram, bituminis natura participant. Vel vt gagates inter glebas nigri bituminis, ſic lapidis genus in terra Thraciæ coaleſcit, de cuius mira proprietate digna ſunt ſpeculatione, quæ Nicandri verſibus traduntur.

Pyrites ardens.

Myrrhites, et Thracius

Si lapis vratur candenti Thracius igne, &
Poſt madefiat aqua, flagrabit totus, at idem
Mox oleo affuſo protinus reſtinguitur.

Quòd hic lapis conflagret aqua, in hoc naturam agnoſcimus bituminis amicam aquæ, & igni. Aqua, vt calci affuſa excitat feruorem; ſic ex ignito hoc lapide excitat vaporem, alioqui ſopitum, & flammam ex amicitia. At quòd oleo reſtinguatur, hoc maius opus eſt. Certum eſt, quòd idem agens, ignis; non habet eandem actionem ad diuerſa, ſed agit penes aptitudinem ſubiectæ materiæ. Aptiſſimum bitumen igni eſt, nam igne etiam ex interuallo arripit: minus oleum, quod immiſſa etiam face, niſi paulatim alteretur, ac diſponatur ad ignem, non ardet. Quare oleum affuſum lapidi ignito, retundit vim illam bituminis ſubitam ad ignem, poſt ſpatium flagrabit & ipſum oleum. Tot itaque modis naturam bituminis propagari inuenimus in differentijs ſuis; quas ſatius eſt ſecundum loca, ac per ſingulares hiſtorias aſſerere.

Cur bitumẽ aqua conflagret.

Cur oleo reſtinguatur.

ASPHALTITES IVDAEAE LACVS.

BITVMINOSISSIMVS verò eſt, ac ſua idcirco cenſura dignus, Aſphaltites lacus Syriæ Paleſthinæ, qui ampliori excurſu in meridiem ab Arabia Iudæam diuidens, ſub Hieroſolymis XII. millia paſſ. longitudine centum milliaria excedit Plinio teſte, latitudine verò maxima XXV. implet, minima ſex. Perpetua verò, ac per omne æuum celebris à ſcriptoribus huius lacus mentio fit: nam ortum teſtantur ſacræ litteræ à mundi primordijs, ex memorabili Sogdomæ, totiuſque eius regionis euerſione, propter peccata illius populi. Depluiſſe nimirùm à tremenda Dei iuſtitia flammam cœleſtem, ac ſulphur, quod cuncta conflagraſſet: relictum verò poſteris diuinæ illius vltionis veſtigia vaſtum hoc ſpatium, ex cuius barathris ſcaturiſſe has aquas ſterilitatem circunquaque tetro putoris halitu inducentes, ac ſalſos quoſdam ſcopulos ex vſtione illa induratos. Vallis autem Sylueſtris (ſunt verba Geneſis 14.) quæ nunc eſt mare ſalis, puteos multos habebat bituminis. Cui reſtimonio haud multum aliena eſt Poſidonij, & quorundam Phiſiologorum ſententia, qui vltimas duntaxat ponunt naturæ cauſſas, bitumen, ſulphur, terræmotum. Cæterùm in primis commentarijs eſt demonſtratum, maxima id genus exitia terrarum, diuino fieri iudicio, quanquam aliqua interdum ſubſiſtat cauſſa materialis. Vt hic, vbi conflagrante terra, ac abſorptis igne quinque illis ciuitatibus, Sogdoma, Gomorrha, Adaman, Seboim, & Balam, (XIII. hoc loco habet Strabo ciuitates fuiſſe abſorptas) factus eſt tam ingens lacus. Aut quia ſubterlabentes ex abruptis venis aquæ omnem expleuerunt voraginem. Aut potius influente in ipſos hiatus Iordane flumine: qui (vt Corn. Tacitus, & alij authores ſcribunt) pelago non accipitur, ſed ſitu ſeptentrionali è monte Libano admodum niuoſo exortus, duos lacus integer perfluit, quorum primus Paludoſus, æſtate ſiccatur: alter in Galilea eſt, qui ob magnitudinem dicitur Mare Tiberiadis. tertio, qui bituminoſus ille eſt, retinetur, occultis nimirum latebris ſe in Arabicum ſinum exonerans. Iuſtinus Hiſtoricus ex Trogo lacum hunc prodidit propter magnitudinem, & aquæ immobilitatem, & quæ piſces non alit, Mare mortuum appellari conſueuiſſe: nam neque ventis moueri, reſiſtente turbinibus craſſicie bituminis; neque nauigationis patiens eſſe, quin omnia vita carentia demergi, nec materiam vllam ſuſtinere, niſi quæ alumine illinatur. Galenus autem Sogdomenum hunc lacum vocitatum teſtatur, alijs item Mare mortuum, alijs Putidum, alijs ſtagnum bituminoſum. Eſſe

Incendium Syriæ Paleſthinæ.

Vallis ſylueſtris vbi mare ſalis.

Sogdomæ, & aliarum ciuitatũ euerſio.

Iordanis flu.

Lacus ſeu Mare Galileę, et Mare Tyberiadis.

Mare mortuum.

Lacus ſiue ſtagnũ Sogdomenum.

Qualitates ex Gal. *Belus & Iordanis flu.*

autem aquas fuliginoſi coloris, ac bituminoſæ ſulphureæque naturæ vnctuoſum, ſapore ſalſiſſimum, plus quàm marinæ aquæ, & ſubamarum. Itaque ſubſtantiæ eſſe craſſiſſimę, ac ſalſæ in tantum, vt ſi quis ſe in eam aquam mergat, ceù ſale tenuiſſimo conſperſus exiliat, attollaturque ad ſummum, etiam demergi enitens. Nullum inquit in eo lacu animal, neque planta innaſcitur, præter ſructeta circunſecus quædam terroſa, & ſalſitate inſuauia. Immo cum duo in eum fluuij confluant maximi, Belus ſcilicet, & qui ſecundum Hieroſolymas adfluit, quem Iordanem nominant; nullus omnino piſcium fluuiorum oſtia excedit, ac ſi captos quis in lacum inijciat, celeriter mori conſpiciet. Vis eius de natura ſalis (vt idem ait Galenus) non modò exiccatoria eſt, ſed & extenuare nata: quia ſcilicet plus quàm vllus alius exaſſatus eſt, licet pro glutinis illius miſtura, mollitoria quoque ſit, atque abſterſoria. Hæc planè eſt lacus Aſphaltitis hiſtoria. Sed quoniam hic lacus optimum, ac primi meriti bitumen egerit in toto ſuo genere, ideo pro exemplari omnium, quæ breuiter de eo memoriæ prodidit Corn. Tacitus Annalium ſuorum lib. XXI. hìc percurremus; habet autem in hunc modum.

BITVMINIS IVDAICI NATVRA. EX CORN. TACITO.

Bitumen quō colligitur. *Belus flu.*

LACVS Aſphaltites immenſo ambitu eſt ſpecie maris. Sapore corruptior, grauitate odoris accolis peſtifer. Neque vento impellitur, neque piſces, aut ſuetas aquis volucres patitur: incertum vnde. Superiacta vi ſolido feruntur, periti, imperitique nandi, perinde attolluntur. Certo anni tempore Bitumen egerit: cuius legendi vſum, vt cęteras artes, experientia docuit. Ater ſuapte natura liquor, & ſparſo aceto concretus, innatat: hunc manu captum, quibus ea cura, in ſumma nauis trahunt. Inde nullo iuuante influit, oneratque donec abſcindas: nec abſcindere ære, ferroùe poſſis; fugit cruorem, veſtemque infectam ſanguine, quo fœminæ per menſes exoluuntur. Sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, vndantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad littus: mox vbi vapore terræ, vi ſolis inaruerint, ſecuribus, cuneisque vt trabes, aut ſaxa diſcindi. Haud procul inde campi, quos ferunt olim vberes, magnisque vrbibus habitatos fulminum iactu arſiſſe; & manere veſtigia. terramque ſpecie torridam, vim frugiferam perdidiſſe. Nam cuncta ſponte edita, aut manu ſata ſiue herba tenus, aut flore, ſeu ſolitam in ſpeciem adoleuêre, atra, & inania velut in cinerem vaneſcunt. Ego ſicut Iudaicas quondam vrbes igne cęleſti flagraſſe conceſſerim; ita halitu lacus infici terram, corrumpi ſuperfuſum ſpiritum, eoque fœtus ſegetum, & autumni putreſcere reor, ſolo, cœloque iuxtà graui. Et Belus amnis Iudaico mari illabitur, circà cuius os coniectæ harenæ admiſto vitro, in vitrum excoquuntur. Modicum id littus, ſed egerentibus inexhauſtum. Hactenus Tacitus.

LYMNEASPHALTITES BABILONIAE LACVS.

Lib. 8. c. 13. *Cāpus Babiloniæ ardens.*

LYMNEASPHALTITES appellatur (inquit Vitruuius) latiſſimus Babiloniæ lacus, in quo pariter liquidum, copioſumque ſupernatat bitumen: quo intrito cum pice, harena, ac latere teſtaceo, pro inſigni eius tenacitate, muros Babilonios regina Semiramis fecit inexpugnabiles. Hinc Naphta, quod diximus bituminis genus, tùm candidum, tùm nigrum eliciunt. Et campus iugeri magnitudine (teſte Plinio) interdiu flagrat.

INCENDIA ANTIQVISSIMAE FAMAE IN PERV NOVI ORBIS.

Ignis terreſtris manatio à cęlo.

IAM verò alia, quæ leguntur id genus exēpla terreſtriū igniū, faciunt apud me rōnem demonſtratiuam, aliquas terrarū, quæ etiamnum ſpectantur conflagrationes, à cęleſti igne emanaſſe. Nempe qui diuino quopiam iudicio ſęuiret in populos, proque æterna diuinæ vltionis

vltionis memoria, in intimis terræ viſceribus hæſerit, vnde etiamnum horrenda mittat incendia, lacuſque ingentes ſulphure, ac graui putore ſcatentes ediderit. Tales atteſtantur in ſacris literis fuiſſe antiquiſſimum illud Syriæ Palheſtinæ incendium, quod nephanda illarum vrbium vitia expiauerit, lacumque (vt diximus) prodidit bituminoſum. Nec iam fabula videtur, quam protulit eadem vetuſtas de Aetnæ incendio, gygantes olim in Sicilia bellaſſe cum dijs, illoſque ſub Iouis fulmine detruſos, dehiſcente ibi terra, barathrum Aetnæ exantlaſſe, indeque perpetuo flammam, fumum, atque ignem in antiquum illum terrorem emanare. Nam hiſce iudicijs recentiores conſentiunt hiſtoriæ, in quibus nouarum terrarum inuentores vno ore omnes adfirmant eſſe perpetuam apud illas gentes famam, appuliſſe olim ad litora Perù iunceis (vt tradunt) remigijs gygantes vaſtiſſimos homines. Qui poſt ingentes regni illius, ac terrarum direptiones, ac ſtupra, & neces hominum miſerabiles, tandem ad extinguendam ſuam libidinem, qua traditum eſt eos fuiſſe inſatiabiles, nephandam alterum cum altero venerem, & quaſi in Dei contumeliam exercentes, diuinam in ſe iram conſciuiſſe. Nam apparuiſſe conſpicuè è medio cœlo Angelum (ita enim ferunt) qui vibrato ceù gladio fulmine, ignem in illas terras coniecerit, qui vniuerſam regionem, ſimul atque gygantes conflagrarit: relicto inter illas ruinas bitumine, quod ab imis puteis perpetuò æſtuat. Cui rei multa atteſtantur: primùm quia adhuc illam regionem Perù maritimam gygantum nomine ſuo idiomate accolæ appellant. Deinde quia illorum oſſa multis in locis oſtenduntur pro ſpectaculis, crurum tibiæ vaſtiſſimæ, ingentes cranei, dentes ſinguli decem vnciarum. Necnon operum verè gygantea veſtigia, montium euerſiones, puteorumque in viuo ſaxo penitiſſimæ ſcatebræ. Et ipſi tandem bituminis fontes, qui bitumen egerunt nigerrimum, ac tenaciſſimum, picandis propterea nauibus à noſtris habitum hodie vtiliſſimum.

Incendium Syriæ. *Gygātes in Perù.* *Ignem è cœlo* *Bituminis fontes in Perù.*

FLVMINA BITVMINOSA.

SVNT autem præter hos lacus, multi alij fontes, atque amnes, qui bitumen ducunt. Iordanis fluuius, quem apud Hieroſolymam in lacum Aſphaltitem influere diximus, ſatis quidem clarus miraculo eſt in ſacris litteris, vt qui ſub Heliſeo propheta Naaman Syrum, ſepties in eo lauari. iuſſum, à lepra mundauerit, quem effectum alias non præſtitiſſe, exceſſum declarat naturalium cauſſarum. Alioquì potu eſt iucundiſſimus, ac ſaluber etiam in balneo, ob quandam terreni illius glutinoſi proprietatem. Recipit & Callyrhoēm fontem, qui ex eiuſmodi ſimiliter fomite, auctore Plinio, calidus iuxta Tyberiadem emanat. Lyparis verò fluuius in Cilicia, à fonte quem recipit iuxta Solos oppidum adeo pinguis redditur, vt innatantes ſemper eo vnguine peruncti emergant. Sputa lacus in Media, Strabone teſte, bituminoſus putatur, quia & infuſas commaculat veſtes. In Media quoque Ecbatanis fluuius, in Trogloditica regione ad Charambim, in Auſtagenis Parthiæ, in Diarbis Scytharum gente, & Eurotas in Theſſalia, fluuij cum bitumine omnes. In Sogdiana regione amnes eſſe penes Caſpium mare, & Coſum montem meminit Strabo, apud quem fontes inueniri, qui oleo pingueſcerent, bituminis haud dubiè materia.

Iordanis flu. *Et Callirhoe fons.* *Lyparis flu.* *Ecbatanis flu.* *Eurotas flu.*

De locis, & aquis ardentibus ex bitumine. *Cap. XV.*

EX tot itaque demonſtrationibus naturæ, ac experimentis ſimul tot incendiorum terreſtrium, pro certo viſu & comperto habemus, quòd quæcunque ardent in terris loca, ea aut ſulphur habent pro materia, aut bitumen, non datur tertium. Aliquibus locis vtrunque, in ſyncerum tamen ſubijcitur: ſunt enim vicina (vt inquit Plinius) ac ſymbolum habent in genere, cum vtriuſque natura pinguedo terræ ſit ſpecialis, & inflammabilis (vt dictum eſt) igni. Indicium ſulphuris merus odor eſt inſeparabilis: bituminis verò & nidor, & flammæ tenor, quæ (vt dictum eſt) nec aquam abhorret, abhorret cætera combuſtibilia, ſtipulam, fœnu, terram. De his quæ in hiſtorijs tradidit Plinius, Flagrat (inquit in Phaſelide Lyciæ mons Chimæra, & quidem immortali diebus, ac noctibus flamma, quam (ex notis bituminis) accendi aqua, extingui verò terra, ac fœno meminit Cteſias Gnidius. qui mons, quoniam ad radices aſper, ac niuoſus Leonibus, ac ſerpentibus incolitur, ad ſummum verò verticem ignes,

Sulphur, et bit. quid cō ueniāt, aut differant. *Chimæra mōs ardēs.*

quaſi è draconis gurgite euomit,& ad medium niuoſus; dediſſe hinc materiam creditur fabulæ de chimera triformi, quæ Homeri carmine ita exprimitur.

Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα.

Quam ad verbum latinè reddidit Lucretius.

Prima leo, poſtrema dracho; media ipſa chimera.

Epheſti mõtes igniferi. — *Campi in Media.* — *Babylonia.*

Eadem in Lycia (ſubdit Plinius) Epheſti montes, quaſi Vulcanij dicuntur, qui tæda flammante tacti flagrant: adeo ut lapides quoque riuorum,& arenæ in ipſis aquis ardeant. aliturque ignis ille pluuijs. Baculo verò ſi quis accenſo ex eis traxerit,ſulcos inſequi narrant riuos ignium. Flagrat in Media, & Cęſtia gente, ſordido, ac nigro (vt notauit Oribaſius) bitumine. Et interdiu Babyloniæ campus, quadam veluti piſcina iugeri magnitudine. Et in Zacyntho Ionij maris inſula, quæ nunc per ſyncopem Zanthes dicitur, flagrant campi, vt Strabo. Item in Phœnice Vitruuius.

FONTIVM ARDENTIVM RATIO.

Notatur Agricola. — *Ignis & aquæ cum bitu. diſſidiũ.*

AVGENTVR verò miracula ardentium terrarum, incredibili ſpectaculo fontium, qui cum bitumine aquam ſimul egerunt, & flammas. Quam ob rem ex recentioribus quidam terreſtrium interpres, cum de cauſſis calorum, ac feruore fontium, ignem in terris,& in ipſis aquis poſuerint actualem: huic bitumen pro pabulo, ac materia dixerunt proprium. hac ratione, quia bitumen ſolum ignem ſimul cum aqua compatitur. Quod quidem admittitur: cæterum qui inferat, ergo aqua illa fit ignea, aut calorem concipit; abſurda deductio fit: quoniam ſcilicet non eſt neceſſarium,vt quæ vni tertio conueniunt, eãdem conueniant, & agant inter ſe. Immo ex aqua, & igne cum bitumine fit vnum aggregatum (vt aiunt) merè per accidens. Subiacet aquæ tanquam ſtragulum, ac vehiculum (vt dictum eſt) ſupernatat ei bitumen, ceu oleum: conflagrat in eo ignis, ſi forte contingat, qui tamen ſubiectas aquas non alterat. Dicimus ergo,ſolum bitumen ardet in aquis, verum eſt. At cauſſa calidarum aquarum calor eſt interior. Quare omnes auctores planè atteſtantur in eiuſmodi fontibus, qui aliquatenus conflagrent bitumine, aquas alioqui gelidas eſſe, ac flammas exiles ſuperne elambere, quæ nec incumbentes ſuprà ſe arborum fontes valeant incendere.

Inualidus ex bitumine calor. — *Campi in Megapolys* — *Aquæ Scãtię, ardẽtes.* — *Campus,& aqua in Cilicia.* — *Exempla bituminis ardẽtis in Italia.*

Plinius in primis libro 11. cap. c 1 x. Flagrat, inquit, locus in Megapolytanorum agro, tameſi iucundus ſit ille ignis, frondes ſupra ſe nemoris non adurens, & iuxta gelidum fontem ſemper ardens. Et alio loco exire flammas ad aquas Scantias, meminit, inualidas tamen, vt conſitam in margine fraxinum, non valeant comburere. Et in Aethyopia campos iuxtà Heſpetium montem, qui ſtellarum modo nocte nitent, non comburunt. Campus in Cilicia Strabone ponitur, ac ſolum igne incenſum per multa ſtadia, ac loca ſimul gelidis aquis ſcatere, & cum nec aqua, nec ignis ad ſummam extent, noctù tamen quibuſdam locis elambunt flammæ. Idipſum viſitur aliquibus locis in Italia; tum in montanis, quâ ex Hetruria Bononiam itur, calore, ac noctũ facellis emicantes. tùm hinc non longo tractu ad Porretanas aquas, in quibus collibus noctũ lenes viſuntur, ceù fauillæ ſcintillare. Tota ea fermè Appennini pars fœcunda videtur eo vnguine bituminis, quod tamen in agro Mutinenſi proprijs emanat fontibus, quos poſteà deſcribemus, ne alia nunc ſubiungam exempla.

Campi in Thracia. — *In Apolloniatis.* — *Cur bitumẽ accenditur imbribus.* — *Cur terra, & ſtipula extĩguitur.*

Cæterùm notantur & aliæ differẽtiæ fontium ex bitumine ardentium, quæ flammarum eius indicant lenitatem: quia ſcilicet ardent ad caſum, ac igne vt plurimum in ſuperficie adhibito. Et nec aqua extinguitur, vt reliquarum rerum ignes, ſed aut terra, aut ſtipula, aut ſimili. De campis in Phaſelide Thraciæ dictum eſt, qui flagrant tacti flammante thæda, ac fæno, aut terra extinguitur Plin. in Apolloniatis nymphæi crater, cùm flagrat, ſemper quiddam ſuis incolis dirum portendit. Augetur eius flamma (inquit) imbribus, egeritque bitumen temperandum illo fonte inguſtabili, aliàs omni bitumine dilutius, ſtipulaque, ac terra tantùm extinguitur. Rurſus verò diuerſitatis huius hæc videtur ratio: quia cauſſa extinctionis verè conſiſtit in fomite, non in flamma, nec in igne. qui ergo non ſupprimit fomitem, nec vetat ardere, non extinguit incendium. Modo aqua ſuperiniecto bitumini, vel pluuia, non ſupprimit, nec vnitur bitumini, immò, vt ab vnctuoſis reliquis, ſtatim elabitur à ſuperficie, ac ſubſidet, ſinitque eleuari flammas. Vnde nec olei incendium per aquam facile ſupprimitur. Res verò iniecta magis grauis, & quæ bitumini concorpotetur, vt terra, ſupprimit

haud

haud dubiè flammas, diſſipando, & commiſcendo ſecum fomitem. Sicut & ſal, quia inimicum ignibus eſt, extinguit incendium ſi conijciatur, interponens ſe fomiti, ac crepitu ſuo diſſipans ignem. Nec minus ſtipula, vel fœnu, vel linteum, vetant flammæ pabulum, itaque extinguitur. Cur verò per aquam non modò non extinguatur, ſed augeſcat flamma imbribus? An quia imber, & frigus faciunt antiperiſtaſim, vnuntque magis in ſe flammas, & ſubſident, non commiſcentur. Terra verò, ac lapides combibunt ipſum, vetantque flammas.

Cur ſal extinguit incendium. *Cur incendium augetur imbrib.*

FONTES INTVS ARDENTES.

PORRO pro ratione fontium, qui ſubditas etiam ex bitumine foueant flammas, quædam alia adducuntur exempla. Fontem meminit Strabo ad lacum Sputhæ in Media Atropatia, in quo veſtes demerſæ vruntur. quicquid ſit cauſſæ, non meminit. In ipſo fonte ſubſidere cum aqua ignem non eſt poſſibile. Sed putandum cum fomite eius caloris ſubeſſe acerrimam materiam, vel calcis, vel chalcanthi, vel nitri, quod & in nitrarijs calciamenta aſſumit, teſte Plinio. Eandem, vel ſimilem materiam inuenerint, ſi animaduertant qui hæc ſcribunt Germani, in fonte inter Strapelam, & Seburgum, in quo aſſerunt piſcatorum retia, ſi altiùs mittantur, aduri. Declaraſſent ipſi, an aqua illa ſit alioquî frigida, in qua retia piſcatores committant, cum interno feruore: an potius aqua tota feruida ſit, vt bullicanum; quod equidem non credo, nam quid piſcari, vel immittere rete in aquam feruidam? Porrò ignes fontis Dodonei, (vt Mela eſt teſtis) flammas edunt. Vrit quoque flamma (vt Plinius) gurgitis fluuij Bithyni, qui Olachas dicitur. Cæterùm, quod ſcribunt ijdem iuniores, in lacu, qui eſt prope Denſtacium Turingiæ oppidum, ſi lapis inijciatur, teli ardentis, dum delabitur, ſpeciem præ ſe ferre; id pertinet ad perſpectiuam, ob apparentiam innaſcentium herbarum, vel ob repercuſſum ſolis, vel aëris, uel loci.

Lacus Sputhæ. *Aqua comburẽs apud German.* *Fontis Dodonei flamma.* *Olachas flu.* *Telum ardens in lacu.*

FONTES OLEI.

PLVRES id genus fontes leguntur apud uarios auctores, è quibus id liquamen bituminis deſtillat, quod uaria ſpecie alijs oleum appellatur, alijs mel, alijs manna, ut dicemus. Id liquamen (inquit Plinius libro 11.) Medeæ oleum Græci appellant, quod eo (ut fingunt) ſuam pellicem Medea in ſacrificijs cremauerit, adflante igne illius coronam, quam prius ſaga eo unguine illiuerat. Et Strabo, pro huius rapidæ ignium naturæ exemplo, ſcribit Alexandrum experimenti gratia in balneis puero affudiſſe Naphtam, & ſubinde lucerna admota conflagraſſe, ac minimum defuiſſe quin periret puer, niſi miniſtri protinus extinxiſſent incendium. Eodem Perſæ tela illinunt, ipſiſque incenſis, ac lentè miſſis hoſtium tecta cremare recenſuit Ammianus. Illiniri quoque contrà ferruginem: ac Saxones fertur hoc ædificia lignea ab imbrium iniuria defendere. Nidorem eius, dum comburitur, ſerpentibus inimicum tradunt, authore Plinio; ac maximè Nigrum id efficere: liquidum enim, & quod denſatur, ob multam humiditatem non adeo fœtet. Quod genus bituminis vulgò lucernarum loco vſurpant: ceu fons in India, Theophraſto, qui ſereno cœlo oleum vberi vena effundit. Similis in vſum lucernarum extat vena in Aethiopia: pariter, & circà Dyrrachium, & Apolloniam, & in Zanthe Ionij inſula. In Apolloniæ nymphæo (inquit Strabo) Petrà eſt ignem vomens, ac fontes qui aqua tepida, ac bitumine ſcatent. mirum verò inquit Poſidonio auctore, quòd exciſum foſſa, ac exaggerata terra transformetur in bitumen. Apud Niſſam ciuitate, in Megarenſi ſcribit Athenæus, fontem eſſe adeo pinguem, vt neminem oleum emere oporteat. & huiuſmodi eſſe fontes in pago Daſcyli. Præter hæc in Cilicia, in Ecbatanis, in Suſis Perſidis Cyri regia, in Cilicia, & in Armenia. In Armenia hodie fontem Olei notauit M. Paulus Venetus in ſuis itinerarijs, propè Arzingam; ac id conditurę quidem inutilis eſſe, cæterùm tantæ copiæ, vt plurimæ hinc quotannis onerariæ naues ad alienas terras perſoluant, pro luminarijs. Illud verò in Sicilia commemorant ſub Agrigento Strabo, Dioſcorides, & Solinus; quod hac etiam ætate haberi ſcribit Fazelus Siculus, non tam ad lucernarum vſum, quàm ad varia morborum genera percuranda. Fons hodie tantùm vnus; olim in plures colligebatur piſcinas: atque has forte intellexit Strabo lib. VI. in Agrigento lacus, in quibus grauia ſupernatare, ac iniecta lapideſcere, cæterùm guſtu maris eſſe. In Italia autem habetur quibuſdam locis

Medea oleum. *Alexandri M. periculum.* *Nidor Bitu minis.* *Appollonię nimphæũ.* *Vena olei lucernis ſido nea.* *In India.* *In Aethiopia.* *In Zanthe.* *In Suſis.* *In Armenia.* *In Sicilia.* *In Italia.*

locis: alibi dilutum maximè aquis, vt ad Baias, & Puteolos, & alijs locis, quas aquas vſurpant in balneis, vt dicemus. Alibi inſyncerum ac miſtum, vt quod repertum eſt noſtris annis in Senenſi agro ad montem Fullonicum vulgò dictum: vbi viſa eſt primùm conflagrare tellus cum vicinis lacunis, ſeu ſcrobibus potius luridarum aquarum, vnde hodie vitriolum conficiunt. Liquidum olim magis ad Petroium in maritimis, terreum ſub Rocca ſtrata, aquoſum in Peruſino, & in Firmano, quæ narrabimus. Syncerum autem emanat oleum ad Aternum Amnem, quem Peligni, ſeu Abrutij Peſcaram hodie appellant, atque Oleum de Tocco nomine oppidi vocant, temporalis tamen ſcaturiginis, & paucæ. Siue Oleum de Saxo, & Petroleum, quod à petra ſcateret, vt in Apolloniatarum nymphæo Plinius, quale electiſſimum ac dignum hiſtoria ad Mutinam.

Oleum de Tocco. Oleum de Saxo. Petroleũ.

PETROLEVM MVTINENSE.

Ager in Mutinenſi ardens.

IN hoc liquidi bituminis genere, celebre admodum hodie eſt Mutinenſe, quod ſpecialiter Petroleum, atque oleum de ſaxo nuncupatur. Eſt autem huius naturæ ager 12. millia paſſ. à Mutina, qui longo tractu ad iuga vſque Apennini montis totus eo vnguine luxuriat, atque certis locis per tempora ardet. Cuius rei inter miracula antiquæ ſuperſtitionis meminit Plinius lib. 2. capit. 110. In Mutinenſi agro inquit, ſtatis Vulcano diebus ignem exire ſolitum; Cùm naturalem hic habeat ſubiecti huius fomitis cauſſam, qui ſiue ſponte, ac impetu flatuum concluſorum, ſiue caſu adhibitis ignibus frequenter incenditur, ac horrendis modis montes ipſos ſubuertit, concutitq́ue omnem regionem. Quod ſemel accidiſſe in portentis narrat idem Plinius, L. Martio, Sex. Iulio Coſſ. quùm duo inter ſe montes in agro Mutinenſi, crepitu maximo concurriſſent, flamma ſimul, ac fumo conſertiſſimo cœlum, ac terram, nec ſine multorum mortalium interitu conturbante. Cuius exitij, vt frequenter accidit, non contemnendum hac noſtra ætate vidimus exemplum. Quippe anno hinc trigeſimo, ex naturæ ſponte, portentoſum id genus incendium accidit apud montem Gibium, qui cauernoſus admodum eſt, & plenus bituminis. Nam prægreſſis aliquandiu intrà cauernas mugitibus, ac terræ motibus in tota ea regione frequentibus; tandem flamma dirupto ſummi collis hiatu, Aetnæ inſtar plures dies exarſit, donec conſumpta incendij materia, eiecti cinerum, ac terrarum, & lapidum globi, alium iuxtà fecêre collem, qui extat priore deleto, ac abſumpto in flammis.

Incendium fodinarum Mutinæ.

Nec minus ad caſum excitari quandoque ignem, teſtis eſt eodem loco citato Plinius, vbi ſubiectis inquit Ariciæ aruis, olim ſi carbo decideret, ardere terram: quod proximis annis hîc docuit experientia. Nam apertis nouiter quibuſdam fodinis pinguiſſimis, quæ ſub Monfeſtino oppido habentur, ac luminarijs imprudenter admotis; ſubcenſa repente materia operarios partim uis flammæ abſumpſit, & partim miſeris modis extrà cauernam propulſauit. Nec ceſſant adhuc hiatus non parui aſſiduè fumum, cineres, ac ſæpè flatus vario rugitu euomere, quos idcirco Bombos indigenæ appellant, horrendiſſimi uſque adeo fragoris interdum, vt bombardæ inſtar ad finitimas quoque ciuitates contingat.

Bombi in Mutinenſi.

Eſt locus in montanis triceſimo milliario à Mutina, Barigactium vocant, vbi fumus interdiu, fauillæ noctú viſuntur clambete: quem locum intellexiſſe Plinium ardere ſolitum, arbitratur Frãciſcus Caualcrinus medicus Mutinenſis ſingularis iudicij vir, ex cuius relatis, ac fide ciuium, hanc hiſtoriam ſcripſimus. Hinc regio tota vndique graui redolet halitu, & terreni qualitas paſſim arida viſitur, ac ſterilis, ſummis præſertim colliculis, & quaſi exuſta cinere, tophoque concreta, ſurculoſos duntaxat frutices, eoſq́ue breues progignit. Cæterum tellus interno veluti ſubagitata calore, certis locis ebullit, crepitatq́ue, ac pluuijs inſtantibus maximè, quando ex antiperiſtaſi diuerſos ex improuiſo eructat humores, alibi liquorem varium, alibi ſalſam aquam, alibi ſyncerum bitumen.

Natura.

Hæc enim materia bituminis in intimis terræ conceptabulis æterno veluti ſeminario propagata, vt conſonum rei ſit: quaquâ magis vegetat, modò ad vnam ſcaturit partem, modò ad aliam; ac temporaneas idcirco videtur habere venas, non perpetuas, fonteſq́ue, vt mutant originem, alios nouos appellant, alios veteres. Præ cæteris autem locis iam ducentis annis abundauit hæc materia ad pagum montis Gibij, quod eſt hodie ſub ditione Illuſtrium Piorum oppidum.

Qualitates.

Vbi cùm à ſuperficie iam cœpiſſet deficere, perſecuti per induſtriam venas, in viſcera vſque montis penetrauêre, vbi mellis inſtar ſcaturit liquor, ac iuxtà aqua emanat violacea, quicum colligitur, ac facto in fundo vaſis foramine aqua paulatim exhauritur, ac remanet ſupernè ob craſſitiem, oleum. Quod melleum, vel vinoſum potius, pingue, nidoroſum, ſaporeq́ue in amarum

vergente,

vergente, flammas corripit ardentiſſimas, quæ neque tactu tolerantur, neque aqua extinguuntur, niſi pannis aqua madefactis. Copia varia: vena aliàs ferax erat quadraginta librarum ſingulo die, aliàs paulo minoris, hodie ad ſummum non tranſit octo libras: vt exiſtimem venas, quantumuis hodie frugiferæ ſint, niſi quorundam metallorum more terra obruta claudantur, donec nouam fermentent materiam, fore olim vt exoleſcant in totum. Odor in fodinis grauis, & qui intranti paulo poſt lædit caput. Glebæ, quas vidi vnde emanat erutas, ipſa creta eſt, craſſæ tamen hoc vnguine, ac ſubuiridi, violaceoque conſperſæ nitore. Vtuntur hoc limo medici ad inueteratas iuncturarum duritias emolliẽdas, aliarum terrarum more, & balnearum quarundam. Olei verò ipſius vſus, qualis cæterorum calfacientium valde, atque exiccantium: nec non vt quædam naturæ Theriacæ, illitu maximè ad venenoſas qualitates probatur. *Copia varia.* *Vſus.* *Vſus.*

FONTES MELLIS.

TOT ferè genera propriè bituminis ſunt: atque liquidum vbi denſius, vbi aquoſius, quod dilutum dixit Plinius, vbi roris ſpecie luxuriat. Accidit verò quibuſdam locis, vt is liquor ob concluſum in terræ poris calorem extemporariè foras exæſtuet, curritque illicò rumor in vulgus, aut mellis, aut olei fontem ſcaturiſſe: itaque rem ſuis cauſſis perſpicuam, & naturalem, imperiti ponunt in admirandis. Ceu fontem, quem prædicat Arrianus iuxtà tabernaculum Magni Alexandri, oleo ſcaturiſſe: Naphtæ inquam, vel aliquod aliud genus liquaminis; vel fabuloſum ipſi etiam auctori. Plura enim eiuſmodi has habent cauſſas ordinarias. *Olei fons ad tabernaculum Alexandri.*

FONTES OLEI, ET MANNAE ADMIRANDI.

DVBIVM tamen non eſt, quin ſuper cauſſas ordinarias rerum, aliquos interdum effectus natura ſuapte virtute producat: vt aliquæ ſunt id genus terreſtrium liquorum ſcaturigines, quarum miracula non minus decet hic nos aliqua veneratione proſequi, quàm naturalium generum ipſorum exarare hiſtoriam. Narrat Euſebius, & ex eo deinde Paulus Oroſius, & Eutropius, Auguſto Cæſ. Imperante, apparuiſſe Romæ Trans Tyberim in templo Rauennatibus dicato, quæ nunc ædes Deiparæ Virginis eſt, fontem admirandum, qui tota vna die oleum electiſſimum fudit: quod aliam non videtur habere cauſſam naturalem, ſed ſignum quoddam fuiſſe creditur diuinæ gratiæ tunc mortalibus elargitæ, IESV CHRISTO naſcente mundi Redemptore. Diuus autem Auguſtinus in ſermonibus recitat, Epheſi in ſepulchro, quod beatus Ioannes, adhuc viuens ſubijt, nihil inuentum eſſe, niſi Manna ſcaturire: quod ſignum habet miraculi, atque reſurrectionis illius Euangeliſtæ. Et apud nos in Italia quædam alia ſunt eiuſdem obſeruationis exempla: Emanat Melphi ciuitate in Picentinis, in eccleſia cathedrali liquoris genus limpidum, ac ſubdulce; quod ſancti Andreæ Manna appellant, ex cuius exilit ſepulchro, mirandis modis patera argentea ſemper eo ſacro latice plena, nec vnquam effluente, ad multas infirmitates vtiliſſimo. Nec diſſimilis liquor, qui Salerni in eccleſia Sancti Matthæi extillat, qui & religioſè idcirco ſeruatur. Et item in Apulia, qui è ſepulchro Sancti Nicolai de Bario exilit, contactu ſolo vtilis, ac multæ obſeruantiæ. Nec procul ad Poliganum oppidum, Sancti Viti Manna celebre eſt, quod ſignaculo crucis à rabido cane demorſis opitulatur. *Fons olei Romæ miraculoſus.* *Mãna Sancti Ioannis.* *Mãna Sancti Andreę.* *Ol. S. Matthæi.* *Sancti Nicolai.* *Sancti Viti.*

FONTES AMBARIS CANDIDI.

DECET autem ſpecies rerum; quarum propriæ differentiæ ſunt obſcuræ, vel innominatæ, affines connectere, ſaltem ad diſciplinæ ordinem. Vt proximè de Mannæ fontibus diximus, & nunc de Ambari dicemus. Cuius quidem ſimilis origo cum bitumine eſt, ſed re verà dignior materia. Quanquam enim non ſatis conſtet, an naturales in certis fontibus Indiæ habeat venas, an fungi genus ſit potius, an quoddã piſcis excrementum, quem Azelum incolæ vocant; in hoc tamen conueniunt omnes, quòd aliquid maris ſit, ac in Indiæ regionibus naſci. Arabes, quorum ſtandum eſt auctoritati, pro vicinitate, & commercio cum Indis; liquorem hunc tradunt, bituminis modò è fontibus marinis egurgitari, *1. opin.*

quod

Ambra canæ. II. opi. — *Tria genera.* — *Merita.* — *Succinum odoratum.* — *Camphora maritima.*

quod concretum à candore Ambar canum appellant. Commendant autem in medicinis cordialibus,& in odoramentis,quæ ad decorem, & gratiam parantur.Non diſſimile autem veri fit, quod relatum ab Indis audiui à viro principe; Ambar piſcis quoddam eſſe exerementum, vt Zibettum Catti indici, & Moſchus, & caſtorium, qui quarundam adnaſcentium herbarum pabulo ſatur, gignat aliquandiu abſceſſum in ventre intimo. Quo dirupto, tria habentur ambaris genera: aut liquor emanatus ſupernatat aquis, idque optimum: aut à piſce ſpoute euomitur, quod vilius, nec ſatis digeſtum: aut piſce mortuo, ac eiecto ad littus, inueniri promiſcuum,partim candidum, partim nigrum. Hæc merita planè diſtinguit Simeon Sethi è recentioribus Græcis:probatur enim inquit,quod ipſo abſceſſu rupto, ſponte in cinereo candidum emanat. quod ad Senchrim, maritimum fœlicis Arabiæ oppidulum plurimum inuenitur.Præſtantius eo ſubluteum, quod è Selechita Indiæ adfertur. tertium verò,quod nigrum eſt,minus probarur,ac vili precio emitur.Cęterùm hunc liquorem (vt ego arbitror) intellexit Plinius lib. XXXVII.cap.II. pro Succino odorato, quod ſcribit thure gratius, proditum apud indos. Et quia vocum apud diuerſas nationes poteſt eſſe aliqua differētia, hoc idē (ni fallor) intellexit Auerroes in v. quodlibet cap. LVI. pro Camphoræ genere maritimo. Naſci hoc inquit, ac inueniri in maris alueo, quod deinde aquis ſupernatet,laudatiſſimum,quod Arabibus Aſcap dicitur.

AMBRAE CORONARIAE MARIA.

Natura Ambra coronariæ. — *Cratis flu. electri.* — *Electrū in inſulis occidental.*

AMBRA verò,quam hodie vulgus in coronis precarijs vſurpāt, ac monilibus;quodque Græci Electrum, & Latini Succinum, appellant; diuerſum admodum ſucci genus ā prædictis eſt. Ac mare Germanicum multum eructat, aliud cæræ, aliud mellis decocti, & concreti ſpecie, aliud falerni colore. Verſatur in dubium de natura,an minerale ſit, an arboris quoddam gummi. Scribit ex vna parte Plinius,in Aphrica Cratim eſſe vocatum fluuium, è lacu in oceanum mittentem, in quo excalfacto à ſole limo Electrum fluitare. Adfirmant idipſum noſtri,qui ſeptentrionales oras penetrarunt,flumina in illis partibus ducere electri magnas moles, ac vulgarem eſſe indigenarum opinionem, natiuum id eſſe illis fluminibus.Ex altera parte ſunt hodie qui in dubium vertant hanc naturam,negentque electrum aliquid maris eſſe, nec illorum fluuiorum, ſed arboris illarum regionum populneæ, aut pini inſtar ſuccum, qui ceù gummi deſtillans ex denſiſſimo nemore in inferiores pelagos deuoluitur, ac perperam opinari alios id marinæ eſſe naturæ. Id primùm aſſeuerat Plinius, compertum Nerone imperante, auctoritate Germanici Cæſaris, & Iuliani magiſtri ludúm. Caſſiodorus idem affirmat in Epiſtolis: & Corn.Tacitus. Et nouiſſimè Olaus Magnus, natione Gothus, Archiepiſcopus Vpſalenſis,qui res patrias, ſeptentrionaliumque illarum regionum ad fidem ſcripſit, vixitque Romæ noſtris diebus;rem iſtam ſe vidiſſe adfirmat, ac omnino arborum gummi eſſe. Cæterùm in occidentalis oceani inſulis nouiter repertis, Quiqueia, & Cuba, præter auri, atque gemmarum, quam producunt copioſam ſobolem, Electrum quoque foſſile inuentum narrant. de quo non pigebit hùc noſtri Gambaræ adducere carmina d.

Effodiunt hac electri regione metallum,
Quod graue, quod ſolidum, atque ſonans, fuluoque colore.
Succinaq; his etiam naſcuntur montibus, ipſisq;
E ſpecubus ſtillat flauus color.

Ambra nigra. — *Gēma Obſidiana.*

An ergo propriam Electri naturam adhuc relinquemus ſub dubio, an potius hanc diuerſam à maritimo dicemus ſpeciem? Cæterùm ea, quam nigram dicunt Ambram, itidem coronariam, diuerſum multo magis genus eſt: nam neque Ambar eſt, neque electrum,neque bitumen aliquod. Sed potius eſt Plinij gemma, quam ab Obſidio primo inuentore Obſidianam appellat.Coloris quidem eſt ceu bitumen, nigerrimi,ac ſciſſa,ſeu leuigata,vitri inſtar ſplendida. Legitur in Aethiopia: & item in Hiſpanico Oceano, vnde hodie coronas, ac imagunculas ex ea peregrini à Sancto Iacobo de Compoſtella Galeciæ in pileis adportant.Hæc peruſta cornu potius fœtet,quàm gummi,aut bitumen,cui non aſſimilatur niſi nigricie, & nitore materiæ. Legi & in hiſtorijs Calabriæ id genus lapidis in illis montibus reperiri. qui & ſcateant certis locis piceo bitumine.

De balneis bituminoſis. *Cap. XVI.*

EX prædictis omnibus bituminis differentijs, ac miſtionibus, duæ fiunt ex eis impreſſiones in aquis manifeſtæ. Vna eſt, cùm id liquamen in lacubus quibuſdam innatatis ceù ſpuma reperitur, in quibus aquæ ipſæ oeù connatæ ſubſident, craſſæ idcirco ſubſtantiæ, ac guſtui non modò ſalſæ, ſed plus eriam quam marinæ graues, ac pro aſſidua reſiccatione amaræ. Quæ ſyncerum quidem obtinēt bitumen; cæterùm ipſæ non admodum vllo vſu, nec in balneis idoneæ eſſe poſſunt, niſi quiſpiam his in genere valde ſalſarum vti malit. Alterum genus eſt tenuis quidam aquæ liquor, qui è fibris lapidum, ac terrarum, liquidum ipſum egerit bitumen, colore cum ipſa terra (vt dictum eſt) violaceo: qualis in fodinis Petrolei frequenter emanat in Mutinenſi agro, in Apolloniatis, & alijs locis. Atque hæ pariter inutiles, liquantes potiùs è terra humores videntur, quàm naturales aquæ, & quæ ſub ſole reſident, putreſcuntque. Ergo neceſſarium eſt, vt quæ verè bituminoſæ ſunt aquæ, & quas auctores, ac Medici bituminoſas vocant, vtiles in balneis, & in potibus medicatis; diuerſum ab his, ac tertium genus ſint. Operæprecium verò eſt animaduertere quas antiquiores nominauerint bituminoſas. Ob primam enim, nec adeo exploratam, quam illi habebant rerum terreſtrium, ac miſtionum aquarum naturam, poſt ſulphureas aquas (quas vel ipſo halitu ſulphuris habebant notiſſimas,) cæterùm ob quandam cum ſulphure bituminis cognationem, calentes reliquas, & vnctuoſas, & etiam abſtergentes, appellabant bituminoſas. Quin imò cùm perrarò aquæ, quę bituminis prædominium habuerint in miſtione, potabiles ſint, vel nullę, melius tales aquas vel Nitroſas dixiſſent, vel ſalſulas, vel alias, quæ in potibus abſterſoria polleant facultate. Tales non mirum commendabat Vitruuius bituminoſas in potibus ad interiora corporis vitia, inexplicato tamen modo, quæ non erat eius profeſſio. Nec minus Archigenes Neronis tempore, & ex eo poſtea Aëtius, & Paulus Aegineta bituminoſas commemorant aquas in antiqua tuſſi, dicebantque eas eſſe efficaciſſimas in affectibus inteſtinorum, atque veſicæ, nec non ad muliebres præfocationes, ad ſcyrrhum vuluæ, ad ſiccanda pudendorum vlcuſcula, & ad ſtillicidia mēſium; quæ omnes quidem nitroſarum, & aliarum abſtergentium per vrinas, & per aluum, ſunt proprietates, non bituminoſarum. Similiter quas eodem nomine ijdem auctores conſulunt ex Galeno, ad nephriticos, ad Ilei dolores, & veſicæ calculos in potibus dandas, quoniam dolorem leniant, cachexiæ, & cutim iam ſubeuntibus aquis ſint vtiles; haud dubiè abſterſoriæ intelligendæ, & Salſulæ potius, quàm bituminoſę. Porrò quas meminit idem Galenus in IIII. de Sanita. tuenda, in purgationibus vernalibus vſurpari ſolitas ſuo tempore; indefinitam in his videtur habuiſſe qualitatem, quibus inquit aut Sulphuris, aut bituminis, aut nitri vis ineſt, & quas in VI. eiuſdem libro bituminoſas nominat, vel ſulphureas, vel aluminoſas, eadem communi ęſtimatione cenſendæ ſunt, & quarum non exactam Galenus haberet notitiam. Aut potius quoniam aquis naſcentibus liber in terris eſt curſus, dicendum eſt, quòd abſtergentes eiuſmodi aquæ, poſt proprias illas qualitates, ac miſturas; aliquam quoque participarent naturam bituminis, nō in totum bituminoſæ eſſent. Atque has tertium genus dicemus bituminoſarum. Vt ſcilicet ſpeciales fontes ſint; qui (quemadmodum in aliorum miſtionibus viſum eſt) naturalem ſuſcipiant in venis ſuis miſtionem ex aliquo vapore, vel veſtigio duntaxat bituminis. Quo in cenſu nonnullæ in Baianis referendę ſunt, & in alijs hiſtorijs; quę ſcilicet non exactè bituminoſę, nec craſſę emanant, ſed dilutę duntaxat eo vnguine vidētur, & cum nidore, vel veſtigio bituminis, vnde nec abhorreantur in potibus. Quam ob rem cùm ex eius naturę miſtione vim aquę ipſę acquirant modicè calfaciendi, ac ſiccandi, & pro partibus aëreis, quæ in ipſo vnguine manifeſtę ſunt, & facile inflammabiles, & molliunt; induratis idcirco neruis, frigidiſque eiuſmodi paſſionibus comperiuntur vtiles. Siccant id genus tumores, glutinant, ac coniungunt vlcera, vulneraque recentia breui ad cicatricem perducunt. Leuia verò ex eo ſunt nocumenta, vt repleant caput, lenemque inducant ſoporem, & quòd ſenſoria lędant, atque oculos, Galeno, Paulo, & Rhaze teſtibus; quę balnearum vapori communia ſunt. Quas differentias cum aliquo bituminis temperamento, ſingularibus nonnullis explicabimus hiſtorijs.

Aqua craſſi bituminis.

Aqua liquidi bituminis.

Aquæ bituminoſæ vtiles.

Bituminoſa antiquis incerta.

Vitruuij.

Archigenis.

Ex Galeno.

Purgantes Galeno indefinita.

Bituminoſarum tertium genus.

Nocumēta.

BITV-

BITVMINOSAE IN BALNEIS VTILES, EX THEOPHRASTO.

MEMINIT obiter Theophraſtus de aliquib. medicatis aquis, quarum res digna *Lib.* memoratû viſa eſt, vt inter ſuas plantarum hiſtorias referrentur. Tres verò ex bitumine aſſignat fontes. Vnum quidem haberi iuxtà Tralleis. alterum iuxtà flu. Charamenem.& tertium iuxtà Niſſam oppidum. In quibus inquit, qui lauantur, quaſi multo oleo delibuti exeunt. quo indicio manifeſtum fit, in his fontibus haudquaquam bitumen ſupernatare, vt in ſupradictis lacubus dictum eſt: immo bituminis genus in eos confluere ſordidum, ac item graue, vt demerſis partibus eius grauibus, ac terres, totam ipſam fontium occupet ſubſtantiam, ac ita pingues illas reddat aquas.

BITVMINOSAE QVAE APVD VETERES INTELLIGANTVR BIBENDO VTILES.

QVAE verò apud veteres auctores purgando vtiles, bituminoſæ interdum pro quo- *Bituminoſa* dam appellationis abuſu leguntur; eam facultatem videntur potius ab origine obtinere, *non vera.* ac toto temperamento abſterſoriæ dicendæ ſunt, non ex ſimplici bitumine, quod ſui natura à Galeno ponitur tenax, exiccansque, ac adſtringens: in aquis verò inſuaue potius ex- *Vitruuij.* primur, quam abſtergens. Quæ loca idcirco ſunt cum iudicio legenda. Vt apud Vitruuium libro VIII. cap. 3. Aquarum (inquit) miſtarum aliæ in potibus vtiles ſunt purgando cor- *Archigenis.* pora, vt bituminoſæ, ac nitroſæ. Et ſimiliter Aëtius auctoritate Archigenis lib. IX. cap. XXX. In purgationibus Veſicæ proximo loco ab aluminoſis ſunt bituminoſæ, & nitroſæ. quas indiſtinctè & bituminoſas, & nitroſas videntur nominaſſe, dum planè ſubiungitur. Quæ lactè ſcilicet àd guſtum ſe diffundunt, nec vllam guſtui malam repræſentant qualitatem.

HERODIS BALNEA IN IVDAEA, AC SYRIA.

HERODES (vt meminit Ioſephus) cùm in amicitiam ſuſceptus eſſet Auguſti Cæſ. *Ioſephi.* & Agrippæ, inter multa, quæ in illorum gratiam in toto ambitu ſui regni extulit ædificia, tam opere, quàm omni deliciarum genere admiranda, ad Tripolim Syriæ, & Damaſcum, & Ptolæmaidam, quas ciuitates in ſuam ditionem dono acceperat; publicas balneas, quæ Gymnaſia dicunt, vrbanarum ſcilicet Thermarum more condidit. Necnon ad Sydonem, & Biblim porticus, fora, templa, ac theatra addidit. Aſcalone verò Nymphæa, ſiue lacus ornatiſſimos, & balneas: ad exhibitionemque Thermarum redditus annuos, ac perpetuos delegauit, ne quando beneficiorum gratia deficeret. Sic habet Ioſephus.

CALLIRHOE AQVAE CALIDAE TRANS IORDANEM AMNEM.

Plinij, & Ioſephi. EX naturalibus autem in Iudæa, Callirhoē cognomento fontis, aquas calidas ex bitumine meminit Plinius iuxtà Tyberiadem. Et Ioſephus in primo de bello Iudaico: quibus

bus vſus (inquit) Herodes, cùm intolerabili prurigine vexaretur, collo diſtento, & inflato ventre, ac pedibus, tanquam ex aquæ intercutis vitio tumentibus. quæ aquæ in lacum feracem bituminis influentes, qui Aſphaltites vocatur, pro dulcedine potui vtiles ſunt. At vermiculis circà teſticulos diu vexatus, & morbo pediculari interemptus eſt.

BALNEA PETROLEI IN ITALIA.

PORRO quæ ex Petroleo in Italia nominantur, quanquam aut nitroſæ, aut alterius naturæ ſint, omnes participare intelliguntur bitumine, aliqua portione, nullas dixerim ſyncerum continere bitumen. blandè purgantes, ſubamaræ, ac graui parum odore, vel fumoſæ tantùm. Quales ſub nitratis Borræ nomine cenſuimus, alteram in Senenſi, non longè ab Arbia flumine: alteram in Florentino ad M. Varchij. quas à modo purgandi, antiqui & Archegines dixiſſent bituminoſas, cùm fortè aliquatenus participauerint bitumine. Eſt & in Senenſi ad viam maritimam Petroium vulgo caſtellum, vbi Petrolei ſcatebra, non adeo abundans. Et non longe ſub Rocca ſtrata, vbi nigrum ſcatet, ac admiſtum lapillis picem dicunt naualem, pro odoris ſimilitudine, & necans vermes. Nec diſſimilis altera aquæ borræ ſub Viterbio eſt, quæ non procul a ſonte aquæ Grottæ percelebri, calore ad tactum, & eſſentia temperata eſt. vnde & à Petroleo id balneum appellant, vel Balneolum, vtile idcirco pueris, ac fœmellis, & delicatis naturis.

Aqua borræ bituminoſa.

Petroium oppidum.

Petrolei, ſiue balneolum.

BAL. PETROLEI, CVLMA, ET QVAEDAM ALIA IN BAIANIS.

ERANT in Baianis hoc in genere, ac Petrolei nomine permultæ aquarum ſcatebræ, quæ vt Tripergulanæ, Solis, & lunæ, & Ciceronis aliqua balnea, ſub recenti, quod iam narrauimus incendio ſubmerſæ iacent. Siquando tamen earum inſtauratio, aut aliqua fortè à nobis facta mentio incidat, hæc communis earum erit cenſura. Quæ vel diluta bitumine, vel liquore eius generis pernatante ſit aqua, hac præcipuè pallet virtute, quod abſterſoria eſt, omnesque cutis maculas, pruriginoſas ſimul, ac ichoroſas exiccans. contracta emollit, diſtenditque conuulſos neruos, craſſa extenuat corpora, refrigerata verò calfacit, ac digerit. Fluxiones ſiſtit, grauedines, ac raucedines, rheumataque id genus epota corrigit. Huius porrò naturæ proditum eſt balneum Culma, quod ad Auetnum ipſi balneo Petrolei etat in culmine, cum maiori tamen portione ſulphuris idcirco exiccando valentius, minusque emolliens. Porrò inferiùs ſub Puteolis aquæ, cui nomen Fontanalis, & item Petra, atque Plaga, hoc fomite bituminis participaſſe feruntur: quamobrem multifariam eas vtiles in potibus, aliarum nitroſarum, & abſtergentium more eſſe diximus. Nec minus permultæ aliæ tam ex Puteolanis, quàm Baianis aquis eodem imbutæ videntur vapore, præſertim quæ vel ſoporem inducunt, vel vtcunque grauant caput, ſenſusque paulisper obtundunt. quæ bituminis vtplurimum ſunt operationes.

Culma bal.

BALNEA PETROLEI IN PICENIS, ET ALIA.

EXTAT in Picenis Petroleum oppidum, quod haud dubiè à ſcatebra eius generis, mutata parum voce dictum eſt à Petroleo. Quo tracta ad radices Apennini montis fuit antiqua Vrbs Saluia, cum veſtigijs adhuc Thermarum Vrbanarum, & Romanæ illius lautitiæ admirandis. Et infrà Caldarola oppidum, à calidis, quæ hic extabant balneis ſic dictum, quarum aliquando recognoſcenda melius erit natura. Illi verò à Petroleo deductam

Vrbs Salnit, cum Ther. & Caldarola.

nomen planè veterum tamen confirmat, quam mihi indigenæ veluti per manus traditam referunt, fontes olei quondam in eo agro ſcaturiſſe. Sunt autem hodie perexiguæ venæ, quæ ad cliuum colliculi vnde corriuantur, in manufactis lacunis emanant, nidoroſi odoris, ſiccæ, ac ſalſulæ ad guſtum, & tepentis caloris. Quare cùm hactenus non adeo ſint notæ, niſi paucis, qui eas in Balneis exiccantium aliarum aquarum more vſurpant: non difficile equidem exiſtimo, ſi adhibita aliqua impenſa veſtigia parietum, quæ apparent, perquirantur, intimæque ineantur venæ, poſſe eas aliquem præbere fructum, tam aquarum ipſarum ad vſum balnei, quàm etiam Petrolei.

BALNEVM MONTIS ALTI SVB PERVSIO.

SIMILE his fontibus balneum proditum eſt, quod bituminoſum vocant ſub Auguſta Peruſia, ſub vico montis alti, cuius aquam bulloſam nigricare, vtcunque fœtidam, hieme frigidam, æſtate verò ſolaribus radijs duntaxat calentem ſcribit Sauonarola, equidem non vidi. Nec audio eſſe adeo celebrem, niſi equis, ac iumentis à ſcabie ſanandis, quare aliàs fortaſſe à nobis abſolutè magis enarrabitur.

QVINTI LIBRI, FINIS.

DE THERMIS

ANDREÆ BACCII, ELPIDIANI,

Medici atque Philoſophi, ciuis Romani,

LIBER SEXTVS.

In quo de hiſtoria Aquarum ex Metallis agitur.

De communibus Metallorum impreſſionibus in aquis naturalibus. Cap. I.

METALLORVM autem quales fieri poſſint impreſſiones in aquis naturalibus, iam explicabimus; ſi quæ prius intelligenda ſit narura metallorum in terris hic breuiter declaratum ſit. Quod hac potiſſimum ratione proponendum eſt, quòd cætera ferè mineralia prædicta reperiunrur aliqua ex parte, ſi non in totum perfecta in mineris ſuis: vtpote purum ſulphur in ſulphuratijs, ſal in ſalinis, imò totus alicubi mons exquiſitè ſal eſt: ita & alumen, & chalcanthum, & birumen, & reliqua, q̃ diximus media Mineralia quæ ipſiſſimas ſuæ naturæ qualitates in aquis imprimũt. At Metallorũ, hoc non eſt dubiũ, quòd vix milleſima pars reperitur exquiſitè talis naturę in quoq; metallo; ſed vt plurimũ vel lapis eſt, eaq́; inepta res aquarũ impreſſionib. aut ſuccus diuerſus admodũ ab eo metallo: aut lutũ, aut terra & aqua, aut ſulphuris, ſalis, ſimiliumq́; id genus miſcella. Itaq; haud immerito dubitatur de harũ impreſſionũ natura, qualis ſtatuenda ſit; vt auſi ſint quidã hodie ob eam ſubiecti indiſtinctionẽ ſcribere, nullas reperiri in aquis metallorum impreſſiones. Qui propriã hac in parte ignorant vocẽ: nã ſi eſt metallũ in terris, & ſi eſt aquis liber excurſus in quanq; terræ ſpeciẽ, aut venã, aut metallum incurrerit: neceſſariò alicubi aqua naſcetur metallica, vt re vera naſcitur, ſicut ſulphurea, & ſalſa aliqua; ita & aliqua ferrea, aliqua ænea, & aliorum metallorum. Erroris ergo iſtorum, qui negauerint ſenſum, hæc fuit cauſſa; quod non diſtinxerunt, quẽadmodum diſtinguendũ eſt, quidnam intelligendum ſit earum impreſſionum ſubiectum in metallis ipſis: an metalla ipſa ſolida, & perfecta; an ſoluta potius ipſorum principia. Et rurſus de his principijs, vt ſunt diuerſæ, eædemq́; veriſimiles omnes auctorum opiniones, an quatuor ipſa elementa intelligenda ſint, an aqua potius & terra, an cinis & aqua, an ſulphur & argentum viuum, an fortaſſe huius naturæ ſpecialis miſtura; quorum omnium impreſſiones in aquis poſſunt eſſe diuerſæ, & plus & minus, vel nullatenus metallicæ. Nam ſi has ex metallis ſolidis impreſſiones intellexeris, eo ſcilicet modo per naturam fieri, quo noſtra opera interdum aquam ex chalybe candenti conficimus, aut ex auro, aut ex argento; hoc quidem modo perexiguas admodum ex quoque metallo fieri impreſſiones in aquis inuenies. Nam, ſi quæ ſolidæ alicuius metalli glebæ in ſuis mineris reperianrur (vt quæ argenti frusta, aurique, atque æris alicubi dicuntur eruta) eæ pauciſſimæ reperientur, ac planè ob contumaciam ſubſtantiæ, vix vllam aquis, quæ ipſas naturaliter incurrant, impertire valent qualitatem. Ac eo minus, quòd in mineris terræ non poſſunt eæ partes perfectæ, ac ſolidæ lapidis inſtar, vehementiam ignis experiri, itaque intimas aquis communicare qualitates, ut ex arte chalibeatas reddimus aquas: quinimò vt plurimum mineræ ipſæ caliginoſum potius obtinent halitum, quàm ignem, in multis calorem temperatum, in alijs

Contra negantes impreſſiones metallicas.

Materis Metallorũ alia propinqua, alia remota.

Calorũ temperamenta in mineris.

exiguum, in alijs nullum. Atque hactenus fortaſſe intellexerunt hi nullas reperiri me-
tallorum impreſſiones in aquis:quæ res alioquî dictû eſt abſurdiſſima; quandoquidem vel
nulla ſunt in natura perfecta metalla (quæ ſcilicet non artis indigeant aliquo ſupplemen-
to)vel certè pauciſſima eorum pars,eaq; extra propoſitum diſputationis noſtrę,qui impreſ
ſiones quærimus ex mineris prout reperiuntur in natura ſua.Solutorum ergo principiorum
Soluta metallorũ principia. impreſſiones in aquis dicemus eſſe intelligendas,non metallorum perfectorũ.At ſi per hæc
ſoluta principia,elementa ipſa cœperimus,vt quidam ſentiunt; remotã nimis cauſſam da-
bimus.Nam ſicut quatuor elementa perhibentur tã metallorũ,quàm cæterarũ rerum prin-
cipia;ita quidem hæ impreſſiones cõiter alijs miſtis,non metallis ſolùm venient meritò re
ferendæ.Nec eo magis aquæ & terræ,aut ex cinere miſturis,quę quidam veluti ſapores ad-
3. Meteor. miſta,inaccuratè de ſñia Ariſt.metallorum principia ponunt. Ac abſurdius dum hoc ſuum
lutamentum ex aqua & terra, omni exutum faciunt intrinſeca virtute:quæ tamen tam ne-
ceſſaria eſt,quàm id vnde motus principium, ſine quo materialia ipſa in mineris nec cogi,
nec digeri poſſunt in metalla. At ſi ex ſulphuris atq; argenti viui miſturis, tanquàm proxi-
mis metallorũ principijs, eas fieri impreſſiones intellexerimus, fortaſſe non ita abſonum:
nam hæc duo cõiter immediata oĩum metallorum ponuntur principia. Vel quæ ipſa ſtatim
conſequantur principia. Verũtamen ſi id nudè intelligas, dubio procul, ſicut in multis mi-
ſturarum naturis retulimus,quarũ formulæ erant miſtæ,Sulphureæ & ſalſæ, ſalſæ & alumi-
noſæ, & ferreæ, & plurifariam variæ:haud aliter in his impreſſionib. quæq; ſulphurulentæ,
Speciales miſtura metallorum. ac argenteę ſimul nuncupandę eſſent:quod falſum reperitur.Quare neceſſarium videtur me
tallorum quoq; ſpeciales miſturas ex oĩbus his ponere in quaque minera, atq; harum intel
ligendas eſſe impreſſiones. At de his ſanè miſturis nõ eſt hic locus omnem explicare ratio-
nem,quæ propria metallorũ conſideratio eſt;ſed certas duntaxat partes noſſe oportet, qua
Virtus Mineralis communis. rum pręcipuè impreſſiones aquę ipſę cõcipiunt. Sunt aũt hęc tria potiſſimum vapor agẽtis
virtutis metallicę:materia neceſſaria metallorũ,& terra parens quę ipſa continet.In primis
aũt negari non põt,quòd oĩum metallorum vna eſt generalis natura, ſiue originalis virtus,
quam Albertus mineralem appellat,quæ nimirum tanquã virtus in ſemine formatiua,me-
talla oĩa producit.Vnde aptiſſimè apud Gręcos μετὰ τὰ ἄλλα dicta prodidit Plinius, quia ex
ea omnium affinitate,ac virtute,vbicunque inuenta vnius vena eſt,non procul inuenitur &
Alchimiſtarum ratio, quòd metalla ſint inuicem tranſmutabilia. alia ſeu μεταλλευτὰ Ariſto. καὶ μέταλλα quia ſcilicet infrà terram inquirantur,ac fodiantur.Sub-
rogant & Chymici Philoſophi aliud maius arcanum in ea voce,Metalla,contineri:quod vt
metallorũ vna ſignificatur cõis natura, ita inuicem oĩa ſint tranſmutabilia per artem. Et ſi-
cut ex ferri metallo adhibitis per artem alijs materialibus, ac eo repurgato fit ęs;& aurical
chum ſimiliter ex ęre, & Cadmia colluſtrato; ita non mirum dari affirmant aliquod metal-
lum,quod ſymbolum habeat vel cũ auro,vel cũ argento. quod eſt maximũ ſecretorum, &
vnicum deſiderium alchymiſtarum.Quę res,ac permiſtio omnium inuicem metallorum di-
ligenter in cunctis mineris, & in his aliqua ex parte quę dicenda ſunt de metallis animad-
uertenda eſt:ſicut.n.promiſcua eſt,vel affinis oĩum inuicem mineraliũ natura; ita quoq; im-
preſſiones aquarũ poſſunt aliquo loco ſimplices fieri, & vnius naturę; aliquo loco promi-
Virtus Mineralis ſpecialis. ſcuę,vbi plus,vbi minus pro portione fibrarum in ipſis venis, & influentis aquę. Efficitur
aũt vt frugi magis ſit vnius,quàm alterius metalli vena, penes ſpecialem inſitę virtutis mi-
neralis facultatem,quę ita ferrum ex materialib.diſpoſitis primò producit, quòd non au-
rum,uel ita ęs,quòd non plũbum. Alioqu ĩper generalem inſitã ſolum virtutem,oĩa ubique
metalla promiſcuè gignerentur. Vel hac negata virtute,alterum duorum;aut nulla prorſus
naſcerentur,deficeret.n.agens cauſſa propinqua; aut ſi generarentur, magis ad caſum vbi
fierent,naſci dicerentur,quàm quę ex putri materia fiunt animalia, in quib. diſpoſitionẽ ac
virtutẽ propriã,reſpõdentem virtuti quę eſt in ſemine, ſummi ſapientes coguntur aſſerere.
12.Met.13 Nec concedendũ quorundã nouis aſſertis, hoc noie agentis cauſſę, ſolis duntaxat influentẽ
calorẽ ponere:quod eſt,& tollere principia naturę.nẽpè quoniã nõ ſolus ſol, ſed ſol & ho-
1. Phyſ. mo,inquit Philoſophus,generãt hoiem.Ideſt ſol & uirtus, ꝙ in quoq; ſemine generãt cũcta.
lib. 1.c.22. Pręterea ſed ſol neq; lumine ſuo, neq; calore penetrat admodũ infra terrã.minus ad altio-
res pertingit metallorum radices, quod alio loco demonſtratur.ergo cœli uirtutem, à quo
eſt,conſtruit eſſe, fieri, & niuere omnibus, ineſt mineris quoque uirtus quępiam operans
ſpecialis.Atq; hæc multam ſanè haber pręrogatiuam in hiſce aquarũ impreſſionib.per hãc
Spiritus minerales ſemicæleſtes in aquis. enim vapores quidam fœcundi eleuantur è ſubiecto metallo: qui in aquas influentes inti-
mantur (vt ita dicam) eiſque ſemicœleſtem aliquando virtutem communicant, pro qua-
litate ſcilicet ac dignitate ſubiectæ materiæ, vnde eleuantur. Atque hanc idcirco ſecun-
do loco obſeruandam diximus: nam etſi materia propria, ac immediata metallorum di-
uerſa

uerſa aliqua plus minus habeat accidentia in vno ac in alio metallo; communiter tamen nihil aliud eſt in principijs philoſophi, niſi vaporoſa exhalatio in terræ partibus concluſa, eaque eterogenea, & diuerſarum admodum partium congeries, quę planè patent ſi vrantur metalla, aut ſoluantur, reſolui pęnè tota in ſubſtantiam ſalis, cineris, attamenti, ſulphuris, & argenti viui. Quæ, ac intercidentes cum his aliæ obiter miſturæ, ſiue naturæ illius metalli præparando deſeruiant, ſiue per accidens ipſi exhalationi commiſcenda veniant; clarius aut obſcurius incurrentibus per ea aquis impreſſiones ſuas communicant. Sulphuris verò, ac argenti viui natura potiſſimum concomitatur materiam metallicam; non propterea, quia hæc ſunt immediata, ac propria eorum principia (ſicut nec ſanguis, quo ſcatent cuncta animantia, eſt principium animantis, ſed ſemen) ſed quia ipſa exhalatio metallica his maximè duabus ſcatet partibus, nam quid eſt aliud primigeniæ illius exhalationis ſubſtantia, niſi vaporoſa quædam, ac indigeſta ſublimatio, viſcido eiuſmodi humore, ac terreſtri fuligine pręgnans? Vbi plus ubi minus, & hinc tertio, ſui ipſius, ubi impreſſio fit, & vbi metallum continetur, diſpoſitio notanda eſt: telluris ſcilicet ipſius, quæ vt in ſui gremio omnium principiorum tam cœleſtium, quàm elementarium impreſſiones ſuſcipit; ex quibus quæ continet in ſe rerum ſemina alit, propagatque, atque parturit: ita quæ multa ſuperabundat, ſæpè tanquam menſtruata mulier expurgat, atque in aquas, ſi occurrant, transmittit, illiſque concorporat. Ex quibus concluditur, terram metallicam in vniuerſum, miſtæ admodum eſſe ſubſtantiæ, pluriumque in ſe mineralium ſemina, impreſſaſque qualitates, ſaltem refractas obtinere. In primis verò Sulphuream eſſe, ſubtilibuſque argenti viui ſpiritibus participare, calidæ idcirco, ac ſiccæ qualitatis. Craſſæ porrò caliginis generatiuam, grauis odoris, ſaporis ingrati, acris, vſtiuique. Salſugineam, ſiccamq; ob ſalium, aliorumque ſuccorum quos inde generat, miſturam: luridam ac ponderoſam ex rubenti fœculentia argenti viui. Specialiter autem variè diſpoſitam, pro diuerſa quadantenus vnius ab altero natura, ac partium proportione diuerſis locis. Ac pariter in promptu eſt, aquas quæ metallicas incurrant terras, communiter omnes eſſe admiſtas, ac diuerſæ in ſe naturæ. Terreas, ſulphureaſque vtcunque, nec minus argenteas, ſalſas autem, aſtringentes, ſiccaſque, pro vario materialium concurſu, terrarum miſtarum, ſuccorum, calidorum vaporum, excrementorum: quæ generalis erunt materia omnium iam dicendarum impreſſionum. Siccant omnes, deinde calfaciunt potentia, atque actu permultæ, deinde adſtringunt, atque corroborant, in balneis principaliter vtiles. Multa verò his prætereo de principijs metallicis, quæ proprijs demonſtrantur argumentis, in libris de Terreſtrium rerum natura, & in quarto de Metallis: quorum has ſupponimus cõcluſiones.

III. Meteo.

Natura metallorum.

Libri de terreſtrium natura.

De ferratis aquis. Cap. II.

A FERRI autem impreſſionibus ordiemur. Metallorum enim cùm ſex genera, penes artis traditiones habeantur, aurum, argentum, plumbum, ſtannum, æs, & ferrum; hoc ipſum communius eſt, Plinio teſte, & poſt ſulphureã vulgatiſſima minera in balneis. Obtinet quoque & hęc ipſa minera multum ſulphureę ſubſtantię, eam tamen immundam, & quę matrix ponitur, ſeu potius conſequens quędam ſoboles omnium Metallorũ, cum impura item argenti viui miſtura. Vnde molẽ videmus ferri lapidis aſpetam, inęqualẽ, grauem, rubiginoſam: tantę vero partiũ cõtumaciæ, vt vix in vnionem cõueniant: tumq; per ignẽ fuſionẽ minimè ſuſtinet, ſed depurationẽ ſubſtãtiæ, quam per malleũ, & incudẽ in magnos vectes, quas dicunt virgas, extendunt, quas plus, aut minus puras, ac duras efficiunt, etiam pro minerę genere. Nam hæc prima, propriaque Ferri perfectio eſt inter cætera metalla, vt ſit omnium duriſſimum, in quo maiorem habet Ferrum perfectionem, ac maiores vſus præſtat ad vitam, quàm Aurum. Genus ergo communiter Ferrum eſt, lentum etiam, & ignobile. Minus verò excrementicium, ac arte deſęcatum, factumque durius (vt docet Ariſtoteles in IIII. Meteor. στόμωμα Græcis eſt, quod ipſum & Chalybs cognominatur, quaſi ferrum Chalybum à regione Chalybum in Ponto, vbi puriſſimum, ac duriſſimum gignitur. Nec minus apta appellatione à noſtris idipſum Aciale dicitur: vt enim Stomoma Græcis dictum videtur à στόμα, hoc eſt ab ore, quòd eo, ſ. ora gladiorũ, hoc eſt acies, ac mucrones telorũ muniri ſoleant: ita adpoſitè noſtris Aciale dictũ eſt, quia in ſubtiliſſimã ducitur aciem. Quæ genera & in aquis medicatis, & in aliarũ rerũ remedijs, aliquã pariũt differẽtiã, vt dicemus. De qualitatib. verò cõmunib. An ferrũ calidæ ſit, an frigidæ impreſſionis, multas audiui doctiſſimorũ quo-

Metalla ſex

Ferri prima proprietas.

Genera.

στόμωμα. Chalybs. Aciale.

Ferrum an calidæ natura, an frig. rundam controuerſias. Quæ vt plana res fiat, nos partim experientia vtemur magiſtra, partim autem diuini Ariſtotelis auctoritate. Qui breui capitulo in 1 1 1. Meteororum abſolutè adeo metallorum naturam complectitur, vt recentiorum aliquos, qui iudicio tanti philoſophi contradicere audent, balbutire potius videantur, ac obſcurare veritatem, quàm definire. Ferrum, vt ferrum, ac arte elaboratum, dubium non eſt eſſe tactui frigidum. Frigidum & lapidem in mineris ſuis, vnde eruitur, experimur. Sed nobis in aquis (vt iam propoſitum eſt) reſpicienda ſunt principia. Hæc autem conſtat nihil aliud eſſe quam vaporoſam exhalationem, ac ſiccam (vt inquit philoſophus) quæ concluſa in terræ viſceribus in lapidibus denſeſcit. Quocirca & terram (ſubdit ipſe) habent in ſe, & vruntur, quia ſiccam habent exhalationem. Eius autem ſiccæ exhalationis reliquias experimur nos in mineris ipſis, vbi craſſus, ac fuliginoſus exhalat halitus, vt niſi apertis fodinis, ſæpenumero ſuffocet operarios. Atque hoc igitur debet eſſe manifeſtum, vbicunque metallum fit, ſubeſſe in fundamento caloris fomitem, à quo vt vnde motus principium, exhalatio incipiat. Plus verò ac minus, vel etiam nullum in ipſis fodinis calorem ſentimus, qui fortaſſe in intimo metalli ſeminario exæſtuat. Quam rem poſt cæteras coniecturas, apertiſſimè nobis oſtendunt ipſæ aquæ: quæ in admirationem vſque ſapientum, cum neque vicinia, neque tellus ipſa, neque locus caleat; è profundiſſimis tamen terræ viſceribus, manifeſtos profundunt calores. Plus verò, ac minus calidos, alibi etiam feruidos; pro qualitate & copia ſubſiſtentis fomitis; pro vicinitate venæ; & prout ſors inuicem aquę & caloris tulerit. Perrarò autem in metallis calores exæſtuant: quæ nimirum non tam vehementia caloris per naturam elaborantur, quàm aſſiduitate, ac temperie naturali. Nec vlla metallorum principia compatiuntur fortes calores: nam præter ſulphuris materiam, cæterum terra, aqua mineralis, ſales, atramenta, ac id genus alia concurrentia in naturam metallorum, ſunt inimica ignibus. Ac rarò ex ferri metallis aquæ teporem excedunt ob dictam cauſſam: plures frigidæ, vbi vero excedant, acceſſoriam indicant, & plus quàm ferri naturæ conueniat, copiam ſulphuris ſubeſſe. Quales in primis narrabuntur ſub Auinione aquæ, quædam in Piſanis, & quædam ad Viterbium, & alijs in locis, quę omnes ob multam ſulphuris copiam, non mediocriter ſunt calidæ. Sunt ergo calores in aquis metallicis quandoque inſignes: haud tamen certi iudicij, cùm non adeo eſſentiam metalli indicare poſſint, quàm exceſſum calorificæ materiæ. Certiora indicia præbent terræ, ac recrementa quæ varia ſpecie ab intima metalli ſubſtantia per aquas excernuntur; Lutum, rubigo, cinis, exquiſitæ interdum illius metalli glebæ, quæ aquas varijs inficiunt modis, liuore, craſſicie, odore graui, ſapore ſicco. Quas & ipſi margines, vbi coaleſcunt, impreſſiones oſtendunt. Vel vbi penſiles deſtillent aquæ, pro rubigine illa, quam ducunt glutinoſa, guttæ varia ſpecie condenſantur. Vel adnaſcentibus adhæreſcunt herbis, vel longo in antris ſtillicidio in ſtyrias coaleſcunt, quibus in delicioſis fontibus etiamnum Romę vtimur. Tales meminit Plinius in Macedonia, pendere guttas in antris Coryceis, denſatas in ipſis cameris. Et in Corintho decidentes in quibuſdam ſpeluncis, vnde columnæ ſolent fieri. Eadem fermè indicia rerum, terrarũ, colorum, ſaporum, ex deſtillatis ipſis aquis naturaliter ferratis haberi ſolent; & quandoque pro virtute ignis digerente, magis exquiſita. Porrò quia facultates ſequuntur eſſentiam, & eſſentia miſturas; idcirco cum Galeno dicamus 1x. de Simpl. Med. facul. quòd quemadmodum in terræ differentijs plurima ineſt eſſentia elemẽtaris terræ, paulum verò aëris; ita in metallicis plurimum immiſtum eſt igneæ ſubſtantiæ. At quoniam in aquis habenda, præter hæc, eſt ratio refractionis partium calidarum cum qualitate frigida aquæ, neceſſe eſt vt aquæ ex ferri metallo remiſsè caleant. Imò (ſicut anteà diximus) niſi aquæ ipſæ ex accidenti copia fomitis calorifici naſcantur actu calidæ, ad humanam temperaturam erunt facultate frigidæ. Siccæ verò magis quàm frigidæ, ob partes terreas, cum adſtringentia, ac roborandi virtute ſingulari. Aſſerunt Auicenna & Rhazes, prima lumina medicinę inter Arabes, Aquam Ferratam inter minerales habere aliquam laudem in quotidiano vſu (niſi admodum in aliqua qualitate excedat) quia confortat viſcera. Meliores uerò priuatis potibus, quæ ex Chalybe parantur, puriore ferri genere: idest in quibus ignitus chalybs ſit pluries extinctus, quo enim magis reiterata fuerit extinctio, ẽt uſque decies, eo fiunt Chalybeatę utiliores. Quem uſum inter antiquos reperio primũ apud Scribonium Largũ, apud poſteros uerò cõmuniſſimum. Vtimur cõiter eis in membrorum oĩum nutritionis affectibus, à calida pręſertim intemperie ortis; & in quib. tùm moderato refrigerio, tùm maximè robore opus eſt. Id. n. primùm chalybeatis aquis pręrogatiuum tribuitur, ut imbecilla ac relaxata tam membra, quàm uiſcera confirment. Bonus Meſues in ſputo ſanguinis, aquam ex minera ferri bibendam conſulit, aut roſaceam,

Ca. vltimo. — *Ferrum frigidum.* — *Ferri principia calida.* — *Calores in metallis occulti.* — *Aquarum ferratarũ. Qualitates.* — *Aquarum ſtillicidia cõuerti in lapides.* — *Facultates.* — *Aqua chalybeata.* — *Vſus chalybeatarum.*

roſaceam, aut ex candenti ferro dilutum, aut roſarum decoctum. Candens igne ferrum (inquit Dioſcorides lib. V. cap. LIII.) Si in aquà, vinovè demergatur, vtile in potibus eſt, contra inteſtinorum tormina, lienoſos, & bilis profluuia, quam choleram dicunt, diſſoluto ſtomacho, item lib. 6. cap. 7. Ad Aconiti venenum, conferet, inquit, vinum, in quo aurum, ferrum, argentumvè candens fuerit reſtinctum. Porrò Galeni auctoritate ex Aſclepiade II. de Antido. in fin. ad aquam timentes ex canis rabidi morſu. Si quis aquam (inquit) in qua Fabri ferrum intingunt bibendam præbuerit, valde mirabitur. Vt autem quis iam aquam timere incipiens cogatur id potum, pannum ſuper imponas poculo, qua parte poſſit bibere.

Ad aquam timẽtes mirabile.

Is verò vſus aquæ ex ferro candenti, vel chalybe cùm hodie communis ſit, quæritur tamen ratio, quo modo Ferratæ aquæ obſtructis, ac ſplenicis opitulentur, cùm adſtringentes ſint & ſtypticæ. Non quia graues proculdubio; nam ſic & Plumbeæ, ac cœnoſæ, cæteræq; quem concipiunt à ferro fomitem? Veri magis ſimile ſit (vt ſapientes teſtantur) Ferratas aquas, cùm contrarijs præditæ ſint qualitatibus, aperire ex accidenti: nimirùm quia exiccando iuuant, ac villos denſando viſceris, innatumque calorem vniendo, facilè quod reliquum eſt excrementi digerunt.

Quõ ferratæ aquę aperiant.

Ex recrementis, ac ſpuma ferrea, quam ex vſtrinis ſuis ferrarij abijciunt, ſi candenti igne conſpergatur aceto, vel generoſo vino fotum parare conſueuimus ſaluberrimum, quem ęger circumtectus pallijs ex ſubiecta tina excipiat. Sudores enim excitat confertiſſimos, artuum vbicunque dolores, & ſciaticam, & hemicraniam, ſeruatis communiter ſeruandis, excutit, ac membra ipſa debilia mirificè corroborat, quemadmodum in VII. docebimus. Mirifica verò aqua, quæ arte fit ex limatura chalybis præparati; combuſti. ſ. ac loti aceto, quandiu ſedimentum impalpabile remaneat ſubnigrũ, & quod tangenti non inficiat manum. Huius pollinis ſumito vnc. quatuor, aquæ communis lib. quatuor: infundito per tres dies, ſępe ſępius vas agitando, ac confundendo, ſecretum habebis mirabile lienoſis, ac ex malo habitu iam in hydropem cadentibus, ſi per menſem, & amplius ea aqua vel turbata, vel vbi reſenderit vtatur, trium ad minus vnciarum pondere, ſynceram mane diluculo bibendam, admiſto pauxillo vino in cibis, quotidie eandem quam biberit portionem aquæ refundendo, quam nos probauimus communem, & fontanam, alij ſtillatitias affectui propriam malunt aquas. ſed nos totam vim in atoma qualitate chalybis corpori imbibitam putamus conſiſtere.

Cæterùm vt mediocriter ferro dilutæ aquæ hactenus laudantur in alimentis; ita de naturalibus, quæ inſignem conceperint ferri impreſſionem, medicamenti vice probantur: & tam in potibus, quàm in balneis.

Vſus naturaliter ferratarum.

Quæ enim abſterſoria pollent facultate, ſanè vacuantes per aluum & per vrinas, quales in Italia dicentur multæ; hæ vtiliter ſumuntur in hepatis, renum, ac veſicæ intemperantijs, & tàm calidis, quàm frigidis. Vomitioni obnoxium ventriculum firmant, inteſtinorum leuitatem, ac omnem fluxum emendant, lienis vitia ex cauſſa plerunq; calida ſanant, icteritiamq; ex bilis peraſſatæ redundantia reſtinguunt.

Operatiões in potibus.

Hepatis tàm potu, quàm etiã balneo attractiuam virtutem confortant, inexhauſtamq; hepatis vitio ſitim in diabete reprimunt, vnde extenuati harum vſu reficiuntur. Valent ad Hydropem incipientem firmando viſcera: ac eo ſunt efficaciores (auctore Paulo) quo alumine participauerint. Valent & in fine, item confortando. Nec minus menſium muliebrium diuerſos fluores inhibent, inuoluntariam ſeminis excretionem, nocturnasq; pollutiones corrigunt, albidam, & quæ laxis renum habenis continuè effluit, diabetem firmant, retinentq;. Hypocondrijs deſides matronis humiditates reſiccant, veſicæ vlcera, lepram, pruritum, ac ſcabiem, cæteraq; id genus excrementicia hepatis, ac cutis vitia exterminãt. Mulieres autem, quæ recidiuos abortus paulo poſt imprægnationem pati conſueuêre, maximèq; tales iuuenculas ſuper omnia iuuant: locos ipſos confirmando, ac tenaciores reddendo. Per embrocham, quæ in balneis à noſtris veteribus Duccia dicitur, minus quidem diſcutient, niſi quæ valde actu caleant. In totum tamen fluidos, ac ſubtiles cerebri catarrhos ſiſtent, tremulos, tetanicos, & alios paralyticos iuuabunt: necnon podagricos non confirmatos, iſchiadicos, articulariosq; id genus affectus ſuſtinentes, & circà virtutem motiuam imbecilles ſanabunt.

Vſus Duccia.

Ad eadem porrò omnia valent in balneis, quanquàm non eadem efficacia, quæ non tam adeo purgando operantur, quàm firmando. Quare ſedendo quis in earum balneo duntaxat, in qualibet ventriculi debilitate, inflatione, ac ex ea cauſſa doloribus iuuari ſolet. Reſtituunt lapſam appetentiam, vt ſæpè in balneis Auinionis vidimus. Strumas diſſipant calentes adhibitæ. Ad vlcera antiqua, ac ſordida, cùm repurganda, tùm glutinanda vtiliter adhibentur. Oſſium fracturas ſolidant, luxationes, ac dearticulationes repoſitas firmant, ſuccedentesq; ex ea cauſſa tumefactiones iuncturarum inhibent. Porrò ſunt loca in Baianis,

Vſus in balneis.

quæ

quæ propter inclitam Magnetis virtutem attrahendi ferrum, non ſolùm perſanant vulnera, ſed infixa quoq; de ferro iacula, vel globulos id genus ex tormentis, archibuſijsq; vocatis inflictos, mirificè extrahunt. Cæterùm minus tutæ ſunt aſthmaticis quæ ferro vtcunq; participant aquæ: horum verò minimè ſtrictum pectus habentibus. Malè item faciunt his, qui aluum ſtrictam ex natura habent, ſcirrhos item, & conſimiles duritias ſolutû difficiles patientibus. Nec apperentiæ ex earum potu indulgendum, multifariam noxiæ.

Ex magnete aquæ. *Nocumēta.*

De ferratis aquis & locis. *Cap. III.*

FERRI mineram ſcribit Plinius, metallorum omnium eſſe largiſſimam, & vbiq; propemodum reperiri. Veruntamen (vt eſt poſteà diligentius obſeruatum) aquiloniam plagam videtur magis diligere. Nā rara ferri metalla in tota Aphrica à ſcriptoribus memorantur: rara in Indijs, partibusq; infimis Aſiaticis, niſi quòd ſteriles metallis habeantur. Narrat Auicenna cùm pluiſſet apud Lurgeam in Arabia moles ferri ingens, tentaſſe ex ea regem Toratem enſes fieri; nam vſque ad hæc tempora orientales pro hac forſan inopia, merces ſuas cum ferro commutant. E diuerſo ſub aquilone, quæ tellus tàm valde omni metalli genere abundat, ſtatim Magnetis natura luxuriat; qui lapis adeò cum ferro amicabilis eſt, vt admirabili, ac penè inexcrutabili quadam virtute ferrum, & quæcunque ferrum habent, longè attrahat. Quare connaſcitur ſæpè Magnes cum ferro, ac intrà ipſius lapidem interdum reperitur, durior, ſeu potius Vitri modo fragilior. Proprias verò mineras habet in Magneſia regione Aſię, vnde illi nomen quandoq; tribuitur, ſeu ab inuentore ita dicatur (vt Nicander cecinit) primò in India repertus. In Macedonia item, in Bęotia, & circà Troadem Alexandriæ. Summæ verò laudis Chalybs Aethiopicus proditur ad Zimiri, quæ ita regio quædam harenoſa vocatur, Plinio. Neſcio tamen an hinc ſit Aziminus chalybs, cuius hodie precium apud Turcas, & Damaſci mercatores, ęquo auri pondere ſit. An potius ex Aſſyria, vbi Azimia oppidum, & regio vulgò Agiambina, optimi chalybis feraciſſima. Vel quod oprimum omni ęuo memoratur apud Chalybas, qui ſunt nudi populi in Ponto, quam regionem & Virgilius hoc nomine celebrat in Georgijs.

Ferrum pluiſſe. *Magnetis natura.* *Aziminus chalybs.*

—ſola India nigrum fert ebunum,
At chalybes nudi ferrum, viroſaq; Pontus. &c.

Eſt & in Aſſyria Chalybonitis regio, & Chalybo oppidum, quod haud procul ab Euphrate ponitur à Ptolemęo. Quas non mirùm partes, & aquis quoque ferratis abundare conſonum eſt. In Ferrarijs verò mineris habetur Magnetis natura apud Cantabricos in Hiſpania; & vt de nouiſſimis narrant quidā Germani auctores, in mineris Germaniæ naſcitur, in Bohemia, in Miſenis, vbi Calamita locus dicitur, & in Franconia. Fœcundius vero in glacialis Oceani inſula, quæ exinde pariter Calamita cognominatur: quæ quoniā ſub extremo aquilonari cœlo, integros habet Magnetis montes, ad hanc partem nauticā directionem inclinare creditur, quæ Tramontana poſteris inuentorib. eſt dicta. Ferri porrò mineræ frequentiores habentur; vt in Oſtrogothis, & in Noruegia, & altiùs in Gothia ad lacum Veneris, vbi duo oppida, Lidecopia, & Tinguellia, quæ electiſſima minera ferri, & chalybe, & alijs metallis ditiſſima. Et ad lacum Meler ſimiliter: quæ loca demum meminit Olaus. Proximè verò ab hac Britannia ferro abundaſſe inter multiiugas metallorum venas tradidit Strabo, quas hodie accepimus eſſe ditiſſimas in Salopia, Sinthſexia, ac nōnullis Vualliæ locis. Deinde Germania multas habet ferri fodinas, in Cattis, in Bohemia, in Ligijs, & Votlandia, quas longum eſſet per nomina recenſere. In Ligijs ſingulo decennio repullulare venas, ſicut & in Ilua inſula proditum eſt. Balnearum autem nomine Leucenſia apud Valeſios celebrantur, quæ ferro participant. Et item Fabaris balnea in Rhetijs, & in Heluetijs quædam agro Tigurino. Permultis item abundat Hiſpania ferri mineris, quæ primi hodie meriti habentur, ſuperiori maximè ac maritima parte, vbi Cātabria, & ex ea mari quoq; nomen Cantabrico. Nam inter alias huius generis terras, mons fertur præruptè altus Plinio, qui totus ex ea materia eſt. In Galatia celebrat Iuſtinus lib. vlt. Ferri mineras cùm aquis ad eius temperationem valde idoneis, Bilbili, & Chalibe fluuijs. Bilbilis verò Martialis inferius eſt in Celtiberis; cui abblāditur ipſe multis locis in Epigrammatis, & nominatim lib. 4. illis verſibus.

Calamita inſula. *Lacus vener.* *Lacus Meler.* *In Britānia* *In Hiſpania* *Bibilis flu.* *Chalybe flu.*

Sæuo

Sauo Bilbilim optimam metallo,
Quæ vincit Chalybasque, Noricosq;,
Et ferro platea ſuo ſonante,

Sunt autem Norici in Pannonia populi iuxtà Danubium, vbi nunc quoq; ferrariæ ampliſſimæ, & balnea valde ſalubria. Chalybes verò quos diximus in Ponto. Paucis verò terris, in hac quoq; materia cedit Italia: Fodinas enim ferri, etſi non adeo nobiles, habet permultas. Antiquæ verò memorãtur ad Alpes in Agro Thaurino, in extima Venetiæ parte, in Placentino, ac Parmenſi, & magis frugiferæ in Brixienſi, ac Bergomenſi. Citeriùs item in Calabria, quæ funduntur; in Apulia ad montem Garganum, qui à Sancto Angelo nuncupatur, & in Piceno olim. Ilua verò Inſula decem millia paſſuum à continenti Hetruriæ, ſemper fodinas habuit ferri fæcundas: nam exhauſtam aliquam occulunt præiacente terra, ac ſpatio decem aut quindecim circiter annorum, virtute intus metallica vegetante, ac ſole cooperante, repullulat minera, ac foditur cum maiori vtilitate. Nimirùm quæ commu nis eſt omnibus metallis natura, fæcunda, ac ferè vegetabilis, vt planta. Nec caret Ilua natura Magnetis, in pago, qui idcirco Calamita vulgò appellatur. Nec Chalcantho caret, nec ſulphure, cuius ſynceræ propagines & radices colliculi, cui Arcus cognomen, apparẽt. Tellus alioqui Inſulę hactenus ſterilis: cæterũ ſub fælici hodie tutela MAGNI COSMI Florentiæ, ac Senarum Ducis, cultu ornari incipit, portu, & claſſe muniri. Et proxima huic Igilium breuis inſula ferri metallo abundat, quod vtilis quidẽ operæ, niſi auctoris defuiſſet impenſa. Prodita quoq; olim inter metallares terras Euboea, quæ nunc Morea dicitur. Sicilia quoq;, & aliæ huic adiacentes inſulæ. Maximè Corſica, vbi ad partẽ, quæ Hetruriam reſpicit, Iluamq;, noſtris quoq; diebus venæ quæſitæ, ferri tamen dulcis, & quod ſine quodam condimento non coaleſcit igne. Tellus quoq; hetruſca hiſce inſulis vicinitate, ac natura minerarum reſpondet; imò in reliquo Italiæ non habentur tot alia genera. Ferrum eruitur ad oppidum Plumbinum, quem Traianum portum Geographi adſcribunt, id tamen non adeo probatum. Sicut nec adeo frugi non procul ſub vetuſta Capilia eruitur, quod in globos bombardarum fabricant. Ac ſimile ad Boccheianum caſtellum. Tota denique hæc Hetruriæ pars, quæ ad maritimam auſtralem ſpectat; aliqua paſſim minera luxuriat, a Piſano inquã agro, longo tractu in volaterranũ vſq;, & in Senenſem: in quibus propterea multæ nominandæ venient aquæ minerales, ac ferro dilutæ nonnullæ nobiliſſimæ.

In Italia.

Ilua inſula.

Igilium inſula.

ALIQVAE FERRVGINEO SAPORE
AQVAE POTABILES.

IN eo autem genere Ferratarum aquarum, quas cum nulla admodum excedant qualitate, vtiles in quotidianis potibus ad viſcera confirmanda, Auicennæ auctoritate probauimus, non deſunt venæ aliquæ naturales. Quæcunque enim hoc metalli genere abundant terræ, & quæ aquis non careant naturalibus, eaſdem & hac ferri qualitate participare neceſſe eſt, vbi plus, vbi minus, vbi oſcurè adeo, vt vix differre videantur à dulcibus. Quales à Martiale ſui fluuij Salonis aquæ celebrantur.

Salo flu.

Salone breui, qui ferrum Gelat.

Et quales audio venas aquarum in Ilua Inſula, quæ bibuntur communiter. Tyburc Ferrata aqua cognominatur à Sapore, alioquî haud diſſimilis à cæteris aquis, vt ſint qui afferant has in fluxibus ventris, & vbicunque robur viſceribus eſſet opus, chalybeatarum aquarum vice vtiliter vſurpaſſe. Porrò bona Latij pars, atque Campaniæ, ſi qualitatem ſoli, ac venarum quarundam reſpiciamus, huius naturæ eſt: quæ ſanè tota puluere illo puteolano ſcatet, nigro, ſicco, ac ferri metallo quamſimillimo. Et ex aquis perraras idcirco hæc tellus obtinet ſynceras, & quæ non ſint aut Acidæ, aut ſalſæ, aut ferrugineo ſapore. Nec ſecus de his, quas balnearum nomine iam enarraturi ſumus in hoc genere, nonnullæ erunt venæ adeo attemperatæ cum aliqua natura ferri, vt in quotidianis cibis, & potibus vſurpari poſſint. Talis Fontanalis Aenariæ inſulæ aqua: & cui Plaga Romana cog nomentum eſt. In Baianis plures eiuſmodi venæ, Ferruginea dicta, Succellaria, & quæ olim cognomento

Pulueris Puteolani aqua.

Chalybeatæ arte aquæ. mento Solis,& Lunæ erant inſignes. Mediocres,& limpidæ in Piſano Aquæ dictæ: & item Caldanæ aliç, in quibus Piſces degunt, ac ranæ. Sin minus tales àderunt, ad priuatos vſus aquas candenti chalybe præparatas vſurpare licebit, ſicut ex Dioſcoride propoſuimus. Nunc veniemus ad balnea.

BAL. AVINIONIS IN SENENSI.

IN agro Senenſi, vt non minor eſt Balnearum præſtantia, quàm copia, nobiliſſimum ſanè balneum eſt, ac ferrugineæ naturæ, quod in pago Auinionis, iuxtà Viam Romanã x x. lapide reperitur. Vbi quod antiquam indicat obſeruantiam, in medio ſacello balnei encomiũ extat græcis litteris iam exeſis, & item in ſuperiori frontiſpicio marmoreum alterum inciſum legitur, NYMPHIS SACRVM. Nempè ſignificans id balneum in delicijs quoq; habendum, pro mediocri qualitatum, ac plurium ſimul venarum temperie, proque amænitate aëris, ac rerum omnium, quibus balnea carere non debent, cõmoditate. nec minus deniq; commendandũ pro grata ibi ciuium Senenſium hoſpitalitate, ac nobilis præſertim Amerigorum familiæ, quorum dum Senenſia equidem perluſtrarem balnea Anno M.D.XLVIII. multam agnoui munificentiam. Eſt autem locus à Septentrione latè patens, ab occidente verò, ac oriente, quâ media conualle Orcia fluuius tranſit in meridiem, *Orcia flu.* prealtis collibus tegitur: inde ſub alta arce eſt Sancti Philippi duccia, hinc verò octo circiter milliariorum ſpatio, ad mediam iugi planiciem, hoc Auinionis balneum habetur. Extat autem prælarga in quadrum lacuna, quam complura circundant hoſpitia ſatis commoda. In lacunam verò variæ confluunt venæ, ac duæ inter alias, quarum ob diuerſos (vt veri ſit ſimile) locorum tractus, altera frigida eſt, altera calida intoleranter. Cæterùm aliæ ſcatebræ vtiliores, vndique ſecus in particularibus alueis excipiuntur, aliæ viris conſtitutæ, aliæ mulieribus, aliæ contagioſis, & quæ molli inuicem canaliculo, vt vſueuenit, temperari poſ- *Sacellum in balneis.* ſunt, & tam in balneis, quam ad ducciæ vſum. Ad caput huius lacunæ, (quod in cæteris ſanè balneis eſſet faciendum) extat ſacellum ad conſpectum vndiq; balnearum patens, ſacris celebrandis tempore balnei. Porrò has venas è diuerſis mineris emanare, ipſæ pariter aquarum diuerſæ qualitates oſtendunt, frigidæ, calidæ, craſſæ, tenues. Nec minus id ſordes ipſæ, quæ iuxtà canales indurantur ſignificant, partim rubiginoſæ, & duræ, partim viſcoſæ, virides, & liuidæ. Aequa tamen portio à veteribus noſtris poſita eſt ferri, atq; Aluminis in his balneis, cum æris quadã miſtura, & copia Sulphuris non mediocri. Ab operationibus autẽ cùm ſtipticent magis, quã abſtergant bibendo quidem haud ita vtiles habentur, balneo autem magis idoneç. Deinde ſub duccia; quanquam vt ſunt craſſæ ſubſtantiç, non tam adeo *Minera.* diſcutiunt (hanc.n. prærogatiuam, preclaris S.Philippi balneis videntur reliquiſſe) quam inhibent, ſiccant, atq; adſtringũt, non ita duris affectibus ob eam cauſſam cõſulendæ. Porrò in balneis ſunt hac præcipua facultate inſignes, quòd præ humanç temperaturç qualitate, *Vſus.* ſunt & ipſç medij temperamenti. Vnde valenter affectibus interaneis, præſertim ventriculi medentur, atq; his maximè conueniũt qui aut debili ſunt virtute ſtomachi, ẽt conualeſcentes, & ſani, aut doloribus ventris ex intemperie frigida ſine materia, vt non multum calida tentari ſolent. frigidis tamen melius auxiliantur, quã calidis, & flatuoſis, vt coli doloribus, *Operatiões.* inflationibus ventris, atq; vteri. Squaloré ex malo corporis habitu emendant, inci pientẽq; hydropiſim, varios uteri fluores cõpeſcunt, eoq; uitio iamdiu ſteriles mulieres fœcundant. Articulorũ doloribus, fluidis maximè catharris benefaciunt, tumores exinde inhibent, luxata firmant, ſolidant oſſa fracta. Seroſas hepatis humiditates, & inde natam ſcabiem, Ite*Electio.* pramq; ſanant. Vlcera antiqua, ac fluida, fœdaſque id genus cutis gemmas abolent; à lue etiam gallica coëmptas, ſi cõpetenter hoc eſt ad finem adhibeantur. In uſu tota ęſtate utiles ſunt: magnis tamen ęſtibus minus probantur: nam etiamſi non admodum caleant, uerenda tamen in his pororum coarctio eſt, & maximè his, qui multum fuliginoſis abundant excrementis, & qui pectoris ſunt anguſti.

DE BALNEIS SANCTI CASSIANI.

Cluſinabal. SVNT etiam in Senenſi agro Sancti Caſſiani balnea: quæ ad confinia uetuſti Cluſij, atque urbis ueteris, Cluſina prius dicta antiquis fuiſſe uidentur. Quo nomine ea indicaſſe arbitror Horatium, qui dum Baianas incolebat balneas, adeoq; amęnas, iuſſus ab Antonio Muſa Auguſti medico, mutare locum (ut ipſe ait) ſe inuitum ab earum amœnitate ſecedere ad frigida oſtendit, illis uerſibus ad Vallam ſcribens.

vicus

—vicus gemit inuidus ęgris,
Qui caput, & ſtomachum ſupponere fontibus audent
Cluſinis, Gabioſque petunt, & frigida rura.

Frigida nimirùm hæc innuit præ Baianis calidis, & ob loci pariter earũ ſitum, qui ſub aſperis montibus inter occidentem ac Aquilonem vergens, vbi molli cliuo hæc balnea vſque in imam ſcaturiunt vallem, vix media ęſtate aliquo ſolis illuſtratur, atque fouetur aſpectu. Cæterùm mira ſalubritas eſt tam aëris, quàm ipſarum aquarum, commodaq; tum foris, tùm in oppido ipſo hoſpitalitas. Nec minor autem antiquis earum obſeruantia fuiſſe videtur, ex vetuſto (vt cernitur) marmore, quod olim dirutum miſerè ac neglectum, ex rudi illic macerie in conſpectum reſtituit his annis Vir illuſtris, ac nobilis antiſtes FRANCISCVS BANDINEVS Archiepiſcopus Senenſis. in qua hæc peruetuſta adhuc apparet inſcriptio. PRO SALVTE GAII ET POMPONIAE N. LIBER. MAR. VERO IMP. AESCVLAPIO ETHYGIAE SAC. EPHESTAS LIBER. V. L. M. S. Et alia, quæ litteris exterioribus iam excesis, vix à peritis leguntur. Ex auctoribus autem Medicis, qui ſcripſere de Balneis, conquiſitè quidem pro eo tempore de his tractauit Sauonarola, & poſt ipſum Menghus Fauentinus. Verùm ad hanc ętatem, cùm multa equidem inuenerim mutata, ac omiſſa aliqua, vel falſa, dedi ſanè operam ad fidem hiſtorię, vt complurium ſubinde ex oppidanis teſtimonio vterer: ac pręcipuè manuſcripto vſi ſumus Iohannis Baptiſtæ Medici olim Cęſarienſis in his balneis exercitatiſſimi: adhibito vbi minus illi iuxta Thermarum principia locuti fuerint, noſtro iudicio, atque etiam correctione. Extrà igitur caſtellum Sancti Caſſiani, quod è ſublimi eminet colle, plures ad cliuum medicatarum aquarum emanant fontes. Quorum vt varia plus minus natura eſt, ac varia temperies caloris; ita diuerſa fiunt balnea, ac octo in ſumma hodie ſunt frequentiſſimi vſus, tria nimirum ad ſiniſtram caſtelli, quorum primum idcirco Balneum de la Terra nuncupatur: Buſſeti alterum, qui & Aquę ductus, & Caldaia. Quatuor autem alia dextrorſum ad dimidium ferè milliaris, parum inter ſe diſtantia habentur, Duccia ſcilicet, quę & Caldaia cocta à Sauonarola dicitur, balneum Sancti Georgij, balneum Sanctæ Mariæ, & Ficuncellæ dicta aqua nobiliſſima cum ſuo balneo, & Luti tandè ſeorſum à cęteris, vbi ſcilicet luto, atque etiam balneo ipſo vtuntur. Aquæ omnium (quo non mediocrem ſibi pariunt gratiam) calidę, & minus calidæ certis fontibus: cęterùm limpidæ, nec vllo ſapore, aut fœtore ingratæ. Minera autem communiter aluminata, ac ferrea ponitur à Sauonarola: verùm nos, vt ex operationibus, ac diligenti ſimul aquarum ipſarum, ac adiacentium minerarum examine cognouimus; plures ferri eas inuenimus obtinere partes, nec ſine aliqua (vt Caſſianenſis aſſerit) ęris miſtura in certis fontibus. Et præterea (quod miror ab alijs fuiſſe prætermiſſum) cum manifeſtą ſulphuris portione, quæ quanquam perexigua ſit, vt nullo neque ſaporis ſenſu, neq; odore moleſta ſit; vel ipſo planè caloris gradu aquarum perſpicua ſit, nec non terrarum ipſarum, quæ metallicæ cùm ſint, ac Pyritidis ſpecie ſplendentes, ipſiſſimum combuſtæ ſulphur exhalant, relicto cinere rubiginoſo ac ſicco: qui ferri ſcobem, ſiue antimonij, ſiue combuſti ęris apertè refert. Alicuius ergo caloris ſunt communiter harum Balnearum aquæ, ac purioris quidem temperaturæ omnes quàm prædictæ ad Auinionem: quare citius operantur, ac aliquas quidem operationes à qualitate, aliquas verò à tota ſubſtantia præſtant mirificas. Clementiùs porrò agunt ad vſum Dacciæ, quàm Sancti Philippi vicina balnea, magiſq; confortant ob multam ferri miſturam quàm Porretanæ, quarum illas quidem in ſulphuratis, has verò in aluminatis libro ſuperiore retulimus. Communis porrò electio tota æſtate eſt: cùm fontium aliquorum vſus in potibus ipſo etiam Sirio ardente præcipuus ſit, quorum idcirco iam ſingulares hiſtorias, ſingulareſque electiones deſcribemus.

Situs Sãcti Caſſiani.

Balnearum Sãcti Caſſ. conſideratio in communi.

Operationes.

Electio cõmunis.

FICVNCELLAE AQVAE.

SVPER cæteras autẽ Sancti Caſſiani aquas, celeberrima eſt extrà ẽt Italiam Aqua, quæ in potibus medicatis ex fonte, cui Ficuncella nomen, ſeu Figatella vulgo à proprietate, quã habet in iuuãdo hepate, hauritur. Eſt aũt acta tẽperatè calida, limpidiſſima, ac guſtui nõ ingrata, niſi ferrugineo quodã ſapore, ac ſicco. Minera ferri pluri ex parte eſt, quod & ſapore, & reliquijs æruginoſis, Ochræ inſtar, vbi incurrit aqua, percipitur: etiam aluminis 1,

præte-

prætereà, ſeu nitri potius (vt ego arbitror) abſterſoria qualitate, ac ſulphuris puro fomite, Operatiões. vnde incaleſcit, ſine vlla impuritate ſubſtantiæ. Quã minerarum miſtionem & operationes ipſe manifeſtant, nam purgat hæc aqua per aluum, ac per vrinam, alteratque ob mediocritatem quandam naturæ & calida frigefaciendo, & frigida calfaciendo: vnde ad omnem hepatis, renum, cæterorumque viſcerum intemperantiam vtiliter bibitur. Facit enim in frigidam cauſſam, quia actu calida eſt, ac proportione partium temperata. Nec minus tamen probatur vbi lapſus intemperiei ad calidum ſit, ex natura ferri frigida, quæ & ſicca cum ſit, & ſtiptica, adſtringit inſuper, ac membra ipſa præſertim nutritiua vnit, atq; corroborat. Vel etiam refrigerat ex accidenti, quippe eductis humoribus calidis, qui in promptu ſint, ac ſolutũ faciles; vt facit exempli gratia Rhabarbarum educendo choleram, ad ſententiam Auicennæ, atque Iohannis Meſuæ. Porrò ex ſecundis operationibus aperit, atque attenuat, tum quia actu calida eſt ex ſulphure, tum ob ferri partes ſubtiles aliquas atque acres, ac ipſa ferri virtute propria, quam ſupradiximus hac in parte mirificam. Quicquid ſit de alumine, atque abſterſoria admodum vel æris, vel nitri qualitate. Confert ſtomacho, non admodum frigido, qui promptius gaudet calidis, ac vtilius idcirco per primos dies hic in balneo Magno fouetur. extinguit ſitim, & excitat appetentiam. In hepatis verò morbis incomparabiles habet prærogatiuas: vt labefactatas iam ferè penitus eius virtutes, quindecim circiter, aut viginti dierum ſpatio ebibita reſtituat. Vendicat ab hydrope non confirmata, cachexias, quæ ei præuia eſt, emendans. Efficacius quæ cæterorum viſcerum vitio fiunt, inflationes diſcutit. Nam lienis aperit obſtructiones, duritias inhibet, phlegma viſcoſum, arenulaſque è veſica, ac renibus pellit, lapides conterit, renum laxitatem firmat, gonorrhęam ſiſtit. Sic menſes vel ex eadem tenacitate retentos, vel ob expultricis debilitatem ciet, in circuituſque ordinarios reſtituit, ac ſteriles ob eam cauſſam ad concipiendum promouet. Confert ſpeciali virtute pectori, anhelitus difficultati, aſthmati, & ſputo ſanguinis. Et quæ ex humoribus aduſtis emanant cutis vitia, ſcabiem, lepram, ac pruriginoſa id genus vlcera ſola perſanat potatione. Ad omnium denique membrorum debilitatem, ad omneque vitium, tam intraneum quàm extraneum miras præſtat vtilitates: vt quæ ſi non primaria ratione iuuet, conſortet ſaltem naturam contrà morbi contumaciam: vt viderim equidem, qui hanc aquam hic Romæ biberint, extenuatos, ac fermè omni ſalutis ſpe deſtitutos mirificè conualuiſſe, ac mutato

Vſus. naturæ habitu pingues, ac robuſtos in poſterum extitiſſe. Bibitur (vt Caſſianenſis conſuluit) ad minus diebus tribus, & prout ſingularis exigit ratio infirmitatis, ita vt ad extinguendam penitus intemperantiam alicuius viſcerum calidam, ad xx. vſque diem vtiliter prorogetur, de more atque ordine, quem inter communia potationum inſtituta libro ſecundo exegimus.

Electio. Electiſſima ob mediocrem eius temperiem durante Canicula, quo tempore defertur ad priuaros vſus in longinquas regiones, & ſi minus tunc efficax reperitur, vtilis, & toto anno, vbi ad vrgentes caſus ea vtendum Medicorum conſilio.

AQVAEDVCTVS, SIVE BALNEVM DE BVXO ET DE GROTTA.

PER eandem viam ab aqua Caldania, altera occurrit aqua, quæ quoniam ſub leni

B. del Poggio. cliuo oritur, balneum del poggio ab antiquioribus nuncupatur. Sunt autem duæ ſcatebræ parum diſtantes, prima à buxo, quæ ibi multa prouenit, cognominata: Et parum infrà altera à Grotta, ſiue Aquæductus, vnde perduci putatur, quæ ad vſum duntaxat potuum è duabus fiſtulis hodie excipitur, non inutilis, etiam, ſi miniſtraretur, in balneis. Cæterum Aqua quidem mediocriter calida eſt, & limpida, minoris quidem acuitatis, ac ſecundi meriti poſt Ficuncellam, de qua dicetur. Minera eadem, ac ferrea, cum minori tamen portione, & (vt quibuſdam videtur) non ſine aliqua miſtura auri, quòd canales, unde aqua incurrit, fuluo inficiuntur colore, ac lapidès vndique ſecus cruſtacei cruuntur, Tu-

Operatiões. tia inſtar cineracei ac duri, qui auri emicant ſcintillis. Quod non difficile videtur: nam vt multis experimentis diligenter eas miſturas, ſimiliter atque aquas examinauimus ego, & Alexander Cæronius vir ingenioſus, ac in his indicijs admodum exercitatus, etſi neque auri ſubſtantiam in eis, neque argenti inuenerimus; ipſa tamen cruſtacei lapidis ſubſtantia, Pyritidis lapidis ſpecies eſt, quæ planè certiſſimum præbet indicium vel æs ſub his cuniculis, vel aurum, vel argentum eſſe, vel ferrum. Bibitur fermè ad eadem: ſpecialiter

verò

verò ad affectus cerebri, atque oculorum præſertim debilitatem. Ventriculi digeſtiuam iuuat, appetentiam reuocat, renes aperit, vrinam prouocat, aluum mouet. Quare oppidanis noſtris (inquit Caſſianenſis) eſt in frequentiſſimo vſu: & quod experti ſumus, combuſtis igne, vel calenti aqua mirificè prodeſt, ſi confeſtim in balneis adhibeatur: nam veſicas prohibet, inflammationem particulæ reſtinguit, nec ſinit fœdas fieri cicatrices.

BALNEVM MAGNVM. III.

PRINCIPALE quidem inter cætera Sancti Caſſiani balnea, ponendum eſt balneum propterea Magnum cognominatum, quod ad ſiniſtram oppidi ſitum, & de la terra vulgo nuncupatur, vſu balnei ſimul & in potibus medicatis vtile. Aqua vt fęcundioris venæ eſt, ita quidem calidior præcæteris eſt, actu & potentia, ſubſtantia limpida, nec odore, nec ſapore iniucunda. Minera ſimili eſt eadem, ferrea, ſtiptica, nec ſine aliqua æris miſtura, vt Caſſianenſis teſtatur. Vnde vrinas promouet, & harenulas nephriticos iuuat, carnoſæ in collo veſicæ herniam exterit, & in cunctis tam veſicæ, quàm renum, ſed matricis potiſſimum affectibus eſt ſaluberrima. Sanat vteri præfocationes, nec minus præcipitationibus eiuſdem confert, relaxationes id genus à redundantia humiditatum firmat, inflationes diſcutit, flatumq; ipſum expellit, ac inductam ex his cauſſis ſterilitatem emendare promittitur, ſi ex ea de more mulieres biberint, mox eiuſdem aquæ balneis aliquot diebus vtantur. Emendat haud ſecus ſterilitatem in viris, vt qui forſan im potentes ſunt ad venerem, & renibus imbecilles. Iuuat præſertim in cauſſa frigida ventriculum etiam in balneis, & omnes particulas naturales; minus tamen calidis prodeſt ob intenſam, quam obtinet, caliditatem. Colicam ſanat, & Ileon, à frigida præſertim & humida cauſſa, inueteratis etiam doloribus, vt ſæpè cognouimus. Facit tandem pectori, aſthmaticiſq;, & in balneis iuncturarum diſcutit tumores, doloreſque lenit ſimiliter non adeo calidos. Vtilis etiam menſe Iunij, ob moderatum tunc eius regionis calorem, & frigidioribus naturis etiam ſub Syrio.

BALN. CALDAGNA CVM DVCCIIS.

STATIM poſt balneum Magnum, venit balneum Caldania dictum, quoniam primo occurſu vix tangenti toleratur, vſu quoque ducciæ valde celebre. Quam ob rem eius aqua magis aluminoſa (inquit Caſſianenſis) vel potius (vt equidem dixerim) magis ſulphurea eſt, limpida, & ſine fœtore. Calfacit impenſius, ac ſiccat, quàm dicta huc vſque balnea: robuſtis idcirco naturis conſulenda, vel (quod potiſſimè præſtat) in affectionibus cutaneis, vndecunque enatis idonea. *Operationes.* Nam in balneis duntaxat in vſu eſt, ſanans ſcabiem, craſſam quidem, & ichoroſam, lepram, impetiginem, idq; genus vlcera, etiam quæ à vulnere ſint relicta, & quæ perperam fuerint tractata. Ruſticis, laborioſiſq; recuratorij balnei nomine mirificè prodeſt: nam confractis ferè ex laſſitudine membris, excitatoq; per hoc balneum confertim ſudore, præſentaneum reſtituit robur.

BALN. SANCTI GEORGII.

MOX à Duccia vlterius eſt famoſiſſimum balneum Sancti Georgij, hoc nimirum ſtrenui, ac Diui militis nomine inſignitum, quod ad fœda vlcera antiqua, ac ex vulnere etiam quantuncunque graui relicta, & quæ oſſa corruperint, perſananda, vnicam obtineat facultatem. Minera ferro participat, atque ęre: quam ob rem uiride quoddam lutum, ubi incurrit hæc aqua reſidet, quod ſub ſolis calore nigreſcit; & aqua ipſa actu calida cùm ſit, ſiccæ, ac abſterſoriæ facultatis, ut Galenus in III. Metho. de æris uirtute atteſtatur, ulceribus malignis medetur. *Minera.* Vtilis idcirco duntaxat in balneis: nam perfuſa malam excedit carnem, fiſtulas exterit, ſinuoſa apoſtemata, cicatrices fœdas inhibet, & ſi qua relicta ſint ex vulnere ſpicula uel oſſa, globuloſque armorum mirificè extrahit. In quo aliqua cum ferro Magneſiæ uirtus conijcitur.

BALN. SANCTAE MARIAE.

SANCTAE Mariæ uerò balneũ hoc inſigni nomine decoratur, quod ueluti quodam

Deiparę Virginis miraculo,cōtractis mẽbris,ac conuulſis opitulatur.Ferro cũ ſulphure, atque ære participans.Quapropter eſt eius aqua actu,ac potentia calida,& limpida, ſubſtantia ſatis tenui, ſiccantis, ac digerentis admodum facultatis. Excipitur autem in duobus balneis,quo vſu tantùm probatur,viris ſcilicet ſeorſum ac mulieribus, ac diuinas aduerſus quancunque neruorum affectionem habet proprietates. Nam reſolutis,tremulis,ſtupidis, conuulſiſq; aliqua occaſione membris,etiam vulneratis,inciſiſq; neruis medetur. Nec minus arthritem ſanat frigidam, podagramque,atque contumacem Iſchiadis dolorem ſedat. Iuncturas ipſas confortat,ac ſanat paralyſim, vnde prohibita defluxione, viſcoſitateque, quæ iſthic agglutinari ſolet humorum, incolumes in poſterum reddit, & præſertim ſi ex eadem calenti aqua embrocha ſuper affectam partem recipiatur. Porrò ob digerentem admodum,quam hæc aqua obtinet facultatem,qui luto vti debẽt,(de quo dicemus poſterius) hoc balneum primò ingredi iubentur, deinde luto; ſin minus oleo inuncto contractis particulis mirificum eſt. Satius tamen eſt,& balneo prius vti,& deinde luto (vt moris eſt) & per reliquum diem conuenienti aliquo ad id oleo inungi; quale ex Euforbio,de Coſto, Irino,Laurino,& id genus aliquo vnguento,quod iam libro 11.deſcripſimus.Præter innumera alia experimenta,quæ vidimus huius balnei, quæ breuitatis ſtudio omittimus.

BALNEVM LVTI.

VII. DISTAT autem balneum de Luto dimidium ferè milliare ab alijs balneis: quod natura,qualitate aquæ, ac proprietate ferè eadem eſt cum prædicto Sanctæ Mariæ balneo, niſi quòd natura hic ſoli tota cœnum eſt,& cœnoſum pariter balneum, lutationum vſui ap primè idoneum. Eſt autem lutum colore fuſco ac cinericio, glebulis auri ſpecie, aut argenti emicās,nec ſine bituminis (ut nonnulli putant) miſtione. Quam ob rem ante illutationem, rectè inſtitutum videtur, vt primum Sanctæ Mariæ balneum ineundum ſit: tum ob reuerentiam, obque miram prærogatiuam, quam habere hoc balneum diximus ad id genus contractionum vitia, quibus illutatio conuenit; tum quia calefaciendo, ac fouendo membra, fermè ipſa præparat ad luti vſum. *Vſus.* Quod ſubinde & proprietate eius miſturæ, & aſſiduitate remedij (nam totam diem eo luto calido, ſub calido item ſole fouere,ac mutari ſæpius expedit) operationem perficit: maximis præſertim totius anni caloribus.Quippe omnem neruorum contractionem extendit,ęquatq́, etiam gibbos ad naturalem ſitum, & tumores inhibet, inueteratos, quo nomine integros quandoq; menſes cum tota canicula ad eum luti vſum demorari ægrotantes iubentur: quando maximè frigus, ventus, nebulæ ad hunc vſum,& in his præſertim locis frigidis, ſint extimenda. *Operationes.* Nec minori virtute crurum groſſitiem,laxamq́; hydropicis cōpaginem extenuat, ſordida vlcera abſtergit, ac alia id genus contumacia cutis vitia ſanat. Vbi & lauantur.

DVCCIA SANCTI CASSIANI.

VIII. CALDA autem alia,quæ veteribus balnearijs propriè cocta dicebatur,prima eſt quę dextrorſum,nec procul ab oppido inter hoſpitia occurrit,ac ad Ducciæ vſum ſpecialiter recipitur. Quanquam ipſi indigenæ,& qui balnearum callent induſtriam, ſedulo fatentur, hoc vſu Ducciæ minus hanc aquam operari, quàm aut Sancti Philippi,aut alterius balnei aqua. Vtilem alioqui videri,vbi minus inueterati affectus ſint,& qui minori propterea in digeant diſcuſſione. Minera ferrea,ſulphurea,ac aluminoſa,clarę, ac inculpabilis ſubſtantiæ. Benefacit ad defluxiones è capite ortas, frigidas atque humidas, & quæ aliquam ſolent occupare partem,vel oculos, vel aures, vel linguam, vel ſubiectum quodcunque aliud membrum. *Operationes.* Vnde viſum ex ſimili cauſſa reſtaurat,& auditum, tinnitum,ac ſurditatem ſanat, paralyticis,atque epilepticis medetur. Memoriam frigidis eiuſmodi ſuperfluitatibus obtentam reficit. Aſthmaticis (inquit Caſſianenſis) mirum in modum confert: diſcuſſo nimirùm leniter à capite catarrho,qui eſſe poteſt in cauſſa.Et quod maximum eſt, hęc aqua ob remiſſam,quam obtinet diſcutiendi facultatem,nunquam nocet, ut reliquas duccias ali quando nocuiſſe nouimus. Cæterùm vtilis quoq; in balneis, calfaciendo, exiccando, ac abſtergendo cutaneis affectibus: nec minus artuum doloribus frigidis. Tota ęſtate,ac magnis etiam feruoribus, vt cæteræ aliæ,probatiſſima.

DE RELIQVIS AD SANCTVM CASSIANVM BALNEIS.

CAETERVM quoniam terræ diſpoſitionem ita naturaliter comparatam eſſe videmus, vt vbicunque alicuius metalli, aut aquæ medicatæ appareat veſtigium, longè lateque alias eius generis diffundat venas, non deſunt aliæ, præter iam dictas, circa hoc oppidum aquarum ſcatebræ, quæ aliquam laudem merentur in balneis. Vna inter alias ſub ipſo oppido eſt, à Caſtello idcirco cognominata: *A Caſtello.* quæ, quoniam mediocris caloris, ac exiccantis qualitatis eſt, vtiliter ad infantium exanthemata (lactimina vulgo dicta) quibus nimirum infantium capita poſt primos menſes manare ſolent, in lotionibus adhibetur. Reprimit capitis pruriginoſos dolores, ſanat aphtas, & intertrigines, ſi ex ea os, aut partes patientes colluantur, & mammillarum fiſſuras, quas ex acrimonia lactis appellant ſitulas. Locorum inſuper muliebrium exiccat humiditates, ſimulq; oſtringit vteri. Altera inter hortulos, ac *Piſcina.* eius oppidi Vineta eſt, quæ è compluribus eius collis (vt conijcitur) ſtillantibus venis collecta, in ſubiecta planicie lacunam facit. Quare de ſoli natura cinereo colore, ac liuore eſt, mediocriter calens, ac (vt produnt) antiquata quantumuis cutis vitia, & pruritum, & ſcabiei egregiè ſanans. Nec deſunt qui eam aliorum fontium modo ad eaſdem affectiones bibant. Quo vſu pariter & alia Lacuna hìc hodie recipitur, quæ vnum circiter milliare à Luti *Fraticelli.* balneo diſtans, limpidiſſimis ſcatet aquis, calidis quidem, & aliquantulum ſalſis. Facit ad tineam & dolores artuum frigidos. Lepram ſanat, & ſcabiem. Præterea erat & balneum Po- *Bal. Potus.* tus ſic dictum ab eius vſu, quod iam deſijt.

CALDANELLAE AQVAE IN SENENSI.

CALDANELLAE autem vocatæ aquæ in Senenſi, iuxta Petrioli balneum, quod iam in Sulphuratis deſcripſimus, vltra fluuium habentur, ac multam obtinent cum prædictis ſancti Caſſiani balneis conformitatem. Sunt autem mediocris caliditatis, vnde nomen à calidis diminutum accepiſſe videntur, clariſſimæ alioquî ſubſtantię, nec ſapore, nec vllo odore ingratę. Ferreę (vt inter omnes hodie conſtat) minerę, cum ſulphuris fomite, vnde gradum caloris ſuſcipiunt, atque alumine. *Minera.* Quam ob rem in potibus medicatis interdum ebibitę mediocriter abſtergunt. Vtiliſſimę verò in balneis ſunt, tùm ob egregiam vniendi *Operatiões.* membra, ac roborandi facultatem: tum quia blandiſſimę ſunt, ac vix à dulcium, ac temperatarum balneo differunt. Quare conſuetum eſt, poſt vſum balnearum Petrioli, ad hęc accedere, ubi bis, terq́ue ad ſummum patientes lauantur, ſicq; omnem cutis aſperitatem, quã ab illis balneis contrahere potuiſſent, deliniunt. Nec id ſine euidenti partium confortatione, maximè nutritiuarum, quę ex illis admodum calidis balneis ſolent non mediocriter relaxari. Exiccant (inquit Sauonarola) ventriculi laxitatem firmant, neque multum cale- *Electio.* faciunt. Splenem attenuant, iuncturisq́ue debilibus valde conferunt. Corroborant male coeuntibus vim generatiuam: nec minus mulieribus vtilia, cõmiſtis idcirco balneis. Aeſtate ineunte ad dimidium Iunij menſis eliguntur, & item ęquinoctio autumnali.

BALNEA AD CINCIANVM.

QVOD infrà verò Senenſis ager totus aliquo genere mineralium luxuriet; id ſatis apertè indicat, quòd paſſim aquæ permultæ ſcateant minerales, ac diuerſorum generum. Harum tamen deſcripſimus principales, & quas vſu comperimus magis præſtantes, Rapolanum, Auinionem, ſanctum Caſſianum: quas inter, decem, vel quindecim hinc, atq; hinc milliariorum ſpatio, ſunt Cinciani duæ Scaturigines. Altera calida, quæ ſulphure *Balneum.* abundat, ac ferro; vſu, ac virtute non admodum diſſimilis Auinioni, balneo tàm celebri. Altera frigida, quæ quoniam multis è ſcatebra exilit in altum bullis, Bogliora vulgò appel- *Bogliora.* latur. Quæ bibitur medicatarum aliarum more: in operationibus, ac virtutibus, Ficuncellæ aquæ (vt traditur) æmula.

BALNEVM SANCTVM AD SARTEARVM IN TVSCIA.

COMMVNICATIO viarum, quæ infrà terrã ſunt aquis, ac vaporib. permeabiles, videtur certam prębere coniecturã, vt quib. locis vel mineræ, vel medicatæ ſcateant aquæ, nõ difficile & nouas interdum reperiri poſſe ſcaturigines. *Minera.* Quod vſu euenit in Tuſciæ parte, quã ab Apennini monte Tuniato, ac Rhodicophano, in ſubiectã vſq; maritimã tot abundare mineris, & aquis narrauimus, ſulphuris, æris, ferri, nitri, atq; bituminis, inter quas & hæc aqua, quæ in agro Sarteano à paucis hinc amnis cõperta eſt, recenſenda venit. Cui finitima cùm ſint, non plus quinq; millib. paſſ. tot balnea Sancti Caſſiani, & inde auſtrali ſitu Siluenę minera, ſic dicta poſteris, quæ nunc Sanctę Floræ dicitur ſub DD. Sfortiadum ditione frugaliſſima, aliquã non dubiè ex his locis hanc aquã ſuſcipere impreſſionem veriſimile ſit. *Opiniones variæ.* Quæ, quæcunq; fuerit nouitatis cauſſa, ſeu caſus, ſeu quia ea eſt procliuis hoĩum natura ad noua quæq; experiunda; in eã venit opinionẽ, vt aquæ ſanctæ noĩe, & in miraculis celebraretur. Vnde cõplures ex illis terris, ac periti ſanè medici, ſuas ad me de his aquis, vt quid ſentirẽ, miſerunt hiſtorias: nec defuerunt qui Cluſinas has, & antiqui noĩs eſſe aſſeuerauerint, & mirandarũ facultatũ. Quib. equidẽ diu prorogata ſñia, nec ſatis confiſus popularib. vocib. ſed vt beneficio tẽporis, quod pater eſt veritatis, exactã illarũ exploratã haberẽ naturã; in eãdẽ demũ redij ſñiam, quã ex tẽpore dederã, hanc nequaquã antiqui vſus fuiſſe, nec vlla retinere antiquitatis veſtigia, nec diuiti vnquã vena, aut ſancti Caſſiani aquis cõparandã. *Natura, & qualitates.* Sed aut illarũ quoddã diuerticulũ; quod in intimis naturæ vijs non multũ eſt interualli, aut hanc confluentẽ ex illa vicinia, mineralẽ quampiã eius loci elãbere naturã. Vnde exima ſcatet foſſa, actu ac potentia frigida, nec vllo odore, aut ſapore ſulphuris: quia exiccãs tamen guſtui eſt, pinguis tactu, & q̃ ebibita molliat aluũ, ac per vrinã abſtergat; ſiccã non dubiè aliquã illarũ minerarũ, ac terrarũ, quib. tota ea regio abũdat, percurrere, ferri, nitri, bituminis putandũ, nec difficile ęris quiddã elãbere, æruginoſam quã influit, relinquens ſedimentũ. *Vtilitates.* Quã naturã & Sales ex deſtillatione, ac vis abſterſoria cõfirmãt, & cõſequentes nõ minus vtilitates, ex quib. vnanimiter oẽs primariã aquæ huius facultatẽ atteſtãtur eſſe ſiccitatẽ. Humidas corrigit intẽperantias, fluxiones cohibet ẽt in balneis, emaciat & in potu obeſos, tibiarũ tumores, & craſſam ſcabiẽ ſiccat, p̃humida tã inteſtina, quã ſtomachũ adſtringit, ac firmat, Lippientes oculis ob influẽtes humiditates infuſa iuuat in collyrijs. Vrinę vias epota mundat viſcoſis humorib. & harenulis, & ſimiliter vteri fluores cõpeſcit, & malũ habitũ à ſimili cã emendat incipientẽ, alioquĩ cõfirmatũ adaugẽt. Actu verò cũ frigida, vel iners vſu, vel noxia eſſe poſſit, excalfacta, vt pleriq; faciũt p̃ſertim in potib. vtendũ. *Nocumẽta.* Minus vtilẽ propterea anheloſis exiſtimo, p̃cipuè ſenib. frigidisq; ac ſiccis naturis, iiſdemq; capitis, ac iũcturarũ affectib. in quib. nõ poſsũt quidã hanc exprobare. Imò in calidis ẽt atq; humidis lõgo vſu (vt multis vſu euenit male cõciliatis) reſoluit, vt Thomaſi⁹ inquit) tẽperamẽtũ, & depauperat calorẽ,

BALNEAM DE RASELLIS.

RVSELLAE vetuſta fuit in maritimis Senarum ciuitas, quæ regum Hetrurię, & Porſenæ temporibus agri ampliſſimi, ac fœcundiſſimi, deducta Romanorum Colonia, cum Colonia Senenſi, ſæpè apud Catonem, & Liuium in multis hîc patratis bellis commemoratur. Erat autem iuxtà Vmbronem fluuium, à Roſſeto, quę ex illius reliquijs nomen diminutum retinuit, quatuor circiter millia paſſuum diſtans. Hodie verò paruus remanſit vicus, & quibuſdam locis męniorum ipſius vaſtitas, miræque magnitudinis marmora quadrata antiquorum ædificiorum viſuntur, inter quæ vetuſtiſſima etiamnum manet eccleſia cathedralis, ac iuxtà hoc balneum. Cuius balnei mentionem in primis apud Annium inuenimus in commentarijs Antonini Cęſ. atque hanc hiſtoriam nos partim ex relatis egregij viri Benedicti Vegioſi Medici Volaterrani, cõſcribemus, & partim cenſuris vtemur Reuerendiſſimi Antiſtitis Senarum, Domini Franciſci Bandinei de Piccolominibus, qui in his, ut etiam in *Qualitates.* cęteris alijs, multum noſtram adiuuit operam. Eſt aũt aqua clariſſima ſuper cęteras aquas, nec valde calida: quin vbi refrixerit ſuauis adeo guſtanti apparet, vt vix eã mineralem agnoſcas; ac iucundè admodum cum vino diluta bibitur, cum manifeſto hepatis, ventriculique iuuamento. *Minera.* Minera (ut pluribus experimentis comperimus) ferrea pluri ex parte eſt, cum *Operatiões.* quinta aluminis parte, ac ſulphuris vnde tantiſper incaleſcit, fomite, ac momento argenti. In balneis mediocriter digerit, atque exiccat, ſcabiem, atque id genus cutis uitia delet. Cru-

let. Crurum manantia ulcera perſanat. Conſueti autem ſunt ex leui plebecula aliqui, eius aquæ molli tepore allecti ea balnea ingredi: ac diutiſſimè quindecim etiam dierum ſpatio in eis permanere: ac mirum eſt ut extenuati alioqui, ac ad oſſa uſq; eneruati, pingues, ac to buſti exeant. Vt ſciant, qui legunt, lentè hęc balnea, ac inoffensè operati. Tota æſtate, atq; etiam ſub Sirij feruore utilia, dũ qui lina ex eis macerant, non inquinent eo tempore aërẽ. *Electio.*

AQVA IN POTIBVS VTILIS AD RVSELLAS.

A' RVSELLAE autem balneis, ſecundum Vmbronem fluuium non plus quingentis paſſibus, altera ſcaturit conſimilis aqua medicata, ſub Iſtia paruo uico. Minera (ut com muniter tenent) eadem eſt. Vtilis in potibus menſe Maij, medicatarum aliarum more. *Vſus.* Nam renes abſtergit, omniq́ue excremento tàm renes ipſos, quàm ueſicam expurgat, atque reſtigerat. Per aluum mediocriter deijcit. Mirifica in omni uiſcerum intemperie calida, præſertim hepatis: ut inexhauſta quanrauis ſiti affectos, ſeptem, aut decem ad ſummum dierum ſpatio ebibita expleuerit. Quo nomine ſcimus, qui, dum in his locis bella gererentur, ac tam præclata ſenſerint iuuamenta, in longinquas etiam partes eam detulerunt Vitratis uaſis, ac ea utiliter vſi ſunt. *Lacus Caluelli.* Eſt & ad collem cognomento Caluellum hinc duo milliaria, aquæ id genus ſcatebra, quæ craſſioris ſubſtantiæ cùm ſit, in vſum balneì vſurpatur indigenis; etiam iumentis. Vt ueriſimile ſit totam hanc partem uariis ſcatere metallis; unde & Vmbronis qui hàc decurrit aqua, haud ſecus ac Tyberis aqua, in potibus ac cibis clatificata ſumitur. *Vmbronis aqua.* Infrà memorantur, & ad Grauiſcas balnea, quam Anſidoniam putant. *Bal. ad Grauiſcas.*

AQVA VILLAE IN AGRO LVCENSI.

AD Lucam in Hetruria eſt quędam Villa amęniſſima, à ciuitate ſexdecim milliaribus, non plus uno autem à Corſeni balneis diſtanti: quæ, ut nobilem hoc in genere produxit aquam medicatam, ſic mutua ab ipſa aqua compenſatur gratia, ut iam in tota Italia, ac multis extrà Italiam partibus, Villa, ac de Villa aqua celebretur. Locum, cùm fuiſſet olim obſitus, ac neglectus, hoc demum felici ſeculo balnearum recognitum, curauit reſpub. Lucenſis inſtaurari; uenis quidem ipſis medicatis ab aliarum (vt accidit) aquarum illuuie reductis, hoſpitijsq́;, ac miniſterijs opportunis ita ordinatis, vt vel hac ipſa loci commoditate, ac ſalubritate aëris, incolarumq́; comitate, nullis hodie Italiæ balneis ſecunda habeantur. Minera ſtatuitur in primis ferrea, à ſubdominio autem, Mengho, ac Sauonarola teſtibus, aluminata, nec ſine aliquo caloris eius actualis fomite, cuius ab intimis vſque venis naſcentes aquæ ſyncerum tantum excipiunt vaporem, nec contaminant ſubſtãtiam. *Minera.* In qua miſtione, cùm communis ſit medicorum Lucenſium conſenſus, non eſt quòd nouiter quidam, ex deſtillatarum aquarum recrementis, ſiccis pluri ex parte apparentibus, aridis, ac forſan ſalſis, aluminis in eis arguant prædominium, nam, quemadmodum à nobis in communibus eiuſmodi minerarum iudicijs decretum eſt, ſecundo libro metalla, vtpote quæ ſolidæ ſubſtantiæ ſunt, vix ullam ſui ſpeciem relinquunt in aquarum ſuarum deſtillationibus, ſed communia duntaxat ſuorum materialium deponunt ueſtigia, terrea, cinerea, ſalſa, quæ non mirum, cum adhuc rubiginoſa ſint, ac guſtui manifeſtè ſicca, ac lutum ipſum circa alueos fluentes aquæ relinquant ſynopicum; dubitandum inquam non eſt, quin ferri in his aquis ſit prædominium, conſequentes uero eſſe alias, præſertim alumen, & ſal, quę & uim manifeſtè pręſtant in illis abſterſoriam, deijcientemq́;, & cũ uirtute egregia cor robotandi. Eſt autem aqua actu calida ſatis intensè, potentia uerò uix primum attingit gradum, nec ualde exiccat, ut quę uberi uena modicum admittit talium minerarum, quare non mediocriter confert ad intemperantias uiſcerum calidas, aperiens, per ur'nas, & item per aluum abſtergens, ac partes, quà tranſit, egregiè cortoborans. *Temperamentum.* Operationum uerò extat in his balneis marmorea quędam ueterum medicorum pręſcriptio, quę quanquam pro hac hodie politiori ſcribendi norma, qua utimur, & pro exculta magis harum rerum notitia, non adeo probetur à multis; quoniam tamen pręhonotandam credimus antiquitatem, & quia eam pro themate ſumpſimus, in quo fundata ſint noſtra iudicia; non *Operatiões.*

Ff 3 graua-

grauabimur, & hic aliqua amplificatione adhibita, eam deſcribere, quæ ita habet ad verbum.

Marmorea inſcriptio. CONFERT cunctis capitis membris, curat omnes ſtomachi morbos, appetitum excitat, digeſtionem conciliat, vomitum reſtringit. Sanat cuncta hepatis vitia, hepatis, ac venarum oppilationes aperit, colorem optimum facit. confert paſſionibus ſplenis, ſanat vlcera pulmonis, mundat venas, lapidem comminuit, arenulas prohibet. Macros impinguat, lepram curat non confirmatam. Bibita antiquas febres expellit, matricis vitia clyſterizata iuuat, toto corpore vlcera ſanat. Triginta lauantur diebus qui ea vtuntur, octo, vel decem bibitur, purgatione præmiſſa.

Tabulę interpretatio. Hæc breuiter deſcripta continet tabula. In qua vt non deſit quoque noſtrum iudicium, cùm ex communi vſu hæc aqua & in potibus, & in balneis ſumatur, adde & ducciæ uſu non haberi inutilem. Dubium enim non eſt, quin inſignē obtineat aperiendi, ac digerendi facultatem, tùm ex actuali, atque etiam occultæ caliditate, tùm etiam pro quadam ferri proprietate, quam compingendo, attenuando egregiam diximus, hepaticis, ſtomathicis, calculoſis, ac alijs id genus obſtructionū vitijs perutilem. Ea tamen caloris qualitas cùm citrà gradum humanæ temperaturæ exiſtat, vt communiter decernitur, apprimè quoque iuuare hanc aquam veriſimile fit eos, qui calida viſcerum, & præſertim membrorum nutritionis intemperie affecti ſint. Immò non defuere audentiores quidam, qui eam febrientibus, ac phtiſicis per triginta dies continuos exhibuerint, cum mirabili (vt atteſtati ſunt) iuuamento.

Vtilitates in potibus. Prima verò huius aquæ prærogatiua in potibus eſt, qua mēbra, ac vires in primis naturales cōfortat, ventriculo confert, appetentiā excitat, vomitū cohibet, hepatis, ac primarū venarum obſtructiones tollit, intemperiē calidam, ac hepaticum fluxum corrigit. Renum non minus, & vteri calorem, atque inde natam imbecillitatem ſummopere iuuat. Et ex his conſecutione quadam vniuerſi generis venoſi incaleſcentiam temperat, & exinde natā ſcabiem, lepramque non confirmatam, & pruritum ſanat, comminuit lapidem è renibus, arenulas extudit, præſeruatq; à noua earum generatione. Vlcera renum, veſicæ, ac pudendorum curat, ardorem vrinæ mitigat, & vndecunque manantem ſanguinem firmat.

Vſu balnei. Ex adſtringenti verò cùm ferri, tùm aluminis facultate, tam potu, quàm balneis fluxiones omnes ſiſtit, humiditatesq; id genus vbiq; infarctas diſſipat, ac membrorum quancunque debilitatem reficit. Vteri fluorem cohibet, à cauſſa præſertim calida, & acri, menſium ſtillicidia, hęmorrhoidas, inuolūtariam geniturę effluentiam, nocturnas pollutiones, importunamq; ſedat in diabete mictionem.

Duccia. Facit vſu ducciæ in commiſſura coronali ęſtuanti capiti, eiusq; doloribus à cauſſa calida, & non minus deſtillationibus eiuſmodi in quancunque decumbant partem, quo iure & articulorum confert doloribus, & podagræ nō confirmatæ, tum partes recipientes firmando, tùm mandantes corrigendo. Spleneticis ſi non adeo vtilis in potibus, nec Hydropicis, immò auget in eis tumorem; vſu tamen balnei, ac inſultum recipiendo non habemus incongruam.

Febrientibus & Hecticis. Febrientibus verò, atque Hecticis, tùm pro qualitate balnei, quę parum differt à temperatarum, ac dulciū aquarū balneis; tum corroborando nutritoria membra, vnde forſan illis prima mali labes, non etiam incongrua putari debebit, ideo & macros hoc nomine impinguat. Minus in ſumma viget in hac aqua purgatoria virtus, quā quæ ęgregiè corroborat: Vnde cùm non admodum in contumacibus quibuſdam affectibus operetur; hinc ortum apud medicos balnearios duplex refugiū, vel poſt aſſumptam aquam, mouere corpus, conſilio quondam Hippocratis; cū ipſis aquis

Moderatio in excitanda purgatione. ſtimulo quopiam addito proritare purgationem. Vel ſalis foſſicij polline, vel tartari dragma, vel mannę, vncia, vel ſirupi roſarum, vel alicuius eiuſmodi portione cum primis potibus indita. Vel (vt pleriq; ſolent) aliquos cyathos aquarum montis Catini, ſi adſint, licebit per initia aſſumere, quæ (vt in ſalſugineis diximus,) egregia pollet abſterſoria facultate. Lege tamen, ac moderatione vtrobique adhibita, quam nos de omni vſu, & de communibus aquarum ebibitarum operationibus ſanciuimus lib. III. A motu quidem, quoniam à vehementi motione corporis, excitato ſudore, ad contrarium trahitur aquæ operatio, ac omnis intenta fruſtratur purgatio. Et non minus à proritantibus purgationem moderandum eſt: quando ipſo vſu obſeruatum ſit (ut rectè animaduertit in his balneis Antonius Minutolus Lucēſis medicus egregius) quòd corriuata tota aquarum virtute ad aluū, fruſtrata ſimiliter ſuo opere eſt, cùm ad renes, ac per vias vrinæ trahere intentio eſſet, ac ita illarum partium affectiones curare, ac extrudere, exempli gratia, arenulas.

Electio. Semper verò aqua, quę bibenda eſt, vel ſyncera è fonte ipſo bibenda, vel certè, vbi in longinquas defertur partes (vt in multas partes defertur Romam, Neapolim, Lugdunum) concalefacta eſto. Quo nomine omni tēpore vtilis, vel in fonte ſub veris fine optima eſt, & ſubinde tota ęſtate, quando ſyncera magis colligitur, vſque in autumnum.

BALNEVM DE AQVIS IN AGRO PISANO.

BALNEVM de aquis cognominatum ſextodecimo circiter milliario à vetuſta ciuitate Piſarum,quà ex amena vltrà Arnum valle Florentiam itur, Federicus Feretranus, præſul olim Piſanus magnificauit, inſtaurauitque. Sunt autem eius aquæ actu calidæ, & claræ, in quo omnes conſentiunt. Cæterùm cum eas balnearij veteres ferreæ poſuerint, aluminatæq; naturæ; id quidam negantes vix eas à ſimplici, potabiliq; aqua differre aſſeuerant,quia puræ ſcilicet,& limpidæ, harenoſæque ad fundum, vt cæteræ ſimplices ſunt: & præter hæc, quia ſuaues admodum in balneis reperiuntur. Quam ob rem & mane, & veſpere videre eſt in eis tàm mares,quàm fœmellas (diſcretis tamen balneis) diutiſſimè commorari,ibique ad delitias, ſomnumq; euitandum, tota die canere, ludere, fabulari. Equidem verò cum veteribus ſentio, ſuaues quidem has aquas in ſuo genere eſſe,vnde nomen ad aquas videtur hoc balneum obtinuiſſe; cæterùm cùm ij quidem has aquas actu calidas, ferreasq; natura definierint, nec adeo ab Auinionis aquis differentes, vt Vgolinus atteſtatur; videntur hi quidem ſatis euidens argumentum ab operationibus accepiſſe. Nimirùm quia omnia ferè iuuamenta Ferratarum hæ aquæ pro ratione temperamenti præſtent, mediocriter exiccantes, calidas viſcerum intemperantias refrigerantes, vt fermè ſiccant,ac refrigerant Ferratæ omnes,& quæ adſtringant, membraq; ipſa confortent. Siccare verò; nam hydropicis eas opitulari aſſerit Sauonarola,atque Ictericis; vteri humiditates cohibere, nocere aſthmaticis (vtpote adſtringentes) ac thorace anguſtis, Impinguare macros, ſanos ſcilicet,& quibus vice balnei temperati non niſi prodeſſe ſummopere valent. Quanquàm nec perpetuò eam ſeruant ſuauitatem, nam accidit,cùm menſe Martio, atque Aprili hæ aquæ plus ſolito turbidæ, ac citrinæ emanant, ochræ (vt veriſimile fit) vel ferruginis quidpiam elambentes; tumque balneatores eas iudicant toto illo anno parum fore vtiles. Vtiles alioqui tota æſtate, etiam ſub canicula.

Minera. *Bagno all'acqua.* *Operatiões.* *Electio.*

BALN. REGINAE IN PISANO.

SVPER hæc balnea haud longè à Piſis,alterum perſimilis naturæ balneum eſt, quod pro veteri quadam inſtituti memoria, de Regina appellant. Ferro enim ac pauco alumine participat, & aqua eſt pariter calida, atque limpida. Ad eadem vtilis, & tam potu, quàm balneo, efficacior quàm de villa aqua, Sauonarola. Ducit mirum in modum vrinas epota,Vgolino teſte, Ad lepram exterminandam hac aqua (inquit Fallopius) vſus ſum fœlici ſucceſſu. A media æſtate ad dimidium Iulij.

Minera. *Electio.*

VESICATORIAE AQVAE IN TVSCIA.

PORRO antiquiſſimum fuiſſe balnearum ritum in Hetruria, ſatis planè indicant, quarundam apud authores veteres nomina, quæ ſub inſtabili rerum, temporumq; varietate obuoluta, ac mutata, vix hodie intelliguntur. Ea tamen latina ſunt, vt Cluſinæ, de quibus diximus, Nepeſinæ, Tuſciæ, Veſicatoriæ: quarum idcirco proprietatem ac locum non ſatis hactenus explicare præſumimus, niſi æſtimatione. Vt de Veſicatorijs; de quibus meminit Scribonius Largus, antiquus Italiæ Medicus, & qui à Galeno eximiè commendatur, verùm à proprietate, quam lego in eis fuiſſe ſingularem ad Veſicæ morbos, vnde illis Veſicariæ nomen,hic eas apponere viſum eſt. Eſſe has ſcribit in Tuſcia,in agro Milonis Gracchi, vlceribus, ac Tumoribus Veſicæ ebibitas opitulari. Vice autem earum, vbi non ſint, aquas bibendum, in quibus candens ferrum fuerit pluries extinctum: recenſuit Marcellus Virgilius.

Balneæ antiquiſſima ĩ Hetru. *Aqua ex ferro extincto.*

CAL-

CALDANAE IN PISANO.

IN maritima autem planicie Piſarum, quæ ad Ligurnum portum porrigitur, multa alia ſcatent aquarum genera, quæ & frigidæ & calidæ partim ad delicias, partim verò ad ſanitatis tutelam pro medicatis recipiuntur. Sunt ad ſiniſtram Ligurni portus, non longè à veteri Populonia, Caldanæ aquæ: quæ actu calidæ cùm ſint, ac mineræ naturaliter ferreæ cum alumine, quorum hic ædificia extant; concurrente tamen in eas Carnia paruo *Carnia flu.* flumine ita temperantur, vt piſcium, ac ranarum feraces exiſtant. Atque has rectè putat Leander Albertus in libro de Chorographia Italiæ, indicare voluiſſe Plinium lib. 11. qui in admirandis aquarum ſcribit, In calidis Piſanorum ranas, & ad Vetulonios in Hetruria *Calidæ ad vetulonios.* non procul à mari piſces procreari. Quo indicio planè patet, has aquas haud multum à ſimplicium ac temperatarum aquarum balneo differre. Cæterum hæ diuerſæ ſunt à prædictis in Piſano: nam, vt lego in nouis Senarum hiſtorijs, Vetulonia nunc Maſſa eſt, in cuius agro hæ aquæ calidæ ſunt, quas fuiſſe olim in balneis celebres indicant vetuſta ex marmore ſtructura balnei, non difficile inſtauranda.

BAL. CALDERIANVM IN VERONENSI.

AD ſiniſtram autem Italiæ partem, in agro Veronenſi, minus 10. millia paſſ. à ciuitate, eſt vicus Calderium amœniſſimus, ex eoque Calderianum vocatum balneum, non modò noſtris temporibus, verumetiam & antiquis percelebre. Siquidem præter vetuſta, quæ ad vſum balnearum hinc extant ædificia ſatis commoda, memorantur etiamnum in his Gadij Maguillæ monumenta, quæ celebri titulo fontem iſtum Magnæ D. Matri I. SACRVM fuiſſe demonſtrant. Quem collapſum olim ac ſordidũ, cùm nulla ferè de eo remanſiſſet opinio, demum (ut eſt virtutis æterna viuacitas) elapſis annis decreto publico Dominorum Veronenſium, conſilioque medicorum, quos habuit hæc ciuitas omni ætate clariſſimos, conſtituti fuêre noui Curatores, qui ipſum inſtaurarunt, ac ſingulis annis repurgatis cuniculis, aquas ipſas ſynceras conſeruant in balneis. Quæ tanto magis hodie celebrantur ob ſalubritatem, & commoditatem, quanto his accedunt etiam primę illæ balnearũ prærogatiuæ, bonitas aëris, hoſpitalitas, agrique amœnitas, & quæ à conſpectu harum balnearum grata vndique ſeſe offerunt pratorum, nemorumque vireta, cum omnium denique rerum, quibus balnea carere non debent, copia. Sunt autem aquæ claræ, ac tepidæ; cæterùm nec ſapore, nec odore ingratæ. Minera verò ferri pręcipua, cum *Minera.* alumine & ſale, vel potius Nitri ſubſtantia, & quodam ſulphuris vapore: in qua cenſura omnes inuenio concordes, Menghum Fauentinum, Iohannem Antonium Fumanellum Veronenſem, Nicholaum Maſſam Venetum, & ferè Veronenſes omnes medicos, & cum his non indignus commemorari eſt Franciſcus Calceolarius, cuius inter Seplaſiarios Veronę, & Italię multa eſt laus, tum ob exactam in Theriacis, & alijs antidotis comparandis peritiam: tum etiam, ob diutinam, quam exercuit rerum medicinalium, & harum aquarũ diſtillationem, quam & mihi in his confirmandis iudicijs impertiuit. Pręter vnum, qui *Fallopij noua opi. reprobatur.* aduerſus omnes aliter ſentire viſus eſt Fallopius, cuius in tanto conſenſu doctiſſimorum virorum diſſimulaſſem gratis opinionem (ut in multis alijs conſueuimus) niſi id vnum ex primis, in hac parte philoſophię paradoxum eius exiſteret, quod (ut audio) publica voce olim ab ipſo pędicatum, & euulgatum ſcriptis, facilè & veritati derogare, & poſterita-
I. ti imponere potuiſſet. Immo cum has aliquando cogitaſſem hinc expungere contentiones; quoniam tamen, teſte philoſopho, dubitatorum ſolutio ſolet eſſe altera doctrina, & *Lib. 11.* has idcirco percurrere erit operę precium. Is enim dedita opera omiſſis veterum aſſertio-
II. nibus, cum in ſua illa elambicatione aquarum Thermalium fruſtra quęſierit videre partes metallicas perinde ſequeſtrari, ac ſalſas, aluminoſaſque, & id genus ſalſugineas; hac *Cap. 38.* perpetua obſtinatione contra omnes repugnat, non in his ſolum, immo nullis in aquis reperiri ferrum, nec aliquod metallorum: qui (vt de vniuerſis aquarum differentijs iudi-
III. cijſque docuimus) purus eſt error, ac manifeſtè negat ſenſum. Negat & ſeipſum; qui cùm ueteres legerit Ferri naturam in hac aqua, ex eo arguere inter alias rationes, quòd ſoli circunquaque color (vt Fumanellus ſcribit) ferrugineus ſit, & rubiginoſus; hanc inquit ipſe rubiginem materiam non eſſe ferri; non probat: & tamen vbi tractat de Foſſilibus & metallis,

tallis, aſſeuerat id genus rubricas metallicas eſſe, optimasque & copioſas in fodinis ferreis, *III.* quod planè res ipſa indicat, reperiri. Sed quid ad operationes ipſe reſpondet, à quibus minere plerunque indicium accipitur euidentiſſimum? nimirùm hæc aqua refrigerat, adſtringit, cohibet fluxiones, ac ſimilia agit, ergo continet ferrum. Id (inquit) non ſequitur, quoniam in aquis thermalibus multa eſſe poſſunt, non ferrum modò, quæ eoſdem valeat præſtare effectus: at rationem non affert diſtinctionis, probationisque, qua aliud quiddam inſit, & nō ferrum, cùm tamen ipſa terræ ſpecis, ſedimentaque nihil planè referant aliud, niſi ferrum, ſapore, colore, & ſubſtantia ipſa. Præterea Nitrum ſubdit non *IIII.* ineſt, quòd nitrum non cognoſcimus in aliqua aqua eſſe, niſi inſit ipſamet nitri ſubſtantia. At vbinam in tot aquis Italiæ nitroſis vidiſti vnquàm ſubſtantiam nitri? Nuſquam *lib. 36. c. 6.* certè: nam (vt præclara eſt Plinij ſententia, & conceſſa omnibus) in Italia nitroſas aquas reperiri multis in locis certum eſt, ſed ſine viribus denſandi, ideoque nitro plus careamus quàm cæteris metallis. Nec ſulphur negari poteſt, quod vt elambicationis experimento *V.* euaneſcit in totum, vnde ex ea via fruſtrà quæritur haud dubiè; ita ex quota odoris, atque caloris parte in hac aqua planè percipitur. Dicamus igitur ex communi omnium conſenſu, quòd aqua balnei Calderiani eſt ferreæ in primis naturæ, cum alumine vel po- *Qualitates.* tius terrea ſalis, nitroſaque parte, vnde ſalſula ſentitur; ac vapore perexiguo ſulphuris, ex quo tepefit tantùm non contemerata, niſi graui aliquantulum odore, ſubſtantia. Sic- *Vſus.* cat manifeſtè, refrigerat, adſtringit, atque confortat. In vſu eſt apud Medicos Veroneſes in potibus, in balneis, in fomentis. Languidè tamen operatur in potibus, quod cùm inter aquas potabiles non ſit à nobis adeo probatum; nimirum indicio eſt quòd plures continet adſtringentes partes, quàm abſterſorias, ac ſalſas, vt ſolita ſit idcirco grauia *An in potibus & cibis ſit vtilis.* aliquibus ſymptomata parere, Fallopio teſte. Ac multo minus idcirco conceſſerim vſurpari eam in cibarijs debere, ac minimè ægris, quod haud tutò aliquos audio concedere, vinumque ex ea diluere. Vtilior ergo hæc aqua, haud ſecus quàm de Auinione diximus, in balneis vbi ſiccare opus eſt, ac membra ipſa præſertim nutritionis, atque hepatis confortare. Speciales autem meretur laudes in fluxibus hepaticis, atq; ſtomachicis, lyente- *Operatiões.* ria, vomitione, debilitate: atq; in affectionibus id genus renum, atque vteri, diabète paſſione, gonorrhea, fluore albo, ac mulierculis, quæ fœtum non retinent, quibus mirificè confert, omnem locorum humiditatem exiccans, ac menſtrua cohibens, lubricitatemque matricis emendans. Eadem ratione lienis vitia, atque id genus ventris inflationes diſcutit, malum habitum emendat, hydropicosque extenuat. Ani condilomata reſiccat, hęmorrhoidas cohibet. Quin & multa quæ ad decorationem pertinent hæc aqua efficaciſſimè præſtat: nam frequēti eius balneo, ac lotione capitis Alopeciam ſanat, alphos, ac vitiligines exterit. Omnem cutis fęditatem purgat, vlcera putreſcentia, ac inueteratos abſceſſus finit. Probatur denique in omnibus affectibus, qui ex defluxione pendeant, maximè frigidis iuncturarum. quibus & priuatim fomenta ſolent per ſpongias vtiliter adhiberi. Paralyticos, ac tremulos firmat. Ad difficultatem ſpirandi probatur, Fumanello teſte; cùm tamen equidem pro aſtrictoria qualitate, & quia non adeo calet, haud facilè exi- *Nocumēta.* ſtimem pectori eam eſſe idoneam. Aſſerunt claræ famæ authores, & Maſſa præcipuè, in his balneis dira omnia morbi Gallici ſymptomata recrudeſcere, non ſanari, quicquid capillitium firmet. Tota æſtate, ac magnis caloribus haud ſecus vtilis. *Electio.*

BAL. LONGVM IN BVLLICANO.

AD Viterbium autem Balneum longum, quod proximè à feruenti Bullicano corriuari ponit Sauonarola, aquas quidem ex cuniculorum, vnde tranſeunt natura; ferreas continet, atque aluminoſas. Atque eas quidem actu calidas, ſed in operationibus temperatas: quo indicio patet eas non tam ſubſtantia aliqua metalli admiſtas eſſe, quàm vapore duntaxat alteratas. Ac mirùm videtur, quòd in horis varios mutent colores, modò aurei ac ſplendidi coloris, vt ſui natura ſunt, modò atri, ac turbulenti: pro heterogeneis (vt ego puto) qui eas continuò exagitant, vaporibus. Raró in uſu hodie habentur, quanquam per æſtatem in balneis non inutiles, exiccant enim cum mediocri calore: quam ob rem hepar intemperie etiam calida, ſed frigida potiſſimùm, atque humida detentum iuuant. Nec minus hepatis affectu enata cutis vitia omnia ſanant: nempè craſſam ſcabiem, quæ multa ſcatet ſeroſa humiditate, lepramque exiccant. Diſcutiunt tumores, atque hydropiſim.

BAL-

BALNEVM SANCTAE MARIAE IN FILICE.

B. della Madonna. PORRO balneum Sanctæ Mariæ in Filice nuncupatum fuit, olim ſub hoc cenſu Ferratarum aquarum, percelebre, ad frigidas atque humidas affectiones, præſertim neruorum, iuncturarum, inteſtinorum atq; vteri. Quod cum fuerit aliquandiu deſtitutum, inuenio tamen ex manuſcripto peritis, cuiuſdam ex illis Medici & hanc prærogatiuam non contemnendam, quod aquæ eſt leuiſſimæ, & ſuauis, ſputa mouens, ac flatus diſcutiens. Vēdum in potibus poſt Criptæ aquas, & ante Caias. Simile huic item in potibus perhibetur Balneum de prato, ad hictericas præſertim mulieres vtile, Sauonarola teſte, quod quanquam deſiijt, erit reſtituendum. B. de Prato.

BALNEVM AD NARNIM FLVVIVM.

IVXTA Narnim flunium multi minerales, ac ſulphuroſi vt plurimum fontes emanant; qui & amnem ipſum, & præruptas margines, vnde in ipſum corriuantur, atro, ac vario longius aſpicienti liuore inficiunt. quare forſan hodie vulgaribus Nigra vocitatur. Secus ſpectati olim ſcriptores, vt Vergilius — ſulphurea Nar albus àqua: vbi Seruius exponit ſulphuris naturam obtinere has aquas, odore, ſapore, ac virtutibus medicatis. Cui conſentit eo carmine Martialis. Nar. flu. ſeu Nigra.

Narnia, ſulphureo quam gurgite candidus amnis.
Circuit ancipiti vix adeunda iugo.

Sed inter alias, in ripa ipſa fluminis, ad radices præalti collis, quem Coruianum appellant, ſingularis quædam aquæ vena emanat, ac excepta eſt à Narnienſibus in potibus medicatis, quam primi illi inuentores ferreæ qualitatis eſſe, atq; ſulphureæ definierunt. Aqua clara, frigida, cum quodam ſaporis ſenſu, & ſine vllo odore. Verùm equidem longo vſu, ac diligenti opera hac in parte adiutus ſolertis viri Dominici Vannij Aromatarij Narnienſis, qui hanc aquam ſæpius accuratiſſimè deſtillauit, vnaq; ambo tam aquam, quàm excrementa ipſa examinauimus; alba nimirùm, guſtu acria, & quæ in igne crepitant: plures in ea agnouimus partes ſalſas, nitroſas, atque aluminoſas, ferro item atque alumine participare. Nam excrementi id genus alicuius metalli hoc ſatis oſtendit veſtigium, quòd iniectus in eam argenteus, pauloposteа aureo tinctus rubore extrahitur. Quo fit, vt abſterſorium egregiè obtineat facultatem: nam per vrinas operatur, aluum deijcit, & quandoq; excitat vomitum. Purgat, vt reliquæ ſimiles, ſi largè bibatur, harenulas ducit, venarum obſtructiones reſerat, reuocat appetentiam. Mundat ab omni ſuperfluitate membra principalia, præſertim renes; hepar, vterum, atque veſicam. Tuto bibitur tota æſtate, etiam calenti ſirio. Minera. Operatiões.

AQVA SANCTA IN POTIBVS AD M. ALBODIVM IN PICENIS.

ALTERA ſimilis ſcatebra medicatæ aquæ à paucis hinc annis reperta eſt, iuxta nobile oppidum Montis Albodij, ſic dicti à præſide olim Gallorum; qui in Picenis poſt debellatos Longobardos multa occuparunt loca, ac ſua nomina indiderunt. Eſt autem, nō plus quinq; ſtadijs ab oppidi mœnijs, ſitu occidentali, qua Apennini montis non longe aſpicit iuga: ſolo ſub edito colliculo ſabuloſo, a chumili ſcatens loco, vnde quæſita hæc aqua ex manufacto puteo ad potionum vſum hauritur tanta hominum frequentia, vt, cùm exigua ſit vena, nec ſatis adhuc exculta, ſint qui noctū adeant, ac limpidiores ſummo mane exhauriant. Quas bibunt plenis, ac multis poculis, tùm ad deijciendum aluum in- Vſus.

uentas

Natura. *Operationes.* *Electio.*

uentas vtiles, tum & per urinas, vt abſtergentes reliquæ purgantes. Quamobrem ex diſtillatione, cui nos eas experimento ſubiecimus, cùm aliquam obtineant ſulphuris portionem, ſapore, ac nidore, ſalſilaginem pluri ex parte deponunt acriuſculam, cum quodã ſtipticitatis ſenſu, vnde ferratas, & non ſine aluminis parte, cum egregiorum illorum medicorum conſenſu ſtatuimus. Aquæ Borræ adſimiles virtute, vel ei, quæ ſub Valle Arimini colliguntur, alijsque id genus, quæ à ſalſa, aluminoſaque cum ferro miſtione, mediocriter abſtergendo bibuntur. Ad eadem vitia vtiles, vrinæ, Renum, vteri, atque hepatis calidam præſertim intemperiem emendandam. Vt ſint ex indigenis mulieres nobiles, quæ præclaris olim experimentis admonitæ ad emendandam ſterilitatem, aſſueuerint eas vtiliter bibere. Præcipuè verò tunc commendandæ erunt, quum diligenti nobilis Municipij cura (vt rectè conſultum in illorum magiſtratu audio) perquiſitis melius ſubter ipſam ſcatebram venis; ac ſynceræ ſuo fonte exceptæ, peramplo vndique puteo, ac pariete muniantur, vnde per commodos circum gradus præbeatur cuiq; deſcenſus, ac aſcenſus à fonte. Tota æſtate, ac magnis etiam caloribus ſumendæ: cùm exiſtimem calfactas vſu balnei, fore exiccando, ac corroborando membra, & ad ſcabiem ſanandam non inutiles.

TVNGRI AQVAE, QVAE HODIE SVNT AD LEODIVM IN BELGIS.

Plinius. *Iſerborne aqua.* *Minera.* *Operationes.* *Electio.*

SIMILES admodum prædictis, ſed antiquiſſimi nominis, ſunt aquæ ad Tungrim in Gallia Belgica, quas hiſce notis deſcribit Plinius libro xxxi. cap. ii. Tungri fontem habet inſignem, pluribus bullis extillantem: Cuius aqua igne admoto turbideſcit, ad poſterum ruffa redit, ferruginei ſaporis, quod ipſum non niſi in fine potus percipitur. Purgat hæc corpora, tertianas febres diſcutit, calculorumq; vitia. Hactenus Plinius. Fuit autem Tungri ciuitas ſanè celebris in Belgis, quâ Moſella fluuius decurrit, tres leucas à Leodio, hodie Liege. Verùm; vt eſt rerum omnium mortalium, etiam magnarum, continua mutatio, ac viciſſitudo, Leodio ſecutis temporibus amplificato, Tungri mediocre remanſit oppidum, nec obſcuri ſanè nominis, ob perpetuum omni ferè ætate iſtarum aquarũ vſum, quando quidem in curandis febrib. (quod ex fide dignis multis accepi) nullo ferè alio remedio incolæ, niſi iſtarum aquarum potibus vti ſoleant. quas ſuo idiomate Iſerborne, hoc eſt Ferrugineas appellarunt. Plenam verò notitiam de his aquis, deq; earum virtutibus dedit nobis Illuſtriſ. ac Reuerendiſ. S. R. E. CARD. ANTONIVS DE GRANVELLA; Sanè eas reſpondere omniquaque notis à Plinio poſitis, ferruginei ſaporis eſſe, & claras, craſſeſcere igne, ruffas ad poſtremum fieri, purgare corpora, diſcutere febres, & calculoſis mederi. Quam operationem nobili mihi confirmans experientia, aſſeruit Franciſcum de Mendozza, virum pariter ampliſſimi ordinis, ac S. R. E. Cardinalem, cum pro CAROLO V. Cæſ. Vicecomitẽ ageret Flandriæ, ipſasq; aquas, ob incurabilem ferè Renum, ac Veſicæ affectionem, iuxtà illam Plinij authoritatem, ebiberit; mirificam ex eis percepiſſe vtilitatem, multamq; ipſis aquis addidiſſe ſua authoritate dignitatem, ac lucem. quam in eius gratiam Andreas Lacuna, nobilis Galeni, ac Dioſcoridis Paraphraſtes, literarum monumentis tradidit. Porrò ex diſtillationis experimento, quod præſtitit diligens hic hodie in Vrbe Pharmacopœus Hermannus Staſſius ex Tongri ipſo oriundus; craſſeſcunt hæ aquæ admoto igne, ex miſtura nimirùm aliqua vel ſalis, vel aluminis, vt ſapor ipſe reſidui oſtendit. Ruffeſcuntq; ſimiliter ad finem, vt præſcriptæ ſub Narnia, ex ferrugineis excrementis. Purgant corpora ebibitæ ob inſignem tenuitatem, obſtructiones aperiunt, harenulas, & calculos exterunt, hydropicis aquas exonerant. Ex ferri demum virtute euacuando confortant. Tota æſtate vtiles, etiam magnis caloribus: recognitione adhibita, quam inter aureas repetemus.

AQVAE AD VIANVM CIVITATEM HISPANIAE.

NEC his diſſimiles aquas eſſe accepimus in ſuperiori Gallecíæ parte, non plus octo millia

millia paſſ. à Viana ciuitate. Oriri autem ex præalto iugo ſub gelido boote, actu frigidas, cæterùm medicatarum virturum. Sulphurei quidem putoris, ferreæ aſtrictionis, ſaporisq́ue, & cum egregia præter hæc tenuitate, vel Nitri, vel alicuius id genus miſtura. Vnde earum potus concitato bibentibus vberi ſudore, plurimas præſtant vtilitates. Specialiter autem artuum dolores, à cauſſa calida ortus mitigant. Nec verentur quidam earum quoque ſubire balnea, cum frigidæ ſint: vlcera enim mundificant, ſolidantq́ue, luxata firmant, cutis manantia vitia delent. Vellem tamen, vt ad præſcriptas à nobis præceptiones, vtroque eas vſu præcalfacerent; ſic tolerãtiores ſtomacho, ac reliquis tutiores exiſtimans. Tota æſtate, & ſub Canicula ſumendæ. Doct. Torres.

Vſus.

Electio.

AQVAE FRIGIDAE IN SVIDIS MONTIBVS.

PORRO in montanis Gallecicæ, quæ nunc vulgari idiomate à Suido cognominantur, item frigidis, niuibusq́ue perpetuo ferè anno obſitis, aqua emanat prædictæ non abſimilis in qualitate, atque etiam virtute. Nam qui ex ea lauerint, vel etiam de more potum balnearum biberint, profuſo admodum ſudore ab infirmitatibus, præſertim frigidis liberantur. Robuſtis tamen quadratæ corporaturæ hominibus conſulenda: quippe ex intenſa tùm loci, tùm quæ ipſius frigiditate, haud tutò imbecilles natura, aut alioqui inualidi ſeſe illi committerent: eodem authore.

FERRATAE IN BAIANIS.

AD ſacros Auerni margines, vbi decem ex Alchyndo poëta Siculo medicatarum fontes tecenſuimus, vnus eſt inter alios haud longè à Succellaria Sibyllæ aqua, ferrugineæ naturæ, vnde & nomen Ferrata obtinuit. Ebibita iecori, ſpleni, ventriculo, renibus, vtero, omnibus interaneis vitijs, à relaxatione ortis opitulatur. Nec minus pulmoni confert, participatione (vt aiunt) aliqua bituminis. Siccat, abſtergit, roborat.

Vſus.

IMPERATORIAE, ET QVAEDAM ALIAE IN BAIANIS.

AD hæc complures aliæ ſingulares aquæ, nobiliaq́ue ſanè balnea erant, quæ vetuſtate primùm, & deinde voraci elapſis annis incendio propè diruta, obſitaq́; in ſolitudine iacent, non indigna tamen, vt eorum aliqua inter hæc noſtra memoria vigeat. Alia Solis balnea; alia Lunæ, alia Imperatoria; mineræ omnia commiſtæ, ac in primis Sulphureæ, quare in balneis vtiliora. Ferri nihilominus partes obtinent præcipuas, ac deinde nobilem ex Magnete lapide virtutem, qui adeo ferrum ipſum affectat. Egregiè calfaciunt, vtpote citrà noxam, exiccant, atque corroborant. Ruptis, luxatis, fractis maiorem in modum conferunt, antiqua crurum vlcera, quantumuis fluida compeſcunt, ac perſanant. Infixa ſpicula, ferrea maximè, pro occulta illic Magnetis facultate mirificè extrahunt.

Minera.

Bal. ex Magnete.

BALN. CANTARELLI SVB PVTEOLIS.

INFRA autem paulo minus tribus mill. paſſuum, ſub promontorio Miſeno, ſecus ipſum littus, Cantarelli balneum, à canthari forma, per quam fluit, ſic dictum perhibetur. Cuius cùm primaria olim eſſet gloria in Puteolanis vtpote quod mirandis modis tùm occulta perſanaret vlcera, tùm oſſium quoque fragmenta, quæ opere indigerent chyrurgico, extraheret, immo fluentem vndecunque Sanguinem ſupprimeret, vteroq́ue gerentes ſummopere iuuaret cęterum poſt incẽdium ad Tres pergulas, cui vicinũ id balneum extiterat,

Operationes.

pluri

pluri ex parte, ſubmerſum cinerem, nec ſatis poſt aliquam adhibitam operam reſtitutum, tota iam laus in Aenariæ balneis defluxit, quæ tam genere, quam copia, & fœlici vſu, præſertim Gurgitelli, ac Furnelli aquæ præſtantes, ſimiles, ac maiores etiam obtinent facultates. Quam ob rem non deſunt, qui hiſce, & Cantarellis, occultam proprietatem è benigno quopiam cœleſti aſpectu attribuant. Quanquam ſympathia quædam, vt inter ferrum, & magnetem, in operationibus cæterarum rerum admirandis ineſſe conſpicitur, cuius propinquior cauſſa latet in effectu perſpicuo. *Mirandarũ operationũ ratio tangitur.*

AQVA FERRATA, QVAE EST IN LVCVLLIANO, IVXTA NEAPOLIM.

EXTRA Neapolim, ad oram maritimam dextram, qua in mare eminet vulgò Pizzo falcone, antiquis autem Lucullianum appellatum, quem nobili hodie ſuburbano illuſtris Marchio in Triuico ornauit; quamplurimi, ac diuerſæ qualitatis emanant fontes. Quorum aliqui cum apud veteres in vſum venerint balnearum, duæ venæ inter alias ſunt nouiter repertæ, ac celebres, quæ non indignæ viſæ ſunt propter vrbis, atque auctoris dignitatem, ſi inter has hiſtorias conſcriberentur. Collis quidem à Neapoli peruius ſatis, ac facilis; occidentali vero ſitu, ac auſtrali, quà in mare eminet, rudi lapide, quem tophum appellant, præruptus, atque inacceſſus, rimoſusq́; eſt, è cuius fibris hæ duæ erumpunt venæ, altera à dextris, à ſiniſtris altera. Quæ quoniam (vt veriſimile ſit) ex communi quodam intus alueo veniunt oriundæ, cuniculorum duntaxat aliqua diuerſitate, ac diſtantia ad ſcatebras ipſas, nihil inter ſe, aut parum euariant. Eſt enim quæ in dextra oritur parte, colore limpida, quanquam paulopoſtea albeſcat in vaſe, ſapore acri, acidulo, ſtiptico, nec ſatis grato. Subſtantia pingui, ac tetro pariter odore. Siniſtra autem colore quidem ferè lactea emanat, pinguiorq́; ſapore, & minus acris: attamen vbi quodam fonticulo colligitur, vel ſi in vaſe reſideat, violaceo quodam ad ſuperficiem ſplendet nitore, qua etiam ſpecie & lapides, vnde ambæ decurrunt, inficiunt, cruſta duriſſima. Sunt autẽ hæ aquæ æſtate quidem frigidæ, hieme verò aduentante tepeſcunt: nimirum quæ (vt naturales reliquas diximus ſimplices) concentratos æſtatis vapores ex imis cuniculis referunt: quæ & in puteis quibuſdam in hoc monte præaltis communicatur, qui eandem ferè qualitatem, atque ſaporem referunt. *Qualitates.* Minera quidem (vt acutè admodum, ac conquiſitè Bartholomeus Maranta Venuſinus definiuit, qui primus de his aquis inueſtigauit naturam) miſta multifariam eſt: cineream enim ponit, & Calcinatam, cum Sulphuris quadam portione, ac ferri mediocri miſtura. Ferri tamen dixerim equidem cum communi opinione in hac aqua præualere materiam: qui cum & ſulphur neceſſario eſt, iuxta poſita à nobis principia; & partes ſubinde acres aliquę, & ſalſugineæ inſunt; ſiue eas cinereas dixeris, ſiue caſu naturę (vt in multis fieri oſtendimus) aliquas alias ꝑdictis acceſſiſſe mineras. Sine ſulphure quidẽ hęc aqua non eſt, quod indicant tũ regionis natura ſupra, & infra Puteolos ſulphurea, tũ vnctuoſitas illa, qua hęc aqua ſubpingueſcit. Et ꝑterea aliquis eius odor. Qui tamẽ in penitiſſimis aquis à pluri aquę frigidæ quãtitate ſuffocatus, varijsq́; cõtemeratus vaporib. teterrimus fit, quorũ tincturę illa, q̃ in deſide ruffeſcit aqua, ſoboles eſſe videtur. Ferrũ verò in primis mihi indicãt, natura mõtis tota lapidoſa, ac ſaxa & glebæ, q̃ exinde eruũtur põderis grauiſſimi, colore fuſco, cruſtis quibuſdam oblongis, ac ſplẽdidis intercurſantib. ſtibij colore: quib. planè reb. & canalis ipſe, vnde fluit aqua rubrica illa duriore inficitur, q̃ ex ferro ſcatet, incruſtaturq́; tenaciſſimè; & q̃ iuxta reſident craſſiuſcula aliqua recrementa, hàrenula ſtibij inſtar colligitur, liuida, ac lucida, & grauiſſima. Quod genus recremẽti ex diſtillationis experimento relinqui in vaſe minus cõſentaneũ ſit, ſed candidũ duntaxat pollinẽ: quoniã illud harenoſum vt deciditur per ipſam aquã ex lapide, non cõmiſcetur aquæ, ſed ſuapte grauitate demergitur in riuũ. At ſubtiliſſimę partes, quarum planè ſubſtantia in ferreis viſitur fodinis, argilla, ſales, cinis, alumen; quoniam hęc omnia exactiſſimè fatiſcunt in aquas, eas reddunt manifeſtè albulas, quin immo, (vt ſalſuginearum natura eſt per ignem albeſcere, ac denſari) ad ignem expoſitę craſſeſcunt, tenuemq́; ad fundum vaſis pollinem deponunt, albiſſimum. Atque harum proculdubio ſunt illæ inſignes in hac aqua facultates, ſalſedo, aſtringentia, acritas, & cæteræ denique differentiæ formales, quibus manifeſtè hæc aqua eſt talis aqua, & quibus ſequeſtratis (vt Maranta dixit) & ipſa exoleſcit virtute, remanens limpida. Porrò ſiccam eam qualitatem, non tamẽ calidam admodũ cenſeo, ſed frigidam potius, vt actu eſt frigida: verum tan- *Minera.* *Facultates.*

tùm eam elambere tenuiorum partium ex mineris illis, quantum ſuperficiali illi acrimoniæ, quam habet, ſatis eſt; vnde vim acquirit abſterſoriam, & deiectoriam (vt ſalſulæ, & Aeneæ, & Ferratæ quædam aliæ) tum in potibus, tum in balneis vtiles, ſiccando, ac medio criter abſtergendo. Sed tandem, quia non eadem omnes admirantur, ac circunſtantium balnearum fama, Baiarum, Puteolorum, & Iſchiæ harum merita aliqua obſcurauit; poſt pri mam illam Maranthæ celebritatem, non adeo à medicis Neapolitanis probantur. Quarum tamen hiſtoriam, nec his ſcriptis indecorum, nolui ob amici iam vita functi, venerationem omittere, quanquam pro alijs ſuis, quæ extant litterarum monumentis, nulla vnquam (ni fallit amor) temporum delebit iniuria.

RETURBII AQUAE IN AGRO TICINENSI.

SIMILEM natura, ac varijs miſturis aquam, ſub Returbio Vico, in agro Ticinenſi, recenſuit nouiter Gabriel Fraſcati cognomento, Ticini medicus non ignobilis, quam ramē hiſtoriam morte præuentus non perfecit. Nam cum non admodum viſus ſit hac in parte exercitatus, ac longam partium explicandarum affectaret diſtinctionem, plus vndecim eas *Minerarū confuſio.* ſubiecit mineris, ac Taurinenſibus balneis vel etiam Aquenſibus in Monferrato comparauit, virtutibus calidas eſſe, limpidas, & cœnoſas, balneo, & potu, & duccia vtiles, & ipſo limo, aurum, ferrum, alumen, tutiam, ſulphur repræſentare, mitto reliquorum congeriem. Cum tamen in decernendis terreſtrium rerum naturis, permultæ accurrant ſub vnoquoq; genere præſertim metallorum, differentiæ partium ſimiles vni, vel alteri (ſunt enim eiuſmo *Specialis minera.* di ſpecies imperfectæ) quæ potius vnius ſubiecti metalli, aut mineræ ſunt. Nam ſulphur ſemper odore ſe palam exhibet, ſemper ſalſugo, ac cinis ex metallis ſcatebit. Specialem verò naturam, ut in his ferrum conijcio, vel ſit ęs, & aurum, aliæ eius metalli differentię propriè ſolent arguere, vel ſaltem qualitates ipſarum aquarum ſenſibiles, & earum operationes, quæ ſunt, ipſo teſte, exiccare, & partim abſtergere, partim adſtringere: dummodo præ- *Operationes.* ſertim experientia conſtet eas & in potu, ac balneo talia pręſtare, deijcere per aluum, & per vrinas, ſiccare foris ſupercutanea vitia, & limum ipſum valde laxas partes corroborare, quæ illorum metallorum ſunt, & quæ has reliquæ conſequuntur operationes; & cum minus vſu ducciæ diſcutere exiſtimem, ob craſſiciem, & adſtringentiam, ſat hæc eſſe nolumus, do- *Vſus.* nec melius nouum recoquantur in annum.

AQUA PLAGA ROMANA IN AENARIA.

INSIGNE verò admodum, ac ferreæ pariter minerę eſt, quod Plagę Romanę balneū nuncupatur, iuxta Hiſchiam totius Inſulę metropolim. Aqua ferruginei coloris, ac ſaporis, clara tamen, & bibitur, phlegma ſalſum in potibus medicatis ſpeciali virtute deijciens, & quæ inde oriri ſolent multigena cutis vitia ſanans. Sanguinem, ac pruritum oculorum tollit, lachrimas inhibet, gingiuas exeſas ſanat, dentes firmat. Præter hæc egregiè laudatur his qui pectore ſunt imbecilles, & qui tenuibus in pulmones deſtillationibus ſunt obnoxij. Firmat oſſium fracturas in balneis, ac fluxiones ſiſtit.

De Aeneis aquis. Cap. IIII.

DE Aeneis verò aquis (vt paulò ante de Ferri impreſſionib. diximus, ac de cęteris pariter metallis ſemper intelligendum ſupponimus) non tam nobis conſiderandū venit metalli genus, quàm præuia ipſius prin cipia. Primò quidem, quia perfecta metalli ipſius ſubſtantia inepta vl *Lib. 34. c. 1.* lis impreſſionibus eſt. Quo aſſerunt iuniores rei metallicę auctores, pu rum ęs aliquando in mineris ſuis reperiri, tenuib. ſquamis, ac veluti ca pillamēto quodā lapidib. adhęrere. Hæ.n. puræ æris ſquamæ nihil imprimūt in aquas, niſi fortaſſe quāpiā æruginē: oportet ergo ꝑuia ipſius principia cōſiderare. Et eo magis, quoniam principiorum, ac lapidum, qui ęs contineant, non eſt vna natura. Nā ex Cadmiæ craſo lapide coquitur. Plinio auctore. ex Pyrite itē ac ex cœruleo, ꝗ aquis poſ-

ſunt

ſunt quodã modo naturam æris imprimere. Propria verò matrix, ac alumna ęris Chalcitis eſt, & aquis hac natura fœcundandis aptiſſima, vt iam in Atramentoſis, ideſt ex chalcantho aquis diximus libro ſuperiore. Quapropter affines ſunt Aeneæ aquæ, atque Atramentoſæ; eandem enim vtræque elambunt materiam. *Aeneę aquæ, ac Atramentoſæ affines.* Quippe (vt ex Gal. lib. 9. Simpl. elicitur) Chalcantũ nihil aliud ferè eſt, niſi Chalcitis in aquam diſſoluta. Et tractu temporis (inquit) tranſit Chalcanthum in Chalcitim; quæ nimirùm veluti matrix, ac ſeminarium Chalcãthi eſt. Quam cognationem & in nominibus quoque ſeruant apud Græcos: Aes enim χαλκὸς dicitur, *χαλκὸς.* atramentum χάλκανθος, *χάλκανθος.* quaſi flos & quaſi ſuperficiaria ærugo lapidis ipſius æris, qui χαλκῖτις. *Χαλκῖτις* Differunt re tamen; quia Chalcanthum eſt tanquam excrementum, & ſuperficiaria (vti dixi) ærugo, quæ per aquam incurrentem ſequeſtratur, ipſamq; idcirco ęruginoſam reddit, acrem, atq; mordacem, & craſſæ ſubſtantiæ. Quales complutas aquas deſtillare diximus in Cypro, & item in Dacia, & Atramentoſas, forteſq; vocatas in Volaterrano quas ante retulimus. Aeneæ verò puriores ſunt: at quia non adeo ſcatet vena excrementis acribus; quare non vbicunque foditur materia æris, ibi & Chalcanthum fit. Aut quia aquæ ex æris metallo tranſeuntes, ex natura digeſtæ, ac percolatæ in terræ viſceribus, ſpiritus potius metalli illius conceperunt, nobiliſſimos, ac tenues, quàm materiam ipſam, quæ tota eſt miſta, atq; igneæ naturæ. Siquidem Chalcitis materia mollis eſt, ac friabilis, ut videatur Lanugo concreta, venis æris colore oblongis, Miſyo, ac Soryo commiſtis: Dioſcoride authore li. 5. *Chalcitidis natura.* Quippe hæ tres naturæ mineralium congeneæ ſunt, ac in vna maſſa cõcreantur, vt eodem 9. Simpl. atteſtatur Galenus, qui has in metallis Cypri ſe vidiſſe aſſeuerat. Quaſdam inquit conſpexi naturas in longiſſimum porrectas, veluti Zonas, alias ſuper alias, numero tres. *Soryos natura.* Infima erat ipſius Soreos, quæ craſſiſſimæ ſubſtantiæ eſt, ferè nigræ, pumicoſæq;, ac virus graue olens, vnde in aquis interdum implacabilis nauſeę cauſſa fit, Dioſcoride. Super quam erat media Chalciteos, colore ęris, (vel mellis Plinio) & tam facultate, quàm ſubſtantia, ac ſitu mediocri. *Myſios natura.* Suprema Miſyos auri colore, ac tenuis ſubſtantię, & cum friatur auri ſcintillas mittens. Adde, pręter hęc quartam quandam ſpeciem Melanteriam; quę quanquam de ſubſtantia ęris non ſit, ex faucibus tamẽ cuniculorum ęris eruitur, Dioſcoride; interdum coit ſumma ſuperficie; terrena quidem, & colore ſulphureo, cęterum contactu aquę nigreſcens. *Melanteria* Quę omnia in ſumma, concludit ipſe Galenus, plurimum obtinent ſubſtantię igneę, inſigniter acrem, atque vſtiuam & mediocriter adſtringentem. *Qualitates.* Quas & in aquis imprimunt qualitates, ubi plus, ubi minus, prout commiſceri accidit, aquis, & mineras ipſas. Proinde quæ exactè hanc eradunt miſcellam aquæ, haud rectè dicentur Aeneę, ſed ęris potius excrementorum imbutę, & chalcanthoſæ inſignem habẽtes acrimoniam; vnde fortes vulgò nuncupantur. Quales (vt puto) aquas intellexit Rhazes Medicus inter Arabes eximię laudis, Aeneas acerrimas dicens, & quę ebibitę excretricem vrgeant facultatem, ac laxent tandem tanquam Medicina. Tales in Perſide narrabuntur Atramentoſis ſimiles, ac relatis iam in Cypro, atq; Dacia aquis. Verum vbi aquę non concorporatę ſint hac acri materia, ſed quę paucam, ac puriorem eius ſubſtantiam obiter conceperint; has tenuibus duntaxat metalli vaporibus imbutas; vſui in balneis, ac etiam in potibus medicatis electiſſimas expetimur, ac tutiſſimas. Atque has probauit Princeps Auicenna, in quo ex diametro ſupradictę Rhaſis authoritati cõtradixit; *Aeneę atramentoſæ aquæ.* inter metallares inquit aquas minus noxias inuenio ęneas. Nempe intelligens aeneas aquas duplices inueniri; alias excrementoſas, vt fontes, ac acri viroре infectas, quas & nos reprobauimus. Aliæ vero Aeris duntaxat imbutæ vapore; atque iſtę plerunque naſcuntur limpidæ, ac vix vllo exceſſu ingratæ. Alibi frigidæ, alibi calidę, alibi tepentes, pro ſubſiſtentis fomitis tùm copia, tùm qualitate. Grotta Viterbij limpida eſt; calida tamen admodum pluri ſulphure, nec adeo guſtui ſuauis. Vena in balneis Auinionis tepens, ac limpida, & quã influit ſub ſole viridеſcit. Frigidæ dicentur quędam in Heluetijs, & in agro Tigurino prægelidæ. Alię hoc in genere ſunt adeo adſimiles ſimplici aquæ, vt vel operatione duntaxat dignoſcantur inſigniter abſterſoria, quę prima eſt, ac peculiaris aenearum aquarum proprietas. Porrò omnes ebibitæ plus minus vrinarios abſtergunt meatus, ac propterea Renum, ac veſicæ affectibus medentur. Vel ſeceſſu laxant, vel ẽt vomitu. Omnino prę natura ferri ſubſtantia ęris purior eſt, ac perfectius à calido inſitę virtutis elaborata: adeoq; ſapientes, qui intima callere profitentur metallorum principia, æs inter Solem ac Lunam conſtituunt medium, facilè ad vtriuſque naturam conuertibile. Item Sulphure atq; argento viuo conſtare, non adeo impuro ſicut ferrum, cum aluminoſitatis ſolutę, ac pontici ſaporis portione. Quare & ęneę ipſæ aquæ calfaciendi obtinent facultatem, magis exiccant, remiſsè adſtringunt, nec adeo corroborant ut ferratæ: abſtergũt magis, acuunt, tenuant, laxant, digerunt. *Operationes.* Peculiari autem quadam virtute ſenſoria viſus tuen-

Ex viride æris. *Electio.*

tur, quare ſpiritus viſiles earum potibus viuificantur, præcipuè ſenibus, fiſtulæ lachrimales, lippitudines, & ſuffoſiones inhibentur. Hinc pariter oris, ac faucium morbis optimæ ſunt: aphtas enim perſanant collutæ (vt ex Dioſcoride elicitur) columellas, & Vuæ paſſiones compeſcunt, gingiuarum abſceſſus, ozenas, ac polypos, naſi vlcera ſanant, Hydropem emendant, per initia præſertim, viſcera, ac loca ipſa corroborantes, flatusque diſcutientes, & aquas. Serpentia pudendorum vlcuſcula mortificant, nomarum in ano, & vbique aliarum partium virus interficiunt, conſolidantque, & quanto magis acres, ac viride æris participauerint, meliores. Ad ſummam verò (vt omnes ferè aquæ pluribus mineralium generibus ſunt admiſtæ) miſtura nitri, æris, ac ferri in aquis medicatis, ac maximè potulentis parem non habet. Vnde nimirum purgatoriam, ſeu abſterſoriam (vt rectius loquar) acquirunt facultatem, cum virtute ex ferro confortandi egregia, vt ex aliquo ipſarum elencho optimas quiſque ex infraſcriptis poſſit eligere.

De Aeneis aquis & locis. *Cap. V.*

Liq.34.c.1. *Mons æris oppidum.* *Eris flu.* *Aes Caldarium.* *Aes Cyprium.* *Cuprum.* *Lib. 5.c.6.* *Raudum.* *Rame.*

EX Aquis autem quæ ęris teneant naturam, electiſſimæ reperiuntur vſu balnei in Italia, quas narrabimus. Nimirum quia vt plurimum dilutę tantùm hac materia ſunt, non ſyncerè æneæ, quales in Cypro deſcribentur, ac exitiales ſumentibus. Fuiſſe quondam venas æris in Campania celebres meminit Plinius; locum non aſſignat. Quod non leue argumentum eſſet ijs, qui acidas aliquas venas extra vrbem, & in toto hoc maritimo Campaniæ tractu, & ſub Cimino Viterbij monte huic naturæ attribuunt. Fuiſſe & in Bergomenſi extrema Italiæ parte; in Aſia item, & in Germania ſuo tempore repertas, quæ hodie ſunt celebratiſſimæ; in Cattis, in Saxonia, in montibus Suditis, in Meſlenijs Bohemiæ, in Lygijs, in Carpatho monte ſuper alias terras. Nos legimus in antiquis annalibus almi xenodochij Senarum, fuiſſe aliquas venas æris in agro Senenſi, qui tam ferax mineralium eſt; in extremo præſertim Thinni mõtis ad oram maritimam, vbi pagus nunc pariter Montis æris retinet nomen. Cuius nomini Mons æris quoque oppidulum, & æris etiamnum dicitur riuus iuxta Ciuitatem Vetulam. In ſeptentrionalibus autem terris, Scotiam non carere æris metallo traditur. Vlterius autem tractu Calydonij maris Gothia vberrima æris natura, ſicuti & ferri, atque argenti. Suetia item, Finlandia, & Noruegia, quæ ſunt maximę prouinciæ, metallis, atque aquis copioſiſſimæ. Porrò in Orientalibus Euboeam tradit Strabo, incomparabilem æris ſimul ac ferri mineram habuiſſe ante ætatem ſuam, & non minus aquarum in ea calidarum ſcaturigines, multos ad morbos ſalutares, quibus idcirco Cor. Sylla Romanus Imperator vſus eſt, metropolitanæ eius prouinciæ vrbi, nomen Chalcis erat antiquis, quæ hodie Nigropontes, debellata noſtris diebus à magno Turca. Quo planè nomine, ac natura terræ inſignita eſt quoque Chalcis inſula aduerſus Aetoliam in Ionio, & alia in Ponto, quæ Marti ſacra ob multigena metalla dicitur, Plinio. Nec non Chalcis in Propontide alia inſula. Magna olim Romanorum tempore in Cypro æris celebritas, quod maximè ductile dum funderetur, vnde & Caldarium ac nonnullis Cuprum Cyprium dictum à ſolo patrio. Quod tamen nomen vſurpant ſæpè authores (nam hodie rarum eſt, Cyprium:) vt quo abundare locum apud Goſſelariam tradidit Albertus. Ac iuniores illarum partium ſcriptores ad abuſum vſque vocabuli, cum optimum æs intendunt, Cuprum appellant. Raudum (teſte Valerio Maximo:) dictum quoque à Latinis antiquis fortaſſe à ſonitus raucitate, & noſtris hodie Ranum.

AQVA A' GROTTA JN VITERBIENSI.

Thermulæ ĩ Hetruſcis.

AQVA de Grotta, ſiue ęgrotorum nuncupata ſub Viterbio, ob mirandas per omnem ętatem virtutes ſuas, ſingulari olim hoc titulo ornari meruit, vt balneum ad omnes morbos diceretur. Vnde has Thermulas non dubiè antiqui nominis diximus libro iiij. & quę in Tuſcia à Strabone, in Hetruſcis verò à latinis ſcriptoribus poſitę, in comparatione cęterarum balnearum Italię, delicioſis etiam Baiarum balneis fuerint à Martiali comparatę, digno encomio, quod & hìc referatur.

Hetruſcis niſi Thermulis lauaris,
Illotus morieris Oppiane.
Nullæ ſic tibi blandientur aquæ,
Nec fontes Aponi rudes puellis,
Nec mollis Sinueſſa, feruidique
Fluctus paſſeris, aut ſuperbus Anxur.
Non Phœbi vada, principesque Baiæ.

Quibus planè notis indicatur, vt cum blandæ ſint hę aquę, ac mites,& pręterea tot adeo affectibus (vt dicemus) ſalutares, ac varij vſus, nec difficilis experimenti ſint; nullis propterea in caſibus, nec vlli ferè ętati, aut conditioni hominum videri poſſint inutiles,& maximè principibus probarentur. Quare iã hinc centum,& quadraginta circiter annis,harum aquarum balneum a Papa nouum ſibi acquiſiuit nomen Nicholao V. (vt quidam aiunt) ipſum tanquam ſibi pręſentiſſimum frequentante, & parum poſtea temporis Pio II.quorum extant in his marmorea inſignia inſtaurante. Eſt autem vnum milliare à Viterbio, cum hoſpitio ſatis commodo.Minera ænea, nitroſa ac ferrea (in quo auctores omnes cum Sauonarola conueniunt) quam miſturam in toto potulentarum medicatarum genere pręſtantiſſimam eſſe probauimus. Nonnullis verò propter auri, aut ęris colorem, quem hęc aqua è profundo repræſentat, aurea reputatur: non tamen ſine ſulphure (vt reor) exiſtit, quod & guſtu percipitur. Aqua enim quanquam actu calida ſit,ad ſecundum vſque gradum à nonnullis antè nos limitata, limpidam tamẽ cùm in proprio fonte experti ſimus,inodorã ac blandam,nec guſtui adeo ingratam omnibus; pro celebri illa antiquorum æſtimatione, atque vſu eius in delicijs, vix eam primum attingere caliditatis gradum exiſtimamus. Verùm mediocris actionis,ac tantæ tenuitatis, ſubſtantiæ,vt exportata in vaſis vitreis,euaneſcentibus ſpatio dierum eius viuis ſpiritibus, amittat quoque virtutem, quanquam re vera hodie Romæ admodum habetur in vſu, ac ad certum vſque tempus egregiè operatur. In vſu porrò duplici eſt,balneo ſcilicet,ac potu potiſſimè, accomodatur quandoq; & ad vſum ducciæ, vbi affectus non multæ contumaciæ ſit. In balneis quidem more aliarum aquarum non admodum calidarum facit ad omnem frigidam artuum, ac neruorum affectionem: ſanat enim paralyſim,ac ſpaſmũ, diſcutit flatus, ac vel ipſo vapore ſpiritus viſiles inſtaurat, etiam ſenſibus. Viſum acuit, fiſtulas lachrymales,lippitudinem,ſuffuſionemq; cohibet,Sauonarola. In potibus verò nobiliſſimarum operationũ eſt: quippe citrà vllam offenſam bibitur,calefacit mediocriter atque exiccat,tenuat,digerit,cõfortat.Omnibus paſſionib.maximè interaneis,& nõ valdè calidis præſentanea.Vim tam per aluũ, quàm per vrinas deiectoriam habet,atque abſterſoriam.Quapropter ex æris virtute,peculiari quaſi eius mineræ tutela,thoracem,ſenſoria,ac præcipuè viſum tuetur. Ex eo item,ac nitro abſtergit, atque extenuat. Et ex ferri tandem cum his miſtura ventriculum,hepar, renes, cæteraque tùm nutritioni,tùm generationi dicata membra confortat.Ex quorum iuuamentis (vtpote quorum ſalus communis eſt cum cæteris membris) toti corpori neceſſariò confert. Per partes verò;appetentiam reuocat,etiam reconualeſcentibus,nec non cœliacis. Et quod rarum eſt,(eodem Sauonarola atteſtante) prægnantibus quoque poſt primos menſes circiter, vſque ad ſeptimum tutò datur: maturioribus enim ac primis à conceptu temporibus (quando ſcilicet faciliùs poſſet abortus incurri periculum) minus competit. Ad emendandam ſterilitatem ſumitur frequentiſſimè cum multa laude:quippe pro ſui temperie omnem æquat inæqualitatm; & (quæ potiſſimæ eſſe ſolent cauſæ ſterilitatis) debilitatem naturæ,frigefactionem,lubricitatemque emendat,membra generationi idonea extergit,lentores educit,craſſa ac viſcida excrementa digerit,calfacit ſubinde & corroborat.Menſes reducit,albas cohibet fluxiones.Renum obſtructa aperit,arenulas, ac lapides eximiè (ſiqua alia medicina) conterit,atq; expellit.Aſthma concoquit,anheloſa ſuſpiria mitigat,vocem cantoribus clarificat, quod æri tribuitur: & faucium morbis medetur Tam balneo verò, quàm potu, atque clyſteribus colicam diſcutit, Iliacam, atque hæmorrhoidas. Vtili tota æſtate, vel ſecluſo his qui non adeo vrgentur, feruore caniculæ, quales ferè omnes Italiæ balneę.

Bal. Papa. *Minera.* *Bal. vſus.* *In potibus.* *Electio.*

BALNEOLVM IVXTA GROTTAM VITERBII.

B.Petrolei.

BALNEOLVM dictum, quod contra balneum prædictum à Grotta, ſub diuo reperitur, aut leni tuguriolo ad vſum contegitur, quanquã deſcriptum ab alijs non ſit; ipſum tamen experti ſumus temperatum admodum, ac ſuaue. Vnde tanquam à leuioribus conſueuerunt illi medici hoc primum in balneis miniſtrare: & cùm eiuſdem naturæ cum vicina Grottæ aqua ſit, vnctuoſum, ac bituminoſum decernũt, tum ob mediocres qualitates, tum hoc potiſſimum experimento, quòd articulos non bene confirmatos inſtaurat, muſculos vulnere, aut cicatrice affectos reficit, vlcerum contumaciam inhibet. Pueris, ac mulierculis etiam vtile, quod in bituminoſis retulimus.

AQVA IVSIELLI IN VITERBIENSI.

B. alli Aſiuelli.

Vſus.

RELIQVAE verò Viterbienſium balnearum aquæ, plus minus ſunt æneæ, ac tenuis ſubſtantiæ. Grottæ tamen aquæ naturam proximè æmulatur ea, quam Iaſielli, à Iaſij prędio veteres incolæ cognominarunt. Ferro hæc prætereà, ſulphure, ac alumine participat: Limpida ſimili modo, inodora, calida. Vnde ad omnia, quæ Grotta promittit in potibus, hæc eadem præſtare aſſeritur in balneis; quoniam ſapore magis aſtrictorio eſt, ac ſicco, minus inferne purgat ebibita, magis corroborat, exiccat, diſſipat. Vrinas prouocat ac menſtrua, renes, veſicam, vterum abſtergit, conceptioni mulieres reddit idoneas, venarum in ſede orificia reſerat, hepatis, ac lienis oppilationes ſui tenuitate recludit. Et colicos ex ea cauſa dolores eximiè iuuat etiam in clyſterijs. nec minus flatuoſam ex Hypocondrijs paſſionem curare dicitur. Apoſtemata inſuper eodem pacto ebibita digerit, quæ in alto corpore oboriuntur, ac viſcerum prauias ad id intemperies emendat. Cæterum præter hanc aquam, ſunt in eodem prædio Iaſij alia balnea, paulum diuerſæ à prædictis [illegible], vt quod balneum Pipini appellatur. Et balneum Scopuli, quod veteribus incognitum, inſignis caliditatis, ac penetrationis inuentum eſt, in balneis, & vſu Ducciæ valde efficax præſertim ad ſuffuſiones & alia oculorum, & aurium vitia perſananda.

Bal. Pipini.

Bal. ſcopuli.

AQVA NAVSEI, ET ALIA VITERBII.

PORRO cum ſulphure, ferri quandam miſturam habere prędiximus Caiæ balneum in his Viterbienſibus. Et item quod de Buſſeto nuncupatur. Lacuna verò Nauſeum dicta, ſulphure, & non ſine aliqua metalli portione participat; ferri nimirũ atque ęris, & quia multo eam video ſcatere craſſo, ſqualidoq; ſedimento, & ceu calce ſuffuſam effluere, aluminoſam etiam exiſtimo. Aqua ſimiliter craſſa, ac dulcis, ac diuerſarum qualitatum, cum in receſſu minus duorum cubitorum ſpatio, & quodam veluti naturæ luſu, duæ venæ inter alias emanant, altera calida, altera gelu vix tolerabili, & tertia adhuc multo cum impetu, ac fragore ſaliens, quamobrem in potibus abſtergendi gratia hęc quoque aqua aliquando vtiliter ſumitur.

LVTVM NAVSEI VITERBII.

Operationes.

EX eo craſſo ſedimento Nauſei balnei lutum præterea ſeligitur ad multa vtile, quod in magnas offas reſiccatum Romam, ac in diuerſas Italię partes conuehitur. Subſtantia leuis, gleboſa, ipſo odore ſulphuris, & ſi lucernæ admoueatur, ſtatim conflagrans. Ad tumores, ac contumaces durities excutiendas in carnoſis partibus, & etiam in iuncturis, vel quę ob cicatricem occalluerint ſummopere vtile, ſub Sole per æſtatem in partibus affectis vtendum, aceto, vel lixiuio, uel oleo aliquo proprio ſubactum, & impoſitum.

LVTVM

LVTVM AD MELLAM FLV. AC BOLI GENVS IN BRIXIANO.

SIMILE quoddam luti genus iuxta Melā fluuiū in Brixiano habetur. Vt enim à montanis vſque Rhetijs ex iuga varijs ſcatent metallis, æris præcipuè, ac ferri: ac frequenter ex illis fodinis (vt iuniores ſcribūt) & Hæmatitis lapides, & Rubricæ ſpecies eruitur; non dubium, quin etiam lutum, & aquæ eiuſmodi participent naturis. Audio & boli nobilem ſpeciem inter eas inuentam, quæ rubro ſimiliter, ac ſaturato in nigrum colore, pro vera bolo, ac terræ lemniæ vice à quibuſdam medicis comprobata ſit. Vnde non difficile exiſtimo & Mellæ aquam ijs imbutam terris, ac mineris, virtutem quampiam medicatam concipere, præſertim exiccantem, qua & lutum ipſum cum mediocri calore abſtergat, ac membra corroboret. Ad vſum idcirco illutationis ſub ardenti canicula, & contepefactum locis ipſis adhibitū, de quo tamen, & de mineris illis exactam magis deſidero aſſertionē,

Minera. — *Qualitates & Vſus.*

BAL. LEVCENSIA IN VALESIIS.

POST duras alpes, quæ Italiam diſterminant ab Heluetijs, ad oppidum Leuc in Valeſijs, inuenitur à ſepentrionali ſitu monticulus, qui iugis vndique ſyluoſis & aſper, cæterum in vertice latam habet planiciem, ac in medio ſacellum, hoſpitiaque ſatis commoda, cum balneis in hoc genere valde ſalubribus. Quarum aqua (vt ex fidedignis earum ſcriptoribus accepimus) limpida quidem eſt, ac pluribus ſcatet venis, nec guſtui, nec odoratui ingrata, & quæ vix tangenti toleratur. Minera æris, quam ipſi dicunt cupream, cum multo ſulphuris vapore, vnde incaleſcit non contemerata ſubſtantia. Valet in frigidis paſſionibus tam vſu balnei, quàm potus: calfacit, exiccataque ad ſecundum gradum, aperit atque eximiè digerit, nec minus corroborat. Eam prædicant aduerſus defluxiones, præſertim frigidas ſenſoriorum, atque oculorum ex æris facultate. Cæterùm eam Grottæ equidem non facio diſſimilem, temperatis temporibus, ac ſub ſirio etiam in his locis frigidis vtilem.

Minera. — *Operationes.* — *Electio.*

AQVAE CELLENSIS IN HELVETIIS.

AENEAE quoque miſturæ (quanquàm valde temperatæ ab affectibus) nec non alumine cum modico ſulphure participantes, habent Heluetici aquas ſub oppido Cell, propè Galban. Frigidas aſſerunt medici Germani quidam emanare, frigidamque in ſtomacho cōgeſtam pituitam, vel alicubi viſcerum ebibitas valenter educere. Diuturnis item febribus ſuccurrere etiam ſi bilem pituitæ admiſceri accidat, vlceribus antiquis, articulorum doloribus, appetentiæ caninæ mederi, ac his in ſumma conuenire præcæteris, qui calido ſunt ac ſicco temperamento. Sumendæ ab ineunte æſtate in totum autumnum, ſtante propria temporis qualitate.

Operationes. — *Electio.*

AQVAE TIGVRINAE IN HELVETIIS.

IN agro autem Tigurino, in pago Vrdorfia, quædam aquæ è collibus occultè deſtillāt, ad finemque ex vliginoſo prato collectæ, è tribus riuis in amœnos quoſdam deducuntur fontes, vbi ſub diuerſorio ſatis commodo, in potibus medicatis ſumuntur. Sunt autem dulces, ac prægelidæ; Sulphureæ tamen (vt aiunt) mineræ, cum ære, atque alumine; quùm equidem & ex actuali qualitate non adeo valida, & ex effectibus potiſſimè, nitroſas potius atque æneas eas iudicem. Refrigerant enim atque humectant, impinguant macros, malo habitu

Minera.

bitu

bitu affectos inſtaurant, calculos frangunt, veſicæ obſtructiones reſerant. Abſtergendo operantur, miri ebibitæ in tertianis febribus experimenti. In reliquis verò, præter eam ſubſtantiæ frigiditatem, ob quam ad vſum, præſertim balnei, alterandas has quas conſulerem, de *Electio.* Grotta aquis haud ſunt valde abſimiles. Tempus deſiderant calidum, ac minimè pluuioſum.

AQVAE FERINAE IN MARTIANA SYLVA.

NOBILISSIMAE quoque ſunt aquæ in Marchionatu Vuirtenbergenſi in Heluetiis, haud procul à Cellenſibus prædictis iuxtà Rhenum; quæ ob Syluam Nigram, quam Romani Martianam vocarunt, Ferinæ, ſeu ſilueſtres indigenis ſuo idiomate appellantur. *Minera.* Continent autem miſturam Cupri, quod purius æris genus diximus, cum nitro ſimul, alumineque, & multo ſulphure admiſtam. Quapropter calfaciunt, tam in potibus quàm in *Operationes.* balneis frigidis, præſertim capitis paſſionibus, paralyſi, conuulſioni, ſtupori, & conſimilibus malis vtiles. Inſtrumenta ſenſuum corroborant (vt egregij atteſtantur authores) tinnitum aurium tollunt, viſum acuunt, Meſeraicarum, hepatis, ac lienis obſtructiones aperiunt, quas multæ aliæ conſequuntur vtilitates. Ićteris luridum excutiunt ichorem, Hydro- *Electio.* picis extenuant aluum, renum, ac veſicæ calculis medentur. Conferunt ventriculo, & appetentiam excitant. Vtiles in potibus, etiam ſub Syrio.

IN CHALCIDE BALNEA, QVAE HODIE SVB NIGROPONTE.

EVBOEA in Aegeo mari inſula, cùm ſitu, ac Vrbe Chalcide, multarum olim terrarum domina, etiam in Italia præclara extiterit, ac frequenter commemoranda veniat *Nigropõti nomen.* propter Euripi Freti eius, quòd ſepties in die recurrat, ſpectaculum, uel ponte admiranda fertur in ipſo Euripo ad ripam Achaię, ſuper quem Alexandri tranſitu in Aſiam, turres, *Ex Strabo.* portas, ac propugnacula conſtructa meminit Strabo libro x. Vnde illi poſtea Nigroponti nomen ob uetuſtatem inditum. Inter maiores autem naturæ eius prærogatiuas, admirabile, inquit, in ea æris, ac ferri commune metallum, quale nuſquam prouenire proditum eſt. Tota uerò cùm ſubterraneis cauernis ſuſpenſa ſit, ac inſtabili propterea motu maris recurrat, Ventiſque ac terræmotibus tentari ſolita, quæ præſertim in ora, quâ impetit Euripus, in aliaque uicina Achaiæ, ac Bœotiæ loca; in campo quem Lilandum appellant, calidarum quoque aquarum ſcaturigines habet, ad curandos morbos ampliſſi- *Natura, & Vſus.* mas. Quibus Cor. Sylla Imperator Rom. eſt vſus. quas extare adhuc cùm optimæ fidei ex noſtratibus nonnulli hodie affirment; conſonum rationi fit (quicquid Strabo illa metalla ſuo tempore exoleuiſſe aſſeueret, quæ potius derelicta, vt vſueuenit in his, aliquandiu fuiſſe dixerim.) Conſonum inquam mihi fit, eaſdem ibi aquas, ac terrarum ſimiliter naturas perennes extitiſſe. Eaſque in cenſu calidarum ſub æris, ac chalcantis natura cum ſulphure habendas eſſe, & quales ſub Viterbio, ac de Grotta, aquæ obtinere facultates. Olim non dubiè ad vſum reſtituendas, & in balneis (vt dictum eſt) & non minus in potibus fore vtiles.

HELLOPIAE AQVAE IN ACHAIA PLINII.

HACTENVS non dubiam habemus Strabonis hiſtoriam, de Chalcidenſium bal- *Plinij ambiguitas.* neis, qui illuſtres (vt dictum eſt) fuerunt populi ac nobilium rituum cultores. Verùm quas Hellopias nominat Plinius aquas ſalutares in Lelanto Achaiæ, libro I I I I. cap. X I I. equidem vel eaſdem exiſtimo, ſub varijs nominibus proditas, vel admodum ſimiles. Eſt Chalcis (inquit) in ora Euripi Euboeæ, ære ibi primùm reperto. Ex aduerſo autem in continenti eſt Aulis oppidum, Caryſtos, & Arthemiſſa cum fonte Arethuſa, aquiſque calidis, quæ Hellopiæ vocantur, & flumine Lelanto. Iuxtà & fluuius Cariſtus, notiorque tamen

tamen marmore Caryſtio. Strabo loco citato ληλάντω primũ habet, quod vt idem putandum ſit cum Lelãto, mox paucis poſt verbis περὶ δὲ ληλάντου ſcribit. Sed vt diuerſam putemus horum auctorum ſententias, Lelantum Strabo appellat vtrobique campum; Plinius habet, cum flumine Lelanto. Et id non in Chalcide Euboeæ, ſed ex aduerſo in continenti Beotiæ, vbi Aulis, & Caryſtos, tunc oppida illuſtria. Sed recentiores quidam coſmographi quomodo Hellopias oppidum ponunt in Euboea? Influit autem is fluuius in Corynthiacum ſinum, ac nomen dediſſe videtur oppido in ora Lelanto, à quo & ipſe ſinus poſtea à Lepanto cognominatus eſt. Nominis omni futuro ſæcuto fæliciſſimi, ob chriſtianam victoriam ibi partam contra Turcas hoc anno, quo hæc edidimus M. D. L X X I. ſeptima octob. die quando, initio in eos nauali prelio poſt hominum memoria maximo, tota claſſis ccec. nauium vel ſubmerſa vel in captiuitatem abductta. Duce D E O, Ac ſummo Pont. P I O V. cum Philipo Auſtrio, ac Senatu veneto confæderatis.

Lelantus campus.
Lelantum flu. oppidũ, & ſinus.
Victoria chriſtiana memoria.

AQVAE VIRIDES IN PERSIDE.

PORRO inter Aeneas aquas, Neuſolæ quoque in Dacia fontes, iam in Atramentoſis libro ſuperiore enarratis, numerari poſſunt. Inter externas autem, quæ ſi non faciant ad vſum, cõmunes ſaltem confirmant demonſtrationes, æris quoque mineram obtinere videntur, quas M. Paulus Venetus in ſuis Itinerarijs ad orientem, meminit aquas in Perſide, inter Crermam, & Cobinam inſignia oppida. Quas equidem credo vidiſſe, vel intellexiſſe ſaltem ob uicinitatem regionum, Rhazem medicum inter Arabes, & ſcriptorem inſignem, cùm æneas eo nomine taxauit aquas, ut laxare ualeant aluum tanquàm medicina. Quandoquidem (ut idem M. Paulus atteſtatur) hæ uiridem præ ſe ferunt colorem, ſalſæ qualitatis atque amaræ, aluumque bibentibus largiſſimè ſoluunt; etiam inter eſculenta. Amplius, ſalem quoque, qui ex ea aqua decoquitur, ſolutiuæ eſſe facultatis: nam & chalybe, atque ferro optimè hanc partem abundare indicat, quippe ſpecula in ea fabricari leniſſima, imaginumque omnium ſplendidiſſima.

Operationes.
Sal ſolutiuus.

De plumbeis ac ſtanneis aquis naturalibus. Cap. V I.

AQVAE uerò naturales ex plumbi uenis, atque ſtanni, primùm inter ſe euariant. Nam plumbum antiqui appellarunt utrunque, hoc quidem album, illud nigrum. Et connaſcitur alicubi cum plumbo ſtannum, uena ſcilicet calculorum modo inter plumbi terram germinans. Differunt gradu quodam perfectionis, ſicut ferrum, ſtomoma, & chalybs; & ſicut ęs, & cuprum. Stannum enim eſt quaſi pars uenę magis digeſta: quod & patet omni experimento, ac ſapientes dum utrunque fundunt, impurioribus conſtare partibus ſulphuris, atque argenti uiui plumbum reperiunt; quàm ſtannum. Atque humidius eſſe plumbum, unde faciliùs eliquatur igne, teſte Philoſopho in 4. Meteor. Sed ut redeamus ad principia naturę, quę poſſunt aquis communicari: eſt Molybdos græcè plumbum. Molybdena uerò (quam & Galenã uocãt) Plumbago, terra ſcilicet, ſeu lapis plumbarius, ex quo conflatur plumbum. Qui lapis duplex reperitur, ut ex Plinio elicitur libro 34. aut enim plumbũ in ſua prouenit uena, quę nec quicquam aliud ex ſe parit. Aut cum argento naſcitur, miſtiſque uenis conflatur. Eius qui primus fluit liquor ex fornace, ſtannum appellatur; qui ſecundus argentum; qui remanſit in fornacibus Galena, quę & Molybdena dicitur, ſecunda ſcilicet, & factitia Molybdena, quę rurſus conflata in fornace, dat nigrum plumbum, deductis (ideſt minus) partibus duabus, quàm prius. Hęc Plinius. Naturalis quidem eiuſmodi Molybdenę ſpeciem à Coſentinis argenti fodinis aecepimus, quę indigenis Galanza, corrupto à Galena uocabulo appellatur; terra p̃dura, ac lapis cineracei eoloris argẽto adglutinatus; quæ cõflata primo mittit ſyncerum plumbum; ſecundo argentum; tertio ipſam rurſus Galenam, quę eſt Molybdena Dioſcoridis, & ſecunda Molybdena. Quę nihil aliud eſt, quàm lythargirij ſpecies, colore flaua, & cùm teritur rufa, ac rurſus conflata nouum mittit plumbum. Eſt præterea Molybdoides apud Dioſeoridem, lapis plumbo aſſimilis; cuius copiam è montanis Hetrurię atque Ligurię accepimus, lapis plumbo adglutinato perſimilis, ignis tamen experimento ſterilis, ae fragilis malleo. Ex his ergo omnibus naturis terrarum poſſunt aquę aliquam plumbi impreſſionem recipere. Atque hæc quidem aliquando manifeſtè ſulphurea eſt, atque argentea. Non ratione principiorum tantùm, in quo cum cęteris metallis communicant;

Plumbum album.
Plumbum nigrum.
Plumbi, & ſtãni comparatio.
Molybdos.
Molybdena Galena.
Plumbago.
Lapis plumbarius duplex.
Galanza in Coſentinis.
Molybdena Dioſcoridis.
Molybdoides.
Impreſſiones.

Qualitates. municant; verumetiam quoniam ex plumbario lapide (vt meminit Plinius) manifeſtè liquidum aliquando ſulphur exudat, ac fœtidum in multis argentum viuum deſtillat. Ex quibus aquæ variè poſſunt contaminari, craſſæ, & acres fieri, atque olidæ. Necnon actu aliquando calidæ, quod planè in plumbarijs patet Lothoringiæ balneis. Potentia tamen præ humanæ temperaturæ gradibus frigidæ, ac ſiccæ ſunt qualitatis. *Lotura plũbi.* Quod probat experimento Galenus 9. Simp. quippe infuſus quiſpiam liquor, ſiue oleum ſit, ſiue aqua, ſiue vinum in mortarium plumbeum, piſtilloq́, ſimili exagitatus; multo ſubinde frigidioris liquor efficitur facultate, quàm prius fuerat. *Oleum Roſaceum ex plumbo.* Refrigerat.n.inquit, roſaceum, ſed maximè ſi ex plumbo agitetur. Et aqua ex lotura plumbi (vt ex Dioſcoride elicitur li.5.) poteſt refrigerare, adſtringere, opplere caua, mollire, oculorum fluxiones ſiſtere, & vlcerum excreſcentias cohibere. Vnde & mediocriter exiccare has aquas elicitur. Siccant enim præ humanæ temperaturæ gradu, vt ſcribit Auerroes, Colliger: minus tamen ſiccant quàm quæ vel ſtibion, vel ferrum, vel argentum abluunt. Quæ eſt Galeni ſententia IX. Simpl. qui tùm experimento probat, tùm ratione, multis ſcatere plumbum aëreis atque humidis partibus. Ac ea qualitatum mediocritate aduerſus cæteras fluxiones incipientes plũbum, ſicut & pro portione aquæ ipſæ ex plumbo probantur. *Operationes.* Ad phlegmonas in ſede cum vlcere ſanandas, & ad eas, quæ in pudendis, teſtibusq́ue & mammis conſiſtunt: ſicut etiam ad vlcerum impletionem, & ad cicatricem obducendam conueniunt, nec non chironijs, quæ vocantur vlceribus cancrenoſis omnibus, & putredinoſis. Hæc ex Galeno. *Nocumenta.* In potibus ſunt pectori graues, (eiuſdem Galeni teſtimonio VII. Local. cæterorumq́ue ſimul medicorum aſſertione) noxiæ neruis, atque aliquando acres inteſtinis. Quo nomine damnant omnes ex pluuijs aquas, quæ per canales plumbeos, aut ęneas tegulas deferantur in ciſternas. Tardè digerere, ſtomachum aggrauare, laxare ventrem ſi diu in eſculentis ſumantur, ſanguinem inficere, acres ſeroſitates gignere, ſpiritus vitales incraſſare, iuncturas debilitare, multis excoriare inteſtina, ac acerrimas longo vſu excitare diſſenterias. *Ex plũbeis vaſis cur aquę inficiantur.* Cui tamen ſententiæ ſi noſtrum iudicium adhibendum ſit; nos acrimoniæ aquarum eiuſmodi complutarum magnam partem accidẽti cauſſę attribuimus; ſolaribus nimirùm radijs, qui tegularum plumbi peraſſent ſuperficiem, eamq́ue delabentes aquæ recipiant qualitatem. Sicut & accidentali qualitati tribuendum eſt quod ſcribit Serapio, edulia frixa, aſſa, adhuc ab igne calentia, & piſcium maximè in vaſis id genus, æneiſque ſuffocata, venenoſam qualitatem aliquando accipere. *Edulia ſuffocata in vaſis ęneis cur noxia.* Ex accidenti forte dixerim vapore in vitium fieri: nam ex rationibus iam prædictis de ſimplici natura plumbi, multis conſtat plumbum aëreis partibus, minus acribus. Et ſtannum (vt ſcribit Plinius) illitum æreis vaſis (vt noſtrates conſueuẽre) ſaporem reddit gratiorem. ſeu potius (quod dicere viſus eſt) æruginis virus compeſcit. Itaque generales cauſſas de impreſſionibus plumbi in aquis habuimus.

De plumbeis aquis, & locis. Cap. VII.

CAETERVM aquas naturales ex plumbo, atque ſtanno de proprijs mineris in Italia (quod ſciam) non habemus. Quaſdam verò in Lothoringiæ montanis recenſent Germani authores Plumbers dictas; quas fusè magis deſcribit Bartholomeus Caſſaneus Burgundius in libris de rerum & mundi gloria in Belgis. Plumbarias venas, tam albi, quàm nigri ijdem tradunt copioſas in Miſenis, ac in Suditis montibus permultas. Plumbi verò fœcundiſſimas ad Goſſlariam, vbi mons Ramelus totus ferè ex ea materia eſt, deinde in Cattis, deinde in Noricis. Vt ex Plinij autem monumentis habemus, plumbi venæ largiſſimæ fuẽre, quæ extant, in Luſitania, & Cantabria, Galleciaq́ue citerioris Hiſpaniæ, ſumma tellure harenoſa, & coloris nigri, cæterùm arida, ac ſterili. Ex Trogo item Iuſtinus eam Hiſpaniæ regionem cum plumbi venis, atque æris fœcundam prodidit, tùm minio, quod etiam vicino flumini nomen dediſſe; necnon ferro, atque auro, nam aratro frequenter glebas aureas excindunt. *Caſſiterides inſulæ.* Caſſiterides inſulæ, quæ contrà Celtiberos Plinio, nomen ex mineris ſtanni accepẽre, quod κασσίτερος grę̨cis appellatur, ac plumbo eas abundare Strabo eſt author. Qui & in Britannia naſci aſſerit copioſiſſimum, ac item Diodorus; citeriori ſcilicet parte, quæ Anglia dicitur, iuxtà Helenum promõtorium, quod anguſto tractu in Hiſpanicum pelagus extenditur, ac ſancti Michaëlis hodie mons dicitur, vbi (vt ab Edouardo Carno equite, ac oratore Regio apud Pontif. accepimus) durat etiamnum ea plumbi fertilitas, atq; ſtanni præter cætera ele-

ctiſſimi,

ctiſſimi, extenditurq́; in totam regionem Cornubiæ, in Vualliam, Voniam, ac Somerſetenſem, prouincias omnes Angliæ lętiſſimas. Porrò in Italia extat quædam plumbi materies in Hetruria ſub archiepiſcopatu Senenſi ad Vicum Creuoli, vnde qui rem tenent pigmentorum, Lazuleum eliciunt colorem, quam nec ſine quodam argenti portione inueniunt. Reperta & in maritimis plumbi vena ſub Forſina oppidum, cum argento. Porrò plumbi venæ ſæpenumero inter aurarias reperiuntur terras, qua ſi quoddam auri ſtragulum: quod cùm infinitè aurum conſumat in ſe, comparatum videtur naturę prudentia, vt indeſinenter ſuppullulet, ſicque pabulum indeficiens præbeat fœtui tàm nobili, alioquí citò deſituro. Quapropter vt fertiliorem plumbarij artifices ex illius mineris vtilitatem capiant, foꝛdinas ipſas iam fructu exhauſtas obruunt terra, donec per aliquod tempus vberiùs regermi net. Raræ ergo ex materia plumbi aquæ naturales ſunt, ac rarò idcirco apud medicos authores ad vſum aliquem deſcribuntur. Vt plurimum autem quandocunque vti id genus aquis opus eſt, ex lotura plumbi colluuiem parãt, Dioſcoride authore. li. v. Seipſo videlicet trito in mortarijs plumbeis, affuſa pluuiali aqua donec craſſeſcat. quale liquamentum in canceratis tumoribus, & quibuſdam id genus vlceribus vtiliter vſurpamus. *Lotura plũbi.*

BALN. PLVMBEA IN LOTHORINGIS.

INTER naturales autem in hoc genere aquas, eaſdemque nobiliſſimas, balnearum quarundam in Lothoringiæ finibus deſcribemus hiſtoriam, quam ex Bartholomeo Caſſaneo Burgundio, authore nobiliſſimo accepimus, fidedigniſque multis alijs authoribus comprobamus. Sunt enim hæc balnea, ob mirandas vtilitates, non Galliæ modò, ac Germaniæ, verumetiam apud longinquas alias nationes celeberrima. Hùc claudi comportantur, tremuli, ſtupidi, inflati, malo habitu affecti, & qui iam è longo quopiam morbo ſalutem deſperantes, in probaticam veluti piſcinam deſcendunt. Quapropter ad opportunos vſus commoda in his balneis ſunt hoſpitia, loca vndique amæna, & omnium rerum, quæ in balneis requiruntur, copioſa. Eſt in medio lata in quadrum lacuna, fulcris, ac muro circunſepta, in quam per faciles gradus eſt deſcenſus; ac ex ea diuerſi hinc inde deducuntur canaliculi ad priuatas lauationes ſub hoſpitijs, pro ratione, & temporum, & perſonarum, & id genus occaſionibus obeundas. Minera, vt propoſitum eſt, ex plumbi in primis ſubſtantia conſtat, cum ſulphuris atque aluminis miſtione, pluri etiam quàm quæ naturæ plumbi requiratur. *Minera.* Quare calidę ſunt ad tactum, mediocriter exiccant, abſtergunt, inueterata, ac impacta alicubi vitia, etiam indurata diſcutiunt. Frigidis, humidis, curatuque difficilibus vlceribus conferunt, pręſertim ſedis, ac vitio hemorrhoidarum obortis. *Operationes.* Dolores artuum abolent, ſerpentia inter cutim vlcera ſanant, leprę, elephantiaſique, ſi per initia ſumatur balneum, vnicè proſunt. Cancro à primaria plumbi proprietate medentur, & ex hinc (quæ nos multorum vſu, ac fide atteſtamur) malignis alijs vlceribus, ſinuoſis, phagedenicis, carioſiſque in oſſe, ac fiſtuloſis optimè faciunt. Multiplicis denique inter alias medicatas experimenti, ac in balneis præcipuè, & in lutationibus recipiuntur. Tota æſtate.

LACVS PLVMBEVS IN PERV, QVI SE SVBMERGANT.

MAXIMVM inter omnes, quos legerim, audio eſſe lacum in Perù, à Cuſco ciuitate ibi regia 40. Leucas diſtantem, ac ex plumbi natura memorabilem. Eum deſcribit Petrus Cieza Hiſpalenſis auctor de rebus Perù, quem Vernacula eius regionis lingua Tiquica aſſerit appellari, a plumbi, ſ. quod Tiqui dicunt natura, ac maximè circa ipſum lacum abundat, octoginta leucarum amplitudine nuncupatum. Quod memorabile verò in eo eſt, cùm decem circiter inſignes fluuios, compluraque alia è propinquis montanis fluenta recipiat, eos quidem omnes ex vaſtiſſimo veluti amne ad orientalem ſitum, 40. infrà alias leucas, in alium lacum exonerat, vbi abſortus in totum, nuſquam ſubinde apparet, qui ex occultis nimirum cauernis (vt de multis eiuſmodi alijs diximus) ad mare tranſmittitur. *Submerſio lacus.*

DE

De aquis naturalibus ex auro atq; argento. *Cap. VIII.*

Auri perfectio.

AVREAE aquæ naturales, raræ quidem inueniuntur, quanquam fama reputantur nobiliſſimæ. Vnde Grottam Viterbij, & quaſdam San. Caſſiani aquas, ob egregias virtutes prædicant Aureas: Qui nimirum in illam auri, atque argenti gloriam reſpiciunt, non præuias in eis naturæ miſturas. Eſt enim aurum (quis dubitet?) ens perfectiſſimum, non in metallis ſolùm, ſed nulli cedit rerum compoſitarum dignitati. Omnes in auro qualitates aliquid præ ſe ferunt cœleſtis; pondus, quo fermè ſuperat omnẽ grauitatem elementi, mollitio, extenſio, ſplendor, reſiſtentia non cum igne ſolùm, ſed cum tempore, permanens omni experimento ſemper idem, & incorruptum. Propterea dicunt ſapientes, quòd ſicut natura ſemper intendit gignere maſculum, vt quod melius eſt, & perfectius; ita ſemper in metallis intẽndit aurum, niſi quid impediat. Quo nomine rectè vltimum ponitur aurum in intentione naturę, ac finis optimus metallorum, arte tantopere quæſitum à ſapientibus, deſideratum omnibus nationibus, illuſtre ſplendore ſyderum. Soli verò quam ſimillimum, non tantùm nitore, ac fulgore, ſed virtute quoque viuificante: vnde ad affectus cordis, atque animi à Medicis celebratur. Proximè ad auri conditiones accedit argentum, diei ſerenitatem referens, clarius auro, & magis ſonorum. Nam eadem vtrique principia, etiam propinqua, niſi quia in argento minus elaborata cùm ſint, vt inepta ad aurum, naturaliter producunt argentum. Et arte; nam per longam præparationem, diligentemq́ue ſapientis induſtriã, vtiliter argentum tranſit in aurum. Imò etiam argentum tanquàm matrix, alumna eſt auri in metallis. Omni auro (vt tradidit Plinius) ineſt argentum vario pondere, alibi dena; alibi nona, alibi octaua parte. Secernunt item metallarij ſæpè ex aurarijs argentum, quanquam id vberius ex ſuis argentarijs proueniat. Connaſcitur etiam cum ſtanno argentum, vt ſuperius diximus. Cæterùm ſi penetremus in opera naturæ, aliud eſt conſiderare aurum, vt aurum; & aliud in minera ſua, quam in his aquarum differentijs maximè quærimus. De auro nanque vt aurum eſt, idemque ens perfectiſſimum, hoc ſcire eſt operæ precium, quòd nedum quicquam ſuæ præſtantiæ impertire poteſt aquis ipſum abluentibus, ſed ex vniformitate exactiſſima ſuarum partium, nullo neque accidente naturæ, neque artis magiſterio aliquam ſui iacturam, aut tranſmutationem ſuſtinet, niſi auri ſemper in aurum. non ſale, non igne, non aceto, nullis ſuccis, nulla rubigine abſumitur. Non ergo in aquas imprimit. Atque eodem iure poſt aurum nuncupandum venit argentum. Alioqui clara eſt ſententia philoſophi in 1. Problemat. 33. Aes, argentum, cęteraque generis eiuſdem, propter contumaciam ſubſtantiæ, & cibo cõtrariam, concoqui non poſſe à calore animantis, neque à ventribus reſolui. Quam ob rem (quod à Plinio ſcribitur,) ſi auro liqueſcenti gallinarum membra miſceantur, conſumere hæc illud in ſe: fabuloſum id potius quàm miraculum reputamus, vt pleraque eiuſmodi narrantur. Nam ſi igne aurum eſt immutabile, immutabile & à quocunque calore eſſe neceſſe eſt. Quo nomine explodenda quoque venit impoſtura quorundam, qui ſub prætextu cordialis prærogatiuæ auri, ipſum in deſtillationibus herbarum, carniumq́ue gallinarum commiſcent; quæ leuis ſuperſtitio eſt, ac fuci ſanè plena. Tàm ex parte auri, quàm plantarum ipſarum. Quippe in tanta ſynceritate miſturæ, quidnam auri tàm facilè exoleſcere poſſe in aquas putandum eſt? Aut eſto quiddam vi ignis fatiſcere; ſtillatitiorum imbecillitas qui poterit vllas illius fomitis partes adeo tenues, & cœleſtis naturæ retinere, quin euaneſcant? Nullas verò neque materiales, neque ſubſtantiales exhalare experimento compertum eſt: nã peracta deſtillatione, remanet eadẽ portione aurũ, eademq́ue meriti penſione. Minimè igitur in vapores herbaceos tranſire ex eo quicquam fatendum eſt, ob diffurmitatem ſubiecti, quantum cœlum à terra. In hac opinione cum dictis ſupra allegatis ſummi philoſophi, inuenio Braſauolum, Scaligerum, Falloppium, Thomam Eraſtum, & communem hodie conſenſum medicorum Vrbis, immutabile eſſe Aurum ab omni calore. Hoc verò obiter dixerim, aquam in qua aurum inflammarum extinguitur, veſtigium ſaltem de ignea virtute, dum exhalat, ſibi poſſe concipere, metallaris nimirùm impreſſionis, auri nihil. quod planè teſtatur etiam Dioſcorides lib. v 1. cap. 7. ad Aconitum. Conferte inquit, vinum in quo aurum, ferrum, argentumuè candens fuerit reſtinctum. Vel (vt nonnullis morem geramus) auratas vtcunque habueris aquas, ſi ſubtiliſſimas auri bracteas cum nitidiſſima fontis aqua concorpores, qua vinum in poculis temperes. Vel ſi eaſdem deſtillatis liquaminibus edẽdis commiſceas, ouorumq; vitellis præcipuè, quod in

Argenti.

Lib. 33. c. 4.

Plinij locus.

Lib. 29. c. 4.

Diſtillatę aqua ex auro.

Aqua inaurata.

Aurum à quocunque calore immutabile.

vitali

vitali robore conſeruando doctus quondam Marſilius conſuluit. Sic enim aurum potabile æmulari quis poſſet, quod tamen longè admodum aliud eſt, & quam Quintam vocant eſſentiam, magiſterij reconditi, quod iactant ſecretum ex Arabum traditionib. calluiſſe Raymundum, Arnaldum, atque alios. Ex quibus non contemnendum hodie artificium de diſtillationibus profeſſus eſt Hieron. Rubeus. Vel quas non immerito laudare ſoleo precioſas diſtillationes, atque antidota, quæ ex precioſiſſimis materialibus, atque Auro etiam variè præparato conficiunt. Quam curam hodie ſuſcipiunt Principes, & ex noſtris ſumma laude dignus COSMVS MEDICES Hetruriæ Dux MAGNVS, qui admirandos per id genus deſtillationes, atque antidota præſtat effectus. Ex quibus intelligitur, (ſi quid ſuarum facultatum poſſit aurum in illas nobiles deſtillationes imprimere, ſorte admiſtum, vel ſolutum) ex proprijs quidem mineris non poſſe aquas vllam auri qualitatem, admodum excipere; ratione contumaciſſimæ mineræ ſuæ. Eſt enim minera auri varia, ac lapis ex quodam marmoris genere glarea candida adglutinata, vix cuneis ferreis, eiſdemque malleis expugnabilis, nihilque durius putant, Plinio. Neceſſe eſt ergo aquas naturaliter, aut purum aurum aſſumere, aut præiacentem materiam. Purum aurum intelligo, perinde in quibuſdam fluminibus viſitur, quæ aſſiduo curſu, atque attritu, exiguas auri micas conducunt. Vt Doria fluuius in Baltheis, in cuius aquis ſolarium atomorum inſtar, micæ auri emicant. Et in multis alijs fluminibus, quæ dicemus: de quorum aquis idcirco haud alia æſtimatio eſſe debet, quàm quæ fit de arenoſis reliquis. Porrò tandem ſi præiacentem auri reſpiciamus materiam; communem, ac eandem ferè habent aurum, ſimulatque metalla cætera materiam, quatuor elementa, aquam & terram, ſulphur forſan, & argentum viuum. Ac æquè igitur omnium impreſſiones: terreæ, ſiccæ, calidæ, vt de cæteris metallis iam diximus. Haud tamen omnia metalla eiuſdem ſpeciei facimus, & quæ differant tantùm accidentibus. Communicant enim genere; differunt ſpeciali virtute mineræ, & ſicut generaliſſima à ſuis ſubalternis, & ſpecialiſſimis. Concludamus ergo mineram auri in fundamento commiſtarum eſſe admodum partium, cùm elementarium, tum cœleſtium. Inter elementares ſunt terreæ partes præcipuè, deinde igneæ, ac diſſimilarium ſubinde partium ſulphuris, argentique viui. Cum cœleſti eo calore virtutis mineralis, qui ipſas fouet, & cum diuerſis lapidum, liquabilium, atramentorumque generibus commiſcet: quæ facilè omnia in aquas tranſeunt. Ex quibus vis aquis ipſis acquiritur exiccandi in primis, quæ ſymbola eſt igni, & terræ proprietas, eademque communis vniuerſæ metallicæ naturæ. Deinde calfaciendi, ac moderate digerendi, itemque abſtergendi, atque confortandi. Poſtea effectuum cum de tertia, tùm de quarta claſſe operationum, numeroſa ſequela eſt, eædemque cæteris aliarum minerarum operationibus non diſſimiles. Nec alias ferè inuenias ab aurarijs aquis operationes, quàm à cæteris metallis.

Auratia a qua duplices.

Impreſſiones aurearum.

Qualitates.

De aureis aquis, & locis. Cap. IX.

IAM ex tot prænarratis hiſtorijs de metallis, palam eſt ſeptentrionalem plagam abundantiſſimam eſſe omni genere metallorum, & etiam auro. Nihilominus fama eſt circa meridiem vſque ad Indias copiam auri multam, atque argenti eſſe. Verumtamen cum rarò fiat in his partibus aliqua mentio minerarum; ſed eam copiam è fluminum harenis colligi, quemadmodum dicemus; veriſimile mihi fit paucas in eis reperiri mineras; & præſertim quia pauca ab æquinoctiali infrà dimenſio eſt terræ, quæ non magno Oceano ſit occupata. Sed veriſimile inquam eſt ea ingentia flumina, quæ vſque à montanis ſeptentrionalibus deſcendunt, deſertaque pertranſeunt maxima, ac inacceſſa; id genus harenam ab illis montibus, ac deſertis longiſſimè conducere, quorum permultos poſteà ſuo loco narrabimus. India inferior, in qua flumina produntur aurifera, gemmis, ac margaritis abundare traditur; quæ verò altiùs temperato magis cœlo ſubijcitur, copioſior auro; vbi glebas interdum magnitudine glandium puriſſimi auri reperiri conſtat quoque fama veterum, qui vix Indum amnem tranſiere. Poſt noſtrorum autem temporum nauigationem ex occidente in Indias, quæ via veteribus fuit intentata; ſpecialem magis horum locorum notitiam habemus, ſub portu Motonchel littora margaritis, atque aureis harenis cõſperſa eſſe. Regnum quoque Nauigui altiùs opulentiſſimum ſub Magno Cham. Et propiùs occidentali ſitu ad arctos,

q̃ terra Florida,& maior Hiſpania dicta eſt,ingenti auri copia diues,ne hic auriferos cãpos, amnesq́ue ſigillatim percurramus. Cana quoque prouincia,vbi æſtus maior, tota aureæ mineræ.Infrà tropicum verò,ex nouiter repertis inſulis Cuba,& Quiqueia (vt fœliciſſimus Columbus retulit) præter alias gratias,ditiſſimæ auro ſunt,quod partim foſſile, è cauernis eſt,partim è tophis,ſaxisq́; excutitur,innumeris verò glebis ex agreſti terra, vel ex fluminibus,atque harenis ſecernitur. Propius verò ſub æquatore circulo prouincia maxima Perù, quæ & Paria,& nouæ Caſtellæ ab inuentoribus Caſtellanis nomen accepit, omnium, quas orbis terrarum habet,auro,atque argento ditiſſima. Vbi fluuius ab argento Platta hiſpanico idiomate fertur,immenſæ magnitudinis. Traiectu autem ſiniſtro extra Gades per mare Atlanticum,terra aridior ſydere,nec adeo abundare auro legitur. Scribit Franciſcus Aluareſius,qui totam ferè Aphricam peragrauit,ad Nili dexteram, apud gentem Agaos Argenti metalla eſſe,quod lignis in ſpecu accenſis eliquatur: qui primus inueniendi metalla modus fuit. Ad conſpectum autem Aphricæ, orientali parte, Zaphala in Troglodytis eſt inſula,ex qua aurum meridionales copioſiſſimè fundunt. Nec procul,contra ſinum Arabicum Achiloam,alia inſula huius metalli diues. Et Ormus aduerſus ſinum Perſicum inſula,feraciſſima item auri,vbi celebre hodie Indiarum,ac Luſitanorum emporium:& poſt hãc Angradiba orientalior. Taprobana autem maxima orientis inſula,nec non plura hinc loca maritima,antiquiſſimæ fertilitatis traduntur metalli huius. In continenti autem ab inſula Ormus ccc. mill.paſſ.Cambaia. Et hinc centies decies milliariorum itinere Calechut, item emporium orientis gemmarum maximè, ac aromatum famoſiſſimum. Quas tamen terras non adeo,ut fama ſonat,abundare auro nec metallis,quæ ibi naſcantur, ſcribit Ioſephus Indus,in noſtras hoc tpe regiones aduena,& ſcriptor rerum orientalium optimę fidei. Sed,vt ipſe inquit, nationes ſuperiores vſque à Cathay, æra quoque, & ſtanna, ac plumbum pro mercimonijs in infimam Indiam afferre,quæ cum gemmis, ac aromatis ſuis vſque ad hanc diem commutant. Cui rei conſonat vererum teſtimonium, dicente Plinio, quòd quæ Inſulæ extra oſtium Indi Chryſe, & Argyre vocitantur, quia ijs aureum,argenteumq́; ſit ſolum,haud facilè credendum. Noſtri etiam iuniores aſſerunt Canagoritanos, qui abſunt milliaria circiter nonaginta à Calechut,è montanis ſuperioribus ferè tricenis milliaribus aurum aduectum cudere. A terris nimirum prædictis Magni Cam, cuius regnum ampliſſimum à tropico vſque Cancri, Eooq́ue tenus, vbi à nouis geographis Sinarum mare fertur, in aquilonem protenſum, auri paſſim, nec minus aliorum merallorum ferax. Quam monſtrauimus iam terram, maximè metalli naturam diligere: itaque nec duri Scythæ eis carent, apud quos mons Cophantus ardens,ex minera ibi natiui ſulphuris conſtat. Quare eodem terrarum tractu in occiduas magis partes, ſub arctico tellus, quæ citrà Sarmatas Moſchouiam continet, Ruſſiam, & Daciam, & vltra mare Germanicum Liuoniam, Suetiam, Noruegiam, Gothiam, quarum terrarum iam exploratam magis habemus notitiam, glebis auri per omnia pinguiſſima eſt; quas (vt teſtantur Olaus,& Ioannes Gothi authores) agricolæ ad tædium vſque ſæpè excindunt; opprimuntq́ue, nam crebris metallorum lapidibus minus diuites reddit agros annona. Habent tamen certas in montanis mineras,quas reges in theſauris ſuis reſeruant: quales auro fœcundiſſimas habet Gothia ad lacum Meler, hincq́ue Suetiæ, & Gothiæ regem eſſe inter cæteros Europæ dominos opulentiſſimum. Subinde in vltimis terris per hunc tractum Aquilonis, Hiſpania hac quoque auri, ac argenti fertilitate nobiliſſima eſt. Hiſpaniæ metalla Carthaginenſes primum occupaſſe teſtatur Diodorus: quibus poſteà ad Romanos deuolutis,proditum monimentis habetur, Plinio teſte, Aſturiam prouinciam,Galleciam,atque infrà Luſitaniam Vicena millia pondo auri ſingulis annis præſtare ſolitam. Nec minus hodie reperta eſt diues argento, apud Sibiliam, quæ antiquis Hiſpalis, PHILIPPO Auſtria Hiſpaniarum, atque Indiarum MAX. Rege in montanis, quæ vulgò Serra morena, ac fodinis inter alias ditiſſimis Guadalcanal nuncupatis, ex quibus argentum eliciunt puriſſimum, ex maxima copia. Ab Hiſpania citrà Pyreneos Aquitania pariter auriferax: & altius Normandia, & (vt aiunt) Britannia. Porrò in Germania multis in locis habetur natiuum aurum,argentumq́;,in Veſtphalia, in Cattis, in Franconia, in Saxonia, in Voitlandis, in Bohemia, in Lygijs, quas omnes noſtris temporibus inuentas narrant, cæterasq́ue argenti mineras ſuperare toto orbe, quæ in Miſenis multiiugæ fodiuntur. In comitatu Tiroli, ad oppidum Schetuazium fodinæ ſunt argenti atque æris fœcundiſſimæ, in quibus aſſiduè hominum millia fodiunt, cauernis in Plutonis ferè viſcera penitiſſimis.In Noricis verò,Carpatho mõte ampliſſimo, Dacia item & Moldauia venæ auri ditiſſimæ.Auriferę ad Albam Iuliam in Tranſyluania, quę & Dacia:

Platta fluuius.

Sinarũ mare.

& ad

& ad Zarmim Coloniam Rom. & infrà paulo Abrugbauca oppidum, diues gemmis, & auro, quod illic eruitur obrizum dictum, & ibi certis locis auri lauacra ſunt, & Chryſolapidisfodinæ, Georgio Reychers Dorſferi Tranſyluano auctore. Itẽ Mariſius fluuius aurifer. In Thracia Pangæo monte auri minera habetur, nec non Rhodope argenti, qui hodie Argenteus idcirco mons eo idiomate appellatur. In Lidia, in Troade, quæ Helleſponto adiacet, in Carmania Aſiæ, in Perſia, in Armenia, in Arabia Sabeorum montibus, Plinio. In Creta inſula Ionij, in Cycladum Inſulis Aegei, & propè nos in Dalmatia, & in Carnis. Fœcunda quoque auri metallis Italia, in Vicentino agro, & in Tranſpadanis ad radices Alpiũ, & in agro Vercellenſi, Strabone teſte in v. quę tamen hodie non fodiuntur. Fodiebãtur olim etiam in Senenſi agro, in mõte Argentario, in monte Tiniata, apud Maſſam, & ſub oppido, cui exinde nomen Mons æris. Fęcundus quoque argenti mons lapideus in Calabria, ad oppidum Lungobucco in agro Coſentino, qui nunc Philippi Regis iuſſu foditur, ac duplum reddit impenſæ. In Piceno item ad radices Appennini, vbi iugum Manardum inter Amãdulam, & montem Fortinum oppida, quod mineræ aureę totum eſt, canalitij generis duriſſimi. Ac iuxtà Fluentum Ambrum, quod piſcium delicati generis ex ea materia alumnum putant; ac micas ducere aureas.

Ambrum flu.

FLVMINA AVRIFERA.

COMPLVRA autem memorantur flumina, quæ fœcundas auri glebas ducunt. Vt Pactolus Lydiæ in Aſia fluuius, qui & Chryſorrhoas idcirco dicitur, ex Tmolo aurifero monte excurrens. Vbi & Meander alius fluuius, à flexuoſis admodum recurſibus ſic dictus, & auriferax. Quæ laus de Tago quoque in Hiſpania proditur, de Hebro in Thracia, & de Oxo in Bactris, Necnon de riuis atque harenis quibuſdam apud Syphnum inſulam Cicladum vnam, & apud Thaſum ex his aliam, quæ aurea idcirco vocitata legitur, Thaſio quoque eius ſobolis lapide clara. Tales item conſtat habere glebas Eridanum ab Alpibus, quà primò Doriam capit fluuium, ex cuius harenis hodie etiam legunt aurum: Et alios hinc atque hinc amnes auriferos, Tarum, Tanarum, atque Teſinum. Celeberrima verò fama Aurei Velleris in Colchide, ex harenis, aquisque eiuſmodi auriferis orta eſt. nam vt Strabo auctor eſt, ex Caucaſo monte in Soanis flumina excurrunt, aureas harenas voluentia, quas lanatis pellibus curſui oppoſitis eliciunt, in magna copia, Sicuti etiam celebre nomen extitit ab omni ætate de Gange Indiæ maximo fluuio, qui è montanis auriferis ſub Tartaris aquilonaribus, diuiti iugiter auro, ac gemmis harena, in Indicum pelagus influit. Mexico in India occidentali fontes ac riui permulti aquæ puriſſimæ, quæ puriſſimum deuehunt aurum, montibus abruptis, ac in totum ſterilibus. Plura alia apud externas, ac nouiter inuentas terras flumina ſunt aurifera, quorum nomen non conſtat.

Pactolus flu.
Meander flu.
Tagus.
Hebrus.
Oxus.
Tarus flu.
Tanarus.
Teſinus.
Aurei velleris ratio.

AVREARVM AQVARVM SPECIALES VIRTVTES.

CAETERVM quòd ſpeciales aliquæ ſint aquarum virtutes, ac nobilitati auri conformes, non tàm deerunt nobis rationes, quàm exempla. Rationes ſunt, nam, cùm in omnibus rerum ſpeciebus vltimarum differentiarum analogia quædam ſit, ac dignitas; veriſimile uideri poterit, mineralem virtutem auri, cæteras aliorum mineralium dignitates ſuperare, ac ſpecie cœleſti eſſe, ut reliquarum gemmarum. Ergo ſi aliquæ ex eius virtutis fomite proficiſcantur virtutes, maiores ſanè eas, & quandoque mirificas ab aurarijs proficiſci poſſe fatendum erit. Duplici ratione; tum quia aureæ naturæ materialia ad exactiſſimam elaborationem perueniunt. Tum quia caloris in ſe temperamentum obtinent ferè cœleſte. Immo non dubitant Aſtronomi in omni Metallo, vim cœleſtem, ac certi etiam ſyderis præualere, & in auro præcæteris, atque argento. Sicque Metalla operari aſſeuerant, non à propria temperie ſolùm, ac à qualitate elementari, ſed etiam à tota forma, quæ præter omnem materiæ diſpoſitionem (vt Peripathetici quoque fatentur) connexu quodam à ſupercœleſtium illorum formis pendent, quarum haud dubiè virtute inſita

Operationes nobiliſſima.

multa operantur. Quare Aurum præter operationes prædictas, à miſtione, ac qualitatibus materiæ propriæ; vt forma eius formæ cuidam cœleſtis eſt ſoboles, nempè Solis, atque Iouis; à Sole quidem habet (vt diximus) fulgorem, & ſpeciem, à Ioue autem exactam temperiem, ac eorundem inſuper Planetarum aliqua pollet facultate quorum eſt illuſtrare, viuificareque ſpiritus, & fouere humanam vitam. Sic Auratæ aquæ occulta (vt aiunt) virtute operari dicentur. Sic tum animales, tum naturales potentias, tum vitales tueri: ac animam ipſam coniunctam conſequenter reſpicere, quæ vna in toto concatenat omnes illas potentias in vniformem vitam. Ac pariter inſtrumenta ipſa, vnde ſibi inuicem mutua ſuffragia in vnionem vitæ ſuppeditant tueri poterunt. Cor ipſum in primis, præcordia, pulmones, thoracem, & reliqua viſcera confortare; cerebrum ſubinde, neruos, ac cætera ſenſoria reficere, animum exhilarare, ſpontaneam mœſtitiam tollere, hebetes ſpiritus vegetare, viſiles præſertim: & omnia denique cœleſti naturæ auri attributa efficere.

AVREA AQVA REGVM PERSARVM,
EX ATHENÆO.

AGATHOCLES Aquam auream vocatam eſſe ſcribit in Perſis, atque fontes eſſe ſeptuaginta, ex qua nulli bibere licet, præterquàm ſoli Regi, atque ſeniori illius ex filijs. Ex alijs verò ſi quis hanc aquam biberit, capitis mulctatur. Hæc Athenæus Dipnoſophiſtarum lib. XII. quam aquam naturalem intelligi debere non eſt dubium: nam ſeptuaginta dicit eſſe fontes. Auream verò vocitatam, an ad reuerentiam regiæ maieſtatis, an pro bonitatis encomio, an quia auri præteriret metallum; id ex recentioribus hiſtorijs determinandum relinquo.

Natura.

BALNEA AVREA IN
ITALIA.

EST autem hæc in quibuſdam balneis vulgaris opinio, quam in communem gratiam non deerimus adſcribere, vt cum aliquæ inueniantur aquæ inſigni aliqua virtute præditæ, eas aureas nuncupent. Tales aliqui (vti dixi) prædicant Viterbienſes illas de Grotta aquas, quæ & aureum ab imo aluei referunt colorem, & tenuiſſimæ ſubſtantiæ ſunt: & ſuper omnia, quoniam ad omnes morbos iactantur vtiles, quas inter æneas retulimus, verè nobiles. Auream porrò miſturam quandam conducere diximus Sancti Caſſiani aquas, tum Ficuncellæ, tum de Buxo præcipuè, iam exaratas in Ferreis. Nam Pyritidis lapidis ex earum cuniculis eruimus copiam, quem fuſione, malleo, ac vario ignis experimento, aliquam argenti atque auri portionem continere comperimus. Ita in Carnis inuenta nouiter quædam aqua, Aurea quibuſdam dicta eſt: tum ob titulum repertum in eis balneis, Aqua Dei, & vitæ; tum Strabonis teſtimonio, qui ad Timauum portum, vbi hæ aquæ ſunt, locum ad purgandum aurum idoneum commemorat.

Viterbienſes aureæ.

Sanct. Caſſ. aureæ.

AQVAE SVB MEVANIA.
IN VMBRIA.

INTER eas, quæ pro communi fama, aut ſacræ appellantur, aut aureæ, aut ſeruili quapiam nominis prærogatiua, recenſebimus hic quaſdam ſub Meuania aquas in Vmbria. Quas ab Alfonſo Ciuarello ex ea oriũdo accepimus, ac ex eius cenſu breuiter deſcribemus. Vbi locus (inquit) cum antiqui balnei veſtigijs, nunc inuerſato vulgò nuncupatur, deducta (vt videtur) voce, quòd imber ſacer olim dictus fuerit, ac de ea Propertium poetam Meuanietem intellexiſſe illis verſibus lib. iiij.

Quà nebuloſa cauo rorat Meuania campo
Et lacus æſtiuis intepet Imber aquis.

Propertij locus.

Quanquã lego equidem in bonis codicibus, lacus Vmber, qui melior eſt ſenſus, ac vicinum facile vocat lacum vadimonis, qui inſtãtibus æſtiuis pluuijs (vt in ſua hiſtoria dictum eſt) mirificè mutatur, ſalitq́; & ceù æſtuans ſuis aquis. Aſſerit tamen harum antiquam fuiſſe traditionem, & vſurpari etiamnum ſolitas & in potibus, & in balneis. Nam agrum, vbi nã ſcitur, immo totam illam planiciem, aureis micis ſcatentem videri, & terrę glebis alibi croceis, alibi diuerſicoloribus, quà vbicunque foditur, aqua ſcaturit limpidiſſima, Calculoſis vtilis, ſcabioſis, & claudis, & alijs morbis ſanandis. *Vſus.*

ARGENTEAE AQVAE SVB PARRANO CASTRO IN CLANIBVS TVSCIAE.

ARGENTI Porrò manifeſtam naturam referunt quædam paruæ aquarum ſcatebræ in finibus agri Vrbeuetani, quà Clanes flu. pertingit, ſub Parrano oppido. Vbi è ſcopuloſis, aſperisq́; iugis, ſaxis olim erutis marcheſitę ſpecie, gleboſis, ac grauibus, hisq́; igniũ experimento ſubactis purum argentum defluxit, quanquam tamen ſuperaſſe impenſam lucrum teſtis eſt Paris Philippeſcus Vrbeuetanus ibi Carniolæ dominus, ex cuius relatis hãc hiſtoriam confecimus. Vnde & hæ aquæ è confluentibus in eos riguis collectæ, in conualle tandem ex varijs erumpunt venis, actu quidem frigidæ, claræ ſubſtantiæ, ſapore exiccante, ac metallico, guſtui tamen non iniucundæ, ac in potibus medicatis de more ebibitæ, purgantes largè ventrem, ac vrinarios meatus exactè abſtergentes. Quo fit, vt ex indigenis, qui morbos patiuntur renales, harenas, calculum, mingendi difficultatem, conſueti ſint multi, & ex Peruſia hinc xx. millia paſſ. probati viri, ad earum potus æſtate accedere, ac vtiliſſimas experiri purgationes. Nec ſane vſu indecores, niſi poſt Clanes vicinę ad quinq; millia paſſ. Sancti Caſſiani aquæ ipſarum obſcurarent laudem, & quia auctis per hiemem Clanibus occupantur ipſarum colluuiæ; donec vere nouo redeunte, ac refectis iuxta fontibus excipiuntur ad vſum tota æſtate vtiliter.

Minera ar. *Qualitates, & vſus.* *Electio.* *Vicinis.*

AQVAE AD VIVARES IN DELFINATV.

IN Delfinatu Galliæ, ſic nominata poſteris regione, qua parte ponuntur à Latinis Allobroges, non pauca ſunt calidarum aquarum exempla, & quædam iuxta Granopolim feruentes. Tractu verò Lugdunenſi qua excurrit Rhodanus, nec longè à Vienna, ac Valentia plus tribus leucis, vbi vicus Gallicè Charmes, & voulte dicitur nouiter ſcatebra quædam venir in vſum admirandarum proprietatum, quando ceù diuino quodam inſtinctu cęcum alioquĩ incurabilem, tam illitu oculorum, & balneo, quam earundem aquarum potu perſanarunt. Adhibitæ autem multis alijs experimentis, cùm & arthriticis, quoque, & Iſchiadicis, & eiuſmodi ex defluxione morbis mirificè auxiliares inuentæ ſint; aucta in dies earum fama in vniuerſam regionem, ac à medicis Lugdunenſibus, è quorum chyrographis hęc accepimus, examinatæ hanc meruerunt cenſuram. Fuiſſe quidem has aquas iam olim in balneis celebres, tùm ex archiuijs eius dominij cõſtat, tum ex ipſius fontibus, ac loci antiquis veſtigijs. Nam cum ſubalta quadã rupe, hę aſperis vndiq́; ac ſyluoſis iugis ſcaturiant, prꝛter aluei, ac fontis ſtructuram, ſacellum iuxta habebant, quod quanquam neglectu dirutum, etiamnum ſancti Marcelli nomine vocatur, ubi peractis ſacris, teſtantur conſueuiſſe incolas, ac infirmos ad has aquas ſalutares deſcendere. Minera adhuc nõ ſatis definita eſt, niſi quia, cũ ſint aliquali tempore præditæ, cæterum ſubſtantia non admodum graui, & quæ vix vllam ſapiãt miſturam; pleriq; in eam conſenſerunt prærogatiuam admirandarũ operationum, & quia oculos præcipuè iuuarent, æris purgatiſſimam partem continere, alij aurum, alij forte cadmiam. Quare & nos donec certa magis de earum naturalibus qualitatibus facta ſint iudicia, confirmamus ſtandum eſſe experimentis, & quæ vt Viterbienſes aliquæ, & ut ex Cadmia aquæ, & de buxo apud Sanctum Caſſianum habendæ ſint. Et tam potu, quam balneo vtiles, tota æſtate.

Operationes. *Natura.* *Minera.* *Electio.*

AQVA TVNGRI, NVNC AD LEODIVM.

RERVM maximè vtilium ſemper apud ſapientes, & ipſum eminentiſſimæ doctrinæ Ariſtotelem, grata eſſe conſueuit repetitio. Immo ſi harum aquarum quas ſub Tungri deſcripſimus inter ſerratas, repetamus nobilitatem; alteram earum concludemus prærogatiuam, aut has natura, & opere verè aureas, ac mirabiles habendas, aut certè harum exemplo arguendum erit, non dubiè in ſingulis aquarum fontibus, præſertim medicatis, quiddam ineſſe diuini, & has eſſe diuiniſſimas. Adrogant ad illam hiſtoriam maiorem fidem rationes ab ipſarum aquarum natura, ac ſingularia ſimul experimēta peritiſſimi viri Iacobi Laurentij Cæſareæ Auguſt. Philoſophi, ac artium doctoris, qui diu apud has aquas commoratas, nunc Romæ, in admirationem vſque ipſarum virtutes obſeruauit, ac eas his noſtris mo- *Loci atque agri natura* numentis referendas curauit. Cœli in primis, ac aëris eius miram arguit temperiem, quòd homines gignat proceros, fuſco colore, ac adeo longęuos, ut in Spa, breui oppidulo, vbi hæ aquæ ſcatent à Leodio duobus mill. paſſ. complures haberētur, qui centeſimum attingerent annum, aliquos ſe vidiſſe qui centum, & decem, & vnum centum viginti annos habentem. Agri verò cum montuoſa regio ſit, cęterum conſita paſſim arboribus, ac frugifera, mineras non paucas habet ferri, & item ferri fornaces. *Minera ferri.* Aquarum verò fontes variæ naturæ, ac duos inter alios eſſe præcipuos: quorum vnus extra oppidum, vbi peramęna patet plani- *Duo fontes.* cies, alter, huic tamen ſecundus virtute, in ipſo medio oppidi ſcatet. Amborum aqua (vt per breui typo à Plinio deſcribitur) clara eſt, ac frigida, cęterum ferruginei, ac fortiſſimi ſaporis, caput ebibita adeo tentans, ut paulò poſtea qui biberint, quaſi ſtolidi, ac ebrij cōcidant, vnde conſueti ſunt, qui eas primum curationis gratia aſſumunt, non ſtātes, aut ambulantes, *Qualitates.* ſed ſedentes bibere, quāquam quę in oppido habetur mitior, minus hoc faceſſit negotium, Pluribus bullis extillantem, ut item Plinius; nam vaſe excepta poſt octauam horæ partem exhalans, tota abit, ſeu ebullit circa vas in ampullas, ſuſtantia ipſa aquæ ceù auro conſpicua remanente, donec remiſſis bullis exoleta omni vi ac virtute, nec adeo vt prius, caput *Aurea ſpecies.* tentans. Quare & hoc inſuper in ea notatu dignum eſt, quòd vbi in vaſe per quatuor, aut amplius dies ſubſederit, pulcherrimè ceû tela aranea ad ſuperficiem obducitur, quæ tactu digitorum, vel in papyro conſperſa, ex fonte quidem externo ſplendidiſſimi auri refert ſplendorem: ex eo verò, qui in oppido eſt, variegatum, ac Iaſpidis inſtar lapidis, partim viridem, partim ſubrubrum refert colorem, quæ ſi non auri (me iudice) ferrugineam certè indicare ſubſtantiam non eſt dubitandum. Nam & ex ſcoria ferri minutam ſcobem cum aceti phiala confuſam, talem auri videmus repræſentare ſpeciem. Porrò admirandæ magis hæ *Virtutes, et operationes* aquæ ſunt ob ſuas virtutes, purgando corpora, ut Plinius, & calculorum vitia per vrinas. De more, qui poſt primos dies aſſueti ad externi fontis accedunt potiones, bibentes ſemel, euntes, ac redeuntes, à decem libris, ac duodecim, ad quindecim, ac viginti vſque libras facilè ingurgitant (nam aqua aquam expellit) ac tam largas ſubeunt purgationes, per aluum primum, mox per vrinas largiſſimè, ut in ipſo ſpatio duorum milliariorum remeantes in oppidum, vigecies quidam viſi ſint emingere, ac exinaniri omnibus ſuperfluis. Mirificæ verò *Hydropicis mira operatio.* operationis in Hydropicis, etiam confirmatis, ac deſperatis, ut cum ſiticuloſis alioqui noxiæ eſſe ſoleant aquarū potiones; ex his non ſolum turgido exinanito in totum ventre extenuati ſunt; ſed omnino etiam ſedacta ſiti, ingentes matulas tum aquarum, tum ìchoris ac virulentorum id genus humorum copiam, & per vomitum, & per vrinas, & omniquaque emiſiſſe. Quòd lienis non minus, & cæterorum viſcerum tumores extenuent, arcquatum, & exinde natas obſtructiones ventris, atque vteri inflationes, & renum ex calculo dolores leniant, trita perhibentur experimenta. Fractis præſertim longo vſu ad menſem, uel eiectis *Electio, atque vſus.* calculis. Bibitur autem æſtate mane diluculo, & uentre uacuo, ad quindecim, ac uiginti, uel amplius dies contumacibus morbis. Vſu tamen domeſtico inutiles, uel quæ ex oppidi fonte bibitur, excitans plerunque uomitum, quòd conſulto quidam, & a cibo admittunt. Habētur & pro Amuleto in uenenis; nam ſerpentes, ac rubetas in fontem coniectas enecant, nec tamen canibus, ſi ſubinde eas ebiberinr, noxiæ. Ita ut in toto orbe terrarum non ſint aliæ ſimiles; uel certè fatebimur cęterorum ſimiliter fontium uirtutes nunquam ſatis eſſe veſtigabiles.

BAL.

BALN. DE FABARIS IN RHETIIS.

IN Thermis autem vnicum ex auro habemus exemplum de Fabarienſibus aquis calidis, quas Germani quidam authores apud Rhetios ita deſcribunt. Sunt iuxtà auriferum Rhenum inter præruptos montes, ſalutares quædam aquæ calidæ, quæ duobus milliaribus germanicis à Curia ciuitate, loci, ac monaſterij Sãcti Benedicti de Fabaris cęperunt nomen. A conuallibus enim primo alta occurrit planicies, circunſita vndique collibus, vbi in ſeceſſu via caua, & anguſta, qua vix radij ſolares pertingunt, deſcenditur, & ad quandam primò aquæ ſcaturiginem venitur, Glacialem nomine, & exinde ad calidas iſtas, quæ ſub cauitate montis balnea faciunt, iam trecentis annis à venatoribus caſu quodam repertas. Quare cum eſſent olim hæc loca horrida, ac deſerta, nec ſine periculo ex aſperis, ac diruptis ſaxis deſcendentibus peruia; nunc diuerſoria habent aliqua non incommoda, ac ponte fulcris inter præcipitia collocato, tutò euntibus, etiam equis præbetur acceſſus. Cubant hìc homines in abditis ſub antro alueis, aquis temperatè calidis puris ùe, quæ (vt Germani quidam atteſtantur) auri, & cupri cum ſulphure naturam continent. Nec limus ex his ſubſider, ſed in propinquis Rheni fluuij ripis, vnde exiliunt, rutilas auri ſcobes relinquunt. Aſſerunt fidedigni harum ſcriptores, vix quenquam hinc abſque ſperato ſucceſſu diſceſſiſſe. Calfaciunt in balneis, nec minus vſu ducciæ, egregiè diſcutiunt, ac ex alto trahunt, pro inſigni ſui tenuitate. Obſtructiones omnes, inflationes, etiam hydropicis extenuant: neruis, iuncturis, & capiti præcipuè medentur. Oculis ſunt admodum vtiles, itemq; cæteris ſenſorijs, quæ corroborant: auditum reuocant, memoriam firmant, animalium functionum torporem remouent. Vulneribus medentur, & antiquis vlceribus. Subter cutim omnia vitia ſanant, etiam gallicas puſtulas. Fracturas oſſium inſtaurant, neruorum contractiones reducunt, callos exterunt. Venerem inhibent turgentem, impotentemque reuocant ſua temperie. Vtiles tota æſtate.

Glacialis aqua.

Minera.

Operationes.

AVREAE, ET ARGENTEAE AQVAE IN AENARIA.

AENARIAE nobilis inſulæ terram, præter communem, quam planè continet naturam ſulphuris, ac ferri, participare quoque & auri, & argenti ſubſtantiam, vt multis iam demonſtratum eſt exemplis; duo nunc confirmant argumenta præcipua, quæ ex multis Iulij Iaſolini obſeruationibus hoc loco ſubijciam. Mirum in primis ſpectaculum trium fontium inter alios, quos ſe hoc anno in illa inſula comperiſſe aſſeuerat: nam factis ad quaſdam aquarum ſcatebras proximè ſcrobibus, ex una ſcaturiſſe calentẽ aquam, quæ exemplo iam prædicto de recognitis ſub Tungri aquis, obducta paulopoſt ad ſuperficiem aurea tela, tùm ad tactum palmæ manus adhærens purum aurum, vel purpuriſſum, tùm repercuſſu ſolis in ipſum fontem, radios blandiſſimè retuliſſet aureos. Ex altero identidem argenti uelum, & argenteis emicans radijs: ex tertio autem fonte ferri ſpeciem. Cęterùm ęquè omnes tepentibus aquis, ac ſapore ſubdulci, nec ingrato odore, ſedimentum ex deſtillatione deponentes varium, ac tenue. Quæ iuxta dictum philoſophi, vt verum vero conſonat omniquaque: certam ſibi viciſſim adrogant fidem vt Tungri aquas iamnum recenſitas inter aureas, ita & has Aenarię aureas eſſe, & planè admirandas. Alterum, nec vulgare argumentum, eſſe inter Aenarię balneas, Vlmitellę nuncupatum ad Doianum Viçum. Cuius aquam ſuppoſito (vt Ioannes Elyſius ſcribit) calidam emanare, dulcem, & perſpicuam, educere in potu pituitam, rugitus ventris excutere, teneſmũ ſedare, necnon pulmonibus, & ſpiranti difficultati, & quod maius eſt, cordis palpitationi opitularij, addit Iaſolinus ſanatam & his aquis, tàm potu quàm balneo Illuſtrem Dominam, carcinoma ad opinionem medicorum incurabile, uel ſchliromati quid ſimile in veteri ceruice patientem. quos contumaces affectus uix ullis aljis cedere pręſidijs compertum eſt, niſi naturalibus hiſce, & admirandę naturę balneis; atque hic de aurearum hiſtorijs finem faciam.

Tres fontes ſplendẽtes.

Aurea.

Argentea,

Ferrea.

Vlmitellę balneum.

Caſus mirabilis.

De aquis naturalibus ex mineralibus excrementis. Cap. X.

METALLICA ergo omnïa, ac reliqua ſimplicium minetalium genera, ſic planè in aquarum naturam propaganrur. Reliquum eſt, vt vniuerſæ ipſorum impreſſiones pertractatæ ſint, de excrementis quoque metallicis aliqua dicere. Qua in parte, ſi quis rectè computet, omnium fermè prædictorum materia comprehenditur: non enim aurum (vt toties diximus) vt aurum tranſit in aquas, neque ferrum, neque alumen, neque ſulphur, neque ſimilitet aliorum vnumquodque; ſed ſoluta (vt diximus) eorum principia, quæ nihil aliud ſunt quàm terræ, ſucci, & vapores. Quam ob rem excrementum nunc latiori quadam appellatione vſurpamus, ſecuti Ariſtotelem, qui id penes vtile diſtinxit, ac inutile. Vtile inquam, ceù genitura ipſa hominis, quæ vt ex humano redundat corpore, excrementum eſt; vtile tamen, vt quod futura eſt corporis potiſſima pars: ac eundem in modum eſſentialia omnia, quæ diximus mineralium principia, & Argétum viuum ipſum, excrementum quodammodo ſunt. Inutile autem (quod propriè intelligitur excremenrum) dicirur quod redundat, & tanquàm fęx, aut purgamentum quoddam obijcitur, ceù ſudor & vrina. Excrementorum ergo (quorum cenſus communiter in aquis habendus eſt,) in metallis quaruor ferè inueniuntur genera: nam aut ſunt vapores, aut ſucci, aut fęces, aut ſpumæ. De vaporibus, quid valeant in aquas imprimere, iam nihil amplius attinet dicere; rum quia fusè iam de eis dictum eſt inter ſolidorum metallorum impreſſiones, quorum ſunt vapores. Tùm quia vaporum ipſorum non eſt certum genus; niſi hoc, quòd eiuſmodi ferè naturæ ſunt omnes, qualis ea materia eſt, vnde eleuantur, quod aliquando atteſtatur Philoſophus. Porrò tria reliqua excrementorum genera, ſucci, fæces, ſpumæ; proprias habent differentias, ac ſpecies ſuas, ac ſingulares pariter faciunt in aquis impreſſiones. Maximè vetò ſucci ipſi terreſtres, qui tota ſubſtantia ſe ſe cum aquis concorporant, ſuasq́ue illis communicant qualitates. Et tamen neque ſuccos ipſos definire poſſumus, quot, & qualis naturæ, & qualis impreſſionis ſint in aquis, ob eorum inæqualitatem, ſed ad certas ſpecies oportet recurrere, in quas vltimò degenerant. Vt ſunt Chryſocolla, lapis Armenus dictus, Cœruleus, qui lapis lazuleus dicitur. Ochra, & aliæ ſimiles miſtorum terreſtrium ſpecies: quæ omnes in origine ſua nihil aliud ſunt, quàm lentores quidam diuerſorum colorum, & diuerſarum qualitatùm, qui reſultant, hi quidem ex vna mineta, hi vérò ex aliá; ac per diuerſam præparationem à natura, aſſiduamq́ue exuſtionem, quam patiuntur inter fibras metallorum, ad perfectam aliquam reducuntur ſpeciem, formamq́ue aut luti, aut terræ miſtæ, aut lapidis. Nam fermè omnes lapides, etiam precioſi, Iaſpides, Ophytes, Porphyrites, vndulatæ tot marmorum generoſorum ſpecies (quorum doctrinam in libris de terreſtrium rerum natura profitemur) ſucci ſunt in origine metalli alicuius, qui ſi aqnis occurrant, commiſcentur illis; alioquî per cententeſimas annorum, ac mytiadas inter fibras lapidum congelantur, lapideſcuntq́ue; vnde augeri dicuntur iuxtà partium poſitionem, ac in certis auri ſcintillæ, vel alicuius alteriùs metalli Veſtigia emicant. Porrò fæces excrementa intelliguntur craſſiora, quæ ad imum ſcilicet metalli alicuius ſubſidere ſolent, vt tophus, & vt Lythargyrium, Melanteria, Dyphryges, aliaq́ue eiuſmodi ſedimenta metallorum, quæ ſtatim aquis occurrentibus ſuam imprimunt qualitatem. Similiter & ſpumarum genera, quæ vltima ſunt purgamenta, ac fortaſſe leuiores partes quas natura paulatim ſegregat, expuitq́ue ad ſuperficiem, vt ſunt Cinis, Calx, pumex, pulueres varij, ipſiq́ue Pyrites. Hæc autem omnia partim quidem permiſta, ac diſſeminata cum metallis alijs reperiuntur, & partim non. Vt argentum viuum, quod aliquando quidem per ſe, plerunque verò cum plumbarijs reperitur, aliquando cum argentarijs, atque aurarijs. Cum qno Minium connaſcitur, & Chryſocolla. Stibion cum plumbario lapide. Sory, & Miſy, & Dyphryges cum Chalcytide, æris lapide, à quo Scolecia eraditur, & flos æris, ſubſidet verò Melanteria in ſuis mineris. Et Ochra, quæ vt chryſocolla cnm auro, ſic Ochra cum plumbi minera concreſcit; & aliquando cum ferro, cum quo & Rubigo viſitur, & Schiſton. Pyrites vetò lapis ſuper æris metallum, ſuper argentum, ſuper aurum, ceù ſpuma quædam expuitur. Aliqua tenent alicuius metalli naturam, ſed proprias vt plurimum habét mineras, vt Sandaracha, auripigmentum, & Arſenicum, & Cadmia. Et aliqua, vel alicuius prædictorum ſoboles ſunt, vel ad terrarum potius accedunt naturam, vt Hæmatites, & Iudaicus lapis, & Throchytes, & Bolus, & terra Lemia, Samia, Chia, Argilla, & generoſarum

Excrementum metallicum.

Vaporum impreſſiones.

Succorum impreſſiones.

Lapidum, etiam precioſorũ materia.

Facum impreſſiones.

Spumarum & cinerum impreſ.

Metallica imperfecta.

ſarum id genus terrarum ſpecies ſine fine. Quorum tandem omnium ſingularis aliqua fieri debet conſideratio, duplici ratione. Tum quia, vt ſeorſum aliquando à metallis, & veluti ſui generis reperiuntur; ita ſui generis quoque, ac ſyncera poſſunt facere impreſſionem. Tum etiam, quia vbicunque admiſta, ſeu connata cum metallis ipſis reperiuntur, propter variam diſpoſitionem ſingulis locis, quam habent metalla ipſa à radice, ac toto caudice ad ſuperficiem montis, poſſunt aquæ excrementi alicuius ſolùm recipere impreſſiones,& non metalli,neque alterius naturæ. Quod infinitè patet, ac paſſim id oſtendunt in hiſtorijs noſtris exempla.

EX ARGENTO VIVO PROMISCVAE, AC MIRANDAE IN AQVIS VIRTVTES.

HIS ſtantibus de Argento Viuo contrarietatibus, adde & hanc Vtilem appendicem, qua volumus omnem eius malitiam,ac ſuſpicionem ad vſum moderari. Vſu à nobis,ac iugi experimento compertum eſt, in affectibus præſertim contumacibus Vim reperiri Argenti Viui, incomparabilem. Contumaces intelligo nunc affectus bifariam, & ęquè argento Viuo curari, primùm grauiſſimos, qui ſub cenſu veniunt nobilis Ahporiſmi EXTREMIS MORBIS extrema remedia. in quibus videlicet experimur, Argenti viui talem eſſe vim, qualem vbi ferro, & igne vitium amputare iubemur. Intelligo & qui leues ſunt, & tamen ſanatû difficiles, ceû ſupercutanea multa ſunt vitia, Scabies inueterata, lepra, pruriginoſa elephantiaſis, nodi iuncturarum, ganglia, rimulæ quæ recidiuæ ſcatent in manibus, & pedibus ex lue Venerea: quæ omnia, ac ſimilia, vel curationem non admittunt, vel ſola argenti viui virtute, dum partis ſubſtantia non ſit ablata, curantur. Nimirum quia igneum ex eo virus offendit ſpiritus potiùs, & humores, quàm partes, & omnium minimè offendit extimas, quinimmo ſanatas mirificè experimur lenire, ac molliores reddere, etiam in vnguentis. Quo nomine audiui ſępe ex empyricis non imperitos aſſerere; qui ſciuerit virtutes argenti viui moderni ad vſum medicinam inueniri ad omnes morbos. Nec difficile credimus in aquis, præter nonnullas manifeſtè noxias, plurimas ex occulta,argẽti viui virtute præſtare miracula, quas idcirco cum Galeni dicto, MELIVS eſt experientia diſtinguere.

Apho. 7. prima Extremis morbis.

Leuibus.

Arg. Viui læſio.

Medicina ad omnes morbos.

AQVAE MORTIFERAE NATVRAE.

HANC fermè grauitatem obtinuiſſe videtur aqua Stygos dicta in Arcadia, cuius acrimoniæ nullum vas etiam ęneum, reſiſtebat, niſi (dictu mirum) mulæ vngula. Cuius aquæ, ac mortiferæ naturæ eius iam plenæ ſunt hiſtoriæ, ac facta eſt interitu (vt dicunt) Magni Alexandri, omni ſeculo memorabilis. Stygos autem nomine duo memorantur fontes ab auctoribus mortiferæ naturæ, alter quem diximus ad Nonacrim Arcadiæ montem, qui conſtipatione viſcerum ſtrangulat, vt Seneca inquit, vel potiùs frigiditate, vt Plinius.Cui facit auctoritas Theophraſti,qui naſci hanc ſcribit frigidiſſimam (nam actu,vt diximus, Argentum uiuum eſt frigidiſſimum, ac inſuperabilis qualitatis à calore naturali) lapideſcens item in alueis,ac piſces producens item mortiferos. Alter porrò fons nomine Stygos memoratur in Tempe, qui mons inferius eſt in Theſſalia. Huius fontis aqua (ut teſtis eſt Plinius) uiſa omnibus terrori eſt, æs, ac ferrum erodens,mirumque Siliqua ſylueſtris fontem eum radicibus amplecti dicitur,ſemper florens purpura. Acerrimæ quoque naturæ eas prodidit Vitruuius. Qui & in Beroſo Taurorum colle tres fontes meminit, ſine remedio, ſine dolore mortiferos. Alia aqua in Crobi regno memoratur in Alpibus,quam qui guſtant,ſtatim concidunt. Terracinæ fuiſſe fontem,Neptunium uocatum, idem Vitruuius teſtatur, ex quo qui imprudenter bibiſſent,necarentur, ob id obſtructum à ueteribus fuiſſe. Vbi hodie hic fons non apparet,niſi in Neptuni agro ſulphuraria, ac antiqui balnei ueſtigium. Cychros autem in Trecha (alij legunt in Thracia) ex Theopompo meminit Plinius, ex quo non ſolùm qui biberint moriuntur, ſed etiam qui lauerint. ex ſimili (ut ego arbitror) ueneni frigida qualitate, quæ affectis neruis rigores excitet

Aqua Stygis.

Stygos in Tempe mõte.

Fons in Beroſo.

Aqua in Alpibus.

Fons Neptunius.

Cychros fons.

citet conuulſiuos:nam & frigida ſimpliciter aqua tales aliquando inducit affectus. Multæ *Faliſcorum fons.* enecant ſerpentes, quales memorant aliqui luridos alueos in agro Faliſco,& item iuxtà *Corneti.* Cornetum, qui anguium, ac Lacertarum oſſibus ſcateant. Nimirùm potius dixerim, quia ad teporem illarum aquarum adductæ ſerpentes in illis degunt, & moriuntur, non enecantur vi aquarum: idem enim videmus in Agnani lacu in Puteolano. Porrò in eo cenſu mortiferorum Lycus fons Siciliæ proditum eſt in Leontinis, vigeſimo die qui ex eo bi- *Lycus fons in Sicilia.* biſſet enecari: vigeſimo forſan à potu die, ex benignioris materiei temperamento, quæ refrenet tandiù eius malitiam. Scribitur hoc à Plinio lib. 35. cap. 11. qui tamen fons hodie (vt Fazelus de rebus Siciliæ eſt teſtis) nuſquam in Leontino reperitur. Cęterùm vt aliquæ ſint ex Argento viuo minus vitioſæ aquæ,imò vtiles ob temperamentum,iam hinc aliquibus oſtendemus exemplis.

AQVAE EX SVBLIMATO, AC ARG. VIVO.

MVLTA ſunt, quæ aut caſu, aut experimento arguunt quatenus argentum uiuum, *Vnguenta ex arg. Vi. & Suffumigia.* & eo aquæ poſſint eſſe vſui. Sunt Vnguenta, quæ diximus, ad luem veneream exterendam vſque à radicibus, quæ ex argento viuo varijs apud medicos formulis comparantur; transeo ex ſublimato item,& arg. viuo ſuffumigia. Alia eiuſmodi ad tineam euellendam, & alia ad contumaces id genus morbos cūrandos. Sunt qui contrà vermes, duorum vel *Arg. Viuū per os utile.* trium granorum milij pondere exhibēt vtiliter, teſte Braſauala, & ex eo Fallopio, atteſtanturque nihil eſſe præſentaneum magis, etiam pueris granuli inſtar, & infantibus. Ad facilem modò infantarijs partum, ſcrupulum vſque dari à Germanis medicis, & cùm bo- *Ex ſublimato experimenta.* no ſucceſſu meminit Matthiolus. Sublimati vero, quod paratur ex argento viuo per vſtionem, ob vulgarem apud mulieres uſum ad fucum, & decorationem, non ſubticenda vidimus pericula, & aliquas vtilitates. Deterſorio abluendis manibus, ex ſolo furfure *I. Caſus.* cum Sublimati & arg. Viui lotura, in cohortem proiecto, ac deuorato à gallinis, uidimus omnes poſtridie eius noctis ſuffocatas ad vnum: at carnes tamen non contaminatas, me etiam permittente, ſcimus comeſtas à fęmellis: quod ueneni illius uirus præter quam ad ſolida; penetraret mēbra, ſtatim calorē ſupprimit naturalē. nā fruſtula adhuc integra, grani inſtar ex uentriculis exempta vidimus. Seplaſiarium, qui intempeſta nocte ſurgens ſiti *II. Caſus.* culoſus amphoram cum arg. uiuo ebiberit, non mirum ſine refugio interemptum, ob mul- *III. Caſus.* tam ebibiti copiam. At mulierculæ duos filios, marem vnum duodecim annorum, fœminam minus uno, ebibita per æſtuoſam inter ſomnum ſitim, ſublimati præparati phiala, perendie fęmina ſtrangulata iacuit, mas ueſicis oppletus per ſummam cutim, ac ſubreptus eadem die à matre, ob culpam, ac timorem piaculi, incertum reliquit exitum. Pue- *IIII. Caſus curatus per ellebor.* rum triennem pro ſacchari ſpecie, deuorato ciceris grano inſtar Sublimati, poſt multa à mulierculis exhibita, lixiuium, butyrū, oleum. Theriacam, equidem ueritus ex congeſtis rebus cū ueneno ſuffocationem inſtantē, cōfeſtim ex elleboro præparaui, breue uomitoriū, cum mulſo, & ſeminibus napi: ſicque reiecta ingluuie,& mollita aluo puerum reſtitui inuo *Aqua ex lotura ſublimati innoxia.* lumen, quod poſtea inſtitutum inueni apud Dioſcor. Aqua uero, quæ per colum transfuſa pręparati ad fucum ſublimati relinquitur, & ad ſcabiem diluendam quiſque uulgo experitur innoxiam, cùm quidam imprudens Vlceratis faucibus,& iam timens anginæ periculum, gargariſmatis uice infuderit, poſt acrimoniam horulæ ſpatio, lentò per os humore excitato, iam nullo alio opus habuit præſidio. Vnde nos eadem ſæpius lotura in Vlcuſculis eiuſmodi faucium,& oris, & prætereà pudendorum, & mulierum loculis vtiliter vſi ſumus, ac auſi ſuimus etiam in anginis. Et his ſimiles aquæ proculdubio poſſunt eſſe naturales: quarum narrabimus aliquas.

AQVARVM NATVRA EX ARGENTO VIVO IN HISPANIA.

IN Hiſpania Argenti viui natura vbertima eſt noſtris temporibus. Quippe mons ampliſſimus, qui longo excurſu in Occidentem Caſtilliam diuidit à Granata: à quo ſupernè

Ana

Ana fluuius, inferne autem Betis apertiùs in mediterraneum influit, ob metallorum, quibus totus ſcatet materiam, parum ferax arborum eſt, immò ſalebroſus vndique, ac liuido longè aſpicienti colore apparens, vulgò Serra morena, à mauro, hoc eſt atro colore ab indigenis appellat. Habet autē infrà hic mōs profundiſſimos aditus, ac inter alia patet apud Almedien pagum ſpecus ingens; quinquaginta inſtar milliaria penetrabilis, in quo permulti ſunt altiſſimi Putei, à quibus immenſa Argenti viui copia mittitur. Ad quæ miniſteria frequens operariorum turba circà eius montis iuga viſitur, qui magno conducti precio ad has mineras, tremuli pluri ex parte, ac paralytici ſunt, nec multùm adeo ſuperuiuunt tempus, quin aut intereant, aut aliquo exortes membro reliquam vitam ducant. Terra vt plurimum lapidoſa eſt, ac rufa, quæ foditur, exudatque argentum viuum, exuſta verò extrinſecus calore nigreſcit, ac liuido (vt dixi) procul aſpicientibus colore apparet. Porrò cùm permultæ ex hoc monte ſcaturiant aquarum venæ diuerſæ qualitatis, haud dubiè non deſunt quæ fumos id genus metallicos à tota etiam origine concipiant. Verum ex his, quæ ad noſtram peruenerunt notitiam, inſignes, ac dignæ mihi videntur hiſtoriæ quatuor acrium aquarum fontes, qui longè ex hoc monte tres leucas, pro inſigni ipſo ſapore, & pro ſitu iugi regionis eius, non videntur aliam habere naturam, quàm ex harum minerarum radicibus, vnde qualitatē tantùm accipiant acredinis, & non malitiam. Oriuntur autem omnes hi fontes in ſpatio trium leucarum, quam regionem hodie Calatrauam appellant, vbi olim Colonia Carpetana, ſub Archiepiſcopatu Toletano. ac ex fidedignis authoribus, nec nō cēſura ampliſſimi eius Eccleſiæ Antiſtitis F. BARTHOLOMAEI de Miranda, Domini mei B. M. hanc, quam ſcribemus, ipſorum accepimus hiſtoriam.

Serra morena. *Terra natura.* *Aqua acres.*

ACRIS AQVA AD VALENTIOLAM.

IN Archiepiſcopatu Toletano, non longè à vadis, vbi Ana fluuius ſubmergit, in pago, qui vulgò Valentiola dicitur, eſt fons acris naturę, qui dicitur la Naua. Exoritur autem lata planicie, ac molliter in occidentem inclinans, iuncetis vndique obſitus eſt, cæterùm claris ac limpidis aquis, amœniſſimos longo tractu irrigat hortos, plantaſque, ac fructus alit tùm guſtui ſuauiſſimos, tùm copia ac magnitudine præ cæteris locis inæſtimabili. Aquæ natura primo aſpectu ſyncæra eſt, & clara; ſapore tamen inſigniter acri, atq; adeo vt proiectum in fontem ipſum vituli harmum, vel horulæ duntaxat ſpatio ad oſſa vſque abſumat. De minera non habemus particulare iudicium; niſi, quòd materia terræ cùm rufa ſit, quale in argenti viui fodinis proximè reperiri diximus, ac ſitus montium ab Almadien, ipſiſque mineris quinquaginta inſtar milliariorum ſpatio iugiter in eam partem inclinet; veriſimile ſit prima ſui origine has aquas vaporum id genus mineralium aliquam portionem in ſe concipere, depuratos tamen longo tractu, & qui aquas ita acres, ſalubres alioquì reddat, atque in potibus, ipſiſque frugibus vtiles. Quare etſi non adeo Hiſpania hoc balnearum ritu, ac beneficio delectari viſa ſit; cùm plerique tamen miranda ex earum potibus experimenta fecerint, venerunt ad inſtituta medicatarum aquarum in vſum celebrem, ad multas ægritudines, præcipuè verò ad harenularum vitia, & calculos, quos mirificè iuuat attenuando, aperiendò, ac abſtergendo. Quo nomine in vicinas Hiſpaniæ partes, & in aulam vſq; Catholici Regis cum multa laude mittitur; non enim longiorem duorum, aut trium dierum vecturam hęc aqua patitur. Maiorem verò in fonte ipſo habet efficaciam, tam vſu balnei ebibita ęgris, ac id genus vitia patientibus, quàm in cibarijs, vt communiſſimè vſurpatur.

Natura. *Minera.* *Vſus.*

ACRIS AD ALMAGRAM OPPIDVM.

EST & eiuſdem naturæ, ac ſaporis puteus prægltus ad Almagram oppidum, ſanè celebre. Cuius aqua optima eſt, ac potui adeo grata, vt ex mille quingentis circiter eius vici familijs (vt mihi narrat vir fidedignus Balthaſar Ruizius hinc oriundus) maior pars abſtemia perpetuò viuat, fœmellę præſertim, ac pueri, qui harum aquarum duntaxat poti-

bus delectantur. Imò eùm certatim vndique ad has hauriendas concurrant æſtate, ſunt qui intempeſta nocte ad eas accedunt, hauriuntque donec ſole per diem inualeſcente, ſiccantur in totum. Terræ ſecus vndique materia eadem eſt, rufa ſcilicet, & ſabuloſa, quę & antiquis id genus alijs puteis ſcatet multis, qui tùm aquæ ipſius acredine, tùm frequenti haurientium agitatu ſunt derelicti, ac deuaſtati.

Minera.

ACRIS AD BOLAGNVM.

IN confinibus autem ad Bolagnum pagum, perſimilis in edito quodam colle puteus eſt altiſſimus, qui acriores etiam prædictis continet aquas. Terræ alioquĩ natura eadem, idemq; potus ex eis aquis vulgaris, & communiſſimi vſus.

ACRIS IN VIA TOLETI.

A CIVITATE autem Toleti, tertio milliario, qua via rectâ in Granatam tranſitur, nobiliſſimi exempli, præter prædictas ſunt aquæ huiuſmodi. Tellus albida. Aqua verò ſuperiore fontis hauſtu dulcis eſt: verùm (quod mirum videtur) ſi quis ſitulam ad imum vſque Putei Alueum mittat, hauriet aquam exactiſſimè acrem. Quod idem in lacu Aſcanio, & quibuſdam circà Chalcirida fontibus videri ſcribit Plinius. Nimirũm quia diuerſo tractu hinc dulces, & ſyncerę; hinc verò acres influunt Puteum, acresque ſubſident dulcibus ob grauitatem. Aequè claras eſſe nec mirum, & puras. ſed æqui ponderis eſſe (vt mihi aſſeritur) ſuſpectum per ea, quæ propoſita ſunt, eſt experimentum. Cæterũm minus hęc frequens vſu eſt, quàm prædictæ acriores, niſi paſtoribus, ac ruſticis. præſertim quia duorum vt plurimum dierum ſpatio amittunt acorem, quem cæteræ prædictæ diutius ſeruant, vti diximus.

Aqua varia ad ſuperficiem, & fundum.

lib. 1. cap. 5.

De aquis naturalibus ex Minio. Cap. XII.

SEQVITVR de aquis ex Minio, quĩ cum propagari diximus argentum viuum. Nec tàm obſcura Minij natura eſt, quàm quòd tollenda eſt quædam vocum ambiguitas, quæ non paucam rerum diuerſarum parit confuſionem, naturæ, & artis. Primùm; Minium commune quo vtimur, haud ſyncerum Minium foſſile eſt, nec eius qualitatis, cuius quærimus in aquis impreſſiones, ſed eſt arte elaboratum. Eſt enim lapis quidam in mineris ſuis argenteæ harenæ permiſtus, vt Dioſcorides tradit lib. 5. cap. de Cinnabiri, qui in fornacibus permutatur in flagrantiſſimum, & florentiſſimum colorem. Ita Plinius lib. 34. cap. vltimo, vbi puluerem ita permutatum appellat Sandicem; æquiuoco vocabulo, nam & Sandicem alio loco facit herbam. Quam intellexiſſe ipſe putat Vergilium eo carmine.

Minium cõmune, & Foſſile.

Sandix duplex.

Plinij locus li. 21 c. 15.

Sponte ſua Sandix paſcentes veſtiet agnos.

Nã paſcentes inquit agnos, videlicet herbam Sandicem. quo loco deceptum facilè putamus Plinium, nam nulla eius nominis planta, nec infectorij generis ab vllo authore ponitur. Sed manifeſtum errorem declarant planè duo præcedentia carmina: quæ ad clariorem explicationem non grauabor adſcribere.

Ipſe ſed in pratis aries, iam ſuaue rubenti
Muricę, iam croceo mutabit Vellera luto. *Sponte, &c.*

Murex quid.

Vbi arietẽ ponit naturarũ vellera recẽti Muriee, qui piſcis eſt, vndè múricata veſtis. purpurea; & croceo luto: ſic & Sãdice itẽ luto, pigmẽtoq; rubicũdiſſimo intellexiſſe vĩ poeta haud dubiè. Nõ eſt ergo Sãdix planta vllo pacto, ſed pigmẽti factitij genus rubicũdi: quapropter id in Vergilij Verbis habet maiorem emphaſim, ſponte ſua naſcituram. Et præterea patet, quòd Minium verum naſcitur, Sandix autem fit arte: Diuerſa ergo ſunt. Inuexit porrò induſtria artis alterum Minij genus, quod ex Cæruſſa extremè peruſta fit, donec colorem Sandarachæ ſimilem acquirat, quæ & Sandix à quibuſdam dicitur Dioſcoride lib. itidẽ. 5. cap.

Miniũ, ſeu Sandix factitia, quæ & ſandaracha.

cap. de Cæruſſa: & Sandaracha Vitruuio libro VII. cap. 12. Atque hoc commune eſt, ac vſuale Minium officinarum, cui vis eſt (inquit Dioſcorides) refrigerare. obſtruere, mollire, explere, ad cicatricē perducere, vnde cęratis commiſcetur, ac emplaſtris. Differt à Sandice illo pigmento, nam teſte Plinio lib. xxxiij. cap. vij. Omne Minium igne nigreſcit; attamen quod è foſſicio fit, refrigeratum recuperat naturalem ruborem; factitium verò officinarum nigreſcit, & non recuperat priſtinum ruborem. Sunt ergo tria genera: Minium foſſile; Sandix, quod eſt Minium arte elaboratum; & Minium factum ex Cæruſſa. Et tres pariter diuerſæ eorum naturæ: nam factitij ſcilicet ex cęruſſa Minij vis eſt, qualem diximus; ſicca & refrigerans: in cæratis, ac emplaſtris vtilis. Sandicis mediocris, ac ſolis ferè ſumptuoſis picturarum ornamentis in vſu, Dioſcoride. At foſſicij, naturalisq; Minij natura, acris & calida, quarum ſanè qualitatum ſuſcipiunt aquæ è Miniarijs metallis impreſſionem. Quod præclaris infrà patebit exemplis aquarum è Miniarijs: ſic enim locutum inuenio Plinium, vnde Minera ficta vox, quaſi Miniaria, ad reliqua quoque metalla vſurpata videtur à iunioribus, Præſertim è Miniarijs Galleciæ in Hiſpania, vnde Minium aduehitur præſtātiſſimum, Dioſcoride: nec minus præſtantiſſimæ aquæ, & calidæ naturæ. Habetur & apud Epheſum Vitruuio, in Cilbianis agris, ubi notas eius metalli, ita tradidit: Gleba inquit foditur ἄνθραξ dicta (quia nimirùm carbonis ęmulatur ruborem) vena foris vti ferrum, magis ſubrufo colore, habens citrà ſe rubrum puluerem. Et cum foditur ex plagis ferramentorum crebras mittit lachrimas argenti viui. hæc Vitruuius. Quod & Plinius, authore Theophraſto adfirmat: ac ſimile apud Colchos, ex rupe quadam inacceſſa proiectis iaculis decuti. Simile proditur à iunioribus in Germania, in Franconia in Suditis montibus, & ad Hidriam pagum in Tirolis, vnde nos glebam accepimus, qualem anthracem dixit Vitruuius, Cennabrio perſimilem, quare & Cennabrium naturale, ac foſſicium hoc appellant. Glebam (inquam) rubram, lapidi pallido adnexam quaſi matrici ſuæ, ac ſatis duram. Ex quibus colligitur Minij impreſſiones in aquis miſtas eſſe, & de natura argenti viui peruſti cum ſulphure. Argentum enim viuum Minium producit in ſe: vnde & Minium, (authore Dioſcoride, & item Plinio,) noxij halitus eſt in metallis ſuis, ac operarij laxis veſicis faciem obuelant, & tamen vt per eas ſpectent. Participat & naturam ſulphuris: nam Minij lapis metallum quoddam eſt, & quædam prima adnexio horum duorum, quæ ſecundum quoſdam, ſunt prima ſemina metallorum. Et præter ea arte Cennabrium factitium, quod adeo æmulatur Minium foſſile, ex argento viuo extremè peruſto fit cum ſulphure. Et tandem id planè patet experientia; nam ad Minium fluuium in Hiſpania ſunt apprimè calidæ, ac ſulphuroſæ cum Minio. Vnde ſiccare valent, ac digerere: craſſos mittunt vapores.

Minij tria genera.

Minera dicta quaſi Miniaria.

ἄνθραξ.

Vitruuij li. 7. cap. 12.

Cēnabrium naturale.

Qualitates aquarū ex Minio.

Cennabriū factitium.

AQVAE MENTEM LAEDENTES.

OBSERVATVM verò eſt, quod quæ aquæ hanc materiam abluunt, rectâ caput ipſum impetunt, mentemq; obturbant. Quales Plinius ex Cteſia recenſuit fonte Rubro in Aethiopia, ubi Minium natiuum tradidit Hermogenes, & de quo Ouidius in admirandis cecinit lib. 15. Metamorphoſeos.

Fons Ruber

Aethiopaſq; lacus, quos ſiquis faucibus hauſit,
Aut furit, aut patitur mirum grauitate ſoporem.

Alter ſimilis in Boëotia traditur ad Trophonium deum, qui bibentibus obliuionem adfert, vbi tamen alius adfert memoriam, Plin. Et in Cęa inſula alius, qui hebetes facit, ut teſtatur Varro. Similiter lacus in Trogloditis, qui propterea Inſanus dicitur.

Duo fontes ī Baotia cōtraria natura.

MINIVS FLV. IN HISPANIA.

MINERAS verò foſſicij Minij omnes authores in Hiſpania tradidêre, quod Theophraſtus durum, ac harenoſum habitum fuiſſe antiquis aſſerit. Plinij tamen temporib. non aliunde ferè aduehebatur (credo ad pigmentorum vſum) quàm ex Hiſpania, ex Siſaponēſi (vt ipſe inquit) regione in Betica, & Gallecia, miniario metallo. Quæ adeo tellus Minio, atque omni metalli genere luxuriat, vnde flumen in ea ingens Minius, ac iuxtà Argenteola ciuitas, à Miniarijs, argentarijsq; fodinis ſic dicta, quę ſimul (vti diximus) propagātur. Quare

Lib. 33. c. 7

Argenteola ciuitas.

paſſim calētes riui,qui ꝑ ipſum fluuiū, & aliq in ipſo fluuio exeūt, hac materia participāt, quorū aliquos (vt accepimus ex Doctore Torres,nobili Iheſuita,ac Medico) deſcribemus.

THERMAE IN MINIO FLVVIO.

HORVM quidem fontium extitiſſe aliquos in balneis vtiles, quibus temporibus Romanorum coloñi hęc loca tenuêre; ipſa veſtigia alicubi vrbanarum Thermarum inſtar oſtendunt. Opus antiquum, ac multiplici camerarum ſerie diſtinctum, quarum aliæ ad ſudationes Laconicorum ritu conſtitutæ fuiſſe videntur,aliæ ad lauationes, cum Cryptoporticu ſubterranea pro frigido balnei ſolio, ac mira ſuper cæteras aquarum amęnitate, quæ ſuapte naturæ ſponte & calidæ, & frigidæ, & temperatę hincinde emanant. Quę in totum variæ facultatis, ac temperamenti exiſtunt: verum quæ hodie vena ad vſum balnei recipitur, eſt quidem diluta Minio, ſed pro ſulphure potiſſimum, cuius non exiguam obtinet partem, vtilis eſt: quare calet, ſyncera alioquī ac limpida, nec adeo fœtet. Communis eius vſus,& experientia eſt iure balnei in ægritudinibus frigidis, vt reliquarum ſulphuratarum: neruoſis nimirum affectibus, catarrhalibus,podagricis,paralyticis, aſthmaticis,& id genus frigidis alijs vtilis. Exiccat in primis, deinde calefacit, ac moderatè digerit. Aeſtate per initia, & autumno potiſſimum eligenda. Facit & ad ocularias affectiones, infeſtos præſertim palpebrarum pruritus,ac ſcabiem cum pilorum defluxu perſanans.

Minera.

Vſus.

Electio.

BAL. EX MINIO AD ORENSEM CIVITATEM.

INFERIVS autem, ſub Orenſi ciuitate, quæ erant aquæ calidæ Ptolæmeo, permultæ viſuntur prædictis ſimiles balneorum reliquiæ, & calidiſſimæ aliquæ inter alias aquæ, de quibus iam inter ſulphureas locuti ſumus. Porrò 12. millia paſſ. ab ipſa ciuitate, complures in medio Minij amnis emanant calidarum venæ, quæ in balneis (quanquam alueis iam ſenio dirutis) recipiuntur: ac in lacunoſis fluuij receſſibus ſuauiſſimos alunt piſces, quos plenis naſſis accolæ piſcantur. Eiuſdem ferè naturæ vt ſupradictæ, ac eodem nomine recipiendæ.

Aqua calidæ ciuitas.

De aquis naturalibus ex Auripigmento, Sandaracha, atque Arſenico. *Cap.* XIII.

SIMILIS porrò Cinnabari, ac Minio Sandaracha eſt, tùm colore, tùm quia & ipſa naturam obtinet auri, & quod cum ipſa naſcitur Arſenicum. Ignei feruoris hæc ambo ſunt potius, quàm calidi: quare vim habent exactiſſimè penetrandi, erodunt, vrunt, ac ignitorum modo cruſtas inducunt, ac grauis item ſunt impreſſionis in aquis. Arſenicum (Αρρενικὸν dixêre Græci) duplex eſt, pallidum quidem, atq; aureum, ac vtrunque in pigmentis vtile, vnde nomen latinum duxit Auripigmentum. Et quæ huic materiæ connaſcitur Sandaracha, eſt propriè Sandaracha: nam huic æmula ars Sandaracham illam ſuam inuexit, quàm & Sandicem,& Minium paulò ante vocari diximus. Differentia autem Sandarachæ & Arſenici in ſua matrice hæc eſt, quòd tota venæ materia, quæ dura eſt, aureiq; coloris, vel pallidi, Arſenicum eſt, ſiue dicas Auripigmentum. Quod autem ei connaſcitur, permiſtumq; plus minus reperitur Sandaracha eſt, differens à ſubſtantia Auripigmenti ſolum colore, quem flammeum habet. De ipſa autem materia Arſenici ars facit duo genera: Album enim facit admiſtum cum ſale, & combuſtum, atq; hoc propriè Arſenici retinet nomen, ac matrix ipſa ad diſtinctionem dicitur Auripigmentum. Facit & Rubrum ex vehementi ignitione, diciturq; Raſagallum. Et quę rurſus cruſtę inſtar, intenſiſſimo igne peruſta eſt, vnde colorem acquiſiuit flammeū cum odore ſulphuris, ea Sandaracha altera artis eſt; vt duplex hęc quoq; ſit, arte nimirùm, vel natura peraſſatum Arſenicum. Natiuæ Sandarachę copiam prodidit Vitruuius ad confinia Magneſiæ atque Epheſi reperiri, rubræ, & puluerulentæ ſubſtantiæ. Auripigmentum verò aureum dicitur tùm colore, tùm quia continet aliqua parte aurum: quare coxiſſe Caium Principem

Αρρενικὸν. i. Auripigmētum.

Sādaracha duplex.

Arſenicum cryſtallinū.

Raſagallum

Sādaracha Arſenici duplex.

cipem pondus ingens teſtatur Plinius, ac legiſſe aurum probatiſſimum, quanquam fructum ſuperauit impenſa. Natura ergo vtriuſque in aquis eadem ferè eſt, acris ſcilicet, exiccans, ac abſtergens. Quas qualitates vbi aquæ exactè conceperint, lixiuij inſtar fient acerrimę, depilabunt conſperſæ, ſtomachum lędent ebibitæ, gingiuas erodent, ac laxabunt dentes. Alioquî dilutæ admodum remittunt acrimoniam.

Qualitates aquarum.

QVAE EXPILENT AQVAE NATVRALES.

EX quibus planè fit, aquarum quæ extenuant, atque abolent pilos, duo eſſe genera. Alterum feruidarum, quales ex ſulphure, atq; actuali igne bullientes cenſuimus multas, ad Puteolos, ad Viterbium in Vngaria. Alterum verò miſturæ natura eſt, quæ ne etiam calentibus aquis abolet pilos, & capillos. Cuiuſmodi materia in primis Sandaracha eſt, & Auripigmentum, & quæ eorum æmulantur acrimoniam, vt cinis, calx, & chalcanthum. Vnde in abolendis vndecunque pilis, Auripigmento cum calcis, ac cineris momento communiter in ſtuphis pro Pſylothiro vtuntur: calce vero, ac cinere (quod docet ars) animalium pedes, ac etiam tenaciſſimę ſetę pelles expilantur, pręſertim verò ſi cum aqua adhibeantur feruenti. Eiuſmodi naturæ, ac altioris aliquanto virtutis debent eſſe quædam aquæ in Aegypto, quas, (ut quidam narrant ſcriptores) qui potauerint, caluos fieri. Alias in Gadaride quæ biberint pecora, amittere pilos, & vngues, & cornua. otiri autem has ex lacu, nec longè ab Aſphaltite aſſerit Strabo.

Fōs in Aegypto.

Fons in Gadaride.

FONS VENENOSAE NATVRAE IN PERSIA.

MATERIAM ſimiliter Arſenici, aut Sādarachæ ducere arbitror fonticulum, quem commemora Vitruuius in Suſis Perſiæ metropoli, ex quo qui bibiſſent amittebant dentes, Nec diſſimilem, quem triennij ſpetie idem facere teſtatur Plinius, fontem in maritimo Germaniæ tractu. Omnes fermè id genus noxij fontes, ut etiam quem ad Nonachrim Arcadię inter Argenti viui aquas poſuimus lethalem, quoddam Arſenici virus obtinent, quod ſimul atque Argentum viuum, manifeſtum eſt in metallis venenum.

AQVA ZAME IN AFRICA.

IN multis tamen aquis metalli virus remittitur hand dubiè, ſeu aquarum ipſarum copia, ſeu ſpatio diluatur; adeoque nonnullę pro medelis inoffensè ſumuntur. Hypanis in Ponto fluuius (ut traditur) fonticulum ex Sandaracha recipit, quo amarulentus redditur, ad certum terminum. Alioquî dilutæ admodum ex Sandaracha aquę thoraci purgando laudantur, purulentas excreationes inhibent, ſuſpirioſis, anheloſiſque auxiliantur. Talis fortaſſe aqua Zame in Aphrica, quę (ut teſtis eſt Varro) canoram faciebat vocem.

Hypanis in Ponto.

De aquis naturalibus ex Molybdena, & Antimonio. Cap. XIIII.

COMMVNEM verò matricem argento viuo, ac plumbo iam Molybdenam eſſe diximus in metallis ſuis: ac de eius natura, atque impreſſionibus iam abundè inter plumbarias aqnas dictum eſt, & quę vnice refrigeret, exiccetque, inflammationes compeſcat. Porrò ad plumbi quoque naturam, atq; argenti accedit Antimonium, quod Stibion, ac Stimmi Gręci appellant: ita ut hęc quodam ordine ſe conſequantur, argentum viuum natura liquidum, molle plumbum, durius ſtamnum, durius adhuc Stibion, ac medium quodammodo inter argentum ac ferrum exiſtens. Vnde confuſum cum eo ſtamnum durius efficitur: & argētum, quî cum etiam naſci re-

Qualitates in aquis. peritur, teſte Dioſcoride, redditur magis ſonorum. Talis ergo materia;ac aquæ natura multis in locis reperitur. Has tamen ferratas plerunque definiunt, nam haud multo à ferratis ſolent eſſe differentes, claritate præſertim, ſaporeque adſtringenti, & ſtiptico. Tales apertè aquas iam in ferratis narrauimus in Aenaria inſula ad conſpectum Neapolis; quando recrementa illa, quæ ex eis collibus eruuntur, lucida, & grauia,ex quib. ſelecto puluere in conſpergendo ſcripturarum encauſto communiter Neapoli vtuntur; fermè Stibij ſpecies eſt,impurior tamen, ac media inter ſyncerum Stibion, & ferruginem. Scatent Thinui montes, qui minerales adeo ſunt, hac materia; in Senenſi agro primùm ad M. Aerotumnum, & in comitatu Sanctæ Floræ: quod tamen durius eſt, & excrementicium, vnde chartas liuore commaculant,& aquas. Quæ reſidentibus paulopoſtea partibus metalli grauibus lapideſcunt, virtutemque acquirunt emplaſticam opplendi, refrigerandi, ſiccandi, abſtergendi. Vnde condylomata inhibere valent, ex Dioſcoride,ac ſedis venas tumidas. Ocularijs remedijs vtiles.

De aquis naturalibus ex Pyrite, ac Marmore. *Cap. XV.*

PYRITIDIS vero lapidis, quam Marcheſitam vulgares appellant, promiſcua natura eſt. Quoddam enim metallicum excrementum eſt, haud tamen permiſtum cum vllo metallo reperitur, ſed ex fumis coaleſcit tractu temporis, qui eleuantur ex metallis aut auri, aut argenti, aut æris, aut ferri, quorum metallorum aliquam continere ſolent hi lapides portionem, ac naturam. Paucam tamen in aquas facere poſſunt impreſſionem, & quaſi ſimilem Antimonio ob ſuam duritiem, quæ ſuſi alicuius metalli, & concreti inſtar eſt.

AQVAE IN ILVA INSVLA.

IN Ilua Tyrrheni maris ob ferri metallum percelebri inſula, eminet occidentali ſitu altiſſima rupes, quæ tota ferè coaceruata pyritide lapide videtur, ac crebris hinc inde aquarum riuulis irrigatur. Quæ omnes frigidiſſimæ ſunt, cum ſapore tamen inſigniter acri,ac adſtringenti, vnde & gingiuas lædunt, ac paulîſper detentæ in ore ſtuporem inducunt dentibus. *Collirium.* Vtiles ocularijs remedijs, fluxionibus nimirùm, ac lachrymis ſpontaneis, & rubentibus ex ea cauſſa oculis conſperſæ. Cæterùm in montanis Hetruriæ, quæ adeo metallaris naturæ ſunt, collegi equidem multis locis Pyritidis varia genera, quę notauimus in balneis Sancti Caſſiani, Macereti, & diœcęſi Maſſetana iuxta M. Aereum, & Froſinam.

QVAEDAM EX MARMORE.

CONCRETA & inter Marmorum fibras quandoque Pyritidis materia viſitur:quãobrem cum ex marmore,pro frigida lapidis natura, frigida duntaxat qualitate ſcatere ſoleant aquæ;aliquæ tamen fœtidum induunt halitum,ex caligine (vt ego reor) aliqua metallica ſub terris illis,quæ ad illas lapidum fibras exhalat,ac aquas incurrentes ita commaculat. *Albula aqua.* Tales Albulæ,quæ ex altiſſima ſcatebra calcarij lapidis, oua cocta vapore ſuo, & cum quodam tepore referunt. Ac multæ aliæ ſimiles aquæ.

AQVAE AD AGNANVM IN PISANIS.

QVAS verò aquas in agro Piſano ex Vgolino de monte Catino ſuprà citauimus, ad cœnobium Agnani, nec longè à Reginæ balneis; è marmoris ſimiliter fibris emanant, actu quidem valde frigidæ, & graui quodam odore. *Vſus.* Quæ haud tamen inutiles ſunt; immo hac vna præcipuè virtute ſunt inſignes,quòd ſterilitatem emendant mulierum. Quippe mulieres,quæ ob vteri laxitatem calidamque atque humidam fluxiones abortiri ſolent, pro harum balnearum qualitate, ac frigido ſolio, inhiberi adeo ſolet noxius fluor, ac calor intrò coſtipari, ut manifeſtum in poſterum ſentire ſoleant iuuamentum. Fallopij quoque teſtimonio.

FRIGIDA AD MORSVS VENENATOS NOVITER PROBATA SVB NVCERIO.

SIMILE exemplum aquæ frigidæ, quanquam ſpeciali non definitur natura, habetur ex nouiter inuentis ſub Nuceria, antiquo oppido in Vmbria, quâ leni cliuo ad Fulgineum deſcenditur, Topino (ni fallor) rapido amne à ſiniſtris ex altiſſimo iugo, in ſubiectam planiciem decurrente. Meuanienſis inter multos, quos ſuo chyrographo habet teſtes, ex iunioribus adducit Othonem Brunfelſium, Amatum Luſitanum, & Fallopium, Virginem appellari aquam, aut olim Sacram, vulgò aquam Sanctam. Quia cùm frigidiſſima in ſuo alueo exiſtat, nec ſatis ſuo fonte limpida, mirificè vſu balnei venenatis, aut à cane rabido demorſis auxilio eſt. Immo aſſerunt iam cadentes in hydrophobiam, ob canis rabidi morſum, ut etiam ictu viperæ percuſſos, in alueum ipſum frigidæ demerſos, eua ſiſſe ab omni periculo incolumes, Quæcunque earum ſit interior natura, ac permiſtio, ſeu terræ Lemniæ, aut Samiæ, aut boli armeniẹ, ſeu quidpiam elambat terreni genus, quod hanc habeat proprietatem reſiſtendi venenis, quam nos remittimus experientiæ.

Operationes.

Natura.

LAPIDOSAE AQVAE.

HVC aliẹ pertinent lapidoſæ aquæ, de quarum varijs impreſſionibns communes hoc loco repetendæ eſſent rationes, quas inter gypſeas dedimus libro v. ac tres præcipuè eorum differentiẹ. Nam alij lapides durẹ ſunt ſubſtantiẹ, nec multẹ idcirco impreſſionis in aquis; niſi eas frigidas efficiant, aut certè ſuo occurſu prẹfrangant, ac maturiores reddant, ut aliquas diximus marmoreas. Alij molliores ſunt, ac tophacei, arenoſi, ſabuloſi, cinerei, qui prorſus adfluxu aquarum fathiſcunt, ac earum manifeſtè inficiunt ſubſtantiam, uel limoſas reddunt, vel ut lixiuium acres. Alij denique mediocris inter has differentias ſubſtantiẹ ſunt. quorum propterea aquæ, dum recrementa incurrentes abradunt, lapideſcunt quacunque influant, quales ex his aluminoſas aliquas diximus, gypſeas, calcarias, ac ſimiles alias. Narrant auctores quidam de rebus Pannoniæ, ac Tranſyluaniæ, ad arcem Fileg in comitatu Neograd ſpecum eſſe, in quo ſupernè deſtillans aqua, continuò dureſcit in lapidem. Quare ceù ſtatuas hominum videas ibi ſaxa conſiſtere, colore albo, qui & vtiliter colligitur in pigmentis. Tales Mieze deſtillare aquas in Macedonia meminit Plinius, quæ columnas faciunt. Item Corinthi. item in Phauſia Cherſoneſi, & in Rhodo inſula in antro magno, quæ diſcolori etiam aſpectu gignunt lapidem.

Lapidum cõmunes differentiæ.

Aqua in Tranſyluania.

AQVA SANCTI VICTORIS.

LAPIDOSAE eiuſmodi guttatim aquæ, multis in locis ſub Apennini antris memorantur. Inter alias autem ſuper Eſinum fluuium in Picenis, ex prærupto iugo eminet longiſſimus ſine fine ſpecus, Grotta ſcura dicta ab indigenis, quam ad duorum ferè milliariorum ſpatium adiuimus, ac guttæ certis locis viſuntur deſtillãtes, quæ columnas faciunt ceù Vitreas. Et hinc duo circiter milliaria, ad fluuium ipſum, quâ ſalebroſa vndique conualle à Serra Sancti Quirici Fabrianum itur nobile oppidum, eſt Sancti Victoris cœnobium, iuxtaq; lapidoſæ alterius aquæ ſcatebra, quæ ex imis lapidum fibris, filamenta quædam adducit albida, molliaq;, non ſine quodam ſulphuris ſapore, atque odore. Alioquî clara aqua, ac ſiccantis ſacultatis: vnde vſu balnei ad morbos ſupercutaneos recipiendam eſſe docuimus. itaque hodie incolæ vſurpant.

Grotta ſcura.

De aquis ex Cadmia naturali, alijsq; æris excrementis. Cap. XVII.

HAEC frequenter æquiuocatio in re metallica fit, vt ſub vna quadam nomenclatura, duæ, vel etiam plures, metallorum diuerſæ ſpecies comprehendantur, altera naturæ, altera artis. Quod perſæpe magnam parit confuſionem, eamque aliquando pernitioſam; non in his ſolùm aquarum impreſſionibus agnoſcendis, verumetiam in toto vſu Medicinæ. Vt multis locis ſuperiùs oſtenſum eſt, & præſertim de Minio, de Cennabrio, & de Sandaracha:

Cadmia duplex.

quorum alias oſtendimus naturales ſpecies, alias artificiales, ac longè inter ſe differentes. Idipſum ergo & de Cadmia animaduertere oportet: cũ alia naturalis ſit, & foſſicia Cadmia, cuius hìc oſtenſuri ſumus impreſſiones in aquis; & alia quæ caſu fit, dum æris lapis funditur in fornacibus. Qua in re triplex fit error, primò quod hanc tantummodo artificialem tenent communiter eſſe Cadmiam: deinde quia eam cum Pompholyge confundunt; & tertio quia indiſtinctè vtranque appellant Tutiam. quarum omnium rationem ſic breuiter habeto. Pompholyx quidem, quam Tutiam propriè ob tutelam fortaſſe in collyrijs oculorum appellarunt Arabes, ſolùm artis eſt: fauilla nimirùm leuiſſima, quæ dum coquitur æs è ſubtilioribus tùm æris ipſius, tùm etiam Cadmiæ partibus euolat, in bullasq́; exiles circa ſummum camini concreſcit, & quæ in angulos fornacis recidit grauior fauilla, hęc propriè Spodium, & Cinerula. Cadmia verò propriè fuligo, ac pars craſſior, quæ aſſidua vſtione vel parietibus hæret, vel ferramentis ſupernæ fornicis. At alia res eſt foſſilis, ſyncęraque Cadmia, quæ è metallis ſcilicet, æris, non è fornacibus, eruitur: & qualis à Dioſcoride primùm notatur, & deinde à Galeno exactè deſcribitur e Cyprijs metallis, quæ ſuperſtant Soli Ciuitati, vbi defoſſo monte multigenas aſſerunt inueniri venas, Cadmiæ, Chryſocollæ, & Miſyos, Soryos, Atramenti, Cęrulei, Aeruginis, in Chalcytidis ipſius mole adglutinatas, necnon exquiſiti Diphrygis ceù venas quaſdam. Iure autem hanc lapidoſam quis vocet Cadmiam, ſubdit Galenus, & quæ altera Cadmia multo eſt præſtantior. Et quæ ſequuntur. Frequens hæc ergo reperitur in fodiois Germaniæ, vt teſtantur illi Metallarij, & non modò æneis, ſed & argenteis, atque aureis, quam noſtri Tutiam, & corrupto pauliſper vocabulo à Cadmia Calaminam appellant. Colore hæc in luteum albicans, acris, & de natura æris, vnde calciamenta ac pedes exurere eam aſſerunt operarijs. Reperitur, & in Italia multis locis, primùm ad Cumas, Dioſcoride. Poſteà inuenta eſt in Senenſi agro, in Vicentino, in Bergomenſi, præcęteris verò in Mediolanenſi abundantiùs, vbi ex eius miſturá cum ære Orichalchum fit. Feſto quoque Pompeio authore ex antiquis; Cadmia inquit; terra eſt, quæ aſſumitur in æs ad conficiendum Orichalchum. Eſt autem Cadmiæ facultas Galeno eodem loco authore, leuiter deſiccatoria, abſterſoriaq́ue; in caliditatis verò & frigiditatis differentia temperata, nempè neutrum inſigniter efficiens, acrior tamen Germanica, ſi calciamenta exurit. Quam ob rem & in aquis, quæcunque ſit, moderatè exiccatoria ſit, & magis refrigerans pro aquę admiſtione. Vt tutius hac naturali aqua ex Cadmia naturali (ſi haberi poterit) vtendum ſit, in certis affectibus oculorum, quàm factitijs ex Tutia) pręparata collyrijs, quibus (ſi per inſcitiam artificis minus diligenter abluta ſit Tutia, (vt plerunque fit) inflammari affatim videmus oculos, nec intemperiem inhiberi.

Tutia. *Pöpholyx.* *Spodiũ ſiue Cinerula.* *Cadmia factitia.* *Cadmia naturalis.* *ix. Simpl.*

AQVAE EX CADMIA AD AQVISGRANVM.

AD Aquiſgranum in Belgis Cadmiæ genus foſſile memoriæ prodidit nouiter Franciſcus Ruremundanus, eius ciuitatis Medicus, quod vulgus lapidem Calaminarem appellat, coloris ſublutei, & candicantis, quo æs in aurichalchum tingitur. Nec longè vnum milliare balnea tradidit, quæ inter Sulphurata ſuperioribus libris retulimus.

ALIAE EX CADMIA AQVAE.

NON ſine quadam Cadmiæ natura, atque virtute mihi videntur eſſe quædam aquæ, quæ ocularijs affectibus medentur. Qualis Grotta Viterbij inter alias, quæ ære (vt communiter tenetur) atque Cadmia fortaſſe, quę ęri cognata eſt, participat. Tigurinæ ſimiliter aquæ in Heluetijs, & pręclarę ex Minio quædam in Hiſpania. Tales putamus intelligere voluiſſe Solinum in Sardinia fontes, qui Lucifugas pellunt. Vel fortè, quia Hæmatitis lapidis abradunt ſubſtantiam, quæ mirificè ad omnes facit oculorum, & palpebrarum affectiones, ſi infundantur, vel ſuffitu ſolo.

AQVAE DE BVXO AD S. CASSIANVM, ET PISCINA.

CADMIAE quoque aliquam materiam mihi videntur participare Aquæ de Buxo nuncupatæ ad Sanctum Caſſianum, quas in Ferratis anteà retulimus. Tùm ob excrementa, quæ exinde eruta vidimus cruſtacea, & Tutiæ modo dura: tùm etiam ex operationibus, quas inter hæ duæ ſingulares in eis ſunt; vna quòd oculos iuuant tàm bibitæ, quàm conſperſæ: & altera quòd ambuſtis ignè mirificè medentur, nam oppidani nullo ferè alio remedio ad ambuſta vtuntur. Cadmiam verò, ac Cinerem manifeſtè hic obtinet Piſcina dicta, cinericio ſecus vndique ſolo ipſo, ac aqua eodem tincta liuore. Quam in affectibus cutaneis, & quantumuis altam carnem occupantibus, id genus plagis perſanandis, ægrotantes tanquam alteram Piſcinam æſtate frequentant, ac mirificam experiuntur.

AQVAE CICERONIANAE IN BAIANIS.

PERPETVA verò memoria, propter vtilitates quas præſtant oculis, commeminit Plinius Ciceronianas aquas, quæ ſub nomine hodie balnei de Prato in Baianis habentur. Rationi verò conſonum fit ob illud iuuandi oculos experimentum, has Cadmia participare, quæ in Cumano agro naturalis eſt, Dioſcoride auctore, ac in Baiano, qui Cumano eſt proximus, ſcaturiſſe has aquas recenſuit Plinius, quarum hiſtoriam exarauit his verbis. Digna memoratû villa eſt, ab Auerno lacu Puteolos tendentibus impoſita littori, porticu, ac nemore celebrata: quam & vocabat M. Cicero Academiam ab exemplo Athenarum, ibi compoſitis voluminibus eodem nomine. In qua, poſt obitum ipſius, Antiſtio Vetere poſſidente, fontes eruperunt calidi, quos oculis per quam ſalubres, eleganti ſatis encomio, à Laurina Tullio eius liberto fuiſſe celebratos recenſuit his verſibus, inter alios.

Lib. 31. c. 2.

Bal. de Prato.

Plinij hiſtoria.

Hinc etiam apparent Lymphæ non antè repertæ.
Languida quæ infuſo lumina rore leuant.

Quo exemplo certiſſimû habetur argumentum in continuo fluxu verſari omnia: Vt quarum noua olim, ac clara fama aquarum, ac balnearum, noſtro tamen tempore, locis illis graui incendio abſorptis, ac balneis, vix veſtigia aliqua remanſerint.

De aquis naturalibus ex Chryſocolla, & lapide Armeno dicto, & cyaneo. Cap. XVII.

CHRYSOCOLLA quodam aurarij metalli purgamentum intelligitur. Cuius quidem, & lapidis Armeni, & Cærulei, ſeu Cyanei, quem & Lazuli appellant, eadem ferè natura videtur, ac eiuſdem, pro ratione, impreſſionis in aquis. Nam vna omnium origo eſt, ſeruato tamen ritè progreſſu, quem naturam ſeruare in propagatione ſpecierum contemplamur. Prima Chryſocolla eſt, quæ veluti limus quidam, ac vena putris ex fibris defluit metallorum, Plinio teſte lib. 35. capite v. craſſeſcens poſtmodum rigoribus hybernis vſque in duritiem pumicis. Colorem quam ſimillimè porri referens, quæ ex ærarijs in Cypro defluit, Dioſcoride: ſubalba quoque, pallida, & nigra, pro ratione fortaſſe ſocialium metallorum, auri, argenti, plumbi. Secundus progreſſus in lapidem fit, cùm nimirum tractu temporis induratur, Chryſocollæ colore infectus (vt ſcribit Plin.) optimusq; qui maximè viridis, communicato colore cum cæruleo. Qui lapis Armenius dicitur, regionis nomine cui primùm ab authoribus adſcriptus eſt: nomen tamen non variat genus, ac naturalis eſt non

Chryſocollę natura.

Armenij lapidis natura.

in Armenia

in Armenia ſolum, ſed in fodinis quoque Germaniæ in maxima copia (quod Germani quidam authores, & Matthiolus teſtantur) argenteis præſertim, aureis, atque æneis, à pictoribusque, qui eo frequenter vtuntur in pigmentis, verde azzurro nuncupatur.

Verde azurro.

In quibus fodinis & Cærulei, quem lapidem lazuli vocitant, ingens copia reperitur, cęleſtem apprimè colorem referens; vocatum lazuleum à pictoribus. Et in fidem; ſicut Plinius Armenium dixit colore Chryſocollæ infectum; ſic Dioſcorides, Armenius (inquit) eadem quæ Chryſocolla præſtat, ſed inefficacius, nimirùm in quo ob duritiem partes aliquæ acres ſolutæ ſint, quæ in Chryſocolla planè calefacientes ſunt, & ſiccæ qualitatis, carneſque modicè mordendo exedunt.

Cærulei, ſiue lapidis lazuli natura.

Arabes verò authores ob hanc Armenij, ac Cęrulei affinitatem, indiſtinctè vtrumque ſimul comprehendunt, ac eaſdem vtriſque tribuunt virtutes: vtpote qui ſolo ferè (vt dixi) naturæ progreſſu ſecundum prius & poſterius differunt, ac maior neceſſariò fit in quoquo progreſſu coctio, & induratio. Vnde qui primus fluit liquor; limus eſt; ſecundo dureſcens, Chriſocolla; tertio lapis friabilis, Armenus dictus; vltimus, ac exactiſſimæ coctionis, ac duritiei fit Cæruleus.

Lapis lazuli orientalis.

Quæ tamen genera differunt haud dubiè penes regiones, ac pro metallorum, in quibus fodiuntur ratione. Nam Cæruleus nobiliſſimus, ac gemmæ inſtar ſplendidiſſimus, in Cypro ac ærarijs metallis eruitur, Dioſcoride. imò qui lapis Lazuli orientalis dicitur, gemma eſt, ſcintillis illis auri congeneis ſibi emicans. Ex Germanis autem fodinis, vbi etiam reperitur, argenteis maximè atque ęneis, quæ portio diutiſſimam coctionem paſſa eſt, ea vitri modo ſplendet, haud vllis emicat ſcintillis. Minus verò elaborata pars, ſegmenta quædam marmoris ipſi Cæruleo adglutinata referunt, quæ friantur, ac virore Chryſocollæ ſimul ac Armeni cum Cæruleo ſunt conſperſa. Horum ergo omnium ſubſtantiam, & qualitates poſſunt aquæ ex prædictis mineris ſuſcipere: maximè verò Chryſocollæ, quæ tota ſolubilis in aquis eſt: deinde Armeni lapidis, caliditatem, ſiccitatem, craſſitiem, abſtergendi vim, atque acrimoniam. Stomacho aliquando noxiæ, ac bibentibus perncioſæ aliquæ.

Qualitates in aquis.

FONTES CHRYSOCOLLÆ IN DACIA.

IN prædictis ergo metallis omnibus haud dubiè inuenitur Chryſocolla, præſertim in æreis, de cuius natura maximè videtur eſſe, ac bona profectò cauſſa cur æneæ aquæ egregiam adeo obtineant detergendi virtutem, & quæ aperiant, attenuent, ac frangant lapidem.

Vis deterſoria.

Auri verò metalla, argenti, & plumbi, pro aliqua æris qua participant portione, Chryſocollam producere putandum. Rara autem habetur Chryſocolla; quoniam ea quàm rariſſimè in vſu medicis eſt: aurifices verò qui eam ad ferruminandum, ſolidandumque (vt vulgò loquuntur) aurum accipiunt, (vnde illi Chryſocollæ nomen) factitia vtuntur, quam Boracem vocant.

Borax auri ficum.

Nimirùm vt Dioſcorides quoque docet, & Galenus, quæ ex vrina pueri, ac certa Nitri portione diutiſſimè in mortario ex ære Cyprio rubro, ac æneo item piſtillo exagitatis, conficitur. Exemplum verò naturalis in aquis habetur in Dacia, quam hodie Tranſyluaniam vocant. Vbi è Carpatho monte (vt ſcribit nouiter Georgius Reycherſdofferi Tranſyluanus author) apud Neuoſolam oppidum, quod accolæ Biſtriciam appellant, fodinæ ſunt æris opulentiſſimæ, quæ Regiæ appellantur, ex quarum certis cuniculis aqua emanat vireſcens, ex qua, vbi in ſuis receptaculis ſubſederit, Chryſocolla colligitur. Quæ aqua facit & balnea aliqua, de quibus iam inter ænea diximus, in quarum natura omnis Chryſocollæ vis eſt conferenda.

De aquis naturalibus ex Ochra, Rubigine, ac Rubricis. Cap. XVIII.

QVAM rationem, atq; originem habet Chryſocolla è metallis ęneis, atque aureis, eandem habet Ochra è plumbarijs, Aerugo ex ærarijs, & Ferrugo ex ferrarijs metallis. Quinimò quodque metalli genus ſuum habet excrementum, idque maiori ex parte originem habet Chryſocollæ adſimilem: nimirùm quòd vel humore aliquo ingenito, vel influente ſupernè aqua concreſcit limus, qui pro metalli natura, ac fomite, in varias naturaliter ſpecies conformatur, vel pulueris, vel terræ, vel lapidis, diuerſorum colorum, & diuerſarum qualitatum. Communicant

cant tamen in multis, & in multis natura promiſcua. Aerugo propria æris, quam viride æris factiriū æmulatur: ac viſa in fodinis Cyprijs Dioſcoride teſte, per ardentiſſimos Canis æſtus deſtillare, virente admodum colore, inſignis quidem acrimoniæ, ac abſterſoriæ ſimiliter facultatis in aquis ęneis potiſſima cauſſa. Sicut & Ferrugo in Ferrarijs, quæ ſubrubet, quaſi creta exuſta. Ac eam conſequuntur varia Rubricarum genera, Synopis, Hæmatites lapis, Schiſton, Smiris, Bolus. De promiſcuis autem natura, eſt Ochra, quæ & in plumbarijs frequens eſt, & argentarijs, ac origine fermè cum Chryſocolla in fibris lapidum adhæret, colore luteo, leni, ac friabili ſubſtantia, vnde facilè fatiſcit in aquis. Talem narrant ex Germania ſcriptores, Ochram in Saxonia fluuium, qui eo lapidis, quem abluit ſucco dilutus, ac luteus influit ſimilis in ſenenſi agro reperitur ad Eroſinam oppidū, vbi plumbi vena, atque argenti, cum ochra, & terra pallida. Ei virtutem ſiccandi, ac adſtringendi tribuit Dioſcorides: & tamen Galenus Ochram mediocriter calidam ponit v. Simpl. cap. 12. Vbi eam inter medicamenta connumerat, quæ vrinam cieant, vt Ochra, inquit, & Nitrum, & Acetum Scilliticum. Veruntamen vires eam habere paululum diuerſas, pro natura metalli, vbi producitur, non videtur dubitandum; alibi calidam & incidentem, quam ob rem vim in aquis habebit inſigniter abſterſoriam, & quæ vrinam cieat. Alibi ſiccam, & tetram, ſtypticamque, & maximè quia hæc excrementa caſu multoties naturæ permiſta oriuntur. Nam in metallis ferri Iluæ inſulæ quinque hæ partes reperiuntur, Blanchetta, quam appellant, nos Argillæ putamus ſpeciem; Bolus, quæ rubra eſt; Synopis ſiccior, ac aridior Bolo; Ochra pallidior vtriſque, & Rubigo. Reperitur & in ferrarijs aliquando Hæmatites lapis, qui multoties Ochram æmulatur, nam & flauus, & niger, & ferruginis inſtar in fodinis reperitur, vt metallarij teſtantur: cum propriè ſanguineus ſit, vnde illi nomen, quanquàm & à virtute, quam inſignem habet ſiſtendi ſanguinem ita potuit nuncupari. Reperitur etiam per ſe, ac vtrobique ſiccam, frigidam, ſtypticamque aquis virtutem impertire valet. In ferrarijs porrò fodinis Schiſton quoque frequens eſt, quaſi ſciſſilis natura; qui in cunctis hęmatitem æmulatur etiam in virtutibus, quas habet tamen ad omnia infirmiores, Dioſcoride authore. Frequens & in argentarijs Germaniæ, & in Bohemia; terreno etiam vbi naſcitur, rubeſcente. Rubet & Smiris, quo Gemmarij, ac Vitrarij vtuntur, ferreæ naturæ, & gleboſus, inæqualiter fragilis, abſterſiuæ ſimiliter virtutis.

Aerugo & viride æris. *Ferrugo.* *Ochrę natura.* *Ochra fluuius.* *Hęmatites.* *Schiſton.* *Smiris.*

BALNEA QVAEDAM CVM OCHRA.

OMNES ferè aquæ, quæ rubore plus minus dilutæ, aut terram ipſam quâ influunt rubigine conſpergunt, aliquam veriſimile fit ex prædictis excrementis, ac metallicis concipere. Ad quarum diſtinctionem adiacentes ipſas terras, nec non & aquarum ipſarum operationes contemplari eſt opus. Nam ex Ochra fluuium in Saxonia luteum fieri iam diximus, quæ ibi naſcitur. Ochræ verò excrementa ac ferruginis ſimul mittunt Sancti Caſſiani balnea, Ficuncella præſertim dicta, quam ferri diximus, atque æris naturam obtinere. Ad Auinionis autem balneum, etiam riui, quacunque influunt aquæ, rubent, quæ cum ſtypticæ ſint, aliquam ex prędictis ſpeciem, vel Bolum, vel Hęmatitem concipiunt, quę ſunt ſtyptica. Nec minus in Piſanis, his adſimiles aquę dictę Ochra participant, ac ferrugine aliqua; vnde certis temporibus citrinę emanant. Quas in Monſerrato retulimus ad fluuium Burmidam aquas Ochrę, vel Rubricę concipiunt qualitates, ac tota eius agri tellus eius rubricę ſpecie eſt, in figlinis vaſis electiſſima, & circa Mellam fluuium in Brixiam.

Sancti Caſſiani bal. *Auinionis bal.* *Aquæ in Piſanis.*

De aquis ex combuſtis terrenis corporibus, calce, cinere, ac Pumice. Cap. XIX.

CORPORVM quidem terreſtrium combuſtorum copia cineris præſertim, atque calcis, vt non eſt aliqua minera propria; ita quacunque in parte ignis exęſtuat, & ex omnibus aquis calidis plus minus ſcatere inuenitur. Nam vbicunque ignis combuſtio fit, vel calx ex lapide calcario, vel cinis redundat, ex recrementis terrarum, ac radicum quas ignis offenderit. Qua propter calcis, ac cineris, communes quoque ſunt omnibus calentibus aquis, maximè verò feruidis impreſſiones, & qualitates quas tetigit Galenus lib. 9. de Simpl. Med. facult. his verbis.

Qualitates.

verbis. Sanè (inquit) plerique exiſtimant combuſta omnia ſeipſis frigidiora. Alij contrà combuſtorum omnium augeri caliditatem: Vtrique verò per indiſtinctionem errant. Planè enim conſtat quædam ex combuſtione calidiora fuiſſe reddita, & ad guſtum, & ad tactum & ad facultatem operandi. Quædam contrà tactu conſtat, & vſu minus effici calida. Ad diſtinctionem igitur vtrorumque ſciendum eſt: quòd acria quidem ſi vrãtur, multum caloris amittunt. At quæcunque acria non ſunt, multum ex vſtione caloris aſſumunt. Sanè combuſtorum omnium nullum planè eſt frigidum. Relinquitur enim in illis

4. Meteor. velut ἐμπύρευμα, hoc eſt ignitio quædam, teſte Ariſtotele. Siquidem humidum omne combuſtio abſumit; reſiduum autem quod remanet, terrenum eſt cum empyreumate, quod diximus, quales nos propoſuimus Cinerem, Calcem, atque Pumicem. Ex his Galeni verbis duas colligimus concluſiones: prima eſt, quòd nullam ex combuſtis terris pertranſit aqua, quæ non aliquam caloris vim, poteſtatemque conceperit; nullum enim combuſtorum planè frigidum eſt. Altera eſt, quòd qualem, & quantum caloris gradum poſſint aquæ ex ipſis concipere, non à ſpecie modò combuſtæ rei, ſed à ſingulari ipſa materia combuſta ſpeculandum eſt. Nam ſicut per ſpecies alterum altero calidius eſt haud dubiè (nam calx acerrima, minus acris cinis, & minus vtraque pumex ſpecie ſua) ita ſingulariter cinis minus acris ex vna materia, ac ſingulari loco reperitur, quàm ex alia materia, vel loco: & de Calce & Pumice, alijſque id genus recrementis ſimiliter putandum. Atque hęc profectò cauſſa eſt cur ex vna ſpecie, vnaque materia terræ, diuerſas tamen certis locis vi-

Quæſtio. demus in aquis emanare qualitates, potiſſimùm in ſapore. Et patet etiam ratio ad quęſtionem, an ex calce aquæ, & ex cinere lixiuium caloris gradum, quem noſtra opera acquirit, eundem ex natura concipiat in terris? Nam non eſt certa proportio, nec vna ratio. Quippe affuſa ſuper calcem aqua intenſiſſimus quarto gradu excitatur feruor in aqua ipſa, ac acerrimum ſimiliter ex cinere fit lixiuium: ex indetàm cal, quàm cinis exoleta

Calx lota remedium ad ambuſta. remanent, & nullius poſteà impreſſionis omni ex eis caliditate tranſmiſſa in aquas. Imò Calx exactiſſimè lota, cùm ſine morſu ſiccet (Galeno teſte) ad combuſta igne cum oleo, fit remedium ſingulare. At in terris quæ impreſſio fit ex combuſtis id genus rebus, vniformiter fit, manetque vno tenore perpetuò. Vbi maior, vbi minor, vbi mediocris pro diuerſitate combuſtę materiæ, plus minus ſua natura acris, vt iam ex Galeno oſtendimus. Nec non pro ratione ſubiectorum certis locis calorum, ac adiacentium cum calce ipſa miſtorum, quę variant ſine fine; & vel augent aquis acrimoniam, vt de tot miſtis terreſtribus dictum eſt, quæ vim obtinent naturaliter igneam; vel retundunt, quia ſimpliciter terrea

Acerrimæ aquæ in Volaterrano. ſint, ac frigidę, ſiccęque qualitatis. Vnde in Lacunis Volaterranis acerrimę perpetuò ſaliunt aquę: in quibus nimirùm combuſtio ſubſidet aliqua, & terrę natura tota foris, atque intus Chalcanthoſa, ſalſa, atque acris. In Auernis uerò Campanię minus acres, ſed putidis continenter ſunt aquę contemeratę uaporibus, ex continua illarum terrarum combuſtione.

LOCA IN SENENSI, AC AQVAE CINEREAE.

PRO naturali copia terrarum combuſtarum, quas tot locis narrauimus in Hetruria,

Ad Sanctã Cæciliam. duo ſunt loca inter alia in agro Senenſi, manifeſtè cinerea. Vnus eſt ſub Vico Sanctę Cęcilię, non longè à Rapolani balneis; ubi ſubterraneus, qui eò influit calor, ex terrę raritate exęſtuat ad ſuperficiem, ac campum iugeri magnitudine totum cinereum, ac bulloſis ex eo ſcatentem aquis occupat, feruorem verò exhalat vaporum in omnem illam viciniam, pręteruolantibus exinde auibus infeſtiſſimum. Altera lacuna eſt adſimiles aqua frigida-

Ad Pientiam. rum inter Pientiam & M. Politianum, ubi tellus undique quaſi latentes ſub cinere continens feruores crepitat, ac depluentibus præſertim imbribus ingeminat ſonitum.

CINEREAE IN ISCHIA, ET IN BAIANIS.

NVLLA verò tellus mitiora habet cinerearum aquarum exempla, quàm Aenaria Inſula,

Inſula, & in conſpectu eius Baianus, ac Puteolorum ager loca, tot adeo funeſta incendijs & quę ex ipſis ignium ſalebris,& inter ipſos cineres paſſim calentibus, ac multifariam admiſtis aquis ſcatent. In quibus tamen non mirum aliquę, quanquam eandem toto eo tractu terrarum originem, ac ſubiectam habeant combuſtarum terrarum ac cinerum natu ram,non tantùm acres non ſunt, nec iniucundę,ſed blandiſſimę ex ipſis cineribus exiliunt iam extinctis. Alię, in quibus aliqua uiget acrimonia, utiliſſimę in potibus ad multas infirmitates; abſterſorię nimirùm naturę, ac uel Nitroſę ſunt, uel ſalſę. Ariſtotelis quo que teſtimonio, qui in 1. Meteor. Salſas dixit naturaliter aquas, cineris & calcis naturam retinere. Geber uerò optimus inter Alchimicos philoſophus, Salis atq; aluminis ma teriam aſſerit calcem eſſe, eo potiſſimum argumento, quòd in aquis ſoluitur, ut ſalſuginea, aluminoſa reliqua. Gypſum pręterea cognata calci res eſt, quod ipſum & è lapide item coquitur.

Cineres potabiles.

Cineris, & Calcis natura ſalſa.

APONI AQVAE CINEREAE.

QVAMOBREM, nulla eſt peritorum, quę uidetur, controuerſia, dum Patauinas ad Aponum aquas, gypſeę, calcinatę, cinereę, ſalſę, aluminoſęque miſturę ęſtimant. Nam idem fermè omnium eſt fundamentum; terra nimirùm ſulphurea, & quę olim fortaſſe combuſta, vt aliàs diximus, adhuc illius combuſtionis retinet veſtigia, cineres, pumices, calcarios lapides, feruorem ſubterraneum, qui & ad ſuperficiem certis locis exęſtuat,& aquas, quæ hinc inde ex his collibus emanant calidas, reddit, & plurifariam ſalubres. Fundunt verò ſpecialiter Aponi balnea certis vicibus liquamen id genus albidum ceù calce diluta eſſent, tumque maiorem habere efficaciam putantur in remedijs.

CINEREAE, AC SVLPHVROSAE AQVAE IN ARDENTIBVS TERRIS MVNDI NOVI.

EX terris verò ardentibus, ac incendijs noui orbis, quæ recenſuimus lib. 4. in Guitima la, ac Nicargua prouincia, manifeſta ſunt cinerearum, ac ſulphurearum aquarum exempla. Immò tota illa regio, quæ ſub Tropico Cancri centenis vltrà milliarijs, ad portum Sancti Michaelis, & in Pariam vſque protenditur; pro quadam naturæ & illorum calorum compenſatione paſſim abundat variæ naturæ, ac magnis fluminibus diluitur, ex quibus ſtagnantes aliquæ permultos faciunt lacus, ad nauigationes iſtas occidentales opportuniſſimos, & qui frigidas adferunt omni illi regioni, ac ſaluberrimas auras. Quorum vnus inter alios hoc nomine memorabilis eſt, quòd ſex circiter milliariorum ambitu vadoſus quadantenus ſit, nauigabilis; cęterum in vaſtam quandam ad medium præcipitat voraginem, vt ceù Syrtes quædam, & Carybdis, accedentes, ac periculi ignaras abſorbeat naues. Quamquã verò illa incendia non perennes mittant flammas; tantam vim tamen cinerum quandoque eructare conſueuere, vt pro frequenti vndique in campis ſqualore, ac lapidum combuſtorum mole, quos iactat ad marinas vſque vndas, flumina quoque ipſa ſqualida reddantur; quapropter cinerea à primis aduenis ſunt nuncupata. Fontes verò cùm non deſint inter alios potus vtiles, lacus eſt, ad oppidum Ninderi, ex quo eliciunt potabiles, aut dulces, arte ex altis ſub cinere hauriunt puteis. Pluri autem ex parte, ac longè à fontibus ob ſoli quã decurrunt qualitatem inſuaues fiunt, vel ſalſæ, vel cinereæ, & aliæ non minus ſulphuratæ ſcatent, & calidæ, quas atteſtantur primi inuentores ad vſum, more noſtro, balnearum, ſe excepiſſe, ac in morbis quibuſdam grauibus curandis, etiam à Venerea lue coemptis non inueniſſe meliora præſidia.

Lacus ſe abſorbens.

Flumina cinerum.

Balnea cinerea ſulphurea.

AQVAE CALIDAE EX CALCE IN DACIA.

Calx naturalis.

CALCIS verò naturalis clarum exemplum habetur ex aquis in Dacia, quæ à Tranſyluanis authoribus nouiter in hunc modum deſcribuntur. In Zepuſio plures emanant aquæ calidæ, vtiles hodie quoque, & celebres in balneis. Hieme calidiores quàm æſtate, ac lapideſcentes aliquæ cum magno ſtrepitu, exeunt, vnde a riui murmure Rauſehenpach ab indigenis appellantur. Ac plures ſimiles ad pagum qui vocatur Sancti Ioannis, ad pagum Sancti Andreę, ad ædem Sancti Martini. Vbi inter alias erumpit aqua bullienti ſimilis, cum magno intus ſtrepitu, ac murmure, & quàcunque ſubinde excurrit lapideam facit terram. Infra verò terram quoddam gignit lapidis genus, quod aquis diſſolutum ad opera deſeruit cęmentaria calcis vice. Qui verò lapides vndique ſecus riuos eruuntur, tophi inſtar, & pumicoſi, ex glutinis cuiuſdam tenacitate, quod continent, duriſſimæ ſunt in ædificijs ſtructuræ.

EX MARGA AQVAE.

lib. 37. c. 6.

CALCARIAM porrò quandam, ſeu cineream putamus materiam, quam Margam dicunt, quam deſcribit Plinius, ac terræ adipem vocat, multæq; eſſe vbertatis aſſeuerat, vbi in campis ſpargitur ſtercorandis. Quod diſſimile ueri non ſit; nam & cinerum globi, qui iugiter ex Aetnę faucibus eructantur, ubi pluuias ſenſerint, agros vndique regionis, ac uineta impinguant. Natiua hæc per ſe certis locis, vt quas ſpecies eius notant Germani authores apud Saxones reperiri ad lętificandos agros, diſcolores, albas, cinereas. Scatet quoque è lapidum fibris, metallisque uarijs, vnde & cum aquis commiſta, ſtypticeas qualitatis reddit, ac ſanguini ſiſtendò efficaces.

DE LIXIVIO.

LIXIVIVM ergo (ut ex Galeno elicitur VIII. de Simpl. medica. facult.) communiter intelligitur quod maceratis aqua cineribus percolatur: quippe partes ex cinere tenues,

Cineris differentia.

ac fuliginoſæ in Lixiuium tranſeunt, reliquum uerò terrenum, & infirmum, & morſu caret. Verùm (ſubdit Galenus) non omnis cinis eadem temperatura præditus eſt, ſed pro combuſtæ materiæ diuerſitate uariatur. Ex lignis, quæ acerbam præ ſe ferunt qualitatem, ceù quercus, ilex, arbutus, fagus, lentiſcus, hędera, & id genus alia, non parum aſtringit.

Ex ficulneis.

Ex ficulneo autem ligno, quod plenum ſit ſucco acri, & calido, multum acquirit acrimoniæ, abſtergitque velut qui ex cinere fit tithymalorum. Eſt & Calx (ſubdit ipſe) cineris quædam ſpecies, cæterùm tenuioris eſſentiæ quàm qui ex lignis fit, nimirùm quanto lapides exactiùs torreri, ut cinis fiant, poſtulant.

Calx cineris ſpecies.

Lixiuium ex calce.

Porrò Calx ſi lauetur aqua (ſubdit IX. Simp.) ſuam exuit mordacitatem, efficitq; uocatam κονίαν, hoc eſt lixiuium, & ipſa abſque morſu deſiccat, omni caliditate in aquis depoſita. Porrò ex harundinum radicibus atque corticibus, authore Dioſcoride libro primo cum aceto alopeciæ medetur. Galen. autem VII. Simpl. Cortex inquit radicis eius combuſtus admodum tenuium partium, digerentisque facultatis efficitur, cum abſterſoria facultate, ut exiccet, & calfaciat tertio quodammodo ordine.

Ex harundinibus.

Sarmentorum uerò cinis, Dioſcoride teſte lib. V. vrendi uim habet. quam ob rem in uſu hodie ex utriſque Lixiuium eſt ad pilorum defluuium in morbo Gallico, de quo opportuno magis loco dicendum eſt lib. VII.

Ex ſarmentis.

De amaris naturaliter aquis. Cap. XX.

AMARAE autem aquæ, omnes miſturam aliquam præ ſe ferunt amaram. Huius ſaporis cauſſam Galenus ſimpliciter in calorem, ac ſiccitatem retulit, his verbis. Nempe peraſſata rei ſubſtantia velut cinis, vel potius fuligo. Ita admodum excalfactis dulcibus amaritudinis cauſſa conſtat, ſiue inquit ab igne, ſiue à calore ingenito id fiat. Vt in melle; cui ſi pluſculum accedat caloris, aut ignis admoti, aut febrientis hominis eſu, ſtatim amarum efficitur. Ita ſanguis ſi incaleſcat, bileſcit, amarusq; efficitur, & qui ieiunium aliquandiù ſuſtinent, ijs ſaliua ſalſa redditur, mox diutius prorogato ieiunio, non ſalſa modò fit, ſed & amara. Simili exẽplo in natura, lacus bituminoſi aquas non ſolùm ſalſas quis aſſueret, ſed & impensè amaras; quia ſcilicet plus quàm alia aqua peraſſata eſt, & ſqualida. Quod & Nitri, & cineris exemplo cõfirmatur, quæ amara cùm ſint; terrena conſtant eſſentia, exactè à calore elaborata, ac veluti ſuperaſſata. Atq; hæc eſt Galeni ſententia: cui inſtat, imò potius eius amplificat doctrinam Auerroes v. Colliget. amaritudo enim (inquit) non ſolùm ſequitur complexionem calidam, & ſiccam, ſed & frigidam, & ſiccam. Quarum cauſſarum diſtinctè ponit idemmet Auerroes exẽpla in 11. de anima. 105. Sapor enim amarus qui ſequitur dulcem, fit à calore, vt in melle viſum eſt, ac præallegatis alijs à Galeno exemplis. Sed ſapor amarus, qui præcedit dulcem, fit à frigiditate, vt in glandibus, & xilocaractis, ac id genus fructibus videre licet, primò amaris, defectu ſcilicet caloris, & indigeſtis adhucmox dulcibus, bene digeſtis. Adde his tertiam cauſſam (ſi libet) amaritudinis, quæ in aquis eſt præcipua; ex miſturis, ſcilicet naturaliter, & tota ſua forma amaris, calidis maximè, & peraſſatis. Qualis iam dicta eſt Sandaracha, Vitruuio quoq; teſte lib. VII. cap. III. per cuius defluxum, ſcribit ipſe, Hypanim in Ponto fluuium paruo fonticulo amareſcere; quod eſt amareſcere ipſum ex accidenti miſtura. Sic ex Nitro aquæ, ac ex cinere aliquæ amareſcunt, non quia vllum perpeſſæ ſint calorem, aut frigus, ſed quia ex accidenti corpora illa incurrunt amara. Hac ferè de cauſſa amaræ aquæ omnes amareſcunt. Quales multas habet Aegyptus, quę ſuprà Nitrarias tranſeunt. Ac plures memorantur circa Rubrũ mare. Ita & Bitumen amarum naturaliter, cum ſalis maximè miſtura ſuperaſſati. Quam ob rem (vt Galenus ſcribit IIII. Simpl.) in Lacu, quem diximus, Palęſthinæ bituminoſo, nullum neque animal, neque planta ineſſe conſpicitur, ac vel iniectos enecat piſces. Sunt enim amara omnibus propè animantibus iniucunda, nedum hominibus. Aſſerunt tamẽ noui nautæ ex montanis impetu manare lacum Abibo dictum, nigris ex bitumine, & amaris aquis, & fluuiũ ſimiliter in finibus Anzeræ, ex quibus incolæ decoquunt ſalẽ. Amaritudo (inquit Auerroes loco citato) eſt in vltimo cõtrarietatis nutrimẽto animaliũ, & cõtraria dulcedini ꝑp ſiccitatẽ. Ideo, ſubdit, in aqua maris maioris, quia eſt nimis ſalſa, & multũ amara, non põt viuere aliquod animal. Talẽ in Auernis diximus naturam, terris peraſſatis atq; cinereis.

4. Simpl. — *Amaritudinis ſecunda cauſſa.* — *Tertia cauſſa.* — *Hypanim in Põto flu. amareſcere* — *Lacus Bituminoſus.* — *Aqua maris maioris amara.*

De acidis aquis naturalibus. Cap. XXI.

SINGVLARIS autem conſideratio de aquis naturaliter acidis eſſe debet; tùm quia hæ multam præ ſe ferunt nobilitatem ſubſtantiæ, atq; ſaporis; tùm quia nobiliſſimarum pariter operationum ſunt in potibus medicatis, ac nulla tamen pars aquarum fuit minus definita ab auctoribus, tàm antiquis quàm iunioribus, quàm hæc de acidarum natura. Quapropter nos earum tres examinabimus opiniones: primam ad ſententiam Theophraſti, ſecundam Ariſtotelis, & tertiam Vitruuii, iuniorumq; quorundam; vltimam ponemus noſtram. Siquidem apud Theophraſtum in libris de hiſtoria plantarum, duo legimus ſaporum acidorum genera; alterum quidem, quod ex putrefactione fit, vt quùm ex vino fit acetum: alterum verò quorundam fructuum eſſe propriũ. Naturalis (inquit ipſe) vini mutatio in amarum eſt, ſeneſcens ſcilicet, ſed ſi quaſi per violentiam, & præter naturam mutatum ſit, aceſcit. Siquidem acidi ſaporis natura ex his ſimpliciter redditur, quæ propter putredinem attenuata iam fuerint. Cui ſententiæ omnes conſentiunt: nam Alexander Aphrodiſeus in IIII. Meteor. aciditatis dicit eſſe cauſſam calidam frigidam & tenuem Galenus, cum participatione caloris, vt dicemus. Auerroes autem in 11. Quolibetorum, dixit conſiſtere in frigido. Nec eſt contradictio, nam vt ipſemet pauloposteà declarat, Aciditas ſubſtantialiter à frigido fit tanquam ſubiecto, accidentaliter autem à calido corrumpente. Simile quiddam accidit lacti; putreſcens enim lac, attenuatumque, pauliſper aceſcit, & fit aqua acida. Et chylo in ſtomacho, vbi putreſcens liqueſcit,

Aciditatis duo genera. — *6. de cau. pl.* — *cap. 6. & c. 15.*

& redditur acidus. Et ex ſuccis id planè liquet quorũdam fructuum, ex quibus putrefactis,
& aceſcentibus, conficiunt quædam nationes vocatam Ceruiſiam. Porrò alterum genus aci
ditatis naturale eſt, idéque euidens in multis fructibus, pręſertim immaturis; qui acidi ſunt,
non quia alicuius putrefactionis ſoboles ſint, ſed quemadmodum de fructibus & de rebus
naturaliter amaris diximus, acidi planè ſentiuntur ex indigeſtione partium, & ob diminutũ
calorem. Vt in Ceraſijs patet guſtu acidis naturaliter, & nõ ex accidẽte putredinis. Idem ſen
Acetũ ſcatere vermibus. timus in ſucco Citrij mali, qui exactè acidus eſt. Idem habet Omphaciũ ex immaturis vuis,
malum punicum, ac fructus alij. Et plantæ quædam acetoſæ. Ex quibus iam duplex huius
ſaporis apparet cauſſa, altera per indigeſtionem, ob diminutam cum multo frigido calidita-
tem; per putrefactionem altera, exemplo ex aceto manifeſtiſſimo, quod ſi intẽta oculorum
acie ſub ſole luſtraueris, innumerabili minutiſſimorum vermium copia ſcatere videbis. In
quibus non dubiè tota vis aceti ac forma caloris conſiſtat, hoc altero noſtro experimento
certiſſimo: nam decoctum, vt ſyncerius forſan experiremur acetum, vbi prius ſyncerum ap-
parebat, & atomis illis germinans vermiculis, contrà euenit, nam amiſſo ſic omni vigore, &
exoleto acore, ſubſtantia viſa eſt nebuloſa, decolor, & ceù cadauerata. Illa verò partium di-
uerſitatem, frigoris. ſ. & caloris participationem in aceto, Galenus in primo Simpl. cap. 18.
Mirifica coniectura imaginatus eſt: neceſſariam eſſe quandam partem in omni aceto, quæ
inſtar fęcis in vino eſſet, & eam forſan eſſe, quæ caloris eius particeps eſt, reliquũ verò quod
tenue eſt in aceto frigoris eſſe. Non enim (vt poſtea arguit) quicquid tenuis ſubſtantiæ eſt,
2. Aphor. 20. idem perpetuò calidæ, & igneæ pronunciare conuenit: imino cõplura frigida, terrearum par
tium ſunt, vt nix, & borealis autem. eadem ſententiam Hippocratis, Ἕλκεσι τὸ ψυχρὸν δακνῶδες,
Acida non ſiunt per indigeſtionẽ vlceribus frigidum mordax. Verumtamen vtra iſtarum, an ex natura, an per viam putredi-
nis, ſit cauſſa acoris in aquis naturaliter acidis: neutra videtur. Vtrunque enim tàm indige-
ſtio ſcilicet, quàm putrefactio rei miſtæ eſt, non ſimplicis elementi. Et qui fructus naturali-
ter aceſcunt, tota ſubſtantiæ proprietate aceſcunt, ac virtute ſeminis ſpecifica. At aquæ eſ-
Nec per putrefactionẽ ſentialiter ſine vllo ſapore, aut qualitate ſunt, vnde ἄποιον Græci aquam cognominant, om-
nis videlicet qualitatis expertem. Nec tamẽ putrefactio aciditatis earum eſt in cauſſa; nam
I. in aquis, etiam compoſitis, nulla eſt, quæ vini, vel lactis ſubſtantiæ proportione reſpondeat,
& quæ poſteà corrumpenda veniat in acorem. Imò aqua, vbi naturaliter acida oritur, nullũ
II vestigium, nullam pręſe fert diſpoſitionem putredinis, incorrupta, limpida, ſyncera manẽs.
Et ſi corrumpantur aliquæ, vbi reſederint, corrumpitur ſimul & acor. Præterea acor ex pu-
III. tredine in tempore fit; at breui curriculo aquarum per venas ſuas, quę nam putredinis occa-
ſio eſſe poteſt? Et tandem putredo plus, & minus fieri contingit, pro certa anni conſtitutio-
Opi. Ariſtotelis. ne, & temporis; pro vi caloris, & cauſſæ plus minus corruptiuæ; at aciditas fontium vnifor-
mis eſt. Non ergo ſupponit putredinem præuiam. Porrò apud Ariſtotelem in 11. Meteor.
non eſt dubium aquas aceſcere ex accidenti: verùm quæ nam ſit accidentis huius ſpecialis
cauſſa, non eſt facilè definire. Quippe Ariſtoteles hoc ſupponit pro conſtanti & certo, quòd
aquæ ex accidenti miſtura terrę, quaquà tranſeunt, mutentur, nouumque induant ſaporem,
& nouã qualitatẽ: & de ſalſis ſpecialiter, ac acidis ita habet. Quicunq; amniũ, fontiumue ſal
ſi ſunt, eos maxima ex parte aliquãdo incaluiſſe cẽſendũ eſt, deinde ignis principium extin
ctũ fuiſſe. Terrã verò per quã tranſmiſſi colantur, cineris, & calcis naturã retinere. Nã terra
dũ ignem ſentit (quod plus minus id pati ſoleat) varias ſaporũ, colorũq; formas contrahit:
quippe quæ aluminis, calcis, & cæterorũ id genus virtutibus plena reddatur, ac exinde quę
dulcis influit aqua permutari ſolet. Et quędã aceſcit, quomodo in Sicilia agro Sicanico eue
Exercitatio opi. Ariſtotelis. nit. Hæc ibi Ariſtoteles. Vbi primũ ſummus philoſophus videtur obiter, & excẽpli duntaxat
gratia locutus, nõ ex profeſſo. Nec porrò eſt neceſſariũ, vt quãquã pręſe ferãt aquæ qualita
tẽ, aut saporẽ, eã ex accidenti miſtura, quã obiter trãſeũt, cõcipiant. Videtur. n. multas aqua
qualitates habere cõgenitas, ex vaporibus nimirũ heterogeneis, vnde fiunt; quã cauſſam de
cõmuni aquarũ origine iã ꝓbauimus li. 1. c. 2. ac eadẽ in aquis ſpecialiter multis fiet perſpi
cua. Et tandẽ nec propria acoris aquarũ ex miſturis eſt cauſſa, vel calx, vel cinis, quę obiter
offenderint. Primò quia nec vbiq;, nec ſemper calx, aut cinis generant acidas; nã hęc eadẽ
Vitruuij poſitio. ſalſas alias reddũt, alias amaras, alias inſipidas in Baianis. Et deinde quoniã ex Chalcãthi
natura, & ęris lapidibus, & ex alumine aliquas videmus emanare acidas. Vlterius ergo de
propria cauſſa inquirendũ eſt. Ex poſterioribus autẽ ſcriptoribus Vitruuius loquens & ipſe
de Acidarũ natura, ſuccũ dixit natura acidũ in terris, qui aquis ipſis obiter concorporetur,
eſſe huius ſaporis in cauſſa. Cuius nõ fuit à nobis omittẽda authoritas, etſi hęc nõ fuerit pro
Iuniorum poſitio. feſſio; nã iuniores quidã vix aliã adducũt cauſſam: quorũ idcirco magis admiror hac in par
te inſcitiã, qui ſaltem nullum talẽ curauerint aſſignare ſuccum interris naturaliter acidum.

Propria ocapi.tres Acidarum cauſſa.

DICAMVS igitur, quod negari omnino non poteſt aliquas huius ſaporis aquas, ex concurſu obiter ſuper aliquas miſturas, aut ſuccos acres emanare acidas. Vt de multis dicemus eius ſaporis aquis, quæ vel ferruginem conducunt, vel ęruginem, vel alumẽ liquidũ; craſſæ, graues, & turbidæ. Verùm de nobilitate acidarum, quas videmus ſynceras, limpidas, leues, ac præter acorem, non differentes à puris aquis; harum præcipuè qualitates ſunt de his, quę à tota origine, proprioq; temperamento reſultant. Vbi meminiſſe oportet de origine, ac triplici temperamentorum genere aquarum naſcentium; quæ primo libro propoſuimus. Aliã ſimplici ortu ſynceram naſci, & puram, quæ poteſt tamen obiter inſyncera fieri, & impuram aliquam induere miſturam. Aliam concipere vaporum naturam; qui ex intima matrice, vnde eleuantur, vel penetrent aquarum venas, illaſq; inalterent ſua qualitate. Vel, quæ tertiũ genus aquæ eſt, cùm ipſimet vapores combibiti in terræ poris ſuperioribus, ac frigidis, in aquas conuertuntur talis naturæ, & qualitatis, cuius ipſi à prima matrice ſoboles ſunt. Eo modo in aquis deſtillatis concipi diximus exactè rei deſtillatæ naturam. Nec ſecus contingit aquis quibuſdam naſcentibus; ſuppoſitum eſt enim terram heterogeneis admodum oppletam eſſe vaporibus, atque horum metallici quidam aërem in poris ſuis alterant, inſyncęrum, vdum, rancidumque efficiunt, qui paulatim tabeſcens in aquam, acidum ipſi aggenerant ſaporem. Quare vnam trium cauſſarum de omni acidarum aquarum natura eſſe neceſſe eſt. Vna quòd à Minera, quam ſtatim aqua abluit, etiam ſynceró ortu, inficiatur, eiuſque materiæ, ac fortaſſe ſucci ſuſcipiant naturam, vt priores dixere. Altera, quòd à vaporibus alterentur ſuppoſitæ infra venas mineræ, quos aquæ intercurrentes combibant. Et tertia, caque optima, quòd ex eiſdem vaporibus, qui in terræ poris frigidis, perinde fit in aëre, conuerſi in aquam, ſuas illi congenerent qualitates. Vbi duo alia ſunt videnda: primum quæ natura ſpecialis ſit in terris horum vaporum matrix; deinde ſigna, quæ has diſtinguant cauſſas ac genera acidarum aquarum. Quæ ergo natura ſpecialiter in terris ſupponenda ſit acidis aquis, duo dicimus eſſe manifeſta. Primum, hunc saporẽ non habere certum ſuccum, nec propriam metalli ſpeciem in terris, ſicut cæteri ſapores, vt ſalſus v.g. qui ſalem habet. Nam omnis metalli acrimonia habet proprietatem ad acorem. Quod conſtat experientia, nam alio loco reperitur chalcanthum, vel æris lapis, alio loco cinis, & calx. In Hiſpania, & Aquitania acres ſunt putei, qui aquas longè concipiunt ex fibris argenti viui. Quandam acrimoniã imprimit quoque vena ferri, ſubinde alumen dulciorem, & nitrum. Alterum haud minus eſt manifeſtum, quòd inter omnes ſuccos, ac materias ad acrem impreſſionem idoneas, idonea ſuper cæteras eſt acidis gignendis aquis, materia æris, atque Chalcanthi. Qua de re claram nobis præbet demonſtrationem metallum ipſum æris; ſuper quo videmus breui ſpacio aquam, & quemque ſuccum, etiam oleum, fieri rancidum. Multo verò magis id fieri infrà terræ viſcera conſonum fit, vbi metalli huius aliqua propagatio exiſtat; nimirùm ob principiorum, ac materialium metalli huius naturam, quæ ſolubilia facilè in aquis ſunt, & aut cineris, aut ſalis, aut aduſtionis alicuius ſapiunt naturam. Idipſum iam ſuperiùs cùm de æneearum natura loqueremur, oſtendimus; primum veluti ſeminarium, ac matricem æris eſſe Chalcytim, Sory, Miſy, Melanteria, chalcanthũ; quæ guſtu omnia mordent, aſpera, acria. ac ubi madorem aliquem ſenſerint, aceſcunt. Et poſteà, quod multi in hoc eſt momenti; Nullum eſt inter cætera metalla, quod tantam aggeneret in ſe excremẽtorum copiam, & acriũ, quàm æris metallum. Quæ quanquam de eſſentia æris, non ſint, ſed mera eius excrementa, quæ redundant in formam aut ſuccorum, aut ſalium, aut vaporum: prudentiſſima tamen natura, quæ nihil patitur ocioſum, per aſſiduam cum eo metallo digeſtionem, in aliquam reducit perfectionis ſpeciem. Nam in metallo ęris ex alio excrementi genere facit cæruleum, ex alio chryſocollam, ex alio Dyphrygem, quaſi terreum, & bis vſtum totius lapidis excrementum; & aliqua præterea genera relinquit indigeſta, aut quæ in via ſunt ad digeſtionem aliquam; vt eſt ęrugo, quam viride æris æmulatur, guſtu mordaciſſima, & acida, chalcãthi materia, Ochra, Rubigo, & id genus multa. Quorum omnium nulla eſt acida aqua, quæ non aliquod educat, præſeferatq; veſtigium; ac argumento pariter ſunt nobis certiſſimo, ſaporem Acidum in terris, ſi aliquam habeat propriam materiam, nullam habere magis certã, aut idoneam, quàm metallum æris; quod & operationibus poſteà confirmabitur. Cur verò non omnes ex æris materia naſcantur Acidæ? iam manifeſta eſt ratio, quoniam hęc acritas vtplurimum ipſorum excrementorum eſt potiùs, quàm æris; atque hæc vbi plus, vbi minus redundant, vbi alterum, & non alterum. Et pręterea facit caſus, aut natura potiùs Regina rerum, vt ſuopte ductu aqua per excrementorum fibras potiùs, quàm principiorum ipſorum deducta ſit, quorum concipiat impreſſiones, vt Ochræ, Aeruginis, chalcanthi, quorum (vt dixi) exacta in aliquibus acidis aquis apparent veſtigia. Ergo diuerſitas

Lib. 1. c. xi.

Prima cauſa.

II.

III.

Materia Acidarum nõ vna eſt.

Materia æris Acidarũ propria.

Aeris eſſentialia.

Aeris excrementa multa.

Ex materia æris cur nõ omnes Acidæ.

Acidarum differentia.

huius ſunt duæ primæ cauſſæ:prima,quoniam non omnia vbique eadem affatim ſunt metalla; & deinde quoniam non candem cum aquis vbique proportionem, nec communicantiã habent. Alibi aqua totum influit metallum,alibi fibras tantùm elambit excrementorum, quorum primùm hæc acrimonia propria eſt. Alibi ſupernè aqua vapores duntaxat concipit in ſe,quorum admiſtione ſaporem ipſum induet acidum. Alibi tandem ſyncerus ipſe vapor æris,vel chalcãthi fit aqua,& fit aqua acida,quæ omnium hoc in genere nobiliſſima eſt, ſyncera,limpida, & clara,& ferè non differens ab aqua ſimplici,niſi acore.

Signa Acidarum diſtinctiua. Acidarũ eſſentialiter ſigna.

Habent verò hæ differentiæ omnes ſua ſigna diſtinctiua: nam quæ ipſam elambunt materiam æris aquæ, vel excrementa; è notis metalli proprijs dignoſcuntur,quę & venã,& ipſam aquæ inficiunt ſubſtantiam. Quæ autem vapores conceperint tantùm, ſynceriores, & deſtillatæ ſalſilaginem duntaxat tenuem ſolent deponere; chalcãthi tamen naturam nonnullæ referentes. Quæ vaporum ipſorum denique ſoboles ſunt; vix tenuiſſimæ ſalſuginis veſtigium ex deſtillatione reddiderint; ac tribus potiſſimùm ſignis hæ diſtinguentur: primùm,quòd ſuprà opinionem alteratæ videbuntur,ſimillimæ aquæ ſimplici, niſi acore. Alterum, quòd vniformes,ac vno perpetuò tenore emanabunt:& tertium, quòd diutiſſimè ſaporem,& quam conceperint virtutem ſeruauerint.

Tẽperamẽtum acidarũ aquarũ.

Hanc vinoſarum, hanc quorundam aliorum ſaporum veram arbitramur cauſſam. Nunc autem qualis partium temperatura ſit, quæ acidum conſtituant ſaporem: id Ariſtoteles eodẽ 11.Meteor.promiſit,ac aliqua ex parte executus eſt Theophraſtus in 6. de cauſis plantarum,& Galenus primo Simpl.Specialis tamen, ac paullo diuerſa temperatura â cæteris rebus in aquis acidis reperitur. Sunt tamen aliqua communia. Primùm ex acore vinĩ,qui maximè inſignis eſt,hoc colligimus,quòd acoris natura in quaque re vna eſſe videtur:

Aciditatis temperamẽtum variũ pro ſubiecto.

Omnis enim in frigiditate conſiſtit,cum quadam caliditate.Siue quidem per extinctionem fiat caloris,vt vino accidit,cùm aceſcit; chylo ventriculi; lacti, & quibuſdam humoribus: ſiue ex ſucci, ac miſti illius naturali immaturitate, vt in fructibus,ac mineralibus quibuſdam. In quibus non videtur eſſe dubium, quòd ſicut acor in varijs reperitur ſubiectis, & quiſque à varijs fit cauſſis; ita variet in ſingulis gradu, & qualitate plus minus frigida, vel calida. Gradus enim non variat eſſentiam primam. Ita quòd in vino per extinctionem caloris introducta eſt frigiditas; attamen, ſeu quia natura calidum,ſeu à calido corrumpente,calidas ei ineſſe partes negari non poteſt.

1.Simpl.19.

Senſuum, ac palati experimento, vt Galenus inquit: Siquidem guſtui mordicat,incendit,roditque,ac fermenti ritu inflat.

Humor Melancholicus acidus, & non ſine calore.

Quaſdam ſimiliter caloris relliquias confiteri oportet in humore melancholico,qui ex aduſtione acidus fit, haud æquè tamen calidas ac in vino; qui nempè humor frigidus eſt, ac ſiccus, veluti cinis, ac terram item fermentat. Fermentare autem nihil aliud intelligitur, quàm inflare,ac in tumorem extendere,qualitate aliqua calorifica. Id quod in tumoribus lienis, cancro, anthrace, ac cęteris humoris melancholici vitiis apertè videmus, qui fermenti modo intumeſcũt.

Fermentare quid.

Verùm vt minor hoc in humore acor eſt,& caloris veſtigia tantũ; ita caloris gradus in quoque acore pro ſubiecti ratione metiendus eſt.

Acidarũ calor,exiguus

Quare in coagulo,quod lactis eſt,natura frigidi & humidi, haud multus calor eſſe poteſt. Nec multus in chylo acido. Minor denique in aquis acidis eſt; duplici ratione, & vtraque optima: tùm pro natura miſturæ in aquis non adeo calidæ, vel aluminis, vel terræ, uel uaporum duntaxat æris, in quibus ſi partes ſuperaſſent ignis,haud in aquam conuerti potuiſſent. Tùm præcipuè pro ſubiecto aqua; quæ natura ſua exquiſitè frigida, refrangit potius à miſtura conceptum calorem, quàm incandeſcat. Sed qualem guſtatis ipſis aquis acidis ſentimus, remiſſum obtinet calorem, & qui citò ſenſu ipſo euolet.

Qualitates.

Sunt ergo aquæ acidæ natura compoſitæ, frigidæ.ſ.ac ſiccæ eſſentiæ, attenuatæ quodam calore; quas qualitates omnes earum operationes conſequuntur.

Aceti natura, penetrans.

Acetum, dicebat Auerroes v. Coll. Cap. xxx. eſt in vltimo ſubtilitatis, ac inciſionis: penetrantibus enim partibus calidis,acutis,frigiditas ſicca,quæ prædominatur,comprimit ipſos,compingitque vſque ad intima. Nihil verò minus penetrationis aquis acidis ineſt; in his enim ſi minus caloris eſt,at maior naturalis ſubſtantiæ tenuitas, quàm in aceto.

Operationes.

Itaque acidæ refrigerant in primis,atque exiccant,præſertim ebibitæ. Deinde pro tenui eſſentia,proque acquiſiti caloris igniculo,penetrant,craſſasque humiditates diſſoluunt.Hinc tertia virtute lapidẽ tam in renibus,quàm in veſica frangunt, harenulasque eiiciunt, quæ prima eſt, ac inſignis harum aquarum prærogatiua. Id enim medicamenti genus Galeno authore v1. ſimpl. & x. local. ſubtilium partium eſſe conuenit, penetrans, atque incidens.Quas facultates fusè demonſtrauit in aceto. 1.ſimpl. capi.20. Nam ſi acetum partes obtinet calidas cum frigidis, calidi cum ſit ſecare, diuidere, penetrare, hinc apertè patet acetum grumorum diſſoluere callos, lapides,fictile,ęs,ferrum, & plumbum, quarum.ſ. rerum ſubſtantiam partes aceti acres intimè peruadunt, ac erodunt. Quicquid nonnulli eaſdem operationes ad frigidas

gidas

gidas aceti referunt partes comprimentes, & compingentes. Quod idem Vitruuius idoneis coniecturis confirmauit libr. viij. quando planè experimento conſtet, oui putamina in aceto molleſcere; margaritas in tabem reſolui; plumbum ex aceto in ceruſſam conteri, & laminas æreas in ęruginem viridem. Quin, & ſaxa immania montium, quę nec ferro, nec igni euinci poterant, aceto conſperſo in fibras, diſciſſa meminit Liuius. Nec obſtat hęc aceti opera eſſe extrinſeca: quippe vt acetum vehementis actionis eſt, ac difficilis experimenti in corpore; ſic retuſa eius violentia non minorì efficacia ad lapidis vitia miniſtratur: inter cibaria temperatum, in oximellite, in alijs id genus compoſitis, & fermè hoc experimento, temperati aceti rationem obtinent aquę naturaliter acidę, quę quanquam tenuium partium ſint, ad frigidam tamen potius referuntur qualitatem, (vt paulo ante dicebat Galenus) quàm ad calidam. Quapropter quæ Acidæ reperiũtur ex ære, ex nitro, ex chalcantho, uel temperatæ ſunt, uel vix attingunt primum caliditatis gradum. Hinc membris nutritionis medentur, ſtomacho calido atque humido, Auicenna teſte, pro earum frigida, ac ſicca qualitate. Appetentiam verò excitant, tum acuitate, ac adſtringentia mediocri; tum exiccatis in eo lentis humoribus. Vbi enim venter craſſa redundat pituita, dantur vtiliter ad tenuandum, ad ſiccandum, ad tergendum. Obſtructiones aperiunt, hepatis, meſeraicarum, ac etiam lienis per initia. Reſiſtunt putrefactioni, ut acetum exiccatoria facultate, nec non tota ſubſtantia, ut ſal, alumen, nitrum, cinis, chalcanthum, cujuſque horum ſoboles ſint. Lumbricos enecant; ab ebrietate vendicant, partim repreſſis, partim diſſipatis vaporibus. Porrò tandem non adeo Melancholicis laudantur: nec his qui multam congregant in corpore pituitam. Nec ſtomachis frigidis benè faciunt, nec neruis, nec vtero, nullis frigidis affectibus conueniunt.

Medicamentum lapidē frangens.

Aceti vires.

Acidarum qualitas eſt aceti temperati.

11. Canonis

Nocumenta.

AQVAE ANTICOLI IN CAMPANIA.

IN primis autem de aquis ad Anticòlum caſtellum ſcribemus, non tam quidem ob ſaporis proprietatem, quem nullum habent, quàm quòd in hoc ordine, quem præſcripſimus, illuſtres obtinent prærogatiuas. Claræ aquę, ſuaues, nullo ſapore, æſtate frigidę, hieme tepidæ, pondere cum Tyberinis limpidis comparabiles, & nullius ſedimenti. hoc excepto, ꝙ ex decoctione, tenuiſsimo, ac tenaciſsimo veluti pigmẽto latera vaſis dealbat. Ex chalcanthi, ac nitri ſimul (vt exiſtimo) pauciſſima, ac puriſſima parte, quã è ſubiectis id genus vaporibus prima origine conceperint, quas mineras ſubtiliſſimæ ſubſtantiæ eſſe diximus, aperire mediocri calore, incidere, abſumere lapidem, eijcere harenulas. In quibus affectibus meritò has aquas ſuperare omnem cauſam naturalem dixerim, quando in tanta ſynceritate ſubſtantiæ, omnis ferè miſtionis expertes; ſubtilis adeo tamen qualitatis, ac tãtæ acuitatis ſint, vt vel margines ipſos fontis vnde exiliunt, mirificè excedant. Nec minoris ſunt in corpore efficaciæ: ſumptæ enim in potibus medicatis, ieiuno ſtomacho, plenis, iteratiſque poculis, vt moris eſt; ſuprà & infrà deijciunt ventrem, vrinas, ac aſſecla vrinis excrementa omnia educunt, ſudores eliciunt. Et cùm vſus earum domeſticus ſit, & in potibus ac cibis, coquendiſque cibarijs, quæ percoquunt citiſſimè; hoc rarum in his aquis eſt, neminem vnquam ex indigenis harenularum, aut vrinariorum meatuum morbis laboraſſe. Neminem inutili aruina pingueſcere accepimus; quod momentum in eis ſiccæ qualitatis, quam diximus, vel æris, vel chalcanthi, vel nitri, ſignificat. Romæ celebris earum laus eſt, ac vſus quibuſdam toto anno continuus, ad appetentiam excitandam, ad harenulas, ad obeſos. Nã ad plures menſes ſeruantur incorruptæ. Debent verò colligi ſub Sirio, menſe Iulio, quando minus imbribus contaminatæ emanant. Tumque & vſu balnei vtiliter bibuntur.

Qualitates.

Minera.

Operationes.

Electio.

ACIDAE AQVVAE AD VRBEM.

IN tota autem Cãpania, atque hac Latij parte, quę paſſim pnteolano puluere, & vbi topho, vbi lapide aluminis admiſta eſt, & vbi etiam Chalcanti naturæ manifeſta continet veſtigia, ſanè perrara eſt vena ſynceræ aquæ, & quæ non ſit aut ſalmacida, aut ſumoſa, aut acida. Primùm extrà portã Tergeminã, vltrà ſancti Pauli ædem, diuerticulo duorũ milliariorũ ab Hoſtienſi via, inueniuntur aquę ad tres fontanas vulgo dictę, quę in ędicula Sãcto Anaſta

Tres Fontana.

ſio dicata emanantes,ob diuerſitatem ſaporis Saluiæ antiquis cognominatæ legũtur.Craſſæ, fumoſæ,graues,& cum aliquali tepore,quas tùm pro loci reuerentia,in quo (vt legitur) D.Paulus fuit martyrio coronatus:tum pro ſaporis nouitate atque varietate mirificè colimus. Inter plures autem,quæ eadem via,& à dextris,& à ſiniſtris naſcuntur variæ qualitatis aquæ; notiſſimæ iam factæ ſunt ac familiariſſimæ in potibus acidæ quædam,quæ ad me diam planiciem,haud longè à prædicta Hoſtienſi via erumpunt. Sunt enim ſubſtantia, ac cryſtalli perſpicuitate clariſſimæ; cæterùm ſapore acido in tantum, ut quaſi aceto dilutæ eſſent,penetrent, guſtatumq; ipſum manifeſtè afficiant. Ex quo reor equidem, quòd, ſicut hæc Latij pars eſt anfractuum plena, ac terreni genere adeo varia,aluminoſa,arida,& chalcanthoſa; ſic iſtæ aquæ duas habeant eius temperamenti,atque ſaporis cauſſas. Vnam quidem,ut tota origine tales ſint,ex vaporibus nimirum enatæ miſtis,quos diximus;unde ſapore excepto,haud differre eas diceres à ſyncerarum aquarum notis, tenuitate præſertim, & claritate,& quæ diu admodum in vaſe benè clauſo conceptam retinent impreſſionem. Alteram verò ex miſtura,quam adhuc obiter imbiberint alicuius ex prædictis ſubſtantię, vnde multam ex decoctione ſubſidentiam mittunt. Quam ob rem cum multos nouerim qui ob eam ſaporis iucunditatem,eas,ut prædictas Anticoli aquas vſurpent in potibus cum vino,atque etiam eſculentis;hos equidem,vt apertè aliquando redarguere ſoleo, ita minimè imitandos aſſeuero:ob ſiccitatem quidem prænimiam ſiccis,& cholericis;obſtructionis verò periculo pinguibus, qua de cauſſa non difficilè dixerim aliquos hic Romę primę notę viros,qui eo aciduli ſaporis lepore delectabantur,interijſſe. Quippe ut ſapore exactè acido, ita & ſubſtantia quoque ſunt admodum ab Anticoli aquis differentes, ac recrementum ob eam miſturam decoctæ deponunt non paucum,pollinis albiſſimi,calcis, aut gypſi inſtar,cũ ſalſedinis veſtigio ad guſtum. Vtendę potius in potibus medicatis concalefactę, cùm virtute polleant abſterſoria: quomodo nitroſas,& eiuſmodi alias renibus vtiles diximus: quo ritu aquas quantum vis admiſtas, ac dilutas vacare periculo,iam lib.2. explanauimus.

Acida.

Minera, ac temperies.

Vſus.

ACIDAE SANCTI IOANNIS

AD VRBEM.

COMPLVRES autem aquarum, quę inſigni aliqua virtute præditæ ſint, vt ſolent aut caſu,aut noua quapiam experientia innoteſcere; ita à paucis hinc annis perexigua quędam aquæ acidæ ſcatebra in vinetis Sancti Ioannis Lateranenſis inclaruit, tanta celebritate,ut hoc ipſo anno M. D. LXVII. habita ſit in miraculis. Oritur autem via Appia ad primum lapidem,non longè ab Antonini Hippodromo:vbi aperta vndique planicie,ſub molli, ac vliginoſo cliuo, perexigua (vt dixi) emanat vena:quę tamen (vt ex reliquijs cernitur antiquis) olim iam fortaſſe vberior,tractu poſtea temporis diſperſa,in vicinum exilit riuũ, ac non difficile ſequentibus ea ſemidiruta,ac latera aquęductus veſtigia, reduceretur in totum. Eſt autem clara, ac limpida,nec diſſimilis adeo ſimplici aquę, niſi ſapore ſubacido, quo plenè fit hanc aquam ex vapore quopiam minerali,eoque chalcanthi originem habere, non ſine tamen aliqua ſalis,aut aluminis miſtura,quam obiter concipit, atque etiam ferri. Quam ob rem diſtillata pauciſſimum relinquit ſedimentum: idque liueſcens primùm, ac igne ſubinde aſſiduo albeſcens,ſapore pariter acidulo percipitur,ac ſicco, quem ipſiſſimum fermè chalcanthi ſaporem dixeris:quam naturam,& operationes etiam aliquæ confirmãt. Venerunt autem iam multis annis in vſum, caſuali quorundam experimento,qui poſt longam infirmitatem euirati, ac oppilati liene tumido, (vt eſt id genus ęgrotantium conditio inhians ad aquas) ex hoc fonte bibentes,dum abſque omni aut regula, aut menſura,tàm in cibarijs,quàm ieiuno ſtomacho ex ea quęrerent ſitim extinguere;inſperatam cœperunt ſentire vtilitatem, tumore tùm lienis,tùm ventris per aluũ,& per vrinas exinanito,ac ſiti etiam pluri ex parte leuata. Vnde factum eſt, ut qui adhibito poſtea aliquo iudicio cœperunt eam certa menſura, atque ordine aſſumere; inuenerint eam non vulgarem habere virtutem ad obſtructiones tollendas viſcerum, pręſertim lienis, ad abſtergendoſque omni viſcoſitate, atque craſſicie renes: lapillis etiam pręſentanea veluti manu à renibus ipſis (vt quidam fide digni atteſtantur) auulſis, atque illicò cum ebibita aqua deiectis. Vtuntur ea qui hiſce detinentur affectibus, diluto ex ea vino ſatis utiliter, vt quę vix à ſimplici differt aqua: alij incoquunt etiam ex ea cibaria, quod abſque ratione, ac perpetuum fit: ſiquidem omnem ex ebullitione exhalare virtutem certum eſt, ac aquę ipſius

Qualitates.

Minera.

Operationes.

Vſus.

ipſius ſubſtantiam incraſſari. In primis autem eo ritu laudabilis fit, quo cæteræ ſumuntur balnearum aquæ in potibus: quatuor nimirùm, aut amplius crateris ebibitis, prout ſyncæra ac frigida emanant fonte; quod vt æſtate tolerabile eſt, robuſtis præſertim ſtomachis, & calidis, cæterùm concalefacta parum vel tepens vtilior habebitur. *Electio.* Sumunt autem qui hac vtuntur, prout vrget neceſſitas, puta vel lapidis, vel harenularum affectu, omni tempore, ſeruantque eam toto anno; quantumuis æſtate, tumque in proprio fonte ebibita, vtilior reperitur; idque ſub Syrio potiſſimùm, quando & pro natura aquæ frigida, & quia minus ab imbribus contaminatur, ſyncæriſſima haberi, ac in vaſis etiam tùm collecta reſeruari diutiſſimè poterit. Haud quidem probatur in balneis, vt ex vulgo quidam perperam faciebant, nec frigidis affectibus: niſi forte vlceribus fluidis, pro mediocri, quam obtinet exiccandi virtute, ac etiam inflammationes reprimendi.

ACIDAE AD CAPRANICAM.

A SVPERIORI autem Vrbis parte, quæ longo tractu Tiberis ad oram vſque maritimam in Hetruriam extenditur, à Tulpha incipiens, quæ tota aluminis eſt, citrà & vltra Ciminum montem, vbique hæc tellus mineralibus varijs admiſta reperitur, ac aquas idcirco plures obtinet miſtas, nonnullasque acidas. Duæ verò inter alias ſunt inſignis ſaporis: vna ad Capranicam oppidum acetoſa, altera ad Vrbem propius in prædijs Bandineis, quam ſapore ſubacri, ac ſicco, ex aquæductus vetuſtate vnde emanat, veriſimile mihi fit, Alſiætinæ olim aquæ fuiſſe riuum, quæ per hunc agrum deducta Auguſto Cæſare (ut Frontinus meminit) id nomen ob quandam ſaporis ſalſitatem obtinuit. Exactè verò acida eſt quæ ad oppidũ Capranicã emanat, pro miſturæ videlicet natura ænea, chalcanthoſa, *Alſiet aqua.* atque exuſtæ qualitatis; vnde fons non procul Carbonaria ob talem terreni miſtionem cognominatur, ac pauco exinde ſpatio fluentum oritur, quod in mediterraneum influens æris *Eris flu.* etiamnum cum propinquo caſtro retinet nomen. Et porrò non longè fluentum alterum Sanguinaria hodie ab aluei colore nominatur. Speciales verò aquæ fontis huius qualitates (vt nos ab egregio Medico Bernardo Odeſco Capranicenſi accepimus) hæ ſunt: *Qualitates.* quod ſitu boreali ex vliginoſa emanat terræ ſpecie. Aqua clara, leuis, acida, nec bibentibus ingrata, ſalſum item pollinem, vt prædictæ id genus reliquæ, ex diſtillatione relinquens. Riuum uerò, quò ſubinde influit, ſecus undique æruginoſo, ac Ochræ ſimili inficit luto, guſtui ſicco, atque metallico, eoque (ut crediderim) non inutili, ubi qui ex defluxione fiunt affectus, ac fluida ulcera exiccare intentio eſt, ſi præſertim eadem aqua calenti, ut cæterarum illutationum moris eſt uſurpetur, etiam in neruis. *Lutum.* Tale quoddam excrementi genus Ficuncella tàm nobilis aqua mittit, nec non Auinionis balneum, unde & urinas prouocare eas aquas in ferratis diximus, atque æneis. *Vſus.* Virtute ergo pollet hæc aqua modiocriter exiccante, atque abſtergente, non tàm in cibarijs, quàm in potibus iure balnei ſumenda; ad eadem, eodemque ritu, ac tempore, quo cæteras diximus, utilis.

TRES ACIDAE PLINII.

HARVM verò acidarum circa Vrbem Romam, quanquam hodie alicuius celebritatis ſint, non inuenio antiquam memoriam. Sed noua uidetur inuentio, vt quoque nouiter ad ripam Tyberis, haud longè à Ponte Miluio dextrorſum reperta eſt acidula, quæ non *Acida ad ripam Tyberis.* multis hactenus cognita, claræ ſubſtantiæ eſt, & hoc ſapore non iniucunda. Porrò de antiquis, quas recenſuit acidas in Campania Plinius, prima eſt acidula frigidæ qualitatis ab Theano Sidicino, cognomine Nola, quatuor millia paſſ. Altera in Stadiano, quæ dimidia dicebatur. Et tertia in Venafrano ex fonte acidulo, quarum exactam magis deſidero hiſtoriam. Et quas præterea in Venafranis audio Sulphureas aquas, ac antiqua balnearum veſtigia, quæ (vt ad vſum Vulgarium remanſere) non difficile inſtaurari poſſe *Venafri bal. & Sipunti aquæ.* cenſemus. Sicut & rigui aquam aliam audio apud Sipuntum, quem non diſſimilem Anticoli aquis, ad omnes pecorum morbos ſalubrem meminit Strabo.

DVAE ACIDAE ARISTOTELIS.

2. Meteor.

ACIDAS quoquequaſdam aquas recenſuit Ariſtoteles in Sicilia: vbi oxalme, quod eſt ſalſa ſimul, ac acida aqua, in quibuſdam epularum generibus, loco ſalis accolæ uti ſolebant. quas tamen hodie apud recentiores de rebus Siciliæ non inuenio. Et alias meminit in Chaonia fonte Lyncon, qui acidus. Pertinent ad hoc genus, quas fortes in Volaterrano diximus ex chalcantho. Et aquas audio ſcaturire in agro Bergomenſi, ſapore acido, fortes pariter dictas. Aliæ in Baianis, & quas ad calculoſorum uitia inter Nitroſas probauimus libro v.

Salſa acida aqua.

QVAE IN AGRO BIACENSI IN HISPANIA ADSIMILES ANTICOLI.

ADSIMILES Anticoli aquis iam dictis habentur in agro Biacenſi in Hiſpania, quarum venerabilis P. Alfonſus Ciaconus ex ea ciuitate oriundus, ac ſingulari doctrina clarus, mihi talem contexuit ſuo chyrographo hiſtoriam. Longè à ciuitate non plus tribus milliaribus, oriri frigidum, ac limpidum fontem, ſub Vico Celedilla, vnde hæ aquæ deductę per ſuos canales ad publicum commodum, cùm guſtu ſuaues ſint, ac inculpabiles, nimirùm tamen eſt, quas in communi experimento præbeant vtilitates, vix olim, niſi à xx. hinc annis ab indigenis comprænhenſas. Quorum aſſiduo vſu compertum eſt, renes mirificè ac vrinarios meatus mundare, iecur corroſitate lapidem frangere, harenulas pellere, colicum dolorem tollere, & aſthmaticos ſanare. Ita vt, qui his morbis tentari ſolent, ac incolumem illarum potu degunt uitam: his uel neglectis, uel per abſentiam relictis, ſtatim in eaſdem recidant affectiones. Quamobrem conſueti ſunt nobiles ciues non ſolum eas in quotidianis cibis, ac potibus, ſedet ieiuno ſtomacho, medicinalis cuiuſdam poculi vice, uel etiam poſt meridianum ſomnum ſynceras ebibere, alioquî innoxias. Immo, quod momentum uel Nitri, uel Chalcanthi admiſtum in eis iudicat non Ventriculum modò, ac concoctionem iuuant, ſed relaxatam excitant appetentiam, Ventremque & urinas ceù leni prēditas ſtimulo alliciunt. Ex quibus operationibus, commune eſſe perhibent iudiciū, ut, cùm in his aquis uix ullam aut minerarum, aut miſtionis deprahenderint ueſtigium, uel gemmarum potius ſubſtantiam, uel ſupranaturalem quāpiam qualitatem ſuo ortu concipere, exiſtiment. Vnde deferuntur ob eas cauſas, ut iam prædictæ Anticoli aquę, ad longinquas terras; ac meritò eodem uſu à nobis ueniunt commendandæ.

Ab operationibus.

Natura.

AQVAE AD ANTECHERAM CIVITATEM IN ANDALOGIA.

CONSIMILES natura aquę atque uſu, quanquam pro maiori ſubſtantia ſalis ac ſapore ſalſiuſculę, habenrur in Hiſpalenſi agro, quę hodie Andalogia cognominatur, totius Hiſpaniæ pars amęniſſima, ac pro ſitu agri ad meridiem omnium fermè rerum frugaliſſima. Vbi ſub Antechera ciuitate, uià qua ad Oſunnam iter duabus circiter leucis à mari, iuxta Vicum Campillum, fons ſalſularum aquarum ſcatet, qualitate frigida. Quas accolę, ac medici paucis ab hinc annis cęperunt, uſu medicatarum in potibus experiri, comprobantque hodie communiter, ut quæ ęgre abſtergunt, ac ſiccant, Aluum deijciunt, Vrinas cîent, Vrinariosque meatus, ac harenulas mundant. Nec dubium apud me, qu in his in caſibus, & in dyſentericis, uſu tam potuum, quàm enematum habendę ſint ſaluberrimę ad occaſionem concalefactę, & omni tempore utiles.

Minera.

Operationes et vſus.

Electio.

ACIDAE IN GERMANIA.

IN Germania autem aliquę nobiles habentur acidę, quę & in potibus, & in balneis ab authori-

authoribus vltramontanis celebrantur. Fons vnus ad Arcem, quam Domum nouam ſuo idiomate appellant Veſtophali. Quatuor in Cattorum regione, ad Valdungam oppidum. Multi ad Elboganum Bohemiæ oppidum. Vnus item ad calidas Caroli IIII. aquas, quę inter ſulphuratas narrauimus. Alter haud longè à Culma. Et hinc apud viam, qua Egram itur, aliquot alij acidi fontes, quos, quia bulliunt, Inſanos vocant, quanquam tactui ſint frigidi. Alius ad Kalbam oppidum, vltrà Goppingam. Acres item aliquæ, vt Golnicij vena frigidæ. *Fontes Inſani.*

ACIDAE AD ROTENBVRGVM.

ACIDAE pariter aquæ, ſed miſturæ magis ſulphureæ ſunt apud Rotenburgum ad Nicerum ſitum. Quapropter hæ minus acidæ ſunt, calidioresque, ac maiori præditę exiccandi virtute, vtiliter in balneis vſurpantur. Nec ſecus in Smolnicio item frigidę, atque acres, quæ è profundis puteis quæſitæ, admodum aſtringunt.

ACIDVS PVTEVS FIDERIVS IN RHETIIS.

SVNT ad pagum Fideris in Rhetijs, valle Prætigoia, quæ olim Retigoia, à monte Retigone dicebatur, acidulæ quædam aquæ, actu frigidæ, limpidæ, ſapore acri, ac ferè vinoſo. Quas è profundo puteo mira machina lignea ſnopte motu, ac ductu hauſtas, iuxtaque in magnum lebetem cadentes, ibique calefactas, pro ſuo quiſque vſu, atque arbitrio vſurpat. Dum caleſiunt, ſeri inſtar craſſeſcunt: ob miſturam (vt putant) aluminis, vel alterius id genus lapidis aliquam: Vnde ſimiles admodum noſtris Albulis videntur, quæ & aluminoſæ ſunt, & acidulæ ex miſtura, ac ſeri inſtar vbi vel ſolem vnquam ſuſtinent, mediocriter ſiccant, abſterguntque, & confortant. Sumuntur in balneis vtiliter his, qui ſtomacho ſunt imbecilles, ægreque digerunt alimentum: ſanguinem excreantibus, ac largo vndecunque fluore exhauſtis. Manantia cutis vlcera quæcunque exiccant. Laſſitudines membrorum tollunt corroborando. Nec deſunt qui ad eadem ex eo puteo bibant. Media æſtate eligendæ. *Minera.* *Operationes.*

ACIDAE AD GOPPINGAM.

NOBILES item ponunt acidas aquas in ducatu Virtembergenſi in Sueuia, propè Goppingam, ac Vilſum flumen, quæ ex fonte acido vulgaribus nuncupato emanant, cum qualicunque ſulphuris portione. Proſunt partibus laxatis, maximè interaneis: ventriculo nimirùm, ac iecori corroborando, hydropicis, regio morbo correptis, voluuloque opitulantur. Lumbricos quoque ſi bibantur, enecant. *Operationes.*

ACIDAE IN PANNONIA.

ACIDAE in Vngaria plures. fons in comitatu Zolienſi iuxtà montana metallorum: & alter ad montem cui nomen Regius, vterque ſpleneticis vtilis, authore Vernherio Polono. Porrò in eo comitatu, vbi alitus mortiferi aliquos ſpecus eſſe diximus, iuxtà eſt acidula aqua, adeo pleriſque grata, vt etiam ægrotos delectet. Et ad Biſtriciam, quam Germani Neuoſolam vocant, vbi æris fodinæ Regiæ, & aquarum exinde variarum copia, quas narrauimus.

ACI-

ACIDVLAE SVPERSTITIOSAE.

ALIA acidula aqua proditur, non longè ab Arce Leua in comitatu Barſienſi, quæ duplici nomine in admirandis aquis memoratur: primùm quòd niſi pleno vaſe proferatur, parte hauſta, aud deiecta; reliquum, quod in vaſe remanet, amittit ſaporem. Alterum quod ſuperſtitioſum, & tamen communiter ita narrari, & teneri ſcribit idem Vernherius: ſi afferatur ęgris limpida remanens, ſalutem; ſin conturbetur, mortem certam ſignificare. Porrò aliam ſubdit non longè hinc eſſe acidam, quæ in tumuli ſpeciem aſſurgit (ob vaporum, vt puto vehementiam quam concipit) ac ex miſtura lapideam, quâcunque excurrit, facit terram.

[*Acida ſapiens.*]

De Violentis aquis naturalibus. Cap. XXII.

SVNT porrò præter prædictas omnes ſpecies, aliarum quoque miſturarum, ac ſaporum aquæ. Vt Violentæ, quæ eandem habent cũ acidis naturam: ſeù à prima origine, tali ingenitæ ſint ſapore in venis ſuis, ſeu tranſitu ipſo aliquam concipiant miſturam, quæ ſpecialiter eius ſaporis ſit in cauſſa. Tametſi enim nullus ſuccus, nullus liquor in imis terræ conceptaculis merè acidus, aut vinoſus reperiatur; facit tamen aquæ acceſſio, vt ex miſtione & aquæ, & ſucci inuicem, ſpeciale temperamentum eius ſaporis exultet. Sed quod miſturæ eſt, ad vinoſum ſaporem alumen ipſum accedere præceteris, guſtatu ipſo percipimus: deinde ex metallis leues aliquas impreſſiones, vel ferri, vel æris, vel diluti admodum bituminis. Vini ſaporem commemorat Plinius habere aquas Andriæ fontem, qui Liberi patris numini ex ea natura dicatur. Et in Paphlagonia, ad quas bibendi cauſſa incolas accedere ſcribit Theophraſtus. Subacri verò ſapore dicit Theopompus aquam apud Erganem fluuium, quam bibentes perinde fiunt ebrij, ac ſi vinum potauerint, ex Atheneo. quas omnes pro exacta miſtionis notitia, ex locis, ac adiacentibus rebus oporteret contemplari. Nam & Tungri aquas inter aureas caput tentare diximus.

[*Natura.* — *Minera.* — *Liberi patris fons.* — *Erganes fl.*]

VINOLENTAE AQVAE.

IN BELGIS.

HVIVS generis aquarum exemplum, ex Andrea Lacuna, noſtri temporis eximio Medico, ac ſcriptore, accepimus. Confluentiæ, quæ eſt ciuitas in Belgis, angulo nimirùm vbi Rhenus, & Moſella confluunt, iunguntúrque, ad tertium milliare, fons aquæ emanat, ſapore exactè vinoſo, & ſubaſtringenti. Mirific̨e verò naturæ in hoc; quippe qui ſumpta priùs buccella panis, huius aquæ cyathum ſuperbiberint, ſtomachum per eam diem robuſtum, & perinde phaſiani comederint carnem, ſentiunt: quam ob rem multi ex finitimis terris eam ſolent accipere. Ex quibus equidem exiſtimo has aquas Aluminis liquamen continere: quod & aſtrictionem illam, & aliquem ſaporis id genus ſenſum ſolet inducere; vt Albulas diximus oua cocta ſapere corrupta, apud Ligures Aquas, & quaſdam frixa in Germania.

CALENAE AQVAE.

HOC in cenſu habendę ſunt quædam aquæ, quæ uini ſaporem quidem non habent, ſed effectum. Huiuſmodi recenſuit Vitruuius aquas in agro Caleno, quæ bibentibus ut uinum mentem lędunt; idque uitium proprie bitumini quidam attribuunt. Similes narrat Propertiùs in Naxo Inſula, quæ eſt una Cycladum, his uerſibus.

Et tibi per mediam beneolentia flumina Naxon,
Vnde tuum potat Naxia turba merum.

Vna ſimilis, & quæ bibentes vini modo inebriet, proditur Ouidio in Macedonia, ad Lynceſtim oppidum, quam Vitruuius nominat acidam. Iuniores autem quidam in vrbanis Commentarijs, pro Lynceſtis, Linterni aquã perperam intelligunt: Nam Linterni aqua alia eſt, ad oppidum, ſcilicet eius nominis in Campania, vbi Scipionem Africanum balneolum condidiſſe, & tanquàm in ſeceſſu à patria vixiſſe, & deceſſiſſe ex hiſtorijs conſtat. Quæ igitur Linterni ſunt aquæ, quę hodie balnea ad Turrim cognominãt, caput bibentibus exonerant, non tantùm, non aggrauant, vt prædita Vinolentæ. ipſarum tamen adhuc non habui ſpecialem notitiam.

Lynceſtis aqua. *Linterni aqua.* *Balnea ad Turrim.*

C L I T O R I V S F O N S
I N A R C A D I A.

ALIVS ſimilis naturæ fons reperiri legitur Clitori, quæ ciuitas erat in Arcadia Vitruuij tempeſtate non ignobilis. Is tradit, eius agris ſpeluncam eſſe, ex qua profluat aqua, quam qui biberint, fiant abſtemij. quin immò eam non eſſe idoneam ad lauandum, ac inimicam etiam Vitibus. Hãc eandem intelligere exiſtimo Eudoxum apud Stephanum in Azania, quæ ciuitas item Arcadiæ illi eſt fortaſſe finitima, ac eadem proprietate notatur. Meminit & Plinius lib.xxx1.cap.11.Et item Vibius Sequeſter. Cauſſam verò elegantiſſimè percurrit Ouidius libro Metamorphoſeon vltimo, his verſibus.

Lib. 8. *Azanię fons.*

Clitorio quicunque ſitim de fonte leuarit,
Vina fugit, gaudetq; meris abſtemius vndis.
Seu vis eſt in aqua, calida contraria vino.
Siue, quod indigenæ memorant, Amithaone natus
Proetidas, attonitas poſtquam per carmen, & herbas
Eripuit furijs, purgamina mentis in illas
Miſit aquas, odiumque meri permanſit in Vndis.

Melampi, & filiarum Præti fabula.

A N I G R I, E T A L P H E I
F L V. A Q V A E I N A C H A I A E X S T R A B O N E.

VERVM vt eſt fabularum inconſtans traditio, adſimilem fabulam meminit Strabo ad Anigrum fluuium, qui eodem tractu Arcadiæ in Meſſenijs, prauas ex antro fundit aquas, ac piſces propterea gignat edendo ineptos. Siue inquit, quòd centauri quidam ſaucij hoc in loco & vulneribus hydræ virus eluiſſent, ſiue quòd Melampus vt Proetidas purgaret ab inſania, his expiationis aquis vſus fuerit. Cauſſam tamen quandam indicat à ſoli natura, exhalationis eius, ac prauitatis, quoniam irrigatio inquit ex his aquis Lychenas, ac impetiginem ſanat, atramenti. ſ. quicquam, vel bituminis continere. Qua ex cauſſa & Alpheum ſubdit, in his finibus, cùm Alphos, hoc eſt albas maculas deleat, ſic dictum perhibent. Sed hæ, ac ſimiles, multæ aliæ aquarum proprietates referuntur ad conſenſum, vel diſſenſum naturalem, qui inter res diuerſas reperiuntur: quo in cenſu, ac varia proprietate cùm vino, duo fontes diuerſi ab Athenæo commemorantur. Quorum aqua in Tęno quidem vino non miſcetur, in Cranone verò non longe, ob propriam cum vino amicitiam, & calida aqua, vinum ſibi admiſtum duos, vel tres conſeruat dies. Quapropter ſingulariter hæc genera proprietatum in aquis conſiderare opus eſt.

Alpheus. *Tenos.* *In Cranone.*

De occultis aquarum proprietatibus, Cap. XXIII.

POSTQVAM hactenus locuti ſumus de ſingulis aquarum proprietatibus manifeſtis, quarum ſcilicet ratio ad aliquod miſturæ genus, ſenſu ipſo duce, referri poteſt; nunc operæ precium eſt altiori aliquanto indagatione iudicij, de multis proprietatibus earum occultis ſermonem habere. Occultæ autem proprietates intelliguntur inſignes quarundam aquarum prærogatiuæ, quæ manifeſtam nō habenr cauſſam, immò excedunr vt plurimum vim naturalium cauſſarum. Quo in cenſu multas obiter operationes in præcedentibus hiſtorijs recenſuimus, quas nec ab accidentibus, nec à qualitatibus aut primis, aut ſecundis, vt cæteras alias operationes, emanare definiuimus; ſed à proprietate occulta: id eſt, quòd interiorem, aut ſuperiorem quāpiam haberent cauſſam. Nunc verò de nonnullis id genus aquarum proprietatibus ſermonem habebimus; quæ non ex operationibus ſolùm, ſed quæ non differentes etiam à ſimplici aquarum natura; vel origine tamen, vel differentia aliqua ſingulares apparent, colore, mutatione, vitio denique vel virtute quapiam ſupranaturali. Quarum multa à Græcis, ac eorum authoritate multa à noſtris colliguntur exempla, Strabone, Plinio, Vitruuio, Ouidio, Solino, Cælio, ac aliqua ex Theophraſto, & ex ipſo etiam Ariſtotele. Quorum tamen teſtimonia, hac in parte, haud abſque aliqua iudicij cenſura ſunt à nobis recipienda: nam vt in omnibus rebus, ſic maximè in his, quorum fama eſt celebris, ſunt ſua extrema, & media. ſ aliqua; hinc falſa multa, & fabuloſa hinc ſupranaturalia aliqua, ac verè miracula. Itaque & in cauſſis reddendis hęc prima ratio eſſe debet. De extremis nullum penè afferendum iudicium eſt, niſi alterum duorum; aut quòd extrà philoſophiæ ſeueritatem iudicanda ſint, perinde quę aut figmenta ſunt popularia; aut figuræ rerum fabulis obuolutæ, ac ſuperſtitionum plenæ. Aut quòd ſupra humanæ mentis coniecturam ſint, ac mera miracula ineffabilis illius cauſſæ. Eorum autem, quæ ad aliquam veriſimilitudinem accedunt, veriſimiles quoque, & probabiles non deſunt cauſſæ, ſi non neceſſariæ. Nam eiuſdem rei plures poſſunt eſſe cauſſæ; quarum in vniuerſum hæc eſt analogia. Aliæ ſunt vniuerſales, ac remotiſſimæ; aliæ mediæ, & propinquiores; aliæ propriæ, & (vt loquuntur) immediatæ. Vel clariùs dicamus iuxtà noſtrum cognoſcendi modum; Aliæ ſunt ſenſibiles, & manifeſtæ; aliæ intimæ, & occultæ; aliæ ſupernaturales. Et in quoque cauſſarum ordine, & ad quenque ordinem, eſt perpetua connexio, continuatioque, vt vniuerſales complectantur omnes, vimque addant conſequentibus, vſque ad vltimas; vt omnes tandem ad vnam referantur, & omnia ab vna cauſa, DEO. De vniuerſalibus ergo cauſſis occultarum eiuſmodi proprietatum in aquis: neceſſarium hoc quaruncunque ſupponere oportet fundamentum, quod teſte ſummo philoſopho nulla indigere videtur probatione. Omnem hanc inferiorum rerum Virtutem, à ſyderum, ac cæli motibus regi, ac gubernari. Specialem verò & in fugibus, & in aquis hanc eſſe prærogatiuam affirmat Theophraſtus, omnem eis à cęlo foueri, ac communicari Virtutem. & aquis non modò quę ſuper terram excurrunt. Verumetiam & illis, quæ ſubter abſconditæ ſunt in conceptabulis terræ à ſolſtitijs, atque ortibus ſyderum inſignes contingere mutationes, nec non & terram ipſam & mare, quæ neceſſarium prębent frugibus alimentum, ob quancunque cœli inæqualitatem, ac eorundem ſyderum virtutem mutari. quam auctoritatem volumus etiam in ſingularibus balnearum electionibus adnotari, cur ſingulis annis variabiles ſint earum virtutes. Quibus ſuppoſitis iam dubium non eſt, quòd quoruncunque effectuum, etiam ſingularium, præter communes, & medias cauſſas, ſunt ſuæ veræ, & propriæ cauſſæ: hæ verò quoniam plerunque nobis notæ non ſunt, vt pote remotæ à ſenſibus (vbi enim nos deficit ſenſus, deficit & iudicium) hinc eſt quòd ſingulares, ac mirabiles appellantur effectus, euentusque naturæ: nimirùm quia ignoramus cauſſam, quam non percipimus ſenſu. Tunc ergo alterum duorum habemus refugium: vel enim minus proprias extrinſecusque, & accidentales cauſſas vſurpamus pro cauſſis proprijs: qui modus procedendi eſt ferè communis in omni facultate, atque ſcientia naturali, in qua rara idcirco aliqua ſit vera, & propria demonſtratio, quia perrarò progreſſus fit ex veris per ſe, & proprijs, ſed per minus propria, & extrinſeca. Vel ſi minus per hæc extrinſeca innoteſcit cauſſa, tunc libere fatemur proprietatem eſſe à cauſſa nobis occulta, vel à forma miſti, vel à tota ſubſtantia. Immò his non conceſſis, cauſſam reuocamus tanquam ad maiorem principem,

De mirabilibus cenſura.

Vera miracula.

Cauſarum rerum analogia.

Cauſſarum cōtinuatio.

1. Meteor.

1. de hiſtor. ca. vltimo.

Cauſſarum occultarū ratio.

Modus cognoſcendi in naturalibus ſcientijs.

Proprietas occulta.

cipem, vel à fauore cœleſti: vel certo conſenſu, aut diſſenſu, quem ea res habeat cum aliquo Syderum; vel ab abſoluta voluntate D E I. Hæc ratio communis eſt proprietatum occultarum; atque harum in totum cauſſæ, vel naturales ſunt, vel ſupranaturales, quas ſigil latim explicare opus eſt.

CAVSSAE NATVRALES.

PRIMVM quidem quantum ad naturales cauſſas pertingit humana ratio, omnes operationes, proprietatesque rerum pendent à forma: eſt enim forma omnis motus princi piũ eius in quo eſt. Pendere verò vidẽtur à differẽtijs formalibus, virtutibusque, & qualita tibus miſti; quę vel eõ ſequuntur formã, vel inſtrumẽta ſunt formæ in operãdo, & cauſſando, per participationem formæ, attributionemque æſtimationis noſtræ. Quem progreſſum nobili declaramus figura: Forma in quacunque re naturali conſtituta eſt veluti in centro Circuli, vnde eſt omnis motus principium. Ab ea emanant vndique ad circulum propriæ differentiæ, quæ vt adminiſtræ ſunt ipſius formæ, formales dicuntur differentiæ; vt eductæ verò ſunt cum forma ſimul de potentia materiæ, miſti dicuntur virtutes, vel à tota miſti ſubſtantia. ab anima diceret Alexander, & Galenus à temperatura: quæ omnes plus aut minus occultæ. In circunferentia circuli (circà quam, & in qua omnis tandem noſtra ſcientia verſatur, & præſertim Medicina) ſunt qualitates miſti elementares, tùm primæ, tùm ſecundæ, & conſequentes aliæ facultates, vſque ad accidentia extrinſeca, quæ & ipſa ſunt multarum operationum ueluti ultima inſtrumenta, & concauſſæ, non verę cauſæ. Ex quibus duo intelliguntur, primum, quòd tàm proprietatum, quàm cauſſarum magna eſt latitudo ab intimis ad extremas. Et alterum, quòd occultæ dicuntur ad reſpectum noſtrę imbecillitatis cognoſcendi. Nimirùm quoniam modus, & ordo noſtri cognoſcendi, differt, ac præpoſterus quodammodo eſt ab ordine naturæ. In natura.n. quẽadmodũ res ſe habet ad eſſe, ita ſe habet ad notitiam, ex principijs diuiniſſimi philoſophi. Ad notitiã uerò, innata eſt nobis uia à notioribus, accidentibus. ſ. extrinſecis rerum, & qualitatibus, quę ſe ſtatim ſenſibus offerũt, tùm primis, tùm ſecundis, tùm reliquis: & ex his ad miſti tẽperaturã progreſſus fit, ad differẽtiaſque formales: quę pęrpetuo ordine, ac iure quodã naturę, quãtũ à ſenſibus ſeiunguntur, tãto minus notæ nobis, occultę, & magis occultæ, uſque ad formã intimã. Palã ergo fit, q̃ omniũ proprietatũ, etiã ſingulariũ aquarũ, quas multas enarraturi ſumus; cauſſę erunt vel accidentia extrinſeca, loci, ſitus, incurrentesq́; id genus diſpoſitiones particulares, nobis quidem ſatis notę. Vel qualitates aliquę tàm primarum, quàm ſecundarum, & conſequentium ipſas; Vel quę attinẽt ad differẽtias proprias, grauitas, leuitas, ſubſtantię conſtitutio, atque hę nõ ignotę. Vel cauſſę erunt interiores, & minus notę, cõplexio, differẽtię ſubſtãtiales formę, forma tandẽ ipſa, quæ in cẽtro rerum reſidet, perinde omniũ operationũ regina. Vel ſupranaturales erunt proprietates, ſuperioremque, ac longiſſimè à ſenſibus noſtris habebunt inclinationem, à cœlo, uel ab aliquo ſyderum.

Forma quo ſit principium oĩum operationũ

Proprietatum latitudo.

2. Metaph. 4.

1. Phyſ. 2.

PROPRIETATES A SECVNDIS CAVSSIS,

COELI, AC SYDERVM.

IN multis igitur, ex ſingularibus naturę effectibus, atque etiam aquarum, ad ſecundas cauſſas oportet recurrere, cœli inquam, ac ſyderum. Ob id tamen non negamus eorundem proprias eſſe, atq; ultimas cauſſas, eſt enim (uti ſuppoſitum eſt) à primis cauſſis ad has ulti mas, certa ſeries, connexioque continua. Et amplius, ſicut ex philoſopho didicimus, ſe habent omnes inferiores formę ad reſpectum ſuperiorum illarũ tanquam materia: itaque in quaque re diſponunt, reguntque illę ſuperiores formę, formam ipſam indiuidualem, materiamque illi adaptant, quam, qualem, & quantam, & quomodo ad eam obeundam proprietatem opus ſit. Verùm duo ſunt, quæ mentem noſtram eleuant ad horum ſuperiorum uirtutem recurrere, unum, quia (ueluti paulo ante dictum eſt) proprię, ultimęque cauſſę ignorantur à nobis. Et alterum, quia in multis rerum effectibus, & pręſertim aquarum, uim ex-

12. Metaphyſ.

Cæli ac ſyderum virtus manifeſta.

perimur,ſenſuque ipſo percipimus manifeſtam cauſſam eſſe cœli, atque ipſorum ſyderum. Vt de æſtu maris planiſſimè patet,qui(vt ſuo loco dictum eſt) Solem habet authorem principem,planeque ipſam Lunam,cuius motum mare per cœli quartas conſequitur: quare ſenis horis vltrò citroque reciprocat motum ad littora.ac in plenilunijs minores. effectuumque id genus complures ſunt perſpicui. Prȩterea de hac ſecũdarum cauſſarum efficacia, imò primam dixerim motricem cauſſandi poteſtatem in rebus naturæ, hæc alia eſt demõſtratio;

Cauſſę ſecũda operantur ordine.

quòd Deus benedictus ſolus, ac ſimpliciter operatur miracula, etiam per ſecundas quandoque,atque vltimas cauſſas,vt poſteà declarabimus. Ea verò,quæ ſecundę operantur cauſſæ, ordinata ſunt; atque eius ordinis cùm innumeræ ſint, ineffabilesque diſpoſitiones, connexusque cauſſarum ad quanque proprietatem; duo ſunt quæ in totum non effugiunt ſenſus

Lumine & motu.

noſtros. Primum, quia non operantur niſi per lumẽ,& motum, & deinde,quia vniformem, eundemque perpetuò operantur effectum. De virtute quæ in lumine ipſarum, ac motu tota conſiſtat; apertiſſimè quidem in effectibus,qui communes ſuot vniuerſæ naturæ conſtare debebit, cùm in acceſſu, ac receſſu Solis euidentiſſimæ contingant rerum iſtarum inferiorum

Vniformis operatio.

mutationes,temporum,alterationum, generationum denique & corruptionum. ſanè vt acceſſu ſolis dies eſt, & vita; ita receſſu nox,corruptio,& mors. Ab vniformitate poſtmodum operandi confirmatur iudicium:Videns enim quiſpiam effectum,quicunq; ſit,alicuius fontis vnum,eundemque inceſſanter,vnoque tenore,mane,meridie,veſpere,hodie,heri,nudius tertius,iam annum,iam ſecula audiens fuiſſe talem; qui negare vnquàm poterit eum ſupe-

Fauorũ cœleſtium quidã ordines.

riorum illarum, incommutabiliumque cauſſarum præcipuè eſſe fauotem? Faciunt verò ad eum incommutabilem ordinem multa exempla aquarum: verùm hæc ſanè communia,euidentioraq; ſunt. Fauores cœleſtes fontium, partim quidem obſeruamus in aliquibus anni-

Mira inundatio Nili.

uerſarios, ac penes ordinarios cœli,ac ſolis acceſſus,ac receſſus,ſtatis quibuſdam diebus,ac menſibus manifeſtos.Qualis dicta eſt admirabilis inundatio Nili; qui creſcere incipit Sole Cancrum ineunte prima Luna,xvii. Iunij menſis die:durat quadraginta dies,ac ceſſat Sole

Fons Iouis Hãmonis.

Virginem tranſgreſſo,mirandumque eſt,quòd nunquam auditum ſit hunc ordinem poſt hominum memoriam fuiſſe mutatum. Partim diurnos; qualis prædicatur fons ad templum Hãmonis Iouis dictum,qui noctu feruere traditur, diluculo tepeſcere,ac ſole rectà incaleſcẽ

Fons Iouis in Dodone.

Fõs in Troglditis.

Fons in Cãtabria.

te in meridie mirum in modum tepefieri. In Dodone Iouis item alium fontem, creſcere, & decreſcere ter in die. In Troglodytis ter die mutari,fieri amarum,ſalſumque,deinde dulcẽ. In Cantabria tres fontes octonis diſtant pedibus, qui ſiccantur ſingulis duodecies diebus; Partim verò hi fauores ſunt perpetui: qui nimirùm ſuprà ingenij captum, puris etiam exiſtentibus fontibus,cœleſtem obtinent prærogatiuam; quare perrari hi ſunt,atque hi mirabi

Nili fœcunditas.

Theſpieorũ fons.

Pirrha.

Linus flu. & Aphrodiſius.

Pheta & Tartha.

les in toto orbe terrarum. Ex Theophraſto in libris de aquis, & de plantis meminit Athenæus, Nili aquam fertiles reddere non ſolùm agros, ſed & mulieres fœcundare. cui Polybius in hiſtorijs, & item Rufus Medicus aſſentit. Hãc proprietatem & fontibus aſcribunt in Theſpijs, & in Pirrha, & in Elato flu.in Arcadia, Plinio quoque teſte. Contrà, Linum, & Aphrodiſium fluuiorum in Arcadia reddere ſteriles, & in Phȩta, & in Tartha duos alios. In aliquibus tamen harum prærogatiuarum exemplis fontium, quem locum habeant naturales cauſſæ, & quantum per ſuperiores cauſſas datum ſit noſtræ capacitati conijcere, hinc oſtendemus.

MIRA PROPRIETAS ORIGINIS QVARVNDAM AQVARVM IN INSVLIS FORTVNATIS.

NOVAE quidem originis,atq; inſolitæ mutationis aquarum,ſingularia aliqua exempla habemus in tribus ex Inſulis Fortunatis, quæ & iuniorum fide confirmari legimus. Eſt

Aquam ex arborib. naſci.

Ombrion vna de his Inſulis in Atlantico mari, quæ vnum habet ſtagnum, ac iuxtà arbores ferulis ſimiles,ex quibus aqua exprimitur, ex nigris quidem arboribus amara,ex candidioribus autem potui iucunda.Noua quidem notatur origo,conſenſusque aquæ,& harum arborum,illam ſubire fibras arborum, has attrahere, formæ proprietate. Mutationis verò ſaporis cauſſa poteſt eſſe naturalis,ex ſucci nimirum qualitate illarum arborum, quem penetrãdo aqua concipit. Hanc rem ex Iuba primus recenſuit Plinius libro vi. cap. xxxii. Recentioris verò memoriæ Alexander Geraldinus Epiſcopus terrȩ Sancti Dominici Noui orbis, cùm hæc loca peragrauerit, litteriſque multa in eis notatu digna mandauerit, hȩc vera eſſe

confirmat

confirmat ſuo, quod nunc legi, chirographo. Atque hoc amplius aſſerit, puluere in ea Inſula; quare collectam in quibuſdam ſtagnis aquam, cùm impura ſit, illas arbores Imbibere, ac ita refundere mutata qualitate. Et item eſſe ibi ciſternas, & puteos pro communi vſu. Amplius Pluuialiam alteram hic inſulam, non habere aliam aquã, ſcribit eodem loco Plinius, niſi quæ colligitur ex imbribus. Hæc hodie (ſubdit hic nouus auctor) Inſula del Ferro nominatur, in qua nullum ſtagnum eſſe, nullos fontes, nullos riuos, vt Plinius. Verùm, quæ mira eſt naturæ prouidentia non deficere vnquam in neceſſariis, vnam tantùm quodam loco haberi arborem incognitæ ſpeciei, quæ ex internodijs foliorum aquam emittit, frigidã, ac dulcem, ac eam tanta copia, vt vniuerſis Inſulæ habitatoribus, necnon animantibus, atq; hortis ſufficiat. Tertia porrò ex his Inſulis Ningaria, perpetua niue nebuloſa eſt, Plinio. quam nunc aſſerit Geraldinus Gomeram ab Hiſpanis inuentoribus vocitari, ac niuoſam eſſe; nec carere hanc ſuo miraculo, ſiquidem eſſe in extremo inſulæ montem altiſſimum, qui Aetnæ inſtar perpetuos emittit ignes, atq; pumices. quam propterea, & vnam Heſperidum, etiam flammiferam inter hiſtorias de incendijs terrarum retulimus.

Pluuialia inſula.

Ningaria inſula, niuoſa, et ardẽs.

Gomora inſula ardens.

LACVS IN PORTVGALLIAE MONTANIS, QVI ADMIRABILEM CONSENSVM HABET IN MARI.

VARIA per occaſionem exempla fontium, Lacuum, ac fluminum cõmemorauimus, quæ manifeſtum cum mari habent conſenſum, atque originem. Timaui fontes in Carnis, Arethuſæ fontis in Sicilia, cum Alpheo flu. in Achaia commeatus, Aeſculapij fontẽ Athenis ad Phalaricum promõtorium reſultare, fontem in Maiorica, ad Betim fluuium, alterum in Hiſpania, Puteos ad Gades, qui creſcant, ac minuantur cum mari. mitto ſimilia alia. Lego nunc in compendio rerum Portugalliæ, auctore Ioſepho Texeira, in montanis iugo præalto, cui à ſtella cognomen eſt, nauigantibus longe conſpicuo, lacum eſſe non paruum, in quo, cùm vix lintres, ac nauiculas admittat, permulta nauium fragmenta redundent. Id verò maiorem adfert incolis admirationem, vt cùm viginti circiter leucas hic lacus abſit à mari, intumeſcente tamen mari, (vt de Timauo dictum eſt) & ipſe ęſtuet. Sicut & alter proditur flauis aquis in vicino illi monte, cui Chaues nomẽ, qui ſimiliter ęſtuat cum mari. Nec difficile, propterea opinandum, tam vaſtas eſſe ſubter mare ad illum lacum cauernas, vt ex naufragijs ad illam littora fragmenta ipſa vi fluctuum eò compingantur. quę non caret admiratione cauſſa: quis impetus impellent, quæ apertio viarum, vel quæ vis abſorbens eius lacus, ac tam longe à mari.

Libr. 1. c. 2.

Cauſſa occulta.

FONS IN PORTVGALLIA, QVI CONIECTA IN EVM TENACISSIME TRAHIT, AC ABSORBET, ETIAM ANIMALIA.

MAIVS miraculum adhuc idem Texeira meminit. Adducitur ex Plinio libro 11. in Carrinenſi Hiſpaniæ agro, duo fontes iuxta fluunt, alter omnia abſorbens, alter reſpuens. qui locus hac primùm indiget correctione, ni mutata facile dixerim nomina: pro Carrinenſi, nunc Conimbricenſi legendum, apud quam ciuitatem, is fons hoc ſuum rarũ præbet ſpectaculum, vt quancunque rem iniectam, vel animal, vel hominis manum admotam, tenaciter trahat ad ſe, ac abſorbeat. Cuius rei, atteſtatur idem auctor, periculum factũ, ac viſum (inquit) meis oculis, admotum pede iumentum, à fonte paulatim ita abſorptum, vt vix vlla renitentium hominum opera retrahi potuerit. Meminit & Reueren. F. Alfonſus Ciacon hic Romæ, ex optimis fide dignis teſtibus, qui ad hunc fontem (Feruentiæ nomine in agro Cadima, nec longe à Tentugallenſi oppido) cum ſpectaculi huius gratia acceſſerint, ingentem cum frondibus ramum coniectum, ita ſenſim coram ipſis deglutitum à fonte, vt nec retrahi potuerit, nec ſurſum vnquam apparuerit. Cæterùm quem adnexuit ſuæ hiſtoriæ Plinius alterum huic contrarium fontem, qui iniecta reſpuat omnia, incompertum adhuc, nec vllius notitiæ perhibent.

Plinij locus.

Plinij locus.

Feruentia fons.

ARETHVSA FONS IN SCYLLACEO, QVI VOCIBVS EXCITATVR HVMANIS.

ARETHVSAE autem fontis nomine, quem primo libro recenſuimus, ob amorem Alphei fluminis, trahi longiſſimo ſpatio ab oris Siciliæ ſub mare vſque in Achaiam; quidem alij perhibentur fontes admirandæ naturæ; vnum inter alios commemorat Caſſiodorus in Epiſtolis libro V I I I. quem in agro Scyllaeco, ſibi patrio (cuius nunc ciuium ac nobiliſſ. principis munere ſum ciuitate donatus) perennem fontem, hac virtute prodit admirabilem. Nam cùm in coronæ ſpeciem frequenti circum harundineto cingatur, ac placidus maneat, vt ne moueri quidem videatur; alioquî miranda res, vt aduentante homine, quaſi amore hominis percitus antiquæ illius Arethuſæ inſtar, vel ſibilo, vel voce edita, & quaſi iuſſus excitatis ſponte aquis feruere incipiat, ac ſubcenſæ ollæ inſtar fragorem

Cauſſę occultę.

mittat. Vnde ſtupeſcas cum ſilenti homini ſileat, ad ſonitum verò vocis à ſomno excitatus, & quaſi reſpondens vocanti, ad ſermonem hominis immurmuret: hæc ſcribit. In cauſſis quæro, an eundem hic fons referat ſonitum cæteris animantibus, vt latratum canis, hinnitum equi? nam ſic eſſet in aquis illis eadem, quæ in Echo cauſſa. an potius credam hinc veterem Midæ repræſentari fabulam?

LACVS AD CIRCHNITIVM IN FINIBVS AVSTRIAE.

SINGVLARIS. Porrò natura lacus ex nouis exemplis eſt ad fines Auſtriæ, atque Pannoniæ, nõ longè à Poſthumia via, vbi & oppidum adhuc corrupta voce Poſtoniũ vocatur. De quo fabuloſa, quæ narrãtur, quis forte putaret, niſi de dignis teſtibus eadẽ confirmat, haberemus a Sigiſmũdo Libero aulæ Imperialis Barone, ac Georgio Vernhero Pãnonio, & cõſiliario Regio, è quorũ ſcriptis de admirabilis illarũ terrarũ, atq; Vngariæ aquis,

Natura.

hæc, vt plura quoque alia accepimus. Lacũ aiunt eſſe naturalẽ, & viuarũ aquarũ: ſed quę tamẽ haud perennes ſint, verùm recũbere eas tota æſtate infrà montiũ vicinas cauernas, relicto alueo per id tempus iucundo ſatis, ac herboſiſſimo, vt dicemus. Mox autumno manare, totoque hiemis curriculo ad principium vſque æſtatis amæniſſimum facere, ac piſcoſiſſimum lacum. Ita ſcribunt.

Cauſſæ naturales.

De cauſſis verò, miranda videtur naturę vis, quam & ſitus lacus, & acceſſus & receſſus vehementiſſimus aquarum planè oſtendunt. A' ſitu, eſt regio plana, ac molliter depreſſa, quę tamẽ cõtinuis vndiq; mõtibus clauſa, ac irrigata riuis, tribus quidẽ ab oriẽtali ſitu, & quatuor ab auſtrali; ij manifeſtè quo magis è fontibus ſuis elongãtur, hoc minoribus excurrunt aquis, quas planè tùm tellus ipſa obiter, tùm apertę ad finẽ ſcrobes, quaſi immaniũ ſpeluncarũ ſub illis montibus portæ, abſorbent. Accidit ergo

Lacus ortus.

vt cùm hæc flumina toto æſtatis decurſu cõtinuis aquis ſpelũcas iſtas repleuerint; ſub autumni tandem fine, quaſi tùm plenis, ac redundantibus cauernis non modò non recipiantur, imò neſcio quodam intus motu admirabili aëris, aut ventorum impulſu, quotæ anteà receptæ fuerint tot menſibus aquæ, eæ quaſi ex naricibus orci, extrà illas portas reiectẽtur, ac tanto confertim impetu, vt expedito quamuis equi curſu vix aufugere ab eis liceat. Sic, ſtatim omnẽ loci humilitatẽ, capacitatemque adimplẽt lacu, ſexqui milliari quaqua verſũ ſpatio, altitudineq; vbi maior, decẽ & octo cubitorum. Lacus fit, qui toto eo tempore, quo durat, blandiſſimus eſt, ac leniſſimæ auræ, piſcatu verò adeo abundans, (magnam enim ſecum vim piſcium ex cauernis illis ſecum egerit) vt non ſolùm vicinas vndiq; terras abun-

Lacus occaſus.

dè ſatiet, ſed in receſſu, piſciũ, quę ſtu, quos ſaliunt, ac vendũt integras alit, ſubſtinetq; familias. Recedit verò, quaſi diuino quodam iuſſu coactus, eodẽ quo diximus emergere impetu, abſorbeturq; in cauernas illas, qđ fit in principio æſtatis, ac pratũ, vbi alueus aquarũ, reperitur ſiccus, lætũq; ſolũ virẽti gramine, qđ ad vigeſimũ circiter reſecatũ, ad menſem cõſeritur breui impenſa, donec autũno finiẽte inundet iterũ. Hæc fortaſſe minus mirabitur, qui cõfluẽtes per iſtam regionem illos riuos conſiderauerit, qui ſubeant terram, & vbi per aliqua ſpatia meauerint, rurſum effluant è cauernis, ex quibus horribiles ſæpè aquarum, ac ventorum ſimul fremitus exaudiuntur. Verùm ſi conſideretur interior cauſſa, tanta vis reciproci motus aquarum, & quæ pro tempore recipiantur, & rurſus egurgitentur, eodem

redire

redire eas,& reſorberi, idq́ue ſtatis temporibus fieri; alterum cum Carybdis naturæ portentum id ſanè iudicari poterit.

FONS LACTEVS, ET QVI RECIPROCVM HABET MOTVM, AD LACVM LARIVM.

AD Lacum Larium ſub Como, nobili in Inſubribus ciuitate, quadrageſimo ad ſiniſtrum littus milliario, duo ſunt eiuſmodi fontium inſignia ſpectacula, qui reciprocos in cauernis terræ habent motus. Vnus quidem Lacteus à colore dicitur, qui conſimili exemplo prædicti Lacus in Auſtria, non perennes habet aquas, ſed à Pleiadum ortu menſe Maio in totam æſtatem, ac autumnum abūdat, & aquis albicātibus, ac ſpumoſis; ceſſat autem tota hieme, ac magnis anni algoribus. De quo mirum quidem (ita ſemper noua videntur emergere) quòd nemo ex antiquis, nec Plinius, qui hæc loca percurrit, ac alterum hic ponit fontem in admirandis, ne verbum qnidem ſcripſerint. *Cauſa.* In cauſis verò quòd hic fons non perennes habeat aquas, non dubitant qui hæc hodie ſpeculati ſunt, hunc riguum non oriri è naturalibus venis; ſed quia hieme ceſſat, abundat æſtate, id argumento eſt, quòd liquantibus æſtate niuibus è vicinis montibus, per abditas ad eum lacum cauernas, ſtillamenta illa recipiat, quæ idcirco torrentem faciant potius, quàm perennem fluuium, quo in cenſu permulti eſſent fontes narrandi conſimiles. *Lactei coloris cauſa.* Lacteæ verò emanant hæ aquæ, quando emanant, & ſpumantes, tùm ex abrupto earum inter occultas cauernas alliſu, qui in minutiſſimas ipſas conuertit bullas, & quales marini fluctus apparent, ſpumante ſalo. tùm etiā pro qualitate materiæ, ac puluerum lentis eiuſmodi lapidum recrementis, quæ ceſſantibus aquis per ea interuacua excreſcunt, ac ſuperuenientibus poſtea niuium liquaminibus, ſe concorporant defluentibus aquis, ac albicantes eatenus reddunt, ac ſcatentes ſpuma. Confirmant hanc ſtillatitiarum ex niuibus aquarum eſſe ſobolem, qua vicini alij rigui, qui ab eiſdem collibus ex naturalibus ſuis oriuntur venis, perennes toto anno habent aquas, ac vno modulo, vt ad frumentarias etiam molas ſatis ſint. Lactei autem riui non vnus eſt modus, ſed multiplicatis niuibus atque imbribus, & ipſe magis abundat æſtate, vnde cum vel plus vel minus abundat, id innę ſignum futuræ anno recipiunt agricolæ, quando præ nimia anni humiditate, penuriam inſtare obſeruant: copiam verò ſi mediocriter influat. quam *Libro 1.* cauſſam in multis alijs ſimilibus fontibus aſſignauimus.

FONS PLINIANVS AD LACVM LARIVM.

IVXTA eundē lacū, nec longè à prædicto riguo, fons alter hoc nomine ponitur in admirādis à Plinio, qui ceu de induſtria, ac arbitrio hominis, & laxet, & retineat ſuas aquas, ſingulis horis modò fluit, modò nō fluit, immo ceſſat in totū, & redit poſtea vt prius. Circà cuius cauſſas curioſè admodū inuenio, tā veteres quàm iuniores nauaſſe operā, ac perplexos omnes. Plinius iunior dicata ad id epiſtola, ter in die illā facere mutationem hunc fontē ſcribit: cauſſaſque ambiguus ponit varias, præcipuam verò eſſe ſpiritum, qui vario motu, aut impulſu cum aqua trahitur. *Cauſſa naturales.* Qui autem hodie ex peritis illuc videndi cauſſa acceſſere, reciprocationem notant frequentem, vt pluries per ſingulas horas & fluat, & remittatur. Cauſſam equidē in eodē Plinio aſſerā, ſubterraneū quempiā flatū, per illa interuacua percurrētē, qui reciproco itē motu & impingat, & retineat illas aquas. *Verborum Plinij interpretatio.* vel potius, quia ſpiritus, ſeu flatus inſtabiles ſunt, ac vario ferūtur impetu: hic verò permanet, nec variat alternāti motus; propterea, dixerim, qđ fons collectas paulisper ex ſupernis iugis in cęnatiūcula (vt eius vtar vocabulo) hoc eſt cauo quopiā receſſu aquas, ſemel plena veluti clepſydra eructet, & mox ceſſet quandiu colligat alias. Adde (ni fallor) quia locus non vnum habeat meatum, *Alia cauſſa à natura loci.* vnde rectā aquæ è longinquis venis collectæ eodem tenore, ac modulo effluant, ſed anguſtas, ac flexuoſas fauces, quæ non niſi collectas paulatim aquas, plena, vt dixi, tandem clepſydra eructet. Nec incongrua illa ſimilitudo, vt locus ille interuacuus Oceani imitetur reciprocos motus, vt multos alios recenſuimus de æſtu *Ratio ab æſtu oceani.* maris fontes ſimiles, qui ſtatis horis pluries egurgitentur, ac premantur. Aut duplices alternatim fieri in anguſtijs illis congreſſus, flatus ſcilicet ab illiſu vndarum, ſubeuntis, & defluentis ſupernè aquæ: Vnde ſicut animal non poteſt

Inter ſorbere & flare quies media.

ſimul ſorbere, & flare (vt eſt in prouerbio) nec inſpirare ſimul, & expirare, niſi aliqua intercedat quies; ſic inſpiratus ſurſum flatus retorqueat introrſum aquas, ac eo exhalante rurſum aquã defluere. Nec mirum, nam in tota natura, & in hoc congreſſu quem videmus fieri inuicem elementorum, & in terræ præſertim cauernis, vaporum, aquarum, ſpirituum permulti ſimiles contingunt effectus, ac varij motus, proportione reſpondentes motibus animalium, & reſpiratio quædam, & inſpiratio.

De proprietatibus aquarum, quæ præter aquæ naturam aliqua generent animalia. Cap. XXIIII.

Naturæ ſolertia.

EX PRIMIS cauſſis, cur animalia quædam præter aquæ naturam, naſcantur, ac degant in aquis; hanc vnam arbitramur communem. Quod natura, vt ſollicita continuò videtur ad generationem, & vitam; nihil vſquam patitur ocioſum, ac ſæpè (vt videmus) ex viliſſimo, ac inutili penitus excremento, virtute ſolis, ac lumine, aliud, & aliud animalium procreat genus, quaſi ad digerendum ſuperfluitatem illam, amplificandaque etiam ex minimis ſua opera. Altera cauſſa ex proprietate materiæ eſt, quæ pro diſpoſitione illa ſingulari, illud procreat animalis genus, quaſi ex uniuoco, ut Alexander ſentiret. Quamob rem, etſi præter aquæ naturam ea animalia ſint, haud tamen præter aquæ huius ita diſpoſitæ naturam dicenda ſunt.

Cauſſa occulta.

RANAE AC PISCES IN AQVIS CALIDIS.

EX his exemplis, haud magnum eſt quod ſcribitur à Plinio in admirandis libr. 31. In Calidis Piſanorum aquis Ranas, & ad Vetulonios in Hetruria non procul à mari piſces itẽ in calidis procreari. Quippe ea aquatilia ſunt, ac parùm intereſt hac, uel illa inalterata modicè aqua naſcantur. Vbi idem in Caſinati, & in Arcadia Stymphali aquatiles mures degere notauit. Maiorem indicat proprietatem, atque conſenſum, quod ſcribit Vernherus Tranſyluanus de rebus Pannoniæ in fontibus calidis ad Budam piſces naſci, ac degere, qui ſi in frigidam mittantur, moriuntur.

Mures in aquis.

ANIMALIVM RATIO IN FONTIBVS APONI.

AD eam ſententiam ſcribit D. Auguſtinus in libris de Ciuitate DEI, in admirandis ſummi opificis laudibus, multa reperiri animalculorum genera in fontibus calidis, quorum feruorem nemo impunè contrectat, illa tamen non ſolùm ſine læſione ibi eſſe, ſed extrà eſſe non poſſe. Quod in fontibus Aponi ualde calidis, nobilitati; ac uiuacitati ſuarum aquarum adſcribunt quidam iuniores, animalia quædam uiſa degere, ac propagari. Quæ nimirùm uel cùm his aquis habeant uniuocationem, uel aliunde incurrant ex frigidis, ut fortaſſe etiam in Piſanis, & prædictis alijs calidis fit; nam ob teporem aquarum ad Agnani lacum, qui eſt ad Sudatoria, cryptaſque Puteolis, myriades incurrunt ſerpentum ſpecies, præſertim hieme.

Serpentes in calid. aquis.

HYBERNIAE FLVVIVS, IN QVO PISCES GENERANTVR EX FRONDIBVS.

EXCEDIT Typi propoſitio credulitatem, ſcribitur tamen hodie à uiris fidedigniſſimis. In Iuuerna inſula aquilonali, quæ doctis etiam Hybernia dicitur, eſſe fluuium, in

quem

queın arboris vnius imminentis collapſæ frondes, piſcium formam induunt, deguntque ſubinde in eo fluuio, vt cæteri piſces. Subtiliter hoc conſideranti (vt Scaliger inquit) nõ tam eſſe videbitur hæc fluuij vjs, quàm arboris ipſius. Nam quæ frondes in terrã cadunt, animalia effici volucria dicunt, ac volitare: idque non è putrefactione, ſed quia eæ frondes foueãt in ſe quaſi ſemina ad vtranque illam generationem. Quod mirum non eſt; nam vt in terra mutantur plantæ, aliæ in alias; ita ſuper terram gignunt è ſeipſis animalia. Ad hæc affirmant hodie quidam ex Coſmographis Germaniæ iunioribus, id genus arborum reperiri apud Orchades Inſulas, quæ ſunt inter Hyberniam, & Scotiam, præſertim in Inſula Pomonia. Dicunt verò fructus iſtarum arborum habere proprietatem ad hæç animalia, per putrefactionem: nempe iam matureſcentes, obuolutos ſuis foliis ſpõte decidere, alios in terram, alios in ſubiectam aquam, itaque putreſcentes congignere in aquis piſces, extrà verò anſeres, quas vocant arboreas. Hiſce adſimilem hiſtoriam narrat Petrus Hiſpalenſis, in Bornei inſula propè Moluças, eſſe arboris genus, è qua deciduæ frondes repunt humis, ceù uermes. Planè verò conſtat, quòd putrefactio eſt medium ad multorum animalium generationem. Sed vnum mihi reſtat dubium, quod videtur excedere ſympathiæ modum, quomodo vnius idem ſit ad res diuerſas conſenſus: vt frondes fiant piſces in aquis, & eædem humi volucria.

Frondes cõuerſæ in volucellis.

Anſeres arboreę.

Frõdes quæ repunt humus.

De proprietatibus aquarum vitioſis. *Cap. XXI.*

DE cauſſis verò fontium, qui vel natura, vel qualitate vitioſi in potibus ſint, tolerabilis eſt Vitruuij ſententia lib. VIII. cap. III. cuius ſummã de omni aquarum natura calidarum, quæ luculenta eſt, & breuis, hic non grauabor adſcribere, aç declarare. Calidarum aquarum (inquit ipſe) ſicut & ſaporum ipſarum, & odorum, & cęterarum impreſſionum, non eſt vlla proprietas, ideſt nulla talis ex ſui natura eſt, ſed ex accidenti, ideſt ex occurrenti ob iter miſtura. Frigida enim aqua cùm incidit percurrens in ardentem locum, afferueſcit, & calfacta egreditur per venas extrà terram, quę idcirco diutiùs non permanet, ſed breui ſpatio fit frigida. Namque ſi naturaliter eſſet calida, non refrigeraretur calor eius. Sapor autem, odor, & color earum non remittitur, quòd intinctus, & commiſtus eſt propter naturæ raritatem. quaſi diceret, quòd exactioris miſtionis cũ aqua ſint. Porrò harum omnium, aliæ vtiles in balneis ſunt, vt calidæ omnes, ſulphuroſę, & aluminoſæ. Aliæ in potibus purgando corpora, vt bituminoſæ, & Nitroſæ. Aliæ vitioſæ, vt Metallares omnes. qui Vitruuij locus indiget diſtinctione, an Metallarés medicamenti iure vtendas intelligam; hoc enim nomine in balneis, & potibus multifariam vtiles eſſe, iam innumera, quæ antè ſcripſimus, declarant exempla. An in potibus, & cibis vſu domeſtico, quo modo non poſſunt aquæ carere aliquo vitio, quantumuis etiam dilutæ ſint, & non diſſimiles aquæ ſimplici? Ad hunc ſenſum ergo intelligas eius ſequentia verba: vbi aurum inquit, argentum, ferrum, æs, plumbum, reliquaque id genus metalla aquę obiter incurrant, maximè vitioſæ efficiuntur. ſupple, prò aliqua, quam vltrà aquæ ſimplicitatem, conceperint impreſſionem, aut grauitatis, aut frigiditatis prę nimiæ, aut virus breuiter metallici, quod vel ſolo interdum vapore lædit. Quoniam (vt ipſe ſubinnuit) cùm in potibus per venas penetrant, neruos attingunt, & artus, ac eos durant inflando: ac ita aquæ duriſſimis, frigidiſſimiſque rebus intinctæ, aut nephriticos, aut podagricos efficiunt homines.

Ex Vitruuio.

Metallares aquę an vitioſæ.

Malitię cauſſa.

ATHENIS VITIOSAE AQVAE.

HOC in genere vitioſarum ex miſturis aquarum, aliqua ſpecies eſt (inquit Vitruuius) quæ cùm habeat non ſatis perlucidas, ideſt ſynceras venas, ſpuma vti flos natat in ſummo colore, ſimilis vitri purpurei. Hæc maximè conſiderantur Athenis: ibi enim ex eiuſmodi locis, ac fontibus, & in Aſty, & ad portum Pyreæum, ductus ſunt aquarum ſalientes, è quibus bibit nemo propter eam cauſſam, ſed lauationibus, & reliquis rebus vtuntur. Bibunt autem ex puteis, ac ita vitant earum vitia. Inter has legimus apud Theophraſtum in Pyreæo eſſe aquas, quæ ebibitæ manent indigeſtibiles, & in balneis leproſos effi ciunt homines; quin & plãtas ex earum irrigatione ſentire idem contagium. In Troezenis autem eodem Vitruuio teſte, ob naturalem id genus infectionem aquarum, quòd omnino aliud non habent aquæ

Balnea Athenis.

Vitioſa in Troezenis.

genus,

genus, niſi quod Cibdeli oritur, id vitiũ vitari non poteſt; itaq; omnes ex ea ciuitate, aut maxima parte ſunt pedibus vitioſi has corpulentas ponit Athenæus graues. Ex fonte in Inſula Chio bibentes fiunt inſipientes. In Suſis Perſarum amittunt dentes, & quas recenſuit Ouidius 15. Metamor. aliquam indicare videntur miſturam, vel gypſi, vel id genus lapidis: d.

Fons in Chio. Fons in Suſis.

Ciconũ flumen.

Flumen habent Cicones, quod potum ſaxea reddit
Viſcera, quod tactis inducit marmora rebus.

SALMACIDIS FONS IN CARIA, QVI EFFOEMINAT.

SALMACIDIS fontem eſſe apud Mauſoli ſepulchrum in Caria, vnum ex ſeptem orbis terrarum ſpectaculis, proditum eſt. quem neſcio qua ex cauſſa calumnientur (inquit Strabo) perinde qui molles reddat qui ex eo biberint. cùm mollicici cauſſæ ſint non tam aër, vel aqua, quam potius diuitiæ & habitus incontinentiæ. Nos autem ex occultis quandam aſſerimus cauſſam, vt quem ad modum ex proprietate aquæ acutas, vel graues efficiũt voces, & quædam vt vinum lædunt mentem, aliæ efficiunt gutturoſos; ſic Salmacidæ iſtæ obnoxios reddant homines, ad mollicicm, quod hinc planius fiet manifeſtum.

Cauſa naturalis.

De aquis, quæ gulæ gignunt tumores, Cap. XXVI.

QVAE ex manifeſta alia miſtura vitioſæ in potibus ſint aquæ, ſatis hactenus prædicta exempla demonſtrant. Verum ſubtilior adhuc ratio reddenda eſt de quibuſdam aquis, quæ ſynceræ cùm ſint, & nec diſſimiles aquæ ſimplici, aliquo tamen inſigni vitio notantur. De quibus quidem nullam ferè aliam reddere poſſumus rationem; niſi, quòd indiuiduales ſint proprietates. Proprietates autem indiuiduales, quoniam proportiones ſequuntur varias elementorum, & hæ ſunt infinitæ, quemadmodum & res ipſæ, ignorantur à nobis; ſed ſolùm experimento cognoſcuntur, & ex hinc aliquas ſaltem extrinſecas, & communes venabimur cauſſas. Hoc ergo longiſſima experientia obſeruatum, ac certum eſt, quòd cuiuſcunque regionis vitia quæ popularia ſint, & communia, vix aliæ referendæ ſunt cauſſæ, quàm partialibus eius regionis conſtitutionibus, aëris, & aquis ipſis, & locis. Quorum trium non eſt vna conſtitutio vbique, non idem ſitus locorum, aut expoſitio ventis, nec eadem terræ facies, nec eadem tandem aquarum natura eſſe poteſt. Multæ reperiuntur præſertim in alpibus, & quibuſdam locis in Italia aquæ, quæ manifeſto hoc vitio infeſtant bibentes, vt gulæ eis tumefactiones inducant, quas medici modò cum græcis Bronchocelas, modò gulæ Herniam ſcitiſſimè appellant. In cauſſis, qui id miſturis vitio vertunt; aut metalli virus aliquod imputant, vt iam diximus; aut ſpecialiter Gypſum, quod aut grauitate, aut ſæuo halitu (Dioſcoride authore) hoc habet, ut impetat fauces, ac ſtranguler. Qui egregiè autem hodie de rerum diſputant ſubtilitate, duas habent cauſſas; aut id à lacunalibus gigni aquis; aut in ſynceris, & puris aquis id contumaciæ frigiditatis, ac cruditatis earum tribuunt, maximè niualium, & glacialium aquarum. Vbi tres diuerſitates declarat experientia, quarum ratio eſt reddenda. Primùm non omnis aqua lacuſtris hoc gignit. Præterea non omnis aqua frigida. Et tertiò, nullum tale vitium viſitur in Syria, in Aphrica, Arabia, Perſia, India, Troglodytica regione, vbi raras diximus fieri pluuias, ac aliquas naturales eſſe aquas uel lacuſtres, vel miræ frigiditatis. Vniuerſa Germania inferior, Sarmatia, Suetia, Noruegia, quę regiones ſunt aquilonales & frigidę, expertes huius uitij ſunt. Et ex lacunis bibunt Arabes, Parthi, Lybici, è gelidis Hybernici: nullis tamen in his locis gulæ tumores concreſcere legitur. Ratio ergo diuerſitatis hæc eſſe uidetur; Id quidem frigidæ qualitatis aquarum uitium eſſe, prędicta ſatis declarant exempla: non omnis uerò frigiditatis, ſed quę contumaciſſimę, & (ut Gręci loquuntur) indomitę, ut niualium diximus, & glacialium aqua-

Proprietates indiuiduales, & occulta, ſolum cognoſcuntur experimento.

Vitia regionum popularia, cui cauſa referantur.

Cauſſa naturales.

Tres inſtantia.

Solutio.

aquarum. Vnde frequenter id in alpibus fit, quia eorum putei, ac venę, vix aliud concipiunt genus aquarum, quam quod deſtillat ex niuibus, quas bibunt. In calidiſſimis regionibus Aphricæ non fit, quia ibi non ſunt niues. In frigidiſſimis verò hyperboreis, perennes ſunt niues, & quæ dum paulatim ſoluuntur, tenuantur, digeruntúrque in terræ poris: præter alias cauſſas particulares.

QVAE GVLAE GIGNVNT TVMORES IN ALPIBVS.

GVLAE quidem tumefactionis cauſſam in aquis alpium eſſe contumaciam frigiditatis quam ex niuibus eliquatis recipiunt fontes, cum doctiſſimo Scaligero ſentimus. Quod palam eſt multis locis, præcipuè verò citra alpes, ex ea parte agri Taurini, quæ valdoca vulgò, ideſt vallis anſeris appellatur. In eam regionem qui commigrat, nemo diu viuit, multis gula turgida fit. Eorum, qui naſcuntur ibi nemo eo vitio caret, penè omnes & amentes, & inepti ad loquendum. Id ab aqua fit è niuibus liquefactis, quæ multum terreſtris frigoris, & crudi continet. Crudum enim repugnat reſolutioni, terreſtre vero cum aquea tenuitate ſe ſe inſinuat gutturis muſculis, glandibuſque, ibique hæret, & concretum dureſcit.

Cauſſa naturalis.

SIMILES ALIAE AQVAE, ET IN ITALIA.

IDCIRCO qui alpes habitant, & Pyrenæos, & in Auernis circà Ligerim fluuium, hoc frequenter patiuntur; nam perennes hi populi habent niues, quæ continuò liquantur, deſtillantque in puteos eorum, ac fontes, quos bibunt. Vallis Gillera hoc vitio laborat, quæ diſtat ab Ocno circiter octo mill. paſſ. quam fortaſſe intellexit Medullorum nationem Vitruuius in alpibus. Idem in Sudera valle, quæ à Curia Rhetiæ oppido abeſt 12. millia paſſ. Cæterùm Doria fluuius, qui ex alpium vallibus, hinc Sancti Bernardi, atq; hinc Sancti Martini excurrens, influit aperta planicie in Padum, ſingularis huius vitij imputatur, vt gulæ gignat timores ſuis indigenis. Ex quo nata mihi veriſimile fit Electri fabula apud Græcos: perſuaſæ enim mulieres, quæ circa Padi præſertim initia degebant, huic vitio Electrum remedio eſſe, ceû amuleto quodam; idcirco longa ex eo monilia geſtare collo conſueuére, ac exinde dilatarunt Græci fabulam de Phętontis Sororibus, quę fratris cauſam deplorantes, in populneas tandem ibi conuerſæ fuerint arbores, quæ perpetuum ex illis lachrimis deſtillent Electrum. Porrò in Equicolis aqua iuxtà Taliacotium, turgidos pariter facit guttures, quæ tamen nec lacunales ſunt, nec niuales, ac aliquam fortaſſe elambunt miſturam eius vitij. Et ad Callim apud Camertes perexigua valle.

Doria flu.

Electri, ac Phætontiadum fabula.

Fons in Equicolis.

Fons ad Callim.

De proprietatibus aquarum quæ in potibus immutent colores animalibus. *Cap. XXVII.*

DE COLORIBVS in tota ratione aquarum, duo conſiderantur: primùm de natura colorum, qui reperiantur in aquis, & quę ſit cauſſa; alterum, an aquę gignant effectus aliquos coloris, vt quarundam fama eſt apud diuerſos authores, quę animalia colorent, & pilos aliqua ſpecie, etiam in potibus, Ad primum iam ſatis quidem feciſſe videmur, cum de differentijs colorum loqueremur primo libro; vbi quoniam delectare ſolet aliqua nõ intempeſtiuè repetere, tria hęc demonſtrauimus neceſſaria. Primum Aquam ex ſui natura omnino eſſe abſque colore; vnde ἄχρων gręcis dicta eſt, quaſi incolorata; planeque fit, quencunque in aqua colorem inuenias, id miſtionis alicuius eſſe indicium. Secundum, ex colorum differentijs omnibus, aquam concipere paucos, eoſque dilutos admodum pro tenui ſubiecto, nullum intenſum. Album facilè, uti ſunt mulcę aluminatę albulę: Rubrum, ſeù potius fuluum ex rubricis:

Colorũ natura in aquis.

Aqua I I.

Aqua paucos & dilutos cõcipit colores.

Meli-

III. Melinum,& ſubuirldem ex ſulphure;viridem ex Calce, ac ex æris metallis: Cæruleum,fuſcum,nigrum,ex peraſſatione ſub aſſiduo Solis calore. Et tertium diximus, colorem indicare quidem eius aquæ impuritatem, vel certam fortaſſe miſturam, quam extrinſecùs induerit;cæterùm de natura,& qualitatibus aquarũ infirmiſſimi eſſe iudicij,hæc enim à principio emanare oportet intrinſeco. Porrò nunc alterum caput probleumaticè propoſitum eſt,an aqua aliquam habeat colorandi proprietatem. Nam quòd aquæ natura ex miſtione aliqua colorem extrinſecus inducat,etiam animalibus, id facile eſt; qua autem ratione id efficere valeant in potibus, difficile eſt aſſerere. Ordo verò, ac experientia, ad quatuor nos deducit cauſſas de omni colore ex aquis:Nempè aquam colorare, vel ob miſturam extrinſecam,quemadmodum eſt dictum; vel aſpectu, ac imaginatione colorari aliqua animalia;vel in potibus qualitate aquæ,vel calidæ natura,vel frigidæ. Et tandem proprietate ſua, nobis occulta;quarum ſigillatim aliqua ponemus exempla.

Vis colorandi aquarum. Cauſſa 4.

AQUAE AD HIERAPOLIM IN PHRYGIA TINGENTES COLORE PVRPVRAE.

Lib.4.ca.5.

IN prima Aſiæ parte, quæ Græciæ à fronte, & Helleſponto mari adiacet, in Myſia, Caria,ac Phrygia,quæ amplæ ſunt regiones, permultas recenſuimus haberi terrarum, ac aquarum proprietates, ac balneis propterea aquarum ſponte naſcentium, & calidarum plenas eſſe præſertim ad Hierapolim, quæ quaſi ſacra ciuitas dicta eſt, vbi inter alias quædam aqua emanat (quæ vt Strabo meminit) tingendis lanis non minus idonea eſt, quàm quæ ex radicibus tincta, ἐκ τῶν ῥιζῶν βαπτόμενα vt non cedant his, quæ purpura, ac vermiculo tinguntur. Olim pro terræ, ac minerarum illarum natura tam varia, melius (ſi dabitur) conſideranda.

QVAE LANAS TINGANT, ET CAPILLOS ALIQVO COLORE.

1. Cauſſa. Crathis, & Sybaris flu.

QVAE cauſſa ſit aquarum,quæ exteriùs lanas tingant,& capillos; iam diximus libro ſuperiore:eſt enim earum effectus artis adſimilis, adhibita extrinſecus aqua de qualitate aut Chalcanthi,aut æris. Sicut de Crathi,ac Sybari fluminibus diximus in Thurijs,quę(vt cecinit ex Pythagora Ouidius xv.methamorphoſeos.)

Electro ſimiles faciunt, auroque capillos.

Sybaris,& Sybarita nunc Terra noua.

QVANDOQVE præter illas cauſſas naturales id perinde famoſum dictum, hanc habere poterit allegoriam.nam ad Sybarim amnem cùm fuerit antiquis temporibus ciuitas eius nominis, ob agri fæcunditatem opulentiſſima,ac Sybaritæ ex ea populi memorentur, tunc ſuper omnem Italiæ nationẽ delicioſiſſimi, atteſtatur Athenæus libro XII. conſueuiſſe eorum pueros ad impuberem vſque ætatem purpurei,ac ſplendentibus veſtibus ornaris capillorumque nodos, ac cincinnos auro, ac tyrio implexos geſtare. Ita qui fucus erat,& artis,naturæ aquarum,quibus lauerint datum eſt. Alioqui lanis tingendis ex naturali in aquis miſtura non deſunt ſimilia exempla, vt in agro Chalcydico, quod nomen dictat,ex Strabone,& in Phrygia,& alijs locis iam dictis.

COLORES EX ASPECTV AD AQVAS.

ITEM ex aſpectu ſolo concipi animalibus varios colores, aliqua habentur exempla. Præclarum verò illud Geneſis 30. quo Patriarcha Iacob armenta procreari fecit maculoſa, & varia. Nam adpoſitis virgis populneis, detractis corticibus,alijsq; ſimul vario

rum

rum colorum in canalibus, vbi bibituri eſſent greges, factum eſt, vt in eorum colorum cõtemplatione coirent, conceperuntque ſobolem vario colore reſperſam. Adfirmant auctores ex Ariſtotele 5. de generatione animal. ob aſpectum niuium niuoſis locis multa animalia naſci candida. Nam videri in Scythia, in Pirenæis, in Alpibus vultures albos, aquilas, accipitres, miluos, vulpes, vrſos, coruos. An ex eiuſdem aquæ alimento iam-num videbimus.

In niuoſis terris albæ fieri animalia.

COLORVM VARIETAS EX POTV AQVARVM, ARISTOTELIS.

SCRIBIT Ariſtoteles in problematibus Sect. 1 x. Aquarum mutatione mutari colores in animalibus, præter quàm in coruo. Vbi rationem non addit naturalem; ſubinnuit tamen 1 1 1. de hiſto. animal. cap. x 1 1. hanc quandam cauſſam frigidas bibentibus aquas, nigrum pilum ſolere fieri calidas: verò bibentibus, album. Aquarum (inquit) diuerſarum vſu nonnulla animalia ſuos immutant colores: alibi enim candida, alibi nigra reddun tur. Sunt etiam aquæ multis in locis, quas cùm oues biberint, moxque inierint, nigros generent agnos. Vt in terra Aſſiritide agri Chalcydici in Thracia facit amnis, quem præ nimia frigiditate Pſychrum vocant. Et in Antandro quoque duo fluuij, quorum alter candorem, alter nigritiam facit pecoribus. Scamander etiam amnis flauas reddere oues creditur, quam ob rem Xanthum pro Scamandro nuncupatum ab Homero autumant. Adde ex v 1. de hiſto. cap. x 1 x. Nam & aquæ faciunt, vt fœminæ, mareſve concipiantur. Spectare autem ad Aquilonem oportet, cùm coëunt fœminæ, vt immutent prolem quę ſalſiuſculam bibunt aquam maturius coeunt. Et in 1 1 1 1. de generat. cap. 1 1. Potiſſimum (inquit) mutantur colores animalibus propter aquam, ex qua capiunt alimentum. Eius enim vſus communis, ac aſſiduus omnibus eſt, etiam ſiccis ipſis ad alendum. Quare aquæ crudæ, & frigidæ, aut ſterilitatem, aut partum fœmineum faciunt. Hæc ipſe. Vbi frigidas equidem intelligo ſua natura crudas, ac duras: vt contrà calidas, quæ candorem faciunt, ſyncæras, ac puras quæ ex multis aëreis partibus tepeſcant hieme. Qualis Clitumnus fluuius in Vmbria, vnde veteres Romanos in ſuis ſacrificijs, victimas præ candore, eligere conueniſſe ſcribunt hiſtorici, & ex poetis Vergilius, cùm ait. Hinc albi Clitumne greges. 1 1. Georg. qui fluuius, vbi Tyberim ingreditur, multum eius adauget bonitatem aquarum ſynceræ natura, ac natiuo, quem diximus, tepore leuiſſimæ, conſtat ergo ex alimentis colores contrahi animalibus aliqua ratione.

3. Cauſſæ colorum ex aquis. — Frigida nigrum, calida album pilum faciunt. — Flu. i Thracia. — Flu. duo in Antandro. — Xanthus flu. — Quæ frigida intelligantur, & quæ calida. — Clitumnus flu.

COLORES EX AQVIS, VITRVVII.

SCRIBIT Strabo, in Euboea duo flumina ſunt, Cephiſus, & Melas, in Beotia Vitruuius, in Lucanis Crathis, Troiæ Xãthus, inq; agris Clazomeniorum, & Erythreorũ, & Laodicenſiũ fontes, ac flumina, quę habent ad colores, præſertim animalium, aliquam proprietatem. Cùm enim pecora ſuis temporibus anni parantur ad conceptionem partus, per id tempus adiguntur eò quotidie potum, ex eoque quantumuis ſint alba, procreât alijs locis Leucophęa, ideſt cineraceo colore, medio inter album, & nigrum, qui glaucus in piſcibus, & in equis laudatiſſimus, Virgilio. Alijs locis pulla, ideſt quaſi puro lanarum colore. Alijs Coracino colore: Strabo lib. x 1 1. de Laodicenſium pecoribus loquens τὸν κοράξινον vocat, qualis ſcilicet in coruis conſpicitur, nigerrimus. Ita proprietas liquoris, cùm diſtribuitur in corpus, imprimit ſui generis qualitatem ad eum colorem. Quo modo in campis Troianis propè flumen armenta naſcuntur ruſa, & pecora Leucophæa, ideo flumen Ilienſes Xanthum appellauiſſe dicuntur. Hæc hactenus ex Vitruuio.

Flumina, ac fontes varij.

COLORATAE, PLINII.

EX aquis, quæ habeant proprietatem colorandi, aliquas meminit Plinius, tùm 1 1.

Flumina varia.

tùm

tùm libro etiam 31. Communiter allegari ſolet Sybaris,& Cratis,de quibus dictum eſt. Et in Faliſco Clitumni aqua quæ in potibus candidos facit boues, In Bœotia amnis Melas, quaſi niger, oues facit nigras. Cæphiſus ex eodem lacu profluens albas. Rurſus nigras Peneus. Rufas iuxtà Ilium Xanthus. In Hæſtica fontes duos idem meminit; Cæronem, ex quo bibentes oues nigras fieri: Mellen, ex quo albas:ex vtroque autem varias.In Macedonia,quas velint oues naſci cādidas,ad Haliacmon ducere:quas nigras,& fuſcas ad Axiū. In quibuſdam aquis,ex Theophraſto ſubdit omnia fuſco colore naſci,etiam fruges, ſicut in Meſſapijs;In Erythris pilos gignit Alcon fluuius.

> *Fontes varij.*
> *Quę pilos gignant.*

PISCES EX AQVARVM COLORIBVS.

SIC in Suecia lacus Niger dictus eo idiomate,non ſolùm nigras continet aquas,Olao magno authore,ſed & piſces alit cōcolores,quibus nihiloſeciùs accolæ veſcuntur. In Carrinenſi Hiſpaniæ agro fons quidam,aurei coloris omnes oſtendit piſces, qui tamen extrà illam aquam non differunt à cæteris. Cteſias in Armenia ſcribit eſſe fontem, inquit Plinius; ex quo nigros piſces illicò in cibis afferre mortem. Idem in Arcadia fonte Styge iam dicto, piſces naſci aſſerit,ex Theopompo,lethales & ipſos; quod non in alio genere mortiferorum fontium reperitur.

> *Lacus niger.*
> *Fontes varij.*
> *Piſces lethales.*

De aquis quæ fama iactantur in admirandis. Cap. XXVIII.

DIXIMVS hactenus de aquarum proprietatibus, quarum aliqua eſt probabilis cauſſa naturalis. Conſequens eſt, iam famoſa aliqua dicta de aquis percurrere; quæ ſcilicet in admirandis prodita, nullum habent fundamentum in rerum natura: ſed ſunt aut figuræ, vt multa in figuris tradidit prima illa hominum ſimplicitas; aut ſuperſtitiones gentium,aut mera figmenta. Quorum idcirco non tàm cauſſas tenemur exponere, quàm quia ita ſeries, ac ordo poſtulat tractationis noſtrę,& ad tollendas ſimplicium animorū fallacias,quaſi reijcere à veris iudicijs,ac ea prout narrantur explicare. Hùc pertinent pluri ex parte, quæ miracula aquarum tàm multa ſcribit Plinius ex veterum traditionibus,tùm 11.tùm xxx1. de Naturali hiſtoria libr. Vitruuij, Solini,ac iuniorum etiam quorundam ſcripta de mirabilibus fontium. Quorum permulta falſa eſſe,ac popularia mendacia, res ipſa, tempus, ac veritas,qua nihil habemus antiquius,planè declararunt.

> *Miracula fontium trifariam dicta.*

FABVLOSA DE AQVIS.

HVIVS verò erroris cauſſam, vt viri ſcriptores tàm nobiles iocoſa aliqua ſerijs rebus admiſerint, hanc eſſe arbitramur. Mitto quòd plerique dictata referunt, & quiſque obiter,aut ex occaſione,aut quoniam collibitum eſt, iocoſa ſerijs aliquando ſolet intermiſcere. Sanè qui ea ſcribunt extrà profeſſionem,ſępenumero non tàm veras in eis quærunt demonſtrationes,quàm vt proprium inſtitutum aliqua amplificent probatione. Vt Vitruuius facit in architectura, vbi aquarum deſcripturus perductiones, ac libramenta, multa extrinſecus proponit,nec ſatis probata, de earum natura; & inde tranſiens ad aquas medicamentoſas, & calidas, & vitioſas, euagatur tandem ad epigrammata fontium, atque amnium vulgi miracula;in quibus non viſus ſatis legentium animos iucunditate delectaſſe ſuæ ornatiſſimæ diſciplinæ, hac eos voluit inſuper coronide fontium demulcere. Sic Plinius dum vniuerſam mundi, ac naturæ profitetur hiſtoriam; multis locis proteſtatur non ſe obligaſſe ad cauſſas, perinde immenſi operis labores. Admirandi verò iudicij locus eſt libro 11.cap.x11.Vbi reconditas de defectu Syderum percurrens rationes,Non minus(inquit) mirum eſt, poſſe omnium rerum afferri cauſſas, quàm eas conſtare in aliquibus, atque

> *Vitruuij ſtylus de aquis.*

que

que hinc multa quatenus relata inuenit, ſimpliciter recenſuit, præſertim miracula. Quorum & nos multa retulimus, ac plana fecimus ſuis cauſſis. Aliqua leuia æſtimauimus; quem ad modum dictum eſt ex Clytorio fonte his, qui bibiſſent in Arcadia, vinum tædio venire, quòd in eum Melampus piamentum abiecerit, quo ipſum Præti filias fabulantur ab inſania perſanaſſe, quæ furibundæ ſe vaccas euaſiſſe putarunt; luſit Virgilius. Strabo verò ad fabulam adſcribit centauris, qui vulnera, ac hydræ virus in illis aquis eluiſſent. Sic Plinius fontem in Cæa Inſula facere hebetes. Et contrà in Cilicia apud oppidum Iuſgum riuum eſſe, ex quo bibentium ſubtiliores fieri ſenſus, tradidit Varro. Ex Theophraſto duos fontes refert idem Plinius in Phrygia; quorum alter à riſu, alter à fletu nomen habet. Cleon enim ab effectu fletus dictus, ἀπὸ τοῦ κλαίειν. Alter verò ei vicinus Gelon, à ridendo dicitur. Alia prorſus excedunt omnem fidem: vt ridiculum eſt, ex Leontino fonte in Sicilia, qui bibiſſet, euadere ſtatim ſcientem medicum, tota in eum Leontini cuiuſdam ciuis eius, ſapientia imbibita. Item fontem Cupidinis vocari apud Cizicen, ex quo potantes amorem deponerent. Et vt largiùs vulgaribus Muſis fabulandi materia præberetur, addit Cœlius ex Pauſania, in Achaia Selennium fluuium, ac fontem eſſe, qui in ipſo ablutos amore liberaret, & tam viros, quàm fœminas. Fontem poſuit in admirandis hac ætate Petrus Martyr cognomento Angerius in Bonicca Inſula, vna ex Lucanis vltrà Hiſpaniolam Noui orbis, cuius aqua epota iuuentam ſenibus mirificè inſtauret, etſi nec canos mutet, nec rugas: quæ vel eſt fabula gentis, quæ ibi degit (vt Iuniores ſcribunt) vaniſſimæ: vel deſultoria quæpiam hyperbole, perinde dici ſolet in multis balneis, & de Elleboro inter medicinas, quæ prædicantur facere iuueneſcere.

Clitorius fons. — Fõs in Cæa. — Riuus in Cilicia. — Cleon fons fletus. — Gelon fons riſus. — Fons Leontinus. — Fons cupidinis. — Selennius flu. — Fons in Boricca.

SVPERSTITIOSAE AQVAE.

CAETERVM ad faciliorem impoſturam, fabuloſa id genus multa, rudis illa antiquitas, ac fallax dicacitas græculorum, cum ſuperſtitione coniunxit, Auxit numerum Deorum aquarum celebritas, inquit Plinius. Vt Aegeria Dea, Numæ coniunx, ac eius nomine fons Aricini nemoris, quò ſæpè Numam in congreſſus nocturnos cum ea ſe conferre, ac eius monitu quæ grata Dijs eſſent, ſacra inſtituere ſolitum tradit Liuius libro primo, & Camœnis idcirco eum conſecraſſe. Et item Ouid. libro xv. & Faſtorum III. d.

Aegeria fons.

Aegeria eſt, quæ præbet aquas, Dea grata Camænis,
Illa Numæ coniux, conſiliumq; fuit.

Sic de amore fabulantur Alphæi, atque Arethuſæ, qui in fontes conuerſi, adhuc auitos quæritant amplexus; nimirum quia in ſubterraneis coniungi hos fontes aſſeritur. In Dodone Iouis fontem gelidum eſſe, in quo immerſæ faces extinguantur; ſi extinctæ admoueantur accendi, creſcere, & decreſcere ter in die. In Illyrijs ſuprà fontem frigidum expanſas veſtes accendi, imbutas fortè bitumine, ac igne adhibito, Andriæ fontem vinoſum Baccho dicatum, ſi è conſpectu templi auferatur, ſaporem eius tranſire in aquam. Vanitatem ſapit, quem canit fontem Pyndarus in Bœotia, dulci aqua, ac frigida Tylphoſæ nomine, quam qui bibiſſent concipere diuinitatem. ac Tyreſias cum ob ſenectutem eius ferre non potuiſſet frigiditatem, bibens mortuus traditur. Fabuloſus quoque, ac ſuperſtitioſus Neptuni fons in Medis, qui limite tranſire ſoleat ad loca vicinia, portendens aliquid, Plin. mirum verò, quòd cum piſcibus tranſit, ac reſponſa ab eis incolæ petunt cibo, quem rapiunt annuentes; ſi verò euentum negent, caudis abigunt. Amnis Olachas in Bithynia, Brietum alluit, hoc eſt & templo, & Deo nomen indigeti, è cuius gurgite periuri notantur pati velut flammam vrentem. In Aſia quoque iuxtà Thianam, fontem Iouis appellatum, frigidum, ac bullientem, ex quo periu-

Alphæi, atque Arethuſæ fõtes. — Iouis fons. — Fons in Illyrijs. — Fons Bacchi. — Tylphoſa aqua. — Fõs Neptuni cum piſcibus, ſuperſtitioſus. — Olachas flu. — Fons Thiana Iouis.

Acadinus fons. ri potantes, ſtatim graui vlcere manibus, ac pedibus afficiuntur. veridicos autem impunes bibere ſcripſit Philoſtratus. In Sicilia apud Acadinum fontem, authore Stephano, perſimilem iuramenti ritum celebrant. Et ibidem Lacus Dellis, Palicis fratribus dicatus, huius ſuperſtitionis erat celebris. *Lacus Dellus.* Miracula tandem balnearum, & aquarum, quæ ſub aliquo eiuſmodi numine, ac titulo prædicantur, aliquam ſapiunt ſuperſtitionem.

FIGVRAE EQVARVM.

PERMVLTA verò, quæ ſuperſtitiosè pariter iactantur de aquis, quandam continent de Mundi huius conſtitutione, ac rerum natura imaginem, quam rudes adhuc primis illis ſeculis homines ſub varijs fabularum coloribus adumbrarunt. *Antiquorũ ſ figuris traditiones.* In figuris plurima tradidiſſe conſtat ſapientes Chaldæos, à quibus cùm prima de diuinis arcanis myſteria dimanauerint ad Aegyptios, ac ex eis ad Hebræos; eaſdem & Græci poſteriores, quaſi inſinuatas ab antiquo mentibus humanis, tradiderunt fabulas. *Fabularum origo.* Quas poſtea Varro inſecutus eſt vtplurimum in Genealogijs Deorum, & Cicero, & Macrobius in Saturnalibus, & omnium maximè fabuloſus Ouidius in transformationibus. Verùm haud ea nunc noſtra ratio eſt ambages perſequi fabularum; ſed magis duntaxat veriſimiles tangere, quæ nobiles aliquas de natura aquarum continent allegorias, nec modicam interim lucem, ad illorum auctorum, præſertim vetuſtiſſimorum intelligentiam, pariant. Arcana in primis æternæ ſapientiæ, vtque cœlum, & terra, & cunctæ res creatæ ab illo pendeant principio, per ipſumque caduca perennem habeant ſucceſſionem, & in ipſum denique recurrant omnia; per Saturnum configurarunt, Deorum antiquiſſimum. *Gentilium deorum figura.* Saturnum filios, quos genuit ex Rhea, id eſt fluxu æui, ac temporum continuo (id enim indicat ῥεῖν) omneis deuoraſſe; id eſt; quia omnia orta occidunt, reciprocantque in ipſum principium. Tribus exceptis; Ioue, quo vita hominibus elargita, & cunctis rebus figuratur. Dite, quo terra deſignatur æternarum mutationum baſis, ac firmamentum, eademque rerum omnium, quæ perenniter oriuntur, atque intereunt, terminus. Et Neptuno, quo vniuerſam aquæ naturam, pro idonea rerum fluxarum materia, ac reparatione, priſci illi ſapientes Chaldæi intellexerant, *Neptuni origo aquarum.* Vnde illud ex Homero fertur, Iliados,

Ὠκεανὸν τε θεῶν γένεσιν, καὶ Μητέρα Τηθύν.

Oceanum deorum patrem, & Thetin matrem.

Primùm verò Orpheus Homero antiquior duas vnicuique elemento animas, ſeu duas attribuit vires, & aquis Oceanum patrem adſcripſit, Thetim matrem. In quibus multæ, ac pulcherrimæ, quæ ad aquas attinent, concernuntur figuræ. Ioui in tota aquarum natura à philoſophis antiquis tribuitur mobilitas, M. Tullio teſte. in marinis tranquillitas, quod diuinus poëta tetigit,

Vultu, quo cælum, tempeſtateſque ſerenat.

In fontibus claritas, vigorque originis, in Thermis tepor, calor, & ſalubritas. Et qui à Ioue fontes aliquam habere dicuntur prærogatiuam. Iouis fons in Aſia Plinio, vindex in periuros. Iouis Dodonæi, Iouis Hammonis, qui ter die fontes ac nocte variant. Has quidem inuenio figuras, ac aquas Iouis numini attributas.

Figuræ

FIGVRAE AQVARVM DITI, HOC EST PLVTONI ASCRIPTAE.

SVBDITIS autem Imperio ponuntur flumina Infernalia, & Stygia palus per quam Dij iurare timerent. Atteſtantur autem id primum fuiſſe dijs antiquis iuſiurandum, iurare per aquam, quaſi à cœlo venientem, & primam rerum. Nomina verò illa fluminum infernalium non aliud configurant apud Poëtas, & Theologos antiquos, niſi partem aliquam pœnarum infernalium, odium, dolorem, obliuionem, luctum, & incendium. quæ tenui quidem carmine, ſed verbum verbo planè reddidit elegantiſſimus Guarinus. *Cur Dijs iuſiurādum p aquas.*

Styx, Acheron, Lethe, Cocytus, cum Phlegetonte.
Odit, triſtatur, dediſcit, luget, & ardet.

Stygiæ quidem paludis, vt altè cecinit Vergilius libr. VI.

Dij cuius iurare timent, & fallere numen;

Ratio figuræ hæc eſt, Seruio ibi interprete. Styx mœrorem ſignificat: vnde ἀπὸ τοῦ στυγνεῖν, id eſt à triſtitia dicta eſt. Dij autem læti ſunt ſemper, & immortales, vnde quia mœrorem non ſentiunt, hoc iuſiurandum per rem ſuæ naturę contrariam, & per execrationem habere ponuntur. Acheron verò, quaſi mœſtitiæ, & doloris fluuius: & ex eo Acheruſia aqua dicta, & Acheruſia palus, qua patêre iter, ac inferni ianuam Ditis, meminit idem Vergilius, ac per eam tranſuehere Charontem animas defunctorum.

FIGVRAE AQVARVM A NEPTVNO.

IN Neptuno porrò numen aquis peculiare intelligitur, ac Deus maris, cuius imperio mare vniuerſam terræ abluat faciem: vnde rectè ſentiunt quidam Neptunum dictum ἀπὸ τοῦ νίπτειν, ſicut & Acheloum ἀ χοίω, καὶ νίπτειν, ideſt à Lotione: vel vt Cicero viſus eſt Neptunum à Nando interpretari, ſicut & vertumnus à vertendo. Hoc ſenſu ponitur Neptunus ab Ouidio præbuiſſe Diluuio materiam, & imperaſſe fluminibus auxiliares aquas. Sic etiam fingitur ex ædificata Troia, in vindictam negati precij Phrygiam inundaſſe. Vt verò à Neptuno, hoc eſt à mari omnia flumina, ac naſcentes aquæ trahant originem; indicat ex Oceano Thetidis partus, quò peperiſſe fabulantur omnia flumina. Indicat & Pegaſus equus ex Neptuno ortus, quaſi fons, ac ſoboles velociſſimè currens, & in quemquam pagum. *Lib. I.* *Lib. II.*

FIGVRAE AQVARVM EX TRANSFORMATIONIBVS OVIDII.

CONFIGVRATIONES porrò apud lepidiſſimum poetam, aliæ calidarum aquarum continent cauſſas, nempè quæ caleſiant vel terręmotu, vel per Aetnæ incendium. Vel potius ſuppoſitum à Nymphis fomitem, quem explicat Sulphur, & bitumen.

Lurida ſupponunt fœcundo ſulphura fonti,
Incenduntq; cauas fumante bitumine venas.

Aliæ nouam figurant fontium originem: quo nomine Achelous fluuius eſt in Græcia celeberrimus, qui quoniam primus poſt diluuium erupiſſe fertur, ac terram irrigaſſe, no- *Achelous flu.*

Aqua cur Αχελωοι dicta. *Amalthea cornu. Iouis Hammonis fons. Athamas flu.*

uum videtur attuliſſe aquæ nomen, vt Αχελώϊ diceretur. Vel quia varias induiſſet formas, Achelous enim, fertur cum Hercule pugnans, ac in varias tranſmutaretur figuras, in anguem, draconem, taurum, eius cornu ab Hercule auulſum, nymphas omni fructuum genere repleuiſſe, Cornuque copię propterea dixiſſe. Qui te vera (vt Strabo eſt teſtis) fluuius ejus nominis eſt, à Pindo monte in Epiro naſcens, ac inter Acarnaniam, & Aëtoliam influens, propter obliquos flexus, modo anguem ſpecie, modò Taurum fremitu, ac cornibus referret, quorum vnum Hercules diuellens, ac fluuium ipſum diuertens, fertiliſſimos omni fructuum genere illos agros reddidiſſe. Ac ex eo Copiæ cornu orta fabula, quod & Amaltheæ ob duritiem dictum eſt, difficultatem operis configurans. Ob varietatem ſimiliter ac numen, antiquæ famæ eſt Hammonis Iouis fons, in Aethyopia, quem diximus nocte, ac die varium. Multos alios tùm fontes, tùm fluuios meminit variæ hiſtoriæ Plinius. Vt Athamas ex Thraciæ montanis, de quo Lucanus,

Et vagus altis Diſperſus Syluis Athamas,

qui & ligna incendere traditur, vt Ouidius

Admotis Athamantis aquis incendere lignum
Narratur, minimos cùm Luna receſſit in orbes.

Acis flu. et Cyane Stagnum in Sicilia. Marſias flu. Hiris flu. Caſtalius fons. Scilla et Carybdis. Elemẽtorũ & aquarũ variæ mutationes.

Aliæ figuræ continent vel ortum, vel interitum, caſu aliquo fontium, ac fluminum. Vt excuſſio Aetnæ à gigantibus, quo Acis oppreſſus, ac conuerſus in ſui numinis fluuium, & Cyane factum Stagnum, Oppidum in Phrygia factum ſimiliter Stagnum. Aliæ proprietatem concernunt variam, in colore, ſapore, curſu, & recurſu, ſtrepitu, alijſque id genus circunſtantijs. Vt Marſias fluuius in Phrygia rubore tinctus, ex Marſiæ ibi excoriati ab Apolline ſanguine. Hirim in flumen conuerſam ob fletum in Bëotia, eumque æmulari flebili cantu Cignos circunuolitantes. Caſtalium ad Parnaſſi radices fontem Muſis dicatum; in quem Caſtalia conuerſa, fugitans vt decet Muſas, & virgines, Apollinis Dei ridiculi petulantiam. Scillæ latratus, Charybdis rabies incomparabilem notant, atque horribilem freti inter illos ſcopulos ſonitum. Omnium rerum viciſſitudinem eſſe, varijs exemplis oſtenditur, mutationeſque in ſeipſas: Elementorum in primis, Terram mare fieri, & mare vbi olim terra; nouos naſci fontes, alios interire, Lycum in Phrygia præcipitari, Eraſinum in Argolicis ſubſidere, & Miſum in Arcadia. Caicum aliorſum fluere, Mæandrum gyris, ac recurſibus volutari, Amaſenum in Sicilia non ſemper fluere, Anigri in Meſſenijs aquas olim potabiles, nunc iniucundas. Hypanis in Ponto aquas amareſcere. Cyconum flumen viſcera indurare, Cratim, ac Sybarim mutare capillos, Salmacis vndam, Aethiopumque lacus mutare animum, Clitorium abſtemios facere, Lyncæſtium temulentos, Phænum noxij potus nocte, innoxij die. Et tandem Poëtarum inuenta, Pegaſum equum aperuiſſe vngula fontem in Parnaſſo, qui & Hippocrene idcirco dicitur, & Caballinus à Perſio; eum ſacrum fuiſſe muſis, Caſtalium, Lybethrum; Venerem ortam è ſpuma maris; Nymphas colere item fontes; omnia nobis planè configurant aliquam in natura aquarum eſſe diuinitatem, qualem decet Muſas; & Poëtas, & purgatos animos Sapientum.

Catholica

Catholica concluſio proprietatum occultarum, & de inditis fontium virtutibus à cœlo, & ſtellis. Cap. XXVIII.

EX OMNI conſenſu hactenus virtutum, ac proprietatum, quæ vel proditæ ſunt ab auctoribus, vel inueniri poſſunt quorumcumque fontium, & ſponte manantium balnearum; cùm multa in figuris explicata, ac partim exploſa cum fabulis, partim vera, & confirmata ſint ſuis rationibus; iam hinc ad ſupranaturalium quarundam proprietatum rationem inueſtigandam prouehimur. Quæ quanquam altiſſima videri poterit ſpeculatio; pro hac tamen ingenij capacitate, in duas partes à nobis diuidenda, ac explicanda erit. Primùm quæ latè patet, & totam amplectitur rationem Thermarum; de neceſſitate quadam naturæ concludemus, quòd quarumcunque aquarum, ac fontium ſpeciales ſint, ac ſingulares à cœlo, ac ſtellis virtutes. Ac tria ad hanc demonſtrationem ductu ſenſuum adhibebimus argumenta præcipua; à conſtitutione, quam videmus fontium naturali, in ſua vniformi origine, ac immutabili proprietate: ab operationibus ipſis, quarum aliquæ excedunt manifeſtè conditiones elementarium facultatum: & tandem à formæ ratione in quaque re, & in aquis, vnde omnis motus principium. Quo verò humana non pertingit ratio, hic altera parte altiſſima percurremus, ac verè diuina myſteria in aquis, quæ ipſi ſoli cunctarum rerum opifici referenda erunt. Omnes ergo ſapientes in hanc maximam conueniunt ſententiam, vt in vniuerſo, & in omni rerum conſtitutione, prima quædam inſit virtus ætherea. Immò & in locis ipſis particularibus (vt altiſſimè de vniuerſo, & de principijs naturæ proponit Plato in Timęo) ſpecialis aliqua inſita eſt naturæ virtus, ac proprietas, nulli aliæ rei, nec alio loco communicata. Dixerint mundi animam Stoici, dixerint naturam, & calorem Peripathetici; in omni fermè rerum naturæ ſpeculatione, hoc certum, ac firmum principium ſtabilire viſi ſunt ſapientes, vt à ſuperiori quodam agente, inſitaque cunctis rebus virtute regantur, & gubernentur. Et cùm hæc quidem clariùs (vt diuinus teſtatur philoſophus) hæc vero obſcuriùs ſublimi illa participent dignitate, poſt cœlorum, & aſtrorum admirabilem illam conſtitutionem à perennitate motuum, ac lumine cœleſtium corporum; tota naturæ virtus, pro hac creandarum rerum neceſſitate, viſa eſt in elementis rerum conſediſſe. Quæ nimirum principia immutabili ordine conſtituta, ac certis ſedibus collocata, eodem motu, ac lumine, & calore cœleſti prædita, opportuna redduntur, & fœcunda ad omnem rerum generationem. Neque nunc communem, quem omnes ſentiunus calorem loquor, & qui in terris manifeſtè, & in aquis (quemadmodum à nobis eſt demonſtratum) vigeat; verumetiam digniorem intelligo caloris, inſitamque illius ætherei luminis virtutem in fontibus, à qua nimirùm promouentur aquæ ad creandos fontes. Hinc arguimus, quòd ſubſiſtente tota aquæ natura in infimis terræ cauitatibus, ſubeant tamen fontes ad cacumina montium, vnde naſcantur, irrigentque in diuerſas partes terræ, ſummo conſenſu tam Aſtronomici, quàm ac phyſici, non aliam habent demonſtrationem, niſi quia præter communem aquæ inclinationem, trahantur pariter ad eam altitudinem calore, & virtute ſtellarum. Nec ſecus de perenni motu, ac æſtu maris, quod quater in die vltro, citroque trahatur ad littora, demonſtratum eſt, quod mirificè libratum ſit, totaque mole trahatur virtute Solis, & Lunæ, quorum ſcilicet inclinationes, motuſque mare conſequitur. Proinde his probatis, & conceptis, quæ prima ſunt in tota aquarum natura momenta rurſus arguendum videtur in principijs Phyſicis; vt quæ primigenia à cœlo communicata eſt omni aquę, ac ſingularibus fontibus virtus, quę formam præbeat, & motus, & certam originem naſcenti aquę; eadem tanquam anima inſita illi aquæ, ac fonti, contribuat & conſequentes ipſam formam differentias, ac virtutes, & quæ ex modis miſtionum reſultant, ſubſtantiam aquæ certam conſtituat, ſaporem, colorem, odorem, caloris gradum, & omnem per differentias ſuas moderetur operandi facultatem. Quæ omnia cùm à perenni omnium fonte, ac datore formarum, & virtutum dependeant, quaſi paratum videntur habere pactum cum natura, ac certam legem iſtæ, & omnes formæ, vt eodem fontes naſcantur, permaneantque tenore, nec deficiant à conſtituto per ſecula. Itaque immutabilem quoque habere connexum, ordinemque in ſuis cauſis omnes facultates, ac operationes neceſſe eſt, vnde perfectæ ſint, vniformeſque & perpetuæ, præſertim in fonti-

Tria arg. loca de inſita à cœlo virtute in fontibus.

Virtus ęthera cunctis rebus, et cũctis locis inſita.

Suppoſitũ ab auctoritate.

Aetherea virtus ĩ elementis.

Calor æthereus & lumen.

I. arg. à fontium conſtitutione.

II. arg. ab operationibus formalibus.

III. arg. à forma rõe.

Formã conſequẽtes operationes.

bus balnearum, & aliarum medicatarum aquarum. Nam, vt in cęteris rebus perfectis, vitæ ratio, nutritio, & omnis perfecta actio, caloris eſt ingeniti, & animæ, ita quandam animam proportione, ac formam, certumque caloris gradum inſitum eſſe fontibus, ac balneis fatendum eſt, quæ præter ſubiectæ materiæ impreſſiones, per ſpiritus quoque ei loco, ac fonti inſitos, proprietates præſtet, ac operationes ſupranaturales. Hos nimirum fauores diximus ineſſe cœleſtes in balneis, quos ſępè inculcauimus in eorum hiſtorijs, ipſis duntaxat effectibus perſpicuos. Quæ omnia minus animaduertentes qui priores ſcripſerẽ de balneis, dũ multas obiter in eis agnouerint admirandas prærogatiuas, ſuperficie tamen tenus, ſenſibiles tãtùm, ac elementares perſecuti ſunt cauſſas, & caloris in balneis actualis naturam, vel à Sole, vel à ventis, vel à terræ proprietate reſultare, à ſulphure, vel alijs mineris calorificis, vnde vix corticem contentarum intimè proprietatum attigiſſe viſi ſunt. Omnes alioqui ſapientes in hoc conſenſerunt, vt cunctis in rebus pro ratione, intrinſecus eiuſmodi ineſſet calor, virtuſque cœleſtis, vbi plus, vbi minus. Ergo vt in vegetalibus, ac plantis, & in omni animantium genere ingenita aliqua elucet virtus, quã planè Ariſtoteles explicat neceſſariam in 11. de gen. anima. cap. 111. Seu natura inquit dicat, ſeu calor, ſeu ſpiritus virtute reſpõdens elemento ſtellarum. Non minus & in terris, & in venis aquarum, fontiumq́; qui perpetuas, vniformeſque habent emanationes, ac proprietates ſuas certa haud dubiè virtutis illius participatio intelligenda eſt, proportione pariter, ac virtute reſpondens elemento ſtellarum. Quæ in arcanis condita ſunt naturæ, ac dignis admodum elogijs explicata habẽtur à Theologis antiquis, & à Platonicis, animam mundi, ac diffuſam vbique mentem contemplantibus, quibus & Galenus multis locis conſentit, & in libris præcipuè de placitis Hippocratis, & Platonis. Libet autem & hanc noſtram appendicem alto ad id carmine Latini vatis concludere.

Fauores ſyderũ in fontibus. — *Argu. à cõi conſenſu.* — *Ariſtotelis miraſnia.* — *Theologi antiqui Platonici Gal.* — *Virgel.*

Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo Seminibus

AQVAE SACRAE CVR DICTAE, ET FONTES SACRI, AC FLVMINA.

OPTIMA ergo ratione à prima illa antiquitate, cum nõ adeo arcana illa in aquis naſcentibus explicata fuiſſent, ſatis quidem viſum eſt illi primæ hominum ſimplicitati, ac ingenui animi hominibus, ſi tantas, quas viderent in fontibus prerogatiuas, in admirandis acciperent, vel magnificis colerent titulis. Qui Thermas, ac balneas dixerint; & ceu aliquas numinatur aras, venerarentur ſacraſque nuncupauerint aquas. Nam omni ſui parte naſcentes aquæ aliquam pręſe ferunt diuinitatem. Aquam enim vel à prima ſui origine admiramur, ſiue à mari, ſiue à cęlo venientem, & quę cum Sole, & Luna in motibus ſuis habeat certum conſenſum, & à montium ſummitatibus veniat oriũda. Mobilitate propria, fontium perennitate, varietate partium, & diſtributione in omnem terram, ſinceritate, & vniformitate ſubſtantiæ. Et tandẽ quæ ſingulares habeat virtutes, & quaſi cœlitùs immiſſas gratias. quo nomine Aegyptij prima illa hominum memoria, aquam adorabant, quod diuino elogio contemplatus eſt Mercurius Trimegiſtus. Aquam ab Oceano diſfluere dulcem, ad hominum alimenta, & quam conſperſam in populum colerent, quod ſic deleret animi vitia. Qui ritus hanc mihi videtur habuiſſe ſignificationem, quia Aegyptij veriſſimas vident pluuias, vnde eas, quùm pluit, affectatè recipiunt, venerantùrque ceù rem diuinam, qui & Nilum putarent à cęlo venientem. Simili poſteà cultu in vrbe Roma fuit apud gentiles aqua Mercurij antè portam latinam, quæ conſperſa in populum crimina ablueret, ac à periurio vendicaret. qui locus ad hãc tollendam ſuperſtitionem, rectè Sancto Iohanni fuit dedicatus. Et qui hodie excomunicantur, aqua & igne interdicebantur, tanquam ſacris in cunctis rebus elementis. Sacræ dictæ Muſæ, & ſacri vice verſa, quos eas diximus colere fontes, ac etiam montes: quæ figura hanc videtur habere rationem, quòd vt è fontibus ſponte aqua emanat vberi vena; ſic è vatum, ſapientumque ingenijs, quaſi è perenni vena abundent, quæ meditantur. Qui & coloni quoque fontium figurantur, & circà montes verſari; quoniam muſæ, ac ipſarum ſtudioſi (vt Strabo interpretatur lib. x.) quaſi indagatrices ſunt, ac venatores rerum maximè vtilium ad diſciplinam, & ad vitam, vnde & venari vſurpamus Verbum, quod eſt inueſtigare, ac inuenire. Vel peruagari circà montes,

Aquarũ dignitas prarogatiua. — *Aegyptij aquã adorãtes.* — *Mercu. Trimegiſti ſententia*

montes, vt notetur contemplantibus eſſe recedendum à communi commercio ad ſolitudines, & heremum: quod tetigit eleganter Horatius in II. Epiſtolarum.

Scriptorum chorus omnis amat nemus, & fugit vrbes.

Et circa fontes verſari, quaſi olores imitantes, & eorum cantus, qui (vt teſtis eſt Ariſtoteles IX. de animalium hiſtor.) circà fontes, lacus, ac paludes, aliave loca aquis redundantia degunt, vbi muſicas exercent rationes, & concentus edunt ſuos. Nymphæ item ſacræ, quare & Lympha à Latinis dicta eſt aqua, quę ſyncera eſſet, ac limpida. & Sacri earum fontes, in quibus verſantur. Hinc multa oraculis dignitas apud ignaram veræ diuinitatis antiquitatem, quæ iuxtà aquas eſſent, quas numina aliqua putabantur incolere. Quem ad modum dictitarunt Græci, Ammiano teſte, Caſtalium fontem propheticam vim influere; & è ſpecu Delphico ſpiritum fatidicum inſpirari, apud Iuſtinum legitur. Et fons Albunea in amęna iſta Latij planicie, cum nemore atq; oraculo, vbi Manes Fauni Latini Regis reſponſa reddere creditũ eſt, Virgilio lib. VII.

Nympha ſacra & Lympha aqua.
Oracula apud aquas.
Fons Caſtalius.
Fons Albunea.

Hinc Italæ gentes, omniſque Oenotria tellus
In dubijs reſponſa ferunt.

Perſę (vt Strabo meminit) in flumen non mingebant, nec lauabantur, nec mortuum coniecissent, nec alia immunda. De fluminum verò honoribus, relinquo Nili aquam ac patris Tyberis tantam gloriam, quique è paradiſi fontibus emanare iuſſi ſunt in ſacris litteris, Gion, Phyſon, Tygris, & Euphrates. Quicunque amnes, ac fontes municipijs ſuis leguntur quandoque Sacri, ac patrij Manes, quod legitur in Corn. Tacito, obiectum Senatui Ro. dum de vertendis à Tiberi alijs fluminibus ageretur: Spectandam eſſe amnium, ac ſociorum religionem, qui aras, ac lucos ſacros apud eos haberent. Proditum eſt Dionyſio teſte in primis Annalibus, Cutiliæ lacum in Reatino fuiſſe Aborigenum temporibus Saturno Sacrum, qui fluitantem in ſe contineret Inſulam, & cum ſylua vt Plinius inquit, quæ nunquàm diu, ac noctũ eodem loco viſebatur quacunque ex cauſſa, vel inſulæ mobilitate, vel numine. Erat & in ſuperſtitioſis Aegeriæ fons Camænis ſacer, quem quidam perennem eum riuum eſſe exiſtimant, qui media via extrà portam Capenam excurrit. fortè alium ab Aricino, quem diximus. Cæterum omnes fontes, qui numinum aliquo inſigniuntur titulo, peculiarem videntur præfiguraſſe illius numinis fauorem: fons Iouis Hammonis, Iouis Dodonei, Herculis, Mercurij, Bacchi, Aeſculapij, Igiæ, Iuturnæ. FONS Aquæ Virginis ſeu Triuiæ, famoſus in vrbe, non aliam videtur habere eius nominis ſignificationẽ, quàm quòd Dianæ ſacer fuerit. Quæ & virgo habita antiquis, & Nympharum fontium Regina. ac triplici numine fingitur; vt triplici pariter hæc aqua emanat fonte.

Superſtitiones fluminum.
Fons Triuia in vrbe.

B A L N E AE S A C R AE.

PROROGATA autem hæc appellatio, ac amplificata dignitas eſt ad balneas. Propoſuit hoc Ariſtoteles perinde famoſum ſuo tempore dictũ, cur BALNEA SACRA dicta ſint. Iſque in vero ſenſu naturalium cauſſarum, quia (inquit) in defluxu fulminũ flammas, ac ſulphura elambant. In quo ſuperiorem indicauit cauſſam efficientem, eundem ſcilicet eſſe auctorem fulminum, & calidarum aquarum: cauſſam verò materialem ſulphur, quod θεῖον Græci, quaſi diuinum appellãt, aç demiſſum à Ioue cælitus. A cæteris autem auctoribus eadem ſententia perinde definita, & certa recipitur: Varia tamen ratione, eiuſque diuinitatis nuncupatione, ac alio, & alio numine. Plutarchus in problemat. Admiramur (inquit) maximè aquas naſci calidas, non ita miramur frigidum fontem: quia ſuperiorem in calidis arbitramur cauſſam. Hinc ſacras alij dixêre balneas à Virtutibus, & quæ ad hominis vſum duntaxat naſcerentur, cùm aquę vſus, vt aqua, omnibus rebus communiſſimus ſit, etiam plantis. Ac dicata ob id eis varia numina leguntur. Sacras dixerant Veteres ab ignibus veſtalibus, quos Tellurem matrem ſeruare perpetuos ſtatuere, ad propagationem rerum, ac vitam, & ab eis ſpecialiter incaleſcere balneas. Sacras à primo inſtituto, ſicut medicina ſacra ab Aeſculapio, patreque Apolline. Quare & pro calore terreſti illis inſito, Vulcanias alij dixêre, vt apud Piſandrum legimus. Alij Herculeas apud Athænęum, quia ſponte naſcentes, quaſi vi, ac feruore Herculis incaluerint: & ſacras, cui dicatæ ſint numini: quemadmodum Salſæ marinæ Neptuno ſacræ: ſacri fontes Naiadi-

bus,

Calidæ admirabiles.
Ignes veſtales.
Bal. Vulcania. & Herculea.

Vota, et Sacraria i balneis. *Apollo Thermites.* *Fons aqua balſami.*

bus, Nymphisq́; & putidæ aquæ ſulphurum Mephiti ſacræ. Quo ritu multa obſeruaui particularium ſontium monumenta in antiquis, quum aut muneris vice, aut voto ſuſcepto, ſacraria, aras, tabulaſque apud fontes conſecrabant, quales hodie tabellæ, & ſigna votiua in templis. Auxit numerum Deorum hæc balnearum celebritas; Inquit Plinius. In Sicilia Syracuſis, Thermites Apollo adorabatur. In Thermophylis, qui ita dicti ſunt montes à calidis aquis in Græcia, Thermæ erant ad Demetriadem vrbem, dicatæ ob feruorẽ Herculi, Strabone teſte, In Italia ad aquas albulas votum legimus antiquiſſimum marmorea tabula, quod poſtea ſubrectũ eſt. S A C R V M M. D. M. I G I A E. In Calderianis ſub Verona M. Iunoni. In Cluſinis Aeſculapio. In Latinis quibuſdam, Iuturnæ. In Auinione Senarum, Nimphis Sacrum. In Campania autem Auernus Plutoni ſacer, & ad Cumas Sybillæ lacus. Aliaque præſcripta ſimilia. In Aegypto hodie, iuxtà viridarium balſami, fons memoratur, quem celebrant incolę tam Saraceni, quàm chriſticolæ, cõcurrentes in die Epiphaniæ, ac certantes, qui primi intrent, ac lauent quam aquam foueri ab radicibus virtute balſami, ac nephas idcirco putant per eam diem ab alijs animantibus guſtari.

A Q V AE S A N C T AE.

Cur Sancta dictæ. *A diuino fauore.* *Aliæ denominationes.*

CHRISTIANA autem veritas poſteris temporibus, in ſuperſtitionem illam è mẽtibus humanis abolendam à præclara aliqua prærogatiua, quam inueniret in balneis, Sanctum eis aliquod appropriauit nomen. Optima ratione; quando ipſo ſtatim nomine balnei, tùm opinionem quiſque incipiat concipere aliquam de balneo; tùm vtile quoq; conſilium, ſperanda quidem eſſe, quæ balneum promittat de natura, & qualitate ſua; præſertim verò ſi balnei virtutes, tuaſq́; operationes diuinus fauor aſpirando præueniat, à quo veram omnium languorum ſalutem implorare debemus, & cuncta bona. Commune ergo cognomẽtum multis balneis eſt Aqua Sancta, præſertim in Italia, & quæ in potibus ſumuntur aquis; quę nimirùm benedictione Dei potiùs, quàm virtute naturali ſanitatem pręſtare videantur. Sic AQVA DEI ET VITAE cognominata quædam habetur in Carnis. Virginis aqua in Patauinis, ac Sanctæ Mariæ nuncupantur aliqua balnea, quorum ſingulare aliquod experimentum habeatur in miraculis. Sancti Ioannis nomen inditum à iuuando. Sancti Petri, Sanctæ Crucis, vel Sanctæ Helenæ, à quo quaſi diſpenſatione diuina, ac ſigno crucis ſperanda ſit ſalus. Sancti Chriſtophori, quod opem ferat diuinam. Sancti Georgij, quaſi à militiæ periculis, quod vulneribus medeatur; Sanctæ Luciæ, quòd oculis; Sancti Bartholomæi, quod languoribus cutis. Sancti Nicolai, quòd grata hoſpitalitate, & balneo excipiat pauperes. Alia vel à loco, vel ab electionis tempore denominantur; Sancti Martini, Sancti Philippi, Sancti Iuliani, Sancti Laurentij, Sanctæ Anaſtaſiæ, ac aliorum ſimilium. Vt in ſumma per hæc omnia moneri videamur, tàm Medici, quàm ægrotantes, balnea perinde ſacram quandam medicinam conſulendã, ac ineunda eſſe, pieque credendum eſt, quæ mira in eis, ac inſperata aliquando mortales iuuamenta ſentiunt, ea non tàm in balneo, ac ope medici; quàm diuina gratia ſe eſſe conſequutos. quare altius hinc euehamur ad ſupremæ cauſſæ contemplationem in miraculis aquarum.

Diuina in aquis, ac miracula ab altiſſima cauſſa cauſſarum. Cap. XXX.

Prima aquæ ſanctificatio.

MAGNVM verò, quod vltimo loco erat concludendum, de ſingularibus gratijs, deque ſupranaturalibus aquarum prærogatiuis, argumentum hoc eſt: quod diuina potentia in nulla parte naturæ viſa eſt tàm ſpecialia celebraſſe miracula, quàm in aquis. Qua de re, tranſeant ethnicorum exempla, & præclara paſſim in ſacris libris legantur teſtimonia, apud Moyſen, apud Eliſeum, in Salomone, & in Euangelio ipſo. quę equidem non ad hiſtoriam, ſed ad reuerentiam recolo, & ad concludendam omnium primam, maximamq́; aquarum prærogatiuam. Sanè legitur Geneſeos primo, ꝙ antequàm hæc mundi machina panderetur, cũ adhuc terra inanis eſſet, & vacua, tenebręq; eſſent ſuper faciẽ abyſſi, SPIRITVS DEI FEREBATVR SVPER AQVAS. quaſi foueret aquas viuificaretq́; (vt inquit D. Ambroſius) vt eas in nouas cogeret creaturas, & fotu ſuo animaret ad vitã. Hæc prima Aquarũ ſanctificatio, qua nulla conſtat antiquior in tota natura, confirmata eſt in ipſa ſtatim conſtitutione mundi,

quùm

quùm iuſſu DEI Aqua ſeparata fuit ab arida, & quæ ſubinde de Paradiſi fonte emanaret, totamque irrigaret terram. In qua particularem ſimul gratiam concepiſſe aquam ad iuuandum, non videtur eſſe dubium; imò ex eo debet eſſe certiſſimum, quòd tria prima myſteria, quæ communem concernunt ſalutem, fuerunt à diuino rerum omnium conditore celebrata in aquis. Nempe, Diluuium vniuerſale, quo mundi crimina deleta, ac renouata creatura. Diuiſio maris, quo populus electus fuit à ſeruitute liberatus. Et mirabile, quod atteſtantur Doctores ſancti per hæc duo myſteria fuiſſe configuratum, SACRAMENTVM ſanctiſ. Baptiſmatis, cuius lauachro D. N. IESVS CHRISTVS regenerationem mundi ſanctificauit, aſſeruitque animas à ſeruitute peccati ad ſalutem æternæ vitæ: Quæ myſteria concomitantur vera miracula aquarum; quę nimirùm haud noſtræ imbecillitatis æſtimatione dicuntur miracula; immò quæ abſolutè proficiſcuntur à potentia, & maieſtate DEI, ac ipſo effectu mirabili differunt à cæteris operibus naturæ, & ſecundarum cauſſarum agentium. Nam quæcunque operantur tùm ſecundæ, tùm primæ iſtorum inferiorum agentium cauſſę, operantur (vt ſuprà diximus) certo ordine, ac terminis ſuis. Solus Deus altiſſimus ſuprà omnem ordinem, ſicut neque tempore, neque loco, neque vllo termino circunſcribitur, ita ſpecialia quædam opera perficit, non per cauſſas rerum ordinarias, neque per principiorum naturalium adminicula, neque per vllam mediam creaturam, ſed ſimplici, abſolutaque ſua pandit potentia; inauditis, inſolitis, ac mirandis modis; vbi, quando, & quibus medijs placitum eſt immenſæ poteſtati, ac ſapientiæ ſuæ. Sic Abyſſis aquarum imperatũ eſt vniuerſam inundare terram. Sic Mare diuiſum, liberum per medium ſicci aluei præbuit tranſitum Populo DEI, moxque reuerſum ad priorem locũ, ſubmerſit Aegyptios. Sic idem ſpiritus inclyta ſua virtute aquam in deſerto amaram fecit eſſe potabilem. Idem aquam ſitienti populo de petra produxit. Idem probaticam Piſcinam cœleſtis nuncij contactu ſanctificauit, vt ægros ab omni ſanaret infirmitate. In eius virtute Iordanis aqua mũdabat à lepra. Ille ipſe, qui verbo imperabat mari, & ventis. Qui pedibus ambulauit ſuper mare. Qui ex lauacro Natatorij Syloe, aperiri iuſſit oculos cæci nati. Qui mutata denique elementi natura in alienam ſpeciem, Aquam in nuptijs conuertit in Vinum. In eodem Spiritus Sancti myſterio, qui ferebatur ſuper aquas, in eaque virtute, qua in aquis, & nuſquam in alijs elementis tot magna leguntur celebrata fuiſſe miracula certiſſimum fit prorogatam fuiſſe eam diuinam benedictionem, ac virtutem in omnes aquas; magnumque profectò nobis argumentum eſt, non ſine propria ſummi opificis diſpoſitione, tot balnearum genera, & calida, & tepida, & temperata emanare, ad ſanitatem, ad opem, & vitam mortalium. Quis auſit ergo dicere aquas ad caſum naturæ oriri calidas, totque adeo mutationes, virtuteſque inclytas ad caſum in ſe concipere? Quis neget rem ſacram, ac ſanctam balnea? Quis non veneretur ſpeciales DEI, quæ in eis multifariam elucent gratiæ? In quibus ſit benedictus à nobis in omnibus ſeculis: Chriſtiana pietate poſteritatem admonebimus, vt ritè ac ſanctè balnea adeant, ac in omni earum miniſterio diuinum in primis illum fauorem implorabimus, vt quam gratiam de eius benedictione in cunctis aquis concepimus, eam in præſenti balneo ſua aſpiratione fœcundet, ac ad ſperatam propitiet ſanitatem.

Tria prima Myſteria in aquis.

Sacramentum aquæ.

Miracula quę verè dicantur.

Miracula particularia.

Balnearũ diuina prærogatiua.

Tria miracula in tota aquarum natura. Cap. XXXI. *& vlt.*

HACTENVS ex diuinis arcanis amplificatam aquarum dignitatem nouimus. Ex quibus, ſi citrà mentis iactantiam recogitare velimus rationum humanæ Philoſophiæ momenta, quas (vt potuimus) de omni aquarum natura tentauimus, concludemus tandem balbutire plerunque omnem humanam rationem, quæ de iſtarum rerum, & aquarum proprietatibus, circà vltimas, ac naturales occupatur cauſſas, quæ præcellentis, ac ſupremi potius ſunt auctoris prærogatiuum. Mitto abſtruſiſſimas difficultates, quam operoſis adeo lucubrationibus conati ſumus, vt explicatæ eſſent, & claræ, de tota aquarum natura, communicantia, efficaciaque virtutum, deque tot generibus miſturarum, earumque differentijs, etiam occultis, quas deſcripſimus. Tria in ipſo ſtatim primo libri margine, mihi videntur digna miraculo, & quę non tàm naturæ nitantur principijs, quàm quòd diuino ipſi auctori ſint ſtatim referenda. Nempe aquarum ſponte manantium origo; Diſtributio ipſarum partium; Et Fontium naturaliter calidorum cauſſa. Nam recurrantur hic breuiter ea, quæ de his adduximus in cauſſis; in quibus non verebor profiteri ſuperaſſe hac in parte omnes veterum conatus laborem

borem noſtrum,vt demõſtratiuę penitus haberentur,& certæ,inuenies eas vel DEI altiſſimi eſſe diſpoſitiones,vel naturæ rationes,in quibus pleniorem adhuc intellectus deſiderat adæquationem:& primum de origine,

MIRA ORIGO AQVARVM E MONTIBVS.

Maria, ac flumina ſeruãt ſuos terminos.
Gutta conglobatur.

PRIMVM inquam conſtitutos fuiſſe mari terminos,hoc ex ore diuini ſpiritus prolatum eſt,nec vulgarem habet admirationem,quòd eos vnquam pręterire non auſit. Immò flumina ſimiliter certos ſeruant,intrà ſuos alueos,limites; & gutta, quę natura fluxilis eſt, conglobatur in plano, ac ſua ſe meta circunſcribit, & continet. Vt autem mouetur aqua, ſubſilitque infra terrę venas, ac oritur fontibus, vel hęc ſola naturæ eius contrarietas ſatis eſt pro miraculo, quòd ei proprium ſit de ſuæ formæ inclinatione, & grauitate tendere deorſum, & tamen ſubeat ad creandos fontes ad capita montium. Acquentur iudiciomentis libramẽta ſituum, complanentur cylindro obices viarum,vrgeantur ſuopte ſpiritu atque impetu aquę; tandem aquam contra ſuę naturę motum, ſubire cogimur aſſerere. Id verò potiſſimùm fateri cogimur in opinione Ariſtotelis,quę veras ſuper cæteras opiniones habet cauſſas de origine fontium. Nam generari in cauernis terrę aquas ex aëre inibi conuerſo in humorem,& ubi omnis deſtillatio fluit in decliuiorem partem, has tamen ſurſum vergere, ac petere aliquando ſupercilia montium, unde exiliant fonte; id ſuperat prorſus rationem, ac excedere videtur naturæ uires. Quapropter haud perperam à quibuſdam refugium habetur ad fauores Syderum. Veruntamen ſi quæras diuerſitatis rationem, & cur non æquè omnes ſimiliter trahantur ad cacumina montium, vbi naſcantur virtute ſyderum; alterum duorum fiet, aut ſubticebit humana ratio, aut in fauorem id referet ſpecialem alicuius Syderum. Perinde ac ſi dicerent, ſupererogatum id eſſe naturæ viribus, ſpeciali diſpoſitione DEI altiſſimi. Quam omnis lingua confiteatur, iuxtà Pſalmum; VERBO DOMINI COELI FIRMATI SVNT, & Spiritus oris eius omnis uirtus eorum. Qui Spiritus, inquam, inter mundi primordia ferebatur ſuper aquas. Qui fundauit hanc mundi machinam in miraculis & pręſcripſit terminos maris, nihil uoluit in tanto opere fruſtrà eſſe,aut ociari. Ille ipſe, inquam, ſatas aëre aquas in cauernis terræ,& quæ ſuapte natura circà humiliora ociarentur loca,itaque uſui eſſent paucis; uoluit ubi ubi opus eſſet, & ubi melius uiſum oriri,ad commoditatem, & uitam uiuentium. Ad id, tanquam ſapientiſſimus Architectus, uel loca coaptauit naturæ idonea; quo circà complures aquæ naſcuntur ad radices montium, multæ ad medium cliuum è ſupernis infrà deſtillant cauernis. Vel deficientibus naturæ modis, (ut confeſſus tandem eſt prudentiſſimus philoſophus in 1. de Generatione) DEVS IPSE COMPLEVIT OMNIA: ſupererogauitque ſpeciali diſpenſatione aquis,ut ſubeuntes orirentur ex altis mõtibus. Vel, quod maius in aquis contemplamur diuinæ prouidentiæ munus, quàm quod blandiſſimę ſe exhibeant fontibus,ad omnem uſum,& tunc ſatiari uideantur, dum ſuperabundent ſine fine omnibus rebus? quam mira confirmat diſtributio fontium.

Cenſura in op. Ariſt.

1. de Gene. 59.

MIRA CONSTITVTIO, AC DISTRIBVTIO AQVARVM.

Elementorum quidã motus circularis.
In mari.
In Fontibus, ac fluminibus.

NATVRALIS hic quidam uidetur inſtinctus elementorum,ut ipſa quoque elementa, inquantum poſſunt, ad ſuperiorum ſpherarum imitationem circumferantur. Quam rem in igne, ſtatim ſub concauo lunæ, & in aere fieri ſapientes omnes confitentur;in aqua uerò nos idipſum in duobus præcipuis aquæ motibus demonſtramus. Primò id manifeſtum eſt in motu eius uniuerſo: nam motus maris rotatur cęli more perpetuò ab oriente in occidentem,quod in cauſſis primis de ęſtu maris aſſignauimus. Secundò, quod magis mireris, motum quoque circularem quendam ſeruare uidetur in origine fontium: quippe aquę à mari longiſſimo excurſu infrà terrę meatus penetrant, hinc exiliunt, ac naſcuntur è ſuis

ſuis fontibus, ac exinde ad mare irrigantes ſupernè terram, fluxu continuo perficiunt circulum. In quo reditu pulchram earum diſtributionem in vniuerſam terram videre eſt ope ræprecium. Iuſſu DEI id primò factum confitemur, & conſtat, cùm inter ipſa Mundi primordia, aquam de Paradiſi fonte manare fecit, quam in quatuor flumina diuidens, Nilum, Tygrim, Euphratem, & Phiſon, eis totam terram rigare præcepit. In quibus magnum videri debet, quòd aquę infinitis hinc inde riuis ſint corriuatæ, opportuniſque excurrant locis, pro commoditate quam diximus, & vita viuentium, & pro condecentia, ac ornamento vniuerſi. Magnum quoque & illud, quod præſcriptos ſemel terminos nuſquam prætereant, etiam è fluminibus. Hoc verò prorſus implet contemplanti admiratione, & deuotione animum ergà ſummum Creatorem, quòd ex natura cùm omnes aquæ reuertantur ad mare, vt ſuo vniantur principio; attamen, vt quæ ad alium finem oriuntur è ſuis fontibus, ad irrigandam ſcilicet terram, ſaturandaq; viuentia; ſæpe propinquum refugiant reditum in mare, ac in longiſſimam abeunt, excurruntque terram. Cuius rei iam nos demonſtrationes dedimus in multis fluminibus manifeſtas: & quæ in Nilo manifeſtiſſima. Cuius originem in extremo Aphricæ fronte, totum vndique ambit pelagus auſtrale: & tamen is, quaſi iure diuino delegatus ad irrigationem, & vitam Aphricæ, quo itinere taceo quot faciat, ad illius diuini Archetypi mentem, mutationes; pandit Lacus, emittit in diuerſa riuos, vitat deſerta, vbi ſubit, vbi cadit, vbi ſubmergitur, & rurſum redit, & vbi coniungitur; donec tandè peragrata tota ea fere tertia mũdi parte, pluribus expanſis ampliſſimis brachijs mittit in Mediterraneũ mare. Et in reliquis præſertim maximis fluminibus, aliqua id genus cõtemplatio eſt. Tygris, & Euphrates vno ſe fonte reſoluunt, vt cecinit Boëtius, ex Armeniæ montibus, & tandem ad diuerſas veluti colonias delegati, poſt varios ambitus circà Aſiæ partes ad duo millia ſtadiorum ſeiunguntur, vt Strabo inquit, mox iterum iunguntur, ac mittunt in Perſicum. Vel Euphratem, vt alij dicunt, in Rubrum. Phiſon, qui Ganges putatur maximus omnium fluminum, eiſdem ferè modis, quos diximus in Nilo, totam alluit Indiam. Legantur denique terrarum corographiæ, vel aſpiciantur cæterorum fluuiorum excurſiones, in omnibus aliqua ex parte elucebit illius diuinæ maieſtatis imperium. Alia flumina gyris, ac mæandris ſe diffundunt. Alij, ac plurimi, quo ſe pluribus communicent, finduntur in partes. Alij, quaſi demandatã gerant viuentium curam, vel declinant deſerta, ac inculta, & mox redeunt vbi ſentiunt hominem: vel vt terras, nec malos halitus contingant inimicos vitæ, pluribus milliaribus ex itinere ſe ſubmergunt. Percurrunt, ac tranſnatant magnos lacus, & quod mirum eſt, quaſi ſui iuris non ſe commiſcent illis. Multis locis diſſecti à ſummo ad imum vaſtiſſimi montes, iuſſi videntur prę buiſſe fluminibus commeatum: & vbi maximi montes maximè, & in Apenninis noſtris conſpicuum. Nec vallium alia fermè ratio Naturæ fuiſſe videtur. Quis lacuum opportunitates, aliaque mira, quę de ſe præbent ſpectacula naturales aquarum collectiones, ad aliam referat cauſſam, niſi ad illius primæ cauſſæ gloriam, ac gratiam.

Finis aquarum naſcentium.

Mirãda excurſio Nili.

Tygris & Euphrates. 2. de cõſol.

Phiſon, ſeu Gãges flu.

Montes diſſecti.

Valles, & lacus.

MIRABILIS CAVSSA DE CALIDIS NATVRA AQVIS.

SED in tanta vaſtitate, & immenſo curſu aquarum, hæc fortaſſe minus mirum videri poterit: contemplemur perexigui fonticuli miracula. In quo primùm notatur origo ex vmbilico terræ, notatur venæ ſpecies perennis, modulus, vniformitas in ſubſtantia, quantitate, ſapore, curſu, murmurio, & genuina denique omniquaque proportio proprietatum, hodie, heri, iam ætatem, iam centeſimas annorum, ſemper eadem. Quæ non ſine aliqua admiratione conſiderabis, vt conſiſtant omnia. Verùm hactenus haud difficile hoc quis dixerit in ſimplici fonte, ob cauſſam originis, vnde emanant aquæ, vniformem, & ſtabilem; quęcunque ea ſit, aëris ordinaria mutatio in aquam, apertum à mari promptuarium, aut quiſpiam Tartarus, aut Abyſſus aquarum. quæ refugia ſunt hac in parte difficultatum, incerta quæque ad quæſitum cauſſa. At verò vbi ſuperadditam intelligas aquæ alienam qualitatem quampiam, & calorem; quot ferè mihi aſſignabis cauſſas ex principijs naturæ, ab agente, à materia, ab inſtrumento, actionis modo, diſpoſitione, & conſenſu inuicem caloris, & aquæ, ac multis eiuſmodi alijs circunſtantijs, quæ ad ſingulam quanque temperaturam, & gradum caloris in aquis requiruntur; tot ferè inuenies difficultates, easque

Simplicis Fontis conſideratio.

Fontis calidi conſideratio.

ſine refuglo ad ſuperiorem cauſſam, inexplicabiles & controuerſas. Primùm reuocatur in

A natura caloris in terris.

dubium cauſſa caloris. An cum antiquis ſapientibus calorem, quem ſentimus omnes dixerimus cauſſam, an Solem, an Aetherem, an Spiritum? Omnium iſtorum non eſt hic permanens affectio, neque ſimpliciter vllius caloris; immò penes temporum mutationes (prę ter alias repugnantias multas) alia & alia eſt; calor in fontibus euidens eſt, permanéſque iugiter vno tenore. An calor ſublatet ignis actualis in illis terris & aquis? Ignis actualis neceſſariò, nam calidas tactu ſentimus emanare aquas, tepidas, feruidas, & cum ipſiſſi-

Ignis terreſtris difficultates.

mo igne ſcaturire. At hic duplex diſputationis locus, & vtrinque anguſtiæ. Primùm, quo modo ponitur ignis in terrę carceribus concluſus? quoniam ignis, vbi non reſpirat, extinguitur. Vel quæ nam hæc ignis conſtitutio in terris, immò infrà terram, cuius ſuper aërem locus eſt? Vel ſi ſubſiſtit terræ violēter, quomodo violenter, cùm perpetuò ſubſiſtat?

A combuſtibili perpetuo.

An violentum aliquod in natura toleratur perpetuū? Eſto vtcunq; vel ſtatua taliter de uiolento philoſophia, perpetuus eſt: nam perpetuò calent aquę: quæro unde pabulum igni perpetuò ſubgeritur? & amplius, unde pabulū ita ad ęquilibriū diſpenſatur ſingulis eiuſmodi locis, ut ſuus cuiq; fonti calor, & ſuum cuiq; calori pabulum cōſtitutū ſit, ut ne minima quidē parte differat quiſq;, plus aut minus hodie, quā heri, nudius tertius, ante annos noſtros, ante hominum memoriam, ſemper idem? Maiores ex altera parte occurrunt anguſtiæ: Eſt

Aqua feruentis difficultates.

hoc in fonte aqua impensè feruida; at unde nam hic ignis? qui in Aetna non negatur, in Veſuuio fortaſſe, ac paucis alijs in locis: at hinc nullus ignis, immò ne ulla quidem ignium æſtimatio eſt, & tamen aqua feruida. An aliunde huc impetit vis ignis per ſubterraneos caminos, vt fortaſſe ex Aetna & Veſuuio prędictis ad diuerſas Italię balneas? Detur; nā fortaſſe ita ſit, vt ex vicinioribus caminis, ac rectà impetente vapore ignis, incaleſcat magis, ac feruefiat aqua; minus, ac minus ex admodum longinquis. Verùm quis mente concipiat barathrum ignis tam immenſum, vaſtas adeo cauernarum ſuſpenſiones? Vel quis penſiles ſuſtineat ſupernè terras, & vicinum mare, quin tanta vis ignis, iam tot millibus annorum non traxerit in ruinam? An qui ſolo nutu libratam in medio aëre ſuſtinet terram? At verò quæ tam vegeta eſt huius ignis virtus, vt centeſimis, & quingenteſimis milliaribus abſiſtat à primo incendij barathro, nec tam longè tamen vel exhalet, ex peruijs terræ poris, vel vt ne remiſſo quidem tantiſper gradu agat in aquam? Tale Viterbij Bullicanum deſcriptum eſt impensè feruidum, ſine alio tamen concluſi intus ignis veſtigio. Aponi

A proportione, & vniformitate calidarū aquarum.

ualde calidas eſſe balneas, & multas id genus lōginquas aquas à locis ardentibus. Sed mirabilis in altis Dominus, quæ nam harmonia hæc, & quis auctor, ut in quoque fonte ſuus calor uno iugiter tenore, ac temperie perſiſtat immutabilis? Quippe Aqua, Terra, Ignis, tota elementaris natura innumeris quotidie obnoxia ſit mutationibus, maximè in ſuis partibus, & tùm maximè, cùm extrà propriam regionem langueſcunt. An hac in parte habent elementa priuilegium, ut in fontibus calidis, aqua ſimul, ignis, & terra in uno conſiſtant temperamento, unaq; concordia perpetuò, & immutabili? Priuilegium certè ſingulare vel Naturæ, vel D E I altiſſimi. Illius tamen concordiæ, aquæ, ignis, & terræ ſimul, admirari ſubit diſpoſitiones particulares. Primò quia ignis & aqua non ſe compatiuntur ullo loco; ac planè patet, quòd ubi ignis, ibidem non ſit aqua. Sed hic certa quadam lęge ſe compati

A diſpoſitionibus particularibus.

uidemus hæc duo, exiſtente etiā igne in ſummo gradu. quæ nam ergo tàm affabrè coaptata hæc aquæ ductuum, & caminorū diſpoſitio, ut hinc ignis impetat, inde aqua, quæ perinde in uaſto quodam caldario contenta in gremio terræ, ignis tandiu uim ſuſtineat, uel obiter influens experiatur, donec (mirum) ebulliens ſurſum, exiliat ad uſum mortalium? Vel ſi caldarium ſubſiſtat tam amplum, & quomodo alia uena diſtans à feruida minus duobus palmis, non æquè incaleſcit, immò exilit frigidiſſima? Quis tam magnus Architectus, aut prudens quiſpiam Caſtellarius aquę curſum, & ignem attemperat, tantamq; ac talē perpetuat ſtructurā? Quæ nā hęc legis conditio inuiolabilis? & quo modo hæc cōcinna proportio fontis, non dico per centeſimas annorum, ſed per ætatis humanæ curriculum, qūo per annum, non aliquando corrumpitur, uel camino interrupto, uel ductu aquæ lacero, uel abſumpto igni pabulo, vel imminuta aqua; quæ omnia tamen uidemus in omni natura contingere?

A virtutibus.

Quis uirtutū pręſumat reddere rationem, cùm in nulla parte medicinæ uideantur tot alia fieri miracula? Vel uirtus occulta, uel ipſe, ipſe D E V S auctor: qui Cauſſa cauſſarum, Fons fontium, & Abyſſus magna cœli, terræ, marium, & Forma cuncta perficiens.

CONCLVSIO.

ERGO ſi ſubductis vndequaque rationibus, velimus computare quos habeat progreſſus hæc ingenij noſtri capacitas in notitiam rerum, & quãta ignoret; tandem vix quicquam inueniemus ſine aliqua ſpecie miraculi. Nimirum ex his puteis, ac ſciẽtiarum humanarum riuulis, atteſtante ipſa ſapientia, non licet haurire niſi aquas, vnde quis ſitiat iterũ, ſolus ipſe, fons aquæ viuæ, ac ſapientiæ ſalientis in vitam æternam. Tranſeo quot, & quanta vel omiſſa, vel ſuis meritis, pro noſtra inſcitia, fraudata ſint, vel inexplorata: ſanè ex veris per ſe, ac proprijs rerum cauſſis nullas cognoſcimus, vel certè paucas. Quicquid ſcimus, ex via duntaxat ſenſuũm, ac accidentium id genus exteriorum, quæ ſe ſtatim ſenſibus offerunt addiſcimus: nimirùm perinde diceres, circà corticem verſari tantum hanc notitiam noſtram, & circunferentiam rerum, centrum quis attingit? Hinc, aut cauſſas dicimus occultas eſſe, ac intimas: aut ad virtutes refugere cogimur ſupranaturalium, ac cæleſtium cauſſarum; ad quas (vt excuſat ſapientiſſimus philoſophus imbecillitatem noſtram) perinde ſe habet intellectus noſter, ac oculus noctuę ad lumen Solis. Immò altius cauſſas audemus delegare ad maximum Principem, abſolutamq́ue appellamus manum; & potentiam Dei, quem decet admiratio ſolùm, atque actio gratiarum. Quam ob rem omiſſa omni humana ratione, ſi aliqua forte ſcripſerim in toto hoc opere minus vera, aut non adeo conſona (abſit intentio) ſanctæ Religioni; ea, & me totum humiliter ad pedes S. R. E. Catholicæ ſubijcio, atque remitto. Librum verò concludemus cum gratiarum actione ipſi ſummo omnium bonorum auctori, qui tandem omnis noſtræ philoſophię finis eſt, vt idem principium.

Via confeſſio.

GRATIARVM ACTIO
DEO CREATORI.

SVMME opifex mundi, rerumq́; æterna poteſtas,
Aethera qui comples, ac ſecula diuidis aſtris,
Spiritus alme Dei. qui iam antè exordia rerum,
Antè mare, & terras, dumq́; eſſent cuncta tenebræ;
Per ſummas delatus aquas, has flamine ſancto,
Conſperſaſq́; tuo diuino rore ſacraſti.
Hactenus ipſe mihi lumen, ſpiritumq́; dediſti,
Quo genus, & ſoboles varias ab origine aquarum
Tentaui, & ſacris caleant cur balnea flammis.
Quicquid aquæ in terris miſcetur, cumq́; metallis,
E Ponti vires, amneſq́;, lacuſq́; peregi.
Teq́; patrem Tybrim redimitum mille coronis
Fluctibus adſimilem Nilo, ac turgentibus vndis
Ab æſtu aſſerui, nulli bonitate ſecundum.
Quid memorem Scillam, aut Syrteis, ſæuamq́; Carybdim,
Monſtraq́; tot varijs veterum implicata figuris,
Ignibus vtq́; Aetnæ Pluton minetur olympo,
Thermarum in quibus, & naturæ arcana locaſti?
Hos vbi theſauros vaga mens, & munera aquarum
Ampla legit, ſanctoſq́; audet recludere fonteis,
Nec traditas alijs vnquam tentaſſet Abyſſos;
Obruta ceu ſolis, radijs trepidanſq́; refugit
Atque humili ſupplex demittit lumina vultu,

Et cupit æternis votis tua templa tenere.
At precor omnipotens corde hæc oblata fideli
Proſequere aſpirans, legat vt ventura nepotum
Quæ tibi cuique dedi laudum monumenta tuarum
Progenies. Stent hæc nobis ſolemnia vota,
Stentq; Cluaa tibi, vnde genus, nomenq; Cluenti,
Stent SIXTO QVINTO, maneant gentemq; futuram,
Donec in Oceanum mergat ſua plauſtra Bootes,
Et ſacræ donec ceſſent ferueſcere Thermæ.
Quiq; Tagum, Gangemq; bibunt, Tanaymque, Canopum,
Ex his te celebrent, omne & venerentur in æuum.
Intereà tu me hæc meditantem ad Tybridis vndas,
Exaudi ò clemens, & quæ mihi vita ſuperſtes
Te duce reſpiret, da mentem cernere recta,
Da fontem luſtrare boni, vitæq; perennis.
Libera mortali dum carcere ſplendeat in te,
Temporis atq; ictu cœlum, mare, ſydera, terras
In te colluſtrans, cauſſas penitusq; latenteis;
Tùm canat æternas laudes, condignaq; vota
Offerat. Et iam num te ſanctum numen adoro,
Iam iuuat & ſacra perfundi aſpergine roris:
Atq; animi labe exempta iam concipit auras
Aethereas, ſummiq; boni mens flagrat amore.

FINIS LIBRI SEXTI.

DE

DE THERMIS ANDREÆ BACCII, ELPIDIANI,

Medici atque Philoſophi, ciuis Romani,

LIBER SEPTIMVS.

In quo agitur de Balneis artificialibus, penes inſtituta veterum & Galeni in Thermis Romanorum.

Cap. I.

Thermarũ dignitas.

QVANTA fuerit naturę ſolertia in cumulandis gratijs aquarum ſpõte manantium; & quæ differentiæ ſint tùm ſimplicis Elementi, tùm conſequentes ex miſturis, & quis vſus earum in balneis; hactenus pro eo ac potuimus explicauimus. Quis enim pro dignitate naturæ, ſpeciales proprietates cunctarum aquarum ſermone conſequi audeat? In his autem quæ ad vſum dicenda reſtant, ſi rectè quis Thermarum artificialium magiſteria conſideret, ſummum artis cum natura certamen videri poterit; Vt neſciam an adeo ſciuerit natura elargiri mortalibus tot adiumentorum materiam, totque adeo diuinæ diſpoſitionis oſtentare miracula in aquis; quanto maiora fuerunt emolumenta, ac maiora ornamenta, quæ ars addidit in Thermis ſuis. Præſertim ſub illa Romani Imperij maieſtate; in quarum monumentis, quæ ex eis partim apparent, & partim leguntur apud varios auctores, non ſatis conſtat apud me vtra fuerit maior, an magnificentia operis ad illorum temporum inſtituta, an commoditas popularis ad vtilitatem lauationum. Principio non eſt dubium ſi prima quaſi incunabula cæterarum rerum coniectemus, quæ a tenuibus initijs prima habent exordia, quin ipſa vitæ, ac naturæ neceſſitas coëgerit quodam modo ad lauacra homines. Quippe ea neceſſitas, quæ à primordio rerum monſtrauerat mortalibus ex agreſti vita victum quærere, tecta conſtituere, ab æſtu & frigore ſe tueri; eadem & ſordes abluere, munditiæque cultum monſtrauit. primò quidem quantum vitæ ſatisfaceret, donec paulatim aliqua induſtria adhibita, laſſata corpora molli aquarum fotu recreare edocuit. Vnde ex antiquis monumentis, quæ ad notitiam hominum peruenêre, omnia hunc morem lauationum commemorant tanquam vetuſtiſſimum. In primis verò pater Homerus, cuius ſcriptis apud Græcos nullum conſtat teſtimonium antiquius, ſępenumero λουτρὰ τὰ θερμὰ, hoc eſt balnea calida nominat. Pręcipuè verò in odyſſeæ libr. VIII. vt fuit omnium fermè rituum memoria dignorum obſeruantiſſimus, ſub perſona Vlixis, inter vitę, atque animi delicias, & Cytharas, & choreas, & ornatus veſtium, adnumerat & Thermas, illis verſibus.

Primus lauationũ vſus.

Thermarũ prima inuẽtio.

Αἰεὶ δ' ἡμῖν δαίς τε φίλη κίθαρίς τε χοροί τε,
Εἵματα, τ' ἐξημοιβὰ, λοετρά τε θερμὰ, καὶ εὐναί.

Et item θερμὰ νυμφᾶν λουτρὰ. hoc eſt calida Nympharum balnea meminit Pindarus in Olympicis ode XIII. Porrò extat apud Piſandrum, Mineruam olim feſſo Herculi balnea paraſſe calida. Et item, apud Athenæum recitatur ex antiquis, Vulcanum eidem muneris vice feruida ſuppoſuiſſe.

Primum Thermarũ inſtitutum.

Verùm quando id inſtitutum locum aliquem in Repub. habere cœperit, hoc etiam tempus non eſt adeo compertum, niſi quantum legitur fuiſſe antiquiſſimũ. Superat verò omnium ſeculorum memoriam, quod ex primis Aegyptiorum monumentis tradidit Plato de Atlantica maxima olim inſula, nunc Oceano ipſo occupata extrà columnas: quam Neptuni munere tunc omni deliciarum genere clariſſimam, habuiſſe (vt relatum eſt) etiam balneas, quæ omni cultu ornatæ eſſent, & partim quidem ſub diuo paterent, partim verò ſub tecto calentia haberent lauacra hyberno tempore, atque ſeorſum alia regibus propria extitiſſe, alia priuata viris, alia mulieribus dicata, alia item equis, cæteriſque iumẽtis. Sed, vt deſcendamus ad clara magis, & notiora ſecula; Syri, Medi, Perſæ, Græci, & vltimi Romani hunc morem vnus poſt alterum recepere. Nam, vt diuitiæ, artes, delitiæ ſequi videntur imperia: ita à Syris primùm delicioſiſſimis populis hunc ritum defluxiſſe certum eſt.

Perſarum inſtituta.

Summum verò cultum apud Perſas obtinuiſſe, quos conſiderantes quantam vim habeat animi trãquillitas ad vitam, & populorum ſecuritatem, certa conſtituiſſe præmia (tradit Athæneus ex vetuſtiſſimis, quos citat auctoribus) his, qui nouum aliquod deliciarum genus inuexiſſent. quas non mirum ſumptuoſiſſimas inueniſſe Alexandrum in balneis Darij, ac vehementer eas admiratum meminit Plutarchus.

In Græcia, & Macedonia.

Quando tamen, & in Græcia, & in Macedonia erant nõ minus balnea, quibus & ipſe Alexãder voluptuoſiſſimè vtebatur, vt Strabo eſt teſtis. Thucidides optimæ fidei ex primis ſcriptoribus Græcis, & ex eo Polybius, &

Lacones primi inuẽtores.

Dion hunc morẽ tribuit Laconibus, qui ex Aſiaticis didicerint nudi, ac oleo puluereq́; conſperſi in luctam deſcendere, ac poſtea lauari: cùm anteà ad ludos Olympicos linteo ſubcincti amictu, ac fibula, deſcenderent, ac ex eis poſteà alias nationes id cœpiſſe inſtitutum.

Iudæorum, & Herodis balnea.

Quod non dubiè ſuſceperunt, & Iudæi in Paleſthina Syriæ parte, quorum deliciæ commemorantur etiam in Euangelio, balnea, Piſcinæ, natatoria, conuiuarum lotiones, & vnguenta, quibus in conuiuijs vterentur, & ad ſepulturam pręcioſa. Poſteà ab Herode balneas, vt Augusti gratiam mereretur, magnificè extructas meminit Ioſephus, ac multas, ad Cęſareã, ad Aſcalonem, ad Damaſcum, ad Tripolim, maximo ſumptu, ac omni deliciarum genere ornatiſſimas.

1111. de rati. victus. Hippocrates.

Ex medicis autem primus eius artis inuentor Hippocrates, balnearum vſum curandarum ægritudinum cauſſa, tanquam rei, iam in Græcia communiter vſitatæ commemorat, ac damnauit aliqua. Floruit autem multo antè Alexandri monarchiam, natus (vt ratio veteris inſtituti habeatur) ſexcentis poſt Homerum annis, primo octogeſimæ Olympiadis (vt Soranus tradidit) circa Peloponneſiacum bellum: quod teſte Plinio geſtum eſt à tricenteſimo vrbis Romæ anno, exactis anteà Regibus annos circiter ſexaginta, & Artaxerſe Perſarum Rege magnam Græciæ partem, & Helleſpontum occupante. Poſt quæ tempora dum Græcia indies Sapientiſſimorum virorum ſcriptis veniret illuſtrior, perpetua habemus de Balneis teſtimonia, Socratis, Platonis, Ariſtotelis, cæterorumque ſucceſſu temporum authorum, qui & Aſiam, (vt diximus) & Perſiam, non ſolùm Græciam balnearum vſum habuiſſe familiarem teſtantur. Quod confirmat partim nomina in Thermis Romanis, quæ omnes Gręcæ ſunt voces, Laconicum, Hypocauſtum, Miliarium, & Thermę ipſæ, ne dicam cætera. Ex quibus conſtat vſum Thermarum poſt olympicos ludos, & apud Romanos fuiſſe poſteriorem, ac eas in æmulationem Græcorum conſtructas teſtantur Marcus Varro in libro de antiquis nominibus, & item Vitruuius. Veruntamen ſub illa Romani imperij maieſtate, ſicut omnes artes floruére, ac inuenta prius ab alijs meliora euaſére, vnde meritò ROMA QVASI ALTERA MVNDI PARENS dicta eſt: ita omnium maximè Thermarum inſtituta incredibiles apud eos, & ſupra quàm exprimi vnquã poſſit, habuére progreſſus, ea tamen obliterata ferè ad hanc ætatem, nec literis mandata, multis forſan è doctis hęc melius ſcientibus. Quam ob rem nos, volentes ad noſtrarum lauationum regulam, antiquum Thermarum vſum reuocare in lucem; operæ precium eſt Romanarum inſtituta proſequi: in quibus quæ prima ipſarum introducendarum ratio fuerit, quis ordo partium, & quis vſus, & quæ tandem in eis medicinæ pars extiterit, percurremus.

De

De primis Thermarum inſtitutis in vrbe Roma. Cap. II.

SATIS quidem conſtat Romanos illos Quirites, antiquosque Sabinos, aſſiduis primùm venatibus deditos, nec minus agreſtibus operibus educatos, non alia ferè induſtria tùm amplificandæ Reipublicæ, tùm defendendæ quùm opus fuit, præualuiſſe, quàm quod durata iam pacis laboribus corpora, facilè quodcunque militiæ onus ſuſtinere didicerant. In quo percelebrem habemus Quintium Cincinnatum, ab aratro ad dictaturam vocatum: itemque C. Fabritium, & Curium Dentatũ, qui rure ac militiæ laudatiſſimi, ſatis ſunt exemplo nobis, hęc fuiſſe illius ſeculi ſtudia. Non pecunia præualere, non forma, non ambitioſo hominum comitatu, non ſtemmatis dignitate certare: ſed totam vim in proprij animi excellentia, viribus corporis, ac exacta cura Reipub. collocare. Feruebant honeſtæ laudis æmulatione ingenia, vt quos arma, & propria virtus ad primos ciuitatis honores euexerant, omni ſtudio, ac labore æquarent. Quare vbi militiæ in externos ceſſaſſet occaſio, quaſi natiuo inſtinctu dediti ad labores, aut rure ſe agreſtibus exercebant operibus, aut ad diſciplinam, ac robur corporis, ciuilibus, ijsque varijs exercitamentis vtebantur: curſu, diſco, ſaltu, lucta, & pugilatu, natatione, atque armis. Quem morem ante vrbem conditam, veluti hæreditarium apud priſcos Latinos, planè illis verſibus repræſentauit Vergilius. VII. Aeneid.

Romanorũ ſtudia.

VII. Aen.

Ante vrbem pueri, & primæuo flore iuuentus.
Exercentur equis, domitantq; in puluere currus.
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis.
Spicula contorquent, curſuq; ictuq; laceſſunt.

Ab his ergo exercitijs, vt erant frequentes, harena, puluereque conſperſi, ac ſudore profuſi, atque oleo; vt ſeminudi ac exertis brachijs, cruribusque, vel libero ſaltem habitu, quo degebant, vt eſſent ad munia propriores; neceſſariò lauationes poſcebant. Qua de re, dum adhuc nouitia vrbs in his ſtudijs ſtrenuè adoleſceret, præclarum habemus Vegetij teſtimonium, conſtituiſſe Patres Campum Martium vicinum Tyberi, in quo iuuentus poſt exercitium armorum, ſudorem, puluerem que dilueret, ac laſſitudinem, curſusque laborem natando deponeret. Qui mos, vt paulatim è re ipſa, & quaſi nemine inſtituente ſe in ciuitatem ingeſſit (quæ vt plurimum ſolet eſſe nouorum rituum introductio) ita tandem creſcente indies iuuentute, armorumque ſimul ac exercitiorum aſſiduo ſtudio, viam tam frugi inſtituto aperuit. Sanè inciuile videri cœpit, nobilem ciuitatem in lutulentis fluminis aquis quotidie lauari; ac lauacra idcirco Aſiaticorum, & Græcorum more paranda eſſe, quæ poſt exercitia non ad munditiam facerent ſolùm, verumetiam recrearent, maiusque robur laſſatis membris adiungerent. Quod tamen propoſitum longiſſimè diſtulêre; non quidem inſcitia, aut vecordia tam generoſæ ciuitatis, ſed propter duas (vt ego reor) potiſſimas cauſſas: Tùm quia primi illi Patres non tam frugi tandem futurum hunc ritum exiſtimauêre; quàm luxui, ac molliciei fore lenocinium; id quod accidiſſe, poſteà declarabitur. Deinde ob aquarum incommoditatem, quarum in colles, vbi tunc habitabant, difficilis erat, & non ſine maxima impenſa, perductio. Verùm hoc lautitiæ deſiderio vniuerſim ingruente, auctaque ſpatio temporis, ſpectatæ vrbis in finitimas terras authoritate; de aquis tandem è vicinis montibus, fluuijsque in vrbem perducendis, decreto publico S. P. Q. R. ſtatutum eſt: que & potuum ſimul, & lauationum ritui ſuppeterent. Quod factum eſt primùm M. Valerio Max. P. Decio Mure coſſ. (authore Plinio) circà CCCCXLIIII. ab vrbe condita annum, aqua Appia ex Tuſculano perducta, Cenſore Appio Claudio curante. A quibus temporibus, Tyberinarum aquarum vſus, ad eam vſque ætatem tàm potu, quam lauâcro frequentiſſimus, exoleſcere paulatim incepit: ac lauationum ſimul, atque exercitationis gratia (vt tradit Feſtus Pompeius) Piſcina publica ad cliuum Capitolinum iuxtà Tiberim eſt conſtituta. Poſteà Thermæ constructæ. Quæ quoniam frugi in primis, ob eam, quam dixi cauſſam, & ad ritum lauationum duntaxat, conſtitutæ fuerant, haud magnum habuêre progreſſum. Niſi quùm aucta ciuitate, ſimul atq; creſcente in dies in eis iuuentutis applauſu; ſemper maioris earum capacitatis ratio fuit habenda. & præſertim vbi medicorum conſenſu in curationem quoque ægritudi-

Lauationũ neceſſitas.

Lib. 1. c. 10.

Lauationes in Tyberi.

Aquarum perduct. decretum.

Tyberinarum potus dimiſſus.

Piſcina Publica.

Thermæ cõſtituta.

Thermæ auctæ.

Thermę ad exercitia cõſtituta.

Palęſtrarũ cum Thermis coniunctio.

num ſuſcipi cæperunt. Verumtamen poſt initia diu admodum conſuetum fuit anguſtas fieri, ac tenebricoſas; non enim calidæ videbantur niſi obſcuræ; quem admodum ſcribit Seneca ad Lucillum, fuiſſe balneum Scipionis Aphricani ad Linternum. Cauſſa verò amplificationis Thermarum præcipua, fuit Palæſtrarum adiunctio. Quippe cùm apud Romanos veteres, ferè vſque ad Auguſtum, non adeo multa extiterit architecturæ dignitas, nec adeo fuerit conſuetudinis Italicæ (vt de ſuo tempore ſcripſit Vitruuius, & multo etiam poſt) cum Palęſtris Lauationes habere coniunctas; contentus quiſque ruralibus exercitationibus, vel Campo ipſo Martio, & harena Platearum; ſolas in Thermis obibant lauationes. Quo ritu ad imperium vſque Principum perſeuerante (vnde planè conſtare poterit Thermas exercitiorum cauſſa fuiſſe inſtructas) vbicunque aliqua fierent publica ædificia, ac populi celebritas, iuxtà conſtituebantur & Thermæ. Exemplo primùm Agrippę clariſſimo; qui ob celebritatem admirabilis templi Pantheon, atque Campi Martij, iuxtà Thermas ſuas extruxit. Sic vero poſteà Neronianas ſuas iuxtà Agonalem circum, ob Ludos, qui ibi fiebant celebres, conſtituit. Nec ſecus (auctore Suetonio) Titus Veſpaſianus dedicato Amphitheatro, Thermas celebriter extrui iuſſit: nimirùm ad Amphitheatri, & exercitiorum, quæ in eo fiebant commoditatem. Donec tandem illuſtrata cum Imperij maieſtate Architecturæ peritia, more Græcorum Paleſtræ cum Thermis fuêre coniunctæ: vbi nimirùm generoſa iuuentus, relictis iam ruribus, atque harenis, ſimul & exercitationes obirent omnis generis, ac lauarentur. Atque hinc non ſolùm opera Thermarum fuerunt elegantiùs diſpoſita, atque admodum amplificata; ſed tantam etiam promeruerunt omnium gratiam, vt tota ciuitas paulatim hanc ſuſceperit conſuetudinem, frequentare ſingulis diebus Thermas, & tàm Senes, quàm Conſulares, atque ampliſſimi ordinis viri, nec non artifices, & matronæ. Pro veteri inſtituto, ac ſtudio virium, pro munditia, & pro ſanitate, atque omni cura corporum.

Romanarum Thermarum cenſura, atque Magnificentia.
Cap. III.

Thermarum deſcriptio cur neceſſaria.

In Vitruuio cẽſura.

Iuniorum.

Medicorũ.

Thermę an publicæ, an priuatæ.

HAEC ergo initia, atque hæc incrementa fuerunt Thermarum Romanorum. Primò quidem inſtitutæ ob ritum laudabilem, quem exercitium, & vitæ ratio illorum temporum inuexerat. Deinde auctæ ob communem vtilitatem, & magnificatæ cum palęſtris. Donec tandem ad ſummam amplitudinem, ac magnificẽtiam perductæ fuerunt ob delicias: quemadmodum à nobis ex earum aliqua deſcriptione monſtrabitur. Quanquam id quidem, pro rei, atque vrbis magnitudine, haud noſtro indigeret teſtimonio, qui medicinæ duntaxat in eis inſtituta profitemur: niſi minus plenè omnes, qui de Architectura conſcripſerunt, earum maieſtatem expreſſiſſent. Nam quid de Vitruuij libris eliciemus, niſi nuda quædam lineamenta, atque ea quidem non admodum explicata, paucaque loca balnearum ſui temporis, quando peranguſta, & blactaria fiebant balnea (vt paulo antè ex Senecæ teſtimonio diximus) quæ eius ætate, & poſteà maximè, locum inter primas ædificiorum vrbis magnificentias habuêre? Minus à iuniorum ſcriptis, qui mutatis rebus poſt tot ſecula, ac minus concordibus, qui ſparſim de eis meminerunt auctoribus; ſatis ſibi, atque legentibus feciſſe rati ſunt, ſi vaſtam duntaxat Thermarum dixerint molem, ac Dædalei operis inſtar admirarentur, cùm tamen Romanarum rerum magnitudo cunctarum nationum miracula ſuperauerit, non in Thermis ſolum. Minimè omnium à medicis: quos turpe hodie ad rectam lauandi ægros inſtitutionem videri deberet hæc ignoraſſe; indigniſſimum verò pro ea, quam profitentur Galeni imitationem, quæ vix vlla eſſe poteſt ſine horum rituum notitia, in quibus ferè tota eius doctrina verſatur. Quam ob rem operæ precium eſt, ad vniuerſam inſtituti noſtri rationem, aliquam Thermarum Vrbanarum, partiumque ipſarum cenſuram facere. Principio Thermas fuiſſe decreto publico conſtitutas, (vt eſt dictum) non eſt dubitandum. Nam id multæ declarant auctoritates ſcriptorum, ac marmoreæ tabulæ, in quibus vel Senatus conſulta leguntur, vel leges poſitæ in Thermis, vel munera. Quæ ex multis poſteà ritibus declaranda venient, vtpotè, in aliquo publico gaudio ſine mercede præſtari ſolitas, vel oleum gratuito dari. in communi verò luctu publicè Thermarum vſum interdici ſolitũ. Imò in priuatis pœnis exemplũ legimus apud Valeriũ Max. lib. 1. Titio profecto ob ignominioſam

minioſam deditionem Calpurnium Coſ. conuictum hominum, & balnearum vſum interdixiſſe. Verùm qui negant Thermas opera fuiſſe publica meminiſſe debent magnificos in eis Imperatorum titulos, qui æternitatem nominis ſui, tanti operis magnitudine affectaſſe videntur, ac Romanis ſuis, vel Populo gratuito conſtitutas indicant. Quo planum fit etiam, eas fieri oportuiſſe capaciſſimas. Non enim in templis tunc conſueuit populus congregari, quæ idcirco anguſta fiebant, ac ſuis quiſque indigetis ac penatibus erat contentus, ſed in Thermis: quarum hodie amplitudinem, ac celebritatem, hac ſancta religione introducta, templa noſtra, ac pia xenodochia imitantur. Quare & Thermæ Xeniæ dictę, quæ ita apud Græcos cognominari ſolebant, quaſi hoſpitales, & gratuitæ, quo cognomine Thermarum publicarum vtitur M. Tullius pro Cælio. Vnde perperam in hiſtorijs retulit Volaterranus, qui ſcripta Franciſci Patritij imitatus, Senias legit pro Senenſibus, cùm nuſquam balnea in antiquis legantur ſub Senarum memoria. Inter primas verò ac publicas, credo fuiſſe Palatinas, atque has Xenias, quarum meminit item Cicero, vbi Sex. Roſcius occiſus, ad emiſſaria aquæ Claudiæ, ad eas poſteà perductæ. Nec minus, earum cura erat publici muneris, authore eodem Seneca, nobiliſſimos Aediles ante ſuam ætatem, qualis & Cato, & Fabius Max. & alij, populum in thermis exigendi munditias gratia receptare, ac ſua etiam manu temperare ſolitos. Balneatores tamen in Plauto legimus, & poſtea in M. Tullio pro Cælio, qui ei miniſterio aderant. Et Iureconſultus. Inſtrumento inquit balneatorio legato, balneatores continentur, quoniam ſine his balneæ vſum ſuum præbere non poſſunt. Producto autem ſecutis annis inſtituto ipſo ad luxuriam Principum, non ſolùm capacitati tantæ vrbis conſultum eſt, ſed citrà vllam menſuram aut modum, & (vt Ammianus aſſimilat) potius prouinciarum inſtar, quàm vllius ædificij forma Thermas cæperunt extruere. Extat inter prima monumenta, M. Agrippam, in Aedilitatis munere; quod poſt conſulatum geſſit, gratuita præbuiſſe balnea CLXX. quæ poſtea ſub Nerone, vt teſtatur Plinius, ad infinitum auxêre numerum. Sextus autem Aurelius Victor in cenſu partium vrbis, Thermas, ampliſſima opera Imperatoria XII. nominauit. Priuatarum verò balnearum, quas ad priuatos vſus qui lautè viuerent ſibi in proprijs domibus compatarunt, numerum ex eodem ſubducimus ferè DCCCLX. quas ſuccinctè per regiones hic recenſebimus. Primas ergo harum duodecim non eſt dubitandum, fuiſſe Agrippæ Thermas, qui eodem auctore Plinio, imperante Auguſto eius ſocero, multa & egregia in vrbe perfecit opera, ac Thermas ſuas lythoſtrato, ac encauſto pinxit, & pauimẽta ex uitro poſuit. Erant autem ultrà campum Martium ad ſiniſtram templi Pantheon, vbi nunc locus vulgò Ciambella dicitur, vt quæ in Campo, & in Agonali Circo exercitaretur iuuentus, hinc Tyberis naturalem aquam, hinc verò calentium in Thermis aquarum haberet commoditatem, vbi lauaretur. In eis vero cùm neque capacitati, neque adeo delicijs conſultum fuiſſet, eodem auctore, ſucceſſit quadrageſimo circiter poſteà anno Nero profuſiſſimus Imperator, qui ad Agonalem ipſum Circum ſecundas Thermas ſuo nomine extruxit. Veſtigijs etiamnum extantibus maximis, ab emporio vſque, ac gymnaſio publico, ad templum Sancti Auguſtini. In quibus, vt ſcribit Lampridius, ſyluas deputauit; & non ſolùm dulces, ſed uel marinas aquas interdum, uel Albulas per Aquæductus Anienis adduci eum feciſſe meminit Suetonius. Ponit idem Lampridius Alexandrinas, ab Alexandro Seuero extructas in Campo Martio, quas quidam eaſdem eſſe Neronianas putant inſtauratas. Ad hæc P. Victor Hadriani Thermas. Et ex priuatis Balneis in tota hac Regione LXIII. Eodem tempore erexit quoq; ſuas Thermas iuxtà Exquilias Agrippina Neronis mater, quam tanto imperio faſtuoſam, par erat hac quoque non carere ſuperbia. In Iſi & Serapide Moneta Regione, cùm Titus Amphitheatrum dedicaſſet, Thermas iuxtà celeriter extruxit, Suetonio; quæ tertiæ fuerunt Imperatoriæ, nimirùm in Amphitheatri celebritatem & commoda (uti diximus) & idcirco breues. Quartæ iuxtà has Traianę, quas Traianus ob honorem Suræ, cuius ſtudio ad imperium peruenerat, erexit, ac Titi Thermis maiores, ubi quæ extant mira aquarum receptacula, ſeptem Salas uulgo appellant. Priuatæ uerò in tota hac Regione Balneæ LXXX. In Regione ad portam Capenam, quintæ in ordine fuerunt Commodianæ, quarum & Alexandrum Seuerum affectaſſe nomen uidetur: etiamſi inter priores, ac noſtros antiquarios, aliqua ſit de locis, & temporibus, & cognominum aſſignatione uarietas. In qua præter has, extant alicuius nominis apud authores ciuium balnea, Torquati, Vettij Bolani, Mamertini, Abaſcantini, Antiochiani, & priuatæ aliæ Balneæ LXXXV. Sextæ in Circo Maximo Antonianę, quas maximas verè dixeris, Spartiano authore, qui eas meminit ad radices Auentini collis Antonium Imperatorem cognomento Caracallam inchoaſſe, perfeciſſe verò eundem Seuerum: mira hodie

Thermarum magnitudinis ratio.

Thermę xenia & publica.

Palatina.

Balneatores & Balneatorum legatum.

Thermarũ numerus.

Ther. Priuata.

Ther. Agrippæ.

Neroniana.

Alexandrinę.

Agrippinę.

Titi.

Traiana.

Commodiana & Seueriana.

Antoniana.

architectura,

architectura, nec imitabili, cum Palæſtris coniuncta. In hac & Varianæ, & Deicanæ poſteriores numerantur à P. Victore, nec non Syriacæ aliæ cognominatæ, & Priuatæ aliæ LXIIII. Seueri quoque nomine fuêre in Tranſtyberina regione Thermæ, eodem Spartiano teſte. Nec non Aurelianæ, Vopiſco. Balneum item Ampelidis, Balneum Priſcilianæ, & Priuatæ aliæ LXXXVI. Inter Eſquillas & Montem Celium, apud Titi & Traiani Thermas, Philippi Imp. Thermas adſcribit Pomponius Lætus. Nec procul Gordianorum Domus, quam deſcripſit Iul. Capitolinus admirandam, ducentas columnas vno ſtilo habentem, & cum Thermis adeo lautis, vt præter vrbanas, vix aliæ ſimiles haberentur in toto orbe terrarum. In alta Semita Regione, Viminali colle, Diocletianæ extant Thermæ, quas inçeperat quidem Diocletianus Imp. cum ordine exactiſſimo, atque ampliſſimo Palæſtrarum omnium generum, in quarum opus quadraginta millia chriſtianorum eum addixiſſe accepimus. Ob magnitudinem tamen (vt in Marmorea tabula legitur) CONSTANTINVS ET MAXIMIANVS OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS SVIS DEDICAR. Hæ, cùm integro fermè ædificio admirandæ permanerent, hodie Cartuſienſium monaſterio Sacræ, PIO IIII. PONT. MAX. ſub titulo Sanctæ Mariæ de Angelis magnificè reſtaurantur: cum dyſticho ad perpetuam rei memoriam poſito in ipſa baſylica, quod ſic a nobis eſt reſtitutum.

Seuerianę. Aurelianæ. Philippi. Gordiani. Diocletianæ. S. Maria de Angelis.

Quæ fuerant Thermæ, nunc templum eſt Virginis, auctor
Eſt PIVS ipſe Pater, cedite Deliciæ.

Conſtantię.

Vltimæ Cæſarum nomine, Conſtantinæ leguntur Thermę in Cliuo montis Quirinalis. Quas reparatas, non deintegro extructas à Conſtantino exiſtimo, cùm uetuſto ſatis appareant opere. necnon marmoreę tabulæ teſtimonio, in qua legitur: HAS CIVILI BELLO DEVASTATAS QVANTVM PVBLICAE PATIEBANTVR ANGVSTIAE PETRONIVS PERPENNA RESTITVIT. Propè has L. quoque Pauli balnea, quę vulgò balnea Napoli corruptè dicuntur, & Priuatę in tota hac Regione LXXV. Porrò recenſetur in Eſquilijs regione Olimpiadis Lauacrum, vbi ſummo colliculo ſancti Laurentij in Paniſperna, monialium eccleſia hodie celebratur. Ad cliuum collis à Suburra Agrippinæ Neronis, quod diximus balneum, & infrà Nouati ciuis alię balneę, vbi S. Pudentianę eſt eccleſia. Et Priuatæ alię in totum LXXV. Subinde vt de Priuatis reliquis breuiter agam: erant in quarta Regione, vbi & Templum Pacis, Priuatę Balneę LXXV. cum Daphnidis balneo. In Celimontio XX. In uia Lata LXXV. In Foro Romano LXVI. In Piſcina Publica XLIIII. In Palatio XXVI. Ex his aliquę apud Martialem nominantur Thermæ, Stephani, Tuccę, Hetruſci, Grilli, Lupi, Fortunati, Pontij, Seueri; Fauſti, Peti, Titi, Tigillini, quarum loca non aſſignantur. Porrò extrà vrbem non minor Thermarum cultus eſſe debuit, vt ex quarundam prę claris colligimus monumentis, Erant ad Hoſtiam P. Tacij Thermę, centum Numidicis columnis exornatę. Arpini ſuas inſtituit Thermas Cicero, ſcribens ex Aſia ad Q. Fratrem. Erant in Lucullano, quę nunc Fraſcati vulgò dicitur, Luculli Thermę, vbi nos integra vidimus Hypocauſti veſtigia. Ad Baias autem Thermę erant pręter vrbanas, ſupra quàm quis optare potuiſſet, voluptuoſiſſimę, natura ipſa ibi aquas vberrimè ſuppeditante, gelidas, calidas, & plurifariam ſalubres, quas ſatis in ſuis hiſtorijs celebrauimus. Quid verò hic cęteras Italię proſequar Thermas, cùm ea tempeſtate vulgò villa quęlibet diuitum ſuas balneas haberet? quin etiam Ruſticanas, in quibus familia (vt inquit Columella, & ex eo Palladius) ferijs ſaltem diebus lauaretur: neque enim frequentem earum vſum robori corpóris operariorum conuenire. Similiter hunc morem accepiſſe reliquas Prouincias, quibus Romani imperaſſent, in tranſcurſu diuerſarum lectionum obſeruauimus. Pręter multas, quas legimus Romanis antiquiores, vt apud Sybaritas in Calabria, Athenęo & Suida teſtibus, populum olim florentiſſimum, ac deliciosiſſimum & quas primas in Gręcia diximus, in Aſia, in Sicilia, & apud Perſas Darij Thermas ditiſſimas, & lautiſſimas. Ioſephus autem quas meminit Herodis Thermas ad Aſcalonem, ad Tripolim, ad Damaſcum, ad Prolęmaidam in gratiam Auguſti editas; ſuperabant tam opere, quam magnitudine omnem externarum magnificentiam. Hiſpani aqua calida lauari poſt ſecundum bellum Punicum à Romanis didicere, anteà non conſueuerunt niſi in frigida lauari, auctor Iuſtinus Hiſtoricus. Multę occurrunt apud auctores Thermarum memorię, in

Balnea Pauli. Olympiadis. Thermę extra urbem. Baianæ. Ruſticanæ. Externæ. Hebræorum Hiſpanorum.

Germa-

Germania, in Gallia, in Britannia, ac longè plura ipſarum veſtigia viſuntur in Italia, in quibus vidi ſæpius per inſcitiam etiam doctos viros obſtupeſcere, alij Theatra, alij Labirinthos, alij memorandas moles alicuius ſepulchri iactantes. Quarum tamen ritum legimus veniſſe adeo communem, vt non colonias, & municipia ſolùm, ſed nemo dignè tùm Romanam militiam profiteri viſus eſſet, qui non haberet ſua balnea, & gymnaſia, in quibus commilitones ſui exercerentur. Quod de Cleandro Tribuno equitum Commodi Cęſ. meminit Herodianus. Comi legitur Cęlij poetę hoc monumentum in marmore. L. CAECILIVS TESTAMENTO HS XXXX MVNICIPIBVS SVIS COMENSIBVS LEGAVIT. QVORVM REDDITV QVOTANNIS PER NEPTVM NALIA OLEVM IN CAMPO, ET IN THERMIS ET BALNEIS OMNIBVS, QVAE SVNT COMI POPVLO PRAEBERETVR. Dixit in campo, vſu antiquo, vbi ad exercitia vſus olei neceſſarius, & in Thermis, pro Vnctionibus, à balneis. In domeſticis verò vſibus balneum erat via in cibum, vt notauit Arthemidorus. Cuius rei paſſim habentur exempla, quùm ex itinere, labore, ac exercitio quopiam, balneum primò ingredi conſueuerint, & poſtea molli aquarum fotu recreati accumberent. *Bal. domeſtica.*

De aquis vrbanis ad vſum Thermarum adductis. *Cap.* *IIII.*

VRBS autem Roma, cùm præter cæteras gratias, quibus eam altiſſimus decorauit, ſalubritate aëris, ſitu agri ad imperium opportuno, maris, & portuum commoditate, aquarum duntaxat ſuſtineret inopiam, hac in parte veniſſe in certamen quodam modo cum natura viſa eſt, vt aquarum quoque eſſet abundantiſſima. Itaque cum hoc deſiderio, creſcente indies inſtituto Thermarum, & modò alia atque alia adducta aqua; haud multo ſpatio temporis tantam aquarum obtinuit copiam, vt Auguſti ætate, Strabone teſte, per vrbem, atque cloacas omnes inundare viderentur, & vniuerſæ propemodum ædes ſubterraneos meatus, ſyphones, ac fiſtulas vndoſas haberent. Quo tempore M. Agrippa Auguſti ipſius gener, quem complura in vrbe feciſſe conſtat opera, cultu, atque ædificio magnifica; aquarum Curator perpetuus, auctore Plinio, alijs corriuatis atque emendatis, & alijs nouiter adductis, ſeptingentos lacus fecit. Præterea fontes C V, Caſtella C X X X. Lacus intelligo ex Frontino, alueo breui muro, in quibus aquæ reciperentur, & alia ex alia, vt fiunt apud nos Fontanę, Lauacra, Fullonum ſtagna, iumentorum aquagia, & huiuſmodi publica commoda. Fontes, qui primas ac ſynceras ex Caſtello funderent aquas, pauciores idcirco quàm lacus. Caſtella, certa Aquæductuum receptacula, ad Mænia Vitruuio, & in viarum diuortijs, vbi aquarum facienda eſſet diſtributio. Quale etiamnum viſitur in Eſquilijs Caſtellum aquæ Claudiæ, in diuortio ad portam Maiorem nunc dictam, & ad portam Sancti Laurentij, quod poſteà C. Marij trophæis inſignitum, adhuc illius retinet nomen. Porrò ſingulis caſtellis aquarum erant propoſiti ſui Caſtellarij, vt præclaro, quod Romæ legitur epitaphio conſtat. D. M. Clementi Cæſarum N. Seruo CASTELLARIO Aquę Claudiæ fecit Claudia Sabatis & ſibi & ſuis. Extat Senatuſconſultum apud Iul. Frontinum, quo aquam non erat permiſſum niſi ex caſtello adducere, ne aut riui, aut fiſtulæ publicæ lacerarentur. Publicis idcirco Thermis, propria caſtella videntur fuiſſe conſtituta: qualia videmus integra ad Diocletianas Thermas, & ad Traianas, multiplici opere concameratas. In Priuatis autem prima Cenſorum, aut Aedilium erat authoritas, quorum arbitratu per modulos, vel vnciæ nomine, certo anno ſoluto vectigali concedebatur. Legeq; cautum eodem teſte, ne quis priuatus aliam duceret, quàm quæ ex lacu redundaret, quam caducam vocabant: & hanc ipſam non in alium uſum quàm balnearum, aut fullonicorum dari eſſe ſolitam. Omnem aquam in publicos vſus erogari debere. Cæterũ quot numero eſſent hæ aquæ, quo nomine, & quo tempore, & unde adducerentur, breuiter percurrendum eſt. Scribit Procopius Iuſtiniani Cæſ. ſcriba, Romæ quatuordecim fuiſſe aquarum ductas, ex cocto latere, ea latitudine, ac profunditate, ut ferè equeſter ipſo cũ equo per eos poſſet euadere. Nos Fontium imitati, qui Nerua imperante præfuit hiſce operibus curator perpetuus, & ſcriptis cuncta fideliter mandauit, octo, aut nouem ſuo emiſſario perductas dicimus. Quæ fuerunt ex ordine, Appia, Anienis uetus, Martia, Tepula, Claudia,

Aquarum copia in vrbe.

Lacus in vrbe quid.

Fontes.

Caſtella aquarum.

Trophea Marij.

Caſtellarij.

Legis in aquis Vrbanis.

Claudia, Anienis nouus, Iulia, Alſietina, & virgo: etiamſi aliquæ poſteà duplici, ac pluri nomine, vt vſueuenit, fuerint cognominatæ. Nam poſt Frontini ætatem, non aliam legitur, præter eas fuiſſe adductam, niſi eaſdem à diuerſis Imperatoribus aut inſtauratas, aut ſe *[Aquarum ductuū magnitudo.]* ductas ad propria commoda. Mirari verò licet in primis ipſarum ductuum fabricam, dignam planè cùm pro magnitudine operis, tùm certè pro publica ipſa vtilitate, quæ pulribus mundi ſpectaculis proponenda eſſe videatur. Moles ingens, à dimidio ferè Italię quędam perducta, partim excisis ac perforatis montibus, partim aſcendens, partim ab imis vallibus per immenſos arcus ſublata, quibuſdam locis centum & nouem pedes altitudinis menſurantur. Vniuerſam verò omnium cenſuram ita habuit Frontinus. Altiſſimus Anio eſt nouus, Proxima Claudia, tertium locum tenet Iulia, quartum Tepula, dehinc Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat, deinde Appia, omnibus humilior Alſietina. Prima verò, vt propinquior, & maximè commoda, Appia adducta conſtat ex Tuſculano: *[Appia aqua.]* Cenſore (vt ſuprà diximus) Appio Claudio, anno vrbis CCCCXLIIII. quæ per *[Anienis vetus.]* portam Capenam, nunc ſancti Sebaſtiani, in octo vrbis Regiones, ex viginti caſtellis diſtribuebatur. Quadraginta verò annis poſteà, ex manubijs Pyrrhi Regis Epiri, Spurio *[Martia quę.]* Garbilio, L. Papirio Coſſ. prima Anienis adducta fuit; vt etiam commoda vrbi, & altæ originis ſupra Tybur. Tertia fuit adducta Aqua Martia, dicente Plinio lib. XXXVI. cap. XV. Q. Martius iuſſus à Senatu Aquarum Appiæ, & Anienis tegula ductus reficere, nouam à nomine ſuo appellatam, cuniculis per montes actis intra præturæ ſuæ tempus adduxit. Et anteà lib. XXXI. cap. III. Clariſsima inquit aquarum omnium in toto orbe frigoris, *[Auſcia. & Piconia.]* ſalubritatiſque palma præconio vrbis Martia eſt, inter reliqua deûm munera vrbi tributa. Vocabatur hæc quondam Auſcia. Fons autem ipſe Piconia. Oritur in vltimis montibus Pelignorum. Tranſit Marſos, & Fucinum Lacum, Romam non dubiè petens. Mox ſpecu merſa in Tiburtina ſe aperit nouem millibus paſſuum fornicibus ſtructis perducta. Primus eam in vrbem perducere auſpicatus eſt Ancus Martius, vnus ex regibus. Poſtea Q. Martius Rex in prætura, rurſuſque reſtituit M. Agrippa. Hæc Plinius. Hanc demum & Traianam nuncupatam aſſerit Frontinus, à Traiano in Auentinum vſque, protractam. *[Traiana.]* Quarta fuit Tepula, quam ab agro Luculli, quem in Tuſculano ex Varrone legimus Gn. Seruilius Cepio, L. Caſſius Longinus Coſſ. in Capitolium perduxêre, via Latina dextrorſus, *[Tepula.]* longe XI. millia paſſ. ſub terra prius, deinde arcuato opere. Quinta, ac fauſti nominis fuit aqua Claudia, vt in frōtiſpicio legitur portæ Meuiæ, quæ porta Maior hodie appellatur, claris titulis Cæſarum, Claudij, Veſpaſiani, Titi, & M. Aurelij. Eā quidem deſtinauerat prius *[Claudia q̄ et Curtia et Cęrulea.]* Caligula, perduxit verò Claudius ab vſque XXXVI. lapide, via Tiburtina, è fontibus Cæruleo, Curtio, atque Albudino collectam, quibus ſæpè nominibus ſcribitur. Adduxit hic & alteram Anienem, cui ductui ad differentiam veteris, Nouus Anio cognomentum *[Fons Albudinus.]* fuit inditum, Frontinó auctore, qui & ipſum poſteà reſtituit. Concipitur autem per agrū Tyburtinum XX. milliario, opere altiſſimo ad Portam Eſquilinam adducto. Aquam verò *[Anio nouus.]* Iuliam admiſcuit cum Tepula M. Agrippa, via Latina, quæ ab Aureliano iterum reſtituta, eius cognomen aſſumpſit. Alſietinam, quam & Auguſtam, miratur Frontinus Augu- *[Iulia quæ & Aureliana.]* ſtum, prouidentiſſimum Principem perducere curaſſe nullius gratiæ, immò, & parum ſalubrem, niſi forte cùm opus Naumachiæ aggrederetur trans Tyberim. Quidam ob hoc eam *[Alſietina.]* inter vrbanas aquas non numerant. Reliquæ porrò quæ leguntur aquæ vrbis, aut variæ *[Crambra.]* duntaxat ipſo nomine ſunt, ſicut iam plura alicui aquæ adduximus nomina: aut externæ *[Sabatina.]* ſunt aquæ, non vrbanæ. Quomodo quidam Alſietinam, ita vocatam ob ingratum ſaporem *[Lacus Sabatis.]* inter vrbanas (vt dixi) non adnumerant. Nec crabram, quæ erat alia aqua, Tuſculanis, vnde aduehebat, relicta. Nec Sabatinam, quam à Lacu Sabatis, qui hodie eſt amnis Larus, no- *[Ammos. Larus.]* uiſſimam omnium aquarum breui modulo reſtituit Hadrianus I. Pont. Max. quam & ciminam interim appellari inuenio, à Cimino ipſo monte in Faliſcis, fonte Veneris deducta. *[Cimina aqua.]* Druſa autem, Annia, Traiana, Antoniana, Seueriana, Alexandrina, & id genus aliæ, no- *[Fons veneris.]* mina eſſe tantum aut inſtauratorum, aut inſignium eorundem conſtat, haudquaquàm diuerſæ à prædictis aquæ. Quod facit honoris auiditas, vt quiſque ſtudeat circa eiuſmodi res præclaras, perpetuam ſibi famam ac memoriam comparare. Itaq; prima Thermarum inſtituta atque momenta Aquarum ductuum habemus.

De

DE AQVA VIRGINE, QVAM VOCANT SALONIAM.

Primus author.

DE AQVA autem Virgine, quoniam ſola hæc ad noſtram hanc ætatē Romam perducitur, altior aliquanto ſermo habendus eſt. Eam perduxit Agrippa, vt Plinius meminit lib. XXXI. cap. III. & deinde Claud. Cæſ. Primum verò auctorem Caium Cæſ. fuiſſe indicāt marmoreæ inſcriptiones, quarum vna in eius aquæ ductu ita legitur. Tir. Claudius Druſi filius Cæſar Aug. ductus aquæ Virginis per C. Cæſarem diſturbatos, à fundamentis nouos fecit, & reſtituit. Virginis porrò nomen (vt idem Frontinus ſcribit) ex intentione fuit huic aquæ inditum: nam quærentibus aquam militibus, puellam virgunculam quaſdam venas præmonſtraſſe, ac illas ſequutos ingentem aquæ modum inueniſſe. Aedicula idcirco Virginis fonti apposita. Quod nomen poſteà videntur adſciuiſſe Dianæ, ac Triuiæ nuncupaſſe, quaſi Dianæ fons diceretur, & aqua Dianæ ſacra: quæ veteribus virgo habita eſt, & in Triuijs, vt triplex habere dicebatur numen, celebrari ſolita, necnon à triplici fonte, quibus hęc aqua concipitur. Vel (vt quibuſdam placet antiquarijs) Virginis nomen indicaſſe Iuturnam ac templum ſimiliter Iuturnæ ſacrum: quam Nympham ſic dictam (teſte Varrone) quòd iuuaret, in votis fuiſſe habitam aſſerunt infirmis, qui ex ea aqua biberent, ſacramque idcirco hanc ædem ei fuiſſe conſtitutam, ſed poſteà Religione introducta, in ſuperſtitionem præteriti ſeculi abolendam, fontem ipſum ſimul atque puteum qui extat, diuæ Mariæ Virgini fuiſſe conſecratum. Vtranlibet quis eius nominis interpretationem accipiat: vetuntamen eo fit magis veriſimilis noſtra ſententia, hunc fontē fuiſſe Virginē à Dia, & Triuia nuncupatum; quòd nomen ipſum ædis ſancta Maria in via, vulgari (vt videtur) voce mutila dicitur, pro ſancta Maria, in Triuia, vbi multa cum deuotione beatæ Mariæ Virginis etiamnum ea aqua ab infirmis bibitur. De Fonte ergo ipſo, qui adhuc in Triuiæ vico celebris eſt, non eſt dubitandū. De origine autē, Plinius apertè dicit concipi via Præneſtina. Frontinus autem, Collatina ad milliarium octauū; quæ, vt quidam putant, duorum circiter milliariorū ſpatio abeſt à via Præneſtina, dicēte Plinio, Marcus Agrippa & Virginem adduxit aquā ab octaui lapidis diuerticulo duo millia paſſuū Pręneſtina viaiuxtà eſt Herculaneus riuus, quē refugiens, Virginis nomen obtinuit, hactenus Plinius. Habet aūt ductus lōgitudinis à capite ad ipſum Triuij fontem, (vt Frontinus dimenſus eſt) milliariorum XIIII. nā vbi ſpecus ſubit montium, vbi circuit colles, vel valles æquat arcuato opere, multos habet flexus. Progreditur Anienem fluuium, ac interſecta Tyburtina via, & exinde Nomentana, & proximè Salaria tandem inter Collatinam Portam, quæ eſt ſalaria, & Pincianam, ſub colle Hortulorum, qui eſt hodie Sanctæ Trinitatis, ad Triuium vicum exilit fonte. Subit eum collem pro fundiſſimo ſpecu, cuius ad ſummā planiciem altiſſimus puteus repertus, vtrinque verò duę Tyburtino lapide inuentæ ſunt eius aquæ, inſcriptiones TIB. CLAVDII nomine. Locum verò cùm magnifico, ac conſpicuo in rotam vrbem ædificio ornare iam cæpiſſet Ioannes Politianus S. R. E. Card. hodie ampliſſimi eiuſdem ordinis Ferdinandus Mediceus, perfecit, ac tanta addidit ornamenta, lucos, nymphęum, pometia, amęniſſima lōgè lateque ambulacra, ſigna, tabulas, innumera pictorum ſpectacula; taceo ædium ſumptuoſiſſimos apparatus, & quæ maiora adhuc parantur, opera, ac perductiones aquarum in præaltum collem admitandas; vt iam Luculleam, ac lautiſſimam illam Veterum magnificentiam repræſentare videatur. Et quod ignotum fuit magnis illis Romanorū architectis, eritque omni futuro ſeculo memorabile Camilli Agrippæ architecti inuentum, ſalientem ſuapte ſponte facit aquam (impulſam tamen in æreum tubum rotis per ipſam aquā volubilibus & machinis) quæ ex imo puteo ad ſumma Viridaria, triginta circiter paſſus exilit fonte, ac tanta vbertate, vt hortos omniquaque, & ipſam domum reddit aquis irriguam. Cuius tam frugi operæ, primam ſanè laudem promerentur Sanctiſſimi D. noſtri PIVS IIII. & qui ſtatim ei ſucceſſit PIVS V. & nunc GREGORIVS XIII. qui aquam Virginem in priſtinam antiquorum formam perducere curauere. Quippe lapſu temporum hęc aqua varias ſubijt mutationes, & quod mirum eſt, vſque à Plinij tempore (vt ipſe meminit) ſimulatque Martia aliquam incurrit penuriam: Ambitione (inquit) ac auaritia in villas, ac ſuburbana detorquentibus publicam ſalutem. Poſteà craſſantibus in Italiam, & in vrbem ipſam tot bellis, ac variarum gentium incurſionibus: plana in hiſtorijs monumenta haben-

Nominis ratio. *Fons Dianæ vel Triuiæ.* *Iuturna Nympha.* *Sāct. Mar. in via.* *In Triuia.* *Origo.* *Ductus longitudo.* *Puteus Politianus.* *Muſæū Mediceum.* *Artificium Agrippæ.* *Aqua Virginis perductio.*

Adriani inſtauratio.

habentur, quæ refert Platina, Adrianum patria Romanum PONT. MAX. domitis iã, afflictiſque Longobardis, anno ſalutis noſtræ circiter MCCLXXVI. Virginis aquæ ductum, cum alijs vrbis aquæ ductibus reſtituiſſe. Donec iterum non multo poſt dirutus, pro tanta rerum, ac imperij, quæ ſucceſſit calamitate, nuſquam præterea videtur fuiſſe reſtitutus. Nam quod in ipſo Triuij fonte legitur, Nicholaum v. anno ab hinc CXXX. virginem

Nicolai.

fontem reſtituiſſe, plane videtur is Pontifex haud vllã partẽ ductus antiqui huius aquæ inſtauraſſe; ſed confluentes duntaxat è vicinia venas citra pontẽ Salariũ, pro refugio vrbis collegiſſe, quæ eſt minima pars. Virgo igitur aqua octauo (vt diximus) milliatio concipitur,

Virgo aqua eſt Salonia.

vbi nunc locus à Salone dicitur: quæcunque fuerit huius nominis ſignificatio apud vulgus, quod, vt conſueuit huiuſmodi aquarum conceptacula ſalas dicere, forſan & hoc ob amplitudinem areæ Salonem nuncuparit, dicente præſertim Frontino, hunc locum, vnde virgo

Herculeus Riuus non admittitur.

aqua concipitur, paluſtrem fuiſſe, & vt ſcaturigines contineret, ſignino opere communitum, quod nunc quoque viſitur aliqua parte. Iuxtà eſt riuus Herculaneus, quem tamen non admittit, tùm quia locus paluſtris humiliſque eſt, ac vligine propterea obſitus, nec aquæ eſt ſatis vtilis; tùm quia ſatis, ſuperq; ad eam formam aquæductus Salonia eſt. Nec eum riuum admiſiſſe antiquos, ſatis apertè declarant ea Plinij verba iam allegata. Iuxtà eſt Herculaneus riuus, quem refugiens Virginis nomen obtinuit. Nec ſecus admittenda eorum ſen

A Salinis aqua.

tentia eſt, qui ad Salinas vocatas à Frontino aquas pro Salonia acceperint: cùm hæ longius influant à Salone, ſiniſtrorſus à via Præneſtina, vt idem Frontinus inquit, paſſuum ſeptingentorum octoginta: quæ vel Appia aqua, vel Appiæ pars per Capenam portam, nunc ſan

Appię origo.

cti Sebaſtiani ducebatur in vrbem. Tota ergo Virgo aqua Salonia eſt, quæ multis Venarũ, ac riuulorum acquiſitionibus vſque in viam Salariam aucta, ſtructura (vt à Frontino primùm dimenſam inuenimus) per longitudinem paſſuum x i i i i: millium in Triuium redit. Quam PIVS IIII. primum deſtinauerat: PIVS verò V. cùm orthodoxam fidẽ noſtram à tot ſeculi huius erroribus vendicare ſtudeat, piè tamen & publicæ vtilitati conſulens, opus tàm frugi proſequutus eſt, aquamque Virginem, adeo tot ſeculis deſideratã, hoc anno, MDLXX. decimoſeptimo Calen. Septembris, cum maximo totius vrbis applauſu, ac gaudio perduxit in totum. Conſultis tamen prius (vt ſapientiſſimum decet Principem) medicis, à quibus & bonitatem aquæ, & vtilitatem, quam præbere poſſet huic almæ vrbi relatam, comprobauit. Qua de re hæc mea eſt ſentẽtia: Sanè magnum argumentum bonitatis huius aquæ hoc eſſe exiſtimo, quòd hæc fuerit in vſu, vt nunc quoque eſt, lõgiſſimis ſeculis, ac primas ſemper habuerit laudes ſimul cum aqua Martia inter cæteras vrbis aquas. Auctore Plinio lib. eodem XXXI. cap. i i i. d. Quantum virgo tactu (hoc eſt frigore) tantum præſtat Martia hauſtu: alternante hoc bono, vt quæ tactu ſint frigidæ, eas non perinde

Martialis.

(laudabiles) & hauſtu eſſe, hæc ſuccinctè Plin. Hanc aquam Martialis cognominat crudam, illis uerſibus.

Ritus ſi placeant tibi Laconum,
Contentus potes arido vapore.
Cruda Virgine, Martiaque mergi.

Quo nomine haud quidem cruditatis vitio eam hic Poëta damnare voluit; ſed miris extollens laudibus Hetruſci balneum, blandicie præſertim, & varietate influentium, & tepida

Ab experimentis.

rum, & frigidarum aquarum hanc ſpecialiter uſu balnei comprobat frigore, & pro frigida, metri cauſſa dixit crudam. Vel crudam intelligas eum dixiſſe in comparatione aquæ Martiæ, quæ (vt dictum eſt) utilior hauſtu erat, uirgo tactu. In experimentis, tardius hæc coquit legumina, ac cibaria, reliquaque Tyberis aquæ limpidæ, & Ciſternales aliquę, nimirum quia fluuiales eiuſmodi, in reſpectu ſontium, omni exutæ ſunt cruditate, ac pluuiales magis aëreę. Cęterum hęc aqua nullis fontium aquis uidetur meritò poſtponenda.

DE NO-

DE NOVA AQVA FELICE SIXTO QVINTO PONT. MAX.

POST has omnes in vrbem deductas aquas, hodie SIXTVS V. PONT. MAX. dum egregios imitatur priſcorum Romanorum conatus, Felicem ſuo nomine aquam, à Præneſtinis vſque collibus perduxit, longo excurſu ab vrbe xx. mill. paſſ. Quam cum alij aliquam ex antiquis putent aquis, vel Claudiam, qui eum certo ſpatio conducatur, vel nouam perductionem, vel certe Appiam eſſe, quod ex eodem ferè conceptaculo excipiatur: Nos tamen re diligenter perſpecta, Appiam quidem hanc à prima origine confirmamus; nouam tamen eſſe perductionem, vnde rectè nouo nomine, ac auctore Felicem nuncupandam non dubitamus aſſerere, duplici ratione. Tùm ob altitudinem: vbi enim Appia primùm excepta erat humili ſitu, & ſecus viam Præneſtinam excurreret (vt Frontinus eſt teſtis) hæc perducta altius, vt noſtra diligentia, ac relatis accepimus ab eius operis præfectis, qui hanc perductionem, ac verſuras ad regulam, & libellam dimenſi ſunt, ſuperat admodum antiquos Appiæ ductus. Tùm quia manifeſtè hæc relicto à capite antiquo Appiæ ductu, ceù depreſſo nimis, ac ſemilaceræ ſtructuræ, nunc nouo ad ſiniſtram ductu ſub Columna Illuſtrium Columnarum oppido perducta; prealta multis palmis ſtructura, partim riuo ſubterraneo, partim arcuata ſubſtructione, ac rediuiuis nonnullis Appiæ, & Claudiæ fragmentis ſubuecta, per portam Sancti Laurentij in altas Exquilias ſubit, ac in Quirinalem vſque collem largis fontibus influit. Quare altitudine, præter vnum Anienem, ſuperat cæteros ductus antiquos: bonitate verò aquæ (vt poſt Antiquorum cenſuras noſtra adhibuimus experimenta) valde ſalubri. tanta vbertate, ac commoditate iam in omnes Vrbis regiones diſtribuenda, vt opus egregium in perpetuam omni ſęculo laudem ipſi ſummo auctori commemorandum ſit. Quando præſertim tot alia prudentiſſimus Pont. memoratu digniſſima aggreſſus ſit opera, eaque mira duorum annorum celeritate perfecerit. Obeliſcum in primis maximum, quod nemo vnquam ex alijs Pontiff. quanquam cogitauerint aliqui, ob magnitudinem tamen operis tentare auſus eſt; nunc ex humili loco vaticani ſublatum, ac antè Aedem Sanctorum Apoſtolorum Petri, & Pauli conſtitutum, ceù maximum Sanctæ Crucis tabernaculum, & perpetuum Relligionis ergo extabit monumentum. Vias præterea vndequaque ſtratas, ac ampliſſimas, auctum cultum Relligionis, Vrbem totamque Italiam pacatam, & ærarium publicum cum his impenſis, vltra communem æſtimationem locupletatum. Poſt inquam tot magnifica opera, dandum hoc potiſſimum harum aquarum commoditati, & copiæ, vt iam directis, complanatiſque per vrbis colles vijs ad primarias eccleſias, ac fontibus paſſim conſtitutis, antiqua vrbs vbique habitabilis, priſtinam formam, maioremque aeris ſalubritatem tanto Pontifice ſit recuperatura. quarum rerum iam plenæ erunt hiſtoriæ, ac nos voluimus in hæc noſtra monumenta referri, illiſque ornari ad perpetuam memoriam.

Appia, & noua perductio.

Aquę bonitas, ac copia.

Sixti V. egregia opera.

Oo *Ichnographia*

Ichnographia Thermarum, & de his quæ tractanda ſunt. *Cap. V.*

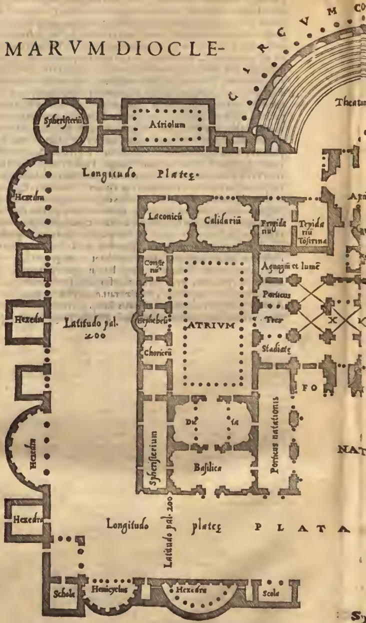
THERMAS verò per partes literis inſtaurare, haud quaquàm præſentis muneris eſt. Nec facile eſſet, pro tantæ molis magnitudine, non vnius ſtructuræ exemplo, nulloq́ue integrè ſcriptore mandata literis, niſi obiter à multis, & controuersè. Et quæ obſita adeo vetuſtiſſimis iacet ruinis, vt quanquàm peritiſſimi multi, hac ætate, antiquarij conquiſitiſſimè ſtuduerint eas in aliquam lucem reuocare: non minor tamen adhuc relicta ſit, magnis etiam ingenijs confuſio, vt quæ ſparſim de his leguntur authoritates ſcriptorum, cum paucis quæ ipſarum apparent reliquijs concordentur. *Dubia in Ther.* In primis deſcribenda eſſet ἰχνογραφία, baſiſq́ue tanti ædificij, quam noſtri ad verbum Plantã rectè appellant: at hæc diuerſiſſima habetur ab ea quam tradit Vitruuius, nec eadem diſpoſitio in omnibus Thermis. Porrò, præter ſpatia platearum, ac additos lucos, hortosq́ue immenſos, ac Lacus, diſtinguenda eſſent loca exercitationum à balneis. Ac loca propria cuique exercitij generi aſſignanda, ubi cominus, ac breui circo, ubi eminus fierent, ſub Diuo, ſub tecto, in Xiſtis. Et quæ ratio fuiſſet exercitiorum in Palæſtris, & qualia exercitia. Quis uſus præterea tot aliarum partium: & quæ diſpoſitio, Coryçei, Ephebæi, Elęothesij, Coniſterij, Exhedrarum, Sphęriſterij, Xiſtorum. Et de balneis, ſi ſingulæ Thermæ plura habebant balnea, ut dubium non eſt, quæ nam ratio diſtinctionis, an commoditati, an loco, an ordini, ut cunctis legitur fuiſſe conſultum. An omnibus unum eſſet commune hypocauſtum: & ſeu unum commune omnibus, ſeu commune uni partitioni, ut uериſimile ſit, quo loco maximè commodo. An binæ & ternæ, quæ leguntur lauationes, eodem fierent balneo, an diuerſo. Et ſi diuerſo, an eadem pluribus ſeruiebat, an ſingulis noua aqua. Vel quæ ratio tàm miri artificij calefaciendi vna hora tantam aquæ quantitatem, quæ innumerabili populo ſufficeret? Vnde & quo certo ductu tantæ aquæ copia? Quæ ratio erat Penſilium Balnearum, quas tanto cum applauſu Vrbis, & totius Italię quoſdam introduxiſſe legitur? Quibus ad id uaſibus, aut balneis, aut alueis utebantur? Et ſi labris lapideis (ut quidam putant) quę uidemus per Vrbem maximis: quę eorum erant in balneis diſpoſitiones, & quo ſitu ad aquas accipiendas? Et de balnearijs rebus, quæ ſanis expedirent, & quę ægris. Quid dicam de lauandi ritu per ordines, per ętates, per leges, per anni tempora, per ipſa exercitia; ac de innumeris denique id genus circunſtantijs, quas vel non ſcriptas ab antiquarijs, uel per coniecturam duntaxat tentatas à iunioribus, meris potiùs erroribus obſcuratas, quàm explicatas inuenimus? Quare nos dum hęc aliqua ex parte reuocare in lucem intendimus, & quę uſui maximè medico opportuna ſunt, exponere, nullam ferè iuniorum poſitionem ſequemur: ſed quantum ex ratione illorum rituum; ſimul atque locorum ipſorum diligenti conſideratione colligere potuimus, percurremus. *Spatia Thermarũ.* Spatia in primis Thermarum uidemus ampliſſima: atque adeo ut quaſdam undecies millies pedum tota area continere conſtet, authore Baptiſta Alberto in libris de Architectura. In Diocletianis, quę in ipſa area apparent ueſtigia, præter ſpatia undique platearum, & pręter membra, quę inferius ac ſuperius uarijs Thermarum miniſterijs ſeruiebant, centum continent partitiones, uario ac nobiliſſimo ordine. Nec mirum, ſi conſideretur publici ędificij magnitudo, *Magnitudo.* in quo communis fuerit ratio maximę ciuitatis ad exercitia corporis, ad balneas, ad diſciplinas, ad omnes delicias. In his enim communia erant ſtudia, tam animi quàm corporis. *Gymnaſia, Scholæ, ac Palęſtræ in Thermis.* Nec alia erant artium gymnaſia aut ſcholę: unde communiter apud auctores gymnaſia legimus pro balneis, & quoruncunque exercitiorum locis, ἀπὸ τοῦ γυμνάζειν, hoc eſt ab exercendo, quę latinis appoſitè ludi dicti ſunt. Nam auctore Aſconio, omnem ſcholam Romani ludum dixerunt, ubi ſcilicet omne ludicri genus tam ad animi, quam ad corporis exercitationem fiebat. Quare in Thermis ſępè ludum paleſtrę legimus, ludum pilę, ludum gladiatorium, ludum litterarium, vbi ſcilicet pueri à ſuis pręceptoribus erudiebantur. & hęc eadem gymnaſia. *πεντάθλον, & Quinquertium. Ludi Olympici. Luſtra, & Olympiades.* Summę verò glorię in exercitamentis erat gręcis πεντάθλον, quod quinquertium latini uertunt, Feſto interprete, à quinque certaminum generibus, lucta, diſco, ſaltu, curſu, & pugilatu, & παγκράτιον, καὶ παγκρατιασμ, qui omnibus viciſſet. Ortam vero antiquis laudabilem conſuetudinem conſtat, à certaminibus, ac ludis Olympicis, qui ab Hercule primùm (vt tradunt) conſtituti inter Elidem, & Piſas tunc nobiles vrbes in Achaia, pro gloriæ cupiditate dimanaſſe videntur tractu temporum

porum ad varias alias nationes. Vnde cùm ſingulis quinque annis olympiades propterea luſtra Latinis dicta ſunt, ad ea certamina concurriſſent vndique viri fortiſſimi, præclara legimus edita à Pindaro poëmata in gloriam victorum, quos ſub octogeſima & ſexta olympiade commendare ſuſcepit, non ſolum Græciæ, Siciliæ, & Italiæ, ſed & ex Aegypto permultos, & ex Aſia. In his ergo omnibus, quæ erant in Thermis ciuilia inſtituta, quis dicendo aſſequatur ſingula membra, ac loca, ac ipſarùm partium ornamenta, in quibus nihil non decorum, non ſpectabile, non ſummæ delitiæ? Nam ratio ac res ipſa oſtendit, non ſolùm vſui in partibus Thermarum fuiſſe conſultum, verumetiam vt iuuentus faciliùs ad ea ſtudia traheretur, & delicijs maximè, & ornamento cunctarum rerum. Propterea Thermæ neque digniores occupabant vrbis locos, neque inter viliores fiebant vicos, ſed vbi loci capacitas, atque operis maieſtas requireret. Vitruuij tamen ætate non videtur fuiſſe conſuetudinis Italicæ (vt ipſe ſcribit) magnificare adeo palæſtras ac Gymnaſia in Thermis: vt quibus ſatis ad exercitia facerent tùm Campus ipſe Martius, tùm Agonalis, tot Circi, tot plateæ, tot alià exercitationum loca publica, & priuata. Sed peranguſtas fieri, & paruas, quales Agrippæ Thermas meminit Plinius. Poſteà vero perducto imperio vrbis ad luxuriam Principum, non modò Græcorum more conſtitutæ, ſed dilatatæ fuêre amplius, diſtinctaque melius loca exercitationum, ac Gymnaſia à balneis. Quales Antonianæ, ac Diocletianæ de maioribus extant, ac melius diſpoſitis: quarum ſi nunc præſumam deſcribere magnitudinem, non tam deſcribere, quàm maiorem partem dignitatis earum mihi videbor minuere: ſed harum maximè, ad notitiam tanti ritus, ſequar veſtigia. In his ædificationis erat varia forma, ac varia diſpoſitio partium: ſed area ampliſſima, quæ in quadrum clauſa, tribus veluti perpetuis circuitionibus diuiſa eſſet. In primo vndique ambitu, quæ meniorum inſtar totum ædificium claudebant, erant gymnaſia exercitationum, vario ordine; quæ dicemus. In ſecundo, longè lateque ſpatia platearum, Xiſta, ac Platanones, ad exercitia ſub diuo. In medio, tota ipſa moles Thermarum, quæ ſunt membra balnearum, Atria, ſimul atque Xiſti, & Palæſtrarum ampliſſimæ porticus, vbi (auctore Vitruuio) Athletæ per hyberna tempora in tectis ſtadijs exercerentur, ac tranſirent ſtatim ad balneas, vt delineata primùm ipſarum baſi, diſtinctè magis ſingula explanabimus.

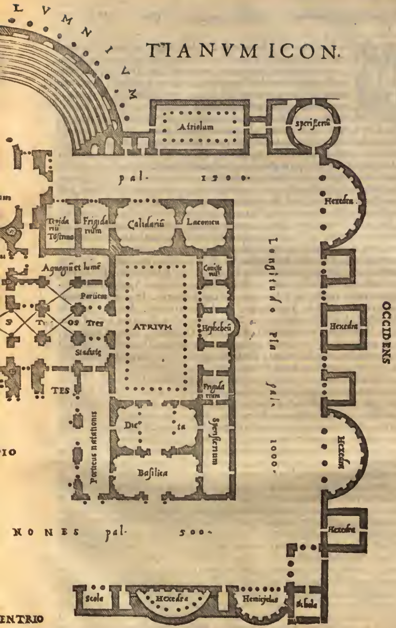
Forma Thermarū, ac partitio.

Lib. 5. c. 11.

THERMARVM DIOCLE-

TIANVM ICON.

LVMNIVM
Atriolum
Hexedra
Frigidarium
Caldariū
Laconicu
ATRIVM
Porticus
Tres
Hephebeū
Frigidarium
Dieta
Basilica
Porticus natationis
Longitudo pla pal. 1000.
OCCIDENS
NONES pal. 500.
Scola
Hexedra
Hemicyclus
Schola
TES
ENTRIO

De partibus Thermarum, ac exercitationum locis. Cap. VI.

IN PRIMA ergo facie, quæ eſt ad meridiem, tertiam ferè partem mediam occupabat Theatridium. Quæ pars erat principalis, & tanquam caput totius huius ædificij: vnde duplicem (vt quibuſdam videtur) habebat vſum; alterũ extrinſecùs, alterum intrinſecùs. Ambitum enim exteriorem ponunt fuiſſe arcuato opere diſtinctum, & apertum, quo exemplo patet, circum columniũ poſt baſilicam eccleſiæ Lateranenſis. *Poſticum.* Vnde ſcilicet ingrederentur quaſi per Poſticũ, & ſiue dextrâ verterẽtur, ſiue ſiniſtrâ per porticus, apertè venirent in ampliſſimã plateam, ac exindè quò vellent, ſiue in palæſtras, ſiue in balneas. In conſpectu verò interiori erga plateas, erat Theatri ſpecie diſtinctum cum ſedibus, vbi ſcilicet populus, & maximè nobiles ſub vmbra meridiei ſederet ad ludorum ſpectacula, qui in plateis exercitij cauſſa fierent. Partes verò quæ vtrinque à Theatridio plures ſunt, aliqui balnea putant. Nam quod rotunda forma eſt vtrinque in verſuris vnum, pingunt eſſe calidarium, & conſequenter ponunt vnum Tepidarium, vnũ *Lib. 5. c. 22.* Frigidarium, & vnum Apoditerium. Nec equidẽ negauerim debuiſſe quædam balnea ſeorſum, & quaſi extrà palęſtras conſtitui: partim mulieribus, partim artificibus, & his qui venientes à ciuitate, ſtatim intrarent, & quaſi extrà conſpectum popularem lauarentur, & abirent. Veruntamen hæc non fuiſſe balnea, haud dubiè videtur: nam iuxtà eam appictionem, nullus hic videtur Hypocauſti locus: quod debuit eſſe in medio, & commune vtrinque ordini balnearum, teſte Vitruuio, at in medio hic eſt Theatridium maximum. Nec erat conſentaneum, vt membra ſpectaculi eſſent Stuphæ. Deeſt & laconicum, niſi fortaſſe hęc opinio confundat laconicum cum calidario. Sat erat & vnum Apodyterium commune, vtpote vnum veſtibulum balnearum: hic duo ponuntur. Et pręterea Tepidaria duo, cùm tamen idem ſit Tepidarium, quod Apodyterium. Melius ergo mihi videtur dicendum, hæc fuiſſe partim ipſius Theatridij membra, & partim loca ad vſum *Periſtilia.* Athletarum, ideſt eorum, qui exercendi eſſent coram Theatridio, vtpote Coniſteria, Elęoteſia, & quædam apertè in plateam, forſan equorum carceres. Duo poſt hęc Periſtilia *Sphæriſteria.* quadrata oblonga, hinc atq; hinc unum à Theatridio, quaſi paleſtræ breues, uel deambulationes. Ac in uerſuris utrinque, unum Sphęriſterium, quod diximus rotunda forma, cum *Sacella.* plurib. (ut ſcribit Plin. Iunior de uilla ſua) exercitationum generibus. Vel Sacella, ut notatur per ædiculas, æquis undique ſpatijs ſtatuarum. hæc erat primæ faciei partitio. Porrò in *Gymnaſia.* altera facie, quæ ab Aquilone eodem commenſu huic reſpondet, uidentur fuiſſe maiori ex parte Gymnaſia, philoſophis dicata, ac Rhetoribus, reliquisque, qui ſtudijs literarum dediſſent operam. Vtpote pars magis remota à ſtrepitu Athletarum, & ſitu commodiſſimo, tùm propter amœnitatem umbrarum (erant enim in hac platea Platanones, ut dicemus) tùm propter gratã fontium murmuria, in natationem ipſam cadentium. Quapropter uiſum *Veſtibulũ.* eſt pluribus antiquarijs, in medio hoc ſpatio à Septẽtrione fuiſſe principale ueſtibulum to- *Hexedræ & Hemicycli.* tius huius ędificij. Ex quo per medios Platanones patebat aditus ad Natationẽ, & hinc, & hinc in porticus, in baſilicas, Diętas, & atria, quæ poſteà dicemus. Primũ uerò à dextra ueſtibuli, & à ſiniſtra erãt Exhedrę plures clauſæ ante plateã, & cũ ſedibus Hemicycli forma, ut *Schola.* diſputãtes & tã loquẽtes, q̃ audiẽtes ſeſe omnes aſpicerẽt: & aliquæ patẽtes, ceû ſcholæ noſtræ ad leuiora ſtudia. Maiorem uerò partem exercitationum Gymnaſticarum continebãt duæ utrinq; facies laterales, quę cõformes hinc atq; hinc habebãt partitiones. Ac fuiſſe eas ad exercitia dicatas uidetur: tùm quia plateæ hæ laterales erant liberę, & amplæ mille circiter pedũ ſpatio. Tùm quia membra ipſa partim erant Hemicycli aperti cum ſedibus, ac vario ornamento, quod apparet, ſignorum, ac picturarum: & partim coniſteria, Elæotheſia, aliaque membra ad vſum Athletarum opportuna. Totam hanc autem primam circumferentiam circundabãt continuæ porticus, quædam ducentes columnas vno ſtilo habentes. Subinde erant Plateæ, amplæ, & liberę, vt dixi, tàm quæ antè Theatridium, quàm vtræque laterales. In ea autem, quæ erat ante natationem, erant xiſtũ, Platanones, & Stadium, ad *Xiſta, & Sylua.* exercitationes maximè æſtiuas idonea. Fiebant enim Xiſta (auctore Vitruuio) inter duas porticus Syluæ, quæ erant Platani, virenteſque id genus arbores conſitæ, aptiſſimo ſitu antè natationem, vnde aquarum caperent refrigeria. Poſt Xiſtum autem Stadium, ita figura- *Platanones.* tum, inquit Vitruuius, vt poſſent hominum copiæ ſine impedimẽto, athletarum curſus, variaque alia ſpectare certamina. Atquę hæ omnes erant partitiones quoquo latere, & Gymnaſiorum,

naſiorum,& platearum. Summa uerò operis maieſtas,erat tota moles in medio,quæ communes habebat palæſtras cum balneis, ac multimodis earum membris, ac miri artificij. *Stadium.* Nam ſi ædificiorum perfectio proportionibus humani corporis reſpondere debet, ut Vitruuius tradit,perfectiſſimè reſpondet in Thermis Diocletianis, ac melius quàm cōſtituat *Lib. 3.* ex Græcis Vitruuius. Et enim in his Theatridium,ubi erat ueſtibulum,tanquàm caput:Apodyterium,pectus.Hyppocauſtum,Stomachus:vmbilicus,maxima,ac regalis baſilica in medio:uenter,Natatio. *Diocletianarum mirifica ars, & deſcriptio.* Membrorum uerò vtrinque,quę ſunt balnea,atria, palæſtrę, porticus, Dietę,baſilicę;ęqua ratio,ac menſura eſt,ut brachiorum,ac fęmorum,ita ut quę ex una tradetur parte,eadem ex altera pariter intelligenda ſit.Incipiemus autem à Natatione,quę patentiſſima pars aſpiciebat aquilonem: & ex ea à latere per baſilicas, ac dietas uenimus in atria,exinde in palęſtras interiores,ac maximam baſilicam,& demum ad balnearum membra.Erat inquam Natatio in receſſu medio ab aquilone, longitudine ducentorum pedum, *Natatio.* latitudine dimidio minus,ponte,ac arcubus bipartita ad interiores aditus, vbi nunc facta eſt maioris altaris baſilica. Habebat autem à caſtello proximo aquæ Martiæ emiſſarium, quod per occultos tubos ferebat ad Natationem ipſam aquas. *Emiſſarium aquæ Martiæ.* Habebat & ſupernè ad longitudinem fontes varia ſpecie,ac Muſæa,quæ teſte Plinio,ex pumicibus, ac eroſis vetuſtate ſaxis extructa(vt hodie quoque Romæ ſunt in vſu) ſpecus imaginem referebant,ac fiſtulis modò apertis,modò clauſis,vario, blandiſſimoque ſalientium aquarum luſu, recentes ſemper aquas in natationem ipſam fundebant. *Fontes, ac Muſæa. li.36.c.21.* Miris circùm adhibitis ornamentis, quorū etiamnum apparent ædiculæ ſignorum,& ſtatuarum,fontiumque veſtigia, & columnarum baſes.A Natatione plura,ac nobiliſſima membra:primùm ab vtroque capite erant ampliſſimæ porticus conformes,nimirùm & ad ſpectacula Natationum, & ad refrigeria conſtitutæ. *Porticus natationis.* Et aliæ ad altiorem proſpectū porticus penſiles,minori ſtylo. Exeuntibus verò a porticu,tam dextrà,quàm ſiniſtra, erat primùm baſilica amœniſſima, vbi conuenirent omnes, *Baſilica.* qui vel in palæſtras venturi eſſent,vel in balnea. Idicirco ſatis ampla,quæ ornatu plaſtices, ac picturis adhuc nitet antiquiſſimis.Hinc recta in Diætam,quę erat eadem capacitate,ſed latior tamen baſilica,duplici columnarum ſtylo tripartita:nam media parte ceu atriolum, *Dięta.* erat aditus in atrium maximum,& in palæſtris: capita verò hinc atque hinc deſinebant in hemicyclis,vbi fortaſſe Athletarum ferrentur iudicia.In Atrijs erant Periſtilia, hoc eſt circuncolumnia,quæ faciebant atrium oblongum trecentis pedibus, latitudine dimidio minus. *Atria.* vbi in Porticu,orientali parte,erant hæc membra,ſitu aliquantiſper diuerſo ab eo,quē aſſignat Vitruuius. *Ephabeū.* Primò Ephœbeum,in medio,hoc autem erat Hexædra ampliſſima cum ſedibus, quæ tertia item parte longior quam lata, erat ad exercitia iuuenum dicata. Sub dextra Ephæbei erat Corticeum,ſeu Coryceum a Coryco,quod videtur pilæ genus in Galeno 1 1. de San.tuenda.Seu Choriceum dictum,Choreis nimirùm, ac ſaltationibus locus proprius. *Corticeum. Coryceum. Choriceū.* Proximè Frigidarium, locus ventis perflatus, feneſtris amplis. Ab eoque iter in Sphęriſterium oblongum,& ſimplex,ad pilę ludum aptiſſimum. *Frigidariū.* Ad ſiniſtram Elęotheſium, quę erat ad vnctiones faciendas cella olearia. *Phęriſteriū. Elęotheſiū.* Sub hoc Coniſterium, vbi ſicco puluere, vel harena luctaturi ſe ſe cōſpergerent. *Coniſteriū.* Ab eoque iter in Propnigeum,vbi erat in verſura porticus Laconicum,quòd referemus ſuo loco poſtea. *Propnigeū.* A Periſtilio autem, atrioque intrantibus ad interiores Palæſtras,erant Porticus tres ſtadiatæ, quas hodie occupat longitudo eccleſiæ. *Palæſtra interiores.* Ex quibus media pars ampliſſima, centum pedum latirudine, ſuper ingētes columnas, altiſſima prominet teſtudine, cęterùm ita facta ſecundum Vitruuium, vti latera, quę ſunt vtrinque ad columnas margines haberent, & quales habet hodie via ab Hadriani mole ad Vaticanum ſemitas,non minus pedum denûm,reliquaque planicies octoginta pedûm. *Porticus ſtadiata.* Ita qui veſtiti ambularent circùm in marginibus, non impediebantur a cunctis ſe exercentibus.Hęc autem Porticus ξυστὸς apud Gręcos uocitatur, in quo Athletę in tectis ſtadijs exercētur, quoniam exactè erat in medio, & veluti in corde totius ædificij, ubi maximè conuenire ſolebat nobilitas ad exercitia hyberna,ad ambulationes,& ad ſpectacula:cęteras meritò excedit partes,tùm magnitudine,tùm regali maieſtate operis, altiſſimis ſuperbiſſimiſq; prominens columnis,& patentiſſima undique in periſtilia,in balneas,in Hypocauſtum, in Natationem,ac ſupernè feneſtris illuſtratur latiſſimis. *Xiſtus.*

De exercitationum generibus, ac præparationibus ad balnea.
Cap. VII.

Thermarũ inſtituta, ac fines.

CONSTAT ergo hactenus, balnearum loca in Thermis, atque Exercitationum fuiſſe coniuncta. Idq́ue optima ratione, quoniam vtrorumq́ue ſimiliter coniuncta erat vtilitas, ac mutua erant inuicem beneficia. Nempe Thermarum ratio duos, immò tres habebat fines: primum ad diſciplinam iuuentutis, quæ ſic viribus corporis, honeſtiſq́ue vitæ conatibus præualere aſſueſceret: deinde ad ſanitatem tuendam, qui duo fuerant fines præcipui: & demum ad delicias. In quibus omnibus mutua Balnearum, atq; Exercitationum erant beneficia. Nam quantum conferebant balnea laſſatis exercitatione, ac labore corporibus ad robur virium reparandum, & ad munditiam; tantundem rependebant vtilitatis exercitia, ſine quibus balnea non poſſunt eſſe vtilia, maximè ſanis. Itaque Galenus in libris de tuenda San. modò balnea Recuratoria virium eſſe dixit; modò Exercitia Præparatoria ad balnea. Quod frequenter in alijs authoribus legimus, & ſuccinctè eo Epigramate colligitur Martialis.

Balnearum et Exercitationum mutua beneficia.

Bal. Recuratoria. Exercitatio, Præparatoria.

Non pila, non follis, non te paganica Thermis
Præparat, aut nudi ſtipitis ictus hebes.
Vara nec iniecto ceromate brachia tendis,
Non harpaſta manu puluerulenta rapis.

Vita ratio Romanorũ in Ther.

Βαλανεία vnde dicta.

Vidiſſes igitur tum frequentem ciuitatem, non ſecus atq; hodie nos ſolemus ſacras Eccleſias feſtis ſolennibus, frequentare Thermas. Alios quidem ad honeſtos, quos primo inſtituto propoſuimus vitæ conatus. Alios ad ſanitatem tuendam. Et alios ad oblectamenta tam animi, quàm corporis capienda, pro celebritate illa populi, pro variarum rerum, ac ludorum ſpectaculis. Et denique pro amænitate loci delicioſiſſimi: vnde βαλανεῖας idcirco dictas græca voce exiſtimat D. Auguſtinus in confeſſionibus, quòd ἀλλει τας ἀνιας, ideſt quòd anxietates tollat. Ergo vt pro veteri inſtituto generoſæ ciuitatis, quam diximus in laboribus natam & educatam, magna erat omnium in Thermis celebritas; ita pro tempore, & pro conditionibus perſonarum, Exercitationes erant variæ, & in varijs locis. Quippe aliæ in Palæſtris fiebant, aliæ in Xiſtis, aliæ in Hexedris, ſub dio aliæ, in ſtadio, & platearum libero ſpatio: aliæ in pluribus fiebant locis. Nec ſecus quædā erant communes exercitationes pueris, ſenibus, & iuuenibus, vt eo carmine notatur à Martiale.

Exercitationum loca.

Folle decet pueros ludere, folle ſenes.

Perſonarũ exercitationes. Puerorum. Iuuenum.

Quædam propriæ. Iuniores aut lucta, aut curſu, aut ſaltu, aut pila ludicriſq; id genus exercitijs, cępiſſent aſſueſcere in Ephebæis. Quem planè morem repreſentauit Plautus in Bacchidibus; vbi in perſonam ſeueri ſenis indicat pueros primis viginti annis cum Pędagogo in Palæſtram antè ſolem exorientem veniſſe ſolitos, d.

Ibi curſu, luctando, haſta, diſco, pugilatu, pila,
Saliendo ſe exercebant: magis quàm ſcorto, aut ſauijs.

Caſtus.

Harpaſtũ.

Senũ exercitationes.

5. De ſa. tu.

Fortiori autem iuuenta iiſdem quidem exercebantur, vel acrioribus etiam plerunque ludis, halteribus, harpaſto, & aliquando cæſtu. Vel armorum varijs generibus in Palæſtris. Vel in Hippodromis curſu equi, vel agitatu. Athletæ vel ſtadium ſpectante populo decurriſſent, vel acri pugilatu dimicaſſent, cum cæſtibus plumbeis, ac baltheis implicatis manibus, quod certaminis genus erat grauiſſimum, ac à Virgilio pulchre deſcribitur de Daretis, & Entelli certamine. Alij ſaltu ſimul exercebantur & halteribus, item plumbeis globulis. Alij in ſphæriſterijs luſiſſent pila, vel folli in plateis, vel Harpaſto, quæ pila erat maxima. Seniores quidam, quorum erant ad ſanitatem præcipua ſtudia, vt recenſuit Galenus, ambulatione duntaxat antè balneum contenti erant. Alij clara lectione, vel diſputatione in Hemicyclis, vel declamatione oratoria, vel cantu muſico. Alij modò vno vtebantur,

modò

modò alio per occaſionem, exercitij genere. idcirco nec mirum ſepties quoſdam aliqua die *5. De ſa. tu.* lauari ſolitos, quod apud Plinium legitur. Alexander Seuerus, vt meminit Lampridius poſt lectionem operam palęſtræ, aut ſphæriſterio, aut curſui, aut luctaminibus mollioribus dabat, mox veniebat in balneum. Alijs ſupplebant diurni operis labores, *Operarij.* qui ad recreandum laſſatum virium robur vſuri eſſent balneo. Cæterùm lenis exercitationis modus erat ambulatio, quam ſenes, & viti graues, & imbecilles potiſſimùm obibant. Dignior ad laudem, ac diſciplinam, erat exercitatio in palęſtris, & armis eorum, qui robuſtis eſſent viribus. Et quam σκιαμαχίαν, hoc eſt vmbratilem pugnam, vt interpretatur Gellius, Græci ap- *2. De ſa. tu.* pellant, ἀποθεραπευτικὴν, ob ſalubritatem à gymnaſticis dictam, Galeno teſte. Quis men- *1. De ſa. tu.* te concipiat præter publicas Thermas, & palęſtras, priuata quoque innumera, & alia publica exercitationum genera? Commemoratione verò digniſſimus eſt (inquit Strabo ſuo tempore) Campus Martius, cùm præter natiuam locorum amęnitatem, artis quoque, ac ſoler- *Cãpi Martij magnificentia.* tiæ admiranda admittat ornamenta: curules pariter curſus, pilam, circum, palęſtras, & alia continens equęſtria certamina. Vel ſola Mauſolei magnificentia (in quo nos hæc ſcribimus) argumento eſt in illa Campi Martij celebritate fuiſſe Auguſto dicatas, & ad ripam *Mauſoleũ Auguſti.* Tyberis, lucos tunc habens, ampliſſimaq; ambulacra, aliaque ad id requiſita opera admiranda. Innumera idcirco prætereo, cum his Luſuum illorum genera, quorum (vt cæterarum rerum viciſſitudines ſunt) vix nomina ad poſteras ætates tranſiêre. Nec noſtræ profeſſionis eſt exercitationum ſingulos modos, aut genera: quibus illi veteres vterentur, recenſêre, quam partem à Hieronymo Mercuriali, Medico atque Philoſopho ſcientiſſimo elucubratam, propediem in lucem editam videbimus. Verùm ex eorum exercitiorum cen- *Noſtri ſeculi vita differẽs ab antiquis.* ſu, quem fecimus, hanc præcipuam habebimus vtilitatem, conſiderantes quàm longè differat hic præſens noſtri ſeculi viuendi modus, & maximè Principum, nec opportuno poſteros deſtituemus conſilio. Sanè vbi illorum temporum vita aſſiduis dedita erat exercitijs, vtpote quæ & ſanitatem conſeruarent, & promptiores redderent vires ad ſingula, tàm animi, quàm corporis munera obeunda; è contrà hodie in continuo ocio degitur. Et à principibus maximè, qui ob decorum, ac ampliſſimi ordinis maieſtatem, ſemotam à communi conſuetudine degentes vitam; aut curis animi grauibus iugiter tenentur; aut ſi ad lu- *Exercitia noſtri tẽporis inertia.* dicra aliqui tranſire ſoleant, ea inertia ſunt, tabellæ, aleæ, vel Trochi nouus modus hùc illuc ſuper menſam agitati: in quo vitæ genere tandem ob deſidiam, & anxietatem, totam breui peruertere temperaturam coguntur. Vnde non mirum eſt, qui præproperam accelerent ſenectam, incurrantque facilè aut in morbos renales, aut in podagram, aut in Hemicraniam, alioſque id genus affectus, medioque ueluti incurſu uitæ deficiant. Quapropter generaliſſimum hoc, ac ſaluberrimum ſibi quiſque proponere debet inſtitu- *Exercitij neceſſitas ad vitam.* tum, exercitium neceſſarium eſſe ad ſuſtentationem uitæ: in qua re omnes ſapientes, uariarumque nationum ritus ſummo conſenſu conueniunt. Verùm quoniam hoc tempore non ſolùm plurima ueterum exercitiorum genera non ſunt in uſu, immò uel ipſorum nomina (ut diximus) ſunt obſcura, nec adeo illis uti eſſet poſſibile, qui nec palęſtras habemus, nec Thermas; propterea in gratiam noſtrorum principum, aliquot particularium exercitationum genera proponemus ex Galeno, atque alijs antiquis auctoribus, quarum multas ſi non in campis, & plateis obire poterunt; licebit ſaltem & in cameris, & in atrijs, ac uiridarijs ſuis, ſeruata etiam perſonæ grauitate, percommodè exerceri. Exercitationum (inquit Galenus) complures differentiæ inueniuntur. Aliæ robuſtæ ſunt, & uiolentæ, ſiue uehementes; aliæ mediocres, & lenes. Aliæ ſin- *Exercitationum differẽtiæ ex Gale. 2. de ſan. tuen.* gulares, aliæ cum alio fiunt. Et aliæ uniuerſas ſimul corporis exercent partes, aliæ unam magis, & aliæ alteram. Vehemens exercitatio dicitur, quæ & robuſta, & celeris ſit: atque hæc multas habet differentias. Quædam enim fiunt ocyſſimè agitatis, quædam robore, ac nixu, quædam ſine his, quædam cum robore pariter & celeritate, & quædam lentè. Fodere robuſta eſt, & ſingularis exercitatio, remigare, diſcum mitte- *Exercitationũ genera.* re, moueri celeriter, ſaltare; idque ſine intermiſſione maximè. Similiter graue quodnis telum iaculari, & continuatis iactibus onere maximo ſublato, & accliuis ambulare. Graui armatura rectum celeriter agitari. Continuatus diu curſus. Et iter facere. Per funem manibus appręhenſum ſcandere, quomodo in palęſtris ſolitum erat pueros *Halteres quales eſſent.* exerceri. Vel è fune, uel pertica manu apprehenſa ſublimem pendere, ac diu tenere. Manibus in pugnum reductis, ijſdemque prolatis, uel in altum ſublatis. Halteribus, ſeu globis plus minus grauibus ſeorſum poſitis, utraque ſe inflectens manu attollere. Horum exemplar adhuc Romæ ſpectatur in antiquis templis, globi marmore nigro, ac grauiſſimo, uario pondere, ac perforati in medio, ubi ualida manu apprehenſi ſubleuarentur. Quare hæc

robuſtior erit exercitatio, ſi qui ad ſiniſtram manum fuerit dextrâ conetur attollere, & ſiniſtrâ qui ad dexteram. Diuque, ac ſæpius identidem facere. Poteſt & ſolis cruribus erectus, ac vno loco conſiſtens celeriter exerceri, modò retrorſum inſiliens, modò in anteriora viciſſim crurum vtrunque referens. Solus ſimiliter exerceri eſt, ſummis pedibus ingredi, tenſaſq; in ſublime manus, hanc antrorſum, illam retrorſum celerrimè mouere. Se humi celeriter circumuoluere, vel ſolum, vel cum alijs. Cum alijs verò & citrà robur, & violentiam multæ exercitationes peraguntur. Vt curſus ad metam conſtitutam. Vel vmbratilis armorum meditatio. Summis inuicem manibus concertare. Coryco, & parua pila ludere. Stare, nec ſinere ſe loco dimoueri; quo exercitij genere Milo Crotoniates celebratur. Vel ſe erectum, & circumactum propè aſtantem mutare. Complecti quempiam manibus, digitisque pectinatim iunctis, isque diuellere ſe adnitens. Medium appræhendere, ac ſublatum ceû magnum onus protendere, & reducere. Lucta vtriuſque luctatoris robur exercet. Luctari cum robore eſt, ambobus cruribus alter alterius crus complecti, manibus inter ſe ſe collatis, & collo. Manu altera tanquam fune collo alterius iniecta, ipſumq; retrorſum trahere, ac reuellere. Pectoribus ex aduerſo innixi, magno ſe conatu inuicem retrudere. Ad ſingularem porrò attinet electionem, qua parte corporis quis vti velit, aut indigeat exercitatione. Aliæ enim vniuerſas ſimul exercent corporis partes; quo nomine ludus paruæ pilæ à Galeno præter cætera commendatur. quod ludi genus noſtro potiſſimùm tempore in vſu eſt, ac pro varietate, pueris, iuuenibus, ac etiam ſenibus, & ſpectatæ conditionis viris commodum fit. Pilarum generibus varium, parua, paganica, harpaſtum, folli inflatum, vel aliud minori globo, ac durius infarctum lanugine, exercens curſu, calce, vel manu, vel reticulo, ac vario corporis motu, brachia præſertim, erura, renes, caput, oculos. Et locis idoneis in pagis, vnde paganica, in plateis, in vijs, in atrio, ac Sphæriſterio clauſo ſuper cordã. vel qui trigonalis pilæ luſus dictus eſt antiquis, iocundus, iactata inceſſante, per manus hominum eâdem pila, ac ſi in triangulo, diſpoſiti, is mittat, alter manu recipiat, ac remittat continenter in tertium, & cui ceciderit pila mulcta eſt. quos alio loco enarrandos remittimus. Aliæ exercitationes vnam magis, aliæ alteram exercent partem, lũbos, crura, brachia, ſpinam, pulmonem, thoracem. Itatio, curſuſque crurum exercitationes ſunt. Acrochoriſmi, hoc eſt feſtiuæ ſaltationes, & Sciamachiæ, crurum, brachiorum, & manuum propriæ. Lumborum autem aſſiduè ſe inclinare, aut pondus aliquod à terra tollere, aut aſſiduè manibus ſuſtinere. Spinam tranſuerſim exercet, attollere (vt dictum eſt) alternatim halteres. Thoracis vero, & pulmonis ſunt propriæ, maximæ reſpirationes. Cor. Celſus inter exercitationes imbecilli ſtomacho conferentes, claram commendat lectionem. Maxima verò vox vocis quoque inſtrumenta omnia permouet, dilatatque: naturalem excitat calorem, & quo magis fit aſſidua, eo magis vniuerſis corporis partibus communicatur, vt in noſtris cõcionatoribus experimur, & in libro de voce à Galeno eſt proditum. Hoc genere exercitationum per vocem, quæ lenes ſunt, maximè vti poterunt Seniores, & qui ad motum ſunt imbecilles. Ambulatione etiam qui magis validi. Vel equitationes ſufficiantur, geſtationesque ſeu curru, ſeu pro ægrotantibus in Scimpodio, & Sella portatili. Vltimò Frictiones ſuppleant. His omnibus exercitationũ generibus, immò infinitis alijs (vt Galenus inquit) docebant Pædotribæ exercendum eſſe: & vel in palæſtris, vel extrà, vel in alto puluere, uel conculcato, & firmo ſolo, & omnino antè balneum. Quibus & nos iuxtà præſentem viuendi modum, ſiue pro præparatione, ſiquis velit ad balneum, ſeu ſine balneo, vt plerique hodie facimus, percommodè vti poterimus. Sed de exercitationum emolumentis alio loco occurret dicere: nunc ad deſcribendas balnearum partes in Thermis redibimus, ac alia in eis requiſita explicabimus.

Exercitationes cum alijs.

Lucta.

Vniuerſalis, & particularium membrorũ.

Luſus parue.

Vel Ἀκροχειρισμός, lucta, quę confertis ſummis manibus poteſt.

Trigonalis pila.

Libr. 2. c. 8.

Clara lect.

Lenes exercitationes, lectio, & ambulatio.

Cap. 18.

De Natatione. Cap. VIII.

INTER principes autem Thermarum partes, primùm de Natatione oportet dicere, quę ſitu boreali frigidas, ac puras ſtatim à fontibus admittebat aquas. Erat enim Natatio (vti diximus) locus à partibus balnearum ſeparatus: nimirum quia ſingularis eius erat, ac proprius vſus, non tàm quidem ad lauationem, quàm ad exercitiũ. Eſt.n. natare laborioſũ, ꝗ ita iactatis manibus, ac cruribus aſſiduè, vniuerſæ corporis exercētur partes. Quare rectè Ariſtoteles in Problematibus natationē, ob laborē, curſui cõparat. Et Oribaſius eam inter alia exercitationũ genera adnumerat.

Natare eſt quoddã exercitium.

Antiquiſſimum

Antiquiſſimum verò fuiſſe hunc morem, ac proprium Italicis meminit Virgilius, dum pulchre facit Turnum iactantem fortia corpora ſuorum Italûm libro I X. *Virgil.*

Durum à ſtirpe genus : natos ad flumina primùm
Deferimus, ſæuoq; gelu duramus, & Vndis,
Venatu inuigilant pueri, ſyluasq; fatigant:
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.

Vnde & natationis in frigida legitur, fuiſſe primum, ac antiquum in vrbe vſum ante balnea: quando ſcilicet conſtitutæ fuerunt exercitationes in campo Martio, vbi iuuenes (teſte Vegetio) puluerem, ſudoremque detergerent, ſimul atque ad obeunda aquarum pericula exercerentur. Et Galenus teſtatur de ſuo tempore, pueros in aquis γυμναστικὰς παιδιὰς facere conſueuiſſe, id eſt, quòd prima fiebant in aquis pueritiæ rudimenta. Itaque præter Tyberis commoditatem, propria ad huncritum loca conſtituta fuiſſe in vrbe diximus, quę diuerſis explicata nominibus inuenimus, Natationes, Piſcinas, Stagna, atque etiam Naumachias. Piſcinæ dictæ, quòd & piſces haud dubiè continerent, non tamen ad vſum piſcium, nam ad hoc propria erant viuaria, ſed ad munditiam ſeruandam aquarum, & amœnitatem. Videtur autem exercitationum huiuſmodi cauſſa, primùm conſtituta fuiſſe Piſcina publica dicta ſub cliuo Capitolino, ad quam (vt Feſtus Pōpeius eſt auctor) & natatùm & exercitationis cauſa veniebat populus. Ex ea & piſcinę aliquaudo ſunt dictæ particulares natationes, & labra lapidea, qualia Romę videmus maxima, necnon portatilia, ac lignea ad vſum etiam calidarum aquarum. Quod auctoritate conſtat M. Tullij ad Q. Fratrem de ſuis balneis, Latiorem (inquit) piſcinam voluiſſem, vbi iactata brachia non offenderentur. Has à Galeno, ac alijs Græcis auctoribus, modò κολυμβήθρας, modò βαπτιστήρια dictas legimus. Parua autem Solia, peluesque πυέλους; quam differentiam planam faciuut Galeni verba lib. V I I. methodi, vbi ad vētriculi ſiccitatem curandam, quæ Hecticam minetur, natationem in balneo factam conſulit ἐν ταῖς κολυμβήθραις, ideſt in piſcinis natando conſtitutis, potius quam ἐν ταῖς μικραῖς πυέλοις. Memorantur porrò & Neronis Stagna, vbi Amphitheatrum à Martiale ponitur in primis Epigrammatis d.

1. De ſa. tu.

Piſcina, & viuarium.

Piſcina publica.

κολυμβήθρας βαπτιστήρια. πυέλοι.

Stagna.

Hinc, vbi conſpicui venerabilis Amphitheatri
Erigitur moles ſtagna Neronis erant.

Quod tamen ſtagnum non planè conſtat an ad natationis uſum, an pro Naumachia fuerit à Nerone conſtitutum. Vſum tamen vtrunque præſtare poterat, ſicut & de altero eius nominis meminit Tacitus, clauſiſſe Neronem in valle Vaticani ſpatium, in quo equos regeret, apudque nemus, quòd nauali ſtagno circumpoſuit, conſeuiſſe. Stagni huius in Vaticano Naumachię nomine meminit Egeſippus Gręcus auctor, in D. Petri & Pauli martyrologijs. Cæterùm Naumachia poſt natationes & balneas, altioris fuit inſtituti quàm ad natationē, nec, niſi poſt imperia principum inuenta. Nempe in qua nautici certaminis fieret ſpectaculum, vel ad diſciplinam militarem, quò faciliùs milites pericula fluminum, vel naualis belli, cùm opus fuiſſet, poſsēt euadere. Sic Polybius refert Romanos primo bello Punico, quod aduerſus Chartaginienſes geſturi erant, milites ſuos in nauali diſciplina exercuiſſe. Et Suetonius Auguſtum cùm eſſet contrà Pompeium iturus, in portu Iulio apud Baias, milites in nauali exercitatione tota vna hieme detinuiſſe. Vel erat Naumachiæ uſus ad delectationem populi, ut cætera ſpectacula. Plura enim erant quæ præberent animo delectationem: primò aluei magnitudo, ac Cyrci cuiuſdam ampliſſimi forma, edita ad commoditatē tanti ludi, in conſpectu maximæ ciuitatis. Deinde claſſis in eam, etiam magnarum nauium introductio, & ludus ipſe certaminis. Et demum populi celebritas, & uel ipſa aquarum copia, atque amœnitas, maris inſtar tranquilliſſimi. Et quæ apertis euripis tantam uim aquarum uno hauſtu reciperet, laxaretque finito ſpectaculo. in quo mouet admirationem aduenæ Martialis, dum ſic adulatur Domitiano.

Neronis nomine ſtagna duo.

Nauale ſtagnum.

Naumachia.

Martialis locus.

Si quis ades longis ſerus ſpectator ab oris,
Cui lux prima ſacri muneris ipſa fuit.
Ne te decipiat ratibus naualis Enyo,
Et par vnda freti, hic modò terra fuit.

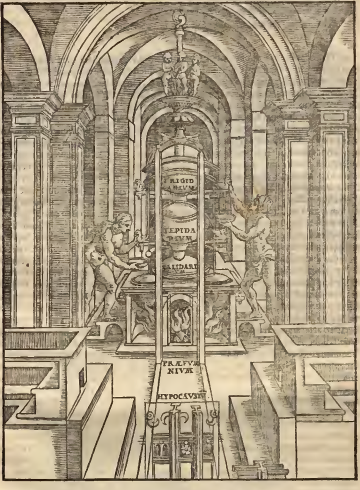
Non credis? ſpectes dum laxent æquora Martem,
(Parua mora eſt) dices, hic modò Pontus erat.

In Cyrco Naumachia. Ex qua planè auctoritate colligitur, in Cyrco tam maris quàm terræ celebrari ſpectacula debuiſſe: vbi modò terra (inquit) modò pontus erat. Quod Cyrci Maximi ſitus confirmat inter Auentinum montem, & Palatinum depreſſus, in quem Gabiuſæ aquę riuus, quem Marianam poſteri dixerunt, perpetuò influit. *Gabiuſa aqua Mariana.* Propriè verò ad vſum naualis certaminis, duæ fuerunt certiſſimæ Naumachiæ. *Auguſti Naumachia.* Prima Auguſti trans Tyberim, adductâ ob id in eam Alſietina aqua, vt Frontinus meminit, quæ ſapore, & craſſicie marinam aquam æmulabatur, in qua faciliùs natatur, vt teſtis Ariſtoteles eſt. Altera verò, & magis celebris, fuit Naumachia, quam Domitiani diximus, ſub colle Hortulorum, ad emiſſarium aquæ Virginis. Auctore Suetonio, qui aſſerit Domitianum circunſtructo iuxtà Tyberim lacu (inter campum *Domitiani.* Martium ſcilicet & ipſum collem Hortulorum, vbi nunc iuxta Sancti Syluestri ædem apparent veſtigia) nauales pugnas in eo, penè iuſtarum Claſſium ediidiſſe. *Heliogabali.* Luxuoſiſſimus Heliogabalus, euripis vino plenis, naumachiam hanc exhibuiſſe, tradit Lampridius. Sed nunc ad partes balnearum proprias accedamus.

De partibus balnearum, & de Milliarijs vaſis in Hypocauſto. Cap. IX.

Exercitationum plura loca, quam Balnearũ. BALNEARVM verò in Thermis non eam videmus copiam, quam de exercitationum locis iam diximus. Ex quo planè videtur, quòd multo plures eſſent qui exercerentur, & qui frequentarent Thermas ad ſpectacula, quàm qui lauarentur. Et eodem tempore magna hominum copia exercebatur, & qui vno, & qui alio exercitij genere. At ad balneas intrantium continua fiebat ſucceſſio, nam cùm priores occupaſſent loca, reliqui (vt ſcribit Vitruuius) circunſtabant, dum lauarentur. Plerique ſani, ac robuſti, poſtquàm in exercitijs incaluiſſent, nullis ferè alijs vtebantur balneis (vt infrà monſtrabitur) niſi natatione. Quæ pars idcirco erat ampliſſima, & exerci- *Balnearum ſitus.* tationibus tàm ſubdialibus, quàm internis commodiſſima. Vel tranſiſſent duntaxat ad balneas calidas, atque illico egreſſi inſiliebant in frigidam. Summa ergo artificij in balneis hęc fuiſſe videtur, vt in loco eſſent quàm commodo omnibus ſeſe exercentibus; ac mirandi planè artificij in miniſterijs tot aquarum, calidarum ſimul, & tepidarum, quæ continuè ex ſe funderentur in balneas. Pro commoditate, ac ratione lauationum, erant vt plurimum expoſitæ ad meridiem, vnde ſolis ſemper illuſtrarentur, ac fouerentur aſpectu. Nam tota ea facies anterior erat diſtincta in duos ordines balnearum, vnus à dextris Hypocauſti, & alter à ſiniſtris. Et vterq; ordo diſtinguebatur in quatuor Cameras, conformes vtrinque, ac ita collocatas, vt ex vna in aliam pateret aditus. In medio quidem erat Hypocauſtum, vtrinque verò in verſuris Laconicum, deinde conſequenter Calidarium, Frigidarium, & tepidarium, vt planè ſingula explicabimus. Principio contrà Theatridium, quod in proſpectu platearum à ſitu meridionali propoſuimus, progreſſu ferè ad mediam plateam, erat ex cõmu- *Apodyterium ſeu Tepidarium.* ni aſſignatione, Apodyterium, ſeu Tepidarium. Quem locum laxum, & hilarem deſcribit Plinius ad Apollinarem, hoc eſt, amœnum, ac mollis teporis, tùm ſolaribus radijs à meridie illuſtratum; tùm proximi Hypocauſti vapore laxum: vbi nimirùm ingreſſuri ad balneas exuebant veſtes. Quæ quoniam prima occurrit, ac nobiliſſima Thermarum pars, nobiliſſimi etiamnum apparet artificij, ac regale potius dixerim tantæ molis veſtibulum. Figura octagona, in quadrum oblonga, ac hemicyclis quaque facie diſtinctum, cum aditis vndique intercolumniorum, columniſque ſupernæ teſtudinis altiſſimis, quæ tàm auctoris, quàm operis ſummam maieſtatem vel ipſa appictione oſtendunt. Vnde melius hanc partem, quã doleo noſtris diebus deiectam, anteponendam pro prima porticu eccleſiæ, à Michaele an- *Hypocauſtum.* gelo Bonaroto deſiderauerim. Hinc introrſum modicus patet introitus in Hypocauſtum; *Cryptoporticus.* ſiue (vt melius dicam) ſuper Hypocauſti locum, qui rotunda forma, cum opportunis hinc atque hinc membris, nunc primis nouæ Eccleſiæ ſacellis dicatus eſt. Tota enim infrà moles huius ædificij, concamerata inuenitur, ac diſtincta ad diuerſos vſus. *Fornacatores.* Aliæ Cryptoporticus erant patentes ad refrigeria in magnis caloribus. Aliæ calidarum, aliæ frigidarũ aquarum ductus, aliæ calorum æſtuaria, alię grandes cloacæ, vnde lauationes exonerarentur, & alia deniq; Hypocauſtum, atq; Hypocauſti membra, cuius mirificam artem, ac vaſa, hodie vel ex hominum mentibus abolitam, delineata prius figura, quã diligenter explicabimus.

TRIA Vaſa Miliaria, quæ influente à perenni ductu aqua, & igne ſubiecto Vaſi adhibito, indeficientes vniuerſo populo lauando præberent aquas frigidas, tepidas, calidas.

MICHAELIS ANGELI GIDETTI. ROMANI. I. C. CARMEN.

De Vaſis Myliarijs in Thermis Andreæ Baccij.

An nitidas primùm lector mirabere Thermas?
Vel quas delicias ex his daret inclyta Roma?
Mirare hic potius cogitans Myliaria Lymphas
Frigentes, calidas, tepidaſque referre perennes?
Hæc ſi laudauerim, & tantas qui reperit artes;
Laudabo dignè. tandem dedit ille caducas:
Baccius at ſtabiles reddit, ritusque Vetuſtos
Iunonat, ac tantas moles miro ordine pandit.

Erat ergo Hypocauſtum fornax inferior, vbi fornacatores (vt vocabulo vtar Iureconſulti) curam ſuccendendi ignem habebant in Thermis. Erat autem vnicum, teſte etiam Vitruuio: collocatum tamen in medio, vt communis eius eſſet vſus vtriſque caldarijs, ex vna

parte virilibus, ex altera muliebribus. Idque per opportuna æſtuaria, qui erant meatus ab Hypocauſto perpetui, vnde calores occulti in cameras caldariorum ipſorum penetrabant. Quod tetigit in primo Syluarum Papinius Statius d.

—Vbi languidus ignis inerrat
Aedibus, & tenuem voluunt hypocauſta vaporem.

Vaſaria tria. Super Hypocauſto tria erant compoſita vaſaria ænea, vel plumbea (vt Palladio placet) ænea tamen patina ſubiecta. Quorum idem erat nomen cum cameris prædictis, vnum Caldarium, alterum Tepidarium, tertium Frigidarium. *Μιλιαρία.* Græcis hæc Μιλιαρία, Latinis (vt apud Catonem, Senecam, atque Palladium legitur Miliaria; vel (ſi mihi liceat etymologiæ præferre claritatem) Miliaria dicta, à magna fortaſſe capacitate, quaſi plus mille librarum aquæ caperent. Quippe id genus vaſa, teſte Vitruuio, maximi aheni inſtar, ac teſtudinata ad circinum, ita erant collocata, vt ex Tepidario in Caldarium quantum aquæ calidæ exiſſet, influeret de Frigidario in Tepidarium ad eundem modum. Atque hinc planum artificium eſt, in quo tantopere laborauimus, quomodo ad communem vſum tanta aquarum copia ex vaſis ſuppeditaretur in balneas. Quod reſtituo in lucem ex Seneca, qui dum ad Lucillum mira deliciarum inuenta ſui temporis detrectat, hoc aſſerit obiter. Conſtrui ſolitum in ipſis Milliarijs Dracones, quæ erant fiſtulata vaſa tubæ inſtar ære tenui, *Dracones in vaſis.* per decliue milliario circundata, vt aqua dum ad os draconis conglomerati ſpecie pluries eundem ignem ambiret, per tantum flueret ſpatij, quantum acquirendo calori ſatis eſſet. Quare triplex ſemper aqua in vaſis, ac infinitæ copiæ, calida, tepida, frigida, nam ſucceſſiuas vas ex vaſe capiebat aquas. *Caldarium vas. Tepidariũ. Frigidariũ.* primum quidem, quod Caldarium dicebatur, ſuper prima hypocauſti ſtratura collocatum, tanquam omnium vaſorum vaſis, calfactas per draconis inuolucra fundebat aquas. Secundum ſuper hoc erat Tepidarium, quod à primi vaſis vaporibus modicè incaleſcebat. Tertium Frigidarium: vtpote quod frigidas ſtatim ab emiſſario aquas capiebat, & quanium ſubiecta vaſa vacuabantur, tantùm hoc nouarum *Mira ars ad imitationẽ natiuæ.* aquarum infundebat ſine fine. Quod mirum haud dubiè artificium didicit ars ab operibus naturæ, quæ ſic longiſſima fecit inteſtinorum inuolucra, vnde longius alimenta continerentur ad perficiendam eorum digeſtionem. *Galeni locus.* quod notat mirificè Galenus in v. & vi. de vſu par. libro arterias, ac venas, quæ eſſent emiſſaria ſpiritus, & ſanguinis, non à uicinis, ſed à fonte, ac longiſſimè naturam deduxiſſe. Vt quæ ad mammillas pertinet, & ad uaſa ſeminaria, quo perfectiorem. ſ. longo tractu & lactis ad eas, & ſeminis perducerent ſubſtantiam.

Modus diſtributionis aquarum. Ex conſtructis uerò illis uaſibus, ac Hipocauſtis, quomodo uſquequaq; ad opportunas partes percurrerent, ſeu perducerentur aquę, & calores; obſeruauimus quidem in Thermis Diocletianis, dum his annis ad eccleſię cultum eruerentur, undiq; ſub pauimento etiam platearum extructa fuiſſe ſpatia cuniculata, ac ſuſpenſa largis tegulis lateritijs, quæ ab hypocauſto deducta uidentur & igni ſimul uaganti, & influentibus aquis fuiſſe peruia ad omnes *Emiſſarij locus.* partes. Cæterùm emiſſarij influentis ſupernè aquæ obſcura adhuc ratio in Thermis eſt. Nã uidemus quidem ad ipſas propria aquarum cæſtella deſtinata: quale extat in Diocletianis poſt palæſtras orientali parte. Et in Antonianis à tergo Theatridij ad meridiem. Horum tamen altitudo nullibi excedit planiciem balnearum. Nec ullus eſt modus, neque artificij ullius ueſtigium in ſummis Thermarum teſtudinibus apparet, unde tam altè deduci potuiſſent aquæ. Immò fontium ſtructura, qui uaria ſpecie, ac modulo fluentes ſtatim ab emiſſario refunderent aquas in ampliſſimam Natationem, quæ nunc clauſtro eſt occupata, à ſummo uſq; faſtigio ſalientes uidentur habuiſſe fiſtulas. Niſi fortaſſe dicamus, conſtructos fuiſſe à proximis illis caſtellis infra pauimenta, totius molis canales occultos, quorum aliquę uiſæ ſunt reliquiæ in eruendis ad nouam eccleſiã macerijs: atq; exhinc aquas deduci ſolitas in natationes, in fontes, ac alias piſcinas. Hinc, tanquàm à cõmuni fonte, per rotas ac tym-*Rota ac Tympana aquarum.* pana, ac id genus alias machinas aquæ hauſtorias, quas deſcribit Vitruuius lib. 10. à miniſtris balnearijs, uel etiam iumento alligato, ſubleuatæ aquę in ſupernam ipſi hypocauſto piſcinam infundebantur, quæ ſponte poſteà in ſubiectum frigidarium caderent, & ex frigidario rurſus in Tepidarium, & conſequẽter in Caldarium, ueluti diximus. Vnde plena ſemper uaſa ſuis aquis, imum calida, medium temperata, ſupremum frigida, quę per fiſtulas æneas *Fiſtulæ aquarum.* hinc atque hinc in quolibet vaſe compactas, verſis ad vnumquenque actum epiſtomijs, fundebantur. Vbi nota harum ductuum in Balneas alterum artificium. Erant tubi ænei erecti,

tres

tres à dextera,& tres à ſiniſtra milliarijs,muſicis organis non abſimiles. Qui ad firmitatem quidem, ac robur faciebant ipſis vaſibus: ſimul atque artificio ferè ſimili, quo nos hodie Romæ nympheis ac viridarijs damus, vel arcemus aquas, habebant fiſtulas infra parietes occultas, quæ in cameras balnearum, vbi opportunis locis eſſent epiſtomia, infundebant aquas. Quòd ex eodem Seneca non eſt dubium, dum minimæ lautitiæ adſcribit, quod continuè aqua calida ex ſe funderetur in balneas, ac recens ſemper, veluti ex calido fonte per cameras tranſcurreret. Et ex Galeno, iam de camerarum diſpoſitionibus dicemus.

Tubi et Epiſtomia.

De Laconico, & de Solijs Balnearum. Cap. X.

ORDINES quidem balnearum in Thermis duos diximus, vtrinque ſcilicet ab hypocauſto vnum, teſte Vitruuio, alterum virilium, alterũ muliebrium. Nam vt ſcribit Gellius lib. 10. cap. 3. anctoritate Varronis. 2. de Analogia, Pudor nõ patiebatur vtrunque ſexũ ſimul lauari; ſed commoditas coniungi deſiderabat. Quanquam in his, quæ poſt Varronis,& poſt Vitruuij ætatem factæ ſunt, hæc diſtinctio non fit mihi veriſimilis: quando aucto ritu exercitationum, ac lautitia in Thermis, vix publicas potuiſſe virorum frequentiæ ſufficere videtur. Itaque promiſcuas potius ex eo tempore fuiſſe reor, ac honeſtis mulieribus ſatis feciſſe priuatas, vel quas principes matronas cõſtituiſſe iã ſcripſimus, Agrippinæ Neronis matris balneas, Olympiadis, atque alias. Cameræ in quoque ordine quaternæ, Laconicum, Calidarium, Frigidarium, & Tepidarium. Vel ternæ ad minus: hoc enim non videtur dubitãdũ, nõ fuiſſe Thermas vno ſtylo vbique, neque vno ordine partiũ,& tam in publicis, quàm in priuatis. Et hinc in auctoribus tanta earum inuenitur varietas. Quatenus ponit Celſus lib. 1. cap. 4. dum ſcribit, Sub veſte primùm paululũ in Tepidario ſudare ſolitos: tùm tranſire ad Calidarium, vbi ſudabatur largiùs, quod ponit pro Laconico: tumque aut in calidam deſcendere, aut in Tepidam; deinde in Frigidam. Eaſdem ponit Galenus li. 10. Methodi, à Laconico incipiens: Primùm enim inquit ingredientes in aëre verſantur calido: hinc ſecundò in aquam Calidam deſcendunt, quod propriè λουτρὸν ait appellari. Ab hac mox in tertiam Frigidam ibant: & tandem in quarta ſudorem detergebant, quod erat Tepidarium, ſeu Apodyterium græcè dictum; in quo & Celſus dicit, ſe nouiſſimè qui ſe lauiſſent abſtergere,& vngere conſueuiſſe. Quem planè ordinem & in his Thermis, quarum videmus veſtigia, ſeruatum inuenimus. Extat Laconicum ad ſudationes in quoque primæ faciei angulo vnum, idque non adeo magnum, huius enim partis non erat vſus communis, neque adeo neceſſarins omnibus, vt quibus ſatis ad ſudandum exercitia feciſſent. Sed imbecillis proprius, & qui minus validi ad exercitia feciſſent. Sed imbecillis proprius, & qui minus validi ad exercitia, ſudores hoc loco excitabant: ſubinde intrabant ad cæteras balneas. Nomen autem deduxit à Laconibus: quos hunc ritum primò inſtituiſſe, Plutarchus in Alcybiadis Lacedemonij vita eſt teſtis. Græci aliquando πυριατήριον,& nonnullis ὑπόκαυστον dictum, ob igneum in eo vaporem: Latinis modo Calidarium, modò Cella calidaria, Senecæ Sudatorium, Laconicum verò communiter omnibus, & Ciceroni quodam loco ad Atticum. Suetonius in Veſpaſiani Cæſ. vita, Sphęriſterium hanc partem appellat à figuræ rotunditate. Locus quippe concameratus ac rotunda ſpecie, habens, auctore Vitruuio, in hemiſphærio lumen, ex eoque clypeum æneum cathenis pendens, per cuius reductiones, ac demiſſiones perficeretur ſudationum temperatura, vaporibus nimirùm ſic retentis, vel diſflatis. Erat autem huius inſtituti ratio, vt ſcribit Dion in Annalibus, vt fusè intrantes in hac parte ſudarent, & ſubinde vnctione adhibita, ſtatim deſcenderẽt in frigidam. Quod planè clarius ex Galeno fiet poſteà, ac à Martiali obiter tangitur in Hetruſci Thermis, ad Oppianum tribus uerſibus.

Balnea virilia & muliebria. *Cameræ quaternę in balneis.* *Celſus.* *Galenus.* *λουτρόν.* *Pyriateriũ* *Hypocauſtum.* *Calidariũ.* *Sudatoriũ.* *Sphariſterium.* *Lib. 5. c. 10.* *Clypeus Laconi.* *Laconici vſus.*

Ritus ſi placeant tibi Laconum
Contentus potes arido vapore
Cruda Virgine, Martiaque mergi.

Virginem dixit, & Martiam in his balneis Romanas aquas, blandiſſimi frigoris. Videtur autem Laconici aërem, ſiccum quidem fuiſſe, atque igneum, tepidum tamen aquarum uaporem

Vaporum qualitas in Laconico.

porem pótuiſſe ſuſcipere. Proinde Celſus in eo, aſſas dixit ſudationes libr. 3. cap. 27. alibi exiccari dixit corpora: Seneca exanimari, Galenus & alij medici interdum elixari, Oribaſius planè aërem feruidum dixit, ac præhumidum in Laconico. Quod rationi conſonum fit: nam ex æſtuarijs, partim quidem ſiccis, ex quibus iam diximus ab hypocauſto occultos penetrare ignes in cameras; partim aqueis per ſuos tubos ac ſpiracula, uapores miſti ad hemiſperium Laconici petentes, ſub curuatura magni clypei in tenuiſſimas conuertantur aſpergines, quæ imbrium modo ſuper capita eorum, qui morabãtur in Laconico deplue bant. Idipſum obiter, ſed claro exemplo explicat Ariſtoteles, ſeu quiuis alius author in 1. 2. de Plantis. Quemadmodum, inquit, calor in balneis humorem trahit, & in vaporem conuertit, qui eleuatus, ac multiplicatus (nimirum ſub clypeo Laconici) in guttas vertitur. Poteſt autẽ hæc prima pars ſuo tenui calore (dicebat Galenus x. Methodi) reſeratis vndique meatibus, liquatiſque per totum ſuperfluis, ſudores, vtileſque madores elicere, quæ inæqualia ſunt æquare, cutim laxare, & multa quæ ſub hac detenta erant, vacuare. Ex Laconico aditus in Calidarium, quod propriè λουτρὸν, hoc eſt lauacrum dicitur, eodem teſte, & calidum Solium. Patet autem hæc pars, duplex magnitudine ad cæteras cameras: vt cuius in balneis maior erat neceſſitas, longior in eo fiebat mora, ac vſus frequentior, præſertim minus validis ac imbecillis. Vbi meminiſſe oportet ex Celſi verbis, quæ paulo ante retulimus, vel in calidam fieri deſcenſum, vel in tepidam, & quaſi ad vtentis arbitrium potuiſſe temperari. Et Galenus in 3. de San. tuenda idem videtur aſſerere, nimirum quòd in calido Solio aqua, ex vaſis quæ diximus Miliariorum calidis, tepidis, ac frigidis, poterat ad vſum trifariam comparari, nempè temperatam fieri, tepidam, ac iuſto calidiorem. Quã tamen varietatem non video potuiſſe fieri in publicis lauationibus, ſed in priuatis, vel ad priuatos vſus. Nam in Thermis, parabatur à Balneatore aqua ad vſum publicum, vno tenore calida. Vel attemperata ſemel pro multis. Quod declarant auctoritates ſcriptorum, qui alias Thermas appellãt frigidas, alias blandas, alias feruidas: vti frigidas ſignificauit Martialis in primo Epigrammatum.

Facultates.

Calidum Solium.

An balnea vno tenore calida.

Therma alia frigida, alię calidę.

Aeſtiuo ſerues vbi piſcem tempore quæris.
In Thermis ſerua Cecıliane tuis.

Idem in x. Neronianas indicat fuiſſe calidiſſimas, eo epigrammate.

Temperat hæc Thermas nimios prior hora vapores
Halat, & immodico ſexta Nerone calet.

Meminit Plutarchus in Sympoſijs Græcos primùm & item Romanos lenibus, ac tepidis duntaxat vſos, quaſi pro modeſtia: Vt Alexander Magnus in balneo febricitans dormierit, & Galatharum mulieres pultem cum pueris ſuis inter lauandum eſitare cõſueuiſſe. poſtea acerrimas, ac laniantibus ſimiles corpora parari aquas cœpiſſe. Atque hinc vſui erat Frigidarium, ſeu frigidum ſolium tertio loco, in quo aqua exquiſitè, ad hunc videlicet vſum inquit Galenus x. Methodi, vt quæ fuerãt excalefacta, ſiue in anterioribus Solijs, ſiue in exercitijs, hic refrigerarentur, ac vires denſata cuti firmarentur. Qui enim ſubdit, hoc modo à calidis lauationibus, ſudationibuſque laconicis ſtatim in frigidam non deſcendiſſent, paulo poſt tranſpirato immoderatiùs calido innato, totum corpus frigidius euaſiſſe ſentiebant. Quod ſanè frigidæ lauatio fieri prohibebat, totum ſemel corpus conſtringendo, & conſtipando, non ſecus atque accidere ſolet calenti ferro, quod quùm in frigidam mittitur, & refrigeratur, & induratur. Atque huius rei cauſſa potiſſimùm conſtat inuenta fuiſſe balnea, pro imbecillium uidelicet corporum robore: hoc eſt ut imbecilla corpora præcalfacerent, itaque ad frigidam Solium præpararent. Adeoque præualuit ſemper frigidarum uſus, utuix quidam alijs balneis uterentur. Carmis Maſſilienſis medicus, ętate Neronis, ſcribit Plinius lib. 29. cap. 1. damnatis prioribus medicis, ac balneis, frigida lauari hybernis etiam algoribus perſuaſit. Merſit ægros in lacus. Videbamus ſenes conſulares in oſtentationem uſque rigentes. Ex frigido tandem Solio erat exitus in Tepidarium, tepidi ſcilicet aëris, quod diximus Apodyterium, ſiue Spoliatorium. Et erat finis in balneo. Antè Tepidarium tamen in Diocletianis commodè eſt (ut uidetur) Cella Olearia, eademque Tonſtrinæ fortaſſe locus, ubi nimirùm olea ſeruarentur, atque unguenta, alijque odores

Frigidũ Solium.

Vſus.

Frigidarum prærogatiua.

Cella olearia & Tonſtrina.

res ad opportunos vſus, & qui vellent barbæ, & capillorum cultui vacarent. Erat autem hæc pars vna de neceſſarijs, ac eſſentialibus (vt ita loquuntur) in toto ritu Thermarum, quãdo hic mos erat communiſſimus, vt quiſque lotus, ſimplicis ſaltem olei vnctione vteretur, tùm vt ſudores inhiberet, tùm vt ſe ab extrinſecùs ambientis iniuria vendicare poſſet. Hunc enim tenorem in omibus ferè, quæ hùc ſparſim adductæ ſunt, auctoritatibus obſeruabis: primùm legitur exercitium, deinde balneum, vbi frictio fiebat, & deterſio, mox ſtatim frigidæ lauatio, poſtea cibus & potus, vltimò ſomnus. Proinde tegolo me legiſſe pluries in vitis Principum, ſicut inter munera publica erat Congiatium, erat Recta, erat Sportula, ita oleum aliquando publicè donatum, quo in communi veluti gaudio, quiſque frueretur in balneis. Nimirùm vel Thermis tùm primùm dicatis, vel faſtu aliquo Principis. vnctionum verò, quas quiſque ſibi priuatim deferebat ad balneum, luxus legitur inæſtimabilis. Qui delicatè viuerent, vel imbecilles, odoratis vnguentis refouebant ſpiritus, Quoſdã legimus iuſſiſſe ſpargi parietes unguento. Vt ſimul (equidem puto) & lauarentur, proiectis in alueos ita imbutos aquis ipſis, & vngerentur, ſic penetrante exactiùs vnguento, & odorem, virtutemque ſuam diutius ſeruante in corpore. Atque ita Caium Principem ſolitum lauari, teſtis eſt Suetonius. Scribit Lampridius Heliogabalum nunquam in Piſcinis lauari ſolitum, niſi illæ croco, alijsùe prcciosis vnguentis perfuſæ fuiſſent. Vel planè conſperſis eo modo ad luxum parietibus vtebantur, vt dum quis ſe parieti confricaret (quòd aliqui facere ſolebant, vt apud Spartianũ in Hadriano legimus) ſine miniſtris, ac etiam proprijs manibus perungi liceret. Nero autem profuſiſſimus, non ſolùm calidis balneas ſpargebat odorib. ſed frigidis quoque vnguentis lauabatur, ſcribit Plinius. Recenſentur autem hoc in genere vnguentorum permulta; quæ (vt Galenus ſentit I I I. de San. tu.) Romanorum lautitia inueniſſe videtur. Complura tamen eorum nomina inuenio apud græcos auctores antiquiora, Megalium, Mendeſium, Metopium, Oenanthinum, Erotinum, Rhodium, Amaracinum, Cyprinum. Quorum Plinius meminit; & alia poſteà, quæ apud Reges Parthos aſſerit comparari ſolita, vt Regale idcirco nuncupatum, Suſinum, à patria, & Nardinum, quod & Foliatum dictum fuiſſe, alterum Spicatum, quod idem Nardi Piſticæ precioſi legitur in Euangelio. Teſtatur Dioſcorides in oleo Iaſmino, hęc precioſa, tam vnguenta, quàm olea, non in balneis ſolum vſurpari ſolita, ſed apud Perſas inter epulanum quoque dari odoris gratia. Quem morem fusè proſequitur Athenæus in libro Dipnoſophiſtarum qintodecimo, & antè ipſum ex noſtris Valerius Max. libro I I. titulo vnguenti, coronarumque in conuiuio dandarum, ſecundis menſis: Emanaſſe id (inquit) a Parthis, quorum deliciarum plenę ſunt hiſtorię, ad Medos, & Syros, ac diu Spartanos, ac Ionas eo ritu conuiuari conſueuiſſe. Donabantur autem inter bellaria diſcutientes tùm coronis capiti impoſitis ex viridantibus herbis, fragrantibusq; floſculis contextis, Leucoio, Baccare, Helichryſo, Hyacintho, Narciſſo, Anemone, & coronatijs eiuſmodi vel pluribus his, vel ſingulis, Tũ vnguẽtis id genus ſuauiſſimis, precioſiſſimisque capite, ac facie præſertim per pueros iunctis. nec ſolùm ad odorem, & gratiam conciliãdam dicit Athænæus, verumetiã ut ſenſus excitarẽtur ſuauitate, ac putiores, ſanioresq; poſt dapes efficerẽtur. Coronarũ ritũ legimus & apud Romanos inter apophoreta in cõuiuiis: vnguentorum verò ſolùm in balneis; quæ primùm in alabaſtris, gutisque aureis, vel etiam corneis pueri anteferebant in balneum, mox ob luxum, quem diximus principum, in tantam venęre copiam, vt vſus eorum ad vulgares quoque defluxerit, quod ſeriò arguit Iuuenalis.

Vnctiones in Thermis. — *Olei munus publicum.* — *Balnea conſperſa vnguentis.* — *Balneum vnguenti precioſi.* — *Galeni locus notatur.* — *Olea, & vnguenta precioſa.* — *Vſus in bal. & in conuiuijs.* — *Coronarũ ratio in conuiuijs.* — *Vnguentorum ratio.*

Mæchis foliata parantur.

Porrò ad cutim detergendam erant Strigiles, & Smegmata, quæ græcè dicebant, varia, moris (vt legitur apud Danielẽ) antiquiſſimi in balneis. Adferte ad me dixit Suſanna puellis, oleum & Smegmata, vt lauer. quorum varia erat materia. Alia ex farinis, quæ erant in ſtuphis familiaria, alia liquida, alia concreta, ac ſolida, vt ſapo. Ad Sudores autem cohibendos, & conciliandam à balneo gratiam, quædam ſiccis conſtabant odoribus, quæ (vt Plinius aliquando meminit) Diapaſmata dicebantur, quaſi conſperſoria, Cyprini pulueris, inſtar, quo hodie vtitur odoratiſſimi: de quo ebriam, putidamq; Feſcenniam, alludit Martialis I. epigrammatum, eo carmine.

Smegmata. — *Diapaſmata.*

Quid? quòd olet grauius miſtum diapaſmate uirus.

Apodyterium.

Lex in balneis contra fures.

Vt redeamus ergo ad cameras, Apodyterium erat principium, & finis in balneo. Principiũ quidem, nam ibi primùm ſe exuebant, ac veſtes deponebant, deputatis ibi capſarijs, vel proprij pueris, qui eas ſeruarent. Ad vitanda autem veſtium, ac aliorum utẽſilium furta, lege erat cautum, vt balnearij fures morte mulctarentur. Quę antiquiſſima fuit promulgatio, ac ſingulare de ea extat problema apud Ariſtotelem Sect. 29. Cur qui ex balneis furatus eſſet, aut ex palæſtra, aut ex foro, aut ex eiuſmodi loco publico, grauius puniretur? vel quia impudẽtiores (inquit) ſint, vel quia nulla diligentia à publicis furibus cauere poſſumus. & quia grauatur furtum turpi contumelia vt cogantur domini inde nudi diſcedere, ac ludibrio fore videntibus. Idem verò Apodyterium finis erat in balneo: eodem nimirùm reuertentes, vbi antè balnearum veſtimenta conſignaſſent. Idemque ex Galeni verbis planè intelligitur x. Methodi: hic enim dum cunctarentur, ac tergerentur, corpus adhuc per ſudorẽ innoxie, ac citrà refrigerationẽ vacuabatur, ac in naturalem redibat mediocritatem. Porrò vana quorundã controuerſia eſt, ponere Auicen. tres caſas (ita enim interpretãtur) in balneo, easque longè aliter diſpoſitas, quàm diximus. Cui enim dubium non fuiſſe balneas vno ſtylo vbique, neque vno ordine? Deſijſſe tamen pariter apud Arabes hunc ritum, teſtatur Auerroes in Canticis, ac non mirùm: imperfectas tùm eos habuiſſe balneas. Neque in antiquiſſimis exemplis ea diſtinctio quærenda eſt: quando Hippocratis ætate non adeo ritè balnea parabantur, quod & ipſe innuit 3. de ratione victus in morbis acutis. Neque in priuatis multo minus, quas Galenus idcirco aliquando perinde damnat, ac incommodas.

Auicenna baln.

Balnearũ an idem ſtylus vbique.

De penſilibus balneis, ac balnearis rebus. Cap. XI.

Penſilium balnearum inuentor Sergius Orata.

PENSILIVM verò balnearum, celebre duntaxat nomẽ peruenit ad nos, fuiſſe eas inter maiora illius ſeculi blandimenta: cæterùm quænam earum fuerit ratio, non facilè ex auctoribus colligitur. Ponit Valerius Max. inter luxuriæ exempla lib. 9. Caium Sergium Oratam Penſilia balnea primum facere inſtituiſſe. Idque tradit Plinius libr. 9. cap. 54. L. Craſſi Oratoris ætate, parum ante rempub. occupatam. Quem inter alias voluptates, & Oſtrearum aſſerit inueniſſe viuaria, nec tam gulæ cauſſa, quàm auaritiæ, vt qui ita mangonizas vendebat villas. Eadem teſtatur Macrobius. 3. Saturnalium cap. 15. Porrò veniſſe eas in gratiam popularem planè oſtẽdit Plinius lib. 26. cap. 3. Aſclepiadis Neronis Medici ætate; vrbe, inquit, immò verò tota Italia imperatrice, tum primùm uſu balnearum penſili ad infinitum blandiente. Extat & Annei Senecæ cenſura ad Lucillum, de Penſilibus balneis: quarum inquit ſuſpenſura inuenta eſt, vt nequid deeſſet ad lautitiam. Hæc habentur de inuentione, atque delicijs Penſiliũ; quarum tamen non facilè inuenire potui rationem. Nam ſi Penſiles balneas intellexeris ſublimes alueos, & quæ ſuper ſolario locatæ eſſent, id magnum non eſt: ſicut & Hortos penſiles videmus, atque horrea: ac maius opus, Thæbas Aegyptias penſiles ſcribit Plinius. Audiui qui ad artificium attribuant Laconico, è cuius ſuſpenſura vapores conuerſos in tenues aſpergines, imbrium modo ſuper capita eorum, qui lauabantur, depluere diximus. Vel quemadmodum aqua Penſilis dicitur, & fluuius Penſilis, ita id balneum Penſile fortaſſe intelligendum, ex quo diximus (auctore Seneca, atque Galeno) calidas perpetuò aquas, vel quales quiſque vellet, & tepidas, & frigidas, velut ex calido fonte depluere, ac tanſcurrere per cameras. Verùm nihil illius blandimenti video in his, quam ob rem populus eas cum tanto applauſu receperit, & quæ ad inuentorem adſcribantur voluptuoſiſſimum. Penſiles ergo balneæ haud publici videtur fuiſſe inſtituti, ſed in priuatis extitiſſe. Vt quæ priuatum habuêre auctorem, & priuatam cauſſam, nempè inuentæ ad delicias. Nec vllum ueſtigium, nulla de his in Thermis publicis mentio habetur. Earum verò rationem, in qua tantopere hæſitaui, elicio ex eodem Plinio, cui de rerum antiquarum memoria prima laus ſuper cæteros ſcriptores, meritò tribuenda eſt. Penſile enim dicitur ſuſpenſum, & nobile: quales ipſe meminit lib. 19. ca. 5. Tyberij Cæſaris hortos Penſiles miræ voluptatis, quos haud quaquam ponit ſuper ſolario locatos, ſed ſuſpenſos, & mobiles, quos (inquit) ſingulis diebus promouerent ad ſolem rotis olitores. Quod idem clara in balneis authoritate expoſuit lib. 26. cap. 3. dum Cleophantum medicum commemorat, auctore M. Varrone, alia quoque blandimenta excogitaſſe, iam (inquit) ſuſpendendo lectulos, quorum iactatu aut morbos extenuaret, aut ſomnos alliceret. Iam balneas auidiſſima hominum cupiditate inſtituendo: eaſdem ſcilicet, & ſuſpenſas, vt dixit lectulos. Quam ſentiam confirmant quæ

Penſile quid.

Aqua penſilis.

Fluuius pẽſilis.

Vera balnearũ Penſilium ratio.

mox

mox paulò ſubiunxit verba, quę allegauimus; Anxiam nimis fuiſſe Aſclepiadis, & quorundam cum ſequentium curam, tum primùm Penſili balnearum vſu ad infinitum blandiente. Eaſdem & balnearum ſuſpenſuras dixit Seneca. Et Valerius Max. impenſa leuibus initijs cæpta, ſuſpenſis calidæ aquę balneis. Vnde ſi iam mente concipias videre hominem in balneo Penſili, vel ægritudine debilem, vel voluptuoſæ vitę, cuius dulci tepore, ac leni iactatu, & nænijs, & dulci concentu tibiarum, ſomno & quieti indulgeretur, iam nihil poteris excogitare ſuauius. Ex quibus intelligitur, neque lectulorum ritum in publicis extitiſſe: ſed horum quoq;, vt Penſilium balnearum, priuata ratio eſſe debuit, maximè ægris. Neque particularium quorundam vtenſilium, quorum in balneis aliquãdo mentio fit, quę pueri ſuo quiſque domino ad balneum anteferebant. Vt de Strigili, quo ſudorem detergebant, meminit Perſius eo carmine Ironico.

Suſpenſa balnea.

Lectuli nõ erant in Thermis.

I puer, & Strigiles Criſpini ad balnea defer.

Vtenſilia in Thermis.

Strigiles.

In ægris tamen pro ſtrigilibus, qui erant vel oſſei, vel ferrei, vel argentei, ſpongia vtebantur, Galeno teſte x. Methodi. Id genus erat & Guttus, quod Lecythum quoque legitur, in quo ſeruabantur oleum, vel alia vnguenta precioſa ad balneum. Hydriæ, pelues, alabaſtri, aliaq́ue id genus vaſa, ex auro, argento, ferro, vel interdum lapidibus quibuſdam. Refert Clemens Alexandrinus Pedagogij lib. 3. cap. 5. cõſueuiſſe nobiles anteferre ad balneas vaſa innumerabilia, aurea, atque argentea, quorum hæc quidem ad lauandum, illa ad veſcendum, alia ad propinandum. Quin etiam carbonum craticulas, & cathedras. Syndones tergendo ſudori præparatas, maximè ægris, meminit Galenus x. Methodi. Et Smegmata varia, quibus videlicet opus eſſet vel ſcabiem, vel alia cutis vitia expurgare, ex Nitro, vel mollibus ex Aphronitro. Gal. vel ex fabarum lomento, vel lupinorum farina, & quod commune euaſit deterſorium, ſapo, Gallorum primùm inuentum Plin. de quo & infrà de Stuphis dicendum. Cæterùm Labra ex Vitruuio, & veſtigijs ipſorum alueorum videntur fuiſſe extructa in cameris ſignino opere, atque albario: ſic enim legitur lib. 5. cap. 10. Labrum ſub lumine faciendum videtur, ne ſtantes circum ſuis vmbris obſcurent lucem. Scholas autem labrorum ita fieri oportet ſpacioſas, vt cũ priores occupauerint loca, circumſpectantes reliqui rectè ſtare poſſint. Aluei autem latitudo inter parietem, & pluteum ne minus ſit pedes denos, ut gradus inferior inde auferat, & puluinus duos pedes. hactenus Vitruuius. Quare, ut arbitror, labra iſta lapidea, quæ multa uidemus per urbem maxima, uicenos & amplius pedes longitudine, erant fortaſſe in priuatis balneis. Vel aliqua fortaſſe in Thermis ad magnificentiam potiùs operis, ac ornamentum, quàm ad uſum, & adlata, ut multa alia ex Aegyptijs operibus, pro ſpectaculo. Alioquî ad publicum uſum non uideo locum, neq; adeo ea labra fuiſſe uidentur capacia populo. Poſteà uitro quædã extructa fuiſſe conſtat. Pauimentorum autem, ac Lythoſtrotorum, quibus alueos, atque ipſas cameras adornabant, luxus erat inæſtimabilis. Quod certè inuentum Agrippæ teſte Plinio lib. 36. cap. 25. In Thermis, inquit, quas Romæ fecit Agrippa, figlinum opus encauſto pinxit, in reliquis albario adornauit. Non dubiè uitreas facturus cameras, ſi prius id inuentum fuiſſet. Libro autem 33. cap. 12. uiſas olim ſcribit Balineas gemmis, ac argento ſtratas, ut ne ueſtigio quidem locus eſſet. Argento fœminas lauari ſolitas, argenteis ſolijs, eandemq́ue materiam & cibis, & probris ſeruiſſe. Pauper ſibi quiſq; uidebatur ac ſordidus (ſcribit Seneca ad Lucillum) niſi parietes balnearum magnis, ac precioſis orbibus refulſiſſent. Alexãdrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta, operoſa undique, & picturæ modo uariata circunlitio. Vitro conditæ cameræ ac Thaſio lapide, quod rarum quondam in templis erat Spectaculum. Aquam per argentea effundebãt epiſtomia, & adhuc (inquit) balneas fiſtulas loquor. Relinquo cũ his ſtatuas illìc æternitati deſtinatas, opera tectoria, picturas, ſpeculariorum lapidum luxus, qui antè cameras præbebant lumina, & columnarum ingentiũ numerum, aliaq́; tanti operis ornamenta ſine fine. Atq; hoc uno tantùm Plutarchi exemplo, quo balneas ſummis ſemper in delicijs fuiſſe apud omnes nationes oſtenditur, hanc partem concludam. Aſiaticos durante ſuo imperio luxuoſiſſimos fuiſſe, ac ex eis primùm ad Græcos & exinde ad Romanos hunc morem balnearum emanaſſe, apud ueterum hiſtoriarum monumenta clarum eſt. Cum ergo Alexander Magnus deuicto Dario rerum tandem Perſiæ, ac imperij eius potitus eſſet, balneumq́ue, ut ſudorem pugnæ leuaret, ingrederetur; aquarum ductus admirans, hydrias, pelues, vnguentorũ odores, & alabaſtros, cuncta auro lita, ac miro ornamento inſtructa; ad ſocios conuerſus, & quaſi nimium illudens, luxum, Hoccine (inquit) imperare erat.

Vaſa aurea.

Syndones.

Labra.

Labra in urbe marmorea.

Vitrea camerę gemmis, ac argento ſtrata.

Aſiaticorũ Thermæ luxuoſiſſimæ.

De ritibus antiquis in Thermis vrbis. *Cap.* *XII.*

Fines, & vtilitates principales Thermarũ.

A PRIMIS ergo Thermarum, ac Palæſtrarum inſtitutis, iam partium earum principalium diſtinctiones, necnon requiſita ad earum vſum magis neceſſaria terigimus. De Ritibus verò in eis, atque ordine ſe exercentium, ac lauationum, haud mirum eſt hæc inſtituta ſemper maiorem habuiſſe progreſſum; ſi conſideremus non ſolùm hinc vitæ elegantiam eos ſeruare conſueuiſſe, ſanitatem, & robur corporis; ſed quod maius eſt in republica emolumentum, quoniam per hæc oblectamenta, aſſidua fiebat in Gymnaſijs frequentia, ac varijs, quas diximus corporis exercitationibus aſſuefiebat iuuentus ad armorum induſtriam, vnde faciliùs poſſet militiæ labores, quando hæc erant prima illius ſeculi ſtudia, ſuſtinere. Hùc acceſſerat & alia cauſſa, quoniam qui tepideſcere quodammodo ab honeſtis conatibus cœpiſſent, per has delicias retrahebantur à vitijs animi, ſicque ocium, quod eſt omnium malorum fomes, tollebatur, ſeditiones arcebantur, & omnes populares corruptelæ. Ex quibus tria inter communes ritus videntur eſſe manifeſta: primùm ſi veruſtam illam verecundiam, ac Romanum decus reſpicias, ſummam in Thermis honeſtatem fuiſſe ſeruatam. Si maieſtatem populi, omnia in eis fuiſſe magnifica & ſplendida, veluti diximus, & quæ nolentes illicerent, atque etiam traherent. Si denique communem cauſſam; communem, ac liberum earum vnicuique fuiſſe vſum. Erat autem hæc balnearum conditio communiſſima, vt ſinguli balneum ingreſſuri Quadrantem ſoluerenr balneatori. Quod planè aliquæ præclaræ declarant auctoritates: primùm M. Tullij pro Cælio, vbi quadrantariam vocat permutationem balneatori fieri ſolitam.

Thermæ cõmunes
Quadrantis ſolutio.
1. Saty. 3.

Jndicat & eo carmine Horatius, dum tu quadrante lauatum Rex ibis, &c.

Vituperans eum Principem, qui vt vnus de multis quadrante lauaretur. Idem Iuuen. auctoritate confirmatur in 6. vbi mulieres quaſdam arguit impudentiæ, quæ communiter cũ viris auderent, inquit ipſe,

Lauari.

Cædere Syluano porcum, & quadrante lauari.

Pueri tamen antè 14. annum, nihil ſoluiſſe videntur: teſte Iuuenali Satir. 2. d.

Nec pueri credunt, niſi qui nondum ære lauantur.

Quotum tamen priuata fieret lauatio, hora extraordinaria quæ erat poſt decimam, ij pluri precio lauabant, quod indicar eo carmine Martialis lib. 10.

Balnea poſt decimam laſſo, centumq̃ue petuntur *Quadrantes &c.*

Loca in Thermis cõmunia.

In communi tamen gaudio, erat aliqnando hoc munus inter alia Principum, vt gratis lauaretur. Antonini Pij exemplo, quem balneum ſine mercede præſtitiſſe, meminit Iul. Capitolinus. Siue ergo pro veteri inſtituto, ſiue pro ſoluta mercede, hoc manifeſtum eſt, commune, ac perpetuum fuiſſe in Thermis indultum, vt locus in balneo, cuicunque tam primati, quàm plebeio cõmunis eſſet, arque indifferens. Ex quo intelligitur Tertulliani ſimilitudo aduerſus Marchionem. QVASI LOCVS IN BALNEIS: quia videlicet nec gradus perſonarum, nec vlli proprius eſſet locus in balneis, iam gratuitò cõſtitutis, & ad vſum publicum. Erant autem tintinnabula in Thermis ſummo quopiam faſtigio poſita, ære facti tio conflata, quorum ſonitu populum, ſicuti hodie ad ſacra, conuocari lauandi hora erat ſolitum. Tintinnabulum inter Xenias exhibuit Martialis, eo diſticho.

Tintinnabula.

Redde pilam, ſonat æs Thermarum, ludere pergis?
Virgine vis ſola lotus abire domum.

Reges lauiſſe cũ plebe.

Nempe indicans elapſa communi hora lauandi, frigeſcere Thermas, ac ſola frigida fore lauandum, & Virgine frigida. Facit ad eandem licentiam Suetonij auctoritas, D. Titum Cæſ.

admiſſa plebe nonnunquam in Thermis ſuis lauiſſe. Et Aelij Spartiani alia, Hadrianũ Cęſ. tam probatæ vitæ, publicè frequenter ſe laui conſueuiſſe cum multis, etiam priuatis. Inuaſiſſe enim conſuetudo videtur, ex aſſiduis illis exercitijs, vnde ſoluto habitu, ac ſeminudi plerunque homines degebant, ut non eſſet verecundia ſe nudum quiſque in balneas exhibere, & etiam in exercitationes. Cuius rei inter alia fidem faciunt ſtatuæ, præſertim virorum, in quibus videtur minuere potuiſſe corporis gratiam, ac venuſtatem, ſi non pudenda etiam ſimpliciter enudata eſſent. Nonnulli tamen inter exercitationes, aut ſuccincta fibula prodire ſolebant, aut ſubligaculis, quæ & ſubligaria vocabant. Auctore M. Tullio 1. offi. Scenicorum mos tãtam habet veteris diſciplinæ verecundiã, vt in Scena ſine ſubligaculo prodeat nemo. Idem affirmat quodam loco Clemens Alexandrinus de Athletis. & Martialis in VII.

Reges lauiſſe cũ plebe. *Verecũdia in balneis.* *Nuditas in uerecunda.* *Subligaculorũ vſus.* *Fibula.*

Dum ludit media populo ſpectante palæſtra,
Delapſa eſt miſero fibula, verpus erat.

Et lib. 3. Chionem notat verecundiæ, quæ muliebria in balneis contecta lauaret. d.

Tecta tamen non hac, qua debes parte lauaris.
Si pudor eſt, transfer ſubligar in faciem.

Subligar.

Cæterùm cum hac licentia balnei, videtur diu admodum perduraſſe mulierum verecundiã, quæ non promiſcuè cum viris intrarent in balneas, niſi per abuſum. Hinc tot priuatarum balnearum numerus. Et quædam videntur publicæ fuiſſe muliebres, vt Agrippinæ Auguſtæ Neronis matris. Olympiadis item balneæ in Suburra. Et quas trans Tyberim, quaſi extrà conſpectum hominum habuiſſe Ampelidem, & Priſcilianam ex P. Victore recenſuimus. Conqueritur hac de cauſſa in ſuis amatorijs Propertius, non eam eſſe tum Romanis virginibus in balneis libertatem, quibus cum more Spartano publicè liceret certare, & lauari, his verſibus.

Bal. promiſcua. *Bal. muliebres.*

Multa tuæ Spartæ miramur iura Palæſtræ,
Sed magè virginei tot bona gymnaſij.
Quòd non infames exercet corpore laudes
Inter luctantes nuda puella viros.

Refert Plutarchus inter laudabiles Catonis illius Cenſorij mores, hoc ſummę laudi illi ceſſiſſe, quod cùm filio nunquàm lauiſſet. Immò Val. Max. ſcribit de inſtitutis antiquis, nec pater cum filio pubere, nec ſocer cum generis lauabatur: quia inter iſta ſancta vincula, non magis quàm in aliquo ſacrato loco, nudare ſe nefas eſſe credebatur. Sed tranſeamus iam ad eos ritus, qui communi vſu retinebantur in Thermis. Per initia inſtituti huius, narrat Seneca ad Lucillum conſueuiſſe veteres quotidie brachia, & crura lauare, totos nundinis ſolùm. Cæterùm poſt Magni Pompei ætatẽ (cuius memoria notatur pręceps bene inſtitutæ Reip. lapſus) totos ſingulis diebus lauari cœpiſſe. In vniuerſum, quicunque in exercitijs ſuis, aut laboribus defatigati eſſent, vix ſanam vitam putaſſent, niſi balneas ſtatim intrarent, vbi ſudorem, ſordes, pulueremque detergerent, ac in totum ſe mollĩ aquarum fotu recrearent. Quo planè fit, vt mirum eſſe non debeat, neque luxui adſcribẽdum, quod quidam ſepties eadem die tum lauari conſueuerint, quod Plinius in primis refert: ac poſteri ſcriptores Commodũ Cęſ. & Gordianum id aſſerunt factitaſſe. Sic. n. intellexère quotienſcunq; exercerentur, laſſitudinis ac refrictionis vitare pericula, obſtructiones tollere, cutis aſperitatẽ lenire, faciei, manuum, ac vniuerſi corporis decorem conciliare. Erant tamen lauandi horæ conſtitutæ. Scribit Iul. Capitolinus antè Alexãdri Seueri tẽpora nunquam Thermas antè aurorã apertas fuiſſe, & ſemper antè ſolis occaſum claudi conſueuiſſe. Communiter verò lauandi hora erat a meridie ad veſperũ, quando (inquit Vitruuius lib. 5. c. 10.) maximè calidæ auræ aſpirare incipiunt: cui oẽs aliæ auctoritates conſentiunt. Hadrianus Cęſ. (inquit Aelius Spartianus) antè horam octauam in publico neminẽ, niſi ægrum, lauari paſſus eſt: quod erat duas horas poſt meridiem. Vbi operæ precium eſt Horarum apud antiquos rationem habere, qui diẽ artificialem quolibet anni tẽpore diſtinguebãt horis duodecim, & noctem per vigilias.

Verecũdiã iter affines. *Septies quoſdam lauari.* *Lauandi hora.* *Horologij ritus apud antiquos.*

Prandij & cænæ vſus.

Horæ ergo erant inæquales, maiores æſtate, quia lõgiores tunc dies; minores hieme, & pro portione cæteris temporibus. Haud tamen intelligendum eſt eos à prandio vſos balneis fuiſſe: Nam & prandij frequens mentio occurrit apud auctores, ac rationem eius, & menſæ ſimiliter & cęnæ planè explicat Plutarchus Sympoſiorum VIII. Vbi quoniam prandiũ antiquitus vitio vertebatur, vel panem (inquit) ex mero ediſſe intinctum, ideo vir Romanus impranſus, aut ienctaculo tantùm manè refectus, bonam diei partem impendiſſet negocijs: mox à meridie, à ſexta nimirùm ad decimam horam, exercitijs & balneo: à balneo autem, circà vigeſimam ſcilicet & ſecundam horam, cęnabat opiparè. Quam diei atque horarum partitionem conquiſitè in eo Martialis epigrammate compræhenſam habemus.

Martialis.

Prima ſalutantes, atque altera continet hora,
Exercet raucos tertia cauſidicos.
Ad quintam varios extendit Roma labores,
Sexta quies laſſis, ſeptima finis erit.
Sufficit in nouam nitidis octaua palaſtris,
Imperat extructos frangere nona toros.
Hora libellorum decima eſt Eupheme meorum,
Temperat ambroſias cùm tua cura dapes.

M. Tullius. *Galenus.* *Thermę hiemales, & æſtiuæ.* *Bal. vſus penes anni tẽpora.* *Lychni in Thermis.*

Octauam verò diei horam fuiſſe lauationibus propriam, tùm publica, tùm priuata teſtantur exempla. M. Tullius ſcribit ad Atticum de Cæſare: Ambulauit inquit in litiore, poſt horam octauam in balneum, vnctus eſt, accubuit, edit, bibitque opiparè. Horam & diſtinctionem temporum aliquam adnotamus ex Galeno v. de Sa. tuen. d. Antonius Imp. cognomẽto Pius, ad curam corporis promptiſſimus, ſub bruma breuibus, ſ. diebus, ſole Occidente in palęſtrã ingreſſus, ſubinde oleo perunctus lauari erat ſolitus: in Solſtitio autem hora nona, aut ſummum decima. Porrò quod legitur apud aliquos auctores, Thermas aliquas fuiſſe Hiemales, aliquas Aeſtiuas; hæc non erat communis omnium diſtinctio, ſed quarundam à certo cœli ſitu diſpoſitio. Quales Hiemales feciſſe tradit Vopiſcus Aurelianum Cæſ. in Tranſtyberina regione; nimirùm quæ ad meridiem expoſitæ, apertè ſolis fouebantur aſpectu, itaq; ad hiemales exercitationes aptiſſimæ. Aequa ratione Aeſtiuas in Gordiano Iuniore meminit Iul. Capitolinus, quæ in opaco ſitu inter montem Cœlium & Eſquilias, gratas æſtate exercitationibus præſtabant vmbras. Alioquî penes anni tempora, vix vlla erat lauandi diſtinctio, ſed benè perſonarum. Nam quicunque lauabantur ad exercitium, indifferenter tã hieme, quàm æſtate lauiſſent, quandocunque ſcilicet exercerentur etiam ſepties die, Plin. Sanitatis verò & mundiciei cauſſa: quandocunque opus fuiſſet, vel ad priuatam cuique conſuetudinem, vt de Telepho Grammatico meminit Galen. v. de San. tu. qui lauari conſueuerat hieme bis menſe, æſtate quater, medijs verò temporibus ter. Et de Primigene quodam philoſopho, qui qua die non lauiſſet, febricitabat omnino. Ad delicias autem ac voluptates, vel me tacente, priuata quoque ratio eſſe debuit, & citrà vllam aut regulam, aut menſuram. Vnde Meridianæ lauationes leguntur, atque etiam antemeridianæ, & veſpertinæ. Et Stephani balneæ clara luce celebres Martial. Necnon pro lauationibus nocturnis, Lychni ænei in Thermis penſiles, græca forma: monomixi, dimixi, trimixi, polymixi, id eſt angulorum & luminum, vnius, duorum, trium, plurium. quorum vſum, atque genera fuſè proſequitur Athenæus lib. XV.

De vtilitatibus Balnearum, & quando primùm Balneæ in vſum Medicinæ venere. Cap. XIII.

Medicinæ Itroductio.

PRO eo igitur vitæ genere impigro ad labores, & pro exquiſita corporum cura illius ſeculi, in quibus maximè robur virium, ac ſanitas conſeruatur; non aliam legimus fuiſſe Romę medicinam ſexcentis annis, quàm balnea vel empyrica forſan præſidia. Quod ex Plinij verbis elicitur lib. 29. cap. 1. Receptos primùm è Græcia Medicos L. Aemilio, M. Licinio Coſſ. DXXXV. Vrbis Romæ anno. Immò dum longiùs illorum ritus, ac vtilitates cum illis inſtitutis recogito: hanc præcipuã inuenio in eis adhibitam fuiſſe medicinę methodum, ac dignam nobis imitationẽ. Vt

cùm potiſſima hæc eſſe debeat, ad arcendas à corpore omnes infirmitates intentio, ac cura, vt corpus ſuperfluitatibus vacet, hanc optimè aſſiduus balneatum vſus præſtaret, quoniam à centro omnes ſuperfluitates traheret ad circunferentiam. Hinc diſce modum ad rectam imitationem: nam pro aſſiduo illo, ac conſueto naturæ motu ad ſuperficiē, nulla fiebat in venis, nec in principibus membris humorum aggregatio, ſed aſſidua attractio, ac totius corporis purgatio. Et ſi verendum eſſet, ne ex tranſitu ſuperfluitatum eiuſmodi ad cutim, morbi ſcaterent cutanei, Scabies, pruritus, defluxiones, abſceſſus, podagra; horum omnium in ipſis balneis communis erat curatio. Quapropter cum eo ritu frequenti balnearum, & exercitationum, & tam ture quàm militiæ, perrari erant, niſi qui ob cœli inclementiam graſſarentur morbi. Nam quæ ex malo vitæ regimine, ac externis cauſſis contingere potuiſſent vitia, omnia communi illo uſu lauationum, ac cultu corporum curabantur. Ac medicina introducta, rarus fuit tamen pharmacorum vſus, quæ habentur hodie horrenda, Peplium, Elleborus, Scammonium, Elaterium, Colocynthis, Lathiris, & ſimilia. Nam contrà quàm quis hodie ſua iactet benigniora antidota, plurimas illi pro ritu illo balnearum, anticipabant, arcebantque ægritudines; nec niſi inueteratis, animæque propemodum intimatis morbis, Deleteria illa ſumebant: vnde raro eis contingebat vti. Quæ vlgò hodie craſſantur in ſingulos, ſcabies, impetigines, lepra, atque alia huiuſmodi cutim deturpantia vitia, perrara erant; purgamentis id genus ſanguinis, per balneas quotidie diſſipatis. Lichen Romæ, & in Italia, non antè Tyberij Cæſ. principatum viſa, per contagium ab alienigenis incultioris vitæ adlata: Pli. Ac Licheni ſimilis Lues Venerea noſtri ſeculi, fortaſſe non tam frequenter ſuum virus ex concubitu propagaſſet, ſi prius quàm medullis inhæſiſſet, per balneas, ac exercitia fuiſſet exturbata. Paucos item ex antiquis Podagra laboraſſe, teſtis eſt Plinius: cùm tamen multis hodie domeſtica ſit, etiam mulieribus menſtruatis, ac lauationibus irritatur. In totum ignoratur hodie à medicis Decorationis ars, tam ad cultum corporis neceſſaria, quę erat tunc ad vſum illum Thermarum notiſſima. Nec ferè legimus in antiquis auctoribus medicis vllum decorationis remedium, quod non inter balneas adhibendum ſit, ob id vix intellectum, ne dum miniſtratum à noſtris medicis. Talia ſunt pilis, capilliſque cuſtodiendis varia remedia; pariterque viſui conſeruando, odoratui, guſtui, dentibus, gingiuis, thoraci, & quæ ad gratiam denique faciunt vniuerſi corporis. In his & animi quoque paſſiones alleuiabant, triſtitiam, odium, mærorem, cupidineos amorum affectus: ne quid interim dicam de inſania emendanda, & de memoria reficienda; quæ nihiloſecius infrà, quùm has balneas ad noſtros vſus accommodabimus, fient perſpicua. Porrò quando ad vſum Medicinæ primùm venerint balneæ, nec id ſatis compertum eſt. Nam earum meminit Hippocrates, vtpote ſalubris, ac vſitati ſuo tempore remedij, I I I. de ratione vict. in morb. acutis. Meminit & Plinius auctoritate M. Varronis lib. 26. cap. 3. Cleophantum percelebrem Medicum, inter multa quæ excogitauit ægris blandimenta, balneas quoque inſtituiſſe cum auidiſſima hominum cupiditate. Nec minori poſtea auctoritate Aſclepiades M. Pompei ætate, vbi multa ſagacitate ingenij omnem Medicinam abrogaſſet, reliquit balneas, vſu tunc penſili balneatum ad infinitum blandiente. A quibus temporibus quanquàm non pauci interceſſerant medici alicuius nominis, qui modò damnauerint balneas, modo comprobauerint; in vniuerſum tamen apud bonos auctores, inter præcipua remedia earum mentio fit. Inter quos Cornelius Celſus Auguſti Cęſ. ætate, Cleophanti præcipua inſtituta collegiſſe videtur, quæ nos quum de Febrium balneis tractabimus, exponemus. Vt eadem quoque ſecutos apud Galenum legimus, ac auxiſſe etiam aliqua, Antonium Muſam, Andromachum, Archigenem, Rufum, Eraſiſtratum, magnos omnes eorum temporum medicos. Donec tandem Galenus, quo auctore medicina ad ſummam perfectionem perducta eſt; balneas non ſolùm ad omnem vitæ cultum confirmauit, verumetiam eas vt ſaluberrimum, atque vnicum in certis febribus remedium celebrauit. Quæ quoniam omnia eius ſcripta paſſim declarant, vt opportuno quæque ſuo loco citabimus; hic ſatis eſſe videtur, in uniuerſum aliquas eius utilitatum cenſuras proponere. Primùm x. Methodi: Summa inquit utilitatum, quas de balneis relaturi ſumus, hæc eſt: Quòd ex balneis uacuatur quicquid in corpore uel fuliginoſum, uel fumidum fuit: conſiſtunt autem in naturali ſymmetria tùm caro ipſa, tùm cutis. Solidarum autem partium ariditas corrigitur, & calor non modò is qui ex lauacro acceſſit, uerumetiam qui prius fuit, ex frigidæ uſu remouetur. Maximo huius rei documento eſt conſtitutio eius ex balneo, qui in ſole feruente iter fecerit, uel utcunque ſolidarum partium ariditatem contraxerit. Quippe accedunt ad balneum, ne loqui quidem prę linguæ ac faucium ſiccitate ualentes, totumque corpus ſtipulæ ritu aridum habentes.

Summa ratio Salubritatis balnearum.

Medicinarum acrium vſus.

Morborum viciſſitudines.

Decorationis ars in Ther.

Balnearum vſum in Medicina.

Galeni inſtituta.

x. Methodi.

At egreſſi è frigida, illicò omnia pro naturæ habitu recipiunt, nec febrili calore vexati, nec ſiccitate afflicti, promptè loquentes, ac plurima ſitis parte leuati. An igitur euidentius adhuc balnei vires in ſicco & calido corporis affectu videre deſideras? Cōtrà qui non lauerint, hæc ſequi videntur incommoda, aut enim ſtatim febricitabunt, aut multo affecti tædio, & grauato capite perſeuerabunt. Quinetiam multi iuuenes, potiſſimè qui valentibus ſunt viribus, & frigido Solio aſſueti, vbi illicò ſe in aquam frigidam proiecerint, iuuantur. Hęc & alia ibi Galenus. qui & in libro de Maraſmo, Hoc habere mirabile teſtatur balneas, quòd caliditates, & frigiditates, & ſiccitates iuuant; quemadmodum & hoc quòd non ſitientibus ſitim accendunt, eandemque ſitientibus tollunt. Et in 3. libro de officina Medici: Ferè mortuos, inquit, illùc profectos calfaciunt balneę, etiamſi valde frigefacti fuerint, exuſtos, verò atque incenſos non lædunt. Cæterùm inter innumera ſingulariū exempla, ex quinto de ſanitate tuenda libro adducemus aliqua. Ex ordine his balneis vſus Antiochus medicus, octoginta annos, & amplius ætatis exceſſit. Telephus verò Grammaticus prouectioris adhuc ætatis, quippe qui centum ferè annos vixerit, ſenſibus illæſis, membris validis, & inculpatæ omnino ſanitatis ad extremum vſque diem. Lauabatur autem is hieme bis menſe, æſtate quater, medijs temporibus ter: ſenectus enim aſſiduum balnei vſum minus ſuſtinet: quibus verò diebus non lauabatur, circà tertiam horam ſe perungebat cum exigua frictione, mox mel optimum crudum cum halica eſitabat pro ientaculo. Rarum verò exemplum, Primigenes philoſophus ex ſecta peripatetica ea ętate celebratiſſimus, qua die non lauiſſet, febricitabat omnino. Erat autem his (ſubdit Galenus) cutis adſtrictæ, ac mordacis caliditatis, vnde neque prius exercebatur, vt de more conſueuerant, nec breuem quidem inambulationem in porticu, quæ eſt ante balneum inibat: his enim naturis, vtpote quæ multa fumida gignunt excrementa, ſaluberrimum eſſe balneum cenſetur.

Lib. de Maraſ.

De Medic.

V. de ſa. tu.

Thermæ cur aliquibus fuerint derogatæ. Cap. XIIII.

THERMARVM igitur cùm vniuerſalis fuerit applauſus, ac tanta emolumenta: attamen, quæ fermè eſt rerū omnium mortalium labes, damnatas interdum conſtat, ſeu per iniuriam, ſeu per abuſum, ſeu per inuidiam, etiam medicis. Parum enim tranſiliuit hic ritus laudabilis, introductis medicis, quando ſub Neronis principatu Theſſalus, qui ſe Iatronicem appellauit, cæpit multa veteris medicinæ abrogare. Et in quo apertior cæpit inuidia, Carmis eadem ferè ætate ex Maſſilia inuaſit, qui non ſolum priores damnauit Medicos, ſed & balneas: quorum auctor eſt Plinius lib. xxix. cap. 1. Iure publico nunquam interdictas legitur: niſi (vt vſu euenit) in communi luctu, ac magnis Reipublicæ incommodis: quod apud Liuium aliquoties accidiſſe notauimus. Et Suetonius ſcribit, defuncta Druſilla iuſticium indictum à Caligula, in quo riſiſſe, lauiſſe, cęnaſſe cum parentibus, aut coniuge, aut liberis, capitale fuit. Ab Homero primùm inter voluptuariæ vitæ delicias balnea commemorata ſunt, Odyſſeæ libro VII. Ex Latinis verò gulæ vitio illa primùm damnauit M. Varro, Plutarchus item in Sympoſijs, ex eo Columella lib. 1. quòd plerique ſui temporis, ſaturi cibo, potuque diſtenti, excoquere quotidianam epularum cruditatem in Laconicis conſueuiſſent, exuctoque ſudore ſitim quærere, ac ita rurſus ad cænas eſculentiores reuerti. Quo vitio damnantur præcipue à Satyricis. vt Horatius.

Publica interdicta.

Thermæ voluptuariæ.

Crudi, tumidiq; lauamur. & *Perſius*
Turgidus hic epulis, atque albo ventre lauatur.
Turgidus & crudum pauonem in balnea portas *Iuuenalis*
In Thermis ſumit lactucas, oua, lacertum, *Martialis*
Et cænare foris ſe negat Aemilius.

Luxum verò qui ſuprà modum creuerat, deteſtatur bonus Seneca ad Lucillum. Quippe ſtrata argento balnea, eodemque epiſtomia, tantum ſtatuarum, tantum columnarum, gemmarumque impenſas exprobrans. Et præter hæc, abuſum Speculariorum lapidum in Thermis deteſtatus, ſua quoque ætate inuentum: perlucente nimirùm teſta eius lapidis antè balneas, ex cuius perſpicuitate, reflexa nudorum qui intus lauabantur corpora, maiora & quaſi gigantea ſpecie apparebant, nudis puellis, & catamitis procacibus ad hoc irritamentum laſciuiæ introductis. quod riſit Perſius.

Speculariij lapides in Ther.

Elixaſque

Elixaſque nates labefactas forcipe adunca.

Hunc morem tacitè taxauit Lampridius in Seuero, qui aliquando luctaminibus molliori bus daret operam. Porrò ocij in eis, & molliciei fomenta conqueſtus Seneca, quid mihi (inquit) cum iſtis calentibus ſtagnis? quid cum Sudatorijs, in quibus, ſiccus vapor corpora exhauriens includitur? omnis ſudor per laborem exeat. Plutarchus etiam narrat, hanc fuiſſe priorum Græcorum cenſuram, nihil aliud adlaturum aliquando Romanis ſeruitutē, ac molliciem, niſi balnea, atque gymnaſia huiuſmodi. Vtpotè quòd in his relangueſcerent adoleſcentium animi, effœminarenturque. Cui ſententiæ conſonat Aphoriſmus Hippocratis 16. quintæ ſect. Calidum inquit, vbi quis ſæpius eo vtatur, hæc mala affert: carnium effœminationem, neruorum incontinentiam, mentis torporem. Proinde priſca illa Romuli proles, & qui militares faciebant delectus, ruſticam plebem aptiorem armis eo potiſſimùm nomine iudicabant, quòd balnearium deliciarum ignara eſſet, vt Columella, & Vegetius, & antea Liuius de Ligurum diſciplina teſtantur. Hinc enim puerorum concupiſcentias gigni, hinc ſomno & delicato cibi genere debilitari corpora, degenerareque penitus à maiorum fortitudine, delapſis in contrarium cauſſis, ac primis inſtitutis Thermarum. Græci quoque ſcriptores Romanis id vitium imputant, qui vxores ſecum nudas in balneas introducerent, vnde minus honeſtè alios hanc licentiam ſumpſiſſe. Quando eo vſque proceſſiſſe hominum ſolutio viſa eſt, vt eas plerique in turpem conſuetudinem verterint, omnem promiſcuè in Thermis voluptatem, ac libidinem explentes, vt iampridem Pontanus ſatis lepidè illas delicias æmulatus videtur, his verſibus.

Delectus militaris.

Thermæ promiſcuæ.

Quid Thermæ, niſi lene, molle, mite?
Hic fas eſt iuueni, hic licet puellę,
Certatim teneros inire luſus.
Hic & baſia, morſiunculaſque
Subreptim dare, mutuos fouere
Amplexus licet, & iocari,
Hanc legem ſibi balneæ edidere, &c.

Hunc morem promiſcuè lauandi acriter inceſſit Cælius Cyprianus, & D. Hieronymus. Ante alios verò nephandam fuiſſe corruptelam apud Clementem Alexādrinum legimus, qui de moribus chriſtianis Pædagogi conſcripſit libros, ſub Seuero, ac Antonino Principibus. Eò venêre inquit intemperantiæ mulieres noſtri temporis, vt cænent, & ſint ebriæ dum lauantur. Viris autem & fœminis communia aperta ſunt balnea, ac ex eo exuuntur ad intemperantiam. Itaque ipſæ ſuis maritis non ſe exuerint, ſimulatum pudorem probabiliter præ ſe ferentes. Licet tamen alijs volentibus, eas quæ domi ſunt incluſæ, nudas videre in balneis. Hic enim ſe exuere ſpectatoribus, tanquàm corporū cauponibus, nō erubeſcunt. Quæ autem non vſque adeo pudorē exuerint, externos quidem excludunt, vnà autem cum ſuis miniſtris collauantur, ſeruis nudæ exuuntur, & ab eis item nudis fricantur. Et alia. Cæterùm frequenter legitur huic licentiæ Thermarum fuiſſe animaduerſum: ac lata fuit inter prima illa inſtituta lex Cenſoria, vt à promiſcuis abſtinerent balneis. Nec mulieres commune lauacrum cum viris, libidinis cauſſa intrarent, repudij & dotis amiſſione periculo. quod poſteà in l. fin. C. de Repud. ſancitum fuit, ac fortiùs ſubinde in auctentica de Nuptijs intimatur. Vir qui Thermas mulieribus diſcretas violenter intrare præſumpſiſſet, capite puniretur. Spartianus Hadriano Cæſ. tribuit, qui lauacra pro ſexibus ſeparauit. Iul. verò Capitolinus M. Aurelium Cæſ. diu aliquas Thermas clauſiſſe. Heliogabalus cùm omni luxus genere eſſet effœminatiſſimus, multas balneas in amicarum illecebras extruxit, ac paulo poſteà odio illarum captus, vel vbi ſemel in ſingulis ſe lauiſſet, dirui iubebat.

Corruptela in Thermis.

Clemens Alexandrinus.

Leges in Thermis.

Thermæ ad ritus ſanctos Eccleſiæ ſubrogatæ. Cap. XV.

Thermarũ aſſatio.

QVANQVAM ergo procliues ad nequitiam multi Thermas à primis illis inſtitutis in malam partem contraxerint, vix tamen vllus potuiſſet abuſus ipſarum gratiæ derogare. Niſi quando iam declinante imperij orbis terrarum maieſtate, deſiiſſe quoque paulatim Thermarum cauſſam veriſimile ſit, ac minus balnea frequentari. A labore, inquam, qui, ob honeſtas quas diximus cauſſas, lauationum morem inuexerat, ad deſidiam defluximus, adeoq; multo ſegniùs homines in curam corporis, elegantiamq; ſtudium poſuêre, tranſlato in Orientem imperio, ſic volente diuina prouidentia. Ex eo enim tempore graſſantibus in Italiam tot bellis Vuandalorum, Gothorum, Hunnorum, Longobardorum, vt rerum quoque aliarum viciſſitudines neceſſitate quadam ſequi videntur imperia; tota paulatim Europa in alios ritus conuerſa eſt. Italia verò princeps, non ſolùm tantarum rerum fecit iacturam, verumetiam corrupta cum illorum aſſidua barbarie, antiquum illum decorem in totum ferè dimiſit: minus ad præſtantiam excitari, non arma exercere, niſi aut ciuilia, aut ſeruilia interdum, non corporis robore, nec labore cæteros antecellere curans. Quo rectè quidem factum eſt, vt ſacro ſancta Chriſtiana religio, iam rerum potita, ſicut durantes Thermas tolerauit; ita collapſas, ad tollendum luxum, qui ſolus remanſerat, reficere neglexerit, poſteritate in alia ſtudia iam conuerſa, ac deliciarum illarum oblita. Donec paulatim deleta illarum ſuperſtitionum credulitate, qua diu illaqueata iacuit tota antiquitas; loca Thermarum, ac ſtructura ad honeſtiores chriſtianæ vitæ ritus redacta, ac Thermæ conuerſæ ſunt in templa. De quarum rerum mutatione, non humanum dixerim conſilium, non refugium poſteritatis, non occaſionem ſecutos homines; ſed diuinum potius contemplamur iudicium: quãdo ceſſatis iamdiu oraculis (quod mirari viſus eſt Plutarchus, & antè ipſum M. Tullius) ac ipſis auctoribus tunc illos mores, ac luxus damnantibus (vt dictum eſt) irridentibusque vaticinia, auguria, vanasque alias id genus diuinationes, quaſi ex ore diuino vaticinatum, legimus admirabilem vatem,

A diuino conſilio.

Virgilij vaticinium.

Magnus ab integro ſeclorum naſcitur ordo.

Diuino inquam conſilio putandum; inter illas ſuperſtitiones omnem ceſſaſſe Thermarum cultum, & in religionem ceſſiſſe, utque uideamus omnem illarum magnificentiam iam ſuperatam eſſe in templis. Quod rectè factum eſt, nec indecora fuit viciſſitudo: nedum quia ipſa inſtituta à delicijs, ac uitijs mutata uideamus ad honeſtiores, ac ſanctos mores, ſed pro ipſorum etiam templorum magnificentia, atque ornatu operum, in quibus non minora habentur animi, & corporis oblectamenta, ac ſalubriora exercitia, quàm in Thermis illis, & palæſtris. Immò cùm repleuerint iam templa ſacra uniuerſum terrarum orbem, quæ uidemus militantem ubique eccleſiam frequentare, & colore (taceo in reliquis terris amplitudinem, & magnificentiæ exempla innumera, in ampliſſimo Sancti Petri templo ſuperatum iam eſſe ſuperbum Pantheon ſupremo baſilicæ culmine) planè ſi reliqua tanti operis membra cenſeamus, & cum excellentia columnarum, opera pictorum computemus, plaſticæque ornamenta in muſæis, ac lythoſtrotis, quæ ſacrarum hodiè GREGORIANVM, quaſi cęleſte quoddam angelorum oraculum adornant, ſint imitanda; iam uerè fateb imur ſumptuoſiſſimum hoc omnium templorum archetypum, nõ Thermas modò, ſed Salomonis etiam templum in omni ſua gloria, ac diuitijs ſuperaturum, ac inter maiora quoque mundi miracula fore numerandum. Cùm uerò priſca illa Thermarum monumenta non tantopere à nobis fuerint indaganda, niſi ad ea cognoſcenda, quæ hoc tempore ſunt ſcitũ neceſſaria; cæterùm quis palæſtras illas, aut exercitamenta in Thermis conſerat cum chriſtianis exercitijs? Erant illa quidem ad militarem diſciplinam, & ad liberaliũ artium cultum, pro illo tempore recta inſtituta, faciebant ad ſanitatis tutelam, & ad munditiam corporis, nec minus per eam celebritatem exercitabantur iuuentutis ingenia à deſidia, atque ocio ad exercitia, & honeſtiores conatus, ſic tum ferentibus illis ſeculis. At hoc tempus (vt comici vtar verbo) aliam vitam adfert, alios mores poſtulat. Immò cùm ſatis ſufficiat ad vitam conſueta obire exercitia, & non minus laudatæ ſint in Thermis deambulationes, quarum cauſſa longiſſimę fiunt hodie in tẽplis porticus, atque areæ, iam non ociari in

Comparatio, ac cultus in Templis.

Copia, ac magnificentia eccleſiarum.

Sancti Petri in vrbe magnificentia, & Gregoriani ſacelli.

Chriſtiana exercitia in templis.

ri in ipſis templis, nec deſidiam dixeris, quin potiùs & commeatus ille popularis, & aſſiduę ſtationes, concurſusque ad aras, vigilantia illa, & horariæ preces & ſtare, quoddam exercitij genus ſunt. Et quid dubium, quòd inſtituta eiuſmodi ſobrietatis, & continentię apud medicos pluris ſunt ęſtimādę ad ſanitatē, ac firmitatē comparandā, quàm omnis illa lautitia, vel ſoluta ad omnem luxum licētia? Declamationes in noſtris eccleſijs, & in oratorijs, pſalmodiæ, cantus, ſonitus tibiarum, & organi, commune iubilum in diuinam gloriam, nonne hæc omnia honeſtiſſima ſunt ſtudia, & longè aliæ animi & corporis delitiæ? ad quas nullam habent præludia illa in Thermis rationem. Per hæc verò quidem non derogatum velim, aut concluſum contra Thermarum mores, immò quoniam rerum Romanarum magnitudinem nulla vnquam delebit obliuio, vigebit & in his noſtris monumentis aliqua eorum memoria, ac condecens hæc videri poterit viciſſitudo, vt tam præclara inſtituta ſi non inſtaurentur, ad ſanctos ſaltem ritus eccleſię ſint ſubroganda. *Sanitatis ſtudia ī Sācta religione.*

De Thermulis, quas Stuphas appellant, ad imitationem Thermarum. Cap. XVI.

PER hæc inquam communia Thermarum inſtituta, quæ ſat erit ad notitiam tanti ritus nos reuocaſſe in nouam lucem; ſatis quidem perſuaſos credimus Reges, ac rerum publ. rectores, ſi quando Thermæ inſtaurandæ eſſent, digna optimo principe fore munia, atque hanc laudabilem habitura rationem. Quoniam non ad lauationum duntaxat vſum erunt comparandæ, ſed publica hęc fore gymnaſia, vbi hoc maximè tyrocinio allici deberet iuuentus, ad bonas artes capeſſendas, ac prima in eis laborum, & militiæ rudimenta experiri. Et quando non aliæ hinc ſuppeditarentur vtilitates, quæ maximi ſunt momenti in omni republica, retractio fieret popularis à deſidia, atque ocio, cultus in eis haberetur, ac cura corporum. Et tandem pro uitæ, ac ſanitatis cuſtodia, tanquam commune Aſylum, ac refugium conſtitutæ eſſent publicæ commoditati. Porrò ad ea, quæ deinceps de lauationibus arte parandis, ad imitationem Thermarum, ad vſumque medicinæ ſcribenda reſtant; duplicem hæc inſtituta habere poterunt vtilitatem; vna quidem eſt ad veræ medicinæ, quam iuxtà Galenum profitemur, doctrinam aſſequendam (ſunt enim Thermæ quædam medicinæ pars) quæ in his inſtitutis nata primùm, & ſcripta, & tradita nobis, multā in eis videtur habere neceſſitatem, & ad intelligentiam, & ad vſum. Altera verò vtilitas eſt, ad rei balneariæ complementum: quæ enim prę ſidia præſtare non valent balnea naturalia, vtpote calida, & ſicca, ac aduerſa certis morbis curandis, ac maximè febribus; eadem nobis abundè ſuppeditant in Thermis artificialibus lauationes. Ad quarum exarationem idcirco, penes illa inſtituta accingimur. Tentauerunt autem noſtri veteres nonnulli antiquatam iam fermè hanc medicinæ partem literis inſtaurare; quod tamen ex rei obſcuritate, & quæ in omnium ferè ſcriptorum monumentis diminutè ac ieiunè admodum præſtiterūt. Quos inter, minus congruè fecerunt quidam hodie ex Germania ſcriptores, qui ſuas Stuphas in locum Thermarum ſubſtituere auſi, iam poterunt ex prænarratis à nobis de earum amplitudine agnoſcere, quantum aberrent: quippe vt cecinit quondam Poëta ille egregius. *Inſtauranda Ther. rationes.* *Quæ de artificialib. balneis tractanda ſint.*

Sic canibus catulos ſimiles. Sic maximis minima: Cicero.

Quare in primis quid de Stupha ſentiendum ſit, nunc breuiter incipiam. Vtimur quidem in Italia, & frequentius in Germania duplici Stupharum genere: quod vocabulum à græca etymologia quidam adpoſitè deriuant, quaſi ſtipa, quod arctiſſimè hæ concamerationes pro ſeruando calore ſtipari ſoleant. Sūt enim aliæ priuatæ, ac tepidi aëris, quas ad proprios vſus, in hibernis maximè, Germani, & vlteriores populi communiter ſibi comparant, ac nobili artificio aliquas, vt dicemus. Aliæ publicæ, vel mercenariæ potius, tonſtrinæ modo, ubi lauantur, ac ſudant, & cornua quædam ſcabioſis applicantur, ad trahendum è ſuprema cuti ſanguinem. Quarum tamen vſus à medicis non admodum laudatur. Tùm quia in his nul la hodie recta ratio habetur, vt quæ ad mercedem duntaxat apertæ ſunt, & promiſcuæ omnibus, tàm ægris & contagioſis, quàm ſanis. Tùm Stupharum ipſarum vitio, quæ anguſtę & tenebricoſæ, catent omni commoditate, & omni delicia, ac noxiæ idcirco multis, ac inuiſæ *Stupha qd.* *Stuphę mercenariæ dānantur.*

Stupharum nouarũ conſtitutio.

uiſæ potius, quàm gratæ aut vtiles. Quare ſi ad ordinem, quem dicemus, conſtituantur, nõ vtiles ſolùm ac gratæ omnibus, verumetiam neceſſariæ in Republica videri poterunt. In primis conſtituenda eſſent loca aliqua ad decorem & cultum ciuitatis: quæ videlicet nõ eſſent communia omnibus, & tam ægris quàm ſanis; præſertim hoc tempore, quando morbi graſſantur contagioſiſſimi. Audiuimus quædam publica lauationum loca apud Brabantos, aliquandiu fuiſſe clauſa, & refrixiſſe, quòd ex promiſcuo illùc hominum concurſu, vulgò omnes noua lue afficiebantur, quam Gallicam, & alij Hiſpanicam appellant, alioquî omnibus iam nationibus communem. Et cùm in quolibet morbo diſcrimen contagij ſit, maiorem in modum graſſantis peſtilentiæ tempore cauenda ſunt.

Præparatio ad Stuphas.

Ingreſſuri ſint vtcunque leuiter exercitati, qui ſi in exercitatione ſudauerint, haud moram trahant, ſed confeſtim exuti lauentur, ac exiccentur. Ingrediantur autem ieiuno ſtomacho ſemper, ac ventre vacuo, non aliqua ex parte dolentes, non febricitantes, nec inſignem quampiam euacuationem paſſi, præſertim ſanguinis, nec ſint aut inedia, aut longis vigilijs extenuati. Nec inter lauandum aut venere, aut cibo, aut potu vtendum; in quem errorem nonnullos cum vitæ diſcrimine incurriſſe cognouimus.

Mane an veſpere lauandum.

Mane, an veſpere vtilius ſit; matutinum tempus omneis illas conditiones requiſitas compræhendit, quietem corporis, ſomnum prægreſſæ noctis, ſtomachum ieiunum, vẽtrem inanem. Ac vtilè idcirco eſt lauari mane, & ei maximè, qui ſimpliciter lauari intendit, cauendo aliqua eius diei, atque aëris incommoda. Alîoquî ſeruatis (vt aiunt) ſeruandis, veſpertinas lauationes vtilieres exiſtimo. Nempè quæ ad inſtituta illa antiqua Thermarum, & ad munditiam faciunt corporis, & etiam ad ſanitatem, multis ſuperfluis, per diurna negocia ad ſummam cutim excitatis, ac per balneum vacuatis, ac deterſis. Simul atque ſecuris nobis ab incommodis aëris, cùm ſubinde domum redeundum ſit, ac ceſſato à balneo motu cænandum, & de more quieſcendum.

Stupharum diſpoſitiones.

Stuphas autem laudauerim eas, quæ ſtructuræ vetuſtæ potius quàm nouæ ſint, & aſſeribus vbi oportet, contabulatæ. In quas aqua haud quaquam putealis mittatur, quæ cruda eſſe ſolet, & dura, & cutim inaſperat: ſed fontana, quæ perpetuo alicunde ductu recens ſemper habeatur, & clara. Vaſaria erunt aut fictilia, aut ex ære ſtannato, ac tinæ ligneæ plures opportunis locis diſpoſitę. Conſtituantur autem in Stuphis tres ad minus partes diſtinctæ, quales Romæ in Priuatis balneis fuiſſe videntur, Apodyterium, Laconicum, Calidariũ.

Partes.

Quarum partium cùm diuerſam eſſe oporteat temperaturam calorum, infrà ſit Hypocauſtum, ita collocatum, vt communis eius ſit vſus tùm calefaciendis aquis, tùm vaporibus ad opportunas partes diffundendis. In veſtibulo deberet eſſe porticus, ad deambulationes his qui eſſent ingreſſuri. Primò autem intrantes in aëre verſentur temperato, quod (vt Plinius de ſuis balneis meminit) Apodyterium dicendum erit; ſeu Tepidarium, in quo veſtimenta capſarijs conſignantur.

Portici vſus.

Apodyterium.

Sit autem duplex magnitudine ad cæteras cameras, ſit laxum, & hilare (vt inquit Plinius) ſignis ornatum, ac iucundis picturis. Et in parte habeat Tonſtrinam ſeparatam ſub lumine, quæ & ſua habeat Elæotheſia, ſiue armaria, aquis namphis, oleis, ac odoratis vnguentis blandiſſima.

Laconicum in Stphis.

Ex Apodyterio ſit duplex aditus, vnus in Laconicum, ad ſudandum; alter in Calidarium, his quibus balneo tantùm vti opus eſt, & non ſudare. Laconicum appellauit Cicero in Cumani villa, hanc partem, quam nos propriè Stupham dicimus: partem ſcilicet concameratam, ac rotunda (vt facilè fieri poterit) ſpecie, ac plenã calido vapore, tùm à ſubiecto hypocauſto, tùm à calidis ſimul aquis eleuato. Hic perfuſis, ac deterſis affatim parietibus, ſedent, quibus ſudare erit opus, & cornicula, quibus conueniunt applicent.

Cornicula in Stuphis.

Quibus verò hæc & quantum conueniunt, id non liceat niſi medico iudicare: A cùm ſint ex Stuphariolis iſtis, qui pro ſua auaritia non curant tot cornicula applicare, vt tot recipiant obolos, donec videant miſellos exangues ſibi cadere ad pedes. qui, ſi validi ſint, paulo poſteà recollectis ſpiritibus, vel ex vomitu, vel per aluum reiectis humiditatibut reſipiſcunt. Omnino ſciant ſingulum corniculum ſingulam extrahere vnciam ſanguinis: audent tamen ad triginta, & amplius applicare, indifferẽter. Corniculorum huiuſmodi antiquum fuiſſe uſum vſq; à Galeni tẽpore legimus XIII. Methodi, cucurbitularum vice. claram verò de his mutationem facit Cor. Celſus lib. II. ca. XI. ac duo eo tempore fuiſſe genera, alia cornea, quæ foramen in parte haberent exiguum, cæra ad ad vſum obtinendam. Olla ænea, cum linamento ardenti applicanda. Conueniunt autem duobus hominum generibus: primum quidem ſcabioſis, & qui id genus cutis infectionibus ſcatent: in quibus quidem caſibus vniuerſa prius corporis euacuatio deberet præcedere, nam remedium forẽt efficacius: alioquî fiet maior attractio ad cutim, & patiens minus iuuabitur. Conueniunt & his, quibus ad conſeruandam ſanitatem, cùm non adeo tutum ſit venam incidere, quòd ſcilicet vnà cum ſanguine multum vitalis excernitur ſpiritus, ac

vires

vires debilitantur; applicatis quod decet corniculis in partibus ignobilioribus, præſertim vbi maiorum venarum concurſus, vt in humeris, in coxis, & in cruribus, ſanguis quidem malus & craſſus, citrà virium reſolutionem educitur, ac patientes admodum iuuantur. Deinde ex Laconico per hoſtiolum commune ad Calidarium tranſeant, in quo nimirùm æqualis ſit tepor aëris cùm Apodyterio, ac nitens temperatarum alueus, vbi lauentur, & confeſtim vel inſiliant in Solium frigidum, vel ſi horreant frigidam, ſit aqua minus frigida, & veluti inſolata, qua perfundantur. Quem frigidæ vſum iam ex antè narratis toties à nobis antiquorum ritibus, nouiſſe poterunt, quàm ſit neceſſarius. Qui enim hoc modo à ſudationibus, atque vſu Laconici, ſtatim in frigidam non deſcendunt (dicebat Galen. x. Methodo.) ij paulopoſt tranſpirato immoderatiùs calido innato, totum corpus frigidius euaſiſſe ſentient, nec vacant periculo, quin maximè ab extrinſeco lædantur aëre, poris ita apertis. Qd ſanè frigidæ illa perfuſio fieri prohibebit; nam & cutis per ipſam denſabitur, vires firmabuntur, & quæ anteà fuerint excalefacta ex Laconico, hìc innoxiè refrigerabuntur. Quæ tanti momenti vtilitates ſunt, eodem Galeno teſte, vt Laconicum & cætera calidaria ſint præparatoria ad frigidam. Vnde aut Stupha vtendum non eſt, aut frigida ſubinde vtendum. Porrò quibus ſudare non expedit, nec vllus vſus Laconici, hi tam mane quàm veſpere vti poterunt balneo, ita vt ex Apodyterio ſtatim intrent in Calidarium. Vbi qui commodis balnei vti voluerit, vel ſic aliquam curare infirmitatem, intrent balneum, cubent, & taceant, lauentur & exiccentur, de more quem poſteà de priuatis Solijs explicabimus. Qui autem ad munditiam tantùm intrauère, lauentur, & tergeantur. Mox in Apodyterium redeant, vbi commodè exiccent madorem, veſtirique incipiant, ac ita in priſtinum naturę habitum bellè reſtituti, abeant, caueantque veluti diximus. Atque hìc eſſe debet Stupharum ritus.

Calidariũ. *Frigidum Solium.* *Balneum in Calidario.*

DETERSORIA IN STVPHIS, ET SAPONIS APPARATVS.

CAETERVM ad detergendam in balneis, cutem, vario antiqui vtebantur deterſoriorũ genere, quæ Smegmata cum Græcis dixere, communiter verò erant Nitrum, & Aphronitrum eius ſpuma tenuior, & quod à mollicie dicebant Aphrolitrum, quaſi vna continendum. Vulgare deterſorium erat farina fabacea, quod dixere lomentum, & ex lupinorum farina ſmegma. quibus equidem Galeni, Plinij, & Dioſcoridis auctoritate vtendũ in ſtuphis pro hoc noſtri ſeculi mediocritate cõſuleurim. Dicebat Gal. 1. de alim. facul. Cutis ſordes fabacea farina manifeſtè deterget: quam ob rem mangones, ac mulierculę ea quotidie vtuntur in balneis, ſicut alij Nitro, & alij Aphronitro. Illinunt ea faciem: lentigines enim, ac maculas etiam à ſole contractas exterit. Cicatrices, inquit Dioſcorides, reliquę carni concolores reddit. Suggillata cohibet. Cutis item, ac ventris corrugationes delere lomentum, quæ eſt ipſa farina fabacea, teſtis eſt Martialis lib. IIII. qui ludibundus irridet Pollam. d.

Nitrum et Aphronitrum. *Lomentum ex far. fabacea.*

Lomento rugas ventris quòd condere tentas.

Idq; clarius in Apophoretis, laudans hoc ritu Stephani balnea.

Gratum munus erit, ſciſſo nec inutile ventri
Si clara Stephani balnea luce petas.

Ex lupinis Plin. lib. 28, ca. 25. lupinorum farina aceto ſubacta papulas, pruritusque in balneis illita cohibet, & per ſe ſiccat vlcera. Ex iiſdem decocta lentiginem, & fouentium cutim corrigunt. ſi verò ad mellis craſſitudinem decoquantur, ſuccus ille Smegma fit. 1. deterſorium cutis, & quaſi ſapo. de quo meminit libro xxv. cap. 12. d. Gallorum id inuentum rutilandis capillis, ex ſæuo, ac cinere optimus fagino, & caprino, duobus modis ſpiſſus, ac liquidus. Vterque apud Germanos maiore in vſu viriſque fœminis. hæc ille. Varios tamen, Sapo habet hodie apparatus, & noſtra ætate nobiliores, præſertim in Italia, quorum gratię iamdudum ceſſerunt Aphronitra, relicta ſuis Aegyptijs. & his vterum in balneis pro leni ſmegmate, cum ſpongijs, & ſtamine (vt moris eſt) & inſanis, non relicto fabarum lomento, vbi opus erit.

Lupinorũ farina. *Smegma. Sapo.*

De Hipocauſtis, quæ ſunt Stuphæ domeſticæ. *Cap. XVII.*

Cella caldaria pro Stupha.

STVPHAE autem domeſticæ ſunt hodie Germanis in vſu frequentiſſimo, ac aliquibus Italiæ ciuitatibus in hybernis. Erant & apud noſtros antiquos, ſed exquiſitæ magis lautitiæ genere. Proprium tamen vocabulum antiquum non habemus, niſi Hypocauſtum. Cellas Caldarias, Α'πνίκτας θερμάς, in quibus ſedentes calefierent, lego primùm in Atheneo li. xII. inuentas apud Sybaritas, nationē in Italia ante maeſtatem Romanorum delicioſiſſimā. Communiter tamen græca voce dictum eſt Hypocauſtum. Nam vbi nos Stupham vocamus ſtipatum Conclaue, ſubcenſis à tergo, vel ſub camino ignibus cōcaleſcens; illi ex communi Hipocauſto, ſingulas, & quas vellent ædium partes calefaciebant. Eo vocabulo vtitur in primis M. Tullius ad Q. Fra. In balnearijs Hypocauſta in alterum Apodyterij angulum promoui, propterea quòd ita erāt poſita, vt eorum vaporarium, ex quo ignis erumpit, eſſet ſub tectum cubiculi. Vaporariū dixi feneſtram, ex qua vapor exhalat in cameras. Hypocauſta autem videtur dixiſſe, non partem aliquam ædium ſtipatam, ſed ipſos intrà parietes cuniculos, vnde vapor in vnam, & in aliam cameram diffunderetur. Cui ſententiæ omnes auctoritates conſentiunt. vt Papinius Statius in primo Syluarum,

Stupha, & Hypocauſtum quid.

Vaporariū hypocauſti.

— Vbi languidus ignis inerrat
Aedibus, & tenuem voluunt hypocauſta vaporem.

Feneſtra Hypocauſti.

Tubi & Tubuli Hypo.

Zeta.

Modum explant melius Plinius ad Gallum, dum ſcribit. Applicitum eſt cubiculo Hypocauſtum perexiguum, quod anguſta feneſtra ſuppoſitum calorem (vt ratio exigit) aut affundit, aut retinet. Structuram verò tanquam nimiæ eius ſeculi deliciæ, ponit Seneca ad Lucillum. Impreſſos parietibus tubos à præfurnio, per quos circunfuſus calor, ima ſimul & ſumma calfaceret æqualiter. Paulus Iureconſultus Tubulos definit eſſe, per quos paries calore torretur. Zetas verò, & Zeteculas vocat idem Plinius ad Gall. propria calorum conclauia, vbi lecticuli eſſent ad delicias, & amores. Lampridius inquit. Indicos odores Heliogabalus ad vaporandas Zetas ſine carbonibus iubebat incendi. Veſtigium antiquum Tubulorum eiuſmodi parietibus impreſſorum, viſitur in ſacrario S. Helenæ, in eccleſia S. Crucis in Hieruſalem, qui ſub opere tectorio quadrata forma, quatuor digitorum latitudine, ac triplici coniuncti ordine, ab imo (vt mihi videtur) hypocauſto, calores in ſupernas ędium partes deferre debēbant. Ex quibus hoc haud dubium eſſe debet, non fuiſſe tunc vſum caminorum noſtri temporis: quam partem deleta illa lautitia uiuendi, poſteritatis refugū puto, ne inuentum dicam. Deinde planè intelligitur mirum artificium illius ſeculi in fouendis ædibus, ac mira in omni vitæ cultu diuerſitas à noſtris vſibus. Foris degebant totam diē in liberalibus exercitijs, ientaculo duntaxat contenti primo mane, deinde cæna hora decima: habebant palæſtras, & balnea publica. Domi calores (ut ratio temporum exigebat) in quaque parte ædium diffuſos, qui apertis interdum feneſtris, vel clauſis, fundi poterant, uel retineri, in cameras, in triclinia, in aulas, in Zetas, in muſæa. Sic eos incorrupta ſeruare ſolitos ædificia dixerim, ſigna, picturas, aurata laquearia, aulæa, libros in muſæis, ueſtes, & id ſupllectilium genus. Sic ædium intus ſtructura ſimplex, paruis feneſtris, ut uidemus adhuc aliquas, eisq; altis, nam ad proſpectum erant porticus penſiles. Sic algores uitare, ac libero habitu, ueſtiri, domi foriſq; erat ſolitū, non iſtis inquā arctis cētonibus, nec brachis ad talū demiſſis, quod ſeruile erat; ſed aut ſoluto ſago, aut ſimplici tunica præcincta, quā lata ſubinde toga cōprehendebat. Cū nos alioqui ex barbara illa aquilonariū corruptela, onuſti ueſtibus, & quaſi compedibus brachati, ad cineres cubemus totos dies; unde ocio & ſtrictura ueſtium torpeſcimus, fumo oculis lædimur, mente, ac omnibus ſenſorijs langueſcimus. Ruſticum erat, & non ciuile, habere lares, foculosq; mobiles, ut apud Columellam legitur: Conſueſcendos eſſe ruſticos circà larem domini, focumq; familiarem epulari. Et caminos, quicunque eſſent, ad parſimoniam, quod raròlegitur, ut apud Galenum v. de San. tuen. Antiochi medici domuncula, æſtate citrà ignem, hieme camino calebat. Eadem fortaſſe tenuitate contentus dixit Tibullus.

Caminus nouum inuentum.

Vita cultus antiquorū.

Ientaculū ex cæna.

Aedificatio.

Veſtitus liber.

Lares Foci, & camini antiquorū.

Dum

Dum meus exiguo luceat igne focus.

Sidonius tamen in 11. Epiſtolarum qui vixit iam imperio declinante zenonis tempore, ſtylũ noſtri temporis caminorum viſus eſt expreſſiſſe his verbis. Hyemale triclinium arcua tili camino ſæpè ignis animatus pulla fuligine infecit. Sed te nunc ad focum minimè inuito. Cæteræ quæ leguntur auctoritates referuntur ad lautitiam Hypocauſtorum, vt quùm ſcribit M. Tullius ad Trebatium, qui quartana laborabat, luculento camino vtendũ eſſe.

& Horatius.

Diſſolue frigus ligna ſuper foco
Large reponens.

Porrò nunc vbi pro ſingulis ſeruitijs multiplicare oportet foculos, ac varios per quaſque ædes conſtruere caminos; obſeruauimus in antiquis domibus, & in villis ſumptuoſis, ex eodem hypocauſto, ac eodem igne, plura ſimul, ac commodiora haberi ſolita ſeruitia. In inferiori præfurnio, vbi ſerui tantùm degiſſent, culina erat domeſtica: ſupernè & ad latera hypocauſti, vbi vaſa erecta balnearia, erant diſtributa loca balnearum: per ſubditos verò pauimento tubos, exhalabat clam vapor ignis in omnes domus partes, vt dictum eſt. Quod artificium animaduerti olim ex ruinis in Tuſculano Luculli, vbi in fronte, qui nunc reſpicit Fraſcati oppidum, ſitum erat Hypocauſtum, rotũda forma, centum pedum ambitu diſtinctum æquis ſpatijs per ſoculos arutos ex quibus tubi occulti & ficti deducebant calorem per tria ſtadia, ſub ſolo, & ſub viridarijs, ad capita villæ, vbi ædes omnes & cubicula communem ſuſceperent calorem, apertis, vel ſtipatis feneſtris, quantum vellent. Vnũ facile diſcrimen credo equidem potuiſſe afferre illis temporibus quam diximus continui caloris, & ignis, per quaſque ædium partes deductionem, quòd crebra, ac tam vaſta, vt leguntur, inducebant incendia. Tubuli enim oppleti tractu temporis aliqua fuligine, facilè poterant concepiſſe (vt vſuuenit) flammas, ac eas vſquequaque perducere ad laquearia, & contignationes. Porrò ſicut noua, ac diuerſa ratio caminorum, & ignium noſtri tẽporis eſt; ita nimium delitioſus huic noſtræ moderantiæ eſſet illorum ductuum vſus, quo ima ſimul & ſumma calefierent. Nec ſatis idoneus; qui ſubiectis præfurnijs, nec cuniculatis illis hypocauſtis utimur. Quapropter, ſicubi nobis Stupharum id genus artificium parandum erit, quod ſæpenumero vſueuenit hieme, aut his maximè, quibus aliquandiu medicinali cuipiam miniſterio inſeruiendum eſt; plures ſunt modi, & quiſque facilis, pro conditione perſonarum. Manifeſtum enim planè eſt, quòd nihil faciliùs ad quanque mutatur alterationem, quàm aër. Ergo quocunque artificio concalefactus aër careat noui aëris ſpiraculo, fit Stupha. Cuius ſumma artificij hæc eſt; quòd aër in Stupha quanto magis expers uaporis in ſua puritate ſeruatur, tanto ſalubrior. De facile parabilibus, in noſtris maximè regionibus, eſt; ut conclaue eligatur, quod non ſit admodum anguſtum, ſed altum (ut monuit Celſus) lucidum, ſpatioſumque. In quo picturæ, ſigna, aulæa, ueſtes, id genus utenſilia omnia niteant, ac delectent animum ad quietem. Pateat autem (ſi fieri poterit, ab auſtro, unde ſolis illuſtretur, ac foueatur aſpectu, contraq; borealis flatus arceatur. Sint feneſtræ uolubiles, uel lineis uelis, uel quæ perſpicua antiquorum ſpecularia æmulantur, uitratis clauſæ, quibus interim adapertis, concluſo uapori aliqua expiratio præbeatur. In quo, ſi calor ad conſuetudinem noſtram temperandus ſit, eſto continuo luculentus focus, qui uitato fumo, ac lethali carbonum halitu, odoris interdum lignis ſplendeat, ex iunipero, lauro, cupreſſo, ac aromatis aliquibus. Stupharum uerò ritus apud Germanos uarius eſt. Solent communiter caminum à tergo Stuphæ concameratum habere, unde calor è ſuppoſitis ignibus per fictilem teſtam, aut uitrum penetret, foueatque concluſum aërem. Ciuilior uſus eſt, uapores longè à camino ex occulis lithoſtrati ſpiraculis concipere. Vel in medio pauimenti ſit ornamentum ſolidum, ſiue æneum, ſiue lapideum, quod per figurata ſpiracula uapores exhalet. Ad quem modum uiſuntur hodie in urbe ex marmore aliqua in lunatam faciem, quinque pedes circiter latam, aut in aliam conſimilem ſpeciem formata, quæ ubi erant pro uaporarijs in magnis aulis; nunc contrario in totum miniſterio, aquas ex atrijs in foricas, ore, oculiſq; foratis inducunt. Rarum uerò, ac nobile artificium, æneæ ſtatuæ concauæ, aut una, plures diſponantur in aula, quæ uarijs geſticulationibus, ore, oculis,

Stupharũ artificia.

Aer facilè alterabilis.

Stuphæ germanorum.

Statuæ ænea in hypocauſtis.

lis,naribus,auribus,vel per veſtimentorum lacinias, vapores inſernè ſuſceptos è pedibus, aut trunco,aut haſta,aut caduceo, in apertum effundant,nemine, id niſi experto,ſentienre. *Vſus.* Ad vſum: Aër huiuſmodi cùm multis nominibus vtilis ſit, omnino ex mediocri tẽpore nõ adeo calefacit,parcius exiccat,ac temperatè diſſoluit,& ſuperfluitates in ambitu corporis diſperſas leniter digerit. Pueris,mulieribus, ſenibus,imbecillis, reſolutis, pinguibus,frigidis,humidisq; naturis, & paſſionibus,admodum cõferens. *Nocumenta.* Ac maximè quidem conferet, ſi per id tempus inſigni quopiam medicamine vtendum ſit, vt in balneis priuatim faciendis,& in noua iſta ligni Sancti adminiſtratione fieri expedit. Cæterùm graciles, cholericos,& facilis tranſpirationis homines, ſtrictum pectus habentes, & pulmonarios,& omnino inconſuetos non videtur aër ſtuphæ ita iuuare. Multis aluum,ac vrinas adſtringit ex accidenti,iuncturas laxat,alijs caput replet,oculos hebetat, & auditum. Præſertim verò eos lædere ſolet, qui è ſtupha egreſſi,ſe ſtatim libero aëri committunt, cùm inuenti ſint qui propterea in repentinam Apoplexiam,vel in aliquem alium eius generis morbum inciderint. Propterea conſulo,vt paulatim aſſueſcant ad nouum aërem,apertis interdùm feneſtris, interdum ſtuphæ calore remiſſo,ac tranſeant ad cameras minus calidas. Cæterùm haudquaquam ſanis hunc ritum inſtituo, ac noſtris minimè: ſed hanc partem volui in tota reparatione Thermarum,tanquam primam conſtituere,& quaſi commune quoddam Tepidariũ, in quo ſubinde ad priuatos vſus & ſudationes, & lauationum reliquos ordines moliremur. Itaque iam de his dicemus.

De vaporarijs, & ſudatorijs in priuatis hypocauſtis. Cap. XVIII.

πυριατηρία. SVDATIONES autem in vaporarijs, quæ Græcis πυριατηρία vocantur, in ægritudinibus duntaxat perſanandis comparati ſolent. Vbi, ſcilicet ex alto in extimam ſuperficiem obnixè trahere intẽtio eſt,calfaciendo, ac impensè exiccando, aperiendo, attenuando, ac per ſudores,perq; halitum celerrimè vacuando: frigidis potiſſimùm,humidisq; naturis & paſſionibus ſummè vtile, & certis alijs caſibus, quos dicemus: Expectanda autem eſt humorum concoctio,niſi materia ipſa,quæ eſt in cauſſa,aut in promptu exiſtat,aut vtique turgeat, ſicut in venis vt plurimum facere cogimur. Tumq; ſurgente iam ſole,ac ægro exactè omnibus excremẽtis è latis meatibus vacuato, ac ieiuno ſtomacho, res ita ineatur. Eſto in primis hypocauſtum concalefactum,vel conclaue ipſum benè clauſum,& ſtipatum;claris & odoris ignibus efferueſcente camino, quem ad modum propoſuimus. Cubiculo autem anguſto exiſtente, diligenter fumus euitetur,præcipuè verò grauis, turbidusq; ille carbonum vapor, qui ſæpè incautis magnum intulit periculum: Interim verò paratum ſit in proximo angulo tuguriolum, lectiſternijs nimirùm, toralibus circuntenſis, quod nudus ſubintret æger. Vbi ſidens in ſeſſicula, *Stupha ſicca.* mox ſubditis per miniſtros claris,rutilisq; carbonibus,& conſperſis,quæ opus fuerint,pulueribus, ſudet ad tolerantiam,adaperta ſolùm à facie interdum cortina, vt aliquem frigidi aëris reſpiratum accipiat. Vel ſi minus ſicca illi affectui,aut naturæ conueniant, humidi *Stupha humida.* in Sudatorio vapores ſunto. Nempè decoctis pro ratione in capaci lebete herbarum faſciculis,vel ſeminum & id genus alijs pugillis,eoq; bulliente ſuppoſito. Aut lapidibus aliquibus, vel pyrite, vel molari,ſeorſum ferueſactis,in lebetem ipſum iniectis,extinctisque ignei vapores excitentur. Materia rerum eiuſmodi ſuppeditanda, varia eſt, pro varia intentione, ſumpta à natura ægrotantis,ab effectu ipſo, & à particula laborante. Ad ſummã, Diſcuſſorij generis ſunto,ſubtilium,ſcilicet partium,olida,& anodina,& qualia in articularijs doloribus,in antiquo capitis dolore,diutinisq; neruorum,& aliorum morborum malis ſumuntur. Flores Chamæmeli,meliloti,centaurij, ſtæchadis, roriſmarini,comæ abſinthij, abrotani,heliochryſi,menthæ,ruthæ,ſampſuci,ſaluiæ,origani, calamenti,pulegij,praſij,folia lauri, braſſicæ, hederæ,vrticæ, ſtipites gariophyllorum,macis,agalloci, cupreſſi nuces, & ſemina eiuſmodi, vel omnia, uel aliqua. Permaneat æger, ſi tolerare poterit, quandiu totus ſudore perfundatur,horæ ad minus dimidium,tumq; linteis obuolutus in proximum lectulum incat,tegatur,tergeatur ſudore,ut in alijs anteà diximus. Sudationibus tam natu*Vtilitates.*ralibus, quàm arte paratis pluries utitur Celſus, ut lib. I I I. cap. ult. Ad neruorum reſolutionem,ſubijcienda (inquit) pruna lenis,& ſulphur, atq; ita id ſuffumigandum,idq; aliquandiu faciendum. vtitur & Paulus in Elephantiaſi, adhibitis quoq; exterſorijs, ac balneis naturalibus. & item in frigidis omnibus paſſionibus,quæ miſcellam carnis laxare ſolent, cruribus inflatis, abdomini tumido, ſentum ſqualidum habentibus ex malo habitu,

ac iam

ac iam factis hydropicis. Ad Voluulum item & Colicum cruciatum, fomentis ad eandem ſententiam applicatis, ex furfure, milio, & conſimilibus. Ad ſquamas autem vteri, ſcabroſaſque puſtulas pruritum his locis inducentes, tùm calida inſidere, tùm ſudare quoq; ita expedit. Ad reliquias autem Morbi gallici, hæc vaporaria ſunt hodie de extremis: inueterata nimirùm affectione, & quæ reliquerit vel capiti, ac iuncturarum dolores, vel tumores in muſculis, qui occalluerint, vel puſtulas, vel palati, aut naſi, aut gutturis vlcera. Quibus affatim ſudare in vaporario iubere ſolemus, præmiſſa tùm vniuerſi corporis vacuatione, tùm præſertim ligni Sancti aut aliqua huiuſmodi generoſi medicamenti adminiſtratione præcedente. Horum vero affectuum contumacia vt radicitus extirpetur, hic puluis ex maioribus diaphoreticis in prunas ipſas Vaporarij cōſpergendus eſt vel conſimilis alius. Styracis calamitę, Myrrhæ electę, Olybani, maſticis, Ladani optimi, ana.drach. ij. Macis drag. I. fuſtium gariophyllorum, nucis muſcatæ, Cinnamomi, ana drach. iij. Corticum nucum pineorum, cort. nucum cupreſſi, ana drach. v. Galliæ muſcatæ ad odorem ſemidrachma: fit puluis, vel Theriaca. excipiuntur Paſtilli, pro tribus vicibus. Nonnulli Cynnabarim quoque in ſuffumigio commiſcent, quod tota mineræ qualitate hanc aiunt luem deſtruere, confirmatis interim aliquo mediocri gargariſmo dentibus, ac gingiuis, è quibus partibus occulta eius medicaminis proprietate, cotylas crudi & contumaciſſimi phlegmatis videbis emanare. Breue & nobile quo utor, Cinnabaris vncię duæ, Thuris maſculi vncia, Galliæ muſcatæ drachma: vtitor ad dolores artuum, atq; capitis contumaces, in tribus vicibus. Cæterum ſolent aliquando medici, vt remedium facilius ſit, in dolium ſubditis eodem modo prunis ægros mittere, ac ſudationes moliri. Quale ex Aræteo, & Archigene in Diabete paſſione miniſtrat Aëtius: nimirum vt caput extrà dolium promineat, vnde frigidum aërem attrahat, reliquum verò corpus omne vaporatione ipſa calefiat. Doliaris vaporarij ad hydropicos extenuandos meminit Gal. in lib. de vtil. reſp. à Cryſippo Cnidio laudatum. Hoc verò genus Sudationum in Dolio, audio quibuſdam medicis in Germaniæ partibus frequenter vſitari, quippe qui in illis Hypocauſtis totum annū degunt. Sunt qui ægros in furnum mittant, prominente itidem extrà præfurnium capite, quibuſdam è plebecula idoneum, quibus non ſat commodè alia remedia ſuppeditant. Vt idem vſurpat Aëtius, ad Ranæ rubetæ inquit virus, ſtuporemq; excutiendum, ſimiliter dolium, aut furnum feruefacito, igneque extracto, laterum pro ſedili adponito, & ægrum immitti, multumque ac diu ſudare iubeto. Nas verò in frequenti vſu, ſimplici tina contenti ſumus, quod vuglo noſtri veteres uidentur Semicupium dixiſſe. In cuius uidelicet margine æger circumpalliatus nudus inſideat, ſuppoſitaque patina ænea incoctis, uel aliquo eius generis puluere prunis conſperſo. Vel quod paratu facillimum habemus, & utile, laminis ferreis igne candentibus ſuppoſitis, ac aceto conſperſis ad ſudationes. quo remedij genere uſum legimus Alexandrum Trallianum lib. I. cap. XVI. Confert ad reſolutionem, ac coxendicum dol. ex molari lap. ignito, ac vino cōſperſo in tina. idem ſi concitatis motibus ęger, exercitetur, inambulet, currat, quotidie lauetur, ut contentus in eo uapor excutiatur. quod & ad Arcquati ſqualidum uirorem tollendum erit ualde utile, inclinato iam affectu. Porrò pro ſicco uaporario ueteres defrictionibus ex Nitri uſti, aut fęcis aridæ uſtæ puluere utebantur. Hodie communiter exerceri diu, ac multum ægros imperant, geſtari, ac Sudationes moliri, alios in balneis & in Stuphis, alios ad Solem. Ita ſanè duas Thermarum partes in priuatis balneis æmulati ſumus, Tepidarium ſcilicet atque Laconicum. Nunc ad Lauationes ueniemus.

Morbi Gallici Stufa.

Suffumigium.

Doliaris vaporarij Sudationes.

Sudationes in Furno.

Fotus in Semicupio ex Scoria ferri.

De Balneis Artificialibus Priuatis ac facilè parabilibus. Cap. XI.

QVANQVAM uerò priuatas iſtas lauationes extrà balneas parari debere, nobis intētio eſt, neutiquam tamen apud antiquos, qui lautas illas habebāt Thermas, id inſitatū fuiſſe quis exiſtimet. Vel quia nō eſſet alterius balnei cōmoditas; ut Labra, quæ parari in caſtris conſueuiſſe meminit Galenus 5. de Sa. tuen. quas proprie balneas uidētur dixiſſe, quaſi diminutiuo à balneis nomine, ac parua, uel priuata balnea. quas ſæpè legimus in Plinio, & planè in cōpēdiaria C. Vellei Pateculi hiſtoria, q. in caſtris uerſatus Tyberij Cæſ. laudi tribuit apparatui bellico, in quo & medici eſſent, & in hoc ſolū importatū inſtrumētū balnei, ut nihil deeſſet ualetudini. Vel balineæ dicūtur, quas hoſpitalitatis officio tū parari ſolitū fuiſſe legimus, ut de Vlyſſe meminit Homerus, re

Balnea preuata in caſtris.

cognito à nutrice eius dum lauaretur, iam admodum anu. Vel ad priuatas commoditates, vt de Auguſto teſtatur Suetonius, qui quùm neruis laboraret, quotieſcunque marinis aquis, vel Albulis vtendum eſſet, contentus hoc erat, vt inſidens ligneo Solio, manus ad pedes alternatim iactaret. *Ligneum Solium.* Ex quibus intelligitur, quòd non eſt nouum, neque difficile hunc morem imitari: nam etſi illis careamus delicijs, ſatis erit tamen ſi noſtra balnea ſine incommodo, quo ad eius fieri poterit, vtamur. Danda igitur opera in primis eſt, vt pro his quæ inſtituimus, opportuna ſint omnia. *Requiſita in balneis.* Tempus idoneum, cameræ bene ſtipatæ, ac temperati caloris, lectiſternia, ac varia linteamina parata, quæ in his opus ſunt: & ſuper hæc diligentia miniſtrorum, qui requiſita tempeſtiuè, & quantum fieri poterit commodè exequantur. Simul atque concalefactæ aquæ puræ, ac dulces habeantur, quæ trifariam ad minus temperari poſſint, calidæ, calidiores, & tepidæ ad præſcripta Thermarum inſtituta. *Peluis ſeu Concha. Tina. Labrum.* Peluis deinde, ſiue Concha lignea ad ſtaturam hominis oblonga in cubiculo collocata ſit, quam cùm Græcis Baptiſterium vocat Plinius iunior, ac vulgò parùm deflexa voce Capiſterium. Medici verò non incongruè Tinam appellant. Quo planè vaſis genere vtebantur etiam veteres in priuatis balneis, quod labrum appellabant, & ſiue ænea fuerint materia, ſiue lapidea, ſiue lignea, portatilia aliqua fuiſſe conſtat: quod declarat per epiſtolam Cicero ad Terentiam vxorem, cui ex itinere ita mandat: Labrum ſi non eſt in balneo, fac vt ſit. Ad vſum autem, quoniam cum hoc ritu vniuerſum ferè vitæ regimen, ac ſanitatis tuendæ ſtudium coniungitur: idcirco reuocare hic in memoriam oportet illa, quæ ad vſum lauationum in Stuphis neceſſaria eſſe diximus, de præparatione ad balneum, de exercitij modo, de hora & tempore balnei, & quòd aluo prius inanita, & ante cibum ineundum eſt. Qua in parte Galeni præcepta in libris de Sanitate tuenda, vt in reliquis quoque huius voluminis inſtitutis, in quoddam veluti compendium redigemus. *Aurea ſententia Hippocratis.* Harum ergo rerum ſeruandarum ordinem exquiſitè continet ea aurea Hippocratis ſententia in Epidemijs libr. v I. LABOR, CIBVS, POTVS, SOMNVS, VENVS, OMNIA MEDIOCRIA. In qua ſententia, vt I I. de San. tuen. interpretatur Galenus, & modum ipſum ſingulorum definiuit, addito ad finem epitheto, mediocria: & tempus, ordinemque ſignauit, ipſa verborum ſerie. *Sanitatis cuſtodia ab exercitio.* Quippe ſanitatis cuſtodiam à labore auſpicandam eſſe, laboris nimirum communi appellatione, quæ omne genus exercitij comprehendat, & item frictiones, & balnea. *Exercitationis tẽpus.* Mox cibus ſequi debet, & potus, deinde ſomnus, & reliqua, vt cuiq; competit. Ad exercitationem verò commodiſſimum tempus eſt, eodem auctore, iam peracta externi cibarij duplici concoctione, & ea ſcilicet quæ in ventre, & ea quæ in vaſis ſanguinis agitur. Contrà autem (v I. de ſan. tue.) non leue, inquit, incommodum illis accidit, qui à cibo repleti ſe exercent. *Exercitij, ac balnei incõmoda à cibo.* Siquidem & caput impletur vaporibus, & in iocinore aut ponderis ſenſus, aut diſtentionis, aut vtriuſque percipitur. Eademque incommoda eos ſequentur, qui balneis à cibo vtentur, diſtentiones hypocondriorum, flatus ventris, capitis grauitas, ſenſuum & omnium virtutum, præcipuè animalium hebetudo. Et periculum ſubinde, ne cibi incocti, ac ſucci multitudo in omnes animalis partes rapiantur. *Tẽpus balnei.* Propterea diximus, matutinum tempus eſſe tum exercitationibus, tum balneis idoneum, his præſertim qui mediocriter cænauerint, aluo tunc inanita, ac ieiuno ſtomacho, v I. de San. tuen. Exercitationum autem quoniam uniuerſa ratio in conſuetudine uerſatur, nimirùm quæ non excedat cuique conſuetum modum; idcirco melius eſt ad imitationem Galeni (ut ipſe de ſe narrat eodem libr. v I.) qua die quis balneo erit uſurus, præſumpto de mane breui ientaculo ad conſueta exire negocia, quæ & ipſa exercitij genus ſunt commodiſſimum. Subinde inclinante iam die, hora uidelicet xx I. æſtate, uel occidente iam ſole per hiemem, balneo utendum: quando & præſumptus cibus iam concoctus eſſe in uentre poſſit, & externæ diei digeſtiones omnino peractæ, & in uentre, & in uenis. *Exercitij vtilitates, & balnei.* Præſtabit Exercitium caloris innati augumentum, I I. de San. tuen. Quippe calefiunt corpora noſtra & balneis, & thermis naturalibus, & inſolatu, & igne, & calidorum medicaminum fotu: cæterùm hæc ab extrinſeco calefaciunt: exercitium uerò innatum excitat calorem, qui eſt omnium bonorum cauſſa, & ipſa uita. Balneum recuratoria ueluti pars, I I I. de San. tuen. duplex affert beneficium: nam & excrementa quæque à toto corporis ambitu deterget, expurgabitque; & ipſum corpus à laſſitudinis periculo tutum reddet. *Mora ĩ bal.* Sedeat autem in balneo, ac lauetur, tergeaturque, quantum cuique opus fuerit, horæ ſpatium, uel ad minus dimidium: longè enim alia ratio eſt, eius qui ad munditiam lauatur, & eius qui aliqua morbi occaſione diu in balneo teneri debet. Quam ob rem generalem hic lauationum rationem habebimus, poſt hæc quid ualeant in ſanis, & demum in morbis curandis, explicabitur. *Frigidæ lotio.* Omnino exiturus à balneo, ſiue ſanus ſit, ſiue æger, niſi alterius Solij frigidi copia ſit, in quod

totus

totus confertim inſiliat, multa certè aſperſione aquæ frigidæ perfundatur. Cuius ſanè partis in balneo prima eſſe debet intentio, nam (vt ex Galeno, ac diutiſſimo veterum vſu probauimus) ex hac quæ fuerant excalfacta, innoxiè refrigerantur, ac vires denſata cuti firmantur, & ſine frigida nihil iuuantur. Vel tepidiuſcula aſperſione vtatur, ac madore deterſo, oleo leniter perungatur. Deterſionis verò per oleum ſingularis hæc vtilitas eſt. I I I I. *Vnctionum vtĩ balneis.* de San.tu. quòd oleum cum mediocri frictione, & quæ tenſa ſunt remittit, & quæ inter exercitium vehementius fatigata ſunt, emollit. Præſtat & hoc non mediocre commodum, quòd exiguos cutis meatus opplendo, ab extrinſecus ambientis iniuria vendicare poterit, & veſtimenti inſtar calorem natiuum munire, & ſudores inhibere. Vt hinc maximè vniuerſa ratio Sudationum, inunctionumque in balneis haberi poſſit. Quos largius antiqui ſudare volebant, eos neque à balneo, neque antè balneum vnxiſſent: quod perpetuò in his, qui aut cruditate, aut plenitudine premuntur ſeruandum eſt. Sed diu hos tenebant in Laconico, & mox in calidum ſolium mittebant. At contrà, qui longo morbo laboraſſent, extenuatiq; fuiſſent, hos vbi in calida lauiſſent, ac poſt frigidæ ſolium ſudare incæpiſſent, perungebant. In ſanis autem, quod frequentius vſueuenit, quibus aut longo itinere, aut exercitatione, aut alio quouis pacto corpus eſſet exhauſtum; hos non ſolùm à balneo, ſed & antè balneum vngi imperabant. *I I I. de Sa. tuen.* Nos illis Sudatorijs deſtituti primùm cui ſudare opus fuerit, exercitium iniungemus; poſteà eum in Tinam calidam, calido item & ſtipato cubiculo, demittemus: exinde in lectum proximum benè conſtratum, & calſactum ducemus, vbi & largè ſudare, deterſo interim madore, aut etiam dormire, vt copioſius ſudent, iubebimus. Cùm verò is in naturalem habitum redijſſe viſus ſit, in Solium frigidum mittemus, vel multa frigida perfundemus, vel tepida, ſi horruerit primò frigidam. Tum mollibus linteis deterſus, dulci oleo, aut butyro (Plinio, & Galeno teſtibus) vbi olei copia non ſit, leuiter perungi poterit. Quod ſi is frigidæ natationi aliâs aſſueuerit, hoc aget ſecurius, atque vtilius. Sin faſtidierit, ſciat ſe prætermittere partem balnei admodum vtilem: ac ſit ſaltem contentus vnctione molliori, & cauere per eam diem à quocunque aëris exceſſu. Illam verò equidem neceſſariam puto, ſenibus maximè, & valetudinarijs cautelam, immò nemini fore inutilem, *Vnctio ſtomachi ante baln.* vt quoniam ſtomachus mediocri ſolet calore balnei relaxari (gaudet enim forti extrinſecùs calore V I I I. Methodi.) idcirco antè balneum muniatur, vel Maſtichino oleo, vel Melino, vel vnguento id genus aliquo, vel, prout cuique opus eſſe videatur, cerato ex Maſtiche, atque aromatis, quod applicitum illi parti perpetuò teneatur. Poſtrema verò ex oleo *I I I. de Sa. tuen.* ſaltem communi deterſio totius corporis, duplicem illam, quam item ex Galeno reſtituimus, præſtabit vtilitatem; tum vt veſtimenti inſtar muniat, caueatque corpus ab externi aëris ambientis iniurijs. Habet enim omne oleum emplaſtici vim medicamenti, V I. de Sa, tu. quod videlicet exiguos cutis meatus opplendo, prohibet inſiti caloris tranſpirationem, præcipuè Hiſpanum oleum. Nos vel omphacinum accipiemus, vel violaceum, vel Amigdalinum, vel aliquod eius generis, pro his qui frugi lauari debent, & non delicijs. Quibus verò precioſi alicuius vnguenti, vel olei copia fuerit, pro delicatis maximè & imbecillis, id erit aptiſſimum. Vbi quis autem ita lotus, atque blandè vnctus ad priſtinam mediocritatem rediiſſe uiſus fuerit, cænet, & à cæna ſubinde interpoſito ad minus duarum horarum *Sõni à balneo vtilitas* ſpatio, ad ſomnum ſe conuertat: minimè ignorantibus nobis, quòd NIHIL AEQVE CONDVCIT CORPORI, tùm concoquendis, æquandisque humoribus, tùm viribus recreandis, quàm ſomnus, & ſomnus à balneo. Cæterùm de electione ſalubrium iſtarum lauationum, certum tempus non ſtatuitur: alijs enim inſeruiendum conſuetudini erit, *Lauationũ electio per naturas, & tempora.* alijs neceſſitati, alijs conſtitutioni ambientis aëris, & caſibus conſimilibus. Quibus ob aliquam morbi neceſſitatem balneis vtendum erit; planè infrà conſtabit, quòd alij ſemel in die, alij etiam bis, imbecilles verò alternis ſaltem diebus eis vtentur. Sani prout aſſueuerint: Vel prout ex occaſione iuuamentum ex eo ſenſerint. Aſſuefient autem pro natura, ætate, & tempore paulatim. Frequentius enim iuuenes, & qui conſiſtenti ſunt ætate lauari debent: Senes minus. Plus calidæ & ſiccæ naturæ, minus frigidæ, & minimè humidæ. Plus æſtate quam hieme. Quam rem melius quiſque cognouerit ex Galeni inſtitutis, quæ iam in ſanis, & poſteà in ægris deſcribemus: nam hæc hactenus communiter dicta ſunt.

De vſu balnei aquarum dulcium temperatarum in cauſſa tuendæ Sanitatis. Cap. XX.

DE Lauationibus itaque in ſtatu ſanitatis, duo principaliter attendenda ſunt: vnum quidem eſt natura vtentis, quam impræſentiarum penes ætates, & quadantenus penes temperiem diſtinguemus: alterum verò eſt ipſum balnei temperamentum. Hoc eſt, quod pro ratione ſingularis naturæ, ætatis, regionis, & temporis, & neceſſitatis comparetur, ac temperetur. Qua in parte hæc ſunt Galeni inſtituta. *Infantibus primo de ſa. tu.* Infantibus quidem recens natis, & circà primos annos balneum eiuſmodi ſalubriũ aquarum idoneum eſt. *Infantibus Thermę inimicę.* Salubres autem vocamus, inquit, exactè temperatas, accommodatasque illi naturæ, uim. ſ. calidam humidamque habentes. Qua planè ratione haud quaquam ſalubria huic ætati eſſe dicimus balnea, quæ ex natura minerali medicam vim aliquam præ ſe ferant, omnia enim talia manifeſtè ſiccant. *Frigidæ lotio.* Multo verò maximè à frigidæ lotione coërcendi ſunt infantes: nam etſi hunc morem ſeruent quædam efferæ gentes, vt Galenus inquit, in Germania, quod idem in Britannia meminit Cęſar, & in Scythia, parum tamen emolumenti ſi res ſuccedat; ſin minus, detrimenti multum inde conſequi poſſint. Quam maximè autem ſtudendum nutrici eſt, vt dum fricat, dumque lauat puerulum, ne lac ei in vẽtriculo crudum inhæreat. Periculum enim eſt, ne prius quàm probè ſit concoctum, per corpus digeratur, & caput præcipuè aggrauet. Quod vitabitur, ſi nutrix obſeruet, vt poſt longiſſimum ſomnum, curet infantem, & omnino caueat ne quid nutrimenti ante lauationem, neque antè frictionem puerulo præbeat. Ad hæc tempeſtiua lauatio multa infantium vitia corrigit: facit ad tuſſim, ac grauedinem, ad fœmorum intertriginem, lacte poſt lauationem oblito, ad infeſtasque paſſiones ſub primorum dentium ortu. Prohibetur autem in quibuſdam infantilium malis, vbi ex multa tùm humiditate, tùm ventoſita te laborant: veluti in Hernia accidit, & vmbilici procidentia, quam Græci ἐξόμφαλον dicunt: in his enim paſſionibus non ſat commodè calidæ lauationes miniſtrantur. *Pueris, Ga. 1. de ſa. tu.* Porrò à primis annis Pueri, cum crebris balneis abſtinendi ſunt, aſſuefaciendi, auctore Galeno, prius exercitatione aliqua vtantur, & poſt deinde in balneum mittantur. *Adoleſcentibus.* Quod ijs declinantes variolas ſanare, earumque veſtigia delere valent, Auicenna. A quartodecimo autem anno, quanquam plerique amnes & ſtagna inire condiſcant, vt de Natationibus id genus dicemus poſteà, calida tamen potiùs quàm frigida vti debent, vt qui hanc non dum citrà noxam tolerare valent. A ſecundo ſeptennio in totum ferè tertium, cauendum pariter à frigida eſt, quippe eorum augumentatio ni contraria. Vbi verò plenè eſt auctus, non ſolùm temperatæ, ſed frigidæ etiam committendus eſt. *Iuueni, Gal. 1. de ſa. tu.* Iuueni enim duras, tenſasque emollit partes, & ſi quod putre excrementum intus ad cutim hæret, vacuat, vireſque confirmat. Vitanda verò huic ætati, & his qui optimo ſunt temperamento, exactè calida eſt & vehemens motus, & exudatio nimia in hypocauſtis, ne ſupra modum calidi ex natura ſpiritus ferueſcant. Hac enim de cauſſa eos diſſuadet Galenus ne in Laconico diutiùs commorentur, ſed vt tranſeant tantùm ad ſolium vſque, & inde confeſtim loti feſtinent ad frigidam. *Senibus bal. 5. de ſa. tu.* Senibus verò adhuc vegetis & robuſtis, temperatarum lauacrum eſt maximè idoneum, & vinum dulce à balneo, inquit Galenus. Quibus id verbum propriè quadrat, quod ex Homero vate ſapientiſſimo hic ipſe citat.

Vt lauit ſumpſitque cibum, dat membra ſopori.

Cùm enim ſenectus ſit frigida & ſicca, per calefacientia, & humectantia aptiſſimè corrigitur. Stomacho his antè balneum inuncto, vt paulo ante diximus, ne ex balnei tepore relaxetur. Seniores autem propter virium imbecillitatem aſſiduum balnei vſum minus ſuſtinent. *Mulieribus bal.* Quo modo autem mulieribus balnea conſulenda ſint, ſpecialem conſiderationem nõ habemus. Plurima pars ob multam humiditatem, ac carnium molliciem, eàdem qua pueri ratione lauandæ ſunt. Aliquæ ſenum modò parcius lauentur declinante ſcilicet à iuuentute iam ætate, ac pluribus maximè effœtæ partibus. Aliquæ iuuenum, vt quę viragines ſunt. Quo modo verò mulieres ad nitorem, & candorem ſe lauare ac detergere debeant; hoc pertinet ad Decorationis partem, quam libro tertio exarauimus, & ut lomento præcipuè fabarum vtantur pro deterſorio, vt paulo ante diximus.

mus. In vniuerſum verò de abſoluta balnei ratione hoc eſſe dixit Paulus, vt omnibus tutiſſimum ſit, aptiſſimumque & viro, & mulieri, & puero, & priuato: Sed his præcipuè qui ex pluri ocio multas ſolent cruditates congerere, crebroque infirmantur. Potiſſimùm verò his, qui cutis ſunt adſtrictæ, ac ſuliginoſis abundant excrementis, quod Galenus de Primigene Peripatetico atteſtatur, v. de ſa.tu. nam congeſtis illis fumidis excrementis, febres confeſtim excitari poſſunt; qui ſi bis etiam in die lauentur, apprimè iuuantur. Saluberrimum pariter laborioſam vitam degentibus, qua certè nomine Recuratoriæ pars balneum dictum eſt I I I. de ſan. tu. Nam cum à defatigato corpore ſæpenumero laſſitudines, exuſtiones, ſudamina, pruritus, ſcabieſque experiantur, vel reſtricta inopinatè cute, Lethales interdum obſtructiones incurrunt, aut pleuritim, aut principalis alicuius viſceris phlegmonas; ab his omnibus vendicant balnea. Qua in parte illuſtria adeo exempla ex Galeno dedimus, de his qui ſub Sole ardenti, aut longo itinere, aut magnis laboribus defatigati, maximè ſitibundi, ac ferè emortui, ex balneis ſtatim recreabantur, ſiti ſedata, calore qui febrem minabatur, remiſſo, ac omnia denique pro naturali habitu recuperabant. Contrâ qui non lauiſſent, aut febricitare conſueuiſſe, aut multo tædio, ac grauato capite perſeuerare. Sed omnes hę laſſitudinis ſpecies, extrinſecæ cuiuſdam cauſæ vicem obtinent. Verùm balnei vſus non has ſolùm, ſed ſpontaneas quoq; ſedat laſſitudines, quæ ſcilicet ſponte, ac nulla præcedente commotione, aut labore fieri ſolent, de quibus eſt præclarus ille Hippocratis Aphoriſmus. v. ſect. I I. Spontaneæ laſſitudines morbos prænunciant. Quæ quoniam triplicem ſolent facere ſenſum ab affectu ipſo, I I I. de ſan.tuen. alia tenſiua dicitur, alia inflammatoria, & alia vlceroſa. Harum autem in totum duplex eſt cauſſa, aut plenitudo, ſcilicet, quam Græci πληθῶραν, aut vitiati ſucci copia, quam κακοχυμίαν appellant. Eſt autem plenitudo X I I I. Methodi, vbi æqualiter inter ſe ſucci unt adaucti. Cacochymia autem, vbi vel flaua bili, vel nigra, vel pituita, vel ſeroſis humoribus refertum corpus eſt. Ergo plenitudo tùm ſanguinis miſſione curatur, tùm frequenti balneo, tùm exercitatione, tùm frictione, tùm digerentibus medicamentis, & præter hæc omnia, inedia. Diſtinctione tamen adhibita, an cum febre intelligatur, an citrà febrem. Siquidem febris non adſit (monet eodem loco Galenus) omnibus his vtare, ex ratione eligens id, quod melius eſt. At ſi iam in febrem inciderit æger: tunc nec exercitatione vacuare exuperantiam licet, nec vnctione, quæ excalfaciat, ſed nec multa frictione, nec balneo: immò ſanguinis miſſione, vnà cum inedia, vel purgatione aliqua. Sicuti etiam excluſa febre, intelligendus mihi videtur locus eiuſdem ex Hippocrate V I. de morbis vulg. Commen. v. commen. 29. Et in Pręſagio experimentis confirmato: Vbi in ſanguinis miſſione facienda, ſi ſanguis, inquit, craſſior percipitur, hos præſtat matutino tempore experrectos, ac poſtquam ad horam vigilarint, prius lauari, vel obambulare, & deinde ſanguinem de more educere. Qui mos in trahendo è ſumma cute ſanguinem in ſtuphis, ſeruari debet. Specialis autem quidam balnei modus in quolibet affectu laſſitudinis eſſe debet. In laſſitudine enim tenſiua, quæ factæ iam plenitudinis ſoboles eſt; diu in temperato balneo commorari oportet: adeoque ſi hominem bis, atque iterum laueris, & à balneo de more inunxeris, plus profeceris, multa prius exercitatione, aut frictione adhibita. In laſſitudine porrò inflammatoria, quæ & plenitudinem ſimul, & ſuccorum vitium habet in cauſſam; eodem quo tenſiua modo tractandus eſt patiens, qui tamen longiorem in balneo moram contrahere debet, & aqua item ſit paulo tepidior, vt fuſius humectetur. In laſſitudine autem vlceroſa, quæ ſuccorum vitio propriè conflatur, ſi tempeſtiuè balneum miniſtretur, valde contulerit, molli præſertim vnctione adhibita ex oleo, quod omnis ſit adſtrictionis expers. I I I. ſa.tu. Sicuti etiã in illa alia quartæ ſpeciei laſſitudine, quam videlicet ariditas quæpiam genuit, facto eſt opus, niſi quia calidiorem aliquanto aquam eſſe oportet, inquit Galenus, quæ ſenſim contrahat, calefaciat, atque roboret cutim. Calidiorem item conuenit eſſe aquam gracilibus impinguandis, eadem ratione V I. de ſan.tuen. Solet enim eorum temperamentum eſſe calidius, ac ſiccius, quare hi haud longa exercitatione antè balneum opus habent, nam his abundè ſatis ambulatio faciet, deinde balneum, & mollis ex oleo frictio. Hos verò à cibis balneum quoque iuuat, atque incredibile eſt, inquit Galenus, quam obeſi aliqui hac victus ratione ſint redditi. In intemperie verò ſicca, tâm corporis vniuerſi, quàm particularis alicuius membri, puta ventriculi, vel inteſtinorum, vt fuſius item humectetur, longiſſimè in temperatarum aquarum balneo ſidere oportet, & per horarum ad ſummum quatuor interuallum lauationes iterare, mox oleo ſe inungere, veſcique, ex Galeno monet Paulus. Qui frigido autem atque humido temperamento ſunt, valentiores motus deſiderant, nec ſi in Sole exerceantur, læduntur, nec etiam ſi balneo abſtineant, Atrophuntis

Ocioſis bal. 5. de ſa.tu.

Laborioſis.

2. de ſa.tu.

Laſſitudinis duo genera.

Spontaneæ laſſitudines III.

Plenitudinis & Cacochymiæ curatio.

Plenitudini cũ febre.

Locus Hippocratis.

Tẽſiuæ laſſitudini, Gal. 3 ſa.tu.

Laſſitudini inflammatoriæ, Gal. 3. de ſan.tu.

Laſſitudini vlcer. Gal. 3. de ſa.tu.

Laſſitudini quartæ ſpeciei, Galen. 3. ſa.tu.

Gracilibus, Gal. 6. ſa.tu.

Siccæ intemperiei, Gal. 7. Metho.

Frigidę & hu.tẽp Gal. 6. de ſa.tu.

Atrophun tis. 6. de ſa. tu. *Pinguibus, Gal. 6. de ſa. tuen.* *Retētionib. excremēto rum.* *Somno & vigiliæ.* *Amātibus baln.* *Reconualeſcentibus.*

(ita enim græcè vocat Plinius eos, quorum membrum aliquod ex nutrimento non iuuatur, & gracileſcit) mediocrem perfuſionem iniungit Galenus, neque eſſe ſudandum. Contrà, nimium pingues extennat balneum: quibus tamen cauendum à cibo præter cætera balneū, vtpote quos & ante cibum non iuuat, nam ex balneo maior fit diſtributio nutrimenti. Quo nomine increpabat Galenus Eraſiſtrateos, qui quoſdam adeo ſanguine refertos, vt fermè venæ præ multitudine rumperentur, tentabant per vſum balnei extenuare, cùm hi ſanguinis miſſione potius ſint vacuandi, veluti ſuprà eſt dictum. Proin tutius craſſis tum larga exudatio conſulitur, tùm aquæ cuiuſpiam medicatæ vſus. Porrò vtiliter etiam balneum adhiberi ſolet, vbi aluus, aut vrina ex aliqua cauſſa, vel etiam in febribus retinetur. Facit ad vigilias: Balneum, inquit Galenus IIII. de ſa. tu. non in poſtremis eſt eorum, quæ ſomnum inducunt: immò qui eo vſi ſunt, propenſiores ad ſomnum fieri ſolent, niſi quidpiam maioris momenti obſtiterit. Eſt autem balneum paulo ante cœnam miniſtrandum. Paulus Aegineta conſulit amantes, & ob cupidinis affectum mente ferè ſolutos, ſqualidos, meroreque tabeſcentes, duci in balneum debere: nam facit ad humectandum, & moleſtias animi alleuiat. Reconualeſcentes, inquit Galen. 7. Methodi, ad conſueta paulatim reducendi ſunt, geſtationibus, ambulationibus, frictionibus, balneis, atque vnctionibus vtantur, tàm antè balneum ſaltem ſtomacho, quàm poſt balneum vniuerſum. Et in ſumma media ſit ratio inter eam, quæ ſanorum propria, & ægrotantium. Hæ ergo ſunt in tota latitudine ſanitatis balnearum vtilitates: nunc earundem vſum in morbis, & primò in febribus oſtendemus.

De vſu balnei temperatarum Aquarum ad omnes Febres communiter. Cap. XXI.

Temperatæ aquæ.

DIXIMVS, quòd dulcium calefactarum aquarum, triplex eſt differentia, Galeno in III. de ſan. tuen. auctore: Temperatæ, ſcilicet Tepidæ, & plus iuſto calidiores. Si media (inquit ipſe) temperie ſint, vis calida & humida eſt. Sin tepidiores, humida & frigida. Quòd ſi iuſto calidiores fiant, calida quidem, ſed non perinde humida. In Febrium ergo curationibus per balneas, de temperatis vniuerſus ſermo noſter intelligendus eſt, dimiſſis calidioribus, atque tepidis: nimirùm quæ temperamento noſtri corporis, immo eius particulariter hominis, qui balneo uſurus eſt, exquiſitè congruat. Quod paſſim ex Galeno proteſtabimur. Proſunt autem temperata balnea febribus duplici nomine. x. Methodi: prima, ſcilicet ratione, & ex accidenti, vtpote quæ ex partibus varia facultate præditis componuntur. Nam balneum, vt aqua eſt, fieri non poteſt, quin perpetuò humectet, atque refrigeret, quod communiſſimè omni febri conuenit. Vt autem acquiſititia qualitate calens, eductis feruidis illis vaporibus, corpus refrigerat, atque in ſuam temperiem reducit. Cui rei præclara Galeni atteſtatio eſt, infrà dicenda in curatione Tertianę ſcilicet primo ad Glauco. Atteſtatur & effectus ipſe, quem Macrobius poſuit in quæſitis: Cur in exitu ex balneo frigida vrina mingitur? Nimirum quia omne balneum calidum, dum trahit à centro ad ſuperficiem calorem, corpus extrinſecùs calefacit, refrigerat intrinſecùs. Temperatarum itaque vis calida & humida eſt, aperiens, penetrans, digerens, ſemper humectans: quare vbi quis ſicco corporis affectu detinetur, vt in febribus, poteſt ipſarum vſu vtilem madorem ſolidis partibus immittere, vrinas, aluumque laxare, ac ſudores elicere. Semper conditionis illius memores, vt abſoluta febrium intemperies intelligatur: quod eſt citrà omnem alicuius particularis membri affectum, ſecus enim non vacat periculo, quin vniuerſa ea intemperiei materia in particulas illas affectas influens, maius inferat malum. Quod autem de affectu diximus, puta inflammatione, eryſipelate, antiquo capitis dolore, & tumore præter cætera in aliquo viſcerum: idem quoque de membri alicuius imbecillitate intelligendum eſt. Rara autem corpora in febribus, maximè continuis, particularum aliqua imbecillitate non laborant: itaque ſummopere hìc Raſis auctoritatem attendendam eſſe arbitror, qui ſuam proteſtatur experientiam, plerunque balneum ſe febricitantibus vidiſſe inutile, ac in putridis maximè, quæ pro materię copia plurimam poſſunt, de loco ad locum fluxionem mouere. quam cautelam Galeni dictis non eſſe inconſonam, paulo poſt apparebit. Qua re antiquiores, Cleophanti, ſ. medici ætate, timidius in quibuſdam febribus balneo vtebantur. Fecit autem poſteà Aſclepiadis audacia, vt neque eo terrerentur, ſi tem-

Bal. temperati duplex virtus. *Mictio frigida in exitu balnei.* *Balnei in febr. diſcrimina.*

peſtiuè

peſtiuè adhiberetur: quando verò tempeſtiuè diceretur, ediſſerit ex eius ſententia Cor. Celſus ſatis planè; planiſſimè verò, poſt eum CLXXX. circiter annos, idipſum edocuit Galenus, quem præcipuum ſequemur. Sed vt primo antiquiorum illa inſtituta percurram: tota apud eos tempeſtiui ratio erat in tribus, in concoctione videlicet humorum, in ægri habitu, nùm valido, nùm debili, & tolerantia virium. Quanquam has quoque conditiones cõfuſis verbis exprimebant, quas nos explanabimus. Nam quod attinet ad primam conditionem, quæ erat coctionis, ſic ipſi præcipiebant Celſi verbis. Manentibus quidem febribus lauandos eſſe, cum hoc tamen, ne increuiſſet tum febris, neùe lingua eſſet aſpera, neùe aut in medio corpore, aut in capite dolor vllus eſſet, neùe præcordia dura eſſent, aut tumida. De habitu autem ſecundo loco ægrotantis: nam imbecillo ægro timendum apprimè conſulebant horroris periculum, proinde ęgrum vbi in balneum veniſſet, pauliſper reſidere iuſſiſſent, expeririq; num tempora aſtringerentur, & an ſudor aliquis orıretur. Illud ſi incidiſſet, hoc non ſequeretur, prætermittebant eo die balneum, tanquã inutile, leuiterq; perunctum auferebant, vitato omni modo frigore, & abſtinentia indicta. At ſi temporibus integris primùm ibi, deinde alibi ſudare incepiſſent, os aqua calida fouere iubebant, tùm in ſolio deſidere: atq; ibi quoque animaduertebant, nùm ſub primo contactu aquæ calidæ, ſumma cutis inhorreſceret; certum enim id erat ſignum inutilis balnei, quod tamen vix timebant poſſe accidere, ſi inditia priora rectè ceſſiſſent. Et deniq; pro tertia conditione, conſtantia virium attendebatur: neque enim committendum (inquit Celſus) vt per æſtum anima deficiat: quare maturius tunc ægrum auferebant, curioſeq; in veſtimentis reuolutum, vt neque frigus aſpiraret, ſudare antequam aliquid ſumeret, iubebant. Antè verò, an poſteaquam in aquam calidam deſcendiſſent, inungendi eſſent, ex ratione valetudinis ſuæ noſcebant: ferè tamen (niſi nominatim facta fuiſſet exceptio) vt poſteà id fieret, ſolebant. Hæc erat ſecundum Celſum, diligentia veterùm circà ægros in balneis, cùm exacta adhuc non eſſet apud eos medendi peritia in eis, quam à Galeno poſteà habuimus exactiſſimam, camque priuatis hiſce noſtris lauationibus valde congruam. Quare de cura febrientium in balneis, duplex in vniuerſum ratio habenda eſt: vna quidem communis eſt omnium febrium, & altera quæ erit vniuſcuiuſque febris propria. Communiſſima ergo hæc eſt: vt in putridis Febribus manifeſta priuis in vrinis concoctio appareat: tunc enim in remiſſione febris corpore iam mediocriter tranſpirante, multum caloris febrilis exhalabit, & vnà fuliginoſa omnia, ac fumida excrementa educentur. Cui rei in principio, & in augmento contrarium accidit: nam vel ob denſam cutim, vel ob rodentium humorum copiam, in horrorem ægri incidunt. Hæ enim ſunt duæ horroris cauſſæ præcipuè: atq; adeo ij qui ita ſunt affecti, ſiue balneum ingreſſi fuerint, ſiue ſteterint in ſole, ſiue quoquo modo vel geſtati, vel perfricti, vel exercitati vehementius ſint dimoti, in horrorem ipſum quamprimum incidunt. Dandã igitur opera eſt, vt in quacunque febri, vel in quolibet etiam morbo balneum adhibendum ſit, tria hæc omnino non impediant. Vnum quidem, vt balneum ſine horrore ſit adminiſtratum, ſecundum quòd nullum primæ notæ viſcus ſit imbecillum, & tertium quod multitudo crudi humoris in primis venis non contineatur. Horror namq; non ſolùm iam præſentem febrem intendere poteſt, ſed cùm non fuerit, eam interim excitare, vt optima ratione hoc ſemper inutilis balnei inditium habitu ſit. Partes verò imbecillæ liquatos iam humores noxios, magis recipiunt. Crudorum verò copia in totum corpus diffunditur. Propter has igitur cauſſas neque in principio, neque in augmento febrientes balneis committendi ſunt, ſed declinante iam morbo: quod tempus indiſtinctè tetigit ex antiquioribus Celſus, dum febres (dicebat ipſe) ſunt lentæ. Tunc enim cùm abſumpta iam ſuperuacua ſunt, & tùm cruda, cùm putreſcentia concocta, & balneis, & cataplaſmatis intrepidè vti poſſumus. Multò verò magis ſi animaduerſa vtentis conſuetudine in balneis, is balnei deſiderio teneatur, qui (teſte Hippocrate in III. de rat. vict. in morb. acu. & (item Galeno) ſibis etiam quotidie lauetur, non erit error. Inter lauandum autem, ægrotantem aut nullo modo fricare oportet, aut certè leniſſimè, ſi ſordium extergendarum cauſſa opus ſit, & mollibus ſpongijs pro ſtrigili vtendum. Componat autem ſeſe qui lauatur, & taceat, & nihil agat, dicebat Hippocrates, ſed miniſtris tùm perfundere, tùm abſtergere ſinat: Ne (inquit Galenus) moto corpore muſculi extendantur, ac minus molliantur. Petendum verò ex ſuperioribus eſt, quando, & quatenus poſt balneum tùm ſudare, tùm frigida conſpergi, ac inungi ex vſu ſit, & ex his quæ mox dicemus in ſingulis febribus. Veluti etiam ſupponimus eos qui legerint, dati illius præcepti fore memores, vt ieiuno ventriculo, ac aluo inanita ineundum ægris balneum ſit: à cibo enim verenda eſt aut iecoris obſtructio, aut aliqua noxa conſimilis. Propterea neque etiam eis à balneo ſtatim ſorbendum eſt, neq; bibendum;

ſed

Bal. vſus in febribus ex antiquis.

Ex Cornelio Celſo.

Bal. vſus ſecundũ Gal. x. Methodi.

Balneũ vtile 11. Methodi.

Horroris periculum.

Tẽpus balnei, declinatio.

Vtentis cõditiones.

Balnei ratio ieiuno, & non ieiuno.

Cibandi hora.

ſed ſedata es balneo turbatione tùm eſſe, ac bibere conuenit. Sic enim non erit periculum, vel vt caput repleatur, vel vt ſtomachi ſubuerſio fiat, vel aliquod eius generis contingat malum.

De vſu Balnei aquarum Temperatarum ad ſingulas febres. *Cap. XXII.*

Daria febri Gal. 1 x. & x 1. Metho.

MAXIME verò opportunus ac tempeſtiuus balnei vſus dicetur, ſi præter communes præceptiones iam dictas, ſigillatim quoque quantum cuique febri balneum conueniat, aut non conueniat, teneatur, itaq; miniſtretur. Tametſi ergo balnea dulcium & temperatarum aquarum ad omnem Diariam febrem commodiſſima ſunt (Galeno x 1. Methodi auctore) haudquaquã tamen omnes diariam patientes ſimpliciter, neque vno tenore lauandi ſunt. Immò vt fiunt aquæ ad diuerſos vſus temperatæ, temperatiſſimæ, & minus temperatæ, quod totiens diximus; ita in his febribus prout cauſſa poſtulat, diuerſimodè eligendæ ſunt, & aut citius aut tardius lauãdum. Sunt autem cauſſæ in ſumma, laſſitudo, æſtus, ſiccitas, frigus, vigiliæ, fames, curę, iræ, triſtitia, inguinum inflammatio, cutis obſtructio, & cruditas. In principijs lauatio in aquis temperatis conuenit duntaxat his, quæ vel ex laſſitudine, vel ſiccitate, vel æſtu concitatæ ſunt: tunc enim æger pingui oleo ac molliter fricandus eſt, ac in balneum ducendus. nequaquam enim his ſudare conuenit. Quos autem mœrores, curæ, vigiliæ, iræ, & huiuſmodi aliæ paſſiones exercuerunt; lauare quidem non perinde oportet, verùm oleo copioſiore tepido. & ſubtilium partium tùm paulùm fricare, tùm vt moris eſt, lauare conuenit. In Diarijs cum grauedine, & deſtillatione, quæ plerunque in caliginoſis quibuſdam cęli conſtitutionibus fieri ſolent; lauandi ægri non ſunt, prius quam hæ non concoquantur. Ac pariter ex alijs cauſſis lauare ægros in remiſſione melius eſt. In Diaria verò plurium dierum, tertia die exacta, ac nulla cruditatis ſuſpitione neque in vrinis, neque alibi apparente, lauare, & mox in frigidam deſcendere iubebat Galenus.

Diaria plu. dierum bal. x 1. Metho.

Putridis & continuis.

In Febribus autem Putridis, antiquiores (vt Celſus eſt auctor) hanc rationem habebant, vt in continentibus, cùm febre quis liberatus eſſet, ſimul atque ea vno die non acceſſiſſet, eo qui proximus erat, poſt tempus acceſſionis, in lauacrum tutò mittebant. At eiſdem adhuc manentibus, ſed lentis, lauabant quidem, dũ nequicquam obſtaret, vt dura præcordia, aliaque nuper adeo commemorata.

Intermittẽtibus.

Si verò febris certam aliquam ſeruaret periodum, ſic vt tertio, vel quarto die recurreret; quandocunque non acceſſiſſet lauare conſulebant. Aut ſeruato ipſius periodi tenore duo potiſſimùm tempora eligebant, alterum quidem ante horrorem, alterum febre finita. Vel certè febre alleuiata in his quæ lentè, ac perpetuò affligunt, & corpus tam integrè conſiſteret, quàm maximè in eo genere valetudinis eſſe ſoleret. Communiſſima verò, atque certiſſima indicatio balnei in febribus putridis hæc eſt, etiam in Galeni ſchola, vt in vrinis manifeſta concoctio appareat.

Tertianis feb.

Per ſingulas autem febres, à Tertianis exorſi: Cleophantus multo ante acceſſionem tertianæ, caput ęgri multa calida perfundebat, deinde vinum dabat, quod quamuis pleraque eius viri præcepta ſecutus eſt Aſclepiades, rectè tamen præterijt, inquit Celſus. Galeni verò rectiſſima inſtituta ſunt, quæ omnes in poſterum comprobarunt, ac nos iterum introducimus.

x. Meth. & Primo ad Glau.

Febrienti quidem ſimplex lauacrum idoneum eſſe diximus, vt quod omne humectando ſit: ad cætera lauacra quæ ſeu arte, ſeu natura, vel Nitrum, vel Salem, vel Synapi, vel aliud quipiam huiuſmodi recipiunt, non idonea. Quod verò Tertianarum duntaxat priuilegium eſt, in his non expectata etiam concoctione, tutò balneum adhiberi poteſt, Tùm quia bilioſus humor, qui Tertianas excitat, ad exercitationem in promptu exiſtit, ac tendit naturali ſuo motu ad extrinſeca; tùm quia corpus ipſa aquarum qualitatę humectatur, humectatur autẽ apprimè educto per balneum feruore bilis. Quam ob rem ad Glauconem ſcribens Galenus, audacter inquit, ſi æger admodum balneo delectetur, & adhæc concoctionis appareant ſigna, bis in die etiam balneum miniſtrandum eſt.

Tertianis Noth.

Quotidiana Lyparia & Hepialo feb.

Quartana

Quod cõfirmauit ex Tertianæ Nothæ diſcrimine, vtpote quæ à crudiorioribus humoribus pendens, non ſtatim per initia, ſed apparentibus omnino coctionis ſignis tùm eſſe lauandum. Ac eadem contumaciæ ratione, cautius Quotidianarij, atque item in Hepialo, & Lyparia, quæ ſunt ambiguæ & frigidæ febres, tractandi ſunt. Quartanarijs balnea quidam omnino intercipiunt: Galenus autem eodem ad Glauconem libro ſcribit, Quartanarios à frictionibus, & ambulationibus, & balneis, atque conſuetis officijs non eſſe pœnitus abſtinendos. Et ſi

omnino

omnino vellent à balneis abſtinere, ſolis ſinr frictionibus contenti. Hippocrates etiam in I I. de Morbis libro, & item in alio de affectionibus, vtrobique conſuluit in Quartanis, vt poſt aliquot medicationũ aggreſſus, ſi videbitur adhuc proſequi febris, multa calida aqua ægroranres lauandi ſint.

Ardenti febri.

Ad febrem aurem ardentem, quæ affinem cum Tertiana cauſſam habet, intrinſecam continuam tamen, & vel vno tenore, vel rertio quoque die exacerbantem; temperatarum lauacra conueniunt: dummodo moderata ſi febris, vires robuſtæ, & ſigna concoctioni apparuerint, nec vllæ ex principalibus membris particulæ inſigni aliquo vitio affectæ ſint. Ar vbi æger impensè arderet, Frigidæ narationem conuenire magis, poſteà monſtrabitur. Animaduertere autem diligenrer oporter, vt ne tumor alicubì, & præſertim in viſceribus aliquò ſubſir, inflammarioni: vel criſipelati ſimilis, feruente per totum corpus bile.

Pituitoſis et Salſis fe.

Verùm ſi æſtuoſa eiuſmodi febris, (quod in I I I. de ratione victus à Galeno noratur) ex ſalſa piruita putrefacta oriarur, aduerſiſſimum illis balneum eſſe ſcire oporter. Neque enim pituoſus humor, vt bilioſus, per cutim vacuari eſt idoneus, propterea quòd tùm craſſus, tùm glurinoſus ſit, longa egens cõcoctione.

Febribus, quibus balnea contraria.

Ad eandem ſententiã in quibuſdam etiam febribus, quæ ex affectu eriſipelas referenre gignuntur, in totum à balneo abſtinendum eſt. Neque in Semitertianis conuenit, neque in febribus Syncopalibus, immò his aër vel nimium calidus, vel frigidus, aduerſiſſimus eſt, Paulo. Neque in his potiſſimùm, in quibus aluo prius adſtricta, mox pituitoſiora, ac fluida excerni incipiunt: vt qui eò frequenter eſt pituitæ motus, vnde ad cutim per balneum coactè auerſus, conrrà ſpem ſalutis, inſigne detrimenrum afferret. Quæ omnia diſcrimina, vt infrà fuſius, ita hic etiam animaduertiſſe, non fuerir inrempeſtiuum.

Continentibus feb.

Porrò conrinentibus in Febribus, vbi ſcilicet æquè omnes humores intrà vaſa purreſcunr, ægros non oportet niſi ſoluto iam morbo lauare. Aur niſi virus planè tendar ad cutim, quemadmodum in peſtilẽtibus papulis accidit, quæ rectè à primis viſceribus ad extrinſeca, balnei calore attrahi poſſunr, vt proximè docebimus.

Hecticis feb. Lib. de Tabe. & x. Metho.

Hecticis verò febribus, quæ ſolæ ſunt (authore Galeno) ideſt, quæ nullam aliam implicatam habent febrẽ omni rempore lauacrum idoneũ eſt: implicatis verò, cùm illi humores concocti fuerint, magis commodum.

Frigidæ cõſperſio Heticis neceſſaria.

Equidem verò ad rectam integramq; Hecticarum febrium curationem in balneis, id neceſſariò animaduertimus, quòd niſi febre Hectica correpti in frigidam à calido ſolio ſint demiſſi, nihil iuuantur: quod tamen vidi non vulgares Medicos relinquere.

Recentiorũ error.

Satis arbitrantes, ſi præterquam cubiculum tor peluibus impediant, & citrà moleſtam ægri commutationem, ſi ſatis madidũ in remperato ſolio, frigeſcere paulatim eadem in tina ſinant, vel ſi paulatim per miniſtros frigidam infundere iubeanr, vnde æger (vr ipſi arbitranrur) mutationem ferè non ſentiant. Sed decipiuntur duplici errore, rum quia ſic paularim ægrum ad cõrrarium ſtatum redigunt, frigeſcereque, ac horrere omnino cogunt. Deinde quia ſic infirmus vltimo, ac neceſſariò grigidæ iuuamento fruſtratur, quod ſubito, exremporarioque non ſucceſſiuo frigidæ occurſu ſit. Cæterùm quod nam poreſt eſſe maius erroris, aut remeritatis indiciũ, quàm pro noua opinione, veterum probata inſtitura relinquere? Id enim vbique conclamar Galenus, audacter ægros à calida in frigidam totos confeſtim eſſe mergendos.

Gal. x. Metho.

Quòd ſi (inquir x. Methodi) quis metu prematur, ne corpus ex frigidæ exremporario occurſu in diuerſa transferatur, ac frigidum reddarur, vrpote qui diutino malo exuccus, excarnis, pellis, & oſſa; non ramen virio id dandum eſt, quin proſperè id præſidium ſuccedar. Frigidam enim (quod fiet poſteà manifeſtius) conſtringendo corpus, & conſtipando, impreſſam iam in membris aquæ qualitatem, humiditatemq; ex calido Solio tempera rarum, rutiſſimè ad inrima vſque viſcera propagat, perducitque. Cùm alioquî ſalubre non ſit, frigidæ ſubſtantiam, neque omnino eius qualitatem inregram ad ea vſque pertingere. Hæc ille.

Hectici balneum ex x. Metho.

Sir iraque (vr nos proſperè ea inſtituta ſequuti ſumus) aër balnei remperatus, toto inquam pauimento, ac parietibus circunquaque calida aqua reſperſis; vel cameræ ſint ad hunc ritum compararæ, veluti ante monſtrauimus. Subinde æger in peluim ipſam temperaturam aquarum mittatur, diuque admodum reſideat, nulla corporis perfuſione, neqne commotione fiente, caputq; omnimo non madear. Hinc demum in frigidam inſiliar, quę erar tertium Solium in Thermis illis commodiſſimis: vel multa frigida, vel certè tepidiuſcula perfundatur, vt totiens diximus. Itaque tãtiſper perfuſus, ac exiens, blandiſſimè ſubtili linteo detergatur, datur ad proximum lectum, vbi inungatur leniſſimè amigdalino, vel violaceo oleo, maximè circa ſpinam, & dorſum, & pectus, ac quieſcat.

Maraſmo ĩ li. de Tabe.

Hunc morem ſe in Maraſmode etiam febri tenuiſſe ſcribit Galenus, & quendam hominem præter omnium ſpem reſtituiſſe ſanirati. In ſummam, inquit, venerar maciem, longo tempore tùm decolor, tùm viribus imbecillis, ſqualidusque, omnino confectus defeciſſet. Semper autem congruam his victus rationem, quæ ſcilicet humectet, atque refrigeret, intelligi debere

vel me

vel me tacente arbitror. Reſtauratio enim deperditi humidi ſolidarum partium, per ea fit, quæ immediatè ac naturaliter ipſas humectant. Id autem Galeno teſte I I I I. Aphor. X I I I. ex omnibus ſoli cibo ineſt, quippe ex ſui natura conuertibili in ſubſtantiam nutriti; non ex accidenti humiditate. Cùm aqua è diuerſo neque pota, neque extrinſecus occurrens, natura apta ſit ſolidas partes humectare: haud enim nutrit intus abſumpta, ſed alimentum ad ſolida vſque conuehit, remittiturque. Nec eo magis foris adhibita ſi inſenſibiles permeet vias, ſuam qualitatem in intimas partes propagare valet. Cui profectò ſententiæ conforme eſt alterum Galeni dictum in primo de Ratione Victus com. X X I I. Aquam minus humectare quam Mulſam & Vinum; quod ex tranſcurſu, nec minus opportunè hic dictum velim.

Aqua vt a qua nec nutrit, nec humectat corpus.

Gal. I I I. de ra. vic. X V I I.

De vſu balnei aquarum temperatarum in particularibus ægritudinibus. Cap. X X I I I.

HAEC hactenus de vſu temperatarum aquarum in febribus dicenda erant. Cæterùm rari ſunt morbi, ſiue communes toti corpori, ſiue particulas ipſas priuatim occupantes, quos opportuna earundem adminiſtratio non perſanet. Hæ enim ſunt balnei in vniuerſum operationes: Humectat in primis, & calfacit blandiſſimè: mox aperit, lenit, attenuat, digerit, reuellit, maximè calidius. Deinde vrinas, ac aluum ciet, ſudores, ac halitus inſenſibiles excitat. Dolores mitigat, ſomnum conciliat, bonas concoctiones molitur, ac vires corroborat. Penes has operationes hoc balnei genus ad ſingulares multas ægritudines eſt vtile: vt ex veterum auctoritate, ac eorum, quos imitamur præcipuè, Galenum, Paulum, atque Aëtium, planè conſtabit. Ad vſus verò opportunitatem, iam ſupponimus præſcripta à nobis generalia inſtituta de balneis, prælecta eſſe, & ea hùc eſſe conferenda. Præcipuum verò illud Galeni præceptum v. de ſa. tu. & I I I. de ratione victus, eſt memoria tenendum: SCIVERIS (inquit) in vniuerſum de balnearum viribus in particularibus curandis affectibus, quòd ſi, non euacuato prius corpore, adhibeantur, membris affectis fluxionem pariunt. Multo verò maximè ſi hi affectus alicubi in viſceribus hæreant; vt inflammatio, eriſipelas, & id tumorum genus, ſicuti etiam & pleuritis, & peripneumonia. Balneum verò vacuato corpore adhibitum, reliquiarum concoctionem iuuat, aduacuatoriamq; obtinet facultatem. Præparato igitur diligenter vniuerſo corpore, ad Cephaleam & Hemicraniam cõferre apprimè balneum teſtis eſt Paulus: ac ei ſpeciei præſertim, quæ inferiorum partium vitio fieri ſolet, vt plerunque fit. Et item ad mitiorem capitis dolorem, ſiue ex calida ſit, ſiue ex frigida cauſſa. Phrenitidi ſuccurrit, ſi affectus præſertim longior, & contumax fuerit, corpore peruſto & ſqualido, & febris adfuerit: tunc enim ſalubri hoc balneo vtendum eſt, & vnctione liberaliore, caputq; ad ſomnum conciliandum temperata eadem aqua fouere, non fuerit alienum. Lethargicos autem, & attonitos affectione iam declinante lauare conuenit. Ad vertiginem, oportet vt æger lotus, caput non madefaciat, ſed blandè duntaxat frigida aqua perfundat. His verò qui valdè calidum caput habent, etiam roſaceum cum aceto adhibendum, ipſumq; ex ſalientibus aquis in balneo frigefacere, vel ex vaſe perfundere expedit. Epilepſiæ, ſeu Comitiali morbo laborantibus auxiliatur, vbi ſat æger purgatus ſit: cauetur nihilominus frequentior balnei vſus his, qui huic morbo obnoxij facti ſunt, & à cibo potiſſimùm, pariterque liberalior venus, vini potus meracior, & eiuſmodi quæ caput replent. Inſaniam emendat declinante iã affectu, & melancholicas paſſiones ſuſtinentibus opitulatur, Paulo. quales Dæmoniaci, Phanatici, Licantropi, Maniaci, Furioſi; hi enim crebris aquarum dulcium lauationibus, ac victu humido & boni ſucci curantur. Quin etiam imbecillitatem ventriculi patientibus ob hæc vitia, vt promptiùs digerant, addiuuat balneum, Aëtio. Memoriam collapſam, collapſumque aliquo cerebri vitio ingenium reſtaurat, diuertendo. Triſtitiam, mæroresque, & cupidineo affectu perditos in melius conciliat. Valet ad Apoplexiam, & Paræſim, ideſt ſi principis animæ functionibus liberis, omnium particularum corporis reſolutio accidat: ſeruato in magna huius mali remediorum congetie, eo ordine, qui à Paulo præſcribitur. Ad Conuulſiones item, quæ ex inanitione factæ ſunt, hydrelæo caput fouere, & ſi nihil prohibet, etiam in lauacrum ægros deducere conuenit. Ad tremores, ſolutis ſcilicet febribus, ſi adfuerint. Oculorum dolores meri potio ſanat, aut balneum, vt ſcribit Hippocrates Aphor. X X X I. ſect. V I. Vbi ſcilicet tumida inflammatione dolent, præſentiſſimum remedium foret,

Balnei temperati vniuerſales operationes.

Capitis doloribus, Cephalea, & Hemicranea.

Phrenitidi.

Lethargia, Attonitis, Vertigini.

Epilepſiæ.

Inſanientibus, Maniacis.

Memoria collapſa.

Triſtitiæ.

Apoplexiæ, Paræſi.

Conuulſioni.

Tremoribus, Oculorũ morbis.

ret, Galeno teſte. Oportet autẽ magis in aëre balnei calido immorari, quale antiquis erat Laconicum,& oculos fouere plurimum ſicciore fomento,per ſpongias multum expreſſas, moxque balneum confidenter aſſumere.Multas inſuper in oculis fluxiones ſanar,viſumque remedijs diuerſimodè in ipſo balneo adhibitis, illuſtrar. Tabes & macies oculorum corrigit, quam Græci ἀτροφίαν appellant,perfundendo multa aqua calida ipſam faciem. Ad Ganglia item,& Atheromata oculorum calidam in eum modum infundir Aëtius. Cruentas autem, & corroſas gingiuas, propterea q; inflammatas,in quibus ſalſæ cuiuſdam,aut mordacis humiditatis ſenſus percipitur,magnopere iuuant dulcium aquarum balnea; quæ ſuperfluitates quidem ex toto corporis ambitu per ſudores euacuãt,ſanguinis autem acredinem obtundunt. Quare niſi quidpiam aliud obſtiterit,bis ac ter adhibitum balneum, magis profuerit,capite interim illinito per oleum roſaceum cum aceto. Eadem ratione ad dentium, & oculorum paſſiones optimè faciet.Ad oris item affectus, gurgulioniſque inflammationem,poſca inter balneum in ore retenta. In Angina autem haud vtile vllum balneum, niſi affectione iam declinante; quanquàm in principio quoque ipſum adhibebat Archigenes, atque eum multos ita liberaſſe, recenſet Aëtius.Vocis organa corroborat, leni, ac iridem laxante cibo,vt ſeptimo localium remediorum ex Galeno accepimus;quare cantoribus, & concionatoribus dulcium,ac temperatarum eiuſmodi balnea apprimè laudantur, vt contà aduerſiſſima his ſunt marina,ſulphurata,aluminata,& omnia ſummatim quæ vehementer reſiccant. Facit quodammodo etiam ad Hæmoptoicos, quibus ſcilicet è pectore ſanguis emanar,cum maxima tamẽ cautela, cum his intempeſtiuum balneum ſit valde contrarium,Paulo. A Pleuritide, ſi poſt quartumdecimum malum remanſerit, poſt cucurbitulas loco applicatas,inclinante morbo,æger balneo credi poterit. Ad Tabem autem, vt anteà ad febres meminimus, omni tempore temperata balnea ſunt idonea, quod & in libro de Tabe Galenus fusè demonſtrat. A Syncopi homines refocillant, quæ ex vſtione ſub ſole producta eſt,vt iam diximus. Eos autem, qui ex defluxionibus in ventriculum delapſi ſunt in ſyncopim,iuuare poterint,vitata cauſa à ſanguinis eruptione,aut immodica ſudoris exolutione,hæc enim aſtringere quàm laxare ſatius eſt. Vitanda item his qui eam humorum defluxionem patiuntur calida Naturalium aquarum balnea,cùm alioquì dulcia valde competant.Choleram vomentibus opitulantur,vbi iam malum inclinauerit, flauam bilẽ enim ad cutim ſic retrahere expedit. In imbecillitate ventris ex ſiccitate,& quæ eſt eius particulæ veluti Tabes,temperatiſſimum eſſe conuenit balneum,ac ita, vt aliquandiù in eo patiẽs commoretur,ac interpoſitis trium,aut quatuor horarum interuallis,ter in die lauetur, ſi is præſertim balneo aſſueuerit, & balneo humectis cibis vtatur, ex doctrina Galeni in VII. Methodi. Illis autem qui præ nimia crapula in his locis dolentes, & inflati vix anhelare uidentur,commodant.Ad Dyſenteriam item,maximè ubi multa ſubſir caloris intemperies,& ad Diarrhæam ualent ex hepatis quapiam debilitate.In omnem uerò ſiccam, ſtipticamq; inteſtinorum,& hepatis intemperiem,cùm dulcium,& temperatarum lauacra rectè laudentur,cauenda omnino naturalia,quæ ſiccant,augentque cauſſam. Et in tali ſimiliter lienis affectu. Valent ad Icterum, cum ex ſolidarum partium calore affectus gignitur; & quæ exinde tingunt oculos materias diſſoluendas, quopiam acri ſucco interim naribus inſtillato.Facit etiam perinde inſeſſus in aqua calida, atque in oleo,& in hydrelæo ad Calculoſos,utiliùſque ſi eo ſæpiùs utantur,cataplaſmatis interdum, fotibuſque ad renes ipſos, uel circa pubem adhibitis.Ad hos item qui renum uitio ſemen retinere nõ ualent, à balneo circà renes oleo roſaceo,omphacino,& melino inuictis conuenit,cautione quadam præhabita,quam poſteà dicemus. In Priapiſmo,purgato priùs corpore, aut uena ſecta,digerentibus his balneis utendum præcipir Galenus. Suppreſſos menſes ducit,calidis præſertim natura mulieribus,pariterque ad urinæ difficulatem ex intemperie calida. Vteri inflammationes atq; abſceſſus ſanabit,ſicciorem eiuſdem intemperiem corrigendo, unde ſæpenumero impregnatio prohibetur. Vtero gerentibus autem,ad futurum partum facilitandum eſt remedium aptiſſimum,niſi febris aduerſetur,plures anteà dies uſurpatum. Iam uerò infantarias,in ipſa etiam difficultate pariendi,iuuat maximopere, partes emolliendo,ac relaxando. Diù uerò his in calidæ labro deſidendum eſt, & crebrò loca perfundendum, pubem interim, ſuperiorem uentrem, ac lumbos defricando. Quinetiam, ad mortuum fœtum in utero, ità ſæpè puerperis balnea præparantur adeò utiliter. Vitiatum lac in mammis hoc ritu ad benignum reduci poteſt,atq; his maximè,quæ ſalſa,& conſumente quadam humiditate abundant. Inanem impregnationem, & vteri molam diſcutit in calida balneum, & quandoque etiam in marina aqua. Scabrities, vteri puſtulas,rugòſitateſq; diſcutit, nigredines aboler, adhibito præſertim in his locis vnguento, aut collyrio aliquo.Porrò, in

Articularijs

Gal. XIII. Meth. — *Viſui inſtaurando.* — *Gingiuarũ morbis.* — *Aet. li. 8.* — *Dentibus.* — *Oris et Faucium mor.* — *Anginæ.* — *Voci inſtauranda.* — *Hæmoptoicis.* — *Pleuritidi.* — *Tabi.* — *Syncopi.* — *Defluxionibus in ventrem.* — *Cholera vomitibus.* — *Paul.* — *Ventriculi intemperie bus.* — *Crapuloſis.* — *Fluxibus.* — *Paul.* — *Inteſtinorum intemperiei.* — *Lienoſis Ictericis.* — *Calculoſis.* — *Paul.* — *Semen fluẽtibus. Paul.* — *Priapiſmo.* — *XIIII. Met.* — *Menſibus & Dyſurię.* — *Vteri affectibus. Paul.* — *Infantarijs.* — *Fœtui mortuo.* — *Molę vteri.* — *Arthriti.*

Articularijs paſſionibus ceû Podagogra, & Coxẽdicum doloribus;manifeſtum exiſtimo(inquit Aëtius) quòd poſt inflammationum remiſſionẽ omnibus podagricis balneum eiuſmodi temperatarum commodiſſimum eſt. Quandoque etiam in vigore vtiliter adhibetur, quando,ſcilicet æger aut puritu,aut vigilijs infeſtatus ſit,aut aliâs labore fatigatus. Lauare autem oportet tempore remiſſionis,ita,vt ſpongiæ aceto & ſale permiſtis madefactæ, locis circumponantur,quæ à fluxione imminente ſeruant innoxios. Itaq; ijs vti balneo non eſt

Fluxionibus articularijs.

perpetuò tutum. Nam (vt ſententia eſt principis Auicẽnæ) Articularijs vel eo potiſſimùm nomine dulcium balnea incommodant, quod humores liquant, meatus aperiunt, iuncturas humectando laxant,habilesq; defluxionibus recipiendis efficiunt. Idem antè ipſum Paulus obiter iuſſerat,vel ſi lauetur (ſubdit) nitrum,ſales, aliaq; huiuſmodi frictionibus adijciant. In Naturales verò balneas deſcendere hos melius eſt, vel in ſabulo, vel in harena ſaburrari. Vtiliter item olei, vel hydrelæi, vel etiam vini inſeſſus, & ex compoſitis aliquibus diſcuſſorijs balneum adhibebitur. Cæterùm,benè quoque facit temperatum balneum

Elephantiaſi, Paul.

elephanticis,deterſis præſertim ægris à balneo,aut alumine,aut ammoniaco, aut eius generis quopiam abſtergentium,reſiccantium, ac diſſoluentium. Vel etiam aliquo herbarum

Cutis Scabiei & Pruritui.

ſmegmate impoſito, vel vnguento conſimili, Paulus. Benefacit item Scabioſis, ac prurientibus cutis vitijs,deterſo videlicet corpore decocto fænugræci,aut furfurum, aut betarum, aut Priſana vel dulci ſaltem oleo Roſaceo, vel amigdalino, quibus communiter in Senibus vti conſueuimus. Ad Mentagram, & indecora eius generis vitia, faciem vt plurimum impetentia. Ad vlcera item capitis,& locorum inſthinc affinium, perinde atq; dentibus opitulari ipſum dicebamus. Omnes cutis aſperitates, lituras, rugasq; lenire valet,

Cap. vlceribus.

à balneis etiam ſulphuroſis,aluminoſiſque,& alijs naturalibus inductas. Luxata ad robur præparat; contuſa reficit, ac præſertim marinæ perfuſio. Confert pariter ad vlcera maturanda,quæ ſqualidam carnem & ſiccam habent,temperatè fouendo,atq; humectando,vt Galenus in I I I I, & X I I I I. Methodi, vbiq; pluries demonſtrauit. Conſolidandis nihilo ſecius vlceribus, maximè antiquis fluidis, quæ ſint inflammationis expertia, tutiùs

Luxatis & fractis vlceribus.

Neruis vul. Gal.

Medicatæ aquæ conſuluntur. Facit etiam ad ſauciatos neruos,die ſeptima ſaltem præterita,aut dolore priùs ſedato. Nec eo minus ad hyrudines in potu hauſtas, nempè in ſolium aqua calida plenum vſque ad collum ægrum immittito, & frigidam aquam ore tenendam exhibeto, quam frequenter permutato, egredietur enim inde hyrudo frigidæ appetentia prolecta. Ad eos pariter, qui ex opio aſſumpto graui ſopore ſubmerſi, & quaſi commortui iacent, ingenti pruritu interdum cruciari ſoliti. Ad luridum item venenum ex fungis deuoratis, pariterque ad argenti ſpumam ebibitam. Ad venenum item ex chantaridibus ſumptis, & in oleo inſeſſus, vel in hydræleo. Ad dolorem leuandum in Phalangiorum morſibus. Ad Scorpionum ictus, ad Hemorrhoi ſerpentis morſum, & ad Ranæ rubetæ virus excutiendum,facta in cunctis exudatione in ipſo balneo plurima. Succurrunt item temperatarum eiuſmodi inſeſſus his, qui medicamento ebibito non purgantur,& perinde ac ſi venenum ſumpſiſſent,mille cruciatibus anguntur. Nec minori præſidio eos iuuant,qui ex immodica Pharmaci ſolutione periculum conuulſionis incurrunt:oportet verò aquam plus iuſto calidiorem eſſe quàm temperata, de qua hactenus vtilia narrauimus.Nunc ad calidiorum ſpeciem tranſeundum eſt,

Hyrudini, Paul.
Opio, Paul.
Fungis.
Chantaridibus, Paul. & Aet.
Phalãgijs, Scorpionib.
Medicinę non purganti.
Immodica.

De vſu balnei Aquarum dulcium plus iuſto calidarum.
Cap. XXIIII.

CALIDAE aquæ eo tantùm nomine à temperatis differre videntur, quòd non eſt earum vis perinde humida, quin imô inſigniter calfaciendo exiccant. Inhorreſcere enim (inquit Gale. I I I. de San.tuen.) cogunt corpora, & meatus ipſorum denſari, vt neque extrinſeca humiditate fruantur, neq; ex internis ſuperfluitatibus quid excernatur; Hinc rectè boni Meſuæ conſilium accipiunt,qui ex immodica pharmaci exolutione, patientem in calidæ lâbrum immergunt;quod & Galenus monet, cauendo frigida, ſtiptica extrinſeca, & quæ ad intima repellant, fluxumq; maiorem efficiant. Nec verò Auicennæ canon perpetuò ſeruandus eſt, quæ eſt etiam Petri Aponi Conciliatoris ſententia:nempè vt altera die ab aſſumpto pharmaco dulcium & calidarum huiuſmodi balneo vtantur, vtpotè quòd reliquias peccantis humoris ad cutim extrahere, atque penitus abolere valeat. Locus eſt I I I. primi,cap.v.qui duas præcipuas

pharmaco violento.

Auicennæ locus.

patitur

patitur anguſtias, tùm quia ſic balneum contingit trahere ad contrarium naturæ motum. Tùm quia reliquiæ aliquæ crudæ, ac ineptæ exolutionis per viam balnei, violenter attractæ obſtructionum cauſſæ ſunt valde contumacium. Non ergo omnibus à pharmaco conuenit balneum. Quibus verò, & quando conueniat, tres in vniuerſum conditiones ſeruauimus: vnam quidem, quam diximus, ſi pharmacum contingat ſuperfluè ducere; quo in caſu, ægro potiſſimùm non adeò debili, balneum calidæ (vt dictum eſt) virtutis, ac attrahentis ad extrinſeca, nequaquam frigidæ, nec ſtipticæ eſſe oportebit. Altera, vt ſi ob reliquias expediat balneum, eas conſtet pro virtute balnei in promptu exiſtere, ſubtiles, ac facilè educibiles. Et tertia, ſi naturæ motus ceſſauerit, corpore alioquî valido, neque ſatis integrè purgato. Cęterum ſufficienter, atque integrè purgati, vel vtcunque debiles, nullo opus balneo habebunt. Porrò calidiori balneo vtitur Galenus III. de Sanitate tuenda, in quarta illa ſpecie laſſitudinis, quæ ſcilicet ex gracilitate ſolùm, ac ariditate gignitur, maſculis plus æquo exiccatis. Nempè balneo vtendum prima die calidiori, quod ſcilicet ſenſim contrahat, calefaciat cutim, roboretque: ſecunda verò die ſimiliter, ſed vt protinus in frigidam inſiliant, minimùm enim ſudare expedit. Quippe gracilibus implendis procurandum vt ne nimia fiat corporis exhalatio, id quod accidere cute conſtipata nequit, cogere ergo hanc, denſareque oportet. Sanè cogit, clauditque tùm frigida, tùm feruens aqua: verùm à frigida lædi hominem metus eſt, vtpote quod iam ex multa exercitatione, & rarior eſt redditus, & vacuus. Ex feruida verò, vt noxa certè nulla, ita ſecura in cute denſitas paratur, ipſo qui in ea relinquitur calore non nihil etiam conferente. vbi verò cuti nimium aſtrictæ ſuccurrendum eſt, ſiue ex vehementi frigore, ſiue ex diutino Aluminoſarum aquarum balneo id accidat, ſiue ex quapiam alia cauſſa; Sanatio horum calfactio eſt, & rarefactio, exercitiorum vſu videlicet, & balneis calidioribus, ſudoribuſque; Vnde ne inſeſſus quidem in frigido folio vtilis eſt. Eundem in modum tractandi ſunt, qui multiformes in morbis papulas patiuntur. Sunt enim aliæ latæ, & rotundæ, aliæ inflatæ, aliæ diſperſæ, aliæ ſubalbidæ, aliæ ſubrubræ, aliæ inæquales, aliæ exiles, morſibus culicum adſimiles; Vulgò impetigines, ſeu potiùs peſtiggines dictæ, deflexa (vt arbitror) parùm voce à peſte, cuius hæ plerunque mala ſoboles eſſe conſueuêre. Eos, qui has patiuntur, continuè tegendos, fouendoſque, ac interdum (niſi quidpiam obſtiterit) in Solium calidarum mergendos, ex Herodoto monet Aëtius. Dico niſi quidpiam obſtiterit: nam vt papulæ id genus ſunt ſymptomata peſtis, in qua omnia fiunt grauiſſima, & nihil (vt in cæteris morbis) definitum, authore Paulo; multa ſolent obſtare, & cum noſtris iunioribus abſtinere a balneo ſecurius iudico. Ad ventriculi quoque inflationes hiſce vtitur Aëtius, remiſſionis quidem tempore, & interuallis. Conſulit idem ex Galeno his, qui aut ex crapula, aut alia cauſſa magnam in ventriculum cruditatem congeſsêre: vt partim edormita crapula, partim per vomitum eiecta, partim aquæ frigidæ cyatho ebibito, quo cruditas celerrimè ad inferiorem ventrem detrudatur, ſequenti deinde die poſt quietem, fricationem pedum, ac moderatam deambulationem in balneum intrent. Eſto autem balneum ſolito calidius, exudent patientes, ac frigidæ poſteà labrum ingreſſi, largiori oleo vniuerſum corpus pinguefaciant. Commodiſſimum eſt etiam aqua calida in balneo hauſta vomere, ac abluendum ea quæ in ſtomacho redundant glorioſa, ac pituitoſa excrementa: quod & abſynthij prælibatio à balneo pręſtat. Calidiorem etiam parari conuenit balnei aquam in pilis abolendis, pſylotro aliquo adhibito, quod ſolum hactenus balnearij in Stuphis obſeruant. Vtebantur autem iam pro leni pſylotro Terra Melia, vt teſtis eſt Dioſcorides. Pro eius verò penuria apud nos, non eſt illis acerrimis intritis, quæ ex calce parant, ac auripigmento indiſcriminatim vtendum, ſed temperanda ad vſum. Et pro familiari deterſorio nihil vtilius in balneis farina fabacea, vel per ſe indita cuti, vel & aceto, quæ teſte Dioſcoride, & pilos renaſcentes graciliores reddit, & adoleſcentes facit tardius pubeſcere. Tollit maculas, ac lentigines, & æquat cicatrices, & rugas carnis. In ſumma, vbicunque ex alto trahere ad ſuperficiem intentio eſt, calidiores eſſe aquas oportet, quod maximè dum venenis ſuccurritur, ſeruandum eſt.

Laſſitudini ex gracilitate.

Cuti aſtrictæ. 1. de Sa. tu.

Papulis, Aëtius

lib. 11. cap.

Ventris inflationibus.

Crapuloſis, Gale.

Pilis abolẽ.

Pſylotra.

Deterſoriũ ex farina fabacea.

De balneo Simplicis Aquæ frigidæ: & Natatione in fluuijs, ac Lacubus. Cap. XXV.

Tepidarum promiſcua qualitas.

ANTEAQVAM de Frigidæ aquę lauationib. ageretur, erat abſoluẽda tertia differẽtia Calidarum in calido Solio, ſcilicet de Tepidis. Attamen cùm iſtæ pro ſui promiſcua qualitate, medio inter frigidum & calidum, modò in frigido ſolio reciperentur, & modò pro calidiorum aquarum temperatura miſcerentur; ideo vtrarumque rationem atque vſum, Tepidarum ſcilicet & Frigidarum, vnico ſermone abſoluemus.

Frigida lauatio dupl.

Frigidarũ ergo aquarũ vſus, duplex fuerat antiquis. Vnus quidẽ erat ſimplex natatio in Natationibus, lacubus, fluuijs, mari, ac fontibus, de quo vſu iã dicturi ſumus. Alter verò in ipſis balneis, vt ſucceſſiuam diximus lauationem, Temperatarũ ſcilicet aut Calidarum, & mox Frigidarum. In balneis quidem antiquior fuit Temperatarũ, & Calidarum lauatio: nam etiam ſi antè Thermas frigidis ſponte manantibus, fluuijsq́; vterentur in lauationibus, quippe adhuc hoĩum vita rudis, & cõtẽta his ſatis, quæ natura ſuggerebat; introducto tamen Thermarum ritu per initia, calidis ſolùm, ac tepidis, aliquo tẽpore lauari ſolitum fuiſſe videtur. Cuius rei, teſtis eſt Plinius lib. xxv. cap. v i i. dum ſcribit: Antoniũ Muſam, & Euphorbum eius fratrem inſtituiſſe à balneis frigida multa aſtringi corpora. Anteà, inquit, non erat mos niſi calida tantùm lauari, ſicut apud Homerum etiam inuenimus. Poſteà verò cùm geminus is vſus, & in ſanis, & in ęgris cum magno hominum applauſu inualuiſſet; tota ad poſtremum lauationum vtilitas ab autoribus ipſi frigidæ lauationi relata eſt.

Lauari in calida antiquior vſus.

Videntibus planè à balneo per frigidam & aſtringi corpora, & vniri calidum innatum, & vires firmari; vnde per calidam, diximus ex Galeno in Thermis, præparari hominem ad frigidæ vſum. Sed de hoc quidem vſu dictum eſt ſatis.

Lauari in frigida prima laus.

Extrà autem ritum Thermarum lauari ſimpliciter in frigida aqua ſiue in fluuijs, ſiue in mari, fuit antiquiſſimum, vt iam propoſuimus.

cap. 11.

Natationis tres fines.

Idque inſtitutum tres pariter, vt Thermæ ipſæ, habuit rationes: nempe ad exercitationes corporum pro ſanitate tuenda; ad diſciplinam iuuentutis in re militari, & ad morborum complurium curationes. Verùm, quod ad noſtros pertinet vſus, quoniã hoc balnei genus, vt non modicę vtilitatis eſt, ita noxa aliqua non vacat, niſi rectè adhibeatur, Gal. teſte i i i. de Sa. tu. ideo tutius eſt ad noſtram cautelam, eius inſtituta, ac antiquorum experimenta ſectari.

Natare in Mari melius eſt, q̃ in fluminibus.

Ariſtoteles in Problem. melius eſſe dixit Natare in mari, quàm in fluuijs, & id genus crudis aquis: tùm quia Marina aqua faciliùs ſuſtinet hominum corpora craſſicie ſua; tùm ẽt quia minus penetrare põt, quàm dulces, & minus lædit.

Frigidæ lauationis noxa.

Quippe dicebat Gal. ſuper quintã Aphoriſm. xx i. Aquæ frigidæ occurſus, aut vnit, & colligit calorẽ natiuum, aut vincit. Colligit quidẽ atque vnit, cùm fortis eſt, ipſum difflari prohibens. Vincit autẽ debilem. Frigidum, dicebat Hippocrates eadem Sectione xv i i. vbi quis ſæpius eo vtatur, hæc mala affert, conuulſiones, diſtentiones, liuores, rigores febriles. Et item xv i i i. Frigidũ inimicum oſſibus, dentibus, neruis, cerebro, ſpinali medullę. Et xx i i i. quaſi à maiori aquę noxa arguens, Galeno teſte; Frigida inquit qualis Nix, & glacies pectori inimica, tuſſes mouet, & ſanguinẽ, & deſtillationes.

Vtilitates communes.

Vnde manifeſtò liquet, Natationẽ in frigida aqua nõ cõuenire omni ætati, & minimè oĩum conuenit infantibus, deinde nec pueris abuſq; ſecundo ſeptennio ad tertiũ: quippe (vt Galen. eſt teſtis i. de San. tuen.) frigida augmentationi illius ætatis, aduerſiſſima eſt. Sub horũ conditione fęmellæ veniunt graciles, & imbecilles, & qui carnes habẽt delicatas, poſtremò ſenes, & in totũ frigidæ naturæ. Non ergo omni ætati cõuenit balneũ in frigida aqua, ſed robuſtæ, & iuueni. Neque omni tpe, ſed æſtate media duntaxat, Galeno eodẽ xx i. authore. Ad vſum verò, his maximè cõuenit, qui ei ſint aſſueti, vel paulatim ſunt aſſueſcendi. i i i. de Sa. tuen. Nec me latet fuiſſe ſemper, vt hodie quoque eſt, Natationem in frigida vulgarem, & citrà vllum delectũ aut rationẽ, ciuitatibus præſertim maritimis, vel quæ magnis fluuijs alluuntur. Et Oribaſius poſt Galeni ętatem medicus non ignobilis, indiſtinctè omnibus tẽporibus lauari in frigida ſuadebat. Verùm nobis hìc inaſſuctis ſermo habendus eſt. Et tamen ſiue aſſueti, ſiue inaſſueti, modum certè ac rationẽ ſcire debemus, quando tutò, & ſine noxa quis frigidæ lauationi ſe poſſit committere. Quã obrẽ de hoc quoq; inſtituto, Galeni ſentẽtiã ferè ad verbũ hic recitabimus, ex i i i. de San. tuen.

Lauari in frigida, ex Galeno.

vbi ſic hoĩes ad frigidã aſſuefaciẽdos eſſe admonet. Optimũ quidẽ corpus, quo ad augeſcit, dictũ ſuprà eſt, nõ eſſe frigida lauandũ, ne ei ad incrementũ aduerſetur. Vbi verò abundè eſt auctus, iã frigidæ quoq; aſſuefaciendus: vt quæ tùm corpus vniuerſum roboret, tùm cutẽ dẽſã, durãq; efficiat, quod ſanè vtiliſſimũ eſt aduerſus noxas, quæ extrinſecùs imminẽt. Qui

hunc

hunc ergo morem inchoatus eſt, ne ex ſubitaria mutatione noxam aliquam incurrat, hæc ſcire debet. Primùm quidem, vt non quolibet anni tempore, nec quolibet die auſpicetur, ſed inter æſtatis maximè initia, vt hoc toto ſpatio hiemē præcedente, non ſpernendam acquirat conſuetudinem. Eſto autem dies, qua id incepturus eſt, quam maximè tranquilla, & quoad id tempus ſeret calidiſſima, & calidiſſima etiam ſui parte, vt dictum eſt, circà meridiem, vel etiam vltra. Tumque haud ſynceram frigidam ingredi oportebit, ſed quæ neque tepida, neque purè frigida ſit, tenuis, limpida, non limoſa, neq; paluſtris, neque glacialis. Sit verò is ætate in quarto ſeptennio, ſeu circà quintum & vigeſimum annum, animi alacris, fortis, & carnoſus. Neq; ſit anteà vulgari victu vſus, neque tum ex venere laſſatus, nec vigilijs, vel quomodolibet aut vomitu, aut deiectione, aut alia inanitione fatigatus. Excrementis ſit vacuus, ac ieiunus. Nam quod faciebat Antyllus, Oribaſio auctore, ſe etiam à cęna in frigidam mergere ſolitum, ac mirum, inquit, quam placidam eam noctem ſentirem: id quidem beneficium conſuetudini tribuendum eſt, non rationi. Oportet autem Laconicos ritus imitari: vel pro Laconico eſto aliquod aliud exercitij genus, quod videlicet incaleſcat corpus, & quo quis maximè vti ſolet, labor, ambulatio, curſus, pilæ luſus, inſolatus. Qui mos erat Plinij, vt de eo meminit Iunior: nam æſtate ſiquid ocij fuiſſet, in ſole diu iacere erat ſolitus, poſt ſolem plerunque frigida aqua lauari, deinde guſtare, dormireq; iuxa eadem Galeni inſtituta. Prorſus enim exercitationis alicuius neceſſitas hæc eſt: quòd hæc non tantùm calfacit corpus, ſed etiam vt calor naturalis foras ex profundo moueatur efficit: quo circà ſe opponit contrâ frigidæ impetum, obſiſtitq;, quo minus in profundum violenter pertranſeat, & viſcus aliquod feriat. Nam nec ipſam frigidæ ſubſtantiam peruenire expedit ad viſcera, nec vniuerſam eius qualitatem, & puram illis occurrere. Immò verò melius, & tutius eſt, vt ſola qualitas abſque eius ſubſtantia in partes primò occurrentes recepta, & ab his in alias ſenſim permanans, tandem in profundum feratur. Et talis profectò erat Sudatio in Laconico, ac in calido Solio natatus, qualis ſola exercitatio, ac mox vtrobique in frigidam demerſio. Exercitato ergo, vel fricato prius corpore frictione duriore, ac deinde oleo etiam illito, in frigidam deſcendat. Deſcendere autem oportet non lentè, ſed confertim inſiliens, quo in vno tempore omnibus corporis partibus aqua circunfundatur. Dum quis enim paulatim, ſenſimq; ingreditur, natura ſe tota ad immerſam partem conuertit, quo fit vt nō ęqualiter ſubinde reſiſtat, ac horrore afficiatur. Ipſum immorandi tempus in frigida aqua, id quoque à quotidiana experientia definiendum eſt. Galenus ſi egreſſus inquit coloratior ex frictione appareat, mediocriter hunc moratum indicio eſt: ſin tardius caleſcat, & diu maneat decolor, plus æquo moratum. Nimia verò mora in aqua frigida caueri debet, ne facilè quis aliquam ex præſcriptis noxis incurrat. Debet ergo quis ita lotus, & ægreſſus, à pluribus per oleum fricari, donec cutis incaleſcat. Poſteà indutus, vbi ad horæ ſpatium ad minus requieuerit, cibos plures quàm ſolet ingerat, ac minus bibat. Nam plures appetunt ex frigidæ lotione, melius concoquunt, & minus ſitiunt. Hic ordo eſt, hæc ſumma lauationis in frigida, ex Galeno. Porrò quas præſtet vtilitates in frigida Natatio, tàm in ſanis, quàm in ægris multa ſunt exempla. Corroborat, dicebat paulo antè Galenus, totum corpus, & cutē duram, ac denſam efficit. Quare ex antiperiſtaſi calorem innatum vnit, appetentiam gignit, ad excrementorum expulſionem excitat, fuliginoſos vapores ſoluit in ſudorem, ac nonnullis aluum laxat. Ad laſſitudines in malo corporis habitu, per interualla frigidæ lauacrum, ex Archigene inſtituit Aëtius. Exuſtos item ſub ſole, longo exercitio, ac medijs caloribus ex itinere æſtuantes, totos frigida perſuudi debere, iubet Paulus & Aëtius, quibus ſi etiam ſiti cōficiantur, ac frigidę potioni aſſueuerint, frigidam quoque bibendam propinari, atque hoc pro ratione, non vniuerſum facere expedit. Caninum appetitum reprimit, ex immodica cutis exolutione, ac tranſpiratione factum: niſi patiens admodum gracilis ſit, & frigidę natationi ineptus, aut incōſuetus. Menſtruis rubris cohibendis frigida natatio mirifica eſt, Aëtio: atq; pariter ad ſeminis profluuiū, eoq; magis ſi aliqua medicata qualitate id balneū præditū ſit. Sāguinē cohibet ex naribus, vel etiā vndecūq; manantē, pfuſione cōfertim multa, ac veluti ex improuiſo facta. Ad oculorū verò caligines, ſi dū in frigida natatur, oculi in eadem aperti teneātur, viſui robur valde adijcitur, Paulo. Porrò, nec ad venena frigidæ natationem reperimus inutilem: nam in Mandragoræ ſucco ebibito, ſi aliquandiu in ipſa immorentur, apprimè iuuabuntur. Optimè facit in Canis rabioſi morſu: nam aquas ob eam cauſſam timentes quos græci ὑδροφόβους appellant, nullum magis præſentaneum hoc remedio habetur, quàm inuitos etiā, & quātumuis renitētes in fontē, lacū, fluuiū, uel in mare ad natatū proijcere. Abominātur.n. qui à cane rabioſo cōmorſi ſunt aquas, perinde ac in aquis ſpeciē ringētis canis aſpiciāt, uereāturq;, vt ex Poſidonio tradidit Aëtius. Extat uerò eius

Tempus.
Dies.
Hora.
Frigida ratio.
Aetas.
Corporis conditiones.
Exercitatio prænia.
Exercitationis neceſſitas. 11. de ſa. tuen.
3. de ſan. tu.
Confertim & non lente inſilien. in frigidā.
Moram frigida.
Frictio & vnctio à balneo frigida.
Cibus et Potus.
Natationis vſus in curationibus morborum. 3. ſa. tu.
Calori roborando.
Laſſitudinibus.
Exuſtionibus, & iter agentibus.
Canina appet.
Menſtruis, Sanguinis fluxui.
Oculorum vitijs.
Venenis.
Canis morſui, ex Aet.
Aquam timenti.

rei prouerbium apud Lucianum, τι κοινὸν καὶ τῷ βαλανείῳ; ortum ex philoſopho quodam, qui iam aquam timere incipiens, inuicto animo formidinem ſpreuit, ac inſiliens in aquas, perſanatus eſt. Eſt autem hæc affectio equis etiam, & equabus communis, quare nomen

ἱππομανές.

huic paſſioni ἱππομανές. Quippe, Seruius auctor eſt ex Columella, equas interdũ, cùm imaginem ſuam in aqua viderint, inani amore correptas, per ſtabula, paſcuaque vagari, ac niſi deductæ ad aquam, vbi ſuam deformitatem ſpeculatæ, priſtinæ imaginis aboleant memoriam, cupidinis tabe interire.

Febribus.

De vniuerſalibus verò morbis iam pluries demonſtratum eſt, quod quæcunque febres curantur balneis, maximè frigidæ lauationis beneficio curantur: ſic, vt poſt calidum Solium in frigidam ægri mittantur. Ita Ephemeras, ita putridas, & maxima ex parte Hecticas curari, ex Galeno dictum eſt: quùm in maraſmode, & valde extenua

3. de ſan. tu.

tis ægris, quos nimirùm ſeruari impoſſibile ſit, neque lauari, neque vngi melius ſit. Immò verò ſine calidi Solij interuentu, frigidæ, natatione ſola, multi febricitantes iuuari aſſolent: tribus potiſſimùm ſeruatis conditionibus. Vt valentibus ſint viribus. Vt humores appareant per vrinas, vacuationi eſſe idonei, & vt nullum primæ notæ viſcus male affectum conſtet. Quod ex ijs planè conſtat, qui non habentes balnea, ſine omni medicorum ſuaſu, ſeipſos, in

Balnea noui orbis.

ſtagna, vel flumina coniecerunt. Quem morem narrat Americus Veſputius, ſeruare hodie quaſdam noui Orbis gentes, oppoſito tamen Laconicorum modo. nam in ſtatu vigente febre, ſe in frigidiſſimam aquam demergere, exeuntes verò vehementi curſu quãtum poſſunt, circà luculentum ignem exerceri, mox longum obdormiſcere, & (vt credo) ſudare, ſicque à febre plerunque liberari. Nec ſecus ruſticos& qui in montanis longè abſunt à Medicis, facere videmus hac ætate. Verùm hiſce omnibus quùm ad caſum res benè interdum ſuccedat, (nam aliquos vidimus fuiſſe periclitatos) diligens tamen nobis cura adhibẽda eſt,

Febri Ardenti quinque conditiones ad frigidũ balneum.

vt tutò eo remedio vti poſſimus. In Febre enim ardente, has omnes conditiones requirit Galenus ad frigidam natationem x. Methodi. Vt Iuuenis ſit, & plenioris habitus; tempore æſtatis, conſtitutioneque calida, & ſicca; febre ipſa in vigore exiſtente, & concoctione iam in vrinis apparente; & ſine viſceris alicuius inflammatione. Is ſi in frigidæ naturã ſeſe inijciat, euidenter iuuabitur. Nam quibuſdam venter ſtatim multa biliosa egeſſit, alijs largiſſimus ſudor erupit, qui omnino febrẽ finiuit: quare valde confidenter, ſi frigido balneo æger aſſuetus fuerit, hoc auxilio vti poterit. Communiter enim recuſatur, Galeno teſte: tùm quia

x. Metho.

non eſt adeo Medico exacta affectuum notitia, quando eo oportunè vti confidat, tùm quia ex intempeſtiuo vſu, maxima ex errore impendet noxa, vt ex his quæ dicemus iam planiùs conſtare poterit.

Quibus in caſibus cauendum ſit à balneis Aquarum Simplicium.

Cap. XXVI.

COMMODA ergo, virtutes, iuuamenta, tot ægritudinum remedia ex aquarum dulcium balneis, ſic ſe habent in vniuerſum. Operæ precium verò eſt in vniuerſum quoque earundem nocumenta, ac incõmoda, veluti ex aduerſo ponere, vt viſis, ac vitatis offenſis, integer cuique, inculpatuſque vſus eſſe debeat. Iam verò inter enarrandas vtilitates, noxas quoque communes animaduertimus, quæ in multis malis aut ex intemperato, ac temerè adhibito balneo, aut ex intempeſtiuo vſu, aut ex quapiam alia aduerſaria cauſſa ſolent accidere. Eſt enim (quis neſcit?) modus in rebus, quem qui non ſeruat, abutitur, abuſu autem

Prouerbiũ de balneis.

quid eſt tam bonum, quod aliquando non fiat peſſimum? Forma, diuitiæ, vires, facundia, ſæpè in malum abutenti redundant. Itaque rectè id verbum apud medicos iactatur ad balneas, quod ex veteri Thermarum macerie, eruto marmore legitur, cum hoc ἐγκυκλίῳ.

Balnea, V ina, V enus, corrumpunt corpora ſana.
Corpora ſana dabunt, Balnea, V ina, V enus.

Defluxionis periculum.

De ſingularibus verò erroribus, iterum hoc loco meminiſſe oportet, quòd in omni vſu balnei ſolet eſſe admodum infenſa Defluxio, ſeu catarrhi à capite ſit, ſeu liquationis, ac fuſionis humorum ad quanq; partem. Quæ in balneis his temperatis, præſertim ſuperflui tatum liquatio, ſunt frequentiſſima. Immò vix vtile balneum, niſi liquatas, ac fluxiles red-

dat re-

dat reliquias, quas trahat ad cutim, itaque exoluit: quod facit, vbi tempeſtiuè, ac ex ratione adhibitum ſit. Alioquî non ſine periculo, dum liquatos balnei qualitate humores, ad impetum de parte in partem facit idoneos. Ergo ad hunc veluti ſcopum principaliſſimum, cætera tui balnei inſtituta, prius quam incipias dirigenda ſunt: videlicet, vt aquæ ad hominis condecentiam temperentur, vt tempeſtiuè adhibeantur, vt nulla noxiæ huiuſmodi colliquationis ſubſiſtat occaſio, ac ſingulares id genus circunſtantiæ aliæ, quas per caſus aliquos, quibus inimica eſſe balnea obſeruauimus, breuiter percurremus. Tria quidem ex Galeno iã propoſita ſunt capita x. Methodi, vt balneis inculpatè vtamur: Copia crudorum humorum in primis venis diſperſa, Horror, & Imbecillitas viſcerum: quæ & nunc quatenus tùm ſanis, tùm ægris cauendum ſit, demonſtrabunt. Solet autem cruditas tùm in ſtomacho contineri, tùm in primis venis, tùm in toto vaſorum genere. Vel toto igitur ipſo iure Thermarum explosos eſſe oſtendimus, qui non ieiuno ſtomacho intrarent balnea, quorum adeo luxum Satirici increparunt, vt Horatius,

Tria pericula. *Primus ſcopus à cruditate.* *In ſtomaco.*

—Crudi, tumidique lauamur. Et Iuuenalis.
Turgidus, & crudum Pauonem in balnea portas.

In vẽis primis. *Bal. à cibo noxa.*

At inter neceſſarias cautelas eſt, vbi circà primas venas, à ventre ipſo ſcilicet crudorum copia ſuccorum eſt diſperſa. Balnea à cibo (dicebat Galenus in lib. de Palpitatione, rigo. & tre.) vel alioquî intempeſtiua, cuiuſque morbi cauſæ antecedẽtes fiũt, quotidianas concitant febres, rigores, atque horrores. Si verò cruditas ſanguinis in toto vaſorum genere fuerit aggregata: diſtinctione aliqua opus habet, an abſque febre intelligatur, an cum febre. Quæ eſt Galeni doctrina in I I I I. de Sa. tu. & X I I I. Methodi. Omni enim ſuccorum copiæ digerendæ in Sanis, balnea ſummè idonea perhibentur. Sicut etiam, inquit ipſe, valde conferunt exercitatio, frictio, fomenta calida, vnctio calfaciens, clamor, animi iracundia, & vno verbo dicam, omnia quę ſuccos altè in animantis corpore immerſos, ad motum quoquo verſus irritãt. Oportet autem hos blandè prius vnctos, atque oleo perfrictos, in balneum mittere, vt quod præter alia, duras, tenſaſque partes emolliat, & excrementum putre, quod ad cutim intus hæret, euocat. A balneo autem cibo abſtinere oportet: at ocio ſe dedere, atque etiam ſomno, cùm nihil ſit quod æquè concoquat ea, quæ concoqui poſſunt, & malos ſuccos per halitus digerat, quàm ſomnus, præſertim à balneo, & item inedia. Ergo ſomnus, & cauſſa, & ſignum tibi ſit percommodum ſperatæ vtilitatis: ſicut è diuerſo non poſſe à balneo dormire, nec cauſſa, nec ſignum eſt commodum. Hæc in I I I I. de Sanit. tuenda.

Cruditas in venis ſine febre. *Somni à bal. vtilitas.* *Plenitudo cum febre.* *Cap. VI.*

In V. verò, his qui ex pluri ocio multas ſolent cruditates congerere, ac crebro infirmantur, vtiliſſimum perhibet balneum. At ſi iam æger febricitet, ſiue Plenitudo ſit in cauſſa, ſiue ſuccorum vitium, vt ſcribitur X I I. Methodi, tunc nec exercitatione vacuare exuperantiam licet, nec vnctione, quæ excalfaciat, ſed nec multa frictione, nec balneo, immò ſanguinis miſſione, vnà cum inedia, vel purgatione aliqua. Semper verò cùm abſolutè de plenitudine loquimur, de ea ſpecie intelligimus, quæ ad vaſa, non de altera quæ vires aggrauat. I I I I. de San. tu. Omnino enim vbi plenitudo ſuprà vires eſt, balneis ægri interdicendi ſunt, ſyncopes periculo. Multo verò maximè vbi humores ſint crudi cum paucitate ſanguinis, qui & meatus obſtruant, & grauent vires: pernicioſiſſima enim huiuſmodi affectio eſt, tùm quia animal non nutritur, tùm quia ſuffocatur. Quare hos neque lauare expedit, neque ſanguinem detrahere, neque purgare, qui ſanè etiam citrà hæc de repente animo concidunt: immò his ne aëri quidem ambienti nimium vel calido, vel frigido cõfidendum eſt, & ne mouere quidem aliquid expedit, præterquam confrictionibus, & leui vnctione de more, quem Galenus ex profeſſo tradit X I I. Metho. & I. ad Glauconem. Porrò in Febribus iã particulares vſus, & item cautelas in quoque genere expoſuimus. Semper Horror (vt ex Celſo adduximus) inditium balnei inutilis habetur certiſſimum. Horroris autem duæ ſunt oppoſitæ cauſſæ, teſte philoſopho in Problematibus Sect. V I I I. Nam æquè frigida aqua affuſa corpori, ac calida, excitatur horror. Frigida quidem quia extinguit, offenditque calorem intrinſecum: calida autem frigus ambiens compingendo in poros, idem efficit. Galenus autem, ac Medici duas alias conſiderant Horroris immediatas cauſſas in corpore: nem pe vel cutis aſtrictionem, vel multã rodẽtiũ humorũ copiã in corpore exiſtentem, quę plerunque in his qui febricitãt ſunt perſpicuæ. Et citrà febrem, in his qui cùm exquiſite ſani videantur, contingit tamen aut per niues obriguiſſe, aut per ventos boreales, ac frigora refrixiſſe: qua re neque his tum competunt balnea. Nunc communiter in febribus Putridis,

Plenitudini quoad vaſa. *Quoad vires.* *In febribus.* *II. ſcopus ab Horroris cauſis.* *Horroris cauſſæ extrinſeca.* *Cauſſæ intrinſecæ.* *In febr. Putridis.*

tridis,duplici occaſione balnea intempeſtiua fieri poſſe colligimus,aut ſi præmiſſa non fuerit vniuerſi corporis euacuatio, præſertim in cauſſa plenitudinis. Euacuatio autem quia ſupponitur debere fieri bene, & perfectè digeſta materia, hinc intelligitur balnea non conuenire his niſi in fine. Aut ſi humores,vtpote craſſi ac tenaces,inepti iudicentur ad reſolutionem per balneas. Nam bilioſi vel ſuopte ductu interdum,ac nulla ferè alia vacuatione opus habent,quàm vt ad cutim, ac perſudorem reſoluantur: itaque Galenus Tertianarios nō expectata etiam coctione mittebat in balneas.Viſcidi contrà, & frigidi omnes ſucci,& qui aluum tenent fluidam,minimè. *1. ad Glau.* Quo nomine reprobata iam ſunt balnea in Tertianis nothis,in Lyparia,in Hepialo;in Quotidiana,& Quartana,& omnino in Pituitoſis reliquis,ac contumacibus ſebribus. *In acutis mor.* In morbis item magnis,& omnino acutis,aduerſiſſima balnea.Niſi in fine,& purgato omniquaque corpore.Immò perſeuerante morbo,ſi etiam ſymptomata aliqua deſiderent,balnea,ea omittenda ſunt,vt aduerſiſſima. Exemplo quorundã, qui ad auertendam Phrenitim,aut vigilias,aut capitis dolorem,aut noxium aliquod id genus accidens,quæ ſolent magnas conſequi febres, vitæ vt plurimum iacturam faciunt. Et nota rationem. Hiuiuſmodi enim accidentia,vel ſummo maximè vigore morbi affligunt, vel ſaltem in augumento: quando natura vel concoctioni eſt intenta, vel multis oppreſſa ſuperfluis, facta per balneum commotione,facile periclitari poteſt. *Rhaza cenſura de balneis in febribus.* Quoniam verò vix aliquam inuenias febrem,etiam intermittentem & leuem,quæ alicuius accidentis vel periculi ſuſpitione vacare poſſit:optima ratione Rhazæ conſilium ſpernendum non eſt. Nunquã vidi,inquit,balneum febricitantibus in aliqua diſpoſitione eſſe vtile: maximè autem ipſa uitare conſulo in febribus Putridis,quàm fieri poteſt. Adde iuxtà Hippocratem; & in Regione,præſertim,& tempore,quando homines non adeo balneis delectantur. In particularibus autem ęgritudinibus: *5. de ſa. tu. & 3. de rat. vic.* Scíueris in uniuerſum,dicebat Galenus,de balnearum uiribus, quòd ſi non euacuato prius corpore adhibeantur, ad ipſa membra affecta fluxionem conei tant,quam paulo ſupra adeo timendam eſſe monuimus. Multò uerò maximè ſi hi affectus alicubi in uiſceribus hæreant, vt inflammatio, Eryſipelas, Pleuritis, Pleripneumonia,& id tumorum genus. *111. ſcopus à membrorum imbecillitate xi. Metho.* Vbi(quod minus accuratè quoſdam animaduertiſſe arguit Galenus) non eos ſolùm à balneis deterreri debere pro affectu:uerumetiam ſi imbecillam duntaxat aliquam ipſarum principalium particulam haberent,ceu cor,uentriculum,iecur,pulmonẽ, cerebrum, maximè in febribus qui tertius erat cautionum propoſitarum ſcopus.Quin imò aliquibus etiam inferioris notæ partibus inualidis, ut pedibus in podagra:minus audacter balneum adhibendum eſt.Quando quidem & citrà balneum ſuperuacua in partes infimas confluere aſſolent,eoq; magis à balneo, tùm ſuccis ex eo liquatis, tùm uijs per quas mearent,patefactis. Quem ſanè errorem non effugiunt, eodem teſte, qui relaxantia cataplaſmata, ac ſimilis facultatis perfuſiones circà iecur, aut uentriculum,aut Septum tranſuerſum, aut Meſenterium, aut ieiunum,aut colon, aut renes, non eductis prius ſuperuacuis, adhiberè ſolent. *xi. Metho.* Immò uel eo potiſſimùm nomine adpoſitè magis conferre poſſent in his caſibus balnea, quàm cataplaſmata, & id genus epithematum particularium; nam quod periculum ſtatim in præcordia ipſa faciunt relaxantia, quæ iſti uocant, præſidia, id leuius in balneo fit, quod non minus ad unam ignobilem quampiam contrahere partem, quàm à principibus auertere ualet. *In Cœliaca paſ.* Reprobantur item balnea uti incommoda,in Cœliaca paſſione,quæ quædam eſt cruditatis ſoboles:niſi ea uel ad laſſitudinem tollendam concedantur, uel ut alicuius alterius uitij medelam,cum ſmegmate præſertim ex nitro,& eiuſmodi alijs, teſte Aëtio. *In hepa. duritie.* Pariter in hepatis contumaci obſtructione, & cibo potiſſimùm reprobantur, quæ ex craſſis ac uiſcidis humoribus generatur: Nec minus in omni eius frigida,atq; humida intemperie, Paulo. *Deſtillationi.* Vitanda item in omni deſtillatione, & grauedine, quæ cum febre affligit, donec rheuma ipſum concoquatur, eodem Paulo. *Comitiali mor.* Maximè uerò cauendum ubi ex Tuſſicula Tabis imminet periculum: Cor. Celſi auctoritate libr. 1111. cap. 11. In deſtillatione (inquit) & grauedine nihil peſtiferum, niſi quod pulmonem exulcerauit.Tũc enim protinus abſtinere à ſole, balneo,& uino, & Venere debemus: unctione utentes, & cibo aſſueto. *Phtiſicis. Tuſſiculoſis.* Idem capit.v.Tuſſi inimica ſunt uinum,balneum,Venus, oleum in cibis acriora omuia. His autem qui morbo Comitiali ſunt obnoxij, etſi pro ratione anteà conceſſa ſint balnea, dum eos ſcilicet ab accidentis afflictione uendicare intentio eſt: certa tamen cautela eſſe debet,non ſolùm balnei, ſed etiam Veneris, liberalioris tùm cibi, tùm potus, & repletionis, præſertim uini meraci ſtatim à balneo. *Vini à baln. prohibitio.* Ea enim de cauſſa uini potus ab uſu balnei, tanquam uenenum omnibus habendum eſt. *Albis fluoribus.* In albarum humiditatum fluore ex utero,haud laudantur crebræ aquarum dulcium, & calefactarum lotiones,in quo maximè meretrices errãt,quæ ſe lauãt aſſiduè,ac ſtuphas frequẽtãt:cùm alioqui his frigida lauatio,

ac naturalia

ac naturalia exiccãtis alicuius qualitatis cõceſſa ſint. Atq; hactenus errores à tribus propoſitis ſcopis monuimus, à Cruditate, ſcilicet ab Horrore, & à mẽbrorũ debilitate. Quibus denique quartus ſcopus addẽdus eſt, qui à natura balnei ſumitur, immodicã nõnullis ſpirituũ reſolutionẽ faciẽte, nõnullis itẽ caput replẽte. Cauẽt medici, nõnullos ex frequẽti vſu balnei, cõtagia aëris & maximè peſtilẽtialia faciliùs imbibere, quã ob rem, graſſantis eius mali tẽpore à balneis abſtinendum. Vel quibus vſuuenerit lauari, potiſſimùm recuratoria parte vtendum conſulitur, quæ tùm frigidi Solij vſu à balneo, tùm inunctionibus perficitur. Omnino his qui Syncopim, vel animi deliquium, quæ minor eſt affectio, patiuntur, ſiue ex ea quam proximè diximus, plenitudinis cauſſa grauante vires accidat, ſiue ex ſanguinis vndecunque eruptione, ſiue immodico ſudore fiat, aduerſiſſima ſunt balnea. Alioquî Syncope ex accidenti in balneis contingit bifariam, vt in libro de vſu reſpirationis à Galeno habetur: aut quidem ob immodicam, quæ dicta eſt, ſpirituum diſſolutionem, quæ imbecillis maximè aduerſantur, tumq; hos leniter perfricare oportet, abſq; pingui aliquo, & deinde oleo quopiam, quod aſtringat, ac denſet cutim. Aut propter æſtum nimium, quod frequẽtius accidit, & inconſuetis: hoſq; vt ſcribit Celſus, arcet à Sycopa ore exceptum, & in eo retentum acetum. Et Gale. poſteà x 1. de Localibus med. compo. quibus inquit in balneo diu immorandum eſt, hi acetum & pulegium odorent, ne in animi deliquium incidant. Quod ſi effugere nequierint, præſertim imbecilles cùm ſint, vel febricitantes, recreandi ſunt per ea quæ refrigerent, & vires confirment, 1. ad Glauco. Qui autem deficere incipiunt, hos celeriter educere oportet, neque multa aquæ affuſione humectare. Qui vero iam inciderint, celerrimè exportandi ſunt, toto quidem corpore leni velamine cooperto, faciesque ſpongia ex aqua frigida imbuta madefiat, aut frigida aſpergatur. Reſipiſcẽtes autẽ ex grandi animi deliquio, tàm in calidam, quàm in frigidam demittere caueatur tãquam mortis cauſſa, ex 1 1 1 1. Methodi. Vel enim laxatis corporibus caloreque diſcuſſo, exoluto que perirent, vel à frigiditate coarctatis, extinguerẽtur. Prægnãtibus ex multa meatiũ coarctatione, & crebro ſpirituum anhelitu, multi viſus cùm ſint, parcius balneum venit concedendum, niſi iam propè infantarijs. Nec minus fluentibus menſtruis, vt quibus diebus ſuperuentura inſtant menſtrua, ab omni balneo abſtinẽdum eſt, vtpote quod purgationem naturalem ſolet intercipere. Vel intempeſtiuè relaxare, vt ijs accidit, qui ſanguinis fluxui vndecunque ſunt obnoxij: fluxum enim ſanguinis acriter irritant balnea. Atque ea de cauſſa ſanguinem ſpuentibus inimica perhibetur Venus, Ira, Vini potus, & balnei, præſertim immoderatè calidi, frequens vſus. In Appetitu item canino, qui ex immodica itidem cutis trãſpiratione ſæpè gignitur, à balneis calidis, conſimilique aëre, ac vini etiam potu, & ab omnibus, quæ tùm intrinſecus, tùm extrinſecùs calfacere poſſunt, & abſtinere, & ad frigidam duci oportere patientes, monet Galenus, item primo ad Glauconem. In oculorum ſuffuſionibus balneo perindè interdicemus, ac omnibus alijs caput replentibus, niſi quis laſſitudinis, ac tardæ concoctionis gratia ad lauationem cogatur. Et tunc, omnino ne immoretur in aëre balnei, qualis in noſtris ſtuphis eſt: neque in ipſo ſolio, aut inter lauandum moram trahat, ſed pauliſper inſcendat, lauet, & citò exeat. Sic in Mydriaſi, quod eſt pupillæ dilatatio, ferè præcepimus, ex Aëtio. Hyſtericas item, quæ ſcilicet vteri ſtrangulationem patiuntur, crebris balneis pariter interdicimus, vt pote quæ caput replent, tametſi labrum bis, aut ter per totam curationem, vel morbi, vel ſordium extergendarum cauſa admitti poſſit. Cæterùm ſi quæ aliæ ſint noxarum cautiones, diſperſim (vt tulit occaſio) declaratæ inuenientur.

IIII. ſcopus à natura balnei. *Peſtis tempore.* *Syncopis cautio in balneis.* *Pregnantibus cautio à bal.* *Sanguinis fluxu. 1. ad Glauco.* *Mulierum purgationibus.* *Canino appetitui.* *Oculorum vitijs.* *Hyſtericis.*

De Balneis Medicatis Artificialibus. Cap. XXVII.

RELIQVVM verò eſt, vt tota nobis materia de balneis pertractata ſit, de Artificialibus agere. Quæ quoniam admiſtis ex arte quibuſdam ſimplicibus medicamentariæ qualitatis componi ſolent, non incommodè à nobis Medicata artificialia balnea vocabuntur. Quo loco vana mihi quidem videtur, quorundam hodie ſcriptorum quæſtio: An poſſibile ſit per hæc artificialia imitari naturam balnearum. Quam opportuno magis loco, cùm de vtilitatibus balnearum loqueremur examinauimus lib. 1 1. cap. 1 x. & item x v 1. Per hæc enim Ars imitatur quidem naturam in quantum poteſt, at non aſſequitur, cui dubium? Quare hoc diuerſum genus balnei eſt, quod aliquibus quidẽ naturalibus potentius ſit, aliquibus leuius, prout ratio exigit Medicinę.

An arte aſſequi poſſimus naturę balnea.

dicine. Fiunt autem Artificialia balnea pluribus modis, penes diuerſas intentiones, quorum aliqua ex auctoribus Medicis adducemus exempla. Alia enim componuntur ex rebus Anodinis, alia ex Emollientibus, alia ex calidis ac Relaxantibus, alia ex Adſtringentibus. Alia rurſus mutata balnei materia ex Hydræleo paramus, alia ex ſimplici oleo, alia ex lacte, vel quocunque alio liquore fuerit opus: de quibus ex ordine ſermonem habebimus. Communiter horum omnium apparatio Inſeſſiones appellantur, Græcis verò ἐγκαθισμάτα; vt quæ priuatim parabantur, & quotieſcunque opus fuiſſet, in balneis. Nunc autem deſitis Thermis magnificis, priuatas Tinas nobis ex induſtria ſuppeditamus, cameris ad hunc vſum benè ordinatis, ſecundum quod diximus. Oportet autem ægros, modò inunctos, modò aliter præparatos, vſque ad vmbilicum inducere, vel ſi affectio altiùs hæſerit, magis immergantur. Potiſſimùm verò partes, quæ non madefieri debent, opus eſt prius inungere, præſertim caput, ac tegere ne repleatur. aut Ventriculis his, qui ſtomacho ſunt debili. Inuentio fuit neceſſaria, aut propter balneorum penuriam, aut proter vſum particularem in membris. Vſus autem varius, ad calefaciendum refrigerata, ad exiccandum, ad dolorem leniendum, ad emolliendum, ad diſcutiendum, ad adſtringendum. Et, quod ſummatim dicam, ad capitis, thoracis, ventriculi, inteſtinorum, renum, vteri, veſicæ, iuncturarumque paſſiones plurimas. Semper verò debitæ præparationes ſupponendæ ſunt, nempè, vt, quantum res exegerit, totius corporis purgatio præcedat. Et præter hæc, ſecundū loca patientia peculiarem loci tutelam habentia ſimplicia immiſceantur, & ſubinde pro ratione affectus, & pro vario compoſitionum ritu, miniſtrentur.

Inſeſſiones. *Vſus.*

De Balneis Compoſitis emollientibus. *Cap.* XXVIII.

EMOLLIENTIA dicentur, & Lenia balnea, mollis ſubſtantiæ, ac facultatis; lenientibus quibuſdam in calidæ temperatæ labro admiſtis. Qualia ſunt malua, althæa, mercurialis, viola, beta, blitum, Senecion, chamemelum, melilotus, ſemen Lini, furfurum cremor, fœnum græcum; acanthi folia, & his ſimilia. Vſui ſunt ad inflammationes ſedandas, quo nomine Refrigerantia quoque, ac Lenientia appellanda veniūt. Vtilia verò maximè, cùm nulla amplius fluxione affecta particula tenetur; nam ſi adhuc fluxio ingruit (vt addit Oribaſius) tunc parum quoque ſtyptican tia vtiliter commiſcentur, velut arnogloſſi folia, malicorium, Roſa, rhus obſoniorum, rubi cimæ, & id genus alia. Ad ſedis item inflammationes, meliloto plurima incocta, cum papaueris calicibus, atque roſis: Et ad inflammatos renes veſicamque. Calculoſis autem tùm inflammatione arcent, tùm dolores leuant, ſimul atque vrinam proliciunt, quamobrem ſubtilium partium quædam ad penetrandum admiſceri ſolent, vt Arthemiſia, petroſelinum, ſpicanardus, anethum, caricę, nonnullis parietaria, vrtica, atque etiam oleum. Nec non, ſi opus videbitur, anodinis quibuſdam additis, althea, ſemine lini, furfure, fœnugræco, plurimoque commiſto, ac conquaſſato oleo. Rufus Epheſius phlegmonem in veſica ita curandam conſuluit, nempè diminuto prius per venæ ſectionem ſanguine, capacem tinam paratam habendam ex rutha, anetho, radicibus altheæ, & conſimilibus, in aqua æger aliquandiu aſſidere debeat. Maximè verò miniſtrandæ eſſent inſeſſiones huiuſmodi in balneis; quod monuit Aëtius, & poſt hoc æger confeſtim in ſolium tepidius demittendus, atque hoc aſſiduè faciendum. Conferunt ſimili modo ad multas vteri affectiones, duras præſertim & contumaces, adiecta arthemiſia ſiue parthenio, ac balneo ſub ſella pertuſa ſuppoſito, in qua mulier aſſidat. Ad ægrè autem parietes, cum partus difficultas inſtat, & loci præcluſi manent, prægnans in balneum ducenda, quæ in calido aſſidens lābro multùm perfundatur; quod fiet efficaciùs, ſi quædā inſuper lubricantia, ac lenis qualitatis adiecta ſint, quæ diximus, altheam, acanthi folia, fœnugræcum, lini, ſemen, Pſylium, atq; oleum. Ad vnamquanque demum præternaturalem duritiem molliendam vſurpātur, ad dolores ventris mitigandos, fęceſque in inteſtinis induratas eliquandas, ducendaſque. In totum actu humida eſſe oportet, cum leni tepore, & quæ nequaquàm ſiccent.

Inflammationi. *Refrigerantia, lenientia bal. x. collec. cap. 2.* *Pudendis.* *Calculoſis.* *Vteri morbis.* *Partui difficili.*

De Balneis compoſitis adſtringentibus. Cap. XXIX.

ADSTRINGENTIA verò balnea, ſtypticantibus ac frigidis aquæ commiſtis, & ebullitis componuntur. Folijs, floribus, fructibus, plantaginis, poligonij, helxines, rubi, malicorij, balauſtiorum, mirti, cotoneorum, gallæ, rhois obſoniorum, meſpili, pinaſtri, pirorum ſylueſtrium, quercus, vlmi, roſarum. Interdum verò per mineralia fortioradſtringētiū cōfectura paratur ferri, ſcilicet aut ſcoriæ eius commiſtione, aluminis, gypſi, cineris, chalchanti, chryſocollæ, argillæ, cadmiæ, & materierum huiuſmodi, quas multas in naturalibus diximus. Vtimur vero plerunque adſtringentibus ad fluores, vt ad vteri fluores, Aëtio. Ad aſtringendas item fluentes ani hæmorrhoidas, adiecta præſertim tamarice, & galla ex aceto, & aqua chalybeata, Auicenna. Et ad diutinos ventris fluores. Porrò quæ denſant cutim, ad hoc quoque genus in balneis ordinãtur, quæ ſcilicet frigefaciant, non tamen ſiccent. Quo modo frigidæ aquæ vſum à balneo iam toties indicauimus neceſſarium, & ex adſtringenti oleo quopiā vnctionem, vt ex Hiſpano, vel quale ex immaturis oliuis comparatur. Denſant autem ſine adſtrictione ſemperuiuum, portulaca, pſylium, lenticula paluſtris, mandragoræ mala, & huiuſmodi. Priuatim ad luxatos, & non benè ſolidatos artus, ex myriti folijs decoctum, ac inſeſſus probatur Dioſco. *Fluoribus.*

De Balneis Compoſitis diſcutientibus. Cap. XXX.

DISCVSSORIA porrò, ſeu diſſoluentia, priuatim componuntur in balneis, cùm per halitum digerere, extenuareque, & quod dicunt reſoluere, intentio eſt, quæ ad multa habentur vtilia. Comparatis, nimirùm calidis aquis, comparatiſque ex rebus, quæ Galeno teſte, ad ſecundum caliditatis gradum cum ſiccitate pertingant, quanquam & hunc gradum aliquando contingit excedere, pro ratione. Mitiora diſcuſſoria fiunt ex herbis, folijs, floribuſque, quorum aliqua diximus, abrotani, abſynthij, rutæ, Iuæ, calamenti, Origani, ſatureiæ, ſabinæ, Hyſſopi, ſampſuci, marrubij, braſſicæ, feminibus item ſtaphidis agriæ, vrticæ, dauci, carui, ſeſeli, ameos, fœniculi, aniſorum, lauri atque Iuniperi baccis, Pyrethri radicibus, ſtœcade. Fortiora verò ex metallicis, nitro, alumine, ſale, ſulphure, cinere, perinde cùm Muriam facere volumus, ſalem aquæ indimus, naturales balnearum miſturas ita æmulantes. Facilè comparantur, ac valentia è lixiuio ex cinere ficulneo, aut vitis percolato, aut ex aqua marina, aut melle etiā aquæ admiſto. Talibus vtitur Auicenna contra Apoplexiæ materiam in capite impactam *Apoplexiæ.* diſcutiendam, pariterq; ad horrores, rigoresq; ſedandos. Valent ad habitum corporis graciliorem reddendum, & ad tumefactiones præternaturales in membris, pedum, teſtium, *Pinguibus* abdominis. Fluidis vlceribus adhibentur, vbi ex ſordiū in toto corpore multitudine, aut ex *& Tumefactis.* varicibus vlcerationi ipſi ſubiectis, contumacia facta eſſe contingat. Fortia verò diſcutientia adhibet Auicenna in ſcabie, illito prius dormituro ipſi corpore ex ſmegmate argenti viui extincti, lithargyrique cum aceto, & oleo, alijsq;, vt ſolent. Fortiſſima autem in lepra era *Vulceratio nibus.* dicanda, quam ſignificantiùs græci auctores Elephantiaſim vocant, Nitro, ſale, & glutino *Scabiei.* carpentariorum commiſto, quinetiam ſynapi, origano, pipere macropipere, ſtaphide agreſti, aloë, calamentho, & quandoq; ſimul Euphorbio conquaſſato. Eodem in genere notat *Lepræ & Elephantiaſi.* Galenus ex veterum medicorum conſenſu, inter omnia ad palpitationes remedia, valentiſſima eſſe balnea naturalia, quæ calfacere & extenuare poſſint, atque ex his potiſſima intelligi ſulphuroſa, nitroſa, bituminoſa. Et quæ in arte compoſitis ipſe laudat in libro de Palpitatione & Tremore, ex Euphorbio, piretro, lemneſia terra, ſulphure, pipere, ſarmentorum cinere, iuniperi baccis, atque alijs id genus. Ad frigiditatem tollendam, ad laſſitudinis affectum, ad conuulſiones, & quandoque ad dolores mitigandos mitiora calfactoria commiſcemus, chamæmelum, melilotum, ſaluiam, centaurium, Thymum, lauri folia, ſtœcadem, nardum. Porrò diſcuſſorij nomine, miris experimentis celebrat Cato in libro de re Ruſtica *Palpitationi.* Braſſicam: nec perperam, ſi præter viri indubitatam fidem (cùm maximè eo tempore homines paratū hiſce facilibus valde vterentur) braſſicæ ipſius naturam computemus, exiccatiuam, *Ex Braſſica.*

Manuum fiſſuris ex Gallico. *Baln. ex Lotio Catonis de Re ruſtica.*

uam, mediocriter calidam, & de natura nitri abſterſoriam, Galeno etiam auctore. Quare ad omnia tumida cōcoquenda, eademque aut diſſipanda vnde cunque, aut rumpenda, frigiditates alicubi fixas, horrores, duritiasque abolēdas; braſſicæ aut ſucco, aut fomentis adhibitis medebantur. Nec non cancris ſanandi, vlceribusque vbicunque curandis, fiſtulisq; ſuppurandis, luxatis firmandis, ſupra omne medicamentum. Hodie manuum fiſſuras ex Gallico relictas, fomentis ex braſſica, cum porcina axungia egregiè perſanant. Alij huic remedio addunt Sabinam. Alij etiam faſeolorū decoctum. Nos ijs præmiſſis, niſi conualuerint, acri ſuffitu vtimur ex cinnabari, Stibio, & modico ſulphure, quod ad chyronia partium vel cera, ac inſanabiles manuum, ac pedum fiſſuras perſanandas habemus in ſecretis. Porrò qui ſcrophulas exterunt, calenti braſſica ex vnguine aliquo applicāt. Et in balneis; Lotium eius qui braſſicam eſitauerit, maximè abſterſiuum laudat Cato, & corroborans. Si pueros puſillos (inquit) eo lotio laueris, nunquam debiles fient, oculi eo illitu illuſtrantur, dolores capitis, ceruicisque ſimiliter lauantur. Et ſi mulier eo lotio locos fouebit, nunquam ij viroſi fient; quod non difficilè fit. Sed localium perfuſionum iam aliqua ratio habenda eſt.

CONSPERSIO, SIVE EMBROCHA DISCVSSORIA.

Alterum.

AD Gibbos, ac nodos iuncturarum, artificialem embrocham parare ſoleo huiuſmodi, quæ leuiter exiccat, ac dolorem ſedat, diſcutit infarctos humores, ac partem ipſam corroborat. Paretur lixiuij medicati modiolus lib. xx. cuius cineri admiſceātur Terræ ſulphureæ balnearum lib. ſemis, floris ſulphuris ſubtiliſſimi, Vitrioli Ro. Salis gemmei, ſingul. vnc. ſcilicet vini græci lib. v. coletur, & in eo vnica ebullitione immadeant Stoechadis, Iuæ artheticæ, Sampſuci, abſynthij, chamæmeli, polij motani, fol. lauri, lauendulæ, ſingul. m. j. Calami aro. Squinanthi, ſingul. Vnc. ſemis. His ſemel feruefactis, ac immiſſis in infundibulum barbitonſoris, recipiatur lixiuium medicatum in totam gibbam partem, incipiendo leni gutta, ac attemperato per initia lixiuio, & calore ad condecentiam. Sic deterſa leni linteo particula, oleo de Therebintina, vel ſimili alio inungatur, ac lanis ſuccidis contegatur quindecim ad minus diebus, vel etiam per triginta dies repetito præſidio. Alia perfuſio paratu facilis, ac emolliens, dolorem leniens. Rad. altheæ tritarum, ſem. lini, Chamæmeli, anethi, meliloti, Stoechadis, abſynthij, nucū cupreſſi confractarum, ſquinanthi, ſampſuci, ſingu. m. ſemis. calami aro. cimini, ſingul. drach. ij. bulliant ſecundum ar. in ſuff. q. aquæ ac vini odoriferi, & ex ſpongijs fiat fotus. Aliquo inſuper vél oleo ex prædictis, vel vnguento adhibito, cum lanis ſuccidis.

De Fomentis. Cap. XXXI.

Humida. *Sicca.* *Lenia.*

FOMENTA verò propriè locales perfuſiones dicuntur; ſiue quidem ex ſimplici aqua calida, vel alio liquore adhibeantur, ſiue (quod frequenter eſt) adiectis ad eadem, incoctisque alijs rebus, herbis maximè ac floribus, comparentur. Quare præterquàm quòd vniuerſo corpori non adhibentur, in quo à balneis differunt, cæterùm generale præſidij genus eſt, ſingulis membris particularibus idoneum, capiti, oculis, thoraci, præcordijs, ventri, muſculis, pedibus, & carnoſis partibus quibuſcunque. Definitur autem penes componentium facultatem, quale relaxans, quale diſcuſſorium, quale anodinum, quale corroborans. Rerum verò apparatus duas præcipuas intentiones habet alteram, quæ reſpicit affectum, alteram verò partem, cui adhibēda ſunt. Penes affectum quidem, vt pro ratione conueniant, ſiue relaxare, ſiue diſcutere, ſiue corroborare opus ſit. Penes particulā autem potiſſima cura eſſe debet, vt quantum affectui reſpicimus, tantum vel amplius naturali partis temperaturæ faueamus; vt relaxent v. g. non labefaciāt; diſcutiant, non debilitent; corroborent, non indurent. Et præter hæc, danda opera eſt, vt tempeſtiuè adhibeantur. Quapropter (ex Galneo x i. Methodi) ante fomenta totū corpus præuacuatum habere oportet: ſecus enim ſi qua redundauerint in eo ſuperflua, ad eā calefactam partem per fomenta trahentur. Humida itaque fomenta inflammationibus conueniunt à bilioſioribus humoribus factis. Sicca verò his quæ à tenui, & aquoſo ſan

guine

guine productæ ſunt. Et lenia quidem fomenta mordacibus humoribus conueniunt: Mordacia verò, & attenuantia, craſſis ac viſcoſis.

Mordacia.

RELAXANTIA.

RELAXANTIA verò dicuntur, quæ moderatè, ac citrà moleſtiam calfacere valent, vnde & Calfacientia ſæpenumero appellanda veniunt. Nequaquam ſiccare debent, ſed cutim duntaxat rarefacere, cum modica, aut nulla diſcuſſoria facultate. Vſus horum talium eſt ad laſſitudines particulares tollẽdas, ac dolores, quùm videlicet ceſſato iam adfluxu, lenem ex rarefacta cuti halitum tentamus. Quare Galenus XI. Methodi, iure optimo damnat gregales quoſdam medicos ſui temporis, qui in principijs febrium, fiente magno adfluxu, ac nulla facta vacuatione, niſi fortaſſe ſanguinis, relaxantia huiuſmodi circà præcordia adhibebant. Calefacere enim (inquit) præcordia cataplaſmatis, aut perfuſionibus, non eſt perpetuò tutum; ſed in ijs tantùm ægris, quibus in toto corpore nihil errat ſuperfluum. Cæteris omnibus extrema pernicies eſt. Nam ſiue redundantia, vtrauis ſit, vel quo ad vaſa, vel quo ad vires, ſiue in vna parte, pluribusùe vitioſa excrementa ſint, omnia ad partem calefactam trahuntur. Vnde (ſubdit) qui quotidie tùm calido oleo perfunduntur, tùm cataplaſmatis vtuntur, phlegmonem nimirùm aliquam vel in iocinore, uel vẽtriculo, vel reliquorum iſtic viſcerum aliquo contrahunt, alij in quarto die, alij in quinto, omnes planè in ſexto. Laudat autem ea in inueteratis inflammationibus, ſi qua fortaſſe ſuperfluitatum proprio ex adſtringentium vſu, eſſet intus conculcata. Et aliquando in pulmonis, ac partium pectoris phlegmone; abſtinendo ab aſtringentibus, quando talia humores, qui phlegmonem excitant, in pulmones & cor nonnunquam reprimunt. Vtitur eis etiã in dolore laterali Hippocrates, quem tepidis fomentis (inquit) protinus ab initio diſſolue re tentandum, vt aqua calida in vtre, vel in veſica adhibita, aut ſpongia, molliſque ex aqua calida expreſſa, quę fomenta vix acceptat Galenus, indiſtinctè ptolata, niſi quantum videtur Hippocrates ab eo fotu incepiſſe, qui periculo omni vacat: vt pote qui minimè mordet, ac humidus eſt, nam etſi nihil aduerſus malum fecerit, non tamen magnum, nec inſigne adferet detrimentum. Porrò in Compoſitis deſeruiunt, Chamæmelum in primis, althea, cucumeris ſylueſtris radix, abrotanum, coſtus, nitrum, oleum vetus, ac ſubtilium partium huiuſmodi. Ad vteri inflationes, doloreſque commiſcemus ſubinde arthemiſiam, in Coli vero rutham & paretariam, & anethum ad calculoſorum cruciatus. Ad Scroti verò tumentias, ſeu flatu plenas, ſeu ſarcoticas, ſtœchadem, iuam arthreticam, centaurij folia, ac flores, hypericonis, roſarum, myrtillorum, folia Lauri, ex vino præſertim, vel lixiuio.

Calefacientia.

Gale. locus.

Pleuritidi 2. de ra. vic.

Vteri dol. & Colicæ.

CONFORTANTIA.

CONFORTANTIVM nomine cum D. Hieronymo vtimur, quæ aliâs corroborantia diximus, ſimpliciter leuem aſtrictionem habere ſignificant. Propriè tamen intelligi debent, quæ ita contemperent membri naturam, eoque artificio conficiantur, vt ipſa particula per eorum adhibitionem, quaſi in ſuo naturali robore firmata, & noxia expellat, & ſi qua in ipſa redundent inæqualia, ea reddat æqualia. Vſu idcirco idonea ſunt omnibus mẽbris, aut quidem affectis, aut affectioni obnoxijs, ſuſpectiſque. His quidem (in principijs, inquit Galenus) confeſtim loco in quem timetur adfluxio, vel relaxatio, vt ſæpè contingit ventriculo, & cordi in febribus, corroborantia ipſa adhibere commodiſſimum eſt; quæ ſcilicet adſtringant, ac firmitatem parti adiungant, vt nè facilè adfluentes ſuperfluitates ſuſcipiant. Quo modo in phlegmonibus oris, & ſuarum partium, & in Anginæ incipientis periculo, ſtatim os ac fauces per aquam frigidam abluimus, vel medicamento ex moris ſylueſtribus compoſito, quod reprimat, & partes communiat. Quod ſi aliqua adfluxerint, non minus erunt idonea, purgatione omnino, & potiſſimùm in febribus, vniuerſi corporis præmiſſa. nam ſi qua portio ſuperfluitatis per adſtrictionem inductæ remanſerit, ea poſtmodũ per relaxãtia facilè diſcuti poterit. Porrò iã affectas particulas aut abſceſſu, aut vulnere, aut infirmitate aliqua; præmiſſis ſemper opportunis pręparationibus, per cõfortãtia fouere conuenit, cùm vt ne ſuccumbãt malo, & cauſſæ; tùm vt in reliquias corroboratæ præualeãt.

Lib. III. de Membris nutritionis.

Reprimẽtia XI. Metho.

Epi-

EPITHEMATA.

VERVM, quia id efficere principalium maximè partium corporis munus eſt, aut cordis.ſ. aut ventriculi, aut hepatis, quorum ſalus eſt cæterroum membrorum vita; ideo tota confortantium ratio in Epithematis poſita eſt. Quo nomine omnia fomenta dicta ſunt, apud antiquos etiam (teſte Paulo) quæ circà medias corporis partes adhibenda veniunt. *Lib. 7.* Quare vtroque confortantium aliorum vſu recipiuntur, tàm ſcilicet affectis ipſis principaliter viſceribus, quam periculo obnoxiis, commota in vniuerſo corpore, vel in parte aliqua intemperie. Vna verò communis omnibus præceptio eſt, vt quicunque ſcopus ſit, viſcera à nimiùm relaxantibus caueantur, ſemper quæ firmitatem partibus ipſis adiungant, admiſcendo. Quam ob rem ex aromatis plerunque conficiuntur, ac ijs præſertim tùm liquoribus, tùm ſpeciebus aromatum, quæ peculiarem loci tutelam, ſeu qualitate aliqua ſeu tota ſubſtantia obtineant: Gaudent hepar, ac ventriculus (11. Methodi) ijs, quæ compoſitam vim habent ex relaxante, ac tenui, & ex amara, ac adſtringente. *Vētriculo.* Eſto autem quod ventriculo adhibendum eſt, cùm imponitur abundè calens (VIII. Methodi) quippe quæ tepida ſunt, omnia ventriculi firmitatem diſſoluunt. Amica ei maſtiche, roſa, abſynthium, melilotus, ſampſucus, mentha, nardus. Vtile & in principio, vt cuius actio, & concoquendi munus, reliquis corporis partibus commune eſt; atque eius rei cauſſa (inquit Galenus in XI.) inſtrumentorum, quibus concoctio perficitur, in omni febri, haud leuis cura habenda eſt. *Hepati.* In hepatis verò phlegmone calida adhibenda (XIII. Methodi) qua oleum ex abſynthio protinus calidum: calidiora malo habitu prædito, aut cùm refrixerit. amica ipſi Sandalus, abſynthium & maximè ponticum, vel noſtrum Romanum Nardus, roſa, myrobalanus, chamæmelum. *Spleni.* In Splene verò etiam inflammato adſtringentia ſunto. *Ventri & inteſtinis.* Quòd ſi colon fuerit affectum, aut alia inteſtina tenuia, aut peritonæum, aut præcordiorum muſculi; nequaquam adſtringentia commiſcenda ſunt. *Veſicæ & vtero.* Neque in vtero, neque item in veſica, vt quæ craſſis plerunque, ac inſixis humoribus laborare ſolent, XI. Methodi. *Renibus Thoraci.* In Renibus verò & Thorace, quantum ipſorum intereſt, mediocris adſtrictio ſit: nam neque exoluere conducit. Cùm ſanguis tamen eijcitur (inquit Paulus) adſtringentia proſunt, ſiccantiaque: ſicut etiam in alui fluoribus adſtrictoria adhibentur, alumen, œnanthe, melinum oleum, & hiniuſmodi alia. *Præcordijs.* Neque præcordijs, etiam in principio incommoda ſunt, ſi adſtringendi vim obtinent, quæ (damnatis, vt diximus, relaxantibus Galeni ſententia XI. Methodi) duplici ratione conferunt, quòd robur (inquit) particulis inferunt, vnde minus promptè adfluxum, excrementorum in ſe recipiunt; & quòd ſuperfluitatem aliquam partem iam delatam, retrorſum exprimunt. Quanquã & nimium adſtringentia vitanda ſunt, ne inſigniter compingant.

HVMECTANTIA.

SOLITVM verò eſt Humectantia poſt fomenta præpoſita adhibere: quæ nimirum (vt ſcribit Aëtius) eo à prædictis differunt, quòd perſeuerãtem ex adhibito auxilio præſtant vtilitatem. Nam perfuſione facta, ac deterſa, aut lanam, aut lintheum humectantes partibus ipſis imponimus. Vtimur quoque ijs ad caput, quod non probè ad cataplaſmata diſpoſitum, ut in phreniti, ac letargo. Et ad præcordia inflammata, circa morborum principia, quùm intempeſtiuus ſit tunc cataplaſmatum uſus. Vſus uerò frequentior nobis poſt fomenta, ex oleo uel unguento aliquo. Aut quidem quod oppleat tantùm, impreſſumque per fomenta robur, conſeruet, ne diſſipetur: quo modo in aſtringentibus laudat Galenus omphacinum oleum, hiſpanum, & alia. Et in uentriculi uſu abſynthinum, uel eius uice maſtichinum, uel melinum, uel lentiſcinum. Aut quod ad primariam roboris intentionem faciat, quale laudatur ab eodem Galeno nobiliſſima tunc temporis confectio Nardini olei, aliorumque, quæ precioſa retulimus. Quorum hodie penuria ſpicatum noſtrum ſufficimus, Santalinum, ex uernice, ac magiſtralia alia.

ANODINA.

EORVM autem quæ ad dolores adhibentur, triplex eſt differentia, vt ex Galeno elicitur. V. Simpli. cap. XVIII. Alia enim operantur remouendo cauſſam: atque id, vt totam amplectitur Medicinam, ita generoſum, atque optimum præſidij genus eſt. Alia exquiſitè ſine dolore intelliguntur, vt ſi quiſpiam hominem mortuum dicat ἀνώδυνον: quorum natura abſolutè frigida eſt, quæ adhibitam partem ſtupefaciunt, ac inſenſibilitatem inducendo, falsò lenire dolorem dicuntur, vnde non niſi ſeruatis caſibus vtenda veniunt. Alia propriè Anodina, & quæ re vera talia ſunt: quæ videlicet tenuium partium, & ſymmetro vſque ad primum gradum calidiora eſſe conuenit. Vt, ſcilicet euacuent è loco, digerant, extenuent, concoquant, & quicquid nociuum eſt, quouis modo æquabile reddant. Quale propriè eſt oleum Anethinum, & quale antiquis erat Balſamum. Horum tamen varia eſt apparatio, prout dolores ipſi, ac partes, aut occaſio poſtulat. In Podagricis doloribus oleum roſaceum adhibemus, incoctis interdum cum eo Vermibus terreſtribus, qui cum eiuſmodi artuum doloribus multam habent conuenientiam. Fit & in Conuulſis aſſiduus ex ſimplici oleo fotus. Vſus porrò aquæ calidæ temperatæ, ad dolores leniendos non modicè confert, vt iam toties diximus. Magis verò ad id reddetur idonea, ſi per aliqua valde talia ſit alterata: perinde eſt ipſum anethum, chamæmelum, iris, melilotus, fœnum græcum, ſemen lini, milium, althæa, abſynthium, chamæpythis, peucedanum, ſagapenum. Et calidiora aliqua, vt ſampſucus, calamintha, rutha, centaurium, carui. Nam in Coli doloribus diſcuſſoria fomenta eſſe oportet, ac mordacis etiam caliditatis. Sicut & ſinapi, & caſtoreo vtimur, ad ea, quæ intra cranium diſcutienda ſunt & per aeris penetrationem. Et quales ſynapiſmi parantur in coxendicum dolore. Aliqua item frigida ſub Anodinis veniunt, nimirum pro qualitate affectuum, qui ea poſtulant, vt quibuſdam inflammationibus ſumuntur roſa, viola, ſantali, ceruſſa, & ex his parata olea, atque vnguenta. Et quæ partium ipſarum natura deſiderat; quarum claſsis multiplex eſt, vt quæ pedibus facit Iua: Arthemiſia vtero, abſynthium ventriculo, betonica capiti, & ex his compoſita. Pro anodinis aſperſionibus in capitis dolore, iſtis vtitur Rhazes: Incoquenda ſunt, inquit, in aqua, menthaſtri folia, ſampſuci, meliloti, radicibus Ireos, anethoque, cum quibus aſperſionem facito, vel caput abluito, vt moris eſt.

Anodinorũ differentia. *Anodinorum.* *Varium tẽperamentũ.* *Anodina frig.* *Anodina particularia.*

CAPITIS LAVACRVM.

IN LAVACRO vero capitis hæc prima ratio habenda eſt, nùm ſano capiti ſit adhibendum, nùm infirmo, & quaſi medelæ genus. Sano, quidem, quoniam abſterſio tantum requiritur, ſtudendum duntaxat eſt, vt caput ipſum, quod facilè à quacunq; re læditur, nulla exinde noxa affici poſsit, ſed tergatur duntaxat. Quod facilè vitabitur, ſi ad ea inſtituta lauetur, quæ communiter ſuprà de balneis, & de ritu ſtupharum præcipuè diximus, eſſe ſeruanda. Nempe ieiuno corpore lauandum, ac ventre vacuo, mediocris temporis conſtitutione, ſerena die, atque hora minimè noxia. Qui de mane lauant, optimè quidem: cæterum cauendum ea die erit, maximè hieme, ab aëre nubilo, ac frigido, aut vento aliquo infeſto. Altero duorum modorum, aut vt domi tota ea die quieſcant: quo nomine veſpertinas lauationes diximus magis idoneas, vno excepto periculo, vt iam præſumptum in prandio alimentum, à ſtomacho deſcenderit, ne per lauachrum aliqua fiat vaporum ad caput attractio. Aut ſi manere domi minus per negocia concedatur, caput ea die plus ſolito tegant, tueanturque. Omnia verò id genus diſcrimina vitari poterunt, ſi & anni temporum, & particularium aëris conſtitutionum ratio habeatur. Vt communis conſuetudo Italiæ eſt, hieme & conſtitutione temporis frigida, veſpere & ante cœnam lauari: æſtate verò antè prandium. Semper mulieres de mane, & antè prandium lauentur: habent enim caput de natura præhumidum, nec noctu ex capillorum copia facilè exiccantur; vbi die ſiccantur facilius, & capillos ſub ſole efficiunt pulchriores, & aureos. Nec dum habuerint menſtrua lauari conſulo, multarum exemplo, quas uidimus, retenta per lauacrum capitis naturali purgatione, ęgritudines incurriſſe lethales. An rarò, an crebrò ſit lauandum; hoc quoq; mul-

In ſanis. *Mane an veſperi vtilius lauetur.* *Aeſtate & Hieme.* *Mulieribus quando caput lauare expedit.*

Crebrò an rarò ſit lauandum caput. tum in conſuetudine repoſitum eſt: quemadmodum laudabilis ea eſt quarundam Italiæ ciuitatum, ut uniuerſa familla ſingulis ſabbathis lauetur, & caput, & pedes, quod facit non ad lautitiam corporis ſolùm, ſed caput quoque exonerat, ac animũ reddit ad omnes actiones magis expeditum, & liberum, *Lauare pedes.* Qui uerò capite uel naturaliter, uel ex affectu ſunt debili; hi quidem lauari rarius iubentur, & quòd iuxtà ritus in Thermis, recuratoria ablutione utantur: ſanè ut poſt lauacrum, uino ſtiptico, roſis admiſtis, ac adſtringentibus id genus alijs caput relauetur, benè, ac leuibus linteolis, ſine forti affrictione tergantur. *Lixiuij electio.* Temperatum verò, an minus temperatum, uel acre lixiuium eſſe debeat: id ſimiliter penes tempora diſpenſandum, conſuetudinem hominis, ac naturam, & penes alias ætatis, ſexuſq́; diſpoſitiones, & maximè capitis. Omnino qui leuiter etiam febricitant, aut defluxionibus tentari ſolent, & caput grauari ſentiunt, haud tuto ſe lauacro ſubijciunt, nec multa permittant de terſione agitari. *Saponis vſus.* Sapone communiter utendum, ubi multa abſterſione capitis, ac exiccatione humiditatum opus ſit. Vbi minus, leni, & qui hodie Bononię comparatur, odorifero. *Ex vitellis ouorum.* Pueris uerò, & qui ulcera ſuſtinent capitis manantia, his pro ſapone ex uitellis oui lenis deterſio ſatis ſit: quem audio uſum in Gallia eſſe communem, & laudabilem. *Infirmis.* Infirmis autem pro capitis lauacro nunquam lixiuium adhibendum eſt; ſed aqua, aut ſimplici, aut alterata, pro ratione affectus. Simplici quidem capitis lauacro uſus Hippocrates in Epidemijs in Metone infirmo, cui capite grauato, cœperat in iudicatione ſanguis è naribus fluere, ſed cùm minus iuſto fluxerit, per lauacrum ita erat excitandus. Alioquî in ſanguinis fluxione non conuenire lauacrum, in III. de Rat. Victus docetur. Simile eſt quod tradidit Paulus, ad grauedines, & deſtillationes caput copioſiore aqua calida perfundendum, præſertim ſi à cauſſa calida orta fuerit affectio. Vitanda antem eſſe ſulphuroſa, ac naturalia eiuſmodi calida, ut pote quæ Galeno autore, uſu noxia perhibentur capitibus natura calidis. *5. ſa. tuen.* quo in caſu & nos lixiuium abrogamus. Infirmo item capite, hæc quoque ratio præhabenda eſt: aut affectus in ſumma erit cuticula, tumq́ue haud alia lauandi, irrigandiq́ue ratio eſſe debebit, *Alopecię ex mor. Gallico.* quàm quę in fomentis anteà dicta eſt, adiuncta etiam per oleum humectatione aliqua. Aut ab alto trahendum à pilorum radicibus: quod uſu hodie frequenter euenit in pilorum defluuio ex morbo Gallico. *De lixiuio Lib. 5. c. 9.* Quo in caſu lixiuium paramus acre, ac ſubtilium admodum partium: quale nos docuimus, Dioſcoride teſte, ex ſarmentorum cinere parari; nec non ex eo qui ex radicibus harundinum fit, eodem teſte lib. 1. & Gal. 7. de ſimp. med. fa. Vtpote quorum uirtute ex alto cutis trahere humorum acritatem intelligimus, eoſq́; diligere, cute interim confortata. *Lixiuium medicatũ.* Vnde & alia multa pro hac ratione admiſcent lixiuio, lauri folia, chamæmeli, calamenthi, pulegij, abrotani, menthę, ſtœchadis, roſarum rubearum. Alij & ſenam, & agaricum, quo lixiuium magis deterſorium fit. Alternis caput lauant diebus, ac ſubinde paratis ex ladano ac myrtino, uel lentiſcino, uel laurino oleo linimentis inungunt.

De Balneis ex Hydrelæo. Cap. XXXII.

HYDRELAEVM verò cum Græcis appellamus aquæ, & olei miſturam. Quo ſanè medicamenti genere in balneis ſæpiſſimè vtimur, & quando maximè diu humorem, vel aquæ qualitatem inhærere corpori volumus. Vt in exiccatis & ſqualidis vſueuenit: cùm. n. aqua ex ſui natura madefaciens, atq; humectans actionem non obtineat diutinã, leniter prodeſt: cogit verò oleum ſui tenacitate plurimum eam inhęrere, particulæ, cui opus eſt. *Hydrelęi partes.* Partium verò miſtionis huius nõ eſt certa menſura: cùm & pro affectus qualitate; & prout collibitum fuerit, in capaci aquarum pelui admiſto oleo temperari poſſint. Oportet (inquit Aëtius ex Galeno) quintam olei partem ad ignem calfacere, reliquum verò in Solium mittere. *Vtendi modus.* In quo æger inſidat vſque ad vmbilicum, & pro loci affecti affuſione. Inſeſſus ex Hydrelæo, conuenit (Galeno teſte) diuturnis in frigore febribus, Hemicraniciſq́;, & laſſatis, & dolentibus neruis, qui oſſibus incumbunt, & conuelluntur. Ad Cæphalęam, ac hemicranicos dolores, cum febre, & ſine febre epithematum more vtebatur Paulus, ac id eſſe teſtatur mirificum. Radicem autẽ cucumeris ſylueſtris minutim conciſam, abſynthiumq́; cum hydrelæo incoquebat, dum incaleſceret, ac eo calente mediocriter partem affectã irrorabat, radicem verò & abſynthiũ in puluerem cõtritã oblinebat. *Laſſitudinibus.* Iuuat item laſſitudines, apprimeq́; ſola calida, non quidem quòd ſuæ vires oleo intẽdantur, ſed quòd quibus opus eſt particulis diutiùs inhæret, vt diximus. Vel, vt inquit Ariſtoteles V. Problematum Sectione, quoniam aqua calida ex oleo magis penetrat, itaque reſiccata membra magis humectet. Præſentiſſimum verò remediũ

eſt

eſt ad vulnera, quæ conuulſionem indicant. In inflammatione verò, quam conuulſio comminatur emollientium quoddam genus, ac perutile eſt hydrelæum; præſertim incoctis prius in aqua fœnugræco, lini ſemine, malua, meliloto, & eius generis mollibus, ac lenientibus. Facit etiam ad conuulſiones inanitione fientes. Et propterea ad venenum ex Sardonia herba, aut epota, aut comeſta, ſummatim (inquit Paulus) curatio eadem, quæ in conuulſione miniſtranda eſt, quandoquidem rictus oris, qui ex huius veneni proprietate fit, conuulſionis quædã ſpecies eſt, vnde in prouerbiis fertur RISVS SARDONIVS, pro acerbo, & triſti riſu. Ad omne venenum, tradit Aëtius, Hydrelæum eſſe conuenientiſſimum, vbi in veſicam impetum fecerit, lenientibus quibuſdam additis, dum calefit, fœnugræco, malua, althæa, & quæ diximus. Similiter ſi virus ad cutim delabatur. Benefacit etiã in Colicis cruciatibus, qui ſi ex frigidis humoribus pendeant, calfactorijs, & diſcutiẽtibus incoctis hydrelæum ipſum alterãdum eſt, vt ſunt pulegium, cẽtaurium, Lauri folia, ac baccæ. Similiter ad Voluulum ex Archigene, althæa, ruta, & coniza admiſtis. Miniſtratur etiã vtiliter in vteri abſceſſibus, & in vrinæ difficultate, quæ ex bilis, vel quapiam humorũ acrimonia gignitur. Quandoque etiam in podagra adhibetur, immergendo in ipſum pedes. In omni item articulorum morbo, incoctis aut vulpe, aut hiena in ipſo oleo. Atque alij quidem ipſas viuas in maximum lebetem inijciunt, Galeno teſte, alij verò mortuas, ac deinde vna cum oleo quãdiutiſſimè coquunt. Solia, ac vrnas oleo calido explent, atque ita arthriticos inſcendere, ac diu in eo immorari iubent. Porrò oleum hoc maximè diſcuſſoriũ redditur, atq; adeò vt ad ſuperficiem etiam extrahat ea, quæ in profundo corpore continẽtur. Cæterum perfuſiones iam prædictas arte compoſitas, conſilium quoque Manardi eſt lib. XIIII. epiſt. 2. ad hemicraniam ſpecialiter adhibendas, ad tinnitũ aurium & ad antiquam ſurditatem. quæ ſcilicet vt prõptior fieret diſcuſſio, ducciarũ naturaliũ more diu multũq; ex alto cadentes, in capite reciperentur ex. quibus tamen contumacibus affectibus, vtilius idem Manar. lib. XX. epiſt. 2. naturales conſulit duccias, vel Aponi, vel Montis Grotti, uel Petrioli, adde & Sancti Philippi, quæ potentiores ſunt, & quas ad diutinam aurium grauitatem in ſeipſo Fallopius expertus meminit Corſeni duccias.

Vulneribus.
Conuulſionibus.
Riſo ſardonio.
Veſica morbis.
Colicis dolo.
Arthriti.

De Balneis ex Oleo. Cap. XXXIII.

OLEI quoque ſimplicis inſeſſus multiplicis uſus eſt, multum ac diù humectans. Eos qui ex inanitione conuelluntur, uel ex uulneribus, inciſo, aut puncto neruo aliquo, oleo hydrelæi inſeſſu calido fouere expedit. Et ſi nihil prohibet etiam ad lauacrum deducere, tẽperatoque ſolio fouere. Ex punctura, aut nerui uulnere, membrum patiens eſt immergendum, uel ueſica calida plena oleo alternatim alliganda, roborat enim cutim, lædentemque materiam diſſipat. Roſaceum in cauſa calida valentius putatur. At in conuulſionibus caninis oleo Sycionio calido, aut alio huiuſmodi caput perfundendum: & item in his quibus nerui, vel tortura, vel caſu, vel percuſſione fortiter ſunt afflicti. Si verò frigiditas, & tremor afflictionem neruorum conſequatur, etiam caſtoreum cum Sycionio immiſcendum eſt. Iuuat quoq; olei fotus ad tremores, qui interdum è febribus diu remanent. Primùm verò corpus totum oleo ſabino, aut tenui perfundatur. vbi autem acceſſiones remittunt, veteri, aut eodem Sycionio. In perfrictionibus autem, ac immodico frigore, quale & in Epialis, & in quotidianis aliquãdo accidit, largiùs in oleum, quod incaluerit, nonnulli deſcendentes, pertinaciſſimos etiam tremores cõpeſcunt, ex Archigene. Et illis in febribus, in quibus iuncturarum laxitati timẽdum eſt: facit enim ad podagricos, alioſq; articulorum dolores, & ad tophos. Quandoq; in difficulter parientibus vtiliter adminiſtratur, vias enim dilatat, poros aperit, dolores mitigat. Nonnullis vrinas educit, quinetiam tanquam miraculo quando calculos aliquando fregiſſe, extrudiſſeque viſum eſt, vſque à renibus; & qui ſecta veſica ob calculum, vel herniam periclitantur, admodum fuiſſe iuuatos. Ad voluulum, & Colicam commodat; nimirum aut humoribus exinde frigidis, impactiſque diſcuſſis, aut fæcibus duris emollitis, aut flatibus euentatis. Facit ad venena omnia, & quæ præſertim ad extrinſeca proijcere oportet. Præter oleorum compoſitorum vtilitates, quæ in fomentis huiuſmodi, pro natura, ac virtute rerum commiſtarum, variant temperamentum.

Conuulſionibus.
Neruorum punctura.
Neruorum contuſionibus.
Tremorib.
Partui difficili.
Colicis.

De Balneis ex lacte. Cap. XXXIIII.

LACTIS verò balneum ad vſum Emollientium quandocunque recipitur. Humanum præcellit cæteris Galeno teſte, quod calidius, humidiusque habetur; deinde capræ, aut certè aſinæ, in balneis præcipuum, quia tenuius eſt, atque humentius. Qualis in Italia erat vſus apud veteres domeſticus, haud enim illis grauia putabantur, quæ eſſent hac noſtra tempeſtate miracula. Apud gentiles præſertim mulieres, vt quod in exemplis tradidit Plinius, Poppeam Domitij Nero nis coniugem, quingentas aſinas fœtas per omnia ſecum trahere ſolitam, eoque lactis ſolio totum corpus macerare: conferre enim aliquid candori, & molliciei carnium putabatur, cute etiam extenſa, quam taxauit Iuuenalis, illis verſibus.

ſ. Methodi. *Decorationi.* *Saty. 6.*

—Aut pinguia Poppeana ſpirat. &
Incipit agnoſci, atque illo lacte fouetur
Propter quod ſecum comites educit aſellas.

Hecticis feb. Ad vſum verò medicinæ princeps Auicenas Arabum in Hecticis nimio calore areſactis, alijsque conſimilibus vitijs, balneum ex lacte conſuluit. Hodie uerò rariſſimè fit, quòd, niſi alia de cauſſa, difficilis tantæ lactis copiæ paratio ad balneum. Ac quidam propterea hodie παρὰ ἀντιβαλλόμενα curioſi, labrum temperatum ſubſtituunt, in quo ſalicis ac harundinum folia incoxerint, hordeum item contractum, violam, nenuphar, citrulli, & cucurbitæ ſemina. Vel, melius opinati, totam ipſam tinam ex ſucco cucurbitæ, & roſacea aqua comparant, aut elixis capis, caſtratorumque capitibus, & alijs eiuſmodi iuſculentis in ſimplici aqua; quod balnei genus, quidam hac quoque ætate ſcriptores in ſecretis habent, ſingulis diebus ægrotanti ieiuno ſtomacho miniſtrare. Verùm hi haud ſciunt naturam balnei, nec ſine ægrotantium iactura faciunt, iſtiuſmodi craſſis atque emplaſticis vtentes. Nam dum intentio eſt humectare apprimè, & refrigerare; concraſſata eatenus aqua, eademque affatim inepta ad penetrandum reddita, calfaciunt ea ſuperficiaria caliditate indita, adeoque incidunt, elixantque miſellorum corpora, minime humectant. Vt rectè in poſterum, & pro vetuſto more balneum miniſtrent.

Bal. Brodij Recentiorum.

De Balneis ex ſanguine. Cap. XXXV.

MVLIEBRE id quidem, ac luxuoſum ex lacte parari balneum; impium verò atque inhumanum ex ſanguine videri poterit. Nam antiquis illis primis ſeculis, quando vix erat adhuc vlla humanitatis diſtinctio vſitatum, & duntaxat Regibus. Plinio teſte libro XXVI. capitulo quinto. Vbi de Elephantiaſi, quæ & Lepra dicitur, ita ſcribit. Aegypti peculiare hoc malum, & quùm in reges incidiſſet, populis funebre. Quippe in balneis Solia temperabantur humano ſanguine ad medicinam eam. Hanc porrò medicinam ſequi olim perſuaſum Conſtãtinum Magnum in Concilijs legitur Tom. III. Adriano Pontifice teſte ad Irenem. Ille enim cùm lepra teneretur, ac balneum idcirco ex infantium ſanguine paraſſet, adſtitiſſe dormienti D. apoſtolos Petrum, & Paulum qui diſſuaſa Imperatori ipſi ſauguinis infantium effuſione, per ſacri baptiſmâtis lauâcrum ſanitatem obtulêre; itaq; baptizatus, ac ſanatus eſt. Idem atteſtari Zonaram græcum hiſtoricum legitur Tom. II. Exinde de Sanguinis balneo, nec vſus (quod ſciam) nec vlla extitit. mentio.

Lepra, & ſuum bal.

DE

De Balneis ex Vino. *Cap.* XXXVI.

VINVM quidem ſingulares obtinere virtutes experimur, perinde extrinſecùs competenter adhibitum, ac ebibitum. Siquidem omne vinum in balneis vim habet calfaciendi, atq; exiccandi, & corroborandi membra. Summa verò vtilitatum eius hæc eſt, quòd quantum indecenter ebibitum nocet cerebro, neruis, atq; iuncturis, tantum vel amplius foris adhibitum rependit vtilitatis in earum partium vitijs emendandis.

Vini vtilitates.

Dolores leuando, tumefactiones inhibendo, laxitates confirmando: ac maximè ſi additis aliquibus medicatis rebus, Vini qualitates augeantur. Quo modo podagricos ſępè lauamus uino, cui incoctum ſit Marrubium, Vel ſtoechas, uel eius generis aliquod. Simplici uino lauamus utiliter quandoq; ulcera, ac uulnera, ut commonent & Hippocrates, & Galenus. Vetuſta enim ac dulcia uina (inquit Dioſcorides) renibus, ueſicęque accommodant, uulneribus, ac inflammationibus ſuccidæ lanæ eo imbutæ utiliter imponuntur. Fouentur his etiam aſperiora, & phagedenica, & quæ ex deſtillationibus fluunt Vlcera, qualia ſępenumero in cruribus inueterantur. Hæc & ſimilia habemus ex antiquis.

Medicatæ ex Vino lotiones.

Cæterum ad uſum balnei, quod nobis propoſitum eſt, pro tanta uinorum diuerſitate, habenda in primis ipſorum generum ratio eſt, ac omne genus per ætates, prout nouũ, aut Vetus, aut mediocre intelligitur, diſtinguendũ. & quo varient cultu hæc noſtra à Vinis antiquorum. commune habemus ſimpliciter muſtum: Vinum uero intelligebatur quod mẽſis idoneum, crudum, coctum, defrutum, lora, & ſapa. & hoc uel nouum, quod erat à biennio, & triennio uſq; in decennium: Vel uetus uſq; triceſimum.

Vinorũ genera.

Noui differentia.

Quibus ſuppoſitis differentijs iudicanda ſunt quæ ſcribuntur ab auctoribus Vina, Plinio, Dioſcoride, Gale. Itaq; uinum nouum Dioſcorides, & Galenus ponunt minus calidum, & magis humidum: nimirum quod ob ſeroſæ partis copiam, remiſſum in calore ſit, & ſiccitate: ob quam cauſam & in balneis remiſſæ actionis uidetur, parum penetrans, minus exiccans, ac minimè abſtergens membra, immo opplens, atque exaſperans cutim. Vetum tamen cũ foris adhibendum ſit, nos conſideramus in recenti uino, non craſſam uini ſubſtantiam, ob quã illis uitijs ſubiacet; ſed ipſius quoque ſpiritus principaliter, qui in nouo ſoluti ferè ſemper ac in continuo motu, in membra, quibus adhibentur permeant, fouentque magis, quam uini antiqui uigor intrinſecus. Adeoque balneum, quod ex muſto fit, dum uegetali ſuo ac inſito calore in torculari ebullit; vtilius experimur, quam ex uino, quod uel mediocris ætatis ſit, in quo ceſſauerit ebullitio, uel omnino ſeneſcens: quę ambo genera niſi calefia prius actu, aut nihil, aut ſegniter admodum, quæ à uinj balneo deſiderantur, operationes præſtant.

Balneum ex muſto.

Id uerò multiplici experimento compertum, ac comprobatum eſt ab omnibus iunioribus medicis, qui ad articularios affectus, inſeſſus, fotusque comparant ex vinaceis, dum adhuc ac tribus parant modis, per autumnum feruores continent, vtiliſſimos. Alij quidem mittentes patientes ipſos in torculare, vuarum ſcapis cum muſto ipſo ebullientibus. Alij vino iam excolato, ac lora ſubinde expreſſa, quod minus validum ſit, ſpiritibus illis calidis iam per aquã remiſsis, ac exhalatis. Aut ex vinaceis, quæ vino duntaxat expreſſo remanent: quod validiſsimæ actionis ſit, ac commodiſsimum, adhibendum etiam in cubiculo per priuatam Tinam.

Balneũ ex Vinaceis.

Excitatur enim paucis poſt diebus ex vinaceis ipſis fomes quidam putredinis, ac feruor intrinſecus, qui pro cuiuſque arbitrio & intendi poteſt ad operationem, & remitti pluri ex eis copia adhibita, vel remota.

Qualitates.

Hoc calfacit etiam valenter, ſiccat, aperit, diſcutit, confortat, remouet dolorẽ. Perpetuo autẽ intelligas præmiſſam purgationẽ. Itaq; ex iuncturis (quarum maximè cauſa hoc genus remedij inuentum eſt) inciſis etiam neruis, aut contractis, vt inceſsum lædant, tumores diſſoluit, dolores ſedat, duritias ex vulnere contractas emollit, membraque ipſa tandem, quo ad ex affectu licet, ad propria munia reddit idonea. Vtilis pariter fotus hydropicis, oedemnatoſis affectibus, ac id genus inflationibus omnibus.

Operationes.

Iſchiadicis.

Ex quibus omni genere balnei, quod ex vino parabile ſit, in primo loco hunc ex vinaceis inſeſſum ponemus, qui & facilè paratũ ſit, & vtiliſſimus. Secundum dabimus vino cum ſcapis adhuc bullienti: vt ſciam articularios quoſdam, ſe totos, excepto capite, in hoc balneum immerſos, ac mirificè fuiſſe iuuatos. Tertium erit ex vino veteri balneum: Vino inquam excalefacto per ignem in caldario, ac in Tina adhibito. quod quidem ex actuali caliditate acquiſita, non calfacit ſolum actu, & potentia,

Balneum ex Vino veteri.

tia,

tia, atque exiccat; verum etiam vim ſubinde concipit penetrandi in altum, attenuat, aperit, diſcutit, inſtaurat membra, ac iūctutas, bonum helitum, bonumq́; odorem conciliat.

Comparatio balneū ex Vino.

Quod ſi inuicem hæc balnea comparanda ſint, & quid differant: hoc ex veteri Vino balneum impenſe exiccabit, adſtringetq́ue, & corroborabit. Simplex verò ex vinaceis in ſeſſus aget mitiùs, & pro arbitrio patientis. Illud nequaquam humectabit quæ humectanda erunt: hoc tendines extenſos, ac induratas, & quę occalluerint partes moderatē emolliet: doloreſ clementiùs ſedabit, non vret, neque incendet. Vtilius illud in fotibus particularum, & vbi præſertim confortare ſit opus, Ventrem, cor, vterum, atque Vulnera ipſa Atque hoc genus balnei habebit quoque ſuas differentias: efficacius enim hęc præſtiterit vetus Vinum, quod album, odorumq́ue ſit, & ſiccum, atq; hoc magis ſi tenuium partium vſu compertum ſit. quibus certè dotibus noſtrate Græcum ſuperat omne phalernum antiquorum, aureum colore, & perſpicuum, ſyncerum, odorum, gratum oculis, palato, guſtui, cordi, cerebro, & quod non ſitientem etiam ad ſe allijt bibendum.

Vinij greci facultates.

Rubrum adhibitum difficulter permeat, album verò, ac fuluum ualentiſſimè, cum plus illud exiccet, exaſpetetq́ue, ac roboret. Coctum, quod Latini ueteres deſrutum dixere, uetus propemodum in balneis æmulatur, & ſi nō adeo uidetur ſubtilium partium, iam illis inter ebulliendum difflatis, ac incraſſata ſubſtantia, ueluti mel. Dulce, præſertim recens, minus balneo idoneum eſt, idq́ue inodorū ut minus exhalans. Quod uerò in acorem tranſit, quū ualenti penetratione opus eſt, haud inutile: quemadmodum in tophis iuncturarum diſcutiendis, frequenter ex acido uino fomenta, ac ex ipſo interdum, aceto parantur.

Balneum ex aceto.

Quale portentoſum remedium putatur Plinio, M. Agrippam graui pedum dolore tentatum, demerſis in acetum calidum cruribus, euaſiſſe. Reliqua de uinis ſeorſum explanari dignius eſt.

LIBRI SEPTIMI, ET VLTIMI FINIS.

VENETIIS, Apud Felicem Valgriſium.

M. D. LXXXVII.